مەسعوود محەمەد

گەشتی ژیانم

PDF4Kurd

مەسعوود محەمەد
گەشتی ژیانم
چاپی یەکەم، ستۆکهۆلم – سوێد، ١٩٩٢
چاپی دووەم، هەولێر – کوردستان، ١٩٩٩

ئاڵقەی یەکەم

چاوگێڕانەوە بە ڕۆژانی ڕابوردووی دوور وەک تێوەڕامانی ئاسۆی ئەوپەڕی دەشتی بەرین وەیا خوێندنەوەی دەفتەری ئەو سەری مێژ، هەر لووتکەی بەرز و دێڕی تێررەنگیان لێ بەدی دەکات، ئنجا ئەگەر مەیلی چیرۆک نووسین پاڵ بە قەڵەمی مێژوونووسەوە نەنێت بۆ کەلێن گرتن و بە سەرەوە نانی ئەو کەمتاکورتە ژیانی سەرەتای ساوایی و منداڵییەوەی کە دێتەوە بەر یادی، بە چەند لۆقاوێکی شاش و بێشی خامەی بە پەلە لەو بوارە بەرتەسکە تێدەپەڕێت بۆ قۆناغی ئەملاوەتری عومری خوێندنی و گەمە و گەپی جگێنە و سێباز و کارە مستێنەی هەست بە دنیا و بە خۆیەوە کردنی.

لەگەڵ ئەمەشدا کە نووسەر دێت و ڕێچکۆڵەی ژیانی هەڵدەکاتەوە وەک کە منداڵ گوشی کۆلارە کاغەزەکەی لە تاقی ئاسمانەوە بۆ نێو پەنجەکانی هەڵدەکاتەوە، زۆر بە سەیری، مەتەڵێکی بچووک هەڵدێنێ کە دەبینێ ئەم ڕێچکۆڵەی عومری سەر بە تەمومژی فەرامۆشی گەیاندوویەتی وا تێهەڵدەکشێ بەرەو ڕۆژگارێکی دوورتر کەوا جارێ غونچەی ژیانی خۆی تێیدا نەکرابۆوە؛ بەو لای گوشی کۆلارەی عومری خۆیەوە گوشی عومری کەسانی لە خۆی بە پێشەوە تێهەڵدەکشێت کە ئەگەر زوو پسابایە نۆرەی هەڵدانی کۆلارەی عومر نەدەگەییشت بەو. تومەز ئادەمی وەک کوارگ و دونبەڵان بێ ڕەگ و ڕیشە لە درزی زەوی و قەڵشتی درەختەوە دەرنایەت؛ هەر جارە جووتە هەناوێک، لە کۆنی کۆنەوە، نەخشەی مەلۆتکەی مەوهوومی بوونەوەرێکیان دەور و تەسلیم کردووە بۆ جووتە هەناوێکی بەرەو خوارتر تا ئەو دەمەی کە واقەی ساوایەک ڕۆژەک لە ڕۆژانی ساڵنامەی ڕۆژگاری دەست نیشان کردووە بە مێژووی لە دایک بوونی فلانە کەس. بە ناچاری دەبێ بەرەو پێشینان بچمەوە تاکوو بزاندرێ من کێم ؟

بنەماڵەی جەلیزادە

لە من بە پێشەوە پێنج پشت لە باپیرانم بە «جەلیزادە» ناسراون. پشتی شەشەم لەقەبی «کاکی جەلی» هەبووە نەک جەلیزادە چونکە خۆی زادەی «جەلی» نەبووە. با بزانین حیکایەتەکە چۆن دەست پێ دەکات.

خۆش بەختانە باوکم لەم مەیدانەدا ڕێگەی درێژی کورت کردۆتەوە بۆم، لە پێشدەستیی کتێبە چاپکراوەکەی «المصقول في علم الأصول»دا پوختەیەکی هەواڵی بنەماڵەی جەلیزادەی و ڕۆژگاری بەر لەو نازناوەشی بۆ شەش پشت هەڵداوەتەوە. بە پێی نووسینی باوکم کەوا بێگومان باشترین سەرچاوەی بێگرفتە لەم بوارەدا درەختی خانەوادەیی زانراومان لە ناوچەی کوردستانی عێراق بەم جۆرەیە:

ئا– لە گوندی (بێگەلاس)ی هەرێمی پژدەر:

١– مەلا ئەبووبەکر. نازناوی (حاجی گەزۆ) بووە بە بۆنەی کەرامەتێکی وەپاڵی دراوە و پێوەندیی بە گەزۆوە هەبووە.

٢– مەلا حەسەن کوڕی مەلا ئەبووبەکر.

٣– مەلا برایم کوڕی مەلا حەسەن.

٤– مەلا حەسەن کوڕی مەلا برایم.

٥- مەلا برایم کوڕی مەلا حەسەن.

وا زانراوە کە ئەم خانەوادەیەی سەر بە ئایین و زانست لە جەزیر و بۆتانەوە لەبەر هۆیەکی نادیار ڕووەو کوردستانی عێراق گەشتی مشەختانەی کردووە تا لە بێگەلاس نیشتەجێ بووە. لە جەزیر و بۆتان خانەوادەکە سەر بە شێخ برایمی جەزیرییەوە دەگەیەنێ کە چەند و چۆنی ژیانی نازانین مەگەر ئەوەندە، کە خۆی و بنەماڵەی هەر سەر بە زانست و ئایین بوون.

ب- لە گوندی (شیواشان)ی سەر بە بیتوێن و هەرێمی ڕانیە:

کوڕە گەورەی مەلا برایمی ناوبراو لە کۆتاییی لیستەی سەرەوەدا، لە بێگەلاسەوە ڕای گوێستووە بۆ گوندی شیواشان. وا پێ دەچێ بەرتەسکیی ماوەی گوزەران بۆ خێزانێکی فرەئەندام هۆی ئەم ڕاگوێستنە بووبێت. برا و کەس و کاری دیکەی هەر لە دێی بێگەلاس ماونەتەوە، تا ئێستاش خزمایەتی و دۆستایەتییان پێمانەوە بەردەوامە.

ئەم کوڕەی مەلا برایم ناوی (محمد) بووە. دەماودەم باسی مەلایەتی و، بەتایبەتی، خواناسی و دینداریی ئەم مرۆیە لەو دەوروبەرەدا بڵاو بۆتەوە تا ئەوەی دەگێڕنەوە کە زۆرینەی ژیانی خۆی لە ئەشکەفتێکی نزیکی شیواشان بە عیبادەت ڕابواردووە و، گۆیا، لە زۆر باردا بە شیری بزنە کێوی گوزەراندوویەتی. ئەشکەفتەکە بە (ئەشکەفتی مەلازادە) ناوی ڕۆیشتوە، خۆیشی هەر (مەلازادەی شیواشان) مەشوور بووە و زوربەی خەڵقی ئەو ناوە بێئاگان لەوەی کە ناوی (محمد) بووە. حاشیە و وردە هەواڵی دەستنووسی مەلازادە بە سەر هەندێک لە کتێبە دەسنووسەکانی کتێبخانەی جەلیزادانەوە هەر ماوە.

ج- لە گوندی جەلی:

کوڕە گەورەی مەلازادەی شیواشان کە ناوی (عبدالله) بووە، دە برای لە خۆی بچووکتری هەبوون، هەر لە دەمی ژیانی باوکیدا، دەگوێزێتەوە بۆ گوندی (جەلی) کە ماوەی دوو سەعاتێک بە سواریی وڵاغی خۆشڕۆ لە باکووری مەیلەو ڕۆژاوای کۆیێ، بە بناری شاخی ئاوەگردەوە، خنجیلانە تێکەڵ بە باغی هەنجیر و هەنار و مێو بووە. لە «جەلی» یەوە بەرەو «شیواشان» بڕۆیت دەبێ ڕووەو باشۆڕی مەیلەو ڕۆژهەلاتی بۆ ماوەی چوار سەعاتێک وڵاغت بئاژۆیت، لە کۆیەوە بۆ شیواشان بچیت، بەرەو ڕۆژهەلات بە پێنج سەعات ڕۆیشتن دوای بڕینی دوو ڕێزە شاخی هەیبەسوڵتان و کۆسرەت دەیگەیتێ.

چیای ئاوەگرد لە کتێبی «دوحة الوزراء» دا ناوی هەیە کە لە ١٧٥٠ز دا عوسمان پاشای بابان بە سەرپێچی لە سوڵتانی عوسمانلی بۆ ماوەیەک تێیدا دەحەوێتەوە. حاجی قادریش ناوی هێناوە جارێکیان بە تەوریە، کە دەڵێ:-

مەلایێکی فەقێیانە وەقارت

بەیانت ئاوە، گردە ئیقتیدارت

جارێکی دیکەش لە قەسیدەیەکدا دەڵێ:

به قەددی ئاوە گردە دەردی دووری

نەظیری ئیچ قەڵایە بێ حضوری

مەلازادەی شیواشان بە خەتی خۆی لەکتێبێکی دەستنووسدا نووسیویەتی کە یەکەم کوڕی (عبدالله) لەساڵی ١١١٦ک، لە گوندی شیواشان، پێی ناوەتە دنیا. بەڵام ساڵی بوون و مردنی خۆی و مردنی کوڕەکەی نازانین.

ئەم مەلا عەبدوڵڵایە کە یەکەمی سێ عەبدوڵڵایانە لە زنجیرەی مەلاکانی جەلیزادە ناوی دەرکردووە بە (کاکی جەلی). لەو ناوچەیەدا برا گەورەی سێ ئاوایی، کە هەر سێیان پیاوی ئایین بوون، لەقەبی کاکیان هەبووە. دووەکەی دیکە (کاکی زێوە) و (کاکی هیران)ن ئێستاکە ئەم لەقەبە هەر بۆ (کاکی هیران) ماوە.

دوای مەلا عەبدوڵڵا کوڕە گەورەکەی، مەلا عەبدورڕەحمان، هەم بە کاکی جەلی و هەم بە جەلیزادە ناوی دەرکردووە: لە میراتی باوکییەوە (کاکی جەلی)ی بۆ ماوەتەوە. چونکە لە گوندی جەلی و لە مەلای جەلی بەوەلەد بووە پێی گوتراوە (جەلیزادە). مەلا عەبدورڕەحمان یەکێک بووە لە مەلا هەرە زلەکانی سەردەمی خۆی. بەسەر زوربەی کتێبە (زانستی- ئایینی) ئیسلامەوە حاشیەی دوورودرێژی هەیە، لە سەر هێندێک لەو زانستانە کتێبی داناوە. هاوچەرخی مەلای ئیبنوئادەم و شێخی نۆدێ بووە. لە نموونەی وردبینی و توێژینەوەی زانستییانەی دەگێڕنەوە کەوا شەوێکیان، هەر لە گوندی جەلی، بەنیازی دڵنیا بوون لە بارەی بزووتن و نە بزووتنی ئەستێرەی «قطب» – لە کوردەواری پێی دەڵێن ئەستێرەی جەدی – بۆ ماوەی چەندین سەعات بێ ئەوەی جووڵە بکات لەسەر پشت ڕادەکشێ و چاو دەبڕێتە ئەستێرەی «قطب» و چڵە درەختێکیش بە عەیارە دەگرێ تاکوو لێی ڕوون دەبێ ئەستێرەکە بە ئاستەم دەبزوێ.

لە بارەی دینداری و خواناسیی مەلا عەبدورڕەحمانەوە ئەم سەرگورشتەیە پشتاوپشت و دەماودەم هاتووە: حەسوودان بە عادەتی ئەبەدییان تۆمەتی کەمتەرخەمی لە دینداریدا وەپاڵ دەدەن. مەلا ئەبووبەکری – میر ڕۆستەمە، دێیەکە لە هەرێمی شەقلاوە کە مەلایەکی زێدە زانای ئەو سەردەمە بووە بۆ تاقیکردنەوەی ئەو تۆمەتە، لە بەرگی فەقێیەتیدا بە بەهانەی خوێندن دێتە لای مەلا عەبدورڕەحمان لە جەلی سەرنج لە گوفتار و ڕەفتاری مەلا عەبدورڕەحمان ڕادەگرێ تا دوای نوێژی خەفتنان و بە سەرچوونی جەمی ئێوارێ. هەرچی لێی دەبینێت و دەبیەت لەگەڵ خواناسی و دابی ئیسلامدا جووت ڕۆییشتووە. کاتێک کە مەلا عەبدورڕەحمان دەیەوێ بەرەو ماڵ بچێتەوە، یەکێک لە فەقێیەکانی مۆمی مۆمدانەکەی مامۆستای دەردەهێنێت و مۆمی مزگەوتی بەسەردا دەگرێت، بۆ داگیرساندنی. مەلا عەبدورڕەحمان لێی بەدەنگ دێت و پێی دەڵێت: ڕۆڵەکەم مۆمەکەی من بە سەر هی مزگەوتدا بگرە چونکە ئەوەی تۆ دەیکەیت بێشەرعییە؛ کە مۆمەکەی مزگەوت خوار بێتەوە بۆ سەر مۆمەکەی من بڵێسەی بەبەر خۆی هەڵدەچێتەوە و پتری لێ دەتاوێنێتەوە. مەلا ئەبووبەکر کە ئەم تەقوایە لە ڕادە بەدەرەی لێ دەبینێت خۆی لێ ئاشکرا دەکات و بە عوزر خوازییەوە دەستەکانی ڕادەمووسێت. لەوە بەولاوە بۆی بوو بە دۆست و چاکەخواز و قەدرزان تا مردن.

له سەردەمی پاشایەتیی عەبدورڕەحمان پاشای باباندا جارێکیان لە کۆیێ کۆبوونەوەیەکی گشتی بە پیاوماقووڵ و مەلا و ئەدیب و شێخانی کۆیە و دەوروپشتی بە سەرپەرشتی کردنی عەبدورڕەحمان پاشا خۆی دەبەسترێ. مەلا عەبدورڕەحمانی کاکی جەلیش لەو کۆبوونەوەیەدا بەشدار دەبێ. لە وتووێژدا کاکی جەلی سەرنجی خەڵقەکە ڕادەکێشێ، بە تایبەتی هی پاشا. کاکی جەلی لە بەرەو خواری مەجلیسەکە دانیشتبوو، پاشا پێی دەڵێ: ئەو شوێنە جێی تۆ نییە فەرموو هەڵکشێ. کاکی جەلی لە وەڵامدا گوتبووی: پاشا ئاگر جێگەشی نزم بێ بڵێسەی بۆ سەرەوە دەچێ. دوای ئەم دیدەنییە عەبدورڕەحمان پاشا لەگەڵ قەدر و حورمەتێکی زۆردا مەلا عەبدورڕەحمان دەهێنێتە کۆیێ و مزگەوت و مەدرەسەی لە قەبەڵ دەکات و بەراتی چەند دێیەکی سەر بە کۆیە و ڕانیە بەو مزگەوتەوە دەبەستێتەوە. وا پێ دەچێ ئەم ڕووداوە لە دەوروبەری ۱۲۱۰ی کۆچی بووبێت چونکە لە ۱۲۱۱ی کۆچی عەبدورڕەحمان پاشا کتێبی (صحیح البخاري) کە دەستنووسی کاتبی خۆیەتی وەقف دەکاتە سەر کاکی جەلی، دیارە کتێبەکە بۆ ئەو نیازە نووسراوە دوای شناسایی نێوان پاشا و مەلادا. لەوەوە دەردەکەوێ، بنەماڵەی جەلیزادە تا ئێستا – ساڵی ۱۹۸٤ – ۱۹۰ ساڵێکە لە کۆیێ نیشتەجێ بووە. مەلا عەبدورڕەحمانی جەلیزادەی کاکی جەلی لە ساڵی ۱۲۱۷ی کۆچی لە کۆیێ کۆچی دوایی دەکات. برا و برازای لە جەلی دەمێنن و تا ئێستاش خزمایەتی و دۆستایەتی لە نێوانماندا زیندووە هەر وەک لەگەڵ دانیشتووانی شیواشانیش ئەو پێوەندییە هەر بەردەوامە.

دوای مەلا عەبدورڕەحمان کوڕە گەورەی (واثق بالله مەلا عەبدوڵڵا)ی جەلیزادە دەبێتە جێگری باوکی. لەبەر هۆیەکی کە نازانین چییە ئاغاکانی کۆیێ گەلەکۆیی لێ دەکەن و ماڵی بە تاڵان دەبەن. لە دەمی تاڵانەکەدا مەلا عەبدوڵڵا بە شمشێرێکی ڕووتەوە لەبەر دەرکی کتێبخانەکەی ڕادەوەستێ و سوێند دەخوا تا نەیکوژن ڕێ نادا کەس دەست بۆ کتێبەکانی درێژ بکات. دوای ئەم کارەساتە بە ماڵەوە دەچێ بۆ ئاکرێ و چەند ساڵێکان لەوێ بە سەر دەبات. حاجی حەسەن ناوێکی ئاکرەیی گوزەرانی دەگێڕێ و هەموو پێداویستییەکی دەبڕێ تەنانەت باغێکیشی لە قەبەڵ دەکات کە حەفت ڕۆژە جووت بووە. تا ئیمرۆکەش قاپوقاچاغ لە ماڵمان ماوە ناوی حاجی حەسەنی لێ دێن و دەڵێن تەشتی حاجی حەسەن، مەنجەڵی حاجی حەسەن. ساڵێکیان گەورە پیاوانی کۆیێ تێکڕایان دەچنە ئاکرێ و مەلا عەبدوڵڵا ئاشت دەکەنەوە و دەیهێننەوە بۆ کۆیێ. لە ساڵی ۱۲۳۷ قەتلوعامێکی دوو بنەماڵەی غەفووری و عیساغا لە کۆیێ دەکرێت. (واثق بالله) لەو ساڵەدا لە کۆیێ بووە بەڵام نازانین ئایا قەتلوعامەکە بەر لە تاڵان کردنی ماڵەکەی بووە یان دوای گەڕانەوەی بۆ کۆیێ بەم چوارینە عەرەبییە ڕووداوەکە مێژوونووس دەکات:

لقد جري حكم الحكيم الأحد

في ثالث الشوال فجر الأحد

بنهب كو والقتل للأكابر

للظهر في غرلـجد بالأبجد

نرخی وشەی (غرلـجد) بە لێکدانەوەی (جمل) ۱۲۳۷ دەگرێتەوە. (واثق بالله) خەلیفەی مەولانا خالید

بووه، شەش مانگانیش لە سلێمانی وەکالەتی کردووە. لەگەڵ مەلا یەحیای مزووری بە یەکەوە چەند جاران سەفەریان بۆ لای لە سلێمانی کردووە. لە ساڵی ١٢٤٦ ک، لە تاعوونێکدا دووچار دەبێت و دنیا جێ دەهێڵێت.

کوڕە گەورەی (واثق بالله) کە ناوی (أسعد)ە لەو ساڵەدا تەمەنی بیست ساڵی بووە. لە ماوەی تاعوونەکەدا مەلا عەبدوڵڵا ئەم ئەسعەدە بۆ گوندێکی خۆی دەنێرێت و هەر جارە کە ویستوویەتی بیبینێت بە دوایدا ناردووە و لە دەرەوەی کۆیێ چاوی پێی کەوتووە.

باوکم لەو پێشدەستییەی کتێبەکەی (المصقول...) دا قسە لە (أسعد - کە دواتر بە حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە ناسراوە) دەگێڕێتەوە کە خۆی بە عەرەبی نووسیوەتی و دەڵێ: لە ١٢٢٦ ی کۆچی ڕۆژی دەورەدانی کۆیێ لەلایەن شاهزادەوە (محمد علی میرزا. أربیل فی أدوارها التأریخیە. ٣٠٣) بە وەلەد بووم. ئەو ڕۆژە عەبدوڕڕەحمان پاشای والی بابانی (بە هەڵەی چاپ لەو پێشدەستییەدا لە جیاتی «بابانی» نووسراوە «العثمانی») لە کۆیێ بووە و توانیوەتی لە گەڵیدا بگاتە مەسڵەتی و شاهزادە لەو ڕێگەیەوە بگێڕێتەوە کە لێوەی هاتبوو.

حاجی مەلا ئەسعەد لە سەر نووسینەکەی بەردەوام دەبێت و دەڵێت: مەرگی باوکم لە ساڵی ١٢٤٦ بە تاعوونی گشتی لە کۆیێ بوو. محەمەد پاشای والیی ڕەواندز زۆر ڕێزی لێنام و لە شوێنی باوکمی دانامەوە. ئەوسا کتێبی (عصام الوضع)م تەواو کردبوو. کە تەمەنم بوو بە ٢٣ ساڵ کیژی محەمەداغای کوڕی حەوێزاغام مارە کرد و لەو تەمەنەدا (شرح الشمسیة)م دەخوێند. لە سەرەتای موحەڕڕەمی ١٢٥٠ بۆم گوێزرایەوە و هەر لەو ساڵەدا کوڕم (جمال الدین عبدالله) لە ٢٢ی شەوال بەوەلەد بوو. قسەکانی حاجی مەلا ئەسعەد لێرەدا کۆتایی دێت.

ئەم ژن و مێردیەتییەی حاجی مەلا ئەسعەد و کیژی محەمەداغای حەوێزاغا سەرەتای خزمایەتیی نێوان جەلیزادە و حەوێزییانە. لێرەشدا حیکایەتی بێگومان هەیە شیاوی باس کردنە:

دەماودەم هاتووە کە لە تاعوونی ساڵی ١٢٤٦ دا لە بنەماڵەی حەوێزییان تەنها حاجی بەکراغای محەمەداغا و پلکێک و ئەو خوشکەی دەردەچن و هەموو دارایی بنەماڵە بۆ ئەو سێ کەسە دەمێنێتەوە. بە پێی داخوازیی باری کۆمەڵایەتیی ئەوسا و تا ڕادەیەکیش بە فەرمانی شەریعەت بەشی هەرە زۆری میرات بۆ حاجی بەکراغا دەمێنێتەوە. وەک دەگێڕنەوە باری گوزەرانی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە بە هۆی بێیاوەری و زۆر خێزانی و خەریکبوون بە خوێندنەوە گەشەدار نەبووە. حاجی بەکراغا هەڵسووڕاندنی ئیش و کاری مڵکەکان و باری گوزەرانی ماڵەوەی کاک ئەسعەد بە مل خۆیەوە دەگرێ و هەر بە مەسرەفی خۆیشی خوشکەکەی خۆی لێ مارە دەکات.

دە ساڵێک بەو جۆرە تێدەپەڕێ. بە پێی نووسینی باوکم لەو بەینەدا لای مەلا محەمەدی قازی کوڕی مەلا ئیسماعیل لە کۆیێ بە خوێندنەوە خەریک دەبێ تاکوو لە ساڵی ١٢٦٠ی کۆچیدا حاجی بەکراغا تەکلیف لە کاک ئەسعەد دەکات کە بۆ خوێندن بچێتە دەرەوەی وڵات و دەینێرێ بۆ شام لای شێخ (عبدالرحمان الکزبري) تا ئیجازەی «حدیث وفقه وتفسیر» ی لێ وەردەگرێ. هەر لەو سەفەرەدا دوای ئیجازە وەرگرتن، کاک ئەسعەد بەر لە گەڕانەوەی بۆ کۆیy دەچێتە حەج. دوای هاتنەوەی بە ماوەیەکی

کەم حاجی بەکراغا سەر لە نوێ ڕێی خوێندنی دەنێتەوە بەر؛ ئەم جارەیان دەینێرێ بۆ لای مەلا عەبدورڕەحمانی ڕۆژبەیانی لە بەغدا تا ئیجازەی گشتیی لە زانستەکانی ئیسلامی لێ وەردەگرێ. لە ساڵی ١٢٨٨ ک، بۆ جاری دووەم دەچێتەوە حەج. کوڕە گەورەی کە دواتر بە حاجی مەلا عەبدوڵڵا ناسراوە لەگەڵیدا دەچێ. حاجی کاک ئەسعەد دوای حەج لەمەککە دەمێنێتەوە و هەر لەوێش وەفات دەکات. باوکم لە حاجی مەلا عەبدوڵلای باوکی دەگێڕایەوە کە دوای بەسەرچوونی حەجەکە ڕۆژێکیان حاجی کاک ئەسعەد پێی دەڵێ: ڕۆڵەکەم عەبدوڵڵا وەسوەسەیەک بە دڵمدا دێت هانم دەدا بچمە زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر (د). ئەمە دەسیسەی نەفس و شەیتانە دەیەوێ لە مەککە نەمرم، بەقسەی ناکەم. لە ١٢٨٩ کۆچی دوایی کرد و لە مەککە شاردرایەوە.

حاجی مەلا عەبدوڵڵا دوای مەرگی باوکی لە ١٢٨٩ کۆچی دێتەوە کۆیێ و لە شوێنی باوکی دادەنیشێت. چونکە تا ڕادەیەک باسی حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە نووسیناندا هاتووە پێویست نابینم لێرەدا درێژەی پێ بدەم. چی پێوەندی بە زنجیرەی ژیانی منەوە هەیە ئەوەیە کە لە نێوان سێ کوڕاندا، (بهاء الدین -محمد- نورالدین) کوڕی دووەمی کە باوکمە لە کیژی حاجی بەکراغای حەوێزی بووە. کوڕی یەکەمیان (بهاء الدین) - کاکە باوی پێ گوتراوە- بە گەنجیەتی لە سەردەمی باوکیدا جوانەمەرگ دەبێت و کەسی لە دوادا بەجێ نامێنێت. ئەوەندەی ژیا سەرپەرشتی ملک و ماڵی باوکی کردووە وگوزەرانی گێڕاوە. گەنجێکی بەرچاو و خاوەن وڵاخ و چەک و دەست و پاوەند بووە، شاعیر هەبوون لە شیعردا مەدحیان کردووە یەکێک لەوان کە نازناوی هەوایی بووە لە نێوان قەسیدەیەکدا ئەمەی بۆ نووسیوە، دیارە داوای یارمەتیی لێ دەکات:

دڕاوە کیسەکەم هەند بێ دڕاوە
لە پەنجا جێگە پینەی لێ دراوە
لە زوبدەی سیلسیلەی ئالی جلیە
جەنابی میری میران کاکەباوە

کوڕی سێیەم، شێخ نوورەددین، لە خاتو زێنەبی کچی شێخ کەریمی بەرزنجی کۆیێیە، بەو هۆیەوە کە شێخ زادەیە، لە منداڵییەوە پێی گوتراوە (کاکە شێخ، شێخ نوورەددین). لە بیرەوەریە ئێسکسووکەکانی تەمەنی منداڵیی مامە نوورەددینم ئەم سەرگورشتۆکەیە باس دەکرێ: جارێکیان، کە منداڵ بووە، لە خەوی بەیانی هەڵدەستێ خەونێکی دەگێڕێتەوە بۆ باوک و کەسانی دەڵێ: لە خەودا وام زانی کەوتمە ناو ئاو بەڵام تەڕ نەبووم. باوکم گورج دەڵێ: ئەم شێخە چ شێخێکە کە تەڕ نەبوە لە ئاوا باپیریشم بێ وەستان بۆی تەواو دەکات و دەڵێ: ئەو شێخە برای تۆیە وەکوو نووره لە چاوا.

گەشتی خوێندنی حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە باڵەک بە ڕەفاقەتی حاجی قادر لە زۆر موناسەبەدا بڵاو کراوەتەوە و لە سەری نووسراوە. هەروەها هەرای نێوان شێخ ڕەزای تاڵەبانی و کەیفی جوانڕۆیی لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە کێشایەوە سەر هێندێ باپیرم لەبەر خاتری شێخ ڕەزا کەیفی لە مزگەوت، زۆر بە دڵشکاوی، دەربکات و کۆیێ بە جێ بهێڵێت و بچێ بۆ هەولێر، ئەویش لە نووسیناندا

باس کراوە، کەین و بەینی داستانی شێخ نەبی ماویلی لە کۆیە کەوا هەندێک سەروبەری یەخەگیری حاجی مەلا ئەسعەد و حاجی مەلا عەبدوڵڵا بووە چی ئەو تۆی لێ بڵاو نەکراوەتەوە... گەلێک لایەنی دیکەی ژیان و شەخسیەتی و پلەی زانایی و بەشی زۆری ئەو نووسینانەی لێی بە جێ ماون، ماون بە خەڵق ڕابگەیەندرێن بەڵام لێرەدا ئەو ماوەیە دەست ناکەوێ، ڕاستییەکەی مەلاکانی زنجیرەی بنەماڵەی جەلیزادە هەموویان دەبێ بە درێژی لە سەریان بنووسرێ، کەرەستەی نووسینیش هەیە، هەر دەیەوێ یەکێک خۆی بۆ تەرخان بکات ئیتر، پەنا بەخوا، با بزانین چۆن دەبێ و کەی ئەنجام دەدرێ... حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە ساڵی (١٩٠٨ ز - ١٣٢٦ ک) لە کۆیێ بە ڕەحمەتی خوا شاد بوو.

دوای ئەو، کوڕە گەورەی، محەمەد، کە دواتر بە مەلای گەورە ناوی دەرکرد لە جێی دانیشت. حەوت هەشت ساڵێک بوو خوتبەی جومعە و دەرسی فەقێکان لە لایەن باوکییەوە بەو سپێردرابوو.

هەرچەند ناساندنی ئەم مرۆیە بە خوێنەری کورد کاری سەرپێیی و پەلە لێ کردن نییە و تا ئێستا لە شەپۆلەکانی سەرووی شەخسیەتی بەولاوە چی ئەوتۆ لە قووڵاییی دەروون و پاشخانی نەفس و سەقافەت و سەرجەمی هەوڵ و خەباتی لای خەڵق نەزاندراوە چارم ناچارە لێرەدا لە بواری گەشتی ژیانی خۆمەوە کە شەلەگەیەکم لە زێی ئەو، تەنها کورتەیەکی ژیانی بۆ خوێنەر بگێرمەوە بایی ئەوە بکات تەئسیر و تاوی بورکانی ئەو لە مندا ڕوون بکاتەوە.

باوکم (١٨٧٦-١٩٤٣ز) لە چەند نووسیناندا باسی هەندێ سەروبەری ژیان و خەبات و فکری کراوە وەک: گوتارێکی گەلاوێژی ١٩٤٣ (دوای مەرگی)، کتێبی ئەمین زەکی بەگ لە بارەی ناودارانی کوردەوە، کتێبەکەی قزلجی «مساجد السليمانية». دوو کتێبەکەی مومتاز حەیدەری و عبدولخالق عەلائەددین، چەند گوتار لە ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی بە بۆنەی بیرەوەریی وەفاتی وەیا موناسەبەیەک پێوەندی بەوەوە هەبووبێ، هەندێک لە نووسینەکانی مەغدید حاجی، ناوناوەیەک لە نووسینی خۆمدا، کتێبی «الأعلام- الزركلي»، کتێبی «علماء اربيل» ی زوبێر بیلال، هی دیکەش... چەند قەسیدەیەکی مەدح ئامێزیش پێیدا هەڵگوتووە وەک: هەڵبەستەکەی ئەسیری و هینەکەی مەلا ئەحمەدی ئەشکەنەیی (چاپ نەکراوە) و یەکێکی مەلا مستەفای عاسی (چاپ نەکراوە). لە مەرسییەشدا لاواندنەوەکەی کۆمەڵەی «ژ.ک» ی مەهاباد و قەسیدەکەی «خادم» و هی سەید ئەنوەری حوسەینی و چوارینەیەکی دڵزار و یەکێکی مەلا زاهیری مەلا سادق (چاپ نەکراوە). لە هەڵکەوتدا نووسەری وەکوو مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی و هەژار و د. کەمال مەزهەر و کەریم شارەزا و هی دیکەش بە چاکە باسیان نووسیوە. دوای مەرگی، لە پاییزی ١٩٤٣ لە (یانەی سەرکەوتن)ی بەغدادا تەئبینیەیەکی بۆ گێرا، لە ڕادیۆی مۆسکۆش لە ١٩٧٦ کۆبوونەوەیەکی ئەدەبی بیرەوەری سەد ساڵەی وەلادەتی بڵاوکرایەوە، لە ڕادیۆی تاران و شوێنی دیکەی ئەم ڕۆژهەڵاتە نزیکە باسی کراوە و لە تەلەفزیونی کەرکووکیش ناوناوە دووان و گوتاری لەسەر بڵاوکراوەتەوە. لە کتێبە کوردییەکانی قوتابخانەی ڕەسمیش وەک ئەدیب و زانایەکی کورد لە سەری نووسرابوو.

ناحەزەکانی بریتی بوون لەمانە: ١-زۆردار ٢- ئەفسانە پەرست ٣-مێشک وشک ٤- دوژمنی کوردایەتی. بەڵام لەژیانی خۆیدا کەسێک لە ناحەزانی زاتی نەکرد بە نووسین ناوی بە خراپە بهێنێ وەیا ڕووبەڕووی دەنگ هەڵێنێ.

ئەم مرۆیە لە سەرەتای ژیانی، هەر لە منداڵیەوە، ئاکاری زەکا و لێهاتوویی پێوە دیار بووە، لەمەشدا سەیر پێ هاتن جێی نابێتەوە چونکە بە عادەت منداڵی ساوا بە خۆی و خەسڵەتەکانیەوە فراژی دەبێت. یەکێک لە بەڵگەکانی ئەم لایەنە لەوەدا دەدیترێ کە ئەو دەمەی (خاتو زێنەب حەزینە) بۆ حاجی مەلا عەبدوڵڵا دەگوێزرێتەوە هەرچی دیارییەکی بۆ باوکمی هێنابوو بۆی گەورە بوون، باوکم ٦-٧ساڵی بووە، دیارییەکانیش بۆ مێردمنداڵەی ١٠-١٢ ساڵی هاتبوون. (حزینە) گوتبووی: ئەو قسە و ڕەفتارەی لە کاک حەمەدیان دەگێڕایەوە تەمەنی ئەو دیارییانەی ڕادەگەیاند. بەڵگەیەکی دیکە لەوەدایە کە لە عومری سوختەیی لای فەقێیەکی باپیرم دەرسی ڕێزمانی عەرەبی دەخوێنێ لە مادەی (دغم)دا مامۆستاکەی پێی دەڵێ فیعلی وەکوو (مدد، قصص، لمم) دەکرێن بە (مد، قص، لم) ئەویش بە مامۆستای دەڵێتەوە: کەواتە ئەم فیعلەی (إقْعَنَسَّ) لە کتێبەکە هەڵەی چاپە، دەبێ بڵێین (إقعنس) مەلای دەرسبێژیش دەڵێ، بەخوا کاک محەمەد قسەکەت ڕاستە. ئیتر لە دەورکردنەوەی دەرسەکەدا، باوکم تەسریفی فیعلەکە دەکات: (إقعنس، إقعنسا... یقعنس، یقعنسان...) کە باپیرم گوێی لێ دەبێ لێی دەپرسێ بۆچی وەها گەردانی فیعلەکە دەکات و ناڵێ (إقعنسس، یقعنسس...) ئەویش حیکایەتەکەی بۆ دەگێڕێتەوە... باپیرم پێی دەڵێ، ڕۆڵەکەم ئافەرین لە تۆ بەڵام دەبێ مامۆستاکەت بگۆڕم، حیکایەتی ئەم جۆرە فیعلانە جارێ بۆ تۆ زووە لە (باب الملحقات) دەیگەیتێ. ئیتر مامۆستای لێ دەگۆڕێ. بەڵام وەک باوکم بۆمانی باس کرد تا نەخرایە بەر دەستی مەلا محەمەد ئەمینی کونەفلووسەیی، کە موستەعیدێکی لێهاتووی حاجی مەلا عەبدوڵڵا و مەلایەکی هەڵکەوتووی دواتریش بوو لە هەولێر، زیهنی بە چاکی ناکرێتەوە. دەیگوت مامۆستاکانم خەریک بوون بە شێوازی نالەباریان بمکوژێننەوە، مەلا محەمەد ئەمین ڕزگاری کردم، هەموو زانینم هی ئەو مامۆستایەمە.

لە سەرەتای دەست پێ کردنی خوێندنی پلەی دوای سوختەیییەوە بە باوکی دەڵێ: من خوێندنی بە زیللەت ناکەم، نانی ڕاتبە ناخۆم، ناچمە هەندەران بۆ فەقێیەتی. ڕابواردنم و مەجلیسی تایبەتی خۆم لە مزگەوت و مەدرەسەدا نابێ لە خاوەن قۆناخەکان کەمتر بێ. ئاغازادە و بەگزادە ڕێی نەبێ خۆهەڵداتەوە بەسەر ڕەجاڵی و مسکێنیی کۆبوونەوەی فەقێیانەماندا. حاجی مەلا عەبدوڵڵا قەول و بڕیەی لەگەڵدا دەکات، ئەو بە چاکی بخوێنێ هەرچی ئارەزۆیەکی هەیبێ بۆی پێک بهێنێ. بە درێژایی خوێندنی مەجلیسی بە قاوە و قلیان و چایە و سەماوەر و دەنگخۆش و قسەخۆشیەوە بارتەقای مەجلیسی خودا پێداوەکان بووە، بگرە لە هەندێ ڕووەوە لە هی ئەوانیش زیاتر بووە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە لایەنی زانست و ئەدەب و نوکتە و هونەری قسە و ئەو جۆرە مەهارەتانەی لە خوێندنەوە سەر هەڵدەدەن پتر بابەتی مزگەوتە نەک دیوەخانە.

خوێندنی باوکم لە چاو دەوروبەری خۆی و باری ئەو سەردەمەدا هەروەک لە ڕووی بە سەر بردنەوە لە هی خەڵقی دیکە جودا بووە هەروەها لە لایەن چەند و چۆنیشەوە کەممانەند بووە. خەست خەست لەگەڵ مامۆستاکانی، دواتریش لەگەڵ باوکی، خەریکی ساغکردنەوەی کتێبە زانستییەکانی مزگەوت بووە و هەموو دڵ و مێشکی خۆی بەو کارە بەخشیوە. لە تەمەنی ١٧ ساڵەیدا بۆ ماوەی یەک ساڵی تەواو لە مزگەوتی گەورە دەرنەچووە. دەیگێڕایەوە، چۆن لەو ساڵانەی خوێندندا عیشقێکی زانست و کەشفی

غەیب دەروون و هەست و هۆشی داگیر کردبوو، چەند بە ئاسانی گرێی شوێنە ئاستەنگەکانی کتێبە سەرسەختەکانی مزگەوتی بۆ دەکرانەوە. دەیگوت: لەو ساڵەدا کە هەنگاوم ئاودیوی دەرگەی مزگەوتی گەورە نەبوو، شەوانە بە درەنگە کاتی نزیک بەیانییەوە دەچوومە حەرەمی مزگەوت، لە تاریکایی و خامۆشیدا دەکەوتمە باوەشی زکر و فکری ئەوتۆوە کە هەر لەو تەرزە باری نەفسی ئارامدا، بە دڵ و دەروونـدا تێ دەپەڕێ لەو هەنگامە تازەیەی عومرمدا شەو لە دوا شەو لە حەرەمی مزگەوت هەستم دەکرد نوورێکی سەوز ئەو ناوەی دادەگرت و وەهای پێ ئارام دەبووم لە دەروونمدا ورتەی ناڕەزامەندی یەکجارەکی خامۆش دەبوو... لە ژێر سایەبانی ئایەتی (اولئك رضي الله عنهم ورضوا عنه) دا خۆم لە حاڵەتی ڕەزامەندیی نێوان بەندە و خاڵقدا دەدیت. گەش گەش لەبیرمە گوتی: ئەو ڕوونی و شەففافیەتەی تەمەنی ١٧–١٨ ساڵەییم بە یەک لوقمەی حەرام دۆڕاند، بەڵام نەیگوت لوقمەکە چی بوو، لە کوێوە هات. منیش لەو تەمەنەی ١٠–١٢ ساڵیمدا نەمپرسی چ لوقمەیەک، چۆنا و چۆنی؟ دواتریش بۆی نەگەڕامەوە، شەرم و شکۆ ڕێی پێ نەدام بپرسمەوە. بەڵام دیارە دەبێ لوقمەکە لە دەرەوەی مزگەوتەوە بۆی هاتبێت چونکە ئەوسا لە مزگەوت دەرنەدەچوو جا بزانە دیارییەک لە دۆستێکەوە یان جەمە نانێک لە خزمێکەوە بۆی چۆتە مزگەوت ئەو تەئسیرەی بووە.

بێگومان تەجرەبەی باوکم لەو جۆرە مەیدانانەی سەر بە غەیب و دەروون تا کۆتاییی عومری بەردەوام بوو، بە نموونە: حکومەت لە قەزای ڕانیە دەستی بە سەر ملکێکی جەلیزاداندا گرت و کردی بە (محلوله) هەر چەند سەد ساڵێک بوو بێ کێشە لەبەر دەستماندا بوو کێشەی ملکەکە لە نێوان ئێمە و حوکمەتدا بەردەوام بوو تا هاوینێکیان ماڵمان لە چنارۆک بوو، دوای نانی سبەینە مامم، شێخ نووری، بە عادەتی خۆی هاتە لای باوکم، هەر کە دەرکەوت باوکم پێی گوت، نوورەددین خەریک بووم بە دواتدا بنێرم: ئیمشەو لە خەونمدا دەنگێکم هاتە بەر گوێ ئەم ئایەتەی خوێندەوە «إنني معكما أسمع و أرى» وام بە دڵدا دێت قەنبەران (ناوی ملکەکەیە) نادۆڕێت. لە واقیعیشدا نەدۆڕا: ساڵح زەکی بەگی ساحبقران بوو بە موتەسەڕریفی هەولێر، هیممەتی کرد و لە ڕێی (اطفاء ضريبة الأرض) ـەوە ملکەکەی بۆ گێڕاینەوە. زەکی بەگ ماوەیەک لە کۆیە زووتر قایمقام بوو هەموو چەند و چۆنێکی کەسایەتی و ئاکاری باوکم، تا ڕادەیەکیش، ڕابوردووی بنەماڵەی جەلیزادەی دەزانی و دڵنیا بوو لەوەی کە ئەو ملکایەتییە شتێکی ڕەوایە و حکومەت دەستدرێژیی لێمان کردووە. باوەڕ دەکەم زەکی بەگ ئەو سەنەدە شەرعییەشی دیتبێ کە لە ١٢٦٠ی کۆچی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە نیوەی ملکەکەی پێ کڕیوە لە خاوەنەکەی، ئەو سەنەدە مابوو تا ساڵی ١٩٦٣، لەو ساڵەدا هەرچی سەنەدی ئەوتۆیی و زوربەی هەرە زۆری نووسراوی خانەوادەیی جەلیزادان هەبوو (پڕی جانتایەکی قاڵب بەتاڵ) کە خوشکی گەورەم نەجیبە لە ماوەی عومریدا بە هەوڵی بێوچان کۆی کردبوونەوە و تۆزی لێ تەکاندبوون و شەرحی لێ دابوون، سەرپاکیان سووتان. ئەو دەمە من لە بەندیخانەی بەغدا بووم. سەنەدەکە بە ئاگر سووتا، ملکەکەش لە گۆمی دوکان خنکا.

بۆ دڵدانەوەی ئەو کەسانەی حەز بە ملکایەتیی زەوی ناکەن و تۆمەتی (إقطاعي) وەپاڵ دەدەن لێرەدا ئەوەندە دەڵێم، ملکی وەک قەنبەرانی ئێمە لە شوێنی مەلاریاداری بێهێمنی و بێحکومەتی وەک بیتوێنی

ئەوسا دەستی فەلاحی بێدەرەتانی بە سەردا ڕانەدەگەییشت. بەر لە سەد ساڵ لەو شوێنەدا ئەگەر هەزار دۆنم زەویشت بە خۆڕایی دابایە فەلاحێکی هەژار نەیدەویست بە مەرجێک مەجبوور بایە بیکێڵێ و دایچێنێ نەک هەر لە سەر کاغەز لە قەبەڵی کرابایە چونکە ئەگەر مانگ و ئەستێرەشی، لە سەر کاغەز لە قەبەڵ بکەیت زەرەر ناکا لە قبوڵ کردنی.

ئێمەش لە کۆیەوە هەر ئەوەندەمان پێ دەکرا، ساڵانە، بەشێکی ئەو ملّکە بە برنج داچێنین، خواش دەزانێ بە چ ئەرک و زەحمەتێک دادەچاندرا. ساڵی وەهاش هەبوو مەرەزە شەرای لێ دەدا یەک دنکە برنجی لێ نەدەهاتە جەواڵی کەسەوە. تا دوای مەرگی باوکم ئنجا تووتن چاندن لە شوێنی ئەوتۆیی داکەوت، لە دەوری تووتنیش نەلوا ئاوەدان ببێتەوە. پەیدا بوونی دەرمانی گەزندەکوژی (د.د.ت) و بووژانەوەی باری ئابووری گشتی دوای زۆر بوونی پارەی نەوت کە کێشایەوە بۆ پەرەسەندنی مەکینەی جووت و دروێنەش، حیسابی کشتوکێڵی گۆڕی و شوێنی ناسازی وەک ئەو قەنبەرانەی گێڕا بە سازگار. خۆشبەختانە لەم مەیدانەدا فۆلکلۆر بە هانامان دێت: ئەو ئاوەی زەویەکانی قەنبەران ئاو دەدات پێی دەڵێن قۆپی سوور و شەب. گوتەیەک هەیە لە بارەی ناسازگاری ئەو ئاوەوە دەماودەم هاتووە دەڵێ: سووری گوتیە شەبێ، کاروانەک دێ لە حەڵەبێ، ئەمن دەیخەم ئەتوو مەیەڵە ڕاستەوەبێ. بە داخەوە ماوەی سازگار بوونی ئەو ناوە بۆ ملّکەکەی ئێمە کورت بوو چونکە لە ساڵی ١٩٥٧ەوە کە لە لایەن میرییەوە بە نامەی ئامادەکردنی ناوچەکە بۆ گۆمی دوکان دەستی بە سەردا گیرا ملّکەکە لە ئێمە شۆرا. لە سەردەمی مەلاریادا گەلێک لەوانەی بە داچاندن و ئاودانی ئەو ملّکەوە خەریک دەبوون لە خزم و کەسانی خۆمان گیانیان سپارد. بە هەمە حاڵ شەشیەکی ئەو ملّکە هی باوکم بوو، لە دوای ئەویشەوە ٤٢/١ی بەر من دەکەوت. خوێنەر خەیاڵی «اقطاع و دەرەبەگایەتی» بە دڵی خۆیدا تێنەپەڕێنێ.

بادەینەوە وەلای کورتەی سەرگوزەشتەی ژیانی باوکم. لە ١٨ ساڵی ئیجازەی لە باوکی حاجی مەلا عەبدوڵڵا، وەرگرت و لە جێی ئەو دەرسی دەگوتەوە، هەر لە سەردەمی ئەویشدا زوربەی ئەرکی مەلایەتیی دوو مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد و هی مزگەوتی گەورە کەوتە سەر شانی. لە تافی هێز و تاقەتیدا ڕۆژی ٢١ دەرسی گوتۆتەوە. حاجی مەلا عەبدوڵڵا گەیاندبوویە ٢٤ دەرسی ڕۆژانە. هەندێک لە مامۆستاکانی خۆی ئیجازەیان لێ وەرگرت.

لە ٢٥ ساڵی کچە مامێکی خۆی لێ مارە کرا [نەعیمەی مەلا حەبیبی حاجی مەلا ئەسعەد] لەو ئافرەتە چەند منداڵێکی بەرهەم هاتن بەڵام لە کچێکی بەو لاوە ئەوانی دیکە هەموویان بەر لە خۆی و زوربەشیان بە منداڵی مردن... دەنگوباسی زیرەکی و بلیمەتیی کوڕێکی «عبدالحمید» ناوی کە لە تەمەنی ٧-٨ ساڵیدا دەمرێ دەماودەم دەگێڕدرایەوە و جێی سەرسوڕمان بوو، بەڵام باوکم خۆی باسی زەکای کوڕێکی دیکەی دەکرد کەوا بەر لە عەبدولحەمید هاتبوو بە منداڵیش مردبوو، دەیگوت ئەگەر ئەو منداڵەم بۆ ژیابایە ژنم نەدەهێنایەوە. بە هەمە حاڵ وەچەی یەکەم خێزانی سەر لە بەریان بێ ئاسەوار بڕانەوە.

خۆم گوێ بیستی باوکم و مامم (شێخ نوورەددین) بووم کە دوای چەند ساڵێک لە مردنی خێزانی یەکەمی بە ئیلحاحی خزم و دۆستانی، باوکم ڕازی بووە بۆ دووەم جار ژن بهێنێتەوە. هەر لە گەنجایەتییەوە دووچاری زگ ئێشەیەکی بە ئازار بووە (لە ساڵانی دوایی ژیانیدا بەدی کرا کە - قرحە

المعده –یە). دەیگوت زۆر جاران کە ژانەکە شیددەتی دەستاند لە خۆم بێئومێد دەبووم ئیتر چۆن زات بکەم ژن بهێنم؟ ساوایەکی هاتبێتە کایەوە بە سەر کێیدا بە جێ بهێلم؟ بەلام رێکەوت وەها بوو، بە دەم ڕاگرتنی پارێز و خۆپاراستنەوە بۆ ماوەی چەندین ساڵ دەردەکەی کزتر بوو تا ئەوەی خەڵق هەستی نەدەکرد چ ناساغیی پێوە دیار بێ. ئەو کوانەی مەعیدە نەبوایە لە لایەن تەنسازیەوە چ نوقسانی نەبوو، هەتا ژیا پێویستی بە چاویلکە نەبوو، داروەکازیشی بەکارنەهێنا. ئەو نەساغیەی باوکم بە پێی گێڕانەوەی خۆی لە زێدە مەیلی وەلای سرکە و شفتە، سرکە و کەبابەوە تووشی بووە. زۆر جاران، کە منداڵ بووم، لوقمەی چەوری پێ دادەنامەوە و دڵی ڕەوای نەدەدا بچێتە هەناومەوە. ئەگەر خۆم پێ نەگیرایە وەهای دەکرد شتێکی مەزەداری بە دوادا بخۆم کە یارمەتی هەزم بدات.

خێزانی دووەمی کە دایکی منە (حەبیبەی کچی شێخ ڕەزای کوڕی شێخ قادری سندۆلانە– کە مەشوور بوو بە قادر سەرڕووت) لە بنەماڵەی ساداتی بەرزنجە بوو. (سندۆلان) دێیەکە بە سەر زێی بچووکەوە نیو سەعاتە ڕێیەک بە سواری ولاغ دەکەوێتە لای قیبلەی قەلادزەوە. کاتی خۆی دەستەلاتدارانی پژدەر ئەو دێیەیان بۆ تەرخان کرد و مزگەوت و تەکیەیان تێدا بنیات نا بۆی، ئەویش کەوتە سەر تەریقەتێکی خەست و پاکی قادری و ناوی پێوە دەرکرد بە تایبەتی لە دیوی کوردستانی ئێران کە باوڕیان پێی لە ڕادەبەدەر بووە. دەماودەم هاتووە کە پیاوێکی خواناس و حەقپەرست بووە و لێی نەزاندراوە لە شەریعەتی لا دابێ یان لە تەریقەت درێغی کردبێ.

لە ڕێکەوتێکدا‹١› حاجی مەلا عەبدوڵلا ڕێ گوزەری دەکەوێتە پژدەر لە شێخ قادر مێوان دەبێ، شێخ قادر ماوەیەک بە دەستەودایەرەی تەکیەوە بەرەو پیری دەچێت، دوای مولاقات کە ڕوو دەکەنەوە سندۆلان دەروێشەکانی شێخ قادر بە گەرمی دەفەزەنی دەکەن، ولاغەکەی حاجی مەلا عەبدوڵلا نەختێک چۆلاغی دەکات، شێخ قادر پێی دەڵێ: جەنابی مەلا دەفە و گوتنی دەروێشەکان تەئسیریان لە ولاغەکەت کرد. ئەویش هەر بە هەمان گیانی نوکتەسازییەوە لە وەلامدا دەڵێ: نەخێر قوربان، چۆلاغی ولاغەکە لەوەوەیە کە خۆی نەقشبەندییە کەیفی بە قادرییان نایەت... ئەوسا هیچ کامێکیان بیریان بۆ ئەوە نەدەچوو کە دوای خۆیان کوڕی ئەمیان لەگەڵ نەوەی ئەویان دەبنە هاوسەر.

شێخ قادر چەند کوڕێکی لە دوا بە جێ دەمێنێ، شێخ ڕەزا کوڕە گەورەی بوو لە جێی دادەنیشێ. شێخ ڕەزا زۆر ناژیت، دوای خۆی دوو برای لە سندۆلان دەبنەوە بە خاوەن تەکیە، شێخ ئەمین و سەیید گوڵ. شێخ ئەمین تەکیەیەکی تازە بۆ خۆی دروست دەکات. سەیید گوڵ دەبێتە جێنشین لە تەکیەی باوک و کاکی. باوکم لەگەڵ سەیید گوڵدا دۆستایەتی و شناسایییەکی زێدە بە تین پەیدا دەکا تا ئەوەی، کوردی گوتەنی، چی دیکەی بە بەرەوە نامێنێ. ئەم دۆستایەتییە بووە هۆی داخوازیی دایکم، برازای حاجی سەیید، بۆ باوکم. بەر لە شەڕی یەکەم سەیید گوڵ چوو بۆ حەج و لەوە بەولاوە پێی دەگوترا حاجی سەیید. تا ئێستاکەش هەروەها بە حورمەتەوە ناوی دەبرێ. لە شەڕی یەکەمدا حاجی سەیید چوو بۆ غەزا لە دیوی کوردستانی ئێران بەرانبەر سپای قەیسەری ڕووس و تێیدا شەهید بوو. دوو کوڕی لە پاش بەجێ ما. شێخ حەسەن کە لە هاوینی ١٩٦٣ کۆچی دوایی کرد و شێخ حسێن‹٢› کە ئێستا لە پژدەر

ئەرکی مەعنەویی خانەوادەی سندۆلانی خستۆتە سەر شانی بێ ئەوەی بەرماڵنشین بێ. شێخ ڕەزای باوکی دایکم چەند کچێک و چوار کوڕی لێ بەجێ مان، کوڕەکانی، شێخ خدر، شێخ جنید و شێخ حەسەن لە دایکێک بوون. شێخ قادریان لە دایکی دایکم بوو. لەمانە تەنها شێخ جنیدیان ماوە لە دێیەکی نزیک ڕانییە (سەیداوە) دەژیت و مسڵمانێکی بێفێڵە و نانی شێخایەتیشی هەرگیز نەخواردووە. ئەگەر ویستبای دەیتوانی لە شێخایەتی ناو دەربکات بەڵام لەگەڵ شیخ خدری کاکی لە زوێکەوە ملیان نایە کەسابەتی شیناورد و خەلە و خەرمان و ئاژەڵ بەخێوکردن. بێمزە خزمەتی خەڵکیان دەکرد و هەرچی لە کەسابەتەوە بکەوتبایە خوانیانەوە دەور دەکرایەوە بۆ هەناوی میوانەکانیان.

باوکم کچێکی خۆی لە شێخ حەسەنی حاجی سەیید گوڵ مارە کرد. تاقە کچێک لەو ژن و مێردییە بەرهەم هات ئەویش لە تەمەنی ١٠-١٢ ساڵی جوانەمەرگ بوو. لە ١٩٥٤ ئەو خوشکەم، کە لە دایکی من نەبوو، دنیای جێ هێشت. لەمەوە دەردەکەوێ خزمایەتیی ئێمەی جەلیزادە، بە تێکڕایی، لەگەڵ پژدەر لەوەوە دێت کە چەند پشتێکمان لە بێگەلاسی پژدەردا ژیاون. دواتریش بەهۆی پێوەندی خزمایەتی نێوان باوکم و شێخانی سندۆلانەوە دۆستایەتییەکە نوێتر و بەهێزتر بۆوە. لەلایەن خۆمەوە پێوەندیم بە سندۆلانەوە هێندەی پێوەندیم بە جەلیزادانەوە مەحکەمە.

ڕیشەی پێوەندی جەلیزادان بە پژدەرەوە بێ سەروسەدا نەبووە. لە ڕێکەوتدا بە توندی خۆی نواندووە. لە سەردەمی حاجی مەلا عەبدوڵڵادا ڕووداوێکیعادەتی سەر دەکێشێتەوە بۆ هێندێ کە دوژمنایەتی بەرەیەک لە دەست ڕۆییشتووەکانی کۆیێ دژی حاجی مەلا عەبدوڵڵا خەست بێتەوە. حاجی مەلا عەبدوڵڵا برای خۆی (حاجی مەلا ئەحمەد) و کوڕێکی خۆی (باوکم) لەگەڵ دەستەیەک لە خزم ودۆستی دیکە دەنێرێ بۆ پژدەر کە بە پێی پێویست بەرژەوەندێک لەو کێشەیە ڕەچاو بکەن و بە فریای بێن بۆ کۆیێ. هێشتا ئەو دەستەیە خەریکی وتووێژ بوون لەگەڵ سەرۆکانی پژدەر کە ناحەزەکانی حاجی مەلا عەبولڵا تێکڕایان دەچنەوە لای و عوزر خوازی دەکەن و ناخۆشییەکە بەسەر دەچێت. لەو سەفەرەدا تەمەنی باوکم ١١-١٢ ساڵی بووە، بەڵام بەشی زۆری وتووێژی بەرژەوەندبینی کە لەگەڵ سەرۆکەکانی پژدەردا دەکرێ لە باوکمەوە دەبێ. ئەوسا مەحمووداغا و سەلیماغا و مەمەندەقیت و ئەو جۆرە ناودارانە لە پژدەردا قسەڕۆیشتوو بوون. کە باوکم بە ڕاوێژە پڕ تام و شامەکەی خۆی باسی ئەو سەفەرەی دەگێڕایەوە بیسەر لێی تێر نەدەبوو.

باوکم باسی ئاغایەکی مەیلەو شێتەڵۆکەی قسەخۆشی دەگێڕایەوە ئەمما هەمووی لایەنی زەکاوەتەکی زگماکی تێدا بوو. پرسیان لێ دەکرد لە بارەی ئاغا زلەکان لە وەرامدا هەر یەکەی بە خەسڵەتی ڕاستینەی خۆیەوە هەڵدەدایەوە... فلان؟ هی ڕاوتەدبیرانە. ئەدی فلان؟ هی مەیدان و شەڕناخێوییە. فلانت پێ چۆنە؟ هی ژاژی و پەنیرانە...

ساڵی ١٩٦٣ کە ئاوارە بووین و لای خاڵەکان لە پژدەر گیرساینەوە من ئاغایەکی لێ کەوتەی هەمان تایەفەم دیت هەم هۆش کول و هەم بە ئەدەب و قسەخۆشیش بوو.

لەم گەشتەی ژیانی خۆمدا مومکین نییە بتوانم بە جۆرێک لە بارەی باوکمەوە بدوێم بشێ خۆمی لێ ڕازی بم وەیا بۆ خوێنەر ببێتە بنەمای شارەزا بوون لەو مرۆڤە. چی تا ئێستاش لەبارەیەوە نووسراوە لە

سەرەتایەکی کەسایەتیی تێپەڕ ناکات.

بە عادەت نووسین و باس کردنی کەسان یان شتان، ئەنجامێکی بەرەواژ بەدەستەوە دەدات، هەتا بابەتی لەسەر نووسین و باس لێوە کردن بچووک و کەمبایەخ بێ، سوود پتر وەردەگرێ لە ناوهێنانی، چونکە بایەخێکی پێ پەیدا دەکات کە پێشتر لە تاریکایی و نەناسراویدا نەیبوو، کەچی بابەتی گرنگ و بایەخدار ئەگەر لە نووسین و باس کردندا مافی تەواوی خۆی نەدرێتێ غەدری لێ دەکرێ. بە نموونە دەڵێم کە گوترا: کۆپەرنیکۆس<٣> بەر لە ٥٠٠ ساڵێک سووڕانەوەی زەویی بە دەوری ڕۆژدا دۆزیەوە، لە سەدی نەوەد و نۆی کەسایەتی و بلیمەتی و زانست و هەستیاریی ئەم مرۆڤە تێدەبردرێ. بەڵام کە گوترا: مام هۆمەر یەکەم کورد بوو لە ساڵی ١٩٢٥ قەوانی هەیبەلاری لە بەغدا پڕ کردەوە، سەد ئەوەندەی مافی خۆی بایەخ پەیدا دەکا. هەرچی کۆپەرنیکۆس بوو ڕاستییەکی جیهانی گرنگی دۆزیەوە کە لە ماوەی هەزاران ساڵدا ملیارەها ملیارەها چاوی ئادەمیزاد بە سەریدا دەخشی و نەیدەدیت تا ئەوەی زوربەی بیروباوەڕی سەر بە ئایین خۆی هەڵنا لەسەر بنگەی بەرەواژکردنی ئەو ڕاستییە، کاریشی گەیاندە ڕادەیەک ئەوی دانی پێدا هێنابایە لە گەردەنی دەدا، مام هۆمەریش بە پڕکردنەوەی قەوان کارێکی کرد ئەگەر کەڵەشێر و تووتیت لە جێگەی ئەودا دانابایە قەوانەکە بە قووقوو و جرەجڕ هەر پڕ دەبۆوە، ئنجا پارەشی خستە گیرفانی مام هۆمەرەوە (عافێتی بێ) ناوێکیشی بۆ پەیدا کرد (لێی پیرۆز بێ) دواتریش کە ناوی دێت بە (ڕابەر) لە قەڵەم دەدرێ (شەقی زەحمەتێ تە). زانایەکی یۆنانی بەر لە دوو هەزار و هێندە سەد ساڵە ئەو یاسایەی دۆزیەوە کە بە ناوی ئەوەوە پێی گوترا یاسای ئەرخەمیدس، ڕەنگە بڵاویش بکرێتەوە، گۆنزالیزێکی برازیلی یەکەم کەس بوو لە مێژووی ئادەمیزادا توانیبێتی ٣٠٠ قرقێنە لە سەر یەک دەربکات، خوا نەیانبڕێ هەردووکیان هەر یەکەمن، هەردووکیشیان ناویان لە جیهاندا بە ڕابەر بڵاو دەبێتەوە.

دێیتە سەر باسی کوردایەتیی خۆمان دەبینیت شاعیرێک لە سەر خواهشتی حکومەت نەشیدی کوردیی بۆ قوتابیان داناوە، ڕەنگە مزەشی تێدا وەرگرتبێت... یەکێکی دیکەش بە کۆتی بەندیخانەوە نرکەی شیعری هاتووە، یاخود بەرژەوەندی زۆری خۆی لە پێناوی ئەو شیعرەدا پێشێل کردووە... هەمووی هەر کوردایەتییە و ناویشیان هەر بە قەدەر یەک ئەرک و خەبات و جانفیدایی خاوەنەکانیان ڕادەگەیەنن. خانەقای سەید ئەحمەد بۆ ماوەی پتر لە ٦٠ ساڵ نوای غەریب و تێشووی برسی و حەسانەوەی کەنەفت بوو. ئەو خانەقایە لە دەیان ساڵدا ڕێی لە برسان مردنی فەقیری کەرکووکی بەستبوو چونکە هەموو هەژارێک دەیتوانی سێ جەمی بێمنەت لە خانەقا بخوات و پێشی نەگوترێ ناوت چییە. ئێستا گوێت لە ناوی سەید ئەحمەدی خانەقا نابێت مەگەر چۆناوچۆنی. کە ناویشی بێت هەزاریەکی کەسایەتی و ڕێز لە خۆنان و غەریب نەوازی و مەردایەتی و مەزنایەتیی ئەوی لێ وەرناگیرێت. کە دەگوترێ فلان و فلان و سەید ئەحمەدی خانەقا بەیەکەوە چوون بۆ حەج خەیاڵ بۆ ئەوە ناڕوا کە فلان و فلان و فیساریش لە قافڵەی سەید ئەحمەددا حەجیان بۆ کرا... گوێم لە گوتاری نووسەر و هونەرکارێکی کورد بوو لە جیاتی هەمومان شانازیی بە ناوی گۆرانیبێژێکەوە دەکرد کەوا، بێچارە خۆی، لەبارێکدا بە سەری نەبرد بوێرێ داوای ڕێز لێ نانی بکات وەیا بیر بکاتەوە لە گرتنەبەری ڕاڕەوێک کە مرۆڤی ڕێز لێنراو تێیرا دەڕۆن.

گۆرانیبێژیشم دیتووه دەنگ خۆشییەکەی زێدە جووانی بوو بە دەوری ئەو مەردایەتییە و حورمەتەوە کە تەواوکەری شەخسیەتی بوو.

چاوەشی زورنا لێدەرم دیتووە هێندە پیاوانە و مەردانە حورمەتی خۆی ڕاگرتووە بە خەیاڵی کەسدا نەهاتووه چاوەشییەکەی لێ بە عەیب بگرێ، هی دیکەشم دیتووه زاتی نەکردووه لە ڕیزی خەڵق دانیشێ.

بۆ خۆت لەگەڵ خۆتدا لێک دەوە کە دەگوترێ وەیا دەنووسرێ: (بەر لە ٤٠ ساڵێک فلانە کەس ڕازی نەبوو شێخ لەتیف و کاکە زیاد لەسەرۆکایەتیی پارتی کوردستان بەشدار بن) چەند بە ئاسانی ئەو فلانە کەسە لە ڕێکاری ئیفلاسەوە دەچێ بۆ پێشەوایی، شێخ لەتیف و کاکە زیادیش ڕووت دەبنەوە.

تۆ وەرە بە خۆت و دەسەلاتی میراتیتەوە خۆت بە نیشتمان ببەخشیت کەچی یەکێک ڕەفزت بکات هەموو سامانەکەی ئەوە بێ نە هیچ دەسەلات و نە هیچ شۆرەت و نە هیچ شتێکی هەیە... قوتەیەکی مل نێرکە کاردووە لە ئوتێلی کوردایەتی دابەزیوە بە خۆڕایی تێیدا دەلەوەڕێ... نۆشی گیانی بێ... بەلام وەها خۆش بوو کە مادەم پیاوی وەک شێخ لەتیف ڕەفز بکرێ قوتەی مل نێرکە کاردووش لە هیچە نەبێتە پێشەوای ئوممەت. دوای ٤٠ ساڵیش لەو مامڵەتە ئنجا ڕۆژی ئەوە نەهاتووە قوتەی ئەوتۆیی پێشەوا بێت...

نووسین و گێڕانەوەی دەماودەم ئەگەر ئینسافی لەگەڵدا نەبێ خاوەن هونەری گەورە و جەوانمەردی بێفێڵ و شەخسییەتی تێروپڕ ڕووت دەبنەوە موفلیسیش دەبێتە خاوەن بانک.

هەرچی مێژووی کۆن و کۆمەلایەتیی سەردەم هەیە لەم مەتەڵە ناقۆلایەی (تێدا چوون و پێ قەڵەو بوون)ی ناو هێنان و لە بارەنووسینی کەم و کووڕ و بێئینساف هاوپشکن.

لەم ڕوانگەوە دەڵێم ئەگەر تەواوی کەسایەتی و لێ هاتوویی و خەسڵەتە بەرزەکانی بابایەکی خاوەن قابیلیەت نەزانیت، بە تەنها ناوهێنانی وەیا خێرا پێدا تێپەڕینی نەک هەر لێی شارەزا نابیت بەڵکوو پتر نائاشنای دەبیت چونکە هەر وەک بە ناوهێنانی (ئاگر) زمان ناسووتێت هەروەهاش بیرت بۆ ئەوە ناچێت کە شت دەسووتێنێت ئەگەر پێشتر لێی بەڵەد نەبوو بیت.

ناوهێنانی ئاگر بۆ ئەو کەسەی نەیناسیبێت بەر لە هەموو شتێک (ئاگرایەتی)ی پێوە ناهێڵێت، واتە (کەسایەتی)یەکەی دەسڕێتەوە. هەر بەو پێیە کە ناوی پیاوێکی وەکوو حەماغای کۆیەت هێنا ڕەنگە، لەم ڕۆژگارەدا کە ناوی (ئاغا)ی تێدا تاڵ بووە، زەرەری لێ بدەیت، تۆ دەبێ بزانیت حەماغا لە گرانیەکەی ١٩١٧ لە جیاتی ئەوەی نیوەی ڕەز و زەوی و زار و خانووی کۆیێ بکڕێ هات هەرچی خوا پێی دابوو کردی بە خۆراکی هەژار و غەوارەی ئەو شارە کە ناویشی نەدەزانین، ڕەنگە نەشی دەدیتن. (اصف قاسم اغا) پیاو ماقوولێکی مووسڵی لە نێوان دەستەیەک پیاوماقوولانی بەغدادا دەیگێڕایەوە (زۆری دیکەش لە خەڵقی کۆیە و غەیری کۆیەش دەیانگێڕایەوە)، حەماغا برە مەڕێکی لە مامڵەتدا بوو، چێوداری مووسڵی نرخێکیان لە سەر دانا حەماغا پێی ڕازی نەبوو... بۆ سبەینە کابراکان پێ ڕازی بوون و پارەیان بۆی هێنا... حەماغا پێی گوتن: ئەو مەڕانە فرۆشران... مووسڵیەکان دەیانزانی لە خۆیان بەولاوە کەسی دیکە لەو ناوەدا نییە بتوانێ ئەو پارەیە بدات، بەلام چەندێکی دەکەن تێبگەن مەسەلە چییە حەماغا هەر دەڵێ: مەڕەکان فرۆشران. دوایی لە سەر ئیلحاحی (اصف ال قاسم اغا) حەماغا دەدرکێنێ کە دوێنێ دوای

کشانەوەی مووسڵیەکان مەڕەکانی بە خوا فرۆشتن... و هەمووی بوون بە خۆراکی هەژاری کۆیێ. تۆ کە نەزانیت ئەم مەسەلەیە تنۆکێکە لە مەردایەتیی حەماغا هەر ناوی نەبەیت باشترە بۆی، هەروا‌ش هەموو ئەو جوانمەردانەی لە ریزەکانی کۆمەڵدا هەڵدەکەون و لەبەر نەناسراوییان بە خۆیان و پیاوەتییانەوە دەسوێنەوە و دەپوێنەوە و دەسرێنەوە... (صديقه الملايه)ش لەگەڵ ئەو هەموو شتانەی کە لە ڕۆژنامەکاندا لێیان ئاشکرا کرد بە خۆی و (صندوق امينى البصره)یەوە بیرەوەریی بۆ دەگێڕدرێ...

چەند حەیفە مێشک و دەروونی شۆڕشگێران و ڕۆشنبیران وێنەی نادروستی بوونەوەریان، بە مرۆڤ و ڕووداویەوە لێ چەسپ بێ. مەیلێکی ئاشکرا لای بەشێکی زۆری نووسەران بۆ خۆ دانە پاڵ چەوسێنراوە لە گەلێک باردا دوو کاری ناڕەوایان پێ دەکات: یەکیان شاردنەوەی عەیبی هەژار، دووەمیان شاردنەوەی پیاوەتیی مرۆڤی ناهەژار.

پشتگیری کردن لە هەژار و چەوسێنراوە دەبێ ئەلف بێتکەی خەریک بوون بێ بە کۆمەڵایەتییەوە، بەڵکوو هێندە سەلمێندراو بێ وەکوو سەرمای زستان و شیرنایی شەکر کە ئیتر خۆ پێ هەڵدانەوەی جێی شەرم بێ نەک شانازی. ئەو پشتگیری کردنە بەر لە هەموو شتێک داوای ڕاستگۆیی و ڕاسترۆیی و ڕاستبینی لەو کەسانە دەکات کە دۆستی میللەتەکەیانن، کۆمەڵایەتی چ زەرەر ناکا لەوەی دەوڵەمەندێکی وەیا دەسەڵاتدارێکی وەیا ئەمیر و شێخ و مەلایەکی مرۆڤی بەشەرەف بووبێ، کەسێک لەو ڕاستییە وەتەنگ بێت، بێگومان، نەفسەکەی نەخۆشە و بێ ئەوەی هەست بە خۆی بکات ناحەزی میللەتەکەیەتی هەر دەسەڵاتیشی بوو بە فەرمانی ئەو نەخۆشییە دەکەوێتە سەرباری زوڵم و زۆر. لە لایەکی دیکەشەوە هیچ سوود بە کۆمەڵ ناگات بەوەدا هەژارێکی خوێڕوو مەدحی بکرێ، ئافرەتێکی گۆرانیبێژ بۆ ماوەی ساڵەها خۆی بە ئەفسەرێکی بێگانە فرۆشتبێ نابێ بکرێ بە (رابعة العدوية) با هەژاریش بووبێت، خۆ هەژاری دیکە زۆر بوون خۆیان نەفرۆشت، میللەتیش لە مەیدانی ناو دەرکردندا ئەو نەزۆکە نییە بە گۆرانی گوتن یان زوڕنا لێدان نەبێ تاکێکی هەژاری مافی ناوهێنانی نەبێ، لە هەر شارە و لە زۆر ئاواییاندا کەسانی ئەوتۆ پێ دەگەن بارتەقای هەژارییان مەردن و ڕێز لە خۆ گرتوون.

چەندین بنەماڵەی کاسبکاری شارستان یان فەلاحی لادێ دەناسم، تۆش لای خۆتەوە دەیانناسیت، سەریان بۆ غەیری خوا فروو نەهێناوە و نانی مەردایەتییان خواردووە، ئەو شەرەفدارانە کفریان نەکرد کە نەبوون بە مزە خۆری بەیتی شایی و لاوکی دیوەخانان تاکوو ناویان بسرێتەوە، بۆ دەبێ پاراستنی نامووس و ئابڕووی خانەوادەیی بەسەر دانەنواندن بۆ غەیری خوا هێندەی زوڕنا لێدان وەیا قەوان پڕ کردنەوە نرخ و بایەخی نەبێ لای شۆڕشگێڕ و ڕۆشنبیر؟ هەزاران هەزار مەردی مەیدانی ڕێز لە خۆنان و شکۆ و گەردەن کێلی لەبیران چوونەوە، سەدانی دیکەش وا لەبەر چاومان دێن و دەچن زۆر نابا لەبیران دەچنەوە، بە هەموویان بە هەزار هێندەی هەمووشیان هەزار یەکی ناوی مریەم خان و دایکی جەمالیان پێ ڕەوا نادیترێ، ڕۆشنبیرێکیش بیر ناکاتەوە لەو بێئینسافییە بێسامانەی میللەت لەگەڵ خۆیدا دەیکات بە دۆڕاندنی ناو و نیشان و ئاکاری ڕۆڵە هەرە مەردەکانی. دیتوومە شەخسی میللەتفرۆش بە دوو پارچە هەڵبەست و بە جنێودان بە ئیستیعمار و دەرەبەگ و بۆرجوازی بۆتە سەدرنشینی کۆڕی نیشتمانپەروەری وەیا هەر نەبێ جێگایەکی بەرەو هەورازی لێ داگیر کردووە. دیتووشمە خۆبەخت

کردووی بێعەیب هەر چونکە شیعری نەگوتووە وەیا گۆرانیی نەچریوە وەیا لە نمایشتدا برمێ و بژیی بێلزوومی نەتەقاندۆتەوە، عەبدەل بێ شەریک مەرحەبای لێ نەکردووە. لەوە هەر بگەڕێ بە خەویش ناگاتە شوێنە بەرەو ژوورەکەی بابای میللەتفرۆش. چەند حەیف و مخابنە عەیارەی چاکە و خراپەمان وەها بەرەواژ و قەڵب بێ، ئنجا سەد حەیف و مخابن کە ڕۆشنبیر هەستیش بە هەڵەی مامڵەتەکە نەکات چ جایی ریسوا و تاوانباری بکات.

خوێنەر لێم بە سەهوو نەچێت، من وەتەنگ نایەم لە شۆرەتی هیچ کەس، بەڵام بە مەرجێک لە هیچە نرخی زیاد لە لاوە وەپاڵ ئەو شۆرەتە نەدرێ، گۆرانیبێژ بۆ خۆی ناو دەردەکات و بەزم و گۆبەندان دەجۆشێنێ و پارەی تێدا وەردەگرێ و کەیفی پێوە دەکات، هەمووی لێ پیرۆز بێ، بەڵام لە خۆڕایی نەکرێتە شۆڕەسواری کوردایەتی... نەبرێتە ڕیزی دوازدە سوارە لە ئازایەتی... نەچێتە پایەی شێخ سەعیدی پیران لە خۆبەخت کردن... بە سەر خەڵقی دیکەدا ڕانەشکێندرێ هەر چونکە گۆرانییان نەگوتووە، یان ئەو گۆرانیی گوتووە. ئافرەتێکی هەژار یان لەبەر نەداری یان لەبەر هەر هۆیەکی دیکە بێ گۆرانی بە پارە دەڵێت و خۆی بە بێگانە دەفرۆشێت وەیا دەبێتە تیاترۆ... وەیا... وەیا... ئەوەندە بەسە بۆ خاترانەی هەژارییەکەی کە لێی بێدەنگ بیت و چاو لە خلیسکانەکەی بپۆشیت، لەوە بەولاوە ئینساف و میللەت و نیشتمان و فریشتە و پەریش لێت ناسەلمێنن بە ناوی مێژووەوە شانازیی پێوە بکەیت. عەیارەی نرخی بەرز و نزمیش دەدرێتەوە بە ڕۆژگاری خۆی؛ کەسێک کە بە لای خەڵقی سەدەی هەژدەم و نۆزدەمەوە مەرد بووبێت و ڕێزی لێ نرابێت وەیا بە پێچەوانەوە بە سووکی سەیر کرابێت ناشێ من و تۆ دوای سەد ساڵ و دووسەد ساڵ عەیارەی نوێ بابەتیان بۆ بەکار بهێنین و جێگۆڕکێیان پێ بکەین. خۆم بە بیرم دێ، پیاوی عارەق خۆرەوە بە لای خەڵقەوە سووکتر بوو لە جەردە و ڕێگر هەرچەند بە لای شەریعەت و قانوونیشەوە جەردەیی دزێوترە...

ئەم تێبینیانەی دوایی لە ڕواڵەتدا دوورکەوتنەوەیە لە بابەتی نووسین بەڵام ڕاستییەکەی ئەگەر لێیان بێئاگا بین، بە زۆری، نرخی کەسان و هەڵوەستی جۆراوجۆری فلان و فلان لە بارەی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و لە ڕووداوی عادەتیشدا بە هەڵە دادەشکێت وەیا هەڵدەکشێت.

گەشتی ژیان، هی هەر کەسێک بێت، لەگەڵ ڕێبازی کەسانی دیکە پێکدا تێدەپەڕن، ئیتر یان بە دۆستایەتی یان بە دژایەتی، ئنجا ئەگەر لە خوێنەر داوا نەکەم بۆ دیارخستنی لایەنی خەتابار لەو پێکدا تێپەڕینە و تێک ئاڵقانەدا عەیارەی ئەوسا لە کار بهێنێ ڕەنگە بۆ قەناعەتێک بڕوات کە خوازراوەی ئەم سەردەمە وەیا مەیل و ئارەزۆی خوێنەرەکە خۆی بێت. ئەمە لە لاییەکەوە، لە لایەکی دیکەشەوە تێکڕای ئەم تێبینییانە سەر دەگەیەننەوە بەو تێبینییە بنجییەی کە لە سەرەتاوە دەرم بڕی لە بارەی (ناو هێنان و باس کردن)ی بێ قووڵبوونەوە کە چۆن زەرەر لە مرۆڤی بایەخدار دەدات و مرۆڤی کەمبایەخیشی پێ دەوڵەمەند دەبێ.

ئەم دەستوورە لە باسی مرۆڤی هەڵکەوتووی لە عادەت بە دەردا پتر خۆی دەسەپێنێ، بە نموونە دەڵێم: ئەگەر گوترا، قایمقام بە دوا بیست کەسیدا هەنارد و تەکلیفی نابەجێی لێ کردن و لە نێوان هەمواندا فلان بە دەنگ هات و ئیعتیرازی گرت دەبێ لەو کەسە قووڵ ببینەوە هەتا بزانین چ ماکێکی حەقپەرستی و

نەترساوی لەودا هەبوو وای لێ کرد بە تەنها ئەو بەدەنگ بێت دەنا ڕەنگە نرخی خۆی پێ نەدەین وەیا مەسەلەکە بدەینەوە بە ناشارەزایی و بێباکی و خەسڵەتی ئەوتۆیی. ئنجا لەگەڵ مندا سەرنج بدە ئەم ڕووداوە عادەتییە لە ڕەفتاری باوکمدا.

مەلیک فەیسەلی یەکەم لە هەولێر پێشوازیی لێ دەکرا. ئێوارە بەلەدیە لە یانەی فەرمانبەران داوەتێکی گێڕا لە سەر شەرەفی مەلیک. مەلا ئەفەندی و باوکم بۆ داوەتەکە لە (باداوە)وە هاتن بۆ هەولێر من منداڵێکی ١٠-١٢ ساڵی بووم لە خزمەتیاندا هاتم. لەبەر دەرگەی نادی ئۆتۆمۆبیلەکەی مەلا ئەفەندی و هی موتەسەڕڕیفی هەولێر لە یەک کاتدا وەستان و خەڵقەکەیان لێ دابەزی. موتەسەڕڕیف سڵاوێکی کرد و پێش مەلا ئەفەندی و باوکم کەوتەوە بەرەو شوێنی داوەتەکە. باوکم هەنگاوی هەڵێنا و دەستی موتەسەڕڕیفی گرت و پێی گوت: جارێ نۆرەی ئێمەیە. موتەسەڕڕیف، ماڵم حەقە، بە سەرەخۆی نەهێنا و گوتی، مرازم ئەوە بوو ڕێبەڵەدی بکەم نەکا ئێوە شارەزای شوێنەکە نەبن، باوکم پێی گوتەوە، باش شارەزاین و «نشکرکم». ئیتر مەلا ئەفەندی و باوکم لە پێشەوە و موتەسەڕڕیفیش بە دوایانەوە بەرەو کۆمەڵەی داوەت کراوانەوە ڕۆیشتن، خەلقیش کە جەمبوورەی بەستبوو بەدەوری نادییەوە چاو ئەبڵەق بوون. هەر لەو داوەتەدا باوکم هێندێ قسەی بە مەلیک فەیسەڵ گوت گەلێک بەولای ڕاگرتنی موتەسەڕڕیفەوە بوو. خوێنەر دەبێ وردبێتەوە لە ڕاگەیاندنی ئەو جۆرە هەڵوەستە، لە هەزار مەلا یەکێکی زات ناکا قۆڵی مدیر ناحیە بگرێت و بە دوای خۆیەوەی بدا، هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە دەزانێ بۆی ناچێتە سەر لەوە هەر بگەڕێ کە نان بڕانی تێدایە. کە مەلاش زات نەکات کەسی دیکە زات ناکات. ئەدی چۆن مەلای کۆیێ موتەسەڕڕیفی دواخست و دواتریش قسەی بە مەلیک فەیسەڵ بڕیەوە؟ لەبەر ئەم هۆیانە:

١- خۆی لەسەر حەق دەزانی.

٢- بڕوای بێسنووری بە خۆی و کەسایەتیی خۆیەوە هەبوو تا ئەوەی ڕەفتارەکە بەلایەوە وەک ئاو خواردنەوە بوو.

٣- ترس و تەمای لە دڵدا نەمابوو.

٤- بە خۆیدا ڕادەپەرموو زاڵ بێت بەسەر هەر ئەنجامێکی لەو هەڵوەستانەدا بکەوێتەوە.

٥- شەرمی لە خۆی دەهاتەوە لە ئاست داخوازی هەڵکەوت خامۆش بێت.

٦- کەرەستەی هەموو هەڵوەستێک و هەڵکەوتێکی، لەوانەی بێنە بەر هەنگاوی مرۆی وەک خۆیەوە، بە زیادەوە هەبوو: هەر لە زمانی پاراو تا ڕەوانبێژی تا زانستی سەردەم تا مێژووی گەلان تا دڵی هۆشیار تا جورئەتی بێسنوور...

٧- بە گژ نارەواییدا دەچۆوە نەک ڕەوایی.

٨- مەلایەتی بە لای ئەوەوە ژووررووی هەموو پایەیێکەوە دەهات.

لە ڕوون کردنەوەی ئەم نوختەیە شتێک دەگێڕمەوە لە زاری ڕەحمەتی حاجی میرزا عەبدۆڵڵای خادمەوە. ڕەحمەتی گوتی: جارێکیان لە وەعزی ئێوارەیەکی ڕەمەزاندا کە هێندەی نوێژی جومعە خەڵقی تێدا کۆ دەبوونەوە (بۆ بیستنی گوتاری ئەو وەعزانە زۆر لەوانەی دینداریش نەبوون تێیدا حازر دەبوون)

شتێکی له غەوسی گەیلانییەوە گێڕایەوە و بە «مەلا عەبدولقادری گەیلانی» ناوی برد... هەندێک مێشک وشک وەتەنگ هاتن لەو جۆرە ناو بردنە و ناڕەزاییان درکاند... قسەکە گەییشتەوە مەلای گەورە. لە ئێوارەیەکی دیکەی وەعزدا بۆ قسەکە چۆوە و گوتی: بیستم هەندێک لە گوێگرانی ئەو ڕۆژە لێیان گران هاتووە گوتوومە «مەلا عەبدولقادری گەیلانی»، ئەوەی لەو زاتەوە سوودی هەبێ بۆ ئێمە عیلمەکە و مەلایەتییەکەیتی، کەشف و کەرامەتی لەگەڵ خۆی بەسەر چوون. مەلایەتیش ناوێک نییە نە بۆ غەوس و نە بۆ لەویش گەورەتر کەمایەتیی تێدابێ چونکە مەلایەتی دەکاتەوە عالمایەتی، ئەگەر ئەو کەسانە بەوە ڕازی نین لێرە بە دواوە دەڵێم «مەلا خوا».

ئەم حەفت هەشت خاڵەی سەرەوە کە بەشێکی کەسایەتیی باوکم دەگرنەوە، لە هەموو هەڵوەستەکانیدا بەدەر دەدەنەوە، لە زوێکیشەوە ئەو خەسڵەتانەی چەسپاو بوون. بگەڕێوە بۆ ڕۆژگارێک کە تازە بە تازە ببوە جێگری باوکی، لە یاداشتەکەی ڕەحمەتی مەلای چوڕستانی دەبینیت کە چۆن باوکم دوای ساڵێک لە وەفاتی حاجی مەلا عەبدوڵڵای باوکی خوتبەی جومعەی بێ کاغەز خوێندۆتەوە و بە تێهەڵکێش قسەی بردۆتەوە بۆ تێپەڕینی ساڵێک بە سەر مەرگی باوکیدا و... و... هەر ئەم قابیلیەتە بوو لە موناسەبەیەکی ڕەسمیدا بە هانای هات بتوانێ گوتارێکی یەک دوو سەعاتی سەرپێیی بدات ڕووبەڕووی ئاپۆرەی خەڵقی شاری مووسڵ و هەرچی دەستەودایەرەی حکومەت هەیە بە مەدەنی و عەسکەرییەوە و هەموو گەورەپیاو و مەلا و مەشایێخی مووسڵ و هەرێمی ئەو ناوە... بە دوا ئەو گوتارەدا (سلیمان نظیف) والی مووسڵ ئەو پایەی لێ نا کە پێشتر بۆ حاجی مەلا عەبدوڵڵای ڕەچاو دەکرد... مناسبی جێگەیە بڵێم، باوکم دەیگێڕایەوە کە (سلیمان نظیف) پێی گوتووە: دەزانم عالەم ڕووت لێ دەنێن بۆ کارگوزاری خۆیان لای من. تۆش هەر ئیشێکی بە لاتەوە مەبەست بوو، لەو نامەیەدا کە پێوە دەینێری بۆم، یەک بەیتی شێخ ڕەزای تاڵەبانی تێچێنی قسەکان بکە تا جێبەجێ کردنی لە گوماندا نەبێ، ئەو نامەیەی بەیتی شێخ ڕەزای تێدا نەبێ دەبێتە کاری دوو بەختی...

باوکم مەلا بوو بەڵام مەلایەک کە بتوانێ لە هەموو زانستەکانی ئیسلامدا کتێب دابنێ، تەنانەت لە گەلێک مەسەلەدا (اجتهاد)ی خۆی بەکار دەهێنا. بە درێژایی عومری مەلایەتی خۆی دەرسی گوتبێتەوە یەکسەر بێ ئامادەکردن دەرسی گوتۆتەوە. دەمدیت کە دەکەوتە سەر شەرح و تەقریری دەرسەکان وەک تاڤگە قسەی لێ هەڵدەڕژان. ناوناوە لە گەرمەی تەقریردا هەڵوەستێکی دەکرد و چاوی دەبڕیە شتێکی نادیار. دەیگوت لەو تەرزەحاڵەتەدا چەند ڕێبازێکی شەرح بۆم دەکرێنەوە، لەو هەڵوەستەدا یەکێکیان پەسەند دەکەم. واش دەبوو کە پێویست بە شەرح نەبووبێت بە چەند قسە و هێمایەک لە دەرسەکە دەبۆوە.

باوکم (خطیب) بوو، بەڵام (خطیب)ێک کە بتوانێ بە کوردی و عەرەبی و تورکی و فارسی تا حەز بکات لە سەر بابەت بدوێ بێ حازر کردن و بێ کاغەز و بێ ئەوەی پێشتر ئاگادار بووبێ لە چ دەدوێ. باوکم لە دەروونیدا ئیمانی بە «حەق» هێنابوو. لەو ئیمانەدا تێکڕای بوونەوەر لەبەر چاو و لە بار تەبعی جۆرێک لەنگەری بەستبوو کە ئیتر گۆڕانی باری بوونەوەر نەتوانێ لەنگەر بەستنەکە تێک بدات، بۆیە بوو

هەرگیز لە بارێکەوە بۆ بارێک نەدەگۆڕا. لەماڵەوە و لە مزگەوت و لە نێوان ئاپۆرەی خەڵق و لای دەستەڵاتدار و بێدەستەڵات یەک زەڕڕە فەرق بە قسە و بە ڕەفتاری نەدەکرا، چ لە ژووری خۆی تەنها بایە و کتێبێکی خوێندبایەوە و چ لە دیوەخانە یان لە مزگەوت لەگەڵ خەڵق دانیشتبایە یان لە هەر هەڵکەوت و هەڵوەستی دیکەدا بایە هەمان ڕەفتاری دەکرد، واتە تەنها بایە و خەڵق دیار بایە بایی سەری موویەک حەرەکە و سەکەنەی نەدەگۆڕا، هەر بە قەدەر ئەوەی شەرم لە سێبەری خۆی بکات شەرمی لە خەڵق دەکردەوە. من بە لای کەمەوە دە ساڵێک، بەر لە وەفاتی، گەییشتبوومە تەمەنێک مانای شتان تێبگەم (٢٤ ساڵی بووم کە وەفاتی کرد). لەو دە ساڵەدا بەو لای هەموو سنوورێکەوە ئەم دیاردەیەی لەنگەربەستن و نەگۆڕانم لەو مرۆڤەدا بەدی دەکرد تا ئەوەی هەندێ جار بە لای خۆشمەوە دیاردەکە نائاشنا خۆی دەنواند، هەر دەتگوت بە سەر مەتەڵێکدا دەنۆڕم کە باشی تێناگەم. وا بزانم ئەم قاڵ بوونەوەی بۆ حەق، کە گوفتار و ڕەفتاری یەکچوون کردبوو، یەکێک بوو لە هۆی ئەو هەیبەتەی کە لەو مەجلیسە دەنیشت ئەوی تێدا بایە، لە مەجلیسی دانیشتن بگەڕێین و سەیری ئەو ڕێگەیە بکەین کە پێیدا دەڕۆیشت، لە ماڵەوە بۆ مزگەوتی گەورە دوو ڕێگە هەبوو، یەکێکیان بە ناو بازاڕدا دەچوو، کە بە ناچاری ئەو ڕێگەیەی دەگرتە بەر. هەر لە زارکی بازاڕاوە کە بۆ ئەهلی بازاڕ دەردەکەوت تێکڕایان هەڵدەستانە سەر پێیان تا لێیان ڕەت دەبوو، تەنانەت گاور و جوولەکەش وەک مسڵمانەکان بۆی ڕاست دەبوونەوە، واز لە ئەهلی بازاڕ بهێنین بۆ منداڵی کۆڵانەی گەڕەکەکەی خۆی، عەسری ڕۆژانی کۆتایی‌ی بەهار و سەری هاوین کە لە ماڵەوە دەردەچوو بەرەو مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد منداڵی گەڕەک کە سەرگەرمی قەپوقیری جگێنە و تۆپێنە بوون هەر کە چاویان پێی دەکەوت کەلاوجگ و تۆپیان لە دەستان بەردەبۆوە و خۆیان بە دیواری ئەم بەر ئەو بەری کۆڵانەوە دەگرت تاکوو لە چاوانیان بزر دەبوو. ئنجا وردە وردە دەگەڕانەوە بۆ گەمەکانیان.

من ئەمانە و سەدان شتی دیکەم دەدیت لەو بابەتە کە لە کەسی دیکەم نەدەدیت ڕۆژ لە ڕۆژ هەیبەتی لە دڵمدا کاریگەرتر دەبوو. جارێکیان ماڵمان لە چنارۆک بوو، عەسران باوکم لە ماڵەوە بەرەژێر دەچوو بۆ ناو باغەکان، ئەو جارەش بە عادەتی خۆی لە باغچە بوو. من لە ژێر کەپری ماڵمان ڕاوەستا بووم، چەند کەسێک هاتن سەلامیان کرد و لە باوکمیان پرسی، گوتیشیان لە دیوی ئێرانەوە هاتوون بۆ پرسیارێکی شەرعی... من بردمن بۆ سەراوردی باغەکە و ئەو شوێنەشم نیشان دان کە باوکمی لێ بوو. هەر لەبیرمە باوکم کەوایەکی ئاودامەنی لەبەر بوو، یەک هەمیانەی لە کەمەری بەسەر کەواکەوە بەستبوو. چاوم لێ بوو پیاوەکان گەییشتنە لای و سەلامیان کرد و گوێم لێ بوو گوتیان لە جەنابی مەلا دەگەڕێین. باوکم گوتی: جەنابی مەلا؟ گوتیان بەڵێ. دوو پەنجەی دەستی ڕاستەی بردە سەر سینگی و گوتی، جەنابی مەلا ئەمەتە... کابراکان وەک داریان لە لووتی بدەی بەرەو پاش گەڕانەوە و وەها شڵەژان بۆ چەند لەحزەیەک نەیانزانی چ بکەن تا هاتنەوە سەرەخۆ و چوون دەستیان ماچ کرد... ئەم دیمەنە بچووکە لەبەر چاومدا جیهانێکی ئەفسووناویی لە باوەشی خۆیدا دەگرت؛ هەیبەت و شکۆی باغێکی چۆڵ بە دەوری پیاوێکی تەنهای کەوا لەبەری هەمیان لە کەمەری دارعەسا بە دەست نەک هەر لە دڵی مندا بەڵکوو لە دڵی ئەو دوو سێ پیاوە غەریبەشدا هێندە سامناک بوو دەتگوت سێبەری بەسەر هەموو مەڵبەندەکەدا کشابوو. ئەو

سێ کەسە ئەگەر لە ناکاو بە سەر دەستەیەکی چەکداری زرێپۆشدا کەوتبانایە هەر هێندە دەشڵەژان. لە روویەکی دیکەوە سەیری ئەم مرۆیە بکەین:

لە سییەکاندا شەوێکی هاوین، کە خەڵق هەموو لە سەربانان دەنووستن، دوای بەسەر چوونی دەمی دیوەخانە و داهاتنی کاتی خەوتن، لە نوێنەکەمدا هێشتان نەبۆرژا بووم باوکم لە نێو تەخت و چیغی خۆیەوە بانگی مامی کرد (بانەکانمان بە سەر یەکەوە بوون و شوورەیان لەبەیندا نەبوو) گوتی: نوورەددین سەیری فلانە شوێنی ئاسمان بکە وا فلانە ئەستێرەی (سیار) خەریکە فلانە ئەستێرە دادەپۆشێ. لەو عومرەی ١٣-١٤ساڵیمدا بە دڵمدا هات کەوا ڕەنگە باوکم تاکە مرۆڤێک بێ لە هەموو کوردستانی عێراقدا سەرنجی بۆ دیمەنی ئاسمانی ئەوتۆیی بکشێت و ئەستێرەکان بناسێتەوە بە وەستاو و گەڕۆکیانەوە. هەروەهاش لەبیرمە کە نەوتی بابەگورگوڕ کەوتە سەر باری ئیشی تەواو و ئاگرەکانی شەو و ڕۆژ بڵێسە و دووکەڵیان بەرز دەبۆوە باوکم تێبینیی ئەوەی کرد کە ڕەنگە زۆر نەبات ئەو هەموو دووکەڵەی پڕ لە غازی هەمەجۆر بە هەوادا بڵاو دەبێتەوە کاری بەد لە دەغڵ و درەخت بکات و ژەنگیان پێ هەڵبێنێ. وا بزانم حکومەتیش بیری لەم لایەنە نەکردبۆوە دوای دەیان ساڵیش ئنجا حیکایەتی (پیس بوونی هەوا) کەوتە سەر زار و زمانی خوێندووەکان...

گەلێک رووپەڕەی ئەوتۆیی لە ژیانی باوکمدا بۆ بەرچاوی بینەر دەرنەکەوتوون، هەر یەکەیان لە لای خۆیەوە گۆشەیەکی شەخسیەتی روون دەکاتەوە. منیش کە ئەم چەند لاپەڕەیەم لێ نووسین بۆ ئەوە بوو کە خوێنەری کورد نەختێک وردتر بێتەوە لە کەسێک کە بەر لە ٥٩ ساڵ بێ کۆمەک کردن لە هیچ شتێک وێرای کچی خۆی لەبەر خوێندن دابنێ لە قوتابخانەی کوڕان. (ئەم دێڕانەم لە ڕۆژی ١٩٨٤/٩/١٥ نووسی).

باوکم تاکە مرۆڤێکە تەئسیری بێسنووری لێم کردبێ. ئەو تەئسیرە لە زۆر رووەوە بوو بەڵام من تەنها باسی دوو رووی دەکەم کەوا زۆر بە سەیری پێچەوانەی یەکترن: رووی یەکەم ئەوەیە کە حەقپەرستی و ڕاستگۆیی و ڕاسترۆییی ئەو لە مندا ماکی تەقدیسی (ڕاستی)ی ڕسکاند، ئەو تەقدیسەش کێشایەوە سەر هەندێ کە تا ڕادەی قێز هاتنەوە سڵ لە درۆزن و لە درۆ بکەمەوە بە تایبەتی لە مەیدانی کۆمەڵایەتیدا. ڕەنگە عوزری کەسێک قبووڵ بکەم لەو درۆیەی دەیکات لە مامڵەتی بەیع و بازاڕدا بەڵام یەکێک لە بیروڕا و فەلسەفە و ڕامیاری و شتی گشتیدا درۆ لەگەڵ میللەتەکەی بکات تاوانبارترە لە پیاوکوژ و ڕێگر و دەستبڕ. درۆ کردن لەگەڵ میللەتدا بەلامەوە خیانەتی بێتەئویلە.

رووی دووەم ئەوەیە شەخسیەتی زێدە بەهێزی باوکم لە مندا وردە وردە هەستی لە خۆرازی بوون و بەخۆدا ڕاپەرموونی کز کردووە، ساڵ لە دوای ساڵ بە شێوەیەکی ئاشکراتر بۆم روون دەبۆوە کە من هەرچی هەبم ناگەم بەو باوکە. ڕاستییەکەی بە حاڵ لە دەست هەستی «خۆ بە کەم زانین» ڕزگار بووم. هەمیشە لەگەڵ خۆمدا دەمگوت: من هەر جورئەتێکی لە پێویستدا بینوێنم ناگا بەو جورئەتەی لە هەمان پێویستدا باوکم دەینواند، تا گەییشتم بە پلەیەک کە ترسم لێ بنیشێ لە خۆدەرخستن و لە هەڵوەستدا ڕاوەستان چونکە کمە کمە ترسی «ناگەم بەو» لێم دەبوو بە «ناوێرم وەک ئەو».

هەر لەبیرمە، لەگەڵ بیرکردنەوەش شەرم دامدەگرێ، هاوینی ١٩٤٦ کە کژی کزبوونەوەی کوردایەتی بوو، عەبدولئیلاهـ لە هەولێر ئاهەنگێکی شاهەنشایانەی بۆ گێڕدرا و لە ئاهەنگدا بە گوتار و بە شیعر لە لایەن هەلپەرستانەوە بۆ ئاسمان بردرا، هەمووشی لە سەر حیسابی کوردایەتی. لەو دەمەدا ڕازی بووم بە نرخی نیوەی عومرم بوێرم هەڵستم و لغاوێک بخەمە زاری ئەو هەموو پێدا هەڵگوتنە و شاباش و چاوەشییەوە. بەڵێ جورئەتم نەکرد، بەڵام بێگومان هۆیەکی گەورەی جورئەت نەکردنەکەم بریتی بوو لەوەی کە لەگەڵ خۆمدا دەمگوت ئەگەر باوکم بەر حەیات بوایە ئەو کەسانە نەیاندەوێرا وەها بە ڕاشکاوی لە سەر حیسابی شەرەفی کوردایەتی حەیا و شەرمی وڵاتەکە بۆ سەر پێڵاوی (وصي) هەڵباوێن. لەو دەمەدا ئەو دوو نیوە بەیتەی شێخ ڕەزام بە بیردا دەهاتەوە کە تێیاندا دەڵێ:

بحمد الله نەما کاک ئەحمەدی شێخ

ئەگەر خۆ شێخ عەلیش دفع البلا بێ

بە نیسبەت ئەو دەمەوە (کاک ئەحمەد و شێخ عەلی) بۆ هەولێر مەلا ئەفەندی و باوکم بوون بەڵام عەزم شکێنی من جگە لە قسوری خۆم تارمایی شەخسییەتی باوکم بوو کە بە سەر عەزممدا دەکشا و لە سێبەریدا کزدەبوومەوە.

بەر لەوەی خۆم بیدرکێنم کەس نەیدەزانی و گومانی بۆ ئەوە نەچووە کە چ جۆرە شەڕی ناوەکی و دەروونیم کردووە بۆ ڕەهابوون لە چنگاڵی ئەو هەستەی خۆ بە بێدەستەڵات زانین لە تەک دەستەڵاتی بێسنووری باوکمدا. کە ساوا بووم جارێ ئەو جۆرە بەراوردییە نەبووبووە لەمپەڕ لە پێش توانامدا، ئەوسا لە چاو ساوای دیکەدا گەلێک بە دەستەڵات بووم، بەڵام ڕەنگە لە ئەنجامدا سوودێکم پێ گەیشتبێ بەوەدا کە بارتەقای کزبوونەوەی لایەنی هەڵمەت بردن و خۆدەرخستن لایەنی بیرکردنەوە و فکر بەکار هێنان و لێکدانەوەم گەشەی کردبێ...

ئاڵقەی دووەم

بەو هێندەی تێپەڕی لە باسی پێشینان، جارێ، دەست هەڵدەگرم، لە پێویستدا چەندێکی بشێ باسی لێوە بکرێ بۆی دەچمەوە.

وەک لە نووسینی دیکەی خۆمدا لێم بیستراوە، لێرەشدا دەڵێمەوە، ڕۆژی لە دایک بوونم تۆمار نەکراوە، لەبیریشم نییە گوێم لێ بووبێ باسی کرابێ. ڕاستییەکەی ئەم فەرامۆشییەی ڕۆژی هاتنە دنیام، هەر چەند هیچ حیسابێکی ئەم جیهانەی پێ ناگۆڕێ و، بەزاهیر، لە هیچ هەڵکەوت و ڕووداوێکی بەسەرچوودا کەلێن پەیدا ناکا، باوەڕ ناکەم لە هەڵسوکەوتی دوارۆژیشدا دەنگ بداتەوە، دیسانەوە کەم و زۆر پێی نائارامم. هەروەک زۆر ناخۆشە مرۆڤ بزانێ چ ڕۆژێک لەگەڵ مەرگدا دەستەملان دەبێ، لە باری پێچەوانەدا خۆشە بزانێ چ ڕۆژێک دەستەملانی جیهانی زیندەوەر و بوونەوەر بووە. مرۆڤ کە ڕۆژانی حەفتەی لێ دەشێوێن و نازانێ دوێنێ شەمۆ بوو یان هەینی، بایی ئەوەی بپرسێ لە خەڵق، بەو نەزانینە ناڕاحەت دەبێ. ئنجا ئەگەر ئەو هەینی و شەمۆیە پێوەندیی بە هەوەڵ پشکووتنی پۆقژەی عومری خۆیەوە هەبێ هەقیەتی پتری تێدا ناڕاحەت بێ، بە تایبەتی چونکە ناتوانێ بە پرسین لێشی بتۆژێتەوە، وەک کە

دەتوانیٚ لە بارەی دوێنیٚ و پێریٚ بپرسێتەوە. ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی دیکەشەوە چونکە ڕۆژی لە دایک بوونی زوربەی ئەوانەی لێوەم نزیکن بەڕاستی و دروستی زانراو و نووسراویشە، تەنانەت یەکێکی وەکوو مەلا عەبدوڵڵای کاکی جەلی کە لە ساڵی ١١١٦ک هاتۆتە دنیا ئەو ڕۆژەی بۆ ناساندراوە، بەم هۆیەوە پتر حەزی زانینی ڕۆژەکەی خۆم دام دەگریٚ. باوکم بە خەتی خۆی چەندین ڕۆژی بوون و مردنی کەسانی دوور و نزیکی نووسیوە، وەها بووە شتێکیشی لە بارەیانەوە نووسیوە، تا ئەوەی بۆ مەرگی یەکێکی وەکوو حەماغا چەند بەیتێکی بە فارسی هۆنیوەتەوە، بە حیسابی (جمل) مێژووشی دەرهێناوە، کەچی وەک حاجی قادر دەفەرمویٚ (...لە بەختی کەچم خامە نووکی لێرە شکا)، دڵی خۆم بەوە دەدەمەوە کەوا هەر نەبیٚ ڕزگار بووم لە خەریک بوون بە خوێندنەوەی ورێنەی ئەستێرەناسەکان کە دێن ساڵ و بورج و ڕۆژی لە دایک بوون دەدەنە بەر حاپوولی پێشبینیەکانیانەوە و گۆڤار و ڕۆژنامەش لاپەڕەیان پیٚ پڕدەکەنەوە. بێگومان ئەگەر ڕۆژەکەی خۆمم زانیبایە گیرۆدەی ئەم فاکوفیکەی دەکردم چونکە من بەر لەناوەڕۆکی ئەو لەچاپدراوانە دێم وردە خافڵاندنەکانی وەک نەخشەی وشەی تێک هەڵکێش و تاقی کردنەوەی زیرەکی و مەتەڵ و لوغز و ئەو جۆرە لەبیربەرانە دەخوێنمەوە و پێشیانەوە دەخەریکێم، تا لێیان بە ئاوات دەگەم یان بیٚ ئومێد دەبم. ئنجا چۆن دەشیا پەنجە لە بینە قاقەی تالع و بەختی بە ئەستێرەوە هەڵواسراو قولاپ نەکەم تا فەراقی ڕەش دەدات. لێرەدا نیوە بەیتێکی شێخ ڕەزام بەبیردا دێت کە دەڵیٚ:
تا ڕیخی دەرنەهێنا تەئریخی دەرنەهێنا. پەرژینێکی قایمیش بیٚ لە خۆم و خوێنەران لە بەیتەکانی دیکە...

بەم درێژە پێدانە نەختێکم لە دەردی سەری خۆمم بەدەست نەزانینی ڕۆژی هاتنە دنیامەوە گەیاندە سەری خوێنەریش، بەڵام بەخۆمدا ڕادەپەرمووم لێم بەداوێوە نەکات چونکە لە سەرەتاوە بە ئیزنی ئەو ڕێم بە خۆم داوە سەری بیەشێنم، چاوی ماندوو بکەم، باوەشکی بهێنمیٚ، ناوناوە بە دەربڕینی هەندیٚ بیروڕا لە خۆشمی بتۆرێنم و هەر دەشبیٚ لەگەڵمدا ئاشت بێتەوە چونکە ئەگەر ئەو ڕێگایانەم لیٚ کوێر بکرێنەوە دەستم قەڵەم ناگریٚ و یەک تاکە هەنگاوم بۆ هەڵنایەندریٚ لە گەشتنامەی ژیانم. ئەمەیە لە خوێنەرەوە بەخشینی ناچاری، وەک دەڵێن زۆر لە عەرەبەکانی پێش ئیسلام کاتێک کە بە دەوری کەعبەدا دەسووڕانەوە پاڕانەوەیان ئەمە بوو، (ربي ارحم، ان لم ترحم، جبرا ترحم). هەرچەند داوایەکەی ئەو برا عەرەبە بەسەرچووانە زۆری سنوور شکاندن تێدایە، بەڵام زۆریشی تێڕادیتن لە نەوازشت و بەخشینی پەروەردگار تێدایە.

کەواتە ئەو ڕۆژە دەست نیشانە سەرشارە گرنگەی ژیانم ونە، بەڵام خۆ و بەخت کژی هەوەڵ سەرەتاتکەم لەم جیهانە وەها تاریک نییە، ئەویش بە هۆی کەسبێکی ڕەزەوانانەی فۆلکلۆرییانەی خۆشکەڵانەی تێکەڵاو بە عارەقەی ئەرک و شیرنایی تریٚ و گەشایی هاتوباتی مێوژەڕەش، کە من بۆ یەکەم جار چاوم هەڵێنا مشتاغی ترێی مێوژ ڕۆنرابوو. ماڵمان لە چنارۆک بووە و بە عادەتی ساڵانە خاوەن باغەکان، کە ماڵی ئێمە یەکێک بووە لەوان، تریٚ ڕەشەیان ڕنیوە و، هەریەکەیان لە سنووری پارچە زەویی دیارکراوی خۆیدا مشتاغی ڕاخستووە. لە جێگەیەکی وەکوو چنارۆک‹٤› کەوا تا ڕادەیەک فێنکترە لە دیوی کۆیە و حیسابی کشتوکێڵ و ڕەزبڕین و ئاودان و میوە پیٚ گەییشتن و لیٚ خواردنی بەرەو خۆشناوەتی دەبێتەوە، ترێی مێوژی لە کۆتایی ئاب و سەرەتای ئەیلوولدا بە تەواوی دەگات.

پەندی ڕەزەوانی ئەو دەوروبەرەیە دەڵێ: (کە گەلاوێژ کەوتە بەر شەوێ دەست ببە بۆ باغەڵێ مەوێ – خەڵقەکە دەڵێن «مێوی» لە جیاتی «مەوێ»). گەلاوێژ لە بەرەو کۆتایی‌ی ئاب بەر شەو دەکەوێ، چەند ڕۆژێکیشی دەوێ تا ترێی ڕەش لە قۆناغی دەست بۆ باغەڵ بردنەوە دەگاتە سەر و حەدی مشتاغان. بەو پێیە دەبێ لە ئەیلوولدا من بووبێتمە مێوانی (دنیاکەی فانی کاروانسەرا ڕەنگ) ساڵەکەش ١٩١٩ی ز بووە. وەک دەیانگێڕایەوە ئەو دەمە دنیا فەرەحنایی تێکەڕابوو، دوو ساڵ بە سەر گرانیی ساڵی ١٩١٧دا تێپەڕیبوو ساڵێکیش بوو جەنگی یەکەم بە سەر چووبوو، ئینگلیز بوو بووە جێگیری تورکی عوسمانلی.

ئەو ئینگلیزانە هەر چییەک بووبن لە عوسمانلییەکان تێر و تەسەلتر بوون و شێوازی حوکمیان پتر بەرەو شارستانەتی بوو. بە نموونە، نەبیستراوە نە سۆجەر و نە لێڤی سپای ئینگلیز وەک هەیتەی عوسمانلی ڕاووڕووتی کردبێ، بە پێچەوانەوە، یەکەم کاری ئینگلیزەکان دوای داگیرکردنی کۆیە ئەوە بوو کە فەقیرخانەیان دانابوو، شاریان پاگژ کردبۆوە لە چڵکنی و ناساغی و جەردەیی‌ی شەوانە و ئەو تەرزە نامەردییانە. خەڵکی هەژار بەدیار کەسب و کاریەوە چ لە شار بوایە چ لە لادێ و هاوینەهەوار و ناو شاخ و داخ، ترسی پۆلیس و ئیجارەگر و مەڕانەستێن و دەغڵ قرسێنی لێ تەکیبۆوە. خولاسە شەوەزەنگی حوکمی عوسمانلی و قاتوقڕیی گرانی و ڕاوڕووتی مەئمورەکان و دەستدرێژیی دەستەلاتدارەکان گەلێک گەلێک بەرەژێر بووبۆوە. لەمەشدا سەیر و سەمەرە پەیدا نییە؛ هەرچی ڕێژیمی پێشکەوتووی وەکوو ئینگلیزە چاو نابڕێتە سوودی بچووکی باغەڵبڕین و گیسک دزینی ئەم و ئەو کە ئەگەر هەرچی ببێ بایی سەدیەکی مەسرەفی داگیرکردنەکە ناکات. ئەو خەریکی بەرژەوەندی زلی وەک نەوت و تیجارەتی گشتی و ستراتیجی هیند و لەنگەر بەستنی هێزە زلەکانی جیهانی و ئەم جۆرە ئامانجە بەرفرەوانە و دوورەدەستە دەبوو، تەنانەت بۆ ماوەیەک ئەوەندە مەسرەفی لە سەروبەری داگیر کردن و هەڵسووڕاندنی کاری عێراق بە خەرج دا، ڕۆژنامەکانی خۆی، بەدوا ئەواندا میللەتی بەریتانیاش، لێی بەدەنگ هاتن و ناڕەزامەندییان لێ نیشان دا و پتر لە ٦٠٪ی ئەو مەسرەفەیان پێ داشکاند.

بە هەمە حاڵ ئەگەر گوتەی (پێ و قەدەم) دەنگی لێ هەڵبستێ، پێ و قەدەمی من کوردی گوتەنی، سەرەوخێر بووە. وەک بزانم ئەو فەرەحنایی‌یە لە بیستەکاندا بەردەوام بوو تا ئەزمەی ئابووری دەوروبەری ١٩٣٠. کە من پێم نایە دنیا باوکم لە من بەولاوە چەند منداڵ و وەچەی دیکەی هەبوو. لە ژنی پێشووی کچ و کوڕێک، لە دایکی منیش دوو کچ. دووەکەی پێشوو (عفت و عبد المقتدر– شەپڕەدار بوو)، دووەکەی پاشتریش (نجیبە و حسیبە). ئەم حەسیبەیە هەر بە منداڵی لە حەوزی ماڵەوەمان، لە کۆیە، خنکا. نەجیبەی خوشکە گەورەم بە دوو ساڵ لە من گەورە تر بوو. پەروەردەبوونمان لە هیچ ڕوویەکەوە فەرقی نەبوو مەگەر ئەوەی کە ئەو کچ و من کوڕ بووم. بەلام جارێ زووە بۆ ئەم وردپێوییە.

دایکم لەوانە بوو منداڵیان بۆ شیر نەدەدرا هەندێک ئافرەت هەن گۆی مەمکیان زەقایی‌ی ئەوتۆی نییە لێوی منداڵ پێوەی بەند بێ. بەم هۆیەوە هەموو منداڵەکانی دایکم بە دایان بوون. ڕەنگە وێنەیەکی هەرە زووی بیرەوەریی منداڵیم لە دەروونمدا چەسپ بووبێ ئەوە بێ کە دەمدیت دایکم پیاڵەی بەبەر سنگییەوە دەگرت و دڵۆپ دڵۆپ شیرەکەی تێ دەتکاند، دواتر پیاڵەکەی لە شیر بەتاڵ دەکرد بێ ئەوەی تنۆکێکی بچێتە هەناوی منداڵیەوە. هەرچەند لەگەڵ خۆمدا هەوڵم نەداوە ورد ببمەوە لەوەی ئایا ئەم بە فیرۆ

چوونەی شیر و کەمتر منداڵ بە باوەش گرتنەوەی دایکم چ تەئسیرێکی لە گیانی کردبێ، دیسانەوە بێگومان بە ڕواڵەتیشدا دیار بوو چەندی پێوە ناڕەحەت بوو. تۆ ئەگەر ئاوی جۆگەلەت بۆ بن درەختەکەت نەچوو ئۆقرەت لێ هەڵدەگیرێ هەرچەند لە لاوەش بە ستڵ و کوندە ئاو ببەی بۆ درەختەکە، ئنجا دەبێ حاڵی دایک چۆن بێ لەگەڵ نەچوونی شیری دەمارەکانی بۆ ناو زاری مەلۆتکەی هەناوی!!

من کە هاتمە دنیا دوو ساڵ بوو دایانی نەجیبە و حەسیبە لە ماڵمان بوو. ئەو دایانەمان پێیان دەگوت یاعیسمەت. بنەماڵەیان کۆیی بوو لە ڕیزی (أصناف). برایەکی هەبوو پێی دەگوترا سابیراغا نەک لەبەر ئەوەی کە ئاغازادە بوو بەڵکوو بەهۆی ئەوەوە کە چاودێری خانی مەحمووداغای باوکی حەماغا بوو، لەبەر ڕا لێ بوون و خۆشویستن حەماغا خۆی ناوی لێ نابوو سابیراغا. یاعیسمەت شووی بە مەعرووف ناوێکی کۆیی کرد بەینێک بە پۆلیسی لە هەڵەبجە بەسەری بردبوو. کە گەییشتمە تەمەنی حیکایەت بیستن یاعیسمەت بۆی دەگێڕامەوە کە لە هەڵەبجە بووە هاتوچۆی خانمی وەسمان پاشای کردووە، زۆریش بە ڕێزەوە ناوی خانمی دەهێنا. دەیگوت خانم لێی پرسیم هەڵەبجە خۆشترە یان دێی حەماغا، مەبەسیشی کۆیە بووە، لە وەڵامدا گوتبووی خوا ئاوەدانیان بکات هەردوویان خۆشن. وەک دەیگێڕایەوە ئەوسا هەر لە ماڵی خانم حەمام هەبووە، ڕێشی داوە بچێ بۆ ماڵەکەی و حەمامەکەی. وادیارە خانم کۆیەی بە ئەوسای هەڵەبجە گرتووە بۆیە گوتوەتی (دێی حەماغا). لە کۆندا نیشانەی شارستانەتی چەند شتێک بوو، یەکیان قەیسەری بەدەرگە، ئەوی دیکەیان زۆر بوونی ژمارەی پەرستگە (مزگەوت، خانەقا، تەکیە)، سێیەمیان حەمام، چوارەمیان زۆر بوونی شوێنی مێوان داکردن (قۆناغ و خان)، پێنجەمیان شوورە بە دەوری ئاوایییەوە. شەشەم و حەفتەم و هەشتەمیش هەن پێویست بە کوتانەوەیان ناکا… ئەمانە هەموویان لە کۆیێ هەبوون، تەنانەت لە سەر دەرگەی یەکێک لە حەمامەکانی نووسرابوو کە لە ١١١١ک دروست کراوە. مارف، مێردی یاعیسمەت، ماڵەکەی دەهێنێتەوە کۆیە و بۆ خۆی دەچێتەوە بۆ هەڵەبجە لەوێ ژنی دووەمی دەهێنێ. یاعیسمەت و کوڕە تاقانەکەی ئەوسای، فەتحی، لە خانوویێکی نزیکی ماڵمانەوە دەژین. کە لە گرانیەکەی ١٩١٧ نەجیبەی خوشکم دەبێ، یاعیسمەت بۆی دەبێ بە دایان و بە فەتحییەوە دێتە ماڵی ئێمە. دوای چەند ساڵێک مارف بە ناساغی تەنها خۆی، دێتەوە کۆیێ و لە ماوەی بەر لە مردنی، یاعیسمەت دەچێتەوە لای بۆ خزمەت کردنی، نەجیبەی خوشکیشم بە خێو دەکات تا مارف ئەمری خوا دەکات.

فەتحی لە هەڵەبجە خزم و برای هەن بەڵام من هیچیانم نەدیتوون. فەتحی بە دوو ساڵ لە نەجیبە گەورەتر بوو، زۆر بە سەیری ئەم شیرەی یاعیسمەت لە ساوایی فەتحییەوە تا مەلۆتکەیی نەجیبەی خوشکم و بەوەلەد بوونی من دەوام دەکات. بەڵام لەوە سەیرتر شتێکی دیکە بوو، لە ساڵی ١٩٢٨ کە ئیقلیمی خوشکم بوو یاعیسمەت بۆی بە شیر هاتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا کە من کەوتمە بەر مەمکی شیری کەم بوو بوو ، تێری نەدەکردم، بۆیە من لەوانە بووم شیری زۆر ئافرەتم خواردووە و برا و خوشکی شیریم لە ژمار نەدەهاتن. هەرچەند منداڵ بەبیریدا نایەت سنگ و باوەشی کام ئافرەت بە خۆیەوە گرتووە و چ مەمکێکی مژیوە دیسانەوە سۆزێکی بۆ ئەو کەسانە دەڕوات کە شیر مشتن بۆتە پێوەندی لە نێوانیاندا.

بێگومان یاعیسمەت بۆ من خۆشەویستترین دایکی شیری بوو، بگرە لە دایکی خۆشم پتر خۆش دەویست چونکە هەتا فەراقە بووم هەر لە باوەشی ئەو دەنووستم، ئەویش من و خوشکەکانمی وەها دەویست کوڕەکەی خۆی فەرامۆش دەکرد. فەتحیش لە ناو ئەو برا و خوشکانەی شیریم لە پێش هەموانەوە دەهات، چونکە بەیەکەوە دەژیاین، خۆ دوو ساڵ بوو لە ماڵمان جێگیر بوو ئنجا من پەیدا بووم، هەتا ژنی هێنا و بۆ ماوەیەکیش دوای ژن هێنان هەر لەگەڵمان بوو. کە گەییشتە تەمەنی هۆش بە دنیا شکان خزمەتی باوکمی دەکرد. بەینێک بە گوزەرانی خێزانەوە لێمان دابڕا بەڵام هاتوچۆی هەر ما، دواتریش کەوتەوە سەر باری جاران و یاریدەدەری من بوو. ئێستاکەش ماڵەکەی وەک بەشێکی ماڵی خۆم بێ وەهایە، تەنانەت کوڕەکانم، دەوەن و محەمەد، ئەوەندەی لە کۆیێ بن ماڵی (مامە فەتحی، کاکە فەتحی) بە هی خۆیان دەزانن، ڕێکەوت وەها بوو بەشێکی خانووی میراتیمان بوو بە هی یەکێک لە کوڕانی فەتحی و ئێستا بە خێزانەوە تێیدا دەژێت، حەسارێکیشمان دەرک بەرەو دەرکی ماڵمان، هەمووی بوو بە هی ئەو، لە کۆنیشەوە تێیدا دەژیا و بەو دوایییە لە ١٩٨١–١٩٨٢ خانووی نوێی تێدا کرد. بە دڵمدا نایەت ئەو بەشە خانووە و ئەو حەسارە ئێستا هی خۆم نین، چی منداڵی فەتحی هەبێ بۆ من بەقەدەر منداڵەکانی فاروقی برام نزیکن. بە درێژایی ٦٨ ساڵ تا ئێستا، ١٩٨٥، یان خۆی یان دایکی یان منداڵێک و دووانی لەگەڵمان ژیاون.

یاعیسمەت لە ژیانمدا شوێنێکی دیاری هەیە. باوەشی ئەو بۆ من لە جێگەی باوەشی دایکم بوو. بە هەموو عومری بایی سەری دەرزی دڵی نەیەشاندووم. لە ماڵەوەش قسەی بەسەر هەموو ئەوانەدا دەڕۆیشت، لە ژن و لە پیاو، کە خزمەتی باوکم و دایکم و ماڵەکەیان دەکرد. ڕاستییەکەی، زوربەی هەرە زۆری ئەو یاریدەدەرانەی لە گەڵماندا ژیان بە چاوی خزم و کەس سەیر دەکران، ئەوانیش ئەو داب و دەستوورەیان ڕادەگرت کە لە ماڵی مەلای گەورە بوەشێتەوە، نەمدیت ئەو یاریدەدەرانە ڕۆژەک لە ڕۆژان شەڕە چەپەڵۆکێ بکەن وەیا قسەی سووک بە یەکدی بڵێن. زۆریشیان لە سێبەری باوکمدا ژن و ماڵیان پێکەوە نا (لەوانە حەفت پیاوم بە بیردا دێت). چەندێکی لەگەڵ خۆمدا ورد دەبمەوە نایەتەوە بیرم یەکێکیان تێدا بووبێ خۆشم نەویستبێ. بە پێی داخوازیی هەڵکەوت و ڕووداو لەم سەرگورشتەیەدا ناویان دەبرێ.

لە سەرەتای بوونمەوە تا ٤–٥ مانگ خێزان پێوەم ناڕاحەت بوون بە هۆی گریانی بێوچانم. دەیانگێڕایەوە، چەندی خەریکم دەبوون بە ڕاژاندن و لە باوەش گرتن و خستنە جۆلانە و لە گوێ خوێندن و گێڕان و لاییلایی دادی نەدەدان و هەر وارەم دەهات. باوکم دەیگوت، وەها گوێم پڕ بوو بوو لە دەنگی گریانت کاتێک دەرسیشم دەگوتەوە لە مزگەوت لام وابوو گوێم لە گریانتە. ڕۆژانە دکتۆری ئینگلیزەکان سەری لێ داووم و تەرتیباتی هێور بوونەوەی بۆ ساز داوم (وانا باعیط- عادل امام گوتەنی). بەڵام نەخۆشیم پێوە دیار نەبووە و فراژی بوونم لە کورتی نەداوە، بە پێچەوانەوە، وەک دایکم دەیگوت تەنسازیم بێعەیب بووە، ئیتر نازانم هۆی ئەو گریانە لە حەد بەدەرەم چی بووە. تەنها ئەسەرێکی ڕۆژانی ساواییم، دواتر، پێمەوە دیار بووبێ ئەوەیە کە گریانی بە کوڵ و لەتکەوەچوونی بەردەوام ناووک دەردەپەڕێنێ. هەر لەبیرمە کە منداڵ بووم حەسوودیم بەو هاوڕێیانەم دەبرد کە ناوکیان بە قووڵدا چوو

بوو. لە کەسیشم نەدەگەیاند ئەو خەفەتە دەخۆم، یەکەم جاریشە ئەم ڕازە دەردەبڕم.

ساواییم ناز پێ دراو بوو(٥) چونکە بە تاقانە حیساب دەکرام. وەک گوتم عەبدولموقتەدری برا گەورەم، لە یەکەم هاوسەری باوکم، شەپرەدار بوو، بارێکی زێدە قورسیش بوو بە سەر حاڵ و وەزعی باوکمەوە. من کە گەییشتمە تەمەنێک شتم بە بیر بمێنێ دەمدیت کاکە موقتەدیر بە خۆی و دەست و قاچی ڕاستەی ئیفلیجییەوە یەکێک بوو لە دانیشتووەکانی ڕۆژانەی مەجلیسی باوکم، قبوڵیشی نەدەکرد لە باوکم و جەمیلاغا و مامم بەو لاوە کەس لیێ بە پێش بکەوێتەوە. ناوناوە قسەی سەختی بەوانە دەگوت لە ڕیزی پیاوماقووڵ و برا گەورەکانی ئەوسا دادەندران، بەڵام کەس لێی بە دەنگ نەدەهات و خاڵەبەخش کرابوو. عادەتێکی بۆ خۆی ڕەوا کردبوو، کە دەهات لە غافڵی بەدەستە چەپەکەی ساغڵەمی عیشتێکی توندی لە پشتی ملی یەکێک دەدا، تا ئەگەر کابرا بە خێرایی نەیگوتبایە (عێشت) کاک موقتەدیر دەیگوت بەسەری جەنابی بابم کەوتەوە سەرت و بەرەهایی دووبارەی دەکردەوە. ئەم پیشەیەی لەگەڵ دکتۆرێکی ئینگلیز لە خەستەخانەی کەرکوک بەکار هێنابوو، دکتۆرەکە هیچی لێ نەکردبوو، بە ڕووشیدا نەداوە. وەها دەبوو قسەی برندەی دەپەڕاند، جارێکیان لە مەجلیسێکی باوکم، بە سەر مێرگی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدەوە، دمەو عەسر، زوربەی پیاو ماقووڵانی غەفووری و حەوێزی و توجاری ئەوسا بە خۆیان و دەستە و دایەرەیانەوە ئامادەی کۆڕی ئەو تەرزە دانیشتنە بوون. من منداڵ بووم و لەو ناوە دەخولامەوە و گوێم لە غەڵبە غەڵب دەبوو بێ ئەوەی بمەوێ بزانم چ دەڵێن. کاکە موقتەدیر لە باری هەرە سەرێ لە تەنیشت باوکمەوە دانیشتبوو. هەر هەندەم دیت لەنکاو باوکم زللەیەکی بەتینی لە کاکە موقتەدیر دا، ئەویش هاڕەیەکی لێ هەڵستا و کەوتە لنگە فرتێ، بەو زللەیە خوەکەی (صرع)ی عادەتی هاتێ و وەک بەرخی سەربڕاو بە لرخە و لەرزین و دەست و پێ خواربوون و چاو سووڕان بووە نیوە مردوو. باوکم وەکوو پشکۆ ڕووی سوور هەڵگەڕابوو. من پێشتر نەمدیتبوو دەست لە کاکە موقتەدیر بوەشێنێ، ئەو ڕۆژە لەو تەمەنەی منداڵیمدا حەپەسام. ڕاستییەکەی خەڵقەکە هەمووی داهێزا و دامرکا. دوو دڵۆپ فرمێسک لە چاوی باوکم سەرەژێر هات... دەستی بەرەو ئاسمان هەڵبڕی و چەند قسەیەکی کرد، هەستم دەکرد قرچەی هەناوی باوکم بوو کزکز دەمتاوێنێتەوە. من نازانم قسەکان چی بوون بەڵام وەک بۆسۆی لێ هەڵستێ بەسفتوسۆ بوو، بایی ئەوەی هەندێک لە دانیشتووان چاویان تەڕ بوو. هەوەڵ، دوو براگەورەی هەرە سەرووی مەجلیسەکە دەستیان لە باوەشی کاکە موقتەدیر گرت تا چەند کەسێک چوون و ڕایانگوێست بۆ گۆشەیەکی مەجلیسەکە. دواتر بیستم کاکە موقتەدیر قسەیەکی زێدە گرانی ڕوو بە ڕووی یەکێک لە پیاو ماقووڵانی مەجلیسەکە کردبوو، باوکیشم لەو زللەیە بەولاوە چارێکی نەدۆزیبۆوە شکستی پێ هەڵبەستێتەوە. لە زۆر باردا بە درێژایی ئەو تەمەنەی منداڵیم تا مردنی کاکە موقتەدیر تووشی باس و خواسی دێین.

وەک گوتم لەبەر تاقانەییم لە ساواییم و بەرەو دواتریش منداڵێکی ناز پێ دراو بووم. چاوەدێری و ئاگاداریی هەمیشەیی یاعیسمەتیش پتر ئەو نازەی دەسەلماند. هەڵبەت ساڵانی یەکەم و دووەمی منداڵیم بە بیر نایەتەوە، چی لەو دوو ساڵەی بیگێڕمەوە هی بیستنە. لەو دوو ساڵە ئینگلیزەکان حکومەتیان لە ناوچەکەدا دانابوو، حەماغای غەفووری کرابوو بە قایمقام، جەمیلاغای حەوێزی بە یاریدەدەری، باوکم

کرابوو بە قازی، کەسانی دیکەش هەریەکە بە پێی لوان وەزیفەی درابوویێ. بە پێی ئەو ڕۆژگارە حکومەتەکەیان ڕێکوپێک بووە، لە جغری دەستەڵاتی قانوونیدا ئەو فەرمانبەرانە لە کاری خۆیاندا ئازاد بوون بێ ئەوەی ئینگلیزەکان دەست لە ئیشیان بدەن.

دوای مردنی حەماغا هەرای دەرکردنی ئینگلیزەکان و هێنانەوەی چەند هەیتە و جەندرمەی تورک و بۆمباردمانی ئەو ناوچەیە ڕووی دا. من لەو هەرا و مەزادە یەک تارماییم بە مێشکدا تێدەپەڕێ ئەویش گرمە و دیمەنی ئەو تەیارانەی بە سەر شارەکەدا دەچوون و دەهاتن و تەقە و گرمەی تفەنگ و بۆمبایان لەگەڵدا دەبوو. لەو بۆمباردومانەدا موستەعیدێکی باوکم و فەقێیەک لە مزگەوتی گەورە بەر ساچمەی بۆمبا کەوتن، موستەعیدەکە بریندار بوو، مەلا شێخ کەریمی سەید ئەحمەدی گردە شینە، دواتر بووە دانیشتووی ئۆمەراوای سەر بە ناحیەی قوشتەپە، ئێستاش لە هەولێر بە سەر دەبات و ڕێز لێ گیراو و ناسراوە، تا بشلێی لە چاو تەمەنی لە سەرە خۆیە. لەو دوو سێ ساڵانەی دواییدا جارێکیان بە خزمەتی گەیشتمەوە لە هەولێر (ڕێکەوت وەها بوو دوێنێ شەو، ۱۹۸۵/۱/۱۹ سەید ئەحمەدی برازای و کوڕێکی سەید ئەحمەد سەردانیان کردم و چەند و چۆنی هەندێ حاڵ و باری مەلا شێخ کەریمم لەوانەوە زانیوە).

فەقێیەکە، بەداخەوە کوژرا، ناوی تاهیری کوێخا عەلی دۆڵە سزەیی بوو، لە ناحیەی قوش تەپە. مەلا شێخ کەریم بە تەڕ دەستی بەڕێ کرا بۆ هەڵەجەی شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزنجی، لەوێوەش خزمانی بردیانەوە بۆ دێی خۆی. یەک دوو ڕۆژ دوای دەست پێ کردنی بۆمباردمان ماڵی ئێمە و ماڵی مامم و بەشێکی زۆری خزمان گوێزایانەوە بۆ دێی «پێبازۆک». دوای ئێمە بە یەک دوو ڕۆژ ئنجا باوکم هات بۆ پێبازۆک، نەساغ و تاداریش بوو. دوای بەسەرچوونی ئەو کارەساتە پێ گیری کرد لە گەڕانەوە بۆ کۆیێ. ئەو لە بنەڕەتەوە زۆری پێ ناخۆش بوو شیواویی وەها بێلزووم و بێسەمەرە و پڕ لە ئازار بزێتەوە، بەڵام چەند کەسانێکی ئاشقە تورک و چەندێکی چاو لە دنیا بە ئومێدی خێر و خۆشیی دوای گۆڕانی حاڵ و بار هەراکەیان بەرپا کرد و هیچی ئەوتۆش نەهاتە کیسەیانەوە بێ هەرا مومکین نەبێ... زۆری نەبرد ئەو برا گەورانەی بوو بوونە هۆی هەراکە هاتنە لای باوکم و ڕوویان لێ نا بگەڕێتەوە بۆ کۆیێ، ئەویش ماڵم هەقە، پڕ بە دڵ سەرشکێنی کردن و قسەی مزر نەما پێیان نەڵێ، بەڵام سەریان دانەواند و پتر پێیان داگرت لە سەر گەڕانەوەی بۆ کۆیێ‹٦›... ئیتر گەڕاینەوە.

هەرای ئەو ساڵە لە نووسیندا باسی هاتووە بە تایبەتی لە بەشی دووەمی کتێبەکەی تاهیر ئەحمەد حەوێزی (مێژووی کۆیێ) تەمەنی من لەو هەرایە سێ ساڵی بووە. لەو شتانەوە کە خۆم بە بیرمدا دێن و لەوانەی بۆم گێڕدراوەتەوە، پێ دەچێ منداڵێک بووم لەوانەی هەستیان بە دەوروبەر و بە واتای چاک و بەد زوو دەکرێتەوە. جارێک لە تەمەنێکدا بووم کە بۆ شوێنی مەیلەو دوور وەیا سەربان و ژێربان بە باوەش دەیانگێڕام هەستم دەکرد بە شەرم لە گەلێک شتی ئەوتۆ هاوڕێکانم کۆمەیان لێ نەدەکرد. ببڕای ببڕای جلکی کچانەم لەبەر نەدەکرد، تەنانەت قوماشێکی نەختێک زەرقیلە بووایە نەمدەویست. لەبیرمە جارێکیان سەر بەرگێکی مەخمەلی گوڵداریان بۆم دروست کردبوو، چەندێکی ویستیان لە بەری بکەم پێم داگرت لە سەر هەندێ کەوا هەتا گوڵە ئاوریشمەکانی لێ هەڵنەقەنن لە بەری ناکەم. کەمەرچینێکی بە قەیتانی زیوڕەنگیان بۆ کردبووم، پێی ڕازی نەبووم. فرسەتیان وەرگرت لە تاریکایی حەمام کردیانە

بەرم، بە باوەشی یاعیسمەتەوە بووم و سەرم داپۆشرا بوو. تا لە نزیک ماڵی خۆمان لە تیکێکەوە چاوم بەو قەیتانە کەوت؛ دامە داری نەعلەتی و ناچارم کردن بمبەنەوە بۆ حەمام و لەوێ کەمەر چینەکەم لە بەر داکەنن.

ئامۆزاکانم هەموویان مەلەوان بوون من نەبێ، هەرگیز بیرم بۆ ئەوە نەچوو کەوا بتوانم لە بەر چاوی خەڵق جلک دابکەنم، مەلەش بە جلکەوە ناکرێ. ئەو خۆ گیرییە لە گەڵمدا ژییا تا ئەوەی کە چوومە پۆلی یەکەمی ناوەندیی هەولێر (١٩٣٤) نەمسەلماند جلکی ڕیازە لەبەر بکەم. مدیرەکەمان مەرحووم خورشید سەعید کارگێڕێکی ڕژد بوو لە ئیشەکەی، سزای ئەو قوتابیانەی دەدان بێقانوونییان کردبێ، سزایەکەش ئەوە بوو پاش نیوەڕۆ لە مەکتەب دەیهێڵاینەوە و بە غار پێ کردن و بازدان و (امتد انهض) کەنفتی دەکردین، ئیتر بە درێژای ساڵی یەکەمم هەموو هەفتەیەک، ڕۆژی ڕیازە منی تێدا سزا دەدرام و بە جلکی عادەتیم ئەو عەزابەم دەچێشت. لە بەرەو کۆتاییی ساڵ موفەتیشی خوا لێ خۆش بووی (سالم مامۆ) هاتە هەولێر. مەلا ئەفەندی، کە من لە ماڵی ئەو -دێی باداوە- دەژیام، داوەتێکی نانی ئێوارەی کرد بۆ ئەو و خورشید سەعید. کە هاتن و بەخێر هێندران ویستم من بەجێیان بهێڵم، خورشید سەعید نەیهێشت بڕۆم... لە قساندا بە چاکە باسی کردم بۆ مەلا ئەفەندی بەڵام گوتی عەیبێکی هەیە حەز لە ڕیازە ناکات. سالم مامۆ ڕووی تێ کردم و گوتی چۆن ڕیازە ناکەیت، دەزانیت (العقل السليم في الجسم السليم...)؟ پێم گوتەوە، ئەگەر لێم بگەڕێن من بەوەندە عەقڵەی هەمە ڕازیم... خوا لە هەموان خۆش بێ، نەیاندەزانی چییە لە ڕیازەم دەگێڕێتەوە.

بچمەوە بۆ منداڵیم، هەر چەندە بە ناچاری، داخوازیی گێڕانەوەی گەلێک سەروبەری ئەو شتانەی لە منداڵیدا پێیانەوە خەریک بووم لە منداڵیمەوە دەمهێنێ بۆ ساڵانی دواتر دەنا مومکین نییە خوێنەر لێم تێبگات ئەگەر باسی ئەسەری عومری ٤ ساڵیم هەڵگرم بۆ عومری پازدە ساڵیم کە لە وێدا بەدەری داوەتەوە...

یاعیسمەت بە درێژاییی تەمەنی ساواییم قەڵغانم بوو، چی لە توانای دایانێک بێ بۆ پاراستنی شیرمژەکەی بۆ منی دەکرد. بەڵام منداڵی پێرەوکە زەوت ناکرێ... لە وتووێژی گاڵتە ئامێزدا گوتوومە، منداڵ کە کەوتە گاگۆڵە دەبێ بەو کەرویشکەی پێی دەڵێن (سەپسێنکە)، واتە دەگاتە عومرێک سەگ نایگاتێ و لێشی بێئومێد نابێ ئیتر پێوەی دەپسێ، منداڵیش بە گاگۆڵە بۆ هەموو پەنا و پەسێوێک دەچێت و ماندووش نابێ، ئەوەی ئاگاداریشی دەکات پێوەی فل دەبێ، خۆ کە بوو بە پێرەوکە هەر مەپرسە، منیش بە پێرەوکەیی زۆر کەسم بە خۆمەوە ماندوو کردووە، هەمیشە یەکێکم بە دواوە بووە، بە زۆری، لچکی کۆچکمی گرتووە و لە گەڵمدا بەوێ بەوێدا ڕای کردووە، بەو حاڵەش زۆر جاران دەمەو ڕوو دەکەوتم و ناوچەوانم هەڵدەترۆقا.

جارێکیان لە کەوتنمدا خوێن کوفارەی بەست لە لووتمەوە... بە دوا گریانمدا باوکم هات، لەبیریشمە یاعیسمەت بە پەلە و بە شێواوی و بێفایدە خۆڵی بە خوێنەکەدا دەکرد بەڵکوو کمێکی لێ دەشارێتەوە و لە پەرۆشی باوکم کەم دەکاتەوە. ئەو کەوتنەم تا ماوەیەک کاری لە هەناسەم کرد چونکە لووتم دەگیرا، لە سەرمادا بە کرێم نەبایە نەدەکرایەوە.

چنارۆک و من‹٧›

وەک گوتم من یەکەم هەناسەم لە چنارۆک هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دوور و درێژ، هاوینان، لە چنارۆکم بە سەر بردووە و شوێن قامکی لە داڕشتنی قاڵبی مادی و مەعنەویم هەیە. لە بناری ڕیزە شاخی هەیبەسوڵتان، بە دیوی ڕۆژهەڵاتدا، لەو شوێنەی کە شاخەکە لە کۆیەوە نزیکە، دوو جێگە هەن پێیان دەڵێن چنارۆک، یەکیان لە باشۆرەوە هەڵکەوتووە پێی دەڵێن چنارۆکی بڵباسان. ئەمەیان ئاوەدان نییە قەتیش ڕێک نەکەوت بە دیتن ببینم. لە لایەن ڕەسمییشەوە دەکەوێتە سنووری قەزای ڕانیە هەر چەند دوورایی حدودی لای سەری شاخی ئەو شوێنە تا کۆیێ ٤٠–٥٠ دەقیقە دەبێ بە پێیان کەچی ٦–٧ سەعاتە ڕێ لە ڕانیەوە دوورە. تومەز بە بۆنەی ئەوەی عەشرەتی بڵباس هەمووی دەکەوێتە سنووری ڕانیە، ئەم چنارۆکەش بە جۆرەک لە جۆران دەستەڵاتی بڵباسی بە سەردا ڕاگەییشتووە خراوەتە سەر قەزای ڕانیە.

بە تەنیشت لای باشۆری ئەم چنارۆکەوە، چنارۆکی مەلایان هەیە کە بە ئاو و باغ و ڕەزە و هاوینان سێ هۆبە ماڵی لە خاوەن ڕەزان لێ پەیدا دەبێ، لە لای باکۆرەوە هۆبەی سوولی خاڵە باس، لە ناوەڕاستدا هۆبەی دوو ماڵەی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمین، بەولاتریشەوە هۆبەی مەلایان یان هۆبەی سوولی پاشا، کە من لەمەیاندا دەژیام. بە هۆی جەلیزادانەوە چنارۆک پێی گوتراوە چنارۆکی مەلایان و هۆبەکەشیان هۆبەی مەلایان.

لە بیرەوەریی هەرە کۆنی ڕۆژانی هاوینمان لە چنارۆک دووانم دێنەوە بیر، یەکەمیان ئەوەبوو، ڕۆژێکیان ماڵی ئێمە و ماڵی مامم بە خاو و خێزانەوە، جگە لە باوکم و مامم کە لە کۆیێ بوون چووین بۆ شوێنێک لە دامەن ڕەزەکانی چنارۆک پێی دەڵێن چۆمی مەلەک ڕحان (ڕێحان) شوێنێکی بە ئاو و دار و بار و سێبەرە لە چاوانیش بزرە، ڕێبوار نایبینێ. کەرەستە و ئەسبابی خواردن و حەسانەوەمان پێ بوو. قەول بوو بۆ نیوەڕۆ گیپە لێ بنێین. لە هەڕەتی ئەو کەیف و زەوقە هەورێکی هێنا و دایە بریسک و هۆر و گرمە و زرمە تا کاتێک وەک کوندەی سەرە و ژێر بارانی هەڵڕژاند. یاعیسمەت بێ سێ و دوو لێ کردن و بێ ئەوەی گوێ بداتە قسەی کەس منی لە کۆڵی خۆی توند کرد و سەرپۆشێکی ئەستووری پێدا دام و کوتای بەرەو کەپری ماڵمان لە بەرەو لای دامەنی چیای چنارۆک. مەودای چۆمەکە و کەپری ماڵەوەش بەرەو هەوراز و بۆ ئافرەتی منداڵ بە کوڵ بیست دەقیقەیەکی دەخایاند. دوای ئێمە لافاو لە تەنگژەی چەمەکەدا مەنجەڵی گیپەی ڕاماڵ دابوو، با و تۆفیش هەر بزگۆڕەی لە پەنایەک پەستا بوو، خولاسە سەیرانەکەمان بوو بە خۆ حەشاردان و پەلەقاژە و پێکەنینی تێکەڵ بە مشەوەشی، لە هەموانیش زەرەرکردووتر یاعیسمەت بوو، چاکتر بۆ خۆی ئەوە بوو هەر لەو چەمە پەنام بدات نەک لەو ڕێگە بێ نوایە ببێتە بووکە بارانە، تا گەییشتینە کەپرانیش باران بەسەر چوو، زۆر جاران ئەو ڕووداوە باس دەکرا و دەبووە هۆی پێکەنین و فشە و گاڵتە، سەغڵەتی وەها دوای بەسەرچوونی شیرن دەبێ. ئەو ڕۆژە پاش بارانەکە چەند کەسێک لە کۆیەوە هاتن، باوکم ناردنی بە هاوارمانەوە چونکە لە کۆیەش باش باریبوو، دڵی پێمانەوە بوو. لەوانە یەکیان گەڕایەوە بۆ کۆیێ هەتا خەبەری سەلامەتیمان بەوێ ڕابگەیەنێ. خەڵق لە

جاری وەهادا حیساب بۆ بروسکە پتر دەکا تا عەینی بارانەکە.

ڕووداوی دووەم ئەوە بوو، لە هاوینێکی دیکەدا کە هێشتان هەر منداڵ بووم ئاگر لە ڕەزێکمان (باریکە) ناو، بەر بوو. ئاوایی چنارۆک و (کانی کەند)ی دامەن چنارۆک هەمووی جمی بۆ ئاگربڕی، ئافرەتان کوندە بە سەرشان و کوڵەوە، پیاویش لکە تەڕاش بە دەستەوە... بۆ بەرچاوی ئەوسام تێک هاویشتنێکی لە عادەت بەدەر بوو. کوێخای دێیەکی جەلیزادان لە قەزای ڕانیە (گەلێ گوڵان) کە مەشوور بوو بە مەحموودی قاوەخۆر لێمان مێوان بوو. ئەو، بە دەستووری ئاگربڕی کە لە پووشەنی شوێنێ وەک بیتوێن دەکرێ سواری وڵاغەکەی بوو و کەوتە تەراتێنە لە بەرایی ئاگرەکە بۆ ئەوەی کوڵانە بیەخێتە پووشەکەوە و ئاگری لێ نەپەڕێتەوە. ئەگەر ئاگر لە پووشەنی نغورد بەر بێتەوە تاکە سوارە کەڵکی نابێ، خۆ ئەگەر بای لەگەڵدا بێ زۆر جاران سواریشی لێ دەرناچێ و ناچار دەبێت ڕووەو ئاگر بە غار بۆ دیوی سووتەن خۆ هەڵکوتێ. ئەو ڕۆژە کوێخا مەحموود تاکە قارەمانی سەر شانۆی ڕەزی ئاگر تێبەربووی بوو. لە تاک تاکی خەڵقی ئەوێ ڕۆژی تەنها ئەو کوێخا مەحموودەم بە بیردا دێتەوە ئەوانی دیکە کۆمەڵە خەڵقێکی تێک هاویشتوو بوون. لە تێکڕای چەشمەندازیش بلێسەی ڕێزی ئاگر و کوڵەکەی دووکەڵم دێتەوە بەر چاو.

دێی گەڵی گوڵان کە ئەوسا ئاوەدان بوو نزیکی سەعات و نیوێک لە چنارۆک دوورە و سەر بە قەزای ڕانیەیە. کە ماڵمان دەچووە چنارۆک ئەو ئاواییانەی کە بە ملکایەتی هی جەلیزادان بوون وەیا لێمانەوە نزیک بوون سەردانیان دەکردین، لە پێداویستی کا و جۆش بۆ وڵاغان یارمەتییان دەداین.

چنارۆک هاوینەهەوارێکی مەیلەو فێنکە، بە هۆی نزیکیشی لە کۆیەوە بۆ لێ دانیشتن لە بارترە تا شوێنی دیکە. جگە لەمە، چونکە ڕێی کاروانی نێوان کۆیە و هەرێمی ڕانیە و قەڵادزە تا دەگاتە سەردەشت و دیوی کوردستانی ئێران بە چنارۆکدا تێدەپەڕێ هەمیشە هەستی ئاوەدانیی لێ دەکرێ نەک چۆڵی. یەک لەو شتە خۆشانەی دڵی منداڵی پێ دەکرایەوە، گەورەش تێوەی ڕادەمان، هاتوچۆی بێپسانەوەی ئەو کاروانانە بوو کەوا، ژووڕا و ژێڕا، بەرەو کۆیە و بەرەو بیتوێن و پژدەر وەکوو ڕچەی مێروو بە یەکدیدا تێدەپەڕین. ناوناوە قەتاری ئێستر و بارگیری توجارەکان بەو زەنگوڵە زلانەی ملیانەوە، بە تایبەتی قۆڕادەی ملی ئێستری پێشەنگ سەرنجی هەموو بیسەر و بینەرێکی ڕادەکێشا بە تایبەتی منداڵەکان کە بە زۆری دەچوونە سەر ڕێی ئەو قەتارانە و بە دیمەنی وڵاغە تێر و تەسەل و قەڵەو و زەنگۆڵەدارەکان دەگەشانەوە. قەتارچییەکان بۆ بەر چاوی منداڵی کەم تەجرەبە وەک بەچکە قارەمانی ناو حیکایەتان خۆیان دەنواند.

ئەوانیش بە دیار خەڵقی هۆبەی نزیک ڕێگاوە تێن و تاقەتێکی زیادیان پێوە دیار دەبوو دەنگدانی وڵاغەکانیشیان دلێرانەتر دەبوو لەوەی بە چۆڵستاندا لە بەر گوێی کەس دەنگ نەداتەوە. لە ناویاندا هی وەهام دەدیت پێشتر لە ماڵی ئێمە وڵاغی لێ دەخوری، ئەوانە بە کزە و سۆزەوە بۆم دەهاتن، منیش پێیانەوە دەگەشامەوە. ئەوەی میسری پێی دەڵێن (عیش و ملح) و لە کوردیدا (نان و نمەک)ی پێ

دەگوترێ ئەگەر بە دەرسدان درێو نەکرێ کاری دۆستانە دەکات.

ماڵی ئێمە لە چەند ڕۆژێکی دوایینی کژی چنارۆک سەر و کارێکی دەبوو لەگەڵ ئەو قەتارە زرینگەدارانە، منیش لە خەیاڵی منداڵیمەوە هەستێکی بایی بوونم لە خۆمدا شک دەبرد کە دەمدیت بۆ گوێزانەوەی داری سووتەمەنیمان کە بە درێژایی هاوین کەردار یان ئێسترداری خۆمان گیشەیان کردبوو لە بەردەم و بەدەوری کەپر و ساباتمانەوە، ئەو قەتارانەی سەر بە ماڵی حاجی کاکەمین و حاجی جەلال و هی تریش بوون لە کۆیەوە بە تایبەتی دەهاتن بۆ ماڵمان بە هاتوبات و دەنگ و بانگی زۆرەوە وڵاغەکان دادەکران و قەتارچییەکان دادەمەزران و جگەرەیان بۆ پێ دەکرا و خواردەمەنی و مێوە و چایەیان بۆ دادەنرا و دوای لێ بوونەوە لە بەریان هەڵدەگیرا ئیتر ئەوان و پیاو و ئافرەتی ماڵی خۆمان و هەندێکی دیکە لە هۆبەکەش تێکرایان دەکەوتنە بارەدار هەڵبەستن و ئێستر گرتن و بار لێ نان تا هەموو وڵاغەکانی ئەوان و هی خۆشمان بار دەکران و بە ئاهەنگی زەنگوڵەی قورادەوە بەڕێ دەکەوتن بەرەو کۆیێ. ئەم هاتوباتە زیاتر هەر بۆ ماڵی ئێمە لەبەر حورمەتی باوکم دەکرا چونکە قەتاری توجارەکان لەو ڕۆژگارانەدا بە دائیمی لە هاتوچۆی نەقڵی تووتن و کوتاڵ بوون، پێیان نەدەکرا لە ڕۆژێک زیاتر کەسبەکەیان بوەستێنن. جگە لەمە، پێوەندیمان بەو ماڵانەوە لە پلەی تایبەتیدا بوو. ڕاستییەکەی ئەو جۆرە ڕیشاڵەی دۆستایەتی کە خەڵقی بەیەکەوە دەبەستەوە بژێوی دەدا بە لایەنی خۆشی و لە باریی ژیان و بەسەر بردنەوە.

بەسەرکردنەوەی دۆستی نزیک و جیرانی ئاشنا و ناسیاوی دەستتەنک لە کۆیێ بە هۆی ترێ و هەنجیری چنارۆک یەکێک بوو لەو مەشغەلەتانەی دەبوو هەموو ساڵێک حیسابی بۆ بکرێ. لە منداڵیمدا لایەنی مێوەی دیاری بەڕێ کردن بۆ کۆیێ تەنها دەبووە هۆی سەیرکردنی ئەو کەسانەی خەریک دەبوون تلیان و پێ تەرازوو داگرن و بە شانان بیانهێننەوە بەرەو هەوراز بۆ شوێنێک لە پشت کەپرمان، ڕیزیان بکەن بۆ ئەوەی بەیانی زوو بە پشتی وڵاغ بۆ کۆیەیان بنێرن. سبەینان تا من لە خەو هەڵدەستام دەمدیت شوێنی ئەو دەسقەرتالە و ڕیزی پێ تەرازووان لە پشت کەپر چۆڵ بووە. کە گەورەتر بووم زانیم بەشی هەرە زۆری ترێ و هەنجیری ڕەز و باغەکانمان دەبوو بە دیاری بۆ کەس و دۆست، گەلێک ساڵیش ئەوەندە مێوەیەی لایق بە دیاری بێ، لە باغەکان وەگیر نەدەکەوت بەشی خواردنی خۆمان و مێوان و دیارییەکان بکات، ئیتر بایی پێویست بۆ گرتنی کەلێنی ئەو تێهەڵنەهاتنە میوەی نایابمان دەکڕی. هەر لە گەورەییشمدا زانیم سووتەمەنیی ماڵی ئێمە لە دار و چیلکەی هاوینی چنارۆک کە خەڵق وای ڕادەنواند بە خۆڕایی چنگ کەوتووە، لە ڕاستیدا ساڵانە مەسرەفی خێزانێکی پێنج شەش نەفەری دەویست. بەڵێ ڕاستە بە درێژایی ساڵ کەردارێکمان سێ گوێدرێژی دەبرد بۆ شاخ و هەر نەبایە لەو سێ وڵاغە دووی بار دەکران لە دار، ئەوەندەی لە چنارۆکیش باینایە ڕۆژانە سێ بارەداری دەهێنایەوە ماڵەوە و ئەو هەموو چیلکە و چاری سێ کەپری لە سەر نووستن و ساباتێکی مێوان و کەپرێکی مەتبەخیش بە گردی دەهاتنەوە بۆ ماڵەکەمان لە کۆیێ جگە لەو کاروانە دارانەی بە دیاری لە دێی ناسیاوەوە بۆمان دەهات و بەمەدا دار و چیلکە وەها کەڵەکەی دەکرد کە هەتا لە مشە بسووتابایە دەگەیشتەوە چیلکە و داری ساڵی دواتر، واتە تەڕ و وشک تێکیان دەکردەوە، بەڵام بێگومان ئەگەر بە مەسرەفی سێ وڵاغە و بە

مانگانە و جلک و بەرگ و خواردن و جەژنانەی کەردارەکەوە دار و چیلکەمان کڕیبایە پتری پێ دەهات، ساڵێکی جۆ نەختێک نرخی هەڵکشابایە ئەو مەسرەفە لە سەد دیناری ئەوسای تێدەپەڕاند کە نرخی بارەدار لە سەد فلس کەمتر بوو. لە وردە حیسابدا دەبێ ئەوەش تێبخوێندرێتەوە کە ئەو کاروانە دارەی بە دۆستایەتی لە لادێوە بۆمان دەهات ئەویش ئەرکی داکردنی ولاغەکان و خزمەتی خاوەنەکانیان و ڕاپەڕاندنی ئیشی حکومەتیان، کە هەبووبێ، لە ئێمەی داوا دەکردەوە هەر چەند کەسیش لەو دۆستانە بەو نیازەوە سەریان لێ نەدابێتین. لە موناسەبەی سووتەمەنییەوە قسەیەکی باوکم بە بیردا دێتەوە کە لە بارەی وەزعی زستانی بەفرە ئەستوورەی ساڵی ١٩١٠ی دەگێڕایەوە، کە بەفرەکە خۆی نواند و ڕێی هاتوچۆی چیای بەست و ئومێد نەما سووتەمەنی تازە لە چیاوە بێتە جێی ئەوەی لە شار دەسووتێندرێ باوکم کۆنترۆڵی خستبووە سەر دار و چیلکەیەکی لە ماڵماندا هەبووە و بۆ هەر شتە لە میعاددا بە کێشانە و پێوانە دەست بۆ دار و چیلکە دەبردرا. دەیگوت، خەڵقی دیکەش دەیانگوت، تەنگەتاوی سەرمای ئەو ساڵە وەهای کرد خەڵق چاوە خانوو هەڵوەشێنن و دار و چیلکە و چرووی ساپیتەی (ساپیتە: بنمیچ) بکەن بە سووتەمەنی، دەیگوت کە ناوناو چەند بڕکە دارێکم بە دیاری بۆ یەکێک دەنارد کاری بەرخێکی ساڵی عادەتی دەکرد.

چنارۆک هەر لە منداڵیمەوە تا ئەو دەمەی لە پەنجاکاندا باری جۆری ژیان و گوزەران منی بە کۆیە بەستەوە و لە هاوینەی چنارۆکی دابڕیم کار تێکردنێکی مادی و نامادیی لە مندا هەبوو. کە من بەند بووم بە کۆیەوە دایکم بە خۆی و ماڵی فەتحییەوە دەچوو بۆ چنارۆک و بە درێژایی هاوین خزمەتی ڕەز و باغەکان و دانانی گیشەی دار و کێشەی میوە بۆ شار لە کاردا دەبوون، منیش ناوناوە سەردانم دەکرد و هەندێ جار لەگەڵ برادەران چەند شەوێکان لەوێمان بەسەر دەبرد.

لەلایەن کار تێکردنی نامادییەوە قسە درێژخایێنە، لێی کورت دەکەمەوە. ئەم هاوینەهەوارە بیرخەرەوەی باوک و باپیر و ئەو خزم و دۆستانەیە کە پێوەندییان بە چنارۆکەوە بووە و باس و خواسیان لە زۆر ڕووەوە دڵ و مێشکی بە خۆیەوە خەریک کردووە. بۆ یەکێکی وەکوو من کەوا زۆر و کەم، ئاوڕ لە ڕابوردوو بدەمەوە چارم ناچارە دەبێ بەدەم خەیاڵەوە بنیشم و بچمەوە بۆ ئەو ڕۆژانەی کە باپیرم لە گەنجایەتیدا بە ڕەفاقەتی حاجی قادر سەری لە چنارۆک داوە و لێی ڕابوردووە و خوێندوویەتی و دەرسی گوتۆتەوە<٨>.

لە تەختایی‌ی ژێر شاخەکەی سوولی پاشادا تاتە بەردێک هەبوو مەشوور بوو کە جێی لێ دانیشتنی باپیرم بووە، لە دوای ئەویش هی باوکم یان ئەو کەسەی لە مەجلیسی ئەو شوێنەدا برا گەورەیی پێ بەخشرابێ. بە عادەت مێوانێکی لێ وەشابایەوە – بە تەمەن و بە لێ هاتوویی – لەگەڵ باوکم لە سەر تاتە بەردەکە دادەنیشت. من دیتوومە جەمیلاغای حەوێزی و ئیسماعیل حەقی شاوەیس و ساڵح زەکی بەگی ساحێبقران لەگەڵی دانیشتوون. پیاو ماقووڵی دیکەم دیتوون لە سەر تەکلیفی باوکم بۆ ماوەیەک لە تەنیشتی دانیشتوون، دواتر بە تێبینیی تەمەنی جەحێڵییانەوە، لە خۆوە، دابەزیون بۆ سەر سەکۆیەک کە بە تەنیشت تاتە بەردەکەوە و کەمێک لەو نزمتر بوو.

چنارۆک لە ڕووی بیر خستنەوەوە بۆ زەمانی دێرینتر دەڕوا، عوسمان پاشایەکی بابان دەیکاتە

نیشتەمەنی خۆی و بەینێک لێی دەمێنێتەوە بە سەرپێچی لە حکومەتی عوسمانلی. زوربەی ناوی شوێنە بەر چاوەکانی ئێستای چنارۆک لە عوسمان پاشاوە بە جێ ماوە. سوولی پاشا جێی مەجلیسی هاوینی بووە. بەولاوەترەوە لە سووری گردێکەوە کانییەکی سارد و سازگار هەیە پێی دەڵێن (کانی خاتوون) شوێنی هاوینەی خێزانی بووە، بەولای هۆبە دوو ماڵییەکەی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمینەوە جێگەیەک هەیە بە (سوولی پیرەژن) مەشوورە، یەکێک لە ئافرەتانی سەر بە حەرەمیەوە لێی بووە، دەشگوترێ دایکی پاشا بووە. سوولی خاڵەباس هاوینگەی پیاوماقووڵ وەیا وەزیری پاشا بووە... لە هۆبەی سوولی پاشا دارتوویێک هەبوو لە دامەنی لێژگەی شاخ پێی دەگوترا (تووی مەیدان)، هەڵبەت تووەکە دواتر چاندراوە بەڵام گۆڕاییەکە شوێنی ڕمبازی و ولاغ تەعلیم دان بووە لە ڕۆژگاری عوسمان پاشادا. لەو مەیدانەدا هەڵکشێیت بەرەو چیا جێگەیەکی مەیلەو بەرز هەیە پێی دەڵێن (قەڵات) بە سەر مەیدانەکەدا دەنۆڕێ و ئێستا ڕێی ئۆتۆمۆبیل لە ژێریەوە ڕەت دەبێ ئەوسا جێی بورج و باروری قایمەکاری و نشینگەی زستانی بووە بەڵام چ ئاستەواری بەرچاوی لێ نەماوەتەوە، کەسیش خەریک نەبووە بزانێ شوورە و دیواری لە کوێوە بۆ کوێ بووە. لە لای سەرووی چیاوە بەردێکی پان و ڕێک هەیە (دەبێ تەشوێ تەراش کرابێ) پێی دەڵێن (بەردی زوڕنا ئەنگێو) وەختی خۆی بۆ تەڕدەماخی و خۆنواندن، چاوەشان، دۆڵ و زوڕنایان لەسەر بەردەکە لێداوە. جگە لەم ناوانە دوو ئەسەری مادیش لە شوێنەواری عوسمان پاشا دۆزرایەوە، یەکەمیان لە ڕۆژگاری باپیرمدا جارێکیان کابرایەکی مەرگەیی بۆ مەسەلەی تەلاق دێتە چنارۆک بۆ لای باپیرم. ئەوسا ئاوی تاڤگە بچووکەکەی سوولی پاشا بەبڵاوی تنۆک تنۆک بە هەموو شاخەکەدا بلاو دەبۆوە و جێگەی حەسانەوەشی لە سێبەری ئەو شاخەدا ناڕەحەت دەکرد. بەسەر شاخەکەوە لەناو زەل و زوول و دڕک و قامیشەڵێندا ئاوێک دەردەقوڵی و بەنارێکی و بێجۆگە ڕێی دەردەکرد بەرەوژێر بۆ بن سوول. باپیرم لە کابرا دەپرسێ ئاخۆ چۆنە لەگەڵ شاخەوانی، ئەویش دەڵێ باشی لێ دەزانم. باپیرم پێی دەڵێتەوە ئەگەر ئەو ئاوەم بۆ گرد بکەیتەوە سەریەک و وەک پلووسک لە سەری شاخەکەوە بۆ خوارێی هەڵڕێژیت تەلاقەکەت هەڵدەبەسترێتەوە دەنا نا... کابرا بەئاسانی ئەو کارە دەکات و ئاوەکە گرد دەکاتەوە لە شوێنێکی ئەوتۆ بکەوێتە ناوەندی شاخەکە سەرەوژێری دەکاتەوە بۆ بنی. کە ئاوەکە گرد دەبێ وەک پلووسک، خەڵقەکە دەست دەدەنە حەوز لێ دان. هێندە نابا دوو ڕیزە فەرشی کۆنی یەک لە یەک بڵندتر کەوا بێگومان هی ڕۆژگاری عوسمان پاشا بووە دەردەکەوێ. ئەوسا تاقە بەردی فەرشەکان بە زۆری لە شوێنی خۆیان مابوونەوە، هەندێکی بۆ ڕۆژگاری ئێمەش بە ڕێکی ریزیان بەستبوو.

ئەسەری دووەم ئەوە بوو، لە سەردەمی باوکمدا کە من خۆشم جحێڵۆکە بووبووم بە ڕێکەوت لە دەمی پێمەڕەکردندا ڕیزی کونجە ئاو دۆزرایەوە کە کاتی خۆی لە کانی خاتوونەوە ڕاکێشراوە بەرەو ئەو شوێنەی پێی دەڵێن قەڵات. دیارە لە سەردەمی عوسمان پاشادا بۆڕی مەعدەن نەبووە، بەو کونجە تێک هەڵکێشانە ئاویان لە ژێر خاکەوە ڕاکێشاوە بۆ شوێنی پێویست. ئاوی ژێر خاک نە زستانان دەیبەستێ نە هاوینانیش گەرم دەبێ، لە کونجیشدا یەک دڵۆپ کەم ناکا. لە کوێێ ڕاکێشانی ئاو بە هۆی کونجەوە باو بوو تا دەمی مەشرووعی ئاو دامەزرا. بە داخەوە نموونە لەو کونجانەی چنارۆکی سەردەمی عوسمان

پاشا هەڵنەگیرا، بەڵام ڕەنگە تا ئێستا کونجی دیکە لە ژێر خاک مابێتەوە چونکە کەس خەریک نەبووە دەریان بهێنێ، ڕەنگە ئەم ئەرکە یەخەی مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) بگرێ.

ئەو عوسمان پاشایە بە پێی خەبەراتی دەماودەم و کەمتاکورتێکی لە سەری نووسرابێ دوای تەنگەتاو بوونی لە لایەن عوسمانلیانەوە گوێزاوەتیەوە بۆ شاخی ئاوەگرد کە درێژەی شاخی سەفینە بەرەو کۆتاییی لای کۆیەیەوە. ئاوەگرد بەو مەودایەی شاخەکە دەڵێن کە (سناوە) و (جەلی) و دەرماناوی (حەمام جەلی) دەکەونە دامەنی لای ڕۆژهەڵاتیەوە. دوو لووتکەی لەوانی دیکەی بەرزتر هەیە، هی لای باکوری پێی دەڵێن (مۆزێک) و نەختێک پان و پۆرە. لووتکەی دووەمی بە لای جنووبەوە پێی دەڵێن (قۆپی بیران) و لای سەرووی باریکترە لە سەرووی مۆزێک و ڕەنگە بە چەند مەترێکیش لەو بڵندتر بێ. بەرزاییيان لە دەوری ١٤٧٠ مەتردایە. عوسمان پاشای بابان (لە بەشی یەکەمی ئەم گەشتە خەبەرێکی لێ گێردراوەتەوە) لە قۆپی بیران دادەمەزرێ. ئەوانەی چوونەتە سەرووی لووتکەکە دەڵێن ١١ بیری لێ هەڵکەندراوە بە زۆریش لە بەردی ڕەق بۆ عەمبار کردنی ئاوی باران و بەفری زستان. دەڵێن لە نزیک سەرووی شاخەکەوە کارێزێک سەرەژێر دەبێتەوە بۆ لای دامەنی، بەر لە کوێر بوونەوەی زەلامی تێدا ڕۆیشتووە، گۆیا عوسمان پاشا لەم کارێزەوە ئازووقە و خۆراکی بۆ چووە تاکوو بەدکاران خەبەری کارێزەکە دەگەیەننە حکومەتی عوسمانلی ئیتر کە ئەو ڕێگەیەی لێ گیرا ناچاری خۆ بەدەستەوەدان بووە. خۆم ئەو شوێنەم نەدیتووە، چی لێرەشدا باسم کرد لە خزمانی جەلی، بە تایبەتی فەقێ برایمی کوڕی ئامۆزا محەمەدی جەلی کە ئەویش ڕیشەی نەسەبی دەچێتەوە بۆ مەلا عەبدوڵڵای کاکی جەلی، بیستوومە. ئەو حیکایەتە بە سەر زاری خزمی جەلیزادەی کۆیەشەوە بوو، کە منداڵ بووم گوێم بو شل دەکرد بە تایبەتی چونکە سەرەتاکەی لە چنارۆکەوە دەست پێ دەکات. بۆ بڕیاردان لە سەر ئەوەی کە کارێزەکە و بیرەکان هی ڕۆژگاری عوسمان پاشا بن تۆژینەوەی شارەزایانەی دەوێ.

چنارۆک شوێنێکە تێکەڵ بە خەون و خوولیام بووە، بە درێژایی سەرووی شاخەکە لەو مەودایەدا کە بەر چنارۆک دەکەوێ، تا ئەو ڕێچکۆلانەی لە کەمەری شاخەکە پیادە و کەردار و دەعبای پێدا دەڕوا، تا کەپر و ساباتی فەقێیان لە بن شاخی سوولی پاشا و بە سەر قەپۆزی گردی نێوان سوول و کانی خاتوونەوە، تا باغەکانی و ڕەزەکانی و کانیەکانی و هۆبەکانی و مەزراکانی، تا گەلێک لە تەڕاش و دەوەنی بن تاشەبەردی بە سێبەری هەمووی مۆڵگەی خەیاڵی منداڵی و خەونی فەراقەیی و ئاواتی گەنجایەتیمن. زۆر لە درەختەکانی دۆستمن. بەڕاستی دۆستمن - کە دەیانگەمێ لە گەڵیان دەدوێم. جارەها و بارەها و ساڵەها لە خزمەت باوکمدا لەگەڵ هەرەوەزی ڕەزەوانەکانی کۆیێ دەچووین بۆ پێمەڕە کردنی باغچە ئاوییەکانمان، لەو ڕۆژی ڕوون و بێگەردی بەهاردا بە دیار دیمەنی ئەو دەشت و دەرە سەوز و سازگارە و هەڵەت و پەڵەتی هەمەڕەنگی ڕوو لە بیتوێنی تەخت و ڕێزە شاخە گەردن کێلە بەفراویەکان و قەندیلی سەرکێش و بێپەڵە... دەربەند و پژدەر.... شاخ لە دوا شاخی خۆشناوەتی.... کۆسرەتی لای ڕاست و ئاوەگردی لای چەپ... نرکەی پێمەڕەدارەکان و ڕەش هەڵگەڕانی خاکی کێڵراو و کرپەی ئاگری چایە و هاتوباتی حازر کردنی ژەمی نیوەڕۆ بە نانی تیری و هێلکە و تەڕەپیاز و ماست و پەنیر و قەیماغییەوە بەڕاستی، - عیشی بود ان نە حد هر سلطانی- خیام «ژیانێکە دەست هەموو سوڵتانێک ناکەوێ» خاوەن

ڕەزەکانی کۆیێ و ئەوانەی ڕەزیان بە زەمان دەگرت لە بەهاردا بە دوو وەجبە، هەر جارەی دەوری بیست پێمەڕەیەک، سبەینە زوو لەگەڵ باوکمدا دەچوون بۆ چنارۆک و بەو دوو جارە باغە ئاوییەکانیان لە خەم دەڕەساند. منیش چەندێکی لەو دەمانەدا لە کۆیێ بووبێتم بەشداریم لەو سەیرانە کردووە. هەموو جارانیش مەلا مەجیدی موفتی، کە فەقێی باوکم بوو، بە خۆی و چەند کەسێکەوە بەو کارە ڕاگەییشتووە. چ موبالەغە لەوەدا نییە کە دەڵێم تێر بوون لە چایە و جەمی ئەو نیوەڕۆژە زۆر ئەستەم بوو. سروشت بە بارانی بەهار وەها پاک خۆی دەشووشت و دەڕازاندەوە بە گیا و گەڵا و مەل و گڵوکی ڕەنگاوڕەنگ هێزێکی دەدایە لەشی مرۆڤ و خۆشییەکی لە گیانی دەگێڕا و گەشاییەکی تێدا دەبووژاندەوە بە قەڵەم نەخشەکێش ناکرێ.

هەروا لەبیرمە جارێک لەو جارانە، لە کۆتاییی ڕۆژێکی گەش و خۆشی پڕ چالاکی و تەڕدەماغی و بێخەمیدا دەست لە ئیش هەڵگیرا و خەریکی گەڕانەوە بووین بۆ کۆیێ. بە پێمەڕەدار و دەستە و دایەرەی خۆمانەوە چل کەسێک دەبووین تەنها باوکم بە سواری وڵاغە بەرزە هاتبوو ئەوانی دیکە سەر لە بەر پیادە بوون. کە چوون وڵاغەکە بۆ باوکم بهێنن دیتیان بە قەدی چیاوە وڵاغەکە ڕێ و ڕێ بەرەو کۆیێ، بە زینەوە خەریکی سەرکەوتنە. قەتارچی خۆمان سێ گوێدرێژی دەگێڕا، ئەو ڕۆژە هەرسێکیانی بار کردبوو لە گیا. لە ناو گوێدرێژەکاندا یەکێکیان ناوی (کەرە بۆز) بوو فەرخە هێسترێک بوو. باوکم بۆ لای چوو پێی گوت. کەرە بۆز، چەندێکی زەحمەتیش بێ، چارت ناچارە دەبێ تا سەری چیا هەڵمگری، ئیشە و قەوماوە لە پیاوانیش دەقەومێ. دوو بەشی شاخەکە پتر سەرکەوتین ئنجا دیتمان وڵاغەکە بە دەست ڕێبواری دیوی کۆیەوە بەرەو لامانەوە دێت. کە باوکمیان دیت بە سەر بارە گیاوە لە لینگانیان کردە دەنگ و خێراتر وڵاغەکەیان لێ خوڕی تا بە باوکم گەییشتن. ڕاستییەکەی ئەمەشیان هەر تەرزە خۆشییەکی ئەو هەرەوەزانە بوو.

جارێک لەو جارانەی پێمەڕەداران بۆ خزمەتی باغەکانی چنارۆک مام ئەحمەد ناوێکی خەڵقی دیوی کوردستانی ئێران کەوا چەند ساڵێک بوو گوزەران هێنابوویە کۆیێ و لە حەسارەکەی بەرانبەر ماڵماندا خۆی وکوڕێکی سەعید ناو و کەرێکی بۆزی کارگوزار دەژیان و پێشیان دەگوت لالۆئەحمەد و لالەحمەد و وەک فەقێکانی مزگەوتی حاجی مالا ئەسعەدی نزیک ماڵمانەوە ڕاتبەی ئێوارانی بۆ دەچوو. ئائەو لالۆئەحمەدەش بەگەڵ هەرەوەزەکە کەوتبوو. مرۆیەکی ئێسکسووکی قسەخۆش بوو. سوێندی هەرەگەورەی لای براگەورەکان ئەوەبوو دەیگوت: بەگیان تۆ بەگیان سەعە بچێ بۆ بان کەرەبۆز... لەو ڕۆژەدا پێمەڕەدارەکان لە لا پاڵێکی باغچەی مێو و هەرمێیان خەریکی پێمەڕەکاری بوون. باوکم چاوی گێڕا لالۆئەحمەدی نەدیت. بە پرسیار زانی بەرەو چ لایەکەوە ڕۆیشتووە، گوتی: کوڕینە بگەنێ هەتا موتوربەی هەرمێیە ئەڵماسییەکەی ڕیشەکەن نەکردووە. باوکم خۆیشی بۆ ئەولا کشا دیتی لالۆئەحمەد پاڵەوانانە لە کاری خۆی بۆتەوە و گوتی: قوربان ئەم بنەکۆڵکەم لەکۆڵ باغچەکەت کردەوە، لایەکی لێ داگیر کردبوو، نەمامی تازەی لە جێگەدا دەچێنین، قەزات بچێ بۆ بان کەرەبۆز... بابم زۆر لێی بە پەرۆش بوو بەڵام بوو بە پێکەنینێک هەر مام لالۆ سەری لەو پێکەنینە سوڕ مابوو. موتربەکەش تەنها قەڵمێک بوو بۆی هاتبوو لە خۆشناوەتی لە نێوان چەند قەڵەمدا کە خۆی گرت و شین بوو، ڕێکیش نەکەوت جارێکی

دیکە لەو نەوعە قەڵەمە پەیدا ببێتەوە... لالۆئەحمەد دوای دوو سێ ساڵ گەڕایەوە بۆ نشیمەنی خۆی ولێمان نەبیستەوە.

لە سەرەتای پاییزیشدا کە ماڵ دەگەڕانەوە بۆ کۆیێ باوکم بە خۆی و چەند بەردەستێکەوە بۆ ماوەی بیست ڕۆژێک دەمایەوە بە نیازی خزمەت کردن و ئاودانی باغەکان. ڕەزەوانی مەعلان و لێزانی خۆشناوەتی ئەو وەزعەیان دەزانی دەهاتن بۆ یاریدەدان لە خزمەت و لە موتوربە کردن و هەڵپەرداوتن و ئیشی دیکەی سەر بە ڕەزەوانی. زۆر لەوانیش تەڵەیان پێ دەبوو تا ئەوەی گەلێک شەوان ٨-٩ تەڵە دادەندرایەوە و بە زۆری ئەوەندەیان لێ دەتەقین گۆشتیان تەئمین دەکرد.

ئەو باغەوانانە لە خۆیانەوە بێ تەکلیف دەهاتن. بێگومان بۆ ئەوان ڕەفاقەتیی (مەلای گەورە) لە نزیکەوە هەڵکەوتێکی دڵدەرەوە بوو دە جاران ئەوەندە ئەرکەی دەهێنا کە لە پیاوەتی خۆیانەوە بێمزە بە چنارۆکیان دەبەخشی. باوکم لە حەد بەدەر ئاشقە درەخت بوو لەو ڕووەوە لێم دەبیست کە زەردەشت چاکەی بە سەر ڕەزداری و باغەوانییەوە هەیە لە نێو کوردەواریدا... دەشیگوت لە شاخی پیرمەمەوە تا کۆتایی دێ لە بەرانبەر دوکان پێنج هەزار ڕەز کاول بوو لە سەردەمی عوسمانلییان لەبەر زوڵم و زۆری ڕەزانەستێنان. مەراقی زۆری لەو دەردە بێدەرمانەی درەخت دەخوارد کەوا لە پێش چاوی خاوەنەکە دەیکوژێت و دەستەڵاتیشی پێی ڕاناگات. یەکێک لەو دەردانە کەم عومریی دار خۆخ و قەیسی بوو، جارێکیان لەو باغەوانانەی پرسی ئاخۆ لە کەسبەکەیانەوە یان لە بیستنەوە چ چارێکیان بە بیردا نایەتەوە گوتیان، قوربان جەنابی مەلا ئەوە بە ئەمری خوایە. باوکم پێی گوتنەوە، ئێوە لای خوا بۆ من لێ گەڕێن من لە ئێوەی شارەزاترم، ئەگەر لە زانینی دنیاییوە شتێکتان وەرگرتووە پێمی بڵێن. بەداخەوە هیچیان لێ نەدەزانی. دواتر باوکم کەوتە سەر ئەو باوەڕە کە مردنی ئەو دوو درەختە، بە تایبەتی خۆخ کە زۆر ناسکە و خێراشکستە، دەچێتەوە بۆ گەزەندەیەک (حشرة) لە قەڵغەتدا هێندەی سیسرەیە، بە درەختەکەوە دەنووسێت و شرینقەی ناو دەمی تێدەچەقێنێ تەڕایی ناوەوەی لێ دەمژێ. کە دەمیشی لێ هەڵگرت، لەو کونەوە کە تێی خستووە دارەکە جەوی دەردەکات و پێیدا دێتە خوارێ یان بە تۆپەڵە لە دەوری کونەکە کۆمەڵ دەبێ ئنجا کە درەختێک بیست گەزندەی ئەوتۆیی لە هەموو لایەکی قەدیەوە برینداری بکەن و ئەو هەموو جەویەی لەبەر هەڵبنیشێ و گەرمای هاوینیش لە ژوورەوەی درەختەکە یارمەتیی ئەو جەوی لەبەر هەڵنیشتنە بدات، ئایا لە سێ ساڵاندا چ خوێنێک لە دەماری درەختی ئەوتۆییدا دەمێنێ بایی ژیان بکات کە دەزانین جەوی خوێنی درەختە؟ ئەو تێبینییە بەوەدا پتر خۆی دەسەپاند کە درەختی خۆخی ناو سێبەر و فێنکایی پتر دەژیا لەوەی هەتاو داغی دەکرد چونکە لە سێبەردا کەمتر جەویی دەردەکرد.

تەجرەبەی خۆم لەگەڵ درەختدا دوای باوکم کە درێژەی تەجرەبەی ئەو بوو، کارتێکەرێک بوو بە لای نامادییەوە دەچێتەوە. ئەو درەختانەی کە بە سەرپەرشتی باوکم نێژرابوون و ئەو موتوربانەی بە فەرمانی ئەو کرابوون (وا هەبوو لە یەک بنە کرۆسک سێ جۆر هەرمێ موتوربە کرابوو) لە هەستی عاتیفیمەوە وەک برادەر سەیرم دەکردن یان لە جێی خوشک و برادا بوون، حورمەتی باوکم لە دڵی مندا ڕێزی

لەوانیش دەگرت. هەرگیز دەستم نەیانچوویێ بێباکانە لکیان لێ بشکێنمەوە. کە میوەم لێ دەچنین بە دەستێکم ئەو بستەیەم دەگرت کە میوەکەی پێوە بوو، بە دەستی دیکەم میوەکەم دەچنی، نەکا بستە وەیا لکەکە بشکێتەوە. زۆر کەس کە حەزی دەچێتە هەنارێکی بڵند و قەرانگی پێ نابێ لکەکەی بچەمێنێتەوە گاشە بەردی تێدەگرێ، من ئەمەم نەکردووە لەگەڵ ئەو درەختانەی باوکم ناشتبوونی وەیا بە تایبەتی خەریکیان بووبوو، دواتریش کە خۆم درەختی دیکەی هەمە جۆرەم لە باغەکان ناشت هەستی خزمایەتیم لەگەڵیاندا هەمیشە دەستپارێزی پێ دەکردم لە ئەزیەت دانیان.

سۆزی مرۆڤ بۆ درەختی دەست چێنی خۆی و چوارپێی دەرکزاو و پەرەوڵی خانەیی سۆزێکی عادەتی نییە، هاوینێکیان باغەوانەکەم کە خۆی و کورە منداڵە تاقانەکەی و پیرە دایکەکەیم بەخێو دەکردن لە بری خزمەتی باغەکانی چنارۆک، لە گەرمەی کژی باغەوانیدا ناساغ کەوت، خۆی و دووەکەی دیکەشم لەگەڵدا ناردنەوە کۆیێ بۆ لای دکتۆر. چارم نەما، خۆم دەستم دایە باغەوانی چونکە یاریدەرەکانی دیکە هەر یەکەیان کارێکی سەر لەبەری ئەوتۆی هەبوو نەیدەتوانی وازی لێ بهێنێ بو خزمەتی درەخت. باغەکان لە سێ کانیاوەوە دەداشتران، ئاوی سوولی گوێز، کزە ئاوێکی سەربەخۆی خۆمان بوو. ئاوی کانی خاتوون لە هەفتەدا چوار ڕۆژی بۆ ئێمە بوو. ئاوی کانی توورەش، لە نۆ ڕۆژان سێ ڕۆژی هی ئێمە بوو. وەها دەبوو سەراسۆیی سێ ئاو بکەم لە سێ شوێنی جودادا و لە هەمان کات. بە پێی خەریتەی تەسویە ڕووپێوی باغەکان دە دۆنم بوو بەڵام کە چۆمەکانی نێوان باغەکان و نغوردی بەر کانییە خاتوون و سوولی گوێزت خستبانایە سەر، حیسابەکە زۆری لەوە تێدەپەڕاند، عاردی خواش چ ئاگای لە کادیسترۆ نییە تاکوو خۆی وێک بهێنێتەوە بە پێی بڕیاری ئەو. خوا هەڵناگرێ، منیش ئەو هاوینە وەک جانفیدا وەیا دەروێش و سۆفیی گەرمە تەریق ڕەزەوانیم کرد. درەختە ئاوییەکانم وەها لە ئاوان گرت، لە چلەی هاویندا پەلکی نوێیان هێنایەوە. لکە هەنجیری تازە کە بە تەئسیری ئاودانەکە دەرهات، تا کاتی ماڵ گەڕانەوەمان بۆ کۆیێ ئەوەندە هەڵکشان لە باڵای زەلامیان تێپەڕاند، هی وەهایان تێدا بوو باقۆشی دەرکرد. ئەو هاوینە نە من نە باغەوانەکەم هیچ لایەکمان درێغیمان نەکرد، من لە باغەوانی، ئەویش لە نەساغی.

هەر لە لایەن کارتێکردنی نامادییەوە حیسابی ڕابواردنی منداڵانە دێت، شارستان بۆ منداڵ جودایە لە لادێ، هەردووکیشیان جودان لە ڕەز و باغی ناو شاخ. گەمە و گەپی جێگەی وەکوو چنارۆک دەبێ پێوەندیی بە درەخت و دڕک و داڵ و کانیاو و کەپکەشاخ و هەوراز و نشێوەوە هەبێ... قالۆر بهێنە و بیکۆڵە و لە شکلی تفەنگ شوێنی پەلا پیتکە و گوللە و جاسووسی نیشان تێگرتن، نازانم چی بۆ بکە و لە جیاتی قایش پەتێکی تێبیخە و بە ملتیدا بکە... لەو تەڕاشانەی ئەسبابی کەپر و ساباتی منداڵانە ساز بدە و لە بن سێیبەری لێی پاڵکەوە. باقۆ هەنجیر بێنە و وەک پەڕی جەنجەڕ چەند چڵە دارێکی وەک کفریتی شقارتەی تێ بچەقێنە و چڵێکی لەوان ئەستوور تریش بهێنە و باقۆکەی پێ بسمە و لەبەر خورگەی جۆگەلە ئاو بینێوە و ئاوەکە لە پەڕەکانی بدات و بی سوورێنێ و ناوی لێ بنێ ئاشۆکە... بڕۆ بۆ ناو چۆم و بێشەڵێن بەدوا هێلکە و فەرخەی تەیردا... ئازابە و دەست بگەیەنە میوەی ناو نغوردی چۆم و خۆتی پێ هەڵدەوە بە سەر ئەو منداڵانەی ناوێرنە شوێنی وەها. منداڵان کە یەکێکیان بە نەوێراوی بشکاندایەوە (فۆفۆ)یان بۆ لێ دەدا، هەر ئەوەندەش بوو دەیانگوت (فۆفۆ نەیوێرا) یان (فۆفۆ هەڵات) یان (فوفۆ

ترسا- ژێرکەوت- بەزی...) بە پێی جۆری تێشکانی تێ شکاوەکە ترسی (فۆفو)ش لەو دڵە بچووکانەدا کەم نەبوو، زۆر جاران دەیخستنە خەتەری کوشندەوە.

لەو گەپانەی منداڵی کە لە چنارۆک پێوەی خەریک دەبووین و دەگەشاینەوە مەسەلەی (شیوە قولە) بوو، هەر منداڵە لە کەرەستەی چێشت لێ نان شتێکی بەردەکەوت، ئەمیان ساوار، ئەویان ڕۆن، سێیەم مەنجەڵ، چوارەم قۆریە، پێنجەم چەند ئیستیکانێک، شەشەم و حەفتەم و هەشتەم شەکر و چیلکە و نان و خوێ... هەتا تاقم تەواو دەبوو، بە زۆریش هەر ساوارمان لێ دەنان. زوربەی ئەرکی کارەکەش دەکەوتە ئەستۆی من و نەجیبەی خوشکم، لە ماڵەوە قسە ڕۆیشتووتر بووین لە منداڵی دیکە. بە هەمە حاڵ دەستەی منداڵان دەچووینە ژێر کەپکەشاخێکی سێبەرداری لەبار و کێشەی ئەسبابی ساوار لێ نان و چایە سازدان و ڕایەخ گوێستنەوە و هەموو سەر و بەرێکی ئەو گەپە دەستی پێ دەکرد و پێوەی دەخافڵاین. بەشدارانی ئەو گەپە لە کچ و کوڕ پێک دەهاتن بێ کچیش هەر نەدەچووە سەر، چونکە چێشت لێ نانەکە پتر ڕووی لە مێیینە دەکرد.

هاوڕێکانی ئەو گەپە کە تەمەنیان لە تەمەنم نزیک بوو جگە لە نەجیبەی خوشکم، سەلاح و سەعادەتی ئامۆزام، ڕەفیق و خەجاوی عەبدوڕڕەحمانی مەلا نەشئەت، ئیسماعیلی مەلا نووری، حەوێزی مەلا سبووح، جەمالی مەلا عیزەت، مارفی مام برایم (جەلیزادە نەبوو) جارجارە حاجی کوڕی حاجی عەوڵای ساڵح (لەو هۆبەی تەنیشتمانەوە) بە زۆریش هەندێ لە هاوتەمەنی دراوسێکانی کۆیەمان بۆ ماوەی حەفتە و دوو حەفتە لەگەڵمان دەژیان، بەر لە هەموویان سدیقی کاک تاهیری حەمە لاڵ کە زۆر ئۆگرم بوو باوکیشی وەکیلی باوکم بوو لە سەرپەرشتیی کردنی دێی پێبازۆک، لە شاریش بە زۆری هەر لە خزمەتیدا دەبوو.

ئەمانە و هی دیکەش لە سەلک و بنکی منداڵی لە خۆمان بچووکتر، لە پێش هەموو هەموانیشەوە فەتحی کوڕی یاعیسمەتی دایانم کە ئەو لە ئێمە گەورەتر و بە دەستەڵاتریش بوو لە کێشەی ئاو و سووتەمەنی و ڕایەخی قورس، کە ئەوسا بۆ ئێمە هێندەی خەریک بوونی (معمر القذافي) بە نانەوەی هەرا دڵکێش بوو. ئەوسا فەتحی لە چاو ئەوانی دیکە ئەو دەورەی دەدیت کە لە حیکایەتخوانان (سەرکدوولە) دەیدیت. حیکایەتەکە هی کۆمەڵە منداڵێکە بە چاوساغیی سەرکدوولە ڕێیان دەکەوێتە ناو دێو و درنج و جادووان و بە ئەنواعی فێڵی لە خشتەبەر سەرکدوولە هەڵیان دەخەڵەتێنێ تا منداڵەکان ڕزگار دەکا.

فەقێ ئامینەی خوشکی سەید ئەحمەدی مەلا وەلی، کە دایانی منداڵی مامم بوو، ئەم حیکایەتەی بۆ دەکردین و ئێمەی بەو کۆمەڵە منداڵە دادەنا فەتحیشی دەکردە سەرکدوولە... دێو دەڵێن، سەر کدوولە نووستووی؟ فەتحی سەرکدوولە دەڵێ، دایکم فێری کردووم هەتا قەسپ و کاکڵە گوێز نەخۆم نەنووم... ئیتر دێو خەریک بێ بەو شەوە قەسپ و گوێز بۆ فەتحی حازر بکات. سەیر لەوەدا بوو فەتحی ئەو ناوەی سەرکدوولەی بە دوا نەکەوت، دەترسم دوای بڵاوبوونەوەی ئەم سەرگورشتەیەی من ناوی سەرکدوولە هەڵبداتەوە... خولاسە ڕۆژانی شیوە قولە پایەیەکی تایبەتی هەبوو لە ژیانی ئەوسای چنارۆکمدا تا لەو تەمەنە تێپەڕیم بەرەو مەراقی دیکە.

ئەو حاجییەی کوڕی حاجی عەوڵای ساڵح کمێک لە من بە عومرتر بوو نەختێکیش لە ڕۆیشتندا

دەلەنگی. مندالێکی ڕوح سووکی بەگزادانە هەڵکەوتووی لە تەمەنی خۆی عاقڵتری بە وێڵ و تەرتیب بوو، وەکوو کوڕە دەوڵەمەند، بگرە زیاتریش، پۆشتە و پەرداغ و لە ماڵەوە قسە ڕۆیشتوو بوو. باوکی هەرگیز دڵی نەدەشکاند. حەزی بە ڕاوی تەڵە و داوە مووسکە و تفەنگی ساچمە دەکرد باوکیشی هەموو ئەسبابێکی بۆ دەردەست دەکرد. گەلێک جاران هەر من و ئەو لە بن تاقگەی ئاوی کانی تووەڕەش بە سەرمان دەبرد و چی حیکایەتی ڕاوی تەڵە و تفەنگ و داو هەبوو لەوانەی لە خۆی قەومابوون بۆمی دەگێڕایەوە، تاقمی چایەشی هەمیشە پێ بوو، چایەی بۆم لێ دەناو قسەی بۆ دەکردم منیش هەرگیز لێی تێر نەدەبووم. لە عومرێکی دواتردا ڕۆژێکیان بە خۆی و تفەنگی لا شانییەوە هاتە خزمەت باوکم، چوار کەوی پێ بوون بە داو ڕاوی کردبوون بە دیاری بۆ باوکمی هێنان، بەڕاستی هەر کەوەی بە قەد باڕۆکەی مریشک دەبوو. باوکم زۆری بەخێر هێنا، ئەویش نموونەی ئەدەب و وێڵ و تەرتیب بوو. پێی گوت کەوەکانم قبووڵن ئەمما دەبێ نیوەڕۆ بێیتەوە لام بە یەکەوە بیان خۆین. لەبیرمە ئەو نیوەڕۆیە کەوەکانیان بە پڵاوی سەدری (سیادوم) لێ نا لەگەڵ بامیە و تەماتەی باغچەی خۆمان. نیوەڕۆ من و حاجی لە خزمەت باوکمدا نیوەڕۆژی ئەو کەوانەمان خوارد. برنجە سەدرییەکەش لە قەڵادزەوە دۆستەکانی باوکم بۆیان دەنارد. ئەوسا حاجی میرزا عەبدوڵڵا (خادم) و حاجی تاهیر و حاجی سادق کە هەرسێکیان بە ئەسڵ کۆیین ماڵیان لە قەڵادزە بوو. چی نایاب بوایە لە تووتنی بێن خۆش و میوەی وشک کرایەوەی وەک کشمیش و هەنجیر و قەیسی و لە برنجی سەدری سیادومی زێدە پەسەندیان چەنگ کەوتبایە لە فرسەتدا بۆ باوکمیان دەنارد. بە درێژایی ٣٠ شەوەی ڕەمەزان خۆشاوی ئەو میوە وشک کراوە نازدارانەی دیوی ئێران لە ماڵی ئێمە، لە هیمەتی ئەو دۆستانەوە، تام و شامی لە فتار و پارشێومان دەگێڕا. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕیان.

حاجی لە تەمەنی هەڕەتی نەوجەوانیدا، هەر لە چنارۆک، جوانە مەرگ بوو، وەی کە کاری تێکردم. شەو بوو زیرە لە ماڵی حاجی عەولا هەڵستا. لە مەجلیسی باوکم جەماعەت دانیشتبوون، لە خزم و مەلا و هێندێک مێوان، یەکێکیان مەرحووم مەلا مەعسوومی هەورامی کە ساڵانە بۆ ماوەی دوو سێ هەفتە لە چنارۆک لای باوکم دەمایەوە. ئەو شەوە هەموومان لە خزمەت مامما چووینە لای حاجی عەولا بۆ بەشداری کردن لە خەفەتی. پیاوی تایین دەتگوت هەر ئێستاکە ئاگری تێ بەردەبێ... ئەو شەوە ڕووپەڕەی دۆستایەتیەکی زۆر پرشنگدارم پێچرایەوە.

بە موناسەبەی ناو بردنی سدیقی کاک تاهیری حەمە لاڵ دەبێ ئەوە بڵێم کەوا ئەو لە خۆوە، بە مندالی، ناوی نام (کاکە سەعد) و بۆم بوو بە شوون. لە باوکم بەو لاوە هەرچی هەبوو بە کاکە سەعد ناوی دەبردم. بەڵام لە گەڕەکەکەی کۆیەمان ئافرەتێکی ڕوحسووکی بەساڵداچووی ناوی (یافاتمی مام خدر) بوو، نە بە کاکە سەعد نە کاک مەسعوود نە مەسعوود ناوی نەدەبردم، بە ڕاشکاوی و بێ مەبەست پڕ بەدەم پێی دەگوتم (کاکە موستەقینە). تۆ بڵێی ئەگەر ئەوە ناوم بووایە بۆی دەربڕابایە؟ چەندێکی بە حینجەیی ناوەکەمیان بۆ دەگوتەوە کەڵکی نەبوو. وا دیارە ئەو (ق)ە لە ناوی کاک موقتەدیرەوە پەڕیوەتەوە، چی دەمێنێتەوە ئەویش لە (صراط المستقیم)ەوە هاتووە. مەرحووم کاکە حسێنی خانەقا کە ئەو ناوەی کەوتە بەر گوێ بە زۆری ئەگەر بێگانە لە بەیندا نەبوایە، وەهای بانگ دەکردم.

بگەڕێمەوە بۆ چنارۆک. لە کۆیە گەلێک دۆست و برادەر سەردانیان دەکردین. تا منداڵ بووم پتر کەیفم بەو مێوانانە دەهات کە دیاریی منداڵانەیان پێ بوو. کەسێکی مەحرەم بووایە دەیزانی چەند منداڵ هەن و کەیفیان بە چی دێت. لە هەموان شارەزاتر کاک تاهیری حەمە لاڵ بوو. لە شیرنەمەنی حەلقووم و بادام و شەکری کەسک و سووری بۆ دەهێنایین. لەوان خۆشتر کفریتی ڕەنگاوڕەنگ و عەنەتریک بوو. ئەو عەنەتریکە بریتی بوو لە شیشەیەکی باریک، دە سانتیمەترێکی لای سەرووی دەرمانێکی لێ دەدرا کە بە ئاگر دەکرا دەستی دەکرد بە پریشک هاویشتن و کفەکف و کرپەکرپ تا دەکوژایەوە دەتگوت تۆپەڵە ئەستێرە هەڵپەرکێی بە دەورەوە دەکەن. چەندێکی لەو کفریتە و عەنەتریکەمان بۆ بهاتایە لە شەوێکدا تەواومان دەکرد. دەمانگوت خوا کەریمە بۆ شەوێک و جارێکی دیکە. ئەمانە هەمووی و هی دیکەش هەن وەک ئەمان دەچنەوە بۆ ئەسەری نامادیی چنارۆک لە مندا. لە لایەنی تەئسیری مادیی چنارۆکەوە لە مندا دەبێ لە پێشەوە بڵێم بە پێچەوانەی هەموو چاوەڕوان کردنێک، هەرگیز نەمتوانی ببمە دارەوان. زانیم مەلەوانی فێر نەبووم لە شەرمی جلک فڕێ دان، بەڵام دارەوانی کە شەرمی تێدا نییە ئاکامێکی ئاساییشە بۆ کەسێک لەگەڵ درەختدا بژیت. چەندێکی ویستبێتم وەک هاوڕێکانم بە دار هەڵبگەڕێم تەنها ئەوەندەم بۆ کراوە دەست لە قەدی دار وەربهێنم و توند خۆی پێوە بگرم و قاچەکانم لە زەوی هەڵبڕم بێ ئەوەی توانیبێتم یەک باڵ هەڵبکێشم. لەو خۆ توند کردنە بێسوودەشدا دەستم دەیەشان، رووم بە قەدی دارەکەوە ئەزیەتی دەدیت. دارێکی لە قەدی خۆیدا پێپلیکەی دەرنەکردبێ، لە نزیکی زەویەوە دوو لقەی نەبووبێ وەکوو زینی وڵاغ سواری ببم، خۆم لێی نەداوە. بە هەموو عومرم نەموێرا بچمە سەر دارتوو یان دار سێو بە دەستی خۆم میوەیان لێ بکەمەوە، هاوڕێکانیشم وەکوو چوێلەکە و مارمێلکە لێیان بێباک بوون. ئەوان توویان بۆ دادەوەشاندم. من هەر ئەوەندەم میوە دەپچڕی کە لە ئەرزەوە دەستم دەیگەییشتێ. لەو بێدەستەڵاتییەم ناڕاحەت بووم بەڵام بە سەر خۆم نەدەهێنا، کەسیش لە ڕووی نەدەدام.

لە بابەتی سوودی مادی کە پێم گەییشتبێ جموجووڵ و گەشت و گەڕان هەوراز و ژوور چوون و بەرەو نشێو داکشان و غارغارێنێ و بزووتنەوەی بێوچان بوو کە هێزی لەش و ڕاهاتن لە ئەرک و تەحەمولی ماندووەتی پێ زیاد دەبوو. من هەرچەند کوڕە شارستانی حەسایەوەش بووم توانیم، وەک گوتم، هاوینێکی سەرلەبەر باغەوان بـم، تەنانەت کە لە پشووی هاوینەی سەردەمی خوێندنی حقوقم دەهاتمەوە کۆیێ بە زۆری لە دەشتم ڕادەبوارد بە کەسابەتی سەرپەرشتی کردن لە تووتن و خەلە و خەرمان و دروێنە و جەنجەڕ لێخوڕین خەریک دەبووم تاکوو کژی چنارۆک دادەهات ئنجا دەکەوتمە سەر ژیانی ناو چیا و درەخت و ئاوی سارد. چنارۆک نەیهێشت دەست و پێ سپیلکە بـم وەیا وەکوو خوێندەواری شارستان لە بورجی عاجییەوە سەیری کەسبە نەفەسبڕەکان بکەم.

لە منداڵیمەوە سەرنجم بۆ لایەنێکی ژیان کشا هەر بە هۆی چنارۆکەوە، ئەو مێوانانەی کە لە کۆیە ڕوویان تێدەکردین و بۆ چەند ڕۆژێک وەیا لە حەفتە زیاتر لامان دەمانەوە هەر یەکەیان بە پێی ئەو کەسبەی لێی شارەزا بوو خزمەتی چنارۆکییەکانی دەکرد. سەرتاش بوایە سەری خەڵقەکەی دەتاشی، جلدروو پینە و پەڕۆی بۆ دەدروون. نەجاڕ کەلوپەلی بۆیان لە بار دەکردەوە... ناڵبەند کاری خۆی دەکرد. هی وەهایان تێدا بوو شارەزای هەنگ بوو لەگەڵمان دەگەڕا شارەهەنگی دەدۆزیەوە و هەنگوینەکەی بۆ

دەردەهێناین. خولاسە هەریەکەیان مەهارەتەکەی خۆی دەخستە گەڕ. من لەوەوە پتر بیرم کردەوە لە گرنگیی ئەو کارانە تا ئەوەی لە کۆیێ خەیاڵم لێی کردبێتەوە. لە شارستان هەست بە سەر ئەو کەسبانەدا دەکشێ و لێیان ورد نابێتەوە و لە گرنگییان ناگات چونکە هەمیشە لەبەر دەستدان. بۆ منی منداڵ کە بە ڕواڵەت دەبێ لە گەمە و گەپ بەولاوە بیر لە هیچ شتێک نەکەمەوە سەرنج کشانم لە زووەوە بۆ ئەو وردە حیسابانە، یاریدەدەرێکم بوو لە تێگەییشتنی گۆشەیەکی گرنگی گوزەران کە کەسب و ئەرک و ماندووەتییە.

لە چنارۆک بە ڕوونی تێدەگەییشتم مانای چی شارێک بێ سەرتاش یان جلدروو بێ. لە شار خەڵق بێ منەت بە دوو ئانە سەری دەتاشی لای سەرتاشێکی حازر بەدەستی ئامادەی خزمەت، بەڵام لە چنارۆک ئەو سەرە نەدەتاشرا ئەگەر بۆی نەچووبایە شار، هەروەهاش کەسبەکانی دیکە، هیچ پەندی بەدوا کاتەوە بە خوێنەر نافرۆشم کە بڵێم بە عومری خۆم ئەو کەسبانەم بەلاوە بێبایەخ نەبووە و هەرگیز هیچیانم بە کەم نەزانیوە. بێگومان تەجرەبەی سەربەخۆی خۆم لەم مەیدانەدا پتر دەوڵەمەند دەبوو بەو ڕەفتار و گوفتارەی لە باوکمم دەدیت و دەبیست چونکە ئەو خۆی هەمیشە کاسبکار و ڕەنجبەر و ئەرکدەری خاوێنی بەلاوە موحتەرەم بوو، سەدان جاریش لێم بیستووە ڕەنجبەرێکی چالاک هەزار سۆفی و فەقێ و دەروێشی عەمەل بەد دەهێنێ، یان کە دەیگوت نانێکی بە ئەرکی شان پەیدا کرابێ سەد شەرەفی هەیە بە سەر سوود و دارایی ناڕەوادا. لەبیرمە جارێکیان کۆمەڵێک لە خزم و دۆستی دڵسۆز لای دانیشتبوون لە بن کەپری ماڵی خۆمان لە چنارۆک. شەو بوو بە دەم مەجلیسی ئەوتۆییی چایە و میوەوە قسەی جۆراوجۆر دەکران تا کێشایەوە بۆ باری گوزەران و زەحمەتیی دەربردن لەگەڵ گوزەران گێڕانی ئەو خەڵق و خوایەی وا بە مل باوکمەوەیە. ژمارەی فەقێکان دەوری بیست کەسێک دەبوون... خێزانێکی زۆر... مێوان... موراجەعەکەر... خولاسە قسەیان گەیاندە مەبەست و گوتیان قوربان بۆ سەفەرێکی بەغدا ناکەیت خۆ حکومەت لە خوای دەوێ جەنابت ڕووی تەکلیفی لێ بنێیت، وەزعیش ئاشکرایە بایی ئەرک و مەسرەفەکەتی بەبەرەوە نییە. باوکم لە وەڵامدا پێی گوتنەوە، واللە وباللە وتاللە، کە بە نووکی دار عەساکەم ئاو ڕادەکێشم بۆ بن درەختێکی تینوو هەزار جار بەلامەوە بە شەرەفترە لەوەی لەبەر دەرگەی مەلیک یان (رئيس الوزراء) داوای ڕوخسەتی چوونە ژوورەوە بکەم. دواتر بەدەم پێکەنینەوە ئەم بەیتەی خوێندەوە:

شاهی کە نەبێ رادەبوێرین بە فەقیری
بۆ ئەهلی قەناعەت لە پلاو خۆشترە داندووک

ئەم پەندەی بە هەند هەڵگرتنی کەسب و کار ڕەنگە بشێ بدرێتەوە بە لایەنی سوودی نامادی. بەڵام لکانی پەندەکە بە گوزەرانەوە و ئەرکی شان و ملانەوە بۆ لای مادیی دەباتەوە. هەرچۆنێکی حیساب بکەیت، چنارۆک لەم مەیدانەدا لە سەرەتای ژیانمەوە پەندیارم بوو، دوای ئەو (پێبازۆک) لە تەمەنێکی گەییشتووتردا تەجرەبەمی گێڕا بە تەجرەبەی هەمەچەشنەی بەر فراوان چ لە ڕووی ئەوەوە بێ کە خەریکی دەکردم لەگەڵ شیناورد و فەلاحەت و درەخت و چەم، چ لە ڕووی ڕەفاقەتی بەردەوامم بێ لەگەڵ

زوراع و فەلاح و ڕەنجبەر تا ئەوەی لێرەدا بە نموونە بۆ خوێنەر شتێکی لێ باس دەکەم، هاوینێکیان زوراعێک، عەزیزی مام برایم بلّباس، دوای داچاندنی بەراوەکەی بە تووتن نەساغ کەوت و بردرا بۆ کەرکووک، بە درێژایی ئەو کژە لە هەموو نۆرە ئاوێکدا لەگەڵ منداڵەکانی خەریک دەبووم و وەک ئەوان لەبەر قرچەی هەتاوی نیوەڕۆی تەمووز سەراسۆیی ئاوەکەم دەکرد و لە شەلەگەی هەرە سەرووی زەویەکانەوە تا بەراوەکەی ئەوان کە لە زوربەی بەراوەکان لەو شەلەگەیەوە دوورتر بوو بە دەستی خۆم جۆماڵم دەکرد. تووتنێکی باشمان بەرهەم هێنا بەڵام داخم ناچێ، لای توجار چوار فەردەی ئەم تووتنە دزرا و ماندووبوونی منداڵەکان و خەریک بوونی من بە جووتە بە فیڕۆ ڕۆیی. باش بوو مام عەزیز بە سەلامەتی گەڕایەوە. ئێستاش کە ساڵحی مام عەزیز دەبینم ئەو منداڵە ٥-٦ ساڵییەم بە بیردا دێتەوە کە لەو هاوینەدا، بێ باوک و دایک، هەر منی شک دەبرد بۆی خەریک بـم. خەڵقەکەی دیکە هەر یەکە دوچاری دەردی سەری خۆیەتی ناپەرژێ بۆ کاری لابەلایی واز لە مەشغەڵەتی خۆی بهێنێ... بە تۆبزی نەبێ سەپانی قرشە شکێنی سەر خەرمان یان ئاودێری تووتنی نۆرە ئاو پێ ڕاگەییشتوو لە کەسبە پشت شکێنەکەی دەستی پێ هەڵناگیرێ.

تەجرەبەی زیندووم لەگەڵ تەووژمی گوزەراندا گەیاندمی بە دوو ئاکامی لە یەک نەترازاو، یەکەمیان، باوەڕ هێنان بە ڕەوابوونی هەوڵی ڕەنجدەر لە پێناو سوودمەند بوون بە هەموو بەرهەمی ڕەنجەکەی. دووەمیان ڕەوابوونی بەکارهێنانی مافی ڕازی بوون و ڕازی نەبوون لە لایەن ڕەنجدەرەوە لەو شتانەی پێوەندییان بە کەسبەکەی خۆی یان باری گشتی ولاتەوە هەیە. من کە کەوتمە ناو کاروباری سیاسەتەوە هەرگیز باوەڕم بە ڕاستگۆیی و دڵسۆزیی ئەو خەباتگێڕە نەبووە کە دەیەویست ملّکی ملّکدار و پارەی پارەدار بە سەر هەژاراندا ببەشێتەوە بەڵام لێیان بە زیاد بگرێ بە دەمیدا بێنەوە وەیا ڕەخنە لە گوتە و کردەوەی بگرن. مامڵەتی ئەوتۆیی لە خەباتگێڕەوە چاکە کردنە لە سەر کیسەی خەڵق، ئنجا خۆ سەپاندنیشە بە سەر وەزیفەی (قاسم الازراق)دا. تۆ کە ڕێ بە ڕەنجدەر نەدەیت مافی ناڕەزامەندیی هەبێ دەتوانی سبەینێ چی پێت داوە لێی بستێنیتەوە، بشی خەیتە بەندیخانەوە. من لە ساڵی ١٩٤٠ەوە دەستم کرد بە هاتوچۆی سەرپەرشتیی کردن لە ملّکانی پێبازۆکمان. لە حەسەنی مام فەتاح مێوان دەبووم. هەرچەند ئێستاکە بە ناوساڵدا چووە و دەشلّێن چاوی کزبووە بەڵام شایەدیی پێ دەدرێ لەوەی وا خەریکم لە موناسەبەدا دەیگێڕمەوە: پێم گوت و هی دیکەش لێی بیستووم: ڕۆژەک دێت ئەم ئەرز و ئاوە بە سەر ئێوەدا دابەش دەکرێ. با ئێمە پیاو بین تا ئەو ڕۆژە مەردانە بە یەکەوە هەڵکەین.

بەڵێ دەزانم دەبێ لە پەروەردە بوونمدا وەیا لە سروشتمدا ماکێک هەبووبێ لە زووێکەوە منی خستبێتەوە سەر ڕێبازی باوەڕهێنان بە (مرۆڤ). بەڵام گومانم لەوەدا نییە کە تەجرەبەی منداڵیم لە ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئەرک و زەحمەتی هەوراز و نشێوی چنارۆک و هەست کردن بە ئارەقەی ڕەنجدەر و هەناسەسواریی ئاودێر (کە خۆم هەناسەم تێیدا سوار بووە) و بایەخی مەهارەتی کاسبکار زەمینەی لێ ڕوانی تۆی بیر و باوەڕی دوارۆژم بووە یان هەرنەبێ لەو مەیدانەدا ڕێی دووری بۆم نزیک کردۆتەوە. تەواوکەری ئەو تەجرەبەیەم ئەویش هەر لە چنارۆک، ڕوویەکی دیکەی کۆمەڵایەتیی بۆم روون کردەوە، ئێمە لەو کەپرانەدا بە دیار چەند بنەدرەختێک و سێ چوار خەتە تەماتە و دوو قومی ئاوی

ساردەوە هەموو هاوینێک بابی داهاتی دە ساڵ و بیست ساڵی ئەو ملکەمان لە فەقێ و ڕێبوار و مێوان سەرف دەکرد، کە نۆرەی سەرپەرشتی گەییشتە من دوای باوکم، وەزعی گوزەران و ڕابواردن بەرەو پێشترەوە گۆڕابوو، قەرزی بیستوشەشم دەکرد تا لە ئاست مێوانی و پەنابەر شەرمەزار نەبم بێ ئەوەی لە ورێنەشدا تارمایی بەرژەوەند و سوودی مادی بە دڵمدا تێ پەڕیبێت... ئەو باغەوانەی باسم کرد، کەتنێکی کردبوو، لە ترسی حکومەت و تۆڵەستێن پەنای بۆ لای من هێنا بوو، هەر خواش دەزانێ چەند سەغڵەت بووم لە ئاست ئیحتیمالی مومکین نەبوونی پاراستنی لای خۆم، لەوە هەر بگەڕێ کە بەخێوکردنی سێ کەس بە سەر باری خێزانی زۆرەوە خۆی لە خۆیدا ئەرکێکی بەرهەستە. ماڵیان ئاوابێ حکومەت و تۆڵەستێنیش لەو ساڵانەدا کە لای من مایەوە خاڵە بەخشیان کرد و بەلایەوە نەهاتن، دواتریش باری ڕاست بۆوە و چووە کەرکووک ژنی هێنا و منداڵی پێ گەیاندن.

لەوەوە بە کردەوەی ساڵ لە دوای ساڵ بۆم ساغ دەبۆوە کە ئەم دنیایە بریتی نییە لە تاکە هاندەری خوێن مشتن و دەستدرێژی و خەڵق بە قوربانی خۆ کردن، دەشێ مرۆی بە دەستەڵات هەموو جاران ستەمکار نەبێ وەیا هی وەک خۆمی مامناوەنجی لە خۆ بوردوو بێ. ناشێ و نابێ بڕیاری یەکجارەکی دەرچێ دژی هەموو ئەو کەسانەی خوا نانێکی پێ داون وەیا دەستەڵاتێکی پێ ڕەوا دیتوون، لێی گەڕێ تا بە تەجرەبە دەزاندرێ کابرا مێرخاسە یان شەیتان. ڕەنگە بگوترێ ڕەوڕەوەی مێژوو لەو تەرزە گرفتۆکانە ناسەنگرێتەوە و گوێ بەو حیسابە وردیلانە نادات، لە وەڵامدا دەڵێمەوە من و تۆ مامەڵەتمان لەگەڵ ئەو حیسابە وردیلانەدایە و لوقمە نان لەگەڵ ئەو جۆرە خەڵقە دەخۆین، هیچ کامێکمان عەرەبانچیی عەرەبانەی مێژوو نین. لە ساڵی ١٩٤٠ەوە تا ئێستا ٤٥ ساڵێک تێپەڕی ئنجا ئەگەر بە خاترانەی مێژوو هەموو وردە حیسابێکمان لە دەفتەری مامڵەتی ڕۆژانەمان بڕیبایەوە خەسارەتکردوویەک دەبووین مێژووش نەتوانێ لە دوا ڕۆژدا بۆمان تێ بهێنێتەوە. دەبێ لە حیساباتی فەلسەفیماندا سەر لەبەر بە لای حەقدا بچین. هەر ئەو حەقپەرستییەش دەبێ هەڵوەستمان پێ بکا لە ئاست بڕیاردان بە سەر ئەو خەڵقەدا.

ڕاهاتن و بینین و تەجرەبەی ئەو ساڵانەی سەرەتای ژیانم پاراستمی لە توند و تیژی و پەرگیری و نەبەخشین و فەرامۆش نەکردن. کە کەوتمە چالاکیی سیاسی هەمیشە من لەگەڵ بیروڕای بەرەو تێکگەییشتن و ئاشت بوونەوە و بەیەکەوە هەڵکردن و هاریکاریی بێخەوش بووم. ڕەنگە لێرەدا ڕەخنەیەکی بە هێزم لێ بگیرێ بەوەدا کە بگوترێ ستەمکاریش، لە خاوەن ملک و دەرەبەگ، ڕەنجی ڕەنجدەر دەبینێت و هەستی پێ دەکات کە چی هیچ حیسابی بۆ ناکات و سوور دەبێ لە سەر زوڵم و زۆر... لە وەڵامدا دەڵێم: من قیاسم لەو ناکرێ چونکە من بەچکەی ستەم نیم. ڕەنگ بوو ئەگەر هاندەری تەجرەبەی شەخسی بە لای بیری چاکیەوە نەبردبامایە، بەپێی باوەڕێکی پێوەی دەژیام لە سەر خەتێکی بێتەرەف لە نێوان ستەم و مێرخاسیدا بڕۆم... ڕەنگ بوو تەجرەبەی سەلبی بۆ ستەمدۆستیی ڕەتاندبامایە.

هاتوباتی مشتاغ ڕۆنان و دۆشاو گوشین، هەر دوویان، دەچنە ناو جغزی تەجرەبەی مادی هەرچەند لەو تەرزە تەمەنەی وەها شلکی ٧–٨ ساڵیدا خەیاڵی نرخی مادیی مێووژ و دۆشاو بە دڵمدا تێنەدەپەڕی

بەڵام بە هەمە حاڵ بەرهەمی باغن و دۆشاو گوشین خافڵاندنێکی خۆشکەلەی پێوە بوو. لە کۆنەوە کۆگەی دۆشاو لە هۆبەی ئێمە هەبوو بەڵام کوێر بووبۆوە ئیتر لە هۆبەی تەنیشتمانەوە دۆشاومان بۆ دەگوشرا. وەک پێشتریش دەبنە خۆراکی زستانانەی زۆر شیرن. منداڵی وەکوو من بە لایەنی بەرژەوەندەوە هەر هێندەم دەزانی ئەو ترێیە چ بۆ مێووژ بێ چ بۆ دۆشاو نابێ خەسار بێ وەیا پیس بکرێ. لەو دەوڵەت پارێزییەش ڕەنگە زیاتر لایەنی کوڕێنی و خۆ سەپاندن مەبەست بووبێ. ئەو وڵاغانەی کە قەڵتارەی ترێیان لە مشتاغدا بەتاڵ دەکران، منداڵان لێیان سواردەبوون و بە غار بۆ لای ڕەزەکانیان دەبردنەوە هەتا کاروانی دیکەیان پێ بهێننەوە سەر مشتاغ و دیسانەوە لێیان سوار بنەوە بۆ ناو ڕەز. من لەم سوارییە بەشداریم نەدەکرد، لەوەتەی بیر دەکەمەوە خۆمم پاراستووە لە لیقاوی میوە. میوەیەکی شیرەدارم دەست دابێتێ ئۆقرەم لێ هەڵستاوە تا دەستم شووشتووە، ئەوساش کورتانی وڵاغی ترێ هەڵگر بە خۆی و بەو قەڵتارەی پێیەوە دەبەستراوە، هێندەی کە مەرەکەب بە دوێتەوەیە ئەوانیش ئاوی ترێی ڕەشیان پێوە بوو. ئاوزاکانم گوێیان نەدەدایە ئەو وردپێوییە. شتی دیکەش هەبوون کە من بە هەندم هەڵدەگرت و ئەوان لێی بێغەم بوون.

سەروبەری مشتاغ و دۆشاو، بەتایبەتی دۆشاو، بە ئەستۆی کافیەی مەلایانەوە بوو، ئەم ئافرەتە هەزار هەزار ڕەحمەتی لێ بێ، یەکێک بوو لە سێ خوشکی بێبرا، پاش مام حسێنی باوکیان بە دوا یەکدیدا شوویان کرد. کافیە بە مێردەکەیەوە دانەنیشت ناشزانم بۆچی لێی تۆرا، بەڵام یەکسەر هاتە ماڵی باوکم. ئەوسا ڕەنگە عومرم سێ ساڵی بووبێ. کافیە لە ماڵمان مایەوە و شووی نەکردەوە. هەتا خەڵقندەیەک هەبووبێ وەفادار و دڵسۆز و بێخەوش و جانفیدا لەگەڵ ئەو ماڵەی تێیدا فراژی بووبێ بە کافیەی مەلایان ناگات. ئێمەی لە خۆی خۆشتر دەویست چ جایی لە خزم و کەسی. عومری خۆی بە ئێمە بەخشی. شانازی دەکرد کە پێی دەڵێن کافیەی مەلایان. مامم دەیگوت کافیە لە من بە کەڵکترە بۆ ماڵی کاکم. ڕاستییەکەی ئەم ئافرەتە مەخلووقێک بوو لە مەیدانی خۆیدا کەم هەڵدەکەوێ. دوای دەست هەڵگرتنی کاک تاهیری حەمەلاڵ لە سەرپەرشتی کردنی پێبازۆک، کافیە بوو بە چاودێر بێ ئەوەی باری کەسابەتی موڵکەکان دابلەنگێ، جگە لەمە ئەو مەسرەفەی کە ماڵی کاک تاهیری پێ دەژیا گەڕایەوە بۆ باوکم. سەرەڕای ئەمە، حەسارێکمان هەبوو بەرانبەر ماڵی خۆمان وڵاغی تێدا دەبەسترایەوە، کافیە بە ئیزنی باوکم کردی بە خان و کرێی لێ وەردەگرت و لایەکی مەسرەفی ماڵەوەی پێ جێبەجێ دەکرد، جێی وڵاغی جارانیشی تێدا دەبۆوە.

قسەی خۆمان بێ، زۆر لە برا کوردە کاسبکارەکانی دیوی کوردستانی ئێران لە سەردەشتەوە ماڵی قاچاغیان دەهێنا (کە بە مەزهەبی قەومایەتی و دینیش قاچاغ نییە) لەو حەسارەدا بە ئاگاداری لێ کردنی کافیەی مەلایان ساغ دەکرایەوە، پۆلیس و قۆڵچیش نەیاندەوێرا خۆ هەڵقورتێنن. چنارۆکیشی بە ملەوە گرت بە تایبەتی شیناوردی هاوینە کە هەر خۆی دەیچاندن و ئاوی دەدان. لە ئیشی ژنانە هەر ئەوەندەی دەکرد، بەر لە پەیدا بوونی کارەبا، پاش عەسران فانۆس و قوتیلە و لالەی دەسڕینەوە و نەوتی تێ دەکردن، خەڵقیش بە چاوی پیاو سەیریان دەکرد. جارێکیان ڕادیوی پارس لە بەرنامەی داخوازی گوێگران گۆرانیەکی پێشکەش بە (کافیەی مەلایان) کرد. دواتر بە یەک دوو ساڵ وەها ڕێکەوت

تەکلیفێکی کافیە ڕەت بکەمەوە، ئاوی لە چاوان گەڕا و گوتی پارس بە ماڵی تۆوە منی هەڵداوە ئێستا ئەوەیە وەڵامی تەکلیفم؟ خوێنەر! تۆ بایت لە جێی من چیت دەکرد؟ پێی ناویێ زۆری بە دوو بکەوم، ئەوەندە بەسە بڵێم لە ١٩٧٥ وەهاوە خوشکێکم کەوتە دەرەوەی عێراق... لێرەوە بەو پیرییە، بە پشتی ولاغ، شاخەوشاخ ڕۆیی هەتا خۆی گەیاندێ، کە گەڕایشەوە زۆری چەکمەسەری لە سەر ئەو سەفەرە کێشا.

کافیە دەنگ خۆشێکی کەممانەندیش بوو. تا منداڵ بووم، ئەویش جحێڵ بوو بەیتی سەیدەوان و «سامسام» م لێ دەبیست بەو جۆرەی کە هەر لە دەمی فریشتەوە دەردێت. لە بەیتی سەیدەوان کە بە زاری باوکی سەیدەوان و براکەی، مەلکەوانەوە شینی دەگێڕا و دەیگوت: «سەیدەوانم ڕۆ! مەلکەوانم ڕۆ!». بۆن سۆ لە دڵی گوێگر هەڵدەستا. لە بەیتی سامسام هەر ئەوەندەم لەبیر ماوە کە دەڵێ:

ئەسپی سامسام دەحیلێنی

هەر چوار ناڵان دەچەقێنی

گوتم ئەو هۆبەیەی ماڵی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمینی لێ بوو. کافیە بە یارمەتی یاڕابی، خێزانی مام ئەمین سەروبەری دۆشاوەکەی دەکرد، یەک دوو شەویش لای یاڕابی دەمایەوە. من حەزم دەکرد لەو کەسە ڕامێنم کە لە کۆلی دۆشاودا بە سەر توورەکە بووزووی ترێوە شەپتکێی دەکرد، ئاوی ترێش لە کۆلەوە پلووسکی دەبەست بۆ ناو سەتڵ، کە پڕ دەبوو سەتڵەکەیان بەتاڵ دەکردە ناو مەنجەڵێکی گەورەی بە سەر ئاگرەوە کە پێشتر گڵی دۆشاوی تێکرابوو. ئەو تڵپی لە گوشینی ترێ پەیدا دەبوو، پاشان، هەندێکیان ئاو وەپاڵ دەدا و دەگوشرا و دەیانکولاندەوە وەک دۆشاوی لێ دەهاتەوە پێیان دەگوت (مەتێ). خەڵقەکە لەو مەتێیانەیان دەخوارد دەستیان بۆ دۆشاوەکە درێژ نەدەکرد.

هاتوباتی مشتاغ داکردن و دۆشاو دەرهێنان چەند ساڵێکیان بەردەوام بوو لەو تەمەنەی کە من شتم بە بیر بێتەوە، دواتر وازی لێ هێنرا. وابزانم بە داشکانی برشت و پیتی کۆلکەمێوی ڕەزەکان لەبەر کەم خزمەتی، ئەو ترێیە نەما بکرێ بە مێووژ و دۆشاو، خەڵکیش مەشغەڵەتی زۆر بوو نەدەپەرژایە ئەو جۆرە کەسبەی وەها بین درێژ. ڕەزەکانیش کە بوون بە میرات خاوەنیان زۆر بوون و ڕووپێویان لە پشکی میراتگران کەم بۆوە. بە نموونە ڕەزی حاجی مەلا ئەحمەد (مامی باوکم) ساڵێکیان لە سەردەمی ئەودا ١٤ عەلبە مێوژی دابوو کە دەوری ٤٥٠ تەنەکە دەگرێتەوە، دوای خۆی ڕەزەکە بوو بە ٧–٨ بەش. بە هەمە حاڵ تاکوو ئەم ڕووپەڕەیە لە کەسبی باغەوانی پێچرایەوە منیش تەمەنم بۆ پەروەردەی درەخت هەڵکشا.

دوای هاتنی کافیە بۆ ماڵمان بە دوو سێ ساڵ ئافرەتێکی دیکە (عەیشێ) ناو، خەڵقی گوندی گۆمەشین، ناوچەی ڕۆژاوای کۆیە، ڕووی لە ماڵمان نا. ئەم ئافرەتەش وەکوو کافیە لامان مایەوە و بە جێی نەهێشتین. هەرچەند خۆی شیری نەبوو، سێ خوشک و برایەکمی گەورە کردن. بۆیان دایک و دایان و دۆست و هەموو شتێک بوو. هەتا یاعیسمەت دایانم بوو ئەم دوو ئافرەتە، کافیە و عەیشێ، بە ئەمری ئەو دەبزووتن.

هەر سێیان بووبوونە سێ کۆڵەگەی ژێر ساباتی ماڵمان، یاریدەدەری دیکە لە ژن و لە پیاو دەهاتن و دەڕۆیشتن بەڵام ئەمانە وەک پەندی کە دەڵێ (ئاو دەڕوا زیخ دەمێنێ) نەبزووتن. تەنانەت کە یاعیسمەت لە

١٩٢٩ شووی بە مامەی وەستا برایم کرد (مامە لە خزمەتی باوکم خەریک بوو) لە دراوسێیەتیی خۆماندا ژیا و ڕۆژانە چەند جارێکان سەری لێ دەداین، بە شەویش مەگەر تۆفان بوایە دەنا تا دەمی نووستن لامان دەبوو. بیست ساڵێک دواتر عەیشێش بوو بە هەوێی یاعیسمەت.

ڕۆژێک دمەو عەسر لە ڕۆژانی بەهاری ١٩٦٥ یاعیسمەت بە ژوور کەوت، بە ڕوویدا دیار بوو دڵی ناڕاحەتە دیتمی بۆم هات و گوتی: لە خەونمدا سێ هێشوو ترێی ڕەشی گەورەم خوارد، خوا ساتران نەدا... وەها ڕۆیشتووە ترێی ڕەش لە کژی خۆی نەبێ خەون پێوە دیتنی بەدیومە. لە ١٣/٥/١٩٦٥ من بە ماڵەوە هاتمە بەغدا. زۆری نەبرد هەر لەو ساڵەدا (عبدالرزاق) – تاکە کوڕی یاعیسمەت لە شووی دووەمی– بە نەساغی هات بۆلای دکتۆر. لە خەستەخانە سکیان کردەوە دەرکەوت شێرپەنجەیەتی... لە ماوەیەکی کەمدا جوانەمەرگ بوو. چەند ساڵێک پێشتر ژنێک لە ناسیاوەکانمان فنجانی قاوەی بۆ گرتبۆوە پێی گوتبوو بە گەنجی دەمریت. سەیری ڕێکەوت!! بەڵام جارێ ڕێکەوتی خەونەکە ماویەتی. لە دوای چەند ساڵێک فەتحی کوڕە گەورەی یاعیسمەت، ئەویش شێرپەنجەی لە شەویلکەی هات بەڵام بە فریێ دانی شەویلکەی ڕزگار بوو. لە ١٩٧١ خوشکێکی من تووش هات: لە ١٤ی تەمووزی ١٩٧٢ جوانەمەرگ بوو. عەیشێ ژیا تا دەوری ١٩٧٠ بە نەساغی لە خەستەخانەیەکی بەغدا ئەمری خوای کرد. کافیە لە کۆیێ، ١٩٨٢ کۆچی دوایی کرد. بەر لەوان یاعیسمەت مردبوو.

ئەم سێ ئافرەتە لە ڕووپەڕەی ناوەوەی ژیانی منداڵیمدا شوێن پەنجەیان هەیە، بە تایبەتی یاعیسمەت. ئەگەر ڕەوا بایە لە گەشتنامەی ژیانی کەسێکدا جێ بۆ کەسانی دیکە بکرێتەوە دەبوو گەلێک بە درێژی لە سەر هەرسێکیان بنووسم. لێرە بە دواوەش بە پێی داخوازی بابەت باسیان دێتەوە.

بەزمێکی بچووکی یەک ڕۆژە لە چنارۆک سماق ڕنین بوو. هەتا بوومە ١٠–١٢ ساڵیش لەگەڵ سماق ڕنان دەچووم و هەر تەماشاچی دەبووم. چۆمێکمان هەیە لە دامەن ڕەزەکانی هۆبەی مەلایان (چۆمی مەنجەڵی گیپەی ئاو بردوو) پێی دەڵێن چۆمی (مەلەک ڕحان) بە ناوی قەبری ئەو ئافرەتە پیرۆزەوە، دار سماقی زۆر بوو. بە دەوری چەمەڵێنی کانیە خاتوونیش دار سماق هەبوون. لە بەرەو کۆتاییی ئاب و سەرەتای ئەیلوول گوڵە سماق کامڵ دەبن و دەبێ لێ بکرێنەوە دەنا دانە سماقەکانیان دەوەرن. میر کچانی سماق ڕنین عەیشێ بوو، دەستەودایەرەی لە ئافرەت و مێرد منداڵان کۆدەکردەوە و بە دوای خۆی دەدان و لەو دوو چۆمە سماقی پێ دەڕنین. کەسبی ڕەزەوانی بە وردەیە، هەرچی جۆرە درەختێکی یان شیناوردێکی تێیدا بێ، پێوە خەریک بوونی دەوێ. بەرهەمێکی لە کژی خۆیدا کۆنەکرێتەوە بە فیڕۆ دەڕوا. ساڵێکی بەرازی هەبێ لەوانەیە بە لێ غافڵ بوونی دوو شەوان ڕەنجی ساڵێک لە خزمەتی ڕەزی مێو بچێتە هیچە. مەشوورە دەگوترێ ترێ دوژمنی زۆرە، هەر لە دز هەتا سەگ، هەتا بەراز، هەتا گورگ و ڕێوی و چەقەڵ و دوڕەشێر، هەتا زەردەواڵە هەمووی ئاشقە ترێیە. هەنجیری تۆڵێخاوە ئەگەر زوو نەکرێتە ئەستووکە هەنجیر دەترشێ... هەرمێی گەییشتوو بوەخرێ بڵ دەبێ بە تایبەتی سێوهەرمێ... هەنار بە زۆری دەقەڵشێ... سماق دەتۆقێ... هەروەها پێ بە پێی هەموو سەروبەرێکی باغەوانی. لە تێکڕای کەسبی باغەوانی و لەزەت بردن لە ئەرکەکانیەوە فێر بووم بە دڵ حورمەتی کژ و کاتی کەسابەت بگرم ئەگەر چی خۆم تێیدا بەرپرس نەبووبێتم. کە بەرپرسیش ڕووی لێ نام بە قەدەر مەراقی دینداری بە وەسوەسە لە

ئەدا کردنی نوێژی سبەینان مەراقم بوو لە دەمی پێویستدا بە سەر شیناورد و خەلە و خەرمان و درەخت ڕابگەم. من دەزانم ڕەنجبەر و ڕەنجدەر چەندیان لێ حەڵاڵە ئەو ڕزقەی پەیدای دەکەن، چەندیش حەرامە لە غەیری خۆیان. دەڵێن پێغەمبەر (د) دەستی کابرایەکی ماچ کرد کە هەستی کرد بە هۆی کەسابەتەوە دەستەکە زبر و ڕەق بوو، بەڕاستی ئەو ماچە پاکترین ماچە.

هەر لەو ناو شاخ و داخە و دەشت و دەرە بە فەرمانی واقیع لە زوویەکەوە بەزەییم بۆ وڵاغ و ئاژەڵ بزووت. مەگەر وڵاغ زۆر بێمەعنایی کردبێ دەنا نەقیزەم تێوە نەوەژاندووە. وڵاغ بەستەزمانە، ئەرکدەرە، بەسوودە، بێزەرەرە، بەوەفایشە، دەرکی خاوەنی خۆی لە هەموو بەهەشتی دنیا پێ خۆشترە، لەگەڵ ئەهلی ماڵەوە ڕادێت و دەبێتە ئاشنا، نا فەرمانی لەبیر دەچێتەوە، تا هۆشی کەڕەوارانەی بە شتان بشکێ دەیەوێ بە مجێزی خاوەنی بکات. لە وەفاداری ئەم نموونەیە بە شایەد دەگرم، پاییزێکیان ڕێگر کاروانی چەڵتووکی مەلازادانیان برد بە وڵاغەکانەوە. گوێدرێژێکی ماڵی خاڵە عیززەتی مەلا حەبیب پێیان دەگوت کەرەگێلە بەگەڵ تالان کەوت. دوای دوو ساڵ، ماڵ لە چنارۆک بوون ڕۆژێکیان ئەو کەرەگێلەیە بۆ خۆی لە کاروانی بەرەو کۆیە دەرچوو هاتەوە سەر پەتی خۆی لەو شوێنەی کە جاران لێی دەبەسترایەوە لە پشت ماڵی خاوەنیەوە.

منداڵی شارستان ئەگەر لە ماڵی خۆیدا وڵاغی نەدیتبێ و بەخێوی نەکردبێ بیر لەوە ناکاتەوە وڵاغیش ماندوو دەبێت و حەسانەوەی دەوێت. برسی دەبێ، خزمەتی گەرەکە، پێی خۆشە لەگەڵی بەڕەحم بیت. منداڵە شارستان وا دەزانێ وڵاغ وەکوو پایسکل بێهەست و هۆشە و چ داخوازی نییە. هەر ئەم کەم زانییەیە وا لە دانیشتووی شارستان دەکات کاتێک کە دەچێتە لادێ بە سەردان یان بە ئیش دەست ناپارێزێ لە پچڕینی کاڵک و کۆڵکی شووتی و کاڵەک وەیا لێ کردنەوەی میوەی درەخت، لە بازاڕی شار بە خەیاڵیدا نایەت دەست بۆ یەک بۆلوە ترێی دوکانی بەقاڵ ببات. من ماڵە فەلاحی شەریکی خۆمم دیتووە ئێستری مردووە شینی بۆ گێڕاوە. بە هەمە حاڵ ڕەزداری و وڵاغداریش لەو کەسبانە بوون چنارۆک لێیانی شارەزا کردم، تا ئێستاش بۆ هەردوویان بە پەرۆشم.

لایەنێکی سەر بە مادی و مەعنەویی تەجرەبەی ژیانم لە چنارۆک مێوانداریيە. لە سەردەمی باوکم هاوینان بە دائیمی فەقێ و موستەعیدی بە دەرس و دەور لەگەڵمان دەبوون. ساڵێکیان ژمارەیان ٢٣ کەس بوو. ئەو ساڵە بە درێژاییی هاوین هەموو ڕۆژێک لە ماڵمان ژنان لە دوای جەمی سبەینەوە تا عەسر خەریکی نان کردن دەبوون تەنها ناوناوە یەک دوانێک دەستیان لە نان کردن هەڵدەگرت بۆ ڕاپەڕاندنی کاری دیکە و حازرکردنی جەمی نیوەڕۆ. دەبوو سەعاتەها نان بە ساجەوە بنرێ ئنجا بەشی فەقێ و ئەهلی ماڵەوە و مێوانێکی ڕوومان لێ بنێ، بکات. فەقێکان یارمەتییەکی ڕاتبەی ئێوارانیان لەو ماڵانەوە بۆ دەچوو کە لە هۆبەی ئێمە بوون.

ماڵی مامیشم بە پێی بۆ لوان ئەرکیان هەڵدەگرت بەڵام زۆری دەما بۆ ئەرکی سەرشانی باوکم. هەروا لەبیرمە باوکم دوو ڕەزی (باریکە و قالە کەرکوژ)ی لە قەبەڵ کردن، بە هەردوویانی بایی هەفتەیەکی نەکردن. لە لایەن میوەوە خاوەن ڕەزەکان درێغیان نەدەکرد، هەریەکە بەقەدەر حاڵ دیاریی ترێ و هەنجیریان بۆ دەهێنان. بەڵام هەرچۆنێک بووبێ، هەبوونی فەقێکان ئاوەدانییەکی خۆش و بەتام و

شامی پێک دەهێنا بە تایبەتی بۆ من. بە ڕۆژ پێکەوە دەخافڵاین، ئێواران دەچووینە گەڕانی قەد شاخ، گەلێک شەویش بە یەکەوە کۆدەبووینەوە بە دەوری میوەی لەبار و چایەی دەم کێشاودا. دۆستێکی لێمان مێوان بووبایە ئەگەر عەلاقەی لەگەڵ دین و خوێندەواری هەبوایە شەو لای فەقێکان دەنووست. هەندێکیان دەرسی زانستەکانی مەکتەبیان لای من دەخوێند. یەک لەوان مەلا عەوڵای بنگردی، لە ئیمتیحانی پۆلی شەش دەرچوو، وازیشی لە مزگەوت هێنا بۆ وەزیفەی دنیایی.

ئەو مەلا عەوڵایە گوماناوی ببوو لە عەقیدەی سەر بە غەیبی خۆی. تەنگەتاوی وەهای لێ کرد جارێکیان لە دانیشتنێکی قەوغای چنارۆک کە مەلای مێوانیشی تێدا بەشدار بوو، بە ڕووی سوورهەڵگەڕاو و لێوە لەرزەوە گوتی: زانایانی فەلەک هەموو کەلێن و قوژبنی فەزایان کەشف کردووە ئەدی ئەو بەهەشتەی بەقەدەر ئەرز و ئاسمان پانە لە کوێیە؟... دەمەتەی دوورودرێژی لەسەر پەیدا بوو بێ ئەوەی نەتیجەی ببێت. بەڵام دەبێ بڵێم ئەم گومانەی نەیخستە سەر بێباکی لە نوێژ و ڕۆژی و عیبادەت. دوای دەرچوونی لە ئەزموونی بەکالۆریای قوتابخانەی سەرەتایی و پاش ماوەیەک بوو بە (امام طابور). کتێبەکانی چەند ساڵان لای ئێمە بوون هەتا بەر لە مەرگی بەدوایدا ناردنەوە و بۆی چوونە کەرکووک.

فەقێکان لە هەموو لایەکەوە بۆ خوێندن دەهاتن نەک هەر لە هەرێمێکەوە، بە تێکڕایی تاقمێکی هەمەڕەنگ و هەمەزەوقیان لێ دروست دەبوو. لە سییەکاندا دوو جاران وەها ڕێک کەوت کۆنە فەقێی باوکم لە دیوی ئێرانەوە بێن بۆ ئیجازە وەرگرتن، هەر دوو جاریش ماڵمان لە چنارۆک بوو، یەکیان مەلا ساڵح ئەوی دیکەیان مەلا جەلال. وا بزانم مەلا جەلال بە لەهجەی خۆی و تاقمەکەیدا دیار بوو شکاکە. مەلا ساڵح موکریانی بوو.

لە باوکم بیست دەیگوت: حەزم دەکرد خوا گوزەرانێکی کافیی دابامێ، لە چنارۆک نیشتەجێ بم، چوار پێنج موستەعیدی زیرەک و بە مەراقم دەرس دابان، چەند بەردەستێکی چالاکیش یارمەتییان دابام لە خزمەتی ڕەزەکان، ئەگەر بە هەموو عومرم شارم نەدیتبایەوە باکم نەبوو. ڕاستیەکەی من خۆیشم دە دوازدە ساڵ دەبێ بە تەواوی لە ژیانی شار وەڕزم، حەزم دەکرد لەو شوێنەی کە خۆم دەست نیشانم کردووە، لە چنارۆک، خانوویەکی مناسبم بۆ دروست بووبا و تێیدا ژیابام... بەڵام حەز کردن شتێکە و لووان شتێکی دیکەیە. پەیوەندیی من بە فەقێ و مەلا هی هەموو عومرە، چی لێرەدا دەیڵێم شتێکی زێدە کورتە لە موناسەبەی باسی مێوانداریییەوە هات.

لە شار بێمێوان نەبووین بەڵام لە چنارۆک حاڵەکە دەگۆڕا، لە لایەکەوە هەرچی کەرەستەی پێوە ژیانی خۆمان و ئەسبابی مێوانداری هەیە دەبوو لەگەڵ خۆماندا بۆ چنارۆکی بهێنین، لە لایەکی دیکەوە دەبوو ساباتی مێوانان و ئالیکی ولاغیان و بایی خزمەتیان لە خەڵق و خوا تەئمین بکرێ. لە لای سێیەمەوە مێوان و فەقێ تێکیان دەکردەوە و دەبوو خزمەتی هەموان وەکوو یەکدی بکرێ. لە لای چوارەمەوە مێوانی چنارۆک گەلێک پتر بوون لە هی کۆیی. هەر نوقسانیەکی هەشبوایە لە ماڵەوە چاری نەدەکرا چونکە دەست بە بازاڕ ڕاناگا هانای ببەیتە بەر. بەرچاییەکی لایق بە مێوان بێ، دەبوو لەو چۆڵ و هۆڵە کار دروستایی بۆ بکرێ، هەموو سبەینان لە کانی کەندەوە ماستمان بۆ دەهات بەڵام کە مێوان هەبن ماستی ئەوتۆیی بەش ناکات. ماستاوی نیوەڕۆ چۆن چار دەکەیت؟ خولاسە مێوان داکردن لە لایەن ماڵێکەوە

خۆی شارستانی بێت و بۆ ماوەی دووسێ مانگ خۆی مێوانی دەشت و دەر بێ، ئەرکی زۆر گرانترە تا ئەوەی هەر لە شار بە خێری بهێنیت وەیا خۆی لە دەشت نیشتەجێ بێ. ماڵی ئێمە کە دەچووین بۆ چنارۆک چواریەکی کەلوپەلیشمان بۆ نەدەگوێزرایەوە، ماڵی کۆیەمان هەمیشە بە ئاوەدانی دەمایەوە. هەتا پووری گەورەم یافەخرە بەر حەیات بوو، بە خۆی و کاکە موقتەدیر و بەردەستێک، ماڵەکەیان بە ئاوەدانی ڕادەگرت و هەمیشە خەڵکی دەر و جیرانیان لێ کۆدەبوونەوە. دوای ئەو ماڵێکمان لە ناسیاوان ساز دەدا بێتە ماڵەکەمان تا دەگەڕێینەوە لە چنارۆک. هەرچی ئەسبابی قورس هەبوو بەجێ دەما، ئێمەش گۆیا بە سووکبار دەچووینە ئەو دیوی شاخەکە...

دوای باوکم فەقێ نەمان بۆ چنارۆک. مامم هەر لە شار دەرسی بە فەقێیان دەگوتەوە، بەڵام مێوان زیادی کرد. زۆر کەس لە سەردەمی باوکمدا تەقیەی دەکرد لە هاتن لە شەرمی باوکم، جگە لەوەی کە هاوعومرەکانم لە دۆست و ناسیاو چالاکتر بوون لەوانەی بە پێی عومر بتوانن لە باوکم مێوان بن.

لە ساڵی ١٩٤٣ بە دواوە داهاتی تووتن خەڵقێکی زۆری خستە سەر پشتی وڵاغ و دەستەڵاتی سەردانی خەڵقی پتر پێ دان لە جاران. لە سەردەمی مندا لۆکس و ڕادیۆش پەیدا بوو... هەرچۆنێک بێ، مێوانداری ئەرکی زۆر بوو بەڵام لە هەمان کاتدا دەربوونەیەکی فرەوان بوو بۆ چاوکرانەوە و بەخۆدا ڕاپەرموون و خەڵق ناسین و لای خەڵق ناسران. کە جەم حازر دەبێت و ڕیزێکی هەشت کەس دە کەس، کەمتر زیاتر، لەوانەی سینی خواردەمەنییان بە سەر سەرەوەیە لە ماڵەوە بەرەو مێوان دێن دیمەنێک جلوە بەست دەکەن بۆ مێوان و بۆ خاوەن ماڵیش، پڕە لە هەستی حەسانەوە و ڕەزامەندی و بەولاتریشەوە. خۆ ئەگەر ئەو ڕیزە بوو بە پازدە کەس یان بیست کەس و زیاتر هەر دەبێ سەڵەواتی بۆ لێ دەی، بەڕاستی زۆر جارانیش بە وەجهی نوکتە ئەو سەڵەواتە لێ دەدرا بەڵام بە دەقێکی ئەوتۆ لەگەڵ باری نەفسیی ئەو کۆمەڵەی وا چاوەنۆڕی خۆراکن بگونجێ، بە زۆری یەکێکی نوکتە باز و لێ سەلمێندراو پێش ڕیزی سینی هەڵگرتووان دەکەوێت و دەنگ هەڵدەبڕێ، تووری پاک شێلمی کوڵاو، خەڵقەکەش لێ دەقۆزێتەوە و دەبێتە دوو خۆشی.

مەسەلەی ڕادیۆش هەروەها، بەڵێ ئاسان نییە هەموو دوو ڕۆژان جارێک، دوو پاتری و سێ پاتری بە زەلام و وڵاغەوە بچێ بۆ شار و ئێوارێ پاتری شەحن کراو بگەڕێتەوە بۆ ناو شاخ و داخ، بەڵام بێگومان دەنگی ڕادیۆ لە چۆڵستانی ئەو سەردەمانەدا تا بڵێی نەشئە بەخش بوو، بەڵگەشی بە دەستەوە دەدا بۆ دەستەڵات ڕاشکانی خاوەنەکەی بە سەر حاڵ و باردا.

لەو دەمەڕا کە باوکم هەموو ساڵێک دەهاتە چنارۆک تا ئەو ساڵەی دەستم هەڵگرت لە چوونە چنارۆک، هاتوباتی مێوان و فەقێ و گەلان گەدان و پەنابەر و بە درەختەوە خەریک بوون و شیناورد ڕەنێوهێنان و وڵاغ بەخێو کردن و تێکڕای سەروبەری ژیانی ناو شاخ و داخ و دەشت و دەر بۆ من بریتی بوو لە ڕاهاتنم و ئامادە بوون و لە خۆ ڕادیتن و بە هەڵکەوت وێران و لە تەجرەبە دەرچوون و چاوکرانەوە. وەنییە نهێنییەک ئاشکرا بکەم کە دەڵێم بە درێژایی مێژووی جەلیزادان ئەرکی سەرشانی برا گەورەی بنەماڵەکە زۆر قورستر بووە لە داهاتی عادەتی، قۆناغ هەیە بە دەست و دیاریی خەڵق شاهانە سووڕاوە، تەکیە خانەقا داهاتی بێ منەتی هەبووە، بەڵام ئێمەمانان بە داهاتی حەڵاڵی بە ئەرک و مەسرەفی خۆمان کەم

بووبێ یان زۆر بووبێ، ڕێگەمان لە چرگەنی گوزەران دەرکردووە. کوردی گوتەنی، خوا وەهای بریوەتەوە. هەندێ ساڵ لە سەردەمی باوکمدا پاوانی جەلی و سناوە و چنارۆک لەنگەری ئەرک و مەسرەفی ڕادەگرت. ساڵێکی لە وڵاتی هەولێر و دزەییاتی کەم باران بووایە مێگەلیان دەهات بۆ پاوانەکانی وڵاتی کۆیە و ڕانیە، خەڵقەکەی ئەو گوندانەش کە سەر بە جەلیزادانن پاوانەکانیان واز لێ هێنابوو بۆ حیسابی باوکم، پاوانەکانیان دەفرۆشت و نرخەکەیان دەهێنایە چنارۆک. هەڵبەت لە بری ئەم خزمەتە و بێ ئەو خزمەتەش هەر تەنگوچەڵەمەیەکی تووشیان هاتبایە هانایان بۆ باوکم دەهێنا. یا خوا ڕوویان سپی بێ، ئەوان ساڵانەی کە لەگەڵ برادەر و خزم و کەسانێکی بە سەریان دەکردینەوە لە چنارۆک بە دەوری یەک سفرەوە دەستمان بۆ خورش و میوە دەبرد، لەو برادەرانەش بەزیاد بێ کە یەک ماڵی و یەک دڵی و سۆزی برایەتی بەو شاخ و داخەی هەڵدەگێڕان خانەیان ئاوەدان دەکردینەوە. خۆزی ئیمکان هەبوایە سەر لە نوێ بەو ژیانەدا هاتبامایەوە، بە هەموو ئەرک وماندوو بوونیەوە... بە هەموو کەم دەرامەدی و ناگزوورییەوە... بە هەموو ئێشک و تفەنگ لە گۆڵم گرتنی شەوانیەوە...

لایەنێکی زێدە تایبەتی تین و تاوی چنارۆک بۆ دەروونم دیمەنی چەشمەندازەکەی بوو، زۆر بە دەگمەنی، ئەو ڕیزە شاخانەی دوور و نزیکی یەک لە دوای یەک و یەک لەوی دیکە بڵندتر هەر لە چیای شێخ زەردەوە کە هێندەی چیای چنارۆک بڵند نابێ، پێ بە پێ، تا لووتکەکانی قەندیل کە بەفری لێ نابڕێ و هێندی پنۆکی هەتا بارانی پەڵەش لە چنارۆکەوە دیارن، دەڵێی بۆ تاکە مەبەستی جوانی و تێوەڕامان وەها ڕێک خراون، تەنانەت جارێکیان خێزانێکی بەسرایی لەگەڵ دۆستی کۆیی سەریان لێ داین، کە زانییان ئەو ڕیزە شاخانە ئاوایی و عەشرەت و کشتوکێڵی لە نێواندایە تەواو تەواو سەیریان هاتەوە و یەکێکیان گوتی بڕوا بکەن هەر وامان زانی بۆ جوانی وەها ڕێک بۆتن... جوانیی ئەم دیمەنە لەو ڕووەی کە چنارۆک سەیری دەکات هەرە جوان و ڕەنگین و ئێسکسووکە لە هەموو ئەو شوێنانەی لێوەیان دیارە، بەڵام کە زۆری لێ دوورکەوتیتەوە وردییاتی جوانیەکە چاو تێی بڕ ناکات. ئەمەشی لێ بترازێ، چەشمەندازی چنارۆک تایبەتیەکی هەیە، کەم، زۆر کەم، بۆ شوێنی دیکە ڕێک دەکەوێ، لە ماوەی پەنجا مەتردا بۆ هەر لایەک بڕۆیت دیمەن دەگوڕێ و هەر شوێنە نەشئەی سەربەخۆی خۆی هەیە. لە مانگی ئابدا ڕۆژی وەها دەبوو کە لە کەپرەکانی قەدی (گردی دارتێل)ەوە سەیری ڕەز و چۆم و گردە شینکەکانت دەکرد گەشایەکت دەهاتە بەر چاو نەتدەزانی لە چییەوەیە. بەینێک وەهام دەزانی هەر من بە وەهم ئەو گەشاییە دەبینم تا لە کاک مەجیدی ئامۆزامم پرسی، دەرچوو ئەویش ئەو هەستەی کردبوو بەڵام نەیدەدرکاند. بڕوا ناکەم ئەو حاڵە دوای گۆڕانی تێکڕای وەزعی چنارۆک بۆ هیچ چاوێک دەرکەوێتەوە، هەر نەبێ هاموشۆی بێپسانەوەی ئۆتۆمۆبیل ڕێ نادا هەست تەنک بێتەوە بۆ دیتنی دیمەنی وەها ئەفسانەیی.

بەولای جوانییەوە دیمەنی چنارۆک بۆ من لێکدانەوەیەکی ورد و بەردەوامی پێک هێنا تا ئێستاکەش لە باری وەهادا سەر هەڵدەداتەوە، لە منیش بەولاوە کەسی دیکەی بە خۆیەوە خەریک نەکردووە، ئەمەش یەکەم جارە لێم دەبیستریّ. ئێواران لە سەیر کردنی ئەو دیمەنە نازدارەوە، کەم کەمە، سەرنجم بۆ درێژ بوونەوەی سێبەری گرد و بەرزترەکانەوە کشا تاکوو لە کۆتاییدا گەییشتم بەو پلەیەی کە لە درێژ

بوونەوەی سێبەرەکان و تێپەڕینی سێبەری هەندێ شوێن بە سەر هەندێ شوێنی دیکەدا بتوانم بزانم کوێ لە کوێ بەرزترە. بە تێوەڕامان و لێکدانەوەی ساڵ لە دوا ساڵ حیسابێکم بۆ دۆزرایەوە جێی باوەڕم بێ لەوەدا کە بڕیار بدەم فلانە لووتکە شاخ لە بەرزاییدا ڕەفیقی فلانە شوێنە لە شاخەکەی بەرانبەری. بە نموونە، ئێواران سێبەری چیای ئاوەگرد لە سەرەتای هاویندا بەبەر هەرێمێکدا درێژ دەبێتەوە کە چیای کۆسرەت پەنای لێ دەکات و لە چنارۆکەوە نادیترێ بەڵام پێ بە پێی داکشانی ڕۆژ لە گەشتی بەرەو پاییزدا، سێبەرەکەی ئاوەگرد دەگوێزێتەوە بۆ شوێنی دیار لە ڕیزە شاخی ئاسۆس، تاکوو لە ئاکامدا دەپەڕیەوە بۆ ڕیزە شاخی پژدەر، لای دووپەزە و بلفەت… پاییزان دەیداوە شاخی کێوەڕەش بەسەر ڕانیەوە، ئنجا سەرنجم لێی دەگرت تا ئەو دەمەی تیشکی ڕۆژ تینی نەدەما سێبەر بۆ شاخە نزمەکان دروست کات…

هێندێ جار بە سەر شاخی چنارۆک دەکەوتم و لێی دەمامەوە تا دەمی نزیک ئێوارە کە ئیتر لە ڕۆژی بێگەردیشدا سێبەری شاخی گەرمێن بە شاخی کوێستانەوە زڕدەبێت و وەک (شبە ظل)ی لێ دێت و حیسابی لە سەر هەڵناستێ، لەو سەر شاخەوە ڕۆژم دەدیت بە ئاسمانەوە، لە مێشکی خۆمدا لێکم دەدایەوە ئایا ئەگەر ئەرز خڕ نەبوایە و ڕاستایی بوایە، ئەو بەرزایی‌یەی کە ڕۆژ تێیدا جارێ تیشکەکەی سێبەر پەیدا دەکا چەند بڵندتر یان نزمتر دەبوو لە ترۆپکی ئاوەگرد؟ واتە ڕۆژم دادەنا لەسەر بەرزایی‌یەکی مەوهووم کە خڕایی‌ی ئەرزی تێدا خوێندرابێتەوە، بەرزایی‌یەکەم دەگرت بە بەرزایی ئاوەگرد و سەیری سێبەرەکەم دەکرد لە چیای پژدەردا و بڕیارم دەدا لەسەر هێندێ کە ئاوەگرد بڵندتر یان نزمترە لەو شوێنەی سێبەرەکەی گەیشتۆتێ، لەوەدا حیسابی ئەوەشم دەکرد کە ئەگەر ئەرز تەختایی بوایە شاخەکەی پژدەر لەئاست ئاوەگرددا بڵندتر خۆی دەنواند لە ئێستاکەی… خولاسە ئەگەر لە بارێکدا بوومایە بە سەر بڕیارێکەوە بەند ببم بە لێکدانەوەی ورد و قووڵی ئەوسای منداڵیم، شوێنێکم دیاری دەکرد لەو شاخەی کە سێبەری ئاوەگردی پێوە دیار دەبێ و دەمگوت ئا ئەم نوختەیە لە شاخی ئاسۆس یان پژدەر بارتەقای ئاوەگرد بێ، تەجرەبەکەم لە زۆر ڕۆژاندا بەرانبەر چەندین نوختەی دیکە لە چیاکانی کوێستان دووبارە دەکردەوە، دەشمەویست لە ڕۆژی ڕوون و بێگەرددا تەجرەبەکەم بکەم تاکوو سێبەر لە ئێوارەدا باشتر دیار بکەن و پتر دەوام بکەن، ساڵە و ساڵیش خەریک دەبووم تاکوو خەریتەیەکی وەهم کردم لە دڵی خۆمدا بۆ بەرزایی ئەو شاخانە ڕێک یەخست، چاوێکیشم دەبڕیە ئەو کتێبانەی لەو سەردەمەدا باسی جوغرافیایان دەکرد و بەرزایی شاخەکانی دنیا و، ناوناوە، هی وڵاتی خۆشمانیان تێدا دەگوترا. هەر ئەو سەرنج دانە بوو منی خستە سەر هێندێ کە دێی هێرۆی پژدەر بە سەد مەتر لە لووتکی چیای هەیبەسوڵتان بەرزترە .

مەراقی بە یەکدی گرتنی بەرزایی‌ی شاخەکان لەگەڵمدا دەهاتەوە کۆیێ بۆ ئەوەی بزانم سەربانی فلانە کۆشک و فلانە کۆشک کامیان لەوی دیکە بەرزترە. لە کزی زستاندا ڕۆژ بە نیسبەت خانوەکانی و درەختی بەرزی ناو حەوشەکانی پتر ڕادەکشان. سێبەری شار لە ئێوارەکانی زستاندا دەپەڕیەوە بۆ بەری قەبرستانی دەروێش خدر و بەولاوەترەوە بۆ گردی باویان و هەڵەت و پەڵەتی بەرەو بناری شاخی چنارۆک. دار تووێک هەبوو لە حەوشی مزگەوتی بایزاغا لە هەموو درەختەکانی کۆیێ بەرزتر بوو،

دیمەنیشی بە خۆی و گەردن کێلی و دوو لکی سەروویەوە کە وەک دەستی دوعا بەرەو ئاسمان هەڵبڕابوون دڵمی بۆ خۆی دەکێشا و بەزۆری تێی ڕادەمام و دواتر فکرم لێی کردەوە، سێبەریشی بە مەودا لە سێبەری بەرزترین کۆشک و درەختی شارەکە دوورتر دەچوو، تەواوێکیش دوای ئەو خانوانە و درەختانەی لێوەی نزیکن هەتاوی لێ دەبڕا. بۆ دیتنی دیمەنی ئەو درەختە گەلێک جار بە دەوری شاردا دەخولامەوە تا بزانم لە هەموو لایەکەوە چ شکڵ گۆڕی دەکات و چەند گەردن کێل خۆ دەنوێنێ. بێ ئەوەی دەنگ بکەم لەگەڵ خۆمدا بەرزایی زۆر جێگە و خانووی کۆیەم لێک دابۆوە. بەو درەنگە لە ساڵی ١٩٥٦ کە بۆم ڕێک کەوت تەعمیرات لە کۆنە خانوومان‌دا بکەم، میزانی وەستای بەننام بەکارهێنا بۆ تاقی کردنەوەی ئەو بەرزی و نزمیانەی بڕیارم لە سەردابوون، دەمهێنا میزانەکەم بەڕاستی و ڕێکی لە سەر شتێکی لووس دادەنا و چاوم دەخستە سەر تەختایی پشتی میزانەکە و لەو شوێنەم دەگرت کە مەبەستم بوو. لە گەلێک کۆنە حیسابەکەی منداڵیمدا نیشانم پێکابوو، لە هەندێکیشیان سەهووم کردبوو.

حیکایەتم لەگەڵ چنارۆک زۆری بە بەرەوە ماوە، جارێ لێرەدا دەستی لێ هەڵدەگرم، دواتر چەندێکی ڕووداوی ئەم گەشتە پێویستی بێ، چنارۆک دێتەوە ناو حیکایەتەوە. لێرە بە دواوە دەچمەوە سەر شریتەی تەمەنی منداڵیم کە بەرەو هەراشتریەوە درێژ دەبێتەوە. خوێنەریش نابێ وەڕز بێ چونکە گەشتی ژیان لە ساوایی و منداڵیدا بە ناچاری ڕوو بە ڕووی شتی وردیلە بابەتی کەمبایەخ دەبێ. هەر ئەو وردیلە کەم بایەخانەش دەبنە کێـڵگە بۆ ئەو تۆیەی لە عومری کامڵیدا گوڵ دەکات. دەمەوێ بەقەدەر حاڵ پاشخانی هەوەڵ ساڵەکانی عومرم ڕوون کەرەوەی ژوورخانی تەمەنی گەییشتنم بێ، ئەمەش کارێکە تا بڵێی زەحمەتە، هەر نەبێ لەبەر ئەوەی هەموو شتێک ناشێ بگوترێ. وابزانم فرانک هاریس لە کتێبەکەی خۆی My life and loves دا لە هەموو نووسەرێک پتر ڕووداوی شرایەوەی ژیانی خۆی، بێپەردە، باس کردووە. لە کەس داوا ناکرێ ئەو کارە بکات، ڕەنگە بێلزوومیش بێ چونکە دەشێ نووسەر حەقیقەتی هەڵکەوت و هەڵوەست لە شتی گرنگدا بە دەستەوە بدات بێ ئەوەی خۆ بکاتە فرانک هاریس.

لە لایەن تەنسازییەوە، ساوایم بە سەلامەتی تێپەڕیوە. جگە لە سوورێژە (کۆیی پێی دەڵێن سۆرکە) دەردی ئەوتۆم نەدیتووە مەترسیی لێ بکرێ. سوورێژەش بە مل هەموو کەسێکەوە هەیە.

وردە نەساغیی وەکوو تا و چاکوولی بۆ ئەو دەمانەی بەر لە ٦٠ ساڵ پتر، دەفتەری بۆ ناگیرێتەوە، بەڵام من لەو کەسانەم کە دەرد و ئازار زۆریان تێن بۆ دەهێن. جاران حەکیمان دەیانگوت ئەوەی میزاجی (بەڵغەمی phlegmatic) بێ، هەستی بە ئازار کەمترە لەوەی میزاجی (هەوایی) بێ. وابزانم هەوایی لە زاراوەی ئەم ڕۆژانەدا پێی دەڵێن Sympathetic ئەگەر وەهاش نەبێ و زاراوەی دیکەی بۆ داندرابێ، فەرق بە باری تەنسازیی من ناکات، وشەیەکە منی تێدا بە سەهوو چووم، لەشم سەهووی پێوە ناکات، بە هەمەحاڵ چەندی شوێنێکم بریندار بووبێ درێژی کێشاوە لە چاو برینی هاوڕێکانم. تا ئێستاکەش شوێنی ئاودزبوونی پشت نینۆکی پەنجەی ناوەنجیی دەستی ڕاستەم بە چاو فەرقی پێ دەکرێ، ئاودزیەکەش بە برینێکی زێدە بچووکی دڕوویێک بوو، بە حاڵ فەرقی پێ دەکرا، لە بن پێستی پشت ئەو نینۆکەم، بەڵام خۆ نەپاراستنم لە ئاوی حەوزی بن سوولی پاشا لە چنارۆک تەشەنەی بە برینەکەم کرد، خەلقی دیکەش وەکوو من برینیان تێدەکەوت و بە ئاوی سوولی پاشا تەڕیان دەکرد و چشیان لێ بەسەر نەدەهات. ئەو ئاوە مەشوورە بۆ خراپە، بەڵام با چاکەشی باس بکەم، لە هەموو ئاوەکانی هۆبەی مەلازادان لە چنارۆک سازگار ترە بۆ چێشتی برنج. دیارە مادەیەکی تێدایە ئەو کارەی پێوە بێ.

لە لایەن هەست و هۆشەوە، وەک بۆیان دەگێڕامەوە و خۆیشم بە بیرم دەهاتەوە، بە پێش تەمەنی خۆم دەکەوتمەوە. باوکم لە ڕادەبەدەر دڵی پێم خۆش بوو، چاوەنۆڕیی کرداری لە باری لێ دەکردم. بۆ باوکێکی کوڕەکەی خۆش بوێت و بە تەمای زەکاوەتی بێت، جێگەی دڵ ئارامیە بۆی کە ڕۆڵەکەی بە بەریەوە هەبێ ئەوەی لێوە بگوترێ کە باوکم لەم بەیتەدا بۆ منی ڕەوا دیتووە:

به ئومێدم له لطفی (لم يزلی)

ببيه نائب منابی کاکی جەلی

وەها بووە لە مەجلیسی خۆی، کە جارێ تەمەنم ٤-٥ ساڵی بووە، قسەی مەیلەو کامڵانەی لێ گێڕاومەتەوە. لە سەرشکێن کردنی ئەو کەسانەی بە خورافات هەڵدەخەڵەتێن قسەیەکی منی باس کردبوو بۆ ئاپۆرەی گوێگرانی وەعزی ئێوارەیەک لە ئێوارانی ڕەمەزانی ئەو تەمەنەم، گوێ بیست بووبووم، گۆیا کەری دەجاڵ جێگەی حەفتا هەزار جوولەکەی لە سێبەری یەک گوێچکەیدا دەبێتەوە، منیش گوتبووم کۆڵانەی کۆیێ تەسکن، ئەو کەرەیان پێدا نایەت لێی مەترسن، باوکیشم قسەکەی لە وەعزدا کردبوو بە شایەد بۆ زێدە گومڕایی و گەمژەڵیی کەسێکی درۆیەک بسەلمێنێ کە هۆشی ساوایەک پێی ڕازی نەبێ.

لەو تەمەنەی منداڵیمدا وەکوو هەموو منداڵێک، یەکجار حەزم دەکرد شەوانە گوێ لە سەرگورشتەی جۆراجۆر بگرم، بەڵام لە زۆر زووەوە دەمزانی هەمووی درۆن، هەرچەند حەزیشم دەکرد ڕاست بانایە. پاڵەوانەکانی ناو ئەفسانانم خۆشدەویستن، بەڵام خەفەتم لەوەدا دەخوارد کە هەڵبەستراون. بە نموونە

جارێ لە تەمەنی پێش چوونە مەکتەبـم بووم سبەینەیەکی زستان، بەر لە ڕۆژهەڵات، لە نزیک موغەیریی ژوورەکەی باوکم دانیشتبووم و فکرم لە حیکایەتێکی شەوی ڕابوردوو دەکردەوە و دەمگوت: من هەر خۆمم، پشیلەکەم هەر پشیلەیە، موغەیری هەر موغەیرییە... باوکم دوای نوێژی سبەینە چووبۆوە ناو نوێنەکەی و گوێی لەو گرۆگاڵەم بوو، لە دایکمی پرسی مەسعوود بۆچی وەها دەدوێ؟

دایکم بزەیەکی هاتێ و گوتی، شەوێ لە حیکایەتی سیحرباز گوێی لێ بوو کە جارێکیان بوو بە هەنار و خۆی بە دیواردا دا و دەنکەکانی پەرت بوون، ئافرەتە دڵ پاکەکەش بوو بە مریشک و دەنکەکانی هەڵگرتنەوە و خواردنی... ئەویان بوو بە ئاگر، ئەمیان بوو بە ئاو بیکوژێنێتەوە، دیارە حیکایەتەکەی بە بیر هاتۆتەوە و باوەڕی پێ نەهێناوە... باوکم وەها گەشایەوە باس ناکرێ.

لەو بابەتەی باوەڕ نەهێنانم بە قسەی نادروست، نەجیبەی خوشکە گەورەم تا ئێستاش لە موناسەبەدا دەگێڕێتەوە چۆن کە منداڵ بووین، بە شەو پاشماوەی جەژنانەیان لە باغەڵەکانمان دەردەهێنا و خەڵووزیان لە شوێندا دادەنا، سبەینێ پێیان دەگوتین پارەکە بۆتە خەڵووز، تەنها من بەو قسەیە ڕازی نەدەبووم.

بە بیرم دێتەوە یەکجار منداڵ بووم، جارێکیان حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لە کونی کلیلەوە خستە ناو کێلوونی دەرگەی ژوورێکی نابەرچاوی ماڵەکەمان (ڕوپیەی ئەوسا پتر بوو لە ڕۆژانەی دوو ڕۆژی کرێکارێک). چەندێکی گەڕان بەدوا ئەو پارەیەدا نەیاندۆزیەوە، منیش پێم نەگوتن چیم لێ کردووە. وابزانم ئەو کارەم تاکتیکێکی سافیلکانەی هۆشی منداڵیم بوو بەرانبەر فڕوفێڵی (پارەکەت بوو بە خەڵووز). چەند مانگێکی پێ چوو، جارێکیان بە ڕێکەوت لە کردنەوەی دەرگەی ئەو ژوورەدا کە کلیلیان لە کێلوونەکەی بادا زرینگەی ڕوپیەکان هات، ئیتر بزماری کێلوونەکەیان کێشاوە و پارەکەیان لێ دەرهێنا. چاک بوو پارەکە هەر بە پاشماوەی جەژنانە حیساب کرا و بوو بە هی یاعیسمەتی دایانم.

لە نموونەی (بە پێش تەمەن کەوتنەوە) ڕووداوی تەمەنێکی ساواتری خۆمم بە بیر دێتەوە، بەڵام ئەگەر دواتر بە گێڕانەوە لە مێشکم چەسپ نەبووبایە لەوانە نەبوو فکرم بۆی بچێتەوە: شەوێکیان لە شەوانی زستان مەجلیسی باوکم قەڵەباڵغ بوو بە ئەهلی گەڕەک و بە دەستەودایەرەی جەمیلاغای حەوێزی، کە ئەوسا قایمقامی کۆیە و لە پیاوە هەرە بەرچاوەکانی بوو. یەکێک لەوانەی خزمەتی باوکمیان دەکرد، منی لە باوەش کرد و بردمی بۆ مەجلیسەکە، ئەوسا من پێڕەوکە بووم. کە کابرا بردمیە ژوورەوە، هەر لە دەرگە ئاودیوی مەجلیسەکە بووم دەستی ڕاستەم بۆ لای لاجانگم برد و بە زمانی ساوایانەم سەلامم کرد و گوتم (سەلاعەکوم). ئەو خەڵقە تێکڕایان بۆم بەرز بوونەوە و جەوابی سەلامیان داوە. باوکم وەری گرتم و لە تەنیشت خۆیەوە بە لای جەمیلاغاوەی دانام، لەوە بەولاوە چی دیکەی ئەو شەوەم بە بیردا نایەتەوە. دواتر کە هۆشم بە شتان شکا فکرم لەوە دەکردەوە، چۆناوچۆنی ڕاست بوونەوەی ئەو هەموو خەڵقە بەو دەنگە پوورەهەنگییەی یەک نەوای سەلام دانەوەیان نەی شڵەژاندم، لەبەر چاوی ساوایی ئەو دەمەدا قەڵەباڵغیی ژوورەکە وەک دارستانی چڕ بوو... بەڵێ دەزانم ماڵمان هەمیشە قەڵەباڵغی و هاموشۆکەری پێوە دیار بوو، ئەمیش تا ڕادەیەک ڕای هێنابووم بە دیتنی ئاپۆرەی خەڵق، بەڵام باری ئەو دەمەی کە سەلامەکەم کرد و بۆم ڕاست بوونەوە وەک باری کەسێک دێتە بەر چاوم کە یەکەم جار لە سەر

شانۆ بەرانبەر ئاپۆرە و جەماوەر ڕادەوەستێ لەگەڵ تێبینیی ئەوەدا کە من پێشتر بە تەما نەبووم بچمە سەر شانۆ، ئەو تەمەنەشم نەبوو لە هەڵکەوتی ناکاودا وەکازی ئیرادە و خۆگیریم ڕاست ڕابگرێ.

لە بەراورددا هەڵکەوتێکی دیکە باس دەکەم، مەبەستی پتر پێ ڕوون دەبێتەوە لە نەشلەژانی ئەو دەمە گشتەی ساواییمدا: دوو سێ ساڵێک دواتر کە چووبوومە پۆلی یەکەمی قوتابخانەی سەرەتایی، ڕۆژێکیان ریزیان بە هەموو قوتابیان بەست لە هەیوانە دوور و درێژەکەی نهۆمی خوارەوەی قوتابخانەکە، بێ ئەوەی بزاندرێ مەبەست لەو ریز بەستنەدا چییە. لە ناکاو مدیری مەکتەب کە لەگەڵ مامۆستاکان لە شوێنێکی دیار و بەرچاو وەستابوو، بە دەنگی بڵند ناوی منی هێنا کە بچم بۆ لای. زۆر باش لەبیرمە، ئاوازی ئەو بانگ هێشتنە لە بەر گوێم شیرن نەبوو هەرچەند نەشم دەزانی لەبەرچی، چونکە لەو دەمەدا بە ڕواڵەت هیچم شک نەدەبرد لێی بسڵەمێمەوە. لە هەوەڵەوە نەبزووتم هەتا جاری دووەم مدیر بە دەنگێکی نەرم و خۆشەویستانە و بە دەستیش بانگ هێشتنی کردم بچمە لای. شوێنی ڕاوەستانی مدیر لێمەوە نزیک بوو، منیش لەو قەڵەباڵغیەدا کە هەموو چاوێک تەماشای منی دەکرد، بە دوودڵییەوە هەنگاوی ناڕەزامەندیم بەرەو مدیر هەڵێنا تا گەییشتمە بەردەمی، ئەوسا کارتێکی چاپکراوی (ئافەرین) لێ نووسراوی بەرز کردەوە و لەگەڵ هەڵدانەوەیەکی دڵسۆزانەی ڕەوشت و زەکا و نازانم چیم، کارتەکەی دامێ و خۆی و مامۆستاکان، لەگەڵ ئەواندا هەموو قوتابی و فەراش و ئەوەی ڕاوەستابوون کەوتنە چەپڵەڕێزانێکی گەرموگوڕ تا گەڕامەوە شوێنی خۆم.

زۆر چاک لەبیرمە ئەو چەپڵەڕێزانە گەلێک پتر بەرەو شکۆ لێ نیشتن و نائارامییەوەی بردم لە چاو دەمی جەواب دانەوەکەی (سەلاعەکوم)ی ساواییم، تەنانەت نەچوومەوە باری ئاساییم، هەتا بە پەلە گەییشتمەوە شوێنی خۆم لە ریزی قوتابیانی پۆلەکەم و لە زەقوزۆپی هەڵوەستە مەسرەحیەکەم ڕزگار بووم. ئەو ئافەرینە هەر وا دەزانم بە من درا، نەمبیستووە پێش من بە کەس درابێ، دواتریش کەسی دیکە وەری نەگرت، بێگومان لەوەدا حورمەتی باوکم دەخلی هەبوو بەڵام دەبێ خۆیشم شتێکم بۆ ڕەچاو کرابێ، دەنا ئەگەر هەر خاترانەی باوکمیان لەو پاداشەدا تێخوێندبایەوە دەبوو پاداش بە کوڕی جەمیلاغای قایمقامیش بدرێ. بە هەمە حاڵ ئەو ڕۆژە من لە تەمەندا بچووکترینی قوتابی مەکتەب بووم و بەو ئافەرینەش بەر چاوترینیان بووم.

لەو ڕووداوانەی دەیانگێڕایەوە، کە جارێ لە هەموو شتێکدا من تەمەنی بیرهاتنەوەم نەبووە، جارێکیان لە هاویندا کەریمی فەتاح بەگ بە خۆی و نەوەد سواری چەکدارەوە دێتە چنارۆک. ماڵی ئێمە و ماڵی مامم لەگەڵ خزمانی خاوەن ڕەز و باغ بەخێریان دەهێنن خزمەتێکی باشیان دەکەن. باوکم و مامم و (مەلا عزت کوڕی مەلا حەبیب)یش کە پیاوێکی بەرچاوی جەلیزادان بوو، هیچ کامێکیان لە چنارۆک نابن. کەریم بەگ لە حکومەت قاچاغ بووە هەر ڕۆژە لە جێگایەک و هەر شەوە لە نوایەک بەسەری بردووە، تەیارەی ئینگلیزیش بە دوایدا دەگەڕا.

ترسی تەیارە وەهای دەکرد کە دەبوو کەریم بەگ سبەینان بەر لە بەخۆکەوتنی تەیارە بۆ سۆراغ کردنی بگاتە حەشارگە، ئێوارانیش دوای بەسەرچوونی وەختی فڕینی تەیارە بەڕێ بکەوێ. ئەو ڕۆژە لە چنارۆک بەر لە هەموو شتێک وڵاغەکانیان لە نێو چۆم و نغوردی درەختدا شاردنەوە نەکا تەیارە

بیانبینێ، لەوەشدا بە سەهوو نەچووبوون چونکە لەو ڕۆژەدا چەند جارێک تەیارە بە سەر ئەو ناوەدا تێپەڕیبوو دیارە لە کەریم بەگ و سوارەکانی دەگەڕا. کەریم بەگ لە ئاکامی تێشکانی شۆڕشی شێخ مەحموود دژی ئینگلیزەکان لە سەرەتای بیستەکاندا بوو بە قاچاغ. شێخ مەحموود بە بریندار ی گیرا و نەفی دەرەوەی وڵات کرا. وەک دەیانگێڕایەوە کەریم بەگ ڕەفتاری مەردانە و حەیاکارانە بووە.

نەیهێشتووە بەر دەستەکانی پرکێشی لە کەس بکەن، هەر کە دەگاتە شوێنی لێ حەسانەوەی بن سوولی پاشا وڵاغەکان حەشار دەدەن بە خەلقەکە دەڵێ، من کۆنە مریدی شێخ کەریمی<٩> بەرزنجیم (کە تەکیەی لە کۆیە بوو، بەر لە بیست ساڵێک وەفاتی کردبوو). خەڵقەکە پێی دەڵێن فاتمەخانی خێزانی شێخ نووری نەوەی شێخ کەریمە و ئێستا مێوانداریت دەکا لەم چنارۆکە. فەتاح بەگ کە ئەمە دەزانێ پتر دەکەوێتە حورمەتکاری و سڵاو بۆ فاتمە خان (مامۆژنم) دەنێرێ. وەک دەگێڕنەوە منیان بە باوەش بۆ لای بردبوو، گۆیا لە جیاتی باوکم بەخێرهاتنی دەکەم (هیچم لەوە بە بیر نایەت) بەڵام کاک مەجیدی مامە نوورەددین کە ئەوسا مێردمنداڵە بووە لای دادەنیشێت و هەموو حورمەتێکی لێ دەبینێت. وەها ڕێک دەکەوێ لە شوێنێکەوە چەند وڵاغێکی دۆست و ناسیاوان بە بارەوە دەگەنە ماڵی مامم. چەند پیاوێکی کەریم بەگ ئەو وڵاغانە دەردەست دەکەن بە نیازی ئەوەی کاتێک بەڕێ بکەون کەلوپەلی خۆیانیان بار بکەن. کەریم بەگ بەمە نازانێ.

پاش عەسر کە خەریکی ڕۆیشتن دەبن ماڵاوایی لە مامۆژنم دەکات و تەوازوعی بۆ دەنوێنێ، ئەویش پێی دەڵێتەوە کە جەنابت وەها ڕادەنوێنی مریدی باپیرم بیت ئەدی بۆچی پیاوەکانت جەردەییمان لێ دەکەن؟ ئنجا کەریم بەگ حیکایەتی ئەو وڵاغانە دەبیستێت و بە توندی لەو کەسانە قەڵس دەبێ کە دەستدرێژییان کردبوو.

دوای عوزر خوازییەکی پیاوانە، وڵاغەکان دەگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکانیان، ئیتر ملی ڕێگە دەگرن لە بناری شاخەوە بەرەو لای هەیبەت سوڵتان کە لەوێوە بۆ دیوی دەشتی کۆیێ ئاوا ببن و بچن لە قەیاغی دوکان بۆ بەری سلێمانی بپەڕنەوە. ئەم ڕووداوە لە هاوینی ١٩٢٣ بووە.

لە نێو تەمومژی بیری منداڵیم، وێنەی کەسان و شتان و شوێنان زۆر جودا خۆیان دەنوێنن لە وێنەی دواتریان کە دەهاتە بەر هۆشی تەمەنی هەڵکشاوترم. هەوای دیمەنی چەشمەندازی چنارۆک، کە لە تەختەی فامما نەخش بەستوو بووە، وەهام دەهێنێتەوە یاد کە ئەو شوێنانەی لە ماڵمانەوە نزیکن ئەوسا دوورتر خۆیان نواندووە، شاخە دوورەکانیش چ حیسابێکی تایبەتیی دووری و نزیکیم بۆ نەکردوون. وا پێ دەچێ لەو تەمەنەدا دووری و نزیکی هەر لەو مەودایانەدا حیسابیان بۆ کرابێ کە بە لای فکری ساواییمەوە خەڵقیان دەگاتێ و لێی دێنەوە. ڕەنگە هەروەک ئاسمان بەولای عەیارەی دووری و نزیکییەوەیە و شتێکە بەر پێوانە و کێشانە ناکەوێ، هەروەهاش شاخەکانی پژدەر و قەندیل و هۆوێ و هۆوێندەرێ لەبەر چاوی تەمەنی ٣-٤ ساڵیمدا نە دوور بووبن نە نزیک. نەک هەر ئەمەندە و بەس، بە چاکی دێتەوە یادم، دیمەنی گشتیی ئەو دنیایە لەبەر یەکتری کێشرایەوەی بێسنوور، کە دەهاتە چەشمەندازی چنارۆک بۆم نەدەبووە دیمەنێکی سەرانسەری بە سەر یەکەوەی یەک پارچەی بێبڕگەی بێجمگە، بە پێچەوانەوە تا ڕادەیەک لە تابلۆی سورياليستی دەکرد کەوا هەر شوێنەی وجودێکی

سەربەخۆی هەیە، تا لە هەموو تابلۆکە نەگەیت لە تاک تاکی وێنەی ئێرە و ئەوێی ناگەیت بایی ئەوەی مەفهوومێکی گشتیی تابلۆکەت بۆ روون بکاتەوە. لەمەش پتر بینینی ئەنتیکەی تەمەنی ساوایی‌ی خۆمم دێتەوە یاد، دیمەنی هەندێ شوێنی ئەوتۆ کە بە زۆری لە دەوروبەری نزیکمدا بە سەریاندا دەکەوتم خۆی دەسەپاند بەسەر ئەو شوێنانەی کە لە نەدیودان وەیا نەدەهاتە بەر زەینم، ئیتر کە دواتر بیرم بۆیان دەچوو وام دەزانی گەلێک شوێنی ئەم جیهانە بریتین لە درێژەکێشانی شوێنە بەرچاو و ئاشناکان. ئەم (چاو ئالۆزی یان زەین ئالۆزی)یەم لە چنارۆک بۆ دەرەخسا کە چەشمەندازی بەرەو پێشەوە و بەرەو راستە و بەرەو چەپە دووری دەخوێندەوە و هەرچی دیمەنی شار بوو خێرا بە خێرا دەخزایە ناو قەپێلکی بەرتەسکی چوار دیواری حەوشە و سەربان و کۆلانە، مەتەڵی دووری و نزیکی لێ پەیدا نەدەبوو. من نازانم منداڵی دیکەی وەکوو خۆم چ خەیاڵی وەهایان بە دڵدا هاتووە لە نموونەی ئەوەی لێرەدا باسی دەکەم یا نا، چونکە هەرگیز پرسیاری ئەوتۆییم لە هیچ هاورێیەکم نەکردووە، رەنگ بوو ئەگەر پرسیش بکەم وەڵام وەرنەگرمەوە، یەکەم جاریشە وا لەم نووسینەدا باسی ورێنەی (چاو سوورکێ)ی منداڵیم دەکەم، پێشتر ئەم گرێیانەم بۆ کەس نەکردۆتەوە.

هەر لەبیرمە، ساڵێکیان، کە جارێ زۆر منداڵ بووم، دوای بە سەرچوونی کژی هاوین، ماڵمان لە چنارۆکەوە گەڕایەوە بۆ کۆیێ، وێنەی پچڕ پچڕم لە چنارۆک یاد دەکردەوە. وام دەهاتەوە بیر کە خۆڵەپۆتەی لاپاڵی ڕۆژاوای ئەو گردەی کەپرەکانی هۆبەی گەڕەکە ماڵی مەلازادانی بە سەرەوە بوو، ئا ئەو خۆڵەپۆتەیە بە هەموو لایەکی گردەکەدا تا دامەنی دەکشا و کەسێکی بیەوێ دەتوانێ بە ئارەزۆی خۆی (خۆڵە خلیسکێ- خشخشۆکێ)ی لێ بکات. کە هاوینی دواتر چووینەوە چنارۆک خۆڵە پۆتەکەم نەدیت تومەز جارێ خاکەکە ڕێی هاتوچۆ و پێخوستی لێ نەکرابوو. بەرە بەرە خۆڵەپۆت پەیدا بوو بەلام لە رووپێوێکی بەر تەسکدا کە سەدیەکی ئەو مەودایەشی تێنەدەبوو من بە تەمای بووم. ئەو هاوینەیان لەوەندە وەستام کە خۆڵەپۆتی ساڵی پێشوو دەرنەکەوت بەلام ساڵە و ساڵ بەهۆی دەرنەکەوتنەوەی خۆڵەپۆتە ئیقلیمگیرەکە بۆم روون بۆوە کە من کاتی خۆی لەبەر منداڵیم و کەم فامیم بە سەهوودا چووبووم، زۆریشی برد تا سەهووی منداڵی لەو تەرزە بارانەدا بۆم ببێتە ئەنجامێکی ئاسایی نەک ڕێکەوت لە زەینی ساوادا لەو ڕووەوە کە خەریک بوونی مێشکی ساوا بە دیمەنی نزیکەوە بە بەریەوە هەیە لە دیمەنەکە زیاد بکات و بە سەریەوە بنێ، تومەز عەیارەی پێوانەی زەینەکە بچووکە، وەک ئەوەی کە قوماش بە میلیمەتر بپێویت درەنگ لێی دەبێتەوە و لە قیاسدا قوماشەکە درێژتر خۆ دەنوێنێ لە حەقیقەتی خۆی.

بە داخەوە لە سەدی نەوەدی خەیاڵ و خوولیا و لێکدانەوەی منداڵی دەسڕێتەوە و لەبیر دەچێتەوە، چونکە ئیمکان نییە تۆمار بکرێ. کە مرۆڤ دەشگاتە تەمەنی هۆش کرانەوە و دەستەڵاتی نووسین لە سەد هەزاری یەکێکی ئەرکی تۆمار کردنی خەیالاتی کۆن و هی دەمی نووسینەکەی بە ئەستۆوە ناگرێ هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە بایەخی پێ نادات و بە ماندووبوونێکی بێسوودی دادەنێت کەچی بە عەکسەوە، نەقش بەستوو کردنی خوولیای هەر تەمەنێک بێ وەک تاشینی پەیکەرە کە بوونەوەرێک نەمر دەکات. ئێمە بە تێکڕایی کوڕی دوێنێ و پار و ئەوەندە ساڵەی ڕابوردووین نەک لەبەر ئەوەی کە بە عەزم و ئیرادەی خۆ

بە بیر هاتنەوە ڕچەی ڕەوتمان لە ڕۆژگار بەستووە و بە ئاوڕدانەوە وێنەی خۆمان لە هەموو قۆناغە بەسەرچووەکانماندا دەبینین، تەنانەت من خۆم ئەوەندە فۆتۆغرافەشم نەکێشاوە بە شێوەیەکی ڕێک دە ساڵ دە ساڵی تەمەنم بنوێنن: ئێمە لە ڕابوردوومان ئەو دیمەنانەمان بە بیردا دێتەوە کە بە خێری خۆیان و ڕێکەوت نەسڕاونەتەوە. چەند حەزم دەکرد لەم تابلۆیەی بیرەوەریی ساواییمدا، وەکوو وێنەگر هەموو تابلۆکەم بە بیر هاتنەوەی سەرلەبەر ڕەنگاوی بکردایە نەک وەکوو تاک تاکە ڕایەڵی جاڵجاڵۆکە وێنەی پچڕپچڕی ژیانم بە خستنە بەر تیشکی لێ وردبوونەوە نەختێک گەش بێتەوە.

بە هەمەحاڵ خوێنەر دەبێ لەگەڵمدا باڵ قوڵ بێت و ئەرکی لێ بیستنم هەڵبگرێت، خۆ ئەوەی ڕاستی بێ کردنەوەی ڕووپەڕەی ژیانی هەر کەسێک بێت بەر و بەرهەمی لەوە تێپەڕ ناکات کە بخوێندرێتەوە و ببیسترێت، نە خۆراک نە پۆشاک نە نوای حەوانەوە نە سامان و دارایی، نە زانینی زانستی و ئەدەبی و هونەری، هیچیان لەو سەرگورشتەیەی گەشتی ژیانەوە بە سەر کەسدا نابارێ تەنانەت بە تەمانیم، هەتا بۆم بکرێ، پەند و ئامۆژگاریش لە پەنا بیرەوەریدا بە خوێنەر بفرۆشم. بەڵام ئا لێرەدا خەبەرێکی میراتی خانەوادەیی خۆی ڕەپێش دەکات پێوەندی بە بیرهاتنەوەی تەمەنی ساواییەوە هەیە، نەختێکیش پەندامێزە:

باپیری باپیرم، مەلا عەبدوڵلای (واثق بالله) کوڕی مەلا عەبدوڕڕەحمانی کاکی جەلی، سێ حاڵەتی شیرە خۆرەیی خۆی بیر هاتۆتەوە کە پێوەیانەوە ناڕاحەت بووە: یەکێکیان ئەوە بووە، لە کاتی پاشەڵ شووشتنی ساوادا سەری ساواکە دەکەوێتە تەنگژەی نێوان بن هەنگڵ و ڕان و قەپرغەی دایکی و تێیدا هەناسە سوار و خەفەخان دەبێ. دووەمیان ئەوە بوو کە بە سەر ئاگرەوە ئەم دەست و ئەو دەستیان پێ کردووە زۆر ترساوە. سێیەمیان ئەوە بووە متومۆری و نوشتەیان لە پاشە سەری کۆچکەی درووە و لە سەر پشتی لانک ئەو زەق و ڕەقانەی لە سەری چەقیون، چەندێکی گریاوە لەبەر ئێشی سەری دایکی مەمکی لە زاری ناوە و لایە لایەی بۆ کردووە و ژێر نەبۆتەوە... ئامۆژگاریی دایکان دەکات کە منداڵەکانیان لە ئازار و ترسی ئەوتۆیی بپارێزن.

لە ڕێی گێڕانەوە دەزانم کاتێک ویستبوویان لە شیرم بکەنەوە، بە پێی عادەت دەرمانی تاڵ و سوێریان هێنابوو لە گۆمەمکی دایانم یاعیسمەت بدەن تاکوو مەمکەکەم لەبەر چاو بکەوێت. واپێ دەچێ ئۆگرم بە دایانمەوە وەها بووە پاش تەمەنی دوو ساڵیش هەر مەمکیم مشتووە، هەر چەند شیریشی زۆر کەم بووبوو بۆیە بووە تەمەنی ئەوەم هەبووە مەبەستیان تێبگەم، ئیتر پێم گوتبوون دەرمانی تێ مەدەن مەمکی نامژم ئەمما لێم گەڕێن هەر لای ئەو بنووم. بەمە مەسلەتیمان کردبوو.

ئەو دیمەنە پچڕپچڕانەی بیرەوەریی منداڵیم کە دێنەوە بەر هۆش و گۆشی ئێستاکەم هێندێکیان چشتی ئەوتۆن لە کژی خۆیاندا ساڵانە ڕوویان دەدا وەک: گوێزەی ماڵ بۆ چنارۆک، مشتاغ ڕاکردن، کار دروستایی ڕەمەزان، جرپوجۆپانی قاورمە و گیپەی دابەستە، چەڵتووک کوتان، ئامادەکردنی ماڵەوە بۆ ژیانی زستانە، کاروانەداری دۆستی لادێیی لە کژی پاییزدا، هەنار و ترێی جەلی و نازەنین و سناوە لە کژی خۆیدا... هتد... هتد.

کە فیلمی ئەو دیمەنانە لە زەینی خۆمدا دەدەمەوە بەر یاد کردنەوەوە بە ڕوونی دەبینم وێنەیان لە

تەمەنی منداڵیمەوە بۆ تەمەنی هۆش کرانەوەم لە یەکدی جودان. بە نموونە، لەبەر تیشکی کزی فامی منداڵیمدا ئەو کوتکانەی کە ئاڵقەی پیاوان بە نرکەی سینگیانەوە لە کۆمەڵی چەڵتووکیان ڕادەکێشا کارێکی مەتەڵاوی تەماوی بوو بەند بوو بەو دەمەی هەڵسوکەوتەکەی تێدا دەکرا و گەپ و گۆبەندی تێدەخزا و چایەی بە دەمەوە دەخورایەوە و لەمێشکمدا نە دەچۆوە بۆ برنج سپی کردن و چێشت لێنان وەیا برنج فرۆشتن و بە دیاری هەناردن. دەمزانی کوتەک لە چەڵتووک دەدەن بەڵام پێم سەیر نەبوو ئەگەر لە جیاتی چەڵتووک لە گڵ و بەردیان ڕاکێشابایە... دەمدیت یەکێک بە سیکاردەوە دێت (دواتر زانیم پێی دەڵێن قەساب) دابەستەکان سەر دەبڕێت و کێشەی گیپە و قاوورمەی بە دوادا دێت بەڵام ئەگەر لە جیاتی سەربڕینیان بە پێش خۆی دابان و بردبانی بۆ هەر کۆییەک بێت فەرقێکی ئەوتۆی نەدەکرد بە لامەوە. دەمزانی دابەستەکان پێوەندی بەماڵمانەوە هەیە بەڵام خاوەنایەتیی ئێمە پێیانەوە هێندەی خاوەنایەتیی خۆم بە پەپەجانەکەمەوە نەبوو (پەپەجانە: جۆرێکە لە پێڵاوی ساوایان). هەروەها کە لە چنارۆک دەمدیت ئەو خەڵقە کتوپڕ ڕۆژێکیان دەکەونە خۆیان و شوێنی مشتاغ ڕۆنان پاک و هەموار دەکەن، بە کەر و قەڵتارە ترێ ڕەش لە ڕەزەکانەوە دەهێنن و هێشوو هێشوو ڕای دەخەن، دەمزانی ئەو ترێیە دەبێتە مێووژ بەڵام ئەگەر لە جیاتی ڕۆنانی پێ شێلیانت بکردایە وەیا بەملاولادا فڕێیان دابایە کارێک دەبوو، بۆ بەر زەینی منداڵیم، برای ڕۆنانەکە بێت: هەستم نەدەکرد بە (حتمیە)ی هاتوباتی مشتاغ ڕۆنان و مێووژ هەڵگرتنەوە. ئەمما ئەگەر شەوێکیان یەکێک لە ئەهلی ماڵەوە شوێنی نووستنی گۆڕیبایە ئەو جێگۆڕکێیە قاڵبی هەمواری لە قەناعەتمدا پەیدا نەدەکرد.

بەشێکی دیکەی ئەو دیمەنانە هی هەڵکەوت و ڕێکەوتە کە کژ و جەم و دەمی بۆ نییە، یان هی شتی بەردەوامە کە نە کژ نە هەڵکەوتی تێدا نییە – لە نموونەی هەڵکەوت: سەفەر، سەیران، شایی، شین، شەڕە چەپەڵۆک، بروسکە و ڕەهێڵ، داوەت... هتد.

نموونەی شتی بەردەوام کە لە خەیاڵی منداڵیمدا شوێنی هەبێ، کەسانی بەرچاو، هاوتەمەنەکانم، شوێنی گەمە لێ کردن، ماڵ و دەربوونە و گەڕەک، وڵاغی جوان، پشیلەی دەستەمۆ، درەختی ڕێک، خانووی بەرز...

تێکڕای ئەو دیمەنانە کە هەر بایی فامی منداڵ واتای دیاریان لە مێشکمدا زڕە ڕەنگی دەدایەوە، تەختەیەکی (وشەی تێکهەڵکێش – کلمات متقاطعة) لەبیری منداڵیمدا دروست دەکەن، هێندێ وشەی زۆر شیرن و هێندێکیشی زۆر و کەم، تاڵن، شیرنایی و تاڵیشیان چەندێکی هەبووبێت لە عەیارەی فامی منداڵیمدا کەلەڕێژییان دەکرد، واتە پتر لەوەی هەبوون دەهاتنە بەر هەستی ساواییم، نەک لەبەر ئەوەی هەڵکەوتەکان زل بوون بەڵکوو لەبەر بچووکیی پۆرگی دەروونی ساوام.

لە وشە خۆشەکانی ئەو تەختەیە، بۆ تەمەنی هەرە زووی بیرکردنەوەم، (سەیران) بوو، ئنجا چ لە بەهاراندا بەر لە پشکوتنی درەخت و چ لە سەرەتای هاویندا کە دەبووە کژی پێگەییشتنی فەریکە سێو و تووی هەمەجۆر. کە ساوا بووم سەیرانم بەند بوو بە ئەهلی ماڵەوە چونکە لەو تەمەنەدا من و هاوڕێکانم توانای سەیرانی تایبەتی خۆمانمان نەبوو. ماڵی ئێمە و ماڵی مامە نوورەددینم لە بەهاردا یەک دوو جاران دەچوون بۆ سەر چاک یان دەرماناو، وەهاش دەبوو لەگەڵ خزمی دیکەدا بە کۆمەڵی گەورەترەوە

ئەو سەیرانەیان دەکرد بە تاقمی ڕابواردنی ڕۆژێکی سەر لە بەرەوە، ولاغ بۆ سواری و بار لێنان بە هی خۆمان و هی خوازرایەوە بایی پێویست، بگرە لە پێویستیش پتر، ئامادە دەکران و دوای بەرچاییەکی بە پەلە و زوو لە سبەینەدا تێکڕامان، جگە لە باوکم و مامم و یافەخرەی پووری گەورەم و یەک دوو بەردەست، بەرەو شوێنی سەیرانەکە دەچووین، ژن و منداڵ و پیاوی لێهاتوو بە سواری و هێندێکیش بە پێیان... ئەو ڕێگایە، بایی ڕۆیشتنی سەعاتێک و دوو سەعات بوایە بە چەپڵە ڕێزان و نوکتە و پلار تێگرتن و تریق و هۆڕ و گەشانەوە دەپێچرایەوە بۆ سەر ژوانی مەبەست.

من بە پێی بڕیاری ساواییم لە کۆشی دایانم بەسەر ولاغەوە یان بە باوەشی پیاوێکەوە وەکوو قەپووچکەی ئاو لەگەڵ شەپۆلی ئەو کەیف و زەوقە سەراو دەبووم. هەندێکیان کە جارێ لە تەمەنی پێش مەکتەبمدا بووم، بەر لەوەی بچین بۆ چنارۆک، بە قەڵەباڵغی و هاتوباتەوە سەردانێکی چاکی (پەڵکانە) مان کرد.ماڵی ئێمە و ماڵی مامم و ماڵی (خاڵە سەدر) ی کوڕی شێخ کەریم (خاڵی مامم بوو) لەگەڵ چەند ئافرەتێکی بە ساڵدا چووی، کە بە عادەت دەکەونە بەر حیسابی دڵڕاگرتن و خاترانە، دوای بەرچاییەکی زوو، لێ سوار بووین و بە دوو سەعات و نیو گەیشتینە سەر چاکەکە و لە ژێر دارتوویەکی بەسەر کانیاوێکەوە ڕوابوو بنگەمان دانا. وەها ڕۆیشتبوو کە ئەو کانیە، بە (اصطلاح)، بێبنە واتە کەسێکی بچێتە ناویەوە پێی ناگاتە زەوی و ئەگەر مەلە نەزانێ دەخنکێت. منداڵێکی لە ئێمە باڵخۆشتر، حەوێز ناو‹١٠›، کوڕی ئافرەتێکی سەر بە ماڵی خاڵە سەدرمان لەگەڵدا بوو ئازاییی خۆی تاقی کردەوە بەوەدا جۆلانە بە سەر کانیەکەدا بکات و ترسی خنکان نەیوەستێنێ. دەستی گەیاندە لکەتوویێک و خۆی بۆ شل کرد و بە دەنگی بەرز تێی هەڵکرد: حێلانێ جۆلانێ... جارێ بە تەواوی سەرێکیان بە سەر کانیەکەوە جۆلانەی نە کردبوو لکە تووی هەرام قرچەی کرد و شکا و حەوێز شڵپەی لە ئاوی کانیەکە هێنا. دایکی زیراندی و خەڵقەکەش سەغڵەت بوون لە ترسی ژێراو بوونی لەو کانیە بێبنەدا، کەچی حەوێز بە سەلامەتی لە کانیەکەدا چەقی و هەر هەتا هەوراز کەمەری لە ئاودا بوو. تومەز کانیی فێڵباز بە هیچە ئەو ناوبانگەی بۆ خۆی داسەپاندبوو. ترسی خنکانەکە بوو بە پێکەنینێک و تریق و هوڕێک ئەو سەری دیار نەبێ. ئەو حەوێزە باوکی نەمابوو، لە جیرانەتیی ماڵی خاڵە سەدر بە خۆی و دایکیەوە، لە چاو وەزعی بێباوکی، ژیانێکی خۆشکەڵەی ڕادەبوارد و بە زۆریش لە هاموشۆی خزمانەدا هاوبەشی دەبوو لە گەمە و گەپی هاوتەمەنەکانی خۆی لە بەرەی ئێمە و ماڵ خاڵە سەدر. ئەو ڕۆژە لەو جۆلانە مەترسی لێ کراوەدا مەبەسی خۆهەڵدانەوە بوو بە سەر فەتحی (شیربرام) و فاتیحی خاڵە سەدر کە هاوتەمەنی بوون.

پەڵکانە بریتییە لەو کانیاوە و قەبرستانێکی لێوەی نزیکە. وەها ڕۆیشتووە کە پیاوچاکێک لەو قەبرستانە نێژراوە، گۆیا ئاوی کانیەکەش دەرماناوە. لە ماوەیەکی کەمدا دێی (ناسراغا) هەیە کە هی ماڵی شێخ کەریم بوو، ئەوسا بەشێکی هی خاڵە سەدر، دواتر بە کڕینەوە هەمووی بوو بە هی ئەو. لەو جۆرە سەیرانانەدا ئەو دێیەی لێمانەوە نزیک بایە یارمەتیی دەدراین لە هەر شتێکی پێویست بایە، لە ماست و دۆ درێغییان نەدەکرد، وەها دەبوو گیسک وەیا بەرخیان بە دیاری بۆ دەهێنایین هەرچەند لە لایەن خواردنەوە بە کاردروستایی تەواوەوە دەچووینە ئەو شوێنانە. خەلقەکەش ئەو ڕۆژە پێمانەوە

دەگەشانەوە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە هەلێک دەبوو دەقی ژیانی یەکنەوایانی تێدا بشکێنن و لە نزیکەوە سەر بە جۆری ژیانی شارستاندا بگرن. هەمیشە ئافرەتی لادێ حەزی کردووە خشڵ و پۆشاکی ئافرەتی شارستان ببینێت بە بەژن و باڵای ئافرەتەکەوە. زۆر بە سەیری منداڵەکانیان نامۆییان لێ دەکردین، هەر دەتگوت ئێمەیان بە دانیشتووی جیهانێکی نائاشنا بەوان حیساب دەکرد، تەنانەت کەم گەپی منداڵی لادێ هەیە بە هی منداڵی شارستان بچێ، لەوەشدا جوداوازیی شارستان و لادێ کاریگەر بوو نەک هی چینایەتی چونکە بۆ منداڵی لادێ هەموو منداڵی شارستان بێگانە بوون بە دەوڵەمەند و هەژاریەوە، لە شاریشدا منداڵ هەژار بایە یان دەوڵەمەند بەیەکەوە یارییان دەکرد.

لە کۆیە کە بتروانییایە پەلکانە و ناسراغا، رووت دەکەوتە رووکاری دەربەندی بازیان واتە لە نێوان باشوور و رۆژهەڵاتی کۆیێ کەوتوون.

جاری وەها دەبوو لە سەرەتای هاویندا لە کۆیە، یان لە مانگی ئاب لە چنارۆکەوە دەچووین بۆ کانیە گەرمەکەی مەشوور بە (حەمام جەلی). بۆ خەڵقی ناوچەی کۆیێ بە ئاهەنگی ئەو ناوەوە دەگوترا حەمام عەلی و حەمام جەلی. مەبەس لە حەمام عەلی کانیە گەرمەکەی (حمام العليل)ی نزیک مووسڵە، کەم کەسیش دەیزانێ حەمام عەلی قوت کراوی (حمام العليل)ـە. کانیاوی (حەمام جەلی) لە دوو کیلۆمەتری دێی جەلی بە سەر رووباری (باسەڵم) و لە دامەنی کلکەی چیای ئاوەگرد بە لای چنارۆکەوە هەڵکەوتووە.

جێگەی هەڵقوڵینی کانیە گەرمەکە بە رۆخی رووبارەکەوە بوو، هەر ساڵە کەڵەکی مەحکەمی ئاو نەدەلاندوویان بە دەوری کانیەکەوە هەڵدەنا تاکوو ئاوی رووباری تێکەڵ نەبێ و ساردی نەکاتەوە. هەڵبەت کەڵەک لە خۆوە هەڵنانڕێ و ئاوی سارد و گەرم بە خۆڕایی لێکدی جودا ناکرێتەوە.

دەبوو یەکێک ئەم کارە بە ئەستۆی خۆیەوە بگرێ. لەو دەمانەدا کە من بۆ بیرەوەرییان دەچمەوە خزمێکی جەلیەتیمان، حاجی کوڕی مەلا عارف، سەروبەری کانی هەڵنان و رێک خستنی شوێنی ژنان و پیاوانی ئەنجام دەدا لە پاداشدا مزەیەکی بێئەرکی بۆ دەچوو لەو کەسانەی دەهاتنە سەر گەڕاوان و ئاوی گەرمی حەمام جەلی (نەختێکی دیکە باسی گەڕاوان دێت). من ئەو مامە حاجییەی مەلا عارفم چاک بە بیر دێت. چ لەو سەفەرانەی جەلی و حەمام جەلی ئێمە بێت و چ لە سەردانی ئەو بۆ چنارۆک و کۆیە بێت، گەلێک جاران دیتوومە و گوێم لێ بووە. مەلا عارفی باوکی، کە ئەوسا پیرترین کەسێکی جەلی زادان بوو، بە حاڵ وێنەیەکی تارمایی رەنگی لێ یاد دەکەمەوە ئەویش لە رێی بیستنەوە. بەینێکی مەودا درێژی لەگەڵ باپیرم، بە دوا ئەویشدا لەگەڵ باوکم رابواردووە هەر لە ماڵی ئەوانیش وەک ئەندامێکی خێزان بەسەری بردووە. خەبەراتی ئەو مەلا عارفە لە گەلێک باردا باس دەکرا تەنانەت باوکم گەلێک لەتیفەی لێ دەگێڕایەوە، یەکێک لەوانە ئەوە بوو دەیگوت رەمەزانێکیان کەوا تازە دەهات بکەوێتە گەرمای هاوین، مەلا عارف، دمە و عەسرێک لای باوکم لە قووڵایی دڵەوە هەناسەیەکی حەسرەتەومەندی هەڵدەکێشێت. باوکم لێی دەپرسێ ئەو هەموو حەسرەتەی بۆچی بوو؟ دیسان بە دەم هەناسە هەڵکێشانەوە دەڵێ خۆزی نەدەمردم هەتا فتارێکی بە ئارەزۆی دڵی خۆمم کردبایەوە.

باوکم پێی دەڵێ، مەلا عارف تۆ ئارەزۆکەت بڵێ، مەرج بێ مادەم لە توانامدا بێ فتارەکەت بۆ ساز

دەدەم دابزانم حەز لە چی دەکەیت. ئەویش پڕ بە دڵ و بێ مەبەستی گەپ و پێکەنین دەڵێ: تەرۆزییەکی پیر پیر، دۆیەکی ترش ترش، نانێکی ڕشاوی بووبێتەوە هەویر... ئەمەی گوت و وسکت بوو. باوکم بە دیار ژماردنی خواردەمەنیی دیکەوە گوێ ڕادەگرێ بەڵام هیچی دیکەی بە دوادا نایەت. دەزانێ ئەمەیە ئارەزۆکەی، ئەویش پێی دەڵێتەوە: مەلا سبەینێ دوای عەسر دەنێرم لای بەقاڵەکان کام تەرۆزی لەبەر زێدە پیری حەیوانیش نای خوات ئەوت بۆ بهێنن. هەر لە دوا ڕۆژهەڵاتیشەوە دۆی ماڵەکەی خۆمانت بۆ لەبەر هەتاو دادەنێین هەتا وەکوو زەهری هەلاهیل ترش هەڵدەگەڕێ، نانیشت بۆ لە ئاوی گەرم هەڵکێشن بە ئارەزۆی خۆت نەرم بێتەوە، ئەمما ئەگەر لە نەوسان وەزگیش بدەی نابێ لەوە بەولاوە هیچت بچێتە هەناو، خۆ تۆ منت تۆقاند بەو هەناسە دووکەڵاوییەت، لام وابوو داوای زلابیەی بەغدام لێ دەکەیت... ئێوارەی ڕۆژی دووەم مەلا عارف فتاری بە تەرۆزیی پیر و دۆی ترشاو و نانی هەویراوی کردەوە بەو جۆرەی کە تامەزرۆی خۆراکی بە هەشت لێی تێر نابێ. کە گەدەی لەو فتارە پڕ کرد شایەدیەکی بە دڵی هێنابوو گوتبووی ئنجا مردن حەقە و ناحەق نییە.

نەوەی مەلا عارف، کوڕی حاجی مەحموود ناو، دوای مەرگی باوکی بە زۆری لای ئێمە، بە تایبەتیش لای مامم لە کۆیە و چنارۆک بە سەری دەبرد. دواتر بوو بە خاوەن ژن وماڵ. وابزانم ئێستا لە هەولێر نیشتەجێ بووە منداڵیشی پێ گەیاندوون.

لە دەست خۆمدا نییە چەندێکی بە (جەلی)یەوە خەریک بـم لێی تێر نابـم. لە لایەکەوە ڕیشەی وجوودم لە کۆنەوە بەوێوە بەستراوەتەوە، لە لایەکی دیکەشەوە پێوەندیم پێیەوە لە ساوایی و منداڵیمدا بەهێز بوو، لێرەشدا بەسەرهاتی ئەو ڕۆژگارانەم دەگێڕمەوە کە بەشێکیان بە جەلی و حەمام جەلی و (گەڕاوان) و خزمانی جەلییەوە بەستراوەتەوە.

ئەو ناوە ئاوی مەعدەنیی زۆر هەبوو. جگە لە ئاوە گەرمەکە کە ناوی (حەمام جەلی)ی لێ وەرگیراوە، ئاوی دیکەی هەبوو پێیان دەگوت عەنکفریت. دیارە مەبەست (عین کبریت)ە کە دەماودەم زاراوەکە لە عەرەبییەوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە. ئەو ئاوەیان یەکجار زۆرتر بوو لە ئاوە گەرمەکە، وەک لەبیرمە ئاشگێڕ دەبوو، ئەویش بە ڕۆخی رووبارەکەوە، بەڵام لە بەری لای چنارۆک نەک جەلی، بەر لەوەی لە زاری گەلیەکەوە بەرەو دیوی جەلی دەربێت، بە ڕەنگێکی شینی سپات و بە کەفوکوڵەوە هەڵدەقوڵی و خەڵق بە نیازی چاکبوونەوە لە دەردی باداری تێیدا دەمانەوە... نەختێک لە ڕووبارەکە و بناری شاخەکە ترازابایت بەرەو چنارۆک دەگەییشتیتە شوێنێک پێیان دەگوت (گەڕاوان) و لە دوورایی نیو کیلۆمەترێکەوە، بەڵکوو زیاتریش بێنی دەهات. ئاوی ئەو شوێنە بۆ دەردی پیسکی و گولی چاک بوو. وشەی (گەڕ) وەک بزانم لە فارسیدا بە واتای کەچەڵ دێت بەو پێیە (گەڕاو) دەبێ بە ئاوێک بگوترێ بۆ کەچەڵی دەرمان بێت.

مناسبی جێگەیە بڵێم وشەی (پیسک)یش لە کوردیدا بۆ ڕیشەیەک دەچێتەوە لە بنەڕەتدا پێوەندی بە (پیسی)وە نییە. وەک لە لاپەڕە ۱۱۳ی کتێبی (فرهنگ ایران باستان) لە نووسینی پور داود باس دەکات، وشەی (پەیس) لە ئاڤێستادا بە واتای نەخشاندن هاتووە. پێشگری (نی ضـف) بە واتای (دا- وەک داهاتن، داگرتن)ی هاتۆتە سەر و لە دەورانی هەخامەنشییان بۆتە (نپشتن) بە واتای (نووسین) کە ئەگەر بە وردی لێک بدرێتەوە (دانەخشین) دەگرێتەوە، نەخشەکەش کە بۆ نووسین بردراوەتەوە لەوەوەیە

کە نووسین خۆی بریتییە لە پنۆکی ڕەش و سپی، ئیتر بۆ (بەڵەک)یش بردراوەتەوە.

بەو پێیە وشەی (پیسک) لە ئەسڵدا بە واتای (بەڵەک) هاتووە. بە هەمە حاڵ ئەو ئاوەی گەڕاوان حەقی بە سەر زمانەوانی و مێژووەوە نەماوە ئێستاکە بۆ گولی و پیسکی خۆی لە بار کردووە، ئەو قوڕەی لەو گەڕاوە پەیدا دەبێ وەکوو خمی شین خۆ دەنوێنێ. بە لای چنارۆکەوە بێیت دەگەیتە محاڵێک پێی دەڵێن (شینکان) سەرلەبەری بریتییە لە گردی شینکاڵ، هەر دەڵێی کۆمەڵی خۆڵەمێشی داری سووتەمەنین. بێگومان مادەیەک لەو خاکەدا هەیە وەهای شین دەکات و لەولاتریش ئاو دەکاتە (گەڕاو). حەیفە شوێنی وەها نایاب دەستی شارستانەتی و پیشەسازی و ئاوەدان کردنەوەی نەگاتێ.

دیمەنی ئەو گەلیەی ئاوی ڕووباری باسەڵمی پێدا دێت بەرەو حەمام جەلی و ڕووەو بیتوێن و دوکان، بۆ ئەو تەمەنی نێوان ساوایی و منداڵیم، زۆر سەرنج ڕاکێش بوو. بەر لەوەی چەکی ئاگردار زۆر بڵاوبێ شاخەکە پڵینگی هەبوو. هەر لەبیرمە لەو سەفەرانەی کە تەمەنم گەییشتبووە پلەی هۆش کرانەوە، ترسێکی پڵینگ لەگەڵمدا دەژیا تاکوو بەرەو ماڵ لێی دوور دەکەوتینەوە، ترسەکەش بە ئەساس لەوەوە دەهات کە دەنگوباسی ڕاوە پڵینگی ئەو شاخە بە سەر زارانەوە بوو، کەسانیش هەبوون لە دانیشتوانی ئەو ناوچەیە ناویان لە ڕاوەپڵینگ دەرکردبوو. ئەوەی ڕاستی بێ، شاخەکەش لەم بەرەو بەری ڕووبارەکەی باسەڵم، بۆ بەر زەینی ئەوسای منداڵیم، دەهشەتێکی دەخستە لێکدانەوەی خوتخوتە تێگەڕاوم چونکە تا ئەو دەمە هیچ شاخێکی وەها چڕ و نغورد و سەخت و بەتەڕاش و تاوێڵە بەردم نەدیتبوو، بە چاکی دێتەوە بیرم، کە لە دیمەنەکە ڕادەمام دەتگوت ئەم بەرەو گەلیەکە ڕاز و نیازێکی نێوان خۆیان بە خامۆشی لە یەکدی دەگەیەنن، تارمایی پڵنگیش لەناو ووتووێژدا وەکوو تەڵە نراوەتەوە بۆ ئەو کەسەی بێباکانە لە ئاوەدانی دوور بکەوێتەوە.

چەندی لە حەمام جەلی مابایەنەوە هەمیشە خزمانی جەلی بە دەورمانەوە دەبوون و لە خزمەت و بە فریاکەوتن درێغیان نەدەکرد. بەر لە چوونمان کەپر و ساباتمان لە حەمام جەلی بۆ ساز دەدرا، شەوانە پیاوی ئێشکچییان لامان دەمانەوە لەگەڵ جەماعەتی خۆمان هەتا سبەینە ئاگادارمان دەبوون، چەند جارانیش سەرمان لە گوندی جەلی دەدا و خزمانمان بە سەر دەکردەوە بە تایبەتی ئێمەی منداڵ کە حەزمان بە گەڕان پتر دەکرد تا خۆ لە ئاو هەڵکێشان. ئەو دەمە لە نێو خزمانی جەلی ڕیش سپیەتی بە (ئامۆزا محمد)ی خوالێخۆشبووی ڕەوا دیترا بوو.

ئەم پیاوە لە چاو هاو مەسەلەکانی خۆی زێدە بەرچاو و زۆریش ڕێز لێ گیراو بوو. لکی جەلیزادەی کۆیە و ئەو لکەی ئامۆزا محەمەدی برا گەورە بوو لە مەلا عەبدوڵڵای کاکی جەلی (باوکی مەلا عەبدورڕەحمانی‹١١› کاکی جەلی) دەگەنەوە یەک. باوکم تا بڵێی ئامۆزا محمدی خۆش دەویست و ڕێزی لێ دەنا و دڵی بۆی دەکرایەوە، منیش لەو منداڵییەمدا دڵم بۆی دەچوو. دەمدیت لەو خزمانەی جەلی و کەسانی ئەو ناوەی دەهاتنە لای باوکم تەنها ئامۆزا محمد یەکسەر دادەنیشت ئەوانی دیکە خۆگیرییان دەکرد هەتا باوکم تەکلیفی دانیشتنی دەکردن. ئەم دابەش شتێک نەبوو باوکم بە سەر خەڵقەکەیدا سەپاندبێ. لە خۆوە خەڵقەکە وەهایان لێ خۆش دەهات دوای ئیزنی ئەو لای دانیشن. لە نموونەی ئەو ڕێز و شکۆیە، نەمدیت لە هیچ کۆیەک کاکە حسێن و کاکە حەمە لە مەجلیسی سەید ئەحمەدی خانەقای

باوکیان دابنیشن، هەمیشە لە حزوور باوکیان وەک درەخت بە سەر پێیانەوە دەچەقین.

ئەو ساڵەی کە باوکم چوو بۆ لای جەلی، پێوەندی بە سەفەرە عادەتیەکانی ساڵانەی ماڵی ئێمە و ماڵی مامەوە نەبوو، چشتێک ڕووی دابوو، کە ئێستاکە نازانم چی بووە، هەلی ڕێک خست بۆ باوکم کە سەردانێکی ئەو ناوە بکات، زۆر لە مێژیش بوو حەزی دەکرد زیارەتی گۆڕی باپیرە گەورەمان کاکی جەلی و دیدەنی خزمانیش بکات. هاتوباتی ئەو سەردانە چ خزمایەتیی نەبوو لەگەڵ سەفەری ئێمە، لەو چەند ڕۆژانەدا کە باوکم لەو ناوە مایەوە خەڵقی ناوچەکە تێکڕایان هاتنە بەخێر هێنانی، خوا هەڵناگرێ خزمانی جەلیش بە گەورە و گچکەیانەوە، کوردی گوتەنی، خۆیان شەهید کرد لە خزمەتی مێوانان.

لەبیرمە ئەو هاوینە مێگەلی کۆمەڵێک لە مەڕدارانی دزەیی هاتبوون بۆ پاوانەکانی ناوچەی جەلی و سناوە و ئەو دەوروبەرە. خاوەن مێگەلەکان کە لە ئاغاکانی دزەیی بوون، ئەوانیش هاتنە سەردانی باوکم، دەستودیارییەکی باشیشیان پێ بوو بۆ ئەو بنەگەیەی کە خۆراکی بۆ مێوانەکانی باوکم دروست دەکرد‹١٢›. ڕەنگە ئەو ساڵە من لە پۆلی دووەم یا یەکەمی سەرەتایی بووبێتم، چ بەرهەڵستیشم نییە لەوەدا بمگێڕنەوە بۆ ئەو تەمەنە و ئەو چڕگەنەی بناری ئاوە گرد و دوو قەراغی ئەم بەر ئەو بەری ڕووبارەکەی باسەڵم.

لە یادی ترسی پڵینگ ئەو شتانەم بە بیردا دێنەوە کە لە ساواییم و لە منداڵیمدا ترسم لێیان هەبوو، مەبەسیش شتی ئەوتۆن لە عادەت بەدەر بن. لە سێ شت دەترسام هیچیان پێوەندییان بەوی دیکەوە نییە.

یەکەمیان ترسی سەگ، نازانم لە کوێوە ئەو ترسەم بۆ هاتبوو بەڵام لەبیرمە بە هەموو دڵ و گیان لێی دەتۆقیم، تەنانەت لێشم دوور بایە ترسەکەم ڕێ دەنیشت. کە گەورە بووم بە خۆدا شکانەوە نەیدەهێشت ترسەکەم پێوە دیار بێ بەڵام ئەوساش تا پێم کرابایە خۆم لە شالاوی سەگ دوور دەخستەوە، واتە خۆمم نە دەخستە ئەزموونی ترس و نەترسانەوە.

دووەمیان ترسی بە پەیژەدا هاتنە خوارەوە. نەمدەزانی چوونە سەری پەیژە هێندە جودایە لە پێدا هاتنە خواری. تاکوو جارێکیان بە پەیژە سەر کۆشکێکی تازە دروست کراوی ماڵی مامم کەوتم کە ویستم وەکوو خەڵقەکە بە پەیژەکەدا بێمەوە خوارێ لە سەرەتاوە ترسێکم سواری شانان بوو، ئنجا ترسەکەم لێ بوو بە سەر سووڕکێ. لەو سەربانە عەوقام و بە هیچ جۆرێک جورئەتم نەکرد لە پەیژەکە نزیک بکەومەوە. پیاوێکی لەوانەی خزمەتی باوکمیان دەکرد (صمد) ناو هات و لە کۆڵی خۆی کردم و پێشی گوتم چاوەکانت بچووقێنە و دەستەکانت لە ملم توند بکە و ترست نەبێ. ئامۆژگاریەکەم لە سەدی سەد جێبەجێ کرد، بەڵام لە دڵدا ئومێدم کەم بوو کە بە سەلامەتی دەگەمەوە سەربانەکەی ژێرەوە. دیار بوو (صمد) چ پەروای نەبوو چونکە هێندی بلێی یەک و دوو لە بانی ژێرەوەی دانام.

سەمەد کوڕە خاڵی کافیەی مەلایان بوو، کە ئەوسا چەند ساڵێک بوو هاتبووە ماڵمان، خۆیشی پتر لە دە ساڵ خزمەتی باوکمی کرد، تاکوو بۆی ڕێکەوت لە کۆتاییی سییەکان کاک مەجیدی ئامۆزام بوو بە مدیری قوتابخانەی ڕانیە و سەمەدی کرد بە فەراش. لەوەوە بوو بە ڕانیەیی بەڵام هەتا مرد هەر خزم و ناسیاو و دڵسۆزمان بوو. مردنەکەشی جۆرێک بوو بە زەینی کەسدا نەدەهات، ئاوی کوێرەکانی لە ڕانیە،

حەوزێکی گەورەی بە دیوار بۆ هەڵنرابوو، تاکوو ئەوانەی لە مزگەوتەکەی نزیکیەوە نوێژ دەکەن دەسنوێژی لێ بشۆن. جارێکیان لەو دەمەدا کە سەمەد حەنەفییەکی حەوزەکەی کردبۆوە و دەسنوێژی لەبەر دەشووشت، لە پڕ دیواری حەوزەکەی بە سەردا ڕما، ئاسنی لوولە و حەنەفییەکە لە سینگی چەقیبوو، یەک دوو ڕۆژ دواتر گیانی سپارد. هەزار ڕەحمەتی لێ بێ. وەی کە بۆی بە پەرۆش بووین.

ترسی سێیەم ئەگەر لە خۆم نەقەومابایە ڕەنگ بوو باوەڕ بە هەبوونی ئەو جۆرە ترسە نەکەم. چەند ساڵێکی تەمەنی ساواییم لە چاوی دوو کەس دەترسام، کە پێویست نابینم ناویان بهێنم، هەر دووکیان دەمێکە مردوون، چ ئاگاداریش نەبوون لەو ترسەی چاوی ئەوان بۆ منی دەڕسکاند، هەر دووشیان پێوەندییان پێمانەوە بە تین بوو، خۆشیان بە بچووکی باوکم لە قەڵەم دەدا، هەر ئەمیش بوو موشکیلەی بۆ من دەنایەوە چونکە ئەو پێوەندییە وەهای دەکرد زۆریان ببینم. تا منداڵ بووم کەس لێی نەبیستم حاڵی من چۆنە بە دەست ئەم دوو جووتە چاوەوە. بێگومان چاوی خاتوو زین ئەو کارەی لە کاکە مەم نەکردووە. کە گەورە بووم و لە ڕێگا تووشیان دەبووم بۆم ڕادەوەستان تا سڵاویان لێ دەکەم بە بیرمدا دەهاتەوە ئەو چاوانەی وەها پڕ لە خۆشەویستییان دەبینم کاتی خۆی چ باجێکی سەختی گیانییان لێ سەندووم، خۆشیان لە وەهم و لە خەیاڵیشدا هەستیان بەو کاریگەرییەی چاوەکانی خۆیان نەدەکرد. جیهان پڕە لەو جۆرە هەستی دەرنەبڕاو و تەئسیری بێ شوێن و کاریگەرایەتیی نەزۆک... بەڵام کێ دەڵێ حاڵ و باری ئەوتۆ نەبووە تەئسیری ئەوتۆیی بە زەقی و لە ڕووداودا خۆی نواندبێ؟ بە چ مەعلووم هەندێ نەساغی نەفسی لە من و تۆدا ناچێتەوە بۆ سەرچاوەی وەها خەیاڵ لێ نەکراو کە بە بیردا نایەتەوە؟ بە چ مەعلووم؟

لەو دیمەنانەی کە دێنەوە بەر خەیاڵی ساواییم و پەردەی زەینم بە تەواوی پڕ دەکەنەوە دیمەنێکە، ئەویش تێم دەگەیەنێ کەوا ڕەنگە بچووکی پۆرگی تەحەمولی منداڵ بکێشێتەوە بۆ بە گەورە نواندنی ئەو شتانەی دێنە بەر هەستی. نیوەڕۆ بوو، بە بۆنەی هاتنی خاڵە شێخ مارفی هەڵەجە، کە خۆی برا گەورەی بنەماڵەی بەرزنجییەکانی کۆیێ و خاڵە گەورەی مامم بوو، قاوەڵتی لە ماڵی مامم دەکرا.

من منداڵ بووم جارێ نەچووبوومە قوتابخانە. بە دەوری سینییەکی گەورەی سەرووی ڕیزە سینییەکانەوە باوکم و خاڵە شێخ مارف و دوو برای دیکەی کە خاڵە شێخ موحیەددین (نهانی) و خاڵە شێخ نجم الدین بوون، منیش لە خزمەتیاندا، نانمان دەخوارد. وام دەزانی ڕیشی ئەو سێ خاڵانە لە هاتوچۆی پاروو جوویندا هێندەی باوەشێن دێن و دەچن... ڕاستیەکەی لەو دەمەدا، وەختە بلێم، دنیام لێ بووبووە باوەشێنستان. هەر ئەو جارەش بە خزمەت خاڵە شێخ مارف گەییشتبووم، ئەویش بەم شێوەیەی نەفامی و نیگا شێوان. دواتر زانیم خاڵە شێخ مارف ڕیشی وەها نەبوو وەک دەهاتەوە بەر زەینی ساواییم، تومەز لە پەنا سێبەری ڕیشی دوو خاڵەکەی دیکەدا، بە تایبەتی هی خاڵە موحیەددین، ڕیش لە خۆوە زیادیان کردبوو.

دیمەنێکی دیکەی بەر زەینی ساواییم، کە لەو تەمەنەدا هەزاران هێندەی خۆی نرخ و بایەخی لام هەبوو، ئەمەیان بوو: کە پایز دادەهات و لە ژووران دەنووستین من و نەجیبەی خوشکم و فەتحی لەگەڵ یاعیسمەتی دایانم لە کۆنە ناوماڵی قەدیمی سەردەمی باپیرم دەبووین... لە پاییز و زستاندا سبەینان

تیشکی ڕۆژ لە سێ کولانکەی نزیک بنمیچی ناوماڵەکە دەهاتە ژوورەوە. یەکەم کولانەی کە تیشکی لێوە دەهاتە ژوورێ ئەوەیان بوو کە لەو سەری ناو ماڵەکە، دووری دەرگا و بە تەنیشت دیواری نێوان ئێمە و ماڵی مامەوە بوو. من چاوەنۆڕی ئەو دەمەم دەکرد، ئیتر لە هەوەڵەوە بە قەد پنۆکێک تیشک لە دیواری پشت کۆنە ئەستێرکەوە گەش دەبوو. بە پێی هەڵکشان و سووڕانی ڕۆژ ئەو پنۆکە تیشکەی کە هێندەی درهەمێک بوو وردە وردە پانتر دەبوو، جێگۆڕکێشی دەکرد بەرەژێری دیواری پشت ئەستێرکەکە. زۆری نەدەبرد پنۆکێکی نوێ لە تیشکی ڕۆژ، لە کولانەی ناوەڕاستەوە وەکوو شیشەی سپی، دووکەڵ و گەردە تۆزی ناو ماڵەکەی دەسمی تا لە شوێنێکی دیواری بەرانبەری چەسپ دەبوو. کە ڕۆژ پتر هەڵدەکشا و مەیلی بە تیشکی خۆی دەکردەوە ئەویش لە کولانەی سێیەمەوە گەرد و دووکەڵی دەسمی و... منیش بەو هەست و هۆشەی ساواییمەوە لە ناو نوێنی خۆمەوە بە خەیاڵ و خوولیا لەگەڵیاندا دەژیام هەتا دمی بەرچایی، ئەوسا تیشکەکانیش لە دیوارەکان بەردەبوونەوە سەر زەوی و تێوەڕامانیان وەزەحمەت دەکەوت جگە لەوەی کە نشینگەیان بە سەر کەلوپەل و پێڵاو و شتومەکی ناو ماڵەکەوە ئەو لە بارییەیان نەدەما وەک کە بە دیواری بێگرنجەوە ڕێکوپێک و لوسولێک خۆیان دەنواند.

ڕۆژێکی ئەگەر هەور و باران بایە زەوقی سبەینانم دەگۆڕا بۆ خوولیایەکی دیکە کەوا ڕەنگە لەوێشدا هەر من بە تەنها بە شتی وەهاوە خەریکابێتم. لە تەمەنێکی زۆر زووەوە حەزم دەکرد سەرنج لە ڕێژەوی پلووسکی بانەکان بگرم. ئەو پلووسکەی ئاوەڕۆی بانی پانی بەڕێ کردبایە ئاوەکەی زۆرتر و پەلامیزەی دوورتر دەڕۆیی پتری لێ ڕازی دەبووم. ئەگەر بانێکی پان پلووسکی نالەباری پێوەبایە ناڕاحەت دەبووم چونکە ئاوەکەی بە پرژاوی و لە نزیک بەردەمی خۆیەوە دەکەوتە سەر زەوی.ماڵەکەمان ئاوەڕۆی حەفت پلووسکی بانەکانی دەهاتەوە حەوشەی حەرەم و دیوەخانەوە. هەتا زۆر منداڵ بووم بەو حەفت پلوسکە تامەزرۆیی خۆمم لە مەراقەکەم دەشکاند، فێڵێکی دیکەشم دەخستە گەڕ بۆ دڵنیایی تەواوی خۆم: دەهاتم لە حەوشەی ژوورەوە خانیچکۆڵەی وەهام دەکرد بانەکەی بایی ئەوە بکا کە بارانی مەیلە و غوردەم ببارێ پلووسکی هەڵستێ هەرچەند بە کزیش بێ. لە هەڵنانی خانیچکۆڵەی وەهادا فەتحی یارمەتیی دەدام و یارمەتیەکەم بە هەوڵی خۆم حیساب دەکرد، ئەگەر یەکێکی گەورە دەستی لەو کارەدا بایە لە سەر خۆمم بە نوقسانی حیساب دەکرد و تامی نەدەما و خانیچکۆڵەکەم بە فێڵێک دەڕماند. کە نەختێک فەراقە بووم «مەراقی پلووسک» م لە سنووری ماڵەوە ڕۆیی بۆ گەڕەکی خۆمان، دواتر بۆ گەڕەکی دیکە تاکوو گەییشتمە تەمەنێک پەراوێزی مەراقەکەم بە پانایی شارەکە پان بۆوە ئیتر دەمزانی لە هەر گەڕەکە کام پلووسک قارەمانە و میزاوی دوور دەڕوات و دەوامەی ئاوەکەی پترە لە پلووسکی دیکە. لەو وردە حیسابەی بینبڕکێی نێوان پلووسەکەکان چەند پلووسکێکم هەڵاواردبوو کە ئاوەکەیان هێندە زۆر بوو لە بارانی غوردەمدا دەبوونە تاڤگە، یەکەمیان پلووسکی بازاری عەتاران، دووەمیان پلووسکی بانی قەیسەری نوێ، سێیەم پلووسکێکی مزگەوتی گەورە. بە کورتی لە ڕۆژی بارانەدا ئەو مەراقەم منی دەگێڕا، بە خۆم و چەتری بان سەرمەوە، لە تەفتیشی حاڵ و هەواڵی کەڵە پلووسکەکان و چەند و چۆنی ڕێژەویان و ئەو قورتەی لە خاک هەڵی دەکەنن.

سەیر لەوەدا بوو، حەزم نەدەکرد پاتەوپات پێمەوە دیار بێ ئەو مەراقە دڵم دەبزێوێ، خەڵقەکەی

ماڵەوەش لەگەڵ ئەوەدا کە شارەزام بوون لە روویان نەدەدام نەکا دڵشکستەم بکەن، بەڵام هەمیشە یاعیسمەت بە بەهانەیەک دەیبردمەوە بن نوا هەتا وشکی دەکردمەوە و گەرمی ڕادەهێنامەوە بێ ئەوەی پێم بڵێ ئاگاداری مەراقەکەمە وەیا چوونە بەر بارانم بۆ خاتری پلووسکی سارد و سڕ و بێ ئاگا لە منداڵی ژیر ناوەشێتەوە. هەر لەبیرمە کە دەمدیت یەکێک تەماشام دەکات لە کاتی سەرنج کشانم بۆ ڕێژەوی پلووسکێک، گورج چاوم لە پلووسکەکە هەڵدەئەنگاوت بۆ لایەکی دیکە. وەها دەبوو بۆ تاقی کردنەوەی زۆری و کەمیی ئاوی دوو پلووسک دەهاتم دوو عەیارەی چۆن یەکم لە یەک کاتدا دەخستە بەر ئاوی ئەو دوو پلووسکەوە: هەر کامێکی زووتر عەیارەی پڕ کردبایە ئەویان پاڵەوان دەردەچوو بە زۆری لەوەدا هاوزایەکم بە هانام ڕادەگەییشت بۆ ئەوەی بە هەردووکمان بتوانین لە یەک کاتدا عەیارەکان بخەینە شوێنی مەبەست.

بیرەوەریەکی بە هاتوبات و سەر و سەدای تەمەنی سەرەتایی منداڵیم ئاهەنگی «سونەتانە» بوو. لە کۆنەوە وەها ڕۆیشتووە کە سونەت کردنی نێرینە لە حەوش و ناوماڵی ئێمەدا بەدیوومە، لەبەر ئەمە هەرچەند ئاهەنگەکەش بۆ حیسابی ماڵی ئێمە بێت، پێویستە لە ماڵێکی دراوسێ و ناسیاودا بگەڕێ. داوەت و پڵاو لۆغان و کەیف و شادی ئەو ڕۆژە لە زەینمدا نەقش بەستوو بووە. من و سەڵاحی ئامۆزام و چەند هاوزای دیکەمان لە ماڵی جێرانێکمان (حاجی فەقێ محەمەد) کە یەکێک بوو لەوانەی بە درێژایی عومر شەوانە دەهاتنە لای باوکم، دراینە دەست وەستا و حەکیمی ئەو دەمە، لە نێو هەرا و هەڵڵاهەڵڵا و قیژەقیژی ئەوتۆدا کە بیری منداڵ بە خۆیەوە خەریک بکات لە ساواییەوە بۆ منداڵی بەڕێ کراین. هەندێک لەو منداڵانە بێ ئەوەی بکەونە ناو نوێنەوە یەکسەر لەبەر دەستی وەستاوە روویان کردە کۆڕی گەمە و گەپی عادەتی. ڕۆژێکیان حەوێزی مەلا سبوح (مەلا سبوح ئامۆزای باوکم بوو، ئەوسا بەرحەیات نەمابوو) نەک هەر بۆی نەکەوت، کە گەڕایەوە ماڵەوە کەوتە نێو حەوزەکەشیانەوە کە هەر خوا دەزانێ چ جۆرە میکرۆبی تێدا دەژیا. سەڵاح و حەوێز و ئیسماعیلی مەلا نووری (ئەویش کوڕی ئامۆزای باوکم بوو) لە من هەراشتر بوون. سددیقی کاک تاهیر و وابزانم ڕەفیقی حاجی کەریم (حاجی کەریم لە دایکرا برا گەورەی کاک تاهیر بوو) کەمێک لە من بچووکتر بوون.

لە نێو هەموویاندا من، کە ئاهەنگەکە بە ئەساس بۆ من بوو، ئازارێکی زۆرم لەو سونەت کردنە دیت ٤٠ شەوی بۆ کەوتم. لەو بەینە ماڵەکەمان هەمیشە وەک کارێزە بازاڕ یان خەستەخانە بوو. برادەرە سونەتکراوەکانیشم وەکوو خەڵقی دیکە دەهاتنەوە ئەحواڵ پرسیم. خەفەتێکی ئەو ڕۆژانەی لە جێگەدا کەوتم گەلێک پتر لە ئازاری چل ڕۆژیم بەردەوام بوو. گرامۆفۆنی دۆستێکیان هێنابوو بۆ خافڵاندنم، لە دەمی نیشتنەوەی ئازارم حەزم دەکرد گوێ لە قەوانەکانی بژاردەم ڕابگرم. ئەوسا «منیرە مهدیە» بە ناو بوو، منیش لەو تەمەنەدا ئاشقی دەنگی ئەو بووم. مەراقم لە گرامۆفۆن داگرت و داوام کرد یەکێکم بۆ بکڕن.

هەتا لە جێگەدا بووم گرامۆفۆنی خوازرایەوە تەسکینی دەدام، دوای هەڵستانەوەم بۆ خاوەنی هەناردراوە، ئیتر کەلێن کەوتە ئارەزۆمەوە و بە توندی داوای گرامۆفۆنێکی ملکی خۆمم کرد. کاک تاهیر لێم بووە دڕکی مەموزینان و بە هەزار بەڵگە ئەو خەڵقەی ئیقناع کرد کە کڕینی (صندوق) کارێکی

نابەجێیە و پارە بە فیڕۆدانە. لە مەسەلەی پارە خەرج کردن کاک تاهیر لە ماڵی ئێمە قسەی دەڕۆیشت چونکە وەکیلی باوکم بوو. سەری خوێنەر نەیەشێنم لەو شەڕە گەڕەکێیەی کڕین و نەکڕینی (صندوق – گرامۆفۆن) کاک تاهیر سەرکەوت منیش وەها دڵشکستە بووم کاری لە گیانم کردبێ. ئەو کاک تاهیرە لە باری دیکەدا وەها جانفیدا بوو بۆم سێ و دووی نەدەکرد لەوەدا گیانی خۆی لە پێناومدا بخاتە مەترسییەوە، کەچی لە ئاست سەد ڕوپیەی نرخی سندووق لێم بووە دوژمنی بابەکوشتە، مەسرەفەکەش لە کیس ئەو نەدەچوو. گەردەنی ئازاد بێ، هەرچەند لە حەد بەدەر خەفەتم خوارد و ساڵەهای دواتریش باس دەکرایەوە و خەفەتی نوێم لێ دەخواردەوە، ئێستاکەش لەو خەفەتە ڕەها نەبووم.

جارێکیان لەو تەمەنەی ساواییمدا وەختابوو لە ئاودا بخنکێم. من و سەلاحی ئامۆزام و حەوێزی مەلا سبوح لە سەر ڕۆخی حەوزەکەی ماڵی حەوێز بە ڕیز هەڵتووتەکابووین. سەلاح لە نێوانماندا بوو. لە پڕ بێ ئەوەی پێشتر خەبەردارییەک لە سەلاحەوە مەعلووم کرابێ من و حەوێزی خستە ناو حەوزەکەوە. ئەوەندە ورد و ساوا بووم نەتوانم لەو ئاوەدا پێ لە زەوی گیر بکەم و پەلە کوتکەی هاتنە دەرەوە بکەم. سەلاح دوای کەتنەکە هەڵاتبوو بێ ئەوەی کەس ئاگادار بکاتەوە لەوەی کردووەتی. لەبیرمە، کە ژێر ئاو بووم وەهام دەزانی ئاو دەمسوڕێنێ و سەروبنم دەکات بەڵام سەغڵەتیەکی وەهام بە بیردا نایەتەوە خەیاڵی مردنی پێوە بێ. خوا و ڕاستان یەکێک بە ڕێکەوت دەبینێ لچکی جلکی منداڵ لە ئاودا دیارە. بە ڕاکێشانی ئەو لچکە دەزانێ مەسەلە چییە و من و حەوێزی لە ئاوەکە دەرکێشا، ئیتر بوو بە هەرا و گریان و قەڵەباڵغی. لەبیرمە سەرەوژێریان کردمەوە بۆ ئەوەی ئاوی هەناوم دەردەمەوە. ئەوەشم لەبیرە کە یاعیسمەت لە باوەشی کردم، گوتم کلی چاوم بە ئاو شۆرا، دیارە تازە چاویان بە کل ڕشتبووم. سەیری نێوانی مردن و ژین چەند تەنکە! چەند دەقیقەیەکی دیکە پێمان ڕانەگەییشتبان من و حەوێز بۆی دەرچووبووین. ئەم حەوێزە برایەکی لە خۆ گەورەتری ناوی مەلا نافیعە، ئێستاکە دووەم تەمەن درێژە لە جەلیزادەکانی کۆیە. لە هەموان بە تەمەنتر حیسامودینی مەلا ڕەفعەتی مەلا حەبیبە. بە بۆنەی ناو هێنانی حیسامودینەوە دیمەنێکی زۆر کۆنی بیرەوەریی منداڵیم دێتەوە یاد.

مەلا ڕەفعەت، ئامۆزای باوکم، بە جحێڵی کۆچی دوایی دەکات و دوو کوڕی لە پاش بەجێ دەمێنێ (حسامالدین و عمر). لە تەمەندا ئەم دوو برایە لێک نزیک بوون. دیارە بێباوکی دەبێتە هۆی نەمانی چاوسوورکەرەوە لە بەیندا، ئیتر تۆران سەر بە شەڕە چەپەڵۆک دەگەیەنێ. ناوناوە، بە زۆریش لە دەمی جەمی سبەینەدا، یەکێک لەو دوو برایە بە چاوی فرمێسکاوییەوە لە پڕ بە ژوور دەکەوت و شکاتی لە براکەی دیکەی دەکرد لای باوکم. من ئەوسا زۆر منداڵ بووم ئەو دیمەنەم وەکوو ڕووداوێکی عادەتیی گەرما و سەرما و با و باران دەهاتە بەرچاو کە هەر دەبێ بقەومێ. باوکم هەرجارە ساردی دەکردنەوە و شکاتی دەپرسینەوە و بەسەر دەسدرێژکەردا دەچۆوە.

حیسامودین زوو ژنی هێنا، لەگەڵ ماڵی شێخ ڕەسووڵ، کە خاوەن تەکیە و ڕێ و جێن لە کۆیێ، خزمایەتیی بەست. لە ژن هێنانی خزمەکانم دووانم بە بیردا دێت کە جارێ زۆر منداڵ بووم، یەکیان ئەمەی کاک حیسامودین، ئەوی دیکەیان هی مەلا فەتاحی مەلا عیززەت کە ئامۆزای کاک حیسامودین بوو. لەبیرمە گرامۆفۆنیان لە ماڵی خاڵە عیززەت لێ دەدا – مەلا عیززەت ئامۆزای باوکم و خاڵی

عەبدولموقتەدیری برام بوو. لەو قەوانانەی دەنگیان لەبەر گوێم دەزرینگێتەوە و هەستی ئەوساکەمم لە دڵی ئێستاکەمدا دەبزێوێ گۆرانیی (انا راضي وابوها راضي) ی ساڵح عەبدولحەی و (رسول السلم الی مصر) کە دەیان گوت هی کەلسوومە، یەکێکی دیکەی میسریش بوو کە ئاهەنگەکەیم لەبیرە بەڵام هیچ وشەیەکی شیعرەکەیم لەبیر نەماوە. لەگەڵ ئەم قەوانانەدا قەوانی مەلا تەهای کەرکووکی و سەید ئەحمەد و سەید ئەمینی مووسڵیش دەنگیان دەهات. نایەتەوە بەر یادم، ئەو دەمە، قەوانی کوردیم لە بەزمەکەدا بیستبێ.

دیمەنێکی دیکەی بیرەوەریی منداڵیم، کە ئەویش وەکوو با و بارانی حەتمی هەر دەبێ ڕوو بدات ، ئەوەبوو کە لە چەند مانگێکدا جارێکیان سۆفی تۆفیق – لە مریدەکانی بنەماڵەی شەدەڵە – بە خۆی و عەسای دەستی و ڕیشی درێژیەوە بە حاڵ و سەمای جەزبەگرتنەوە خۆی بە حەوشی دیوی حەرەمدا دەکرد و چەرخە بە دەوری ئەو دار و دیوارانەی دەکرد و کەفی هەڵدەدا و یەک نەفەس و بەردەوام. (بەقوربانت بـم مام مەلا، سەگی دەرگەتم مام مەلا، ئاگرم تێبەربوو مام مەلا...)ی بە دەنگی هەرە بەرزی دەگوتەوە و دەگریا و دەگەڕا و نازانم بڵێم چی دەکرد، باوکیشم بە سەر پێیانەوە سەبری لێ دەگرت هەتا سارد دەبۆوە و دەهاتەوە سەر باری ئاسایی، ئەوسا بە پێی عادەتی هەموو جارانی (مووفەڕک)ێکی لە پۆشاک، وەک سەرکەوا، سەڵتە، کورتەک، لێ وەردەگرت و بە دەستەکانیدا دەنووسا و بەدەم هەنیسکەوە بۆی دەردەچوو. ئەم حاڵ و جەزبەی سۆفی تۆفیق یەکجار کاری تێدەکردم و ماوەیەکی درێژ لەگەڵمدا دەژیا، دواتریش کە هۆشم کرایەوە ئاواتم دەخواست کەوا کاشکی وەزعەکەم نەدیتایە چونکە لە دەروونمدا دەیهەژاندم و زامداری دەکردم.

ئەگەر بوێرم دەڵێم دیمەنی جەزبەی سۆفی تۆفیق ناوناوە لە خەومدا لێم دەبوو بە جۆرە کامووسێک چەند سانییەیەکی دەخایاند و زۆری پێوە سەغڵەت دەبووم. ئەم شێوە کامووسە جودایە لە کامووسی عادەتی کە دەشێ دووچاری هەموو کەسێک ببێت، خۆیشم لێی بەڵەدم. کامووسی عادەتیلە وێنەی تاداری دەکات، هەرچی ئەمەیانە بێوێنەیە و وەسف ناکرێ مەگەر ئەوەندەی کە بڵێم کەف و لەرز و هەڵسووڕانی سۆفی تۆفیق تێک بکەوە و بیکە بە شڵەژانێکی چەند سانییە و بە مێشکتیدا تێپەڕێنە پێ بە پێی هەڵکشانم لە تەمەندا ئەم جۆرە کامووسە بەرەو کەم بوونەوەوە ڕۆیی تا ئەوەی بڵێم لە چەند ساڵێکدا جارێک دەیبینم یا نایبینم.

هەر لەبیرمە، زۆر بە ڕوونیش بیری دەکەمەوە، یەکەم جاری کامووسی عادەتیم تووش بوو، ڕەمەزان لە زستاندا بوو، یەکەم ساڵیش بوو دەستم کردبوو بە ڕۆژوو گرتن، شەوێکیان دوای پارشێو کردن نووستمەوە لە شێوەی خەونی ئاڵۆزدا دووچاری حاڵەتێک بووم لە هەناسە سواری و مشەوەشی و شڵەژان و ترس و تەنگەتاوی کەوا هەرگیز پێشتر دووچاری نەبووبووم. کە حاڵەتەکە بەسەر چوو خەبەرم بۆوە و دڵەکوتکەی تەنگەتاوی خەوەکەم هەر پێوە بوو. ئەوسا هیچ ناوێکم بۆ ئەو حاڵەتە نەبیستبوو، فکریشم نەکردبۆوە لە هەبوونی حاڵەتی ئەوتۆیی. وەهام زانی خەونێکی زێدە ناخۆشم دیتووە، بەڵام نەمتوانی وەیا نەموێرا بخەومەوە لە ترسی هاتنەوەی خەونە ناخۆشەکە. دواتر کە خەڵق خەبەریان بۆوە خەونەکەم بۆ گێڕانەوە پێیان گوتم ئەوە کامووس بووە. دوای ئەم تەجرەبەیە بە زۆری کە ڕادەکشام بۆ

نووستن ترسێکی کامووس لەگەڵمدا دەبوو بەڵام بەینێکی درێژی خایاند تا کامووسی دووەمم دیتەوە. وردە وردە لە کامووس ڕاهاتم تاکوو وەها دەبوو لەگەڵی بە خەبەر دەهاتم و ئاگاداری هەموو شتێک دەبووم و قسەی خەڵق تێدەگەییشتم بێ ئەوەی بتوانم لە ژێری هەڵستمەوە. بۆ ئەوەی خەڵقەکە ئاگادار بن لێم و ڕزگارم بکەن ناڵە ناڵم دەکرد. ئەگەر بە ناڵە ناڵ سەرنجی کەسم بۆ نەکشابایە بە دەنگی بەرزترەوە دەمناڵاند...

لە بیرەوەریی هاتوباتی فتارەکانی ڕەمەزان کەوا جارێ ساوا بووم و ڕۆژووم پێ نەدەگیرا بە چاکیم لە یادە کە ئێوارەیەکیان ڕۆژ لە زەردەپەڕ بوو، دنیاش سارد، زلۆبیەکم بردە سەربان بە دوو پەنجەی دەستی ڕاستمەوە بەرەو هەتاوم ڕاگرت، گۆیا سارد نەبێتەوە هەتا دەمی مەلا بانگدانی ئێوارە بەڵام زۆرم خۆ پێ نەگیرا و زلۆبیەکەم خوارد...

سەڵاحی ئامۆزاشم، زۆر لە ئێوارەکان، دەهاتە ناو زارکی دەرگەی نێوانماڵی مامم و ئێمە. لەو دەمەدا کە لەگەڵ باوکم خەریکی فتار دەبووین سەڵاح وەکوو مەلای موئەززین بانگی دەدا بەڵام چۆن بانگێک؟ دەیگوت (ئەڵڵاهو نەشەد ئەڵڵاهو نەشەد). وشەی (نەشەد)ی لە جێی (اشهد) بەکاردەهێنا، وشەکەشی لە ناوی (مەلا نەشئەت و سۆفی نەشئەت)ەوە دەخواستەوە کە یەکەمیان خزمێکی خوا لێ خۆشبوومان بوو دووەمیشیان ناسیاوێکی گەڕەکەکەمان بوو خەڵقیش بە (مەلا نەشەد، سۆفی نەشەد) ناویان دەبردن. بە هەمە حاڵ بانگەکەی هەموو ئێوارەیەک پاداشی لەگەڵدا دەبۆوە. باوکم لە فتاری سەر سینی تێشووی بۆ دەنارد لەو خۆراکەی کە بە لای منداڵەوە خۆش بێت و بانگی بۆ بدات، سەڵاحیش هەر ئەمەی بە ئامانج دەگرت لەو بانگدانەی.

لە موناسەبەی یادی ڕەمەزانی منداڵیم شتم بە بیر دێنەوە، بەڵام هەمووی شتی ئەوتۆن بە لای ساواوە سەرنج ڕاکێش بێ. ئێواران ئەگەر ساماڵ بایە باوکم بەر لە ڕۆژاوا بە چەند دەقیقەیەک دەچووە سەربانی ژوورەکەی خۆی ئەو ماوەیەی پێش بانگ دانی ئێوارەی بە پیاسە ڕادەبوارد.

لەو بانەوە گونبەدی مزگەوتی گەورە دیار بوو. موئەززینی مزگەوت ناوی مەلا حەبیب بوو، لە شوێنێک ڕادەوەستا کە باوکمی لێوە دیار بێ. کاتێک (سواد) بڵند دەبوو باوکم دەستێکی لێ هەڵدەتەکاند، ئەویش لە جێگەی خۆیەوە جبەکەی هەڵدەتەکاند بۆ ئەو تۆپچییەی لە بەردەمی قشڵە بە سەر تۆپی ڕەمەزانەوە چاوەنۆڕی دەکرد ئیتر تۆپەکەی ئاگر دەدا و فەرەحنایی دەکرایەوە.

ئەوسا تۆپچی (عەزە بەغدایی)یان پێ دەگوت. جگە لە تۆپی فتار و ڕۆژی جەژنەکان شەوی ڕەمەزانانیش لە دەمی پارشێودا خۆی و هاوڕێیەکی (ئاغلەب حەمە عەبۆ هاوڕێیی دەکرد) بە شاردا دەگەڕان و بە جووتە تەپڵییان لێ دەدا، هەر یەکەیان لە نەوایەک. عەزە بەغدایی تەپڵییەکی بچووکی بەبەر سنگییەوە دەگرت و بە هەر دوو دەست، ئەمما بە ئوستادی دەیکوتا. حەمە عەبۆ دەهۆڵێکی زلی بە لاشان و کەمەریدا دەکرد و بە دەستێک لەنگەری ئاهەنگی بۆ عەزە ڕادەگرت.

لە تەمەنی نێوان ساوایی و منداڵیمەوە، بە زۆری، لە دەمی تەپڵی پارشێودا خەبەرم دەبۆوە، کە دەنگی تەپڵی و دەهۆڵ لە گەڕەکەکەی ئێمە نزیک دەبۆوە یەکێکم بە چراوە لەگەڵدا دەهات و دەرگەی دەرەوەیان بۆ دەکردمەوە و عەزە و حەمە عەبۆ دەگەییشتنە بەر دەرگەمان. تاوێکی باش تەپڵی و دەهۆڵیان بۆ

دەکوتام تا لێی تێر دەبووم، ئنجا قامتە جگەرەیەکی کوردیی بۆن خۆشم دەدانێ و دوعاخوازیمان لە یەکدی دەکرد. ئەو پێوەندییەی دەمی پارشێو لە بەینماندا هەتا هەردوویان بە ڕەحمەتی خوا چوون، هەرگیز لەبیر ناکەم. شەوی وەها دەبوو زوو بە خەبەر نەدەهاتم، کاتێک خەبەرم دەبۆوە گوێم لێ دەبوو تەپڵی و دەهۆڵ بە عادەتی شەوانی پێشوو لە بەر دەرگەمان دەنگیان دێت وەک کە خۆم لەوێ بـم. بە پەلە بۆیان دەچووم و (تعارف)مان بەجێ دەهێنا، وەهاش دەبوو بە خەبەر نەدەهاتم ئەوان فەرمانی خۆیان هەر بەجێ دەهێنا ئنجا سووری تەپڵی لێدانیان تەواو دەکرد. شەوێکی باران و ڕەهێڵ بوایە تەپڵی لێدان بە کۆڵاناندا نەدەشیا بە تایبەتی لەبەر ئاوی پلووسکان کە خۆ لێ پاراستن و دەهۆڵ لێ شاردنەوەی وەزەحمەت دەکەوێ. لەو تەرزە شەوەدا عەزە لە کەمەری دەوری گونبەدی مزگەوتی گەورە دەگەڕا و دەیکوتا، منیش ئەگەر بە خەبەر بامایە خەیاڵم بۆی دەکشا و بە یادی شەوەکانی دیکە گوێم لێی دەگرت.

عەزە بەغدایی وەک بە ناوەکەیدا دیارە. عارەب و بەغدایی بوو. ڕەنگی ڕەشتاڵە و باڵای کورت بوو، وتووێژیشی پێوەی دیار بوو کە فێری کوردی بووە. لە زۆر وورده کەسب و کاردا شارەزا بوو، وەک کە دیتمان تۆپچی و تەپڵی زەن بوو. ڕۆژی کە بووک بۆ کاکە زیادی حەماغا گوێزرایەوە، عەزە بەغدایی دەست ڕەنگینییەکی جوانی نواند. ئەوسا من لە سەرەتاکانی خوێندنمدا بووم و بە چاوی منداڵی سەیری مەهارەتەکەی عەزەم دەکرد. ناتوانم بە تەواوی وەسفی چۆنیەتیی ئەو مەهارەتە بکەم بەڵام ئەوەندەم لەبیرە کە عەزە لە پێش وڵاغی بووکەوە لە ژێر تارایەکی ئاڵ و سەوز و بەریندا بەسەر ئەسکەلەیەکی دارینەوە کە لە ژێر پەردەدا بە چاو نەدەبیترا مەقەسەی دەکرد هەر دەتگوت سواری جانەوەرێکی ئەفسانەیی بووە، مچەی حەبە تۆزەش (خەڵقی سلێمانی بوو لە کۆیێ پێیان دەگوت مچە ژنانی) جلکی ئافرەتانی لەبەر کردبوو، بە ڕەقس و چەغانە لە پێشاپێشەوە بەرەو ماڵی زاوا دەهات، ئاپۆرەی بینەرانیش لەم بەر و ئەو بەری ڕێگەی دەستەی بووک گوێستنەوە، هەر لە ماڵی کەریماغای مەلا وەحیداغای حەوێزی هەتا ماڵی حەماغای غەفووری وەک بیشەڵانی تێک هاویشتوو کەڵەکەیان بەسەر یەکدیدا دەکرد. بەزم و ئاهەنگی ئەو شایییە دە ڕۆژەکی خایاند و گەلێک لە سوار و پیادەی عەشایر و دەشت و دەری کۆیە و ڕانیە و خۆشناوەتیش تێیدا بەشدار بوون و ئێواران ڕمبازی و جلیتبازی لە مەزرای بەر (دەرکی گەروو سۆرک) دەکرا. لەبیرمە ئێوارەیەکیان بە دیار غارێنێ و ڕمبازیی سوارانەوە لەگەڵ چەند کەسێکی خۆمان ڕاوەستابووم، دیتم سوارێکی عەشیرەتی جلیت بەدەست وڵاغی تاودا بۆ لای شەفیقی عەولاغای حەوێزی کە ئەوسا لە سوارە هەرە ماهیر و شیرینەکانی دەوری خۆی حیساب دەکرا، گەنجێکی زێدە بەرچاو و قۆزیش بوو. شەفیقاغا بە پێی دەستووری جلیتبازی وڵاغەکەی خۆی خستە غار و ڕووشی وەرگێڕا بۆ لای کابرای جلیت بەدەست. کابرا جلیتی حەواڵەی لای شەفیقاغا کرد، ئەویش هەوڵی دا جلیتەکە بقۆزێتەوە بەڵام دەست و قامی کابرای جلیت هاوێژ ڕاستی نەهێنا و جلیتەکە مەتر و نیوێک لە شەفیقاغا دوور ڕەت بوو. شەفیقاغا بۆی هەبوو باداتەوە سەر غەریمی خۆی بەڵام وابزانم تێبینیی لەوەدا کرد کە کابرا مێوانە و خاڵەبەخشی کرد. من ئەم دیمەنەم بە چاکی لەبیرە، واش دەزانم لەو شایییە بوو کە بۆ ئاهەنگی ژن هێنانی کاکە زیاد دەگەڕا، ئنجا ئەگەر لە بیرکردنەوەدا بە سەهوو چووبێتم نازانم بڵێم لە چ ئاهەنگێکی دیکەدا بووە چونکە لەو تەمەنەدا بەزمێکی دیکەی وەها بە

هاتوبات نایەتەوە بەر یادم.

«دەرکی گەروو سۆرک» ناوێکی پاشماوەی ئەو دەورانەیە کە کۆیێ شوورەی بەدەورەوە هەبووە و شەوان دەرگاکانی دادەخران. ئەم دەرگەی گەروو سۆرک لە لایەن قیبلەی شارەکەوە بوو. یەکێکی دیکە لە سەرووی شار بەلای باکووردا پێی دەگوترا «دەرکی خۆشناوان». سێیەمیان وەختی خۆی پێی گوتراوە «دەرکی بابان» لە سەمتی بەری ولاتی سلێمانی بوو. لە دەورانی ئێمەدا ناوی گۆڕابوو پێی دەگوترا «قۆنگری سەرشاخان». لە دیوەخانی حەماغا باس کرابوو گۆیا حاجی بەکراغای حەوێزی شوورەی نزیک گەڕەک و ماڵی حەوێزیانی هەڵوەشاندووە و کردوویەتی بە کەرەستەی کۆشک و باڵەخانەی خۆی. حەماغا گوتبووی حاشا للە ئەو نەی کرد، ئێمە کە خانوو و دیوەخانەی مەحمووداغای باوکمان بینا کرد بەشێکی شوورەکەمان، کە مەیلەو کاول بووبوو، هەڵوەشاند و کردمانە دیواری ئەو تازە بینایەمان. لە کتێبەکەی «حەماغای گەورە» مێژووی دروست کردنی ئەو خانووە بە حیسابی «جمل» لە برە شیعرێکی فارسی چەند بەیتیدا هاتووە، دەکەوێتە پاش ١٢٧٠ ساڵ مەرگی حاجی بەکراغا.

بە هەمە حاڵ ئەم دیمەنانە هی سەرەتای قۆناغی دوای ساواییمە، لەوەشدا عەزە بەغدایی پشکێکی بەرچاوی هەیە، مچەی حەبە تۆزەش یەکێکە لەو کەسانەی وێنەیان لە ئاوێنەی هەستی ساواییمدا نەقش بەستوو بووە چونکە بە زۆری سەردانی کۆیەی دەکرد و بە پێی مەیلی ژنانەی هەمیشە لە مەجلیسی ژنە خاوەن ماڵ و حاڵەکانی ئەوسادا خزمەتگوزاریی بەجێ دەگەیاند و هەر جارەش خەبەراتی ژنە ناودارەکانی سلێمانی و کەرکووک و هەڵەبجەی، وەک نەشرەی ئەخبار بەو مەجلیسانەدا بلاو دەکردەوە. هاتوچۆی بۆ ماڵی ئێمە و ماڵی مامم بەردەوام بوو، تەنانەت جارێکیان لەگەڵماندا هات بۆ سەردانی حەمام جەلی، لە گەڕانەوەشدا بە درێژایی ڕێگا گۆرانیی بۆ گوتین و چەغانەی لێدا، بە سەر پشتی ولاغەوە. ئەو جارەیان مامم و خاڵە عیززەت لەگەڵدا بوون، منیش لە پاشکۆی کاک تاهیری حەمە لاڵ سواری ماینە بۆرە بووم کە لە خالانمەوە بە دیاری بۆم هاتبوو، مەبەستیش خالۆانی پژدەرە. لە هەوەڵەوە ئەسپێکی گوڵڕەنگی قەشەنگم لە شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵ، ئامۆزای دایکم و زاوامان، بۆ هات... دواتر باوکم ئەسپەکەی بۆ هەناردنەوە بە نیازی ئەوەی لە شوێنی ئەودا ماینێکم بۆ بنێرن، ئیتر ماینە بۆرە، کە دەتگوت شیری سپییە وەک پەیکەری وەستایەکی هونەرکار خڕوخۆڵ و قەشەنگ ڕەوت و غاری دەکرد، لە جێی ئەسپە شێ بۆم بوو بە دیاری. ئەو ڕۆژە کە لە حەمام جەلی دەگەڕاینەوە و مچەی حەبە تۆزە گۆرانی و چەغانەی لە کاردا بوون کاک تاهیر جڵەوی بۆ ماینە بۆرە بەرەڵلا کرد و بەمەودا پێش قافڵەی حەمامچییان کەوت، بەلام لە ڕێگەیەکی هەڵەوە رۆیی... چەندێکی جەماعەت لە دواوە بە پلار و دەنگی بەرزەوە گۆرانیی (هۆی خاڵی ڕێبوار، ڕێم لێ گۆڕاوە)یان بە دوادا ناردین کاک تاهیر لێی نەبیستن ئەوانیش گۆرانیەکەیان گۆڕی بە (ڕێت لێ گۆڕاوە). دوای هەڵەبوونێکی مزرۆکە ئنجا هاتینەوە سەر ڕاستە ڕێگای چنارۆک.

ساواییم و حەمەدی ڕەش

دەنگوباسی حەمەدی ڕەش داستانێکە بۆ خۆی. ڕاستییەکەی بەسەرهاتی ئەم کەڵە دزە بێباکە نەترساوە شیاوی سەرە باسێکی سەربەخۆی درێژەداری بە وردەیە. من لێرەدا تارماییی‌یەکی ڕووداوی شەقاوەتەکەی حەمەدی ڕەش باس دەکەم کە لەگەڵ بیرەوەریی تەمەنی شلکی ئەوسامدا بگونجێ، دەرفەتیشم نییە لە بەغداوە بۆی بچمەوە کۆیێ بە پرس و تۆژینەوە ڕەگوڕیشەی ژیانی بۆ بەر ڕووناکی دەربکێشمەوە.

حەمەدی ڕەش فەقێ بوو. لە ساواییمدا بەینێک لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی خوێندووە و زۆر جاران ئیش و کاری بەردەستی پووری گەورەم یافەخرەی کردووە. دەیانگوت وەکوو خۆیی هاتوچۆی ماڵ و مزگەوتی دەکرد. من بە بیرمدا نایەت بە زیندووەتی دیتبێتم، باشتریش ئەوەیە بڵێم وێنەیم لە یاد نەماوە. بە ڕواڵەت فەقێیەکی شەرم بە خۆ و چالاک بووە، دواتر دەرکەوت گورگ بوو لە پێستی مەڕدا.

شەوێکی هاوین، ماڵمان لە چنارۆک بوو، بەڵام من بە ڕێکەوت لە کۆیێ لای باوکم بووم. لەبەر منداڵیم، هێشتان مەجلیسی باوکم قەڵەباڵغ بوو من نووستم. کاتێک خەبەرم بۆوە شەو وەکوو ڕۆژی لێ هاتبوو لەبەر زۆریی چرا و هاموشۆکەر و دەنگوبەنگی قەوغای ماڵ و کووچە و کۆڵانەی دەورمان. ئەو دەمە جۆرێک سەیر هاتنەوە و ڕامان و شڵەژانێکم هەست پێکرد، دواتر بۆیان باس کردم چ رووی داوە.

پاش هەڵستانی مەجلیس مەلا عیززەتی ئامۆزای باوکم و مامەی وەستا برایم بە نۆرەی شەوانەی خۆیان لای باوکم دەمێننەوە، یاریدەدەرەکانی دیکە چوبوونەوە بۆ ماڵەکانیان. دوای داخستنی دەرگەی دەرەوە، لە سەربانەوە مامەی وەستا برایم ڕووناکییەکی دێتە بەرچاو لە ژوورێکی نزیک دەرگەی دەرەوە بۆ ماوەی تروکەیەکی چاو گەش دەبێتەوە و نامێنێت. بە باوکم و خاڵە عیززەت دەڵێ ئەگەر چاوم ڕەشکە و پێشکەی نەکردبێ زەلامێک لەو ژوورە خۆی حەشار داوە... خولاسە بۆی دەچێتە ژوورەکەوە، کابرایەک دەردپەڕێ بە خۆی و دیواربڕێکی گەورەی ئاسنەوە. مامە لە دواوە باوەشی پێدا دەگرێ، بۆی زەوت ناکرێ. کابرا کە دیتی دەرگا پێوە دراوە خۆ هەڵدەکوتێ بۆ سەربان، مامەی بە سەر پشت و کۆڵەوە. چەند پێچکەیەک لە قادرمەکان سەر دەکەوێ باوکم هەر دوو قاچی ڕادەکێشێ و دەیهێنێتەوە بۆ حەوشە. مەلا عیززەت دیواربڕەکەی دەکەوێتە بەر دەست تا تینی هەبوو لە پشتی مامەی ڕاکێشا بوو. مامە هاوار دەکات و کابرای لە دەستان بەر دەبێ... سەری خوێنەر نەیەشێنم خەڵق بە دەنگەوە هاتن و کابرایان دەردەست کرد، ئەویش هەر خەریک بوو رووی خۆی بشارێتەوە تاکوو سۆفی نەشئەت دەیناسێتەوە دەڵێ: کاکی ڕەش ئەوە تۆی؟ ئیتر عالەم ڕژانە ئەو ناوە، حکومەتیش خەبەری بۆوە و حەمەدی ڕەشیان بردبوو بۆ سەرا. لە ڕێگەی بەرەو سەرا مەلا فەتاحی مەلا عیززەت لەو دەمەدا کە حەمەدی ڕەش بە دەست خەڵق و پۆلیسەوە لە شەق و زللەدایە نوکتەی بۆ دێت و دەڵێ: فەقێ حەمەد ئەرێ (ضرب زید عمرا) تەرکیبی چییە؟

دەیانگوت حەمەدی ڕەش لەو شەوەدا ڕقی هەڵگرت لەو کەسانەی بە لێدان و شکاندنەوە زۆریان دەسدرێژی لێ کردبوو، لە ساڵانی دواتردا ئەو ڕقەی خۆی هەڵڕشت وەک کە بە کورتی لە بارەیەوە دەدوێم.

که ژوورەکەی دەگەڕێن چەند چشتێکی دزراوی تێدا دەدۆزنەوە کەوا تا ئەو دەمە نەزاندرابوو کێ دزیونی، یەکێک لەو شتانە سەعاتی موفەتیشی معاریف بوو کە لە قوتابخانەی سەرەتایی بە شەو دوای خەوتن لێی دزرابوو... حەمەدی ڕەش تەنها دانی بەوەدا هێنابوو کە بە نیازی دزی بۆ ماڵی ئێمە هاتبوو، شتەکانی دیکەی ئینکار کردبوو کەوا بە دزین دەر دەستی کردبن. گوتبووی لە کۆڵانە و نازانم کوێ دۆزیمنەتەوە. باوکم لە حەقی شەخسی خۆی خۆش بوو، لە ئاکامدا بە چەند مانگێک حوکم کۆتایی بە موحاکەمەی هات...

چەند ساڵێک بە سەر ئەم ڕووداوە تێپەڕی، حیکایەتی حەمەدی ڕەش کۆن بوو. من گەییشتبوومە تەمەنی خوێندن. دەمەو هاوین باسی دزرانی ماڵی فلان و فلان بە شاردا بڵاو بۆوە. چەند شەوێکان خەڵقەکە بێباک بوون بە خەیاڵی ئەوە کە دزین هەر هەبووە و هەر دەبێ. بەڵام مەسەلەکە لە حیسابی عادەتی تێپەڕی کرد. شەوانە چەند ماڵێک دەدزران بێ ئەوەی کەس هەست بە دز بکات. حکومەت دەورییەی دەنگ دان، خەڵقیش بە هەستەوە گورگە خەوەیان دەکرد. لەگەڵ ئەمەشدا بۆ سبەینە دەزاندرا کە ٤-٥ ماڵ دزراون. بە درێژایی شەو فیفرەی پاسەوانان لە کۆڵانە دەنگی دەهات خەڵقیش لە سەربانان ئاودەنگی یەکدییان دەکرد کەچی بۆ سبەینە ٦-٧ ماڵ مەعلووم دەکرا کە دزراون. خەلقی شار بە تەواوی ئۆقرەی لێ هەڵگیرابوو، منیش لەو تەمەنەدا وام بە بیردا دێت گوێ بیستی ئەو هاتوباتە دەبووم، بەڵام ترسم ڕێ نەدەنیشت چونکە ماڵمان لە چنارۆک بوو من هەمیسان بە ڕێکەوت ئەو هاوینەش لە کۆێی لەگەڵ باوکم بەسەرم دەبرد و بە شەو دەوروبەرمان قەڵەباڵغ بوو لەوانە نەبووین دز تەماعمان لێ بکات.

ئەوسا جەمیلاغای حاجی ئەسعەداغای حەوێزی قایمقام بوو. یەکێک لەوانەی ناحەزی بوون نامەی نووسیبوو بۆ ڕۆژنامەیەکی بەغدا و ئەو بارە نالەبارەی کۆیەی تێدا باس کردبوو، تاوانەکەشی لە مل کەمتەرخەمی و بێباکیی ئیدارەی قەزا پێچابوو. کە ئەم خەبەرە لە ڕۆژنامە بڵاوبۆوە ئیدارەی هەولێر و کۆیێ پێی سەغڵەتتر بوون. پاسەوان و دەورییەی شەویان زیاد کرد، هەستیش بەوە دەکرا کە ئەم دزە، یان ئەم دزانە، بەر لە بەیانی شار جێ دەهێڵن بۆ دەرەوە، ئیتر لە پاش عیشاوە دەستەیەک لە تفەنگچی لە زارکی هەر کۆڵانەیەکی بۆ دەرەوەی شار دەربکات خۆیان دادەنووساند، پاسەوان و دەورییەی عادەتیش لە گەڕان و سووڕاندا دەبوون هەتا سبەینە. شەوێکیان لەگەڵ تەقەی دەسرێژی تفەنگ خەبەرم بۆوە، هەستیشم کرد خەڵقی سەربانەکان کەوتنە پرس و گفتوگۆ لەگەڵ یەکدیدا، پاسەوانیش وەکوو تەتەر بە کۆڵاناندا دەیانچرپاند و فیفرەیان بە دەنگ دەهێنا. من خەوم لێ کەوتەوە. سبەینە بەر لە ڕۆژهەڵات هەڵستام و گوێم لێ بوو خەڵق بە تێکڕایی لە باس کردنەوەی تەقەکانی شەو بوون. هەر لەو قسانەیاندا بیستم کە حەمەدی ڕەش بەر ئەو تەقەیە کەوتووە و مەیتەکەی لە حەوشی سەرا فڕێ دراوە. یەکسەر چووم بۆ حەوشی سەرا‹١٣›.

یەکەم جار بوو چاوم بە سەروسیمای مردووی بێهەناسەی حەمەدی ڕەش بکەوێ. قەوارەی برینی گوللە لە دەندەڵەی سینگی دیار بوو، چاکەتێکی پۆلیسانی لەبەر بوو، پڕی باغەڵەکەی سەرسینگی تۆچایە بوو، لای دامەنی چەرچەفێکی پێدا درابوو چونکە لە کەمەری بەرەژێرەوەی ڕووت بوو، قەیتانی فیفرەشی بە فیفرەوە لە ملدا بوو تومەز هەموو شەوێک بە جلکی پۆلیسان دەگەڕا و کە پاسەوان و دەورییەی لێ

نزیک دەبوونەوە فیفرەی بۆ لێ دەدان وەک کە خۆی پاسەوان بێ، تفەنگیش بە شانەوە دەبوو وەکوو پۆلیس و پاسەوانەکان. ئەو شەوە چەند ماڵێکی بڕیبوو. بەر لە فەجر لەگەڵ هاوڕێکانی بەرەو دەرەوەی شار دەڕوات. بە ڕێکەوت ئەو شەوە لەو ڕێگایەوە بەرەو دەرەوە دەڕوات کە دەکەوێتە لای دەباخانان و حەمامی پیسکان بۆ سەر پردی ناو ڕەزەکان شۆڕ دەبێتەوە. تاقمێک لە پاسەوانی تفەنگچی کە لە ناویان پیاوی تایبەتی جەمیلاغا هەبوون، بە تەنیشت حەمامەکەوە خۆیان پەنهان دەکەن و بێ سەدا و دەنگ چاوەنۆڕی ڕێکەوت دەبن. کاتێک حەمەدی ڕەش و جەماعەتەکەی دەگەنە بەر لوولە تفەنگی ئەو ئێشکچییانە دەنگیان دەدەن، حەمەد تفەنگێکیان لە باڵ دەکات ئەوانیش دەسرێژی لێ دەکەن تەقە دەبڕێتەوە بێ ئەوەی بزانن کەس بەرکەوتووە یان نا.

پاش بەیان ئێشکچییەکان دەگەڕێنەوە بۆ ناو شار. ئەوساش مەعلووم ناکرێ چی ڕووی داوە، هەتا ڕێبوارێک لە ڕانیەوە دەگاتە ئەو شوێنەی تەقەی لێ کراوە، دەبینێ کوژراوێک کەوتۆتە ناو جۆگای بەر ڕێگەکەوە ئیتر خەبەر بە حکومەت ڕادەگەیەنێ و مەیتەکە دەبەنەوە بۆ سەرا و دەزاندرێ حەمەدی ڕەش کوژراوە. هاوڕێیەکی حەمەدی ڕەش، ناویم لەبیر نییە، بریندار دەبێ و بە خوێنەکەیدا دەچنەوە تا مەیتەکەی لە بناری شاخی چنارۆک بە دیوی کۆیەدا دەدۆزنەوە. ئەمیان سەر بە جەماعەتی کوێخا خدری هۆرمزیار بوو کە بە خۆی و چەند ماڵێکی خزمیەوە لە (کانی کەند)ی سەر بە چنارۆکی ئێمە دەژیان.

لە تەحقیقاتدا دەرکەوت حەمەدی ڕەش لەگەڵ ئەم تاقمە ماڵەی کانی کەند ڕێک دەکەوێت و مەکۆیان لە گردێکی بناری چیای چنارۆک بە سەر کانیەکەوە دەبێت. ئەو گردە ئێستا پێی دەگوترێ گردی حەمەدی ڕەش، کانیەکەش هەر بەوەوە ناو دەبرێ. ماڵێکی بە دزین دەستیان کەوتبایە لەو ناوەدا دەیانشاردەوە. کە لێیان قەوما و مەکۆیان دۆزرایەوە کەمتاکورتێکی ئەو ماڵە گەییشتەوە دەست خاوەنەکانیان.

کوێخا خدر بە خۆی و حەسەنی کوڕی و کەسانی دیکەشی گیران و حوکم دران، بەڵام نازانم چەند و چۆن. هێندەم لەبیرە هاوینێکی دواتر ماڵمان لە چنارۆک بوو کە کوێخا خدر ماوەی حوکمەکەی بەسەر برد و گەڕایەوە بۆ ماڵەکەی لە کانی کەند. کە بە لاماندا تێپەڕی دیتم ڕەنگی لە چاو هی پێش حەپس بوونی وەکوو شەعریی زەردی لێ هاتبوو تومەز لەو ماوەیەدا کەمتر لە جاران کەوتبوە بەر هەتاو. زۆریشی نەبرد بەسەردا مرد.

حەسەنی کوێخا خدر دوای باوکی گوێستییەوە بۆ بیتوێن. لە کوژرانی کەمالی جەلال سائیب، قایمقامی ڕانیە، تۆمەتی بۆ چوو و نەختێکیش گیرا بەڵام حوکم نەدرا. ئەویش زوو مرد، کچێکی (ئەستی) ناوی لە دوا بەجێ ما لای زڕنەنکی لە کانی کەند، مایەوە. هەتا دنیا دنیا بێ، دەنگ نییە و نەبووە وەکوو دەنگی ئەستی بالۆرەی گوتبێ. جۆرە زەنگۆڵە و هێنان و بردنێکی دەگمەن و تایبەتی لەو دەنگەدا هەبوو بالۆرەی بەرەو بەرزاییەوە دەبرد. ئەویش بە جحێڵی مرد.

حەمەدی ڕەش جگە لە سوود وەرگرتن لە جلک و فیفرەی پۆلیسان بۆ شوێن بزری، لە نۆینەکانی شاریش بە مرادی دزێوی دەگەییشت. بەشێکی زۆری ئەو نۆینانە زەلامیان تێڕا دەڕۆیشت، لەوەوە دەیتوانی لە دەمی سەغڵەتیدا خۆی تێدا بشارێتەوە. وەها دەبوو لە ماڵێکەوە بۆ ماڵێکی دراوسێ بە نۆییندا هاتوچۆی دەکرد. لە هەر کامێکیان لێی بە دەنگ هاتبانایە بەو نۆینەدا دەچوە ماڵەکەی دیکە

وەیان بەولاوە تریش، بە ئاسانیش دەیتوانی لەو تەرزە مالآنەدا بە یەک شەو چەند مالّێک بدزێ. لەلایەن تۆڵەستاندنەوە لەو کەسانەی کە لە شەوی دەردەست بوونی ئازاریان دابوو وەیا سووکایەتییان پێ کردبوو، وابزانم تۆڵەی خۆی لە هەموان ستاندەوە و یەک یەک مالّەکانیانی بە تالآن برد، لەگەڵ هەندێکیان هەڕەشە و تۆقاندن و سووک کردنیشی بەکارهێنابوو بێ ئەوەی خۆیان لێ ئاشکرا بکات.

هاتوباتی حەمەدی ڕەش دەوری چل شەوێکی ئەفسانەیی‌ی خایاند. لەو ماوەیەدا وەکوو مۆتەکە لە پەردەی مێشکی هەموو هۆشدارێک لە شاری کۆیێ بە نامۆیی و نەناسراوی چەسپ بوو. لە پاشماوەی دوای مەرگی دوو شت بەجێ مان، یەکێکیان بێوەژنەکەی بوو کە من لە دەمی کوژرانیدا جارێ نەمدەزانی ژنی هێناوە، دواتر بیستم بێوەژنی حەمەدی ڕەش شووی کردۆتەوە بە (ئاغا کۆر) کە بۆرە پیاوێکی چاو کزی کۆیی بوو. جگە لەوەی کە ئاغا کۆر بەو ژنەوە ناوی دەناسرا مەهارەتێکیشی هەبوو هەر لەوەم دیتوە. لەتکە هەناری بە دەستێکەوە دەگرت و بە ددان و زار خەریکی خواردنی دەبوو بێ ئەوەی یەک دەنکی لێ بڕژێ. من چەندین جار ئەمەم لێ دیتووە و هەرگیز دەنکی بەرنەبۆوە.

پاشماوەی دووەمی ئەو مەکۆ و گرد و کانیە بوو کە لە دەمی دزیندا کردبوونی بە حەشارگە. من و برادەران زۆر جار بۆی دەچووین و لێرە و لەوێ ژێر ئیستیکان و کەوچکە چایە و شتی ئەوتۆییمان لێ دەدیتەوە. لە سەرووی گردەکە دارمازوێک هەبوو، لە ژێریەوە دانە شاخی زل سەریان تێک نابوو، لە کەلێنێکەوە بە ناویدا سەرەژێر دەچووین بۆ وێنە ئەشکەفتێکی بچووک کە دانە شاخەکان بۆی ببون بە سەربان و بنمیچ. لە ڕووکاری بەرەو ژێری گردەکەوە بایی ئەوەی تفەنگچی نیشانە بگرێ کونێکی بچووک ساز درابوو بەسەر سێ لای گردەکەدا زاڵ بوو بە جۆرێک کەس نەتوانێ لێی نزیک ببێتەوە. ئەو قایم کارییەش شتێک بوو لە مەهارەتی دزانەی حەمەدی ڕەش دەوەشایەوە. یادی حەمەدی ڕەش دەبێتە کۆتایی‌ی ئاڵقەی سێیەمی ئەم زنجیرەیە.

دەڵێن: «عند ذکر الصالحین تنزل الرحمة»، خوایە تۆش بە گەورەیی خۆت، ڕوو ڕەشیی حەمەدی ڕەشمان لێ بکەیت بە شەبەقی کازیوە کە موژدەی ڕۆشنایی و هێمنایی ڕادەگەیەنێ.

تێبینی

لە ئاڵقەیەکی پێشوو تردا باسی حەسەنی مام فەتاحی پێبازۆک هاتبوو. دواتر زانیم لە ١٩٨٥/١/١٣ز کۆچی دوایی کردووە. حەسەن بە ناوی فەتاحی مامییەوە هەڵدەدراوە، باوکی ناوی عەبدوڵلا بووە. دوو کوڕی دیکەی کەوتنە دەشتی دزەیان. حەسەن وەچەی زۆری لە کچ و کوڕ لە پاش بەجێ ماوە. من سەرەخۆشیم لە کوڕە گەورەکەی، عەبدوڵلا، کرد. حیسامودینی مەلا ڕەفعەت و مەلا فەتاحی خاڵە عیززەتیش لە ناڕاحەتییەکەی ساڵی ١٩٩٠ لە هەولێر کۆچی دواییان کرد و لەوێش ناژران.

قۆناغی نێوان ساواییم و سەرەتای چوونە مەکتەبم، کەوا سێ ساڵێکی خایاندووە، لە هەردوو سەریشیەوە پەراوێزی هاوبەشی لەگەڵ قۆناغی پێشتر و دواتریەوە هەیە زرە ڕەنگێکی پێوەیە وەکوو تاریک و لێڵی دوای بەیانی کەوا نە شەوی تەواوە و نە ڕۆژی تەواو. هەندێ پارچە لە ڕووپێوی ئەو ماوەیەی تەمەنم لەبەر هەستم دەخزێ و دەیەوێ خشکە بکات بۆ تەمەنێکی دیکەم، بە تایبەتی تەمەنی خوێندنم چونکە بیرەوەریی ئەو دەمانەم وەها ڕوون و ڕێک نییە ڕووداوەکانی جۆش خواردوو بکات و بەیەکەوەیان بهۆنێتەوە، هەموو جارانیش شایەدم بۆ پەیدا نابێ لە خۆم باشتر ئەو سەردەمانەی بە بیر بێنەوە، چونکە زوربەی هەرە زۆریان، ئەگەر نەڵێم سەرلەبەریان، ئێستاکە لەگەڵ فرشتەی دوای بەسەر چوونی ژیانیان خەریکی وتووێژن، مەبەسیشم لەو شایەدانە ئەو کەسانەن کە وەک خۆم لە ڕووداوەکەدا پشکێکی هەبووبێ، دەنا پشت بەو کەسە نابەسترێ لە دوورەوەی ڕووداوەکە ژیابێ. بە نموونەی ڕوون کردنەوەی مەبەست دەڵێم کە لە بەشی سێیەمی ئەم گەشتەدا باسی سەفەری باوکم بۆ جەلی نووسی، دواتر لەگەڵ خزمانم کەوتمەوە سەر باس کردنی، نە کاک مەجیدی ئامۆزام کە بە ٧ ساڵ لە من گەورەترە و نە نەجیبەی خوشکم کە بە دوو ساڵ گەورەترە هیچ کامێکیان ئەو سەفەرەیان بە بیردا نەهاتەوە، تا ئەوەی خەریک بووم لە خۆم بکەومە گومانەوە. باش بوو وەک بلاچەی ئەستێ و بەرد کە لە شەودا چەخماخەی بگەشێتەوە، نەجیبەی خوشکم بە بیری هاتەوە کە چۆن لە گەڕانەوەی باوکمدا بۆ چنارۆک یەکێک لە ڕیزی ئەو سوارانەی بە دوایەوە بوون، مەلا عیززەتی مامە مەلا حەبیب، کە نزیک ماڵان بوونەتەوە، هەر لە سەر پشتی ولاغەوە منداڵێکی خۆی بەرز کردۆتەوە بۆ کۆشی خۆی و هەتا ماڵەوە کە مەوداکەی لە سەد مەتر تێپەڕ ناکات بە یەکەوە سەرە ژوور هەڵکشاون. تومەز کاک مەجید و نەجیبەی خوشکم لەو سەفەرە بەشدار نەبوون، لەگەڵ ئەم تەگەرەیەشدا دەبێ بڵێم ڕووداوی ژیانی منداڵێکی ٤-٥ ساڵی ئەگەر لە بیرکردنەوەدا نەختێک پێش و پاشیش بکەوێ زەرەر بە هیچ کێشانە و پێوانە و مێژووی کۆمەڵایەتیمان ناگەیەنێ. تەنها زەرەرێک هەبێ لەوەدایە کە خۆم لە وردە حیسابی هەڵسەنگاندنی تێن و تاوی ڕووداوی قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیانم نەختێک دڵشکستە دەبم چونکە دڵم ئارامتر دەبێ ئەگەر ڕێچکەیان بە ڕێکی بێتە ناو نووسینەوە. بەخێر ئەگەر تۆیش، ئەی خوێنەری نووسەر، کەوتیتە سەر باری یادنووسی وەکوو من ئەم دڵشکاویەت دێتە بەر.

لە ساڵی ١٩٢٤ باوکم ناچار بوو لە ڕووی تەکلیفەوە ئەندامەتی (مەجلیسی تەئسیسی) قبوڵ بکات. هەرچی خاوەن ڕەئی و قسەڕۆیشتوو هەبوو لە براگەورە و پیاوماقووڵ و ڕیشسپیی شار وەهایان پەسەند کرد باوکم نوێنەری شار و ولاتی کۆیێ بێ. من لەو دەمەدا منداڵێکی پێنج ساڵی بووم، هۆشم بەو جۆرە کێشانە و پێوانەیە نەدەشکا و هیچیشم لێی بە بیر نەیاتەوە ئەوەندە نەبێ کە دەمزانی، بە هەستی ساواییم، هاتوباتێک لە بەیندا هەیە و قەڵەباڵغی لە ماڵماندا پترە لە عادەتی، تەنانەت ئەگەر یەکێکی قسەزان بە بیرم نەهێنێتەوە ناتوانم بڵێم ڕۆژی بەڕێ کردنی باوکم بەرەو هەولێر و لەوێوەش بۆ بەغدا چۆن بووە.

دوای بەسەرچوونی ئەو کڕەی کۆبوونەوەکانی مەجلیس هاتوباتی گەڕانەوەی باوکم بۆ کۆیێ جموجووڵی پووره هەنگانەی خستە ناو شارەوە، بە تایبەتی ماڵی خۆمان.

خەبەرێک بڵاوکرایەوە، گۆیا باوکیشم لە هەرای بەغدا دژی پەیمانی نێوان عێراق و ئینگلیز کوژراوە. دیارە خەبەری ئەوتۆیی لە دوو ڕووەوە پەرە دەستێنێ. ڕووی یەکەم ئەوەیە بە عادەت هەموو خەبەرێکی گرنگ، خۆش بێ یا ناخۆش بێ، بەسەر زارانەوە خول دەخوات و دەئامسێ، هەتا خەبەریش ڕوو لە ناخۆشی بێ پتری بە سەرەوە دەندرێ، چونکە کۆمەڵی زوڵم لێکراو و کەنەفتی وەکوو هی خۆمان تەجرەبەی لەگەڵ ناخۆشیدا پتر بووە، بۆیەکا پتر بە تەمای ناخۆشییە تا خۆشی. ڕووی دووەم ئەوەیە، هەموو ئەو کەسانەی لە ناحەزی و حەسادەتدا ناڕاحەت دەبن بە خۆشی و شۆرەتی شەخسی حەسوودی پێ براو، جۆرە تەسکینییەک لەوەدا شک دەبەن کە باسی ناخۆشی وەپاڵ شەخسەکە بدەن. بەڵام ئێمە – مەبەستم ئەوانەن کە بەرپرس و ئاگاداری کاروباری ماڵەوە بوون – دەمانزانی باوکم سەلامەتە و چ ڕۆژێکیش بەرەو وڵات دەبێتەوە. چ لە ڕێی حکومەتەوە بێت و چ لە ڕێی مەلا ئەفەندیی هەولێرەوە بێ، ڕۆژانە ئەحواڵی باوکم بەو خەڵقە دەگەییشت، چ جایی ئەوەی ناوناوە ڕاسپاردە و دیاری و کاغەزی دەگەییشت. بە هەمە حاڵ گەڕانەوەی باوکم لەو سەردەمەدا ڕووداوێکی زێدە بەرچاو بوو. هەر کە زاندرا گەییشتە لای مەلا ئەفەندی لە هەولێر، کەسانی نزیکی وەکوو مام و هەندێک لە خزم و دۆستی خۆماڵی بەرەو پیریەوە چوون، دوای ئەوانیش کە زاندرا هاتۆتە هەڵەجە لای شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزنجی کە خاڵە گەورەی مامم بوو، ئەهلی شار و بەشێکی ئەهلی دەشت لەوانەی حاڵ و بارێکیان هەبوو بەرەو هەڵەجە چمین. لە ئەشراف و توجار و گەورەپیاوی شار کەس نەما ڕوەو هەڵەجە مل نەنێ، تەنها جەمیلاغا نەبێ، کە قایمقام بوو، ڕێی نەبوو، گلەییشی لێ نەدەکرا، شار بەجێ بهێڵێ. ئەویش لە ڕۆژی گەڕانەوەی بە خۆی و دەستەی دایەرەی حکومەتەوە چەند سەعاتێک بە سواری بەرەو پیریەوە ڕۆیی، کە گەییشتنە شاریش تەرتیبات وەها کرابوو کە یەکەم دابەزینی لە دیوەخانەی جەمیلاغا بێ.

من لەو تەمەنەدا هەستی هاتوبات و تێک هاویشتنی خەڵق و قەڵەباڵغی لە ڕادەبەدەر و ئەو جۆرە شتە بەرچاوانەم دەکرد<١٤>. بەر لە گەییشتنی باوکم و ئەو قەڵەباڵغییە نەبیستراو و نەدیتراوە خەڵقی شار بە گەورە و گچکە و ژن و پیاوەوە تێکڕایان لە چاوەنۆڕیی هاتنەوەی باوکم ڕژانە مەزرای لای گردی مام جەردیس و باسکی عارەبیان کە دەکەوێتە سەر ئەو ڕێگایەی لە جنوبی شارەوە بە دەرکی گەروو سۆرکدا دێتە ناو شار. ئەو ڕێگایە بۆ ماڵی جەمیلاغا و گەڕەکی ئێمەش نزیکترە تا ڕێگایەکی دیکە.

من لەگەڵ کافیەی مەلایان و چەند کەسێکی دیکە لە ژن و پیاوی ماڵی خۆمان وەکوو خەڵقی دیکە هاتینە سەیری ئەو هەرایە و پتر لەوان بێئۆقرە بووین بۆ دەمی دەرکەوتنی باوکم لە دوای سەفەرێکی شەش مانگی. لە گەڕەکی خۆمان شایی و زەماوەند دەگەڕا و ئەهلی ماڵەوە خەریکی کار دروستایی مێوان و پێداویستی ڕۆژێکی وەها دەگمەن بوون. تەمەنم ئەوسا ٥–٦ ساڵی بوو، بە بەر هۆش و گۆشی ئەو دەمەوەم نەبوو لە هەموو سەروبەرێکی هەرای وەها گەورە بگەم، ڕەنگە لە هیچ ڕێکەوتێکدا وەها نەلوابێ کە ئەو عالەمەی شار بەشداری هاتوباتی ڕووداوێک ببن، کە سەرەتای سواران لە کلکەی گردی

کەکۆن دەرکەوتن، جموجووڵێکی تازە کەوتە ناو خەڵقەکەوە. بایی لەشکرێکی مام ناوەنجی سوار بە پیر باوکمەوە چووبوون. من چاوم بڕیبووە دەمی دەرکەوتنی (ئەسپە شێ) کە پێشتر گوتبووم بە دیاری لە خاڵوانمەوە بۆم هاتبوو، چونکە ئەو ئەسپە بۆ سواریی باوکم ساز درابوو. کە نزیک بوونەوە لێمان، من بەردەوام تەماشای باوکمم دەکرد، ئەو هەموو عالەمەی کە لە دواوەی و لە دەوروپشتییەوە و لە پێشییەوە بەرەو ناو شار دەچمین، لەو دەمەدا، سەرنجی ڕانەدەکێشام، کافیەی مەلایان و ئەوانەی لەگەڵی بوون دەشگریان و شادیشیان دەکرد. لە نزیکمانەوە و لە پشتمانەوە ئافرەتێکی بێئەژمار بە ڕاوەستاوی و بە دانیشتنەوە سەرگەرمی تەماشاکردن و بزرکاندن و پێکەنین و هەلهەلە و ئەو تەرزە شتانە بوون. بەڵام زۆر بە سەیری چەند ئافرەتێکی کە لێمانەوە نزیک ڕاوەستابوون و ئێمەشیان نەدەناسی کە دیتیان بە سەر پشتی ئەو ئەسپەوە پیاوێک لە هەیئەتی (مەلای گەورە) وا دێت و پێشیەوە دیارە کە ئەو هەرایە بۆ گەڕانەوەی ئەو لە کاردایە گوتیان: تو خوا تەماشای، ئەو قەپێلکەیان هێنایە بە شکڵی مەلای گەورە هەتا وا تێبگەین نەکوژرایە. تومەز خەبەری نەمانی باوکم چووبووە دڵی گەلێک کەسەوە بایی ئەوەی ئەو هەموو حەشاماتەی بە پیریەوە چونە هەولێر و بۆ گەڕانەوەی چەندین سەعاتە زوربەی خەلقی شار بە ئینتیزارەوەن نەتوانێ بە درۆی بخاتەوە. لەو دەمەدا من ئاگام لەو تەرزە قسانە نەبوو، ئەوانەی لەگەڵمدا بوون بۆ ئەهلی ماڵەوەیان دەگێڕایەوە...

لە چەند و چۆنی ژیان و بەسەر بردنی ئەو ڕۆژانەم تەنها هاتنەوەکەی باوکم لەبیر ماوە، لە خۆمەوە ناتوانم بڵێم فلانە ڕووداو یاخود فلانە باری ڕەفتارم هی ئەو ڕۆژگارەیە. دوور نییە ڕووداوی شاردنەوەی حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لە مەخزەنی کێلوونی ژوورێکی ماڵەوەمان، کە لە ئەڵقەی سێیەمی ئەم گەشتە باس کراوە هی ئەو سەردەمە بێت. بەڵام هاتوباتی دروست کردنی ئەو بەشەی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە ناوی نرا (مدرسە) هی لەبیر کردن نییە، مەسەلەکەش حیکایەتۆکێکی بە دواوەیە.

جارێک لەو جارانەی کە باوکم لە دەمی نیابەتیدا دیدەنی مەلیک فەیسەلی یەکەم دەکات وتووێژیان دەکێشێتەوە بۆ باسی ئایین و زانستەکانی ئیسلامی و زمانی عەرەبی و ئەو جۆرە بابەتانە. مەلیک فەیسەڵ لە قسەکانیدا دەردەبڕێ کە حەز دەکا لە ئایین و لە زماندا پتر قووڵ بێتەوە تا ئەوەی بەم ڕستەیەی عەرەبی مەبەستی خۆی دەردەبڕێ، «ارید أن استکمل معلوماتی فی الدین و فی العربیە عند سماحتک». ئیتر هەر لەو دیتنەدا بڕیار دەدرێ کە لە هاوینی داهاتوودا سێ مانگ بێتە کۆیێ بۆ ئەم مەبەستە. دیارە دەبێ جێگە و ڕێگەیەک ڕێک بخرێ لە دەرس و تەحسیلی مەلیک بوەشێتەوە. مەلیک فەیسەڵ چەند هەزار ڕووپیەیەکی نارد (دوو ڕوپیە دەکاتە ١٥٠ فلس) ئەو شوێنەی پێ دروست بکرێ. هاتوباتی دروست کردنی مەدرەسە لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد چونکە بۆ موناسەبەیەکی وەها گرنگ بوو گەلێک لە بارستی خۆی پتر دەنگی دەدایەوە و خەڵقی تێ دەورووکان. خۆشبەختانە سەرچاوەیەکی نووسراوی گومان لێ نەکراو هەیە یاریدەی ڕوون کردنەوەی ئەم لایەنە دەدات. ساڵی ١٩٥٣ کە نائیب بووم، نامەیەکم وەرگرت لە مەلا ئەحمەدی ئیمامی مزگەوتی (زیوە و مزورکا) لە ئامێدی گەلێک بیرەوەریی ئەو ڕۆژگارانەی تێدا بوو کە لای باوکمی خوێندووە و ئیجازەی لێ وەرگرتووە. لێرەدا چەند

دێرێکی ئەو نامەیە دەخوازمەوە کە پێوەندییان بە دروست کردنی ئەو مەدرەسەیە و هێندێ سەروبەری ناواخنی نووسینەکەمەوە هەیە. لە بەرەو کۆتاییی رووپەڕەی دووەمی کاغەزەکەی ئەمانە دەنووسێ، بە عەرەبی نەک کوردی کە دواتر عوزر دەهێنێتەوە بۆ لەبیرکردنی نووسینی کوردی بە لەهجەی سۆرانی و گۆڕانی ڕێنووسی تازەی کوردی کە ئەو زەفەری پێ نابات. مامۆستا دەفەرموێ:

«ايها الاستاذ السيد كاكه مسعود أنا سكنت في حجرة مسجد جدكم الحاج محمد أسعد أفندي لمدة اربع سنين تقريبا وفيها أخذت العلم من العالم الكبير والعلامة النحرير والدكم المرحوم طيب الله ثراه وجعل الجنة مثواه ومأواه وحين الختام اخذت منه الاجازة العلمية وذلك بتأريخ ١٣٤٦ هـ (١٩٢٧م) حينما كان المرحوم قاضيا وجميل آغا قائمقاما وقد أخذت الاجازة في المدرسة الجديدة التي شيدها له الملك فيصل الأول بحفلة عديمة النظير دامت ثلاثة أيام بلياليها حضرها رؤساء الدوائر وحضرها جميع صفوف المدرسة الرسمية بزيهم الرسمي وبأناشيدهم وكنت انت ايها الاستاذ السيد في دور الطفولية ولا ادري هل كنت في الصف الاول أو الثاني والشقيقة السيدة نجيبة خاتون متقدمة عليك ومن العجب أن عبدالمقتدر كان يحبني حبا جما وما سبني قط خلال تلك المدة الطويلة وكان يسب كل من شاء حقيرا أو عظيما وفي تلك المدة تصادف انه جاء عندي وخدمني الشخص الذي سود الله وجهه وجعل جسمه مطابقا لاسمه المدعو حمه رش فاراد أن يسرق من بيتكم شيئا مكافأة لكم على احسانكم ففضحه الله على رؤوس الاشهاد فالقي القبض عليه الاستاذ الوالد في نصف الليل تقريبا...».

لێرەدا مامۆستا یادی عەبدولموقتەدیر و بەدوا ئەودا حەمەدی ڕەش دەکاتەوە کە لە ئالقەی پێشووتر ناوی خۆی و باسی دزینەکانی هاتنەوە ناو ئەم نووسینەوە، نەختێکیش ئاهەنگی دروست کردنی ئەو مەدرەسەیە ڕوون دەکاتەوە کە ئەگەر ویستبای دەیتوانی پتری لەسەر بڕوات، چونکە تەنها ئاهەنگی دەست بە دروست کردنی سێ ڕۆژی خایاندووە، پێشتریش هەرگیز ڕووی نەداوە لە کۆیێ خانوویەک بە ناوی سەرۆکی دەوڵەتەوە بۆ تاکێکی ئەو شارە بە ئاهەنگی ڕەسمییەوە بنیات بنرێ. من لەبەر ساواییم کە جارێ نە چووبوومە مەکتەب، هێندەی مامۆستای نامەنووس وردییاتی ئەو هاتوباتەم بە بیردا نایەت بەڵام لە تێکڕای قەڵەباڵغی و تێک هاویشتنی خەڵق و سەرەتاتکە کردنیان لە عەمەلە و وەستای بەننا و ئەو جۆرە دیمەنانەوە دیمەنێکی گشتی دەوامەداری بیندرێژی پڕ جموجووڵ و چالاکی یاد دەکەمەوە کە لە کۆتاییدا سەری گەیاند بە ڕایەڵ کردنی ڕستەیەکی درێژی جل لەسەر هەڵخستن لە لایەن وەستای بەنناوە کە خوا لێ خۆشبووی وەستا شاکر بوو، ئیتر هەرچی خاوەن ناو و جێگە و ڕێگە و هێز و پێزێکی شار هەبوو تۆپە قوماشی دەهێنا و وەکوو جلکی شووراو بەو ڕستەیەیدا دەکرد و دەبوو بە خەڵاتی وەستا. بریق و باقی ئەو تۆپە قوماشانەی هەمەجۆری هەمەڕەنگ تا ئێستاکەش لە مێشکمدا دەتریسکێتەوە وابزانم بە ناوی منیشەوە تۆپە قوماشێکیان کرد بە شاباشی وەستا.

مامۆستا لە نامەکەیدا دەڵێ لە ١٩٢٧ ئیجازەی وەرگرت و ئاهەنگەکەشی لەو مەدرەسەیە بووە. ئەوسا من لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی دەرچوبووم بۆ پۆلی دووەم. هەرچی دروست کردنی مەدرەسەکە بوو لە ١٩٢٥ دەستی پێ کرد و تەواویش بوو کە جارێ من نەچووبوومە مەکتەب. بە هەمە حاڵ مەلیک فەیسەڵ

نەیتوانی بێت بۆ کۆیێ. وابزانم گیروگرفتی ئیستیفتای ولایەتی مووسڵ دەرفەتی نەدا، نامەیەکی عوزرخوازی و کۆمەڵێک کتێبی بە دیاری هەنارد بۆ باوکم بەڵام ئەوەندەی من هەستم بە شتان کردبێ بۆم روون دەکاتەوە کە باوکم ئەو وەعدە بە خیلافەی مەلیکی لەبیر نەکرد، دواتریش کەڵەکە کردنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتیی ئەودا وەعدە بە خیلافەکەی زیندووتر دەکردەوە تاکوو لە دەرفەتێکدا بایی ئەوەی مومکین بێ، مرۆڤێکی رێز لە خۆناو تۆڵە لە مەلیکێک بستێنێتەوە، باوکم بە زیادەوە، تۆڵەی لە مەلیک فەیسەڵ ستاندەوە. بە خێر لە شوێنی خۆیدا ئەم لایەنە روون دەکرێتەوە و هەڵوێستێکی پر جورئەتی باوکمی تێدا مەفهووم دەبێ.

لە نامەی مامۆستادا باسی جنێودانی عەبدولموقتەدیری تێدایە: قسەی مامۆستا راستە بەڵام دەبێ راستییەکی دیکەی وەپاڵ بدرێ تاکوو ئەو «جنێوفرۆشی» یە جێگەی رەوای خۆی پێ بدرێ، عەبدولموقتەدیر بە دەردی شەپرەی ساوایان ئەو هۆشەی نەمابوو بە نیازی سووک کردن جنێو بدات. بۆ بێتالعی خۆی و ئەو کەسەی رێکەوت دەیکرد بە نیشانەی تیری قسەکانی، هەندێ شوێنەواری کۆنە زەکاوەتیی بەر لە دەردەکەی پێوە مابوو، تا بڵێی رقی لە درۆ بوو، تا بڵێی کاری بێجێی بە لاوە ناشیرن بوو. درۆی لە هەر کەسێک بدیتایە یەکەندەردوو بەو زمانە شکستەی شەپرە لێ دراوی خۆیەوە لە دەستی دەنا، دەیگوت (بەسەری جەنابی بابم وادەکەی لەبەر درۆیەکی) واتە (بەسەری جەنابی بابم درۆ دەکەیت) ئیتر کابرای وەها سەرشکێن دەکرد، ئەگەر شەرمی بە خۆی بوایە جارێکی دیکە لای ئەو درۆی نەدەکردەوە.

زۆر کەسی حەز لە گەپ کردوو بە ئانقەست زرە درۆی ناقۆڵایان لە لا دەکرد، هەر بۆ ئەوەی جنێوی شەق و پەقی حاڵەتی رق هەڵستانی لێ ببیەن، ماڵم هەقە ئەویش درێغی لێ نەدەکردن، ئیتر بەو زمانە شێواوەی شەپرەداریەوە تەعبیری وەها سەیری دەردەپەڕاند کە لایەنی جنێوەکەی لەبیران دەبردەوە و کابرای جنێوپێدراو لە هەموو کەس پتر بە خۆی و قسەکان پێ دەکەنی. راستییەکەی گەلێک جاران لایەنی غەدر لێ کراو لەو تەرزە وەزعەدا عەبدولموقتەدیر خۆی دەبوو چونکە وەها سەغڵەت دەبوو بە کاری نالەبار و بە درۆ و فیشاڵ دەهاتە فێ گرتن. گوێی لێ بایە یەکێک بە زار جرت دەکێشێ هەر بە جارێ شێت دەبوو.

یەکێک لەو تەڵانەی کە هەموو جارێ پێوەی دەبوو ئەوە بوو کەوا بە عادەتی خۆی ئەگەر وشەیەکی تاکت بۆ درکاندبایە دەهات لە ئەلفەوە هەتا یێ، هاوکێشی ئەو وشەیەی دەگوتەوە، بە نموونە، ئەگەر بتگوتبایە، هۆ کاک موقتەدیر ئەرم، ئیتر وشەی دەژماردن، ئەرم، بەرم، تەرم... تا دەگەییشتە دەنگی (ک) وشەکە دەبووە (کەرم) ئنجا دەیزانی تەپکەی بۆ نراوەتەوە و شریتەی وشەکانی دەبرییەوە و رووی لە کابرا دەکرد، هەی سەگی منافق... بەڵام بە خۆیشی پێدەکەنی. بەدوا ئەوەدا ئەگەر یەکێکی دیکە گوتبای (ئەگم) کاکە موقتەدیر پێدا دەچوو تا (سەگم)... خولاسە هەرگیز تەنبێ خواردوو نەدەبوو چونکە هەم هۆش کول بوو هەم ئەسیری عادەتی خۆی بوو. عادەتێکی هەبوو هەرگیز تەرکی نەدەکرد، ئەگەر ناوی یەکێکیان بردبایە لە بەیت و مەتەڵ و بەستەدا هەبوایە دەبوو ئەو شتە فۆلکلۆرییە بخوێنێتەوە و ناوەکەی تێدا دووپات بکاتەوە. لە (پێبازۆک) فەلاحێکی بەرچاو کە برای مام فەتاحی وەکیلی باوکم بوو ناوی

(سلێمان) بوو. چەند جاری هاتبایە لامان لە کۆیە و کاک موقتەدیر بیدیتایە بەر لەوەی ماندوو نەبوونی لێ بکا گوتەیەکی فۆلکلۆری دەخوێندەوە کە دەڵێ: ئەلوور بلوور تەکامێ، زەرتک شوورتک شەمامێ، ئاڵنجی باڵنجی سلێمان قنجی... پەنجەی بۆ مام سلێمان ڕادەکێشا و لە تریقەی پێکەنینی دەدا ئنجا ماندوو نەبوونی لێ دەکرد یان لەبیری دەچۆوە. جارێکیان چووە لای موستەعیدەکانی باوکم لە مزگەوتی گەورە، مێوانێکیان هەبوو مەلا خدر ناوێکی زۆر موحتەرەم و ئیجازە وەرگرتوو بوو. بە عادەتی هەمیشەیی بەخێرهاتنێکی گەرموگوڕ و بە سەروسەدایان لە کاک موقتەدیر کرد و مەلا خدریان پێ ناساند کە مەلایەکی وەها و وەهایە. ئەویش هەر کە ناوی (خدر)ی بیست دەماری فۆلکلۆر دۆستییەکەی بە خەبەر هات و دەستە ساغەکەی چەپەی بڵند کرد بەرەو مەلا خدر و گوتی: چەندم گوت خدری بەسێ، بە شەش خانان دامەڕسێ، ئیکەرێت بەڕیێ...!!

وەها دەبوو لە خۆوە قسەیەکی ڕێکی پێکەوە دەنا و دەیکرد بە بابەتێکی فۆلکلۆری وەک ئەوەی کە جارێکیان ئافرەتێکی دیت و بیستی ناوی (سارێ)یە، ئیتر دەستبەجێ و بێوەستان، بە لەهجەی ئاخاوتنی کۆیێ گوتی: سارێ، وەرە مارێ، پێکەوە بنووین هەتا بەهارێ...

کاک موقتەدیر لە دوو جۆرە گرەو هەرگیز نەیدەدۆڕاند: یەکێکیان چەڵەمەشکێنە ئەوی دیکەشیان شەڕە شیعرێ، لە بابەتی چەڵەمەشکێنە بۆ خۆم دیتم جارێکیان دوای نانی نیوەڕۆ کاکە موقتەدیر بەسەر دەستشۆرەوە دەستی دەشوشت ئاوی لە دەمدا بوو، کابرای مەسینە بە دەست کە چەڵەمەی لەگەڵ کاک موقتەدیر شکاندبوو، دەرفەتی دیت و سابوونی خستە دەستە ساغەکەی کاک موقتەدیرەوە، بەڵام بەر لەوەی بتوانێ بڵێ بردمانەوە، یان دۆڕاندت کاک موقتەدیر بە زاری پڕ ئاوەوە گوتی لەبیرمە هەرچەند قسەکەشی لەگەڵ ئاوەکە بە بڵمەبڵم لە زارەوە دەرهات. بۆ شەڕە شیعری چەند قەسیدەی لەبەربوون بە پیتی (ث، ض، ظ) کۆتاییان دەهات یان دەستیان پێ دەکرد.

دەردی شەپرە دووچاری مرۆیەکی زیرەکی هەستیار بوو بوو. لەوەوە ئاکامێکی لەنگەر نەبەستوو پەیدا بوو بوو، بەشێکی شەپرە و بەشێکیشی لێ هاتوویی بەر لە شەپرە بوو.

جارێکیان چوو بۆ لای فەقێکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، دیتی پیاوێکی مام حاجی لە ئەهلی گەڕەک کەوا شەوانە لە مەجلیسی باوکم پەیدا بوو خەریکە لەو حەوزەی دەزنوێژی لێ دەشوورێ تارەت دەکات، یەکسەر چووە لای قایمقام، جەمیلاغا و ناچاری کرد ئەو ڕۆژە تا ئێوارێ مام حاجییان خستە بەندیخانەوە، دواتریش بە خاتر خوایی لێی خۆش بوو. کاک موقتەدیر لەگەڵ ئەو دەردە کوشندەیە چهرەیەکی بەرچاوی کۆیە بوو، تێکرا، لایەنی چاک و خراپی بخرابایە سەریەکدی، شەپرەدارێکی ئێسک سووکی قسەخۆشی خۆشەویست بوو.

لەگەڵ دەستەودایەرەی مەکتەب پێوەندییەکی بە تین و بەردەوامی هەبوو، خۆیشی بەر لەوەی دەردەکەی دووچار ببێ قوتابی و هاوڕێ دەرس و دەوری مەلا فەتاحی مەلا عیزەت و مەلا نافیعی مەلا سبووح و کاک مەجیدی ئامۆزام بوو ناویشی بە زیرەکی دەرکردبوو. لەبیرمە کە قوتابی بووم، ئەو ڕۆژەی کاک موقتەدیر هاتبایە مەکتەب مدیر و مامۆستاکان و قوتابییەکانی پۆلی پێنج و شەش لەگەڵیدا خەریک دەبوون و دڵیان ڕادەگرت و ئەنواعی گەپ و سوحبەتی خۆشکەڵەیان بۆ دەهێنایە کایەوە.

بەهاران قوتابییەکان کە حەزیان لە سەیران دەبوو مدیریشیان پێ ئیقناع نەدەکرا خێرا هانایان بۆ کاک موقتەدیر دەبرد و لای باوکم تکای بۆ دەکردن ئەویش پسوولەی بۆ مدیر دەنووسی، مدیریش، خوا لێ خۆشبووی مەلا عەبدوڕڕەحمان شەرەف، قسەی باوکمی نەدەشکاند و دەیکردە سەیران... ئیتر هوتافی (بژی کاکە موقتەدیر) لە قوتابییانەوە بەرز دەبۆوە. کاک موقتەدیر بە گەلێک باردا بۆ کەسانی دەوروبەری خۆی مایەی خۆشوەختی و نوکتەبازی و فەرامۆشی بوو، لە هەر جێگایەک دیار کەوتبایە یەکەم ئاکامی دەرکەوتنی لای خەڵقەکە پێوە گەشانەوە دەبوو. تالاییی دەردەکەی، بە زۆری، بۆ خزمی نزیکی خۆی بوو. لەگەڵ خزمانیش ئاغڵەب هەر بە پێکەنین و گەپ و گەشایی دەیبردە سەر.

دوو سێ ساڵی کۆتاییی عومری حەزی دەکرد ژنی بۆ بهێنن و بە هۆشە کولەکەی خۆی پشتگیریی لەو حەزەی دەکرد. بە نموونە، دەیگوت، بە سەری جەنابی بابـم فلانە کەس وا دەکا لەبەر دوو ژنان ئەمن سمێڵیشم گەورەترە لە سمێڵی ئەو وا ناکەم لەبەر ژنەکی.

گەلێک جار خەڵقەکە ئەم لایەنەیان دەکردە هۆی تەڕدەماغی و قۆشمەیی و نوکتەی جۆراوجۆریان لێ پەیدا دەکرد، یەکێک لە خەڵقی گەڕەک ژنێکی پیر و یەکێکی جەحێڵی هەبوو، خۆیشی حەزی لە نوکتە بوو، دەیگوت کاک موقتەدیر ئەگەر حەزت لە ژنە (داکی گەورەت – مەبەستی ژنە پیرەکەی بوو) لێ پیرۆز بێ، ئەویش بە دڵسافییەوە دەیگوت: ناپیاو، توسەری جەنابی بابـم وەها بکە لەبەر ژنە جوانەکەت لۆ خاتری من.

کاک موقتەدیر هەر لە نیازی ژن هێنانەوە دەیگوت: لە سەربانان قیرەقیرِ شایی کاک موقتەدیر. گورج خاڵی، مەلا عیززەت لێی دەقۆستەوە: لە کۆلانان تەپوتۆز شایی خاڵی ڕدێن بۆز. ڕۆژێکیان بە هەڵەداوان هات بۆ لای باوکم و بە گەرمی داوای لێ کرد ژنێکی بۆ بهێنێ. باوکم پێی گوت: ڕۆڵە من ژنم هێنا تۆی لێ بوویت، تۆ ژن بهێنی دەبێ چی لێ پەیدا بێ...

لە چارەسەرکردنی دەردەکەی ئەوەی مومکین بوو هەوڵی بۆ درا. جارێکیان هەناردرا بۆ خەستەخانەی کەرکووک کە ئەوسا جارێ ئۆتۆمۆبێل پەیدا نەبووبوو، دکتۆری ئینگلیز لەو خەستەخانەیە سەرپەرشتییان دەکرد... جارێکی دواتر هەناردرا بەغدا، خاڵی مەلا عیززەت و چەند کەسێکی دیکەی لەگەڵدا بوون. لە فەحسی ڕۆنتکین دەرکەوت ئێسکێکی جامی سەری سەرەژێر ڕۆ چوو بووە ناو مێشکی. دکتۆرەکان بە مەلا عیززەتیان گوتبوو دەتوانین عەمەلیەتی بۆ بکەین بەڵام لایەنی تێدا چوونی یەکجار بەهێزترە لە ڕزگاربوونی، مەلا عیززەتیش دڵی نەهاتبوو بیداتە دەم چەقۆکارییەکی کە سەدی نەوەدی بکێشێتەوە بۆ مردن. دواتر کە هاتنەوە بۆ کۆیێ، باوکم بە مەلا عیززەتی گوت خۆزی عەمەلیەتەکەت بۆ دەکرد. گوتی قوربان وەڵڵاهی وەک ئەوەم دەهاتە پێش چاو کە بەرخ تەسلیمی قەساب بکەم، دڵم بروایی نەدا.

ڕووداوێک لە کاک موقتەدیر دەگێڕمەوە، بەر لە مردنی بە چەند ڕۆژێک خۆم چاوم لێی بوو کە ڕووی دەدا مەبەسیشم نییە خوێنەر بهێنمە سەر باوەڕکردن بە تەعلیلی غەیبی، حەز دەکا دیاردەکە بداتەوە بە (نفس، عقلی باطن ...هتد) یا هەر شتێکی بە باوەڕی خۆی جێی متمانە بێ، بەڵام لێم بسەلمێنێ کە چی دەیگێڕمەوە یەک زەڕڕە گومان لە ڕاست بوونی ناکرێ. چەند ڕۆژێک بوو کاک موقتەدیر هەر باسی بەهەشت و مردنی دەکرد. هەتاکوو جارێکیان ڕووی لە بابـم ناو گوتی بابە بەسەری جەنابی بابـم

بەهەشت زۆر خۆشە هەر دەبێ وا بکەین لەبەر بەهەشتەکی (واتە: دەبێ بچینە بەهەشت) باوکیشم مەیلەو بە زەردەخەنەوە پێی گوتەوە ڕۆڵەکەم خوا حەز بکا دەچینە بەهەشت ئەمما جارێ زۆر زووە سەبری لێ بگرە. کاک موقتەدیر هەر لەسەر قسەی خۆی سوور بوو، تەنانەت پێوەی دیار بوو وەزعی ئاسایی و عادەتیی خۆی پێوە نەماوە و فکری – ئەگەر بتوانین بلێین فکری هەبووە – لە تەشویشدایە.

ڕۆژێکیان چێشتەنگاو بوو من لەگەڵ کاک موقتەدیر لە کەلەگی کۆشکی ماڵەوەمان کە بەسەر حەوشەی حەرەمیدا دەنواڕی ڕاوەستابووم دیتم لە نکاو کاک موقتەدیر ڕووەو قیبلە چاوی ئەبڵەق بوون و رووی بزڕکا بەڵام بزڕکانی گەشایی و هاواری کرد، وەڵڵاهی دیتم، بەسەری جەنابی بابم دیتم، وەی چەند خۆشە بەهەشت... هەر ئەمەی گوت و گوڕی بەست بەرەو حەوشە لە پێپلیکانەوە سەرەوژێر ڕۆیی بە خێراییەکی ئەوتۆ هەرگیزاوهەرگیز دەیەکی ئەوەش لەو ڕەچاو نەدەکرا لە حەوشەش بە گورگەلۆقە (کە لە هەموو ساڵانی نەخۆشییەکەیدا سێبەرێکی ئەوەشی لێ نەدیترابوو) بەرەو هەیوانی ئەوبەری حەوشەکەوە ڕۆیی کە باوکم و دایکم لێی دانیشتبوون و بە درێژاییی کاتیش بە دەنگی بەرزەوە دەیگوت و دەیگوتەوە، بەهەشت خۆشە، وەی چەند خۆشە، بەسەری جەنابی بابم دیتم... دەچمە بەهەشت... تا گەییشتە لای باوکم، ئیتر ئەوەی دەگوت و دەسووڕا و دەگەڕا وەک سەرخۆش باوکیشم خەریک بوو هێوری بکاتەوە. ڕاستییەکەی جۆرە حەپەسانێکی بەسەر هەموو ماڵەکەدا هێنا. خۆم لەو تەمەنەی یازدە ساڵیمدا نەمدەزانی فکرم بۆ کوێ ببەم مەگەر ئەوەی کە بڵێم شێتێکە و هێزێکی وەک جەزبە گرتن ورووژاندی، یان بەڕاستی شتێکی هاتە بەر چاو لەو بەهەشتە بکات کە خۆی باوەڕی پێی هەبوو.

بەهەمە حاڵ دیمەنەکە یەکجار بەولای عادەتییەوە بوو، بە خەیاڵی کەسیشدا نەدەهات موقتەدیر ئەو هێزەی ماوە یان قاچە سەکەتەکەی دەتوانێ هەنگاوی ئەوتۆیی پێ هەڵبهێندرێ. ئەو ڕۆژە هەر خەریکی (بەهەشت و بەهەشت خۆشە و دەچمە بەهەشت) بوو. وابزانم هەر ئێوارەی هەمان ڕۆژ یان ڕۆژی سبەینێ فێیەکی وەهای گرت خستییە ناو جێگەوە و لێی بەهۆش نەهاتەوە لە چەند ڕۆژێکدا کە کەوتە ناو جێگە وردە وردە ژمارەی فێیەکانی زیادی کرد تاکوو وەهای لێ هات لە دەقیقەیەک دوو دەقیقەدا جارێکی دەگرتەوە بەڵام بێ هەڵپە و زیرە و لنگە فرتکێ. هەر ئەوەندە بوو دەلەرزی و رووی دەبزڕکا.

باوکم بە خەتی خۆی لە مەرگی موقتەدیردا ئەمەی بە عەرەبی نووسیوە: «انا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم توفي ابني وقرة عيني المعصوم المبتلي بالفالج والصرع الشديد وقد ذقت مرارة الموت كل يوم مرات عديدة حين ارى نوبات صرعه قد عجز الاطباء عن مداواته منذ سنين وهو عبدالمقتدر ولم ير من عمره لذة وقد جاوز العشرين في ليلة الخميس بعد الساعة الثامنة منها غرة شهر شعبان المعظم سنة ١٣٤٨هـ.ق ١٣٠٧هـ.ش ١٩٣٠م».

ئەم (الساعة الثامنة) یە هی پاش ڕۆژاوایە نەک پاش نیوەڕۆ. مامۆستای نامەنووس کە یادی کاک موقتەدیری تێدا کردبوو دەڵێ لە ساڵی ١٩٢٧ز ئیجازەی لە باوکم وەرگرتووە و ئاهەنگەکەشی لە (مدرسە)ی ناوبراودا بووە، ڕاستییەکەی من ئەو ئاهەنگەم بە بیردا نایەتەوە، یاخود دەبێ بڵێم لەو ئاهەنگانەی کە لەو مەدرەسەیە بەرپا بوون نازانم کامیان هی مامۆستا بووە، بەڵام ئاهەنگێکی زووترم دێتەوە یاد کە جارێ نەچووبوومەوە مەکتەب قەڵەباڵغییەکی زۆری لەو مەدرەسەیەدا کۆدەکردەوە، باوکم

کچی خۆی (عفت) کە خوشکە گەورەی عبدولوقتەدیر بوو دا بە شێخ حەسەنی حاجی سەیید گوڵ. شێخ حەسەن ئامۆزای دایکم بوو، منیش هەر پێم دەگوت خاڵە حەسەن، هەمووشمان بەو خوشکە گەورەیەمان دەگوت (یاعیففەت).

قەڵەباڵغیەکی زۆر لە سوارانی پژدەر هاتن بۆ گوێستنەوەی بووک، لەگەڵیاندا شێخ حسێن برای شێخ حەسەن و هەندێک لە خاڵەکانیان و پیاو ماقووڵانی دیکەی پژدەر. باوکم لەو مەدرەسەیە بەخێری هێنان و هەر لەوێش نان دەخورا و کاردروستایی نووستن و ڕاحەتی مێوانان دەکرا. ئێستری باڵەبانی بە تاقەتی پان و پۆڕیان لەگەڵدا بوو بەتایبەتی ئەو ئێسترەی کەژاوەی بووکی بەسەرەوە بوو بەستەزمانێکی هەڵکەوتوو بوو. هەر لەبیرمە چۆن بووک و بەربووک خرانە کەژاوەوە، بەربووک (نەنە عەیشێ) ئافرەتێکی سەرسپیی ڕەقەڵەی ئێسک ساغ بوو، بەزۆری هەر ئەو مامانی دەکرد بۆ ئەوماڵانەی پێیان دەگوترا ماڵەگەورە. چەند جاران وەها بووە لە هاویندا کە ماڵمان لە چنارۆک بووە و کاریان بە مامان هەبووە ئەم نەنە عەیشێیە بە خۆی و تاقمی مامانییەوە هاتۆتە چنارۆک و نزیکی مانگێک لەگەڵمانی ڕابواردووە. لە کەسبی خۆیدا لێزان و دڵسۆز بوو. نزیکی دە ساڵی دیکەش دوای ئەو ساڵە ژیا و زۆر بە پیری مرد.

یاعیففەت چەند کەسێکی خۆشمانی لەگەڵدا چوو بۆ سندۆڵان، لەمانە خاڵی خۆی مەلا عیززەت و وەکیلی باوکم تاهیری حەمەلاڵ، بە چەند پیاوێکی دیکەشەوە. ترس هەبوو لە سەلامەتیی کەژاوە کە بە تەنگی (خدران)دا تێدەپەڕێ چونکە زۆر سەرەژێر و چرگەن و بەرداوی و لاپاڵ و هەڵدێر بوو بەڵام خەڵقی زۆر و پسپۆڕی ڕێگا و خاوەن هێز کەژاوەیان بە سەلامەتی لەو تەنگەبەرەیە تێپەڕاند... من لە ماڵی خۆمانەوە هەتا سوارەکان لە شاخی هەیبەتسوڵتان ئاوا بوون هەر بە دیاریانەوە بووم. لەبیرمە چۆن کە بە شاخ هەڵدەگەڕان و پێچیان دەکردەوە وەک ڕێچکەی مێرووم دەهاتنە بەرچاو، لەو دوورایی‌یەشەوە هەر هێندەی مێرووی ڕەش خۆیان دەنواند.

یاعففەت کە گەییشتە ناو پژدەرییان ناوەکەی بوو بە موشکیلە، بۆیان نەدەگوترا بڵێن (عیففەت). بە زۆری هەر دەیانگوت (یای حیفریت، حیفریت خان). لەوەوە بڕیاری گشتییان دا و ناویان گۆڕی بە (عیسمەت خان). ئیتر کە دەهاتەوە کۆیێ دەبۆوە بە عیففەت خان و کە دەچۆوە پژدەر باری دەگۆڕا.

لەلایەن ئاکارەوە ئەم ئافرەتە لە فرشتەی دەکرد، خاوەن دڵ و تەبیاتێک بوو هەرچی خەوش و لەککە هەبێ تێیدا نەبوو. دایکم کە گۆیا بۆ ئەو زڕدایک بوو من و نەجیبەش زڕبرا و زڕخوشک، بەلایەوە وەها خۆشەویست بووین هیچ سنووری نەبوو، تۆ بڵێ بۆچی ئەم جیهانەی ئادەمیزاد هێندە بەدبەختە بە کەم بوونی ژمارەی مرۆی ئەوتۆیی!

وەک لەبیرمە دوای گوێستنەوەی یاعففەت کە قوتابخانە کرایەوە من بووم بە قوتابی، بەر لەوە، نەجیبەی خوشکم لە ساڵی ١٩٢٥ چووبۆوە مەکتەب، منیش بێ ئەوەی گوێ بدەمە دەرس و دەوام هاتوچۆیەکەم دەکرد و مامۆستاکانیش لێیان دەسەلماندم بە کەیفی خۆم بچمە ژووری دەرس و بە کەیفی خۆم لێی دەرچم، بەڵام شتێک ڕووی دا لەو ساڵەی چوونە مەکتەبی بێخوێندن تاوی گەیاندە دەروونم، نازانم چۆناوچۆنی و بە هۆی چ سەبەبێکەوە سەلاحی ئامۆزام، کە بە ساڵێک لە من گەورەتر و قوتابیش

بوو، له حەوشەی قوتابخانە شەقێکی لە مامۆستایەک هەڵدا. ئەم دیمەنە کاری تێکردم بێوەستان گەڕامەوە ماڵێ و بە باوکم گوت ناچمە مەکتەبێک قوتابی شەق لە مامۆستای هەڵبدا.

لەوە بەولاوە هیچ سەروبەرێکی دیکەی ئەو ڕووداوەم لەبیر نەماوە، وابزانم لەو ساڵەدا نەچوومەوە مەکتەب ناشزانم ساڵی دواتر لە سەرەتای مەکتەب کرانەوەدا هەڵوەستم لە ئاست چوونە مەکتەب چۆن بووە، بەڵام ئەوەندەم دێتەوە بەر یاد ناوناوە بەهانەم دەدۆزیەوە بۆ خۆدزینەوە لە مەکتەب، ڕەنگە ئەم بەهانانە بڵقی بیرەوەریی شەقەکەی ساڵی ڕابوردوو بووبێت. بەر لە چوونم بۆ مەکتەب دوو ڕوداوی بەهات و بات و سەروسەدام دێنەوە بەر یاد.

یەکێکیان سەفەری دایکم بۆ بەغدا بە نیازی تەداوی، وەک بشزانم ئەو و عەبدولموقتەدیر و جەماعەتی لێرە بە پێشەوە باسکراو بەیەکەوە سەفەریان کرد. ئێستا لە بارێکدا نیم بتوانم پرس بەو کەسانە بکەم لە من چاکتر ئەو سەردەمەیان بە بیردا دێتەوە تا بزانم بە دڵنیایی، ئاخۆ بەیەکەوە چوونە بەغدا یان بە جودا. لە ڕووی چەندوچۆنی ژیانی منداڵیمەوە هیچ فەرقێک لەوەدا پەیدا نابێ ئایا چۆناوچۆنی سەفەریان کرد. من بەهۆی دایانم یاعیسمەتەوە بێدایکیم پێوە دیار نەبوو، زۆریشم مەبەست نەبوو لەگەڵ دایکم بم مادەم ئەو لەگەڵ بوونە یاعیسمەتم لەکیس دەدا، بەڵام نەجیبەی خوشکم درنەی داگرت بۆ چوونە سەفەر، تەنانەت دوای ئەوەی قافڵەی سەفەر کردووان بەڕێ کەوت و لە شار چووە دەر نەجیبە فرسەتی وەرگرت و بەرەو ڕێی قافڵە کەوتە غار، پیاوێکی زۆر لە پێشی باوکم ساڵحی مام عەلاو کەوتە شوێنی تا لە شار دەرچوون نەیگەیشتێ. نەجیبەی خوشکم دەیگێڕێتەوە دەڵێ بە غار لە دەرکی گەروو سۆرکەوە شوێن قافڵە کەوتم بەو ڕێگایەدا کە ڕووەو هەولێر دەڕوا، ساڵحم زۆر جێ هێشتبۆوە و لەوانە نەبوو بتوانێ بمگرێ، بەڵام بۆ بێتالعی جووتیارێک کە هیچ ئاگای لە بینبرکێی ئێمە نەبوو لەوژەکە لەوژەکە لە گردی قشڵە بە جووتە گاوە بەرەو مەزراکانی لای گردی عارەبی دەهاتە خوار. ساڵح بانگی کرد، هۆی جووتیار دادەی ئەو کچەم لە بۆ بگرە. نەجیبە دەڵێ جووتیار ئاگای لە هیچ شتێک نەبوو بەو بانگەوازەش بایی سەری موویەک خۆی نەچرچاند، خۆ ئەگەر بەردەوام بامایە لە ڕاکردنەکەم جووتیاریشم نەدەگەییشتێ کەچی بەو بانگە ڕەق بۆی ڕاوەستام و بەغدا و هەولێرم لەبیر چوونەوە و لەگەڵ ساڵح گەڕامەوە ماڵێ... دواتر دایکم دەیگوت ئەگەر نەجیبەم بگەییشتابایە دڵم نەدەهات بیگێڕمەوە لەگەڵ خۆمم دەبرد، جا ئەوسا نەجیبە خەفەتی لە جووتیار دەخوارد بەڵام چ فایدە.

سەفەری ئەوسای بەغدا لە کەرکووکەوە تا کەنگربان بە ئۆتۆمۆبیل و لەوێوەش بە شەمەندووفەر بۆ بەغدا دەچوو. دایکم لەو سەفەرەدا جگە لە کۆمەڵەی پیاوان ئافرەتێکیشی لەگەڵدا بوو مەشوور بوو بە مامۆستاژن، خێزانی حاجی فەقێ محەمەدی جیرانمان بوو. ئەو مام حاجییە بە ساڵدا چوو بوو، شەوانە لای باوکم بوو چەندی عەسرانیش باوکم چووبایە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد حاجی فەقێ محەمەد لای دەبوو. مامۆستاژن ناوی (مریم) بوو بەڵام بەهۆی مێردییەوە پێی دەگوترا مامۆستاژن، بە بیرم دێ ساڵێکیان بەیەکەوە چوون بۆ حەج. تەنها کچێکی بوو (فەقێ عەیشێ) ناو، شووی کرد بە کەریمی حاجی حەمە ڕۆمی کە خۆی و براکەی (وەستا تەهای جلدروو) و خوشکێکی (یارەحمەی خێزانی حاجی کەریمی ئاسنگەر) زۆر لە نزیکەوە پێوەندی دۆستایەتییان پێمانەوە هەبوو. بنەماڵەی حاجی حەمە ڕۆمی

و حاجی کەریمی ئاسنگەر، لە ئاییندەدا شتێکیان لە سەر دەنووسم هەر لە چوار چێوەی ئەم گەشتەدا. کوڕێکی حاجی کەریم، میرزا، کە ساڵی ١٩٧٨ کۆچی دوایی کرد و برادەرێکی هەرە کۆنم بوو، ئەویش دەبێ لە سەری بنووسرێ و خەباتی بە خەڵق ڕابگەیەندرێ، تا ئێستاکە ئەو مرۆیە سەربازێکی نەناسراوی کوردایەتی و پارتی دیمۆکراتی کوردە. کەم کەس هەیە هێندەی ئەو خزمەتی بێ مزە و هەرا و بێ ناو و شۆرەتی کردبێ. ناساندنی ئەویش بە خوێنەری کورد قەرزێکی ئایندەی سەر شانمە. بگەڕێمەوە بۆ سەفەرەکەی دایکم و مامۆستاژن.

پاش ئەوەی مامۆستاژن لە زگ وەستایەوە تەنها کچێکی بۆ مێردەکەی بەرهەم هێنا خۆی کەوتە خەم خۆریی پەیدا کردنی ژنێک بۆ حاجی فەقێ محەمەد کە میرات گرێکی نێرینەی بۆ پاشەکەوت بکات. دۆزینەوەی ئەو جۆرە ئافرەتە ئاسان نەبوو چونکە مام حاجی پیر بووبوو. دەبوو ئافرەتێکیش بدۆزرێتەوە هەم خۆراکی ئەو بێت و هەم لە تەمەنێکدا بێت کەڵکی منداڵ بوونی پێوە مابێ. مامۆستاژن (پێشیان دەگوت حاجی مریەم) کچی شێخ تەها شێتەی بۆ خواست، شێخ تەها، ڕاستییەکەی شێت نەبوو بەڵام مرۆڤەکی ئاساییش نەبوو. دەستکورتی و بە ساڵدا چوون و پلەی نزمی لێهاتوویی ناچاری دەکرد بە گرتنە بەری کەسابەتیی ئەوتۆ لە ڕواڵەتدا کڕین و فرۆشتنی تێدا بێت و ناوەڕۆکەکەشی برای سواڵکردن بێت، بە زۆری چەند شقارتە و قەیتانی چەخماخ و بەردە چەخماخی لە باخەڵەکانی دەنا و دەگەڕا بەم و بەوی دەفرۆشتن کە تێیرا دەدیتن لێی دەکڕن و بە زیادەوە نرخی بۆ حیساب دەکەن. بەڵام لەگەڵ ئەم حاڵەتەشدا شێخ تەها لە دیوەخانەی جەمیلاغا و ئاغاکانی غەفووری ڕووی خۆشی دەدیت و بەخێر دەهێنرا، لای ئەفەندی مەکتەب دیدەش ڕێزی بەقەدەر حاڵی لێ دەندرا، خۆ لەگەڵ مامۆستا زەکی هەناری چەندی بڵێی زار سوحبەت و نوکتەبازی و شەڕەجنێوی مزرۆکەی ڕۆح سووکی بەرپا دەکرد. بە هەمە حاڵ شێخ تەهاش یەکێک بوو لە ڕووە کۆمەڵایەتییە ناسراوەکانی کۆیەی ئەو سەردەمە. خەڵق بە تێکڕایی پێیان دەگوت خاڵە شێخ تەها.

هەرگیز لەبیر ناکەم، ئەوەندەی زستانان دیبێتم جلکەکەی چوار نهۆم بوون، ڕۆخی دەلینگی شەلوار (یان دەرپێ)ی دەگەییشتە قاپان. شاقەلی کەواکەی لە نێوان ئەژنۆ و ڕۆخی شەلواری بوو. سەرکەواکەی دەگەییشتە ئەژنۆی، سەڵتەشی بەسەر هەموانەوە لەبەر دەکرد دەگەییشتە کەمەری. هاوینان نهۆمی دووەمی کە سەرکەوا بوو کەم دەبۆوە و دەمایەوە سێ نهۆم… مەعلووم لە بەهەشتیش هەروەها جلک لەبەر دەکا چونکە شەقڵ و دەقی پێوە گرتبوو.

مامۆستاژن کچی شێخ تەهای بۆ مێردی، مام حاجی گوێستەوە، خواش بە ڕەحم بوو کوڕێکی لەو ژنە پێ عەتا کرد ناونرا حەمەد مستەفا. لەبەر پێوەندی کۆن و جیرانەتی و دواتریش کە فاروقی برام بوو، لە تەمەندا نزیکتری حەمەد مستەفا بوو. ئەم حەمەد مستەفایە بە زۆری لە ماڵی ئێمەی بەسەر دەبرد، بە تایبەتی چونکە حاجی فەقێ محەمەد زۆر نەژیا دوای بوونی مستەفا، خێزانە تازەکەشی بەو کوڕەوە دانەنیشت و چۆوە ماڵە باوکی، ئیتر مستەفا مایەوە بۆ مامۆستاژن کە لێی بوو بە باوک و دایک، ئەویش بە تەبیعەتی حاڵ و بە عادەتی خۆی ئاغڵەبی کاتی ڕۆژی لە ماڵی ئێمە دەبوو، ئیشێکی زۆری کژ لە دوا کژی ساڵ لە ماڵی ئێمە بەو مامۆستاژنە دەسپێردرا، دایکم لێی ئەمین بوو هەم لە ڕووی دەستخاوێنی و

دینداریییەوە هەم لە ڕووی لێزانی و کابانییەوە. لەوەش بترازێ مامۆستاژن نوێژکەری ڕۆژووگری بە عیبادەت بوو، هەمیشە لەگەڵ پووری گەورەم یافەخرە هاوبەرماڵ و هاوقیبلە و هاوفکر و زکر بوو، سەد جاران بەهەشتیان لێ پیرۆز بێ.

ساڵی مردنی حاجی فەقێ محەمەدم لەبیر نییە بەڵام سبەینەی کە خەبەری مەرگی زانرا لە مێشکم نەقش بەستوو بووە چونکە وەها ڕێک کەوت لە بانێکی خۆمانەوە سەرم بە حەوشەی ماڵی مام حاجیدا گرت دیتم لە سەر تاتەشوار بە مردوویی درێژکراوە، ئەو دیمەنەم قەت لەبیر نەکرد.

جاران بەر لەوەی ئەو خەڵقە لە یەکدی بکەوێتە کلکان، دۆستایەتی و جیرانەتی و ئیش بەیەکدی بوون و فریای یەکدی کەوتن و حقوق پاراستن و خەسڵەتی ئەوتۆیی تام و شامێکی لە ژیانی سادەی ئەو سەردەمانە دەگێڕا، کەسیشی تێدا زەرەر کردوو نەدەبوو، ڕەنگە کەسێکی دەست تەنکیش بوایە لەو پێوەندییانە پتر بەهرەمەند بێ تا دەگاتە بابای حاڵخۆش. دۆستایەتی و جیرانەتیی حاجی فەقێ محەمەد و مامۆستاژنیش لەگەڵ ماڵی ئێمەدا بە درێژایی ڕۆژگاریان ڕووپەڕەیەکی گەش و خۆشی ئەو سەردەمانە بوو، دەتوانم بڵێم هەرگیز ڕووی نەدا نە لەوان و نە لە ئێمە شتێک هەڵکەوێ و ببێتە جێی گلەیی لای دراوسێکەی... مامۆستاژن ئەمینداری دایکم بوو لە هەرچی پێی دەگوترێ پیت و بەرەکەت و کەلوپەل و ئەسبابی ناوماڵ، هەر لە برنج هەتا گەنم هەتا ڕۆن هەتا مێوژ و دۆشا و هەتا نیسک و ساوار و دانەوێڵە هەتا دار و چیلکە هەتا میوەی هاوینان هەتا مریشک و جووجەڵە هەتا جلک و بەرگی ناو سندووق هەتا پارە و پوولێکی هەبووبێ بۆ خەرجی هەمووی لەبەر دەست و دەمی مامۆستاژندا بوو، ئەویش (سوێندی لەگەڵدا بێ) نەک هەر دەنکە دانەوێڵەیەک و فلسێکی بە لاوە نەناوە بەڵکوو بۆ ماڵەکەی ئێمە بە پەرۆشتر بوو لە ماڵی خۆی. دەک هەزار ڕەحمەت لە خاکی پاکی سەرقەبرت ئافرەتی خواناسی بە شەرەف.

هەر ئەو متمانە پێ کردن و تێڕا دیتنە بوو وەهای کرد دایکم بۆ سەفەری بەغدا مامۆستاژن لەگەڵ خۆیدا ببات. کە هاتنەوە، دوای چەند مانگێک، باشترین دیاریی دایکم بۆ من ئەوە بوو پەیکەری بزنێکی بەسەر تەختەیەکی ڕەوڕەوەداری بۆ هێنابووم، درێژاییەکەی ٢٥ سانتیمەترێک دەبوو، کە ڕیشیت ڕاکێشابایە دەیباڕاند، بۆ ئەو سەردەمەی ١٩٢٥ عاجباتی وەها لە شوێنی وەکوو کۆیەدا کاری مۆتۆڕسایکلی ئیمرۆکەی دەکرد بگرە پتریش. منداڵانی گەڕەک پێوەی حەپەسابوون، تا ئەوەی ئیمتیازێکی گەورە بوو بهێڵم یەکێک لەو منداڵانە ڕیشی بزنەکەم ڕابکێشێ... بەڵام هیچ شتێک نەمر نییە، بزنەکەی منیش هەروەها، لە پێشەوە وردە وردە لێی تێر دەبووم، ئنجا تووکەکەی، واتە مووەکەی، بەرەبەرە دەوەری، زۆری نەبرد چاوێکی ئنجا ئەوی دیکەشی دەرپەڕی تاکوو لە ئاکامدا باڕەیشی پێ نەما، ئیتر چووە گۆڕستانی مێژووەوە. بەڵام حیکایەتی سەفەرەکە گەلێک دوای جوانەمەرگ بوونی بزنەکەم کۆڕی مەجلیسی دایکمی خۆش دەکرد و گوێم لێی دەگرت و زۆریشم حەز لێ دەکرد. بەغدا ئەوسا هەرچەند بە لای ئەورووپایییەوە دێیەکی گەورەی نارێک و دواکەوتوو بوو، بێگومان بە لای کوردەوارییەوە شادگەی خەون و خەیاڵ بوو، ئەو حیکایەتانە کە لە زاری دایکی خۆمەوەم دەگێڕانەوە بۆ هاورێکانم، هەستێکی شانازیی پێ دەبەخشیم لە چاو ئەوەی قسەبیستی بابایەکی بازرگان یان سەفەرکردوویەکی هاکەزایی ببم، ڕەنگە ئەوسا دایکم یەکەم ئافرەتی ئەو ڕۆژگارەی کۆیە بووبێت

سەفەری وەها بە دەنگ و سەدای بۆ بەغدا کردبێت. چوونی پیاو بۆ هەر کوێیەک بێت ئەو مەعنایە نابەخشێ، سەفەری ئافرەت دەیبەخشێ... بە کورتی، لەزەتێکی زۆرم برد لە بزن و دەنگ و باس و حیکایەتی ئەو سەفەرە.

ڕووداوەکەی دیکە ئەوەبوو کە باوکم بە بۆنەی هاتنی مەلیک فەیسەڵ بۆ هەولێر تەکلیفی لێ کرا ئەویش وەکوو پیاوماقووڵی دیکەی کۆیێ بچێ بۆ هەولێر بە تایبەتی کە ئەو زێدە لە خەڵقی دیکە شناساییی لەگەڵ مەلیک فەیسەڵدا هەبوو، جگە لەوەی کە زیاتر لە خەڵقی دیکە بە کەڵکی ئەو موناسەبەتە دەهات، چونکە هاتنەکەی مەلیک بە نیازی هان دانی دانیشتوانی ناوچەی کۆنە ویلایەتی مووسڵ بوو بۆ دەنگ دان بە لای پچڕینەوەی ویلایەتەکە لە تورکیا و خستنە سەر عێراقی. لێرەدا کە من بیرەوەریی ژیانی خۆمم مەبەستە، ڕێم نییە باسی چەندوچۆنی ئەو مەسەلەیە بەو جۆرەی لە هەولێر لە نێوان مەلیک و ئەو خەڵقەدا باسی لێ کرا بهێنمە ناو نووسینم، بەڵام ناچارم بۆ ڕوون کردنەوەی لایەنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتیی فەیسەڵدا شتێکی ئەو سەروبەرە بگێڕمەوە.

مەلیک لە باداوەی مەلا ئەفەندی، بە مێوانەتی لە مەلا ئەفەندی، دادەبەزێ. لە قەڵەباڵغی پێشوازیکەراندا مەلیک دوانێک دەدات و تەکلیف لە باوکم دەکات قسەکانی بۆ سەر کوردی وەرگێڕێ. وەرگێڕانەکەی باوکم، بە تایبەتی کە قسە دەگاتە دەوری سەلاحەددینی ئەییووبی‹١٥› لە پاراستنی ئیسلام و ڕۆژهەڵات، شەوق و ڕەونەقێکی بێئەندازە بەو قسانە دەدات. پێی ناوێ زۆر بەدوا قسان بکەوم، ئەو حاڵ و بارە لەو ڕۆژ و هەڵکەوتەدا سەنگێکی زۆر بە هەڵوەست و شەخسییەتی باوکم دەدات... سەبیح نەشئەت کە وەزیرێکی هەولێری بوو دێتە لای و پێی دەڵێ، قوربان لەم بارەدا هەرچی بفەرمووی جێبەجێ دەکرێ، فرسەتیش هەموو جاران ناگەڕێتەوە، چ ئارەزۆیەکت هەیە مەلیک بۆتی ڕەوا دەبینێ... باوکم پێی دەڵێتەوە، سەبیح، من کە لەگەڵ خستنەسەر مووسڵم بۆ عێراق لە باوەڕەوە دەدوێم، وەڵای خۆشم بە پارەی هەموو دنیا نافرۆشم، ئاخۆ دەبێ من تەما و ئارەزۆی چیم هەبێ؟ ئەگەر لە دوا ڕۆژدا بە پێی هەڵکەوتی زەمانە موراجەعەیەکی حکومەتم کرد لەو مەسڵەحەتەی کە هەیتم وا دەزانم پێویست نییە گومان بەرم بۆ ئەوەی لەمپەری دەخرێتە بەر. سەبیح نەشئەت چەندێکی پێ دادەگرێ لە سەر هێندێ کە باوکم تەکلیفێک بخاتە ڕوو باوکم ناسەلمێنێ. دواتر پێشبینیی سەبیح نەشئەت هاتە جێ و حاڵ گەییشتە بارێک کە حکومەت خۆی دەستی بە سەر هەندێ مڵکماندا گرت (بگەڕێوە بۆ ئاڵقەیەکی لەمەوپێشتر کە باسی قەنبەران دەکات).

ئەو تەرزە تەجرەبەی تاڵ بەدوا هەڵوەستی وەها جوانمەردانەی باوکمدا ڕێ خۆشکەرەوە بوو بۆ ئەوەی لە دوایین سەردانی مەلیک فەیسەڵ لە هەولێر باوکم دەرفەت وەربگرێ و قسەی پێ ببڕێتەوە. بە خێر، لە شوێنی خۆیدا کە نۆرەی قسەی گەییشتێ ئەو باسەت بۆ دەنووسم.

ڕێکەوت وەها بوو کە باوکم جارێ لەو سەفەرە نەگەڕابۆوە بەفرێکی لە حەد بەدەر باری و سەرمایەکی زێدە سەختیشی پێوە بوو. باوکم لە دەمی بەفر و سەرماکە بە خۆی و قەڵەباڵغی کە لەگەڵیدا بوون مێوانی شێخ مارفی هەڵەجە، خاڵە گەورەی مامم، بوو. ئێمە لە کۆیێ بە درێژایی ئەو ماوەیە بە بەفرەوە خەریک بووین. حەوشەی ماڵەومان کە بەفری بانەکانیشی هاتبۆوە ناو وەک چاڵە بەفری لێ هاتبوو.

کاک موقتەدیر پیاوێکی تایبەتی خۆی خزمەتی دەکرد ناوی قالە حەبێ بوو، موقتەدیر بە عادەتی خۆی لەقەبێکی بۆ دۆزیبۆوە هەمیشە بانگی دەکرد، قالە قۆقانی سەگی سەربانی. ئەویش بەڵێ بە چاوانی وەڵام دەدایەوە، لەو بەفرەدا کاک موقتەدیر کە خۆی توانای هیچ جۆرە گاڵتەوگەپی سەر بەفری نەبوو فێڵێکی خۆشکەڵەی دۆزیەوە خۆی پێ دەخافڵاند ئێمەشی پێوە دەزرووقاینەوە، باز بازانێی بە قالە حەبێ دەکرد لە سەربانیماڵەوە بۆ ناو بەفری حەوشە، قالەش وەکوو یاری یەکبازی بەهاران تا ئەو سەری بان لێی دەکشایەوە، گورِی دەبەست و خۆی هەڵدەدا دەگەییشتە رۆخی ئەوبەری حەوشەکە و هەتا بن پیلان لە بەفردا ختم دەبوو، بە تەکان خۆی دەردەهێنا و رِای دەکردەوە بۆ بان و سەر لە نوێ خۆی توورِ هەڵدەدا ئەو خەڵقەش بە تەماشایەوە لە تریقەی پێکەنینیان دەدا، کاک موقتەدیریش بە زمانە شەقوپەقەکەی ئەوەی دەگوت کە کەس نازانێ چۆناوچۆنی بوو. سەرماکە وەها سەخت بوو، ئەو هەموو کەلێن تێکەوتن و پێشێل کردنە بەفرەکەی نەدەتاواندەوە.

قالە حەبێ بەینێک خزمەتی کاک موقتەدیری کرد، ناشزانم بەهۆی چ رِووداوێکەوە پەنای بۆ ئێمە هێنابوو. لەو ساڵانەی دواییدا خەبەری مەرگیم بیست. رِەنگە دوای ئەوەی ئێمەی جێ هێشت تا مرد هەر جارێک یان دوو جاران دیبێتمەوە.

بە باشی لەبیرمە، شەوانی ئەو زستانەی کە بەفرەکەی بە زۆری لێ باری دەتگوت مانگەشەون هەرچەند مانگیش بە دیارەوە نەبوو، تومەز سپیایی‌ی بەفرەکە کە هەموو زەویی داگرتبوو بایی رِووناکایی مانگ چاو تێی برِ دەکرد. ئەم دیاردەیەی سپی چوونەوەی بەفر لە شەودا دواتریش سەرنجی دەکێشام بەڵام نەک هێندەی دەمی منداڵیم تومەز بچووکیی دەفری زەین و نەفسی منداڵ لە بارستی دیاردان زیاد دەکات، لەگەڵ ئەمەشدا دەمزانی سپیایی‌ی دنیا لەو شەوانەدا هی بەفرە و لێشم رِوون بوو کە مانگ بە دیارەوە نییە.

چەندوچۆنی هاتنەوەی باوکم لەو سەفەرەی هەولێر و هاتنەوەی دایکم لە سەفەری بەغدا بە هیچ جۆرێک خۆ نانوێنێ لە یادمدا، وەها سرِاونەوە هیچ شوێنەوارێکیان لە رِووپەرِەی ویژداندا نەماوە، وابزانم زۆری سەفەری دایکم و باوکم لە موناسەبە و لە پێویستدا بە درێژایی ئەو ساڵانەی کە من جارێ منداڵ بووم هاتوباتی چوون و هاتنەوەیانی لەبەر چاوی ساوامدا تێکەڵ بە یەکدی کردووە تا ئەوەی لێک ناپچرِێنەوە بزانم (کامیان کامن) بێگومان ئەگەر خۆمیان لەگەڵدا بامایە باشترم بە بیر دەهاتنەوە.

ئێستاکە بەدەم نووسینی ئەم یادگارانەوە زرِە دیمەنێکی کۆنترم بە بیر دێتەوە، لە لای خۆیەوە وێنەی رِۆژانی بەسەرچووتر بۆ بەر زەینم رِادەکێشێ، بە بیرم دێتەوە رِۆژێکیان نانی نیوەرِۆ بە قەڵەباڵغیەوە لەو تازە ژوورەدا دەخورا کە بووبووە ژووری دیوەخان. خەڵقەکە لەسەر مافوور و دۆشەگ دانیشتبوون کە ئەمە وەها رِادەگەیەنێ جارێ تاقمی تەخت و قەنەفە بۆ ئەو تازە دیوەخانەیە دروست نەکرابوو. لە لای سەرووی ژوورەکەوە کابرایەکی سوورکاڵی شەپقە لەسەری ئەژنۆ رِووت، بە بریق و باقی نیشانەی سەر شان و سینگییەوە دوو سەرینیان بۆ دانابوو لە سەر یەکدی لە جیاتی کورسی لە سەری دانیشتبوو. هەرچی یادی ئەو رِۆژەیە بە هۆی ئەو شەپقە لەسەرە ئەژنۆ رِووتە سوورکاڵەوە خۆ دەنوێنێ، دیارە کاربەدەستی ئەوسای ئینگلیزەکان بووە (رِەنگە بە سەفەر و سەردان هاتبێتە کۆیێ چونکە ئەو دەمانەم

به بیر نایەن کە ئینگلیزەکان لە کۆیێ فەرمانبەر بوون). لە پەنا شەبەنگی ئەو کابرایەی سەرووی ژوورەکەوە شەبەنگی دیکەی نامەئلووفی زەرد و سوورم لێ تێکەڵ دەبن هەر دەڵێی پارچە تەمی زەردەواڵەیی بووبن بە چەند شوێنێکی ئەو ژوورەوە گیرسابێتنەوە لەبەر یادی مندا، هەڵبەت ئەو پنۆکە زەرد و سوورە نامەئلووفانەش هەر ئینگلیز بوون، بەڵام لەبەر یادی مندا چاو و لووتیان نەرِسکابوون.

ئەشەدوبیللا لەو دەمەدا بە هیچ جۆرێک بیری ساواییم بۆ ئەوە نەچوو ئایا لەبەر چی ئەو زەرد و سوورانە بە سەر سەرینی بەرزەوە دانیشتوون؟ بۆ زەرد و سوورن؟ بۆچی لە باری سەرەوە دانیشتوون؟ کێن؟ لەبەر چاوی ئەوسامدا کابراکان لە بەنیادەمیان نەدەکرد. قەتیش ڕێک نەکەوت دواتر کە هۆشم بە شتان شکا بپرسم ئەو کابرایانە ناویان و وەزیفەیان و فەرمانی سەرشانیان کە بۆی هاتبوونە کۆیێ چی بوو.

باسی ئەم شەبەنگە زەردەواڵەیییە کە تازە ژووری دیوەخانەی لەگەڵ خۆیدا بەریاد کردەوە، تازە ژوورەکەش لە ڕێی (تداعی)یەوە بۆ ڕووداوێکی بە سفتوسۆی کۆنترم دەباتەوە. بەر لەوەی ئەو ژوورە تازەیە ببێتە دیوەخانە باوکم لە ژوورێکی دیکە مێوانی بەخێر دەهێنان کەوا لە نزیک دەرگەیەوە قادرمەی بانی کۆشکی دوو نهۆم سەر دەکەوت. جیرانێکمان حاجی تەها، کە ماڵەکەی بە تەنیشتی لای ڕۆژاوای ماڵمانەوە نووسابوو شەوانە کە لە دیوەخانە هەڵدەستا بەو قادرمانەدا سەر دەکەوت بۆ سەر کۆشک و لەوێوەش ٧٠ سانتیمەترێک بۆ بانی کۆشکی ماڵی خۆی دادەبەزێ و بە قادرمەی نێو هەورەبانی خۆیدا دەچوە خوارێ بۆ ناو ماڵی خۆی، ئەمەی دەکرد چونکە زۆر کورتتر و قەدبڕتر بوو لەوەی بە کۆڵانەدا بەرەو ماڵ بێتەوە. شەوێکیان لە میعادا هەڵدەستێ بەرەو ماڵ، لە سەربانی کۆشکی ئێمە ڕێی لێ هەڵە دەبێ، لەجیاتی ئەوەی بەرەو بانی کۆشکی خۆی بڕوا ڕوو دەکاتە سواندەی لای حەوشەی ماڵی ئێمە و لە دوو نهۆمەوە کەوتە خوارێ و کەسی بە دەنگ نەگەییشتە سەرێ. من شیری خێزانی دووەمی حاجی تەهام خواردبوو، ماڵەکەی بۆ من و بۆ نەجیبەی خوشکم وەک ماڵی خۆمان بوو، لە ژنی یەکەمی سێ کچی هەبوو، لە هی دووەم کوڕ و کچێک، هەموویان هەر بەڕاستی بۆ من خوشک و برا بوون. حاجی تەهام بە یەک فۆرم بە بیر دێتەوە، پیاوێکی کەڵەگەتی داڵەگۆشت و موو سپی، کورتەکەکی تا ئەژنۆی لەبەر، لەوە بەرەژێژ دەرپێی سپی...

دیارە ئەم وێنەیەم لە بەرگی هاوینیدا دیتبوو. هیچ سەروبەرێکی کەوتن و مردن و تازیە و ئەو جۆرە هاتوباتانەم بە بیر نەماوە. ئێستا خانووی حاجی تەها لە دەست میراتگرانیدا نەماوە، ئەو بەشەی ماڵی ئێمەش کە بریتی بوو لە حەوز و مەتبەخ و ناو ماڵ و خانی زەخیرە و بە خانووی حاجی تەهاوە نووسابوو، بۆتە خانووی شێرکۆی فەتحیی برای شیریم... ئەو بەشە، کاتی خۆی، باپیرم حاجی مەلا عەبدوڵڵا کڕیبووی، ئەوساش هەر بە کۆنە خانوو کڕابوو، سەیر لەوەدایە، بە درێژایی عومری ئەو خانووە کە هەر نەبێ لە ٢٠٠ساڵی تێدەپەڕاند پێویست نەدیترا هەڵگەڕێتەوە یان داری لێ بگۆڕدرێ تا بەر لە دوو ساڵێک شێرکۆ لە بنەڕەتەوە نوێی کردەوە. کۆڵەگە و کاریتەی ناو ماڵەکە و هێندێک لە داری ڕایەڵی چەندی بلێی مەتانەتیان پێوە بوو.

ئەو ناو ماڵە بە لای ئافرەتانی چینی پێش ئێمەوە قودسیەتی هەبوو، زۆرم دەدیتن کە سەردانی

یافەخرە، دوای ئەویش هی دایکمیان دەکرد یان خزمانی هەولێر و دزەییاتی ڕێیان دەکەوتە کۆیێ دەهاتن دەرگە و دیواریان ماچ دەکرد، سەیریش نییە بۆ ئافرەتی جیلی پێش ئێمە جێگایەک بە موقەدەس بزانن کە لەوەتەی بە بیراندا دێت نوێژ و تەراویحی ئافرەتانی تێدا کراوە و قورئان خوێندراوە.

لەبەر یادی منداڵیمدا ناو ماڵ و پوورە فەخرەم تەواوکەری یەکدی بوون لەگەڵ ئەو پوورەمدا داکە زێنەب (حەزینە) دایکی مامم هەتا مرد عیبادەتی لەو ناو ماڵەدا دەکرد. چی ڕزقێکی خواش بە ئێمەی دابێ لەو ناوماڵە و خانی زەخیرەی کە بە سەریەوە بوو، دەرگەشی لە ناو ناوماڵەوە بوو، دادەکراو دەبوو بە خۆراکی ڕزقخواردووان. واز لە مێوان بهێنە، هەر حیسابی ئەو ڕزق و ڕۆژییەی لە ماوەی پتر لە ١٠٠ ساڵدا بە ڕاتبە بۆ فەقێی مزگەوت چووە، بدەیتە بەر تەرازووی خێر و شەڕان، چارت نامێنێ لەوەدا حورمەتی ناوماڵەکە بگریت. بشزانە، خوێنەر، ڕزقی حەرام نەچۆتە ئەو ناو ماڵە. ئەحمەد شەوقی بە زاری مەجنوونەوە لە یادی سەردەمی منداڵی و شوێنەواری کە لەگەڵ لەیلا تێیاندا بەسەری بردووە دەڵێ و چەند بەپاکی و سۆزەوە دەڵێ: «قد یهون العمر الا ساعة وتهون الارض الا موضعا» ئینجا ئەو ناو ماڵە و ژوورێکی دیکەش کە وەختی خۆی باپیرم و بەدوا ئەودا باوکم تێیدا ژیاون بەڕاستی و بێ تێخوێندنەوەی باب و ئەولادەتی هەقیان بوو ڕێزیان لێ بندرێ. ناو ماڵەکە فەوتا بەڵام ژوورەکەی باپیرم بە تەعمیرکراوی هەر ماوە‹١٦›.

کە بیر دەبەمەوە بۆ کۆنترین ئەو ڕۆژانەی دەشێ بێنەوە بەریادم وێنەیەکی گەڕەک و کووچەی دەوروپشتی ماڵی خۆمانم بە نیمچە وێرانی دێتەوە بەر چاو. لە ماڵمانەوە تا ڕۆخی شار مەودای پتر لە سەد مەتر هەبوو هەمووی وێران بوو. لە نێوان ئێمە و مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە بە ئەسڵ لە دەرەوەی شوورەی شار بووە مەودایەکی بەرین هەبوو پێیان دەگوت «کاولی عەلی بەگ» شوێن گەمەی منداڵ و جحێڵان بوو. دیارە کاتی خۆی بابایەکی (عەلی بەگ) ناو خاوەن ملک و ماڵ بووە لەو ناوەدا. بەسەر ئەو کاولەوە بەرەو خوار و بەرەو ژوور هەر وێرانگە بوو. دەتوانم بڵێم لە رووپێوێکدا کە هەڵدەگرێ بەر لە وێران بوونی ١٠-١٥ خێزانێکی تێدا ژیابێ تەنها دوو خانووی شڕی بە پێوە مابوو، یەکێکیان ماڵی مام عەلی ئەوی دیکەشیان ماڵی مام قادر کە پێیان دەگوت (قالە خەجێ)، خێزانی ئەو مام قادرە ژنێکی پان و پۆڕی وەکوو مێردەکەی بەساڵدا چوو بوو نازناوی (کوپە)یان پێوە نابوو، بووبووە (خەجێ کووپە). ئەو ژن و مێردە بێوەچە بڕانەوە.

زۆر منداڵ بووم دمەو پاییز بوو سبەینەیەکیان کە خەبەرم بۆوە بیستم دەگوترا ماڵی خەجێ کوپەیان بڕیوە. ماڵەکەیان دە مەترێک لە ئێمەوە دوور بوو، بەغار چووم دیتم لە قوونەبانی لای چۆڵی بە دیوی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەددا شەباقەیەکی گەورە کەوتبوە دیوارەکەیانەوە کە لە قوڕ و خشت هەڵنرابوو بۆ دز لەمپەری نەدەکرد. وابزانم دزەکە دیوار بڕێکی ئاسنی لێ بەجێ مابوو. ئەوەی کە بەکەڵکی دزین بێت لەو ماڵە دزرابوو. زۆری نەبرد گوتیان کەتنەکە لە کابرایەک ئاشکرا بووە پێیان دەگوت ڕەسووڵی کۆڵانێ. دواتر ئەم ڕەسووڵەم ناسی، کەنناسی بەلەدییە و فەقیری ماڵی خۆی و زۆریش بە ئەدەب بوو بەڵام لە مێشکی مندا بە خۆی و دیوار بڕ و شەباقی دیواری مام قادرەوە نەخش بەستوو بووبوو. نازانم

به ئاکام چی لێ بەسەر هات یان کێی لەدوا بەجێ ما، ئەوە نەبێ کەوا بێگومان وەکوو ملیۆنەها هەژاری دیکە بەهەناسە ساردی چووە ژێر خاک.

مام قادر و مام عەلی، کە جیرانی یەک دیوار و یەک سەربان بوون هەرچەند لە دەرگە بۆ دەرگە جیرانەتییان پێوە دیار نەبوو، لە تەمەندا ڕەنگە لە یەکدی نزیک بووبن بەڵام من وێنەی مام عەلیم بەبیردا نایەت کەچی وێنەی مام قادرم بەچاکی لەبیرە، دەرگەی ماڵی قادر بە ڕووکاری ماڵی ئێمەدا بوو ئیتر هەمیشە لە کۆڵانەوە یان لەسەربانەوە دەمدیت، هەرچی ماڵی مام عەلی بوو دەرگەی لە نەدیوی ماڵی ئێمەوە بوو. دوای خۆی خانوەکەی لەلایەن هەندێک لە کوڕەکانیەوە تەعمیر کرایەوە تەنانەت بەشی زۆری کە بوو بە هی کوڕە هەرە بچووکەکەی حاجی (فتح الله) لە لایەن وەستای مووسڵەوە بنیات نرایەوە. حاجی (فتح الله) گەنجێکی لێ هاتووی بەرچاوی بە وێڵ و تەرتیب بوو، براکانی کە هەرسێکیان لەو گەورەتر بوون بە چاوی برا گەورە سەیریان دەکرد. کە لەو بەشە خانووەی تازەکراوەی باوکی جێ نشین بوو شەوانە دەهاتە لای باوکم، ڕاستییەکەی باوکیشم زۆری خۆش دەویست گەلێکیش بە پەرۆش بوو بۆ مردنی. بە خەتی خۆی نووسیوەتی: «فتح الله مام عەلی چووە بەغدا بۆ تداوی لە گەڕانەوە لە (دیگەلە) وفاتی کرد امرو غنودەی خاک غفران بو. یک شمو ماه صفر بیست و حەفتی مارت روومی علیه رحمهالله ١٣٥٨ ه.ق ١٣١٨ ه.ش. ١٩٣٩م» وشەی غنودە فارسییە بە واتای (حەسایەوە) دێت... هـ. ق. واتە هجری قەمەری. هـ. ش. هجری شمسی. حاجی (فتح الله) بۆ دووەم جار ژنی هێنایەوە، کچی حاجی تەهای جیرانی ئێمەی خواست. چونکە من شیری خێزانی حاجی تەهام خواردبوو هەموو کچەکانی خوشکم بوون، ئەمەشیان بوو بە دایکی چوار خوارزام، هەموویان کچ. تا ئێستا سێ لە مانە بوونەتە خاوەن کچ و کوڕی پێگەییشتووی تێگەییشتوو، بەرخورداربن. منداڵانی کچانی حاجی تەها، چ ئەوانەی لە حاجی (فتح الله) کەوتوونەتەوە و چ ئەوانەی لە کچی دووەم – فاتمە ناو بوو بە خێزانی شێخ سادق و کەوتنە قەڵادزە، ئەمانە و هەموو ئەو منداڵانەی لە خوشکانی شیریم پەیدا بوون پڕ بە دڵ پێم دەڵێن خاڵە، وا دەبێ خوارزاییێکم نا ناسمەوە هەتا خۆیم بۆ هەڵدەدا. دەڵێن مەڕ بە بەرەکەتە، خوا پتری بەرەکەت تێبگێڕێ، بەڵام بەنیادەمیش بێبڕشت نییە.

لە پەنا دیمەنی کۆنی شکڵ وێرانی کۆیەی سەردەمی منداڵیمدا، دیمەنێکی وەک ئەو کە هەر خزمە لەگەڵ پێداویستی وێرانی، لەگەڵمدا ژیاوە و هەرگیز سپی پات نەبۆتەوە، چەندین خێزانی کورد و عەجەم لەبەر ڕەوی سپای قەیسەری ڕووس و دواتریش بە تەکانی قاتوقڕی ساڵی ١٩١٧ داپەڕیبوون بۆ گەرمێن. لەمانە چەند خێزانێک لەو گەڕەکە نیشتەجێ بوون کە ماڵی ئێمەی لێ بوو. تێکڕای ئەو خێزانانە ڕێز لە خۆ گرتووبوون و بە ئارەقەی نێو چەوانیان نانیان پەیدا دەکرد. میرزا غەفووری سابلاغی، کە باشتر بە باوکی (دڵشاد ڕەسوولی) دەناسرێتەوە وابزانم کەسبی عەتاری هەڵبژارد. دڵشادی بوو بە قوتابی، کە مەکتەبی کچان کرایەوە خەجاوی کچیشی بوو بە قوتابی، بەڵام هۆیەکی بێبایەخ لە کۆیەی هەڵقەناند و بردییەوە بۆ سابلاغ. دڵشاد سەروسەدای هەبوو لە دەمی قازی محەمەددا. پاشتر بووە پەنابەر لە عێراق... سەرت با نەیەشێنم، زۆر بە داخەوە، لە هەڵسوکەوتی هەرای وڵاتی خۆمان تێدا چوو. لەو ساڵانەدا وردە هەواڵێکی خەجاوی خوشکیم بیست لە سابلاغەوە و چی دیکە نا...

یەکێکی دیکەی خەڵقی سابلاغ فەرەجاغا، ئەویش لە خانوێکدا دەژیا کە ماڵی مەلا تاهیری ئامۆزای باوکمی تێدا بوو. ماڵێکی بە شەرم و شکۆ و بە وێڵ و تەرتیب کەوا بێگومان ڕێکاری ڕەفتاریان پتر لە هی کۆیێ شارستانەتی پێوە دیار بوو. خێزانی فەرەجاغا شیری دەدایە ئیقلیمەی خوشکم و لەوەوە شێوە یەکماڵییەک لە نێواندا پەیدا بووبوو. تاقانە کوڕێکیان هەبوو ئەحمەد، ڕەنگە بە ساڵێک لە من گچکەتر بوو، وەها لەگەڵمدا بوو بە هاوڕێ بێ ئەو هەڵم نەدەکرد. کچە برازایەکەشی هەبوو جیهان شووی کرد بە برازای کاک تاهیری حەمە لاڵ بەڵام زوو بێوەژن بوو و ئەویش لەگەڵ مامی چوۆە بۆ ئێران. لەو ساڵانەی دواییدا خزمم لە سابلاغ ئەحمەدی ناسیبۆوە. فەرەجاغا خەیاتیی دەکرد.

یەکێکی دیکە لەوانەی بە کوردی و بە تورکیش باش دەدوان (وەستا خەلیل) بەننایی دەکرد. دوو ژنی هەبوو یەکێکیانی (ئامینە)، بوو بە دایان و شیردەری منداڵەکانی مامم. ژنەکەی دیکەی بەرچاوتر و لای مێردی ڕێز لێ گیراوتر بوو، کوڕێکی لێی هەبوو (مەجید) ناو، هەمیشە لەگەڵ خۆیدا دەیگێڕا و سەرپەرشتیی هێندە سەروبەری کاری بەننایی پێ دەکرد کە لە عومری بوەشێتەوە.

ئەم مەجیدە هەرگیز تێکەڵ بە منداڵی کۆیێ نەبوو، قەتیش نەدیترا لە هیچ کژێکدا بەشداریی گەمە و گەپی کۆڵانان بکات. لە ئامینە کوڕێکی هەبوو ناوی (جەلیل)، بەڵام لە منداڵیدا سەر سەپۆڵە بوو پێیان دەگوت (سەرەگا). ئنجا کە حەمە عەلی ئامۆزام بوو بە ٤-٥ ساڵی قەڵسم دەکرد و پێم دەگوت (حەمە عەلی برای سەرەگایە، داکی ئامینە، بابی خەلیل وەستایە) بەوەدا تەزکەرەی نفوسی وەهام بۆ دەبڕی پێوەندی بە مامم و مامۆژنمەوە نەمێنێ. وەستا خەلیل برا گەورەی بەرەماڵێک بوو ئێواران لە هاویناندا بەر لە ڕۆژاوا، هەموویان لە سەربان بە ڕێکی دادەنیشتن و شامیان دەخوارد و بەدوای شامدا سیغارەیان دەپێچایەوە و دیشلەمەیان دەخواردەوە، زۆری نەدەبرد دەچوونە ناو نوێنەوە. وابزانم براکەی وەستا خەلیل ناوی وەستا ئەحمەد بوو، وەک لەبیرمە بە هیچ جۆرێک شکڵی برایەتییان پێوە دیار نەبوو، خەلیل شووش و باریک، ئەحمەد خینگە ملەی پان و پۆڕ... ئەوەی لەبیرمە لەو ماڵانە کچێک هەبوو ناوی (مەراڵ) بوو، قەتیش لەوە بە پێش ناوی ئەوتۆ لە کۆیێ نەبیسترابوو، بە شکڵ ئەو مەراڵە دەچۆوە سەر براکەی وەستا خەلیل.

یەکێکی دیکە کە ئەویش لە گەڕەکی ئێمە نیشتەجێ بوو ناوی مستەفا بوو لەبەر کەڵەگەتی پێیان دەگوت مستەفا درێژ. ئێستا کوڕێکی (محەمەد) ناوی لە هەولێر خاوەن دوکانی کەباب و گۆشتە، محەمەد هاوڕێی منداڵی و گەمەوگەپی (تۆپانی و خواجەڕۆیێ و زرینگ زرینگ تاوە)م بوو. چەند ساڵێک لەمەوبەر، بە تایبەتی، بە خۆم و چەند برادەرێکمەوە چووینە دوکانەکەی، تێر بە زگ نان و کەباب و تکەمان لا خوارد بە ماستاو و چایەوە. کابرایەکی دیکەی عەجەم کە کوردییەکەی زۆر شڕ بوو باشترین وەستای شیرنەمەنی بوو. لە شکڵی زلابیەی ئەمڕۆکە شیرناییەکی دروست دەکرد بەڵام مادەکەی گەنم بوو لنجایی زلابیەی پێوە نەبوو، ناومان لەو شیرناییە نابوو (پەنجەرە)، باوەڕ ناکەم شتی لەوە خۆشتر لە هیچ دەستێکی ڕەنگین برەخسێ. کوڕێکی هەبوو کوتومت خۆی بوو بچووک بووبۆوە. ناوی هیچکامێکیانم نەدەزانی ئەوە نەبێ پیاوەکە (شەکر بە نانی)ی لێ بووبووە لەقەب چونکە دەگەڕا بۆ فرۆشتنی بابەتەکەی بە لەهجەی عەجەمانەی خۆی دەنگی بەرز دەکرد و دەیگوت: شەکەر بە نانە، شەکەر بە پارە، های

شەککەر های شەککەر. لە وشەی شەکەردا دەنگی (ک)ـەکەی کلۆر دەکرد وەک کە لە کوردیدا لە وشەی وەک (کێ، کوێ)دا کلۆر دەکرێ. ئەو وەستایە جل و بەرگیشی عەجەمانە بوو، زووش گەڕایەوە بۆ دیوی ئێران. هێندێک لەو پەنابەرانە مانەوە لە کۆیێ و لە ئاکامدا بوون بە خاوەن ماڵ و منداڵ و کەسابەت. یەکێکیان تا ئێستاش بە لەقەبەوە ناوی دەبردرێ و پێی دەڵێن (نالە عەجەم) کەچی وەک بزانم زمانی هیچ شێوەی عەجامایەتیی پێوە دیار نەبوو. قەی ناکا مامە نادر لە پیاوان دەقەومێ.

بە حاڵ دێتەوە بیرم، تووتنەوانێک لە کۆیە چوو بۆ پێبازۆک و لە دەمی کە تووتن دەبێتەوە (کەڵەبابە) لەگەڵ فەلاحێکی پێبازۆکی (خلە بلّباس) ناو بە دەمەقاڵ هاتبوو. بە غافڵگیر تفەنگی پیاوێکی باوکم دەرفێنێ و خلە بلّباسی پێ کوشت و بۆی دەرچوو. ئەو کابرایە خۆیشی تووتنەوان بوو لە سەر زەویی باوکم و مامم، وابزانم یەکێکیش بوو لەو پەنابەرانە. ئەو دەرچوونەی بۆی دەرچوو نە بە کەس گیرا و نە هیچ سەروسۆراغێکیشی لە کەس مەعلووم بوو، هەر نەبێ من هیچی لێ نازانم. بۆ ئەو دەمە کوژرانی مرۆ بە سفتوسۆ و بە دەنگ و سەدا بوو.

لە گێڕانەوەی دەماودەم دەزانم کە خەبەری کوژرانی خلە بلّباس گەییشتە کۆیێ خەڵقێکی بەرحیساب لە خزم و پیاوی سەر بە باوکم بە هەڵەداوان و بە تاقمی پێویستی کاری دنیاییەوە ڕۆین بۆ پێبازۆک، زۆریش بە تەعقیبی ئەو کابرایە لە سۆراغدا بوون بەڵام بێسوود. وابزانم ناوی کابرا هەمزە بوو. ئەو پیاوەی کە تفەنگەکەشی لە عوهدەدا بوو هەتا مرد خەفەتی لێ دەخوارد هەرچەند عەیبێک نەدەهاتەوە سەر ئەو چونکە کابرای تووتنەوان بێ ئاگای ئەو لە غەفڵەتی خەڵقەکەدا تفەنگەکەی بردبوو، تومەز ئەو پێش گەییشتنی باس و خواسی دەمەقاڵێیەکە بۆ ناو ئاوایی خۆی گەیاندە شوێنی مەبەست و تفەنگی ڕفاند... خلە بلّباس برا گچکەی (بلە بلّباس) بوو. ئەم مام برایمە زۆر ژیا، بەڵام ددانی نەکەوتن. سێ کوڕی لە پاش بەجێ ما یەکێکیان ئەو مام عەزیزە بوو کە لە ئاڵقەیەکی پێشووتر باسی نەخۆش بوون و بەشداری کردنم لە بەرهەم هێنانی تووتنەکەی نووسی...

لە بابەتی (کوژران) چەند ڕووداوێک دێنەوە بەر یادی تەمەنی ئەو ڕۆژگارەم کە حەمەدی ڕەشی تێدا دەردەست کرا و مامۆستای نامە نووسیش پەنجەی بۆ درێژ کرد، بەڵام ئەگەر پرس نەکەم ناتوانم بە پێی سرەی ڕوودانیان لەسەریان بنووسم، لەم بارەشمدا دەنگم بە کەس ڕاناگات چ زەرەریش لە پێش و پاش خستنیان ڕوو نادات.

ڕووداوێکیان کە دەنگێکی گەورەی دایەوە ئەوەبوو دوو شێخی تازەگەنجی بنەماڵەی تاڵەبانییان، شێخ بورهان و شێخ ئەفزەل کە هەردوویان برا بوون، لە دیوی بیتوێن کوژران. ڕاستییەکەی ناتوانم بڵێم هۆی کوشتنیان چی بوو هەرچەند بە لای خەڵقەوە بەتایبەتی تاڵەبانیەکان، دەبێ مەعلووم بێ، منیش بیستوومە بارەها باسی ئەو واقیعەیە کراوە بەڵام بە داخەوە وەهام لەبیر نەماوە بە نووسین بۆ سۆنگەی مەسەلەکە بچم. هەرچۆنێک بێ، بلّباس و ئاکۆی تێدا تاوانبار کران، مەسەلەش بە ئیدارە، لە لایەن موتەسەڕریفی هەولێرەوە هەڵبڕایەوە و بە پێی نرخی خوێنی ئەو دەمە تۆڵە لە سەرەک عەشیرەتەکان ستاندرا و درا بە خوێن ئەستێنی ئەو دوو برایە. دوو کوڕی شێخ بورهان، حیسامەددین و شەرەف، هەرچەند بە تەمەن لە من گەورەتر بوون بە تایبەتی شێخ حیسامەددین، بەینێک لە سەرەتاکانی

خوێندنماندا بوونەوە بە هاوڕێی مەکتەبم، لە ڕاستیشدا شێخ شەرەف زۆر زیرەک بوو بەڵام خۆی و کاکی، شێخ حیسام [بادکی مام جەلال]، زوو دەستیان لە خوێندن هەڵگرت. کوشتاری دووەم مەسەلەی کوژرانی فەتاحی تۆفیق ئەفەندی مەلا ئیمام بوو. خەبەری هات کە لە ڕێی سەفەری بەرەو کەرکووک لە نزیک دێی قەرەناو یان شوێنی وەکوو ئەو بۆی لە بۆسە دانیشتبوون و بە تفەنگ کوشتیان. فەتاح کوڕێکی شۆخ بوو بە ئاستەم ئادگاریم بە بیر دێتەوە، باوکیشی تۆفیق ئەفەندی کاتبی مەحکەمە بوو، وابزانم بە ئەسڵ کەرکووکین. کوژرانی فەتاح زۆری قسە پێوە دەکرا کەس نازانێ چەندی ڕاستە و چەندی درۆ. بە قەناعەتی من چەندێکیشی ڕاست بێ بایی ئەوە ناکا لە مەسڵەتییەوە بگەیەندرێتە کوشتن.

سێیەم کوشتار لە گەڕەکی خۆمان و لە ماڵی خزمێکمان ڕووی دا، پیاوێکی مامم خاوەن خێزان خەبەری درایێ کە خێزانەکەی دەستی لەگەڵ کوڕێکی گەڕەک تێکەڵ کردووە و ئا لەو دەمەدا بەیەکەوەن لە ماڵی مەلا عیززەت. بوختانەکە درۆیەکی ڕەجاڵی بێئەسڵ و ئەساس بوو، بەڵام مێردە دەستی دایە خەنجەر و چووە ماڵی مەلا عیززەت کە لەو دەمەدا خێزانەکەی لەگەڵ فاتمە خانی خێزانی مەلا عیززەت بوو، عەبدەل بەشەرێکی دیکە لە ماڵەکە نەبوو. کوردی گوتەنی خوێن بەری چاوی گرتبوو، وەرگەڕایەوە ژنەکەی و ونجڕونجڕی کرد بە خەنجەران. دوای قەسابییەکە بە خەنجەرەوە ڕێ و ڕێ گەڕایەوە لای مامم و گوتی قوربان کارێکی وەهام کردوە تەسلیمی حکومەتم بکە... چەند ساڵان لە بەندیخانەدا بوو، هەتا مرد پەشیمانیی پێوە دیار بوو چ خێریشی لە خۆی نەدیت... بوختانکەرەکەش ئافرەتێکی پەنابەر، واتە لە دەرەوە هاتبوە کۆیێ و لەگەڵ خێزانێکی خزمی خۆمان دەژیا. تێناگەم لە چییەوە بوو ئەو بوختانە بێڕەحمەی بەو ئافرەتە بێتاوانەوە کرد، دەڵێن هان درا... بەڵام بۆ دەبێ هان دان مرۆ بەرەنگاری بەدکاریی ئەوتۆ بکات سەد جاران لە هان دانەکە مەزنتر بێ! بە هەمە حاڵ دڵسۆزیی ئەو ئافرەتە بۆ منداڵانی خاوەن ئەو ماڵەی لێی دەژیا چ پێوەندی نەبوو بە کاری وەها بەدەوە. مەسەلەی (هان دان)ـەکە پاکانەی بۆ ئەو ئافرەتە کرد و هەتا دوای دەیان ساڵ مرد، بە ئاسایی و بێ سەرشکێنی کردن ژیا.

خەیاڵێکی منداڵی و ساوایی سەیر، ئەم ئافرەتەی بوختانکەر لەگەڵ ئەوەدا کە لەقەبی «کەچەڵ» ی پێوە بوو، وەک دواتریش بۆم ڕوونتر بۆوە هەر دوو چاوی بەڵغێکی لەسەر بوو وەک تانەیەکی تەنکی شین، بۆ بەرچاوی منداڵیم جوانترین مێیینەی شارەکە، با بڵێم گەڕەکەکە خۆی دەنواند.

لەو تەمەنەدا جارێ هەستی فەرق کردن بە مێ و نێر لەلایەن زایەندەوە لە مندا نەڕسکابوو هەر ئەوەندەم دەزانی ئەمە پیاوە و ئەمەش ژنە. ئنجا تۆ سەیری کەس نەمێنێ ببێتە نموونەی جوانیی مێیینە کۆنە کەچەڵێکی تانەدار نەبێ، ئەمما ئەگەر لە بەژن و باڵا بدوێیت ئەشەدوبیللا هەرچی ڕێکی و شلکی و شۆخی بێ پێوەی دیار نەبوو، لەوە هەر بگەڕێ کە جل و بەرگی وەها ناقۆڵای لەبەر دەکرد، ئەگەر بە بەر ڤینۆسەوە بوایە بە لای پەتیارەییدا دەبردەوە. چاک بوو خوا ڕەحمی پێ کردم ئەم زرە بە هەڵەدا چوونە لەگەڵم فراژی نەبوو، زوو لە سەهوەکەم دەرچووم. تا ساڵەهای دوور و درێژیش شەرمم دەکرد ئەم ڕازەم بدرکێنم و بڵێم فلانە عیفریت بووکی خەیاڵی ساواییم بوو. بەڵام دەبێ دان بەوەدا بهێنم کە ئەم خوولیایەی شەیدا بوون – ئەگەر تەعبیرەکە زیادەیی تێدا نەبێ – بۆ باری پێچەوانە هەر لە ئاست ئەم ئافرەتە لێمی بەدەر نەدا، زۆر جاران وەها دەبوو دڵم شتێکی پەسەند دەکرد کە لە دەست هاوڕێیەکمدایە

گەلێک بەرەژێرترە لەوەی خۆم هەیەتم، یان کەڵەبابێکم بە قارەمان دادەنا کە لەبەر زۆر کەڵەبابان هەڵدەهات، هەر جارەش بەهانەیەکی خۆتەفرەدەرم دەدۆزیەوە بۆ ئەوەی ماوەیەکی دوور و درێژ پەنجە لە سەهوەکەم گیر بکەم و لەزەتی لێ وەرگرم.

یەکەم جارە ئەم ڕازە دەدرکێنم زۆریش لەگەڵ خۆمدا لێک دانەوەم کردووە بۆ دۆزینەوەی هۆی مەیلی وەها نالەبار لە تەمەنی ساوایی و منداڵیمدا، بێ ئەوەی بگەم بە هیچ ئەنجامێک، لە کەسیشم نەپرسیوە ئایا وەک من مەیلی ئەوتۆیی هەبووبێ، چونکە هەتا مەیلەو ناکامڵ بووم شەرمم دەکرد منداڵیی خۆم بە ئاشکرا کردنی ئەو مەیلەم لەبەر چاوی برادەر دزێو بکەم، دواتریش مەشغەڵەتی گەورەتر بۆ خۆی دزیمەوە، پشکنینەوەی شتی ئەوتۆیی پتر بە لای کاری (زانای نەفس)دا دەچێتەوە هەرچەند قسە لێوە کردنی لەلایەن هەرکەسێکەوە بێ چ زەرەری تێدا نییە بگرە لەوانەیە سوودیشی هەبێ، بەڵکوو خواوراستان بە وتووێژ و لێکدی بیستنەوە گرێیەکی دەروونی بکرێتەوە!!

بچمەوە بۆ لای ئەو دەست و پاوەندانەی لە منداڵیمدا یارمەتیدەری ماڵەکەمان بوون، لە پێشەوە دەبێ ئەوە بڵێم بەر لەو ساڵانەی دوایی عادەت نەبوو ئافرەتی یاریدەدەر بە مانگانە و مزەی قەرارداده خزمەت بکات. کوردی زاراوەیەکی هەیە دەڵێ (نان و زگ) کە بریتییە لە خواردن و لەبەرکردن و ناوناوە خەرجییەکی سووک، ئەمە بوو مزەی ئافرەتێکی بکەوتایە ماڵی بێگانە. بەڵام وەنییە هەموو جاران ئەو ماڵانەی ئیشکەری ئافرەتیان دەبێ وەکوو یەکدی بن لە نەوازشت و بەخشندەیی.

زاراوەیەکی دیکەی کوردی هەیە لێرەدا جێی خۆی دەکاتەوە، دەڵێن (فلانە کەس سایە چەورە) بێ دوودڵی و بێ گومان و بێ خۆهەڵکێشان، ماڵی ئێمە لە قەدیمەوە سایە چەور بووە، چونکە هەم بە بەریەوە هەبوو ئەو خەڵقەی دەوری لێ دەدەن بە گرد و کۆییەوە خەریک بن هەم حیسابی حەسقێلیشی لەگەڵ کەسدا نەکردووە. ئافرەتێکم نەدیتووە هاتبێتە ماڵمان و مابێتەوە نەبووبێتە خاوەن جلک و بەرگی زۆر زەبەندەی بایی گیازی بووک بکات، وەیا پتر لەوەی پێی دەڵێن (لەقەدەرحاڵ) چەک و خشڵی پێکەوە نەنابێ وەیا دەسمایەی کەسابەتی لە پریسکەدا نەبووبێ.

ڕاستییەکەی ئەگەر هاتبایە ماڵێکی وەکوو ماڵی ئێمە مانگانەی بەو کۆمەڵە ئافرەتانە بدابایە کە هەمیشە لەگەڵماندا دەژیان، دەبوو بکەوینە سواڵ و سەدەقە، ئیش زۆری و بەرپرسیار بوونی گەلێک لایەنی بە ئەرک و ناچار بوون بە هەڵگرتنی قورسایی باری نالەباری کۆمەڵایەتی وەهای دەکرد کە ماڵەکەمان سەرەڕای ئەوەی هەمیشە ٤-٥ ئافرەتمان لە ماڵدا هەبێ، جگە لە دایک و پوور و کیژ، دەبوو بۆ نان کردن و ساوار کوڵاندن و زۆر کاری دیکەی ئەوتۆیش لە لاوە ئافرەتی دیکەی یاریدەدەر بێن و جێبەجێی بکەن.

لە لایەن یاریدەدەری پیاوەوە، ئەم کەسەی وڵاغی دەگێڕا چ بۆ دارهێنان بێ لە شاخەوە و چ بۆ کاروانچییەتی بێ، مانگانەی هەبوو لەگەڵ جل و بەرگی ساڵانە، ئەوانی دیکە مزەی قەراردادەیان نەبوو بەڵام هەمیشە پۆشتە بوون و خەرجییان ناوناوە دەدرایێ، خۆشیان مەودای مامڵەت و کەسابەتیان لە پێش ئاچووغ بوو چونکە پێوەندیمان بە دەشت و دەر و کرمانجەوە ڕێی بۆ دەکردنەوە پتر لە بابایەکی لاوەکی لە سەلەم و کڕین و پێ فرۆشتنەوە و ئەو جۆرە مامڵەتانە سوودمەند بن.

خولاسە ئەگەر بۆ خۆشمان لایەنی ئابووریمان لە سەغڵەتیدا بووبێ یاریدەدەرەکانمان هەمیشە تێر و تەسەل بوون، خۆ ئەگەر ئێمە تێر باین ئەوان تێرتر دەبوون. یاریدەدەرێکی هەرە کۆنی بە بیرم بێتەوە ناوی (مام ئاوڕەحمان) بوو، مووی ماش و برنج بووبوو، کورتەبالای ئەسمەرەی مەیلەو گرژ عەسەبی بوو بەڵام هەتا بڵێی ڕوحسووک بوو، کەسیش لەو عەسەبیەتەی زوێر نەدەبوو. سێ گوێدرێژی دەگێڕا بە دارکەری و کاروانچیەتی و سەردانی ملکان و گوێزەی دەغڵ و مێوە و شتی دیکەش. وەک دێتەوە بیرم کە جارێ زۆریش منداڵ بووم، دەلوو تەبیات بوو.

جارێکیان یەک لە پیاوەکان مریشکێک سەر دەبرێت، پووری گەورەم دەکەوێتە شوبهە لەوەی کە بە پێی شەرع مردار بۆتەوە. چەندی دەکەن لە قسەی خۆی لانادا. ئەهلی مەتبەخ پێیان خەسار بوو مریشکی وەها قەڵەو و ناسک فڕێ بدرێ، کولاندیان و لێیان نەخوارد، هەڵیان گرت هەتا مام ئاوڕەحمان لە داران هاتەوە... کە نانیان لە پێش دانا ڕان و سنگ و قاڵچەی تەواوی مریشکی بەسەرەوە بوو. گوتبووی بە خوای ئەو ماستە مووەکی تێدایە ئەما وەڵڵاهی هەزار مووی تێدا بێ دەیخۆم. مام ئاوڕەحمان نوێژی نەدەکرد. جارێکیان ماڵ لە چنارۆک بوون، لە کۆیە بەرە ئێوارە دەگەڕایەوە، کە گەییشتە سەر کانی تووەڕەش و ولاغی بەردانە ئاو خواردنەوە پێیان گوت ئەگەر نوێژی عەسر بکا دوو ئانەی دەدەنێ، ئەویش بە مامڵەتەکە ڕازی بوو خێرا دەزنوێژی شووشت و نوێژەکەی کرد کەچی لێی پەشیمان بوونەوە و پارەکەیان نەدایێ، ئەویش پێی گوتن، وا تێ دەگەن فێڵتان لێ کردووم، دەنا بە حەقی قورئان دەمزانی لێم لە فێڵن ئەمنیش نە فاتحە و نە تەحیاتم لەو نوێژەدا نەخوێندووە. ڕۆیشتنیشی لە ماڵمان وەکوو خۆی سەیر بوو، سبەینەیەکی هاوین یاعیفەتی خوشکە گەورەم دەبینێ، مام ئاوڕەحمان لێفێکی هیزاری لەسەر خۆڵ ڕاخستووە یەکێکی جانگیشی بە خۆیدا داوە، ئەویش پێی دەڵێ دەبوو جانگەکە ڕابخەی و هیزارەکە بە خۆتدا دەی، لەوەوە وەها تۆرا سوێندی خوارد کە یەک دەقیقەی دیکە لەو ماڵە بەسەر نەبا. لەوە بەولاوە مام ئاوڕەحمانم نەدیتەوە.

یەکێکی دیکەی زۆر کۆن لەو پیاوانەی خزمەتی باوکمیان کردووە ساڵحی مام عەلاو بوو. ئەم مرۆیە وەها دڵسۆز و وەفاکار و بەئەدەب و لێزان بوو لە خزم خزمتر حیساب دەکرا. لە حکومەت وەزیفەی (مباشر)ی مەحکەمەی هەبوو، ئەوسا باوکیشم قازی بوو ئیتر ساڵح شەو و ڕۆژ هەر لە خزمەتیدا بوو. لەگەڵ لێهاتووییدا خوێندەواریش بوو، یەکێکیش بوو لەو حیکایەت زانانەی دەم و ئارداوێژیان بە تام بوو لەوەوە شەوانی زستان دوای بەسەر چوونی دەمی دیوەخانە و پیربوونی دانیشتنی دووەمی خزمە نزیکەکانی وەکوو مامم و مەلا عیززەت لای باوکم کە هەمیشە بە شێوەیەکی شیرن و بەتام، چ لە لایەن قسەی خۆش و نوکتە و سوحبەتەوە بێ و چ لەلایەن شەوچەرەوە بێ، ڕادبوێردرا، ساڵح ڕادەسایە حیکایەت خوانی هەتا باوکم دەچووە خەو. ناوناوە ساڵح هەستی ڕادەگرت بزانێ باوکم خەوی لێ کەوتووە یان جارێ بە خەبەرە، ئنجا ئەگەر بەدەنگ نەهاتبایە ئەویش دەچووە سەر باری نووستن، واش دەبوو باوکم دەیگوت، ئێی سالی (زۆر جار پێی دەگوت سالی لەجیاتی ساڵح) دێوی ڕەش چی کردووە؟ ئیتر ئەویش دەکەوتەوە سەر حیکایەت خوانیەکەی. گەلێک شەوان دانیشتنەکەی دووەمی ئەو کۆمەڵەی لای باوکم دەمانەوە بە خوێندنەوەی داستانەکانی ئەسکەندەرنامە و ئەمیر ئەرسەلان بەسەر دەبرا. وەها

دەبوو کە گەییشتمە تەمەنی گوێ گرتن لە حیکایەتی بە سەروبەر شەو لای باوکم دەخەوتم. لەبیرمە جارێکیان ساڵح سەرگورشتەیەکی خۆشی دەگێڕایەوە سێ قارەمانی تێدا بوون یەکیان دەریابڕ، ئەوی دیکەیان ئەستێرەشناس، ناوی سێیەمیانم لەبیر نەماوە. ساڵح گوتی، دەریابڕ مووێکی خۆی خستە ناو بەحرەکە و بەحری وشک کرد. باوکم بە دەنگ هات و گوتی دەک زارخۆش سالی، درۆ وەها نەبێ بەکەڵک نایە. ساڵح بەینێک بێدەنگ بوو تومەز بە ئەسپایی لەبەر خۆیەوە پێکەنینی دەهاتێ شەرمیشی دەکرد ئاشکرای بکات. لە خوێندنەوەی داستانەکانی فارسی مامم سەرپشک بوو، وەها بە گەرموگوڕی و بە شارەزایی و بە پێی نەبزی ڕووداو دەنگی خۆی دەبزوات ڕوحی بە بەر داستانەکان دەهێنا. گەلێک جار کە دەگەییشتە بڕە شیعرێک بە ئاهەنگ دەیخوێندنەوە شەوقێکی دەخستە ئەو دانیشتنە و داستانە و گوێگرتنەوەوە خەڵقەکە شەو و ڕۆژی لەبیر دەچۆوە. یەکێک لەو بڕە شیعرە فارسییانەی کە لەوساوە نەقش بەستووی زەینم بووە ئەمەیە:

ای همچو گل سرخ شکفته رویت
وی همچو گل بنفشه اید بویت
ما همچو گل زرد دعاگوی توایم
تا همچو گل سفید گردد مویت

ئەی ئەو کەسەی وەک گوڵی سوور ڕووت پشکووتووە
وەی ئەو کەسەی وەک گوڵی بنەوشە بێنت دێت
ئێمە وەکوو گوڵی زەرد دوعاگۆی تۆین
تا مووەکانت وەکوو گوڵی سپییان لێ دێت

مامم دوای مەرگی خێزانی، فاتمەخان، لە ١٩٣٩ سەری بە سەر ئەو داستانەدا نەگرت. ساڵح جارێ لای باوکم بوو ژنی هێنا. لەوە بەولاوە ناوناوە لە ماڵی ئێمە دەنووست و ناوناوەش دوای بەسەرچوونی کژی دەیوەخانە دەچۆوە ماڵەکەی خۆی، سبەینانیش لەگەڵ بە خەبەر هاتنی ئەهلی ماڵ ئەو دەگەییشتەوە لامان.

لەو دابەی کە پیاوەکانی دیکەش لێی فێر بووبوون ئەوە بوو کە لە دیوی ماڵێ جۆرەک ڕاوەستان ڕادەوەستا هەر لەو دەوەشایەوە، هەرگیز ڕووەو باوکم نەدەبوو، لە پەنا سووچی دیوارێکی ئەو شوێنەی باوکمی لێ دادەنیشت ساڵح وەها ڕادەوەستا کە لاشانێکی لە باوکمەوە دیار بێ هەتا مەعلوم بێ حازریشە و نادیاریشە. ئەگەر ڕاوەستانەکەی درێژی خایاندبایە بێ ئەوەی باوکم داوای ئیشێکی لێ بکات یەکێکی دیکەی لە پیاوەکان لەو جێگایەی خۆی ڕادەگرت بەو ئسووڵە کە خۆی داینابوو تاکوو دەچوو جغارەیەکی دەکێشا و ئاوێکی دەخواردەوە بایی جغارەکێشانەکەیش دادەنیشت بۆ حەسانەوە.

ساڵح لە پێشخزمەتیدا بۆ ئەو سەردەمە بێمانەند بوو، لە دەمی قەڵەباڵغ بوونی مەجلیسی باوکم، بە

درێژایی کات سەرپەرشتیی پێداویستی مەجلیسەکەی دەکرد، هەر خۆیشی سەروبەری چایە لێنان و سەماوەر گوێستنەوە و چایە تێکردن و تاقم ڕێک خستنەکەی دەکرد و کە دەستوپاوەندی مێوانەکانی باوکیشم لە ڕۆژانی سەردانی حەوێزی و غەفورییان لە باوکم بە کۆمەڵ لەگەڵ ئاغاکانیان دەهاتن ساڵح مەجلیسی ئەوانیشی گەرم ڕادەهێنا و جغارە و چایە و ئاگری زستانان و بەفراوی هاوێنانی بۆ سازدەدان و وەک پەروانە لە عەیب بڕینی خزمەتی ئەو خەڵقە دەکۆشا و دەجۆشا. هەر لەبیرمە چۆن بە منداڵی حەزم دەکرد شەوان ئەو قەڵەباڵغیە ڕوومان لێ بنێن چونکە لە شەودا پف لە سەماوەر کردن گەشەدارتر بوو، ساڵح لەو پف لە سەماوەرکردنە وەها شارەزا و دەستەڵاتدار بووبوو کە بە دەستی ڕاستی قۆریەی لەسەر سەماوەر هەڵدەگرت و پەنجە و لەپی چەپەی دەکردە بازنە بە دەوری زارکی سەماوەرەوە و لە قووڵایی سییەکانیەوە ئەو پفە بەهێزەی لە دەروونی پڕ ئاگری ئاتەشخانەکە دەکرد یەک لوولە بڵێسە و هەزاران پریشک و گەردەلوولێک لە خۆڵەمێشی پۆلوە ئاگرەکان بە بن و نێوان کونەکانی پەنجەرە ڕەنگی ژێر ئاتەشخانەکەدا بە قرچ و هۆڕ ئەو دەورووبەرەی دادەگرت، یەک دیمەنی وەها جوان و ڕەنگینی بە بەرچاودا تێدەپەڕاند کەوا بە دڵ چاوەچاوی ئەو دەمە دەبووم جارێکی دیکەش ئاگری ئاتەشخانە کزبێتەوە و خۆڵەمێشی لێ بنیشێ و ساڵح پفێکی پێدا بکاتەوە... بێ گومان و بێ مەبەست دەڵێم هەرگیز نەمدیت کەس بە قەدەر ساڵح بە دەوری سەماوەرەوە شیرن بێ. گەیاندنی سەماوەرەکەش لە ماڵەوە بۆ دیوەخانە خۆی لە خۆیدا کارێکی ئەستەم بوو، کە چایە پێ دەگەییشت و ئاوی سەماوەر دەکەوتەوە کوڵ، ساڵح بە دەستی ڕاستەی قوریەیەکی عەجەمی گەورەی دیوەخانەیی پڕ لە چایە هەڵدەگرت و دەبوو پەنجەش لە قوڵپی ڕاستەی سەماوەرەکە گیر بکات و دەستی چەپەشی قوڵپی چەپە بگرێت و ئەو قوریە و سەماوەرەی پڕ لە چایە و ئاو بە قورسایی خۆیانەوە بەرزکاتەوە تا لە کەمەری تێ هەڵدەکشێت و بە پێپلکەی قادرماندا سەرکەوێت و پێچە دەورە لە بانێکی ٧٠-٨٠ مەتری بکات و بە خێرایی و هەنگاوی لەسەر یەک و ڕێک، بە سەلامەتی، بارەکەی بگەیەنێتە مەجلیسی پیاوان. پێی کەمایەتی بوو، ئەو قوریە قورسە بە یەکێکی دیکە هەڵگرێت. سەماوەرەکە مابوو لە ماڵمان و هاتە بەغداش لەگەڵمان، هەتا دوو سێ مانگ پێشی ئەم نووسینە ١٩٨٥/٧/٢٨ لە هیچە و بێسەبەب دۆڕاندمان، من لە سەفەردا بووم، نەجیبەی خوشکم بە عادەتی خۆی لە کۆیێ لە ماڵی کاک مەجیدی ئامۆزام بوو، محەمەدی کوڕم وەتەنگ دێت لەو هەموو ئەسبابی شڕە و بێکەڵکەی لە ژوورەکان و لەسەربانان و لەسەر قادرمان کەڵەکەیان کردووە و هەرەوەزی لێ کردن و هەمووی ڕاگوێستن بۆ بەردەرگەی ماڵەوە تا ئۆتۆمۆبێلی (امانة العاصمة) کە لێی نووسراوە (اعتن بنظافة مدينتك) هات و کۆمەڵە شڕەی بارکرد. کە من گەڕامەوە بەغدا ماڵەکەمان پاک کرابۆوە، لەو بەینەش خەبەر گەییشتە کۆیێ کە وا خەریکی ماڵ پاک کردنەوەن لە بەغدا ئیتر بە هەڵەداوان نەجیبەی خوشکم تەلەفۆنی بۆ کردم ئاگادار بم لەوەی ئەو سەماوەرە بە نرخە و مێژوویییە لەگەڵ شڕە فڕێ نەدرێ. بەڵام بە داخەوە کار لە کار ترازا بوو، سەماوەر بۆ زبڵخانەی (مدینە السلام) ڕاپێچەک درابوو. لە فەقەرەی سەماوەران ئەمە دووەم جارە دەچینە خەسارێ، سەماوەرێکی دیکەی زەردی مامناوەنجی لە ماڵمان هەبوو بە ئەسڵ لە حاجی بەکراغاوە بە میراتی کچێکی کەوتبوە لای ئێمە. وەها ڕۆییشتبوو کە ئەمە یەکەم سەماوەرە هاتۆتە کۆیێ.

دیسان بە داخەوە ئەویش بە جۆرێکی کە نازانم چۆناوچۆنی بوو، فۆتا و ون بوو...

مام عەلاوی باوکی ساڵح کەرکووکی بوو لە کۆیێ نیشتەجێ بوو، دوو کوڕی دیکەشی هەبوون، محەمەد و ڕەفعەت بە زۆری ژیانیان لە دەوری مەحکەمە بە عەرزوحاڵ نووسین بردەسەر و پێوەی دەژیان. ساڵح لامان بوو تاکوو باوکم لە قازییەتی بوو، ئەوساش ساڵح داوای کرد واز لە وەزیفەی موباشیری بهێنێ، باوکم لێی نەسەلماند و لەسەر وەزیفەکەی خۆی هێشتەوە بەڵام پێوەندیی پێمانەوە هەرگیز نەپچڕا، دواتریش کە من گەورە بووم برادەرێکی نزیکم بوو هەتا بشلێی خۆشم دەویست و لێی ئەمین بووم، ڕۆژێک لە ڕۆژان ڕووی نەدا بایی سەری دەزری دڵم گەردی لێ بگرێ. هاوینان لە چنارۆک سەردانی دەکردین بایی ئەوەی بتوانێ ئیجازەی بۆ وەربگرێ لە مەحکەمە. داخم ناچێ دووچاری نەساغیی سیل بوو و لێی ڕزگار نەبوو... دوای خۆی ماڵ و منداڵی چوونەوە بۆ کەرکووک، کوڕە گەورەی ناوی عیززەددین بوو، ڕێک نەکەوتەوە دوای ڕۆییشتنیان بۆ کەرکووک بیبینمەوە. لەگەڵ ساڵح کوڕە پوورێکی خۆی، حەمەدەمین، خزمەتی باوکمی دەکرد. نەختێک گوێی گران بوو ناوناوە لە وەڵام دانەوە دەوەخرا لەبەر نەبیستن، ئەویش لە سنووری دەستەڵاتی خۆی هەموو ئاکارەکانی ساڵحی پێوە دیار بوو. ئەمیان زۆر بە جحێڵی مرد.

عومەری پووربەگی لە منداڵییەوە، بەر لەوەی منیش هەبم، بەهۆی دایکییەوە کە دانیشتووی گەڕەکمان و لە ماڵی (یاخەجیج) ئامۆزای باوکم دەژیا، پێوەندی بە ماڵی ئێمە و ماڵی مامەوە هەبوو، یەکەم دیمەنی کە بەبیرمدا دێتەوە ئەوەیە کە مامزی بۆ کاک موقتەدیر بەخێو دەکرد و بەزۆری لەگەڵ ئەودا بوو. مامزەکە وەها ڕسکابوو، لە عومەر بەولاوە، کەس نەیدەوێرا لێی نزیک بێتەوە، بەڵام وەکوو تووله بەدوا عومەر دەکەوت و لێی جودا نەدەبۆوە. ئەگەر عومەر بۆ کارێک بەلایەکدا ڕوویبا، مامزەکەی بە پەتێکی ئەستوور لە لەوحەداری گەورە یان لە سینگی مەحکەم دەبەستەوە، دەنا کەس نەیدەوێرا سەر دەرێنێ لە ترسی ئەو دوو قۆچە تیژە و شان و ملی وەک گاجووتی. زۆر جاران کە تینی دەدایە خۆی، لەوحەداری بەدوا خۆیدا ڕادەکێشا و وەک گامێش دەیمرقاند. کاک موقتەدیر بەزۆری کە بانگی عومەری دەکرد بە عادەتی قسە نەستەقە شەقوپەقەکانی خۆی دەیگوت، عومەریلان برای گوجیلان داکی پشیلان.

پووربەگی، دایکی عومەر، لە کوردستانی تورکیاوە لەگەڵ مێردەکەی (هدایت) ناو، کەوتبوە کۆیێ، ئافرەتێکی کورتیلەی خڕوپڕ بوو. لەهجەی لە ئاخاوتندا شێوەیەکی سەربەخۆی هەبوو، لە هیچ لەهجەیەکی کوردیی بیستراوی نەدەکرد. سەرەتای قسانی لەجیاتی (دەڵێم) بە (ئەبێم) دەستی پێ دەکرد وەکوو ئاخێوەری خۆشناوەتی. بە ئاوریشمی دەگوت ئارمووش. شەوێکیان دز پاڕێز بۆ ئەو ماڵە دەبا کە پووربەگی لێ بوو. کژ هاوین و خەڵق لە سەربانان بوون، پووربەگی لێی بە خەبەر دێت و دەنگی دەدات دزەش هەڵدێ. دواتر گوێم لێ بوو حیکایەتی بۆ خەڵقەکە دەگێڕایەوە و باسی دزەکەی دەکرد دەیگوت، ئەی ڕۆ، ئی دە زلە بوو. ئێمەی منداڵ ئەوسا نەمان دەزانی (ئی دزەلە بوو) واتای چییە پێمان وەها بوو ئەویش شێوە مەتەڵە لەوانەی زمانی پێ تاقی دەکرێتەوە وەکوو (ئەو بەرە شرەی لووس ڕایەخە)یان قسەی بێواتای وەکوو (فسنستنبکتکنفتموها)ی ناو فەقێیان یان لە گەپی شەوانە کە دەگوترا (گەنمە نە دوو دوو دوو برنجە دوو دوو دوو) ئەو (دوو دوو)ەش وەها دەردەبڕا وەک کە لە کاتی

دان ڕۆکردن مریشکی پێ بانگ دەکرێ.

پووربەگی زۆر حیکایەتی کورتیلەی بۆ دەکردین چ سەرگورشتە بایە و چ باسی ژیان و سەفەری خۆی و مێردەکەی و عومەر بایە لە ماردین و خەرپووت و ئەو شوێنانە بە مووسڵ و هەولێردا بۆ کۆیێ. کە گەییشتمە تەمەنێک سەرەدەری لە جوغرافیا بکەم پێم وابوو پووربەگی کە دەڵێ (لە شەتی مراد پەڕینەوە) سەهوو لە ناوی (فرات) دەکات کەچی (مراد) خۆی بەڕاستی کەرتێکی فراتە. لەو حیکایەتە کورتیلانەی بۆی دەکردین ئەوەندەم لەبیر ماوە کە کەڵەباب و مێروو لەسەر پەنیر بە شەڕ دێن و کەڵەباب دەندووک لە چاوی مێروو دەدات و زەدەی دەکات، شەرع دەبەنە لای کوندەبۆ، مێروو شکاتەکە دەکات و دەڵێ، کوندی لەسەر سندی، ئەویش دەڵێ: جێگەمە. مێروو دەڵێ: شرعان دەپرسی؟ کوند دەڵێ: پیشەمە. مێروو دەڵێ: ماڵم ماشت. پێی دەڵێتەوە خاوێنیت کرد. مێروو دەڵی: سەلکە پەنیرەکەم دیتەوە. دەڵێ: ماڵداریت کرد. مێروو دەڵێ: لە بن تلیانەیەکەم دانا. دەڵێ: تاقەتیت کر... لەوە بەولاوە چی دیکەم بە بیر نەماوە و نازانم کەڵەباب و مێروو چۆناوچۆنی لەو شەرعە بوونەوە. دەیانگێڕایەوە کە عومەر تازە لەبەر خوێندنی مەکتەب داندرابوو، شەوێ موتالای دەرسەکانی دەکرد و درێژەی دەدایێ، دایکی بە لەهجەی خۆی پێی دەگوت: ڕۆڵە حومەرە خەتەکی وێڕا بینە و یەکی وێڕا بینە و چرایەکە وەکوژێنە دایک لە خەیاڵی نەوتی چراکە بوو بەخەسار نەچێ، چاکیشی بۆ چووبوو، چونکە عومەر لەوانە نەبوو بە خوێندنەوە دابێن بێ. مەخلووقێکی بزۆزی ناڕاحەت بوو هەرچەند لە دوو خاڵەوە زۆر بێعەیب بوو، هەتا بلێی دەسخاوێن بوو، قەت بە دزیەوە دەنکە ترێیەکی نەخستۆتە زاریەوە. هەتا بشلێی لە ئەمر و گوێدا بوو، لە ڕووی لە خۆ گەورەتران هەڵنەدەگەڕایەوە.

کەتنێکی کرد... هەڵات بۆ پژدەر، دوو سێ ساڵان لە سندۆلان لای شێخ حەسەن و شێخ حوسێن مایەوە. دوای ئەوەی کەتنەکەی لێ بەسەر چوو هاتەوە، عومەر بە شێوەی پژدەر دەئاخاوت، ئەو لەهجەیە لەگەڵیدا ژییا تا مردن بەڵام وردە وردەیەکیش بە لای ئاخاوتنی کۆیەدا دەهاتەوە. پووربەگی بڕیاری دا ژن بۆ کوڕی بهێنێ، کچێکی رووسووری، هەتا بلێی بە حەیا و بێدەنگ و بێ سرکە و کورکەی بۆ هێنا. شەوێکیان دەوری نوێژی عیشا کۆمەڵە ژنێکی گەڕەکی خۆمان و لەشکرێکیش لە منداڵی ئەو ناوە، منیان لەگەڵدا، چووین و لە گەڕەکی قەڵاتەوە بووکمان گوێستەوە بۆ عومەر.

ئێستاش نازانم چۆن وەها ڕێکەوت یان کێ وەهای ڕێک یەخست هەر کە بووک پێی لە دەرەوەی ماڵەوەی نا و کەوتە نێوان ئافرەتانی گەڕەکەکەی خۆمان، ئەو هەموو منداڵە بە چەپڵە ڕێزان تێیان هەڵکرد، ئەمما چۆن تێهەڵکردنێک (هەتلیلینجان هەتلیلینجان، زاوا کەچەڵ بووک باینجان...) یەک بێن و یەک نەوا ئەم چەپڵەکوتانە و دوڕ قەڵێشییەی بەخێر هێنانی بووک بەردەوام بوو هەتا بووکمان پەستایە ماڵە کاولەکەی مێردە ناموبارەکەکەی. دەسا نە ئەو دەمە و نە هیچ وەختێک و نە ئێستاکەش زانیم مانای چی، هەتلیلینجان! ئەرێ ئێوە کەستان دەیزانێ؟

داستانی عومەر کۆتایی بۆ نییە، لە کورتی دەیبڕمەوە و دەڵێم، عومەر مرۆیەکی دەسخاوێنی، تەنبەڵی، درۆزنی، بە وەفا و مردەی ولاغە بەرزە بوو. لە نموونەی شەیدابوونی بۆ سواریی ولاغە بەرزە لە نێو چەندین نموونەدا ئەمەیان بۆ خوێنەر دەگێڕمەوە، جارێکیان، سەرەتای هاوین بوو مامم عومەری ناردە

پێبازۆک بۆ لای مام سلێمانی وەکیلی خۆی کە هەندێک دەغڵی بۆ بفرۆشێ و پارەکەی بۆ بنێرێ بە عومەردا. کوڕی گۆنگەران کاکە عومەر یەکسەر چووە لای کوێخا محەمەدی کوێخای پێبازۆک و سەلامی مامی پێ ڕاگەیاند و گوتبووی کاکم (مەبەستی مامە) منی ناردووە بۆ لای تۆ ئەسپە بۆرەی بۆ بنێری، سەفەری پژدەری هاتۆتە پێش لە خزمەت کاکیدا و زۆریش بە پەلەیە ئەگەر ئەمڕۆکەی ولاغ نەگەیەنمێ بەجێ دەمێنێ.

کوێخا محەمەدیش پیاوێکی بە ڕێ و جێ و ئەوسا خاوەن ئەسپ و ماینی نایاب بوو، گوتبووی عومەر، دەبوو بۆ جاری وەها ئەمنیش بە پیاو بخوێننەوە و لێم بگێڕنەوە ئەمما ئەوە ئەسپە بۆرە و حەز دەکەی بیتۆپێنە... عومەر لەوێوە بە سواری یەکسەر هاتەوە بۆ کۆیێ و لە هەمووی بە غار ئەسپەکەی هێنا لە دەشتی (شەوگێڕ) هاتوچۆ بە ئەسپەکە دەکات و بە ناو کێلە قەبرانیدا تاو دەدات، کێلێک بەینی هەردوو دەستانی شەق کردبوو. کە گەییشتەوە بەر دەرگەی ماڵی مامم ئەسپ لە خوێندا سوور بووبوو. مامم بە ڕێکەوت ئەسپەکە و عومەری دیت بەر لەوەی لە دەرگەی دەرەوە بە ژوور کەوێ، زانی کاکە عومەر فەتحێکی کردووە نەیهێشت بێتە ژوورەوە هەر لەبەر دەرگە لێی پرسی چی ڕووی داوە ئەویش بە ڕاشکاوی لە ئەنباری درۆیان لا گوڵمێک قسەی لووس و لێکی هەڵڕشت و گوتی: چوومە لای سلێمان هەر خۆیشی تێ نەگەیاندم ئەمنیش دەمزانی پارەت لزوومە چوومە لای کوێخا محەمەد و وەزعم تێ گەیاند گوتی لەو دەمەدا چ پارەم نییە کە وەهاش پەک لەسەر پارە کەوتبێ ئەسپە بۆرە قوربانی کاکە شێخ بێ (مەبەست مامم شێخ نوورەددینە) با بیفرۆشێ، منیش لەسەر تەکلیفی خۆی بۆم هێنای. سەیر ئەوەیە، سەد کەتنی ئەوتۆیی دەکرد و لەبەر چاوان نەدەکەوت، ڕاستیەکەی بە دڵ دڵسۆز و جانفیدا بوو بۆ ماڵی ئێمە و ماڵی مامم... دواتر بوو بە پۆستەچی لە نێوان کۆیە و ڕانیە، مانگی ولاغێکی سەکەت دەکرد، هەندەی ولاغ بە پارەی پووربەگی کڕی ئیفلاسی پێ کرد- ناوناوە مندالێکی دەفرۆشت. هەتا مردن نەیحەساندەوە نەحەسایەوە.

یەکێک لەو چیهرە پاک و خۆشەویستانەی کە لەگەڵ یادکردنەوەی کزەم لە جەرگەوە دێت بۆ خۆی و مەرگی ناکامی، حەمەدی نەجیماغای غەفووری بوو، کەوا بێ ئەوەی (خوانەخواستە) ناوی خزمەتکاری لێ بێ، بە جان و دڵ خزمەتی باوکم و مەجلیسی باوکمی دەکرد. لە ماڵەوە وەکوو کوڕی باوکم حیساب دەکرا، چ تەقیە و پەردە لە بەیندا نەمابوو، ئەویش بە جۆرێک چالاک بوو لە جێبەجێ کردنی هەرچی پێویستی خزمەتی دیوەخانە و مێوان بێ دەتگوت خۆراکی گیانی خۆی جێبەجێ دەکات. بەر لەو کوڕێکی حاجی تەهای جیرانمان، کە ناوی ئەحمەد بووە و من بە بیرمدا نایەت و ڕەنگە پێش ئەوەی من پێ لەم دنیایە بنێم ئەو ماڵاوایی لێ کردبێ، ئەویش بۆ باوکم لەخۆ بووردوو بووە بە جۆرێک کە چەندێکی باسی دەهات باوکم خەفەتێکی نوێی بۆ دەخوارد. حەمەدی نەجیماغا زۆر بە شلکی و جحێڵی جوانەمەرگ بوو. هەر لە هەوەڵەوە ڕەنگی زەردباوی نەساغیەکی نادیاری لە ڕوودا ئاشکرا بوو بەڵام کە من دەمدیت بەو جلکە شیکە خاوێنەی لەبەری دەکرد و بەو ڕەوتی قەشەنگی جحێڵانەی و بەو هەموو نەزاکەت و نەجابەتەی کە بە خزمەتی باوکمەوە خەریک دەبوو نموونەی مرۆیەکی فریشتە ئاکار بوو... سەد هەزار ڕەحمەت لە گیانی پاکی.

لە ناو توێژی قساندا دەمەوێ بە خوێنەر ڕابگەیەنم، ئەو کەسەی بۆی ڕێک بکەوێ بە هۆی پێوەندی هەمەچەشنەی بە خەڵقەوە ژیانێکی بەسەروسەدا و هاتوبات و ڕەنگاوڕەنگ و تێکەولێکە و بێنەوبەرە ڕاببوێرێ لە زۆر ڕووەوە جۆری بەسەر بردن و مامڵەت کردنی لەگەڵ بوونەوەردا جودا دەبێ لە کەسێکی بە باریکە ڕێگەی گوزەرانی خێزانییەوە لە چارچێوەی فەرمانی دەستووره کورتەبەر و تەنگەبەر و تەسک پێوی (لە ماڵەوە بۆ بازاڕ و لەوێوە بۆ مزگەوت و لە مزگەوتەوە بۆ بازاڕ و ماڵەوە) مەیدانی کۆمەڵایەتی تێپەڕێنێ، مرۆی عادەتی کە باوکی دەمرێ خێرا لە دابەش کردنی میراتەکەی دەبێتەوە و دارێک بە نێوان خۆی و براکەیدا دەهێنێ و قۆزاغەی دووره پارێزی بە دەوری خۆیەوە دەتەنێ و دەبێتە خاوەن چاکە و خراپەی خۆی تا ئەوەی ئەگەر هێلکەی مریشکی جیرانی بە هەڵە بکەوێتە ماڵەکەیەوە لە حیسابدا بەدەر دەداتەوە، هێلکە مریشکی ئەویش کە کەوتە ژێر مریشکی جیرانیەوە کەلێن دەکەوێتە لێکدانەوەیەوە.

من هەرچەند لەوەتەی هۆشم بە سەختی و زەحمەتیی گوزەران شکاوە حەزم کردووە خاوەن کیسە و خەرمان و مشتاغی خۆم بـم، هەمیشە ئەسیری وەزعێک بووم کە ملکی میراتیم لە حاجی مەلا ئەسعەدی باوکی باپیرمەوە بە شەراکەتی هەموو جەلیزادان لە دەست و پێم ئاڵاوە، هەروەهاش باوکم ئەو زەحمەتییەی هەڵگرتووە. لە ملک بگەڕێ و بادەوە سەر وەزعی مزگەوت و فەقێ و فەرمانی بەربار بوونی ئەرکی ئەو شتەی بە زاراوە پێی دەڵێن (براگەورەیی!!)...

لزووم نابینم بە دوا خوردکردنەوەی ئەو هەموو لایەنانەی کە موعادەلە نادروست و لەنگەر بەزیوەکەی (ئەرکی زۆر و داهاتی کەم) بە مل بنەماڵەیەکی وەکوو ماڵی مەلای گەورەیدا دەهێنێ بۆ ئەوەی لە خوێنەری ڕوون بکەمەوە کە باری وەها نالەبار لە ناو جغزی کەسب و گوزەرانێکدا کە سنووری پشکی خاوەنەکەی لە ملک و ماڵدا تێکەڵ بە حیسابێک بووە چ سەروبەری دیار نەبێ، گرفت و بەرهەڵست و دوشمنایەتی جیرانی بەهێز و خاوەن عەشیرەت و چەکی زۆر بە نفوز لە حکومەتیش بە درێژایی ڕۆژگار بینەقاقای حەسانەوە و هەناسە هەڵێنانی خۆشیی لێ گرتبێ. (اذا قمت من باغ عثرت بمعتدى – احمد شوقي) لە زاڵمێک هەڵدەستمەوە، لە دەسدرێژکەرێک هەڵدەئەنگوم.

ئا لەو بارەدا کە دوشمنایەتی کردن لەسەر ساڵانەی داهاتێک کە بەشی مەسرەفی نیو مانگت نەکا، ناچار بیت شەوانە پاسی ماڵەکەت بەو هێندە تفەنگە و بەو هێندە زەلامی پاس کردووی نەخەوتوو بکەیت... ئا لەو گۆنگەرە مزرەدا دەستەیەک لە ژن و پیاو کە زاراوەی بێئینساف ناوی خزمەتکاریان لێ دەنێ بۆت جانفیدا بن و لە ناگزووری نەسڵەمێنەوە و ئەرکی قورست بۆ هەڵبگرن و یەخەشت نەگرن بە زەلیل گیری سەرت پێ دانەوێن بۆ هیچ دڵخواز، یان پێداویستی خۆیان. بەڵکوو لە خۆشی و ترشی ڕازی بن بەوەی هەمیشە دوای تێربوونی مێوان و ئەم و ئەو دەست بۆ پاروو درێژ بکەن. تۆ بڵێ مرۆیەکی یەک تۆسکاڵ ویژدانی هەبێ و هەستی مەردایەتی لە خۆیدا شک ببات بە چ چاوێک سەیری ئەو لەخۆ بوردووانە بکات؟ ئەمانە «دەست و پێ و خزمەتکار» ن یان گریی برپرەی خانەوادەن؟

من هەروەک دەمدیت ماڵەکەمان لە سەردەمی باوکمەوە درێژەی دەکێشا بۆ گەلێک ماڵی دەر و جیران و کەس و ناسیاو تا ئەوەی نیوەڕۆیەکیان دیتم مەتبەخچی سێزده منداڵ بە دەورەیەوە قاپ بە لەپ و پاروو لە زارن، لەوانەش تەنها یەکێکیان منداڵی ماڵی خۆمان بوو. هەروەهاش خزمایەتی نەسەبی و

جەلیزادەییم بە درێژایی هەموو ڕۆژگارم لە خزمانەوە پەرپوەتەوە بۆ دەیان و پتر لە دەیان ژن و پیاوی دڵسۆزی بێعەیبی بێتەماعی خۆ لەبیرکردوو کەوا گەلێک بەولای خزمایەتییەوە مەیدانی یەک دڵی و یەک هیوایی و یەک بەرژەوەندییان بڕیوە لەگەڵماندا. کەسێکی ژیانی سادەی یەک ڕێگەی یەک ئاهەنگی بێ لک و پۆپ و بێ ڕەگ و ڕیشەی بڵاو ڕابوێرێ، بە عادەت، عەیارەیەکی تەسک پێوی کەم قووڵایی بەکاردێنێ لە هەڵسەنگاندنی چاکە و خراپە و ڕەوایی و ناڕەواییی دیاردە کۆمەڵایەتییەکان. ئنجا دەشێ بەو پەڕی ڕاشکاوییەوە بڕیار بدا دژی پەیدابوونی پێوەندی نێوان خەڵق کە گەورە و چووکەیی و خوار و ژووری تێدا بێ. کەچی ئاگای لە خۆی نییە لە دەمی داخوازی بەرژەوەندیدا ڕازییە نازی کادری حیزبی و پۆلیسی سەرجادان و معاونی پۆلیس و قایمقام و حاکم و کوێخای گەڕەک و دەیان کەسی دیکە ڕابگرێ هەتا دەتوانێ دوکانێکی بچووکی نازانم چۆناوچۆنی بکاتەوە و دوو سۆبەی نەوت و سێ تەلەفزیونی تێدا بفرۆشێ...

ئاخۆ ئەو کەسە دەبێ چ بڵێ ئەگەر لە نزیکەوە ببینێ بابایەکی خۆم ئاسایی کە نە ئاغا و نە زۆردار و نە مڵکداری گەورە بووم لە موراجەعەی لادێییەکی مەیلەو بێگانە بە خۆم، بایی قازانجی ئەو دوو سۆبەیە و ئەو سێ تەلەفزیۆنەم بە ئەرکەوە بە قوربانی ئەو موراجەعەیە کردووە؟ من ناڵێم خەڵق هەمووی یەک ئاکار و یەک ڕەوشتە، من ئەوەندە دەڵێم، نابێ وەها بە سەهوودا چووبین کە لە سەری زمانەوە هەموو پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی تاوانبار بکەین هەر چونکە لەگەڵ پێوانەی قەناعەتمان یان فەلسەفەمان یان بەرنامەی حیزبمان ڕێک ناکەوێ، ئنجا پاشدانیش بە پێوەندیی وەها لەنگەر بەزیوی چەوتوچوێر ڕازی بین کەوا لە چاو پێوەندییە کۆنەکان دەبێ بڵێین سەد ڕەحمەت لە کفن دزی پێشوو!! بۆیە من کە دێم یادی ئەو مرۆ لە خۆ بوردووانە دەکەمەوە و حەسرەتیان بۆ هەڵدەکێشم سۆزێک دەمبزێوێ چ فەرقی نەبێ لەگەڵ ئەو هەستەی کە نەدیتن و نەبیستنی خوشکێکم لە ماوەی چواردە ساڵدا زامدارم دەکات.

ئافرەتێکی لەوانەی زۆر پێش چوونە مەکتەبم بە ماڵی ئێمە و ماڵی مامم ئۆگری گرتبوو ناوی زێنەبی شەدەلار بوو. ئەو ئافرەتە کە من گەییشتمە تەمەنێک دەرکی شتان بکەم دەتگوت لە هێوێنی دڵ فەراحی و بێغەمی و (دنیا گمرە و ربیع و موت مامش) خوڵقا بوو. هەر مەجلیسێکی ئافرەتان ئەو زێنەبەی لێ بایە پەستی و مۆنیی پێوە نەدەما. لە ماڵی ئێمە شووی کرد بە پیاوێکی خۆمان کە لە پلەی خزمایەتی دادەندرا. زۆر بەداخەوە، بەسەر یەکەم منداڵیدا جوانە مەرگ بوو، هەر لە ماڵی ئێمە... دکتۆر سەلاح (سووریەیی) زۆر دۆستی باوکم بوو چی لە توانای بوو بۆ ڕزگارکردنی ئەو ئافرەتە بە خەرجی دا، تەنانەت، بە دەستی خۆی، بە عەمەلیەتی جەراحی، منداڵەکەی بە مردوویی بوواند کەچی بێسوود بوو. ئەگەر بڵێم لەو ماوەیەدا کە ژان زۆری لێ کرد تا ئەو دەمەی دڵی ڕاوەستا، دکتۆر سەلاح بە شکڵی دایم لە سەراسۆییی بوو ڕاستییەکی بێفێڵم گوتووە. ئەگەر لە ماڵی خۆی بایە هەرگیز ئەو هەموو پێوە خەریک بوونەی بەخۆیەوە نەدەدیت... لەبیرمە ئافرەتان وەکوو پووره هەنگ تێی ئالا بوون و کە مردیش چۆن شینێکیان بۆ گێڕا.

لزووم نابینم چی دیکە بە سەربەخۆیی باسی تاک تاکی ئەو کۆمەڵە ژن و پیاوە بکەم، چەندی بە دەم گەشتی ژیانمەوە هەڵکەوت داخوازی لێ کردم بە پێی پێویست بۆ تاک تاکیان دەچمەوە.

دیمەنێکی ناپەسەندی ئەو دەمانەی کە جارێ نەگەییشتبوومە تەمەنی خوێندن، دواتریش بۆ ماوەیەکی بەمەودا بەردەوام بوو مەشقەڵی ئاگری خەرمانان بوو کە لە زۆر شەوانی هاویندا دەشتی کۆیەی دەکردە چراخان.

دوشمنایەتییە کۆنینەکەی نێوان حەوێزی و غەفوورییان لەو ساڵانەدا مەلا حەوێزاغای حەسەناغای غەفووری و جەلالاغای حاجی ئەسعەداغای حەوێزی بۆ خۆی تەرخان و خەریک کردبوو. بۆ منی منداڵ، کاری بەدی نادیاری خراپەی یەکدی کردنیان لەوانە نەبوون هەستیان پێ بکەم، ئەوەی سەرنجی چاوی نیوە بیناشی ڕادەکێشا (ئاگربازی)یەکەی خەرمان سووتاندنی شەوگار بوو کەوا جگە لە بڵێسە سوورە گەشە دووکەڵاوییەکانی، هەرچی ئادگاری دڕندەیی و بێڕەحمی و بێهۆشیش هەیە پێوەی دیار بوو. هەموو شەوێک بەو کارە نافڕەجایەیانەوە زەرەرێکی قورسیان لە خۆیان و پتریش، لەو سەپانە هەناسە ساردانە دەدا کە ڕەنجی کژێکی کەسابەتی سەرلەبەریان دەچووە هیچە چونکە سەپان لە سەرەتای دروێنەوە خۆی و گوزەرانی لە قەبەڵ ئەو دەغڵە دەکات و هیچ داهاتێکی دیکە شک نابات بەتەمای بێت تا خەرمان هەڵدەگێرێن و کێشەی کایەکەشی تەواو دەبێت کەوا بە زۆری هەتا مانگی ئەیلوول دەخایێنێ، لەوە بەولاوە سەپانەکە دەکەوێتە پەلە کوتکەی کەسابەتێکی دیکە، ڕەنگە دەستیشی نەکەوێ.

وەک لەبیرمە ئەو دوشمنایەتییەی نێوان حەوێزاغا و جەلالاغا تەشەنەی نەکرد بۆ هەردوو بنەماڵەکە، بەڵکوو تەنها ئەو دوو کەڵەشێرەی لە یەکدی گیف دەکردەوە. هەرچی جەمیلاغای سەرۆکی حەوێزییان و برا گەورەی جەلالاغا بوو نە تەبیاتی لە هەرا و بگرەبەردە بوو نە وەزعی تایبەتی خۆیشی کە قایمقام بوو لێی دەسەلماند خەریکی شەڕە گەڕەکێ بێ، کاکە زیادی حەماغاش لە تەمەنێکدا نەبوو ڕابسێتە کاری وەها بەدئاکار دواتریش کە چەپ و ڕاستی خۆی ناسی ڕێگەی ئەوتۆیی نەگرتەبەر بە پێچەوانەوە بە لای بزووتنەوەی کوردایەتی و نیشتمانیدا بۆوە هەتا بوو بە یەکێکی ناودار لە کوردایەتی و لە ئاشتیخوازی (چەند جار نامەی بۆ هاتووە لە سەرۆکی بزووتنەوەی ئاشتیخوازی جیهانی، نامەکان من دەمخوێندنەوە بۆی...) لەمەش بترازێ کاکە زیاد خوارزای جەمیلاغا بوو، مەلا ئەحمەداغای سمایلاغاش کە ئامۆزای حەماغا بوو هەر زاوای جەمیلاغا بوو. لەوەوە دەماری ئەو پێوەندییە کاری دەکردە سەر ڕەفتاری هەر دوو لایان بەرانبەر بە یەکتر. بەرەی ماڵی سلێماناغاش (کە غەفووری بوون) بە برا گەورەیی مەلا ئەحمەداغای سلێماناغا پتر ئاغای سەر بەرماڵ بوون تا ئەوەی وەکوو دۆن کیشۆت لەگەڵ (ئاشی با، یان ئاشی ئاگر) شەڕە شەپڵتە (شاپڵیتە) بکەن.

سەرت نەیەشێنم جووتە کەڵەشێری سەروپۆپنە بە خوێنی پەڕ و باڵ فش هەڵماو لەو ناوەدا دوو ئاکتەری سەر شانۆی ئەو ئاگربازییە بوون بە خۆیان و دەستوپاوەندی خۆیانەوە. ڕاستییەکەی ناتوانم لێرەدا وەڵامی پرسیارێک بدەمەوە لە خۆمی بکەم و بڵێم، لەو دەمانەدا کە جەمیلاغا جارێ قایمقام بوو بۆچی بێتەرەفانە ڕاوەستا؟ نە یاریدەی برای خۆی دا نە بەرهەڵستیشی لێ کرد؟ تووەمەز کاری دنیا کە ئادەمی بوونەوەرە هەرە چالاک و ووریا و ژیر و بە سەهووا چوویەتی هەموو جاران بە بارێکدا ناخولێتەوە کە موعادەلەی (٢+٢=٤) ڕای دەنوێنێ... لەبیرمە، دوای چەندین کژی خەرمانانی ئەو شەڕە دندووکێیە، شەوێکیان هێشتا نوێژی عیشا نەبووبوو لە پڕ ئاسمانی لای خوارووی کۆیێ وەکوو خوێن

سوور هەڵگەڕا، کە ڕاست بووینەوە بۆ سەیر کردنی چۆنایەتی و چەندایەتیی هۆی ئەو ئاگر لە ئاسمان گەڕانە دیتمان بڵێسەی ئاگری خەرمان زمانە دەکێشێ، بە جۆرێک مرۆ لە دوورەوە ترسی لێ دەکردەوە. لە دوورایی کیلۆمەترێک مەودا لە ماڵی ئێمەوە خەرمانێکی هەرە گەورەی مەلا حەوێزاغا کە هەموو داهاتی زەویەکانی نزیک کۆیەی لێ کۆکرابۆوە ئاگردراوە.

ئەو شەوە بۆ ماوەیەکی درێژ شەوقی ئاگرەکە هەموو وڵاتی ڕووناک کردبوو تەنانەت چاو دەیدیت کە بەری شێخ بزێنیایەتیش پێی گەشاوەتەوە!! ڕێزە چیای هەیبەسوڵتان و باواجی هەر پێی دەویست قوتابی لێ بێت و دەوری دەرسەکانی لێ بکاتەوە چونکە حەوجە بە چرا نەبوو. بەڕاستی ماڵیان ئاوابێ، ئەو شەوە جووتە قارەمانی کۆیێ وڵاتیان لێ ڕوون کردبووینەوە، بەڵام کە خەرمان دامرکایەوە تاریکایی داهاتەوە، چونکە ئەوسا زۆری مابوو کۆیێ کارەبای لێ پەیدا بێ. زۆر بە سەیری، ئەنجام وەها بوو هەر دوو ئاغا هەریەکەیان لە ڕووداوێک پێیەکی زەدە بێت و بشەلێت، هەر دەتگوت برای جمرانە بوون کە وێکڕا نەساغ دەبن و دووچاری هەمان نەخۆشی دەبن. خوا بیانبەخشێت و خزمانیشیان من ببەخشن لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی وەها تاڵ، بەڵام لە شیرن کردنەوەی ئەو تاڵاییەیە دەڵێم، سپاس بۆ خوا، شوێنی ئەو خەرمانە ئێستاکە بەر ئاوەدانیی شار کەوتووە و خانووی ڕێکوپێکی لێ دروست کراوە.

ئاڵقەی پێنجەم

باسی قۆناغی ساواییم لەو چوار ئاڵقەیەی ڕابووردوودا بە کۆتایی دەگات هەرچەند کەمتاکورتێکی سپی پات بوویەوەی ئەو ڕۆژگارەم یاد کردەوە. من کە لە تەمەنی ٦٥ ساڵیمدا بچمەوە بەرەو ڕووداوی تەمەنێکی ساوایی کە ٦٠ ساڵی بە سەردا تێپەڕی بێ، بێ ئەوەی بە نیازی پاراستنی دەق و شەقڵ و دروشمەکانی لە هیچ کەسێکەوە تۆماری بۆ گیرابێتەوە هەر ئەوەندەی لێ پاشەکەوت دەبێ کە بە هەڵگوشینی مێشک و دابێشتنی هێڵەگی یادگار دڵۆپێک یان دانەیەک لە بەروبوومی ئەو سەردەمە بکەوێتە ناو دەفری سواڵکەرەوە. لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەر ترسی وەڕس بوونی خوێنەر لە چشتی، بە ڕواڵەت، کەم بایەخی دەمی ساوایی دەستمی پێ هەڵنەگرتبامایە جارێ مابووم لەو پچڕ پچڕەی نەخشەی سەرەتاکانی ژیانم ڕەنگ و دەنگ وەربگرمەوە چونکە زۆر کەین و بەینی سەردەمی ساواییم وەکوو ئەستێرەی پشت هەوری تەنک لە یادکردنەوەدا بە لێڵی دەبریقێنەوە، ئنجا ئەگەر سەرنجی لێ توند بکەم دەتوانم تەمومژی فرامۆشی لێ بڕەوێنمەوە، بەلام وەها ناکەم و دەگوێزمەوە بۆ قۆناغی منداڵیم و دەست بە خوێندن کردنم. ڕەنگە لە هەڵکەوتدا ناوناوە بە پێی داخوازیی داستانخوونی بۆ ئەو پچڕ پچڕانە بچمەوە چونکە زەحمەتە بە کەس بکرێ دەماری پێوەندی سبەینێ بە دوێنێییەوە هەڵبڕیتەوە.

باسی خوێندنیش چونکە چی ئەوتۆی زرینگەداری تێدا نییە هەر بە وەڕسکەر لە قەڵەم دەدرێ بەلام بە هەمە حاڵ ناشێ لە تەختەی گەشتی ژیان بسڕێتەوە و شوێنەکەی بە بەتاڵی بمێنێتەوە. لەبەر ئەمە چەندێکی بۆم بلوێ لە سنووری زەرەر نەگەیاندن بەنرخی حیکایەتەکەم لە ڕێگەی قەدبڕەوە پێیدا تێدەپەڕم. لەم تەرزە نووسینەشدا بەرەو دوا گەڕانەوە و بەرەو پێشەوە چوون گەلێک جاران دەبێتە کاری ناچاری.

سەرەتای خوێندنم

بە عادەت کار و فەرمانی مرۆ دوای تێهەڵچوون و پێوەخەریک بوونی تووشی حاڵەتی پچڕپچڕی دێت، کەچی خوێندنی من سەرەتاکەی پچڕپچڕ بوو. من لەگەڵ نەجیبەی خوشکە گەورەم بە یەکەوە ساڵی ١٩٢٥ ز چووینە پۆلی یەکەمی قوتابخانەی سەرەتایی لە کۆیێ. ئەو هەشت ساڵی بوو، من شەش ساڵی. هەرچەند لەم ڕۆژانەدا تەمەنی شەش ساڵی بۆ منداڵ پڕ بە پێستی سەرەتای خوندنیەتی، وا بزانم لە زۆر باریشدا بە پێنج ساڵی منداڵ دەچێتە بەر خوێندن، کەچی بۆ ئەو سەردەمە تەمەنەکە لەگەڵ خوێندندا ڕێک نەدەگونجا.

منداڵان لە تەمەنی نۆ ساڵی و هەڵکشاوتریشدا دەچوونە مەکتەب. قوتابی هەبوو لەگەڵ مندا دەیخوێند، هەر لەگەڵ منیشدا بوو کە لە قوتابخانە بەیەکەوە دەمانخوێند ژنی هێنا. وا دیارە هەست کردن بە پێداویستییەکانی کۆمەلایەتی، ئەویش وەکو فەرق کردن بەوەی لە کۆمەڵدا پێی دەڵێن ڕەوا و ناڕەوا، بەرهەمی پەروەردە بوون و فرچک پێ گرتن و لێ ڕاهاتن و بیستنەوە و چشتی ئەوتۆییە، دەنا بۆچی لە ١٩٢٥ تەمەنی شەش ساڵی زوو بێ بۆ خوێندن کەچی لە ١٩٨٥ بە دواکەوتوو حیساب بکرێ؟

هەر لەم بابەتە کۆمەڵایەتییە دەبینین تەمەنی عادەتیی شووکردنی کچ لە لادێ چەند ساڵێک زووترە لە هی شارستان، هی کچی ڕۆژهەڵاتیش بە تێکڕایی لە چاو هی ئەورووپایی هەروەهایە.

بێگومان دەبێ کە خۆم لە قوتابخانەدا دیتبێتەوە و هەموو قوتابییەکانم بە گەورە هاتبێتە بەر چاو، بێ ئەوەی هەست بکەم یان لێکم دابێتەوە، خۆم بە خەڵکی ئەو شوێنە حیساب نەکردبێ و ئۆگرم پێوەی نەگرتبێ. منداڵان کە لە کۆڵان و گۆڕەپاناندا گەمەیان دەکرد لە خۆوە دەبوون بە سێ چوار گرووپ، هەر گرووپە هی تەمەنێک. کەس لەواندا بە خەیاڵییدا نەدەهات ڕەفاقەتی لە خۆ گەورەتر یان بچووکتر بکات، چونکە بێ ئەوەی فکر بکاتەوە دەیزانی ڕەفاقەتی منداڵی لە خۆی گەورەتر دەکێشێتەوە بۆ تێ شکانی، گەمە و گەپی منداڵی لە خۆی بچووکتریش بە پێی کەیف و زەوقی خۆی نییە.

ئەم خۆ بە بێگانە زانینەم لە نێوان قوتابییە تەمەن گەورەترەکاندا نەیهێشت لە مندا هەستی «قوتابییەتی» بڕسکێ، لەبەر ئەمە هاتوچۆم بۆ مەکتەب لەسەرەتاوە هەر بریتی بوو لە «جێگۆڕکێ» لە گۆڕەپانی گەڕەکەوە بۆ حەوش و ژوورەکانی فێرگە [فێرگە: قوتابخانە]. خوا هەڵناگرێ منیش هەروەهام دایە بەر داس. ڕۆژێکی دەچوومە فێرگە دووان نەدەچووم، کەسیش ئەو «هەدارانێ» یەی بە لاوە سەیر نەبوو. مامۆستاکانی فێرگە لێیان دەسەلماندم بە دڵخوازی خۆم بچمە پۆل یان نەچم، وەهاش دەبوو لە نیوەی ماوەی دەرسدا بێ پرس کردن بە مامۆستای دەرسدەر دەچوومە دەرەوە. سەرت نەیەشێنم ئەو ساڵەم بۆ بووە مەشقی ڕاهاتن لە فێرگە کەوا هەرچەند نەمخوێند بەڵام ئامادەی کردم کە ساڵی دووەم خۆم بە «مەکتەبلی» بزانم. لە ساڵی ١٩٢٦ کە ناوم لە پۆلی یەکەم بە قوتابی نووسرا نەجیبەی خوشکم چووبووە پۆلی دووەم، منیش بچووکترین قوتابی فێرگە بووم.

لە خزمانی خۆم مەلا نافعی مەلا سبوح و مەلا فەتاحی مەلا عیززەت و کاک مەجیدی ئامۆزام و، وابزانم، عومەری مەلا ڕەفعەت قوتابی بوون بەڵام پۆلیان جودا بوو. ڕەفیقی تاهیر چەلەبی و میرزای حاجی کەریمیش لە کوڕانی گەڕەکی خۆمان قوتابی بوون بەڵام ئەوەی ڕاستی بێ لەو ساڵەدا تەنها کاک مەجید و ڕەفیقی تاهیر چەلەبی (کە دواتر بوو بە دکتۆر) بە بیرمدا دێنەوە، کاک مەجید ئامۆزام بوو ڕفیقی تاهیر چەلەبیش دەنگ خۆشێک بوو، کە لە ڕیزگرتنی بەر لە چوونە ژووری پۆلەکانمان نەشیدی دەگوت، دەنگەکەی زاڵ دەبوو بەسەر هەست و هۆشی ئەو خەڵقەدا وەها دەزانم لە خۆی گەورەتر دەبێ. پێم وەها بووم ئەو تەرزە دەنگە ناشێ لە قەڵغەتی قوتابییەکی عادەتییەوە هەڵستێتەوە چونکە وام دەزانی دەنگەکە بە ئەستوورایی باوەشی پیاو لە قوڕگییەوە دەردێت، ئنجا ئەگەر هەر هێندی قەڵغەتی خەڵکی بەبەرەوە بێ دەبێ قوڕگ و کەمەری شەق ببەن.

دەنگی ئەو قوتابییە «خارق العادة» بوو. بەو لای خۆشی و چریکە و زەمزەمەوە سام و شکۆی لێ هەڵدەڕژا. دوای چەند ساڵێک کە دەنگەکەی پتر ڕسکا لە سەیرانەی هاویناندا بە ڕاشکاوی و بێپەروا و بێ ئەوەی خۆی بدزێتەوە لە تەنگەبەرە و ئاستەنگەکانی ئاهەنگی سەرکێش، گۆرانی «يا جارة الوادي» عەبدولوەهابی دەگوت و بە سەریدا زاڵ دەبوو. کە دەگەیشتە شوێنی «لم ادر ما طيب العناق...» دەنگی خۆی وەها بەڕەڵڵا دەکرد، بەرە ژوور و بە هەموو لایەکدا، عەبدولوەهابی لەبیر خەڵقەکە دەبردەوە. ئێستا کە دەبیەم فەیروز و نورالهدی ئەو گۆرانییە دەڵێنەوە باشتر تێدەگەم د. ڕەفیق لە دەمی قوتابیەتی خۆی لە

کۆلێجی «طب» چەند پلە ژوورووی ئەوانەوە بوو لە لایەن دەنگەوە. (دەبێ ئەوەندەش لێرەدا بڵێم کە فەیروز تۆزی نورالهدی ناشکێنێ ئەگەر تەنها بە دەنگەکەیەوە بۆی بێتە مەیدان).

کە چوومە مەکتەب دەستەی مامۆستایان بریتی بوون لە ژمارەیەک کەوا ڕەنگە لە حەوتی تێنەپەڕاندبێ. ئەوانەی من لەو ساڵەدا بە بیرمدا دێنەوە چوار تاکیانن:

١- مەلا عەبدوڕڕەحمان شەرەف کوڕی مەلا عەبدوڵڵای نازەنینی مدیری مەکتەب بوو دەرسیشی دەگوتەوە. بنەماڵەی «نازەنینی» لە کۆنەوە خەریکی مەلایەتی بوون و مەلای چاکیان لێ هەڵکەوتووە. بە داخەوە لە دەمی نووسینی ئەم ئاڵقەییەدا دەنگم بە کەس لەو بنەماڵەیە ڕاناگات شتێکم پێ بڵێ لە بارەی مێژووییانەوە. ئەوەی بزانم، مەلا عبدوڵڵای نازەنینی یەکێک بووە لەو مەلا دیندارانەی ترسی خوا نەبێ هەرچی ترس بووە لە دڵیدا نەبووە. کاکە زیاد بۆی گێڕامەوە گوتی جارێکیان مەلا عەبدوڵڵا دەچێتە لای حەمە ئاغا. بەرەو ڕووی خۆی و قەڵەباڵغی دیوەخانەکە بێ دوودڵی کردن پێی دەڵێ ئاغا برازایەکت هەیە لە دێی خدران پیاوێکی باش نییە و دەسدرێژی لە خەڵق دەکا. نەسیحەتی بکە با واز لە خراپە بهێنێ. حەماغاش دەڵێ مامۆستا ئەو برازایەم ئێستا لێرەیە و گوێی لە قسەکانتە. ئەویش بێ ئەوەی ڕوو وەرگێڕێ گوتی بە خوا چاک بوو قساکانم نەبوونە غەیبەت، ئیتر پتر بەسەریدا ڕۆیشت هەتا لە مەجلیسەکە هەڵستا.

برازاکەی حەماغا، قادراغای سمایلاغا، نەیکردە نامەردی کە چۆوە خدران دیارییەکی باشی بۆ مامۆستا هەنارد بە بەڵگەی ئەوەی کە لێی دڵگران نەبووە و قسەکانیشی هەڵگرتۆتەوە. خەبەراتی خواناسی و نەترساوی و مەلایەتی مەلا عەبدوڵڵای نازەنینی بە تەواتور دەگێڕدرێتەوە. گەلێک جاران لە مەجلیسی باوکم لە دوا باوکیشم لە مەجلیسی مامم یادی مەلا عەولای نازەنینی بە حورمەتەوە دەکرایەوە. کوڕە گەورەکەی، مەلا سەدیق ئەفەندی کە یەکەم کۆیی بوو لە کۆلێجی حقووق دەرچوو، لە پلەی حاکمایەتی تێهەڵکشا تاکوو بوو بە سەرۆکی دادگاکانی مەنتیقەی ئیستیئنافی کەرکووک، لەگەڵ مامم و مەلا سادقی سدیقی دایە خەجێیی و مەلا عەلی باداوەیی موستەعیدی دەرس خوێن بوون لای باوکم. ئەو پێوەندییەیان بەردەوام بوو هەتا هەر چواریان بە ڕەحمەتی خودا شاد بوون. لەبیرمە جارێکیان لە کارتی جەژنە پیرۆزانەی کە بۆ باوکمی نارد ئەم بەیتی نووسی بوو

یا خوا گوشاد بێ دڵت وەک گوڵشەن
جەژنت پیرۆز بێ قیبلەکەی وەتەن

مەلا عەبدوڕڕەحمان شەرەف لەو تەمەنەدا نەبوو کە لەگەڵ کاکی لای باوکم بخوێنێ بەڵام ئەوەندەی کە لە کۆیێ مدیری مەکتەب بوو هەفتانە ٤-٥ جار بەڵکوو پتریش دەهاتە لای باوکم، باوکیشم زۆر جاران سەردانی دەکرد لە مەکتەب. لەگەڵ مامیشم یەک ماڵ بوون، تەنانەت کە هاوینان بە سەفەری یەک ڕۆژە بهاتباینە کۆیێ زۆر جاران قاوەڵتی نیوەڕۆژەمان لە ماڵی ئەودا دەخوارد. لە چەند ساڵێکی بەرەودوای وەزیفەداری وازی لە «تعلیم» هێنا و بوو بە مدیری ناحیە و هەڵکشا بوو بە قایمقام، ساڵی کۆچی دوایی مامۆستا شەرەفم لێ ڕوون نییە. ڕەنگە بەر لە ١٩٥٨ بێ.

٢- مامم، شێخ نوری حاجی مەلا عەبدوڵڵا.

٣- مەلا حەوێز ئەفەندی قۆچاغا. وا بزانم لە بنەماڵەی ئەو محەمەد قۆچ پاشایەیە، کە مێژوو باسی کوژرانی دەکا لە لایەن عەبدوڕڕەحمان پاشای بابانەوە، لە ساڵی ١٢١٦ ک (وەک لەبیرم بێ). ئەم مامۆستایەمان مەلایەکی دڵ هۆشیاری ئێسکسووکی پاکپۆشی ئەدیب و قسەخۆش بوو. بەدەم دەرسەکانییەوە گەلێک جاران بای دەدایەوە سەر گێڕانەوەی ڕووداوەکانی مێژوو بە دەمووددووی حیکایەت بێژ کە زۆر پتر لە مێژووی پاتەوپات لە دڵاندا کاریگەر و جێگیر دەبوو. بە کوردی و فارسیش هەڵبەستی هەبوون. کەسی لە دوادا بەجێ نەما وەجاغی ڕوون بکاتەوە.

٤- مامۆستا عومەر ئەمین. خەڵقی هەولێر بوو. باشترین دەرسدەری «قراءە» و حیساب بوو. دوای دەیان ساڵ بۆی دەگێڕامەوە (خۆیشم لەبیرم بوو) کە لە ماوەیەکی کورتدا فێری نووسینی بووم، هێندەشم لێ ڕازی بووکە زۆر جاران لە کاتی دەرسدا بە دوایدا دەناردم لە پۆلی خۆمەوە بۆ پۆلی لە خۆم هەورازتر، دەچووم و پرسیارێکم وەڵام دەدایەوە کە قوتابیەکی ئەو پۆلە وەڵامی پێ نەدرابۆوە. تا بشڵێی مەمنوونی دەکردم کە دەمبیستەوە لای باوکم ڕەزامەندی خۆی بەرانبەرم دەربڕیوە مامۆستا عمر امین لە پاش خۆی دیارییەکی باشی بۆ سەقافەتی کوردی بەجێ هێشتووە، ئەویش د. وریا عومەر کە لە سەقافەتی نوێی زمانەوانیی ئەورووپا بەرخوردار بووە و خزمەتی زمانەکەمانی پێ دەکات.

مامۆستاکانی دیکەم کە لە ساڵی خوێندنمدا دەرسیان دەگوتەوە، بۆم ساغ ناکرێنەوە، واتە نازانم لەو مامۆستایانەی کە بیرم دێنەوە چەندیان هی سەرەتای خوێندنم بوون. ناچارم بە تێکڕایی و بێ دەستنیشان کردنی ساڵ و ڕۆژ ناویان دەبەم مەگەر بە ڕێکەوت لە بارەی یەکێک و دوانیانەوە ئەو ساڵ و ڕۆژە بزانم و باسی بکەم. لە مامۆستاکانی هەرە دێرینەم کەوا ڕەنگە تێیاندا هەبێ لە ساڵی یەکەمی خوێندنەوە دەرسی پێ گوتبێتم ئەمانەن: مامۆستا ساڵح قەفتان، مامۆستا عەلی ئاگا، مامۆستا عەزیز (ناوی باوکی نازانم و خەڵقی سلێمانی بوو.)

مامۆستا قەفتان لەبەر بیروڕای نەترساوی جارێکیان دووچاری سەرێشەیەکی ناقۆڵا بوو. کە من ئەوسا هەر لە دوورەوە بۆرە باسێکی دەهاتە بەر گوێم و دواتر بە درێژی بۆیان گێڕامەوە. بە تایبەتی مامۆستا عەلی ئاگا کە خۆی لەو دەمەدا هاوڕێی مامۆستا قەفتان بوو زۆریش بە مەسەلەکەوە ناڕاحەت بوو بوو. کێشەکە دەخلی بە عەقیدەوە هەبوو، بۆیە بوو زۆر لەوانەی خۆیان بە خاوەن ماف دەزانن لە پاراستنی عەقیدە، لە مامۆستا قەفتان کەوتنە چپەچپ و مەسەلەیان گەیاندە حکومەت. باوکم کەوتە نێوانەوە و لە دوا هەموانی نارد و لای خۆی هەراکەی کپ کردەوە. لێرەدا ڕێم نییە چەندوچۆنی ئەو مەسەلەیە باسی بکەم چونکە هەم هەستیاری تێدایە و هەم پەکیش لەسەر شەن تێداکردنی نەکەوتووە.

لە پۆلی دووەم یان سێیەم بووم مامۆستایەکی هەولێریمان بۆ هات تەنها ڕیازەی بە قوتابییان دەکرد ناوی انور حاجی حسن بوو. جارێکیان لە چوونەوەمان بۆ ناو ژووری دەرس، بێ لزوم زللەیەکی لێ دام. تا ئەو ڕۆژە لێدانم نەخواردبوو، ئەو ڕۆژەش لە نەشارەزایی مامۆستاکەمەوە بوو لێم درا. تازە هاتبوو، قوتابیاکانی نەدەناسی، دەنا دەبوو بزانێ من لە قوتابییە هێمنەکان بووم. وا پێ دەچێ لە قەڵەباڵغیدا بە هەڵە منی تاوانبار زانیبێ. بە دەست خۆم نەبوو لە هەژمەتان گریام. مەسەلەکە گەیشتەوە مدیر و

مامۆستاکان بێ ئەوەی من هیچ بڵێم یان شکات بکەم. ئەوان، نەک لەبەر لایەنگیری بەڵکوو لە باوەڕی خۆیانەوە کە من هی لێدان نیم، تێیان گەیاندبوو کە کارێکی باشی نەکردووە...

سەرتان نەیەشێنم مامۆستاکەم بە دڵ پەشێمان بۆوە و دڵی دامەوە. زۆر نەمایەوە لامان دواتریش. خوای لێ خۆش بێ، شێواو لەو شێواوییەدا جوانەمەرگ بوو. دوای دوو سێ ساڵ برایەکی ئەو، مامۆستا عیسا حاجی حسن، بوو بە مامۆستامان و دەرسی حیسابی پێ دەگوتین، بە ڕاستی جوانمەرد و تێگەییشتوو بوو تا بشڵێی لە سەرخۆ بوو خوێندنی بەرزی تەواو کرد پاش ئەوەی چەند ساڵێک بە موعەللیمی ڕابوارد شەهادەی دکتۆرای لە «بیطرە» وەرگرت. هەتا ئەم دەمە پێوەندیمان بەردەوامە و بە چاوی ئەو سەردەمەی سەیر دەکەم ...

مامۆستایەکمان کە لە پۆلی پێنجەم دەرسی «اشیاء» ی پێ دەگوتین مەلا ساڵحێکی بادینی بوو. لەو باسە نوێیانەی کە تازە بە تازە دەهاتنە ناو کۆڕی خوێندن و خوێندەوارانەوە هەر شتێکی لەگەڵ عەقیدەی کۆنی خۆی ڕێک نەکەوتبایە لێی بە دەنگ دەهات و دەیگوت ئەمە قسەی ئەوروپاییانە، خواش نەبێ کەس نازانێ ڕاستی و حەقیقەت چییە، نەکەن بەو تەرزە قسانە باوەڕ بکەن... ئەویش زۆر نەمایەوە.

خالیدەفەندییەکی خەڵقی سلێمانیمان بۆ هات، ڕەفتاری لە خۆ ڕازی بوو وەک کە زاپتێک لەگەڵ عەسکەرەکانی ڕێ بکات ئەویش لەگەڵ ئەو خەڵقە وەها بوو. لەبەر هۆیەکی کە نازانم چی بوو کەیفی بە شێخ مەحمودی حەفید نەدەهات...ئەو ساڵە تازە بە تازە زەکی ئەحمەد هەناری کە لە دەرچووانی فێرگەی کۆیێ بوو کرابوو بە مامۆستا لە کۆیێ. زەکی هێندێک سروودی بە قوتابیان دەخوێندەوە دەبووە هۆی گۆبەند و خالیدەفەندی وەها تورە دەبوو باس ناکرێ. زۆر جاران نەشیدەکەی بە قوتابیان دەبڕیەوە، زەکی هەناریش سمێڵە خنکەی دەهاتێ و بە قەستی پۆزی وەهای وەردەگرت گۆیا لە کردەوەکەی خالیدەفەندی ناڕازییە. یەکێک لە دوو کوڕەکانی خالیدەفەندی کە ناوی عەبدوڵڵا بوو هاوتەمەن و هاوپۆلم بوو هەتا لە کۆیێ بوون زۆر برادەر بووین و بە دڵ خۆشم دەویست. ساڵەها دوای ئەو ڕۆژگارە یەکدیمان دیتەوە ئێستا نازانم لە چ عالەمێکدایە. برا گەورەکەی ناوی عەبدولخالق بوو لە ئێمە بەرەوژوورتر و بە تەمەنیش لێمان دوور بوو، هەرگیز لێی نزیک نەبوومەوە. نیوەڕۆیەکیان عەبدوڵڵام لە ماڵی خۆمان گل دایەوە و بە یەکەوە دۆڵمەمان خوارد. خالیدەفەندی وەهای کرد ڕۆژێکی دیکە عەبدوڵڵا من بۆ نیوەڕۆژە بباتەوە ماڵی خۆیان، بەڵام نانەکەیان گەڵێک لە سنووری دۆڵمە تێپەڕاند بوو. بێگومان خالیدەفەندی بە ڕاسپاردە وەهای کردبوو کە ئەو ڕۆژە خواردنی نایاب دروست بکەن. وا بزانم ڕێشی نەدەدا لە من بەولاوە چ قوتابییەک وەها لە عەبدوڵڵا نزیک بێتەوە کە بگاتە مێوانداری و هاتوچۆی نێو ماڵ.

لە مامۆستا بەرچاوەکانمان کە بە پێی کێشانە و پێوانەی تەمەنی منداڵی و دەفری زەینی فێرگەی سەرەتایی بە خاوەن شەخسییەت دەژمێرران، لە کۆمەڵیشدا ڕێزی تایبەتییان لێ دەنرا. سێ کەسیان شوێنی تایبەتییان لە زەینی ئەوساکە و ئێستاکەشمدا هەیە. یەکێکیان مامۆستا عەبدوڵڵا عەزیز، بە شێوە و بە گفتار و بە ڕەفتار و بە جۆری دەرس گوتنەوەشی سەرنجی ڕادەکێشام و ڕێزم لێدەنا. هەرچەند ماوەی مانەوەشی لە کۆیێ زۆر درێژ نەبوو، یادی لە دڵماندا زیندوو بوو. دوای دوور کەوتنەوەی لێمان چەند جارێک دیتمەوە دەتگوت هەرگیز لە یەکدی دانەبڕاوین. دواتر بوو بە مدیری ناحیە کە ئیتر

ئاگام لە چەندوچۆنی هەڵسوکەوتی ژیانی نەما. لە چاو هاوتەمەنەکانی خۆیدا زۆر زوو کۆچی دوایی کرد. بە داخەوە ناتوانم بڵێم خەڵقی کوێ و بنەماڵەکەی چی بوو چونکە شارەزای ئەو بارەی نیم. ئەوی دیکەیان مامۆستا عەبدوڵڵا سامی بوو. هەتا بڵێی مرۆیەکی زەین کرایەوە و ڕوح سووک و قسەخۆش و خوێندەوار و یارانی بوو. لە هەر مەجلیسێک بایە گیانێکی نوکتە و گەشایی و خۆشیی تێ دەگەڕا.

لەبیرمە جارێکیان سەیرانی مامۆستاکان و قوتابیە کۆییەکانی فێرگەکانی بەغدای ئەوسا بوو کە لە پشووی هاوینەدا هاتبوونەوە کۆیێ. من هەرچەند جارێ لە سەرەتاییدا بووم بەڵام، کوردی گوتەنی، پێکیان دەکردم. ئەوسا باوی گرامۆفۆن بوو، هەریەکە داوای قەوانێکی دەکرد ئیتر پەیتا پەیتا قەوان بە دوا قەواندا دەهات، مامۆستا عەبدوڵڵا سامیش پتر حەزی بە قسە و نوکتە دەکرد. لە کۆتایی قەوانێکدا مامۆستا سامی دەنگی هەڵبڕی و گوتی ئنجا نۆرە دڵخوازی منە، تکام ئەوەیە بۆ من قەوانێک لێ مەدەن ئیتر خۆتان ئەو قەوانە هەڵبژێرن... ماوەیەکی باش بۆ ئەو نوکتە خۆشە گرامۆفۆنیان وەستاند، مامۆستا عەبدوڵڵاش بە دەم قسە و پێکەنینەوە سەری با دەدا و خۆی دەهێنا و دەبرد بۆ ئاوازی ئەو قەوانەی کە بە وەستاوی لەسەر گرامۆفۆنەکە داندرابوو.

جارێکی دیکە لە نادی کۆیێ خەڵقەکە یاری کۆنکانیان دەکرد، زۆربەشیان ئەفەندی مەکتەب بوون و کەوتنە سەر باری نوکتە هێنانەوە بە دەوری یاری کۆنکانەوە. یەکێک گوتی: یا اهل الکونکان، ئەوی دیکەیان گوتی نەخێر دەبێ بڵێین ایها الکونکانیون... مامۆستا سامی گوتی، هەر دەڵێی مێژووتان لەبیر نەماوە، لەسەر وەزنی «غساسنة و مناذرة» دەبێ بڵێین «ایها الکناکنه». مامۆستا سامی هەر وەک دەرسی زێدە ڕێکوپێکی دەگوتەوە لە تەمسیلیش، بێ مامۆستا شارەزایی هەبوو. لە یەکەم تەمسیلی شانۆی کە لە مەکتەبی کۆیێ بە سەرناوی «کچی کوردستان» ڕێک خرامامۆستا سامیش و مامۆستا زەکی هەناریش دەوریان هەبوو، دەوری هەریەکێکیشیان بە پێی دروشمی شەخسیەتێ بۆی ڕەچاو کرابوو، مامۆستا زەکی نەختێک بزێو بوو کرابوو بە ڕێگر، چەتە. مامۆستا سامیش بە خۆی و تەبیاتە دوورەشەڕەکەیەوە دەوری یەکێکی مێرخاسیان بۆ دیاری کردبوو. بە پێی زەوق و تێبڕ کردنی ئەو سەردەمە هەردوویان لە دەوری خۆیان سەرکەوتوو بوون. بەڵام تەرازووەکە نەختێک بەلای مامۆستا زەکییەوە بوو چونکە جموجوڵی پڕ هەرا و هاتوباتی ڕێگر خەرمانەیەک بە دەورەی ڕێگردا دەبەستێ. مامۆستا سامی بە درێژایی عومری بۆ من مامۆستا و دۆست و برا گەورە و برادەر بوو. وەی کە بە دڵ خۆشم دەویست. پار بە خامۆشی و بێ دەنگ و سەدا سەری نایەوە، تا من خەبەردار بووم ماوە بەسەر مەرگیدا تێپەڕی بوو. چەندێکی ویستم، نەمتوانی دەنگم بە هیچ یەکێک لە ئەولادی ڕابگەیەنم چەند جاران ژمارە تەلەفۆنی خاتوونی کچیم بادا، کەسی بیسەرەکەی هەڵنەگرت. وا بە ناچاری و بە دوا کاتەوە لێرەدا سەرەخۆشی لە خانەوادەی دەکەم بە تایبەتی فوئادی کوڕی کە لە تەبیاتی باوکییەوە دڵفرەوانی و بەخشندەیی وەرگرتووە. بۆ گیانی پاکی عەبدوڵڵا سامیش سەد عوزری خەجاڵەتی...

مامۆستای سێییەم کە بە ئانقەست ناویم خستە ئاڵقەی دواییەوە مامۆستا عەبدولخاق قتبە. بنەماڵەی «قطب» چەند پشتێکە لە کەرکووک نیشتەجێن و بە دەرس و زانستەکانی ئیسلامییەوە خەریک بوون. بە پێی کورتەی مێژووی ئەو بنەماڵەیە کە لە سەر داخوازی خۆم مامۆستا مەلا عەبدولەجید قطب

(بە عەرەبی) بۆی نووسیم، درەختی نەسەبی مامۆستا عەبدولخالق بەم جۆرەیە: باوکی مەلا ئەحمەد، کە دوای دەرچوون لە ئیمتیحان بە پلەی ئیمتیاز لە ئەستەنبول بۆتە قازی و خاوەن تەئلیف بووە لە زۆری زانستەکانی ئیسلام، کوڕی مەلا محەمەدە کە ناوی بە قطب دەرکردوە، ئەویش کوڕی مەلا ئەحمەدە، ئەویش کوڕی عوسمانە. بەر لە مەلا عوسمان وەک کە مامۆستا عەبدولخالق بۆی گێڕامەوە بنەماڵەیان لە ناوچەی شێخ بزێنی ژیاوە. مەلا مەجید خۆی کوڕی حاجی مەردانە و ئامۆزای مامۆستا عەبدولخالقە و شوێنەواری عیلمییەتی بنەماڵەی لە کەرکووک پاراستووە.

مامۆستا عەبدولخالق (لێرە بە دواوە بە قطب ناوی دەبەم) لە قوتابخانەی کۆیێ مامۆستایەکی هەرە بەرچاو بوو، هەر کە بە دیار دەکەوت قوتابییەکان دەکەوتنە باری خۆپاراستن و شەرم و شکۆ. لە دەرسی ئەودا هیچ قوتابیەک نەیتوانیوە بێ ڕێزی ی یان بێ ئسولیی لێ بەدەر بدات. لە پۆلی پێنجەم و شەشەم دەرسی ڕێزمانی ئینگلیزی بە ئێمە دەگوتەوە، بێ دوو دڵی کردن دەڵێم لەو ماوەیەدا سەرلەبەری ڕێزمانی ئینگلیزی پێ گوتینەوە تا ئەوەی لە هەموو خوێندنی دواترمدا شتێکی تازەم لە ڕێزمانی ئینگلیزی نەبیست. ڕاستییەکەی مامۆستا قطب نەک هەر لە ئینگلیزی بگرە لە هەموو مادەکانی ئەوسا قوتابخانەی دەستێکی باڵای هەبوو. مامۆستا عەبدوڕڕەحمان شەرەف نەقڵ کرا بۆ قەزایەکی دیکە (وابزانم ڕەواندز) ئیتر مامۆستا قطب لە جێی ئەو بوو بە مدیر.

دۆستایەتی مامۆستا قطب لەگەڵ باوکم زۆر بە تین بوو. لە سەردەمی مودیرایەتییەکەیدا زۆر جاران باوکم سەردانی مەکتەبی دەکرد و نیوەڕۆژەشی هەر لە مەکتەب لای مامۆستا قطب دەخوارد. لەو تەرزە ڕۆژانەدا مامۆستا وەڵامی بۆ دەناردم کە دوای دەوام بمێنمەوە و لەگەڵ ئەواندا نان بخۆم. پێوەندیمان کە لە مامۆستایی و قوتابیەتییەوە دەستی پێ کرد بە درێژایی ڕۆژگار لە بەرزبوونەوە و پتر بەهێزبووندا بووە تا ئەمرۆژەی ١٩٨٥/٩/٢٠ کە ئەم یاداشتەی تێدا دەنووسم. ڕێکەوتی زۆر خۆشیش بوو کە پێوەندی مامۆستا قطب لەگەڵ مامۆستای دیکەمدا، عەبدوڵڵا سامی، هەتا بڵێی بە تین بوو ئیتر لەو ساڵانەی دوایدا بە زۆری کە دیدەنی یەکدیمان بکردایە هەر سێک بەیەکەوە کۆدەبووینەوە. مامۆستا قطب دواتر بوو بە مودیری «متوسطة» لە کۆیێ، پاشان چوو بۆ ئینحیساری تووتن و بوو بە مودیری ئینحیساری سلێمانی. لێرەدا تاکە نموونەیەکی هۆشیاری و شارەزایی و ئەمەکداری و قەدرزانی ئەو ئینسانەتان بۆ دەگێڕمەوە.

زەعیم ڕوکن عومەر عەلی لە پەنجاکاندا موتەسەڕیفی سلێمانی و کەوتە سەر سیاسەتی بێهێز کردنی بنەماڵە هێزدارەکان، لە پێش هەمواندا بنەماڵەی کاکە حەمەدی شێخ. مامۆستا قطب مودیری ناوچەی ئینحیسار بوو لە سلێمانی. عومەر عەلی لێی داواکرد ئەو ئیجازەی تووتنی بە دێیەکانی شێخ مەحموود دراوە بیان بڕێت. مامۆستا قطب پێی گوتبوو مێژوو ئەمەمان لێ ناسەلمێنێ چونکە سەرچاوەی سەدەیەک و چارەکە سەدەیەک لەمەوبەر هەیە کە شوێنێکی وەکوو دەشتی بازیان تووتنی لێ چاندراوە ئیتر چۆن زات بکەین ئەو ڕاستییە مێژووییە پێشێل بکەین؟ ئیجازەکانی بۆ ماڵی شێخ مەحمود پاراست.

وەفاداری لێم داوا دەکات چاکەی مامۆستاکانم بڵێم. ئەوەی ڕاستی بێ لە زۆر کەسم داوا کردوە، لەوانەی ناویان دێتە ناو یاداشتەکانم، کورتە باسێکی بنەماڵەیان وەیا بەرچاوترین ئەندامی بنەماڵەکەیانم

بۆ بنووسێ تاکوو باس و خواسی ناو ئەم نووسینەی پێ دەوڵەمەندتر بکەم و ناو شۆرەتی جوانمێریشیان بپارێزم بە پێی ئەو بارە کۆمەڵایەتیەی کە تێیدا ژیاووم پێوەندی خانەوادەییم لە لایێکەوە و پێوەندی شەخسیم لە لایەکی دیکەوە وەهای کردووە زۆر کەس و کۆمەڵ و بنەماڵە بناسم و لە گەلێک هەڵوەستی دەگمەندا خۆم دیتبێتەوە. ئنجا ئەگەر بێم لە گەشتی ژیانمدا تاکە داوی ڕشتەی عومری خۆم هەڵبگرمەوە و سەر لە تەنیشت و ڕۆخم خوار نەکەمەوە و برادەران و هاوتەمەنان و ناسیاوان لەگەڵ خۆمدا نەهێنمە بەر ڕووناکایی وەک ئەو کەسە دەبم کە خەڵق بۆ سەر سفرەی بەتاڵ بانگهێشتن بکەم. دەمەوێ لەم نووسینەمدا مافی تەواو بە خۆم بدەم کە دێم مافی ئەو کەسانە و ئەو کۆمەڵانە تێدەخوێنمەوە کە ڕەوتی ژیانم بە ڕێچکۆڵەی ئەواندا تێپەڕیوە یاخود لەگەڵیاندا، کەم و زۆر، جووت ڕۆیشتووە.

بگەڕێمەوە بۆ مامۆستاکانم، جگە لە مامۆستا قطب کە کەرکووکی بوو، مامۆستایان ڕەمزی ئەفەندی و فاتیح موستەفاش کەرکووکی بوون. ڕەمزی کەم مایەوە، بەڵام مامۆستا فاتیح بەینێک لامان بوو. ئێستاش تێی نەگەییشتم بۆچی قوتابیانی پۆلی شەشەم لێی کەوتنە شکات لای مدیر کە ئەوسا مامۆستا قطب بوو. من بێ ئەوەی هیچ سەروبەرێکی ئەو شکاتە بزانم لەسەر خواییشتی هاورێکانم، کە هەموویان لە من گەورەتر بوون، زۆر بە دڵ ساردییەوە پشتگیریم لە شکاتەکە کرد. تا ئێستاکەش لەبیرمە کە مامۆستا قطب بە دوایدا ناردم و لێی پرسیم هۆی ئەو شکاتە چییە. ئەوەندە بێ وەڵام و گومان لەخۆ کردووبووم فرمێسکم هاتنە خوار. وابزانم مامۆستا قطب تێم گەییشت بۆیەبوو خێرا ئیزنی دام بچمەوە ژووری دەرس و بایی سەری دەرزی سەغڵەتی نەکردم. وەی کە پەشیمانم لەو هەڵوەستە بێ بنج و لەرزۆکەم. بەڵام زۆری نەبرد شکاتەکە و هەر بنگەیەکی ڕاست و درۆی هەبووبێ لەبیران چوونەوە و مامۆستا فاتیح بۆوە بەو خۆشەویستە کە لێی دەوەشایەوە.

لە نوکتەکانی ئەو مامۆستا فاتیحە شتێک دەگێڕمەوە. جارێکیان ئەزموونی شەفەوی قوتابیانی پۆلی چوارەم یان پێنجەمی دەکرد لە جوغرافیا. من ساڵی پێشوو لە مەکتەب دەرچووبووم بەڵام ڕۆژانە دەوامم دەکرد، ئەو ڕۆژەش بە عادەت هاتمەوە مەکتەب و لەگەڵ کاک مەجیدی ئامۆزام بە یەکەوە لای مامۆستا فاتیح بووین. هەر پرسیارێکی لەو قوتابییەی کرد، بێسوود بوو نەک لەبەر ئەوەی کە وەڵامی ڕاستی نەداوە بەڵکوو چونکە ورتەی لەبەرەوە نەهات، بە زاراوەی ناو فەقێیان «شقی شفەی» ی نەکرد. لەگەڵی بە پشوو بوو هەتا پشووش پەکی کەوت. ئەوسا پێی گوت: فلانە کەس (ناوی ناهێنم خوا لێی خۆش بێ) یەک سوئال ماوە لێتی دەکەم ئەگەر وەڵامت دایەوە باشە ئەگینا سفرت بۆ دادەنێم. سوئالەکەش ئەمەیە، ئایا کۆیێ (واتە کۆیسنجق) قەزایایە یان بەلایە؟ قوتابیەکەش بە زاری کۆییان زۆر بە ڕەوانی و دەنگ دلێرانە وەڵامی دایەوە و گوتی: ئەفەندی بەرایە... مامۆستا فاتیح لەسەر بەڵێنەکەی خۆی سوور بوو پێنج نومرەی بۆ دانا کە بایی ناجیح بوونی دەکرد، بەڵام دەشیزانی ئەگەر دە نومرەشی بداتێ سوودی نادات چونکە لە مادەکانی دیکە ناتوانێ بە قەزاوبەرا دەرباز بێ.

مامۆستایەکی دیکەشمان، احمد فخری، بە کەرکووکی دەزانم هەر چەند لێشی دوودڵم. زۆر کەم مایەوە لامان بەڵام پێیەوە دیار بوو کە چەند ڕێز لە خۆی دەنێت و تا چ ڕادەیەک لە پۆلدا شکۆی خۆی دەپارێزێ. دوای ساڵەها کە من کەوتمە باوەشی جیهانی بێنە و بەرەوە لەگەڵ مامۆستامدا بووین بە

برادەر بارەها و جارەها لە سەر سفرەی شێخ ڕەئووفی خانەقا لە کەرکووک بە یەکەوە کۆدەبووینەوە و سەعات لە دوا سەعات بە وتووێژی شیرن و شەنگ ڕامان دەبوارد. دوایی بوو بە مدیری ناحیە. خۆم لێم نەبیست بەڵام مەلیکی شێخ ڕەئووف کە خاڵی منداڵەکانمە بۆی باس کردم کە مامۆستا ئەحمەد فەخری بە پێی گێڕانەوەی خۆی کاتێک کە لە ناوچەی سیدەکان مدیر ناحیە بووە چۆتە سەردانی یەکێک لە شێخە خاوەن تەریقەت و مریدی ئەو ناوە، لە وتووێژدا باسی جگەرە و توتن کراوە، شێخەکەش گۆیا مەعلوومات فرۆشی دەکات، گوتبووی، خوا لە قورئان دەفەرموێ «لعن الله من احدث التوتن» وشەی توتنیشی بە شێوە ئاخاوتنی خۆی دەربڕی بوو کە دەنگی «و» تێکەڵ بە «ی» دەکەن وەک کە فەرەنسییەکان دەیکەن.

ئەو قوتابیانەی کە هەر لە دەمی قوتابییەتی من لە فێرگەی سەرەتایی کۆیێ خوێندنی بەغدایان تەواو کرد و بوون بە مامۆستا لە کۆیێ ئەمانە بوون: زەکی هەناری، سەعید سەلیم، طاهر صادق، جەلال حەوێز، عەبدوڕڕەحمان نورجان. ڕەنگە هی دیکەش هەبن من ناویانم لەبیر چۆتەوە یان بە هەڵە وەها بزانم دوای دەرچوونی من بووبێتنە مامۆستا وەکو سابیر ئیسماعیل و سەید ئەحمەد مەلا وەلی. لەمانە و لە هەموو ئەو مامۆستایانەی دەرسیان پێ گوتووم لە فێرگەی کۆیێ تەنها مامۆستا قطب ماوە، خوا تەمەنی درێژ کا، ئەوانی دیکە هەموویان یەخسیری بەندیخانەی قەبر بوون.

ئەوەندەی بیر دەکەمەوە لەو قوتابیانەی کە لە ساڵی یەکەمی خوێندنم هاوپۆلم بوون تەنها یەکێکیانم بە بیردا دێتەوە، ئەوانی دیکە ڕەنگە وردە وردە لە هەڵکشانی من و دواکەوتنی ئەوانەوە بووبێتینە هاوپۆل. ئەو قوتابییە کە بە چەند ساڵێکیش لە من گەورەتر بوو عەبدوڕڕەزاقی کوڕی تۆفیق ئەفەندی مەلا ئیمام بوو، بەڵام چۆن قوتابیەک!؟ کە دەرسی قەواعیدی عەرەبیمان دەست پێکرد لە وەڵامی پرسیاری مامۆستادا «ضرب» تەرکیبی چییە جەوابی دایەوە: مامۆستا، زەڕبە ئیسمی موڕالیعە!!

وا بزانم لە پۆلی دووەم یان سێیەم بووم کژیش زستانە و ڕەمەزان بوو، لە دەرسێکدا مدیرمان، مامۆستا عەبدوڕڕەحمان شەرەف لێی داوا کردین بە پێی دەستوقامی خۆمان باسی جۆری ڕابواردنی ڕۆژانەی خۆمان بکەین بە عەرەبی. ئەو زەمانە عادەت وەها بوو کە کاتی نوێژی نیوەڕۆ دادەهات چەند مامۆستا و هەموو قوتابییە نوێژکەرەکان و هێندێکیش لەوانەی بە چاولێکەری ڕەگەڵ خەڵقی دەکەوتن دەچووینە مزگەوتی گەورە کەوا ٥٠-٦٠ مەترە لێمانەوە دوور بوو. زوربەی خەڵقی شار و ئەفەندی خوێندەوار و بەشێکیش لە منداڵی ژیر پاش عەسران دەچوون بۆ مەجلیسی وەعزی باوکم. ئەویش هەر لە مزگەوتی گەورە. خەڵقەکە ئەوسا دەیانگوت «دەچین بۆ سەیری وەعزان». منیش کە لە نووسینمدا هاتمە سەر باسکردنەوەی چوونم بۆ مەجلیسی عەسرانەی وەعز ئەو زاراوەیەی «سەیر» م بەکارهێنا چونکە هیچی دیکەم نەدەزانی «... اذهب الی الجامع لسیر الوعظ». هەر لەبیرمە مامۆستا شەرەف ئەو وشەیەی بۆم ساغ کردبۆوە و لە سەری نوسی بوو «لاستماع...» شوێنی دیکەشی بۆم ڕاست کردبۆوە بەڵام چۆنیەتیەکەم نایەتەوە بیر.

خوێندنی ئەوسا لە هێندێ ڕووەوە پتر و زووتر ماوەی دەبڕی لە هی ئێستاکە. بە نموونە دەڵێم،

جارێکیان که قوتابی پۆلی چوارەم بووم له جیاتی باوکم دانی ئێواره چوومه بەشداری کردن له تازیەی ماڵی شێخ کەریمی بەرزنجی. دانی نیوەڕۆ باوکم خۆی دەچووە تازیەکه و نانیشی لەگەڵ خزمانی تازیەدار دەخوارد ئێوارانیش منی دەنارد. من له تەنیشت خاڵه نەجمەددین، هەزار ڕەحمەتی لێ بێ، که لەو تازیەیەدا گەورەترین کوڕی شێخ کەریم بوو، دانیشتبووم. ئەویش لەگەڵم کەوته گفتوگۆ و زۆر شتی لێ پرسیم له بارەی فەلەکەوە که به چاکیم دەزانی و له مەکتەب و له خوێندنەوە و بیستنی دەرەوەی مەکتەبەوە سەرەدەریم لێ دەکرد و دانەدەمام، به ڕاشکاوی وەڵامم دەدایەوە و مەجلیسەکەش سەرلەبەری گوێی گرتبووە ئەو وتووێژەی نێوان پیرێکی سەر بەرماڵی ٦٥ ساڵی و منداڵێکی ١٢-١٣ ساڵی. خاڵه سەدر، که برا چووکی خاڵه نەجمەددین بوو له دوورایی سێ مەترێکەوە دانیشتبوو، شەخسێک (ئێستاکه نازانم کێ بوو) به دەنگی نزمەوە لێی پرسی و گوتی ئەرێ پێم ناڵێی قازانجی ئەو مەکتەبە چییە؟ من چونکه بەر ئەو پرسیاره دەکەوتم باشم گوێ له قسەکانیان بوو، خاڵه سەدر پێی گوتەوە، قازانجی مەکتەب ئەوەیه منداڵێکی وەها لەگەڵ شێخێکی وەکو کاکمدا دەدوێت و من و تۆش تێییان ناگەین. بڕوا دەکەم خاڵه سەدر لەو وەڵامەیدا مەبەسی بوو لایەنگیریم به زیادەوە بکات دەنا بێگومان ئەگەر دڵی دابایه ئەو وتووێژه باشی تێدەگەییشت.

ئیشکالێکی زۆر گەوره بۆ من لەو تەمەنەدا ئەوه بوو کەوا گەلێک جاران باوکم له جیاتی خۆی بۆ شوێنی ئەوتۆی دەهەناردم که هەر پیاوی گەڕایەوە لێی چاوەڕوان دەکرا به سیفەتی «برا گەوره» تێیدا بەشداری بکات. وەها ڕێک دەکەوت پیاوه هەره گەورەکانی کۆیێ به خۆیان و دەسته و دایەرەیانەوە ئامادەی کۆبوونەوەی ئەوتۆیی، چ شین چ شایی، دەبوون که من تێیدا نوێنەری باوکم دەبووم، ئەوانیش لەبەر حورمەتی باوکم له هەموو هەڵستان و بزووتنەوە و دانیشتنێکدا منیان پێش خۆیان دەیەخست ئیتر هەر منداڵێکی وەکو ئەوسای من دەیزانی له هەڵکەوتی وەهادا چەند زەحمەته له ئسووڵی دەقگرتوو هەڵه نەکات. جارێکیان کەوا منداڵ بووم بەو جۆرەی هەموو ئسووڵی نوێژ فێر نەبوو بووم چوومه سەر داوەتی گوێزانەوەی بووکێک، نوێژی ئێواره به جەماعەت دەکرا منیش به هەموو عومرم نوێژی جەماعەتم نەکردبوو. ڕەکعەتی سێییەم که له بەر خۆمەوە «تحیات» م تەواو کرد نەمزانی چ بکەم، بەینێک بێ خوێندن ڕاوەستام مەلای پێش نوێژ درێژەی دایه نوێژی خۆی، منیش نەمکرده تەنبەڵی سەلامم دایەوە و ڕاستبوومەوە بۆ سەر ئەو شوێنەی له سەرووی خەڵقەکەوە پێشتر لێی دانیشتبووم. کەس له ڕووی نەدام بەڵام دەبێ خەیالێکیان لەو ڕەفتارەم کردبێ، بەڵکو وەهایان زانیوه کەوا به بیرمدا هاتۆتەوە دەسنوێژم نەبووە! چەندین جار وەها دەبوو له باری ئەوتۆییدا مەلای پێش نوێژ ئیلحاحی دەکرد من بەو منداڵیمەوە ببمه ئیمام بەڵام لێم نەدەسەلماندن نەک لەبەر شەرم و ترسی بەڵکوو چونکه نەمدەزانی چۆن ڕێ بکەم و جگه له فاتیحه چی بخوێنم. بەڵام خۆم ناچار دیت فێری چەند ئایەتی کورتیله و دوعای پێش ئیمامەتی ببم نەکا تووش بێم، ڕاستییەکەی تووشیش هاتم، له داوەتێکی ژن گوێستنەوەدا، نیوەڕۆژەمان له ماڵی زاوا کرد، بەر له نان خواردن بانگی نیوەڕۆی دا و دینداره بێفێڵەکان پێیان داگرت له سەر ئەوەی نوێژی جەماعەت بکرێ، مام حاجییەک وەکو قیروبنێشت پێوەم نووسا و قۆڵی گرتم خستمیه شوێنی ئیمامەوە منیش وەکو سندرقۆق بەو تەمەنه شلکەمەوە ملم نایه خوێندنی «اللهم رب هذة الدعوة التامة والصلاة

القائمة...». لە ڕەکعەتی یەکەم، بە خامۆش، «انا اعطیناک الکوثر...» و لە هی دووەمیش «قل هو الله...» م خوێند و لە هیمەتی چاک و پیران ئەو چەڵەمەیەم تێپەڕاند بەڵام چ جاری دیکە تووش نەهاتمەوە. ئەگەر لەگەڵ مامەدا نوێنەرایەتی باوکمم کردبایە ئیشم باش دەبوو چونکە ئەو وەکالەتی باوکمی دەکرد لە ڕەسمیاتی شەکلی و ئاینی ئەو جۆرە هەڵکەوتانەدا، هەرئەوەندە بوو لە خەڵقەکەی دەگەیاند کە من لە جیاتی باوکم بۆ ئەو شوێنە چووم.

شەخسییەتی باوکم لە لایێکەوە زۆر یارمەتی دەدام لە ناو منداڵاندا کە هیچ کامێکیان بێ دڵیم نەکەن و لە قسەم دەرنەچن و نازیشم بکێشن، لە لایێکی دیکەشەوە مەیدانی ئازادیی گەمە و گەپمی لێ وەتەنگ دەهێنام چونکە بۆ یەکێکی وەکو من کە ڕۆژێک پێشتر نوێنەرایەتی باوکمم لە قەڵەباڵغی پیاو ماقووڵاندا کردبێ گەلێک ناقۆڵا خۆی دەنواند کە لە جگێنە و تۆپێنەی منداڵاندا بدیتریم. ئیتر هەر جارە کە یەکێک لەوانە منیان لەو موناسەبەتەدا دیتبوو بە گەڕەکەکەماندا تێپەڕی بایە من یا زوو خۆم دەشاردەوە کە بە جەگ و تۆپەوەم نەبینێ یان بە جۆرێک کنارگیر ڕادەوەستام وابزانێ سەیری منداڵەکان دەکەم، ئەویش سەلامێکی ڕێکوپێکی لێ دەکردم و وەڵامی لێ وەردەگرتمەوە و تێ دەپەڕی. جارێکیان پیاو ماقووڵێکی گەڕەکی خۆمان بەلاماندا تێپەڕی بۆ مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد بە نیازی چوونە مەجلیسی باوکم. منیش ئەو هەڵمات و جگەی لە دەستمدا بوون خستمنە دواوە و ڕاوەستام. کابرا سڵاوی کرد و بە زمانی فەسیح پێی گوتم، کاکە فڵان بە خوا لە تۆ ناوەشێتەوە کەلایانێ (هەڵمات) لەگەڵ منداڵان بکەی. وەی کە کاری تێکردم و کوژاندمییەوە. پەنجەکانی ئەو دەستەم کە جگ و کەلاکەی تێدا بوو شل بوونەوە و چی لە دەستمدا بوون لە دوامەوە ترپ ترپ بەربوونەوە سەر زەوی.

ئێستاکە کە بۆ یادی ئەو دەمە دەچمەوە هەستی ناڕاحەتی و خۆ بە مەغدوور زانین دەکەم، بە ڕاستیش ستەمدیدە بووم چونکە گەمە و گەپ لە خوێنی دەماری منداڵاندا هاتوچۆ دەکا کە لێت مەنع کردن وەک ئەوەیە ماسی لە ئاو مەنع کەیت. چ بڵێم، ئەمە چارەنووسم بوو. هاوڕێکانم لەو بەندە ڕزگار بوون و گوێیان نە دەدایە هاموشۆکەر، کەچی من لە هەر شوێنێک تووشی پیاوی گەورەی ئەو ڕۆژگارەی کۆیێ هاتبامایە مامڵەتی پیاوانیان لەگەڵدا دەکردم بە سەلام کردن و ئەحواڵ پرسینەوە چونکە هەموویان دەیانناسیم هەرچەند من هەموویانم نەدەناسی.

ساڵی یەکەمی خوێندنم بەسەرچوو، گەییشتینە پشووی هاوینە. بێ ئەوەی من ئاگاداربم بڕیارێک درابوو لە ماڵمان ڕووپەڕەیەکی نوێی لەو هاوینەدا هەڵدایەوە کەوا بۆ تەمەنی ئەوسام سەیر و سەمەرە بوو. دایکم، بە ئیزنی باوکم سەردانی سندۆڵانی دەکرد کە نیشنگەی باب و باپیرەکانی بوو، خوشکم یا عیفەتیش ببووە نەوبووکی ماڵی حاجی سەید گوڵ، مامی دایکم. لە ئاڵقەی پێشووتر باسم کرد کە شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵ ئەو خوشکەمی مارە کرد. لە سندۆڵانەوە شێخ حسێن و فەقێ وەسمانی سەرکاری ئیش و کەسابەتیان و حەسەنی خانمێ کە پێش خزمەت و خەزووری فەقێ وەسمانیش بوو لەگەڵ چەند بەردەستێکی بە قەتاری وڵاغانەوە هاتن بۆ کۆیێ.

بە هاتنی ئەوان من زانیم سەفەری پژدەرمان لە پێشە. ڕۆژێکیان باروونە لێک نران و عەسری دابوو لە ڕێی چاکی هەیبەسوڵتانوە بەرەو ڕۆژهەڵات بەڕێ کەوتین. لەو سەفەرەدا جگە لە دایکم و نەجیبەی

خوشکم و من، یا عسمەت و فەتحی و کافیە و عەیشێ (لە ئاڵقەی پێشووتردا باسیان هاتووە) بەشدار بوون. چەند پیاوێکیش، کە لەواندا هەر کاک تاهیری حەمە لاڵم بە بیردا دێت، بە ناوی ئاگاداری و خەبەر هێنانەوەی دوای گەیشتنمان لەگەڵمان بوون. چونکە ئافرەت و منداڵ و ولاغی بار لەو قافڵەیەدا هەبوون نەختێک بە تەنبەڵی دەڕۆیشتین بۆیە بوو کە گەیشتینە ئەو ئاستەنگەی پێی دەڵێن تەنگی خدران تاریک داهات و سەلامەتی خەڵقەکە بەند بوو بە هێزی چاوی ولاغەکانەوە.

کاک تاهیری حەمە لاڵ لەو شوێنەوە هەتا نزیکی خدران کە خەتەری هەڵدێران و خلیسک بردنی ولاغ نەما منی بە کۆڵی خۆی هەڵگرت، لێش نەگەڕا کەسی دیکە نۆرەی لەگەڵدا بکات. ئەمانەتی باوکم بووم دڵی ڕەوای نەدەدا تەسلیمی کەسی دیکەی بکات. شەو لە ماڵی سمایلاغای مەلا ئەحمەداغای غەفووری، کە مدیر ناحیەی خدران بوو، مێوان بووین، بەڵام هەر بە ناو پێمان دەگوترا مێوان چونکە سمایلاغا هەم بە دڵ باوکمی خۆشدەویست هەم زۆریش دۆستی بنەماڵەی سندۆلان بوو، خێزانەکەشی هێندەی خوشک بۆ خوشک لەگەڵ دایکم ئاشنا بوو، ئەهلی ماڵەوەشمانی یەکە بە یەکە دەناسی.

بە بیرم نایە ئەو شەوە چۆن بەسەرچوو. لەبەر ماندوو بوون زوو خەوتم تا سبەینێ. دوای بەرچایی کەوتینە ڕێگە بەرەو دەربەندی سەنگەسەر کە پێی دەگوترێ دەربەندی ڕەمکان. نیوەڕۆژەمان بردە ماڵی کاکە مینە لە دێی تۆبەکاران (ئەگەر لە ناوی دێیەکە سەهووم نەکردبێ). وابزانم بەر لەوەی بگەینە ئەو قۆناغە ئافرەتێکمان لە پەڕینەوەی ڕووبارێک کەوتە ناو ئاو بەڵام سەلامەت بوو، لە پێکەنینی گشتی بەولاوە چ زەرەرێکی لێ پەیدا نەبوو.

ماڵی کاکەمینەش هەر دۆست و ناسیاو و ئاشنا بوون زۆریان خزمەت کردین. دیمەنی ئەو ناوە کە هاتبێتە بەر چاوی ئەو تەمەنەم کمێکی لێ یاد دەکەمەوە. پووشی بێتوێن بە دەوری ڕێگەوە بەشی هەرە هەرە زۆری چەشمەندازی ڕێبوارێکی وەکو من بوو کە ئەوسا چاوم نەدەبڕیە دیمەنی دوور. قەمیشەلانی ئەو قۆپیانەشم دێتەوە یاد کە لێیان دەپەڕینەوە بەڵام نازانم کامیان کامەو چی پێ گوتراوە.

بە هەمە حاڵ دیسانەوە دمەو عەسر بە ڕێ کەوتین. کە لە دەربەند ئاودیو بووین بۆ پژدەر گۆڕانی تەواو بە سەر باری ڕێگە و دەوروبەردا هات. ئەوەندەی کە ڕۆیشتین هەتا گەیشتینە سندۆلان دنیای گەشی هاتە بەرچاوان، تومەز لەو ماوەیەدا چەند ڕووباری گەورە و سەرچاوە ئاو هەیە شیناوردی لەبەر دەکرێ و چەم و چەمەڵێنی تەبیعیشی بە دەورەوە دەڕوێت کە هەمووی هەر سەوزایی و تەڕاییە، هەمیشەش شینایی چەمەکانی قەراغ زێی گچکە کە بە زۆری لە ڕێگاوە دەدیترا پانۆرامایەکی سەوزی لە مێشکمدا نەقش بەستوو دەکرد. ئەوسا لە تێکڕای دیمەنی سەوزەوە خەیاڵی خۆشی و زەنوێریم بە دڵدا دەهات و دواتر تێی گەییشتم کە هۆی ئەو سەوزاییە دەچێتەوە بۆ ڕووبار و کانیاو و زێ، خۆ ئەگەر لێک بدەینەوە چۆن لە ماوەی دە دەقیقەدا بە ئاوا بوون لە دەربەندەوە بۆ پژدەر پووشی وشکی بێتووین دەگۆڕێ بە تەڕایی و سەوزایی مافی ئەوەم دەدرێتێ کە لەو تەمەنەدا سەوزایی پژدەر سەرنجی مندالانەی ڕاکێشابم.

بێتوێن ئەوسا زۆر چۆڵ بوو، ئاوەکانی بە زۆری لە برنج (مەرەزە) سەرف دەکران وەهاش ڕێککەوت ئەو ساڵە هیچ قاڵبە مەرەزە نەکەوتە سەر ڕێگەمان لە زەردایی و وشکایی پوشەکە کەم بکاتەوە. ڕەنگە

هۆیەکی دیکەش هەبێ کاری خۆی کردبێ، ئێمە ئەوەندەی کە لە بیتوێن بووین لە گەرمای چێشتەنگاو و نیوەڕۆدا ڕامانبوارد، کە گەییشتینە دیوی پژدەر عەسرێکی فێنک بوو، پشتەوڕۆژیش دەڕۆیشتین بە پێچەوانە سەفەری دانی سبەینەمان کە لە خرانەوە بەرەو بێتوین بەڕێ کەوتین، هەموو ڕۆیشتنمان ڕووەو ڕۆژ بوو. بە کورتی، من کە گەیشتمە سندۆلان بە خەیاڵی فێنکایی و شینایی و تەڕاییەوە لە ولاغ دابەزیم.

ماڵی شێخ حەسەن و شێخ حسێن (شێخ حسێن جارێ ژنی نەهێنابوو) ماڵێکی قەوغای بە هاتوبات و مێوان بوو. ئایشەخانی دایکی شێخ حەسەن و شێخ حسێن کچی حاجی ڕەسواغای براگەورەی تایفەی مەحمووداغا بوو لە پژدەر، ئافرەتێکی بە شەخسیەت و کارامە بوو. هەم لەبەر شکۆی ئەو شەخسیەتە و هەم بە پشتوقوەتی تایەفەی مەحمووداغا ڕێی نەدابوو چ کەمایەتی و نشوست بێتە بەر ئەو بنەماڵەیە لە دوای شەهید بوونی حاجی سەیدگوڵ. ئەو دوو کوڕەی لە منداڵییەوە بێ باوک پێگەیاندن و ماڵەکەشی هەمیشە بە قەدەر ماڵی دەست ڕۆیشتووە هەرە گەورەکانی پژدەر بە چەک و نۆکەر و ولاغ قەتار و مێگەل ڕاگرت. تەکیەشی بە ئاوەدانی هێشتەوە هەرچەند هیچ یەکێک لەو دوو کوڕە نەبوونە شێخی بەرماڵنشین.

من وردییاتی ژیانی ڕۆژانەی ئەوسای سندۆلانم بە بیر نایەتەوە بەڵام دروشمی هەر دیاری ئەو ژیانە قەڵەباڵغی و مێوان و هاتوبات بوو. لە سندۆلان زۆر نەماینەوە لەگەڵ تێکڕای ماڵی حاجی سەیید، کە دەکاتەوە ماڵی ئایشەخان، بەرەو فێنکایی ناو شاخەکانی پژدەر هەڵکشاین. بە عادەت ئەو ماڵەی هاوینان دەچێتە کوێستان بایی بەڕێوەبردنی کەسابەتی وەرزی ساڵ ئیشکەر و وەکیل لە گەرمێن بەجێ دەهێڵێ، لەوە بەولاوە بە ماڵ و مەڕ و دەستوپێ و نۆکەرەوە بۆ کوێستان بەڕێ دەکەوێ. ئەو ساڵەشی چونکە ئێمە لەگەڵدا بووین و دەزاندرا لە سالان پتر مێوان ڕوویان لێ دەنێ بە بارگەی قورسەوە بەرەو ناو شاخ بزووتین. نازانم تا گەییشتینە دێی هێرۆ کە هی حاجی ڕەسواغا بوو و مەحمووداغای کوڕی (سێییەم کوڕی بوو) سەرپەرشتیی دەکرد، بە کوێدا چووین و لە کوێمان لادا. چەند ڕۆژێکی خۆشمان لە هێرۆ ڕابووارد هەتا جێگەمان بۆ سازدرا لە مەزاری «بەکاوی سەروو». ئەم بەکاوە بە پاڵ شاخی لای ڕۆژهەڵاتی هێرۆوە لە بەرزایی ١٥٠ مەترێک، دەشتاییەکی درێژۆکەیە بە سەر پژدەردا دەنۆڕێ و بەشێکی بیتوێن و بەولاوەتر ڕیزە شاخی هەیبەسوڵتانیشی لێوە دیارە تەنانەت بە دووربین هەموو گردۆڵکەکانی هاوینەوارەکەی خۆمان، چنارۆکی مەلایانیشی دەخوێندەوە. ئاوی سارد و سازگار و لەوەڕی چاکی هەبوو. کەپر و ساباتی ماڵەوە و دیوەخانە بە تیر و پڕی بایی ئەوەی لە هەموو پێویستێک زیاد بێ هەڵنرا بوون. هەتا لە هێرۆ بووین ماڵی مەحمووداغای حاجی ڕەسواغا زۆرمان پێوە خەریک بوون، دێیەکەش بە دار و بار و ئاوی سازگار و قەڵەباڵغیشە. چاکێکی لێیە مەرقەدی بۆ دروست کراوە پێی دەگوترێ «شێخ بائۆمەر» خەڵقەکەی ئەو ناوە و هەموو پژدەر زۆریان بە لاوە مقدس بوو، کەس بیری لەوە نەدەکردەوە دەستی نائەمینی بۆ ئەو ناوماڵە جۆراجۆرەی کوێستانییەکان بە دەوری مەرقەدەکەوە جێی دەهێڵن، درێژ بکات. سوێندی گەورەی خەڵقی دێی هێرۆ ئەوە بوو دەیان گوت «بە دۆڵی بەئۆمەری».

هەر ئەوەندە لە باکاو نیشتەجێ بووین مێوان سەری کرد، بە تایبەتی لە تایفەی مەحمووداغا و ئەو تایەفانەی دۆست بوون بەو تایەفەوە. کە حاجی ڕەسواغای باوکی ئایشەخان هات بە دەنگی بڵند لە

دیوەخانەوە ڕایگەیاند و گوتی: ئایش ئەمن بەکاوم نەداوە بە تۆ داومە بە حەبەخان (مەبەستی داکم بوو). کوڕانی حاجی ڕەسواغا، پیرۆتاغا، خدراغا، مەحمووداغا، سەلیماغا و حەمەداغا بە زۆری لە خزمەت باوکییاندا سەریان لێ دەدایین وەهاش دەبوو یەک و دوویان بە جودا دەهاتنەلامان. سەلیماغا ئەوسا جحێڵ بوو، ڕەنگە جارێ ژنیشی نەهێنابێ، خۆی فێری ناڵبەندی کردبوو، جێگەیەکی ئەوی لێبایە پێویستی بە ناڵبەند نەدەما. ڕۆژێکیان هەندێک لەو ئاغا و بەچکە ئاغایانە دەیاندووواندم و لەگەڵمدا دەکەوتنە دەمەتەقە لەسەر بەراورد کردن لە نێوان پژدەر و کۆیێ، ئەوان بۆ پژدەریان دادەشکاند منیش بایی توانام لەسەر کۆیەم دەکردەوە. سەلیماغا ویستی لەو وتووێژەدا بەڕی خۆی بهاوێتە مزگەوت. گورج پێم گوت ئەتۆ حەقی قسانت نییە ناڵبەندییەکەت بکە... لەو عومرەدا قسەکە خۆش هات خەڵقەکە پێیان خۆش بوو بەر لە هەموان سەلیماغا خۆی.

من هۆشی ئەوەم نەبوو بزانم باری گوزەرانی تێکڕایی ناوچەی پژدەر چۆنە وەیا ئەرکی مسکێنەکان لە چ ڕادەیەکدایە، بەڵام دەمدیت ئاغاکانیان پۆشتە و پەرداغن و هەر قۆناغێکی بۆی چووبێن تێر و بەتاقم و تەدارەک بوو، خۆ لە لایەن چەک و وڵاغە باشەوە پژدەری ئەوسا دەتگوت قشڵەی عەسکەرە. تیپ تیپ، ئەو سوارانە بە سەردانە یەکدی یان بۆ ئیش و کاری عەشرەتی و حکومەتی لە ڕێگە و بانان چریسکەی سیلاحیان دەهات و بە دەم ڕێگاوە بە تاژی ڕاوە کەروێشکیان دەکرد. دەتگوت لە خەمی دنیا ڕەهان. ئەو بەینەی لە بەکاو بووین ڕۆژانە نیشان دادەکرا و تفەنگچییە جحێڵەکان دەستوقامی خۆیانیان تاقی دەکردەوە، یان چەند سوارێک هەر جارە بە مەیدان دەهاتن دا بزانن کێ گرۆ دەباتەوە. لەبیرمە ڕۆژێکیان سێ جاران وڵاغیان بە مەیدان هێنان هەر سێ جاران مەحموودی عەباساغای مەحمووداغا پێشکەوتەوە.

عەباساغای مەحمووداغا برا گچکەی حاجی ڕەسواغا بوو بەڵام سەرۆکایەتی تایەفەی مەحمووداغا بەو سپێررابوو، کاروباری ئیدارەی تایەفەکە و بەشداری کردن لە هەڵسووڕاندنی چەرخ و بازاڕی تێکڕایی عەشیرەتی میرادەولی و ناوچەی پژدەر ئەو بە ئەستۆیەوە گرتبوو. لەو ماوەیەدا هاتە لامان، پێشتریش ناوم بیستبوو بایی ئەوەی کە بزانم یەکێکە لە دوو سەرۆکە هەرە بەرچاوەکانی پژدەر. ئەوی دیکەیان بابەکراغای سەلیماغا بوو، تایەفەکەش هەر بە ناوی سەلیماغاوە مەشوور بوو. کە عەباساغام دیت و لێم بیست هەر ئەوە دەرچوو کە پێشتر لە بارەیەوە زانی بووم، تا بڵێی بەرچاو و بە شەخسییەت و قسەخۆش و ڕووکرایەوە بوو. ئەو لەگەڵ خەڵقەکە خەریکی قسە و گەپ و سوحبەت بوو منیش بە تەنیشت شێخ حەسەنەوە دانیشتبووم، بە دەنگی نەرمەوە لە شێخ حەسەنم پرسی، ئایا عەباساغا ئازاترە یان جەمیل ئاغای کۆیێ؟ لەو تەمەنەدا عەیارەی گرنگی و بایەخ بۆ پیاوان بە لامەوە ئازایی بوو. شێخ حەسەن پێکەنی. عەباساغا گوتی، شێخ حەسەن کاک مەکوودی چی گوت؟ ئەویش پرسیارەکەمی بۆ گێڕایەوە. عەباساغاش بەو ڕاوێژە نوکتەسازە و ڕەوان و پاراویەوە گوتی، کاک مەسحوودی تەمایەتی بە شەڕم بێنێ (وشەیەکی لەگەڵ ئەو شەڕەدا بەکارهێنا من لێرەدا ڕێ بە خۆم نادەم دووپاتی بکەمەوە، بەڵام لەو دەمەدا خەڵقەکەی خستە سەرپشت لەبەر شیدەتی پێکەنین). ئەمما بابە، کۆیی ئەوەندە دۆڵمە و کفتە و شفتە و سلّقان دەخۆن کێ پێیان دەوەستێ؟ (لە نێوان عەشیرەتەکانی ئەو ناوەدا کۆیی مەشوورن بە سلّقاوخۆر). هەر لەو سەفەرەدا جارێکی دیکە لە هێرۆ عەباساغام دیتەوە خەریکی مەزاق بوو لەگەڵ

«مووساشێت» و وەهای پێوە مەشغووڵ بوو دەتگوت چ خەفەتی دنیای نین. مووساشێتم دیتەوە بیر بە وێنە و شێوەی ئاخاوتن و شکڵی شێتایەتی کە بە سەر و ڕوویدا دیار بوو، بەڵام هەتا بڵێی ئێسک سووک بوو، قسەشی لەسەر شانان قورس نەبوو، دەستیشی نەدەوەشاند. کە ئێمەی دەدیت دەیگوت، کۆیی هاتن حۆری هاتن، قومری هاتن... ئیتر بەم جۆرە وەکو پێداهەڵگوتنی بێ مەبەس دەکەوتە سەر نەزمی قسەی ئەوتۆیی.

ڕۆژێک لە بەکاو وا ڕێک کەوت لە دەمی بێ مێوانیدا ڕێوییەک ڕای کرد. شێخ حەسەن دەنگی تاژییانی داو کەوتو شوێن ڕێوی، من و نەجیبەی خوشکم و فەتحیش بەگەڵ کەوتین، ڕێوی لە پێشەوە و تاژی بە دواوە و ئێمەش لە دوا ئەوانەوە. ماوەیەکی باش تاژییەکان ڕێوییان هەڵبڕی هەتا دەستی شاخی گرت و لە نێو تاشە بەردان بزر بوو. هەرچەند لەو هەڕاکردنە بە پشووەدا هەر شەکەتیمان بۆ مایەوە بەڵام دواتر کە لە کۆیێ فەتحی بە زمانە شرم پرمەکەی خۆی موناسەبەی دۆزیەوە بۆ باسی ڕاوەڕێوی وەهای تێک هەڵشێلا تا ئێستاش لە کرانەوەیدا پێکەنین دەمانگرێ. فەتحی ڕووی لە برادەرەکانی گەپی ئێوارانەی کرد و بە مەبەسی خۆهەڵکێشان لێی پرسین، ئەنگۆ دەزانن ڕاوی ماوی کوو دەبێ؟ گوتیان، کوو دەبێ؟ گوتی، هەر تاژیت دیت و غاری دەیێ. خەڵقەکە وەها لە قاقایاندا، کوردی گوتەنی دەست و پێت بڕیبانایەوە بەخۆ نەدەهاتنەوە. هەرچەند تێشینەگەیشتن چ دەڵێ، بەڵام من و ئەوی وەکوو من لە ئەهلی ماڵەوە شارەزای بووین زانیمان مەبەستییەتی بڵێ، دەزانن ڕاوی ڕێوی کوو دەبێ؟ هەر ڕێویت دیت و تاژی تێبەردە.

نابێ لەبیر بکەم، ئێمە، دوو ماڵی حاجی سەیید گوڵی و مێوانەکانیان، کە خۆمان بووین، لە گوێستنەوەمان بەرەو شاخەکان، بە خوایشتی ئایشەخانی حاجی سەییدگوڵ هەرچی ئافرەتێکی لە قافڵەکەدا بوو چەندێکی خشڵی زێڕ و زیوی هەبووبێ بە خۆیەوە کردبوو تا ئەوەی لە دوورەوە چریسکەییان دەهات. منیش لەو جارەدا وەهام پێ خۆش بوو سواری بارگەی گوێ درێژێک ببم بە تەنها نەک لە پاشکۆی سوارێک یان لە بەردەمی یا عیسمەت. پرچ و کاکۆڵێکی درێژیشم هەبوو کە لە ناو عەشیرەتدا ببڕای بە هیچ منداڵێکەوە نە دیترا. ئەم وەزعەی من کە بە پرچ و کاکۆڵەوە سواری بارگەی کەر بووم وەهای لە خەڵقی هێندێ دێی سەر ڕێگامان کردبوو کە ئێمە بە دۆم و خەڕات بزانن، ئیتر بێ ئەوەی ئێمە خەبەرمان هەبێ بە ناو خەڵقدا بڵاوبووبۆوە کە هۆبەیەکی خەڕاتی زۆر بە زێڕ و تاقمی ڕێکەوە هاتوون بەرەو ناو شاخەکان ڕۆییشتن. ڕۆژێک لە بەکاو چەند ئافرەتێک پەیدا بوون، هاتن بەرەو ساباتی دیوەخانە و ماڵێ هەتا گەییشتنە ناو خەڵقەکە. دییار بوو دوودڵییان لێ پەیدا بووبوو چونکە ئەو هەموو وڵاخ و نۆکەر و تفەنگ و چەکی باش بابەتی دۆم و خەڕات نییە. لە دەمی کەپرەکان سڵامیان لەو پیاوانە کرد کە ڕاوەستا بوون و لێیان پرسین ئاخۆ ئەوەندە دەمێننەوە چەند کاسە و کۆتک و کەخکیان بۆ دروست بکەن.

فەقێ وەسمان زوو تێیانگەییشت بە ماڵە خەڕاتمان تێگەییشتوون پێیی گوتبوون ئەو سوئالە داک وەستا دەتوانێ جەوابی بداتەوە پرسییان داک وەستا لە کوێییە، ئەویش ڕێی ساباتی ماڵەوەی نیشان دان. ئافرەتەکان هاتنە بن ساباتەکە و دەستێک لە پێش قاچێک لە پاش، سڵاوییان کرد و مەعلووم بوو

بۆچی هاتوون، ئیتر ئەو ئافرەتانەی لای ئایشەخان و دایکم لێیان کەوتنە فێڵبازی و بە دەم مامڵەت کردنەوە بە پرسیاران وەهایان سەرشێت کردن نەیان دەزانی چۆناوچۆنی مامڵەتی کەچک لە هی کۆتک جودابکەنەوە... لە دوایی کە تێگەییشتن ئەمە ماڵی حاجی سەیدگوڵی سندۆلان و مەلای کۆیەیە وشک بوون. وەک قانگەلاچک بەدەم ڕەشەباوە پەرتەوازەیان کرد و هەتا دیار بوون بە غار ڕۆیشتن و ئاوڕیان نەداوە... بەینێک ئەو مەسەلەیە لە بەکاو بەسەر زارانەوە بوو، ئایشەخانیان بانگ دەکرد بە داک وەستا و دۆمانە و خەڕاتانە لەگەڵ یەکدی وتووێژیان دەکرد. کاکۆڵ و پرچم ئەو هاوینە دەورێکی مێژوویيان گێڕا.

لە لایەن عادەتی خواردنەوە، عەشایری ئەو ناوە داب و دەستوورێکی قەراردادەیان هەیە زۆرم بە لاوە شیرنە. جەمی نیوەڕۆ بۆ مێوان چێشت لێنان، بە هێلکە و ڕۆن یان ماست و پەنیر، هەندێ نیوەڕۆش بە کەباب جەم بەڕێ دەکەن. کەباب بە گۆشتی برژاو دەگوترێ کە دەکاتەوە «تکە»، لە ڕاستیشدا وشەی کەباب بە واتای گۆشتی برژاو دێت هەر بۆیەشە لە تەمسیلی میسریەکان دەبینین لە وشەی کەباب مەبەستیان «تکە» یە. پژدەر بۆ ئەوەی شارەکان پێی دەڵێن کەباب وشەی «کەبابی کوت» واتە کوتراو بەکاردەهێنن. میسریش پێی دەڵێن «کفتە» کە هەر دەکاتەوە «کوت» ـەکەی پژدەر. لە دیوەخانەی بەکاو لەبەر ئێمە عادەتەکە گۆڕابوو. ئەگەر مێوان نەبایە چێشت لێدەندرا دەنا هەمیشە ئەو کەبابە جەمی نیوەڕۆ بوو. لەبیرمە حاجی ڕەسواغا کە دەهات بەکاو نەرمۆک و دونگی بەرخێکیان بۆ دەکردە کەباب – تکە. تەنها منیشی لەگەڵدا شەریک دەبووم چونکە لە نێو عەشیرەتدا یەک سینی دوو کەسی بەسەرەوە دەبێ. حاجی ڕەسواغا بەدەنێکی زلەی هەبوو بەر و گەدیشی بۆ خواردن بە بەریانەوە هەبوو، لە هەر کەسێک مێوان بایە حیسابی حاجی ڕەسواغای دەکرد. لەبەر قورسایی لەشی هەمیشە بە سواریی ئێستر سەفەری دەکرد، ئەو ئێسترەی کە سواریشی پێ دەکرد شتێکی هەڵکەوتوو بوو هەم لەلایەن هێزەوە و هەم لەلایەن دامەزراوی و بێساتمەیی و مەعلانیشەوە.

مەجلیسی حاجی ڕەسواغا ئەو خۆش و بەتامە بوو کە هیچ پێوەندیی بە لەشی ئەستوورییەوە نەبێ. ئەغڵەب کوڕە گەورەکەی، پیرۆتاغای لەگەڵدا بوو. ئەوسا پیرۆتاغا لە تەمەنی کامڵیدا بوو، سمێڵێکی بە شکۆ و شەوکەتی هەبوو لە چیلچیلەی گوێی تێپەڕی بوو. دەیانگوت زووتر، لە پاشەسەری دەگەیشتنەوە یەکدی، دواتر، پاش چەندین ساڵ، ئەوەندەی شیعرەکەی حاجی قادر کە دەڵێ: «شەوکەتی جووتەی سمێڵت تاکە، مانەندی کەمە» هاتبێتە بەرچاو و فکرم یادی ئەو سمێڵەی پیرۆتاغام کردۆتەوە. سەرەڕای جوانیی ئەو سمێڵە پیرۆتاغا سوارچاکێکی بە ناوبانگ بوو، تەنانەت ڕۆژێکیان کە حاجی ڕەسواغا و کوڕانی لامان بوون شێخ حەسەن سواری ئەسپێکی زۆر باش بوو لەبەردەمی ساباتی دیوەخانە چەند سەرێکان هاتوچۆی پێ کرد. پیرۆتاغا، کە خاڵی شێخ حەسەن بوو، بانگی کرد، شێخ حەسەن وەرە سەر بەرماڵەکەت تەبیاتی ئەسپەکە تێک مەدە. شێخ حەسەنیش لێی سەلماند و ئەسپەکەی پێ دا، پیرۆتاغا لێ سوار بوو بەینێک تەعلیمی بە وڵاغەکە کرد بەڕاستی دەتگوت شکڵە هێندە شیرن بوو.

کوڕی دووەمی حاجی ڕەسواغا ناوی خدراغا بوو، ئەسەری شەپرویەکی سووکی بەسەر دەم و لێرانەوە مابوو بەڵام تابلێی قسەخۆش بوو. ئەوسا لە بەهرەی قسەخۆشیەکەی بەڵەد نەبووم دوای چارەکە سەدەیەک بە هاتوچۆی بەردەوام بۆ پژدەر لێی شارەزا بووم و بووینە برادەری جانیبەجانی.

خدراغا لێیان دەگێڕایەوە کە لەگەڵ ورچ تێک ئاڵاوە و بە خەبجەر ورچەکەی کوشتووە، دواتر خۆی بۆمی گێڕایەوە کە لەگەڵ دوو کەسی دیکە سوێند دەخۆن بەیەکەوە بچن بۆ کوشتنی ورچێکی زەرەری لە مەڕوماڵ دابوو، دووەکەی دی تەڵاقیش دەهاوێن بەڵام خدراغا ئەوسا بێ ژن بووە. دەچن بۆ ئەو کەرخەی کە بە زۆری ورچەکەی لێ دیتراوە، لەپڕ ورچەکە لەبن بەرد و تەڕاشی ژێر پێیانەوە، بە هۆڕەهۆڕ لێیان هەڵدەستێتە سەر پاشووان. هەردوو برادەرە سوێندخۆرەکەی هەڵدێن بۆ ئەوبەری خرێکی بە تەنیشتیانەوە بووە تانووتیش لە خدراغا دەدەن خۆ ڕزگار بکا. خدراغا سوێندەکەی لەبیر ناچێ، ورچەکە مێزی لێ دەدا و دەکەوێتە دڕندەیی و هەڵگلۆفتنی، خدراغاش خەریکی خەنجەرکێشان دەبێ، بانگۆز دەبن بۆ لێژایی و لێک جودا دەبنەوە، خۆوتالع خدراغا دەکەوێتە باری سەرەوە و ورچەش لە بەرە ژێری ئەو. کە تێک هەڵدەقژێنەوە خدراغا دەرفەتی باشتر بووە و بۆی دەگونجێ ورچەکە بداتە بەر خەنجەران، ورچەکەی کوشتبوو بەڵام بۆخۆشی برینی زۆری لە ورچە هەڵگرتبوو بە تەداوی کردن چاک بووبۆوە... خدراغا لە مارت یا نیسانی ١٩٦٤ کۆچی دوایی کرد.

مەحموداغا کوڕی سێیەمی حاجی ڕەسواغا، چونکە جیرانمان بوو لە هێرۆ، پتر لەوانی دیکە ئاشنامان بوو. لە زووەوە پێوەی دیار بوو مرۆیەکی لێهاتووە، تەنانەت لە موناسەبەدا کە وەفدی پژدەر دەچێ بۆ تاران و دیدەنی ڕەزاشا (بەر ساڵەی ١٩٢٧ کە ئێمە لە پژدەر بووین) دەکا، نوێنەری تایەفەی مەحمووداغا ئەو مەحمووداغایە بووە، وەک بشزانم زۆری وتووێژ لەگەڵ ڕەزاشادا ئەو کردبووی. تایەفەی مەحمووداغا بە سەرۆکایەتی عەباسی مەحمووداغا دژی ئینگلیزەکان بوون، تەنانەت لێی هەڵگەڕانەوە و لە نزیک دەربەندی ڕەمکان بە دیوی بیتوێندا شکاندیانن و کوشتارێکی قورسیان لێ کردن. مەحمووداغای حاجی ڕەسواغا کە برازای عەباساغا بوو لە پاش مردنی عەباساغا (وابزانم ساڵی ١٩٤٦) بوو بە دەمڕاستی تایەفەی پژدەر و هەمیشەش لە بزووتنەوەی نیشتمانی کوردایەتی نزیک بووە. لە ساڵی ١٩٥٥ بە ناکات و لەپڕ کۆچیی دوایی کرد.

ناوناوە گەڕانی ئێرە و ئەوێمان دەکرد و نیوەڕۆژەمان لای یەکێک لەو خزم و دۆستانە دەخوارد. کە چووینە سەردانیماڵی خدراغا، وەک لەبیرمە، هۆبەیان لە شوێنێک بوو پێیان دەگوت «قووڵێ گەڵان». فەتحی ئەو ناوەی وەها دەگۆڕی هەموو جاران خەڵقەکەی لە قاقا دەهێنا. کوردی گوتەنی ئەوی ئەو دەیگوت نایەتە گوتنێ، ئەوسا لە کوڕانی خدراغا هەر برایم دیت کە سێیەم کوڕی بوو، لە منیش گچکەتر بوو، بەکەڵکی برادەریم نەدەهات. عەلی کوڕەگەورەی بوو، ئەو سەفەرە نەمدیت، دوای چەندین ساڵ لە ١٩٤٠ سەردانی سندۆڵانم کردەوە عەلی خدراغام دیت. عومەر، کوڕی دووەمی، کە من بووم بە نائیب ئەویش لە پژدەر بوو. لە نەوادیری عومەری خدراغا شتێک دەگێڕمەوە خۆمی تێدا تێشکاوبووم. تازە ڕێی ڕانیە بۆ ئۆتۆمۆبیل کرابۆوە، ڕۆژێکی هاوینە بە تەلەفۆن ڕێک کەوتین کە ئێمە لە کۆیەوە و خاڵەکانم لە ڕانیەوە بچین بۆ چنارۆک و ئەو ڕۆژە ڕاببوێرین. ئێمە بەر لەوان گەیشتینە قۆناغ چونکە ڕێمان نزیکتر بوو، خۆشمان خانەخوێ بووین. منیش لە ژێر جلەکانەوە پەجامەم لەبەر بوو بۆ دەمی حەسانەوە. خاڵەکانم شێخ خدر و شێخ حسێن (کوڕی حاجی سەید) گەییشتن، عومەری خدراغاش لەگەڵیاندا بوو... دوای بەینێک کەوتینە سەر باری خۆ لێک کێشانەوە و پاڵکەوتن، من جلەکانم لەبەر خۆ داکەند و بە

پێجامەوە دانیشتمەوە، عومەری خدراغا کە دیتی کیفێکم دارنی و کیفێکی دیکەی لە بندا بوو بێ وەستان گوتی فلانەکەس وەڵڵاهی هەر دەڵێی سەفەرتاسی بوویت… خوا هەڵناگرێ قسەکەی زۆر خۆش بوو ڕەنگە بە هەموو عومریشی هەر سێ چوار قسەی وەهای بۆ هاتبێ.

ئەوسا مەحموداغا کوڕی ئەوتۆی نەبوو لە تەمەنێکدا من ببینم، ڕەنگە جارێ منداڵی نەبووبێ.

دایکم پتر مایەوە لە ئێمەی منداڵ و سێ ئافرەتەکەی دیکە، وابزانم یاعیسمەت پەلەی کرد ئیتر نازانم لەبەر چی بوو. دەزانم پێش هاتنەوەمان بە ماوەیەک دایکم دڵی بەبەر نەوەستا لە ترسی دڕندەی وەکوو ورچ، من لە سەر زەوی بنووم، کەپریان کرد بۆ نووستنم. ڕەنگە هەر ئەو ترس و تەقیەیە هۆی هاندانی دایەنەکەم بووبێ لە پەلە کردن. چەند پیاوێکی ماڵی شێخ حەسەن بەگەڵمان کەوتن و بەرەو گەرمێن بووینەوە، کە لە دەربەند هاتینە دیوی بیتوێن ڕێی گەڕانەوەمان گۆڕی. قۆناغمان بردە ماڵی خاڵە خدرم لە سەیداوای نزیک ڕانیە. کچێکی حەلیمە–ناو و کوڕە گەورەی، جەلال، ئەوە بوون لەگەڵیان بخافڵێین چونکە لە تەمەندا نزیکی یەکدی بووین. من جارێکی دیکە حەلیمەی کچی خاڵم نەدیتەوە هەتا جوانەمەرگ بوو بەڵام لەگەڵ کاک جەلال بە درێژایی ڕۆژگار خزمایی و دۆستایی و برایەتیمان هەتا ئێستاش بەردەوام بووە.

چونکە هەوای ئەو ناوە بیتوێنییە و هاوین گەرمە، یەک شەو ماینەوە و بەرێکەوتین بۆ چنارۆک، کەپریان حازر کردبوو، یان حازرکرا و لەوێ هاوینەکەی کە مابووی بەسەرمان برد. نازانم چۆناوچۆنی گەڕامەوە کۆیێ و باوکم دیت. لەو بابەتە هیچم بیر نەماوە.

ئەو سەفەرەی پژدەر چاوکردنەوەیەک بوو بۆ من، دنیا هەر ئەوەندە نەبوو کە لە کۆیە و دەوروبەری چاوم پێی دەکەوت، خەڵقیش بە خۆ و داب و دەستوور و جۆری ژیانیانەوە هەر ئەوانە نەبوون کە لێیان ڕاهاتبووم. ئەو شاخە دوورانەی بە خەیاڵیش تێیاندا نەدەگەڕام سەرنەرم بوون بۆ ژێر سمی ولاغی کە سوار بووبووم، خاکەکەشی بۆ ژێر بازی یاری و غارێنێم تەسلیمم ڕووی کاغەز لووس و لێک بوو، لە ڕاستیدا بە پووش و دڕک و قەسەڵ و کرتوو وغەرداڵ و قۆپی و ڕەن بانوەکانیەوە لە دەموچاوی ڕق هەڵستاو گرژتر بوو. لە دوای ئەو سەفەرەوە کەسانێکی لە پژدەر و لای ڕانیە دەهاتن، بەلامەوە لە جاران ئاشناتر بوون، باشتریان تێدەگەیشتم. خولاسە بێ ئەوەی ئەوسا بە وردی لە ئاکامی سەفەرەکەم بگەم پەردەیەک لەسەر ڕووی مەجهوول هەڵدرایەوە، چونکە هەرێمی ڕۆژهەڵاتی چنارۆک تا ئەو هاوینە وەک ژووری داخراو بوو. من منداڵانە ئاشنایەتیم بە کۆیە و هێندێ شوێنی وەکوو پێبازۆک و جەلییەوە هەبوو بەڵام بە عومری خۆم دوو کیلۆمەتر بەرەو ڕۆژهەڵات لە چنارۆک تێ نەپەڕی بووم، بەو سەفەرە شەقڵی ئەو تەڵەسمبەندەم شکاند.

لە دڵی هەموو منداڵێکدا، بگرە هەموو کەسێکدا، مەیلی زاڵ بوون بەسەر کاری زەحمەتدا هەیە تا ئەوەی وەها دەبێ لە پێناو سەرنەرم کردنی شتێکی مەیلەو دووردەست خەڵق خۆی دەهاوێتە مەترسییەوە. بۆ خۆت لێک بدەوە چەند کەس تا ئێستا لە هەوڵی سەرکەوتنی لووتەشاخە سەرسەختەکان تێ چووە، هەروا بەرێوەشن بۆ تێ چوونی تازەبەتازە، منیش لە تەمەنی هەشت ساڵیمدا مومکین کردنی نامومکینی تێپەڕین بە تەنگی خدران و بڕینی دەشتی بیتوێن و ئاوابوون بە دەربەندا بۆ دیوی پژدەر و

گەڕان و ڕاوکردن لە کەمەری شاخەکانی هێندەی شکاندنی تەلیسمی باغی «فازهر»ی ناو داستانی ئەمیر ئەرسەلان تامەزرۆییمی شکاند. لەوەبەلاوە کە کاروانی توجارەکانی کۆیێ لە ڕانیە و قەلادزەوە بە چنارۆکدا دەگەڕانەوە بۆ کۆیێ سامی هاتنەوەیان لە دوورستانی ئەرزی مەقەدەس بەسەرمدا نەدەهات. ئنجا چی بوو لە قەلادزەوە هاتوونەوە خۆ من چوار سەعاتە ڕێگەش بەولای قەلادزەوە ڕۆیشتووم. بە تاژییەوە شوێن ڕێویش کەوتووم. لەو ئاوە ساردانەی ناو شاخەکانیشم خواردۆتەوە.

چاک بوو بەر لەوەی کژی بەسەر بچێ ئەم وشەیەی «تاژی» بەبیری هێنامەوە کە شێخ حەسەن سێ تاژی زۆر جوان و پەسەند و نازگیراوی هەبوون ناویان سەقەر، سەرهەنگ و جەیران بوو. زۆر ڕۆژان ئەو تاژییانە دەتگوت لەبەر ئەو خەلقە دەپارێنەوە بۆ ڕاو، وەها دەبوو لە خۆوە دەچوونە ڕاو بە کەروێشکی مردارەوە دەهاتنەوە، ئەغلەب کەروێشکەکەشیان دەخستە ئاخوڕی ولاغەکەی شێخ حەسەنەوە.

بە هەمەحاڵ ئەو گەشتەی پژدەری لە تەجرەبەی مندالیمدا بازدانێک بوو بۆ دەرەوەی پەرژینی دەوراندەری هەلسوکەوتی مندالیم، بگەڕێمەوە بۆ قوتابخانەکەم.

لە سەرەتاکانی خوێندنمدا بووم چەند قوتابییەکی لەوانەی دەیانناسم دوای تێپەڕاندنی ئەزموونی بەکالۆریای پۆلی شەشەم و بەسەرچوونی کژی هاوینە چوونە بەغدا بۆ خوێندن. لەوانە کاک مەجیدی ئامۆزام و مەلا نافیعی مەلا سەبوح و ڕەفیقی تاهیر چەلەبی بوون. مەلا نافیع لە قوتابخانەی «صنایع» و دووەکەی دیکە لە سانەوی مەرکەزی وەرگیران. دوورکەوتنەوەی کاک مەجید هەلێکی ڕێک خست کە کاغەزی بۆ بنووسین و وەلامی لێ وەربگرینەوە. یەک دوو نوسخە لەو نامانە ماون کە بە خەتی پلەی پۆلی دووەم و فیکری ئەو تەمەنەم نووسیوە. نامەکان، وەک چاوەڕوان دەکرێ، بە کوردی نووسراون، خەتەکەیان دەخوێندرێتەوە، ئیملاکەشیان لە خوێندنی ئەوساوە هاتووە. وردە هەواڵ و نوکتە و سافیلکەی ئەو کاتەیان تێدایە وەک ئەوەی کە داوا لە کاک مەجید دەکەم کاتێک گەڕایەوە بۆ کۆیێ هەندێک سۆراووسپیاو بە دیاری بۆ پلکە ئامینە بهێنێ. ئەم پلکە ئامینەیە ئافرەتێکی سەرسپی ڕووگەشی یارانی بوو، بەشی زۆری سالی لە مالی مامم ڕادەبوارد، چی دەشم دەنووسی بە مەجلیس بۆم دەخوێندەوە و تێروپڕ هەمووومان پێدەکەنین. پێکەنینی ئەو سەردەمانە تەمسیلی شارلی شاپلن و عادل ئیمامی نەدەویست. مەلا نافیع مەکتەبی تەواو نەکرد و تەنها سالێکی لە بەغدا ڕابووارد.

کاک مەجیدیش، وابزانم لە سالی دووەمی خوێندنی، دووچاری قەزاوقەدەرێکی خەتەرناک بوو. لە گەڵ چەند هەڤالێکی خۆی لە «شارع الرشید» بەرەو قۆناغیان دێنەوە، سەرخۆشێک ڕێیان پێدەگرێ و دەکەوێتە مشتومڕی بێهۆشانەی سەرخۆشی لەگەلیاندا تاکوو یەخەگیری کاک مەجید بووە چەقۆیەکی قەسابانی پێ دەبێ لە پەلاسووەکانی بن پیلی دەدات برینێکی بێڕەزای تێخستبوو. هەڤالەکانی خێرا دەیگەیننە خەستەخانەی مەجیدییە، مامیشم لە بەغدا بووبوو خەبەری دەدەنێ و بەو کاتە ڕادەگا کە دەیبەن بۆ عەملیات. مامم دەیگێڕایەوە دەیگوت یەکێک لە دکتۆرەکان بە دکتۆرێکی دیکەی دەگوت «لولا العظام لفتك بالاحشاء» نەشی دەزنی مامم باوکی ئەو بریندارەیە. ئەو ڕووداوە بووە هۆی تەگەرە لە خوێندنی کاک مەجید. بەینێک لە خەستەخانە بوو، کە دەرهات خوێندنی پێ نەدەکرا ئیتر ئەو سالە هاتەوە کۆیێ. لەبیرمە بە بۆنەی سەلامەتیی کاک مەجید دوای هاتنەوەیان لە بغەدا بە ماوەیەک، مامم

مەولوودێکی گەورەی بەلاگێڕانە کرد تا بلێی قەوغا و قەڵەبالغ بوو. کاک مەجید جارێکی دیکە بۆی نەڕەخسا بچێتەوە بەغدا بۆ خوێندن. دوای تێپەڕینی کژی هاوینە چووە قوتابخانەی ناوەندی لە هەولێر.

مەکتەبی سەرەتایی کۆیێ لەو سالانەی کۆتایی ١٩٢٠دا شوێنێکی دیاری لە کۆمەلایەتیدا هەبوو. جگە لە هەندێ مێشک تەسک کە بە هەموو بابەتی تازە قەڵس دەبن، خەڵقی کۆیێ ڕێزیان لە مەکتەب و ماموستاکان دەنا.

قوتابی کە دەگەییشتە پۆلی پێنج و شەش بە چاوێکی تایبەتی سەیر دەکرا و لە ڕیزی «پیاوان» دادەنرا. لە زۆر باردا گوتراوە لێرەشدا دەیلێمەوە، باوکم پشتگیرییەکی بەهێزی لە مەکتەب دەکرد و بە قسە و بە کردەوەش لە چاکە و پێشخستنی مەکتەبی نوێ خەریک بوو. لە مەجلیسەکانی خۆی و لە دووانەکانی ڕەمەزان زۆر جار باسی مەکتەب و بابەتە بەکەڵکەکانی کتێبە نوێیەکانی دەکرد. جارێکیان لە سەر مەسەلەیەکی دینی، قوتابییەکی هەژاری ئەوسا ڕەشید عارف کە دواتر بوو بە دەولەمەندێکی ناسراوی بەغدا لەگەڵ ماموستاکەی کە مەشرەبی بۆ لای سەلماندنی هەموو قسەی کۆنینە دەچۆوە، لێیان بووە کێشە و ڕەشید قسەی ماموستاکەی نەسەلماند. مەسەلەکە گەییشتەوە لای باوکم، بە ئاشکرا و لە قەڵەبالغیدا باوکم پشتگیری لە ڕایەکەی ڕەشید کرد و کێشەکەی بە قانزاجی ئەو ساغ کردەوە، ڕەشیدیش جارەها و بارەها، تا کۆتایی ژیانی ئەو مەسەلەیەی باس دەکردەوە و خۆی پێ هەڵدەداوە و هەقیشی بوو. لە هەڵبەستدا باوکم تەمای چاکە و بەرژەوەندی بە قوتابی و قوتابخانەکەیانەوە پێوەندکردووە، ئەمە بەیتێکی نموونەیە لەو هەڵبەستانە:

خاصە نەوباوەکانی مەکتەبی کۆ

دەبنە پشت و پەناهی میللەتی خۆ

مەدحی بابەتەکانی دەرسی مەکتەبی کردووە:

عیلمی تەبیعەت عیلمی خودایە

قالە و قەوەلە گشتی هەبایە

عیلمی کیمیات گەر نەخوێندووە

بەخوا نازانی خوا چی کردووە

لە هەموو ئاهەنگەکانی مەکتەبی سەرەتایی و دواتریش کە قوتابخانەی ناوەندی کرایەوە لە ئاهەنگەکانی ئەوێشدا باوکم حازر دەبوو، زۆر جارانیش گوتاری کردنەوەی ئاهەنگ هی ئەو دەبوو. دوو تەمسیل لە قوتابخانەی سەرەتایی پێشکەش کرا، لە هەردووواندا باوکم بە گوتاری کاریگەر پشتگیری لەو هونەرە کرد تا ئەوەی لە یەکەم جاردا تەمسیلی دانا بە پێداویستێکی سەردەم، لەو ڕووەوە بە یەکێک لە «فروض الكفاية» ی لە قەڵەم دا کە بە پێی فەرمانی ئایین پشتگوێ خستنی دەبێتە تاوانی گشتی وەک ئەوەی کە لە ئاواییدا بانگ نەدرێ یان نوێژ لە سەر مردوو نەکرێ… لەو ئاهەنگانەدا کە باوکم حازر دەبوو هەرچی گەورەپیاو و ناسراوەکانی کۆیەش هەیە پێڕەویان لەوە دەکرد.

قوتابی لەو سالانەی بیستەکاندا جلکی کوردییان لەبەر دەکرد، بەدەگمەن نەبێ جلکی ئەفەندییانە بە

بەر قوتابییەوە نەدەدیترا مەگەر کوڕە مەئموورێکی غەریبە بووایە کە لە شاری خۆی جلکی تازەی پۆشیبێ، چونکە ئەو غەریبەی لە مووسڵ و بەغداوە هاتبایە هەڵبەت جلکی کوردی لەبەر نەدەکرد، بەڵام تێشیاندا هەبوو کە زۆر دەمانەوە دەبوون بە کۆیی. هەر لەبیرمە ڕۆژێکیان لە دەرسدا بووین مودیر، عەبدورڕەحمان شەرەف، دوو کوڕی نەناسراوی چاکەت و پانتۆڵ لەبەری لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ ژوورەوە. یەکەم نیگام وەها لێیان بە سەهوو چوو سنووری نەبێ: وام هاتە بەرچاو کە یەکجار کەڵەگەتن کەچی بە لای کورتیدا بوون، تومەز ئەمانە کوڕی مولاحیزی تازەی گومرگ، ئەحمەد عیززەتی کەرکووکی، بوون گەورەکەیان مەدحەت و گچکەکەشیان شەوکەت ناو بوون. ئەو دوو کوڕە لە ئاکامدا وەها ئۆگریان بە کۆیەوە گرت و هێندەش تەبیات خۆش بوون، بەتایبەتی مەدحەتیان، دەتگوت لە هەوەڵەوە خزم بە کۆیێ بوون. ئێستاکە نازانم شەوکەت لە چ دایە بەڵام مەدحەتیان، بەداخەوە، چەند ساڵێکە دووچاری نەخۆشی شەپڕە بووە، کوڕێکی، محەمەد، بۆتە کۆیی و جیرانی خانەخوێی کۆیەمە کە ماڵی کاک مەجیدی ئامۆزامە، مەدحەتیش وابزانم بردرا بۆ سلێمانی. باوکیان هەتا ئینحیساریش لە چلەکاندا داندرا هەر مودیری گومرگ بوو لە کۆیێ و یەکەم سەرۆک لیژنەی فەحسی تووتن لە کۆیێ ئەو بوو.

وابزانم کە یەکەم جار جلکی ئەفەندییانەم لەبەر کرد قوتابی پۆلی چوارەم بووم، ئەمما برا عەجایەب شەرمێک گرتمی، هەتا لێی ڕاهاتم و شکڵم پێوە گرت. هەر دەتدیت جلکە کوردییەکەم لەبەر دەکرد یان کە لە کۆڵانە تووشی ناسیاوێک دەبووم ڕێگەم بە لایەکی دیکەدا دەگۆڕی.

کە گەییشتمە ئەو تەمەنە پرچ و کاکۆڵیشم بڕی بوو. بە باشی دێتەوە یادم، کە پرچەکەم نەما گوڵێنگی شەدەی کوردیم بە پێستی مل و بناگوێیان دەکەوت پێی نارەحەت دەبووم هەتا بە چەند ڕۆژان لەویش ڕاهاتم، مووەکانیشیان بە پێی عادەت، بە زێڕ هەڵکێشاو کردیانە سەدەقە. وەستای سەرتاشی ئەو دەمە کە پیاوە ماقووڵەکانی کۆیێ، هەموویان یان زوربەیان سەریان بەو دەتاشی، وەستا مەعرووفی کامەلا بوو. هەر جارە بە خۆ و تاقم و شاگردەوە دەهاتە ماڵمان بۆ سەروقەڵەمی باوکم و تەراشی منیش. لە هاوینیشدا جارێک دەهاتە چنارۆک بۆ ئەو مەبەستە. دوای عەسر بەرەو شار دەبۆوە. ئەو ڕۆژە کە دەهاتە چنارۆک لە بەرژەوەندی ڕۆژانەی دەبوورد.

وەستا مەعرووف لە بنەماڵەیەکی قەدیمی کۆیێ بوو، زۆر ڕێزی لێ دەندرا، دوکانیشی شێوەی دیوەخانەی هەبوو کە ئەگەر یەکێک بەسەر کورسیی تەراشەوە بایە چەندین کەسی دیکە، جغارە بە دەست و چایە لەبەر دەم، لەسەر تەختەکانی دوکان دادەنیشتن و کۆڕی قسە و سوحبەتیان گەرم دەکرد. کوڕە گەورەی وەستا مەعرووف حەمەد ئەمین، بە یەک دوو ساڵ یان پتریش لە من گچکەتر بوو، بەڵام ئەو فەرقە لە تەمەنی پاشتردا خۆ نانوێنێ ئێتر بووینە برادەر و لە یەک باوەڕی سیاسیدا خۆمان دیتەوە. ئێستاکە لە کۆیێ خانەنشینە. لە نامەی تایبەتیدا بۆی نووسیم کە دایکی «جەمیل سدقی زەهاوی» پیرۆزخان لە تایەفەی ئەوان بووە، پێشتر دەمزانی کە دایکی جەمیل سدقی کۆیی بووە بەڵام تا ئەو نامەیەی مامۆستا حەمەدەمین بیرم نەدەکردەوە لە تیرە و تایەفەکەی.

جلکی ئەفەندیانە لەو ڕۆژانەدا، فەرمانێکی وەزارەتی مەعاریف لە بەغداوە، بەسەر قوتابییانیدا

سەپاند. لە هەوەڵەوە قوتابییە هەڵکشاوەکان بوون بە ئەفەندی بەڵام وردەوردە فەرمانەکە پشتگوێ خرا، ئیتر جلکی قوتابییەکان بوو بە هەڕەمە. قوتابی هەژار هەبوو ئەو جلکەی پێ نەدەکرا، هاوڕێکانیان و خێرومەندان و، تا ڕادەیەک، مامۆستاکان خۆیان بە بارمتە جلکیان بۆ کردن، چاوپۆشیشیان لە هەندێکیان کرد.

لە پۆلی یەکەم یا دووەم بووم قوتابییەکی هاوتەمەنم لە ڕەواندزەوە هات. باوکی، نووری باوێلاغا، کرا بە معاون شورتەی کۆیێ. دوو کوڕی هەبوو، گەورەکەیان ناوی سەباح بوو لە ئێمە هەڵکشاوتر بوو. بچووکەکەشیان، سمکۆ، کەمێک لەمن گەورەتر بوو. هاتە پۆلی ئێمە. لە هەوەڵەوە نەگونجاین بەڵام زووبەزوو بووینە برادەر. منداڵێکی بە زیپک و زرینگ بوو. بە خۆیشی دەنازی. ئەگەر لە یاری و گەپی منداڵانەماندا هەموو یاریکەران هاوتەمەن باینایە ئەو دەبوو بە دەمڕاستی لایەنێک و منیش بە دەمڕاستی لایەنەکەی دیکە، بەڵام ئەگەر منداڵی لە ئێمە هەراشتر بەشدارییان کردبایە ئەو و من دەکەوتینە یەک لایەن.

ئەم سەباحەی نووری باویلاغا لە شەڕی هەرای ڕەشید عالی کوژرا، باوکی لە بەندیخانە بوو، ویستی بە جانفیدایی کردن لە شەڕ دژی ئینگلیزەکان بتوانێ داوای بەخشینی باوکی بکات، کەچی خۆی تێدا چوو و باوکیشی هەر لە بەندیخانەدا مایەوە تا مەودای حوکمەکەی بەسەر برد. دواتر لە ئاڵقەیەکی دیکەدا تووشی ئەم بەسەر هاتە دێمەوە کە نووری باوێلاغای تێدا حوکم درا.

نووریاغای معاونی شورتە لە بنەماڵەیەکی ناسراوی ڕەواندز بوو، بێ ئەوەی مووچەخۆری حکومەت بێ ڕێزی لێ دەنرا. زۆر دۆستی باوکم بوو، هەروەک لەگەڵ هەموو پیاوە بەرچاوەکانی کۆییێدا دۆست بوو، بەڵام وابزانم لەگەڵ باوکمدا ڕەفتاری تایبەتی هەبوو. دەیزانی باوکم حەز لە دەنگی خۆش دەکات، گرامۆفۆنێکی باشی هەبوو بە قەوانی خۆشی ئەوساکەی «منيرة المهدية» وە. ناوناوەیەک داوەتێکی شەوانەی باوکمی دەکرد، مامم و من و چەند کەسێکی دیکەی مەحەرەم لە خزمەتیدا دەچووین بۆ خواردن و بۆ بیستن. لەبیرمە دوو قەوانی منیرە یەکیان «شكوت فقالت» ئەوەی دیکەشیان «الماني الماني...» بوو. من شەیدای هەردوویان بووم. هەر لەو سەروبەرەدا کە گوترا کەلسوومێک پەیدا بووە منیرەی بەجێ هێشتۆتەوە بە توندی قسەکەم ڕەت کردەوە و لەوانەش بووم هەرای بۆ بنێمەوە، هەتاکوو دەنگیم بیست، چ ببیەم!

ئەوەندە لە منیرە هەڵکشا بوو ئاسمان و ڕێسمان... لە سەرەتاوە سێ قەوانم لێ بیست: «الشک یحیي الغرام»، «انا علی کیفک» و «د الحب كان من سنين». گۆرانی یەکەم لەو تەمەنە شلکەمدا وەهای دەهەژاندم و موچڕکی پێدا دەهێنام و بە جۆرێک لە دەروونمدا کاریگەر دەبوو هەموو شتێکی لەبیر دەبردمەوە و ئەو شەوەی گۆرانییەکەم ببیستایە ڕۆژی دوایی هەر لەگەڵ خەیاڵی ئەودا دەژیام، تائێستاش کە دەیبیستم دەچمە بارێکی دیکەوە. لەو ساڵانەی دواییدا گوێم لە عەبدولوەهاب بوو لە بیرەوەری کەلسوومدا وەهای ڕاگەیاند کە ئەویش لە یەکەم بیستنی دەنگی کەلسوومەوە شەیدای بووە، بە دەنگێکی بێهاوتای داناوە کە پێشتر وێنەی نەبووە. گوتی لە ئاست دەنگی کەلسوومدا نە «لحن» نە شیعری گۆرانییەکە و نە تیپی مۆسیقا هیچیان نموودیان نەبوو. لەبیرمە ئەمانەی بە «ولاحاجه» حیساب کردن.

بەڵام لێرەدا دەبێ بڵێم دەنگی ئەو ئافرەتە هەتا زستانی نێوان ساڵانی ١٩٤٩ و ١٩٥٠ بێ کۆسپ و تەگەرە نمای کرد و لە هەر قۆناغێک بووایە لووتکەی ئیمکانی ئەو قۆناغەی دەکردەوە. لەو زستانەدا بۆ یەکەم جار دووچاری نەساغییەک بوو ناچاری کرد بچێ بۆ لەندەن بە نیازی تەداوی. لە دوای ئەو نەساغییەوە تا مردنی لە ١٩٧٥ تەنها چوار پێنج جار توانی بگاتەوە توقەڵەی بەرزایی جاران. کەلسوومیش و عەبدولوەهابیش بەختیار بوون لەوەدا کە ساڵی ١٩٦٤ گەیشتنەوە یەک، کەلسووم ئاهەنگەکانی عەبدولوەهاب بۆی بوون بە داروەکاز چونکە دەنگەکەی ئەو هێزەی نەمابوو بێنیاز بێ لە هەموو شت. عەبدولوەهابیش توانی حورمەتی مۆسیقاکەی خۆی بپارێزێ لە توغیانی دەنگە ئیعجازکارەکەی جارانی کەلسووم چونکە بێگومان لە چلەکان و سییەکاندا هیچ ئاهەنگ «لحن» ێک نەبوو بتوانێ دەیەکی هێزی دەنگی ئەوسای کەلسووم بمژێ. کە دەکرایەوە دەریا و فەرتەنە و بورکانی هەڵدەڕشت. لەحنی بەستەزمان دەبووە قاووت بەدەم ڕەشەباوە.

ڕاستییەکەی دەنگی کەلسووم وەهای کرد لە بیستنی گۆرانی عادەتی بتۆرێم، ئەگەر گۆرانیبێژ ئاگرۆچکەی لە دەمارەکانمدا هەڵنەگیرساندبایە بە فلسێکم نەدەکڕێ. ئێستاکەش هەر وەهام و پتریش بە لای مەرجی قورسدا بوومەتەوە بۆ پەسەند کردنی گۆرانی، لەوەشدا چ سووچم نییە چونکە هەر وەک لەوحەی ڕەسم یان پەیکەری پەیکەرتراش، یان بەرەو خوار بێین و بڵێین بەڕە و مافوور و چێشتی نیسکێنە ئەگەر عەیبیان هەبوو پێیاندا هەڵنالێین، کە عەیبەکەش لە چاوان چەقی ڕەفزیان دەکەین، هەروەهاش گۆرانی کە بریتییە لە دەنگ و ئاهەنگ ومۆسیقا و وشە هەرکامێکیان ناتەواو بوو نرخی گۆرانییەکە بەرەو خوار دادەشکێنێ. لەمەوپێش خەڵق زۆر گوێی نەدەدایە غەیری دەنگ، بەڵام ئێستاکە شیعر و ئامێرەکانی مۆسیقا و ئاهەنگ پشکێکی گرنگی گۆرانی بۆ خۆیان دەدزنەوە تا ئەوەی دەتوانم بڵێم لە زۆر باردا دەنگی گۆرانیبێژ دەبێتە کەفەلوولکەیەک بەسەر لووزەی مۆسیقا و ئاهەنگدا، کە من زۆری تێدا ناڕەحەت دەبم چونکە دەوری دەنگ لە پلەی یەکەمی گرنگیدا بەرەژێر دەبێتەوە بۆ هیچ.

هەر لەبیرمە لە سەرەتاکانی چلەکاندا کە تازە هاتبوومە بەغدا بۆ خوێندن لە حقوق، دەمەو عەسرێکیان لای کاکە حەمەی خانەقا بووم، گۆرانیبێژێکی کورد لە ڕادیۆ خەریکی لۆرەلۆرێک بوو بە حاڵ بۆی دەبووە گۆرانی. پیاوی تایین نەیکردە نامەردی لە نیوەدێڕی دووەمی بەیتێکی گۆرانییەکەی ئەم گەوهەرانەی قەڵاشت: «خواردنی یارم شەکر و شیر و پەنیرە!!» بێ مەبەست لەگەڵ کاکە حەمە دامانە پێکەنینێک لێی نەدەوەستاینەوە...

کە هەر هاتمە ئەم مەیدانەوە با ئەمە بڵێم: لەوەتەی عیراق گۆرانی دەڵێ تا ئێستا هیچ شیعرێکی گۆرانی بە قەدەر «لاخەبەر لاچفیە لاحامض حلو...» سەرکەوتوو نەبووە هیچ کامێکیش هێندەی ئەو بێتالع نەبووە چونکە ئاهەنگەکەی (لەحنەکەی) لەچاو خۆیدا هەر دەڵێی کراسی جانگە بەبەر باڵای پەرییەوە. ئەم شیعرە لە ڕیزی شیعرەکانی «حسین السید» ی میسرە وەک «ساکن قصادي، حياتي انت» ئەگەر نەڵێم لێیان تێپەڕیوە...

خوێنەر بمبەخشێ لەم لابازەی هێنامیە ناو باسی گۆرانی کە دەبینێ لە سەرەتاوە بیرەوەری منداڵیم و هەڵکردنەوەی گوشی ڕایەڵەی ئەو تەمەنەم بەرەو ئەم لایەنەیەوە بردم، زۆریشم قسە پێیە بەڵام

ڕووپەڕەیان پێ پڕ ناکەمەوە بە سێ ئامۆژگاری لێیان دەرباز دەبم:

١- شاعیر دەبێ ئاگاداری لایەنی سازان و نەسازانی جیرانەتیی وشەکان بێ لە هەڵبەستدا، واتە خۆی بپارێزێ لەوەی بە عەرەبی پێی دەڵێن «تنافر الحروف».

٢- ئاهەنگساز ئاگاداربێ لەوەی نەفەسی لەحن لەگەڵ نەفەسی شیعر پێکەڵپێک بن تاکوو «لە ماڵەوە» نەبێتە «لامەڵەوە-لامەلاوە» یان «پێشە وامانە» نەبێتە «پێشەوەمانە» وەک کە گوێمان لێیە و پێشی نارەحەتین.

٣- گۆرانیبێژ نەکا لە سەری زمانییەوە خوولیای شیعر سارد بکاتەوە، دەبێ لە قووڵایی دڵیەوە باوەڕی بە کڵپەی هەڵبەست هەبێ دەنا دەچێتە ڕیزی ئەوانەی بەر لە دەیان ساڵ بەستەیان بۆ مەیموون دەگوت هەر هەتا تەقڵەبازی پێ بکەن.

شاعیر و ئاهەنگساز و گۆرانیبێژی کوردیش تێکڕایان نەیانتوانیوە تا ئێستا بەرهەمێک بخوڵقێنن لە تەک ئەڵڵاوەیسیدا خۆ بنوێنێ... بگەڕێمەوە بۆ قوتابخانە.

نووری باویلاغا زۆر نەمایەوە. دوای نەقڵ بوونی سمکۆم نەدیتەوە هەتا گەیشتمە پۆلی دووەمی حقوق، بە ڕێکەوت لە قاوەخانەیەکی بەغدا بەیەک دی گەییشتین. ئەو لەسەر دەقی منداڵی گەورە بووبوو هیچ نەگۆڕابوو بەڵام من چووبوومە شکڵێکی جوداوە لەوەی ئەو پێمیەوە دیتبوو، پێشی گوتم زۆر گۆڕاوی. لەو سەفەرەیدا چەند جارێکیان بەیەکەوە دانیشتین و عەنباری قسەمان هەڵڕشت... لەوە بەولاوە چاوم پێی نەکەوتەوە هەتا لە شەستەکاندا، یان کەمێک وەهاوەتر، کۆچی دوایی کرد.

وابزانم لە پۆلی دووەم یان سێیەم بووم، یەکەم جار، قوتابییەکی وێنە نامەئلووفم دیت، کەڵەگەتتر بوو لە هاوتەمەنانی، نامۆییشی پێوە دیاربوو جلکیشی لە هی منداڵی کۆیێ نەدەکرد. ئەمیان یوونس ڕەئووف «دڵدار» بوو. زۆر ئاگاداری خۆی بوو کە لالییەکەی لێ بە عەیب نەگیرێ، هەر ئەم خۆگیرییەشی وەهای کرد ئەو دەمە لە نزیکەوە یەکدی نەناسین، ئەویش زۆر نەمایەوە و بۆ شوێنی دیکە چووە خوێندن.

لە سەرەتاکانی خوێندنمدا موعجیزەی ئۆتۆمۆبیلم دیت، دەنگ بڵاوبۆوە کە ڕێگەی ئۆتۆمۆبیل خەریکە بگاتە کۆیێ. ئەوانەی ئۆتۆیان نەدیتبوو گوێکوڕبوون بۆ ئەو ڕۆژەی پاڵەوانی چاوەنوڕکراو بگاتە شار، منیش لەوانە بووم هەر ناویم بیستبوو. ڕۆژێکیان بیستم ئۆتۆ هاتە ناو شار. چونکە ڕێگەکەی کە لە هەولێرەوە دەهات دوور لە ماڵی ئێمەوە بوو لە خۆوە نەدەهاتە بەر چاوم، دەبوو من بۆی بچم بەڵام هەستی ئارەزۆیەکی ئەوتۆم نەدەکرد بە دوایدا بگەڕێم. لە لێکدانەوەی ورددا بۆم دەردەکەوێ هۆی بێئارەزۆییم ترسێکی دەروونی بووە لە دەعبایەکی لەش ئاسنی هەناو ئاگرینی بەگرموهۆڕ کە پێشتر لەو هەرێمەدا نەدیتراوە.

لە ماڵی خۆمانەوە دەمدیت شتێکی کەس نەدیتووی کەس نەبیستووی بێوێنە ئێواران لەبەردەمی قشڵەی پۆلیسان بە تەنیشت جێگەی تۆپی ڕەمەزانانەوە ڕادەگیرا، لە جیاتی گەراج کە جارێ پەیدا نەبووبوو. بەڵام لەو دوورەوە ئەگەر شێر و پڵنگیش بوایە جێی ترس نەبوو. دوو سێ ڕۆژ تێبەڕی ئەگەر نەڵێم هەفتە، ئنجا بڕیارم دا بچم بۆ دیتنی. لەگەڵ چەند کەسێکی هاوتەمەندا نزیکی عەسر بەرەو ئەو

شوێنەوە چووین کە دەگوترا بە ڕۆژ ئۆتۆی لێ ڕادەگیرێ. لە مزگەوتی گەورە تێپەڕین گەییشتینە سەرەتای شورەی سەرا، لە نکاو گرەگرێک هات و لە پڕ لە سووچی دیوارێکەوە کە تەنها بیست مەترێک لە ئێمەوە دوور بوو، دێوێکی چوارپێچکەی خیوەت بەسەری هەرەشەکەری شەڕفرۆشی بزۆز پێچی دایەوە و شالاوی هێنا، کورد دەڵێ: ڕوح لە جێگەیەکی قاییمە و نایەتە دەرێ، قسەیەکی ڕاستیان گوتووە، باوەڕم نییە تا ئەو ڕۆژە ترسی ئەوتۆم ڕێنیشتبێ. بیرم لە هەلاتن نەکرد، وەک بڵێی بە قەناعەتی ئەو دەمەم ڕزگاربوون بە هەلاتن لە ئیمکاندا نەبووبێ، بە هەموو هێزمەوە خۆم بە دیواری سەراوە چڕساند و دەستم لە بەردی دیوارەکە قاییم دەکرد کە گەچی دەوراندەوری بەری دابوو بە زەقی لە دیوار هاتبووە دەرێ، دەمویست دیوار شەق بێت و ئاوای دیوی دیکەم بکات. ماوەی ترسەکەم بریتی بوو لە دە – پازدە سانییە چونکە ئۆتۆ لەو ماوەیەدا ئێمەی بەجێ هێشت و لە بیست سی هەنگاو بەولادا وەستا و خەڵقیش تێی وەرهاتن بێترس و بێکۆمە لێ کردن تومەز خەڵقەکە لەو چەند ڕۆژە لێی ڕاهاتبوون. ئێستاکە نازانم دوای ئەمە من چیم کرد بەلام لەوانە نەبووم دوای ئەو ترسە و داچڵەکانە یەکسەر چووبێتمە دیار ئۆتۆکە (بە کورتی ئۆتۆ دەنووسم لە جیاتی ئۆتۆمۆبیل کە یازدە جاران قەڵەمی لێ هەڵدەئەنگێورێ بۆ نووسینی ئەو هەموو کەرت و خاڵ و نیشانانە).

وەک لەبیرمە یەکەم کۆیی کە ئۆتۆی کڕیبێ تاجرێک بوو، حاجی محەمەد ئەمین لچۆ، ئەو دەمە لە هەمووان بەپارەتر بوو. ئۆتۆکەی بۆ کرێ بوو، سایەقێکی بۆ ڕاگرتبوو ناوی مەمۆ بوو. من لەو منداڵیەمدا خوولیام چووبووە سەر وێنەکێشانی ئۆتۆ ئیتر بە قەڵەمی ڕەساس پرۆفایلی ساکاری ئۆتۆی چوارپێچکەییم دەکێشا و لە ژێرییەوە بە خەتی مندالانەم دەمنووسی: «ترمبیل، حاجی محمد امین لچۆ، ممو». ڕەنگە نووسیبێتم مەمو چونکە دەرسی ئیملامان کوردی بوو، وابزانم لە پۆلی دووەمەوە دەستمان کرد بە ئیملای عەرەبی.

حاجی محەمەد ئەمین دوو کوڕی لە من گەورەتری هەبووە، لەبەر نازی دەوڵەمەندی خوێندنیان پچڕپچڕ بوو، زووش وازیان لێ هێنا. گەورەکەیان ناوی عومەر ئەوی گچکەیان ناوی بەکر بوو. حاجی بۆ خۆی لە زەرەری تووتن ئیفلاسی کرد و سالانی کۆتایی عومری بە فەقیری ڕابوارد. کوڕەکانی دوای دەوری هەرزەکاری کەوتنە سەر باری گوزەران، عومەر بوو بە سایەق، گەلێ جار لەگەڵی دەبووم بە هاوڕێی سەفەر زۆریش دڵم پێی دەکرایەوە چونکە پەروەردەی ڕێزڕاگرتن بوو، قسەی لەوجەڕی ئەهلی گەراجی بە زاردا نەدەهات و دەیزانی بەپێی شەخس ڕەفتار بکات. ئەویش زوو مرد بەلام وابزانم دوای بەکری برابچووکی ماوەیەک ژییا.

هاوڕێکانی سالانی خوێندنی سەرەتاییم! چەندم حەز دەکرد یەکەیەکە باسی خۆتان و بنەماڵەتان بکەم، هانام بۆ چەندین کەسیش برد کە کورتەیەکی باسی خۆیانم بۆ بنووسن. کە دەستم دایە نووسینی گەشتی ژیانم لەبیرم بوو کە من دەگەمە باسی پلەی خوێندنم بە ناچاری لە مامۆستاکانم و لە هاوڕێکانم دەدوێم، کە لێشیان بدوێم وەها شیرینە بیانهێنمە بەر ڕووناکییەوە. لە سەرەتاوە تکام لەوانە کرد کە دەنگم پێیان ڕاگەییشت کورتەیەکی باسی بنەماڵەیانم بۆ بنووسن، چەند کەسێکیان نووسیان،

هێنێکیشیان بەڵێنیان داوە، زۆریشیان لێم دووربوون بایی ئەوەی دەنگم نەیانگاتێ. ئێستا لەم کاتەدا پێویستیم بە کورتەی باسی بنەماڵەی دوو هاوڕێی ئەو پلەیەم هەیە کە برادەریمان لە سنوور بەدەر بوو، لە هیچ لایەکیشەوە سەروسۆراغی بنەماڵەکەیانم چنگ نەکەوتووە. ئەو دوو برادەرەم بە پێی تەمەن یەکەمیان عەبدوڕڕەحمانی مامۆستا مەلا سادق بوو ئەوی دیکەیان حەمیدی تاهیر چەلەبی بوو. لە تەمەندا من بچووکترینیان بووم بەلام لە خوێندندا بەر لەوان چووبوومە مەکتەب.

عەبدوڕڕەحمان، جگە لە هاوڕێیەتی مەکتەب، پێوەندی باوکیشی بە باوکمەوە کە هێندەی مامم لێی نزیک بوو وەهای کرد ببینە برادەر. ماڵی ئەوان لە گەڕەکی ئێمە مەیلەو دوور بوو نەدەشیا بەشداری گەمە و گەپی عەسرانە و شەوانەمان بێ بەلام چەندی لە مەکتەب دەبووین و لەزۆر سەروبەری هەڵسوکەوتی وەزعی ڕکەباری و لێک تۆرانی نێوان قوتابییەکاندا کە ڕووی لە ئێمەش دەکرد، من و عەبدوڕڕەحمان و عەبدولحەمید یەکدیمان دەگرتەوە. عەبدولحەمید هەم لەبەر جیرانەتیمان و هەم لەبەر دۆستایەتی نێوان هەردوو بنەماڵەدا کە لە کۆنەوە بەردەوام بووە تا ئەوەی تاهیر چەلەبی بە درێژایی عومری وەزیفەی، واتە بەر لە تەقاعود بوونی، شەوانە دەهاتە لای باوکم، هەتا بڵێی ئۆگرم بوو. بڕوا ناکەم لە ڕووپەڕەی برادەریی مندالاندا کەس باسێکی خوێندبێتەوە دۆستایەتییەکی هێندەی دۆستایەتی ئەو سێیەمانی بەهێز نیشان دابێ. من ساڵێک، لە پێش عەبدولحەمید، وابزانم عەبدوڕڕەحمانیش، بووم. لە ماوەی پێنج ساڵی هاوڕێیی مەکتەبمان هەرگیزاوهەرگیز هیچ کامێکمان بایی سەری دەرزی دڵی دووەکەی دیکەی نەڕەنجاند. سەلاحی ئامۆزام لەگەڵ مندا دانووی نەدەکولا، هەر بۆیەشی بوو کە زۆر جاران نەیدەوێرا لە ترسی باوکی پرکێشی لە من بکات شەڕی بەو هاوڕێیانەم دەفرۆشت بەتایبەتی عەبدولحەمید چونکە بەپێی جیرانەتیمان پترم لەگەڵدا دەبوو بۆیە ڕقی لەو پتر بوو.

لە نێوان قوتابی منداڵدا وردە حیسابی برادەری و تۆران و ڕاڵێبوون و خۆشنەویستن و ئەو جۆرە هەستانە جیهانێکی سەربەخۆ بۆ هەر یەکێک لەو قوتابییانە ساز دەدا کە بەپێی تەمەن و دەسەڵات و هۆش تێبرکردن بەقەدەر وەتەنگ هاتنی سەرۆک وەزیرێک لە ئیزرابی کرێکاران وەتەنگ دێت. منداڵ هەیە وەک «جوندی» فەرمانی لە خۆ گەورەتر و دەسەڵاتدارتر بێ هەرا دەسەلمێنێ، هی وەهاش هەیە سەری ببڕن دان بە بێدەسەڵاتی و کۆڵداندا ناهێنێ. من خۆم لە بارێکی کۆمەڵایەتی ئەوتۆدا بووم لێم بە عەیبێکی گەورە دەگیرا ترسم لەم و ئەو پێوە دیار بێ یان نازی کوڕی خاوەن دەسەڵات ڕابگرم. ئەو وەزعەم بۆ ئەوەی بردم کە لەگەڵ سادقی جەمیلاغا (قایمقام بوو) بەشەڕ بێم، هەرچەند لەمن بە عومرتر و کەڵەگەتتریش بوو بەلام کە تێک ئالاین خستم.

عەبدولخالقی فەتاحاغای عەولاغا کە پوورزای من و خزمی بنەماڵەی سادقیشە چاوی لەو تێک هەڵقژانەمان بوو، ئێستاش ناوناوە لە موناسەبەدا دەیگێڕێتەوە. پێی ناوێ من بڵێم، لەو دەمانەدا بەشەڕهاتن لەگەڵ کوڕی جەمیلاغای سەرۆکی حەوێزیان و قایمقامی شار شتێک بوو قوتابییەکان خۆیان لێ دەدزییەوە، هەرچی من بووم چاوکراوەتر بووم چونکە بە زۆری جەمیلاغا و براگەورەکانی دیکەم دەدیت لای باوکم یان باوکم لای ئەوان. گەلێک جارانیش بەو منداڵییە لەسەر سینییەک لەگەڵ باوکم وجەمیلاغا نانم دەخوارد، تەنانەت لە منداڵیمدا کە زۆر حەزم لە پەقلاوە دەکرد، بە زۆری سینییە پەقلاوەم

بۆ دەهات یان لە ماڵی جەمیلاغاوە یان لە ماڵی مەلا ئەحمەداغای سلێماناغای غەفوورییەوە. خولاسە من کۆمەم لە کەس نەدەکرد، دوای ئەو تێک هەڵقڕانەش بە زوویی بووینەوە برادەر. پتریش لە جاران لەیەک سی نزیک بووینەوە چونکە لە نێوان دوو بنەماڵەی حەوێزی و جەلیزاداندا خزمایەتی و دۆستایەتی هەبوو، باپیرم و باوکم لە ئافرەتی حەوێزی بوون، هەروەهاش مامەکانی باوکم، جەمیلاغا پوورێکی منی مارە کردبوو و کوڕی دووەمی جەمالاغا، پوورزام بوو. پوورێکی دیکەشم بووبووە خێزانی برایەکی.

لە کوڕانی گەڕەکی خۆمان حەمەدی حاجی سەعیدی حاجی حەوێز هەتا خوێندی لێم نزیک بوو. یەکێکی دیکەش مەجیدی حاجی فەقێ عەولاّ لە ڕێی پێوەندی باوکی بە باوکمەوە بە برادەرم حیساب دەکرا، لە من هەراشتر بوو بەڵام تابلێی دوورەشەڕ و سەرەخۆ بوو. لەو ساڵانەی دواییدا ئەمری خوای کرد. کوڕێکی ناسیاومە، ناوی دلاوەرە، هاتوچۆی دەکرد بۆ دانانی مەکینەی مریشکان لە نزیک کۆیێ، لێم پرسی ئەرێ ئێوە هێلکە دەکەن یا جووچکە هەڵدێنن؟ وابزانم جووچکە پەروەردە دەکەن.

باسی سەروبەری دوژمنایەتی و شەڕەچەپەڵۆکێ و تێک هەڵقڕانی قوتابییەکان کە من و ئەو دوو برادەرەم، عەبدوڕڕەحمان و عەبدولحەمید، هەمیشە لایەنێکی گرنگی بوون، دوای گێڕانەوەی یەکەم سەفەرم بۆ هەولێر سەرەی دێت.

گەیشتبوومە پۆلی چوارەم، باوکم لە سەفەرێکی بۆ هەولێر منیشی برد بۆ دنیایەکی تازەبابەت کە تەواوکەری تازەییەکەی دنیای پڕدەر بوو. من ئاگاداری هیچ شتێک نەبووم کە ڕۆژێکیان باوکم تێی گەیاندم لەگەڵەخۆیدا دەمبا بۆ سەفەری لای هەولێر بە بۆنەی وەفاتی شێخ مارفی شێخ عەبدولکەریمی بەرزنجی کە سەرۆک و براگەورەی بنەماڵەکە بوو. ماڵیشی لە دێی هەڵەجە، لە دوورایی سێ سەعات ڕێ بە سواری وڵاغەبەرزە بەرەو ڕۆژهەڵاتی مەیلەو باشورەوە بوو، باوکم بۆ تازیخانەی بنەماڵەکە دەچوو.

شێخ مارف پیاوێکی کەڵەمێردی ئایینی، دنیایی بەدەسەڵاتی خاوەن تەکیە و دیوەخانە بوو کە هەمیشە دێیەکەی لە بەر زۆری مێوان و مرید و خاوەن ڕجایان دەتگوت کارێزەبازاڕە. مەسرەفی لە داهاتی دێیەکانی دەکرد نەک لە دەستودیاری مریدەکانی کە خۆی تەریقەتی بە کەس نەدەدا، ئەو مریدەی لێی کۆدەبوونەوە هی شێخی دیکە بوون. هۆی دوورکەوتنەوەی لە کۆیێ و گیرسانەوەی بە هەڵەجەی نزیک هەولێر حیکایەتێکی بە دواوەیە: شێخێک دێتە کۆیێ لە سەردەمی شێخ عەبدولکەریمی باوکی شێخ مارفدا، ئیددیعای سەیدایەتی دەکات و لە پەنا ئەو ئیددیعایەدا خۆ دەژێنێ. لە سەرەتاوە زۆر ڕێز دەبینێ لە لایەن شێخ کەریمەوە ئاغڵەب لە تەکیەکەی ئەودا بەسەر دەبا، دوایی دەزاندرێ کە ئەو درەختی نەسەبی سیادەت کە خۆی پێ دەگەیەنێتەوە سیدەکانی بەرزنجە هەڵبەستراوە و کابرا چ پێوەندی بە سەیداتییەوە نییە. لەوەوە شێخ کەریم بە توندی تێی ڕادەخوڕێ کە چی دی ئەو ئیددیعایە نەکات و بەو شەجەرە نەسەبەوە خۆی هەڵنەکێشێ. کابرا دوای ئەو ڕیسوابوونە باری دادەلەنگێت و لە بەرزاییەوە بۆ نزمایی بەرەو خوار دەبێتەوە تاکوو بە ناچاری دەبێتە قاوەگێڕ لە تەکیەی تاڵەبانیان. ڕۆژێکیان شێخ کەریم لە عادەتی سەردانی تەکیەی تاڵەبانیاندا دەبێت، کابرای قاوەگێڕ فنجانی قاوە بۆ شێخ کەریم ڕادەگرێ، لەو دەمەدا کە دەست دەبا قاوەکەی لێ وەرگرێ کابرا خەنجەرێک لە پشتی شێخ کەریم دەدات. شێخ کەریم هاوار دەکات ڕۆڵە مارف بمگەیێ گوژرام، شێخ مارف لە نەدیوی باوکییەوە دەبێ، ڕادەپەڕێ بۆ لای

باوکی دەبینێ خوێن لە برینی کوفارەی بەستووە کابراش خەنجەر بەدەستەوەیە، ئەویش لەو هەیەجانەدا یەک خەنجەری پڕ لە ڕق و کەسەری تۆڵەساندنەوە لە کابرا دەدات و دەیکوژێت و بۆ خۆشی لە سەر دیوارەوە باز دەداتە کۆڵانە و دەبێتە قاچاغ لە حکومەت. شێخ کەریم لە برینەکەی بە سەلامەتی دەردەچێت، بەڵام مارف ماوەیەکی دوور و درێژ بە قاچاغی دەمێنێتەوە. لەو هەڵاتنەیدا پێوەندی بە کۆیەوە دەبڕێت و بۆی ڕێک دەکەوێت، بە زەکا و شەخسییەت و لێ هاتووی خۆی، لە هەرێمی هەڵەجە و ئاخوڕە و ئەو ناوەدا نیشتەجێ بێت و خاوەنایەتی چەندین دێ بەدەستەوە بگرێ. تەکیەی بەرزنجیان لە کۆیێ هەر ما بەڵام لە پاش شێخ کەریم و هەتا ماوەیەکیش دوای وەفاتی شێخ مارف قورسایی بنەماڵەکە کەوتە هەڵەجە.

من دەمزانی شێخ مارف وەفاتی کردووە بەڵام کە باوکم بردمی بۆ هەولێر نەمدەزانی چ مەبەستێک هەیە لەو سەفەرەدا، دواتر تێی گەییشتم.

باوکم مێوانی مەلا ئەفەندی دەبوو، لە کۆنەوە دۆستایەتی لە نێوان جەلیزادان و ماڵی باب و باپیرانی مەلا ئەفەندیدا هەبوو. وا پێ دەچێ پێشتر مەلا ئەفەندی پێشنیازی کردبوو کە لە دەرفەتدا باوکم من بۆ خزمەت ئەو ببات. شێخ مارفیش هەر وەک دۆست و خزمی جەلیزادان بوو، لەگەڵ مەلا ئەفەندیش هەتا بڵێی دۆست بوو. وەک ئێستاکە ڕوونی دەکەمەوە موناسەبەی سێقۆڵی دۆستایەتی باوکم و مەلا ئەفەندی و وەفاتی شێخ مارف وەهای کرد کە ئەو دەرفەتە لەبارترین دەرفەت بێ بۆ ئەو مەبەستە بچووکەی چوونی من بۆ خزمەت مەلا ئەفەندی، شتی بچووک کە پێوەندی بە گەورانەوە هەبوو ئەویش بایەخ پەیدا دەکات.

ماڵی مەلا ئەفەندی لە دێی باداوە بوو کە لە سنوور شاری هەولێری ئەوساوە سێ کیلۆمەتر دوور بوو (ئێستاکە کەوتۆتە ناو شاری هەولێر). ماڵەکەی لە هەموو کوردستانی عیراقدا هاوتای نەبوو لە قەشەنگی و خۆشی و ڕیکوپێکی و ئوسووڵدا. دیوەخانەکەی ئەوسای (دواتر ژووری دیکە و تارمە و زیادی زۆری بە سەرەوە نرا) بریتی بوو لە دوو قات؛ قاتی سەرەوەی ژوورێکی گەورەی دیوەخانە و ژوورێکی نووستن و تارمەیەکی کرایەوەی هاوینان و هەیوانێکی بچووکی نێوان دوو ژوورەکە و ڕاڕەوێکی بۆ قادرمەی بەرەو لای ماڵەوەی هەبوو. قاتی ژێرەوەی دوو ژوور و مەتبەخێک و قاوەجاغی هەبوو. دیوی ماڵەوە پێی دەگوترا «قصر» لە ڕاسیشدا بۆ وڵاتی ئێمە بە قەسر دەژمێردرا، چ دیوەخانەی قاتی سەرەوە بێ و چ ژوورەکانی دیوی ماڵەوە بێ هەمووی بە نەقش و نیگار و سەقفی لە دارهەڵکەندراو بوو کە وێنەی نەدەدیترا. ئەمانە هەمووی بەلاوە بنێ و تەنها باسی باغ و ڕەزی دەوری دیوەخانە و قەسرەکەی لێی بە کۆتایی ناگەم… ڕێگایەکی قیرتاونەکراو ئۆتۆی پێدا دەگەییشتە باداوە، لە دەمی دەرگای باغەکەوەش تا بەر هەیوانی دیوەخانەکە بەردرێژ کرابوو کە نەیەڵێ قوڕوقڵی ڕۆژی بارانە بە پێچکەی ئۆتۆوە بگاتە دیوەخانەکە.

هەرچەند ماڵی مەلا ئەفەندی بەولای هەموو شتێکەوە بوو کە من دیبێتم، دیسانەوە چونکە وەها بە گەشی و ڕووی خۆش و دڵی فەراحەوە بەخێر هێنراین، مەلا ئەفەندیش هێندە لەگەڵم بە لوتف و بەزەیی بوو دەتگوت چوومەتە ماڵی مامم. ئەو پێشوازییەی لە باوکم کرا هی گێڕانەوە نییە. دواتر کە لە ساڵانی خوێندنی ناوەندیمدا هاتمە باداوە ئنجا دوو شتم بۆ ڕوون بۆوە: یەکەم ئەوە بوو کە پایەی باوکم لای مەلا

ئەفەندی لە چ ڕادەیەکدایە. دووەم ئەوە بوو کە شکۆ و سامی مەلا ئەفەندی و بەرودیوەخانەی بۆ خەڵقی دیکە چ ڕادەگەیەنێ. من هەستم نەکرد چووبێتمە جێگەیەکی غەریب. کەچی دواتر دەمدیت ئەو پیاوماقووڵانەی دێن بۆ دیدەنی مەلا ئەفەندی چلۆن لە دەرەوەی سنووری باغەکەوە تا دیوەخانە بەوپەڕی خودداری و هەنگاو لەباری و داپێچراوی و بێدەنگییەوە بە پێیان ڕێ دەبڕن و ئەو ماوەیەی بە دیار هاتنی مەلا ئەفەندیشەوە لە دیوەخانە چاوەنۆڕی دەکەن وەک ئەوەی لە حزوور مەلیکێک دانیشتبن بە ویقار و بێجووڵە دەمێننەوە. خولاسە، مەسەلەکە زۆر دوور و قووڵ بوو.

یەکەم جەمی خواردنمان هی شەو بوو، باوکم ئەگەر مێوانی بێگانە نەبوایە حەزی دەکرد بە عادەتی کوردەواری لە سەر زەوی و بە دەوری سینییەوە نان بخوات، هەر بەو عادەتە لە باداوەش نانیان لە سەر سینییەکی زۆر گەورەی بان کورسییەکی نزمەوە دانا. جگە لە من وەستا تەها و دوو بەردەست لەگەڵماندا بوون. کە چووین بۆ نانخواردن باوکم وەستا تەهای تەکلیف کرد، مەلا ئەفەندی (سەد هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی) ئیلحاحی کرد کە دەبێ دووەکەی دیکەش بێنە سەر سینی، باوکم ڕێی نەدا هەر نەبێ لەبەر دوو سەبەب، یەکیان ئەوە بوو کە نانیان بۆ ئاوا نەدەکرا لە وەزعی وەهادا، دووەمیان ئەوە بوو کە بە عومری خۆیان لە دیار باوکم نانیان نەخواردبوو. لەبیرمە ئەو خواردەمەنییە جۆراجۆرە قەشەنگە پڕلەزەتە کە سینییەکان بە پڕی ڕازاندبۆوە جۆرێک شیرنی تێدا بوو یەکجار بە دڵم بوو، کوردی گوتەنی لێی تێر نەدەبووم. باوکم لە بارەی ئەو شیرنییەوە بە مەلا ئەفەندی گوت، تۆ دەزانی من خواردنێکی هێلکەی تێکەڵاو بێ ناخۆم. شەوی دواتر کە نان داندرا ئەو شیرنییەی لەگەڵدا نەبوو، نەمکردە شەرمگیری بە مەلا ئەفەندیم گوت ئەفەندی خۆ ئەمن هێلکە دەخۆم... قسەکەمی هێندە پێ خۆش بوو پێوەی گەش بۆوە. سبەینێ نیوەڕۆ کە لە هەولێر گەڕاینەوە بۆ باداوە دیتم یەک بەلیان لەو شیرنییە بۆ من بە جودا هەڵگرتووە...

دوو ڕۆژێک دواتر کە پێش نوێژی مەغریب مەلا ئەفەندی بە عادەتی خۆی هەڵستا بۆ لای ماڵەوە بچێتەوە دەستی گرتم و لەگەڵ خۆی بردمی بۆ دیوی حەرەم... هەموو قەسرەکەی نیشان دام، ئنجا بردمیە ژووری خۆی... لوتفێکی وەهای نواند لە خەیاڵ بەدەر بێ. کە بانگی مەغریبی دا دەستی گرتم و بردمی بۆ ژووری عیززەدەین بەو نیازە تا لە نوێژ دەبێتەوە تەنها نەبم. ڕاستییەکەی لەگەڵ منداڵیشمدا ئەو هەموو نەوازشتەم پێ هەزم نەدەکرا.

لە دەرفەت دەگەڕام بۆی دەرچم. ژوورەکەی عیززەدین ژوورێکی پڕ تاقم و ڕازایەوە بوو، خێزان و خوشکی مەلا ئەفەندی لەگەڵ چەند ئافرەتێکی کە نەمدەناسین لە سەر فەرش دانیشتبوون عیززەدینیش لە سەر کورسییەک، منیش لە تەنیشت ئەوەوە بەسەر کورسییەکەوە گیرسامەوە. خێزانی لە بنەماڵەی یەعقوبی هەولێر، خاتوونێکی لێ وەشاوە بوو، خوشکی مەلا ئەفەندیش کە بە نازناوی خاتوون–ەوە ناویان دەهێنا، هەروەها. هەردووکیشیان لەگەڵ دایکمدا ئاشنا بوون، زۆر ئەحواڵپرسییان کرد و گەلێکیان بەخێر هێنام. قاسم منداڵ بوو خۆم لێی نزیک کردەوە و دەستیم گرت و بە ناوی پێکەوە گەڕان لە ژوورەکە دەرچووین، پێم گوت ڕێگەی چوونەوە دیوەخانەم نیشان بدات، ئیتر هاتمەوە لای باوکم... مەلا ئەفەندی لە شەوان زووتر هاتەوە دیوەخانە هەر بۆ ئەوەی بە نوازشتەوە گلەییم لێ بکا.

هەموو شەوێک دوای بەسەرچوونی دانیشتنی پاش نانی خەفتنان، مەلا ئەفەندی لە ماڵەوە یەک قتووی پڕاوپڕی شەوچەرە و شەکەراتی هەمەچەشنەی هەرە مومتازی بۆ دەناردم، شەوی یەکەم بە ناوی عیززەدینەوە، شەوی دووەم بە ناوی قاسمەوە، شەوی سێیەم بە ناوی خۆیەوە کە ئیتر حورمەت بۆ منداڵێکی یازدە ساڵی لەوە تێپەڕ ناکات.

سبەینان من و وەستا تەها و یەکێک لە یارمەتیدەرانی باوکم، دوای بەرچایی، دەهاتین بۆ شار بە ئۆتۆی مەلا ئەفەندی. پاش چێشتەنگاو مەلا ئەفەندی و باوکم دەهاتنە شار لە مزگەوتەکەی قەڵا دادەنیشتن. ئێمە دەگەڕاین و دنیامان بە سەح دەکردەوە هەتا نزیکی ئەو دەمەی کە لە قەڵاتەوە دەگەڕاینەوە بۆ باداوە. ترمبێلەکەی مەلا ئەفەندی بە دوو جاران دەیبردینەوە. جاری دووەم مەلا ئەفەندی و باوکم و من دەهاتینەوە، پێشتر وەستا تەها و ئەوانی دیکەی دەگەیاندەوە.

دوای چەند شەوان سبەینەیەکیان پاش بەرچایی بە ئۆتۆکەی مەلا ئەفەندی لە خزمەت باوکمدا چووین بۆ هەڵەجە. خەڵقەکە ئاگاداری ئەو سەردانە بوون، قەڵەباڵغی لە هەڵەجە کۆبووبۆوە. باوکم بە گەرمی سەرەخۆشی لە شێخ عەزیزی کوڕەگەورەی شێخ مارف و لە هەموان کرد، بە دڵ و بە کوڵ و بەردەوامێک بۆ شێخ مارف گریا. لە دەمی بیستنی مەرگی شێخ مارفدا ئەم چەند دێڕەی بە عەرەبی نووسیوە: «انا لله وانا اليه راجعون ضياع عظيم وخطب جسيم. توفي الشيخ والسيد النبيل، رجل الدنيا والاخرة، صاحب الجود والماثر الفاخرة المعروف بالمعروف السيد الشيخ معروف ابن السيد العظيم السيد الشيخ عبدالكريم البرزنجي في الساعة العاشرة من يوم الجمعة، الخامس عشر من شهر رمضان المبارك المطابق لاول يوم من الروم سنة ١٣٤٨ هـ ق ١٩٣٠ ميلادي».

لەو سەفەرەدا بۆ یەکەم جار جەباری شێخ عەزیزم دیت، برایانی لە خۆ گەورەتری و مامەکانی و ئامۆزاکانی باوکی و گەلێکی دیکەش لە دانیشتوانی هەڵەجەم ئەم جارە دیتبوو باسی کاک جەباریشم بیستبوو، زۆر کەیفم بە دیتنی هات و ئەو چەند ڕۆژەی لە هەڵەجەماینەوە من و ئەو هەر بە یەکەوەمان ڕادەبوارد.

ڕۆژێکیان چێشتەنگاوی قاییم کردبوو مەلا ئەفەندی گەییشتە هەڵەجە، تومەز من نەمدەزانی ئەم سەفەرەی باوکم و هاتنی مەلا ئەفەندی پێشتر بڕیاری لەسەر درابوو. زووتر مەلا ئەفەندی هاتبووە پرسەی شێخ مارف، ئەم جارەش تازیمانەی نوێ کردەوە. دوای ئیسراحەتێک بوخچەیەک کە لە ئۆتۆی مەلا ئەفەندی هێنرابۆوە خوارێ بە دەستی باوکم و مەلا ئەفەندی کرایەوە، کەشیدەیەکی زەردی حاجییانە و عەبایەکی بەنرخی تێدابوو، یەکێک لەو دوو مەلایە زلە کەشیدەکەی لە سەری شێخ عەزیز بەست، ئەوی دیکەش عەباکەی لەبەر کرد و بە موسافەحەی قۆڵ بۆسی موبارەکبادییان لێ کرد و لە جێی شێخ مارفیان دانا. ئێستاکە نایەتەوە بیرم لە مەلا ئەفەندی و باوکم کامیان کەشیدەکەی لە سەری شێخ عەزیز بەست و کامیان عەباکەی لەبەر کرد، بەڵام چاکم لەبیرە ئەو خەڵقە هەموو لە شکۆی ئەو دیمەنە دەستی کرد بە گریان. دوای نانی نیوەڕۆ پێش عەسر لە خزمەت مەلا ئەفەندی و باوکمدا گەڕاینەوە بۆ باداوە.

ساڵی دواتر، ١٩٣١، جەباری شێخ عەزیز هاتە کۆیێ بۆ خوێندن. واپێدەچێ هەتا شێخ مارف وەفاتی نەکرد خاڵە عەزیز زاتی نەکرد کوڕی خۆی بۆ مەکتەب بنێرێ. کاک جەبار لە ماڵی خاڵە سەدر کە مامی

باوکی بوو و لە ماڵی مامم کە پوورزای باوکی و مێردی پووری بوو بەسەری دەبرد و بەزۆری لەگەڵ تاقمی برادەرانی ئێمەی ڕادەبوارد. بەڵام بە جۆرێک کە لە تەدبیری کەسدا نەبوو برادەریمان گۆڕا بە باری پێچەوانەدا. کاک جەبار لەخۆڕازی و نازکێشراو بوو. لە تەبیاتیدا حەزی سەرپەرشتی و فەرمان دەرکردن هەبوو. سەلاحی ئامۆزام کە کوڕەپووری بوو وەک گوتم دانووی لەگەڵ مندا نەدەکولا، بوو بە یاریدەدەری تێک چوونی بەینمان. من شەرم بە خۆ بووم، نە پلانگێڕیم دەکرد و نەلای کەس هیچم دەدرکاند. کاک جەبار بە زمانشیرنی و چاوڕاو ئەو ئامانجەی گرتبووە بەر کە مەیلی سەرۆکایەتیەکەی لێی خۆش دەهێنا. سەری خوێنەر نەیەشێنم، لە ماوەی ساڵێکدا، هەرچی برادەری قوتابخانەم هەبوو بوون بە برادەری ئەو تاکوو لە ئەنجامدا جەبهەی لای منماینەوە من و حامیدی تاهیر چەلەبی و عەبدوڕڕەحمانی مەلا سادق.

ئەو ساڵەی پۆلی شەشەمم، ١٩٣٢، بە دەردیسەر بردە سەر. نە ئاگام لە دەرس و خوێندن ما نە بیرم لە زەوق و خۆشی دەکردەوە. خوولیای شەو و ڕۆژم ئەوبوو چۆناوچۆنی بە سێ کەسان بەرگری چل کەس بکەین بێ ئەوەی خەبەری ماڵەوە بدەم یان شکات ببمە لای مامم. ئەگەر شەرمم لە خۆم نەکردبایە دەمتوانی چەند پیاوێک دەنگ بدەم و گرێمان بۆ بڕەوێننەوە یان خەبەری مامم بدەم کە مامۆستامان بوو، بێگومان بە ترووکەی چاوێک میحنەتی زێدە قورسی ئەو ساڵەی منی بەسەر لایەنەکەی دیکەدا دەشکاندەوە. حاڵم گەییشتە ئەوە مامۆستاکانم بە باوکم ڕابگەیەنن کە دەرسەکانم پشتگوێ دەخەم، منیش هەر جارە بە بەهانەیەک وەڵامم دەدایەوە. ئەو ساڵە حەمیدی تاهیر چەلەبی زۆری ناخۆشی دیت چونکە سەلاح و جەباریش دەسدرێژییان لە من نەدەکەرد هەر بە پلار و توانج ئازاریان دەدام لەگەڵ حەمید زۆر دڕ بوون، بەتایبەتی سەلاح، منیش هەر جارە سەلاح لەگەڵ حەمید بەشەڕ هاتبایە خۆم تێ دەهاویشت و لەسەرم دەکردەوە بەڵام زۆر جاران بە تەنهایی بەرەنگاری دەبوون. ئەویش هێندە مەرد بوو نە چاوی لێ دەچووقاندن نە ڕێی خۆی لە ترسی ئەوان دەگۆڕی و نە یارمەتیشی لە کەس داوا دەکرد.

ڕۆژێکیان دەمەو بەهار، یان ڕەنگە نیسان بوو، گرووپی ئەو کۆمەڵە ناحەزە بە سەرکردەیی جەبار وەڵامیان نارد بۆ من و حەمید کە ئەگەر چ غیرەتمان لەبەردایە بابچینە ژووانیان لە گردی مام جەردیس. ئەو گردە دوورە ماڵی ئێمە و لە گەڕەکی برادەرەکانی جەبار و سەلاح بوو. هەرچەند دەمزانی بەرەو مەرگ دەڕۆین بەڵام چاری کوڕی مەرد چییە غەیری مەردایەتی. لە میعاددا بە جووتە چووین بۆ ژووانەکە. باغەڵەکانمان پڕ کرد لە گاشەبەردی لووسولێک، پەنا بە خوا لەو سەری شارەوە دەرچووین بەرەو گردی مام جەردیس. نیمچە تابوورێک بۆمان کۆمەڵ بووبوون. ڕۆییشتین هەتا لێیان نزیک بووینەوە بایی ئەوەی کە دەبوو پەلامارمان بدەن. دیار بوو ئینتیزاریان دەکرد فەرمانیان بۆ دەرچێ بە هجووم، لە ناویاندا سەمەدی جەباراغا هەبوو کە پێشتر زۆر برادەرم بوو، قسەشی بەسەر خەڵقەکەدا ڕادەکشا، هاتەپێش لێمان و گوتی بە خودای دەبێ ئاشت ببینەوە، بەسە چیدی شەڕ و هەرای پێناوێ، هەموومان براین... دەک زارت خۆش سەمەدی جەبار!! لە برادەرەکانییەوە دەنگی ناڕەزایی بەرزنەبۆوە، ئێمەش ناقایل نەبووین... هاتن بۆ دەستەملانێ و لە یەکدی خۆش بووین. بەڵام سەلاحی ئامۆزام دوورکەوتەوە زۆر قسەی سووکی بە برادەرەکانی گوت کە ئێوە حەوجەیان بوونەوە، لە جیاتی شەڕیان لەگەڵدا بکەن دەستەملانیان

دەبن. سەمەد چوو بۆی قایلی بکات، ئەو بە غار دوورکەوتەوە لێمان، تێی قووچاند بەرەو شار. سەلاح وردەوردە کە دیتی وەکوو جاران کۆڕی شەڕ گەرم نابێ، ئەویش سارد بۆوە، بە لای ئاشتیدا هاتەوە. لەگەڵ حەمید بە تەواوی ڕێک کەوتەوە، بەڵام لەگەڵ مندا سەرزارەکی قسەی دەکرد. ئەمانەی گوتم بە خۆشی و ناخۆشی و تاڵی و شیرینییانەوە لەو ساڵە نالەبارەی پۆلی شەشەممدا زۆری نەبرد کۆتاییان بە کارەساتێکی خوێناوی فرمێسکاوی هات.

ئەزموونی کۆتایی ساڵ نزیک بووبۆوە. دەبوو، بە تایبەتی من، خۆ ئامادە بکەم بۆ ئەزموونی بەکالۆری، برادەرانی دیکەش هەر یەکە بە قەدەر حاڵ کەوتە سەرباری خۆ حازر کردن. ئێواران من و چەند قوتابییەک دەچووینە باغێکی سەر بە چایخانەی گەرمووک کە لە شیوی ڕەزان هاوینان دادەنرا و بناوانێکی لە تەنیشتەوە هەڵدەبەسترا بۆ ئاودانی چەندی باغی دامەنی خۆیەوە. حاجی قادر کە دەڵێ: «نموونەی جەننەتە شیوی ڕەزانی» مەبەستی ئەو شیوەیە کە رووباری کۆیەی پێدا دەڕوات و لە هەردوو بەریەوە بۆ ماوەی سەعات و نیوێک ڕۆییشتنی پیادە ڕەز و باغی بە دەورەوەیە. ئێوارەیەکیان کە بەرەو ماڵ بووینەوە، سەرەو هەورازی شیوەکە دەهاتین هەستم کرد لە دواوە مقۆمقۆیەک هەیە برادەران لە ڕۆییشتن دەوەخرێنێ. منیش دەنگم دان کە درەنگە دەبێ هەنگاو هەڵێنین، تێیان گەیاندم سەلاحی ئامۆزام دەیەوێ چەند کەسێکی لەگەڵدا بگەڕێتەوە بۆ ڕووبارەکە بە نیازی تەقاندنی بۆمبایەک کەوا چەند بەینێکە لە توودڕکەڵێنێکدا دۆزراوەتەوە و چەند جارێکیش چۆتە سوێی و دەوری هەڵاتووە. کە ئەمەم زانی هۆش لە سەرم دەرچوو، بە قسەی قورس لێیان تووڕە بووم و بە توندی ڕاپێچەکەم دان بۆ لای ماڵەوە. سەلاح کە لەدڵدا لێم پڕ بوو دەستی کرد بە قسەی عەلەقمەلەقی وەک «ئەتوو ترسنۆکی... ئەتوو نایەڵی بۆمبای کافران بتەقێنین...» ئەمانە و هی دیکەشی دەرپەڕاند و لێمان تۆرا و بە تەنهایی بە لایەکدا بۆ ماڵەوە چوو.

تا ئەو کاتە من نەمبیستبوو بۆمبایەکی نەتەقیوی ساڵی بۆمباردمانی ئینگلیزەکان لەو ڕووبارە ماوەتەوە و بە ڕێکەوت لافاوی ئەو ساڵە بەدەری خستبۆوە. ئەو ڕۆژە لە ماوەی هاتنەوەمان بەرەو ماڵ چەندی پێم کرا هاوڕێکانمم تێ گەیاند کە تەقاندنی بۆمبا مەرگی پێوەیە نابێ تووخنی بکەون.

دواتر زانیمەوە کەوا خێرومەندێک مامم و مامۆژنمی ئاگادار کردبۆوە لەوەی سەلاح بەتەمایە بۆمباکەی ڕووبار بتەقێنێ... تومەز خەڵقێکی زۆر بەم بۆمبایەی زانی بوو کەچی هیچ کەس بیری لەوە نەکردەوە هەر نەبێ بەلای حکومەتدا بچێت و داوای چارەیەکی ئەو بۆمبایەی لێ بکات. من بەو ئامۆژگارییانەی کە کردم دڵنیابووم و لە چەند ڕۆژێکدا بە تەواوی بۆمباکەم فەرامۆش کرد.

دەوری دە ڕۆژێک یان نەختێک کەمتر تێپەڕی ئێوارەیەکیان بە عادەتی ڕۆژانی پێشوو بەرەو ئەو باغە چووین کە سەعیمان لێ دەکرد. کاک جەبار و من یەکدیمان گرتەوە برادەرەکانی دیکە هیچ تاکێکیان ئەو ڕۆژە دەرنەکەوتن. لە هاوڕێیانی پۆلی خۆم دوو کەسی دیکە ئەو ئێوارەیە لە باغەکە حازر بوون یەکێکیان سەمەدی حاجی تەها و ئەوی دیکەشیان ئەحمەد کەمال ناوێکی کەرکووکی بوو کە لەسێبەری نەنکیدا دەژیا و خۆی تاقانە و تاکە خوشکێکی هەبوو کە نازانم چۆناوچۆنی لە کۆیێ گیرسابوونەوە. ئەو چوار کەسە بە دەوری کورسییەکی نزمی بچووکەوە دوای چایە خواردنەوە خەریکی سەعی کردن بووین... لە

نکاو گرمەیەک هات گەلێک بەدەهشەتتر لە هی برووسکە، هەر چوارمان بەرەو پشت بووین بەڵام خۆمان گرتەوە. ئەحمەد کەمال وەها شێوا ڕەنگی سەوز بوو، ڕاستییەکەی کەمی مابوو بمرێ، هەر ئەو وەزعەی ئەویش ئێمەی خەریک کرد تا ئەوەی نەزانین دنیای ئەو گرمەیە چ باسە... کاتێک ئاگادار بووینەوە هەستمان کرد خەڵقی چایەخانەکە کە لە کەلێنی پەرژینی باغەکەوە دیار بوون وەها تێک دەهاوێن بە عاجباتی. قیژە و هەرا و چ بوو چ بوو دنیای پڕ کردبوو. لە یەکێکم بەدی کرد گوتی «چەند ڕۆژێکە دەستی تێ وەردەدەن» ئەوساش بیرم لە بۆمبا نەکردەوە زۆر بە بێمەعنایی وەهام زانی مەبەستی دەست تێوەردانی تفەنگە. وەختێک لووزەی خەڵقەکە جمی بەرەو لای سەرووی رووبارەکە، ئێمەش لە باغچەکە دەرهاتین، جارێ نازانین چی رووی داوە بەڵام دیار بوو ئەوەی قەوماوە شتێکی گەورەیە. بە قەڵەباڵغیدا تێپەڕیم بەرەو و ئەوبەری رووبارەکە: لە سەرەتای ئەو ڕێگایەی کە ئێواران لەوێوە بەرەو شار هەڵدەکشێین لووت و بزووت گەییشتمە حەمیدی تاهیر چەلەبی، بەڵام چۆن حەمیدێک: لەشی یەکپارچە خوێن، ڕووی هەڵپرووکاو، جلکی شرمبرم، کوفارەی خوێن لە قوڵی چەپییەوە سەر دەکات... حەمید ناسیمیەوە، لە گەرماوگەرمی برینداریەوە هەستی بە خوی نەدەکرد ڕێگەی دەبڕی بەرەو شار. بە گریان و لوورەی ناڵینەوە گوتی: هەموویان مردن... سەلاح سەری پێوە نەمایە... بابەڕەسووڵ مرد کەس نەما... کە ئەمەم بیست ئنجا زانیم بۆمبا کاری خۆی کردووە لەو دەمەدا کە کەس ئاگای لە کەس نەمابوو، بەتایبەتی ئەوانەی قەسابخانەکەیان دیتبوو وڕ بووبوون. من هیچم پێ نەدەکرا خۆ ئەگەر بشم ویستبایە ئەو عالەمە لێ نەدەگەڕان هیچ بکەم. خەڵقیش لە حەمید ورووکان ئیتر بیرم لەوە کردەوە کە خەبەر دەگاتەوە شار خوا دەزانێ چۆناوچۆنی بە باوکم دەگات، بە پەلە هەنگاوم هەڵێنا بەرەو ماڵ.

کە هاتمەوە حەوشەی ماڵەوە باوکم دیت لە شوێنی عادەتی خۆی دانیشتبوو بەڵام ڕەنگ لە ڕووی نەمابوو. هەر ئەوەندە چاوی پێم کەوت و دڵی تەسکین بوو گەڕامەوە بۆ لای دەرگای دەرەوە. کە من لە شیپانەی دەرگە دوو دەریەکەمان ئاوای کۆڵان بووم حەمید بە سواری گوێدرێژ و خەڵق بە دەورییەوە گەییشتە بەر دەرگاکە... دوای تێپەڕینی ئەو، تاقمی ئافرەتان لە گەڵ مامۆژنم بە سینگ کوتان لە رووبار دەهاتنەوە. شاری کۆیێ لە سەرەتاوە شەقژا، دواتر وەها کپ و خامۆش بوو کوردی گوتەنەی دەتگوت خۆڵ و دۆت بەسەردا کردووە.

ژمارەی کوژراوەکان پێنج بوون، سەلاح و تاقانەی خاڵە عەلی (مامی مامۆژنم) کە ناوی بابەڕەسووڵ بوو، هێندەی پەڕەسێلکە لاشەڕ و بێزەرەر بوو. ئامۆزایەکی حەمیدی تاهیر چەلەبی کە بە ناوی باپیری، حاجی عەبدوڵڵا کرابۆوە، پێیان دەگوت «بابەکە»، دوو کوڕی منداڵ کە بە ڕێکەوت لە نزیکیانەوە مەڕی دابەستە دەلەوەڕێن. حەمیدیش هەر بە کوژراو حیساب بوو ئەجەل لێی گەڕا. پاش پتر لە مانگێک کە حەمید کەوتە بارێک بتوانم قسەی لەگەڵ بکەم لێم پرسی چۆن کەتنەکەتان کرد، گوتی سەلاح ئێمەی کۆکردەوە بۆ تەقاندنی ماڵی کافر، بابەڕەسووڵ زۆر پاڕابۆوە وازبهێنن سەلاح نەیسەلماند بوو. پێیەک لە پاش یەکێک لە پێش لە شەرمان بەگەڵیان دەکەوێ... کە دەگەنە جێگەی بۆمباکە ئەو دوو منداڵە لەوێ دەبینن، سەلاح تەماعی کۆترەی تەقلەبازیان لەبەر دەنێ کە بۆمباکەی لە ناو دڕووکان بۆ دەربهێنن ڕازی نابن و خەریکی مەڕلەوەڕاندن دەبن سەلاح خۆی دەری دەهێنێ. چەند جاران بە ئەرزیدا دەدەن ناتەقێ

تاکوو بابەکە، کە منداڵێکی وردی زیرەکی دەستڕەنگین بوو، چەند جەڕ و بورغی لە بۆمباکە دەکاتەوە و کفەکفی لێوە دێت ئەو جار سەلاح بەردێکی ڕووبار لەسەر زیخەڵان دادەنێ و بۆمباکە دەباتە سەر سەری و بە بەردەکەیدا دەدات، ئنجا تەقی بوو. حەمید دەیگوت بەتەما بووین بەر لە تەقینی هەڵبێین، دەشبێ وەها بووبێ دەنا کەس نایێ بەو جۆرە ئاگر لە عەمری خۆی بەر بدات.

بۆمبا ئەوەی کردی کردی بەڵام ئێمە جارێ قەزرداری قەزاوقەدەر بووین، دایکم لە سەردانی خزمانی سندۆڵان بوو کوڕێکی کۆرپەی بەرمەمکانی، مەجیدالدین، کە دەتگوت پارچە ئەڵماسە، لە کۆیێ بەجێمابوو لای دایانی کە کچی ئامۆزای باوکم، کاکەمەلای مەلا حەبیب، بوو هەر لە ماڵی خۆمان بەخێوی دەکرد. سێ ڕۆژێک بەسەر مردنی سەلاحدا تێپەڕیبوو، جارێ شین بە گەرمی دەگەڕا، ئەم برایەم زیڕەی تێ وەستا، دایە گریانێک کە لێی ژیر نەدەبۆوە، وەهاش بە هەژمەت دەگریا دڵی خەڵقەکەی بۆ دەبوو بە ئاو. چەندێکی دکتۆر سەلاح (سووریەیی بوو) و حەکیمی خۆماڵی خەریکی بوون ئەو منداڵە لە گریان نەوەستا... چوار ڕۆژی بێوچان و پێبشوو ئەو بەستەزمانە گریا، من تەحەمولم نەدەما لە ماڵەوە دەردەچووم. ڕۆژی چوارەم نووزەی پێ مابوو، لەشیشی وەک گوڵی بێ ئاو لە سیس بووندا بوو. هەتا هێزی مابوو لە بێئۆقرەیی خۆی لەم باوەشەوە بۆ باوەشی یەکێکی دیکە هەڵدەدا لەویشەوە بۆ یەکێکی دیکە. کەس لەو بەینە خەوی نەبوو، خۆراک وەک زەقنەبوت بوو... هەتا نووزە و هەناسەی بەیەکەوە وەستان. ئاگری مەجیدالدین لە دڵماندا ساڵەهای ساڵ زیندوو بوو بەتایبەتی دایکم کە بەسەر تەرمیشی ڕانەگەییشت، نەشیزانی مردووە هەتا لەبەر خەبەری سەلاح هاتەوە کۆیێ.

بەم وەزعە من چوومە ئیمتیحانەوە بەڵام ڕێکەوتێکی تاقانە لە مێژووی ئیمتیحانی بەکالۆری قوتابخانەی سەرەتایی لەو ساڵەدا ڕووی دا. بڕیارێک هات لە مەرکەزەوە کە بەر لە بەکالۆری قوتابییەکان (امتحان داخلی – یان زاراوەیەکی وەکوو داخلی لەگەڵدا بوو) بکرێن لەلایەن مامۆستاکانیانەوە ئەوەی لەو ئەزموونە دەرچوو دواتر بەشداری بکات لە ئەزموونی بەکالۆری. وابزانم لەو ئەزموونە هەموو قوتابییەکان دەرچوێندران. زۆری نەبرد فەرمانێکی نوێ هات کە ئەو ئەزموونە لەجیاتی بەکالۆری حیساب بکرێت.

بۆمباکەی ئەو ساڵەی ١٩٣٢ کە ئەو کۆمەڵە منداڵەی کوشت لە هەموو ناوچەکانی کوردەواری دەنگی دایەوە چونکە ئەوسا وەک سەردەمی ئێستاکە نەبوو باسی کوشتن بایەخی نەمابێ، تەقینەوەی بۆمباش لەو ڕۆژگارەدا لە دەگمەن دەگمەنتر بوو. بەڵام سەیر لەوەدا بوو کەوا هەرچەند کارەساتەکە لە دڵاندا کاریگەر بوو، بە تایبەتی لە خەڵقی کۆیێ، تەنها شاعیرێکی بەری بابان کە ناویم لەبیر نەماوە هەڵبەستێکی لاواندنەوەی بۆ ئەو قوتابییانە هۆنیەوە. تۆ سەیری ڕێکەوت یا قەزاوقەدەر بکە: لە هەموو بۆمباردمانی ساڵی ١٩٢٢ هێندەی ئەو تاکە بۆمبای دە ساڵ بەسەرداچووی، لم لێنیشتووی، ژەنگ هەڵێناو زەرەر لە گیان نەکەوت.

ڕوونکردنەوە: بەپێی بەڵێنی کە داومە بۆ تیشک خستنە سەر دەوروبەری ئەو ناوانەی دێنە ناو نووسینمەوە لێرەدا کورتەیەکی ڕابوردووی بنەماڵەی شێخ کەریمی بەرزنجی کۆیێ دەنووسمەوە، بەو جۆرەی کە لە کاک حەمیدی خاڵە سەدرەوە بۆم هاتووە.

له شێخ حەسەنی گڵەزەردەوە دەست پێ بکەین بەرەو ژێر، چونکە بەرەژوور پێویست بە لێدوانی نییە و شەجەرەی بێگومان هەیە روونی دەکاتەوە و خەڵقیش دەیزانێ.

شێخ حەسەن هەشت کوڕی هەبووە کوڕی هەرە بچووکی ناوی شێخ کەریمی هەشتەزینی بووە. ئەم شێخ کەریمە سێ کوڕی هەبووە: شێخ سەلام و شێخ ئەحمەد و شێخ محەمەد.

شێخ سەلام و شێخ ئەحمەد هاتوونەتە کۆیێ بەڵام مێژووی هاتنیان نەزانراوە. شێخ سەلام براگەورە بووە، لە کۆیێ مردووە قەبریشی لە گۆڕستانە مەشوورەکەی دەروێش خدرە. کوڕەکانی چوون بۆ حیجاز و «شرق الاردن» لە ساڵی ١٩٢٨ یەک لە نەوەکانی «سید محمد نصرت» بە سەردانی خزمان هاتۆتەوە کوردستان ماوەیەک لە هەڵەجە و کۆیێ لای خزمان بەسەری بردووە. کاک حەمید دەنووسێ: «ساڵی ١٩٤٨ چوومە شام و سەردانم لەو سەید محەمەد نەسرەتە کرد، پیر بووبوو، کوڕێکیشی هەبوو «نەبیل» ناو». دوای مەرگی شێخ سەلام، برا بچووکەکەی کە شێخ ئەحمەد بووە لە شوێنی دەبێتە تەکیە نشین. ئەم شێخ ئەحمەدە لەگەڵ کاک ئەحمەدی شێخ لای شێخی نۆدێیی خوێندوویانە بە تەمەنیش لە کاک ئەحمەد گەورەتر بووە. شێخ ئەحمەد لە کۆیێ ناژراوە لای براگەورەکەی شێخ سەلام. تاکە یەک کوڕ لە شێخ ئەحمەد بەجێ دەمێنێ ئەویش شێخ کەریمی بەرزنجی. مێژووی وەفاتی لە مەرسییەیەکدا کە حاجی مەلا عەبدوڵڵا بۆی داناوە بە «مات قطب من العراق کریم – ١٣١٤ ک» زانراوە.

شێخ کەریم هەشت کوڕی لە پاش بەجێماوە: شێخ مەعرووف، شێخ «محیی الدین – نهانی»، شێخ نەجمەددین، شێخ سەلام، شێخ ڕەزا، بابە عەلی، سەید ئەحمەد «حسێنی»، شێخ سەدرەددین. کوڕی گەورە شێخ مەعرووف وەکوو نووسیمان لە ١٩٣٠، هی هەرە گچکەش، شێخ سەدر، لە مارتی ١٩٦٣ کۆچی دواییان کرد، یەکەمیان لە هەڵەجە و دووەمیان لە کۆیێ لای باپیرانی ناژرا.

کوڕ و نەوەی ئەو برایانە لە کۆیێ و ڕانیە و هەولێر و سلێمانی و بەغدا و شوێنی دیکەش دەژین و بە وەزیفە و کەسابەتی هەمەجۆرەوە خەریکن. تەکیەی مەرکەزییان ئێستاکە لە هەولێرە. سێچوار دێڕی پایین هی خۆمە نەک هی کاک حەمید.

ئاڵقەی شەشەم

سێ روون کردنەوەی کورتیلە هەن، دوویان هەڵەن ڕاستیان دەکەمەوە، سێیەمیان لەبیر چووە دەیهێنمەوە بەر یاد، هەڵەی یەکەم ئەوەیە کە مامۆستایەکم بە ناوی (أنور حسن) لە خەڵقی هەولێر برای د. عیسا حاجی حەسەن نییە و بنەماڵەیان جودایە، من بە سەهوو وەهام زانیبوو بران. ئەنوەر حەسەن لە بنەماڵەی (قەساب)ـە و کوڕی یەکێکە لە چوار برایان. هەڵەی دووەم ئەوەیە کە شێخ حسام و شێخ شەرەف تاڵەبانی کوڕانی شێخ (نورالله) و برازای شێخ ئەفزەل و شێخ بورهانن. لە تاوتووکردنی هەندێ سەروبەری هەواڵی تاڵەبانیەکانی کۆیێ کە پێویست بوو هەڵپەرداوتنێکی تێدا بکرێ ئەو هەڵەیە ڕووی دا. لەبیرچوونەکە ئەوەیە کە دەبوو بڵێم شەهیدی کوردایەتی خێروڵڵا عەبدولکەریم، یەکێک بوو لە مامۆستاکانی پلەی خوێندنی سەرەتاییم... ڕاستییەکەی وێنەی خێروڵڵا لە دەمی مامۆستاییەکەیدا وەها لە سەرەخۆ و بێدەنگ و مەند دێتەوە بەر یادم، بیری بۆ ئەوە نەبردمەوە کە دواتر بوو بە ئەفسەر و شۆڕشگێڕ و قوربانی ڕێگەی کوردایەتی، خولاسە خێروڵڵای شۆڕشگێڕ پەردەی خستە سەر خێروڵڵای مامۆستا.

پلەی خوێندنی سەرەتاییم دەپێچمەوە چی دیکەی بە دوادا نارۆم هەرچەند گەلێک لایەنی سەر بە خوێندن و بە ژیانی کۆمەڵایەتیشم ماوە باسی بکەم و خۆمی تێدا ڕوونتر بکەمەوە هەر ئەو مەبەستەی خۆ ڕوونتر کردنەوەشی بوو لە سەرەتاوە بەرپرسی گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ بۆی دانام بە ئامانج بە نیازی ئەوەی لە دوا ڕۆژدا ورد و درشتی ناوەڕۆکی ژیانم، وەک ڤەترینەی فرۆشگاکان، لە ڕووپەڕەکانی ئەو گۆڤارەدا بکەوێتە بەر نیگای تەماشاچیان، من لە خۆمەوە وردییاتی ژیانم بە ملی خوێنەردا نەداوە.

ساڵی ١٩٣٤ تەمەنیشم گەییشتبوە قۆناغی پاش مێردمنداڵەیی، فارووقی برایشم ساڵێک بوو منی لە خانەی خز و لەقی پڕ هەست و مەترسیی تاقانەیی وەدەر نابوو. دوو ساڵ بوو پلەی سەرەتاییم بڕیبوو، لەبەر تاقانەیی و نەڕەسین ڕێی چوونە خوێندنم بۆ هەولێر لێ بەسترابوو، کۆیەش ئەوسا فێرگەی ناوەندی لێ نەکرابۆوە.

ماڵمان لە چنارۆک بوو، بەرەو کۆتاییی مانگی ئاب بوو بڕیارم دا هەنگاو هەڵێنم بۆ خوێندنی ناوەندی. پێشتر قسە لەوە کرابوو، دەشکرا، کە دەرفەت بوو بمنێرن بۆ هەولێر ئیتر لێم نەکۆڵیەوە و پێویستم نەدیت نیوە بەڵێن بەبیر کەسوکار بهێنمەوە، وەهام دانا، چوونم بۆ هەولێر بەجێ گەیاندنی بڕیارێکی لێرە بە پێشەوەیە.

ئەو ڕۆژە چنارۆک تا بڵێی گەش بوو، قایمقامی کۆیێ، ساڵح زەکی بەگی ساحێبقڕان بە دەستە و دایەرەی کاربەدەستە گەورەکانی قەزا و هەندێک لە دۆستی ئاشناوە بەرچایی گەیاندە چنارۆک و لەگەڵ باوکم و مامم و کەسانێکی خزم و دۆستی ئەو دەمە لە بن سابات و شاخی سوولی پاشادا خۆشترین کات و بەتامترین بەرچایی و ئاودارترین مێوەی هەمەچەشنەی باغە ئاوەدانەکانی ئەوسای چنارۆکیان دەکرد بە خۆراکی مادی و مەعنەویی لەش و گیان.

هەر لەو دەمەدا، کەوا بەڕاستی ڕووپەڕەی هەموو دڵێک ژەنگی مەینەتی لێ سڕابۆوە، نووری بەگی

ساحێبقڕان، مدیر ناحیەی خدران و خزمی ساڵح زەکی بەگ و دۆستی خۆمان، بە تاقمێکی حکومەتی و عەشیرەتییەوە گەیشتە جێ، تومەز پێشتر خەبەردار کرابوو بە ماوەیەک کە بتوانێ تێیدا ئامادەی ئەو سەردانە ببێ. باقی بەگ، کوڕە گەورەی نووری بەگ، ئەوسا لە حقوق دەیخوێند مابووی دەربچێ، ئەویشیان لەگەڵدا بوو.

پێشتر باقیم دەناسی، بەهۆی سەردانی لە ماڵی ساڵح زەکی بەگ لە کۆیێ یەکترمان دیتبوو لە مناسەبەدا دەڵێم، هاوینی پێشووتر مامۆستا شاکیر فەتاح ئێوارەیەکیان لەگەڵ خوا لێ خۆش بووان، مامۆستایان عەبدوڵڵا سامی و زەکی هەناری و ئاسەفی مەلا ڕەئووف لە گەشتێکی ناوچەی جەلی و نازەنین و هیران و ئەو هەرێمە دەگەڕانەوە، بە مەبەست ڕێیان هێنایەوە چنارۆک و سەردانی باوکم و مامیان کرد. شەوێکی زۆر خۆشمان لەگەڵدا ڕابواردن هەرچەند مامۆستا شاکیر فەتاح نەختێک ماندوویی پێوە دیار بوو. ئەو شەوە بوو بە بناخەی پێوەندییەکی نەپسایەوەی دۆستایەتیمان هەتا ئێستاش. شاکیر فەتاحیش جارێ لە حقوق دەیخوێند. کۆمەڵەی ساڵح زەکی بەگ و کۆمەڵەی نووری بەگ کەمێک دوای عەسر هەریەکە لەو ڕێگەیەی لێوەی هاتبوون بەرەو ماڵ بوونەوە، منیش ئەوەندە خۆم گرت کە مەودا بکەوێتە نێوان لەگەڵ کۆمەڵەی زەکی بەگ، سواری وڵاغێک بووم و ئاودیوی کۆیە بووم. لە ڕێگا تووشی ئەو چنارۆکییانە بووم کە هاتبوونە شار، خەبەرم بۆ ماڵەوە پێدا ناردن کەوا من چوومە کۆیێ بە نیازی سەفەری هەولێر.

دایکم بە زانینی خەبەرەکە ئۆقرەی لێ هەڵگیرابوو... وەڵامی بۆ ناردم هەر چاوێکی پێم بکەوێتەوە چی دیکەی لێم ناوێ. سبەینێ گەڕامەوە چنارۆک، دیتم دایکم بە تەواوی شڵەژاوە. دەیگوت لێم ڕوون بوو دەمرم و ناتبینمەوە.

شەوێک دووان مامەوە بە نامەیەکەوە لە باوکمەوە بۆ مەلا ئەفەندی هاتمەوە کۆیێ. ڕۆژی دواتر لەگەڵ وەستا تەهای حاجی حەمە ڕۆمی جلدور کە دۆست و وەکیل خەرجی باوکم بوو لەو کەمتاکورتە داهاتەی ناوشار کە پێمان دەگەیێ، چووین بۆ هەولێر. لە گەراجی هەولێر بە تاکسی یەکسەر چووینە باداوە. مەلا ئەفەندی زۆری بەخێرهێناین. پێشتر وەستا تەهای دەناسی چونکە لە هەموو سەفەرێکی باوکم بۆ هەولێر بەشدار دەبوو.

مەلا ئەفەندی لە بنەماڵەیەکی گەورەی کوردی هەولێرە. وەختی خۆی لە دیوی کوردستانی ئێرانەوە هاتوون، چەند پشتێکیان بەسەرچوون تا مەلا ئەفەندی بوو بە برا گەورە و وارسی وەجاهەتی ئەو بنەماڵەیە. لە مەلایەتیدا بەرەوژوور چوو بوو تا پلەی هەرە دوایی ئەو کەسبە. لە قەڵاتی هەولێر مزگەوتی جومعە هی ئەوان بوو، ڕۆژانە دەرسی بە فەقێیان دەگوت و بە مەسرەفی خۆیشی دەیژیياندن، ئەوەی ئیجازەشی لێ وەرگرتبایە شوێنێکی بۆ دەدۆزییەوە مەلایەتیی تێدا بکات. لەلایەن شۆرەتی دنیاییشەوە کەس نەبوو لە کوردستانی خۆمان لەوی تێپەڕاندبێ. لە پێش جەنگی یەکەمەوە خانوویەکی قەشەنگ و دیوەخانەیەکی زەنوێڵی لە دێی (باداوە) بنیات نا. ئەوسا باداوە سێ کیلۆمەتر دوور بوو لە شار، لە سەرەتاوە بە عەرەبانە، دواتر بە سەیارە ڕۆژانە هاتوچۆی مزگەوتی قەڵاتی دەکرد تا دوای نوێژی نیوەڕۆ بە دەرس و مێوانداری خەریک دەبوو نانی نیوەڕۆی دەهێنایەوە باداوە. عەسران لە دیوەخانە دەبوو تا

پێش نوێژی ئێوارە. شەو ئەگەر مێوانی هەبایە دوای نانی خەوتنان (وەکوو نوێژی خەوتنان) لە گەڵیاندا دەدوا تا دەمی نووستن. مێوانی کوردەواری کە ڕووی لە مەلا ئەفەندی بکردایە دوو جۆر بوون: هێندێکیان حەزیان بەوە دەکرد لە شار بمێننەوە، شەو لە مزگەوتەکەی قەڵات دادەمەزران، هێندێکیشیان دەهاتنەوە باداوە، ئەوەی ئۆتۆمۆبیلی نەبایە بە ئۆتۆمۆبیلی خۆی هاتوچۆی پێ دەکرا، سبەینان لە باداوەوە بۆ هەولێر ئێوارانیشی بە عەکسەوە. زوربەی هەرە زۆری عەشایری لیوای هەولێر پێوەندیان بە مەلا ئەفەندییەوە هەبوو، لە بەری بادینانیش دۆست و خزمی عەشیرەتەکانی هەرێمی ڕەواندز و شەقلاوە سەریان لە باداوە دەدا... برا گەورەکانی ئەو عەشیرەتانە هەمیشە لە پێویستدا فەرمانبەرداری مەلا ئەفەندی دەبوون، موتەسەڕڕیفێکی مەلا ئەفەندی ڕای لێی نەبایە نەیدەتوانی لە هەولێر بەردەوام بێ.

بە دەوری دایەرەی حەرەم و دیوەخانەوە، لە چوار لاوە، باغێکی ئەوەندە بەرین هەبوو، ئێواران کە پیاسەمان بە تەنیشتیەوە دەکرد هەتا سووڕمان لێ دەدایەوە مەیلەو ماندوو دەبووین... لە دوورایی سێ سەعات ڕێگا بە پێیان، ئاوێکی ئاشگێڕی لە کارێزی دێی (بنە سڵاوە)وە هەفتەی جارێک ئەو باغەی ئاو دەدا... هەرچی مێوەیەکی وڵاتی خۆمان هەیە لێی ناشترابوو... بەشێکی پەرژینی باغەکە (گوڵەباغ) بوو، بەهاران دوکانداری هەولێری گوڵەکەیان بە (ضمان) وەردەگرت و لە بازاڕی هەولێر دیانفرۆشت. موبالەغە لەوەدا نییە ئەگەر بڵێم داهاتی ئەو گوڵەباغە لە داهاتی ئەوسای بۆرجوازییەکی مامناوەنجی گەلێک زیاتر بوو. باغەکە دابەش کرابوو بە پێی ژمارەی ئەو مێوەیەی لێی چاندرابوون. باغی هەنجیر، باغی سێو، باغی قەیسی، باغی فستەق (ئەمیان شوورەی تایبەتی بە دەورەوە هەبوو)... لێرەو لەوێ بنە تووی هەمە چەشنە... بەشی هەرە زۆری باغەکەش مێوی ترێ بوو. بەهارێکیان لە دەمی گەیشتنی قەیسی، شێخ محەمەدی شێخ حیسامەددینی تەوێڵە هاتە سەردانی مەلا ئەفەندی ئێوارەیەکیان بەناو باغەکەدا گەڕا، کە هاتەوە بە مەلا ئەفەندی گوت، چەند بنە قەیسیەک لە باغەکەتدا هەیە تەنها لە باغەکانی (گوڵپ و باغەکۆن)ی باوکم دیتوومن، هەتا بڵێی پەسەندن بەڵام باوەڕ ناکەم باغەوانەکانت ئاشکرایان بکەن... لەسەر ڕاسپاردەی شێخ محەمەد پێ تەرازۆیەکیان لەو قەیسییە هێنا. بە دیمەن سەوزی نەباتی دانە هەراش بوون. هەرچی دەستی دەگەیاندە قەیسییەکە لە شوێن پەنجەکانی ئاو دەزایەوە، هێندەش بە تام و شیرین بوون، ڕاستییەکەی، پێشتر شتی وەهام نەدیتبوو، لەوە بەولاوە چەندێکی لە کژی ئەو قەیسییەدا مێوانی نیوەڕۆژ لە باداوە نانیان خواردبایە ئەو قەیسییە بە ناوی مێوە پێشکەش دەکرا. هەر لەبیرمە، کە (المحكمة الكبرى) لە هەولێر پێک دەهات، نیوەڕۆ دەستەو دایەرەی حاکمەکان بە سەرۆکیانەوە، کە پیاوێکی ئینگلیز بوو، لای مەلا ئەفەندی نانیان دەخوارد... ئەوانیش لەو قەیسییەیان خوارد و زۆری لێ ڕازی بوون.

بووم بە قوتابی لە پۆلی یەکەمی ناوەندی هەولێر. سبەینان لە باداوەوە لەگەڵ کوڕە گچکەکەی مەلا ئەفەندی کە ناوی قاسم بوو، دوو خوشکی لە خۆی بچووکتریشی، بەیەکەوە دەهاتینە هەولێر بۆ خوێندن... نیوەڕۆیان دەهاتمەوە مزگەوتی قەڵات بۆ نانی نیوەڕۆ، دوای دەوامی دووەمی خوێندن سەیارەمان بە دوادا دەهاتەوە لەگەڵ قاسم و خوشکەکانی دەگەڕاینەوە باداوە. قاسم لە سەرەتایی کوڕان و دوو خوشکەکەیشی لە سەرەتایی کچان دەیانخوێند. قاسم پیاوی خۆی لەگەڵدا بوو خوشکەکانیشی دایەنیان

هەبوو. دایکی ئەو پیاوە لە ژوورەوەی حەرەم دایانی قاسم بوو. ئافرەتێکی تورک بوو، نە خۆی کوردی فێر بوو نە کوڕەکەشی (هدایت) ڕەوانی کرد. دایانی خوشکەکانی کورد بوو بۆیە ئەوان هەمیشە بە کوردی دەدوان.

چەند ڕۆژێکان هەتا جلکی نوێم بۆ دوورا قاتێکی هاوڕێیەکی پۆلی شەشەمی کۆیەم، جەلالی حاجی عەبدوڵڵا بەگم لەبەر کرد. جەلال بەگ لە بنەماڵەیەکی زۆر کۆن و بە ڕێ و جێی کۆیەیە، لەوەتەی بە بێراندا دێت و بە خەبەریش بیستوومانە ئەو بنەماڵەیە لەگەڵ جەلیزادان دۆست و بگرە خزم بوون. خزمایەتییان لەگەڵ هەندێ بنەماڵەی کەرکووک (کە بە ئەسڵ تکریتین) هەیە، دیارە ئەسەری ژن بە ژنەیە. ئەوەی ڕاستی بێ ئاکاری ئەو خزمانەشیان وەک هی خۆیان گیانێکی ئاشکرای پیاوەتیی پێوە دیارە. هاوڕێیەکی دیکەشم لە هاوڕێیانی پۆلی شەشەمم، ڕەفیقی حاجی تۆفیق، لەگەڵ جەلال بەگ، دوو ساڵ بوو لە هەولێر دەیانخوێند. ئەوان وەکوو من بە دەست تەمەن بچووکی و تاقانەیی‌یەوە نەوەخرابوون، یەکسەر هاتبوونە هەولێر بۆ خوێندن لەو دوو ساڵەدا قوتابیی دیکەش دەرچوون و بۆ خوێندن ڕوویان لە بەغدا و لە هەولێر کردبوو. لەوانەی ئەو ساڵە لەگەڵ مندا بوون بە قوتابی لە پۆلی یەکەم، تاهیر ئەحمەد حەوێزی بوو. دواتر فاتیحی خاڵە شێخ سەدرەددینی بەرزنجیش بەگەڵمان کەوتەوە... ئەو بەر لە من لە پۆلی شەشەم دەرچووبوو بەڵام خوێندنەکەی کەوتوڕەوت بوو تا منی پێ گەییشتمەوە.

یەکەم دەرسی بۆی دانیشتین لە ژووری پۆلی یەکەم لە چاو ژوور و تەختە و کورسیی مەکتەبەکەی کۆیێ وەک ئەوە بوو لە ساڵۆنی سینەما بۆ لۆجەکانی ڕاگوێزیت. من هیچ سام و مەترسیم لێ نەنیشت لەو دەوروبەرە نوێیەی بە تازەیی خۆمی تێدا دەبینمەوە، تومەز لە پەنا سێبەری باوکمدا بە خۆدا ڕاپەرموونم بێ کەم و کەسر بوو. وەها ڕووی دا هەوەڵ مامۆستای هاتە ژوورەکەمان (ریفعەت دوغرەمەچی) دەرچوویەکی خوێندنی ئەمەریکا و لە بنەماڵە ناسراوەکانی هەولێر بوو. لە بەری هەڵستاین بەڵام ئەو بە پێی تەبیات و پەروەردەیەکی دیتبووی حەزی لەو ڕەسمیاتە نەبوو پێی گوتین لزووم بە هەڵستان ناکات. من وەهام دانا ئەم ئامۆژگارییە بۆ هەموو دەرسێک و هەموو مامۆستایەکە. دەرسی دووەم مامۆستا ئەیووب سەبری هاتە ژوور. قوتابییەکان تێکڕایان ڕاست بوونەوە، من بە تەنها لەسەر کورسییەکەم بێجووڵە مامەوە.

ئەیووب سەبری دەرسی عەرەبیی دەگوتەوە، خەڵقی مووسڵ و خاوەن سەقافەتێکی کلاسیکی بوو. کە دیتی من هەڵنەستام تەماشایەکی کردم و دەستێکی بۆ لای من درێژ کرد و (قم یا ولد)ێکی گوت. ڕاست بوومەوە بە عەرەبی و بە ئارداوێژێکی ناڕەزامەندانە لێمی پرسی، خەڵقی کوێیت، ناوت چییە. بە عەرەبییەکی باش وەڵامم دایەوە... بۆچی هەڵنەستایت؟ تێم گەیاند کە مامۆستای پێشووتر نارازی بوو لە هەڵستانمان، منیش وەهام دانا هەڵستان بۆ مامۆستا ناجایەز بێ. گوتی (عربیتک لا بأس بها) و بەڕووی خۆشەوە دای نیشاندمەوە... لەوە بەولاوە مامۆستا ئەیووب سەبری بە چاوێکی دڵدەرەوە و ئازاترکەرەوەی سەیر دەکردم... لە کۆتاییی ساڵدا نێردرا بۆ سەرپەرشتی کردنی ئیمتیحانی بەکالۆریای پۆلی شەشەم لە کۆیێ. چووبووە لای باوکم و گەلێک قسەی ڕەزامەندانەی لە بارەی منەوە کردبوو، تا ئەوەی باوکم لە نامەیدا بە خۆشیەوە باسەکەی بۆم نووسی، قسەی خۆمان بێ منیش کۆڵـێک کەیفم بەو

شایەدیە بێـفێـڵەی مامۆستای خۆم هات.

لە ڕووداوە بچکۆلە خۆشکەڵەکانی سەرەتاکانی خوێندنم لەو ساڵەدا ئەوەبوو کە مامۆستا ڕیفعەت دۆغرەمەچی لە ئەزموونی مانگانەی زمانی ئینگلیزی کە جارێ دەفتەرەکانی پێ نەدابووینەوە و نەماندەزانی چۆناوچۆنی دەرچووین، لە کاتی گوتنەوەی دەرسدا بە تێوەرێخ گوتی (أحسن درجة أخذها مسعود محمد)، ئەوسا وتووێژ لە مەکتەبەکانی هەولێر بە عەرەبی بوو. ڕاستیەکەی هەستێکی بە خۆدا بایی بوونم تێگەڕا. هەر لەبیرمە کە دەفتەرەکانمان وەرگرتەوە ٨٧م وەرگرتبوو، بەڵام دەرکەوت موعتەسەمی فەتاح چەلەبی دەباغیش وەکوو من ٨٧ی وەرگرتووە کەچی گەشایی یەکەمینایەتی بەر من کەوت...

مدیری قوتابخانە (خورشید سەعید) پیاوێکی ڕژد بوو لەسەر گێڕانی کاروباری دەرس و دەوران ڕێکوپێکی. زۆر جار بە بیرمدا هاتووە کەسایەتی ئەم مرۆیە بەبەریەوە هەبوو ببێتە (ممثل)ێکی وەکوو (هەمفری بۆگارت). هەرچەند لە بەڕێوەبردنی ئیدارەی قوتابخانە هەرگیز شلکەی نەدەکرد بەڵام لە کاتی پێویستدا دەیتوانی هێندەی شەربەتی پرتەقاڵ شیرن و بە تام بێ. لەبیرناکەم جارێکیان لە موناسەبەدا کەوتە سەر ئامۆژگاریی قوتابییەکان و چووە باری پۆزی خیتابیەوە، بە جۆرێک سواری هەست و هۆشمان بوو فرمێسک لە زۆر چاوان هاتە خوار... لە مانگی یەکەمی خوێندنمدا بووم، موتەسەڕیفی هەولێر، مەحموود فەخری، سەردانێکی مەکتەبەکەمانی کرد و بە پۆلەکاندا گەڕا... پاش گەڕانەوەی بۆ دایەرەی خۆی (بەرانبەر مەکتەبی ئێمە بوو) خورشید سەعید بە دوایدا ناردم، گوتی موتەسەڕیف داوای کرد بچیتە لای و هەر ئێستا چاوەڕوانت دەکات... مەحموود فەخری زۆر دۆستی مەلا ئەفەندی و باوکم بوو. پێشتر لە ڕێکەوتدا دیتبووم تەنانەت بەر لە ساڵێک نیوەڕۆژێکیان لە ماڵی شێخ مستەفا قەرەداغی کە (حاکم منفرد)ی هەولێر بوو، بە موناسەبەی سەردانی باوکم لە مەلا ئەفەندی، نانی نیوەڕۆمان خوارد و مەحموود فەخریش ئامادەی داوەتەکە بوو، هەر ئەو سێ مێوانە و منی مێردمنداڵەش بەشدار بووین بەڵام من هەر گوێ گر بووم. ئەو ڕۆژەی کە لەسەر داوای خۆی چوومە لای یەکەم جار بوو وتووێژمان ببێ. چەندێکی بڵێی بەخێری هێنام و پێی گوتم دەبێ بە مامی خۆممی حیساب بکەم دەنا گلەییم دەباتەوە بۆ لای باوکم. زۆری پەلە کرد خزمەتێکم بکا لێم قبوڵ نەکرد و بە سپاسەوە پێم گوت کە من لە باوکیشمەوە هیچم بۆ نایەت چونکە مەلا ئەفەندی بە زیادەوە لێم خەرج دەکات و هەموو مەسرەفێکمی دەر عوهدەی خۆی کردووە و لێی مەنع کردووم کە هیچ شتێک لە هیچ کەسێک قبووڵ بکەم. بە هەمە حاڵ تەواوێک مەمنوونی کردم و وتووێژمان بە کوردی بوو، چونکە خەڵقی کەرکووک بوو کوردییەکی ڕەوانی قسە دەکرد. کە گەڕامەوە باداوە حیکایەتەکەم بۆ مەلا ئەفەندی گێڕایەوە، پەسەندی ڕەفتارمی کرد. بە نامەش خەبەری باوکمم دا کە موتەسەڕیف ڕەفتارێکی وەها پیاوانەی لەگەڵمدا کردووە. بەڵام مەحموود فەخری خۆیشی نامەی بۆ باوکم نووسیبوو بە ناوتوێژێکی نوکتەسازیەوە لە بارەی قبوڵ نەکردنی خزمەتی ئەومەوە گوتبووی (ناخەڵەف دەرچوو) واتە ڕێبەدێیی لە باوکی خۆی نەکرد. باوکم لە وەڵامدا پێی گوتبۆوە خۆ باوکی هیچی لێ وەرنەگرتوویی هەتا ناخەڵەف دەرچووبێ.

هەر لەو سەروحەدەدا بوو دیسان ڕۆژێکیان خورشید سەعید بانگی کردمە لای خۆی. ئەوسا هەولێر

لەلایەن معاریفەوە سەر بە کەرکووک بوو. پێی گوتم لە مدیریەتی مەعاریفەوە بڕیارێک هاتووە کە بە ناوی (تەلەبەی هەژار)ەوە مانگی دینارونیوێکت پێ بدرێ بەڵام حەز ناکەم قبوڵی بکەیت چونکە وەزعەکەت ئەوە هەڵناگرێ. ڕاستییەکەی خۆیشم هەر لەو باوەڕەدا بووم کە یەکێکی وەکوو من بێنیاز لەو تەرزە یارمەتییە و مێوانی کەسێکی وەکوو مەلا ئەفەندی نابێ خۆ بە هەژار لە قەڵەم بدات. مدیرییەتی مەعاریفی کەرکووک لە خۆوە، بە پیاوەتی، ئەو بڕیارەی دابوو. بە عادەت دەبوو مەزبەتەی فەقیری و داوای یارمەتی و ئیسپاتی خوێندن بە عەرزوحاڵ بگاتە مەعاریفی کەرکووک ئنجا بڕیار دەربچێ. ئیشەکە لە بنەڕەتەوە مامۆستا عەبدوڵڵا عەلی حیکمەت کە پێشتر لە کۆیێ معەلیممان بوو دواتر بوو بە موەززەف لە مەعاریفی کەرکووک، پێکی هێنابوو ناشزانم چۆن مدیری مەعاریفی ئیقناع کردبوو کەوا بەبێ ئەوراق و عەرز و حاڵ ئەو بڕیارە دەرچوێنێ.

(علی حکمت افندی) لە ناسراوەکانی کەرکووک و مەلا هەرە زلەکانی بوو، لای باپیرم ئیجازەی وەرگرتبوو، وا بزانم لە دەوری عوسمانلییەکان بوو بە نائیبیش. عەبدوڵڵا ئەفەندی تا لە کۆیێ بوو، دواتریش بەردەوام، دۆست و ناسیاو بوو، هەتاکوو ئێستاش پێوەندی دۆستایەتی هەر ماوە لە نێواندا هەرچەند یەکتر دیتن وەزەحمەت کەوتووە.

خورشید سەعید، خوا لێی خۆش بێ، غەدرێکی لێ کردم هیچ ڕێشم نەبوو بتوانم غەدرەکە بسڕمەوە. هەر لەو ڕۆژانەی مانگی دووەم و سێیەمی خوێندنی تازەمان بوو دڵی قوتابییەکی شەقڵاوەییم یەشاند، ئەویش بە نوکتە و پلار نەک بە دەسدرێژی لێ کردن، بە گریانەوە چوو بۆ لای مدیر، منیش بەرەو ژووری مدیر ڕۆیشتم لە نزیک دەرگای ژوورەکەی تووشی بووم و ئەو قوتابییەی بە دواوە بوو. بێ ئەوەی ڕێم بدا هیچ بڵێم زللەیەکی لێ دام... من دنیام لە پێش چاوان تاریک بوو یەکسەر کشامەوە و لە مەکتەب دەرکەوتم. دوای من مدیر هەموو قوتابییەکانی کۆکردبۆوە و بڕیاری شکاندنی پێنج پلەی ئاکاری منی بەسەردا خوێندبوونەوە. سبەینە وەکوو هەموو ڕۆژێکی دیکە هاتمەوە مەکتەب و هیچی دیکەی بە دوادا نەهات. نە مەلا ئەفەندی و نە باوکیشم لەو ڕووداوە ئاگادار نەکران. لە کۆتاییی حەفتاکاندا مامۆستا و مدیری کۆنم خورشید سەعید لەگەڵ مامۆستا عەبدولخالق قوتب کە ئەویش مدیر و مامۆستام بوو لە سەرەتایی کۆییدا، هاتنە لام لە مەجلیسی خدمە (چەندساڵێکان تێیدا ئەندام بووم). کچێکی مامۆستا خورشید سەعید موراجەعەی دامەزراندنی دەکرد، ئەویش بە چاوساغیی مامۆستا قوتبەوە هاتە لام بە تەمای ئەوەی یارمەتییەکی کچەکەی بدەم، پێی ناوێ بڵێم، هەرچی ڕێز هەیە لێم نا و هەرچی لە دەستەڵاتمدا بوو بۆم بەکارهێنا. دوای ئەو سەردانە زۆری نەبرد کۆچی دوایی کرد، بەڵام لە دەمی سەردانەکەدا هەر ئەوەبوو مووی سپی بووبوو دەنا پێستی لۆچاوی نەبووبوو، بریقەی چاوی نەکوژابۆوە. سەد جار گەردنی ئازاد بێ.

لە سەرەتای کرانەوەی مەکتەب مامۆستایەکی ڕیازەی بەدەنیمان لە کەرکووکەوە بۆ هات دەتگوت هێزی کارەبا دەیگێڕێ هێندە چالاک بوو. شاکر سەید حەکیم خوا لێی خۆش بێ، لەو چەند ڕۆژانەدا کە مامۆستامان بوو وێنەی خۆی لە زەینمدا نەقش بەستوو کرد. بە زوویی نەقڵ کراوە بۆ کەرکووک و یەکێکی دیکەی (حاجی داود ناو کە دواتر بوو بە زابت) هاتە جێ، کەمتر لە مامۆستا شاکر توندڕۆ بوو.

لە زۆر جاروباردا مامۆستا شاکرم دەدیتەوە تاکوو ئەویش لە سالانی دواییی حەفتاکاندا هاتە لام لە مەجلیسی خدمە بۆ گەڕانەوەی بۆ سەر وەزیفەکەی کە لەبەر وەزعی تایبەتی کوردەواری بە تەقاعود لێی دەرچوو بوو. بە داخەوە ئەویش دوای گەڕانەوەی بۆ وەزیفە بە ماوەیەکی کورت کۆچی دوایی کرد.

بە خوێنەر بلێم، کە ئەو مەعاشە دینار و نیویەی حکومەتیم ڕەت کردەوە و بە قوتابیەکانی کۆیە و ڕەواندزیم گوت، تەواوێک گلەییان لێ کردم، گوتیان دەبوو قبوولی بکەیت و بە تەلەبەی موحتاجی ببەخشیت. ئەوان کۆمەلێک بوون بەیەکەوە خانوویان گرتبوو هێندێکیشیان مەعاشی هەژارییان وەردەگرت. دینار و نیوێکی سالی ١٩٣٤ پتر بوو لە مانگانەی عەمەلەیەک و خەلقی پێ دەژیا. ئەو هاوڕێیانە لەسەر حەق بوون بەلام منیش عوزرم بە دەستەوە بوو. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ، مەعاشی هەشت مانگ خوێندن کە دەیکرد دوانزە دینار، گەنجێکی ئەوسای وەها پۆشتە دەکرد، دەیبردەوە ڕیزی کام مومەسیلی مەشوور بوو. قاتە جلکی هاوینی دینار و نیوێکی تێدەچوو، پێلاوی چاک بە ٤٠٠ فلس بوو. بە هەمە حال ڕەت کردنەوەی مەعاشەکە زەریبەیەک بوو دەبوو بیدەم. بەخێر ئەگەر لێرە بە دواوە شتی وەهام بۆ ڕێک کەوت ڕەتی ناکەمەوە.

بێمە سەر باسی برادەریی نێوان خۆم و عیززەددینی مەلا ئەفەندی. عیززەددین بە دوو سالێک لە من گەورەتر بوو. دایکی کچی عەبدوللا موخلیس بەگ بوو کە لە نەوەکانی برایەکی پاشای کۆرە بوو. لەو ڕیشەوە خزمایەتیی هەبوو لەگەل سمایل بەگی ڕەواندز، ئەو سمایل بەگەی لە زۆر سەرچاوەی نووسراوی کاربەدەستە ئینگلیزەکانی سەرەتای دامەزرانی عێراق ناوی دێت، بە تایبەتی لە کتێبەکەی هامیلتن Road through Kurdistan.

من سمایل بەگم دیتبوو ئەویش جارێک لەو جارانەی کە لەگەل باوکمدا دەهاتمە هەولێر و لای مەلا ئەفەندی لە باداوە دادەبەزین، سمایل بەگ مێوانی مەلا ئەفەندی بوو. هەتا بلێی گەنجێکی لێ وەشاوەی مەند و مەستوور و بەڕێ و جێ بوو. مەلا ئەفەندی زۆری خۆش دەویست و زۆریشی ڕێز لێ دەنا شەویش هەتا درەنگ لە داوەتی دۆستەکانی لە هەولێر دەمایەوە.

زۆری نەبرد دوای ئەو دیتنەم، هاوین بوو لەگەل کاک مەجیدی ئامۆزام لە کۆیە هاتینە هەولێر، سێ شەوان لای سەید نەزیفی شێخ کەریم، مامۆستای قوتابخانەی یەکەمی سەرەتایی هەولێر، ماینەوە. دایکی سەید نەزیف عایشە خان کچی شێخ کەریمی بەرزنجی و خوشکی (حزینە)ی دایکی مامم بوو. ئافرەتێکی نوورانیی کورتەبالای قسەشیرنی پڕ سۆز و پەرۆش بوو، کە بە لا گەردنماندا دەنووسا و ماچی دەکردین دەتگوت هەلمان دەمژێ، ئێمەش هەموومان چ جەلیزادە و چ تایەفەی شێخ کەریم تا ڕادەی تەقدیس خۆشمان دەویست، بۆ هەمووان دایک بوو، هەزار ڕەحمەتی لێ بێ. دوای سێ ڕۆژ چووینە هەلەجە لای خالە شێخ عەزیزی شێخ مارفی بەرزنجی کە دایکی کاک مەجید بە سەردان لە براگەورەی خۆی، شێخ عەزیز، بەینێک بوو لێی مێوان بوو ئێمەش هاتبووین بیبەینەوە بۆ کۆیێ. لە هەلەجە بووین ڕۆژێکیان خەبەر هات سمایل بەگ کوژراوە. بەڕاستی تا ناخی دل تەئسیری لە هەموو کەس کرد. بە هەق خەسارەیەکی زل بوو لە ڕەواندز و کورد کەوت، کوژرانەکەشی لە هیچە بوو.

دوژمنایەتیی نێوان مالی سمایل بەگ و مالی باویلاغا لە ڕەواندز ڕووپەڕەیەکی ڕەش و خوێناویی ئەو

هەرێمەیە. درێژەی باسەکە لێرەدا جێی نابێتەوە، ئەو ساڵە بەر لە چەند مانگێک سەباحی نووری باویلاغا لە جادەی هەولێر دەمانچەی هەڵکێشا و ویستی سمایل بەگ بکوژێ، وابزانم سمایل بەگ نەختێک بریندار بوو. بە هەمە حاڵ لە مەحکەمە سمایل بەگ وازی لە دەعوای شەخسی هێنا، بەڵام سەباح بە تۆمەتی (شروع بالقتل) بڕیاردرا لەسەر گرتنی. نووری باویلاغا ئەمەی لە دڵی خۆی گرت و لەسەر سمایل بەگی حیساب کرد. ڕۆژی گەڕانەوەی سمایل بەگ بۆ ڕەواندز نووری باویلاغا لە شوێنێکی نێوان سپیلک وخەلیفان بە کۆمەڵێکەوە بۆی لە بۆسە دانیشت. کە سەیارەی سمایل بەگ دەگاتە ئەو جێگایە دەسڕێژی لێ دەکرێ و بەردەکەوێ و دەرحاڵ دەمرێ، نووریش بە برینداری گیرا، دواتر حوکم درا. سەباح حوکمەکەی تەواو کرد و دۆستایەتیی لەگەڵ یوونس سەبعاوی هەبوو بە نیازی ئەوەی شەفاعەتکاری بکا بۆ باوکی لە هەرای مەشووری ١٩٤١ بە هەرای ڕەشید عالی وەهای جانفیدایی کرد تێدا کوژرا. نووری حوکمەکەی تەواو کرد و چاک بۆوە و ژییا تا ساڵانی دوای ,١٩٦٠ بە هەمە حاڵ سمایل بەگ بوو بە قوربانییەکی تازە و گەورەی دوژمنایەتیەکی کوێرانە.

لەگەڵ کاک مەجید ١٦ شەو ماینەوە لە هەڵەجە. لە دێ ئاخوڕەش، کە ماڵی شێخ تاهیری برای دووەمی شێخ عەزیزی لێ بوو سێ شەو ماینەوە ئەو ماوەیە دەتگوت لە دنیایەکی دیکەین. ئەگەر تارمایی کوژرانی سمایل بەگ نەبوایە کاتی وەها کامەران و بە تام و خۆشی کەم دەست دەکەوێ.

بگەڕێمەوە بۆ باسی عیززەددین، پێشتر لە سەفەرەکانی کە دەهاتمە باداوە ئاشنایی و بۆرە دۆستایەتیمان پەیدا بووبوو. ئەمجارەیان بۆ ماوەی پێنج ساڵ، ساڵی نزیکی هەشت مانگ بەیەکەوە بووین. دۆستایەتیمان هەموو سنوورێکی تێپەڕاند. باوکی لە زووەوە ژنی بۆ هێنا، کچێکی تاقانە کچی ئامۆزایەکی خوا لێ خۆش بووی خۆی لێ مارە کرد. چەند دێیەکی عومدەی کەندێناوە لەو ئامۆزایە بە میرات بە جێ مابوو، مەلا ئەفەندی هەمووی بۆ ئەو کچە هێشتەوە، میراتگرەکانی دیکەی بە پارە ڕازی کرد. دایکی کچەکە کیژی شێخ حیسامەددینی تەوێڵە بوو، دەمێک بوو ئەمری خوای کردبوو. لە یەک دوو ساڵدا جارێک سەردانیان لێ دەکرد، ئەویش، لەگەڵ عیززەددین سەری لێ دەدانەوە.

عیززەددین کوردی و تورکی و عەرەبی و ئینگلیزیی بە چاکی دەزانی. هەر لەو ساڵانەدا کە بەیەکەوە بووین مامۆستای فەرەنسی سانەوی دەهات و دەرسی فەرەنسیی پێ دەگوت هەتا لەویشدا ڕەوان بوو. کتێبخانەیەکی بە پۆزی لە کتێبی نایابی هەمە چەشنەی ئینگلیزی و فەرەنسەیی بە یەکەوە نا، گەلێک گۆڤار و ڕۆژنامەشی لە ئەورپاوە بۆ دەهات، ئەندامیش بوو لە کۆمەڵەی (کۆنکۆردیا)ی پوولی پۆستە کە ناوچەکەی لە بەرلین بوو، تەنانەت بوو بە وەکیلی کۆمەڵە لە هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. پۆستەی ڕۆژانەی عیززەددین بەقەدەر پۆستەی دایەرەیەکی ئاوەدان دەبوو. گەلێک جار لە ئەندامانی کۆمەڵەی پوول بایی دەیان دینار پوولی وڵاتانی بۆ دەهات، لە بری ئەواندا پوولی عێراقی بە دەیان دینار دەکڕی و بە تەمغەی پۆستە بەتاڵی دەکردن و بۆ ئەو خەڵقەی دەناردەوە. لە زۆر ڕووەوە زەوقمان وەکوو یەک بوون، ئەگەر جوداییش هەبا وردە وردە لە یەکدی نزیک دەبوونەوە.

ژیانی باداوە بۆ من دەرگەیەکی نوێ بوو بەرەو دنیای بەرینتر لە دنیاکەی کۆیێ لێم کرایەوە. هەرچەند لە کۆیێ ژیانم لە چاو هی خەڵق گەلێک بە تامتر و بەر فراوانتر و ڕوونتر بوو، دیسانەوە کۆیێ شارێکی لا

چەپ بوو، بە خۆیەوە خەریک بوو. هەولێر ناوچەی لیوا بوو، باداوەی مەلا ئەفەندیش ناوەندی بزووتنەوەی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی ئەوسای هەولێر بوو. یەکێک گوێی هەڵخستبایە هەموو سرکە و کورکە و وردە نهێنی ڕەسمی و ئەهلیی ئەو وڵاتەی دەبیست، چی لە بەغداش ڕووی دابایە یەکسەر خەبەرەکەی دەگەیشتە باداوە. ئەو ساڵە کە من چووم بۆ خوێندن عیززەددین تازە بە تازە لە یەکەم سەفەری بۆ دەرەوەی وڵات گەڕابۆوە، لەگەڵ موحسیناغای سەرۆکی شارەوانیی هەولێر کە کوڕی پووری بوو بەیەکەوە چووبوون بۆ لوبنان و تورکیا و یۆنان. ناسیاوی پەیدا کردبوون، هەندێکیان هاتنە باداوە و لێی مێوان بوون، یەک لەوانە قەشەیەکی زۆر موحتەرەمی لوبنان بە خۆی و کچێکەوە هاتن و چەند ڕۆژان مانەوە. ڕاستیەکەی مرۆ حەز دەکا پیاوە ئاینیەکانی وڵاتی خۆیشی وەک ئەو قەشەیە ڕۆشنبیر و بەڕێز و قسەزان و ئوسووڵزان بن، کچەکەی جحێڵ بوو لە چاو ئافرەتی خۆماڵی دەتگوت پەپوولەیە ئەوەندە ناسک بوو.

پێویستە دان بەوەدا بهێنم کە دوای ماوەیەکی دوو هەفتەیی لە هاتنم بۆ هەولێر بیری ماڵەوەمان وەهای بێئۆقرە کردم هیچ حاڵی پێ نەهێشتم، هەرگیز هێندە لە ماڵەوە دوور نەکەوتبوومەوە. بە زۆر باردا خۆم بۆ تەسکینی تاقی دەکردەوە، هیچیان بەقەدەر ئەوە ئارامی نەدەکردم کە دەهاتم لە تارمەی دیوەخانەکە بەرەو هەولێر دادەنیشتم بە چاوەنۆڕی دیتنی هاتوچۆی ئۆتۆمۆبیلان لە نێوان کۆیە و هەولێردا. ڕێگەی کەرکووک و شەقلاوەش لێمەوە دیار بوون بەڵام ئەوان قیرتاو بوون ئۆتۆمۆبیل بە سەریانەوە وەکوو پنۆکی ڕەش و بۆری گەورە و ناوەنجی و بچووک پشتەو هەولێر و بەرەو هەولێر بێ سەر و سەدا دەخشین، هەرچی ڕێی کۆیە بوو خۆڵ بوو، لە دووری دوورەوە تۆزی بڵند دەکرد و وەکوو گوریسی قەفقەف بە دوایدا دەهۆنرایەوە و خاو دەبۆوە. ئەوانی دەهاتنە هەولێر لە دوورەوە بە خێرم دەهێنان، ئەوەی بۆ کۆیەش دەچوون بە خەیاڵ لەگەڵیاندا سەفەرم دەکرد.

لە پاش بارانان ئەو تۆزە خۆش خەبەرە نەما چونکە تۆز لە قوڕ هەڵناستێ بەڵام تا ئەو دەمە بێئۆقرەییم بەسەر چووبوو: ڕێکەوت وەیا پێداویستێک داوای کرد بچمەوە کۆیێ. ئەو سەردانەم لە کۆیێ و مانەوەی شەوێکم لەگەڵ ئەهلی ماڵەوە لە کلپەی سۆزمی کز کردەوە. کە چوومەوە خەڵق لە بانان هاتبوونە هەیوانەکان بۆ نووستنی شەوانە. هەر لەبیرمە بێشکەی فارووقی برام هەتا بەیانی چرای لە نزیکەوە هەڵدەکرا، ئەوسا کۆیێ جارێ زۆری مابوو بگاتە سەردەمی کارەبا.

باداوە کارەبای خۆی هەبوو، لە مەودای سەد مەترێک دووری دیوەخانەکەوە یەک حەساری گەورە کرابوو، ماڵی لێخوڕی ئۆتۆمۆبیل (جوادی خەڵقی ئەستەمبوڵ) و نشیمەنی وەستای کارەبا (وەستا مووسا کە دواتر لە سەنعەتکاری کارەبادا بوو بە دەوڵەمەندێکی هەولێر) و بەردەستەکەی و ماڵی پاسەوانەکان و سەقا و دەست و پاوەندی دیکەی سەر بە ماڵی مەلا ئەفەندی لەو حەسارەدا بوو، مەکینەی کارەباش هەر لەوێ بوو. یان ساڵی هەوەڵ یان ساڵی دووەمی خوێندنم بوو، خەتی تەلەفۆنیش ڕاکێشرا بۆ باداوە، ئەوسا زۆر زەحمەت بوو تەلەفۆن بە دەرەوەی سنووری بەلەدیە بدرێ.

ڕەمەزان هات، ئەوسا دەکەوتە کژی سەرماوە. هەموو داب و دەستوورێکی باداوە گۆڕا. مەلا ئەفەندی درەنگتر لە ڕۆژان دەچوو بۆ هەولێر و پاش عەسر دەگەڕایەوە بۆ باداوە تا ئەوەی من لە دەوامی دووەمی مەکتەبم دەبوومەوە و لە خزمەت ئەودا دەبووم لە گەڕانەوەدا. هەموو شەوێک مەلا ئەفەندی لە ژووری

دیوەخانی گەورە و عیززەددین و قاسمیش لە ژوورێکی بچووکتر دادەنیشتن و میوانی هەولێریان بەخێر دەهێنان هەتا شەو ڕادەشکا. ئێمە بە دزیەوە ڕادیۆمان لێ دەدا نەکا دەنگی بگاتە بەر گوێی مەلا ئەفەندی چونکە حەزی لێ نەدەکرد، بە گەپ و یاری و نوکتەش خۆمان و میوانی مەحرەمیشمان دەخافڵاند.

ئێوارەیەک لەو ئێوارانەی یەکەم ڕەمەزانی کە لە هەولێرم بەسەر برد، بە عادەتی ڕۆژان، سەعاتێکی مابوو بۆ ڕۆژاوا لە خزمەت مەلا ئەفەندیدا دەهاتینەوە باداوە، کە دەرچووین لە شار دیتم هەورێکی ڕەشی خماوی تیری ترسناک سەری لە ئاسۆی ڕۆژاوای باشۆری دەرهێناوە بۆ لامانەوە دێت. نیو سەعاتێکی مابوو بۆ سەلای ئێوارە هەور گەییشتە جێ. لە دەقیقەیەکدا وڵات بەسەر ئاو گەڕا و دنیا بوو بە تاریکی ئەنگوستنە چاو. ئەو ڕۆژە مەلا ئەفەندی میوانی لە شارانەوە بۆ هاتبوو، لەگەڵ ئەواندا فتارمان کردەوە. کە بانگی دا دەتگوت هی نوێژی خەفتنانە، گرمەی هەورە تریشقەش وەها لە شەڕدا بوو دار و دیواری دەلەرزاند و هەناوی مرۆی دادەخورپاند. لەو دەشتاییەیە ئاو وەها هەڵستا هاتوچۆی نێوان دیوەخانە و حەسارەکەی نزیکیەوە بڕا. لە هەموو عومرم دیاردەی وەهام نەدیتبوو نەشم دیتەوە کە هەور وەکوو لێفە بەسەر وڵاتدا بێت و ترووسکەی ڕووناکایی لێوە ڕەت نەبێت و ئێوارە بکات بە نیوە شەو.

ئەو ئێوارەیە خواردەمەنی بە ئەرکەوە لە دیوی ماڵەوە بۆ ژووری نان خواردنی میوانان دەگەییشت چونکە ماوەی بیست مەترێک بە بۆشاییدا لەبەر باران دەگوێزرایەوە بارانەکەش غەزەبی خوا بوو، دەبوو بە دوو سێ کەس یەک قاپ خواردەمەنی ڕزگار بکەن لە دەست لێزمەی نووح. بەر لە ٤٠ ساڵێک ئێوارەیەکی ئەوتۆیی لە ڕەمەزاندا کۆیەش، بەر لە سەلای ئێوارە، هەورێکی ڕەش شەوی لێ داهێنا بوو تا ئەوەی هەندێک وایان زانیبوو سەعاتەکانیان لە هەڵەدان و فتاریان کردبۆوە بەڵام خێرا ئاسۆی ڕۆژاوا ڕوون بوو بۆوە و مامە ڕۆژ دیار کەوتبۆوە. ئەوەی منیش دیتم ئەگەر هەورەکەی ئەو ڕۆژە ئاسۆی غەربی بەردابایە ڕۆژی لێ هەڵدەهاتەوە بەڵام باران و تۆفە و شەڕە تۆپی ئاسمانی هەتا دوای نوێژی عیشاش هەر لە فتنەجۆییدا بوو. ئەو شەوە ئاوی بەستی ناو شار چەند ماڵێکی نزیک بەستەکەی بردبوو.

بۆ جەژن گەڕامەوە کۆیێ، دەوری حەفتەیەک مامەوە بەڵام بە جۆرێکی چاوەڕوان نەکراو خەڵقی شار ڕوویان لێ نام. باوکم کمێک ناساغ بوو لە دیوی ماڵەوە دەمایەوە و خەڵق دەچوونە لای، منیش لە دیوەخانە بەخێرهاتنم لەو هەموو دۆست خوایانە دەکرد کە هەندێکیان، بۆ جێ کردنەوەی هێندێکی دیکە، ژوورەکەیان جێ دەهێشت. شەوان مەلا ئەسعەدە کۆرە مەجلیسەکەمانی بە غەزەل و گۆرانی دەڕازاندەوە، هەرچی قسەخۆشی شار هەبوون سەردانیان دەکردین و بە نوکتە و قسەی شیرن کۆڕیان گەرمتر ڕادەهێنا. مەلا مستەفای عاسی دوو پارچە مەدحی دۆستانەی لەگەڵ خۆیدا دەهێنا، یەکیان بۆ من ئەوی دیکەش بۆ عیززەددین.

شەوی جەژنەمان بە قەڵەباڵغی لە حوجرەی مەلاکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە ڕابوارد. تا سەعات دەی عەرەبی خەریکی گەمە و کارەمستێنە و سوحبەتی قسەخۆشان بووین. لە سەعات دەشەوە هەتا بانگی دا لە ژووری فەقێکان شایی دابەسترا. ئەوەی ماندوو دەبوو جێی خۆی بە هی حەسایەوە دەدا.

تۆ سەیری ئەو وشکە کەیفە بکە، چۆن کۆمەڵەی دەیان پیاو بۆ ماوەی پتر لە دوو سەعات و نیو زرمە لە عەردی حوجرە بهێنن و تۆز بۆ هەوا بەرز بکەنەوە و خانمی کیژێ کاکەڵڵای بە دمەوە بلێن و بەرزەپێ هەر جارەی بۆی هەڵستنەوە و ڕەپ دابەزنەوە و ماندوو نەبن وەک ئەوەی کە هەر یەکە دۆیەک و دووانی لە دەستدا هەڵپەڕن (دۆ: ئافرەتی دەستی پیاو لە شایی ڕەشبەڵەکدا. کورتکراوەی دۆتە). کە بانگی دا خەڵقەکە وازی لە شایی هێنا، چی لە شەوچەڕە مابوو، بە شەڕە چەپەڵۆک فڕان فڕان کرا، تومەز برسی بووبوون هەم لەبەر شایی و هەم لەبەر بێ پارشێوی. دوای نوێژ تێکڕا چووینە مزگەوتی گەورە بۆ نوێژی جەژن. بەڕاستی رووناکی ئەو بەیانییە بەر لەوەی لە ئاسۆی خۆرهەلاتەوە شەبەق بدات لە ناخی هەناومانەوە تریفەی دەدا.

ساڵم ڕابووارد لە خوێندن باش بووم بەلام بە دەست ڕیازەی بەدەنییەوە ناڕاحەت بووم. شەرمم دەکرد جلکی ڕووت و قووتی ڕیازە لەبەر بکەم، نەشم دەدرکاند بۆچی ڕیازە ناکەم. خورشید سەعید بە عادەتی خۆی هەر قوتابییەکی نافەرمانییەکی کردبایە لە ڕۆژێکدا چوونەوە ماڵی نیوەڕۆی لێ مەنع دەکردن و بە ڕیازە ماندووی دەکردن بەلام لە جلکی عادەتیدا. هەر حەفتەیەکی ڕیازەی تێدا کرابایە منی تێدا غایب دەبووم و ئەو سزایەم لە دەست مدیرم دەچێشت. جارێکیان دەفتەری نەخۆشانم برد بۆ نەخۆشخانە و د.سەبری قەبانی کە دۆستی عیززەددین بوو منیشی باش دەناسی و لە زۆر شتدا بەیەکەوە دەدواین بۆی نووسیم کە دوو ڕۆژ لە ڕیازە ئیستیراحەت بکەم چەندی گوتم دکتۆر لەم دوو ڕۆژە تەنها یەک ڕۆژی بۆ من دەبێ چونکە سبەینێ ڕیازە هەیە دوو سبەینەم لێ دەچێتە خۆڕایی، فایدەی نەدا. لە گەڕانەوە بە هەموو مەهارەتێکی هەم بوو، زۆریش نەبوو، هەستام (اجازة یومین)م کردە (اجازة شهرین). گۆڕانەکە خراپ نەبوو بەلام سەرەواوی (یومین)م بۆ چار نەکرا وەکوو دوومەڵ لە نێوان (ش. هـ)ی (شهرین) پۆزایی هەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا فێڵەکەم سەرکەوت و کەس لێمی بەسەر نەگرتەوە.

د. سەبری قەبانی وەک گەلێک لە خوێنەرانی ئەم ڕۆژگارە دەزانن خەڵقی سووریە بوو، لە خەستەخانەی هەولێر بووبوو بە دکتۆر. بە ماڵەوە هاتوچۆی باداوەی دەکرد. لە گەشتی بەهاران کە ڕۆژانی جومعە هەر جارە بەرەو لایەک بۆ ڕابواردن دەچووین د. سەبری لەگەڵماندا دەبوو، بە زۆریش ئەو کامێرای لە کار دەهێنا و وێنەکانی سەروبەر دەکردن. لە ژمارەیەکی پار، پێراری گۆڤاری (الف باء) یەکێک لەو ڕەسمە کۆنانە بلاو کرایەوە و چەند و چۆنیەکەی شەرح درابوو. بەلام زۆر بە سەیری جارێکیان لەو گۆڤارە (طبي) یەی خۆی لە شام دەری دەچواند ڕەسمێکی لەو ڕەسمانە بلاوکردەوە کە لە دێی بیستانە گیرابوو، حەمەد مستەفای وەکیلی مەلا ئەفەندی و کوێخای دێیەکە مێوانداری دەکردین. ئەو ڕۆژە حەمەد مستەفا کام جلکی قۆزی هەیبوو لە سەڵتەی سوورمەدار و کەوای تاقە و سەر و شەدەی ئاوریشم لە خۆی ئالاند بوو، ڕەسمەکەش هەر وەهای دەرخستبوو. د. صبری وای ڕانواندبوو کە ئەم وێنەیە لەگەڵ مەلا مستەفای بارزانی بەیەکەوەمان گرتووە کەچی زۆر باش دەیزانی حەمەد مستەفای بیستانەیی‌یە. خوای لێ خۆش بێ، دیارە مرۆ دکتۆریش بێ هەر بە مرۆیی و بەو کەم و کەسرییەی هەیەتی دەمێنێتەوە. د. سەبری تا سەرەتاکانی جەنگی دووەمیش هەر لە هەولێر بوو، تەنانەت ناسیاوێکی خۆی، د. فائق نەحجاس، کە کرا بە دکتۆری کوێی نامەی شناسایی لە د. سەبریەوە بۆ باوکم هێنا.

لەوەوە د. فایق نەححاس هێندەی تاکێکی ماڵی خۆمان ئاشنا و برادەر و دۆست بوو. کە ماڵمان چوو بۆ چنارۆک خۆی هاتە خانووە کۆنەکەمان تا لە گەشتی هاوینە گەڕاینەوە. ڕێکەوتێکی سەیرە کە لە ساڵی ١٩٢٦ و ١٩٢٧ەوە تا گەڕانەوەی د. فایق و د. سەبری بۆ سووریە ئێمە پێوەندیمان لە کۆیە و لە هەولێر بە دکتۆری سووریەییەوە پتر بوو تا هی عێراقی.

لە ساڵی ١٩٢٦ و بەرەو دواتر (د. ریاض) کە بەڕاستی بلیمەتێکی دکتۆری بوو لە کۆیێ، هەتا خەیاڵ بکەیت لە دۆستایەتیی باوکم و ئەو خەیاڵەکەت بڵاو نەبوە. برینکاریی وەهای دەکرد بەو بێ ئەسبابیەی کە لە (مستوصف) بوەشێتەوە سەری خەڵقی تێدا سوڕ دەما... خەڵقی حەڵەب و گاوور بوو بەڵام دەتگوت لە بوداپست وەیا ڤیەنەوە بە دیاری بۆ کۆیێ هاتووە. دوای ئەو د. سەلاح کە خەڵقی شام بوو چەندین ساڵ لە کۆیێ بە دکتۆری مایەوە. زۆری نەبرد لە هەولێر د. سەبری و لە کۆیێ د. فایق نەححاس بوون بە ناسیاو. دوای ئەوان د. سەلیم نەححاس کارگێڕی خەستەخانەی هەولێر بوو، بەڵام نازناوی (نەححاس) ڕێکەوت بوو بۆ ئەو و د. فایق نەک هی خزمایەتییان بوو.

د. سەبری مرۆیەکی گەش بوو، چالاکییەکی هەست پێ کراوی دەخستە ئەو شوێنەی لێی بایە. لە هەمووی خۆشتر بۆ من ئەوە بوو کە چەندین قەوانی ئێمە نەبیستووی کەلسووم و عەبدولوەهاب و سەید صفتی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو. لە کۆیێ کەسی ئەوتۆم نەبوو (جگە لە میرزای حاجی کەریم) لەگەڵمدا تێکەڵ بە گیانی ئەو گۆرانیانە بێ کە کاریان لە ناخی ناخم دەکرد، عیززەددین بۆ من ئەو کەسە دائیمیە بوو کە هەمیشە دەنگی هەستی خۆم لەودا دەبیستەوە. بە یەکەوە گوێمان دەگرت و بەیەکەوە بۆ شیرنکاری گۆرانیبێژ تەزوومان پێدا دەهات. یارمەتیدەرێکی گەورەی هەردووکمان گۆرانیبێژی قورئانخوێنی بێهاوتای ئەو دەمە و هەموو دەمێکی کورد (شەهاب) بوو کەوا بەڕاستی لە موعجیزەی دەکرد. بێ دوودڵی کردن و بێگومان دەڵێم کەس نەبووە توانیبێتی نەفەسی گۆرانی و نەفەسی تەرتیلی قورئان لە دەنگی خۆیدا کۆبکاتەوە وەک کە شەهاب کۆیکردبۆوە. وەکوو شێخ محەمەد ڕیفعەت قورئانی دەخوێند، وەکوو سەلامە حیجازی و کەلسووم و ساڵح عەبدولحەی گۆرانیە سەخت و سەرکەشەکانی میسری دەگوت. لە قۆریاتی کەرکووک مامۆستای مامۆستایان بوو، لە گۆرانیی کوردی شتێک دەگێڕمەوە پایەی نیشان بدات. عیززەددین باسی کرد، گوتی ئێوارەیێک لە شەقڵاوە بە کۆمەڵ پیاسەمان دەکرد تا ماندوو بووین. لە لاڕێ بە سەر باغەکاندا لە ڕووانگەیەک دانیشتین بۆ حەسانەوە گوتی من لەسەر بەردێکی زل دانیشتبووم شەهاب بە پێوە سەیری باغەکانی دەکرد. لە نکاو کە تێی هەڵکرد: لە باغان ئاهـ و ناڵین دێ... وەها بە لادا چووم خەریک بووم لە بەردەکەوە سەرەنگرێ ببم. شەهاب خەسارەیەکی زل بوو لە گۆرانی، بە گشتی، و هی کوردی بە تایبەتی کەوت. خۆی خەراباتی بوو، هێندەش دەست کورت بوو زستانان گەرمی نەدەبۆوە. ئۆقرەشی نەدەگرت، کە هیچ جێگای نەدەما بە خۆیەوە بگرێ دەهاتەوە مزگەوتەکەی مەلا ئەفەندی و تێیدا ستار دەبوو.

هەوەڵ ساڵی خوێندنم بوو لە باداوە، ڕامز بەگی عەبدوڵڵا سافی یەعقووبی کەرکووک کە قایمقامی کۆیە بوو بە مێوانی هاتە لای مەلا ئەفەندی. شەو ژوورێکی بۆ تەرخان کرا و خۆی و شەهاب تێی خزان. من لە ژووری خۆمەوە گوێم لە دەنگی شەهاب بوو قۆریاتی دەگوت بەڵام دەتگوت ئاگر لە هەناوی دەردێت.

ئەو شەوە هەتا درەنگێکی زۆر درەنگ شەهاب گوتی و ڕامز بەگ دەگریا و لەسەر و پۆتەڕاکی خۆی ڕادەکێشا. پیاوەکانی مەلا ئەفەندی لە کەلێنی پەردەی پەنجەرەوە ئەوەیان لە ڕامز بەگ دیتبوو دواتر من زانیم ڕامز برینداری عیشقێکی ناکام بوو. شەهاب بە دەردی سیل ئۆغری کرد، سەرەتاکانی عومریشی بوو لە چاو ئەو عومرەی کە مامۆستای خۆی سەیید مەردان ڕایبوارد. حیکایەتی سەیید مەردان و شەهاب و بە دوا ئەوانیشدا هی حەیدەر (مەشوور بە حەیدەرە کەچەڵ) بە سفتوسۆیە بەڵام لێرە جێی نابێتەوە.

عیززەدین بۆمی گێڕایەوە: جارێکیان مەلایەکی قورئانخوێنی میسری دێتە هەولێر و لە مزگەوتی قەڵات سەردانی مەلا ئەفەندی دەکات. لەو دەمەدا شەهاب لای عیززەدین قەلەندەرانە دانیشتووە. مەلای میسری عەشەرەیەکی قورئان بەشێوەی خۆیان دەخوێنێ. شەهاب لەپەنا دەرگەی ژوورەکەی مەلا ئەفەندی گوێ ڕادێڵێت بۆ قورئانخوێن. ناوناوەیەک کە ڕای لە خوێندنەکە نابێت دەبۆڵێنێ. کە مەلاکە «صدق الله العظیم» ی لێ دەکێشێت، شەهاب هەرچەند لەحەد بەدەر شەرمی لە مەلا ئەفەندی دەکرد، ئەو ڕۆژە خۆی پێ ڕاگیر نەکرا و چووە ژوورەکەوە و بەسەر ئەژنۆیانەوە قورئانێکی خوێند کە هەر بەو دەکرا. کابرای میسری واقی وڕ ما، دواتر لە مەجلیسی عیززەدین بە شەهاب دەڵێ: وەرە لەگەڵمدا بتبەمە میسر، عەهد بێ بەو دەنگەتەوە عەبدولوەهاب دەشاریتەوە و دەوڵەمەندت دەکەم بە مەرجێک بەڵێنم پێ بدەیت دوای دەوڵەمەند بوونت لەگەڵمدا بەوەفابیت. بەڵام شەهاب لەو دنیا خەراباتیەی کە قاڵبی پێوە گرتبوو وازی نەهێنا.

لەو جۆرە مێوانانە بارەها دەمدیتن سەردانی مەلا ئەفەندییان دەکرد و بە تێڵەگەی پڕەوە بەرەو ماڵ دەبوونەوە. جارێکیان مەلایەکی ئەوتۆیی قسەزانی شاعیری باخەبەری نوکتەباز یا لە فەلەستینەوە یا لە میسرەوە هاتبوو چەند ڕۆژێک لە باداوە مێوانی مەلا ئەفەندی بوو. ئەوسا (سالی ١٩٣٨) مەحموودی کۆنە پێشخزمەتی سالّح زەکی بەگی ساحیبقران ببوە پێشخزمەتی مەلا ئەفەندی لە باداوە. یەکجار لە پاکی و ڕێکی دیوەخانە دەکۆشا، هەرچەند مەیلەو عەسەبی بوو. مەلاکە لێی ڕازی بوو، ئەم دوو بەیتەی کرد بە مەدحی:

ان الکریم اذا لانت عریکته
کانت موالیه في الاخلاق محمودة
لذاك مني على الملا بطائفة
نعم الموالي واعني فيه محمودا

لە موناسەبەی گۆرانی و گۆرانیبێژ بە بیرم دێتەوە، هەر لەو ساڵەی یەکەمی خوێندنم بوو جارێکیان میرانی قادر بەگی شەقلاوە بە دەستەودایەرەی خۆیەوە هاتە باداوە لە نێوانیاندا کاوێساغاش پەیدا بوو. کاوێساغا لە ڕیزی براکانی قادر بەگ دەژمێردرا و بەشداری دانیشتن دەبوو لە مەجلیسی مەلا ئەفەندی. بەو دواییە لە گۆڤارێکی کوردی باسی کاوێساغام خوێندەوە، چی لەو باسە نووسرابوو لە بارەی ڕێز لە خۆنانی کاوێساغاوە هەمووی ڕاستە چونکە دانیشتنی لە مەجلیسی مەلا ئەفەندی بەو شێوەیەی خۆم

دیتم هەموو ئەو باسانە دەسەلمێنێ. (ئەمەم لە ١٩٨٦/٤/٢٨ نووسی).

لە مامۆستاکانی ساڵی یەکەمی خوێندنم حاجی مەلا کەریمی کۆیی بوو، دەرسی دینی پێ دەگوتین. هەر جارە لە ئەزموونی مانگانە پارچە ئینشایەکی ڕێکوپێکی عەرەبیم بۆ دەنووسی بێ ئەوەی ئایەتی قورئانی و فەرموودەی پێغەمبەری وەپاڵ بدەم، چونکە لەبەرم نەبوون، ئەویش لە سەرەخۆ سەد نومرەی دەدامێ. بێ ڕیا و تێخوێندنەوەی هیچ شتێک زۆر خاتری دەویستم، ئەویش نەک هەر لای من لای هەموو قوتابیەکان تا بڵێی خۆشەویست و موحتەرەم بوو، هەر لە هەولێر ما هەتا مردن. مامۆستایەکی دیکەم، حیکمەت بەکر، دەرسی ڕیازیاتی پێ دەگوتینەوە. تورکی ئەستەمبۆڵ یان شوێنێکی وەک ئەوێ بوو چونکە ئاخاوتنەکەی بە تورکی ئەگەر بنووسرابایەوە دەبوو بە گوتار. وردە وردە لە عەرەبی هەنگاوی هەڵدەهێنا. عیززەددین گێڕایەوە بۆم، کە جارێ ئەو قوتابی بووە لەو مەکتەبە حیکمەت بەکر لە دەرسی (فسلجة) باسی دڵی کردووە گوتوویەتی: «الانسان القلبها مثل الانسان القبضتها» مەبەسی بووە بڵێ دڵی مرۆ هێندەی مستیەتی. لە ڕیازیات بێوێنە بوو، خۆ کە تەباشیری بە سەر تەختەی ڕەشەوە دەسووڕاندەوە و دایەرەی ڕەسم دەکرد دەتگوت پەرگاری بەکار هێناوە. دوای خورشید سەعید ئەو بوو بە کارگێڕ، قوتابیان هەناسەیەکی ئۆخەیان هەڵێنا چونکە حیکمەت بەکر هەرچەند لە ئیدارە بێهێز نەبوو مەیلی توندی و خۆسوور هەڵگێڕانیشی نەبوو، پتریش بە لای بایەخ دان بە سەقافەتەوە دەچوو نەک بە ڕیازەی بەدەنی و تەدریبی عەسکەری (سامی شەوکەت کە بووە کارگێڕی گشتی مەعاریف تەدریبی عەسکەریی داهێنا بە چاولێکەری لە ئەڵمانیا و ئیتالیا).

ناوناوە نیوەڕۆژم لای هاوڕێیە کۆیی‌یەکان دەخوارد لەو خانووەی کە لە تەیراوە تێیدا کرێگرتە بوون. ڕۆژی وەها خەبەرم بە پیاوەکانی مەلا ئەفەندی دەدا کە بۆ نانی نیوەڕۆ ناچمەوە مزگەوتی قەڵات، یان قاسمم تێدەگەیاند. ئەو هاوڕێیانە تفاقی بژێویان لە ماڵەوە بۆ دەهات یان کە لە عوتلە دەگەڕانەوە بۆ هەولێر لەگەڵ خۆیاندا دەیانهێنا. باوەڕ بکەن ئەو لوقمە پاکەی لەو ڕۆژانەدا بە هەستی برایەتی تێکەڵ لەگەڵ هەستی غەریبی بە یەکەوەمان دەخوارد، دەتگوت خۆراکی بەهەشتە، لەبیری ناو حەوشە ئاویان هەڵدێنجا.

ڕۆژێک لەو ڕۆژانەی مامۆستا ڕیفعەت دۆغرەمەچی میزاجی ساف بوو بە کوردی دەدوا و هاتە سەر باسی پاکی و میکرۆب و نەخۆشی. بێ ئەوەی ئاگاداری بیری حەوشەی خانووە کرێگرتەکەی برادەران بێ، گوتی دەبێ مەودا لە نێوان بیری ئاوی خواردنەوە و ئاوەڕۆی ئەدەبخانە پەنجا مەتر کەمتر نەبێ. فاتیحی خاڵە شێخ سەدر گوتی: ئەفەندی مەودای نێوان بیری ئێمە و ئەدەبخانەکەمان لەو خانوەی تەیراوادا پێنج مەتریش نابێ دەبوو هەموومان بمرین. قوتابیەکان دایانە قاقای پێکەنین، ڕیفعەت ئەفەندی بە بزەیەکەوە گوتی، بەرخم دەبی ئەنگۆ ڕوحتان لە پۆڵا دروست کرابێ میکرۆب پێتان ناوێرێ. پار، هاوینی ١٩٩٣، لە هەولێر بووم، ڕۆژێک زانیم مامۆستا ڕەفعەت دوغرەمەچی کۆچی دوایی کردووە کە تازیەی بەسەر چووبوو، خەڵقەکە لە زیارەتی سەرقەبریشی گەڕابوونەوە. من چەندێکی بۆم ڕێک کەوتبێ و برادەری خاوەن سەیارە و شارەزای ماڵەکەی ئەوم چنگ کەوتبێ سەردانیم کردووە. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی. هەتا مرد حورمەتی خۆی پاراست و شەقامەڕێی میراتیی بەر نەدا بۆ ژیانی تازە مۆدێلی شێوە

چەرخوفەلەک کە هەر ساتە لە ڕێکدایە.

لە بیرەوەریەکانی ساڵی یەکەمی خوێندنم، کە هێشتا مانگێک بە سەریدا تێپەڕی نەکردبوو، ئەوە بوو کە قوتابییانی پۆلی شەشەمی یەکێک لە فێرگە سەرەتاییەکانی سلێمانی بە سەرپەرشتی کردنی مامۆستای ڕیازەیان ساڵح ئەفەندی (ناوی باوکی نازانم و بووش بە ناسیاوم، چەند ساڵێکە کۆچی دوایی کردوە) سەردانێکی هەولێریان کرد و وەک بزانم لە قوتابخانەی ناوەندی هەولێریش مێوان بوون. قوتابییەکانی هەر سێ پۆلی مەکتەبەکەمان بۆ پێشوازی لێ کردنیان ڕیز بووین و کە هاتنە حەوشەی مەکتەب لە لایەن مامۆستای ڕیازەمان، حاجی داودەوە، بە گوتارێکی سەرپێیی عەرەبی بەخێر هێنران و کۆتایشی بە (بەخێربێن) هێنا، مامۆستا ساڵح زۆر بە گورجی و بێگرفت و بە گیانێکی گەرم و گوڕی کوردایەتیەوە وەڵامی دایەوە و سپاسی ڕاگەیاند و پێوەندی (کوردبوون)ی سلێمانی و هەولێری کرد بە بنەمای قسەکانی. لە چەند قوتابییەکی کەم ئەژماری تورکپەروەر بەو لاوە هەموو قوتابییەکان بەو گوتارە گەشانەوە و چەپڵەڕێزانێکی بە هاتوباتیان بۆ گێڕا. لەوەندە بەولاوە ماوە نەبوو بیان بینینەوە یان لەگەڵیان دانیشین چونکە بەرنامەی گەڕان و سەردانی شوێنی دیکە و کەم مانەوەیان دەرفەتی نەداینێ بە داخوازی دڵ بیاندوێنین و بیانبینین.

هەولێر گیانێکی کوردایەتیی تازە کەوتبوە ناو گەنجە تازە خوێندەوارەکانیانەوە. مامۆستا ڕەفیق حیلمی دەورێکی گەورەی بینیبوو لە ئاگادار کردنەوەی ئەو خەڵقە بۆ کورد بوون و خۆ بە کورد زانین. بەشێکی گەنجەکانی نازناوی کوردییان هەڵبژاردبوو پێوەی دەناسران، یەکێک لەوان، فەتاح جەبار، کە پتر بە فەتاح خەسرەو دەناسرا (بەو دواییە بیستم ماڵاوایی لە ژیان کرد) و هەر لەگەڵیدا ژیا. من گیانی کوردایەتیم لە عیززەددیندا دەدیت، ئەویش بە پێی چاوکرانەوەی لەگەڵ گوتە و گوتارەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمی، تا ڕادەیەکی، تیشکی ئەوی دەدایەوە چونکە لە دەمی مامۆستایی ئەودا خۆی قوتابی بوو.

ئەو هەستە تازە سەرهەڵداوە بە هۆی شریتەی بێپسانەوەی قوتابیەکانی کۆیێ بۆ خوێندن لە هەولێر، تا ڕادەیەکیش بە تەئسیری ڕەواندز و قوتابییەکانی کە لە چالاکیی سەید حسێن حوزنی موکریانی و چاپخانەکەی شیرمژی کوردایەتی دەبوون، ئا ئەو هەستە بەردەوام و لە گەشە کردندا بوو، تا ئەوەی چیرۆکێکی تەمسیلی کوردی کە پێشتر لە مەکتەبێکی کۆیێ بە ناوی کچی کوردستان پێشکەش کرابوو لە هەولێریش لە ژێر ناوی کچی دامەن پاکدا بە کوردی تەمسیل کرایەوە، بۆ دەوری قارەمانەکە لە کۆیە (عمر عبدالله) کە پێشتر خۆی لە کۆیێ ئەو دەورەی دیتبوو داوەت کرا بۆ هەولێر. ئەو خوێنە گەرمە بوو لە دەماری گەنجەکانی دەگەڕا و لە پاش هەشت ساڵان ڕەمزی نافیعی بەرەو خۆبەخت کردنەوە برد بەو شێوەیەی لە ژمارەیەکی گۆڤاری (کاروان)دا بڵاوکرایەوە.

لە کۆیێ جارێ قوتابی سەرەتایی بووم، یەکەم چیرۆکی تەمسیلی لەلایەن مامۆستا و قوتابییەکانەوە هەر لە بیناکەی قوتابخانەی سەرەتایی ئەوسادا پێشکەش کرا. دواتریش هەر لەو شوێنە چیرۆکی تەمسیلی «نیرۆن» ئاهەنگی بۆ گێڕدرا. لە هەردوو جاردا ئەشراف و پیاوە ناسراوەکان داوەت کران بۆ ئاهەنگەکان، لە هەردوو جارانیشدا باوکم گوتاری سەرەتای ئاهەنگەکەی لەگەڵ شەرحی سوودی ئەو

جۆرە تەجرەبانە بەخەڵقەکە ڕاگەیاند تا ئەوەی تەمسیلی گەیاندە پایەی «فرض الکفایة» کە بریتییە لەو پێویستییەی کە ئەگەر کەس پێی هەڵنەستێ، بە حوکمی شەرع، هەموو کەس تێیدا گوناهبار دەبێت، تەمسیلیش بۆتە پێداویستییەکی کۆمەڵایەتی سەردەم و دەبێ بەو چاوە تەماشای بکرێت. هەر لەبیریشمە کە شەو دوای بەسەرچوونی تەمسیلی نیرۆن کە کۆتایی بەوە دێت، کۆمەڵێکی نادیار لە پشت پەردەوە هاوار دەکەن: ستەم بەردەوام نابێ و ستەمکار هەر تێ دەچێ، هەروا بە ڕێگەوە بەرەو ماڵ دەبووینەوە، باوکم گوتی: ڕاستە ستەمکار دەوام ناکات ئەمما هەتا زاڵمێک تێ دەچێ هەزاران مەزلووم ماڵی کاول دەبێ.

لەو ساڵەی ١٩٣٥ی خوێندنی هەوەڵ جارم لە هەولێر چونکە وەها ڕێک دەکەوت لە کڕی زستان و باراندا بەرەو ماڵ ببینەوە، ناخۆشیی ڕێگەی قوڕ و خواروخێچ و هەوراز و نشێوم دەچێشت. وەها دەبوو شەو لە ڕێگا دەماینەوە. عەزابی کوتانەوەی ڕێی بێقیرتاو بە ملەوە بوو هەتا ئەو ساڵانەی دوایی کە ڕێگاکە لە نوژەنەوە وەک ڕێگەیەکی فەرعی قیرتاو کرا. چەندێکی سەفەرم بەسەر ڕێی قیرتاودا دەکرد دەتگوت ئەو کەسەم کە جلکی خوازرایەوەی لەبەر کردووە چونکە منیش وەک ئەو کە گەییشتمە سەر ڕێی بەرەو ماڵ، قیرتاوەکە بە خاوەنی دەدەمەوە.

ئەوسا سەرژماری قوتابییەکانی مەکتەبی ناوەندیی هەولێر، بە هی ناوەوە و عەنکاوە و کۆیە و ڕەواندز و شەقلاوە و دزەییانییەوە، ٦٠-٧٠ کەسێک بوو. قوتابییەکانی پۆلی یەکەم کە نموونەی پۆلەکانی دیکە بوون هەر ئەو چین و ئەسنافانەی دەنواند کە دانیشتوانی شار پێکیان دەهێنن. وەک لەبیرمە سەید محەمەداغای سەید عەبدوڵلاغای نەقیب و حەیدەری سەلیماغا (خوارزای موحسیناغای سەرۆکی شارەوانی کە خوارزای مەلا ئەفەندی بوو) ناوی ئاغا بە لەقەبیانەوە بوو بێ ئەوەی لە ڕەسمیات دەربکەوێ. محەمەد و موعتەسەمی فەتاح چەلەبی و عەبدولخالق ئەحمەد چەلەبی لە بنەماڵەی توجاری هەرە پێشەوەی هەولێر بە (دەباغ) ناویان دەهێندرا. مووسا سەمەد، عومەر عوسمان، عوسمان قۆجە قەساب ئەگەرچی لەقەبی ئاغایان پێوە نەبوو بەڵام لە هیچ ڕوویەکەوە خۆیان لە کەس بە کەمتر نەدەگرت، خۆ عوسمان قۆجە و مووسا سەمەد چونکە زیرەک و تێکۆشەر بوون لە دەرسەکان هەمیشە لە قوتابیی هەرە بەرچاوی ئەو دەمە بوون. جەمیل میران ڕەشید بەگ لە بەگزادان و ئەحمەد حەسەن لە ئەسنافان نوێنەری شەقلاوە بوون. نەژاد عەزیز لە ڕەواندزەوە هاتبوو. بایز و برایمی عەزیزاغای ئەحمەد پاشا و بایزی عەبدوڵلاغا لە دزەیی‌یەکان بوون. دواتر هی دیکەشیان پێ ڕاگەییشتن، وەکوو جەوهەر عەزیزاغا و کانەبی عەزیزاغا و برایمی عەلیاغا. محەمەد عوسمان و عەبدوڵڵا حوسێن کسرە، وابزانم عەرەب نەژاد بوون، بەڵام لەگەڵ کوردان فەرق نەدەکران. چەند قوتابییەکی عەنکاوەمان لەگەڵدا بوون ناویانم لەبیر نەماوە، وا بزانم دییانی شەقلاوەشمان لەگەڵدا بوو. جەلال قادر، برایمی سەید یووسف، عەزیز مەولود، ڕەجەب وابزانم ناوی باوکی عەبدوڵلا بوو هی دیکەش کە ئەگەر زەینمی تێدا بگوشم ڕەنگە بە بیرم بێنەوە هەموویان هەولێری بوون. هەرچی بڵێ ئیدارە یان مامۆستای مەکتەب فەرق و جودایی لە نێوانیاندا کردبێ بەهۆی دەوڵەمەندی و دەستەڵاتەوە، ئەشەدەوبیللا درۆی فەرمووە. قوتابییەکی دیکەمان لەگەڵدا بوو براکەی ناوی (جمیل) و مامۆستای مەکتەبی سەرەتایی یەکەم بوو لە هەولێر، وا بزانم هەولێری

نەبوو، بەڵام کورد بوو، ناوەکەیم لەبیر نییە بەڵام زۆر بە سەیری هەرگیز ڕێک نەکەوت قسەی لەگەڵدا بکەم. کوڕێکی لەسەرەخۆی بە وێڵ و تەرتیب و ئەسمەر ڕەنگ و دوورە شەڕ. ئێستاش خەفەت لەوە دەخۆم (خەفەتێکی کەم) کە لە ماوەی چەند ساڵدا ڕێک نەکەوێ لێو لەگەڵ یەکدیدا بقەڵیشێن بە وتووێژ. وا بزانم وەها لووا کە لە سەرەتاوە یەکدی نەدوێنین، دواتریش لێم بوو بە کوردە غیرەتی، ڕەنگە ئەویش هەروەها بووبێ.

سەید محەمەداغا و سەید برایم دەنگیان لە قورئان خوێندندا خۆش بوو. سەید محەمەداغا زوو مەکتەبی جێ هێشت، لەگەڵ عیززەددین بەیەکەوە خزمەتی عەلەمیان جێ بە جێ کرد. سەید برایم بە زاری خۆی نازناوێکی بەسەر خۆی داهێنا. جارێکیان مامۆستای لێی دەپرسی فلانە شت چی لێ هات؟ ئەویش بە تەئسیری دەرسێک کە لە بارەی (تبخر)ی ئاوەوە نیشتبوە دڵی بێ لێکدانەوە گوتبووی: مامۆستا تەبەخوری کرد!! ئیتر خۆی بوو بە سەید تەبەخور. لێشیان دەگێڕایەوە گۆیا لە باسی (حروف الـجر) کە مامۆستا بە قوتابیان دەڵێ ئەو حەرفانە تاوی فیعل بۆ سەر (مجرور) ڕادەکێشن سەید برایم بە تاقییان دەکاتەوە، دەستەسڕێکی خۆی بە ئاودا دەدات وەری دەگەڕێتێ بە حەرفی جەڕ بەڵکوو ڕایبکێشنەوە بۆی، ئیتر چی لەو حەرفە زانی بووی. من، فی، علی، الی... هەموان دەڵێتەوە و بە دەستیش ئیشارە دەکات کە دەستەسڕەکەی بۆ بێتەوە، سوودی نابێ. کە هاتەوە مەکتەب یەخەی مامۆستاکەی عەرەبیی گرتبوو کە ئەم حروفە نەڕادەکێشن و نەترخێنەشن دەستەسڕەکەم ئاو بردی. ئەو ساڵەمان بەسەر برد، دەرچووم بۆ پۆلی دووەم، بە بیرمدا نایەت کەسێک لەو قوتابییەی بەیەکەوەمان دەخوێند لەو ساڵەدا کەوتبێ.

خزاینە هاوینی ١٩٣٥ ڕێکەوتێکی خوولیایی ئاواتێکی دوورە دەستی خستە ناو لەپمەوە. لە نێوان پاییز و هاوینی ١٩٣٤ بڕیاری دامەزراندنی کاک مەجیدی ئامۆزام بە مامۆستای سەرەتایی لە وەزارەتی مەعاریفەوە دەرچووبوو. خۆی بۆمانی گێڕایەوە، لە هەوڵی دامەزراندا، کە لە بەغدا بوو، بە ناوی باوکمەوە نامەیەکی بۆ مەجید بەگ یەعقوبی، کارگێڕی گشتیی مالییە، نووسیبوو کە یارمەتیی کاک مەجید بدات بۆ دامەزراندن. گوتی هەرچەند بەڵێنی دامێ درێغم بۆ نەکا بەڵام بێئومێد گەڕامەوە کۆیێ. مانگێکی نەبردبوو، ئەمرەکەی دامەزراندنی لە ڕۆژنامە بڵاو بووبۆوە. ئەوسا مامم بە ماڵەوە لە خدران بوو چونکە بە مامۆستایی بۆ قوتابخانەی ئەوێ نەقڵ کرابوو. فەتحی (برای شیریم) ڕۆژنامەکەی گەیاندە خدران و لەو سەرەوە لەگەڵ کاک مەجید گەڕاوە بۆ کۆیێ. تەعیینەکەی لە بەرزنجە بوو. هاوینی دواتر وەزارەتی مەعاریف بڕیاری دا دەورەیەکی ڕاهێنان بۆ ئەو مامۆستایانە بکاتەوە کە پێویستیان بەو ڕاهێنانە هەیە. سەرت نەیەشێنم دەبوو کاک مەجید و گەلێک لە مامۆستاکانی دیکەش بچنە بەغدا بۆ بەشداری کردن لەو دەورەیە. مامم وەهای پەسەند کرد تا بەغدا لەگەڵ کاک مەجید بێت، ئیزنی لە باوکم بۆ منیش خواست و ڕەزامەندی لێ وەرگرت. کە ئەو موژدەیەم پێ درا، عارد بە خۆیەوە نەدەگرتم. ڕەنگە لە تەمووزدا بوو ڕۆژێکیان لە خزمەت مامما من و کاک مەجید و چەند مامۆستایەکی دیکەی وەک عەبدوڕڕەحمان نوورجان، مەلا حەمیدی عەسکەری، چووینە هەولێر. نیوەڕۆ نانمان لە باداوەی مەلا ئەفەندی خوارد. لە کەرکووک یەک دوو ڕۆژ ماینەوە دەبوو ئەوراقی مامۆستاکان لە مەعاریفی کەرکووک

بۆ ئەو دەورەیە ڕێک بخرێت. میرزای حاجی کەریم لەو بەینە بە کاتب – وا بزانم هی مەحکەمەی کەرکووک – دامەزرابوو، زۆرمان پێ گەشایەوە و کە لە دەوام دەردەچوو تا دەمی نووستن لەگەڵماندا دەبوو. یەکەم جار بوو لە عومرم سینەما ببینم. لەگەڵ میرزا بەیەکەوە چووینە سینەماکان، هەر شەوە لە یەکێکیان، مامم لەو یەک دوو ڕۆژەدا سەردانی چەند دۆستێکی کرد، لە هاتوچۆی دایەرەی مەعاریفیش عەبدوڵڵا عەلی حیکمەت لە ڕادەبەدەر پێمانەوە خەریک بوو. وەک لەبیرمە ئەو ساڵە (داود السعدي) کارگێڕی مەعاریفی مەنتیقەی کەرکووک بوو کە سەیری سلێمانیشی دەکرد. بەڵام سلێمانی زوو کرا بە ناوچەی مەعاریفی خۆی.

سەفەری ئەوسا لە کەرکووکەوە بۆ بەغدا، مەگەر چۆن، دەنا بە شەمەندەفەر بوو. بۆ ئێمەمانان کە چاومان لە دنیا هەڵنەهاتبوو تەپ و تۆزەکەیشی خۆش بوو. گەیشتنی شەمەندەفەر بە ئیستگەیەک و لێ وەستانی و هاتنەخوار و سەرکەوتنی چەند کەسێک و دەنگی هێلکەفرۆش و ئاوفرۆش لەبەر تیشکی کارەبای کز جیهانێکی ئەفسووناوی بەبەر چاودا تێدەپەڕاندن. دوو جێگە لەو ڕێگەیە هەبوو، وەکوو ماچ کردنی حەجەرولئەسوەدی حەج، نەدەبوو لێی بێ ئاگا بیت، یەکێکیان توونێلە بەستەزمانەکەی حەمرین بوو کە هێندەی «چاهی وەیل» ی ناو ئەسکەندەرنامە خەیاڵ ورووژێن بوو. ئەوی دیکەیان لێک کردنەوە و تێک بەستنی ئەو واغۆنانە بوو کە هێندێکیان دەچوون بۆ خانەقین و زوربەشیان بۆ بەغدا. شوێنی ئەو کارە گرنگە، کە ئەوسا بە هێزی شان دەکرا (لە دنیای پێشکەوتوودا هەمووی ئۆتۆماتیک بوو، ئێمە لێی بێخەبەر بووین)، ئیستگەی قەرەغان بوو. دوو شەمەندەفەری خوێڕی دەگەییشتن بە یەک، هێندێک لە واغۆنەکانی بۆ خەتێکی دووەم دادەبڕان، کارەساتێک بوو سەعات و نیوێکی دەویست کە دەبوو لە پێنج دەقیقەدا بکرێ. ڕاستیەکەی ئەمن لە تانووت و هاندانی خەڵقەوە تاوم بۆ ئەو دیمەنە ساکارانە دەگرت، هیچیش بە دڵمدا نەدەهات کە هەر دەبێ لە کانتینەکەی قەرەغان چایە و ماستاو بخۆمەوە ئەو شەوەیان شتێکی دیکەش سەرنجی لە کانتێن و واغۆن گۆڕی بۆ خۆی دەدزیەوە. لە کەرکووک کە سوار بووین وەها ڕێکەوت ئەو واغۆنەی دەرەجە سێی ئێمەی چووینێ ئافرەتێکی پەنجا ساڵی مووسڵی و کچە عازەبە جوانکیلەکەی جێگەیان کەوتە ڕیزی ئەو بەری ڕیزی ئێمەوە. بە جووتە دایک و کچ لەسەر کورسییەکی دوو نەفەری دانیشتن و یەکسەر ڕوویان لەو دەرگەیە بوو کە خەڵق پێیدا دێنە ژوورەوەی واغۆن و لێی دەردەچن. کیژەکە عەبای بە سەرەوە بوو، هەتا بشڵێی بە ئەدەب و ئاگا لە خۆ بوو. دوای چەند ئیستگەیەک دایکەکە گوتی، ئەو کیژەم خوشکتانە، کیژتانە بە هەمووتانی دەسپێرم و لێی نووست. دەمدیت گەلێک لە دانیشتووانی واغۆنەکە لە هەموو ئیستگەیەک بەو دەرگەیەدا دەچنە خوارەوە و لێی سەردەکەونەوە کە کورسی ئەو دایک و کیژەی بە تەنیشتەوە بوو. لە هاتنەوە ژووریان بە چاوی گورگانە سەیری ئەو کیژەیان دەکرد و نیگایان دەبڕیە کەلێنی دوو لای عەباکەیەوە بەڵکوو هەر نەبێ بۆ تروکەیەکی چاو بەدیتنی بەر ئەژنۆی بحەسێنەوە.

من بەو جۆرە ڕەفتارە ناڕاحەت دەبەم. بێشەرمی و کۆمە لە خەڵق نەکردن جودایە لە دامرکاندنی بە دزیەوەی ئارەزۆی زایەندی. زۆر جاران لە دەمی هاتنەوە ژوورەوەیان بە بەهانەیەک خۆم دەکردە لەمپەر لە نێوان ئەو کیژە و دەرگاکە. بەستەزمانە هەستی بەو نییازەیان کردبوو، ئیتر هەر خەریک بوو عەباکەی

وەها لە خۆی وەرپێچێ، کەلێن نەدا، بەڵام سەفەری دوازدە سەعاتی ناو ئەو شەمەندەفەرە ئەسەرییە تاقەتی لێ دەبڕی و ناوناوە خەو بە لایدا دەبرد و دەستی لە عەباکەی شل دەبوو. موبارەزەی نێوان شەرمی ئەو کیژە و چاوبرسییەتی خەڵقەکە لە ئیستگەی قەرەغان بۆ ماوەیەک هودنەی تێکەوت. دایکەکە خەبەری بۆوە و ئاگای لە هیچ نەبوو، کیژەکەش هیچی بۆ نەدرکاند. مامم ڕایسپارد ساردەمەنی و چایەیان لە کانتینەوە بۆ هات. پاش قەرەغانیش موبارەزە دەستی پێ کردەوە هەتا ئیستگەی (باب المعظم) لە بەغدا. کە لێک دابڕاین کیژەکە زۆر بە نهێنی نیگایەکی سپاسی بۆم بەڕێ کرد و قەڵەباڵغی و تێک هاویشتنی حەماڵ و عەرەبانەچییان و خاوەن شڕوشیتاڵ و ماڵ و کوتاڵ تەقەڵەکانی پێوەندیی ئەو شەوەی لەبەر یەک هەڵوەشاندن و هەریەکەی بەرەو ئامانجێکەوە ڕاپێچەک دا. لەیەک دەقیقەدا پەردەی ئەزەل و ئەبەد لە نێواندا دادرایەوە. ئەو بەیانییە کە دنیا ڕووناک بوو هەتا ڕۆژهەڵات من خەریکی سەرنج ڕاگرتنێک بووم کەسی دیکەی خەریک نەکردبوو، بەپێی ئەوەی کە لە کەرکووکەوە بەرەو باشۆر سەرە و ژێر دەبینەوە دەبێ ڕۆژ لە دەستە چەپمانەوە هەڵبێ. چاووم بریە ئاسۆی چەپمەوە بە دیار خۆرهەڵاتەوە، کەچی هەڵنەهات و هەڵنەهات، هەتا کاتێک دیتم تیشکەکەی لە پەنجەرەی دەستە ڕاستمانەوە، واغۆنەکەی سمی. کەس سەیری لەوە نەهاتەوە، کەس نەیپرسی بۆچی ڕۆژ جێ گۆڕکێی کرد. ڕاستییەکەی من شەرم دای گرتم ئەو پرسە بکەم لە بارەی شتێکەوە کە بە زاهیر لای خەڵقەکە جێی لێ پرسینەوە نییە. بە هەمە حاڵ من ڕۆژاوام لێ بووە ڕۆژهەڵات و کوردستانم لێ کەوتە لای بەسرە. دنیا لەبەر زەینم تەقڵەی لێ دا یاخود وەکوو وڵاغ گەوزی و تەنیشتی گۆڕی. بە درێژایی مانەوەم لە بەغدا سەرەوبن بوونی دنیا بەردەوام بوو، تەنانەت کە گەڕاینەوە بۆ کەرکووک دەتگوت لە هەولێرەوە بۆی لێژ دەبینەوە. تێگەییشتنی هۆی ئەم تەقڵە لێدانە نەختێکی خایاند، بەڵام پرسم بە کەس نەکرد و خۆم گرێکەم کردەوە. شەمەندەفەری کەرکووک لە سەرەتای بەغداوە ناوەستێ، بەرەوژێر دەڕوا تا بە دەورە بۆ (باب الشیخ) دەگەڕێتەوە، لەوێوە ڕووەو کەرکووک دەبێتەوە هەتا لە ئیستگەی (باب المعظم) دەوەستێ. ئنجا لە دەمی بەرەوژوور بوونەوەی بۆ (باب المعظم) ئەو سبەینەیە ڕۆژەکەمان لێ هەڵات. دیارە لەو بارەدا کە شەمەندەفەر ڕووی لە کوردستانە دەبێ ڕۆژ لەلای ڕاستیەوە هەڵبێت. لە ئۆتۆمۆبیلدا بادانەوە و سوڕانەوە هەستی پێ دەکرێت وەک کە خۆت بادەیتەوە و بسووڕێیتەوە بەڵام لە شەمەندەفەردا هەست بەو ڕوو گۆڕییە ناکرێ، بۆ بێتاڵعی، منیش تاکە کەس بووم حیسابی ورد و قووڵم لەگەڵ ڕۆژ و ئاسۆدا دەکرد، خەڵقەکەی دیکە لە هەر کوێیەکەوە ڕۆژ هەڵاتبایە گوێیان پێ نەدەبزووت. ئەم سەر سووڕکێیەی من هەر خۆمی تێدا سەغڵەت بووم، کەسم لێ خەبەردار نەکردەوە.

بە عەرەبانەوە گەییشتینە ئوتێلی (وجنة الشارع) لە گەڕەکی مەیدان و نزیکی حەیدەرخانە. لەبەر چاوی چ نەدیتکەی ئەوسامدا بەغدا نموونەی شاری ئەفسووناوی بوو. قەڵەباڵغی و تێک هاویشتنی ئەو خەڵقە لە حەد بەدەر بوو. ڕاستە دەگوترێ شوێن نەبوو پێی لێ دانێیت. هەرچەند ژمارەی دانیشتوانی ئەوسای ٣٥٠ هەزار کەسێک بوو، ژمارەی ئۆتۆمۆبیلی خسوسیشی لە چوار هەزاری تێنەدەپەڕاند بەڵام چونکە شارع ئەلرەشید تاکە شەقامی بوو، ئەوەندەی خەڵق پێدا دەهات و دەچوو هەمووی دەتگوت (سوق الهرج)ـە. ئەوساش گەلێک جاران هەتا دەمانتوانی لە شەقام بپەڕینەوە بەینێک ڕادەوەستاین تا

ئۆتۆمۆبیلەکان کەلێنیان دەدا. عەسران کە فێنک دادەهات لەو مەیدانەوە هەتا (باب الشرقي) و حەدیقەی ئەمیر غازی ڕێ بەر ڕێدار نەدەکەوت. سینەماکانی هەمیشە قەڵەباڵغ بوون. شەوێکیان بە فیلێک خۆمان لە مامم دزیەوە چووینە تیاترۆیەک سەلیمە پاشا لێی دەخوێند. وەزعی تیاترۆ نەکەوتە بەر دڵم، هەتا دواییش هەرگیز حەزم لێ نەکرد.

سەفەرەکەی بەغدامان زۆر زۆر خۆش بوو. وەکوو ماچی حەجەرولئەسوەد چووینە زیارەتی عەبدولقادری گەیلانی و کازمییە. لە گەڕانەوەدا سواری گارییە بووین دیتمان مەلا ناسیحی باشمەلای ئەوسای کەرکووکیش دانیشتوە. من پێشتر بە خزمەتی نەگەییشتبووم بەڵام لەگەڵ مامم شناسایی‌یان هەبوو، بە گەرموگوڕی لە یەکدییان پرسی... مەلا ناسیح دیاربوو ناڕاحەت بوو بە سواری گارییە چونکە مەلایەکی سەلەفی بوو حەزی بە لە کارهێنانی دروستکراوی تازەبابەت نەدەکرد. لە دابەزیندا دوعاخوازی لێ کردین ئیتر نەماندیتەوە.

ڕۆژێکی، وابزانم جومعە بوو چووینە خزمەت شێخ مەحموودی حەفید. حکومەت لە سلێمانیی دوور خستبۆوە، خانوویەکی لە ئەعزەمییە بۆ ڕێک خستبوو، قەڵەباڵغی بە دەورەوە بوو. لەبەر گەرمای هاوین و نەبوونی ئامێری ساردکردن کەوا و سەڵتەی لەبەر نەکردبوو. کە مامی ناسی خێرا عەبایەکی هاوینەی بە خۆیدا دا و چەندی بلێی تەوازوعی نواند و بە دڵ لە باوکمی پرسی.

ڕاستە دەڵێن جەوهەری مرۆ لە دەمی سەغڵەتیدا دەردەکەوێت. شێخ مەحموود لەو بارە نالەبار و کزەدا یەک کێوی وەقار و قورسی و بە خۆ نازی و مێوان نەوازی بوو. تەواوێک لە خزمەتی دانیشتین کە هەڵستاین تا دەرەوە مامی بە ڕێ کرد و سەر لە نوێ سڵاو و حورمەتی خۆی ڕاسپارد بۆ باوکم. ڕاستییەکەی ئەوەی ڕایسپارد لە سڵاو پتر بوو بەڵام ئەدەب دەکەم بیلێم. لێرەدا پێش دەستی دەکەم و دەڵێم بە خزمەتی شێخ نەگەییشتمەوە هەتا ئەو شەوەی کە لە خەستەخانەیەکی بەغدادا وەفاتی کرد. بیست و یەک ساڵ و دووسێ مانگێک کەوتە نێوان یەکەم جار و دوایین جاری بەهرەمەند بوونم بە دیتنی ئەم مرۆیە مێژوویی‌یە.

چووینە لای مەجید یەعقووبی هەم لەبەر دۆستایەتیی کۆن لەگەڵ باوکم و مامما هەیبوو هەم لەبەر ئەو یارمەتییەی کە کاک مەجیدی ئامۆزامی پێ بووە موعەلیم، بە کوردی لەگەڵماندا دوا، هەندێکیشی لەو شیعرانەی باوکم خوێندەوە کە قسەی نەستەقی ئەوتۆیان تێدا بوو خۆی حەزی لێ دەکرد. بە ڕێکەوت، لە دەمی چوونە لای مەجید بەگ پیاوێکی عەرەبی زێدە بە شەوکەت و هەیبەت لە ژوورەکەی هاتە دەرێ. کەڵەگەتێکی بە لای کەمەوە دوو مەتری بەدەن ڕێک و موو ڕەش و گەنم ڕەنگ، جلکێکی عەرەبیی بە نرخی لە بەردا. لەبەر عەمامەی مامم سەلامێکی لە ئێمە کرد و بە جەماعەتێکەوە تێپەڕی. خەڵقەکەی لەو کۆریدۆرە بوون بۆی ڕاوەستان. بە پرسین زانیمان (عجيل الياور)ی سەرۆک ئێلی (شمر)ی لای مووسڵە. لە ئینگلیزەکان لەقەبی Sir ی پێ درابوو. لە ئاهەنگی تاج نانە سەری مەلیکی بەریتانیا عجيل الياور یەکێک بوو لەو پیاوە نارەسمیانەی بانگهێشتن کرابوون. لە نارێکیی ناوەکیی خزمایەتییان کوژرا. لە ١٩٥٣ کە بووم بە نائیب کوڕی ئەو (احمد عجيل الياور)یش نائیب بوو، چەندی باوکی بە لەش زل بوو

ئەمیان بە لای بچووکیدا بوو بەڵام قسەزان و هۆشیار و خاوەن سەقافەتێکی ئەوروپایی بوو.

لە کۆیییان کەماڵیان کەوتبووە بەغدا حەمەد تەیباغای حاجی تاهیراغای حەوێزی و حەمەد مستەفاغای برای لەوانە بوون ئەغڵەب ڕۆژ سەردانمان دەکردن. ڕەشیدی عارف سەقا کە موهەندیس بوو، فەتحوڵڵای مەلا ئەسعەدیش کە نازانم خەریکی چی بوو بە زۆری لەگەڵ مامم وەفای قوتابییەتیان دەنواند. ڕەشید دەیگوت: خاڵە شێخ بۆ هەموو ئەمرێکت حازرم نوێژ نەبێ. بۆ هەموو جێگەیەک لە خزمەتتدام مزگەوت نەبێ.

لە نزیک ئۆتێلەکەمان بە لای مەیدانەوە، (مطعم العاصمة) هەبوو، ناوی دەرکردبوو بە خۆراکی پوختە و خزمەتی بێقسوور، یان دەچووین لەوێ نیوەڕۆژمان دەکرد یان دەماننارد لەوێوە خواردنمان بۆ دەهات. (دجاج علي تمن و قوزي علي تمن)ی ئەو چێشتخانەیە بەو کەرەستەیەی ئەوسای بازاڕی دەوڵەمەندی بەغداوە ئەوەبوو کە دەڵێن دەستی خۆتت پێوە دەخوارد. نیوەڕۆژێکی کە بە دەعوەت یان بە ڕێکەوت لە شوێنێکی دیکە نانمان خواردبایە بە خەسارەتم دەزانی. نرخیان ٢٤، ٢٥ فلس بوو کە ئەو دەمە لە نرخی خواردنی چێشتخانەی دیکە پتر بوو.

زۆر ئێواران لە چایەخانەی هاوینەی ساڵحیە یان لە باب ئەلشەرقی بەسەر دیجلەوە کۆمەڵ دەبووین. بەرماڵێکی هاکەزایی پەیدا دەبوو بۆ مامم نوێژی لەسەر بکات. ئەوسا چایخانەکان نوێژکەریان لێ پەیدا دەبوو، خاوەنەکانیشیان بە زۆری نوێژکەر بوو. تاکسی کەم بوو، عارەبانە بە سەدان لە جادە و کووچە و دەربوونەی بەغدا دەگەڕان، پاسی ئەهلیش لە شارع ئەلرەشید و لە نێوان بەغدا و ئەعزەمییە ئیشی دەکرد. پردەکانی ئەوە بوون بەسەر دوبەوە سەراوبوون و بە نۆرە ئۆتۆمۆبیلی ئەم سەر و ئەو سەر پێیدا دەپەڕینەوە. کە کەشتی بچووکیش دەیەویست تێپەڕێ، پردەکە لە ناوەڕاستەوە کەرت دەکرا خەڵقیش بە دیارەوە دەبوونە تەماشاچی.

وابزانم دەوری حەفتەیەک ماینەوە. کە جەماعەتی مامۆستاکان چوونە دەورە من لە خزمەت مامدا بۆ کەرکووک گەڕاینەوە. ئەو شوێنانەی جادەی کەرکووک کە دەمناسینەوە هەموویان لە پێش چاوم پەڕیبوونەوە بۆ ئەو بەری جادە تومەز سەرسووڕکێی سبەینەی گەییشتنم بە بەغدا جارێ لە کاردا بوو. مامم خەیاڵێکی پیرۆزی بە دڵدا هات کە سەرێکی سلێمانی بدەین. لە خوام دەویست هەلی وەهام بۆ هەڵکەوێ. گەراج نزیک بوو، سەیارەش دەتگوت چاوە نۆڕی ئێمەی دەکرد. ئەفەندییەک پێشەوەی سەیارەکەی گرتبوو، مامم و منیش لە پشتەوە، بە سێیان کەوتینە ڕێ. زوو بە زوو یەکترمان ناسی. تومەز هاوڕێمان تۆفیق قەزاز بوو. لە ڕێگا خۆشمان ڕابووارد و نەیهێشت دەست بۆ باخەڵ ببەین. ئەوسا بە ئیستیراحەتی ڕێگەوە سەفەری کەرکووک و سلێمانی سێ سەعاتێکی دەخایاند دیمەنی شاخی پیرەمەگدروون کە دوور بە دووری لە وڵاتی کۆیەوەم دەدیت و زۆری تێوە ڕادەمام. ئا ئەو دیمەنە لە نزیکیی بیست کیلۆمەترێکەوە گەییشتن بوو بە ئاواتێکی بچووکم، بەڵام دەبێ بڵێم پیرەمەگدروون لە ڕووکاری بەرەو دوکان و کۆسرەت و وڵاتی کۆیەی دڵگیرترین و جوانترین چیهرەی خۆی نیشان دەدا.

لە کتێبەکەی ئەدمۆندز وێنەیەکی ئاسمانی (لە فڕۆکەوە) هی پیرەمەگدروون و شاخەکانی پشتی سوورداش و شەدەڵە لەو ڕووکارەوە گیراوە مرۆ شەیدای خۆی دەکات. ئەوەی دەیەوێ قسەکەم بە تاقی

بکاتەوە با سەرنج ڕاگرێ، لە دوکانەوە کە بەرەو تاسلووجە دەڕوات و ناوناوە بەژن و بالای پیرەمەگدروونی لێ دەردەکەوێ بزانێ چ شیرین وێنەیەکی دێتە بەرچاو کە هیچ خزمایەتیی نییە لەگەڵ ئەو دیمەنەی دواتر لەلای (چەرمەگا) و دیوی سلێمانییەوە بە پیرەمەگدروونییەوە دەبینێت. لە سلێمانی مێوانی سەید نووری نەقیب بووین. خزمانی نزیک دەوریان لێ داین، بەر لە هەمووان شێخ حەمە غەریب هاتە لامان. زۆری نەبرد شاکیر فەتاح هات، ئیتر تەنیشت و ڕۆخی بەرنەداین. سبەینە لە خزمەت مامەدا مامۆستا شاکیر فەتاح و من چووینە سەردانی سالح زەکی بەگی ساحێبقڕان کە موتەسەڕڕیفی سلێمانی بوو. لەو سالەی دوای نەقل بوونی لە کۆیێ هەلکشابوو بۆ موتەسەڕڕیفایەتی. چەندێکی خەیاڵ بکەیت بەخێری هێناین. بۆ قاوەلتی سبەی نیوەڕۆ دەعوەتی کردین، مامیشمی کردە وەکیل لە زاری ئەوەوە بە سەید نووری و شێخ محەمەد غەریبیش ڕابگەیەنێ. مامۆستا شاکیر دەیەویست سبەی نۆرەی ئەو بێ بەلام زەکی بەگ نەیسەلماند. باقی نووری بەگیش کە زانی ئێمە لە سلێمانین ئەغلەب لەگەڵماندا بوو. ئەو نیوەڕۆیە لە مالی خانەخوێمان نانمان خوارد. خێزانی سەید نووری زەوەخان، لە سەیدەکانی (کانی لەلە) و خزمێکی نزیکی دایکم بوو، کابان پوخت و لێزان و شۆڕەژن بوو. ڕەنگە کەم کەسم دیتبێ وەک ئەو قبوولی سلێمانیی پوختە کردبێ. ئێوارە من لەگەڵ مامۆستا شاکیر و باقی بەگ نەختێک بە ناو شاردا گەڕاین و ئیستیراحەتێکمان، لە قاوەخانەیەکی ئەوسای سلێمانی کە لە ڕۆخی شار بوو، کرد، ناوی ئەو شوێنە وابزانم تەکیە بوو. سەرچنارمان دیت، ڕۆژی دیکە نیوەڕۆژەمان لای زەکی بەگ کرد. مامۆستا شاکیر و دەعوەتکراوەکانی دیکەش ئامادە بوون، نانێکی بە تام و قسەی خۆش و مەجلیسی گەرموگوڕمان خستە سەر یەک. بەڕاستی ئەو دانیشتنەی دوای خواردنەکەم زۆر بە دڵ بوو. ئێوارێ لەگەڵ مامم و شاکیر فەتاح و باقی نووری بەگدا چووینە لای پیرەمێرد. شوێنە مەشوورەکەی کە قەلەندەریی دەروێش مەشرەبێکی پێوە دیار بوو بە ڕوحی ئەو پیرەمێردەوە سەد جاران لە سینەما و گازینۆی ڕازایەوە دلگوشاتر بوو. هەتا بلێی بەخێری هێناین و هەموو تەوازعێکی لەگەڵ مامەدا کرد و زۆر مەمنوونی ئەو سەردانەی بوو. لە ژمارەی سبەینێی ڕۆژنامەکەیدا باسی ئەو سەردانەی نووسیبوو کۆلێکیش بە خێرهاتنی لە مامم کردبوو. نیوەڕۆژەی ئەو ڕۆژەمان لای شاکیر فەتاح کرد. زەکی بەگ عوزری هێنایەوە بەهۆی مەشغەلەتی وەزیفەکەی، جەماعەتی دیکە هەموومان لای مامۆستا شاکیر نانمان خوارد. با لەبیرم نەچێ بە خوێنەر بلێم سەرسووڕکێی بەغدام لە سلێمانی چارەسەرکرا، ڕۆژهەلات و ڕۆژاوای سلێمانی وەکوو هی کۆیێ هەم لە شێوەدا و هەم لە ئاشکراییدا هاوچوونن. ئاسۆ و ئاسمان کەوتنەوە سەر دۆخی خۆیان و منیش مێشکم حەسایەوە. سێ شەو ماینەوە لە سلێمانی. گەڕاینەوە کەرکووک. لێرەدا شتێک لە بارەی هەرزانیی ئەو سەردەمە بە خوێنەر دەگەیەنم، ئەو سەفەرە بیندرێژەی لە هەوەلەوە هی سێ کەس و دواتر هی دوو کەس، بە مەسرەفی ڕێگا و خواردن و نووستنەوە هەتا لە سلێمانی گەڕاینەوە کەرکووک کەمتر لە دە دیناری تێچوو بوو. لە کەرکووکەوە بۆ کۆیێ، گەڕانەوەمان نەختێکی لەبەر برا. یەک چواریەکە دینارمان لە میرزای حاجی کەریم قەرز کرد دواتر بۆم ناردەوە.

کەرکووک دوای سەفەری سلێمانی چووبۆوە باری ئاسایی خۆی، دوکان و ئۆتێل و قەلا و باکوور و باشوور جێیان گۆڕیبۆوە و دامەزرابوونەوە. کە لە بەغداوە هاتین وەهام دەزانی بەرەو بەسرە دەڕۆین بەلام

بەرەو کۆیێ بووینەوە بێ تەقڵە و بێ هەڵە. چی لە هاوین مابوو بە عادەتی هەموو ساڵێک لە چنارۆکمان ڕابووارد.

پاش ئەوەی لەگەڵ عیززەددیندا دۆستایەتیمان زۆر بە تین بوو بە درێژایی پشووی هاوینە هەفتەی کاغەزێک لەوەوە بۆ من و یەکێکیش لە منەوە بۆ ئەو دەنووسرا. بە کوردی و بە عەرەبی و بە تێکەڵیمان دەنووسین و لە قسەی خۆش و نوکتە دەگەڕاین بۆ یەکدی بنووسین. شتێکی نهێنی بەینی خۆمان بایە بە هێما دەماندرکاند نەکا کاغەزەکانمان بکرێنەوە یاخود دواتر بکەونە بەر چاوی خەڵق. دواتر زانیم زوربەی کاغەزی ئەو بۆ من دەکرانەوە لە لایەن ئەوانەی مەراقیان بوو بزانن لە نێوان کوڕی مەلا ئەفەندی و کوڕی مەلای کۆیێ چ ڕازونیازێک هەیە. کە لە چنارۆک دەبووم هەر کاغەزێکی بۆم هاتبایە بە ناچاری دەبوو دەستا و دەست بکات ئنجا بگاتە لای من.

بە چاکی ناتوانم دەست نیشانی ساڵەکە بکەم ئایا هاوینی ١٩٣٥ بوو یاخود هی ١٩٣٦ کە ناکۆکیی نێوان سواراغای سەرۆکی بڵباس و بنەماڵەی کانی مارانییان کێشایەوە سەر هێندی کە مەلا ئەسعەدی کانی مارانی بە ئیزنی باوکم لە کانی مارانەوە ڕاگوێزێ بۆ (کانی کەند) کە ئاواییەکی سەر بە چنارۆک و مڵکی باوکم بوو. سەرخمەی سواراغا جیرانی دێی کانی مارانە و دەشێ لە ناکۆکیدا هەموو ڕۆژێک قەپوقڕ لەسەر نێوان بەزاندن و مەڕ لە شینایی کردن و گامێش بەردانە کەرخ و پاراو و گیسک لە یەکدی دزین و ئەو جۆرە کارە خوێڕیلانە ببنە بەهانەی هەرای گەورەتر، مەلا عەلی براگەورەی مەلا ئەسعەدیش ماڵی لەو ناوە نەمابوو، وا بزانم نیشیمەنێکی لە دەوروبەری حاجی ئۆمەران پەیدا کردبوو، ئیتر بە ناچاری بۆ دەفعی بەڵا مەلا ئەسعەد هاتە جیرانەتی ئێمە.

لەگەڵ کانی مارانییان هەتا هەبووبین دۆست بووین ئیتر سەیر لەوەدا نییە هاوینێکی ئەوتۆیی یەکێکی وەکوو مەلا ئەسعەد چنارۆک و کانی کەند هەڵبژێرێ. کانی کەندیش سێ چوار ماڵی بڵباسی لێ بوون کە پێوەندی چووکەییان بە بڵباسەوە نەمابوو، کوردی دەڵێ، کاسبی ماڵی خۆیان بوون. وەها ڕێک کەوت لە خزمەت ماممدا سەفەرێکی بیتوێن و لە بیتوێنیشەوە بە ڕەفاقەتی سواراغا و دەست و پاوەندەکانی شەوێک چووینە (سێنان)ی سەیدان لە مەحاڵی سماقووڵی کە دەکەوێتە ڕۆژاوای شاخی ئاوەگرد و دەوری ٢,٥ سەعات بە سواری لە چنارۆکەوە دوورە. ئەوەندە دەزانم سبەینە زۆر زوو بەڕێ کەوتین و لەگەڵ سواراغادا بەرچاییمان هێنایە لای باوکم لە چنارۆک. چێشتەنگاو گەرم بوو بە کۆمەڵ لە خزمەت باوکمدا ئەو خەڵقە تێکرا چووینە ماڵی مەلا ئەسعەد. تومەز بێ ئەوەی من بزانم باوکم مامی ڕاسپارد بوو لە سواراغا کە دەبێ بێتە سەردانی مەلا ئەسعەد و دڵی ڕاگرێت.

بەو سەردانەی سواراغا لە مەلا ئەسعەد و نانێکی نیوەڕۆی کە لە ماڵی ئەوی خوارد هەرچی ناکۆکیی ئەو دەمە و مانیعی چوونەوەی مەلا ئەسعەد بۆ کانی ماران هەبوو هەڵستا. ئەو ڕۆژە بە خۆشی و بە نانی تێر و چەور و بەتامی کانی مارانییان و مێوەی نایابی چنارۆک چووە سەر تا دەوری عەسر، ئیتر سواراغا و جەماعەتی بەرەژێر دوعا خوازییان کرد بۆ دیوی بیتوێن ئێمەش بەرەژوور ماڵاواییمان کرد بۆ چنارۆک کە دەوری دوو کیلۆمەتر لە کانی کەند دوورە و بەسەر یەکەوەن. یەک دوو ڕۆژی نەبرد مەلا ئەسعەد باری کرد بۆ دێی خۆی، کانی ماران. ساردایی نێوان سەرخمە و کانی ماران هەر ما بەڵام

جارێکی دیکە ڕووی نەدا کەس نشیمەنی خۆی جێ بهێڵێ.

ئەو سەفەرەی بیتوێنمان بۆ سەر داوەتی ژنبە ژنەی نێوان خزمەکانی ئێمەی شێواشان و سەیدەکانی سێنان بوو. کە بووکەکان لە نیوەی ڕێی نێوان هەردوو ئاواییدا بە یەکدی گۆڕدرانەوە ئێمە چووینە شێواشان و دوو شەوانماینەوە. لەوێوە شەوی سێیەم لە خزمەت مامم‌دا هاتینە لای سواراغا، لە هەواری هاوینەی سەرخمە بە سەر ڕووباری باسەڵمەوە کەپر و ساباتی کردبوو. دیارە بۆ ئەو تەکلیفەی کە باوکم مامی ڕاسپاردبوو هاتینە سەرخمە. شەو خەبەریان هێنا کە لە تەقەی بووک گواستنەوە یەکێکی سێنانی کوژراوە و مەفرەزە لە کۆیە هاتووە ئیتر لە مانگەشەودا بە قەڵەباڵغیەوە، پەنجا سوارێک دەبووین چووینە سێنان. ئیشەکە چارەسەر کرا و کەسی تێدا بەرپرس نەبوو. ئەو معاون شورتەیەی تۆژینەوەی لەو ئیشەدا کرد هەولێری بوو، ئێستا ماڵی لە بەغدایە، ناوناوە هەواڵ پرسیم دەکات. ئەو جارە ئارەزۆی کردبایە هەگبەی خۆی پڕ دەکرد بەڵام مەردانە جووڵایەوە و لە بەربەست کردنی مەسەلەکەش هەموو لایەک ڕازی بوون، خاوەن کوژراویشی لەگەڵدا بێ.

ساڵی دووەمی خوێندنم درێژە کێشانی ساڵی یەکەم بوو بەڵام لەم ساڵەیاندا کارگەرێکی نوێ تێکەڵ بە بنەماکانی سەقافیم بوو. دەمدیت عیززەددین بە قووڵی خەریک دەبێ لە خوێندنەوەی کتێبە چیرۆکەکانی کە بە ئینگلیزی دەدوێن هەرچەند بەشی زۆریشیان لە فەرەنسییەوە وەرگێڕدرابوون. کتێبەکان چاپی بە نرخ بوون نەک هەرزان، بەرگی ڕازایەوە و چەندین تابلۆی قەشەنگ لە ناوەرۆکدا هاندەرێکی گەورە بوون بۆم. ڕاستییەکەی بە دڵیش دەمویست لەو مەیدانەدا وەکوو مەیدانەکانی دیکەی وتوویژمان، هەنگاو لەگەڵ هەنگاوی جووت بڕوات.

یەکەم جار دەستم دایە بەرگی یەکەمی زنجیرەی ئەو چیرۆکە مێژوویییەی ئەسکەندەر دوماسی گەورە کە بە عەرەبی لەژێر سەرناوی (الفرسان الثلاثة) دا بڵاوکرایەوە. بەرگی یەکەم Three Mosqueteers دووەم After Twenty Years هی سێیەم لویز دۆ لاڤالیر چوارەم ڤیکۆنت دۆ براجیلۆن، پێنجەم The Man in the Iron Mask (ذو القناع الحديدي) شەشەم Son Of Porthos. بە هەموویان دەوری (٤٥٠٠) لاپەڕە دەبوون. براینە کەوتمە دەریای بێبنی چیرۆکی بلیمەت و زمانی پێشکەوتوو. لە سەرەتاوە ویستم فەرهەنگ بەکاربهێنم. دەرکەوت تا لاپەڕەیەک دەخوێندمەوە دوو شەوی دەوێ چونکە وەها دەبوو پتر لە دووسەد وشەی لاپەڕەیەکم لێ پەنام بوو. تومەز ئێمە لە قوتابخانە شتێک فێرنابین لە ئینگلیزی بایی فلسێک بێت. بە ئامۆژگاریی عیززەددین ملم نایە خوێندنەوەی بێئەنجام. دوو سەد لاپەڕەم پتر خوێندەوە ئنجا بە حاڵ هێندێ تروسکەی کز لە ناو توێژی دێڕەکاندا بڵاچەیەکی وەکوو هەوری درۆزنی دەدا.

ئەو خوێندنەوەیەم وەهای بۆ خۆی درێمەوە کەمتر دەرفەتم دەبوو سەر بە کتێبەکانم داگرم بەڵام ئاسۆیەکی تازەی بەرفراوانی تەسەور و ئەدەب و مێژووی بە بەرنیگامدا تێدەپەڕاند، خۆ کە لە خوێندنەوەی هەموو بەرگەکان بوومەوە، هەموویشی بە کارەساتی دڵ تەزێن کۆتاییان دێت، بەینێک دەروونم لە قەبەڵ جیهانی ئەفسووناویی پاڵەوانەکانی دۆماس کرد. ئەمما دەبێ بزانین ئەو پاڵەوانە هەڵبەستراوانە ڕاستگۆترن لە مێژووی ڕەسمیی مەکتەبان بۆ ڕەنگ ڕێژکردنی واقیعێکی خزم بێ لەگەڵ

ڕاستی و دروستی.

من مێژووی فرەنسە و ئەوروپام لەو چیرۆکە هەڵبەستراوانەوە بۆ ڕوون بۆوە. ڕۆژ بە ڕۆژ ڕووداو هەناسە هەڵدێنێ و تەختەی کۆمەڵایەتی پڕ دەکەنەوە بە جۆرێک لەو جۆرانەی کە ڕووداوی سەردەمی خۆم دنیا دەتەنێتەوە نەک بەو جۆرە نامەفهوومەی کە مێژوونووس ژمارەی یەک و پێنج و پازدە دادەنێ بۆ هۆ و ئەنجام. شت کە ڕوو دەدات ژمارەی پێوە نییە، ڕووداوەکانیش وەها قەتار نابن وەک مێژوونووس بە قەڕاسەی تەعلیلاتی خۆی قەتاریان دەکات، ژیان و مێژووش هەر بریتی نین لە پلانی سیاسی و ڕاوە بەرژەوەند.

ئەو پیاوە تەئریخیانەی ناویان لە کتێباندا دێت وەیا ئوتروحەیان لەسەر دادەنرێت هەر بایی ئەوەی کە کۆتەڵ (ڕۆبۆت) کۆک کرابێ بۆ گەڕانێکی قەردادە کە ساوای پێ ژیر بێتەوە ئەوانیش کۆک کراون بۆ ئەنجام دانی ئەو سیاسەتەی بەندە بە ئابوورییەوە. نە پێدەکەنن، نە زوێر دەبن نە تاوڵە و دۆمینە و کەوشەک دەکەن، نە چاوبرکێ لەگەڵ کیژ و لووسکە دەکەن، نە برادەری کەسن، نە گێپە دەخۆن، نە قڕقێنەیان دێتەوە، نە زاربێگەنین وەکوو عەبدولەلیک (یان سولەیمانی کوڕی عەبدولەلیک)ی ئەمەوی نە چڵمنن وەکوو وەلید، نە نینۆکی خۆیان دەخۆن وەکوو ناپولیۆن، نە خەریکی (Incest –زنا بالمحارم)ن وەکوو تالیران، نە شێتن وەکوو نیرۆن، نە فرشتەن وەکوو عومەری عەبدولعەزیز. هیچ ئەو مرۆیە نین کە خۆمان خۆمان دەناسین. دەسا من نەمزانیوە مرۆی ئەوروپای بەر لە ٤٠٠–٥٠٠ ساڵ چەند قینی لە ئیسلام بووە تا قسەی وتووێژی عادەتی ناو ئەو چیرۆکە هەڵبەستراوانەم خوێندۆتەوە.

بە کورتی ئەو ڕیزە لە چیرۆکەکانی دوماس و بە دوا ئەودا هی تریش بە تەواوی خستمیە بارێکەوە دەتگوت بە دەورمەوە دیوارێکی شەفافی جوداکەرەوە لە تەسەوراتی تازە دام دەبڕێ لە واقیعێک کە ئەگەر وەکوو من ئەفسوونی ئەو نووسینانەی خوێندبایە گەلێک باری نالەبار و بێنرخ و بایەخی خۆی واز لێ دەهێنا و ئەرک و خەرجییەکەی بۆ شتی سوودبەخشتر لە کار دەهێنا. بە نموونە دەڵێم لەو ساڵەدا مامۆستای ڕیازەی بەدەنیمان تازە دەرچوویەکی هەولێر بوو، بە شتێک کە لێی نەدەوەشایەوە درایە مەحکەمە. لە کەرکوکەوە حاکمە زلەکان هاتن، سەرۆکیان، مەلا سدیق ئەفەندی نازەنینی (کۆیی بوو) کە زۆر دۆستی مەلا ئەفەندی و تەڵەبەی باوکم و موجازی ئەو بوو. لەگەڵ مندا وەکوو مامم بوو. بە عادەتی خۆی لە مەلا ئەفەندی مێوان بوو. ئەو مامۆستایەم بە پاڕانەوە لێم پاڕایەوە تکای بۆ بکەم لای سەرۆکی مەحکەمە (مەلا سدیق ئەفەندی). لە خوولیای ئەو چیرۆکانەدا بووم کە مامۆستاکەم لێم پاڕایەوە. نازانم ئەگەر چیرۆکەکانم نە خوێندبایەوە چۆن دەبووم بەڵام گومان لەوەدا نییە بایی فلسێکی قەڵب هەستی بە خۆ نازینم نەکرد. دەتگوت گیانی (دارتنیان) یاخود (ئاتۆس)ی برادەری لە مندا بە هانای ئەو مامۆستایەم دێت. بێ ئەوەی من هیچی لێ چاوەنۆڕی بکەم لە خۆوە مامۆستاکەم کە دەیزانی لەگەڵ ڕیازەدا دۆست نیم چاوی لێ دەپۆشتم و پەنای دەدام.

لەو ساڵەی ١٩٣٦ مامۆستایەکی نوێی دەرسی عەرەبیمان بۆ هات ناوی یەعقووب حەنا عیسکۆ بوو، مرۆیەکی هێمن و خۆش تەبیات بوو. ڕای لێم بوو، بەڵام لە ڕێکەوتدا دەرکەوت کە موجامەلەکەی لەگەڵمدا هەنگاوی پێ خوار ناکاتەوە. لە ئیمتیحانێکی مانگانە لێی داواکردین ئینشایەک بنووسین بە ناوی

(الشفق الباكي) منيش خوا بۆی هێنام شتێکی باشم نووسی. ئەوەندەی لێ ڕازی بوو بەسەر هەموو پۆلەکانیدا خوێندەوە و بردییە لای مامۆستاکان و تا گەیاندییە مدیریش.

دوای ئەم ڕەزامەندییە بە چەند ڕۆژێک موتەسەرڕیفی نوێ (ئەحمەد تۆفیق بەگی تابووراغاسی) کە لە بنەماڵەکانی سلێمانی و خوارزای پژدەریەکان بوو سەردانی قوتابخانەکەی ئێمەی کرد. هاتە پۆلی ئێمە خەریکی واتا و ئیعرابی سەرەتای (موشح)ی (جادک الغیث اذا العیش همی) بووین. گوێی لێمان گرت پرسیاری کرد بۆچی کە دەڵێ (یا زمان الوصل بالأندلس) ئەو وشەی (زمان) فەتحەی بە سەرەوەیە. ئومێد لە من دەکرا بزانم، من گوتم مونادای مەقسوودە یاخود غەیر مەقسوودەیە، قسەیێک بوو لە ناچاری هاتە سەر زارم. ئەحمەد بەگ لە مامۆستا یەعقووبی پرسی، ئەم وەڵامە ڕاستە؟ گوتی نەخێر ڕاست نییە، وشەکە لەبەر (اضافە) منصوبە. مامۆستا یەعقووبم پتر کەوتە بەردڵ بەڵام زۆری نەبرد خۆی لەگەڵمدا کەوتە تاقیکرانەوەوە. غەزەلێکی، وەها بزانم، هی ئیسماعیل سەبری پاشا بە سەر ناوی (لواء الحسن) هەیە یەک لە بەیتەکانی دەڵێ: «سأعفي امال انضاء الهوى بقبول من سجاياك رخاء» مامۆستا یەعقووب خوێندییەوە: سأعفی (بە کوردی دەنووسرێ: سەئوعەففی). منیش بە دەنگ هاتم گوتم بەم جۆرە نە کێش نە واتا لە بەیتەکەدا نامێنێ، ڕاستییەکەی (ساعفی – ساعیفی)یە. بە چاکیم لەبیر نەماوە چۆناوچۆنی وەڵامی دامەوە بەڵام دەزانم منجەمنجی لەگەڵدا بوو.

لە زستانی ئەو ساڵەدا خەبەر هات لە کۆیەوە، حاجی کاکە مینی مام خدر، باش توجاری کۆیێ لەسەر قەپوقیرێکی بێبایەخ بە دەستی عەدەی دورسن کوژرا. ئەم عەدەیە لە کۆنەوە بە پیاوێکی نەسەلمێنی قبوڵ نەکەری لە خۆڕازی مەیلەو سەر بە فیتنە بووە. وەک دەگێڕنەوە کەسانی دیکەشی لە دەس کوژراون. ئەو ساڵ حەماڵی دایەرەی گومرگ بوو، حاجی کاکەمینیش خاوەن بەرژەوەندی تووتن بوو. لە ئیشەکەی عەدە ڕازی نابێ و پرکێشی لێدانی دەکات، بە خەنجەر حاجی کاکە مینی کوشت. هاتن بە دوا دکتۆردا، سەبری قەبانی چوو بۆ تەداوی، بەفر لە گۆڕێ بوو بە زەحمەت گەییشتە کۆیێ بەڵام بێسوود بوو مەرگ نەگەڕایەوە. عەبدوڵەجیدی حاجی کاکە مین دوای بەسەر چوونی حوکمی عەدە ساڵەها لێی تاسپ بوو تاکوو لە جادەی ڕەشیدی بەغدا نزیکی شەقامی موتەنەبی دایە بەر دەمانچە. چەند گوللەیەکی بەرکەوت بەڵام نەمرد و زووش چاک بۆوە. بە هەوڵی کاکە زیاد وەها کرا دەعوایەکە بدرێتە مەحکەمەی عەشایر، عەدەش ڕازی بوو. عەبدوڵەجید بە زوویی لە حەپسخانە دەرچوو. عەدەش و عەبدوڵەجیدیش بە مردنی تەبیعی مردن.

من ساڵەها دوای ئەم ڕووداوە عەدەم دیت، بە چاوی مامەڵەت سەیرم کرد. کەسێکی پێشتر باسی سەرگورشتەی نەبیستبایە خەیاڵی پیاوکوژی لێ نەدەکرد بەڵام بە لێ وردبوونەوە عەزمێکی بەهێزی تێدا ڕەچاو دەکرا. دەموچاوی لە هی ئەو مومەسیلانەی دەکرد دەوری ڕێگر یا مرۆی کاری نهێنی و پەنامەکی دەبینن. ڕاستییەکەی عەدە نموونەیەک بوو لەوانەی دیراسەیەکی باش هەڵدەگرن. مامم بۆی گێڕامەوە، گوتی لە سواراغا مێوان بووم عەدەی دورسنیش لە دیوەخانەکەی سواراغا بوو. نزیکی نانی نیوەڕۆ بوو وەها ڕێک کەوت باسی مەلا حەوێزاغا کرا، سواراغا لە کولانەی ناحەزییەوە باسی کرد. عەدە لە شوێنی خۆی کەوتە سەر چۆک و تفەنگەکەی خستە سەر ڕانەکانی و ڕووی لە سواراغا کرد گوتی: ئاغا زۆر

حەیفە لە بۆ پیاوان لە دیوەخانەی خۆی بە پاشەملە باسی پیاوی گەورە بکات. ئەمەی گوت و هەڵستا، چەندێکی ویستییان بۆ قاوەڵتی بمێنێتەوە گوێی نەدانێ و بەرەو ڕانیە ڕۆیی. عەدە نیسبەتێکی گەورەیی و چووکەیی لەگەڵ مەلا حەوێزاغادا هەبوو، نەیتوانی ئەو نیسبەتە پشتگوێ بخات.

پێویستە بڵێم کوردەواری بە خەم پاراستنی ناوی ئەو کەسانەوە نەبووە کە هەڵدەگرن بپارێزرێن. یەکێکی وەکوو قالەی گچکەڵ هەڵی دەگرت بیرەوەریەکانی تۆمار بکرێن. عەرەب لە کۆندا چ دەماودەم بێت و چ بە نووسین بێت شوێنەواری گەلێک لە ناودارەکانی پاراستووە تا ئەوەی (صعالیک) کە ناوی خۆیان بە خۆیانەوە بە قەدەر (امرؤ القیس) حیکایەتیان لێ بە جێ ماوە بگرە لەویش پتر. ئێمە بە پێچەوانەوە وەتەنگ دێین لە ناوهێنانی ئەو کەسانەی کە بەر حیسابی خزم خزمێنەمان دەکەون یاخود پاڵپشتێکی فۆلکلۆری وەکوو گۆرانیبێژی وەیا زورنا ئەنگێوی شیرینیان ناکات.

بچمەوە بۆ باسی گەشتی خۆم، هاوینان لە چنارۆک چەند موستەعیدێک لای باوکم دەرسیان دەخوێند، فەقێش لای ئەو موستەعیدانە دەرسەکانی بەرەژێرتریان دەخوێند. ژمارەیان بە پێی ساڵ هەوراز و نشێوی دەکرد. ساڵێکیان بە مەلا و فەقێوە ٢٣ کەس بوون. زۆر لەو مەلایانە بە دەم دەرسی مەلایەتییەوە خەریکی کتێبەکانی پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی دەبوون و من بە دەرس پێم دەگوتنەوە. لەوانە یەکێکیان، مەلا عەولای بنگردی، بە دڵ خەریک بوو تا ئەوەی توانی لە ئیمتیحانی بە کالۆریای سەرەتایی دەرچێت. لە فکردا تووشی گومان بووبوو. زۆریش بە دەست گومانەکەوە ناڕاحەت بوو بەڵام وەها زۆری لێ کرد کە خۆ نەگرێت و لەگەڵ مەلا هاوڕێکانی بکەوێتە دەمە تەقە. پاش دەرچوونی لە ئیمتیحان، وازی لە مزگەوت هێنا، ئەو کتێبانەی هەیبوون لای ئێمەی بەجێ هێشت و خۆی ڕۆیی بۆ بەرەژێر. وەختێک بوو بە ئیمام تابوور، لەو ساڵانەدا خەبەری مەرگیم بیست.

گەلێک لەو مەلایانەی خوێندنی چنارۆک، بوون بە خاوەن ڕێ و جێ. یەکێکیان مەلا عومەری ئاکرەیی حاڵ و باری هەبوو لەوانی دیکە تێرتر بوو. دەنگی زۆر خۆش بوو لەگەڵ مەلا فەتاحی مەلا عیززەتی ئامۆزای باوکم، بە جووتە گۆرانیی کوردی و ناوناوە فارسییان دەگوت. لە گوتنە هەرە خۆشەکانیان کە بەیەکەوە تێی دەئاڵان ئەم گۆرانییە فارسییە بوو کە سەرەتاکەی وەها دەست پێ دەکات:

چندان کە گفتم غم بە طبیبان

درمان نکردند مسکین غریبان

بیا بیا ای نگارم حال ندارم بیقرارم

ای یوسف ثانی ای ماه تابانی... هتد

مەلا عومەر ئیجازەیەکی بە سەروسەودای وەرگرت و گەڕاوە سەر جێ و ڕێی حازر بە دەست بەڵام داخم ناچێ لە تافی گەنجایەتیدا جوانەمەرگ بوو. مەلا ئەبوبەکری یاهو لە زۆر دێی دزەییان و لای شێخەکانی هەڵەجە و ئاخوڕە مەلای مودەڕیس بوو، فەقێی زۆر بوون لە دواییدا بوون بە مەلای ڕەسمی لە مزگەوتی حاجی مەحموود عەلاف لە هەولێر. هەشت نۆ ساڵێک دەبێ وەفاتی کردووە. مەلا سەید عەولاَ (یان خاڵ یان مامی مامۆستا حوسێن ڕەشوانی) لەو مەلایانەی چنارۆک بوو بەڵام نازانم پاشدان

سەرەنجامی بە چی گەییشت. مەلا محەمەد ئەمین سندۆلانی دڵپاکێکی وەها بوو ئەگەر عیلمەکەی بە قەدەر دڵپاکییەکەی بایە دەبوو بە موجتەهید. زۆر بە جحێڵی کۆچی دوایی کرد.

مەلا قادری کانی دەربەندی وەکوو (بقية السلف) بەر حەیاتە، لە کۆیێ خانەنشینە بەڵام مەلایەتیەکی پوختەی هەیە، هەتا بشلێی لە ئاکار و ڕەفتار و گوفتاری باوکم بە خەبەرە. مەلا ساڵحی ڕەواندزی، مەلا خالیدی بەری بادینان و گەلێکی دیکەش کە ڕۆژگاری خۆشم لەگەڵدا ڕابواردوون لێیان بێخەبەرم. مەلا شێخ عەزیزی کوڕی کاکی هیران کە هاتە لای باوکم بۆ خوێندن، هەتا ئیجازەی وەرگرت مایەوە، هەموو هاوینەکانیشی لە چنارۆک بە خوێندن ڕادەبوارد. زۆر بەداخەوە لە سەرەتاکانی ئەم ساڵەی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کرد...

لە ناو فەقێکاندا دەنگ خۆش پەیدا دەبوون. لە جەماعەتی شێخەکانی «سەلان»<١٧> یەکیان دەنگ خۆش بوو. برا گەورەیان مەلا شێخ محەمەدی کوڕی شێخی سەلان مرۆیەک بوو دەتگوت فرشتەیە. گەنجی هێندە ئەرباب و شیرن ئاکار هەر نابێتەوە. ئەویش زۆر بە گەنجی ڕۆیی. وای کە لە چنارۆکەوە بەرەو شاخەکانی کوێستانان ڕادەماین و مەلا شێخ محەمەد یەک یەک ناویان و هەوارەکانیان و لووتکەکانیان و گوندی دەوروبەریانی باس دەکرد. لەوم بیست لووتکەی (ئاراسن) نزیکی دێی سەلانی ئەوانە. چەندی حەز دەکرد و حەزم دەکرد هاوینێکیان بچمە لایان و لەو شاخانە گەشت و گەڕان بکەین. بەر لە خۆی ئامۆزایەکی، مەلا شێخ محەمەد، چەند ساڵان لای باوکمی خوێند و هاوینان دەهاتە چنارۆک بەڵام تەبیاتی جودا بوو لە مەلا شێخ مەحەمەد، هەمیشە کنارەگیر بوو لە تەمەنیشدا ڕەنگە بە دە ساڵ پتر لەو گەورەتر بوو ناشزانم چی بەسەر هاتووە...

فەقێ جەلالێک بەینێک لامان بوو بەڕاستی دەنگی خۆش بوو بەڵام لەوەتەی گوێم لە دەنگی فەقێی کورد بووە، کەسم نەبیست هێندەی فەقێ ئەحمەدی ئالانی دەنگ خۆش بێ. کە دەیگوت:

دڵ بۆتە بۆتە بۆتە پڕ نار و پڕ حەرارەت

فەوتاوە دڵ ئەوێستا خەریکی حفظی جانم

ئاگری لە گوێگر بەر دەدا، زەمزەمە و چەهچەهەیەکی کوردانە نەک فارسانە لە دەنگیدا هەبوو جودا بوو لە هەموو دەنگێک. نازانم ئەویش چی بەسەر هات. لێرەدا شتێک لە مامۆستا ڕەشوانی ئاشکرا دەکەم، لەگەڵ مەلا سەید عەولادا لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی نزیک ماڵی خۆمان دەیخوێند پاش عەسرێکیان بە عادەتی فەقێیان نۆرەی (راتبە) وەرگرتن لە ماڵان هی ئەو بوو. هاتە بەردەرگەی ناوەندی نێوان دیوەخانە و لای حەرەمی ماڵی ئێمە و دەنگی هەڵبڕی، لە جیاتی ئەوەی بڵێ ڕاتبەی فەقێیان بچنە بەهەشتێ گوتی بچنە مزگەوتێ... دەیزانی باوکم گوێی لێیەتی یەکسەر بە خێرایی بەرەو مزگەوت ڕۆیشتەوە. بە خودا مامۆستا ئەو هەڵەیەی بەر لە چل ساڵێک گەلێک بە تامتر بوو لە زۆر ڕاستییەکانی ڕۆژگاری بۆمبای ئەتۆم.

نوکتەیەکی دیکەی فەقێیانە لێرەدا جێی دەبێتەوە، ئەو ساڵەی مەلا ئەسعەدی کانی مارانی ماڵی هاتبووە کانی کەند فەقێیەکمان لە فەقێکانی سوختە ناوی فەقێ باوەدین بوو (دواتر بووە مەلایەکی

لێهاتوو). له بانگدان دەنگی تا بڵێی ناخۆش بوو. نیوەڕۆیەکیان باوکم و هەموو مەلا و فەقێکان لای مەلا ئەسعەد بانگ هێشتن کرابوون. له بن کەپرێک دانیشتبووین، چیغ به لای هەتاوەوه گێردرابوو. لەو دیو چیغەکەوه پاڵا گامێشێک، که لێمانەوه دیار نەبوو، قۆڕاندی ئەمما چلۆن قۆڕاندنێک، هەندێک ڕاپەڕین بۆ ئەوەی پاڵاخەکه دەرکەن چونکه به ڕێکەوت زۆر له جێی باوکمەوه نزیک بوو. باوکم گوتی لێی گەڕێن هەر نەبێ له بانگەکانی فەقێ باوەدین ئەهوەنترە.

فەقێ مستەفایەکی یەک چاوی خروێلکاوی هەبوو به قەدەر سوعاد حوسنی له ڕێک خستنی جل و بەرگ و سمێڵ و برۆکانی خەریک دەبوو (به داخەوه سوعاد سمێڵی نییە). به مووکێش مووی زیادی هەڵدەکێشان، کشتەکی دەکرد، ڕیشوەی مێزەر و جەمەدانەی بەر دەدانەوە، خۆی به یووسفی زەمانه حیساب دەکرد. هێندە قسە چەور و لووس بوو خەڵقی له خشتە دەبرد. نازانم سەرەنجامی به چی گەییشت ئەمما لەگەڵ هەموو ئۆیین بازییەکی که پێیەوه دیار بوو مەجلیسی خۆش دەکرد و له خزمەت وەرز نەدەبوو. بێگومان له کەسبی خۆ شیرن کردن لای ئافرەتیش چەشه خۆر بوو بوو دەنا ئەو زەحمەتیه بەردەوامەی خۆ تاس و لووس دانی نەدەکێشا.

فەقێکان له بن شاخی سوولی پاشا و له قەد گردی نێوان ئەو سووله و کانی خاتوون ساباتیان ساز دەدا، ئەوی تەنبەڵیش نەبایه بۆ نووستنی شەو کەپرێکی یەک نەفەری قووت دەکردەوه هەر نەبێ له زیندەوەری شەوگەڕیدە ترس شکێنی دەکرد. ئەو ڕۆژانەی مێوانمان دەبوون به مەلا و فەقێکانەوه قەڵەباڵغیەکی مزری پەیدا دەکرد. ساڵێ له کۆییەیان تاق و جووت به مێوانێ دەهاتن بەڵام هەموو هاوینێک، هەتا باوکم مابوو ئاغاکانی غەفووری له پێشیانەوه مەلا حەوێزاغا و کاکه زیاد، سەردانی بابمیان دەکرد و دوو ڕۆژ و شەوێک دەمانەوه. جەمیلاغای حەوێزی، قایمقامیش بوو، هاوینێکیان به هەموو مەئمووره زلەکان و گەلێک له دۆست و ناسیاوی دیکەوه ڕۆژێکی لەبیرنەکراوی لای باوکم ڕابوارد، مامه حاجی عەبد جاسم ئەوسا له تافی جوانیدا بوو، قسەخۆش و مقلد و زمانزان و شارەزاییێکی وەهای کورد و تورک و عەرەب بوو (به هەموو لەهجەی زمانەکانەوه) تاکی نەبوو. ئەو ڕۆژه بێموبالەغه کارێکی وەهای کرد نه به شارلی نه به عادل ئیمام نه به هیچ کەس دەکرێ. خۆی پۆلیس بوو بەڵام پایەی لای هەموو گەورەپیاوانی کوردەواریی ئەو ناوچانەی کۆیه و ڕانیه و پژدەر و خۆشناوەتی و نازانم کوێ گەلێک بەولای ئەو حیسابانەوه بوو. له تەقلیدی معاونی شورتەی خۆی، به تەمسیلەوه ئەو ڕووبەڕووبوونەی دەگێڕایەوه که له نێوان مەفرەزەی شورتە، به سەرۆکایەتیی معاون شورتە (قادر ئەفەندی) و دەستەی چەتە مەشوورەکەی ئەوسای کوێخا مەجید ڕووی دابوو. له گەرمەی تەقەدا (هەموو هەر خۆی عەبد جاسم بەرپای دەکرد) که قادر ئەفەندی تینی بۆ دێت چۆن ڕای کرد و دەشی گوت (جەسوورم جەسوورم) و خۆی کوتایه بن کورتانێکی کەر. عەبد له بن کورتانەوه دەستی هەڵدەتەکاند و ئەو حەلەق بەلەقانەی دەردەپەڕاند که قادر ئەفەندی له دەمی تەسادمەکه بزرکاندبوونی. قادر ئەفەندیش وەکوو ئەو خەڵقه لەسەر پشت کەوتبوو. ئەوەی عەبد دەیکرد و دەیگوت به هیچ کەسێک ناگێڕدرێتەوه.

ڕۆژێک له ڕۆژەکانی چنارۆکمان دەمی چێشتەنگاو، بێ ئاگا، دەوری پەنجا سوارێکی پژدەری به پێشەوای مەحموداغای حاجی ڕەسووڵاغا که بەرەو ڕانییه له ڕێدا بوون، لایان دایه لای باوکم. له

سەردانی موتەسەڕیفی هەولێر دەگەڕانەوە کە بۆ کارێکی نێوان پژدەر و حکومەتدا بۆی چووبوون. باوکم مەحموداغای خۆشدەویست، ڕاستییەکەی، مرۆیەکی لێ هاتوو و لایق بە براگەورەیی بوو، تەنانەت پیرۆتاغای براگەورەی خێزانی حاجی ڕەسووڵاغا هەموو کاروبارێکی سەر بە عەشایەر و حکومەتی بەو سپاردبوو. لە سەردانی ڕەزاشاشدا کە وەفدێکی پژدەری بۆ تەبریک و بۆ وتووێژی بەرژەوەندئامێز چووبووە تاران مەحموداغا نوێنەری تایفەی مەحموداغا و قسەکەری وەفدەکە بوو بوو. بۆمی دەگێڕایەوە کە چەند ئەسپێکی زێدە ڕەسەنیان بە دیاری پێ بووە و ڕەزاشا لە ئەحواڵی بابەکر و عەباس – ی پرسیبوو، مەبەستی بابەکری سەلیماغا و عەباسی مەحمووداغایە. ئەو ڕۆژە دەوری کەمتر لە سەعاتێک مانەوە، دوای «چایە و مێوە» دۆعاخوازییان کرد. لە دەورانێکی زووتردا، کە جارێ من نەهاتبوومە دنیا، بابەکری سەلیماغاش جارێکیان لای دابووە چنارۆک، نیوەڕۆژەی لەگەڵ باوکمدا خوارد بوو. ئەوسا ئەحمەد تەوفیق بەگی تابوورئاغاسی، کە لە تەشکیلاتی حکوومەتی عیراق بوو بە موتەسەڕیف و خوارازای پژدەریان بوو، ئەویش لەگەڵ بابەکراغادا بوو، تەمەنی گەنج و شکڵی بەگزادانە و مەند و مەستوور بوو… بەپێی گێڕانەوەی باوکم هەست بەوە دەکرا کە ئەحمەد بەگ پەروەردەی شارە نەک عەشایر، تا ئەوەی باوکم مامی تێگەیاندبوو کە هەمیشە ئاگاداری دڵڕاگرتنی بکات و پلەی حورمەتی لە جیرانەتی حورمەتی بابەکراغادا بێت.

هاوینێک لەو هاوینانەی خوێندنی ناوەندیم کارەساتێک لە ڕانیە ڕووی دا بۆ ئێمە لە زۆر سەرەوە دڵ تەزێن بوو. جەلال سائیب قایمقامی ڕانیە بوو. کوڕەکانی لە پشووی هاوینە سەردانی دەکەن. خەڵق هەموو لە سەربانان دەنوون، تاوانبارێکی بێویژدان بە نیازی کوشتنی جەلال بەگ لە تاریکیی شەودا پارێز دەبا بۆ ئەو بانەی خێزان لێی نووستن. وەک دەگێڕنەوە کەمال ئەو شەوە لە نوێنی باوکی دا دەنوێت. لە دەسرێژدا کەمال بەرکەوت و کوژرا. خەبەرەکە و گەنجایەتی و بێتاوانیی ئەو ناکامە کاری لە دڵی خەڵق کرد جەلال بەگ ناسیاوی باوکم بوو، ساڵی پێشتر سەردانیشی لێ کرد لە چنارۆک تەنانەت چەند جلدێکی کتێبی (صبح الأعشی)ی قەلقەشەندیشی لە باوکم خواستبۆوە دواتر کە بۆی ناردەوە وردە پەراوێزی لە هێندێ شوێنی کتێبەکە نووسیبوو بە خەتێکی وردی خۆش. جا ئەگەر ئێمە پتر لە کۆیێ دیکە بۆ مەرگی کوڕەکەی خەفەت بخۆین سەیر نییە.

کارەساتەکە بووە هۆی یەکتر تاوانبارکردن لە لایەن دەسەڵاتدارەکانی هەرێمی ڕانیە، هەر یەکەیان دەیویست گومان لە خۆی دوور بخاتەوە بەهۆی گومان بردنە سەر خەڵق. لە ئاکامدا سواراغای تێدا موتەهەم بوو هەرچەند کەم و زۆر دەخلی بەسەر کارەکەوە نەبوو. جەلال سائیب داوا لە سواراغا دەکات کە سوێندی بۆ بخوات نە خۆی نە کەس لە جەماعەتی ئەو ئاگای لەو کارە نییە. سواراغا لە سوێند دەترسا. گوتبووی لە جیاتی کەس سوێند ناخۆم بەڵام هەر چۆنێکی دەڵێی سوێند دەخۆم لە سەر هێندێ کە خۆم لە هیچ ڕووێکەوە ئاگاداری ئەو کارە نیم. سواراغا درایە مەحکەمەی کوبرا لە کەرکووک. ئەحمەد حامید سەراف بۆی گێڕامەوە گوتی (من مدعی عموومی بووم لە کەرکووک. لام ئاشکرا بوو کە سواراغا بێسووچە و بۆی هەڵبەستراوە. بە پێچەوانەی فەرمانی وەزیفەم زۆرم یاریدە دا تا ڕزگار بوو).

چی دەگوترێ با بگوترێ لە بارەی تەماع کوێری و دین بە قوربانی دنیا کردن، ئەمما گومان لەوەدا

نییە کە سواراغا هەموو شتێکی خۆی بە گیانیەوە خستە مەترسی تێچوون لە ئاست حورمەتی ئەو قورئانەی کە بە لایەوە کەلامی خوا بوو. ڕەنگ بوو سوێند بخوا چونکە بەڕاستی بێتاوان بوو بەڵام زێدە تەقییەتی لە قورئان هەبوو نەیهێشت بە پشت گەرمی بێتاوانی خۆی بۆ غەیری خۆی ڕەپەی لێ بێنێ... مەسەلەکە پاش چەندێک زانرا لە کوێوە و چۆن کراوە، کە فەوزی سائیب لە ١٩٥٢، ١٩٥٣ بوو بە قایمقامی ڕانیە ئەوانەی بەو ئیشەوە ناویان دەرچوو ترسیان هەبوو فەوزی تۆڵەیان لێ بستێنێتەوە بەڵام کاکە فەوزی وەکوو مرۆیەکی ڕۆشنبیر و شیرپاک عاتیفەی تێکەڵ بە وەزیفە نەکرد و تێی گەیاندن کە ئەو نەهاتوە بۆ تۆڵەستاندنەوە و ترسیان نەبێ.

لەو پلەیەی خوێندنی ناوەندیمدا ئینقیلابی بەکر سدقی و کوژرانی دواتری ڕوویدا. لەبیرمە ڕۆژنامەی عەبدولغەفوور ئەلبەدری چەند گوتارێکی زێدە وێراوی دژی ئەو ئینقیلابە نووسی. کە لە مەکتەب دەگەڕامەوە بۆ مزگەوتی قەڵات جەریدەکەیمان دەخوێندەوە و تێکڕا ئافەرینیمان لەو نەترساوییە و مەنتیقە بەهێزەی دەکرد کە گوتارەکانی تێیانڕا دیار بوو. هەر لەبیرمە لە ئاست بەیانێکی (جەعفەر چەلەبی ئەبوو تممەن)دا کە بووبوو بە وەزیری دارایی و گوتبووی خەزێنەی دەوڵەت بەتاڵە عەبدولغەفوور ڕەخنەی گەورەی لێ گرتبوو بەوەدا کە دوژمنایەتیی شەخسی وەها لە وەزیرێک بکات ئیفلاسی دەوڵەتەکەی بە هەموو جیهان ڕابگەیەنێ.

هەرچییەکی بە دوا کاتەوە لە بارەی هەڵوەستی کورد بەرانبەر بزووتنەوەی بەکر سدقی بگوترێ هەڵکەوتی ئەو دەمە یاخود هەڵوەستی ئەو دەمە ناگۆڕێ. کوردەواری جگە لە تیرێژێکی ڕۆشنبیرەکان و سیاسییەکانی بەو لاوە لەو بارەدا نەبوو خێرا بە خێرا هەستی خۆی لە ئاست ڕووداوی ڕەسمی و حکومەتی و ئاڵ و گۆڕی وەزارەت دەرببڕێت. خەڵق کە هیچ ئاگای لە بنج و بناوانی ڕووداوێک نەبێ (ئێستاش تێی نەگەییشتوە) چۆناوچۆنی بۆی دەکەوێتە جرتوجۆیان؟ بە ئومێدی چی؟ لەکوێوە بزانێ کامیان لەوەی ڕۆیشت و لەوەی هات بۆ ئەو چاکترە؟ چەند کەس لە هەموو کوردستان جەریدەی دەخوێندەوە؟ چەندی تێی دەگەییشت؟ کێ گوێی لە دەنگی ڕاگرتبوو؟ خۆی چ دەنگێکی هەبوو یاخود پەیدای کردبوو تا دەریببڕێ؟ لەو سەردەمەدا کە پەنجا ساڵ پێش ئەمڕۆکە بوو، سیاسەت گەپی نێوان تیرێژی سیاسیەکانی سەرەوە و بەشێکی ئەفەندییەکانی شارستان بوو کە بە لێـڵی و لە شێوەی هەڵپە و پەلەدا هەڵوێستی خۆی ڕادەنواند. لەو دەمانەدا جارێک تاکە حیزبێک پەیدا نەبووبوو ڕەگی لە نێو گەلدا داکوتابێ. بە موناسەبە دەڵێم لەو ساڵانەدا حیزبی (الاخاء الوطني) لکێکی لە هەولێر کردبۆوە. بەرەی مەلا ئەفەندی حەزی لێ نەدەکرد، خەڵقی شاریش سەیریان پێی دەهات، دەستەیەکیش هەر گوێی پێی نەدەبزووت. زۆری نەبرد لە خۆوە هەڵوەشایەوە. (ڕیفعەت ئەفەندی) لە دۆستانی مەلا ئەفەندی هەڵبەستێکی عەرەبی هۆنیبۆوە سەرەتاکەی وەها دەست پێ دەکا:

فاه ثم اه ثم اه　علی حزب الاخاء و ما جناه

کۆتاییەکەشی بەم بەیتە دێت کە بە حیسابی (جمل) مێژووی هەڵوەشانەوەی حیزبەکە پێک دێنێت:

فحطم قامه الأعدا وأرخ   تفرق شمل كل من نواه

مەبەس لە شکاندنی باڵای (اعدا) لە ناوبردنی ئەلفەکەیەتی بەوەدا یەک ژمارە دەردەکرێ لەسەر جوملەی نرخی پیتەکان کە دەکاتە ١٣٥٢– (١٩٣٢، ١٩٣٣)، یەکێکی لێ دەرچێت دەمێنێتەوە ١٣٥١ (١٩٣٢–١٩٣٣).

داماو سەید حوسێن حوزنی موکریانی ناوناوە سەردانی مەلا ئەفەندیی دەکرد لە مزگەوتەکەی قەلات. کە باوکم هاتبایە هەولێر و حوزنیش لە هەولێر بایە دەهاتە لای. وەک کە مامۆستا گیو دەیگێڕێتەوە لە هەندێ نووسینەکانی خۆیدا، سەید حوسێن لە مەسەلەیەکدا سەغڵەت کرا. مەلا ئەفەندی و باوکم پشتگیرییان لێ کرد. من، بێ ئەوەی لە نزیکەوە چەندوچۆنی مەسەلەکە بزانم، هەستم دەکرد لە هەندێ سەردانەکانیدا، سەید حوسێن بێئارامیی پێوە دیارە. هەتا پتر هۆشم بە دنیا دەشکا پتر خەفەتم بۆ سەید هەڵدەگرت. تۆ وەرە وەکوو کە پشیلە بێچووەکانی بە دەم دەگێڕێ بۆ شوێنی سەلامەت، چاپخانەیەک لە سووریەوە بە شان و مل هەڵگرە بۆ خزمەتی کوردایەتی و چوارگۆشەی وڵاتی پێ بکە، بە ئەرک و مەسرەفی ژیانی کولەمەرگی کتێب دانێ لە زیندووکردنەوەی ناو و مێژووی میللەتەکەت ئنجا لە جیاتی پاداشتی چاکە و مەردایەتی قەبرت بۆ هەڵکەنن!! پەحا کە ئەم دنیایە ناوناوە خۆی وەها خوێڕوو دەکات کەڵکی پێوە نامێنێ.

لە بیرەوەریی سەید حوسێن دەڵێم یەکێک لە قوتابییە هاوپۆلەکانم بورهانی سلێمان بەگی سلاحشۆری ڕەواندزی بوو. سلێمان بەگ لە مەلا ئەفەندی مێوان دەبوو، ئەو پیر و من جحێڵ زۆر شەوان دوای بەسەرچوونی کۆڕی دیوەخانە بە یەکەوە دادەنیشتین و داستانی بیرەوەریەکانی خۆی بۆ دەگێڕامەوە. مێژووی ئەوروپامان دەخوێند لە نووسینی مامۆستا عەلی حەیدەر کە کوڕی سلێمان بەگ بوو.

هەرچەند عەلی حەیدەر لە سیاسەت زۆر پێشکەوت بەڵام بە خۆیشم گوتووە کە سەقافەت خەسارەتێکی گەورەی لێ کەوت بە دوورکەوتنەوەی لە نووسین و دانان. ڕاستییەکەی خۆدزینەوەی عیززەدینی مەلا ئەفەندیش لە نووسین خەسارەی لێ داین. بەڵام پەرۆش هەڵگرتن لەوان دادی کەس نادات. وابزانم لە سەرەتاکانی هاوین بوو، ڕەنگە هی ساڵی ١٩٣٥، یەکەم جار چووم بۆ شەقڵاوە. ڕۆژێکیان لەگەڵ عیززەددین و قاسم و موحسیناغای سەرۆکی بەلەدیە بە ئۆتۆمۆبیلی مەلا ئەفەندی چووینە لای میرانی قادر بەگ لە شەقڵاوە. لە بن درەختە چنارە زلەکانی دیوان دانیشتین ڕۆژێکی خۆش و تەجرەبەیەکی نوێ بوو بۆ من چونکە پێشتر بەرەو شەقڵاوە لە هەڵەتەکانی خانزاد تێنەپەڕیبووم. پیرمەم ئەوسا یەک چایخانەی ژێر کەپرێکی قەلەندەری لێ بوو ڕێبوار هاوینان چایە و ماستاویان لێ دەخواردەوە. بڕوا ناکەم زستانان لە ترسی سەرما کەسی لێ مابێتەوە چ نوا و خانووش دیار نەبوو بۆ زستان دەست بدات، یان هەر نەبێ من وەهام بە بیر ماوە. لەگەڵ ئەمەشدا پیرمەم خۆی جێگەیەکی دڵگوشاد و دارستان و دوورخوێنەوە بوو، هەر لە چیای مەقلووبی لای مووسڵەوە تا شاخەکانی سنووری ئێران و توورکیای لێوە دیار بوو.

قادر بەگی شەقلاوە کە بە میرانی قادر بەگ دەناسرا و دەمێک بوو لە هەموو هەڵبژاردنێک بە نائبی هەولێر دەردەچوو، لە کۆنەوە دۆستی مەلا ئەفەندی بوو ساڵ لە دوای ساڵیش دۆستایەتییان بەهێزتر دەبوو هەتا وەهای لێ هات بوو بە یەکەم دۆستی. لە خوێندنی ناوەندیمدا بووم و تازە لە هەڵبژاردندا قادر بەگ بوو بۆوە بە نوێنەری شەقلاوە لە نکاو ئەمری خوای کرد.

باوکم لەو دەمەدا مێوانی مەلا ئەفەندی بوو، بە یەکەوە چوونە سەر تازیەکە. گەرما و گەرمی و بێوەخران مەلا ئەفەندی لەگەڵ کاربەدەستانی بەغدادا دوا و یەکسەر سدیق بەگی کوڕە گەورەی قادر بەگ کە جارێ سی ساڵەشی تەواو نەکردبوو لە جێی باوکی کرا بە نوێنەر. جێی خۆیەتی لێرەدا تێوەرێخێک لە لاوە بهێنم بۆ ناو قسەکانمەوە. لە یاداشتێکی دەسنووسی فایق بێکەسی نەمر کە کاتی خۆی من لە کۆڕ بووم شێرکۆ بێکەس بۆی هێناین، فایق بێ زمانگرتن باسی ئەو شتانە دەکا کە لە تەجرەبەی خۆی دیتوونی. لە سەردانێکی شەقلاوەی مێوانی میرەکان دەبێ، زۆر زۆر مەمنوونە لە پیاوەتییان و بە کوردپەروەریان دادەنێت. چ لەوانەوە بێت و چ لە غەیری وانەوە بێت هەر چاکەیەکی دیتبێتی وەیا بە خۆی گەییشتبێت بێ کۆمە کردن دانی پێ دادەهێنێت تا ئەگەر کەسێک نانێکی بۆ کڕیبێ وەیا پارەی ئۆتۆی بۆ دابێت باسی دەکات. لە قسەکانییەوە، میرەکان خزمەتیان کردووە.

بەڕاستی مەردایەتی لەوەدایە کە بێکەس کردوەتی. حەیفە ڕاستی پێ شێل بکرێت هەر وەک حەیفە بە کەیفە مەدحی خەڵق بکرێت بێ ئەوەی پێداویستی مەدح هەبێت. شێرکۆش وەک پیاوی بە خۆ ڕاپەرموو ئەو ڕاز و نیازەی باوکی خستە ڕوو، ماڵی ئاوابێ. خۆزی ئەو یاداشتانە، هەرچەندە کەمیشن، بڵاو کرابانایەوە. لە تەرازووی بەراوورد کردندا بە لای مجێزی منەوە یاداشتەکان لە بەشی زۆری شیعرەکانی بێکەس بایەخدارترن، چونکە هەرچۆنێک بێ شیعر ئارایشی پێوەیە، یاداشتەکانی هێندەی کەسێکی لە حەمامدا تەنها بێ، ڕووتن و هێندەی دیمەنی ڕووتیش ڕاستگۆن.

ئەحمەد تۆفیق بەگ زۆری دەوام نەکرد بە موتەسەڕریفایەتی لە هەولێر، ڕەنگە بە هەمووی ساڵێک نەمایەوە و نەقڵ کرا. وەها بزانم دوای ئەو مستەفا یەعقووبی بوو بە موتەسەڕریف. لەو ماوەیەشدا دوای نەقڵ بوونی جەمیلاغای قایمقامی کۆیێ بۆ ڕانیە کەریم بەگی ڕەواندزی بوو بە قایمقام. دوای ئەو ڕامز بەگی یەعقووبی و یەحیا بەگی عەبدوڵڵا موخلیس بەگ کە ئەویش وەکوو کەریم بەگ سەر بە بنەماڵەی پاشای کۆرەیە. لە دەمی موتەسەڕریفایەتی ئەحمەد بەگدا، لە کۆیێ ئەحمەد سامی دەبوونی مووسڵی قایمقام بوو ئیتر کاتەکەی دەکەوێتە نێوان دەمی قایمقام کەریم بەگ و یەحیا بەگ یان ڕامز بەگ. سرەی ئەو قایمقامانە کار ناکاتە سەر گەشتەکەی من، لە دەفتەری حکومەتیشدا ئەو سرەیە پارێزراوە.

دەبوو پێشتر باسی تێپەڕینێکی ئیسماعیل حەقی شاوەیس بە چنارۆک و بیتوێندا بکەم بۆ هەرێمی پژدەر و سەردەشت. ماڵمان لە چنارۆک بوو دەمەو عەسرێک ئیسماعیل شاوەیس لای دایە چنارۆک. هەر لەبیرمە باوکم لە بن شاخەکەی سوولی پاشادا دانیشتبوو، کە ئیسماعیل بەگ گەییشتە جێ باوکم بەلایەوە چوو، ئەو مرۆیە کە هەتا بڵێی ڕاستگۆ و حەقپەرستێکی بێفێڵ بوو بۆ باوکم هات و گوتی: قوربان (سوێندیشی خوارد) دەستی کەسم ماچ نەکردوە ئەمما بە فەخرەوە دەستی تۆ ماچ دەکەم. تەنها لەو سەردانەدا حەمەد بەگی قالە چاوشین، کە ناسیاومان بوو، بە سواری لەگەڵیدا بوو. سەمەدی حاجی

محەمەدی بەنناش (کە مەشوور بوو بە حاجی مەنجەڵ) بە پێیان کەوتبوە ڕێ بەڵام نەهاتە بن سوولی پاشا. لە چوون و هاتنەوەدا ئیسماعیل بەگ لای دایە چنارۆک. لە گەڕانەوەدا بوو لێمی پرسی، چ دەرسێک حەز لێ دەکەیت؟ منیش بێگرفت گوتم: عەرەبی! حەزی دەکرد شتێکی دیکە بڵێم. ئێستاو ئەوساش نەمزانی ئەو چوون و هاتنەی بۆ چی بوو.

لەو ساڵانەدا چەندێکی ماڵمان لە کۆیە بایە یان خۆم سەردانی شارم کردبایە ڕابواردنی عادەتیم لە نادییەکەی فەرمەنبەران بوو. لە هاویندا بە زۆری کاتی دەوامی ڕەسمی هەر مامۆستاکانی مەکتەب و قوتابییەکانی کە لە جێیان دەیانخوێند و هەندێک لە خەڵقی شارەکە حەز بە ڕابواردنی ئەفەندییانە دەکەن لە نادی کۆ دەبوونەوە.

ئەوسا خەڵقەکە بڕبڕ و کەرتکەرت نەبووبوون، جارێ جوداوازی بیروباوەڕی سیاسی (ئایدیۆلۆجیا) پەیدا نەبووبوو، تەنانەت یەکێکی وەکوو زەنوون ئەیووب بە مامۆستایی بۆ کۆیێ نەقڵ کرا، بێگومان لە دڵدا بیری سەر بە چەپی هەبوو، بەڵام هیچی وەهای نەدرکاند جودابێ لەوەی بە عمومی ئەو خەڵقە دەیگوت. ئەگەر لە نێوان گرووپەکانی نادیدا جودایی هەبووبێ هی هۆی عادەتی بوو کە لە سەدان ساڵەوە کاری جودا کەرەوەی بەجێ هێناوە. هەر لەبەر نەبوونی جوداوازی ئایدیۆلۆجیا لە ماوەی چەندین ساڵدا بە دەگمەن نەبێ دەمەقاڵێ و شەڕە چەپەڵۆکێ ڕووی نەدا. ئەوسا گیانێکی کوردایەتیی ساف و بێقۆرت هەبوو، کەس لەسەری بە شەڕ نەدەهات، بە تێکڕاییش ئەفەندییەکان حەزیان دەکرد دەنگ و سەدای (معارضە) لە بەغدا ببیەن.

ئەفەندییایەتی لە نێوان بەشێکی پیاو ماقووڵ و بەچکە توجارەکاندا شەرمنانە دەستی پێ کرد و لە چاو شاری دیکە بە درەنگە کاتیشەوە بوو. بەڵام زۆر بە سەیری ئەندامەتی نادی بۆ غەیری مەئمووران پتر لە پیاوە ناسراوەکانی دییان و جوولەکەوە سەری هەڵدا، ئەمما هەر بە جلکی کوردی. پیاو ماقووڵ و بەچکە توجارەکان، وەک لەبیرمە، پاش جوولەکە و دییانەکان سەردانی نادی و ئەندامەتییان دەست پێ کرد. وا بزانم کۆیێ بەر لە هەموو قەزاکانی لیوای هەولێر نادیی لێ کرایەوە.

ساڵی ١٩٣٧ لە پۆلی سێیەم و ئەزموونی بە کالۆریا دەرچووم. لە ئینگلیزی حەفتاوپێنجم وەرگرت بەڵام بە پێی ئەوەی لە مەعهەدی بەریتانییەوە کتێبـم بە پاداش بۆ هات دیارە لە هەموو قوتابیەکانی بەکالۆریای ناوەندی چوار لیوای سەرووی عێراق نومرەم پتر بوو لە دەرسی ئینگلیزی. هەر لەبیرمە ناوی کتێبەکە Through Space and Time بوو. باوکم لێی داوا کردم بۆی وەرگێڕمە سەر کوردی یاخود عەرەبی. بەشێکیم خستە سەر عەرەبی بەڵام کتێبەکە گەورە بوو نەمتوانی لە کەمێکی بەولاوە بە ئەستۆوە بگرم، باوکیشم چاوپۆشیی کرد، هەر ئەوەندەی ئامۆژگاری کردم کە ئەگەر زانیارێکی گرنگم هاتە بەرچاو بە قسە بۆی بلێمەوە. مەبەستی بوو زانیاری سەر بە فەلەک لە کتێبی نوێ وەربگرێ تاکوو لە پێویستدا بۆ تەفسیری هێندێک شوێنی قورئان بەکاری بهێنێ.

هەر لە پۆلی سێی ناوەندی دەرچووم بڕیار درا پۆلی چوارەمی ئەدەبی لە هەولێر بکرێتەوە و مەکتەبەکە بوو بە سانەوی. مامۆستاکانمان زۆر بووبوون، چەند کەسێکی سووریەیی خوازرابوونەوە بۆ سوود بەخشی مزاش بوون. سەید ئەحمەد مستەفا عەرەبی و تەئریخی پێ دەگوتین، عەبدولقادر حەیدەریش

ساڵێک لەو دوو ساڵانەی سانەویمان مامۆستای تەئریخمان بوو. نەجیب لازار ریازییاتی دەگوتەوە، بلیمەتێک بوو بە ئاکاری شیرینەوە. باوکی، لازار ئەفەندی، ددانی نەمابوون، بە (محاضره) فەرەنسەیی پێ دەگوتین. نەجیب دوای چەند ساڵێک شێوا و کەوتە شەماعیە بەڵام لەوێشدا زیرەکایەتیی کۆنی پێوە مابوو تا ئەوەی خۆم دیتم رۆژنامەیەک، یان گۆڤارێک، ریپۆرتاژی لەسەر بڵاو کردەوە.

ئای برای خوێنەر کە مەفتوونی منارەی چۆلی بووم. های لە یەکەم سەردانی هەولێرمەوە کە دیتم لە دوورەوە گەردەنی کێل کردووە خەریکە، لە بەرزایی، شەڕ بە قەڵاتی هەولێر دەفرۆشێ، بووم بە لایەنگیری. بە سەرنج گرتن زانیم کۆشکە بڵندەکانی قەڵات نەختێک لەو تێهەڵکشێوترن و بە سەریدا دەنوارن بەڵام لەلای خۆمەوە بەوەدا بۆم تێدەهێنایەوە کە ئەگەر جێگاکەی لەو چاڵاییەدا نەبوایە قەڵاتەفەندی نەیدەتوانی ئەو نازوفیزە بکات. لە ساڵی ١٩٣٠ کە یەکەم جار سەردانی هەولێرم کرد منارەکە مەودایەک لە دەرەوەی شار بوو، هەر بۆیەش پێی دەگوترا منارەی چۆلی، تا ئەو ماوەیەی منیش لە هەولێرم دەخوێند هەر لە چۆلی مایەوە. لەگەڵ وەستا تەها و یەکێکی دیکەش لەوانەی لە خزمەت باوکمدا هاتبوون، وابزانم خدری حەمە لاڵ بوو، چووینە دیار منارەکە، دەرگاکانی بێ دەروازە بوون. من لە بن منارەکە مامەوە ئەوان لە ناودا بۆی سەرکەوتن تا لە هەندێ کولانەکانییەوە کە سەریان دەردەهێنا دەتگوت سەری منداڵە لەبەر بەرزایی و دووریبیان. کە پاش چەندین ساڵ کتێبەکەی (ریچ)م خوێندەوە و زانیم لە کۆندا گەلێک بەرزتر بووە تا ئەوەی ریچ دەڵێ شوێنی لێ بانگ دانی مابوو، لەو شوێنە بەولاترەوە وێران بووبوو، هەر بە جارێ ڕام شکاند بەسەر قەڵاتی هەولێردا. ڕاستییەکەی بەر لە دیتنی ئەو کتێبەش دەمزانی منارەکە بەرزتر بووە بەڵام چوزانم شوێنی بانگدانی مەلا پتر لە سی مەتر دوورە زەوی دەبێ. ئەو مەلایە ئەگەر پیر بووبێ هەر بەشی بانگدانی یەک حەفتەی کردووە چونکە سەرکەوتنی ٣٥ مەترەی پێچە بە دەورە بەسەر پێپلکەی سوایەوە، چراش بە دەستەوە لە شەوی تاریکدا یان بە خەواڵۆیی بەیانیان، هەر جارە نرخی چەند ڕۆژ عومر لە پیاوی پیر دەستێنێ. ئەدی ناڵێن گۆزە لە ڕێگەی سەراو دەشکێ؟. وابزانم لە پۆلی چوارەم بووم لە بەرەو کۆتاییی بەهاردا ئاهەنگێکی (کێبەرکێ- مسابقە)ی خیتابە لە قوتابخانەکەمان گێڕدرا.

من بە سەرناوی (اهمیة الطیران في العصر الحدیث) شتێکی باشم نووسیبوو. قوتابییەکان هەریەکە بابەتێکی لە کەسێکییەوە بۆ نووسرا بوو، هەرچەند وەهاش ڕانوێندرا کە خۆیان گوتارەکانیان نووسیوە. فەتاحی محەمەد ئەفەندی مفتی (مفتی ئامۆزای مەلا ئەفەندی بوو) هەڵبەستێکی باوکی لە مەدحی مەلیک غازی خوێندەوە بە هونەری تەمسیلەوە وەهام دەزانی یەکەم دەردەچێ. تەنها قافیەی بەیتێکی ئەو هەڵبەستەم لەبیر ماوە (غاز محارب). کە بریاری لیژنەی نرخاندن دەرچوو پاداشی یەکەم بە ئیحسان شێرزاد درا، دوەم هی من بوو. کاک ئیحسان بە پۆل لە دوا منەوە بوو، بەڵام هەرچۆنێک بێ پاداشەکەی وەرگرت لێی پیرۆز بێ. دواتر ریفعەت ئەفەندی (ڕەنگە ئەوسا یان ساڵی دواتر بوو بە کارگێری قوتابخانە) پێی گوتم، شایەدیش لە بەیندا بوو، کە دەبوو پاداشی یەکەم بە من بدرێ. نەیدرکاند لەبەرچی بریار جۆرێکی دیکە بوو.

ئەمە دەڵێم نەک خوانەخواستە لەبەر پەرۆشێک یان خۆ بە مەغدوور زانینێک. ساڵەهای ساڵە دڵم بۆ

ئیحسان شێرزاد، وەک بۆ خۆم، کراوەتەوە بە هەموو بەڵگەیەکیش ئیسپاتی کردووە هەموو ڕێزێک و یەکەمینایەتییەکی لێ دەوەشێتەوە. تەنها مەبەستێکم هەبێ دانەوەی واقیع و ڕاستییە لەو بیرەوەرییانەی دێنەوە بەر زەینم.

مەلیک غازی کوژرا، یان خۆی لە دەست خۆی چوو. عێراق شەقڕا، خەڵق بۆی هاتنە شین و بابەڕۆ. لە هەولێر نمایشت کرا، چەندین قوتابی فێرگەکەمان لە ڕیزی پێشەوە بە سینگ کوتان و چاوی تەڕەوە دەڕۆیشتن. هێندێکیان بۆ خۆ دزینەوە لە دەرس دەماری نیشتیمانپەروەریان بزووت، فرمێسکیشیان درۆزن بوو. بێگومان منیش دڵم بۆی دەتووزایەوە بەڵام هەستم نەدەکرد مافی گریان و سینگ کوتان و لە ڕیز ڕۆیشتنی بە سەرمەوە هەبێ. بەرانبەر چی؟ لە عومردا دوو جاران مەلیک غازیم دیتبو جارێکیان کە ئەمیر بوو لەگەڵ باوکی سەردانی هەولێری کرد، جاری دووەم کە بوو بە مەلیک و گەشتی بە وڵاتدا کرد، من لەگەڵ باوکم هاتم بۆ هەولێر. نامەی تایبەتی بۆ مەلا ئەفەندی و باوکم هات (دیارە بۆ مەزنە پیاوەکانی دیکەش چووە) کە جێگەی پێشوازی کردن لە مەلیک دێی (عرب کندی- عەرەب کەندی)یە.

مەلا ئەفەندی لە باوکمی پرسی ئایا ڕای لەسەرە بچن بۆ پێشوازی؟ باوکم لە شکڵی نوکتەدا گوتی: نامەکە دەڵێ عەرەب کەندی خۆ ناڵێ کورد کەندی! ئەو نوکتەیە بووە هۆی ئەوەی مەلا ئەفەندی لە جیاتی خۆی عیززەددین بنێرێ. من لەگەڵیدا چووم بەڵام نەک بە وەکالەتی باوکم. کە مەلیک گەییشتە شوێنی دیارکراو لە ئۆتۆمۆبیل دابەزی، پانتۆڵی کورتی هەتا ئەژنۆی لەبەردا بوو، بە جلکی عەسکەری هاوینانە، موتەسەڕڕیف خەڵقەکەی پێشکەش کرد عیززەددینی پێش هەموان خست. دواتر خۆم گوێم لێ بوو کە عیززەددین باسی پێشوازیەکەی بۆ باوکی دەگێڕایەوە لێی پرسی کێ بەر لە هەموان تۆقەی لەگەڵدا کرد؟ ئەویش چۆنیەتیەکەی بۆ گێڕایەوە. مەلا ئەفەندی بەوەدا ڕووی کرایەوە. ئەگەر موتەسەڕڕیف جۆرێکی دیکەی کردبایە دەبوو مەلا ئەفەندیش لەلای خۆیەوە حیسابێکی بە ئەرک و مەشغەڵەت بۆ ئەو ڕەفتارەی موتەسەڕڕیف بکات.

مەلیک غازیم لە عەرەب کەندی لە نزیکەوە بە تۆقە لەگەڵدا کردن دیت. مرۆیەکی کورتیلەی مووزەردی سوورکاڵ بوو، ئێسکی سووک بوو، تۆقە و زەردەی سەر لێوانی گەرمایی‌یان پێوە دیار بوو. لەوانە بوو زوو خۆشت بوویت، با بڵێم ئەم خەیاڵە بوو لەو دەمەدا بە دڵمدا هات. ڕەنگە لیوا فواد عارف کە هاوپۆلی کولییەی عەسکەریی مەلیک غازی و دواتریش کە بوو بە زاپت، سەرۆکی پاسەوانەکانی کۆشکی (زهور) بوو، لە هەموو کەسێک باشتر مەلیک غازی بناسێ. گەلێک پیاوەتی و وەفاکاریی لێ دەگێڕێتەوە. حەیف تێچوو. لیوا فواد دەڵێ کە خەبەری کوژرانی بەکر سدقی بە مەلیک غازی گەییشت هەموو پەرۆش و سەغڵەتیەکی بۆ جانتایەکی ڕەش بوو کە بەکر سدقی لەگەڵ خۆیدا بردبووی. زۆری پرسی بە تەلەفۆن ئەو جانتایە چی لێ هات؟ کە زانی جانتاکە نەماوە گوتبووی منیش حیسابم تەواوە. ئەمە شایەدیی کاک فوئاد عارفە. سەیری چارەنووسی مەلیکێک بەندە بە جانتایەکی ڕەشەوە. لە هاوینی ١٩٣٨ کە ماڵمان لە چنارۆک بوو تاسی زێڕی سەری دایکم دزرا. ڕێ بە خۆم نادەم لە سەری برۆم. هەرچۆنێک بووبێ، نامەردییەک بوو لەگەڵماندا کرا و سەرپۆشی بە سەردا دەدەمەوە.

ساڵی ١٩٣٩ له پۆلی پێنجەمی سانەوی و ساڵی بەکالۆریام بوو. ئەوسا سانەوی پێنج ساڵ بوو. چەندێکی بلێی له خوێندن تەنبەڵیم کرد. ڕاستییەکەی بە تەمای کەوتن بووم پتر له هەموو شتێک. بۆ ئیمتیحان هاتینە کەرکووک، هەموو قوتابییەکان خانوویەکی گەورەمان بۆ گیرابوو، هەریەکە تەدبیری نوێن و خواردنی خۆی دەکرد. من قەریوڵەی سەفەریم کڕی، هێندێک ڕایەخێکی تری لەسەر زەوی ڕادەیەخست، چەلەبی زادەکان له ئوتێلێکی تازە دروست کراوی بەرانبەر خانووەکەی ئێمە دابەزین. من و قوتابیی دیکەش هەبووین بتوانین لەو ئوتێلە دابەزین بەڵام خۆهەڵاواردنمان بە جوان نەزانی. بە پێچەوانەی بۆچوونی خۆم لە هەموو ئەو دەرسانەی لێیان دەترسام بە چاکی دەرچووبووم کەچی له تەئریخ و کیمیا کەوتبووم. لە کیمیا بگەڕێ ڕێی تێدەچێ لە جیاتی پەنجا کابرای موسەلیح چلوپێنج نومرەی دابێتمێ بەڵام تەئریخ مەیدانی قەڵەمڕانیی خۆم بوو. بێگومان یان سەهوو کراوە یان کابرای موسەلیح لە دەمی تەماشا کردنی دەفتەری مندا خۆی ون کردووە.

لە چنارۆک بووم کاک مەجیدی ئامۆزام و میرزای حاجی کەریمی برادەرم بە جووتە گوێیان لە ڕادیۆ بووبوو، ڕۆژانی ئیمتیحانی دەرسەکانی منیان پێکەوە نووسیبۆوە و بۆیان ناردمە چنارۆک. من دوو ڕۆژ پێش یەکەم دەرسیان چوومە کەرکووک، گوتیان ئیمتیحان لە هەولێر دەدرێ. ئێوارە بوو، سەفەرم خستە سبەینێ، سبەینێش بە کاوەخۆ گەییشتمە هەولێر، لە ئوتێلێک دابەزیم. هاوڕێیەکی پۆلی خۆم دیتمی پێی گوتم بۆ ناچیتە ئیمتیحان؟ گوتم سبەی نۆرەی منە. گوتی خێراکە پێ ڕابگە. کە چوومە ساڵۆنی ئەزموون نیو سەعات بەسەر چوونە ژوورەوەدا تێپەڕیبوو.

موراقیبەکان دوو کەس بوون یەکیان مامۆستایەکی خۆمان کە لە دەرسی ئەودا هەمیشە یەکەم بووم، ئەوی دیکە مودیری مەکتەبێکی سەرەتایی بوو کە لەگەڵم ناحەز بوو. من هەموو شتێکم بۆیان باس کرد. ناحەزەکەم گوتی بارێی پێ بدەین و ئیمتیحانەکەی لە کیس نەچێ. دۆستەکەم گوتی ڕێی پێ بدەم دەستم دەبڕن. ئەو هەڵوەستە ناڕاحەتی کردم و لە ناخی دڵم کاریگەر بوو.

ڕێوڕێ گەڕامەوە و یەکسەر بۆ لە بیکردنی ئەو کۆڵەمستە بە سفتوسۆیەی ڕێکەوت لە دوا ڕێکەوتی نالەبار و کتوکوێر ڕێی بەغدام گرت. شانزە شەوان لە بەغدا مامەوە، پتر لە نیوەی بە ناساغیی تا و لەرز. دوو هاوڕێ و خزم، یەکیان شێخ فاتیحی خاڵە شێخ سەدر ئەوی دیکە بابە شێخی خاڵە سەید ئەحمەد (خاڵی مامم بوون) لەو سەفەرەدا لەگەڵم بوون و هەمیشە بەیەکەوە بووین، هەر سێکمان لێ قەوماو. بابە شێخ سەد ڕەحمەت لە گۆڕی، بە درێژاییی ناساغیەکەم خزمەتی کردم و تەنیشت و ڕۆخمی بەر نەدا. شەوانی ورێنەم هەتا سبەینە نەدەنووست. کە گەڕامەوە بۆ کۆیێ لە کەرکووک ئوتۆمۆبیلی حازر نەبوو تا ئێوارە مامەوە. لەبیرمە حەزم چووە دۆڵمە، لە لۆقنتەیەک دۆڵمەم لە پێش داندرا، ئەو پارووی بۆ زارم برد نەمتوانی ئاودیوی بکەم. سایقێکی کۆیی کە لەم یاداشتەدا ناوم هێناوە، عومەری حاجی محەمەد ئەمینی لچۆ، هاتە لام و گوتی حازرم بە نیوە کرێ بت بەمەوە، ئەگەر کەسیش پەیدا بوو بۆتی دادەشکێنم. زۆر زۆر مەمنوونی کردم. نیو کرێ بۆ تاکسی خسووسی دەیکرد ٧٥٠ فلس. لە دەمی سواربوون کە تاریک داهاتبوو کابرایەک پەیدا بوو ٢٠٠ فلسی داو منیش ٥٥٠ فلسم بەرکەوت. کە گەییشتمەوە ماڵێ، شەو بۆ ئەو سەردەمانە مەیلەو درەنگ بووبوو چونکە لە کەرکووکەوە سێ سەعاتێکی دەخایاند تا کۆیێ. ماڵەوە

زۆرم پێوە گەشانەوە، هەرچی ئیشارەتێک بێ بۆ مەسەلەی ئیمتیحانی لە کەسەوە دەرنەچوو. هەستی خۆم بریندار بوو بەڵام نەک لەبەر پەرۆشی تێشکان و بەرژەوەند دۆڕاندن.

خوێندنی مەکتەبم لە پێش چاو کەوت. بڕیارم ئەوە بوو چی دی ڕووی تێنەکەم. بە ڕێکەوت ئەو سەرەتایەی هاوین کە ئیکمال بوونم مەعلوم بووبوو باوکم لە هەولێر بەخێرهاتنی ڕەشید عالی گەیلانیی کردبوو کە لە ١٩٢٤ەوە شناسییان هەبوو، دواتریش لەگەڵ یاسین پاشا و ئەمین زەکی بەگدا هاتە کۆیێ لە ١٩٣٤ کە سەر لە نوێ پەیوەندییان بە باوکمەوە بە تینتر بووبوو. لەو ساڵەی ١٩٣٩دا باوکم بە ڕەشید عالیی گوتبوو کە مەسعوود ئیمتیحان ئیکمالی لە پێشە، بەخێر کە دەرچوو دەبێ جێگەیەکی خوێندنی باشی بۆ ڕەچاو بکرێت. ڕەشید عالی گوتبووی: با بێتە لام وەها بزانێ دێتە لای برای خۆی. ڕەشید عالی سەرۆک وەزیران بوو. بەو بەڵێنەوە باوکم نامەی دۆستایەتی بۆ ڕەشید عالی نووسی و پێی دام کە دوای ئیمتیحان لە بەغدا بیگەیێنمە ڕەشید عالی. من کە وەزعەکەم بەو جۆرەی لێ بەسەر هات ڕووم نەهات بە سەردانیش خۆمی نیشان بدەم. زۆر برادەر دەیانگوت، دەبا نامەکەی بە زوویی بگەیەنمێ، چارەسەری ئیمتیحانەکەشمی دەکرد. من ئەمەم نەسەلماند بەڵام دوای ٣٧ ساڵ شتێکم زانی ئەگەر ئەوسا بمزانیبایە لە خۆمەوە وەهام دەکرد کە برادەران دەیانگوت. لە هاوینی ١٩٧٦ کە جێگیری سەرۆکی کۆڕ بووم ڕۆژێکیان برا و برادەرم د. کەمال مەزهەرم لا بوو، ئەحمەد شەوقی هاتە لام. ئەو مرۆیە دۆستی مەلیک فەیسەڵ و پیاوە دەسەڵاتدارەکانی پێش شۆڕشی ١٩٥٨ بوو، بە زۆریش مدیری ئەشغالی عام دەبوو. ئەو ڕۆژە بۆ من و د. کەمالی گێڕایەوە کە هاتنی یاسین پاشا و ڕەشید عالی گەیلانی و ئەمین زەکی بەگ و کەسانی دیکەش کە لە گەڵیاندا بوون بە تایبەتی بۆ دیتنی باوکت (مەلا گەورە) بوو. گوتی (خۆم لەگەڵیاندا بووم و ئەو سەردانەم زۆر پەسەند کرد و هانم دان). من چوزانم شتی ئەوتۆیی لە خەزینەی غەیبدا پەنهانە و ئەو کەڵە پیاوە دەسەڵاتدارانە سەردانی کۆیەی لاچەپ دەکەن بۆ دیتنی مەلایەکی کنارگیری وەکوو باوکم. کە هاتنە کۆیێ زۆر موجامەلەی باوکمیان کردبوو، تەنانەت ڕۆژی دواتر جومعە بوو خەبەریان بۆ باوکم نارد، دێینە لای لە مزگەوتی گەورە و نوێژی جومعەی لە دواوە دەکەین دەبێ خوتبەی جومعەمان بۆ بخوێنێ. دەزانم وەک عەرەب دەڵێ (نعم التصادف) شەهابی دەنگ خۆش و قورئان خوێنی باس کراویش لە کۆیێ بوو. قورئانی ئەو ڕۆژە و بانگی نیوەڕۆ و نوێژی جومعەش خۆی خوێندی بەو دەنگە ئاسمانییەی خۆی. دوای نوێژیش کە باوکم خوتبەیەکی دڵتەزێنی هۆشـفڕێنی خوێندبۆوە یاسین پاشا و ڕەشید عالی و جەماعەت ڕێزیان بەستبوو هەتا باوکم پێشیان کەوتبوو ئەوانیش وەکوو قوتابی دوای مامۆستایان لە دوویەوە بوون و خەلقوڵڵاش حەوش و بان و دەرەوەی مزگەوتیان تەنیبوو. دوای ٣٧ ساڵ غەیب لە گوێم دەچرپێنێ ئەگەر چووبایە لای ڕەشید عالی حاڵت شتێکی دیکە دەبوو. یاخوا بەخێربێت خەبەری بە درەنگە کاتەوە.

من لەو بارە نەفسییەی دوای نەساغی و کەوتندا بووم و هیچی پێ نەچووبوو لێم ساردبێتەوە، جەنگی دووەمی جیهانی هەڵایسا. ڕەنگە ڕووداوی وەها گەورە بەشێکی بەخۆوە گلان و گرفتی ژیانی مرۆ بۆ خۆی بدزێتەوە و فەرامۆشییەکی بە سەر هەستیدا بهێنێ بەڵام دیسانەوە من بەش بە حاڵی خۆم هەڵستی ئەڵمانیای نازیم بە فەلاکەتی گەورەی ئەو ڕۆژگارە دادەنا. لە ناخی دڵەوە نازیەتیم بە دوژمنی

چاکەی گشت ئادەمزاد و بیروباوەڕی خودی خۆم دادەنا. کە جەنگیش دەستی پێ کرد تا چەند ساڵێکیش هەر پێشکەوتن و سەرکەوتنی نازیەکانی بە موژدە دەداینێ.

لەو ساڵانەی بەر لە شەڕ پۆسپۆڕەکانی چەک و جەنگ پێشبینییان ئەوە بوو کە جەنگی تازە بە بەریەوە نابێ خۆی لێک بکێشێتەوە و لە کورتی دەبڕێتەوە، تا ڕادەیەکیش لەبەر کەم تەجرەبەیی ئەو پێش بینیانەم دەسەلماندن. دواتر دەرچوو هەرچی ئەو پۆسپۆڕانە فەرمووبوویان هەڵە بوو. لە پێشەوە پۆڵۆنیا بە ئیزنی ستالین تێک هەڵشێلدرا و کەرت کرا، هەر خواش دەزانێ چەندم خەفەت بۆی خوارد. وەکوو بەرکوڵ، هەتا ساڵی دواتر نۆرەی فرەنسە هات، ئەڵمانیا نەرویجی داگیر کرد. ئنجا فرەنسە و هەموو ئەورووپای ڕۆژاوا تێچوون. خولاسە پەیتا پەیتا ناخۆشی لە زیادکردندا بوو، خەڵقی بێتەجرەبەش لە خۆوە بوون بە دەروێشی حاڵ گرتوو بۆ زەعیم هیتلەر، گوتارەکانی یوونس بەحریش بەو دەم و ڕاوێژە ڕەوان و بەتام و شامەی گوێگری بە ملوێن لەسەر ملوێن بۆ ڕادیۆ و ئیستگەی بەرلین ڕادەکێشا.

جەنگ بەردەوام بوو منیش لەسەر نەچوونەوە مەکتەب بەردەوام بووم هەتا دوو ساڵی ڕەبەق. لەو دوو ساڵەدا جگە لە ئەبڵەق بوون بەرانبەر جەنگەوە هیچم پێ نەدەکرا ئەوە نەبێ ڕۆژ بە ڕۆژ پتر ڕقم لە دیکتاتۆرایەتی هەڵستێ. لە مەیدانی ڕق لە دیکتاتۆر بوونەوەدا، جارێکیان، قسەیەکم کرد و ڕێم نەبوو ڕوونی بکەمەوە. لەو دەمەوە هەتا ئێستاش چەندێکی بە بیرمدا دێتەوە پەرۆشێکی لێ دەخۆم. لە مەجلیسی باوکم بە بۆنەی جەنگ و پێشەواکانی میللەتە شەڕکەرەکان و دەوری ئەو پێشەوایانە من لە کولانەی باوەڕم بە دیمۆکراسییەوە گوتم، میللەت ناتوانێ ئیعتیماد لەسەر زەعیم بکات (ئەمە دەقی قسەکەی ئەو دەمەمە). بێ ئەوەی مەودا هەبێ خۆم ڕوون بکەمەوە باوکم گوتی، ڕۆڵە چۆن میللەت ناتوانێ ئیعتیماد لەسەر زەعیمێک بکات کە دڵسۆزیی خۆی بە ئیسپات گەیاندبێ؟ باوکم لەسەر قسەکانی بەردەوام بوو، من نەمتوانی دەرفەت وەربگرم و قسە قسەی ڕاکێشا و من و بیر و ڕایەکەم لەو دەمەدا و بۆ یەکجاری لە لێڵێدا مایەوە. من دەمویست بڵێم میللەت ناتوانێ بە دیار پەیدا بوونی زەعیمەوە چاوچڕ بکاتەوە. دەبو بڵێم (ناتوانێ ئیعتیماد لەسەر پەیدا بوونی زەعیم بکات). هەرگیز ڕێک نەکەوت بگەڕێمەوە بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم مەبەستەم. باوکم لە قسەکەیدا مەبەستی لایەنگیری کردن لە زەعیمێکی دەست نیشان کراوی ئەو دەمە نەبوو، هەتا بشڵێی دژی هیتلەر بوو تەنانەت دەیگوت: یاخوا هیتلەر بت بینم بە کەوچکان لە کفنت بنێن. یەکەم جاریش بوو ئەو تەعبیرەی (بە کەوچکان لە کفن نان) ببیەم.

ئەو زەبرەی لە نەگەییشتنم بە ئەزموونی ئیکمالیم پێم گەییشت بە خامۆشی لە دەروونمدا مێرووڵەی دەکرد بەڵام لەگەڵ هەموو ئازار و زڕە ناڕاحەتییەکی بۆمی پەیدا کرد قووڵاییی نەفس و گیانم بە دروستی مانەوە. ئەو ساڵە جگە لە کەوتنم باری تایبەتی خۆم هەبوو پڕ ئێش و کەسەر بوو، نەدەشیا کەسی تێدا هاوبەش، یان چارەکار بکەم، ئێستاش ڕێم نییە بیدرکێنم. ئەو حاڵ و بارەش لە لای خۆیەوە وەهای کرد کەوتنم لە ئەزموون بەو هەڵکەوتە مەینەتە یەکجار دەگمەنەی لە مەوعیدی دواخستم پتر کارم تێ بکا. بێ ئەوەی ڕەشبینی بە سەرمدا زاڵ ببێت، وەک یەکێکی دڵی لە خواردن ببێزێ، منیش خوێندم لەبەر چاو کەوت. هەستم دەکرد وازهێنانم لە خوێندن کەلێن و ناتەواوی ناخاتە هیچ شتێکی پێوەندی پێمەوە هەبێ. ڕەنگە ڕاست بێ بڵێم، دوور کەوتنەوەم لە مەکتەب دەتگوت دەرچوونە لە نەخۆشییەکی وەکوو تاداری. زۆر کەس لە برادەر و ناسیاو هانی دەدام تێهەڵچمەوە و لە سەری ساڵی نوێی خوێندندا بگەڕێمەوە بۆ مەکتەب بەڵام دڵم بۆ ئەو ئامۆژگارییانە نەدەکرایەوە. هی وەهاش هەبوون حەزیان دەکرد واز لە مەکتەب بهێنم و بە هەلیان دەزانی ڕووداوەکە سەرەوخێر بێ بەوەدا کە لای باوکم بخوێنم بە هەویای وەجاغ ئاوەدانیی بنەماڵەی جەلیزادان.

خوێنەری سەرنجدەر حەقیەتی لێم بە گلەیی بێ بۆ ئەو هەموو کۆڵ دانەی تاکە یەک لەمپەری کەوتنی ساڵێک لێمی بەدەر دا. چ قەوما؟ کەعبە کەچ بوو مەسجیدولئەقسایە ڕووخاوە؟ ئەدی برسیی کۆلانان و کۆست کەوتووان و عەزیز مردووان و ئاگر تێبەربووان چۆناوچۆنی خۆیان هەڵدرن؟ بە ڕاستیی ئەوەی ناوم نا (کۆڵ دان) نەختێک زیاد لە پێویست بە هەلاتووم دادەنێ چونکە من تەنها لە خوێندنی مەکتەب دزام، لەگەڵ هەموو لایەنێکی دیکەی ژییان و کۆمەڵایەتی خۆش جڵەو بووم. خەفەت داینەهێزاندبووم، بەڵام زامێکی شەخسی، کۆنتر لەو ساڵەی تێیدا کەوتم و ناشیەتە گوتن، لەگەڵ کەوتنەکەم کە تێک هەڵکێش بوون، وەهای کرد دووركەوتنەوەم لە مەکتەب تاکە یەک دەروازەی کرایەوە بێ بە ڕوومدا.

باوکم کەم و زۆر پێوەی دیار نەبوو مەسەلەکەی بە هەند هەڵگرتبێ. بە هیچ جۆرێک نە قسە نە هێمای قسانی بە لای ئەو مەوزووعەدا نەهێنا. هەرچەند خۆی شتێکی لە دوو لێوە دەرنەچوو بزانم بۆچی لەو هەڵکەوتە نالەبارەی من بێدەنگە، ئەمما لە خۆوە بۆ ئەوە دەچم کە هەستی باوکەتی لە لایەکەوە و باڵ قووڵی لە لایەکی دیکەوە و تێبینیی نەکولاندنەوەی زامی نەفسیم کەوا ڕەنگە کولاندنەوەی زەرەرمەندم بکات لەلای سێیەمەوە وەهای کرد مەسەلەکە بە تەواوی واز لێ بهێنێ بۆ دڵخوازی خۆم. باوکم لە سایکۆلۆجی نابەڵەد نەبوو چونکە بەردەوام کتێبی نوێ بابەتی بۆ دەهات تەنانەت کە خوێندەوارە نوێیەکان بەر لە سەفەریان بۆ بەغدا لێیان دەپرسی ئەمرت چییە؟ دەیگوت کتێبی چاک!! هەر لەبیرمە جارێکیان مەرحووم مامۆستا نوورجان کتێبێکی بە دیاری بۆ هێنا. چەندێکی پێ چوو ئەوجا زانیمان کە چەند دێڕێکی بە ڕووی ناوەوەی بەرگی کتێبەکەوەیە، پێشکەشنامەیە بە خەتی مامۆستا نوورجان خۆی.، ڕاستییەکە خەتەکەی ئەوەندە جوان و ڕێک بوو وەهاش ئەندازەکێش کرابوو لە چاپ بە پشتەوە بوو، تومەز خەتیشی خۆش بوو؛ پێشیەوە خەریک بوو بوو.

لەو خوێندەوارانەی ئەوسا گەنج بوون و پێوەندییان لەگەڵ باوکم بەتین بوو مەرحوم مامۆستا سابیر ئیسماعیل بوو. بە دڵ باوکمی خۆشدەویست، ئەویش بە چاوی ئەولاد سەیری دەکرد. لە هەموو سەفەرێکی کتێبێکی بە نرخی بۆ دەهێنا. پێی دەگوت سابیر هەر کتێب!

لە نموونەی پێوەندی پڕ سۆز و بێفێڵی نێوان باوکم و بەشی هەرە زۆری خوێندەواری ئەوسای کۆیێ ڕووداوێکی کورتیلەی مزرۆکە باس دەکەم دەبوو زووتر بێتە ناو یاداشتمەوە، ئێستا دەبێ چەند ساڵێک بۆی بگەڕێمەوە دواوە. ڕۆژێک لە ڕۆژانی قایمقامەتیی کەریم بەگی ڕەواندزی ١٩٣٢-١٩٣٣ لە نکاو کەریم بەگ بە خۆی و کاغەزێکی موتەسەڕریفی هەولێرەوە (محمود فخری) هاتە لای باوکم. موتەسەڕریف لە نامەکەیدا بۆ باوکمی نووسیبوو، کاغەزێک بە ئیمزای تۆ بۆم هات هەندێ شیعری لەنگیشی تێدا بوون ناشێ هی تۆ بن، ناڕەزاییت دەربڕیبوو لە هەندێ ئەفەندی و مامۆستای کۆیێ، ئەمرم داوە بە قایمقام چۆنت دەوێ وەها بکات. موتەسەڕریف کاغەزە هەڵبەستراوەکەشی خستبووە ناو زەرفی کاغەزی خۆی تا ئەگەر باوکم ئارەزۆ بکات کابرا بناسێتەوە.

کاغەزەکە شکاتی قورسی تێدا بوو لە دەست ئەوانەی باوکم خۆشیدەویستن، بە تایبەتی دژی عەبدوڵڵا سامی. کەریم بەگ پرسی ئەمرت چییە؟ پێی گوتەوە: کەریم بەگ، ئەمانە ئەولادی منن، تۆش لە ڕیزی نوورەددینی برامی، دەشبینی کاغەزەکە سەراپا هەزەیان و هەڵبەستە، دڵ نیگەرانیم لێیان هەبایە خۆم پێم دەگوتن، مەبەستم تەنبێ خواردنیان بایە بە خۆتم دەگوت (کەریم بەگ هاوڕێی منداڵیی مامم بوو، هەرگیز لەبیری نەکرد) باوکم وەڵامی موتەسەڕریفی دایەوە بەو شێوەیەی لە کەریم بەگی گەیاند، کابرای کاغەز نووسیش هاتوچۆی ڕجاکارانەی کرد هەتا کاغەزەکەی لە باوکم وەرگرتەوە. باش بوو کەس زەرەرمەند نەبوو. عەبدوڵڵا سامی و هاوڕێکانی زۆریان لە باوکم خواست کاغەزەکەیان پێ بدات بیکەنە بنگەی شکات بەڵام باوکم لێی نەسەلماندن و وەهای پەسەند کرد بەردێک بخرێتە سەر مەسەلەکە، ڕەنگە بەرژەوەندیش لەوەدا بووبێ نەکا ناحەزی شریتە بکێشێ. بە هەمە حاڵ مەسەلەکە لە خۆوە فەرامۆش کرا. نامەنووس و شکات لێ کراوەکان بوونەوە بە ئاشنا. دیارە خۆگیریی باوکم لە دانی نامەکە بە عەبدوڵڵا سامی ئەم ئاکامەی بەخشی. ئێستا، کە تێ ڕادەمێنم دەبینم هەرچی ناوی هات و نەهات لەوانەی پێوەندییان بە مەسەلەکە هەبوو هەموویان بەسەرچوون، تاکێکیان لێ نەماوە مەگەر بابای کاغەزنووس، تەمەنی درێژ بێ، وەک عەرەب دەڵێ: «حی یرزق» - ئەمەم لە ١٩٨٦/٩/٢٨ نووسی‹١٨›.

نەچوونەوەم بۆ مەکتەب گرفتێکی بۆ پەیدا کردم، دەبوو بچم بۆ عەسکەری. قایمقام سەعید عەبدولقادر کەرکووکی و زۆر حۆقەلی بوو، هەر دەتگوت جەمال پاشایە ڕوتبەی هاتۆتە خوارێ. جارێکیان لە ژوورەکەی خۆی مامڵەتی من تەماشا دەکرا، مەئمووری نفووس، شاعیری هەولێر، (کانی) بوو، کوردی دەڵێ: دز و ماڵخۆ یەک بن گا بە کولانکەدا دەبەنە دەر، کەچی لەو ڕۆژەدا، هەرچەند قایمقام بە هەموو دڵ لایەنم بوو کانیش مەبەستی خاتری باوکم و چاکەی من بوو، پەڕەسێلکەش بە کولانکەدا دەرنەچوو. دەرکەوت چارەسەرکردنی مەسەلەی عەسکەری بە تایبەتی بۆ یەکێکی نەختێک بەرچاو بێ، پینەسازییەکی تەواو وەستایانەی پێ دەوێ. ئەو ڕۆژە مەسەلە خرایە ڕۆژێکی دیکە. سەعید عەبدولقادر بە هەوای حۆقەلییەتی خۆی ڕووی تێکردم، زاپتی تەجنیدیش لەو دانیشتنەدا حازر بوو، گوتی مەسعوود! بە

حەقی خودا حکومەت هەرچی بکات تۆی تەسلیم ناکەم بە عەسکەر. هەرچۆنێک بێ لە کوێرە ڕێگاوە عەسکەریم لە کۆڵ بۆوە بەڵام بێ هەرا و سەروسەدا تێیرا نەڕۆییشتم. چەندین ئیخبارییە و چوغولّی و شکاتی پەنامەکی بە هەولێر و بەغدا ڕاگەیەندرا. هەڵوەستی (کانی) لە هەوەڵەوە تەئویلی خراپی لێ درایەوە گۆیا کارەکە وەزەحمەت دەیەخێ، کەچی دەرکەوت لە کارامەیی و شارەزاییی‌یەوە دەیەویست مەسەلەکە هەر لە سەر چاوپۆشی قایمقام نەوەستێ چونکە لەوانەیە نەقڵ بێ، یاخود قسەی نەڕوا. هەر لەو ماوەیەشدا کە سەعید عەبدولقادر قایمقامی کۆیە بوو (کانی) چارێکی دۆزییەوە. ئافرەتێکی بێکەسیان لە مەحکەمە لێ مارە کردم، بۆی بووم بە (معیل) چاوپۆشی و یارمەتی دانەکە لەوەدا بوو کە دەبوو بەر لە هاتنی ناوم بۆ عەسکەری بەهانەی (اعاله)م هەبێ. ئیدارە و تەجنید و نفووس پێکڕایان چاوپۆشییان کرد. لەو دەمەدا کە من ئەم گرفتەم لە پێش بوو، هێشتان عەسکەری کردنی عیززەددینی مەلا ئەفەندی و سەید محەمەدی سەید عەبدوڵلاغای هەولێر هەر لەبیران بوو.

رابواردنم لەو دوو ساڵەدا کە خوێندنم وازهێنا چ فەرقی نەکرد لەگەڵ وەزعی ساڵانی پێشترم. شەوەکانی ڕەمەزانمان چۆوە بۆ گەشایی ساڵە هەرە خۆشەکانم. بە زۆری کە سەردانی کەسمان نەکردبایە، کۆبوونەوە لای ئێمە دەبوو. لەو شوێنە دادەنیشتین کە لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد پێیان دەگوت (قەسر)، ئەوەبوو بە نیازی تێدا دابەزینی مەلیک فەیسەلی یەکەم دروست کرا. ئەوسا ڕەمەزان لە کژی پاییزدا دەهات. هەوا فێنک، ڕۆژ کورت، شەو درێژ، مێوە لە مشە. کە تۆپی پارشێو ئاگر دەدرا بڵاوەمان لێ دەکرد. عەزە بەغدایی تاقەتی دەهۆڵ لێ دانی نەمابوو.

شەوێک لای مەلا محەمەد ئەمینی مەلا مستەفای عاسی لە مزگەوتی گەرمک کۆبووبووینەوە سەرگەرمی سینی و زەرفێن بووین. حەمەدی مەیتەر ئامۆزای کافیەی مەلایان، لە بەری ئێمە بوو. کە سینی ئەنگوستیلەی تێدا شارایەوە، حەمەد وەری گرت و هەر بە دەستیەوە بوو جارێ دای نەنابوو، لەسەر چۆکان بە دیار سینیەکەوە وەکوو بولبول بە دیار گوڵەوە تێی هەڵکرد:

ڕەفیقانم بزانن شەو چ وەختە
کە بولبول عاشقی بەرگی درەختە

خوای لە سەران!! ئەو دەنگە لە کوێوە هات! هەناوی بەنیادەم چۆن بۆی دەلوێ ئەو هەموو ئاگرە بە ئاهەنگ وەدەرنێ هەتا ناخی هەست و گیان ئاگرۆچکە لە گوێگردا هەڵایسێنێ!

لە موناسەبەدا دەڵێم، لە بەرەو کۆتایی ساڵی ١٩٣٨، لە شایی ژن هێنانی کاک مەجیدی ئامۆزام شەوێک لە شەوانی ئەو ئاهەنگەدا کە دەنگخۆشان مەجلیسیان گەرم دەکرد بە گۆرانی هەمەچەشنە، ئەوساش لە نکاو شێخ ئەنوەر و مەرحووم جەلالی براچووکەی خۆی تێیان هەڵکرد لە «موشح» ی «الغصن نقا مکلل بالذهب» بەڕاستی شاکارێکیان چڕی لە وەهم و خەیاڵ بەدەر بوو، دەنگەکەیان تێک دەئاڵا بە سۆز و کڵپە و بڵێسەیەکەوە ئاگری لە هەناوی گوێگر بەردەدا...

ساڵەهای ساڵی دواتر کە ئەم مووەششەحەم لە «فیروز» ی لوبنانی و غەیری ئەویش بیستەوە، ئەگەر بڵێم سەد نومرە بە هی ئەنوەر و جەلال درابایە ئەمیان پێنج نومرەی دەدرایێ، لەمەشدا موبالەغە نییە

چونکە ئەوەی پێی دەگوترێ «ابداع، اعجاز» لە هونەردا ئەو تێهەڵکشینە جودا کەرەوەیە وەک نووکی قەڵەم کە پەڕاندت و نەتهێشت، قەڵەمەکە دەبێتە چیلکەدار، لەوحەی جیۆکۆندا کە لە نرخ نایەت نەختێک لە بزەکەی دابلەنگێنە لە ملیار دۆلارەوە دادەبەزێ بۆ ملیۆن و کەمتریش. ئەنوەر و جەلال هەتا ساڵانی دوایی ژیانی مامیان، شێخ نەجمەددینی شێخ کەریمی بەرزنجی وەک دوو بولبولی مەجلیسی ئێوارە و شەوانەی بوون. شێخ نەجمەددین خۆی لە دەنگخۆشە هەرە بەناوەکانی ئەهلی دین بوو، پیریش بووبوو سبەینان کە بانگی دەدا و ڕەمەزانان لە بانگ و کەباردا هەر دەبوو گوێی بۆ هەڵخەیت. لە باوکمم بیستووە: جارێکیان بە کۆمەڵ لەگەڵ دەستەودایەرەی شێخ مەعرووفی هەڵەجە، براگەورەی شێخ نەجمەددین، کە پەنجا سوارێک دەبووین لە هەڵەت و پەڵەتی نێوان هەڵەجە و ئاخورەدا، خاڵە نەجمەددین «سوارۆ» یەکی تێ هەڵکرد ئەو پەنجا سوارەی گریاند. [قسەی باوکم تەواو بوو].

لەو ساڵانەی دوایی ژیانی، بینینی نەمابوو، ناوناوە لە خزمەتیدا دەبووم و بە ڕاوێژی فریشتەکارییەوە شیعری بۆ دەخوێندمەوە. جارێکیان چەند بەیتێکی تەصوفی خوێندەوە بە سۆز و ئاگرێکی ئەوتۆوە لە تەحەمول بەدەر، خۆ کە گەیشتە ئەم بەیتە:

مقصود من از مسجد و میخانه توی تو
مقصود توی مسجد و میخانه بهانه

بە جارێک خۆی و منیش تواینەوە، بووین بە لەرز و موچڕک و فرمێسک!!

لە نووسینمدا باسم کردووە ئەو مەقامناسەی مەشوور بە «الجمال المشرقي» کە بەر لە ٦٠٠ ساڵ زیاتر مردووە خەڵقی کۆیە بووە... باوکم دەیگوت «گۆرانی لە دیوی کوردستانی ئێران دادەنرا، لە سلێمانی گەڵاڵە دەبوو، لە کۆیێ لە چەرخ دەدرا» بە زەدە بوونی کۆیێ لە شەڕی یەکەمی جیهانییەوە ئەم لایەنە و هەموو لایەنێکی ژیاری کۆیێ داڵەنگا.

دانیشتنمان لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد ڕووەو شێوی ڕەزەوان و چیای هەیبەت سوڵتان بوو. گەلێک شەوان بەر لەوەی دەنگمان گوێ لێ بێت، دەمزانی تۆپی پارشێو ئاگر درا. تۆپەکە بەسەر گردێکەوە لە بەردەمی قشڵەی سواری کە ڕووەو شار و ڕۆژهەڵاتە، دامەزرابوو. ڕووناکایی تێزکە و تەقینی بارووتی تۆپەکە لە شەوی ئەوسای بێکارەبادا تۆپەڵەی ئەو گرد و هەڵەتەی ڕووناک دەکرد کە لە ئێمەوە دیار بوو، لەوەوە دەمزانی تۆپی پارشێو ئاگردرا. دوای چەند سانییەیەک ئنجا گرمەی دەمان گەییشتێ.

شەوێکیان پاش مەجلیسی عادەتیمان هاتمەوە ماڵەوە، هێشتا جلکم نەگۆڕیبوو تەقەی دەروازەی دەرەوە و ڕەپەی وڵاغان لە کۆڵانەی بەر دەرکی ماڵمان هێنامیەوە بۆ لای دەروازە. بە (لاییتی) دەست ڕێگەم ڕوون کردەوە، زانیم ڕەپەی بەر دەرگە هی دانیشتووی شار نییە، خێرا دەروازەم خستە سەر پشت و بە لاییت خەڵقەکەم ئاشکرا کرد، دیتم چەند کەسێکی ناسیاوی خەڵقی (پێبازۆک) بە چەند وڵاغێکەوە، یەکێکیان مەیتێکی کفن کراوی بەسەر پشتەوە، شەکەتیی ڕێگەیان پێوە دیارە، وڵاغەکانیش بێئۆقرەی ماندوویی و برسییەتین. لە پێشیانەوە حەسەنی مام فەتاح بۆم هات و گوتی: مەیتی حەمە

عەلیاغایە ئەمرۆکە دوای نیوەڕۆ لە قەنبەران عەمری دا حازری، ئێمە پاش شووشتن و کفن کردن لە پێش فتارەوە بە ڕێگاوەین، لە ترسی کەوتنی مەیتەکە بەسەر پشتی ولاغەوە و لەوەتەی تاریکیش داهاتووە زۆر لە سەرەخۆ هاتین شوکور وا مەیتەکەمان گەیاندەوە. دەک ڕووی هەزار ساڵەتان سپی بێ، وەی مەردە بە وەفاکان هەی لە جێی خزم و کەس!! چ هەستێکی شەرافەتکارانەیە وەها لە ئێوە بکات بێ ترسی جەزا و بێ تەمای دنیا ئەو ئەرکە بێرەزایە و ئەو ئەمانەتە زلەی مردوو و خێزانی و کەلوپەلێکی هەیبوو بە ئەستۆوە بگرن، بە برسییەتی ڕۆژوودارەوە، بە ڕێگەی چرگەن و ئەستەم و شاخاوی دە سەعاتە ڕێی مەیت هەڵگرتووانە لە تاریکایی شەودا بکوتنەوە، بە تینی بازووتان، بە ولاغی دەرک زاوی خۆتان، مەیت بگەیەننە بەر بلاوچە و گرمەی تۆپی پارشێوی کۆیێ؟.

کوڕینە، کچینە، گوێگرینە، ئەی خوێنەرەکان! ئەم دنیایە هەر بە ڕاستە حیسابی (٣+٤=٧) لێک نادرێتەوە. کارێکی لەو ڕۆژەدا ئەو چەند کەسە بێناوونیشانەی پێبازۆک کردبوویان، گەلێک گەلێک پتر مەردایەتی و ئازایەتی و مرۆڤایەتیی تێدا بوو لە دەیان شەڕی ئەمیرێک بۆ گەییشتن بە حوکم جانفیدایی تێدا کردبێ چونکە شەڕی ئەوتۆیی بۆ دارایی و دەستەڵات و ناز و فیزە، چی ئەمانە کردیان بە تەنکدەستی و ئەرک و سەرقاڵیی کەسابەتەوە، عەزاب و بەخشینێکیان بە ملەوە گرت بە چاکەی غەیر و زەرەری خۆیان تەواو دەبوو.

حەمە عەلیاغا (مەشوور بوو بە عەلی غەربی، لە شەڕی یەکەمی جیهانییەوە بە هۆی مانەوەی لە عەلی غەربی ئەو ناوەی بۆ مایەوە) خوارزای باوکم بوو لە زۆر جار و باردا وەکیلی دەبوو. ئەو ساڵەی تێدا مرد سەرکاری مەرەزەی قەنبەران بوو لە بیتوێن، ملکەکە میراتی جەلیزادان بوو لە حاجی مەلا ئەسعەدەوە. لەو دەمەدا بە حەسەن و هاوڕێکانیم گوت مەیتەکە دابەزێنن لە حەوشەی دیوەخانەی دابنێن و ولاغان ببەرنە حەساری خۆمان لە بەرانبەر ماڵەکەمانەوە. گورج هاتمە ژوورێ، کافیەی مەلایانم بە خەبەر هێنا و لە خەڵقم دوور خستەوە و پێم گوت ئیشم پێیەتی دەبێ بێتەوە هۆش ئنجا تێم گەیاند چی ڕووی داوە. عالەم پێی زانی من هەر خەریکی ماندووە برسییەکان بووم فتار و پارشێویان بدەمێ. ئەو شەوە پارشێوێکی تاڵمان خوارد. نووستن نەما هەتا سبەینە و هەتا مردووش ناژرا. تازیە بە عادەتی کۆیێ سێ ڕۆژی خایاند. چونکە ڕەمەزان بوو هەر ئێواران سفرە دەهاتەوە.

مەرگی حەمە عەلیاغا گۆڕانی خستە جۆری ڕابواردنی شەوانەمان هەتا ڕەمەزان بەسەرچوو. من بە دڵ عەلیاغام خۆش دەویست نەک هەر لەبەر خزمایەتی بەڵکوو چونکە مرۆیەکی نەترساو بوو، ئیشی لەبەر دەرۆیی، خەڵق کۆمەی لێ دەکرد بە دەنگییەوە دەچوون. ڕاستیەکەی لەلایەن ڕووەتی دنیاوە مردنی عەلیاغا بەتاڵاییەکی بۆمان دروست کرد لە نێوان عەشایری دیوی بیتوێن چونکە دەیتوانی ئەو شتە بکات کە ئەوان دەیکەن. لە ئاڵقەیێکی پێشووتر باسم کرد کەوا لە دەمی نیابەتی بابم ساڵی ١٩٢٤ حەمە عەلی هەمیشە لە پاراستنی باوکم خەریک بووە تا ئەوەی کە دەنگ بلاودەبێتەوە لە سەر هەرای ئیمزا کردن و نەکردنی موعاهەدە نائیب و غەیری نائیب کوژراون حەمە عەلی بێپەروا دەمانچە هەڵدەکێشێ و گوێ ناداتە حەرەس و پۆلیس و نیزامی مەجلیس هەتا ئەو ژوورەی باوکمی تێدا دەبینێ بە سەلامەتی، ڕاناوەستێ. وابزانم (محسن السعدون) خواییشت لە باوکم دەکات کە بفەرموێ حەمە عەلی دەمانچەکەی

بخاتەوە گیرفانی.

جەنگی دووەم درێژەی کێشا، پۆلۆنیا دوو کەرت کرا و پێچرایەوە. من بە دڵ و بە باوەڕ، کە جارێ زووش بوو بۆ باوەڕ ڕەگ لە هۆش و گۆشمدا داکوتێ، لای دێمۆکراسی بووم. لە کولانەی کوردایەتیشەوە هیچ مەرحەبایەکم لە نازی و فاشیستەوە نەدیتبوو حەزی خۆمی پێ بگۆڕم. نە ئەڵمانیا نە ئیتالیا بۆ هەڵخەڵەتاندنیش ڕادیۆیێکی کوردییان نەیەخستە کار. ساڵی یەکەم نەخی شتومەک فەرقێکی ئەوتۆیی نەکرد. لە پارەدارەکان زیرەکی ئەوتۆ هەبوو پێشبینیی دواڕۆژیان دەکرد. زیرەکێک هەتا توانی قەندی کەللەی عەنبار کرد. لە ئاکامدا کەللەی ٧٥ فلسی بە دوو دینار فرۆشرا. بۆ بێتاڵعی ئەو خەڵقە سن و کیسەڵەی دەغڵ پەیدا بوو تا وەهای لێ هات دەتگوت گەنم خەریکە لە وڵاتی کۆیێ نامێنێ. ئێمە لە هەموو فەلاحەتی خۆمان، بە ماڵی خۆمان و مامم و فەلاحەکانەوە ٢٤ تەنەکەی پیتەکی گەنمی سن خواردوومان هاتە کیسەوە کە وڵاغیش نەی دەخوارد. بە ئەسڵ فەلاحەکان گەنمەکەیان درووەوە و کوتایان بۆ خاتری کایەکە. ئەو هاوینە مەلا ئەفەندی سەد بار گەنمی یەکدانەی کەندیناوەی بۆ ناردین، جگە لە نانی ساڵی بنەتۆییێکی مناسبیشمان لێ داچاند، بۆ ساڵی دیکە بووینەوە خاوەن گەنمی خۆمان. دەبێ بشڵێم ئەو سەد وڵاغە و کەسانێکی لە دەشتی هەولێرەوە هێنایانن بە مەسرەفی مەلا ئەفەندی بوون.

خەڵک وردەوردە بەرەو هێتلەرپەرستییەوە دەچوو، هۆی هەرە سەرەکی ئەوەبوو کە ئەڵمانیا لە مەیدانی جەنگدا ئەو دەورەی پاڵەوانەتی دەدیت کە ڕۆستەمی زاڵ لە ئەفسانەدا بۆی هەڵبەسترابوو. ڕەنگە پیاوی خەیاڵبڵاو بێن و ئەو نازیزمە منداڵانەی نەخوێندووان بدەنەوە بە هۆی مادی و بەرژەوەند کرد. تەنها هۆیەکی بکێشێتەوە بۆ لای بەرژەوەند هەر ئەوەیە کە خەڵق ئینگلیزی خۆش نەدەویست، بەڵام ئەم هۆیە زۆر بە درەنگەوە خۆ بە دەست بەرژەوەندەوە دەدات چونکە پیاوی حاڵ خۆش و سەر بە حکومەتیش، زۆریان هێتلەرپەرست بوون، کەسیش نەیدەپرسی ئەگەر ئەڵمانەکان سەرکەوتن چ خێر و بەرەکەت بە دوا خۆیاندا دەهێنن.

لە نموونەدا دەڵێم، بە بۆنەی مردنی مامۆژنم، شێخ حسێنی حاجی سەید و مەحمووداغای حاجیاغای پژدەر هاتنە پرسە و چەند ڕۆژێک مێوانی باوکم بوون. هەر لەبیرمە هەردوویان بە دڵ بۆ ئەڵمانیایان دادەبڕی. باوکم لەگەڵیان هاوباوەڕ نەبوو، هەر ئەوەندەی بە پێکەنینەوە پێ گوتن: یاخوا خوا لە زارتان بنۆڕێ بابزانین کێ زەرەر دەکات..

لە چایەخانان کاتی ئەخباری یوونس بەحری لە ڕادیۆی بەرلین دیمەنی ئەو ڕۆژگارانە دەگەڕانەوە بەرچاو کە حەکایەتخوونان بە دەم قارەمانەتیی ئەمیر ئەرسەلان و لەندەهۆڕی سەعدانەوە گوێگرەکانیان بۆ سەرشێت دەبوون. دەڵێن مستەفاغای باوکی شارەزا‹١٩› ئەسکەندەرنامەی دەخوێندەوە، بە ڕێکەوت دەمانچەیێکی بە دەستەوە بووە، بە پێی ئاهەنگی گەرم بوون و کز بوونەوەی شەپۆلی حیکایەت دەمانچەکەی بە حەرەکە دەیەخست.

جارێکیان لەگەڵ زەبری گورزی لەندەهۆڕ ئەویش دەمانچەی بۆ سەر کتێبەکەی هێنا و ئاگری دا، ئەسکەندەرنامە هەلاهەلا بوو. ئەم حیکایەتەم بیستووە یاخوا ڕاست بێ، چ زەرەری لێ پەیدا نابێ. دەشڵێن جارێکیان لە کەرکوک، کابرایێک شەو لە قاوەخانە بە کزی و خەفەتەوە دەگەڕێتەوە ماڵێ،

ژنەکەی لێی دەپرسێ بۆچی وەها پەستە، گوتبووی ئەمشۆ عەنتەر بریندار بوو، ژنەکەشی دەڵی بریندار دەبێ چاوی دەرێ، مێردەش زۆر مەردانە بە هەواخوایی عەنتر یەکسەر ژنەکەی تەڵاق دەدات و وەدەری دێنێت. خەڵقەکەی کە هێتلەریشی خۆش دەویست هەر عەنتەرپەرست بوون، بەڵگەشیان لەگەڵ خۆیاندا بوو چونکە دوای تێشکانی ئەڵمانیا، زوربەی هەرە زۆری ئەو هێتلەرپەرستانە بوونە ستالینپەرست. ڕێکیش نەکەوت باری جیهان وەها بگۆڕێ ئەوانیش دیسان لەگەڵی بگۆڕێن، ئیتر بە ناچاری، لەبەر نەبوونی عەنتەرێکی تازە، هەموویان لە سەر دینی ستالین مردن، خوا پاداشی هەموو جۆرە دینەکانیان لەو دنیادا بداتەوە.

لەو ساڵەی یەکەمی خانەنشینیم، بە پێی داخوازی دەوروبەرم، وردەوردە پێی هاتوچۆی لادێم کرایەوە. پێبازۆک مەیلەو دوور بوو، بە سواری ولاغەبەرزە سێ سەعاتی دەخایاند، بەڵام قەوغایی دێیەکە و بەرژەوەندی کەسابەتمان بەرەو ئەوێیەوەی دەبردم تا شوێنێکی دیکە. سەردانەکانی هەوەڵ ڕۆژانم بە نیازی سەیران و گەشت و کمێکیش بۆ چاوکرانەوە و ڕاهاتن بوون. بەڵام کە دروێنە و چاندنی شیناورد نزیک بوونەوە خوولیای سەرپەرشتی کردن و دەست تێوەردانی مشوور خواردنی وەرزێر و زوڕاعانم بزووت. لە هەوەڵەوە خەریکی دەغڵ و دان بووم، شیناوردم بۆ سەرکاری خۆی بەجێ هێشت. زۆری نەبرد ئەو سەرکارە بای دایەوە سەر کەسابەتی شار، لەوە بەولاوە سەرپەرشتی هەموو داهاتێکم دەکرد.

چاندن کەسبێکی زیندووە، هەموو ساڵێک بە فراژی بوون و هاتنەوە کایەی دێمەکار و ئاوییە دوو کۆرپە دەبن و پێش دەگەن. خۆ ئەگەر ئاژەڵداریشی لەگەڵدا بێ کە تەواوکەری فەلاحەتە کارەکە دەبێتە کردەوەیێکی خەڵقی سەرلەبەر. تۆ بوەشێنە، شیناورد بچێنە، ئاژەڵ ئاوەدان بکەوە، ساڵی سێ مێینەی زیندوو دەزێنی.

قۆناغم ماڵی حەسەنی مام فەتاح بوو، لەبیرمە یەکەم سەفەری کژی خەرمانانم بۆ پێبازۆک، لە عەسرێکی کامڵدا کرد لە ترسی گەرما. دەوری نوێژی عیشا گەییشتینە ماڵی حەسەن. هۆبەیان لە هەواری زەویی کۆڵێنان کەپریان کردبوون. ئەوەی من لێی دابەزیم بایی نیمچە دیوەخانێک کەپرەکەی درێژە پێ درابوو، ب چیغ لە دیوی ماڵەوە جودا کرابۆوە. هەستی ولّسات بە دەوری ماڵاناوە و حەپەی ناوناوەی سەگەکان ئاوەدانییێکی لەو چۆڵە ساز دەدا. زەویی کولێنان بۆم بووە یەکەم شەوگەی پێوەندیم بە گوزەرانی فەلاحی کوردەوە، پێوەندییێکی بەرەو ناوەوەی ئەو گوزەرانە سەختە بڕوات. سەختی چی؟ ئەوساکە جارێ تراکتۆر و مەکینەی دروێنە پەیدا نەبووبوو، فەلاحەت ئەرکێکی نەفسبڕی، پشتشکێنی، مرێنی، نێرخەسێنی پێوە بوو، دەسا سوێند بە نانە پاکەکەی ئەو ئەرکە پیرۆزە، دوای چەند ساڵێک هەر لەو زەویەی کولێنان نموونەیێکم دیت لە ڕەنجی بێڕەحمی بێبەزەیی بێسنووری ڕەنجبەر و پاڵە و سەپان، مەگەر چیرۆکنووسێکی وەکوو (پیرل پێک) بتوانی لە حیکایەتی خەیاڵکردا تانوپۆی ڕووداوی ئەوتۆ بتەنێتەوە کە ئیرادەی تەنگەتاوکراو بگەیەنێتە ڕۆخی یان مەرگ یان ئەم ئاواتە بێبایەخە. ئائەمەم دیت فەرموو لەگەڵتا پێیدا بێمەوە!

کژی خەرمانان لەو هاوینەدا ئاخەلێوەی بوو، سەپان ڕۆحی هاتبۆوە سەر لووتی ئۆقرەی نەمابوو، خەرمانە جۆییێکی هەرە گەورەی فەلاحەتی ماڵی مام فەتاح لەو کولێنانە حازر کرابوو بۆ دابەشین و

گوێستنەوە. وڵاغی پێویست بۆ کێشەی خەرمانەکە ئامادە کرابوون هەر دەبوو بار بکرێن. ئێسترێکی جووتی ئەو فەلاحەتە مەشوور بوو بە ئێسترە شێتە هەتا لە خۆوە ملی نەنابایە بەر بار کەس نەیدەوێرا نزیکی بێتەوە. بەینێک بوو دابوویە لاساری نەدەگیرایەوە. ئەو دەمەی کە قسەی لێ دەگێرمەوە ئێسترەکە بە گوێی هەمیشە موچیەوە، بێ قەراسە و جل و جۆر، دوورەپارێز دەوری خەرمانکەی دەدا و مرومۆی لە کا و کۆتی دەکرد. سەپانێکیان، عەوڵای سۆفی مارف، کە لە قەدیمە ماڵەکانی پێبازۆک بوو، پێوەی دیار بوو خەفەتێکی گەورە لەو ئێسترە بەرەڵڵایەی بارنەبەر دەخوا. وەختێک رووی قسەی لە ئێسترەکە کرد و گوتی، ئێسترە شێتە! بەو خوایەی لە سەرانە خۆمت تێدەکەم، یان هەلاهەلام دەکەی یان بارت دەکەم، خۆ من لەخەفەتت تەقم کرد. چەندی پێمان گوت کورە خۆت شێت مەکە بێفایدە بوو. بەینێک خۆی لە ئێسترەکە نەبین و نەبیس کرد، بە خەڵقەکەشی گوت سڵی نەکەن. ئێستر ماوەی نیو سەعاتێک بەو فەرامۆشییەی سەپانەکان کمێک لە خۆی ئەمین بۆوە. پتر خۆی لە راستە خەرمانی دابەشکراو نزیک کردەوە. عەوڵا سەبری گرت هەتا وەها بوو مەودای لەگەڵ ئێسترەکە پێنج – شەش مەتر مایەوە. پێشتر خۆی گورج کردبوو، پێڵاوی فرێ دابوو – ئەگەر پێڵاوی لە پێ بووبێ، دەتگوت باشووکە دەیەوێ دابێتە چوێلەکە. لە نکاوێکی غافڵگیر تا تێیدا بوو رۆ بووە هێسترەکە. هێستری شێت راپسکووت بە سەرەولێژی پەرێزدا، بە جووتە و تێتریزاندن و هەرەکەتێکی تێی دایە، کەوتە خۆ دەرباز کردن.

عەوڵا بەو گۆڕی بەستی و بەو خێراییەی کردی، وەکوو گورگ، لەلای چەپی ئێسترەوە لەگەڵی جووت بوو، بە هەردوو دەست گوێی چەپی ئێسترەکەی گرت و خۆی پاشەوشکێن کرد و جووتە پاژنەشی وەک گاسن لە پەرێز چەقاند. ئێستر هار بوو، راست و راست بێ پێچەکە و خوارەکە سەرەولێژ رۆیی عەوڵاش بە تەنیشتیەوە. هەر جووتەیەکی ئێسترەکە بەر عەوڵا کەوتبایە نانی بە کەرتک نەدەکرد. من لێم سوور بوو ئێستا نا ئێستا عەوڵا کۆڵ دەدات و هێزی دەبرێ هەر دەبێ خەریکی دەرباز کردنی روحی بێت. دەوری پەنجا مەتر ئەو کێشە ترسناکە شێتوشوورە ئەجەلیاخوونە بەردەوام بوو. جووتە پاژنەی عەوڵا لەو پەرێزەدا خەتە جووتێکی وشکی پەنجا مەتری هەڵدڕی هەتا ئێستر ملزەم بوو. ئێستر وەها دەردەست بوو، لەو دەمەدا شێتایی پێوە دیار نەمابوو، ئەوە نەبێ کە چاوەکانی تورە و گوێی راستی وشت بوو. لەو سەرەوە عەوڵای چەنەبەرِی ئۆی بە ئێستر دایەوە و رای کێشا، نەخێر گوێکێشی کرد بەرەو خەرمان. پێیەکانی عەوڵا بەو عارد هەڵدڕینە هیچیان لێ نەهات، تومەز لە ئێشاندا وەها خارا بوون وەکوو گوڵاسنیان لێ هاتبوو. عەوڵا ئێستری بارکرد و هەناسەیەکی حەسانەوەی هەڵکێشا، ئای لەو حەسانەوەیە! هەر دەبێ بەراوردی بکەی لەگەڵ راکشانە نەرمونۆڵە وەنەوزاوییەکەی سەر سیستەمی بەر کۆندیشن!! ئەمەیە وێنەی سەپانی پێش تراکتۆر و پیکەپ. لەو شەوەدا کە گەییشتینە ماڵی حەسەن خێرا حەوجۆشی رەش خرایە تەنیشت ئاگری چایەوە و ماستاو خورایەوە بەڵام بێ بەفر. حەسەن لێمی پرسی چ حازر بکەن بۆ خواردن. گوتم هەرچی زوو حازر بێ ئەوە چاکە. گوتی دەفەرمووی (سیپابەرۆن) ت بۆ بکەن؟ یەکەم جارم بوو ئەم وشەیەم دەبیست، دەرچوو بە تەعبیری توێکڵداری ئەدەبی کرمانجەتی سیپابەرۆن دەکاتەوە شلکێنە (فەلاحی دەشتی کۆیێ پێیان دەڵێن کرمانج) بەزیاد بێ.

لەو یەک دوو ساڵەدا خەڵقێکی بە دەوری باوکمەوە کۆ دەبوونەوە چیهرەی نوێی تێدا دەردەکەوت.

چەند فەلەستینییەک، حکومەت بە نیازی ژیاندنیان، هەر یەکە بە پێی لێهاتوویی خۆی ئیشێکی لە کۆیێ پێ سپارد بوون. لەمانە (ابراهیم ابو لبن) مامۆستای سەرەتایی و عەلی لەبابیدی کە خوێندەواری پێوە دیار نەبوو بە یەکەوە دەژیان. وەها ڕێککەوت دکتۆر (فائق نحاس)، خەڵقی شام، کە بە نامەی ڕاسپاردە لە دکتۆر سەبری قەبانییەوە بۆ باوکم، لە یەک ڕۆژەوە بوو بە دۆستمان، کرابۆوە دکتۆری کۆیێ. بە هۆی عەرەب بوونییەوە کە لە کۆیێ هاوزمانی خۆی نادۆزیتەوە لەگەڵ ئەبوو لەبەن و لەبابیدی خانوویەکیان بەیەکەوە گرت. دکتۆر فایق و ئەبوو لەبەن بە زۆری شەوان دەهاتنە لای باوکم، هەتا دیوەخانە بڵاوەی لێ دەکرد دەمانەوە. ناوناوە من و کاک مەجیدی ئامۆزام سەرمان لێ دەدان. یەکێکی دیکەی فەلەستینی (احمد دباغ) مەیل و سەقافەت و ئاکاری لە ئەبوو لەبەن جودا بوو، مامۆستای سانەوی (یان ناوەندی) بوو، هەتا بڵێی لەچاو ئەو دەمە ڕۆشنبیر بوو. عەرەبیزانێکی ئەدیب، مەشرەبی خەراباتی، لەلایەن پارەوە بێباک، مەیلی بۆ چەپ بوو، چەندێکی بڵێی باوکمی خۆش دەویست و بە مەزنی دەزانی. هەر هەلی دەست بکەوتایە دەهاتە لای. بە زۆریش میرزای حاجی کەریم، کە کاتبی دادگا بوو لە کۆیێ، بە شارەزایی لەگەڵی دەهات. میرزا بۆی گێڕامەوە گوتی لە ئەحمەد دەبباغم پرسی مەلای گەورە چۆنە لە تەک حاجی ئەمین حوسێنیی ئێوە؟ وەڵامێکی دابۆوە من ڕێ بە خۆ نادەم بیگێڕمەوە، لەگەڵ هەموو حورمەتم بۆ حاجی ئەمین.

کۆڵانەی کۆیێ تاریک و پێچەک، ئەحمەد دەبباغ نەشارەزا، هەر چاوساغێکی وەکوو میرزای دەویست! شەوێکیان کە لە میعاددا گەییشتە ماڵی ئێمە، ئەحمەد دەبباغ هەتا ئەژنۆی لە قوڕدا بوو تومەز لە کۆڵانەیێکی نزیک ماڵمان خێرەوەمەندێک قوڕی سواغی گرتبۆوە. ئەحمەدیش بە نەشارەزایی مل لێ دەنێ میرزاش بە درەنگەوە بۆی بە ئاگا هاتبوو، کار لە کار ترازا بوو. کژ سارد بووبوو، سۆبە لە دیوەخانە هەڵکرابوو، بەو شەوە جارێ لە پێشەوە ئاوی گەرم ساز درا ئەحمەدمان بە جلکەوە لە ئەژنۆی بەرەو ژێر شووشت ئیتر هاتە ژووری دیوەخانە لە نزیک سۆبە دانیشت بۆ وشک بوونەوە، دەیگوت (هذا الابليس نزلني بالطين) دەستیشی بۆ میرزا درێژ دەکرد بەڵام بێ گلەیی و قڵس بوون و بە باری نوکتەدا.

سەید ئەحمەد مستەفای کۆنە مامۆستای هەولێرم، ئەویش بووبووە مامۆستای سانەوی کۆیێ. سەید ئەحمە ئەدیب و عەرەبی و تورکی زان بوو. هەفتەی جارێک دووان، بە شەو، دەهاتە مەجلیسی باوکم. کە لەگەڵ ئەحمەد دەبباغدا بە یەکەوەبان بوکم پێی دەگوتن (الاحمدان). ئەحمەد دەبباغ لە ئاکامدا خۆی خەسار کرد، مەشرەبە خەراباتییەکەی لێی بوو بە تێکدەری شیرازەی ڕەفتار. بە داخەوە، پاش دوور بوونەوەی لە کۆیێ وردەوردە بەرەو شێواوییەوە چوو، لەوەشدا عەرەق دەوری هەبوو.

یەکەم جار باسی (اشتراکیە) تم بە ڕوونی لەو بیست. لە قساندا وەزعی کامل چادرچی گێڕایەوە بۆم کە دۆستی بوو، لە بارەیەوە گوتی (عنده تفكير اشتراكي). ئەحمەد خۆی لە باوەڕدا بەولای ئیشتراکیەتەوە ڕۆیشتبوو، تا ئەوەی بێپەروا باسی دۆستایەتی خۆی لەگەڵ کچە جوولەکەیێکی شیوعی فەلەستینیدا دەگێڕایەوە، بەڵام باوەڕ ناکەم ئەندامەتی هیچ حیزبێکی پێ هەڵگیرابێئەویش لەبەر تەبیاتە خەراباتییەکەی. ئەحمەد بە هەموو سەقافەتی هەمەبابەتییەوە لە پەراوێزی ژیاندا دەژیا. ئارداوێژی ئەو کابرایە لە خوێندنەوەی شیعردا بەلای سیحر و تەڵەسمدا دەچۆوە. شەوێکیان لای باوکم ئەو مەرسیەی

لەبەر خوێندەوە کە (الاخطل الصغیر) لە مەرگی ئەحمەد شەوقی هەڵبەستبوو، بەڵام چ خوێندنەوەیەک!! خۆی لە دەمی خوێندنەوەدا کەوتە باەێک دەتگوت عابیدە لە پەرستگەدا غەیبپەرستی دەکات، شیعریش چ شیعر!!

قف في ربى الخلد واهتف باسم شاعره

فسدرة المنتهى ادنى منابره

وامسح جبينك بالركن الذي انبلجت

اشعة الوحي شعرا من منائره

اتراب مريم تلهو في خمائله

ورهط جبريل يحبو في مقاصره

والحور قصت شعورا من غدائرها

وارسلتها بديلا من ستائره

والملهمون بنو هومير ماتركوا

لما اهل لهم سجعا لطائره

ئەم پێنج بەیتەی سەرەتای قەسیدەکەم لەو شەوە هاتە بەر، تاک و تەرای بەیتی دیکەشم بە نارێکی لەبیر ماون. هەتا لە خوێندنەوەی هەموو قەسیدەکەی بۆوە ورتە لەبەر کەسەوە نەهات، دەنگی ئەو و گرپەی سۆپە و هاشەی سەماوەر دەبیسترا و بەس. زوربەی خەڵقەکەی لە دیوەخانە دانیشتبوون لە عەرەبییەکە نەدەگەیشتن بەڵام دیمەن و ڕاوێژی ئەحمەد دەبباغ کە چووبووە حاڵەتی خۆ ون کردن هەستی داگیر کردوون کە جووڵە نەکەن.

ئەحمەد و ئەبوو لەبەن دانوویان بەیەکەوە نەدەکولا. ئیبراهیم خۆی بە شۆڕشگێڕێکی عەرەبی موسڵمان دەزانی، بەلای ئەوەوە کەمتەرخەمیی ئەحمەد دەبباغ لە ئاست ڕەگەزبەرستی و جەزبەی دینی و جۆری ڕەفتار دەچووە پلەی خیانەتەوە، ئەحمەدیش دەیگوت: (ابو لبن عايش بمستوى قمامات الشرق وانا اعيش حضارة اوروبا في القرن العشرين). هەر دوویان خۆ پارێزییان دەکرد لەوەی بە یەکەوە کۆببنەوە لە ماڵی ئێمە. بە هەمەحاڵ من دۆستایەتیم بە هەردوو لاوە زۆر بەتین بوو. دکتۆر فایق دەتگوت لە ئاوریشم و قەیماغ دروست کراوە، کەم ئەورووپایی وەها ناسک و تەنکم دیتووە کەچی کە دەچووینە دەشت و دەر وەکوو لادێیی ڕایدەبوارد. جارێکیان لەگەڵ کاک مەجید بە پێیان هاتە چنارۆک. لە هەورازی سەرەژووری شاخ بەو گەرمایەی پاش عەسر نزیک بوو بخنکێ. کاک مەجید دەیگوت تەمای لە خۆی نابوو بەڵام خوا و تاڵع یەک دوو کەسی خۆمان لە چنارۆکەوە بەرەو کۆیێ دەچن پێیان دەگەن، ئاوی ساردیان پێ دەبێ، دکتۆر فایق بەو ئاوە هاتبۆوە سەرەخۆ. کە گەییشتە لای ئێمە هەتا بڵێی ژاکابوو. ئەو شەوە خەوێکی لێ کەوت هەتا سبەینە چرچەی نەکرد.

ئەبوو لەبەن خۆرایەکی سەیر بوو، سبەینان دە کەبابی ئەوسای دەخوارد، دەشی گوت ئەگەر ترسی پارەم نەبێ پەنجا کەباب دەخۆم. بەڵام چ ئەو و چ دکتۆر فایق و لەبابیدیش بە هەموو خواردنێک ڕازی

بوون. ڕەشە شێوێکی کە لە هاتنی بێوەختیان لە پێشیان داندرابایە و ئێمەی پێوە شەرمەزار دەبووین سەد شوکرانەی پڕ بە دڵیان لەسەر دەکێشا. ماڵی ئێمە لە سەردەمی باوک و باپیریشمەوە هەر نیوەڕۆیان خەفتیانی جەمی سەرەکیی دەکرا، ئێواران ئەگەر مێوان نەبایە، عادەتی بەسەر دەبرا. لە هەرای ڕەشید عالی چی قەومی فەلەستینی هەبوو بەرەو بەغدا بوونەوە، ئیتر نەمان دیتنەوە.

دوای پازدە ساڵێک کە دۆستایەتیم بە بەشێک لە سیاسییەکانی بەغداوە پەیدا بوو وەها ڕێک کەوت لە سەردانێکی کامل چادرچی ئافرەتێکی عەبا بەسەری شەرم بە خۆ، بە دەم فرمێسکەوە، شکاتی حاڵی خۆی دەکرد. کامل بەگ گوتی: «ئەمە ژنی ئەحمەد دەبباغە دەردی خۆی هەڵدەڕێژێ، بەڵام ئەحمەد شێت بووە کەڵکی دواندنی ژیرانەی پێوە نەماوە». یەک جار ئەحمەدم دیتەوە لە بەغدا، لە دوکانێکی (شارع الرشید) دانیشتبوو بێباک و بێخەفەت چاوەکانی دەبریسکانەوە، لەو پازدە ساڵەدا هیچ نەگۆڕابوو، ئەو منی نەدیت خۆشم لێ ئاشکرا نەکر. زۆری نەبرد بیستم خۆی کوشتووە، حەیفە پشکۆی وەها گەرم و گەش بە ئاوپرژینێکی نەفسی کەف دەرکدوو ببێتە خەڵووز، سەد حەیف.

لە ١٩٣٩-١٩٤٠ ئینحیساری توتن بوو بە قانوون. تا ڕادەیێک تەئسیری چاکی بوو بۆ زوربەی ئەوانەی توتنیان مەعدەن نەبوو. ئەم ئینحیسارە لە هەوەڵ ساڵیدا هەڵیکی بۆ من دروست کرد پێوەندی بە داهات و پارەوە نەبوو. یەکەم ساڵ ڕانیە ئینحیساری نەبوو توتنی ئەوێ لە کۆیێ فەحس دەکرا. خاڵەکانم، شێخ خدر و شێخ جنید و شێخ حسێنی حاجی سەید کە هەر دەکاتەوە خاڵ (ئامۆزای دایکم بوو) توتنیان هێنایە کۆیێ. توتنی شێخ حسێن زۆر بوو، هەتا لە هەموو سەروبەرێکی بۆوە دوو سەفەری بۆ کرد. وەهای پێشنیاز کرد سەردانێکی شێخ حەسەن (برا گەورەی خۆ) و پژدەر بکەم. زۆرم لێ خۆش هات، ئیزنی بۆ خواستم لە بابم، کە مەشغەڵەتی برا، بەرەو پژدەر ڕویشتین. یەک کەسی خۆمانم لەگەڵدا بوو، حەسەنی قەرەنی کانی کەندی سەر بە چنارۆک، چونکە شێخ حسێن سواری چەکداری زۆر لەگەڵدا بوون. لەبیرم نەماوە نیوەڕۆژەمان لە کوێ کرد، هەر ئەوە دەزانم دمەو ئێواران گەییشتینە سندۆلان. ئەو دیمەنانەی کە لە هاوینی ١٩٢٧ هوە وێنەیان لە مێشکمدا چەسپ بووبوو هاتنەوە بەر چاوی تەمەنی بیستویەک ساڵەییم. وێنە و واقیع نەدەچوونەوە سەر یەک، نەک چونکە هەر واقیعی ئەو ڕۆژە زستان بوو لەگەڵ دیمەنی هاوینی بەر لە دوازدە ساڵ جودا بوو بەڵکوو ئەندازەی دووری و نزیکی و پێشی و پاشی ڕووبار و ئاوایی و شاخەکانیش یەک پێوانە بوو. ناچار وێنەی کۆن جێی بۆ واقیعی ڕەق و زەق چۆڵ دەکرد.

ئەو ڕۆژە کە بە ڕێوە بووین قەیاغی دەربەندی سەنگەسەر<٢٠>، کە پێشی دەڵێن دەربەندی ڕەمکان، نەدەگەڕا ئەگەر گەڕابایە پێی دەپەڕینەوە بۆ بەری ئاسۆس و سەرسییان، لەوێوە بە دیوی ڕۆژهەڵاتی چیای ئاسۆسدا دم زێ و دم زێ نزیکی سەعات و نیو ڕێگە دەڕۆییشتین تا قەیاغی سندۆلان کە دەبوو سەر لە نوێ پێی بپەڕینەوە بۆ بەری ڕۆژهەڵات کە سندۆلان خۆی لێی بوو. یەکەم ڕووباری مەترسی و بەسام ڕووباری گارفێن- ی پێ دەڵێن، شەند سەد مەترێک بەولای زارکی دەربەندەوەیە. پێشتر ڕووبارێکی نابەردەوام هەیە سپی چار- ی پێ دەڵێن، کە دنیا لە بارانان ئاوس دەبێ، هەر بارانێکی بباریێ ئاوی سپی چار بە عەنتیکەیی زیاد دەکات هەندێکی لەبەر ڕێگای ناو زارکی دەربەند وەکوو بێخاڵ

لە شکڵی کەفی شیر هەڵدەڕژێ. تومەز دەشتی وڵاتی مەندەمەرە یەک تۆژاڵی خۆڵ بەسەریەوە ئەویش خۆڵی کۆنەگۆمی ئەو دەمانەی زێی گچکە جارێ زارکی دەربەندی نزم نەکردبوو هەموو پژدەر ژێر ئاو بووە، لە بن تۆژاڵە خۆڵەکەوە سەرلەبەری دەشتەکە چەوە، هور بارانێکی دەبارێ بە خڕی دایدەدا بۆ ناو ئەو چەوەی سەرپۆش خاکی، ئیتر بە سافی و ڕوونی هەموو ئاوەکە لە چەند ڕۆژێکدا بەو سپی چارەدا دەچێتەوە ناو زێی گچکە. شیوی سپی چار بووە بە (مبزل) ی بێلزووم وناپەسەند چونکە نەمانەوەی ئاوەکە لە ناو خاکدا وەهای کردووە هەموو دەشتی مەندەمەرە لە کانییێک لەولاوەی لێ نەبێ.

من مەلەوان نیم، سەریشم دەسوورێ لە ناو ئاو. کە گەییشتینە گارفێن شێخ حسێن وڵاغێکی مەحکەمی دیاری کرد بۆ پەڕینەوەم، گوتیشی: چاوان لە چووق بنێ و جڵەو بۆ وڵاغەکە شۆڕبکەوە و لێی گەڕێ، ئێمەش بە دەورتەوە دەبین. لە ئاوی ژاراوەش هەر وەهامان کرد. هەرچی چۆمی سوڵتانە دێیە بەرتەسکە. سندۆڵان بە هاتوبات و مێران جمووجۆڵ و گەلان گەدان بوو. پتر لە دە ساڵ بوو شێخ حەسەنم نەدیتبوو، زۆری بەخێر هێنام و کۆڵێک پێکدی گەشاینەوە. لەو ساڵەدا شێخ حەسەن تەنسازی لە ساڵان باشتر بوو. زستانان جلکێکی زۆری لەبەر دەکرد و بە دانسقە دەکەی دەکرایەوە و بە کێشانە پێوانە داری سووتەمەنی بۆ سۆپەی ژوورەکەی ورد دەکرا. نەدەبوو چوار کەس بە دوا یەکدیدا لە زستان بچنە ژوورەکەی نەکا دەرگاکەی لە پێویست بەولاوە بە کراوەیی بمێنێتەوە. ئەو ساڵە جلوبەرگی عادەتی بوو، بێپەروا لە ڕۆژی سارد و بارانە هاتوچۆی وەتاغی دەکرد. بەیەکەوە سەردانی قەڵادزەمان کرد کە ئەمە لە ڕابوردوودا بە هەموو مەزهەبان فەلاکەت و تەهلوکە بوو بۆی.

یاعیففەتی خوشکم لەو ساڵانەدا سەردانی دەکردین. کچێکی هەبوو فاتم ناو بەو منداڵییەی هێندە بەڕێز و ئاقڵ بوو سنووری نەبێ. هەرچەند لە پژدەر دەژیا بەڵام پێیەوە دیر بوو کە حەز بە کۆیێ دەکات. مانگێکی تەوا لە سندۆڵان و پژدەر مامەوە. بەڕاستی باری ڕابواردن و سەردانی دۆستان و بەخێرهێنانیان و وەزعی کۆمەڵایەتی میراودەلییان بە سیفەتی قسەزانی و نوکتەسازی و مێوان نەوازییەوە بۆ ئەو دەمە بەهەشتێک بوو بۆ خۆی، بەتایبەتی بۆ مێوانێکی وەکوو منی بێ خەم و خەیاڵ. لەو مانگەدا یەک دەقیقە وەڕزیم هەست نەکرد.

ئەم سەفەرەیان بەڵەدی کەبابی پژدەر بووم، کە دەهێنن مریشک یان عەلیشیشی قەڵەوی پارچەکراو بەسەر پۆلووە ئاگرەوە دەبرژێن و قەدقەد نان بەو ڕۆناوەی لە بەزەکەیەوە دەزێتەوە چەور دەکەن و دەبێتە (نانەچەورە) ئیتر بە پیاز و ترشی و شیناورد و ماستاو دەیکەن بە جەمی نیوەڕۆژە. نانەچەورە لە گۆشتەکە بەلەزەتترە هەرچەند گۆشتەکە خۆی، ئەگەر پی نەبێ، چ قسوورییەکی نییە، هاتوبات و خەریک بوون و چزە و بزە و چاوەنۆڕیش لەوێ ڕاوەستێ. وشەی کەباب لە بنەڕەتدا بە (برژاو) دەگوترێ چ گۆشتی مەل چ هی چوار پێ. ئەوەی لە شار پێی دەڵێن کەباب لە پژدەر کەبابی کوت و لە میسر کفتەیە. یەک دوو جار سەری قەڵادزەمان دەدا، بە وڵاغ سی چل دەقیقە ڕێ دەبێ. ئەو ساڵە خانەخوێ غەفوور ناوێک بوو لە بنەماڵەی قەڵادزە بوو.

هەر لەو سەفەرەشدا بۆ یەکەم جار، شێخ موحیەددینی شێخ ئەمین، کوڕەمامی دایکم و براکانی و شێخ حەسەن و شێخ حسێن، بە دیتن دیتم. بەشێکی سندۆڵان هی ئەو بوو، وەتاغی بە مێوان و ئەسبابی

هەبوو. چەند جاران ئەو لای ئێمە و ئێمە لای ئەوان بەیەکەوە نانمان خوارد. شێخ موحیەددین مەشوورە بە گوڵەدین لە تەبیاتدا چووبۆوە سەر تەبیاتی شێخ ئەمینی باوکی کە هەم خاوەن مرید و هەم دنیا دۆستیش بوو. شێخ حەسەن شێخ حسێن خوارزای تایفەی مەحمووداغا و گوڵەدین خوارزای تایفەی سەلیماغا بوون. هەر تایفەیە بە خۆیان و ئەوەی دۆستیانن کە خوارزای خۆیان مێوان دەبوون. لە ساڵانی دواتردا دۆستایەتیم بە گوڵەدینەوە گەلێک گەلێک بەرەژوور چوو، تا ئەوەی دەستە نوێنی تایبەتییان بۆم لە چەرچەفدا هەڵدەگرت تا لایان دادەبەزیم.

داب و دەستووری عەشرەتی لە نێو پژدەریان بە تەواوی ڕەچاو دەکرا، ئەوسا نیوەڕۆژەی وەتاغ (دیوەخانە) بێ پلاو بەڕێ دەکرا. شەوێ هەتا نزیک نوێژی خەفتنان نانیان دەوەخراند نەکا مێوان هەبێ بە ڕێگاوە. نانی شەو بە عادەت بریتی بوو لە پلاوبرنج و گۆشت و یەک جۆرەترشی (مەرەگە). مریشک دەکرا بە دوو بەشەوە، هەر کەرتە لە سەر دەورییە چێشتێک دەبوو، هەر سینیەش بۆ دوو کەس، ئەگەر سێ کەس بانایە، دەکرا بە دوو سینی. نان لە ژێر دەورییە چێشت و قاپی مەرەگە، بە پانایی سینی، ڕادەیەخسترا کەسیش لێی نەدەخوارد، دواتر دەبوو بە خۆراکی سەگ و تاژی و توولە. ئەو عەشرەتانەی من دیتمن نانیان بە چێشتی پلاو نەدەخوارد، مەگەر بە ڕەشە شێو، یان ماست و پەنیر و هێلکەوڕۆن. بۆ من نانی جودایان لەسەر سینی دادەنا. لزوومیش نەبوو قاپی بەتاڵ هەبێ چونکە پلاوەکە لە دەمی خواردن دەخرایە سەر نانەکە. لە کژی کە شیر زۆر دەبوو مەحەلەبی بەگەڵ خواردنەکە دەدرا. هەتا پارەی تووتن زیادی کرد لە گۆشت و پاقلاوە و برمەیان زیاد کرد. لە زووەوە پێم گوتن لزووم بە لێ زیاد کردن نییە، چی لە قەدیمەوە داب بووە لە پلاو و گۆشت و مەرەگە بەسە، فایدەی نەبوو، کە تووتن دابەزی بەو زیادە مەسرەفەوە سەغڵەت بوون.

گەشتێکی چوار ڕۆژیمان کرد. لە پێشەوە چووینە سەردانی مەحمووداغای حاجیاغا. ماڵی لە هێرۆ لە مەیلەو دامەنی شاخە بەرزەکانی سەر سنووری نێوان عێراق و ئێران بوو. بە پێی لێکدانەوەی سەرنج گرتوانەم وا دەزانم خانووەکانی سەرووی دێ دەوری ١٢٠٠ مەتر لە رووی دەریاوە بەرزن، بگرە نەختێکیش زیاتر. ئێمە لە ڕێگەیەکەوە بۆی چووین پێیان دەگوت ڕێی سەروو، تەنکە بەفری بەسەرەوە بوو. بایەکی کزی ساردی دەهات پێی دەڵێن (زاویتە). کە لەسەر کانیاوێک دابەزین بۆ نوێژی عەسر حەسەنی قەرەنی گوتی: «بەوی خوایەی ئەوی نوێژەی بمباتە بەهەشتێ نایکەم، خۆ ڕەق بوومەوە». بایەکە وەک تیغ پێستی دەبری.

شێخ حسێن و حەسەن و من لەو ڕێگاوە چووین، پاش عەسر گەییشتینە قۆناغ. مەلایەکی موحتەرەمی لێ بوو لە موجازەکانی باوکم. دوو شەوان ماینەوە، سبەینە و نیوەڕۆ و ئێوارە، مەحمووداغا، لە پلاو و گۆشت و کەچکەک و کفتە و پەقلاوە و مێوەی وشکی نایابی گرتین. خزمەتەکە لە حەد بەدەر بوو. مەحمووداغا حەزی دەکرد مێوانی بم، هەرچەند لە عومردا تەفاوت هەبوو بەڵام هەتا بڵێی وتووێژمان خۆش بوو. هەر لەبیرمە باسی ئەستێرەڕژان هات، وەها چۆبووە دڵانەوە کە ئەستێرەی ڕاستەقینەن ڕادەخزن و دەسووتێن. گوتم ئەگەر ئەستێرە بانایە دەمێک بوو دانەیان نەدەما، ملیۆنەها ساڵە ئەستێرە دەرژێن. مەحمووداغا گوتی: خوا هی نوێیان لە جێگەدا دادەنێ، ئەوە نییە ئەم ساڵە ئەستێرەیەکی تازە

پەیدا بووە؟ تێم گەیاند ئەمەیان ئەستێرەی مەریخە لە یازدە – دوازدە ساڵاندا جارێک لە ئەرز نزیک دەبێتەوە و وەها گەش خۆ دەنوێنێ. نەختێک بە درێژایی باسی فەلەکایەتی ئەوسام بۆ کرد. بەشێکی زانینەکەشم لەو کتێبە ئینگلیزیەی کە لە ١٩٣٧ دوای دەرچوونم لە ئیمتیحانی پۆلی سێیەمی ناوەندی مەعهەدی بەریتانی بە دیاری بۆی ناردبووم، ئا لەو کتێبەوەم وەرگرتبوو کە لە فەلەکیات دەدوا بە سەرە ناوی Through Space and Time. مەحموداغا زوو قسەی وەردەگرت، مێشکی کرایەوە بوو. (بەڕێکەوت ئەستێرەی مەریخ ئەم ساڵەش ١٩٨٦ لێمان نزیکە، پاش ئەوسا تا ئێستا چوار جاران جیرانەتیی کردووین).

شەوی سێیەم هاتینە گردەسپیان بۆ سەردانی بابەکراغای سەلیماغا. لە هاتنەوەدا هەموومان کە دە سوارێک دەبووین، بە ڕێگاکەی سەرەوەدا هاتین. من سواری یەختەی شێخ حەسەن بووم. ئەو یەختەیە بەستەزمانێک بوو چ بە شکڵ چ بە ڕەفتار چ بە کردار سونعێکی خودایی بوو. لە سەرەونشێوی ڕک هەستت نەدەکرد بە لێژایی، بەسەر پشتیەوە دەتگوت لەسەر قەنەپە دانیشتوویت. چی ویستبات ئەوەی دەکرد. ترسی لە هیچ شتێک نەبوو، هەر لە ئاگر هەتا ئاو هەتا هەڵدێر هەتا درندە، ڕەوینەوە و سڵ کردن هەر هیچ. خۆشڕۆیێک بوو هیچ ەڵاغێک تۆزی نەدەشکاند. لە نزیک ئاواییان لەنجەولارێکی دەکرد دەتگوت بە تەعلیم دان فێرکراوە. کە لە دێیێک نزیک بایەتەوە و ڕووی تێکردبا بە یەک بادانی لغاوەکەی دەکەوتەوە سەر ڕێی مەبەست و ڕووی لە ئاوایی نەدەکردەوە. سەیر کردنی شان و کەوانەی ملی و گوێیە مامزییەکانی و نیونیگای بەملا و بەولادا لە سەر پشتییەوە، هێندەی تێوەڕامانی هەر شتێکی جوان دڵدەرەوە بوو. کوێتێکی کەڵەگەتی شیرنی ئەوتۆ بوو لە نرخ نەدەهات، لە پژدەر مەشوور بوو کە کاری جێبێکی ئەوسای دەکرد.

بەینی عەسر و ئێوارە گەیشتینە لای بابەکراغا کە براگەورەی کەرتێکی سەرلەبەری پژدەر بوو. بابەکراغا پیاوێکی مەزنەپیاو بوو، کەم و زۆر شوێنقامکی لە گەلێک سەروبەری کوردستانی عیراق و ئێران هەبوو. لە ناسراوە بایەخ پێدراو و قسە بیستراوەکانی عێراق بوو. دیوەخانەکەی هەمیشەکات، وەک ئەو ئێوارەیە، قەڵەباڵغ بوو، مێاونی بە وێڵ و تەرتیب و قسەخۆشی زۆر لێ بوو. قسە بە هەموو لادا شریتەی دەهاویشت هەتا گەییشتە ئەوەی بابەکراغا گوتی: پرسیارێکت لێ دەکەم لە زۆر کەسانم کردووە ئیقناعیان نەکردووم، مەلا دەفەرموون خوا جوزئی ئیختیاری بە بەنیادەم داوە چاکە و خراپەی پێ لێک دەکاتەوە و لەسەری دەڕوات، بە چاک بێ یان بە خراپ بەپێی ئارەزۆی، لە لایەکی دی دەڵێن جوزء تابیعی کوللە، کە ئیختیاریش جوزء بێ بۆچی کوللەکەی تابیع بێ کە بەنیادەمەکەیە. نازانم ئەوان قسان چۆن دچنەوە سەر یەک. گوتم ئاغا مەسەلەی جوزئی ئیختیار بە تەواوی وەکوو مەسەلەی سوکانی پاپۆڕە، سوکانەکە هێندەی گوڵێکە کەچی پاپۆڕێکی هێندەی کەرتەچیایەک بێرە و بەوێدا دێنێت و دەبات. بابەکراغا قسەکەمی وەها بە دڵدا چوو پێوەی گەشایەوە. دواتر بیستمەوە لە چەندین جێگا باسی ئەو پرسیار و وەڵامەی وەها کردنوو پڕبێ لە مەحەببەت و ڕا لێ بوون. پرسیاری دووەمی بابەکراغا ئەوە بوو گوتی: نازانم بۆچی ئەهلی مەکتەب بە زۆری پشت لە دین دەبن؟ ئێستا من زارم هەڵنەهێنابوو، خۆی وەرامی دایەوە و گوتی: وابزانم هێندە بایەخ بە تەبیعەت و تەئسیرەکەی دەدەن لای عەقیدەیان بە خوا

زەعیف دەبێ... منیش پڕ بە دڵ بە دەم تەسدیقی ڕایەکەیم کرد. ئەو شەوە نوێنی کە بۆیان هێنابن، بەتایبەتی ئەوەی بەر من کەوت لە هەرە نایابەکان بوو. شێخ حسێن گوتی ئەو نوێنە زێدە دەگمەن نەبێ دەرناکەوێ.

بابەکراغا دوو سەگی زێدە عەجایەبی هەبوو، یەکیان زلەیەکی کەللە شێرانە بوو هێندەی جاشەکەرێک. ئەوی دیکە جارێ نەڕسکابوو بەڵام دەتزانی دوارۆژێکی گەشی هەیە. مووی ڕەشی بریقەدار بوو، شکڵیشی لە سەگی بێگانەی دەکرد. بابەکراغا تەقیەی لێ نەدەکردن بە پێیەوە بەسەر پاشوانەوە ڕادەوەستان و دەستیان دەخستە سەر شانی. ئاغایێک گوتی: بابەکراغا ئەو سەیانە غەدرێ لە جلک و بەرگت دەکەن، ئەویش بە زەردەیەکەوە وەڵامەکی عادەتی دایەوە لەبیرم نەماوە چی گوت.

بۆ سبەی ئێوارێ چووینە چۆم خرکە بە نیازی سەردانی عەباسی مەحمووداغا. خۆی لە ماڵ نەبوو ئەحمەدەفەندی، مەشوور بە ئەحمەد تەقی کە وەکیلی هەمیشەیی عەباساغا بوو، ئەو شەوە بەخێری هێناین. مەجلیسی ئەحمەد تەقی خۆش بوو، شارستانەتی و عەشایرگەریی پێوە دیار بوو، تا درەنگ بە وتووێژی هەمەچەشنە بردمانە سەر. سبەینێ دوای نیوەڕۆ بەڕێ کەوتین چەند بەچکەئاغاییەکی پژدەریمان لەگەڵدا بوون بەتەمابووین شەو لامان بن لە سندۆڵان چونکە ماڵیان لەوبەری زێ بە بناری شاخی کورکوڕی مەرگەوە خۆر دوور بوو. لە دووڕییانێک دۆعاخوازییان کرد، چەندی کردمان پەشیمان نەبوونەوە. لە سندۆڵان دیتمان زێ ئەوەندە هاتووە ئەوە نییە قەیاغی لێ بگەڕێ، گوتمان هەر ئەوەندە بزانە ئەو گەنجانە هاتنەوە چونکە دەزانن قەیاغی فلانە دێ ناگەڕێ چۆمیش لەوانە نییە کەس خۆی لێ بدات. کەچی هەر نەهاتن. پاشتر دیتماننەوە گوتیان بەڕاستی شەرممان کرد پاشگەز ببینەوە، بەتەمای خوا ملمان لە چۆمی نا.

ئەمە دەگێڕمەوە لە نموونەی دەماری بەخۆنازین کە لە باری عەشرەتگەریدا بە نەترساوی و بێباکی خۆی دەنوێنێ. شارستانی لە خەسڵەتی ئەوتۆیی ڕانایەن، لێشیان بەعەیب ناگیرێ لە ئاو و ئاگر و ورچ و هەڵدێر بترسێن. ڕۆحی عەشرەتگەری ئەوتۆیی ئەگەر نەختێکی بەزەیی شۆڤالیزمی لەگەڵدا بێ هەر خۆیەتی بەکەڵکی نیشتیمانپەرستی و کۆمەڵپەرستی دێت.

لەو سەفەرەدا یەکەم جار ڕادیۆی قاهیرە گۆرانیی «کرنک» ی عەبدولوەهابی بڵاوکردەوە، بە مەدحێکی زۆرەوە پێشکەشی کرد. ئەوەندەم لەزەت لێ برد باس ناکرێ. خوێنەر بە وردی گوێ بگرێ لە کۆپلەی:

این یا اطلال جند الغالب

این امون وصوت الراهب

وێرانی (اطلال)ی هەموو دنیای تێدایە، مۆسیقاکەشی شیوەنێک دەگێڕێ بە بەرینایی مێژوو. لەو تەرزە شوێنەدا دەنگی عەبدولوەهاب لە دەنگ دەردەچێ دەبێتە موچڕک و لەرز و سۆز. چل و شەش ساڵ بەسەر کەرنەکدا تێپەڕی جارێ بە مەیدان لە پێش گۆرانییەکانی ئەم سەردەمەیە.

لەو سەفەرەدا کژێکی باران چەند شەوورۆژی بێوچانی خایاند. چۆم (بە زێ و ڕووباری گەورە دەڵێن چۆم) وردەوردە زیادی کرد. زۆرایی ئاوی دیوی ئێران پاش بڕانەوەی باران گەییشتە لای ئێمە. ئاو

هەڵستا تا ئەوەی تێڵی قەیاخی دەدا و شەپۆلی ڕەهەوا دەخست دەتگوت کۆمەڵە دێو بە قەدەداری بنەگوێز لەو ئاوە ڕادەکێشن. کە ئەو سیمە بە زەبری ئاوەکە بەرز دەبۆوە و لە هاتنەوە خواردا لە ئاوەکەی ڕادەکێشا شلپەی دەنگی دەدایەوە لە شاخ. سندۆڵان خەریک بوو ببێتە جەزیرە. ڕاستییەکەی ئەگەر ڕۆژەکەی پاش بارانە وەها ڕوون و بێهەور نەبایە ترسمان ڕێ دەنیشت لەوەی باران لە ئاوەکە وەها زیاد بکات لە الی نزمایی پاشکەڵکەوە لەو شوێنەی ڕێی قەڵادزەی لێ نشێو دەبێتەوە بۆ ڕەنی پاشکەڵەک ئاو دامان ببڕێ لە وشکایی. لە دامەن سندۆڵانەوە بەرەو سەنگەسەرت دەڕوانی هەرچی چەم و نغوردی ئەو مەرزایەیە هەبوو کە پێی دەگوترا (قەدەغە) ژێر ئاو بووبوو. ڕووبارەکانی کە لە زێیان دەکردەوە بەرەو دوا پاشاویان دابۆوە، خەڵک هەڵکشان بۆ بواری لێ پەڕینەوە لەو ڕووبارانە کە خەریکی نیشتنەوە بوون.

دەیانگێڕایەوە جارێکیان لە پژدەر دە ڕۆژی لەسەر یەکی بێوچان باریبوو، سندۆڵان تا سێ ڕۆژان بە جەزیرەیی مابۆوە. دایکم ئەو باسەی بە درێژی بۆ دەکردین کە لە سەردەمی باوکی، شێخ ڕەزادا، ئەو تۆفانە ڕووی دابوو. ئەو ئاوەی لە پاش کەڵەکەوە کەلەڕێژی کردبوو و سندۆڵانی دابڕیبوو لە وشکایی هێندە زۆر بووە لەو ماوەیەدا ڕێی نەداوە کەس بپەڕێتەوە. دەیگوت ئێمە لە جەزیرە و خەڵقیش لەوبەر یاوەکەوە بۆمان دەگریان، لەبەر ئاسۆسیش خەڵقی گوندەکانی ئەوبەر دەهاتنە دیار سندۆڵان بەڵام بێدەسەڵاتانە. دانیشتوانی لای بەرایی دێ خنووەکانیان چۆڵ کردبوو کە بەشێکی ئاو بردنی. ئەم جارەیان خەتەر نەگەییشتە جاری پێشووتر، ڕەنگە داکەوتنی ماڵی زێ بە داخوران و داشۆرانی چل ساڵان دەخلێکی هەبێ لەوەی ڕێکاری ئاو نزمتر بێ، هەرچەند میقداری ئاویش لە یەکدی نزیک بێ.

باوکم دەیگێڕایەوە، ئەو بارانە لە کۆیێ نۆ ڕۆژ دەوامی کردبوو تا ئەوەی ئاوی ڕووباری کۆیە کە لە شیعری حاجی قادردا بە شیوی ڕەزان ناوی هاتووە «نموونەی جەننەتە شیوی ڕەزانی» لەگەڵ ئاوی ئەو دیوی قەبرستانی دەروێش خدر کە پێی دەڵێن تاڵاوان، لە ناو ڕەزەکان یەکدییان گرتبۆوە کە لە هیچ ڕاستە حیسابێکی باران و تۆف چاوەڕوان ناکرێت.

دوای مانگێک گەڕەمەوە بۆ کۆیێ. دوو سێ ڕۆژان لای خاڵەکانم بووم لە سەیداوای تەنیشت ڕانیە. لەو سەفەرەدا نەختێک باری ناوەکی پژدەر لە جاران باشتر تێکەییشتم. ڕەنگە سەرجەمی کاریگەرەکانی کە زەق خۆیان دەنواند لە شیرازەی کۆمەڵایەتیی پژدەر لەم چەند خاڵەدا جێیان بۆ بکرێتەوە:

١- خوردەمالیکی پژدەر کە خاوەنی زەوی و دارایی خۆیان بوون بێ ئەوەی ئاغاکان تەمایان لێ بکەن وەیا خەریکی پلان بن دژیان. ئەمانە لە کۆنەوە (مەجلیسی ماقووڵان) یان لێ پێک دەهات کە دەیانتوانی بڕیاری بنەڕەتی بدەن لە کاری گرنگی ناوچەکە تا ئەوەی ساڵێکیان لەو ساڵانەی جارێ کۆنیش نەبووە بڕیاریان دا بەرەبابێکی پژدەری نەفی بکەن بۆ بیتوێن (عەولاغای پژدەری گوتی ئەم ڕووداوە بەر لە شەڕی یەکەم بوو، تایەفەکەش بەگزادە بوون، نەفی کران چوونە بیتوێن، دوو ساڵێکان مانەوە هەتا حاجی ڕەسواغای مەحموداغا کە خوارزایان بوو کەفالەتی کردن لای ماقووڵان ئنجا هاتنەوە).

خوردەمالیک بێ هەرا و سەروسەدا سەنگی هەبوو لە قاڵەب گرتنی ڕەفتار و سیاسەتێکی براگەورە دەسەڵاتدارەکان لەسەری دەرۆیشتن بایی ئەوەی ڕوو لە خوردەمالیک بکات چونکە شێواندنی باری خوردەمالیک یەکسەر دەیکێشایەوە بۆ لەنگەر بەزینی حیسابی دەسەڵات و تایفەگەری میراودەلیان.

خوردەمالیک خۆی دابایە لایەنی هەر دەسەڵاتێک باری دەسەڵاتی دیکەی لەنگ دەکرد کە دەبوو ڕاڕەوێکی ئەوتۆ بگرێتە بەر بۆ ڕاست کردنەوەی لەنگەری بەرژەوەندی خۆی نازاندرێ سەر بە چییەوە دەنێ. جەلبی ڕەزامەندی خوردەمالیک و ڕاکێشانی بۆ جغزی دۆستایەتی بە کوتەک نەدەکرا و نەدەشیا، دەبوو بەپێی شێوازێک بێت کە لە ئۆینی دامە و شەترەنج بکات. خولاسە خوردەمالیک کاریگەرێکی سیاسەتی پژدەر بوو.

٢- مسکێنەکان: ئەمانە ئەو فەلاحانە و زوڕاعانەن زەوی و موڵکیان نییە. بە پێی دەستووری قەرار دادە لە دابەش کردنی ئەرک و داهات، موڵکی خاوەن زەوییان دەکێڵا کە بە زۆری هی ئاغاکانی میراودەلی و هەنێکی هی پیاوە ئایینی بوو وەهاش دەبوو هی خوردەمالیک. مسکێن سەنگی لە سیاسەتی پژدەردا نەبوو بەڵام ئەو زوڵمەشی لێ نەدەکرا کەوا لە حیکایەتان باس دەکرێ. لە لایەن پشکی داهاتەوە مسکێن ئەوەی لە ئاغا وەردەگرت کە لە خوردەمالیکیشی وەردەگرت. تا ڕادەیێک دەشێ دابەش بوونی دەسەڵات بەسەر بەرەبابەکاندا بووبێتە چەپارەدەری مسکێن چونکە ڕکەباری و کێبەرکێی تایفەکان بۆرە دڵخوازێک بۆ بێدەسەڵات دروست دەکات بەوەدا کە دەتوانی نواگۆری بکات. شیناورد بە نیوەیی دابەش دەبوو لە نێوان مسکێن و زەویدار. خزمەتی زراعەتەکە لە ملی زوڕاع بوو، مەسرەف پەیدا کردن و قازانجی پارەی توجار لە مل خاوەن زەوی بوو. دەمدیت بەشێکی زوڕاعان سەرەڕای پشکی خۆی چەند دینارێکی دەدرایێ بە ناوی دەرماڵ نەشم زانی دەرماڵ بۆچی بۆتە باو.

٣- حکومەت: لە ١٩٣٧ ڕشتەی بنیاتی حکومەت لە پژدەر دامەزرا. ئەمە هەر وەک دەسەڵاتێکی نوێی لەو هەرێمەدا دروست کرد، ئۆتۆمۆبیلیشی گەیاندە قەڵادزە (ڕانیەش). بەمەشدا پارەداری بازاڕ حورمەتێکی تازەی بە خۆیەوە دیت. کردنەوەی مەکتەب کە وردەوردە پەرەی پێ ستاندرا، ئەویش خۆی خستە حیسابانەوە. خۆم لە پیرۆتاغای حاجی ڕەسواغام بیست بە دڵ دەیگوت: مەمنوونم خزمەتی موەزەفەکە بکەم ئەمما مەکتەبلی دەبێ لە ئێستاوە دڵی ڕابگرم چونکە لێم دەبێتە موەزەف.

بەر لەوەی حکومەت بچێتە قەڵادزە دەسەڵاتداری پژدەر دەستی کراوەتر بوو. تایفەکانی میراودەلی لە گەپی بەربەرەکانی یەکتردا پارسەنگێکی نوێ ڕەخساوی ئاین و ئۆینی یەکدی تەنگاو کردنیان لە هێزی حکومەتدا دۆزیەوە کەوا هەرچەند وەکوو مێش مەعیدەی تێک دەدا بەڵام کەسێکی ڕەزامەندی بێدرۆی لێ وەرگرتبایە دەستە تەرازوەکەی لە حاڵ و باری پژدەر قورستر هەڵدەستایەوە. حکومەتیش بۆ سیاسەتی خۆی سوودی لە تایفەگەری وەردەگرت، موەزەفەکەش بەرتیلێکی پێوە دەخوارد.

نیابەتی پژدەر یەک لەو عەیارانە بوو تا ڕادەیێک مەیلی حکومەتی وەلای تایەفە ئاشکرا دەکرد. نائیب لە چ تایەفەیێک بووایە بەڵگە بوو بۆ قسەڕۆیشتنی ئەو تایەفە لای حکومەت. دوازدە ساڵێک دواتر جارێکیان بۆ تەرجەمەی قسان لەگەڵ مەحمووداغای حاجیاغا و شێخ حسێنی حاجی سەید گوڵدا چووم بۆ مواجەهەی سەرەک وەزیران نووری پاشا. ئەو منی نەدەناسی منیش خۆم پێ نەناساند چونکە بێلزووم بوو. مەحمووداغا گلەیی دەربڕی لە فەرق و جودایی کە حکومەت بە چاکەی بابەکراغای سەلیماغادا دەیکات. نووری سەعید لە چۆنیەتی فەرق و جوداییەکەی پرسی. لەو دەمانەدا جەمال بابان، وەزیر بوو، هاتە ژوورێ و ئەو بوو بە تەرجومان. ئەوسا جەمال بابانیش منی نەدەناسی. مەحمووداغا لە جەوابدا

گوتی: بۆ دەبێ نائیب لە پژدەر بە قسەی بابەکراغا نامزەد بکرێ؟ با حکومەت لێ بگەڕێ ئەو خەڵقە هێزی خۆی تاقی بکاتەوە لە دەرچوواندنی نائیب، ئیتر کێ دەبێ بابێ. نووری سەعید ئەو دەمە جەوابی خۆشی دایەوە بە مەحمووداغا کە ئیتر لە هەڵبژاردنی داهاتوودا گلەیی نامێنێ. وەها ڕێئک کەوت ئەو هەڵبژاردنە منی لە کۆیێ تێدا بووم بە نائیب، لە پژدەر نائیب بە (قورعە) دەست نیشان کرا. ئەوانەی چاویان لێ بوو لە تایەفەکان ناویان نووسرا و خرانە توورەکەوە، کە ناو ڕاکێشرا عومەری خدری حاجیاغا، کە برازای مەحمووداغا بوو، ناوی دەرچوو. هەر دەڵێی بەڵێنەکەی نووری سەعید بەو شێوەیە هاتە دی لە نەهێشتنی هۆی گلەیی. ئەم (نائیبی بە تورەکە) بەینێک لە بژدەر بوو بە مەداری نوکتە، دەتدیت لە قساندا یەکێک دەیگوت، ڕقم هەڵستێنن ئەو جارەی خۆ دە توورەکێ داوێم.

٤- تایەفە و بەرەبابەکانی میراودەلی: ئەمانە سەرجەمیان هەشت تایەفە بوون لە حەمەداغای باوکی مەحمووداغا دەگەنەوە یەک. لە هەموویان قسەڕۆیشتووتر تایەفەی سەلیماغا (باوکی بابەکراغا) و تایەفەی مەحمووداغا بوون. سەلیماغا نەوەی حەمەداغایە باوکی زوو مردووە ئەو جێگای گرتۆتەوە و بە سەرۆکی تایەفە داندراوە. لە موناسەبەی ناوی سەلیماغا کورتە باسێکی خۆشکەڵە جێی دەبێتەوە، ئەویشم لە عەولاغای پژدەری وەرگرتووە خۆیشی لە حاجی ڕەسواغای بیستووە گوتبووی:

لە دەوری سەلیامغادا پیاوماقووڵی دێی بێناسە (نشیمەنی حاجی ڕەسواغا خۆی) فەقێ ئەحمەد ناوێک بووە لەقەبی (کدوولە ڕەق) ی پێوە بووە. ئەو فەقێ ئەحمەدە ویستوویەتی سەلیماغا لە براگەورەیی بیەخێت، تومەز ئەوسا براگەورەیی بە قسە و خواییشتی مەجلیسی پیاوماقووڵان بووە. ڕێکەوت وەها دەبێ شێخ ڕەزای تاڵەبانی دەچێتە بێناسە، حاجی ڕەسواغا لە ماڵ نابێ، شێخ ڕەزا دەڵێ قەیدە نییە لە فەقێ ئەحمەد مێوان دەبم. وا دیارە خزمەتێکی باشی لێ نابینێ. سبەینێ شێخ ڕەزا دەگەڕێتەوە بۆ قەڵادزە کاغەزێک بۆ سەلیماغا دەنووسێ:

ماقووڵی «بەهێ ناسە» لەقەب کوولەکەیی ڕەق
وا لازمە هەر لێی دەی و هەر بیدەیە بەر شەق
چۆن دەکرێ بە تۆ عەزل و نەصب مامە کدوولە
ناکەس بەچە بێشەرم و حەیا ... ئەبڵەق
گەر طەبحی سەلیمت هەیە ئاغا تۆ سەلیمی
مێخێکی وەهای تێبرە هەر توند و نەبێ لەق

نیوە بەیتی یەکەم وشەی «کوولەکە ڕەق» ی تێدا هاتبوو، لەنگی کردبوو، دیارە شێخ ڕەزا شیعری لەنگ ناڵێ من «کوولەکەیی ڕەق» م کردە پارسەنگ. فەقێ ئەحمەد خەبەرەکیە دەگاتێ لەگەڵ حاجیاغا سۆراغی شێخ ڕەزا دەکات لە قەڵادزەی دەبینێتەوە، چەندی تەکلیفی لێ دەکا شیعرەکەی وەرگرێتەوە شێخ ڕەزا دەڵێ حیسابت دەرچوو تازە بووە تەئریخ.

براگەورەی تایەفەی مەحمووداغا هەتا ساڵی ١٩٤٦ عەباساغا بوو، لەو ساڵەدا مرد. حاجی ڕەسووڵاغا (غەیری حاجی ڕەسواغای بێناسە) برا گەورەی تەمەن بوو بەڵام هەر ڕیشسپیەتی دەکرد.

دوای عەباساغا، بۆ ماوەیەکی کورت حەمەداغای کوڕی عەباساغا بوو بە براگەورە هەرچەند مەحموودی عەباساغا لەو گەورەتر بوو، بەهەرحاڵ زۆری نەبرد مەحموداغای حاجی ڕەسوولاغا (حاجیاغایان پێ دەگوت) بووە بەرپرسی کاروباری تایەفەکە. بابەکراغا لەبەر تەمەنی و لەبەر کەسایەتی تا ڕادەیێک لەو سنوورەی زەرەر نەبەخشێ بە غەیر، بە براگەورە دەزاندرا.

مناسبی جێگەیە لێرەدا حیکایەتۆکەیەکی کورتیلەی خۆشمەزە بێتە خەمڕەوێنەوە و ڕوونکەرەوەی حاڵ و باری ئەوسای پژدەریش: خدراغای حاجی ڕەسوولاغا تابڵێی قسەخۆش و بەتام بوو هەرچەندە لە خۆیشی حاڵی نەبوو. بابەکراغا خەزووری بوو بێ ئەوەی پێوەندییەکەیان تەئسیری هەبێ لە مەسەلەی تایفەگەری. ڕۆژێکیان خدراغا سەردانی بابەکراغا دەکا لە دێیەکەی گردەسپیان. خدراغا لە حکومەت دەبزرکینێ و نارەزایی لە وەزع و حاڵی پژدەر دەردەبڕێ. بابەکراغا دەڵێ خدر دادەی هەندێکم لەو قسانە بۆبکە خەریکە دڵم دەتۆقێ. خدراغا پێی دەڵێتەوە: دەترسێم سبەینێ هەموو قسەکانم لە کۆشی قایمقام بکەی. بابەکراغا دەڵێ: توخوا خدر ئەمنت هێندە پێ بێناموسە؟ خدراغا بە ڕاشکاوی دەڵێ: بابەکراغا ئەتۆ بە تەنیا لە پژدەرێدا ناموست بۆچییە؟. هەزار ڕەحمەتیان لێ بێ...

ئەم دوو تایەفەیە هەمیشە خەریک بوون گرەو لە یەکدی ببەنەوە، زۆر جاران ئاغای خوێرپلە لەو بەینەدا سوودی دەدیت و بە ڕەغبەت دەکەوتەوە. ئەم تایەفەگەرییە و خۆ خەریک کردن بە خۆ تەیار کردن و ناحەز ڕووتاندنەوە و حکومەت بۆ خۆ ڕاکێشان و دۆست پەیدا کردن، وێڕای ڕاگرتنی سیاسەتی هەموو پژدەر لە ئاست جیرانەکانی کە هەمیشە لەگەڵیاندا پێک کەوتنەوەیان دەبوو، ئائەم وەزعە وەهای کردبوو پژدەر هۆش و گۆشێکی دنیایی‌ی تێبگەڕێ کە لە عەشیرەتی دیکە دەرنەدەکەوت. (لە پەنجاکاندا من دەمگوت کە لە پژدەر دابەزیت هەتا عەلیاغای حاجی ئەحمەداغای هەولێر تووشی پیاوی سیاسیی ژیر نایەیت). گەلێک لە نۆکەرە پێشخزمەتەکانیان پتر شارەزای بەرژەوەندی عەشیرەتی و حکومەتی بوون لە براگەورەی عەشیرەتێکی دیکە. شێخ حەسەن هەر لەو سەفەرەمدا پێی گوتم: پژدەر بەو حاڵ و باری تێیدایە دەڵێی مەکتەبی سیاسەتە. قسەکەشی هەتا بڵێی لە جێی خۆیدا بوو.

ئەم چوار کاریگەرە، شەلەگە و چاویلکەی جۆراوجۆریان لێ دەبۆوە تێیان دەکردەوە وەک ئەوەی کە گوتت (حکومەت) یەکسەر لەو ڕۆژگارانەدا بیرت بۆ لای بریتانیا دەچۆوە کە خاوەنی دەسەڵاتی بنەڕەتی بوو لە وڵات، شەریکەی نەوتی کەرکووکت بە بیردا دەهات کە خاوەن قسە بوو لە هەموو وەزعی کوردستان. بە نموونە دەڵێم لە پەنجاکاندا کە زەعیم روکن عومەر عەلی موتەسەرریفی سلێمانی دەسەڵاتێکی بێئەندازەی پێ درا بوو، لای شێخ حسێنی حاجی سەید درکاندبووی بەتەمایە سەرۆکێکی عەشیرەتی ئەوسا سەرکوت بکات (ئەم سەرۆکی ساردایی هەبوو لەگەڵ شێخ حسێن)، شێخ حسێن پێی گوتبوو پاشا پێت ناکرێ... موتەسەرریف پێی گوتبوو چۆن پێم ناکرێ، حەبسی دەکەم، چاوی دەردەهێنم. شێخ حسێن گوتبووی ئەم دنیایە لە تۆ دەسەڵاتدارتری تێدایە ڕێت نادات. گوتبوویەوە یەک حەفتە چاوەڕوان بە بزانە چ دەکەم. ئەشەسوبیللا هیچی پێ نەکرا.

ئەو ئاغایەی سەرۆک عەشیرەت، وەک دەزانم، پیاوی شەریکەی نەوت نەبوو بەڵام ئینگلیزەکان لەنگەریان لە بەینی عەشیرەتەکان شۆیاندا و لە بەینی حکومەتی مەحەللی و عەشیرەتەکاندا ڕادەگرت،

یەکجار بە درەنگەوە ڕێیان دەدا شیرازەی باری گشتی بە لێدانی دەسەڵاتێکی بەرهەست ببەزێ. لە پاکانەی ئەو سەرۆک عەشیرەتە دەڵێم، دوای بەرپا بوونی شۆڕشی تەمووز، بۆ تۆژینەوە لە بارەی پێوەندی ئەوەوە بە حکومەت چوومە لای مەرحووم ڕەفعەت حاجی سڕری کە بەینێک لە سەرەتاکانی شۆڕشدا مدیری ئیستیخبارات بوو، دڵنیای کردم کە کابرا چ ناوێکی نییە لە سجلاتی حکومەت.

لەو سەفەرەدا بۆ من کەلێنی فەقێ وەسمان کە لەمەو پێش ساڵەها وەکیل و تەرخانی ماڵی حاجی سەید بوو، زۆر دیار بوو، شەند ساڵێک بوو مردبوو. کوڕە گەورەکەی، مەحەمەد، ٦–٧ ساڵی بوو، کوڕی ناز بوو، هەر کە پێگەییشێ هەموو ماڵی باوکی بەتاڵاند. دواتر هۆشی هاتەوە سەر و خۆی گرتەوە. کوڕە گچکەی ساوا بوو، دواتر لە پەنجاکاندا دیتم و ناسیم و خوشم ویست. فەقێ بابەکر کاری ڕاست بێ، هەزار جاران دامەی دۆڕاندوومێ. خاڵی هەردوویان حەسەنی خانمێ هەر لای شێخ حەسەن و یەکەپیاو لە ڕیزی خزمانی بوو. هەتا ١٩٨٥ ژیا، بەر لە مەرگی بە خسووسی چوومە سەردانی لە قەڵادزە.

وام لەبیرە، مایسی ١٩٤٠ بوو، کاری ناچاری سەفەرێکی کورتیلەی بیتوێن و ڕانیەی پێ کردم. مالیەی ڕانیە زەوی و بەراوی قەسرۆک و گەلی گۆڵانی جەلیزادانی دانابوو بە (امیریە) و لەبری تەخمینی داهات و بەشی حکومەت ١٦ دیناری لە بەرپرسی ئەو مڵکانە وەرگرتبوو کە وەکیلی ئێمە بوو. ئەو بەرپرسە بلّباس بوو، وا پێ دەچێ لەگەڵ مدیری ماڵ کاکە و برالەیان کردبوو کە مڵکەکە بە تەخمین ببێتە حکومەتی و ئێمەی لێ بتەکێینەوە و بۆ ئەو ساغ بێتەوە. لە خزمەت مامم، شێخ نووری، من سوارەی کوێخا محەمەد و حەسەنی مام فەتاحی پێبازۆک پاش نیوەڕۆ بوو لە کۆیە بەڕێ کەوتین. لە کانی کەندی سەر بە چنارۆک لامان ماڵی کوێخاژن – ئایشە ناو، کە لە جێی براگەورەی ئەو چەند ماڵە بلّباسە بوو، لەوێ دەژیان، بێوەژنی کوێخا خدری هورمزیار بوو کە لە باسی حەمەدی ڕەشدا ناوی هات و دوای هاتنە دەری لە حەبسخانە بە چەند مانگێک مرد. ڕۆژەکە لە سەرەتادا زۆر ساف و بەهارەکەی دەتگوت بەهەشتە، بەڵام هەوری کۆکردەوە و گرمە و چەخماخەیێکی دەهاویشت. کەوتینە ڕێ بەرەو قەسرۆک. لەو ڕێگایە بێنووایەدا دەرۆییشتین ئاسمان کردییە شەڕە بروسکەیێکی ئەوتۆ نە قەتم دیتبوو نە قەتیش دیتمەوە. لە ماوەی ٤–٥ دەقیقەدا نۆ بروسکەی داهێنایەوە دەوروپشتمان، لەوانەی بەهۆی نزیکییەوە بلّیسە و گرمەی وێکڕا دێن. دنیای دەلەرزاند و گرد و تەپۆڵکەی ئەو ناوەی سوور هەڵدەگێڕا هەرشەند ڕۆژەکەی جارێ زۆر بە تین و ڕووناک بوو. وڵاغەکان دەلەرزین، دیار بوو ترسی مردنیان لێ بوو. مامم لەبەر خۆیەوە دەستی کرد بە خوێندن، ڕەنگە یاسینی خوێندبێ. ڕاستییەکەی چ ئومێدێکی ئەوتۆمان بە خۆمان نەمابوو. لە هەر یەک دەقیقەدا دوو بروسکەی هەرە هەرە زراوڕژێن دادەهاتە تەپۆلکەی دەورمان. کاتێک دایڕژاندە تەرزەی دانە زلی شاش و بێش، بەڵام نێرینەی هەورەکە بەسەر ئێمە تێنەپەڕی، بەولامانەوە وڵاتی بە تەرزە سپی کرد. هۆبە ماڵێکی بلّباس، وا بزانم هی حاجی ڕەسوو، بە بن گردی کەندی سوارە–وە هەڵیان دابوو، خۆمانمان بۆ ئەوێ هەڵکوتا. خێرا جلّەوی وڵاغانیای گرت و چووینە ژێر تاوڵە زلەی مێوانان. هەر ئێمە دابەزین هەور و تەرزە و بروسکە و قیامەت بەسەر چوو. دوای چەند دەقیقەیێک بەڕێ کەوتین.

«کەندی سوارە» ی ناوبراو لە ڕووداوێکەوە ئەو شۆرەتەی وەرگرتووە: سوارێکی ڕاوکەر لە پشت

گردەکە کەروێشک هەڵ دەستێنێ و تاژی تێ بەردەدات و بە تاژییەوە تەقڵەکوت بۆ سەرووی گردەکە بە دوا کەروێشکەوە تێ دەکەن. لەبەر مەشغەڵەت و بەهۆی ئەوەوە کە سەرووی گردەکە لە زاهیردا بۆ چاوی بە پەلە وەها دیاردەدا کە دەوامەی هەیە تومەز لەگەڵ هەڵەتی بەولای خۆیەوە تێک دەگرێن و یەک پارچە حیساب دەکرێن ئیتر کاتێک لەپڕ دەگەنە ڕۆخی گردەکە کەروێشک و تاژی و سوار وەکوو مەل بە هەواوە سەرەژێری بن گردەکە دەبن و هەر چوار ڕوحلەبەر تێدا دەچن. بەرزاییەکەی سی – چل مەترێک دەبێ.

لە قەسرۆک لای ئامیر مەخفەر – ناوی حەماغا بووکوڕێکی بە خۆدا ڕاپەرموو بوو، دەیزانی قەدری خەڵک بگرێ – دابەزین. خەڵقی قەسرۆک بە براگەورەیانەوە – وەکیلەکەمان – هاتن بۆ بەخێر هێنانمان. مامم تێی گەیاندن بۆچی دەچینە ڕانیە. پەلەیان کرد شەو لایان بمێنینەوە بەڵام نیازمان مەلا عەلی کانی ماران بوو کە تازە (وا بزانم) خێزانی مردبوو هەر دەبوو بچینە پرسەی. ئەو شەوە لای بووین، چەندی کردمان ڕێی نەدا لەسەربان بنووین بە نامەی ساردایییێکی لەگەڵ سەرخمەدا هەبوو [سەرخمە نشیمەنی سواراغای سەرەک عەشیرەتی بڵباس بوو]. ئەو شەوە من هەتا سبەینێ لەبەر کێچ نەنووستم. چی پڵاو و گۆشت و مەحەلەبی خواردبووم مامە کێچ پێی بژاردمەوە. سوارە و حەسەن دوای سەعات دوو و سێ بابەڕۆیان لێ هەڵستا. سبەینێ پاش بەرچایییێکی بەگزادانە دوعاخوازیمان کرد. لە ڕانیە یەکسەر چووینە لای قایمقام، مامۆستای کوردی مەرد، ئیسماعیل حەقی شاوێس گەلێکی بەخێر هێناین. مامم ئەوراق و سەنەداتی پێویستی نیشان دا دەرحاڵ چووە دڵییەوە کە حکومەت ناحەقە. بێ سێودوو لاغەزی بۆ هەولێر نووسی کە کاغەزی پێشووتر لەغوو بکەن و پارەکەش بنێرنەوە بۆ ڕانیە هەتا پێمانی بداتەوە. گوتی چەند ڕۆژێک لەم ناوە خۆتان بخافڵێنن یا ئیشەکە بنەبڕ دەبێت. شەو چووینە ماڵی خاڵە خدرم لە سەیداوە، ئەو شەوەش هەتا دوای مەلا بانگ دان لەبەر کێچ نەنووستم گوتم جێگەیێکم لە دەرەوە بۆ ساز دەن ساردە سارد نییە هیچ. هەتا ڕۆژهەڵات نووستم. چەند ڕۆژێکمان لای خاڵم و لای شێخ حسێن ڕابوارد، وەڵامی هەولێر هاتەوە، پارەکەیان بە خۆمان دایەوە کە خاوەن موڵک ناسراین. کابرای وەکیل ئەو پارەیەی لە کیس چوو ئەگەر خیانەتی نەبایە خۆی وەری دەگرتەوە، ڕووی نەبوو قسە بکات.

هاوینی ١٩٤٠ ئەڵمانیا هێرشی چاوەڕوان کراوی هێنا بۆ سەر فرەنسە و بەلچیکا. دەت گوت ئاگر و پووشە بێ وەستان ئەو دنیایە پان و بەرینەی دابووە بەر خۆی، گەشت و گەڕانی تێدا دەکرد. خەتە مەشوورەکەی ماجینۆ کە لە سنووری سویسرە هەتا سنووری بەلچیکا بە قەڵغانی فرەنسە بەرانبەر ئەڵمانیا حیساب دەکرا بایی فلسێک دەوری نەدیت ئەوە نەبێ کە نیو ملیۆن عەسکەر و جبەخانەی بایی کائیناتی لە ناو خۆیدا حەبس کردبوو بێ ئەوەی تەقە لە تۆپ و تفەنگیانەوە بێت. عەسکەرییەکانی ڕۆژاوای دیمۆکرات بە هۆشی ١٩١٤ دەژیان کە پیادەی خەندەق نشین نیرگەی سپا بێت و تانک و زرەلیش بەو هەموو چەرخانەی پێیانەوە و لە بنەڕەتدا بۆ بزووتن دروست کراون بە وەستاوی خزمەتکاری پیادە بن. لەشکری نۆیەمی فرەنسە بە ڕابەرایەتی جەنەراڵ کۆراپ (کۆرا– دەخوێندرێتەوە) وەکوو مێگەلی مەڕ لە بن پێیان چوو. وەک چەقۆیێکی لە هەناوی شووتی بگێریت، سەرە ڕمەکانی سپای هێتلەریش چوونە هەناوی بەلچیکا و فرەنسە. لە کۆتاییی خەتی ماجینۆوە کە دۆڵی (سۆم)ی بەلچیکا دەست پێ دەکات تانکەکانی فرقە مەشوورەکانی (پانزەر)ی ئەڵمانیا بە سەرکردایەتیی جەنەڕاڵ

گودەریان وەکوو مەقەس چەرمی پشتی فرەنسایان هەڵبڕیەوە هەتا هێندێکیان لە ماوەی زێدە کورتدا گەییشتنە زریەی مانش. فرقەی جەنەڕاڵ ڕۆمیل کە ٢٣٠ تانکێکی هەبوو هەتا لەو گەشتە بۆوە پتر لە ٥٠٠ تانکی فرەنسەی تێک شکاند و بە پاتاڵیشی گرت. چونکە بە دڵ یەکجار هەستیاری ئەو شەڕە بووم هەم سەرنجم لێی گرتووە و لێی دەگرت هەم ئەوەندەی پێم کرابێ کتێبم لەسەر خوێندۆتەوە. دەریا دەریای لەسەر نووسراوە کە هێند زۆرن هێماشیان بۆ ناکرێ، من بە ئیزنی خوێنەر تەنها لە سێ خاڵی مەیلەو نابەرچاووە بۆی دەچمەوە، خاڵی یەکەم ئەوەیە کە لیدل هارت پسپۆڕی عەسکەری ئینگلیز بە تایبەتی دۆڵی (سۆم) گەڕا و گوتارێکی لەسەر بڵاو کردەوە تێیدا دەنووسێ کە ئەم دۆڵە بە پێچەوانەی باوەڕی پیاوە عەسکەرییەکانی ڕۆژاوا ناتوانێ فیرقە تانکی نوێ بوەستێنێ و هەرگیز ناشێ بە درێژەی خەتی ماجینۆ لە قەڵەم بدرێ. ئەم گوتارە گودەریانی ئەڵمان دەیخوێنێتەوە باوەڕی پێ دەکات و لە ڕێکەوتدا هیتلەر دەبینێ و بیروڕای خۆی بۆ ڕوون دەکاتەوە. هیتلەر قسەکانی دەچێتە دڵەوە. گودەریان بوو بە قوماندانی هەموو هێزی پانزەر کە لە سۆمەوە تێی کرد. خاڵی دووەم ئەوەیە، کۆلۆنێلێکی فرەنسەیی کتێبێکی لەسەر شەڕی فرەنسەی ١٩٤٠ دانا، بۆت باس دەکات چۆن ئەو شەڕە بەر لە دەست پێ کردنی دۆڕا بوو. لە شوێنێکی کتێبەکەیدا بەو پەڕی ئاشکراییەوە دەڵێ:

The French army was outmaneuvered, outgeneralled, outfaught واتاکەی، هەرچەند بە کوردی زەحمەتە لێ بدرێتەوە دیسانەوە نزیکە لەمە: سپای فرەنسە مناوەرە بەدەر بوو، قیادە بەدەر بوو، شەڕ بەدەر بوو. واتە لە مناوەرە و لە قیادە و لە سەرجەمی شەڕ سڕابۆوە. کابرا لە بری دەربڕینی ئەو ڕاستییانە پاداشی بریتی بوو لە تەرفیع نەکردن بۆ جەنەڕاڵی. عەقڵێکی تەرفیعی بەو نەکرد ئەگەر لە شەڕێکی دیکە قائید بێ سەر لە نوێ بۆ فرەنسەی دەدۆڕێنێ. خاڵی سێیەم ئەوەیە، مارشاڵ پێتان، قارەمانی شەڕی ١٩١٤، لەو هودنەی لەگەڵ ئەڵمانیادا کردی و دوای شەڕ لێیان کرد بە هۆی خیانەت، بێ پێچ و پەنا لەو ڕۆژەدا تاکێکی هەرە دڵسۆزی میللەتەکەی بوو. سپا و گەلی فرەنسە وەک مردوو پەک کەوتە بوون، لەشکری ئینگلیز بێچەک گەڕاوەتەوە بۆ بەریتانیا تێکڕای ئەورووپای ڕۆژهەڵات بە چۆکدا هاتووە، بە حاڵ پارووی بۆ قووت دەدرێ، لەشکری ئەڵمانیا پێوەیە هەموو فرەنسە دەپێچێتەوە، ئیتالیا بە نوێیی خەنجەرێکی لە پەلاسۆی فرەنسە کوتاوە، کەس نییە نە چەکدار نە بێچەک ئەوەندە هۆش و ئیرادەی مابێ شەڕ و ئاشتی بەیەکدی بگرێ ئا لەو ڕۆژە ڕەشەدا (پێتان) هەموو ناو و شۆڕەت و قارەمانەتیی خۆی کردە دروشمێک بەسەر داروەکازی شەخسیەتی خۆیەوە بە ئاڵای گێڕا و هودنەیێکی لەژێر سێبەریدا کرد، کردی بەو خەستەخانەیەی نیوە مردووی تێدا چارەسەر دەکرێ یاخود ئەو کەڵەکەی نامەلەوانی پێ لە ئاو ڕزگار دەکرێ یاخود ئەو پەردەیەی بە دەوری ڕووتەی عەوڕەت دەرکەتووەوە دەگیرێتەوە. نەک هەر ئەوەندە، پتر لە نیوەی فرەنسە ڕزگار بوو لە داگیر کردن بەوەشدا ڕێی هەناسە هەڵێنانی گەلی فرەنسە بە ڕەهایی مایەوە. خەباتـگێڕانی بزووتنەوەی نهێنی دژی ئەڵمانیا کە سەغڵەت دەبوون خۆیان دەگەیاندە بەشی داگیرنەکراو و ڕزگار دەبوون ئنجا ئەگەر پێتان خائین بایە چۆن دەشیا هانا و پەنا بۆ خائین بەرن؟ دۆگۆل چەندی کردی لە هەوڵەوە کەسی بە دوادا نەچوو، هەرچی هێزی سپای فەرەنسە هەبوو لە دەرەوەی فرەنسە گوێی بۆ حکومەتی پێتان ڕادەهێشت. هێزی

دەریایی فرەنسە کشایەوە بۆ ئەفریقا. ئینگلیز لێی ترسا و غافڵ گیری کرد لە بەندەری داکار و زۆری لێ ژێراو کرد. ئەگەر پێتان ئەو خائینە بایە کە دەڵێن، دەبوو هێزی چەکداری فرەنسە بە هێزی دەریاییەوە بچێتە ژێر فەرمانی دۆگۆل. دواتر وردە وردە دۆگۆل خەڵق بە دەنگییەوە چوو ئەویش بە مانەوەی ئینگلیز ئەو هەلەی بۆ هەڵکەوت دەنا نە ناوی دەبوو نە نیشان. ڕاستە دوایی دۆگۆل بووە ڕەمزی بەرگریی فرەنسە بەڵام دەبێ (هەڵوەست) لە کاتی خۆیدا هەڵسەنگێنین. خۆ کە شەڕ باری گۆڕا ئەڵمانیا ئەو بەشەی فرەنسەی داگیر کرد کە پێتان پاراستبووی، ئایا لەو داگیر کردنە چ سوود بە بەرەی دیمۆکراسی گەییشت؟ زۆر کەس هەیە لە مێژووش و لە ژیانی عادەتیشدا زەدەی حوکمی بێئینسافە. لەوانەدا مرۆی وەها هەیە ناتوانم ناویشی بهێنم چونکە وەک ئەوە دەبێ بە لای زوربەی ڕۆشنبیر، وەیا غەیری ڕۆشنبیر بۆ شەیتان بپاڕێمەوە.

مارشال پێتان کە هودنەی کرد، بەشی فەرەنسەی سەر بە «ڤیشی» کە مایەوە بێ ئیحتیلال، بوو بە لەمپەڕ نەیهێشت سپای هیتلەر بگاتە سنووری ئیسپانیا و قەراخ دەریای باشوری فەرەنسە بەسەر دەریای سپی ناوەڕاستدا، جا ئەگەر ئەمەی نەکردایە ئیسپانیا لە خۆوە دەبوو بە بەشێکی ژێر فەرمانی هیتلەر تا ئەگەر فرانکۆ بیویستبایە بێتەرەف بمێنێتەوە سپای ئیسپانیا لێی نەدەسەلماند، ئەوسا «جبل طارق» ی بنگەی هێزی دەریایی بریتانیا لە ترووکەی چاودا دەبوو بە هی ئەڵمانیا و سەرلەبەری دەریای سپی ناوەڕاست دەبوو بە دەریاچەیەکی هیتلەری و بەندەرەکانی وەک تولون و نیس و مارسیلیا دەبوونە بنگەی هێزی دەریایی ئەڵمانیا و ئیتالیا ئنجا سەرلەبەری ئەفەریقیا دەبوو بە مەیدانی تەراتێنی فیرقە پانزەرەکانی ئەڵمانیا ... میسر نەدەما... خاوەری میانە دەکەوت... هیندستان بێ پێوەندی دەمایەوە... ئەمەریکا و بەریتانیا لە ساڵی ١٩٤٣ نەیاندەتوانی شەڕ بپەڕێننەوە بۆ سەرووی ڕۆژاوای ئەفەریقیا و لەوێوەش بۆ ئیتالیا... پرۆژەی Overlord لە ساڵی ١٩٤٤ بۆ پەڕینەوە لە مانش دەوەخرا یان هەر نامومکین دەبوو... هەڵبەت ئەمانەی دەیلێم هی فنجان خوێندنەوە نییە بگرە ئاکامی بەدیهیەک، وەک ١+١=٢. ئەو غەدرەی لە پێتان کرا دواتر لە سادات کرا کە هات سینایەکی سەرۆک جەمال دۆڕاندبووی، بێ شەڕ هەمووی وەرگرتەوە. دەبوو کەسانێکی ساداتیان دانا بە خائن، خۆی و کردەوەکانی ڕەفز بکەن و سینا بدەنەوە بە ئیسرائیل و بە هێزی بازووی خۆیان جارێکی دیکە بیسەندنەوە...

شەڕ بەردەوام بوو، نرخی شتان بەرەژوور چوو. دەڵێن لە پژدەر نۆکەرێک بە ئاغاکەی گوت قەند گران بووە. ئاغاکە گوتی: دایەی وەها لێ دەکەم کلۆیانی لێ چووک دەکەمەوە. مەبەسی بوو کە ئەو کلۆ قەندەی چایەی دیشلەمەی پێ دەخواتەوە بچووکی دەکاتەوە نرخەکەی دەباتەوە جێی جارانی. بەڵام هەر هەتا ماوەیێک کلۆ چووک کردنەوە کەڵکی پێوە بوو. هێتلەرچییەکان وەها سەرگەرمی دەروێشایەتیە بێ ئاکامەکەیان بوون پێیان خۆش بوو زەهراو فڕ بکەن هەر زەعیم هێتلەر سەر بکەوێ. خورشیداغایێکی مەیلەو خزممان دەیگوت، جەمالی کوڕم گوتی ئەرێ بابە ئەتوو لە بۆ ئەوەندەت ئەڵمان خۆش دەوێن؟ پێم گوتەوە ڕۆرە (ڕۆڵـە) ئەمن لە شەڕی گەورە چوار ساران (ساڵان) لەگەر (لەگەڵ) ئەرمانان سونگیم وەشاندییە، وەڵڵاهی پێم خۆشە گوللە بەسەری دری (دڵ) توو بکەوێ نەک عەسکەرەکی ئەرمان. خوا خورشیداغا و موهەندیس جەمال عەفو بکات. ئەمما دەبوو خورشیداغا گوللەکە بۆ لای خۆی بهێنێتەوە.

لەو دەمەی قسەکەی دەکرد ئەم تێبینییەم بە دڵدا نەهات. ئەمە دەنووسم لە ڕوون کردنەوەی ئەو جەزبە حاڵ گرتووە کەف دەرکردووەی خەڵقی سادەی ڕەش و ڕووت دووچاری بووبوو. خورشیداغام خۆش دەویست. زۆر عەسران لە سەربانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد لەگەڵی دەکەوتمە گفتوگۆ. قسەی خۆش بوو، قسەی خۆشیشی پێ بوو. جەمال لە نزیکەوە ئاشنام بوو چونکە پورزای کاک ئیسماعیلی مەلا نووری بوو کە یەکجار برادەرم بوو سەرەڕای خزمایەتی کە باوکمان ئامۆزا بوون، شیری دایکیشیم خواردبوو. جەمال هاوینان هەتا دەوری قوتابیەتیی بەسەرچوو بەینێکی لە چنارۆک دەهاتە ماڵی پوری کە کەپرەکانمان بە تەنیشت یەکەوە بوون، شەوانیش هەتا باوکم مابوو کاک ئیسماعیل چایەی بۆ مەجلیسی بابم تێدەکرد. خولاسە لە زۆر سەرەوە دۆست بووین. لە منداڵیمدا وەها دەبوو نیوەڕۆژم لەگەڵ ئیسماعیل و جەمال لە ماڵی خورشیداغا دەخوارد ئیتر هەرچی لە نسیبدا بایە.

کەمال برا بچووکی جەمال کە ئێمە منداڵ بووین ئەو ساوا بوو، مەودای تەمەن جودایی نەیهێشت هاوڕێی خوولیای یەک عومر بین بەڵام هەمیشە خۆشم ویستووە. چ لە منداڵیدا چ بە کامڵی نموونەی شەرم و شکۆ و ئاکاری چاک بوو. خورشیداغا هاومەشرەبێکی وەکوو خۆی هەبوو لە ئەڵمانویستیدا ئەویش فەقێ تەهای خەیات دۆستی ئێمە و خاڵی میرزای حاجی کەریم و وەکیل خەرجی باوکم لە داهاتە کەمەکەی ناو شارمان. کە بە یەکەوە لە دوو لای ڕادیۆ ئەخباری یوونس بەحرییان بۆ مێشکۆڵەی ناو ئێسکیان هەڵدەمشت و سەرکەوتنەکانی لەشکری ئەڵمانیایان بە گەنجینە دەخستەوە سەر سامانە مەوهوومەکەی سەرکەوتنەکانی پێشووتر، سەیرت دەهاتەوە کە بنیادەم چۆن هێندە ئامادەیە خۆی بە هەڵە ببات. خوا لێیان خۆش بێت.

سافیلکەیێکی‹٢١› دیکە هەبوو ناوی وەستا برایم، کەرکووکی و لەوانی دیکە پیرتر بوو جارێ گرفتی مابوو لە قسەی کوردی. ئەمیان، خوای لێ خۆش بێ، سەیر و سەمەرەیێک بوو سەربەخۆ. پاپۆڕێکی تەیارەهەڵگری ئینگلیز بە ناوی (ئارک ڕۆیال) ژێراو کرا، ئەم مام برایمە دەیگوت، ئەڵمانی پاپۆڕەکی ئینگلیثی غەرق کردییە ثی هەذار کیلۆمەترە. تومەز نەیدەزانی کیلۆمەتر درێژاییە یان قورسایی (زمانیشی پس بوو).

ساڵی دووەمی خانەنشینیم کە بەشێکی لە ١٩٤٠ و بەشێکی لە ١٩٤١ بوو، خەفەتی سەرکەوتنەکانی ئەڵمان ڕووی لێ نام. شکستی ئیتالیا لە دەریای سپیی ناوەڕاست و لە ڕۆژاوای میسر کەمێکی دڵدانەوە لەگەڵدا بوو، بەڵام بایی دەیەکی ئەو سەرکەوتنەی ئەڵمانیای نەدەکرد کە توانی بە هێزی چەترباز جەزیرەی کریت بگرێ. پێشتر یۆنانی پێچابۆوە. بەڵام هێتلەر هەڵە کوشندەکەی کە لە ئاکامدا بوو بە پەتی ملی، ئەوە بوو کە لە دەمی ڕمانی فرەنسەدا، هاوینی ١٩٤٠، لێ گەڕا سپای ئینگلیز لە دانکیرکەوە بۆ بەریتانیا بپەڕێتەوە. لە سەرچاوەی ڕێک و پێکدا خوێندوومەتەوە کە هێتلەر ڕێی نەدا سپاکەی خۆی دەست بۆ ئەو ٣٤٠ هەزار سەربازەی ئینگلیز ببات کە لە بەرچاوی ئەوان خەریکی خۆ ئامادەکردنی هەڵاتنە، تەنانەت گودەریان دەڵێ زۆر بە زەحمەت توانیمان سەربازەکانمان بکێشینەوە بەرەو دواوە لە ڕووبارێک کە فەرمانی هێتلەر لە نکاو مەنعی کردین لە لێ پەڕینەوەی. دەبوو ئەو سپایە ئەسیر بکات و بێ وەخران بە چەترباز بۆ بەریتانیای بێچەک بپەڕێتەوە. وا پێ دەچێ هێتلەر نەیدەویست بەریتانیا

بشکێنێ بەڵکوو حەزی دەکرد بە برا بچووکی ئەڵمانیای لە قەڵەم بدات چونکە دیتمان بەر لەوەی هێرشیش بۆ سەر ڕوسیا ببات ڕۆدۆڵف هیسی نارد بۆ ئاشتی نانەوە لەگەڵ بەریتانیادا. هەمان ڕا لێ بوونی هێتلەر لە ئینگلیزەکان لە ڕووپەڕەکانی Romel papers دەخوێنیتەوە. من لەو ساڵەی تێشکانی فرەنسە بە وردی لەگەڵ هەنگاوەکانی شەڕدا دەڕۆیشتم، لەو ساوە پێم سەیر بوو بۆچی کۆمەڵێکی ٣٤٠ هەزار کەسی پەککەوتە لە ئینگلیزی شکست خواردوو ڕێی دەرباز بوونی پێ بدرێ؟

لە زستانی نێوان ١٩٤٠-١٩٤١ بۆ چەند مانگێک لەگەڵ موستەعیدەکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد و مزگەوتی گەورە (جمعە) خەریکی خوێندن بووم لای باوکم. (اصول الفقە) کە لە زانستە هەڵکشاوەکانی مزگەوتە، بوو بە یەکەم پلەی خوێندنم لەو بوارەدا. بەشێکی سەرەتای کتێبی (جمع الـجوامع)م خوێند. باوکم پێ خۆش بوو بەڵام بێ ئەوەی بە تاکە یەک وشە نەخوێندنی ساڵی ڕابوردووم بداتە بەر سەرزەنشت یاخود لە ڕێی دەربڕینی شادمانییەوە ئەو سەرزەنشتەی لێ بفامرێتەوە. خوێندنەکەم سێ مانگێکی خایاند. خێرا بە خێرا ڕووکاری حەز و خوازم گۆڕا، ئەوساش باوکم هەر بە ڕوحی تەشجیعەوە لەگەڵمدا بوو.

هەرای نێوان عێراق و ئینگلیز لە مایسی ١٩٤١ تەقییەوە. هەرچەند ناوی (ڕەشید عالی)ی بە خۆیەوە گرت، ڕاستییەکەی هەرای ئەمینی حوسەینی مفتی فەلەستین و (چوار عەقیدی زێڕین)ە ناو دەرکردووەکە بوو کە (صلاحالدین صباغ) هەرە مەشوورەکەیان بوو. کوڕێنی و سینگ دەرپەڕاندن یەکێک بوو لەو هاندەرانەی هەراکەی نایەوە بێ ئەوەی زەرەر و قازانج حیسابێکی ئەوتۆی بۆ کرابێ. چۆنیەتیی شەڕەکە و ئاکامەکەی باشترین بەڵگەی ئەم لایەنەیە.

حکومەت ویستی باوکم فەتوایێک بۆ ڕەوایی و لایەنی (جهاد)ی ئەو شەڕە دەربکات بەڵام نەیسەلماند. دەمدیت قایمقام گەلێک پتر لە عادەتی خۆی سەردانی باوکم دەکات هەر جارەش تەکلیفی فەتواکەی لەبەر دەنا بەڵام بێسوود بوو. خۆگری باوکم لەوەوە بوو کە مەرجی (جهاد) لەو شەڕەدا پەیدا نییە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە پیاوانی میری چ گوێیان نەدەدایە دەستوراتی شەریعەت و چی پێی دەگوترێ (فسق) لە باودا بوو. چەند سەیرە حکومەتێکی ئیسلام بەشێکی پارەی میزانیەکەی لە ڕەسمی (عموم خانە)وە بێت کەچی لە غەمی فەتوای (جهاد) بێت.

هەندێک لە ئەفەندییە خوێندەوارەکانی ئەو سەردەمە هەلیان وەرگرت بۆ دەردانەوەی ژەهری هەناویان بە جۆرەها بێشەرمی و حەیایی کە لەگەڵ کەسانی ئەوتۆیاندا دەکرد پێڵاوەکەیان لەوان بە شەرەفتر بوو. ئەو تەرزە خوێڕووانە کە پاڵەوان پفی لەبەر دەهۆڵ و زوڕنای بەزمی بنی دنیا دەکەن و خۆیانی پێ هەڵدەدەنەوە و هەنگاوی نامەردانە بەرەوپێش هەڵدێنن، زۆر زۆر کەمترن لەو سەگەی کە حیکایەتی برا عەرەبەکان بە (کلب الحائک)ی ناو دەبات بە داخەوە... لەو بەینەدا من هاتبوومە سەر ئەو قەناعەتە کە گەڕانەوەم بۆ خوێندنی مەکتەب پێویستێکە ئاو لێڵ نەکات. باوکیشم هەر زۆری پێ خۆش بوو، تەنانەت ڕۆژێکیان دوای بڵاوبوونەوەی نیازی گەڕانەوەم بۆ مەکتەب چەند توجار و مام حاجیی ئەوسای کۆیێ بە پەرۆشەوە ئەو باسەیان لەگەڵ باوکمدا کردەوە، کە زانییان خەبەرەکە ڕاستە پرسییان ئەدی قوربان ئەو دەرس و کتێب و مینبەر و میحرابە بۆ کێ بەجێ دەهێڵی؟ تێیاندا هەبوو بە دەم پرسیارەوە چاوی تەڕ

بوو. باوکم وەڵامێکی وەهای دانەوە، کە من کەمێکی لێ دەگێڕمەوە، بردنیەوە ناو قەپێلکی خۆیانەوە، لە ناو قسەکاندا پەنجەکانی دەستی ڕاستەی بە ستوونی خستە سەر سینگی و گوتی: من لە مەلایەتی چ قسوورم هەیە؟ خۆتان دەزانن ئێوە بۆ من چین ئەدی کوڕەکانتان بۆ مەسعوود چ دەبن؟ من لە زەمانێک ژیام، مەسعوود لە زەمانی خۆیدا دەژیت...

ئەو ڕۆژەی کۆمەڵەی ڕەشید عالی بە هەڵاتن شەڕیان براندەوە، لە نادی بووم. خەبەر لە هەندێ ئیستگە وەرگیرابوو کە بەغدا بۆتەوە هی عەبدولئیلاهـ بەڵام خەڵقەکە لە چپە چپدا بوون کەس نەیدەویست قسەکە لەوەوە دەرچێ زیاتریش لە ترسی زارهەراشیی هیتلەرپەرستەکان. کاکەی حاجی مەحموود خوای لێ خۆش بێ، گوتی: زمان گرتنی پێ ناوێ ڕەشید عالی و جەماعەتی ڕۆیشتن بۆ ئێران و ئاش بەتاڵی لێ کرا. پاش ئەمە دەرگای قسان کرایەوە. چەند کەسێک لەوانەی بە نامەردی نازییەتییان دەکرد لە نادی بوون وەک بەرازی پێکراو حەجمینیان نەبوو، نەشیان دەوێرا ڕامالّی کەس بدەن. ئەوەی هەرە هیچ و پووچ و نامەردیان بە دەنگی بڵند گوتی، هەرچی چوو چوو، دنیا بۆوە هی جاران، بە ناموسم کەسێکی ناوم بە نازیەتی بهێنێ چی خراپە وەهای لەگەڵدا دەکەم... پەحا بنیادەم مەخلووقەکی عەجایبە، غاندی و عومەر عەبدولعەزیزیشی لێ هەڵدەکەوێت.

دوای شۆڕشی ڕەشید عالی کەوتمە گردوکۆیی بەشدار بوون لە ئیمتیحان. دوو کەسی دیکەی وەکوو من لە کۆییەیان بۆ ئەو ئیمتیحانە دەکۆشان، یەکیان محەمەد ئەمین مەعرووف ئەوی دیکە شەفیق سابیر هەرسێکمان بۆ ئیمتیحانی خاریجی چووینە هەولێر. لە پێشەوە ئەزموونێک کراین تا ئەگەر لێی دەرچووین بخرێینە ئەزموونی بەکالۆری. مامۆستا حەمەد ئەمین دەیگوت من لەم ئەزموونە دەربچم بەکالۆریم بەلاوە ئاسانە، من و مامۆستا شەفیق دەمانگوت، هەرنەبێ لە شەرمی حزوور کە مامۆستاکان دەمانناسن و لەبەر ئەو پێنج دینارەی (رسم الدخول)ی داومانە ناجیحمان دەکەن. مامۆستا ئەمین نەیسەلماند بەڵام سەهووش بوو. شەفیق و من دەرچووین. ئەمین کۆڵی نەدا، دوای چەند هەوڵێک سانەویی تەواو کرد. موعەدەلم ٧٥ بوو، لە ئینگلیزی ٩١م وەرگرتبوو بەڵام پاداشی مەعهەدی بەریتانیم بۆ نەهات چونکە تاهیری عەبدوڵڵا سکۆت کە ئینگلیززادە بوو ٩٢ ی وەرگرتبوو. لە پۆلی سێیەمی ناوەندی، ساڵی ١٩٣٧، بە نومرەی ٧٥ لە ئینگلیزی کتێبی پاداشم بۆ هات.

لە سەرەتاکانی حوزەیرانی ١٩٤١ هیتلەر ڕەوی بردە سەر ستالین. ئەمەش دووەم کەرایەتیی کوشندەی هیتلەر بوو حەماقەتی ناپۆلیۆنی پێ دووبارە کردەوە. دەبوو ساڵی پێشتر بەریتانیا یەکالا بکات. هەر چونکە سیاسەتەکەشی بەرانبەر هەموو وڵاتەکانی ڕۆژهەڵاتی ئەڵمانیا سیاسەتی لە ناوبردن Annihilation بوو، دۆستایەتیی ملوێنەها دوژمنی ستالینی ڕەفز کرد چ لە ڕووسان چ لە ڕووسی سپی و ئۆکرێنەکان و گەلە بچووکەکانی دیکەی ئەو هەرێمە بێ... بە خاڵی ڕەشدا بچێت وەک چوو.

ئەو هاوینە کە دەرچووم هەر حقوقم لەبیر بوو لێی بخوێنم. نەختێک بە درەنگەوە ژوانی قبوڵ بوون و موراجەعەی حقوقم زانی. لەبەرەو کۆتاییی هاویندا چووم بۆ هەولێر. وەسیقەی دەرچوونم لە ئیدارەی سانەوی وەرگرت بردم بۆ کەرکوک کە لە لایەن مدیری مەعاریفەوە تەسدیق بکرێ. پێنج شەموویێک پاش دەوام گەییشتمە کەرکوک. بە پێی نووسینی جەریدە دەبوو ڕۆژی شەمۆ ئەوراقم بگەیەنمە حقوق،

سبەینێش جومعەیە دەوام نییە ئیتر چی بکەم؟ جەلالی خاڵە سەیدەحمەد، کە وا بزانم لە کەرکووک فەرمانێکی بە دەستەوە بوو، گوتی مدیری مەعاریف زۆر دۆستی سەید ئەحمەدی خانەقایە، هەموو عەسرێک دەچێتە لای لە خانەقا. من لە دوورەوە بە خزمەت ناوبانگی سەید گەییشتبووم، لە کۆنەوە دۆستی باوکم و قەدرزانی باپیرم بووە. عەسرێکی کاڵ لەگەڵ کاک جەلالدا چووین بۆ خانەقا. مدیری مەعاریف لە نزیک سەیدەوە دانیشتبوو. سەلامم کرد و بەرەو سەید سەرەژۆر چووم. لەو دەمەدا کە ویستم دەستی ماچ بکەم کاک جەلال گوتی: قوربان ئەمە فلانە. کە ناسیمی، دەک هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی پاکت سەیدی خانەقا و ناخانەقا!! هێندەی ڕێز لێ نام و وەهای پێشکەش بە مدیری مەعاریف و دانیشتوان کردم و بە جۆرێک بەرەژووری بردم، بێ ئەوەی بزانێ بۆچی چوومەتە خزمەتی پێویست بەوە نەما ڕجاکارم بێ لای مدیر، کابرا وەها بۆم کرایەوە دەتگوت دۆستمە. پاش وتووێژێکی دۆستانە لەگەڵ مدیر کە سەید و هەموو خەڵقەکە گوێیان لێ بوو مدیر گوتی: «نشوف ماذا تعملون یا شباب الیوم». منیش بە ڕەهایی گوتم: «ننسج علی منوالکم» بە خەرەکی ئێوە دەڕێسین، گوتی «ما تقدرون» گوتم «الایام بیننا». لە دوای ئەو تەرزە وتووێژە لە خۆوە گوترا بۆچی هاتووم، پرسیارەکەش مدیر کردی منیش حاڵ و باری خۆمم تێگەیاند. مدیر بێ ئەوەی ڕجای لێ بکەم لە خۆوە گوتی سبەینێ وەسیقەکەت بۆ جێبەجێ دەکەم. خۆشی سەد خۆشی. ڕاستی ئەو ئێوارەیە چەند بە بەڵێنەکەی مدیری مەعاریف خۆشحاڵ بووم پتر بەو هەموو لوتف و مەرحەمەتەی سەید گەشامەوە کە پێشتر هەر لە دوورەوە ناوبانگی مەزنایەتیی و شەرافەتیم بیستبوو. ئەو جۆری بە خێری هێنام و بە خەڵقەکەی ناساندم بەولای هەموو تەمایەکمەوە بوو.

سبەینێ لە میعاددا چووم بۆ دایەرە، مەرحوم نافذ جلال یش لەو هەلە سوودمەند بوو چونکە مدیر پیاوانە هەر دوو وەسیقەی جێبەجێ کرد. ئێوارە بە شەمەندەفەر ڕووەو بەغدا ڕۆیشتم. بەیانیەکەی ڕۆژی شەموو مەودا زۆر تەسک بوو بۆ تەواو کردنی ئیشی تەحقیقاتی جینائی و نازانم کوێی دیکەش، هیچ شارەزاییشم بە دایەرەکان نەبوو کەسیشم تێدا نە دەناسین هەتا پشتیوانێکیشم دەدۆزیەوە دەوام بەسەر دەچوو. لەو دەمەدا خوا خدری زیندەیەکی بۆ ڕەخساندم ئەو ئیشانەی لە ماوەی دوو سەعاتدا بۆ تەواو کردم. ئەو مرۆیە خوا لێ خۆشبووی شێخ حسێن کوڕی شێخ محەمەدی قازیی نەقشبەندی هەولێر کە هاوڕێی سانەویم بوو. ڕەنگە لە ئاڵقەی پێشووتر لەبیرم چووبێ باسی بکەم لەگەڵ هاوڕێکانی خوێندنم، لە موناسەبەدا دەبێ بڵێم هەروەها هادی ڕەشید چاوشلیشم لەبیر کردبوو کە دواتر بە قایمقامم دیتەوە لە قەڵادزە و لە کۆیێ هەتا بوو بە وەکیل وەزارەتی داخلیە. لە هیچ قۆناغێکدا برادەریمان کەم و کەسری نەکەوتێ یادی بە خێر بێ.

شێخ حسێن وەها بە پەرۆش بوو بۆم دەتگوت قەرزدارمە یاخود بە خاترانە لێی قبووڵ دەکەم یاریدەم بدات. ئەم گیانەی غەیرویستیم مەگەر لە جوانەمەرگ عومەر عوسمان دیتبێت. سەد هەزار ڕەحمەت لە یادی هەردوویان. ئەو ڕۆژە بە زوویی ئەوراقم گەیاندە حقوق، هەر بە ڕێنموونی حسێن. ئەوسا لە پێشەوە لیژنەیێک موقابەلەی ئەو قوتابیانەی دەکرد کە ناویان لە لیستە هەڵدەواسرا. چونکە ناوی هەولێر (اربیل) بە پێی تەرتیبی ئەبجەدی یەکەم بوو منیش لەوانەی بەسەر هەولێرەوە وەرگیرا بوون نومرەم لە هەموان پتر بوو ناوم لە لیستەدا یەکەم بوو. دەبێ بڵێم لە هەولێرەوە سفارشنامەیێکی موتەسەرریفی هەولێر،

مستەفا یەعقووبی، کە بۆ عەمیدی حقوقی نووسیبوو پێش چوونم بۆ موقابەلە گەیاندبوومە عەمید، مونیر ئەلقازی. هەرچەند دەرکەوت لزووم بە پاڵپشت نەبوو پێویستە چاکەی چاکەدار باس بکرێت.

بانگهێشتن کرام بۆ دیدەنی لەگەڵ لیژنە کە بە سەرپەرشتی عەمید خۆی بوو. لە پرسیارێکی عەمید زانیم نامەی موتەسەرڕیفی بە چاکی خوێندۆتەوە، ئەویش کە لێی پرسیم بۆچی پێتان دەڵێن جەلیزادە. زۆر چاک لەبیرمە مامۆستاییێکی میسری بە عەرەبیی نەحوی پرسی (هل تتقن الأنجليزيه؟) منیش لێی بوومە خزمی سێبەوەیهی گوتم (ألم بها بعض الشئ ولكن لا يقال انه إلمام راق). ئەو وەڵامەم بە لایانەوە گەلێک زیاد بوو لەوەی پێی ڕازی بوون. کە هاتمە دەرێ قوتابیەکان بە پەرۆشەوە حاڵ و باری موقابەلەیان پرسی منیش خۆم گرژ کرد گوتم خوا فرسەتی عەبدی خۆی بدات چتان پێ بلێم!! وەی کە ڕوویان بزرکا و خەجلان. خێرا کەوتمە پێکەنین و گوتم (یا جماعه ماکو شی). هەوەڵ وەجبە پەنجا قوتابی وەرگیرا. دیسان ناوی من لە بەرایی هەموانەوە بوو، بەڵام خێرا بڕیاری وەرگرتنی پەنجا کەسی دیکە دەرچوو. چوار قوتابیش لە ساڵی پێشوو مابوونەوە پۆلەکەمان بوو بە ١٠٤ قوتابی.

من وەهام لەبیرە یوونس ڕەئووف (دڵدار) یەکێک بوو لەو چوارانە کەچی برای خۆی دەڵێ ساڵی یەکەم دەرچوو، لە ساڵی دووەم بە هۆی نەساغییەوە کەوت. هەرچی لێکدانەوەم هەیە لەگەڵ ئەمەدا ناگونجێ. جارێ من نایەتە بەر زەینم لەو ساڵەدا یوونس هاتوچۆی کولییەی نەکردبێ. کە دیتم تەنسازیی گەڕابۆوە بەڵام پێشیەوە دیار بوو لە نەساغی دەرچووە. ئەو ساڵە وەزعی ئابووری تەیار بوو چونکە (آصف)ی کاکی لە خوار بەغدا مەئمووری ڕەی بوو خەرجییەکی باشی بۆ دەنارد. ئاسەف زۆری نەبرد لێ خرا، هێندەی بە بەرەوە نەبوو من ساڵی یەکەم یوونس نەبینم، لە ساڵی دووەم بەیەکەوە لە پۆلی دووەم بە تێری و تەیاری بیبینم ئنجا لە ساڵی پۆلی سێیەممان سەغڵەتی ناگزووری ببێت. لەمەش زیاتر یوونس لە ساڵی یەکەمی خوێندنی بووبووە هاوپۆلی (جاسم العبیدی) کە لە هەوەڵ ساڵی خوێندنمەوە بووە برادەری منیش، لە یەکەم ساڵم جاسم پۆلی دووەم بوو، دیارە لە پارەوە بووبووە دۆستی دڵدار و کە دڵدار نەساغ بوو ئەو پێشی کەوتەوە بە ساڵێک. بە هەمە حاڵ باری هیچ شتێک بەوە ناگۆڕێ ئایا دڵدار کەی نەساغ بووبوو، هەر ئەوەندەیە لێکدانەوەی من تێک دەدات لەبارەی سەروبەری هەندێ وردە حیسابان وەک ئەوەی کە دەزانم زۆر زوو دڵدار منی بە (بهیه فرج الله) ناساند نەک لە ساڵی دووەمی خوێندنم.

من سەیرم بە شتێکی دیکە دێت. ببڕای ببڕای بە بیرمدا نایەت کە دڵدار لەگەڵ من قوتابی بووبێت لە ناوەندی هەولێر. مێشکم وەها سڕاوەتەوە لەم بارەوە چەندی دەکەم وێنەی دڵدارم لە ساڵەکانی خوێندنی هەولێرم نایەتەوە بەرچاو کەچی شایەد هەن لە هاوڕێی ئەو دەمەم، یەک لەوانە مامۆستا (طاهر احمد حویزی) بۆمی نووسیوە کە دڵدار لەگەڵ ئەو و مندا بەیەکەوە لە پۆلی یەکەمی قوتابخانەی ناوەندی هەولێر بووین. تومەز ساڵەها لەو قەناعەتەدا بووم کە دڵدار خوێندنی لە کەرکووک تەواو کردوە تا ئەوەی قەناعەتەکەم وێنەی هەولێری لە زەینمدا سڕیوەتەوە. ئەم دیاردەیەی سڕانەوەی وێنە وەیا گۆڕانی قسە بە شتێکی دیکە، لە کتێبێکی فرۆیددا بە ڕوونی شی کراوەتەوە و باوەڕی تەواوم پێی هەیە.

پاش دەرکەوتنی قبوڵ بوونم لە حقوق گەڕامەوە کۆیێ. ناوم لە جەریدە بە (محمود محمد الجلي) دەرچوو بوو. ئەم هەڵەیە لە مێشکی قایمقامی ئەوسای کۆیێ، حکمت زەهاوی وەها چەسپا لەبیری

بردەوە کە پێشتر بەڕاستی و دروستی ناوی دەبردم (ئەمیش نموونەی ڕاست بوونی ڕایەکەی فرۆیدە) ئیتر مەحموود ئەفەندی بەرەکەتی لەگەڵدا بێ وەک ناوی نەهێنیم لە نێوان قایمقام و مندا نەقشی بەست. جەژنە داهات، قایمقام سەردانی باوکمی کرد. یەخەی گرتم بە (مەحموودەفەندی، مەحموودەفەندی). باوکم گوتی ڕۆڵە مەسعوود ناکا ببیتە مەحموود. قایمقام قسەکەی هەڵگرتەوە و گوتی مەحموودەفەندی چییەتی؟ قسەکەی قایمقام ئەم حیکایەتەم بە بیردا دێنێت:

کوڕێکی کەرکووکی قاسم ناو بوو بە معاونی پۆلیس لە پۆلیسخانەی کەرکووک. خرایە جێی عەبدولقادر ناوێک کە بەینێک بوو لەبەر دەستی مدیری پۆلیس ئیشی دەکرد. مدیر چەندێکی ئیشی بە قاسم بووبایە بانگی دەکرد عەبدولقادر، هەتا وای لێ هات وەتەنگ هات، ڕۆژێکیان چووە لای گوتی جەنابی مدیر بابی من منداڵی بۆ نەدەژیا بە نیازی ئەوەی منداڵێکی نێرینەی ببێت و نەمرێت بە خێرات و ئاهەنگ چووە سەر قەبری ئیمام قاسم. دوای ساڵێک کوڕێکی بوو کە خۆمم ناوی نا قاسم بە هەرا و مەزاد و شایی... ها بەگم هەمووی بۆ قاسم بوو کە منم. سونەتانەی هات بووە بەزم و ڕەزم خەڵک پرسی چی بووە؟ بابە سونەتانەی قاسمە کە خۆمم. ئیتر پێ بە پێ هەتاکوو نێررا مەکتەب و هەتا دەرچوو هەتا بووە موەزەف هەتا ژنی هێنا هەتا نەقلی کەرکووک بوو هەر جارە بەزم و ڕەزمی بۆ دەگیرا هەمووشی بە ناوی قاسم قاسمەوە. ئنجا قوربان من ئەو قاسمەم. مدیر نەیهێنا و نەیبرد گوتی هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی بابت بێ، بەڕاستی پێتەوە ماندوو بووە عەبدولقادر!!

دوای وروژمی هیتلەر بۆ سەر ستالین، بە بەهانەی بەر گرتن لە پەرەستاندنی نازیزم، بەرپرسانی ڕووس و ئینگلیز لە کۆشکی ڕەزاشای تاران ڕێککەوتننامەیەکیان ئیمزا کرد لەسەر داگیرکردنی ئێران. ڕەزاشا دوورخرایەوە بۆ ئەفریقیا، محەمەد ڕەزا هاتە شوێنی. بەشی زۆری یاخود بەشێکی کوردستانی ئێران کەوتە ناو ئەو هەرێمەی ڕووسەکان لە لای باکوورەوە داگیریان کرد. خەمۆ ناوێکی مەنگوڕ هەبوو فەرمانەکەی ئەوە بوو قسەی خۆشی دەکرد، دەتگوت گۆرانیبێژە کە داوای لێ کرابایە دەستی دەکرد بە قسەی نوکتە و پێکەنین. لێیان پرسی ئێرانی چۆن هاتە بەرچاو لەو تەسلیم بوونە گورجوگۆڵەی، گوتی خەمۆی هەر سێ تەلاقی کەون بە تەنێ پترم خۆ دەگرت لە لەشکری ئێرانی. گوتیان چۆناوچۆنیت خۆ پێ دەگیرا بەرانبەر ڕووس و ئینگلیزان، گوتی هەر نەبایە خۆم دەشاردەوە هەتا دەیانگرتم سێ ڕۆژی دەویست، ڕاستیشی دەکرد.

بوونی یەکیەتی سۆڤیەت لە ئازەربایەجان و کوردستانی ئێران جودا بوو لە هی ئینگلیز. ڕێ دان بە ئازەریەکان و کوردەکان کە بە پێی لە خۆ ڕاپەرموونی قەومی بجوولێن چ زەرەری لە سۆڤیەت نەدەدا بێ مەسرەفیش جۆرە پاکانەیێکی بۆ باوەڕە سیاسییەکەیان دەکرد بەوەدا کە یاریدەی میللەتی بێدەسەلات دەدەن. دەریش کەوت ستالین بە تەما نەبوو خۆ بهاوێتە مەترسی و دەردی سەر لە پێناو کورد و ئازەری. لە چاوشێرکێی نێوان ستالین و قوام ئەلسەڵتەنە سەرەک وەزیرانی ئێران کە کورد و ئازەری تێدا بوون بە نرخی بریارنامەی نەوتی باکووری ئێران چ گلەییم لە ستالین نییە، خۆ وەکیلی ئەو خەڵقە نەبوو خیانەتی کردبێ، بێ مەبدەئی و قسەی ئەوتۆیش لە سیاسەتدا هەر بالۆرەی خەو لێ خستنە.

ئەو هاوینەی ١٩٤١ کە ئێرانی تێدا داگیر کرا برسییەکانی دیوی عێراق بە هەزاران هەزار ڕوویان

تێکرد تا کاروانیان گەیاندە لای تەورێز. ئەوانەی پێوەندییان پێمانەوە هەبوو وەکوو تاهیری حەمە لاڵ و پێبازۆکییەکان باسی ئەو سەفەرەیان دەگێڕایەوە. بە تێکڕایی خەڵقەکەی دیوی ئێران چ براگەورە چ میللەت، پیاوانە بە خێریان هێنابوون. تاک و تەرای خوێڕوو مەشرەب ناپیاوییان لەگەڵ هەندێک کەسدا کردبوو کە دەچێتەوە بۆ ئەو گوتەیەی دەڵێ، چەم بێ چەقەڵ نابێ. کاک تاهیر دەیگوت کە قازی محەمەد زانی ئەمن سەر بە مەلای گەورەم گەلێک حورمەتی گرتم و زۆر ڕۆژان لای خۆی دەیهێشتمەوە. ئێمە لە کۆنەوە لەگەڵ ماڵی قازی و باپیری هێمن دۆستایەتیمان هەبووە، تا ئێستاش هەندێ کاغەزی ئەو سەردەمانەمان لەلا ماون، هێندێکیان مسوەدەی باپیرمن لە وەڵامدا بۆی نووسیون، تاکێک لەوانە سپاسنامەیە لە بری «هەزار پیشەی» ی تاقمی چایە کە فەتاحی قازی وەختی خۆی بۆی ناردووە. ئێستا بەیتێکی سەرەتای کاغەزێکی هەڵبەستی فارسیم بە ناتەواوی لەبیرە بۆ «امین الاسلام» ی ناردوە کە هێمن دەیگوت باپیری خۆی بووە.

... ... امین الاسلام است

مرجع خاص و ملـجأ عام است

بە داخەوە هێمنیش وەک ئەوان بوو بە یادگار.

بێگومان ناسراوەکانی دیوی کوردستانی عێراق هەر یەکەیان دۆست و ناسیاوی خۆی لە دیوی ئێران هەبووە بەڵام من ئاگاداری ئەو پێوەندییانە نیم بە جۆرێک باسیان بکەم، من پتر ئاگاداری ئەو شتەم لە خۆمەوە نزیک بوو. باری کوردستانی ئێران لە سەرەتاکانی کشانەوەی هێزی ئێران تاوتینی بۆ لای ئێمە هات.

لە سەرچاواندا دەخوێنیتەوە پارتی کوردستان چەند کەسی لە عێراقەوە نارد و لەوێ چ کرا و چۆن بوو. لە نموونەی جموجۆڵی ئەو ڕۆژانە کە دواتر خۆم سێبەرێکیم دیت لە ئێوارەی ژیانی شۆڕەسوارێکی کوردپەروەر، ئەوە بوو کە لە ساڵی ١٩٧١ بە ڕاسپاردە لە کۆڕی زانیاریی کوردەوە هەناردرام بۆ شام و سەردانی قەدری جەمیل پاشام کرد. بیرەوەریی سەفەرەکەی مهابادی کردەوە... بە نهێنی لە ڕێی کۆیەوە بە یارمەتیی کاکە زیادی حەماغا گەییشتوە. وەک دەزانم لە گەڕانەوەدا چەند مێرخاسێکی مووسڵی لە ناسیاوانی کاکە زیاد و عەلی حاجی ئەحەمەداغای هەولێر قەدری پاشایان بە بیاباندا دەرباز کردبوو.

لە پژدەر وەزعێکی سەیر دروست بوو. بەشێکی ئاغاکانی میراودەلی کۆنە داوایەکیان لە هەندێ زەوی و ئاوایی دیوی سەردەشت و سوێسنیاتی هەبوو کاتی خۆی لە بیستەکاندا ڕەزاشا زەرەری بۆ بژاردبوون. کە ڕەزاشا نەما میراودەلی قەرزی کۆنیان زیندوو کردەوە و لە ناویاندا باپیری بابەکری مەحموداغا (برازای عەباساغای مەحمووداغا) سەرۆکایەتیی ئەو داواکارانەی گرتەدەست. چالاکیەکەیان پەرەی ستاند و ناوی (قۆمیتە)ی بە خۆیەوە گرت. مڵکێکی پژدەری داوایان دەکرد بە زۆری لەبەردەستی دووکەرتی سوێسنیدا بوو، یەکیان (مەلکەڕی) ئەوی دیکە (بەرپاجی). باپیراغا دەستی لە بابەکراغا و عەباساغا ستاند هەتا وەختێکی بە بەرژەوەندی سەلیم خان و حەمەرەشیدخانی بانە لە ساڵی ١٩٤٣ هەرێمی سەردەشت بۆ شێخ لەتیفی شێخ مەحموود تەرخان کرا، شێخ لەتیف بوو بە زاوای سەلیم خان. دوو ساڵێکان لەو ناوە مایەوە هەتا بە هۆی یارمەتیی ئینگلیزەکان هێزی سپای ئێران

گەڕایەوە بۆ سەردەشت و شێخ لەتیفی لێ دەرچوو (ئەم زانیارەم لە عەولاغای پژدەری وەرگرت).

باپیراغا لە دیوی عێراق قۆمیتەی لە دەستدا بوو هەتا مەرگی عەباساغا لە ١٩٤٦ ئیتر کە مەحموودی حاجی ڕەسواغا بوو بە دەمڕاستی تایەفەی مەحمووداغا ساردایەتی کەوتە نێوان ئەو و باپیراغاوە، دواتر لە خۆوە قۆمیتە بلاو بۆوە.

یەکێک لەو تاکانەی بۆ ماوەیەک لە دیوی کوردستانی ئێران ناوی دەرکرد گەنجێکی خەڵقی دێی سندۆلان بوو مەشوور بوو بە عەلی گاور. کە من لە ١٩٤٠ دیتم خزمەتی تەکیە و وەتاغی شێخ حەسەن و شێخ حسێنی دەکرد بەلام جارێ تفەنگی نەدرابوویێ هەر چونکە بزۆز و جێی نافەرمانی بوو. گەنجێکی هەڵکەوتووی بەتاقەت و چالاک و قەڵەم ڕێک و چاوشین و سوورکاڵ بوو: سینگ و شانی وەک هی ئەو عەلییەم بە کەسەوە نەدیتبوو... تفەنگچییەک بوو تاکی نەبێ... بەوبەر زێی بچووکەوە لە تەختایی ڕەنێک بەردێکی بۆری ورد لە مەودای سێسەد مەترێک دوورایی کرابوو بە نیشانە، چەندێکی نیشانە ئەنگێوەکان خەریک بوون بەردەکە نەئەنگێورا. عەلی بە شێخ حەسەنی گوت: مۆڵەتم بدە تفەنگێک بگرمە ئەو نیشانەیە ئەگەر یەک و هەل نەمئەنگاوت گوێیەکم حەلاڵت بێ. بە ئیزنی شێخ حەسەن تفەنگێکی وەرگرت و بۆی کەوتە سەر زگ، ماڵم هەقە بە هەوەڵ گوللە وەفا بە وەعدەی کرد و بەردە بۆری بانگڵۆز کرد... زۆری نەبرد کەتنێکی کرد و حەبس کرا. من لە سەفەرێکی دواترمدا دیتمەوە لە بەندیخانەی قەلادزە بوو بەلام فرسەتی وەرگرت و دەرباز بوو... بەینێک قاچاغ بوو مەفرەزە بە دوایدا دەگەڕا، تەنانەت من لە سندۆلان بووم پاش عەسرێک ٢٣ سوارەی پۆلیس لە وەتاغی شێخ حەسەن دابەزین بە نامەی تەعقیبی عەلی گاور، بەلام حورمەتی سندۆلان ئەوەبوو کە هەر بە ڕووکەشە لە تەعقیبدا بوون، وەکوو مێوانی عادەتی لە وەتاغ مانەوە. لە ماوەی سەعات و چارەگێکدا نان و پات و پلاووگۆشت و شیرنیی بەتام و شامیان لەبەر داندرا و بەر لە ڕۆژاوا دوعاخوازییان کرد... کە ئێران لە ١٩٤١ لە لایەن ڕووس و ئینگلیزەوە داگیرکرا و دەسەلاتی تاران لە کوردستان کۆتابوو عەلی گاور تاقمێکی ڕێک خست و دەستی دایە خۆ سەپاندن تا ناوی دەرکرد بە عەلیاغا و ترسی ڕاشکا بەسەر براگەورەکانی ئەو هەرێمەی ئەو تێیدا چالاک بوو. ڕۆژێک لە ڕۆژانی خوا عەلی بە خۆی و تاقمە چەکدارەکەیەوە بێ پەروا ڕوو لە دیوەخانەی ئاغایەکی کوردی دیوی ئێران دەکات و لێی دەبێ بە مێوان. ئاغاکە زووتر پلانێکی ڕێک خستبوو، کە عەلی و تاقمەکەی دەکەونە سەر باری حەسانەوە لەپڕ چەکدارانی ئاغاکە غافڵگیریان دەکەن و عەلی و هەموو پیاوەکانی لە دەستڕێژێکدا دەکوژن. بەمەدا داستانی ئەو کەڵەمێردە نارەحەتە بە پایان دەگات.

ئەو عەلییە لە سەرەتای جحێڵیدا گاوانی سندۆلان دەبێ. کچێکی ئاوایی لە نۆرەی خۆیدا، نان و خۆراکی سبەینە بۆ گاوان دەبات، عەلی نامەردییەکی هەرە زلی لەگەڵ ئەو کچەدا کردبوو، ماوەیەکی درێژیش لەو ڕۆژەدا لای خۆی دەیهێڵێتەوە تا لێ تێر دەبێت. کەس و برای کچەکە خۆیان سڵ ناکەن تا ڕۆژێک دایکی عەلی دەچێتە ئاودانی تووتن، ئەوانیش بە ئاشکرا ئەو کەتنە بە دایکی عەلی دەکەن کە عەلی لەگەڵ خوشکی ئەوانی کردبوو... بەمەدا مەسەلەکە بێدەنگی لێ کرابوو. ناشزانم سەرئەنجامی کچەکە چی بوو. من ئەم باسەم دوای مەرگی عەلی لە خەڵقی سندۆلان و بەپرس کردنیش لە خاڵەکانمەوە زانی.

بێمەوە سەر حیسابی خۆم. کاردروستایی خوێندنی بەغدام بۆ کرا (دایکم خشڵی خۆی فرۆشت) لەگەڵ تاهیری حەمە لالّدا سەفەرم کرد. ژوورێکی بۆ ڕێک خستم لە خانی حەمە تەیباغا و حەمەد مستەفاغای حەوێزی. لە هەوەڵەوە ناوی خۆڕایی لێ هات، ساڵی دوایی بوو بە کرێ ئەمما کرێی کەم. کاک تاهیر خوا لێی خۆش بێ لەو کەرستەی بۆمی کڕی چەندی بلێی حەسقێلی کرد، منیش شەرمە ئەبەدیەکەم زمانی دەبەستم. پارەی دانابوو لای عەبدولوەهاب قەلەمچی، ناسیاوی باوکم و دۆستی زوربەی توجاری کۆیە بە تایبەتی هی حاجی مەجیدی حاجی ئەمینی حسێنی، کە مانگانەی لێ وەرگرم ئەمما نەمدەزانی خێر و سەدەقەیە دەمداتێ یان پارەی خۆمە، چونکە کاک تاهیر، وەکوو ئینگلیز، سڕی نەدەدرکاند. خوای لێ خۆش بێ بایی نارەحەتی من بە دەست ئەو حەسقێلییەی ئەوەوە، خۆی لە ئیستیراحەتدا بوو کە چەند قرۆشێکی لێ کەم کردوومەتەوە.

ئاڵقەی هەشتەم

دوورخوێنی ڕووپەڕەی هەر بابەتێک بێت بە بەریەوە هەیە ناواخنی لاوەکی بە ڕایەڵە جلوەی تێدا ببەستێت وەک کە سەیری ئەوبەری شەقامت کرد هامووشۆکەر و مەلی نزمفڕیش دێنە بەر نیگاتەوە. ئەو ناواخنە لاوەکیانە تێیاندا هەیە لە بابەتی بنەڕەتی خۆشتر بێت. ئەگەر شیابا مەبەستی بنەڕەتی جێگا چۆڵ بکات بۆ تێوەرێخی لە خۆی خۆشتر دەبوو ئاڵقەیێکی سەرلەبەر، بگرە پتریش، تەرخان بکەم بۆی. دۆست و برادەری بەڕێز زۆرن لەوانەی تێبینی و پرسیاری ورد و داخوازیی تایبەتییان لێ کردووم بە بەڵگەی خۆشامەدییان لەو ئاڵقانەی هەتا ژمارە پێنج ڕیزیان بەستووە ئاڵقەی شەشەم جارێ بڵاونەبۆتەوە، خەریکە لە هێلکەدانی چاپخانە بەربێتەوە.

مامۆستا ئەمیری حەسەن پوور لە کەنەداوە نامەی نارد داوای درێژە و وردکێڵیی پتر و فرەترکردنی بابەت، بە تایبەت هی سەر بە قوتابخانەکان و جۆری نووسین و کتێب... دەکات. وەرامم نووسییەوە بەڵام داخم ناچێ نامەکەیم بزر کرد و ئەدرەسیم لە دەست دا. ئێستە ئەو ڕەنگە وەها بزانێ کەمتەرخەمیم کردبێ. نەخێر، بەردەوام لە پەرۆشدام.

مامۆستا تاهیر ئەحمەد حەوێزی نامەیێکی سی لاپەڕەیی بۆ ناردم، یەک باوەش قسە و خەبەراتی ئەوتۆیان تێدایە کە ئەگەر پێشتر ئاگاداریان بامایە ئەو پێنج ئاڵقەیە بێعەیبتر دەبوون. پیاوەتیی خۆی بەوەدا تەواو کرد کە دوای دەرچوونی «حەماغای گەورە»ش تێبینیی خۆی لە قەوارەی پتر لە بیست لاپەڕەدا بۆ ناردم، ئەوانیش زانیاریی وەهایان تێدا بوو کە ئەگەر بەر لە دەرچوونی کتێبەکە لێیان بەڵەد بامایە سوودیان بە کتێبەکە دەگەیاند. بە نموونە لە لاپەڕە دەی تێبینییەکاندا دەڵێ: دایکی حەماغای کۆیێ (حەماغای گەورە – وەک خۆم دامناوە) کچی وەستا حەمەدی عەودی دەباغچی کۆیێ بووە، سمایلاغاش هەر لەو ئافرەتە کەوتۆتەوە. من چەندێکی لە غەفوورییەکان پرسیارم کرد لەم ڕووەوە هەر ئەوەندەم زانی کە دایکی حەماغا ڕەحمەخانێک بووە خەبەرەکەش لە یەکێکی حەوێزی وەرگیرابوو... تێبینییەکان زۆر بە کەڵکن ڕۆژی کەڵک لێ وەرگرتنیان دێت، بڵێن ئینشاڵڵا.

د. کوردستان موکریانی، بە تەلەفۆن، لە زاری خۆی و ئەوانەی لێشی بیستوون لە گوێمی چرپاند کە بیرەوەرییەکانم شەبەنگی ئافرەت و دەوری ئافرەت لە ژیانی منیان تێدا نییە. نەختێک لەو ماوە زۆر کورتەی وتووێژی تەلەفۆندا هۆی ڕەنگ نەدانەوەی گوڵ و بەرگ و پەلکەزێرینەی ئافرەت بۆ د. کوردستان ڕوون کرایەوە... تۆ بڵێی نەزانم چێشتی بێخوێ و باغی بێمێوە و مەزرای بێ گوڵ و مەل نوقستانن! بەڵام چۆناوچۆنی دەرفەتی تەسکەبەری ئازادیی تەعبیر لە ڕۆژهەڵاتە خۆشەویستەکەی نەبوردووەکەی چاونەپۆشەکەی خۆمان بەرفراوان بکەم هەتا قافڵەی بە زەنگۆڵەی پڕ هاتوبات و بریقوباقی کالای هەمەچەشنەی خوشکەکەی فرشتە و پەریی کیژۆڵەی کوردستانی دەمی گەنجایەتیمی پێدا بێتە ناو چلچراخانی یادستانی دڵێکی هەستیارەوە!!

چەندین برادەری خۆشەویست و کەسانی کە پێشتر نەمناسیون بە گەرمی لە دەرچوون و دەرنەچوونی بیرەوەرییەکانم دەپرسنەوە، هەتا ئەوەی هێندێکیان پاتەوپات پێیان گوتم کە دڵ شکەستەیی وەهای کرد

ئەو ژمارەیەی کە چاوەڕوان دەکرا ئاڵقەی شەشەمی تێدا بێت و تێیدا نەبوو نەیکڕن... یەکێکی زۆر ڕێز لێ گیراو کە دەبوو هەر جارە لە لایەن دەزگای ڕۆشنبیرییەوە هەموو ژمارەی گۆڤارەکان و نوسخەی کتێبەکانی بۆ بچێت، گوتی دانەیێکی ئەو ژمارەیەی ئاڵقەی چوارەمی تێدا بوو بە دوو دیناری کڕی... ئەو ژمارەیەی کە برادەران نەیانکڕیبوو باسێکی زمانناسانەی دوور و درێژی خۆیشمی تێدا بوو، تومەز تامەزرۆیی بۆ چەژی ناو گەشتەکە کێشابوونی دەنا دەبوو باسە زمانییەکە دوو هێندەیان بکێشێت.

لە زۆر لاوە خوێنەرانی ئەو ئاڵقانە کورتە مێژووی بنەماڵەی خۆیانیان بۆ ناردووم، بە سپاسەوە پێبەپێ لە جێی پێویستدا بڵاودەکرێنەوە. لێرەدا یەکێک لەو قەردانە دەدەمەوە. لە ئاڵقەیێکی پێشووتردا باسی کوژرانی پیاوێکی سێنانیم کرد، لە هاتوباتی بووک گوێستنەدا گوللەیێکی کوێری بەر کەوتبوو. لەو موناسەبەیەدا معاون پۆلیسی ئەوسای کۆیەم بە چاکە ناوهێنا بێ ئەوەی بە خوێنەرانی بناسێنم، ئەو جوامێرە (رفعت احمد) خەڵقی کفرییە بە وەنداوی مەشوورن. وەک خۆی بۆی گێڕامەوە لە دزەییاتییەوە ڕایان گوێستووە بۆ کفری. دایکی، کیژی فەتاح بەگ، ئامۆزای ڕەشید بەگی ئەحمەد بەگی بێتواتەیە کە لە تیرەی (پشت گەڵی)ی میرەکانی خۆشناون، لە ئەنوەر بەگی میرانی ڕەشید بەگم پرسی، لەگەڵ نەختێک ڕوونکردنەوە، قسەکانی بە ڕاست گێڕا. کاک ڕەفعەت ئێستە ماڵی لە بەغدایە و خانەنشینە.

کە هەر قەرز دانەوە بێت پێویستە بڵێم، ساڵی ١٩٣٥ کە لە خزمەت مامدا چووین بۆ سلێمانی، زیارەتی ماڵەکەی شێخ مەحموودمان کرد، بەڵام وەها ڕێک کەوت کە هیچ یەکێک لە کوڕانی لە سلێمانی نەبوون، ئەمەشمان دەزانی، بەڵام پێویستێکی ئەدەبی بوو ئەو زیارەتە بکەین.

ناوناوە وردە گلەییم بۆ دێتەوە لە هەندێ باس و خواسی ناو گەشتەکە کە جێی ڕەزامەندی ئەم و ئەو نابێت، من لە بەرنامەمدا نییە بە ئانقەست یەخەگیری کەس ببم کەسێکی موناسەبەش ناوی بهێنێتە ناو گەشتەکەوە بە پارێز قەڵەمی لێ دەگێرم، بەڵام هەروەک زەدەی ناکەم چاکەشی بۆ هەڵنابەستم. تکام ئەوەیە خوێنەرێک کە لە نووسینەکەم ناڕازی بوو هەر چونکە حەزی دەکرد شتێکی شیرنتر بگێڕمەوە لەوەی بەر دۆستێکی، وەیا خزمی خۆی کەوتووە، با ئینساف بەکاربهێنێت و ئەوەندە نووسینەم بە نووسینێکی دیکەی وەک ئەوم بگرێت کە باسی کەسێکی بێگانە بە خۆیم کردووە و لێی ناڕازیش نابێت. کپ کردنی قەڵەمی نووسەر وەک زمان برینی مرۆی قسەکەرە. ئەگەر باخەڵ فەڕاحی لە خوێنەرانەوە، وەیا خود لە خاوەن عەلاقانەوە بەکار نەیەت دەبێ هیچ کەسێک هیچ ڕووداوێک و بیروباوەڕێک بڵاونەکاتەوە. ئەوەندەی قسەی ناڕەوا لە بارەی منەوە بڵاوکراوەتەوە کە هێندێکیان قانوونیش دەیگرتن پترە لە تێکڕای ئەو شتانەی من لە بارەی خەڵقەوە نووسیوەتم کە بە چ نیازێکی تایبەتی و دوژمنایەتیشەوە لێم نەبیستراوە.

ساڵانی خوێندنی حقوقم، بێگومان، لە هەموو ڕووەوە جۆرە گۆڕانێک بوو لە ڕێبازی ڕەوتی بەسەر بردنم. شاری بەغدا خۆی بە تەنها تاقیکردنەوەیێکی نوێ بوو بۆم و بۆ هەموو ئەو کەسانەی کە وەکوو من و پتریش لە من ژیانێکی یەک نەوای سەر بە قەپێلکیان لە شارە بچووکەکەی خۆیاندا ڕادەبوارد. هەرچەند لە بەغداش ڕێم بە خۆم نەدا داوە مەعنەوییەکانی پێوەندی بە ئاکار و ڕەفتاری میراتیم هەڵبڕمەوە تا ئەوەی بە درێژایی چوار ساڵی بەغدام تەنها سێ جاران بە ناچاری لەگەڵ پیاوی ماقووڵدا

چووم بۆ (ملهى) دیسان بەرینایی ڕووپێوی کۆمەڵایەتی و شارستانەتی و سەقافی و خولگەی هەڵسووڕ و داسووڕ لە بەغدا قیاسی هەڵنەدەگرت لە چاو شارەکانی دیکەی وڵات.

جارێک لەو سێ جارانەی کە دەڵێم بە ناچاری چووم بۆ مەلها، ئەوە بوو کە لەگەڵ دکتۆر نەجیب عەبدولنوور، دکتۆری خەستەخانەی کۆیە، شەوێکیان چووینە مەلهایێکی عێراقی کە گۆیا بابەتی یەکەمی مەلهاکان بوو. ئەو شەوە ئافرەتە گۆرانیـبێژەکان و سەماکەرەکان ئەوەندە بە ئەدەب و بە ناموس بوون وەهایان لە دکتۆر نەجیب کرد کە بە دڵ شکستەییەوە بڵێت: سەیری تالع و بەخت بکە، تیاترۆکان ئەم شۆ لە ئافرەتی (شارع الرشيد) بە ئەدەبترن، قسەکەشی ڕاست بوو، چونکە بەڕاستی جلەکانیان وەهای داپۆشیبوون هیچ جێگەیێکی لەشیان دەرنەدەکەوت کە لە نوێژدا نابێ دەرکەوێت... دکتۆر نەجیب میسری– لوبنانی بوو، هەتا بڵێی نیگافراوان و قسەخۆش و دۆست مەشرەب بوو. لە کۆیییان کۆییتر بوو. بە دوایی بووش بە زاوای کۆیییان و کچێکی بە ڕێ و جێی خواست کە دکتۆر نەجیب بۆی بوو بە موسڵمان... ئەم خزمایەتیەی دوای دەرچوونم لە حقوق پێک هات، خۆیشم یەک بووم لە دوو کەسان کە داخوازیمان بۆی کرد، کەسەکەی دیکە کاکە زیادی حەماغا بوو. سەد جاران لێی پیرۆز بێت.

نشیمەنم بۆ ماوەی دوو ساڵ و نیو لە ژوورێکی خانی حەمەد مستەفاغا و حەمە تەیباغای حەوێزی بوو کە نزیک لە کۆنە مۆزەخانەی بەغدا بە لای ناوەوەی خانووەکانی ئەو گەڕەکە نەک بە لای شەقامەوە هەڵکەوتبوو. بەختی یار وەهای کرد هاوڕێییێکم بۆ بڕەخسێت و لەلایەن خواردنەوە پێوەی بحەسێمەوە. محەمەد کاکەخان کوڕێکی خانەقینی کە ئەوسا لە پلەی ناوەندی دەیخوێند و ژیان فێری کردبوو چێشت لێ بنێت و سەروبەری مەتبەخچیەتی و لەوازمی خواردن بە ئەستۆوە بگرێت. ئا ئەم گەنجە بۆم بوو بە خدری زیندە. من لە ماڵەوە هەرچی خواردەمەنی پەکی لەسەر بکەوتایە وەک برنج و ساوار و نیسک و نۆک و دۆشاو و سماق و... و... بۆم دەهات، وەیاخود لەگەڵ خۆمدا دەمـهێنا، محەمەدیش چی مەنجەڵ و کەتلی و پریمز و کەلوپەلی چێشت لێنان هەیە پێی بوو، فێریش بوو چێشت لێبنێت، بەڕاستی چاکیشی لێ دەنا. تەنها گۆشت و ڕۆن و نانمان لە بازاڕ دەکڕی... چەندێکی بشڵێی تەبیاتی خۆش بوو، لە دڵ ڕاگرتنی برادەر بێقسوور بوو، بە زیادەوەش تێبینیی خواروژووری پلەی خوێندنمانی دەکرد ئیتر بە چاوی برا گەورە سەیری دەکردم، کە من هیچ ئەم لایەنەم بەسەردا نەدەسەپاند، بە پێچەوانەوە لە غەیری چێشت لێنانەکە ڕێم نەدەدا براچووکەیی و گەورەییمان پێوە دیار بێت. محەمەد ناسیاوی ڕەشیدی سمایلاغای باجەڵانی خانەقین بوو، کەوا بەر لەوەی من بێمە بەغدا، ڕەشید لەگەڵ (دڵدار– یوونس ڕەئووف) و کاکە حەمەی خانەقا برادەرایەتیی خۆی چەسپاندبوو، بەڵام محەمەد لە ئاست ڕەشیددا خۆشویستن و گلەیی تێکەڵ دەکرد، هەرگیزیش نەچوومە بنج و بناوانی ئەو بارە نەگونجاوەوە. محەمەد، کەوت و ڕەوت، خوێندنی حقوقی تەواو کرد، بەینێک بووە فەرمانبەری میری لە تەسویە، دواتر وازی لەو وەزیفەیە هێنا و ئێستا مەکتەبێکی محاماتی هەیە، شوقەیێکی سەرلەبەری گرتۆتەوە لە «ساحة النصر» ی باب ئەلشەرقی و شوکرێ لە هەموو ڕوویەکەوە دامەزراوە و ڕەگی لە ژیانی تێروتەسەل داکوتاوە... لەوەتەی دەیناسم، کە پتر لە ٤٥ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە، دڵم گەردی لێ نەگرتوە... کاکە ڕەشید باجەڵانیش کە لە ڕۆژانی سەرەتای حقوقمەوە ناسیم و بووین بە دۆست هەرگیز لە هیچ

رووییەکەوە بایی سەری دەرزی چ لە حقوق و چ پاش حقوق، دڵ نیگەرانیمان نەبوو. ئەو ساڵێک پێش من بوو، بەینێک محامات و دواتر وەزیفەی دادپرسی دیت هەتا لەو دواییە خۆی خانەنشین کرد. کە یەکدی دەبینین هەر بەو گیانی قوتابیەتیی چلەکان دەدوێین. ناڵێیت تەمەن و لە یەکتری دابڕان دەورێکی هەبووبێت لە گۆڕینی تەبیات و پەرۆش بۆ یەکتر و لەزەت لێک وەرگرتن. کە گوتاری «میرزا عبدالکریم» دەرچوو لە گۆڤاری کاروان، کاک ڕەشیدم دیت زۆری گوتارەکە پێ خۆش بووبوو. گوتارەکە خۆم نووسیبووم و بڵاوم کردبۆوە ئەویش لە وەفاداری بۆ سەربازێکی بێ دەنگ و هەرای کوردایەتی و دۆست و ناسیاوێکی دراوسێی خانەوادەیەک کە لە ڕۆژگاری باپیری باپیرمەوە لە خزم نزیکتر بوون، ماڵیشمان لە سەربانەوە بۆ بانی ئەوان ٧ متر دوور و لە دەرگەمان بۆ دەرگەیان بە کۆڵانەدا سی مەتر مەودا بوو. بە ئیزنی مامۆستا ڕەشید باجەلان ئەم خەم ڕەوینەوەی سەردەمی خوێندنی حقوقمان بە عەرزی خوێنەر دەگەیەنم: کاکە ڕەشید و کاکە حەمەی خانەقا و دڵدار سێ برادەری هاومەشرەب و هاوباوەڕ بوون، بەزۆری لەگەڵ یەکتردا ڕایان دەبوارد هەرچەند خەوگەی کاک ڕەشید لە بەری «کەرخ» دوور لە شوێنی کاکە حەمە و چەند برادەرێکی دیکەیان بوو... شەوێک لە شوێنەکەی کاکە حەمە برادەران کۆدەبنەوە هەم بۆ ڕابواردن و هەم بۆ خەفتیانی پێداویستەکانی چالاکی سیاسییان. لە دەمی گەپ و نوکتەدا دەکەونە سەر باری قسەی تێکەڵ و تێک ئاڵقاو کە بە زۆری خەڵق بە تەڵەیەوە دەبێت. ڕەشید قسەیەکی ئەوتۆیی لە عەرەبییەوە دادەهێڵێ بەڵکوو بۆڕیان بدات، بریتی بووە لە چەند پات کردنەوەی وشەی «نبگ» کە دارێکی بەرداری بەغدایە، ئیتر: «لنا نبگه ولکم نبگه، نبگ نبگتنا ونبگ نبگتکم...» هتد، کۆمەڵەی برادەران خۆی لێ گێل دەکەن و هەر جارە یەکێکیان لێی داوا دەکات بۆی بڵێتەوە، ئیتر کاکە ڕەشید ماندوو دەکەن تا دوایی دانیشتنیان، دەچێتەوە بۆ خەوگەی خۆی، جارێ نەنووستووە تەلەفۆن داوای دەکات، تومەز جەماعەت داوای دەکەن و دەڵێن هەر ئێستاکە بۆ کارێکی زێدە گرینگ دەبێ بگەیتەوە لامان. ڕەشیدیش لێی مەعینە شتێکی سەر بە حیزبایەتی لزوومی ئەو داوایەی کردووە، بە هەڵەداوان و نەفەسسواری دەگاتەوە ژوورەکەیان و دەڵێ چی ڕووی داوە؟ بە خوێنی ساردەوە دەڵێن: ئەرێ بەخێری خۆت مەسەلەی «نبگ نبگتنا» مان بۆ دووپات بکەوە، باشمان لەبیر نەماوە... بائەوەش بڵێم، کاکە ڕەشید لە تەبیاتیدا نەبوو لە کردەوەی ئەوتۆیی خەریکی تۆڵە ستاندنەوە بێت.

پێوەندیی ناسیاویم بە گەلێک لە گەنجی کوردی ئەوسا کە لە هەموو لایێکی کوردستانەوە بۆ خوێندن هاتبوونە بەغدا بنیات نرا، بەڵام زۆر بە خێرایی لەگەڵ کاکە حەمەی خانەقا و عومەر عوسمانی کۆنە هاوڕێی خوێندنی هەولێر وەها نزیک بووینەوە، ڕۆژ و شەو تا دەمی نووستن، بە زۆری لەگەڵ یەکتردا ڕامان دەبوارد ئیتر بە موتالای دەرسەکانمان بێت، وەیا بە کات کوژی بێت. ئەم سێیەمان بە جۆرێک یەکدیمان گرتبۆوە وێنەی نەبوو لە نێوان هیچ جووتە، وەیا تاقمە برادەرێکدا. بەیەکەوە بیتاقەی یانەسیبمان دەکڕی، جارێکیان بیتاقەیێکی پەنجا فلسیمان نیو دیناری بردەوە، سەر و ١٥٠ فلسمان قازانج پێ بڕا. کاکە حەمە پارەکەی خۆی دایە یەکەم هەژاری پێی گەییشت. من و عومەر نانێکی قاوەڵتی باشمان پێ خوارد کە ئەوسا نەفەرێک لە لۆقینتەی عادەتی کەمتر لە پەنجا فلسی بۆ یەک جەم دەچوو... جارێکی دیکە یانەسیبمان نەبردەوە.

عومەر عوسمان مرۆڤێک بوو لە هێوێنی ساغی و ڕاستی و دڵسۆزی و خۆنەویستی دروست کرابوو. لەو ماوەی یەک دوو ساڵیدا کە بەیەکەوە هەر سێمان هاوڕێی خوێندن بووین، ڕۆژەک لە ڕۆژان ئارەزۆی خۆی پێش ئارەزۆی ئێمە نەیەخستەوە... هەر کەسەرێکی لە دڵدا هەیبووبێت نەیدەهێنایە سەر ڕووی. نەمدیت ئەم مەلایەکەت ئاکارە بە هیچ مەسەلەیێکی خۆیەوە بەرنامە گۆڕی وەیا ملّچ و مۆنی و کزی و عاجزی بەسەر ڕابواردنی ڕۆژانەماندا بهێنێت. تۆ بڵێ لە دەستە تەرازووی چ مەردێکدا جێ دەبێتەوە بۆ ئەوەی نەساغیی کوشندەی خۆی بشارێتەوە و ئەرکی لەش ساغی بخاتە سەر لەشە کەنەفتەکەی هەر هەتا بەرنامەی برادەرانی لە ڕابواردنی ڕۆژانەیاندا کەلێنی تێنەکەوێت؟ عومەر دووچاری سیل بوو! بە درەنگەوە ئەو ڕاستییەمان زانی... خوێندنی واز لێهێنا... جوانەمەرگ بوو...

برادەرایەتیی سێ قۆڵی لە نێوان عومەر و کاکە حەمە و مندا دوای مەرگی عومەر سەر لە نوێ بۆوە بە سێ قۆڵی کە دڵدار بوو بە کوچکەی سێیەم. بە دەم گەشتەوە باسی ئەم برادەرایەتییە دێت.

لەو قوتابییانەی پێوەندی نێوانمان گەییشتە برادەری و لەزەت لە یەکتر وەرگرتن چەند کەسێک بوون. لەمانە جەمال ڕەشید و کەمال عەبدوڵلا کە قوتابی بوون لە کۆلێجی (طب) و دواتر بوون بە دکتۆری سەرکەوتوو. د. جەمال وێڕای شارەزایی لە لەش و مادە لەگەڵ ئەدەب و زمانیش ئاشنا بوو. د. کەمال شەکرێک بوو بۆ خۆی. ئەگەر بڵێم شەرم بە خۆیێک بوو بە هەڵە ڕێی بزر کردبوو بۆ ناو گۆبەندی ئادەمیزاد لێم بە زیاد مەگرە. ڕۆژێکیان لەبەر دەمی دوکانی سیمۆن ئەفەندی (کە هەر ئێستا باسی دێت) د. کەمال و د. جەمال و من ڕاوەستابووین تەعلیقی سەیرۆکەمان لێ دەدا بەسەر ئەوەی دەهاتە پێش چاومان. دکتۆر جەمال و من لە قافیەی (مسرور، مغرور...) بە عەرەبی کوردی ئامێز کە گۆیا خەڵقەکە تێی ناگەن چۆنێکی بۆمان هاتبایە دوڕمان دەقەلاشت. نۆرەی دکتۆر جەمال بوو شتێکی گوت لەو قافیە هەر ئەو لێ بۆوە کابرایێکی پشت کووڕ گەییشتە ئاستی من و خەریک بوو بۆ لای دکتۆر کەمال ڕەت دەبوو منیش بە قافیە ئارایی و مناسبی وەزعی ئەو کابرایە گوتم: (وپشتە قمبور) بە لای خۆمەوە چ عەرەبێک لەم قسەیەم تێناگات کەچی قەمبوور لای عەرەب ئاشنایە و من نەمدەزانی. کابرا ڕووی وەرگێڕا و بە ترشییەوە دەنگی بۆ د. کەمال هەڵبڕی و دەستێکی لێ هەڵتەکاند و گوتی: خۆش ئاداب یاخود خۆش ئەخلاق... د. کەمال ڕووی مۆر هەڵگەڕا نەشی دەویست تاوانەکە لە خۆی بتەکێنێتەوە بە منی بداتەوە. هەزاران هەزار حەیف کە ئەم مرۆیە نرخدارەمان لە هەڕەتی گەنجایەتی وتافی پێگەییشتنی لە کیس چوو. دکتۆر جەمال تا دەمی ئەم نووسینە برادەرمە و بە درێژایی ٤٦ ساڵی ڕابوردوو برادەریمان لە گەشەدا بووە هەرچەند دەرفەتی یەکتر دیتنیش وەزەحمەت کەوتووە.

لە گرووپی قوتابییەکانی حقوق مەگەر چۆنهایەک دەنا هەموو کوردەکان بە ناچاری ناسیاو و ئاشنا بوون. لەگەڵ جەلال و بورهانی حامید بەگ و سەعیدی ئەفراسیاب بەگ و عومەری محەمەداغا و مەجید یاوەر و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و حەمە سەعیدی حاجی برایماغا و جەلیل هۆشیار و (بایز و برایم و جەوهەر و کانەبی)ی عەزیزاغا و بایزی عەبدوڵلاغا و محەمەدی فەتاح چەلەبی و (برایم و تەلعەت)ی محەمەد عەلیاغا و فەتاح مەحموود و مەحموود تۆفیق... هەمیشە بەیەک دەگەییشتین. لەمانە هێندێکیان

له خوێندنی ناوەندییەوە ناسیاوم بوون کە لە هەولێر بەیەکەوە خوێندبوومان. لەگەڵ هێندێکیان بە پێی ڕێکەوت برادەریمان بەهێزتر بوو. زەیدی ئەحمەد ئەفەندی بە پێی خزمایەتییێکی کە لەگەڵ ماڵی مامم و دوو پوورمدا هەیبوو بۆ منیش سەرەڕای برادەری بە خزم حیساب بوو، لە ١٩٣٠شەوە دەمناسی. هێندێکیان ماڵیان لە بەغدا بوو، یاخود ماڵێکیان لە بەغدا بوو، ناوناوە نیوەڕۆژەشمان لایان دەخوارد، تێیاندا بوو بەر لە من و دوای من گەییشتنە حقوق، هەر بەو پێیە زووتر و درەنگتر لە من حقوقیان تەواوکرد.

قوتابییەکان لە دوکانی سیمۆن ئەفەندی کە پیاوماقووڵێکی ئەرمەنی بوو دەمێک بوو کەوتبوە بەغدا، دوکانەکەشی لە زارکی لاشەقامی ئەکمەگخانە بوو شیر و چایە و نانی سبەینانی دەفرۆشت زۆر خاتری دەویستین و ڕۆژانی جومعە قوتابیی چەندین (کلیە) لێی کۆدەبوونەوە، ئا لەوێدا ئاشنایی نێوان جۆرەها قوتابخانە و (کلیە) دادەمەزرا. مستەفا عەزیز و فەتاح شاڵی و محەمەد ئەمین دەربەندفەقەرە و فەوزی سائیب لە قوتابیانی کولییەی حەربییەم لەو ڕۆژانەدا ناسین. لە برایانی بەری بادین سدیق ئەتروشی و جەمیل ڕەشید و سادیق بەهائەددین ڕووی ئاشنا بوون. نوکتەیێک پەیدا بووبوو دەیگوت ئەوەی کوردە دەبێ هێلکەوڕۆن لای سیمۆن ئەفەندی بخوات و سەری لە (صالون حلاقة الشرق) کە هەر سی چل مەترەیێک لە دوکانەکە دوور بوو بتاشێت و جلک لای وەستا بەشیر موشیر بدورێت. وەستا بەشیریش بە هەمووی سەد مەترەیێک لەو دوو مەرکەزەوە دوور بوو. من لەم سێ ڕوکنە دوانیم هەبوون بەڵام هەرگیز ڕێک نەکەوت بچمە دوکانی بەشیر ئەفەندی. هەر بە بۆنەی هاتوچۆی قوتابییەکان بۆ دوکانی سیمۆن ئەفەندی مێوانی خوێندەواریش کە دەهاتنە بەغدا سەردانی دوکانەکەیان دەکرد. من یەکەم جار فایەق بێکەسم لەو دوکانەدا دیت. ئەو قوتابییانەی وەکوو من نشیمەنیان لە سیمۆن ئەفەندی نزیک بوو هەموو سبەینەیێک نانی سبەینەمان لای ئەو دەخوارد. هێلکەوڕۆنی ئەو دوکانە بێمانەند بوو، سیمۆن ئەفەندیش چاوەدێری قوتابیی کوردی دەکرد. کە حەرب درێژی کێشایەوە و خواردەمەنی عەزیز بوو زۆر سبەینان سیمۆن ئەفەندی هێلکەی گل دەدایەوە بۆ قوتابییەکان و نەیدەدایە کەسی دیکە. قەرزی لای قوتابیی هەژاری کورد کۆدەبۆوە تا ئەوەی وەها ڕێک دەکەوت قەرزەکە دەسووتا... تا بلێی لامان بەڕێز بوو، خۆیشی لە بنەماڵەکانی ئەرمەنی بوو. خێزانی ناوناوە سەری مێردی دەدا، ئافرەتێک بوو وێ چوویی و خاتوونیی لێ دەباری... دواتر لە سەفەرێکمدا کە چوومە لای سیمۆن ئەفەندی و هەواڵی خێزانەکەیم پرسی دایە گریانێکی بە هەنیسک ئاوی لە چاوی منیش هێنا. گوتی چەند حەفتەیەکە مردوە... دوو کوڕی هەبوون، ژیانی مەیلەو بەڕەڵلای ئەوسای بەغدا لە چاو وێڵ و تەرتیبێکی کە سیمۆن ئەفەندی و ژنەکەی بە جحێڵی لە مەفتەنی خۆیان تێیدا پەروەردە بووبوون دەرفەتی ئەو دوو کوڕە و دایک و باوکەکەیانی نەدا کە بەیەکەوە بگونجێن، هەمیشە سیمۆن ئەفەندی گلەیی لێیان هەبوو، ناوناوە بەدەم گلەییەوە دەشگریا.

ئەو ساڵەی خوێندنی حقوقم کە بە ساڵی ١٩٤١-١٩٤٢ دەناسرێت هیچ کیژێک وەرنەگیرا. خوا لێ خۆش بووی عەمیدی ئەوسای حقوق مامۆستا (منير القاضي) لەبەر ناتەواویی ئەو خانووەی حقوقی تێدا بوو لە ڕووی پێداویست بۆ حەسانەوەی کیژان بڕیاری دا کیژان وەرنەگیرێن. حقوق ئەوسا لە (باب المعظم) بوو خانوەکەشی کۆن و تەسکەبەرە بوو. زوو بە زوو گوێزرایەوە بۆ بینایێکی دیکەی گەورەتر لە

(وزیریە) بەڵام لەوێشدا حەسانەوەی کچ مسۆگەر نەبوو. خۆم دیتم کچێکی یەک لە وەزیرەکان دەرچوو بۆ لای ماڵە (معێدی)یێک کە لەو نزیکانە زنجێکیان پێکەوە نابوو، بە یارمەتیی ئافرەتەکانی ئەو ماڵە معێدییە کچەکە لە تەنگەتاوی ڕزگار بوو. ئەم ڕووداوە هی ساڵی دووەمی خوێندنم بوو، واتە لەو بینایە نوێیەشدا تا ساڵی بەسەردا تێپەڕی چاری وەزعی کچە قوتابی نەکرابوو. کچان لە ساڵی دووەمی خوێندنم وەرگیران بۆ پۆلی یەکەم بەڵام مامۆستا مونیر ئەلقازی لە عەمیدایەتیدا نەمابوو یەکێکی میسری، د. عەبدولحەمید ئەلوەشاحی بوو، بووە عەمید. بەر لە ئێمە تاک تاکەی کچان لە پۆلی دووەم و سێیەم و چوارەم هەبوون. من دەمگوت بوونی کیژ لە پۆلدا بۆ هاوینان جێگەی پانکە و لە زستاندا جێگەی سۆبە دەگرێتەوە. ئەمەم بۆ نوکتە بوو بەڵام بەڕاستی هەبوونی کچ لە پۆلی کوڕاندا لەنگەرێکی ڕێکوپێکی ماقووڵی و شەرم بەخۆیی و بەخۆوە خەریک بوون ڕادەگرێت.

دوای من بە دوو ساڵ یەکێک لەو کیژانەی وەرگیران ناوی بە جوانی دەرکردبوو لە بەغدا. من لە پۆلی سێیەم بووم ئەو هاتە پۆلی یەکەم. شاعیرێکی (رؤوف الجبوري) ناو کە یەک تاڵ موو بە لەشیەوە نەبوو بەڵام هەتا بڵێی ڕوح سووک و قسەخۆش بوو شیعرێکی بەو کچەدا هەڵگوت نوکتە ئامێزی ئەدیبانە، سەرەتاکەی ئەمە بوو: «الله اكبر يا...! فيم التكبر والدلال...» ئەم شیعرە بە سەلامەتی تێپەڕی بەڵام قەباحەتێکی دیکەی بێئینسافانە دەنگی دایەوە. ئەوسا لە گۆڤارێکی حەفتانەی میسر عەباس مەحموود ئەلعەققاد وەڵامی پرسیاری خەڵقی دەدایەوە بە شێوازە دەوڵەمەندەکەی خۆی، یەکێکی خەفەت لە دڵ بە ئیمزای ئەو کچە نامەی نارد بۆ عەققاد دەڵێ: من کچێکی نیگافراوانم لەگەڵ کوڕان دەردەچم بەڵام بە داخەوە هەر کوڕێکی بیناسم هەر دۆستایەتی و دڵداریم پێشکەش دەکات، کەس نەهات خوازبێنیم بکات... عەقاد بێ ئەوەی بزانێ نامەکە هەڵبەستراوە وەڵامی دایەوە دەڵێ: لە پرسیارت وەڵام دەزاندرێ، ئایا خۆت ڕازی دەبیت شوو بکەیت بە کوڕێک لە لایەن ڕووکراوییەوە وەکوو خۆت بێت؟ کچەکە لە ناخی دڵەوە ئێشی گەییشتێ و شکاتی بردە لای عەمید. نووسەر ناسرا بەڵام نازانم چۆناوچۆنی مەسەلە چارەسەر کرا، نووسەریشم نەناسی چونکە لەو دوو ساڵەی من تێیدا قوتابی بووم هێندە قوتابی وەرگیران نەدەناسران. ئێمە ١٠٠ کەس وەرگیراین، دواتر ٥٠٠، ٦٠٠ – ١٠٠٠ وەردەگیران.

پاش بەرپابوونی شەڕی نێوان ئەڵمانیا و ڕووسیا و لەو ساڵەی ١٩٤١دا، ئەوانەی قەومی بوون لەگەڵ شیوعییەکان لێک دڕدۆنگ بوون تاکوو یەک لە ڕۆژەکانی ساڵی ١٩٤٢ کوڕی وەزیری عەدل کە شیوعی بوو لەسەر توانجێک کە لە ڕووسیا گیرا لە کۆریدۆری بەینی پۆلەکان یەخەگیری یەکێکی نازی بوو، من لە پێپلکەکانەوە دەهاتمە خوارەوە، جێگەم بەرز بوو تێک هەڵقژانەکەم لە قەڵەباڵغیدا دەدیت. شیوعییەکە کەوتە سەر ئەرز بەڵام خێرا هەڵستایەوە بۆ شەڕ، خەڵقەکە کەوتنە نێوانیانەوە. مامۆستاییێکی میسری، د. جابر جاد عەبدوڕڕەحمان، لەو دەرسەی دوای شەڕەکە بە توندی دوا و زۆر بەسەر ئەوانەدا ڕۆیشت کە شەڕی ئایدیۆلۆجیای دەوڵەتانی دوورەوڵات دەهێننە ناو چوار دیوارەی کولییە. بە ڕێکەوت شەڕکەرەکان هەردوویان قوتابیی پۆلی ئێمە بوون. بەڵام ئەم دووانەی مامۆستا نەیتوانی ببێتە ئاگرکوژێنەوە، بە پێچەوانە پەراوێزی ناکۆکی فراوانتر بوو تا ئەوەی بە دەستە لێکیان دەدا. کار گەییشتە جێگەیێک عەمید مەسەلەی بە حکومەت ڕاگەیاند ئیتر بە دەسەڵاتی وەزارەتی داخلیە کێشەکە چارەسەرکرا. لەگەڵ

ئەمەشدا دەبێ بڵێم زوربەی هەرە زۆری قوتابییەکان هیچ پێوەندییان بەو ناکۆکییەوە نەبوو زۆریشیان پێ ناخۆش بوو هەرا بگاتە ئەو رادەیە.

برادەرێکم، (سعاد مبارک)، کە پێشتر نەمدەناسی و لە حقوق شناساییم لەگەڵ پەیدا کرد و پلەیێک لە من هەورازتر بوو لە خوێندن، دۆستایەتیی هەبوو لەگەڵ بەرەی چەپ ئیتر هەرچی پەخش و بڵاوکراوەی چەپ هەبوو بۆی دەهێنام. نووسین هەبوو رام لێی بێت بەڵام جارێکیان لە موناسەبەی گۆڕانی وەزارەت سەرگوتارێکی نهێنی لەو پەخشە نهێنیانەدا بە مەدحەوە هەڵوەستی میللەتی باس دەکرد کە هیچ گوێی بەو رووداوە نەبزووتوە و بایەخی پێ نەداوە. بە سوعادم گوت: مانای چی بێ میللەت مەدح بکرێت بەوەدا کە گەورەترین رووداوی سیاسی بێ پرس و رای ئەو بکرێت و هیچ گوێی نەداتێ؟ ئایا ئەگەر پەرۆشی لێ خواردبایە وەیا دەنگی نارەزامەندی خۆی لێ دەربرِیایە دەبوو بە پیاو خراپ ناو ببرێت؟ جارێکیان لە سوعادیان داوا کردبوو کە من لە ئەدەبی کوردییەوە شتێکیان بۆ وەربگێڕمە سەر عەرەبی، منیش پارچە نووسینێکی کوردیم لەگەڵ کمێک دەسکاری کردن بە لای شۆرشگێڕایەتیدا وەرگێڕایە سەر عەرەبی. دوای دوو رۆژ سوعاد پێی گوتم، ئەو برادەرانە نووسینەکەیان زۆر تەماوی دانا دەڵێن شتی خەستترمان دەوێت، منیش نەشل و نەخەست هیچی دیکەم بۆ نەنووسین. ئەم (سعاد مراد مبارک)ـە لە رادەبەدەر بوو بە برادەرم. باوەڕ ناکەم لەگەڵ کەسی دیکە وەها نزیک بووبێتەوە. لە سەرەتای پەنجاکاندا بوو بە حاکم (قاضي) لە کۆیێ. ئەوەندەی باوەڕ بە دۆستایەتیم هەبوو هەرچی ئیدارە و پۆلیس لێیان داواکردبایە هەتا پرسی بە من نەکردایە بڕیاری لێ نەدەدا... بە قسەی خۆم نەڵێم منیش چی لە توانام هەبوو لە چاکەی ئەو درێغیم نەدەکرد لێی.

لە نموونەی پێوەندیی دۆستایەتیی ئەو سەردەمە شتێک دەگێڕمەوە. سوعاد لە دەروونندا دوودڵییەکی هەبوو لەوانە بوو زوو بەخۆیدا بشکێتەوە. کاتێک ناچار بوو سەر لە مەحکەمەی رانیە بدات، ترسی ئەوەی هاتێ چوونەکەی لەگەڵ دوو سێ پۆلیسی بێقۆناغ و بێدەسەڵاتدا بکێشێتەوە بۆ بێسەنگی لە نەزەر عەشیرەت و براگەورەکانی ئەو هەرێمەدا. کە ترسەکەی لای من دەرکاند گوتم برا ترست نەبێت ئێمەت لەگەڵ دەبین. خۆی چوار پۆلیسی لەگەڵدا بوو، منیش ١٠-١٢ سواری چەکدارم بەگەڵ خۆم دا، بووینە ١٥-١٦ بەڵکوو پتریش. شەو گەییشتینە ماڵی خاڵە شێخ خدرم لە سەیداوای پەنا رانیە... بەو شەوە خزمان لە بۆسکێن و رانیە زانییان هاتووین قەڵەباڵغیمان تێ ئاڵا... سبەینێ کە چووین بۆ رانیە چەکدارەکانی خاڵە خدرم و هی شێخ حسێنی حاجی سەیدگوڵ و ئەوەی لەگەڵمان بوون ٣٠-٤٠ سوارێک دەبوون... بیستمەوە قایمقامی ئەو دەمەی رانیە گوتبووی حاکم هاتووە رانیە ئیحتیلال بکات... هەڵبەت مەبەسی لە زۆریی ئەو چەکدارانە بوو. زۆر بە سەیری، لەو چەند رۆژەی سوعاد مراد ئیشی مەحکەمەی رانیەی دیت تاکە یەک سەرەک عەشیرەت لەوانەی گومانێکیان لە خۆیان دەکرد نەهاتنە رانیە کەچی سوعاد خەیاڵیشی لێ نەدەکردن.

خوێنەر بمبەخشێت لەوەدا کە وێنەیێکی دوا کات رادەکێشم بۆ ناو باسی دەمی خوێندنم لە بەغدا. پێویستە ئەوەندەش بیەخمە سەر قسەکانم کە سوعاد موراد بەر لەوەی من بچمە حقوق لەگەڵ رەشید باجەلاندا برادەرییێکی بە تینی پەیدا کردبوو، ئەم برادەرییە هەر ما هەتا ئەوەندەی من زانیبێتم. سوعاد

لەو ساڵانەی دواییدا لە سەردانی خاتو د. جوانی کیژی لە لەندەن کۆچی دوایی کرد. کتێبی دەگمەنی پەیدا کردبوو. هەر جارە سەفەرێکی ئەوروپای کردبایە چەند دانەیێکی نەزانراو و نەناسراوی لەگەڵ خۆیدا دەهێنایەوە. من لەو کتێبە دەگمەنانە Magic, The shroud, The Great Pyramid (تەرجەمەی ئەمەی دواییان وەها دەبێت: سیحر لە ڕۆژاوای کریت– من دەقەکەم لەبیر نەماوە. لەوانەیشە کریت نەبێت جێگەیێکی لەو نزیک بێت) و هی دیکەشم خوێندنەوە، جیهانێکی ئەفسووناوییان دەهێنا بەر نیگای خوێنەرەوە. لەم تەرزە دیراسانەوە دەمگوت: سەیر نییە ئەو خەڵقە ئاسمانگەڕی بکەن...

لە نموونەی پێوەندی و باوەڕی سوعاد موبارەک پێمەوە دەڵێم، دوو ئێستری ناسیاوێکی کۆیی کەوتە لای عەلی حەسەناغای مەنگوڕ، خاوەن ئێستر نامەیەکی سفارشی لێ وەرگرتم بۆ خاڵە خدرم کە ئێسترەکانی بۆ وەرگرێتەوە لە عەلیاغا. عەلیاغایەکی نیوەی ساڵێی بە مێوانەتی لە خاڵە خدرم و شێخ حسێن ڕادەبوارد. خاڵم نامەکەی من لەگەڵ نامەیەکی ڕجاکارانەی خۆی بۆ عەلیاغا نارد... بێ سەمەر بوو. خاوەن ئێستر شکاتی کرد دژی عەلیاغا لە مەحکەمەی ڕانیە، کە ئەوسا بێ حاکم بوو لە دادگەی کۆیەوە سەرپەرشتی دەکرا، سوعاد لێمی پرسی گوتی: لە شورتەی ڕانیەوە بە ڕەسمی داواکراوە لێم فەرمانی بەندی کردنی عەلیاغا بنووسم بۆیان، تۆ دەڵێی چی؟ گوتم عەلیاغا ئەو ئێسترانەی زەوت کردووە و ئاگام لە مەسەلەکە هەیە، خۆشت حەق و ناحەق دەزانیت. دوای چەند ڕۆژێک دەمەو عەسر بوو یەکێکی ئەهلی ماڵەوە گوتی چەند پۆلیسێکی سوارە و چەند گرتوویەک لەبەر دەرگە داوات دەکەن، کە چووم دیتم عەلیاغایە بە سەر وڵاغەوە و بە دەستی بەستراوەوە گوتی فلان! وا لەسەر مەسەلەی ئێستران گیراوم چارەیەکم بکە... گوتم بە من چارە ناکرێیت و چوومەوە ژووری ماڵەوە. عەلیاغا بە نەتیجە بەربوو بەڵام بایی نرخی پێنج – شەش ئێستری پتر لە کیس چوو... خوا عەفووی کات. عەلیاغا لە ماڵی خۆی ناندەر بوو و قسەشی خۆش بوون. لە ئاکامیشدا بە توهمەیەکی بێ ئەساس خۆی و چوار پێنج کەس ئیعدام کران.

لە موناسەبەی حاکمایەتیی سوعاد مورادا دەڵێم چەند ناسیاو و برادەرێکی ئەو ڕۆژانەی خوێندنی حقوقم بوون بە حاکم لە کۆیێ لە مانەی بە بیرم ماون. مەجید یاوەر، جەوهەر عەزیز، محەمەد ئەردەڵان، تەلعەت یەعقووبی، بەر لەوان خوا لێ خۆش بووی نوورەددین بەهائەددین. چەندێکیان لامان بوون بە قایمقام، سوبحی یەعقووبی، هادی ڕەشید چاوشلی و هی دیکەش کە ئێستا ناویان نایەتەوە بەر یادم. وەختێک بورهانی سلێمان بەگ بوو بە مدیر ناحیە لە تەقتەق، دواتر بوو بە حاکم، لەو ساڵانەدا (جەنگ و کوردایەتی) لە مێشکی گەنجەکاندا بەیەکەوە دەژیان تاک تاک و کۆمەڵ کۆمەڵ خەیاڵ گێڕییان لەوەدا دەکرد ئایا جەنگ چ کارێک دەکاتە سەر چارەنووسی کورد؟ بە کام لادا بکەوێت بۆ کورد لە بارترە؟ کورد چی بکات؟ هەمووی هەر کاری (کتێب گرتنەوە) بوو مەگەر ئەوەی کە بەشێکی چالاکی گەنجەکان لە ڕێی پێوەندییان بە حیزبی (هیوا) وە خەیاڵی خۆشکەڵەتریان بە دڵدا تێدەپەڕی. ئەوسا جارێ فکری (چەپ) لای گەنجی کورد خەست نەبووبۆوە هەرچەند چەپایەتی خەریک بوو وەکوو هێوێن لە دەروونی ڕۆشنبیرە تازە پێگەییشتووەکاندا بگەڕێت. دەشێ بڵێین هەبوونی هێندێک کۆزرە کوردی سەر بە چەپ کاری دەکردە قەناعەتی بەشێکی ئەو گەنجانە کە زۆر شلک بوون و بریق و باقی چەپایەتیش تریفەی مێژووی

کۆن و گەشایەتیی دوارۆژی بە بەرچاوی برسی و تینووی کورددا دەهێنا. بەشێکی زۆر لەو قوتابییانەی سەر بە هیوا دوای دەرچوونیان لە حقوق و کۆلیجەکانی دیکە بایان دایەوە بۆ چەپایەتیی خەست.

ڕابواردنم سادە بوو. سینەما بۆ من و چەند کەسانێکی وەکوو خۆم بەندێکی بنەڕەتی بوو. ئەگەر ڕووداوێکی ناگەهان خەتی هەنگاومی نەگۆڕیبایە سبەینان لای سیمۆن ئەفەندی هێلکەوڕۆن، دوای چایە و شیر لای ئەو ئینجا پیاسەی بەرەو کولییە. لە ڕۆژی گەرما و باران و درەنگ داهاتندا بە پاس دەچووم. لە گەڕانەوەدا کاکە حەمە و عومەر و من، کە عومەر دامالا، یوونس ڕەئووفمان لەگەڵدا، دەهاتین لە لۆقنتەی (الهاشمي) بە تەنیشت سیمۆن ئەفەندییەوە فراڤین (نانی نیوەڕۆمان) دەخوارد. چایەمان لای سیمۆن دەخواردەوە. هەریەکە دەچۆوە بۆ حەسانەوە لە هێلانەی خۆی. پاش عەسر لە چایەخانەی (خلیل ابراهیم) کە بیستوپێنج مەترێک لە سیمۆن ئەفەندی دوور بوو یەکترمان دەگرتەوە جا ئەگەر نزیک ئەزموونی کۆتاییی ساڵ بینایە هەر لە سەربانی ئەو چایەخانە بە قەپ و قڕی قەڵەباڵغی و شەق و تەقی دۆمینە و تاوڵەیەوە تا دوای دوازدەی نیوەشەو ڕامان دەبوارد، لەو بەینەشدا نانی ئێوارەمان هەر لە لۆقنتەی هاشمی دەخوارد... عومەر عوسمان بە (بەختیار) نازناوی گرتبوو. عەرەبەکانی هەمیشە نشینی ئەو چایەخانەیە دەیانگوت: (مرحبا اختیار افندي). خاوەنەکەی خەلیل ئیبراهیم، دواتر بوو بە حاجی خەلیل، پیاوێکی مەرد و گەش و لە بەغدا ناسراو بوو، ڕەنگە دە ساڵێک دەبێ مردووە. کە چایەخانەکەیان لێ تێک دا هەر لە نزیک ئەوەوە یەکێکی دیکەی ئاوەدان کردەوە و هەتا مردن تێیدا مایەوە، منیش هەتا مابوو ناوناوە لە ڕووی وەفاوە سەردانیم دەکرد. وەها بزانم چایەخانەکە (مقهی الحدیث)ی لێ نووسرابوو.

وەفاداری لێم داوا دەکات ئەم ڕاستییە ڕوونەش بخەمە سەر ئاکارەکانی حاجی خەلیلەوە: لە ڕووری سەخاوەتەوە کیسەی کرابۆوە بۆ هەر قوتابییەکی سەغڵەتی پارە بووبایە. لە لایەن مەردایەتییەوە لە دەستی دەهات پەنای گومانلێکراوی سیاسی بدات، چ کورد بێت چ عەرەب و غەیری عەرەب. نەشرەی نهێنییان لا دانابایە بۆی دەپاراستن ئەگەر نەڵێم، تا ڕادەیەک، بڵاویشی دەکردنەوە. پاش شۆڕشی تەمووز دەمدیت پیاوی وەک عەبدوسەلام بە ڕێزەوە بەخێری دەهێنا.

ئەو ساڵانەی ١٩٤١–١٩٤٥ کە من تێیاندا قوتابیی حقوق بووم، هەنگامەی چالاکیی حیزبی هیوا بوو بە سەرۆکایەتیی ئەوسای مامۆستا ڕەفیق حیلمی. چەند ساڵێکان بەر لەوەی لێی بکەونە تەقە بە سەرۆکی باڵا ناویان دەبرد. مامۆستا حیلمی چیهرەیێکی گەش و ناسراوی سلێمانی و کوردایەتی و سەقافەت بوو، خۆزیا دووچاری سیاسەت نەبوایە، دڵدار و کاکە حەمەی خانەقای زۆر خۆشدەویست، لەگەڵ منیش لوتفێکی بێئەندازەی نیشان دەدا. گەلێک جار ئەو سێ کەسەمان لە جێگەی وەکوو (شریف وحداد)ی ئەوسای بەغدا لەگەڵی دادەنیشتین و بۆ ماوەی دووروودرێژ خەریکی دەمەتەقەی هەمەچەشنەی دۆستانە دەبووین. ناوناوە کاکە حەمە کە لەگەڵ دڵدار دۆستێکی بێفێڵ بوو هەلی وەردەگرت بۆ دابین کردنی مەیلە یەکجار بەهێزەکەی بۆ نوکتە و گەپ ئیتر کە دڵدار بە دەست زمانەکەیەوە گیری دەخوارد کاکە حەمە تێی دەئالا بە وردە تێوەرێخی قوتە و قۆشمە کەوا پتر دڵداری تەنگەتاو دەکرد.

جارێکیان لە (شریف وحداد) هەڵستاین بەرەو لای (باب المعظم) ڕۆیشتین، کە بامان دایەوە بە

دەستە چەپدا بۆ (شارع الرشيد) دڵدار ویستی پرسیارێک لە مامۆستا حیلمی بکات، زمانەکەی گرتی، برۆ و برۆ بە تەنیشت مامۆستاوە چاوان لێک بدە و لێوان کرژ بکە و تین و تانووت بدە خۆت و یەک وشەت لە زارەوە دەرنەیەت... کاکە حەمە وردە بزەی دەهێنایە خۆی و (دەی چ بوو)ی دەگوت دڵداریش ڕێ دەبڕێت و زمان ناگێڕێت... ماوەیێکی لە حەد بەدەر دڵدار قسەی بۆ نەهات کاکە حەمەش لە پێکەنینی زیاد کرد. ناوناوە مامۆستا حیلمی بێ ئەوەی هیچی پێوە دیاربێت ڕووی لە کاکە حەمە دەکرد بە نەرمەقسە پێی دەگوت: حەمە چیتەوە؟ دڵداریش نوقووم بووە... پاش ڕوحکێشانێکی دوورودرێژ، دڵدار پرسیارەکەی بۆ دەرپەڕێندرا، گوتی: قوربان چت فەرموو! کاکە حەمە دایە پێکەنین کە من و دڵداریشی بە پێکەنین هێنا بەڵام مامۆستا نە هەر پێنەکەنی، بە قسە و بە ڕووشیدا دیار نەبوو هیچی نائاسایی ڕووی داوە.

ڕووپەڕەی سەرۆکایەتیی مامۆستا حیلمی و هەڵگەڕانەوەی ئەندامەکانی لێی تا ئەوەی بەو پەڕی دڵ شکستەییەوە وازی لە حیزبەکە هێنا تا ئێستا کەس بە ڕوونی قسەی لێوە نەکردووە. ڕاستییەکەی، ئەوەندەی منیش لێی دەزانم شتێکی وەها نییە بشێ لە سەری بنووسم چ بەڵگەی قسەکانی خۆیشم بە دەستەوە نییە. دەڵێن لە مەسەلەیەکدا مامۆستا حیلمی داخوازییەکی سیاسیی لە ماجید مستەفا کردووە کە گۆیا دەبوو نەیکات بەڵام چەندوچۆنی تێکڕای باری کێشەکە و چۆنیەتیی سووڕانی ئەو بارە بەو جۆرەی کێشایەوە سەر دوورکەوتنەکەی مامۆستا لە سیاسەت، پشکنینەوەی خۆتەرخان کردووی دەوێت. ئەوەندە شایەدی دڵدارم لایە دەیگوت: پێوەندیی حیزبایەتی وەهای کرد بێدەنگ بم لە شتی هەڵبەستراو دژی مامۆستا حیلمی. بەڵام لێم نەپرسی ئەو شتە هەڵبەستراوانە چی بوون و بۆچیش ئەو لێیان بێدەنگ بوو چونکە دەبوو نهێنی ناو حیزبایەتیم بۆ ئاشکرا بکات. ئەو قسەکەی کرد لە ڕووی داد و برۆ کردن لە دەست کاری پێچەلپاچی نادروستی حیزبایەتی، پەرۆشێکیشی لەگەڵدا بوو بۆ مامۆستا.

بە بۆنەی پشووی نیوەی ساڵ لە زستاندا بەرەو کۆیێ چوومەوە. لە کەرکووک زانیم ڕێگەی کۆیێ بە باران و لێزمە نیوە کاول بووە ئۆتۆمۆبیلی بۆ ناچێت. ڕێکەوتێکی خۆش بوو کە سمایلی سەلیماغای حەوێزیم دیت وەکوو من نیازی کۆیەی هەیە. سەلیماغا کوڕە خاڵی باوکم بوو (دەمێک بوو مردبوو) سمایلاغاش دۆستێکی نزیک و دڵسۆزی ڕاستەقینەی باوکم بوو، کچی پوورێکیشم خێزانی بوو. بڕیارمان دا لە (پردێ)وە بە سواری وڵاغ تێبکەین... لە پردێ دوو وڵاغی سواری و یەکێکی بارگەمان بە کرێ گرت و عەسری قەیم کردبوو بە ڕێ کەوتین. شەو دوای نوێژی عیشا گەییشتینە (بەردەسپی) لە کوێخا ڕەفیق مێوان بووین. کوێخا دۆستی ئێمەش و حەوێزیانیش بوو. خزمەتێکی مەردانەی کردین. سبەینێ دوای بەرچایی وڵاغەکانی (پردێ)ی بەڕێ کردەوە و دوو وڵاغی سواری و یەکێکی بارگەی بە دوو پیاوەوە بەگەڵ خستین. باران نەبوو بەڵام دنیا تەڕ بوو، ئاوشیویش پاشماوەی بارانیان پێدا دەڕۆیشت. گەییشتینە بەستی شەڵغە کە لەو بەهارەدا ڕووبار بوو ئاوەکەی لە هەندێ جێگە دەگەییشتە بن زگی وڵاغ. شەڵغە پێچی زۆر بوون دەبوو حەفت جاران لێی بپەڕینەوە. هەر دەتگوت مامە شەڵغە بە نوکتە لەگەڵماندا جووڵایەوە. شەش جاران بە سەلامەتی لێی پەڕینەوە جاری حەفتەم شەڵغە دوو کەرت بوو لە یەکەمیان دەرباز بووین لە دووەمیان ئێستری بارگەمان گەییشتە ناوەندی ئاوەکە بارەکەی داماڵا... چەندێکی

هانامان بردە بەر گەیلانی و شاهی نەقەشبەند بێسوود بوو بارەکە شڵپەی لە ئاوەکە هێنا هێستر بە رووتی بۆی دەرچوو. سمایلاغا لەو ساڵەدا کە چایە عەزیز بوو کیسەیێکی چایە لە سلێمانییەوە هێنا بوو بە دیاری بۆ ماڵی برای ببات لە کۆیە. جارێ کەس نەپەرژابوو دەست بۆ بارگەکە درێژ بکات زەرداوی تۆ چایەکە لە ئاوی شەڵغە خۆی نواند. سمایلاغا لە لایەکەوە پەرۆشی چایە و بارگەکەی بوو لە لایێکی دیکەشەوە دەبوو ئێسترەکە بگرێتەوە.

سەرت نەیەشێنم بێ ماسی گرتن پاشەڵمان تەڕ بوو. تا بەڕێ کەوتینەوە بوو بە نزیکی نیوەڕۆ... لە دێیێک لامان دا، نان و چاییەکمان لای کوێخا عەزیز ناوێک خوارد کە کاتی خۆی سمایلاغا لە دەمی قرساندنی دەغڵ و بەسەرکردنەوەی مێگەلی مەڕانە ناسیاویی لەگەڵدا هەبوو... ئێوارەی تاریک کرد گەییشتینە شاخەپیسکە. نوختەی (صحی) بنگەی لێ دانابوو بۆ موکافەحەی نەخۆشیی تیفۆس. سمایلاغا پێی خۆش بوو گیر نەبین لە ترسی نەخۆشی، گوتم هیچ جێگەی لە نوختەی (صحی) خاوێنتر بە چەنگ ناکەوێ لە ماڵەکەی خۆمان سەلامەتترە... ئەو شەوە بێخەیاڵ لێی نووستم. سبەینێ زوو بەڕێ کەوتین پێش نیوەڕۆ گەییشتینە کۆیێ... سەفەرمان سەلامەت.

ئەو ڕۆژانەی کۆیەم زۆر خۆش ڕابوارد. خەڵقەکە و من بە یەکدی گەشاینەوە. لە بەرەو کۆتاییی تەعتیلەکە بەفرێکی باش باری ڕێگەی ئۆتۆمۆبیلی سەرلەنوێ بەست. بڕیارم دا بە وڵاغ سەفەر بکەم. خۆم سازدا و وڵاغ و سوار حازر کران، سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا کە کاتبی دادگە و دۆستمان بوو پێ ڕاگەییشت و بێپەروا گوتی مومکین نییە بیەڵم سواری وڵاغ بیت دوو ڕۆژ سەبر بگرە ڕێ دەکرێتەوە هەر لەو میعادەدا دەگەیتە کەرکووک کە لە ئێستاوە بە وڵاغ خۆتی بۆ هەڵکوتی... ئەوپەڕی تەئخیر بوونت یەک ڕۆژە ئەو تەهلوکەیە نایەنێت. قسەکەی لە ڕاست ڕاستتر بوو. بێگومان بەو سەرمایە و لە ڕۆژی کورتی ئەو کژەدا پتر لە دوو ڕۆژی دەوێت تا دەگەمە کەرکووک. تەجرەبەکەی پردێ دوو ڕۆژی خایاندبوو... خولاسە سێ ڕۆژی دیکە مامەوە بە سەیارە چووم بۆ کەرکووک. لە سەری سمایل بەگیان بەفر زۆر بوو نەختێکمان بە بێڵ (خاکەناز) ڕێگاکە بۆ سەیارە شکاند. شەو لە خانەقا لە خزمەت سەید ئەحمەدم ڕابوارد سبەینێ بە شەمەندەفەر بەرەو بەغدا ڕۆیشتم... ساردییەکە لە وزەدا نەبوو هەر بە جلکی نووستنی شەو سەفەرەکەم کرد، کەس نەدەپەرژا سەیری قەڵافەتی کەس بکات...

کە بەراوردی گەشت و گەڕانی ئەو ڕۆژگارە لە هی ئەم سەردەمە دەکەم دێتە بەرچاوم کە هی ئەوسا لە سەرما و سۆڵدا هێندەی چوونە غەزا مەترسیی لێ دەکرا. بەڵام سەر و دڵ ڕەحەتتر بوون فەقەت هەستمان پێی نەدەکرد.

دوای زستان سەمەدی حاجی محەمەد هاتە بەغدا. لە سییەکاندا فەرمانبەر بوو لە بەغدا و دۆستی بەرەی چەپ بوو زۆری لێ دەناسین. پێشنیازی کرد بچینە لای هێندێکیان. ڕۆژێک لەو ڕۆژانەی بەهاری ١٩٤٢ چووینە مەکتەبی عەزیز شەریف. نازم زەهاوی و تۆفیق مونیری لا بوون. بەڕاستی هەر سێیان مرۆی گەش و ڕووناک و بە ئەدەب بوون. عەزیز شەریف گەلێکی پێ خۆش بوو ئەو شناسایییە لە نێواندا پەیدا بێت، هەروەها دووەکەی دیکە. بە لای تەبیاتی منەوە خۆشییەکە لەوەدا بوو کە دڵگەرمی و هەڵپەم تێدا نەدیتن لە مەیلی چەپایەتییان. دیار بوو تۆفیق مونیر لە پلەدا خۆی لەوان نزمتر حیساب دەکرد. هەر

لەبیرمە شتێکی وەرگێڕابووە سەر عەرەبی کە لە بنەڕەتدا رووسی بوو، وشەی (وفر)ی بەکارهێنابوو لە جێی (ثلـج). منیش و سەمەدیش گوتمان ئەمە (بەفر)ی کوردییە بەغدایی وەهای گۆ دەکەن. خێرا وشەکەی گۆڕی بە (ثلـج). لە سەردانێکی دیکەدا هەمان سێ مرۆ بەیەکەوە بوون، ئەم جارەیان وتووێژ لە نرخاندنی گوتارێکی رادیۆیی چەرچل بوو کە تێیدا یەکیەتی سۆڤیەتی هەڵدابۆوە. زۆریان ڕا لێ بوو. من هەر ئەوەندەم کردە تێوەریخ کە چەرچل بە پێی بەرژەوەندێکی خۆی ڕەچاوی کردووە بۆ ئینگلتەرە لە گوتارەکەدا چاکەی سۆڤیەتی باس کردووە لەوانە بوو شتێکی دیکە بڵێت.

سەمەد و بەکر دوو برا بوون کوڕی وەستا محەمەدی بەننا بوون. وەستا محەمەد کوڕی وەستا ئەحمەد و ئەویش کوڕی وەستا محەمەدی چەخماخساز بووە. ئەمەیان وەستاییێکی لێ زان بووە. دەگێڕنەوە تۆپێکی ئەوسای حکومەت کە هەر نەبێ دەچێتەوە بۆ ١٥٠ ساڵێک بەر لە ئێستا سەقەت دەبێت لە کۆیێ ئەو وەستایانەی حکومەت لە بەغدایی و تورک چاریان پێ ناکرێت ئەو چاری دەکات. وەستا محەمەدی باپیرە گەورەی سەمەد و بەکر دەبێتە زاوای پیاوێکی ناسراوی سەردەمی خۆی مەشوورە بە باپیرە خدر کە باپیرە گەورەی بنەماڵەی دەباغی کۆیە بووە. لەو دەمەوە ئەم دوو بنەماڵەیە بە یەک بنەماڵە داندراون. خۆم دەزانم و خەڵقیش دەزانێت بنەماڵەی باپیرە خدر و حاجی محەمەد کاسبکار بوون بە نانی حەڵاڵ ژیاون و سەریان بۆ هیچ دەسەڵاتدارێک دانەنواندوە، بە درێژایی ڕۆژگار دۆستی ئەهلی خوا بوون.

باپیرە خدر کوڕی ڕەسوولە کە ئیتر لەو بە پێشەوە ناوی کەسی دیکەیان بە من نەگەییشتوە. باپیرە خدر هاوچەرخی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادەیە و زۆریش دۆستی بووە. کوڕێکی لێ بەجێ ماوە قادر ناو، ئەویش تاقانەیێکی بووە ڕەسووڵ ناو کە بە منداڵی باوکی دەمرێت و حاجی محەمەدی مەشوور بە (حاجییە گەورە) لە ماڵی خۆی بەخێوی دەکات، حاجییە گەورە خۆی زاوای باپیرە خدر بووە. ڕەسووڵ دوای حەج کردن بە حاجی ڕەسووڵ ناسراوە. لە ١٩١٧ لە شەڕی نێوان عوسمانلی و رووسەکان شەهید بووە. سێ کوڕی لە پاش بەجێ ماون، حاجی عەبدوڵڵا و عەبدولقادر و حاجی فەتحوڵڵا دەبباغ. لە ئەولادیان د. خالید عەبدولقادر لە کشتوکاڵ و د. ڕەسووڵ عەبدوڵڵا لە (ئەحیای میجهەری) و د.مەسعوود عەبدوڵڵا لە کشتوکاڵ خاوەن شەهادەی بەرزن. ئەفسەرێکیشیان (مقدم متقاعد) خدر دباغ، هەر بە ناوی مولازم خدرەوە ناسراوە.

سەمەد لە ١٩٦٨/٢/١١ لە بەغدا کۆچی دوایی کرد. سێ کوڕی لە پاش بەجێ مان، سیامەند، موقەدەم کامران و جوانەمەرگ نەهرۆ. بەکر لە ١٩٨٧/٣/١٥ کۆچی دوایی کرد، ئەویش لە بەغدا سێ کوڕی لە پاش بەجێ ماون، محەمەد و د. هیوا و پێشەوای ئەفسەر ئەم گروپەی ماڵی حاجییە گەورە و دەبباغ و حاجی محەمەد (کە لەبەر کەسبی مەنجەڵ سپی کردنەوە پێی گوتراوە حاجی مەنجەڵ و سەمەد بارەها و جارەها ناوەکەی دەکردە بنەمای نوکتە) پێوەندییان بە ماڵی خەلیفە نەجمەددینی کوڕی خەلیفە ئەحمەدەوە هەبوو ئیتر هی دۆستایەتی بێت، یان هی خزمایەتی، هەر چوار بنەماڵە لە سەرووی گەڕەکی بایزاغادا گۆشەیەکی بەرچاویان داگیر کردبوو، خەلیفە نەجمەددین مزگەوتیشی هەبوو، پیاوێکی موسوڵمان و لە خوا ترساو بوو. خەلیفە ئەحمەدی باوکی مەشوورە بە دینداری و حیکایەتی لێ بە جێ

ماوە ڕەنگە ئێرە جێگەی لە بار نەبێ بۆ گێڕانەوەی. لە حاجییە گەورە، کاکە مەلا بەجێ ماوە.

هەر لەگەڵ سەمەددا یەکەم جار چووینە لای حسێن جەمیل بەڵام لەبیرم نەماوە چ ساڵێکی خوێندنم بوو... پێ بە پێ بەدەم ڕۆژگارەوە ئەو تەرزە شناساییەم بە خوێندەوار و سیاسییە موعاریزەکانەوە لە بەغدا پەرەی دەستاند.

خوێندنم بێتەگەرە بوو، بەسەر دەرسەکانمدا زاڵ بووم. مامۆستاکانی میسری قسەخۆش و نوکتەبازیان تێدا بوو، نەیاندەهێشت هەستی وەڕسی بکەین. ڕۆژێکیان مامۆستای قانوونی دەولی (حسن جاد) گوتی وەلامی یەکێکتان لەو ئەزموونی دوایی ئەوەندە نایاب بوو ئەگەر خاوەنەکەیم ناسیبایە ماچم دەکرد. ڕەحمەتوڵڵا عەبدوڵڵا کوڕێکی کەرکووکی و برادەری کاکە حەمە و هی منیش بوو، گوتی مامۆستا (جوابی کان روعه...)، حسن جادیش سەری بە سەردا خوار کردەوە و لە پشت چاویلکەکانییەوە بە وردی سەیری کرد و گوتی، بە خودا ئەویش بیت ئەم دەموچاوە ماچ ناکەم...

ڕۆژێکیان (وصي) عەبولئیلاهـ هاتە سەردانی حقوق، من ئەو ڕۆژە لەوێ نەبووم گوتیان لەگەڵ قوتابییەکان کەوتبووە گفتوگۆ و گەپ و پێکەنین. یەکێکیان پرسیارێکی ناسکی لێ دەکات دەربارەی سەردەمی جحێڵی و دەمڕووتییەوەی، (وصي)ش هەر بەو لەهجەیە پێی دەڵێ (أنت غير سيبندي) سێبەندی بە گاجووتێک دەگوترێ لە سێ ساڵاندا جووتی پێ کرابێت. بەغدایش بە کەسێکی لە دنیا سەروچاوی هەڵاتبێ دەڵێن (سيبندي).

وەزیری مەعاریف – ئێستا وەزیری تەربیەی پێ دەڵێن – هاتە حقوق، قوتابییێک لەو کۆریدۆرەی وەزیر تێوەی دەڕوات بۆ لای عەمید دانیشتبوو لە بەری هەڵنەستابوو. وەزیر هەڵی دەستێنێت و گوێی دەگرێت و نەختێکی بادەدات. قوتابییەکان هەرایێکی وەهایان لەسەر وەزیر گێڕا حکومەتی پێوە مشەوەش بوو. نازانم چۆناوچۆنی ئەم کارەساتە سەرپۆش کرا...

ڕۆژێکیان لە دایرەی تەحقیقاتەوە هاتن یەک دوو قوتابی بگرن بە توهمەی نازیەتی. عەمیدی ئەوسامان حامید زەکی بوو، بە ڕجای سەرۆک وەزیرانی عێراق قبووڵی کردبوو ببێتە عەمیدی حقوق، کە بە مەسەلەکەی زانی بۆ ئەو کاربەدەستانەی تەحقیقات بە حەیزەرانەوە چوو. کە دیتیان بۆیان دێت دایانە هەڵاتنێک، تاڕییان نەگاتێ. هەر لەو دەمەدا حامید زەکی ئیستیقالەنامەی پێشکەش بە حکومەت کرد بەڵام بە تکای سەرەک وەزیران و بە بەڵێنی ئەوەی کە جارێکی دیکە کاری ئەوتۆیی ڕوونەدات ئیستیقالەکەی کێشایەوە.

مامۆستایێکی میسریمان د. مستەفا کامیل کە دەرسی (قانوونی دەستووری) پێ دەگوتین قسەڕەوان و ئاردواێژ شیرنێک بوو تاکی نەبێت. لە یەکەم دەرسدا کە هاتە ژوورەکەمان بە خۆشامەدی لێ کردن و پیرۆزبایی ژیانی نوێمان سەری قسەی کردەوە بێ ئەوەی بە خۆمان بزانین کاتێک دەبینین مامۆستا چۆتە مادەی دەرسەوە و ماوەشی بڕیوە. بە درێژایی ساڵانی خوێندنم لای، هەموو جار کە دەهاتە ژوورەکەمان لە ماوەی چەند دەقیقەیێکدا سەرلەبەری خوێندنەکەمانی کورت دەکردەوە تا دەیگەیاندینە سەرەتای دەرسی ئەو ڕۆژە. موحازەرەیێکی گشتیی دا لەبارەی (دور رئيس الدولة في الدول الديمقراطية) سەرەک وەزیران ڕۆشنبیران و سیاسیان و پیاوماقووڵان و تەلەبەیەکی زۆر هاتنە بیستنی. ژوور و دەر پڕ بوو لە

خەڵقی دانیشتوو و بە پێیانەوە بەڕاستی هۆش و دڵی ئەو هەزاران کەسەی وەها بۆ خۆی دزیەوە لە ماوەی سەعات و نیوێکدا دەرزیت هەڵدابایە گوێت لە ترپەی دەبوو. کە لە قسەکانی بۆوە هەموو خەڵقەکە بە چەپڵەڕێزان بۆی هەڵستانە سەر پێ و سەرەک وەزیران پێشوازی لێ کرد. دواتر غەیری ئەویش موحازەرەیان دا بەڵام من نەچوومە بیستنیان، چونکە بە تەما نەبووم لەپاش شیرنایی قسەکانی د. مستەفا کامیل قسەی کەسی دیکە شیرن بێت. بەڵام گوتیان موحازەرەی د. جابر جاد عەبدوڕڕەحمانیش کە هاوڕێ و هاوخوێندن و هاوشەهادەی سۆربۆن بوو لەگەڵ د. مستەفا کامیل مامۆستای خۆشمان بوو، ئا ئەو موحازەرەیەش بە تام بوو.

قوتابیی حقوق دەبوو ساڵی شەش دینار بدەن بە سێ پشک، هەر جارەی دوو دینار. بەڵام کەسێکی بە (جید) دەرچووبایە بۆی هەبوو داوای عەفوو بکات و پارەکە نەدات. ساڵی یەکەم پارەکەم دا بۆ ساڵی دوەم ئەو (اجور مدرسية)یە بە پێی هەڵکشانی نرخی هەموو شت ئەویش بوو بە پازدە دینار بەڵام من (جید) بووم پارەکەم نەدا هەروەها لە پۆلی سێیەم و چوارەمیش بەخشرام.

لە ساڵی یەکەمی خوێندنمەوە مەجیدی حاجی کاک ئەمینی کۆیی، کە لە ئاڵقەیەکی پێشووتردا باسی هاتووە هاتە ژوورەکەم لە خانی حەمە تەیباغا و گوتی ئامادەی سەرلەبەری مەسرەفتم هەتا لە حقوق دەربچیت. زۆر سپاسم کرد و پێم گوت وەزعم باشە بەڵام دیسانەوە ناوناوە خزمەتێکی چەوری بە ملدا دەبریم. من مەجیدم زۆر خۆشدەویست ئەویش چ قسووری نەبوو بۆ من، لە ئاست باوکیشمدا ڕێزی تەقدیسی هەبوو... چاکەی ئەو بزر ناکرێت و حەیفە نەگوترێتەوە. لە پەنا پیاوەتی ئەوەوە دەبێت ئەوەش بڵێم کە لە هەڵکەوت و پێویستدا منیش تای تەرازووی ئەو چاکەیەم لەنگەر بەست کردەوە. من لە شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵیشەوە یارمەتیم بۆ دەهات هەتا جارێکیان وەهای بەسەر کردمەوە کە بایی پۆشتە بوونەوەی زستانێکی سەر لەبەری دەکردم لێشی زیاد بوو. باسی یەک ماڵیی ئێمە و سندۆلان و خاڵەکانم شتێک نییە دووبارە بکرێتەوە، ڕەنگە دووبارەش نەبێتەوە.

ڕۆژانی حقوقم کۆی کردمەوە لەگەڵ مرۆی ئەوتۆدا کە ئەوسا بە دۆست حیساب بوو دواتر باری دنیا و سیاسەت گۆڕا بەو جۆرەی لێک ترازاین. من ڕێ بە خۆم نادەم ناوی ئەو تەرزە مرۆیە بهێنم چونکە ئەگەر بشتوانم لایەنە باشەکانیان باس بکەم ناشێ بکەومە ڕەخنەگرتن لێیان. لە هیچ ڕوویەکیشەوە بێدەنگ بوونم لەو مرۆیانە کەلەبەر ناخاتە نووسینەکەم. بەرانبەر ئەو کەسانە و هیچ کەسێکی دیکەیش لە منەوە دژایەتیی شەخسی دەرنەکەوتووە بەڵام جوداوازیی بیروڕا ئەوانی دەخستە سەر دوژمنایەتیم. هاوپۆلە عەرەبەکانم تێیاندا هەبوو زمانزان و ئەدەب دۆست و شاعیر و لە موناقەشەدا بە زمانی ڕێزمانیمان قسە دەکرد منیش پیادە نەبووم. ئیتر زۆر جاران لەگەڵم دەدوان تا ئەوەی وەها دەبوو لە دارشتنی دێڕە شیعرێک، وەیا شەرحی ڕستەی سەختی کتێبی (الوجیز)ی (اصول الفقه) پرسیان پێ دەکردم. هەر لەبیرمە یەکێکیان پەکی لەسەر وشەی (قبس) کەوتبوو کە دەنگی (ب) تێیدا وەستاو بێت بەڵام چاوگیش نەبێت. شیعرەکەی وەها دانەڕشترابوو ئەو (قبس)ە بە خۆیەوە بگرێت کە چاوگە، نەمتوانی یاریدەی بدەم. ئەو کوڕە ناوی عەبدولعەزیز و لە قەبیلەی (عقیل) بوو بەڵام جودایە لەو عەبدولعەزیز عوقەیلییەی کە لە دەمی شۆڕشی تەممووزدا کاربەدەستێکی سپا بوو دواتر بووش بە وەزیری دیفاع.

وەها دەبوو بۆ نیوەڕۆژ لە ماڵی برادەرێکی – ماڵ لە بەغدا– بانگ هێشتن دەکراین لە مانە بە زۆری زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و جەلال و بورهانی حامید بەگی جاف. یەک لەو جارانە جەلالی حامید بەگ گوتی بۆ نیوەڕۆژەی سبەینێ جگە لە کاکە حەمە و دڵدار کێی دیکەش بانگهێشتن بکەم؟ دەیزانی ئێمە ئەو سێ کەسە بەیەکەوە دووراوین.

ڕەنگە لە نووسینی دیکەمدا باسم کردبێت بەڵام ئێرە لە بارە بۆ گێڕانەوەی باسی چەند و چۆنی دڵدار و من و دۆڵمەی مێژوویی. وەها ڕێکەوت چەند جاری زەید، من و دلّداری دەبردەوە بۆ فراڤین لە ماڵیان، نۆرەی ئەو ڕۆژە لە لیستەی حەفتانەیان بەر دۆڵمە دەکەوت... زەید و جەلالی حامید بەگ چوون بۆ قاهیرە کە لەوێ حقوق تەواو بکەن... دوای دوو ساڵ زەید هاتەوە و من و دلّداری بردەوە بۆ نانی نیوەڕۆ... لە نزیک ماڵیان بە بیریدا هاتەوە و گوتی ناکا دیسان ڕۆژی دۆڵمە بێت... ئەشەدوبیلا ڕۆژی دۆڵمە بوو بەڵام یەک پێکەنین دایگرتین لە هەموو خواردنێک خۆشتر بوو. لەگەڵ دڵدار کە بەرەو شوێنی خۆمان گەڕاینەوە چەند بەیتێکمان لە مەسەلەی دۆڵمە ڕێک خستن ئەم چەند دێڕەیانم لەبیر ماون:

دەعوەتی عالی شانێ
شیعاری خانەدانێ
لەپاش ناو و نیشانێ
برا هەی دۆڵمە دۆڵمە
دۆڵمە نەبوو سندان بوو
هەمووی هەر باینجان بوو

بەڕاستی هەر ئەوەندەیم لەبیر ماوە بەڵام شەرمم نەکردبایە لەوانە بوو چەند دێڕێکی دیکەی بەسەرەوە بنێم...

بە خەیاڵی شیعر بۆ شتێک دەچمەوە. دوو مانگ دەبوو هاتبوومە بەغدا جارێ محەمەد کاکە خان نەبووبووە هاونشیمەنی ژوورەکەم، تەنها بووم. دیوانی نالیم لا بوو. لە سۆزێکی غەریبی و نهێنییێکی ناخی دڵەوە ئاگربارانەکەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم)م بەسەر خۆمدا باراند!! های برا ئەو جەهەننەمە چی بوو لەو شەوەدا پێی سووتام... شیوەنێکم کرد بە قسە ناگوترێتەوە. هەرچی کەسەرێ لە دڵدا کەڵەکەی کردبوو بە فرمێسک هەڵم ڕشت. دەمێک بوو نەگریابووم، پێویستیشم پێی هەبوو، ئەو شەوە جۆگەلەی فرمێسکانم چۆڕ بڕ کرد... وشکاییم هێنا، هەتا جارێکی دیکەش دەزێتەوە خوا کەریمە!!

سەدای کاروانی فیرقەت دێ دەڵێن سەرقافڵەچی یارە
زڕەی پێشەنگی میحنەت دێ دەڵێن کالایی غەم بارە
ئەمان سەرقافڵەچی کاروان دەخیل سا چەرخەچی لەشکر
جڵەو هەڵکێشە ڕەحمێکە کە جارێکە و هەر ئەم جارە!!

تۆش قەبرت پڕ نوور بێ مستەفا بەگی کوردی!!

بەغدای ئەو ساڵەی ١٩٤١-١٩٤٢ پێوەی دیار بوو کە لە شکستەکەی هەرای ڕەشید عالی ماوەتەوە. هەڵوەستی خەڵقی جادە و بازاڕ هەمەچەشنە بوو نەک یەک جۆر. باشترین ئاوێنەی دەردانی ئەو هەڵوەستە دیتنی عەسکەرەکانی سپای ئینگلیز بوو، ئەوەی پەرۆشی لە شکستەکە خواردبوو بە چاوی ڕقەوە سەیری دەکردن و لە دوورەوە تفی بۆ هەڵدەهاویشتن، زۆریش لەمانە پیاوی تەمەن کامڵ بوون. بەشی هەرەزۆری ئەهلی بازاڕ و کاسبکار کە هیچ یەکێکیان نە بە تاک نە بە کۆمەڵ دەستیان لە هەراکە نەبوو و بە هیچ کلۆجێک پرسیان پێ نەکرابوو، تەنانەت دەشیان زانی ڕەشید عالی خۆیشی لە گەلێک سەروبەری شۆڕشەکە بێدەسەڵات بوو. ئا ئەمانە بە تێکڕایی هەستێکی ناڕاحەتییان دەکرد لە دیتنی بێگانە بەڵام ئەو هەستە پارسەنگ دەدراوە بەو سەرف و سوونەی کە عەسکەرەکان دەیانکرد. بازاڕی هەموو کاڵایێک گەرم داهات. ئەو شتە فۆلکلۆریانەی کە کڕیاری نەبوو عەسکەرەکان بە ناوی تحزیۆقن حضف نرخی زیادیان پێ دەدا. لە ساڵی ١٩٤٢ ژمارەی نەفەرەکانی سپای ئینگلیز لە عێراق بە سۆجەر و لێڤیەوە ئەوەندە زۆر بوو وەهای لێ هات لە سەدی نەوەدی دانیشتوانی ناو سینەما ئەوان بوون. ئەوەندەش نیزامی بوون دەنگ و هەرایان پەیدا نەدەکرد. بەغدایی ناچار بوون بۆ کڕینی تیکت وەک سۆجەرەکان ڕیز ببەستن بەڵام لە فیلمی عەرەبی و هیندی کە سۆجەرەکان ڕوویان تێنەدەکردن کۆنە بەزمی پاڵپەستۆ و جلک دڕان بەردەوام بوو، وەک بزانم، بەرپرسی ئینگلیزەکان جگە لە ڕەچاوکردنی ڕێکوپێکی کە بێ ئەو شەڕ نابردرێتەوە زۆریشیان مەبەست بوو حکومەتی عەبدولئیلاهـ لە پێناو بەد ڕەفتاری عەسکەرەکانیان ناوزڕاو نەبێت چونکە دەیانزانی خەڵق خۆشیان ناوێ.

لەو تێبینیانەی سەرنجی ڕاکێشام ئەوە بوو کە دەورانێک عەسکەری ئەمەریکاییش پەیدا بوون چەندێکی عەسکەری ئەمەریکایی لەگەڵ عەسکەرێکی هیندی و سیغ بە شەڕ هاتبایە عەسکەری ئینگلیز بایی خۆ لەسەر گۆڕینەوە لای هیندی و سیغەکە دەبوو. عەسکەری ئەمەریکایی دڕ بوون، کە هاتنە کووچە و جادە و بازاڕ ڕێکوپێکی و بێهەرایی پێشووتریان شێواند. بێگومان ئینگلیزەکان لە قووڵایی دڵدا حەزیان بەو لە خۆ بایی بوونەی ئەمەریکا نەدەکرد، لە وڵاتی خۆشیاندا دەیاندیت چۆناوچۆنی سەربازێکی ئەمەریکا بە دۆلاری زۆرەوە دۆستەکەی و دەزگیرانەکەی لێ دادەگرێت. لە بەراورد کردندا چەندێکی پرسم کردبێت لەو کەسانەی کە بۆ دەغڵ کڕین چوونە کوردستانی ئێران هەر ئەو وەرامەم وەرگرتۆتەوە کە ساڵداتی ڕووسەکان پرکێشی و دەستدرێژییان لە کەس نەکردووە، تەنانەت ئەگەر بۆ جگەرەیەک مردبانایە چاویان نەدەبڕیە تووتن و پەڕە سیغاری کەس بەڵام یەکێکی لە خۆوە جگەرەی پێشکەش کردبێتن دەستی کەرەمیان ڕەت نەکردۆتەوە. لەمەوە دەردەکەوێت ڕێکوپێکی و بێزەرەریی سۆجەری ئینگلیز و ساڵداتی ڕووسی شیوعی یەک ئاوە لە دوو سەرچاوەی جوداوە هەڵقوڵیوە. پەندێکی عەرەب هەیە دەڵێ: (خذ الحكمة لا يضرك من اي وعاء خرجت).

لەو ساڵانەدا کە سپای ئینگلیز لە وڵاتدا بەرهەست و بەرچاو بوو بەرپرسەکانی سپای عێراقی خۆمان، زۆر ژیرانە، نەیاندەهێشت زابت و سەربازی عێراقی بکەونە بارێکەوە ڕووبەڕووی ئینگلیزەکان ببن. ئەم ڕاستیەش لە خۆوە دیار بوو نەک بە جاڕدان و ئاشکراکردن. بێگومان زاپتێکی عێراقی بیدیتایە عەسکەری ئینگلیز لە ئۆتێلێکی بەغدادا ویسکی هەڵدەقوڕێنێ و ئارتیستیش بۆی دەشلێتەوە خۆی بۆ

نەدەگیرا، لەوانە بوو دەستێک بوەشێنێت. زاپتێکی ئینگلیز هەمان شتی بە زابتی ئەمەریکاییەوە دەدیت بەڵام ئینگلیزەکە هەم خۆیشی پێ دەگیرا هەم ئەمەریکاش بە حەرب نەهاتبووە بەریتانیا، جگە لەوە کە سەرکەوتنی بەریتانیا لە جەنگ بەند بوو بە ئەمەریکاوە. ئەم تێبینیانەی ئێستا دەیانکەم ئەوساش بیرم لێ دەکردنەوە ئیتر دەبنە بەشێک لەلایەنی مەعنەویی گەشتی ژیانم.

ڕۆژگاری چلەکان، بە تایبەتی لە دەمی جەنگدا، ئەوە نەبوو کوردایەتیی بە دەنگ و سەدای تێدا بکرێت. نەورۆز بە ماتی لە ماڵی یەکێک لە ناسیاوان ئاهەنگێکی کورتیلەی بۆ دەگێڕدرا. سروودی (ئەی ڕەقیب)ی دڵدار خۆم گوێم لێ بوو لە لایەن حسێن بەرزنجییەوە بەو دەنگی ئاسمانیی خۆیەوە لە کۆمەڵگەی وەها بچووکدا شەپۆلی دەدایەوە. وەک لەبیرمە پاش ڕاپەڕینەکەی کە ناوی (وثبە)ی لێ نرا و پەردەی ترس و لەرزی کۆن لە خۆنیشاندان تا ڕادەیێک لە نێواندا هەڵستا، حکومەتیش نەختێکی لە سڵی خۆی کەم کردەوە ئنجا کوردی بەغدا توانی بە ئاشکرا شادیی نەورۆز بگێڕێت بەڵام بە داخەوە خوێنگەرمیی دەمی موزاهەرە دەگوێزرایەوە بۆ ناو ئاهەنگەکەی نەورۆز تا ئەوەی وەها دەبوو بانگهێشتنی هێندێ کەس دەکرا کەچی لە ئاهەنگەکەدا بە گوتار پاتەوپات ناویان دەزڕاندن، ئەوانیش بە تووڕەیی دەرۆیشتن، لە دوارۆژدا ڕقی خۆیان بە خەڵقی سەر بە نەورۆزدا دادەڕشت...

ئێمە ئەوەندە ناحەزمان هەبوو پێویست بەوە نەهێڵێت بە بیتاقە خەڵق بانگهێشتن بکەین هەتا بەسەرشکێن کردنیان وەریان بگێڕینە سەر دوژمنایەتیمان وەیا پتریان لە خۆمان هان بدەین. پشکێکی بێڕەزای لەوەی پێی دەگوترا بزووتنەوەی نیشتمانی بەتێکڕایی بریتی بوو لە پەرگیری و بەرزکردنەوەی دروشمی خەیاڵی، ئنجا هەر کە پشووی حەسانەوەیەکیشی دەدا بەر دەبووە گیانی خۆی بە شەڕی ناوەکی و یەکدی بڕاندنەوە... ئەم دەردە کوشندەیە تا ئێستا لە هەموو جیهانی سێیەمدا بەردەوامە و جێگەی شانازی پێوەکردنیشە.

لە سەرەتای خوێندنی حقوقمدا ژمارەی قوتابیی کورد لە خوێندنی بەرز لێشاوەکەی نەبوو. کە لە هەولێر بە هەمووی پێنج کەس لە ساڵی یەکەمدا بە قوتابیی حقوق وەرگیران دیارە هەموو قوتابیی کورد لەو ساڵەی یەکەمی حقوقدا نەدەگەییشتە بیست کەس، ڕەنگە پازدەشی تەواو نەدەکرد. لە (دار المعلمین العالیة) تەنها کۆییەیێک کە من بە بیرمدا بێتەوە لە ساڵی پێشترادا وەرگیرا بێت محەمەد حەوێز بوو. لەو دەمانەدا (دار المعلمین) بە بەشی داخلییەوە و وەزیفەی مسۆگەری دوای لێ دەرچوونیەوە چاوی تێدەبڕدرا بەڵام مەرجی وەرگیران تێیدا قورس بوون. بە نموونە دەڵێم ساڵەهاش دواتر بەشی داخلی قەڵاتێکی قایم بوو هەموو کەس نەیدەگەییشتێ تا ئەوەی کە ئەمجەدی ئامۆزام بە بەهانەی نومرەی کەم لە بەشی داخلی بێمراد کرا دوای نەختێک ئیعلانێک هەڵواسرا دەیگوت کەسێکی باوکی دە ساڵ موعەلیمایەتی کردبێت و حەفت ئەولادی هەبێت ئەو کەسە بە نومرەی کەمیش لە داخلی وەردەگیرێت، تومەز یەکێکی بە پشتیوان ئەو قیلەشەرعەیان بۆ دۆزیبۆوە خوا و ڕاستان ئەمجەدیش ئەو مەرجانەی تێدا بەدی دەکرا ئیتر بە خۆی و مەرجەکانی لێیان چووە پێش، چاریان نەبوو زۆر نابەدڵی وەریانگرت. قسەی خۆمان بێت ئەویش وردە فێڵێکی لێ کردبوون بەڵام نەیاندەتوانی لێی بەسەربگرنەوە منیش بە تەمانیم دوای دەیان ساڵ لێی هەڵلابدەم... ئەم ڕۆژهەڵاتەی خۆمان وەها فرچکی بە فرۆفێڵ گرتوە باوەڕ دەکەم بە

تەما بێت لە پاش مردنیش بە بەرتیل بچێتە بەهەشت. ئاخر ئەی سەرپەرشتانی (دارالمعلمین) چ ڕەوای حەقە خڕ دەرگە لە ڕووی کائینات دابخەن، یەک کەلێنی بدەنێ بایی تێخزانی یەک نەفەر بکات. ئەمجەدی ئامۆزام ئەو سندانەی لە جێی قوزەڵقورتی ئەوان دانا دەستی خۆش.

وەک بزانم لەو ساڵەدا، ١٩٤١، تەنها شەفیق سابیر کە پێکەوە ئیمتیحانی خاریجیمان دا، لە کۆییان بوو بە قوتابی (دار المعلمین العالیة). ساڵە و ساڵ ژمارەی قوتابیی کۆلیجەکان لە کورد و غەیری کورد زیادی کرد بە تایبەتی لە پاش جەنگ. ئەوسا جارێ زانکۆ پەیدا نەبوو بوو لە عێراق، بە دەگمەن قوتابیی کۆلیجەکان سەردانی یەکتریان دەکرد تاک و تەراییک نەبێت یەکتریشیان نەدەناسی. لەو قوتابییانەی بەیەکەوە لە حقوق وەرگیراین دواتر کە بووم بە نائیب چواریان لەگەڵ مندا نائیب بوون: حسن المطیري، محمد مشحن الحردان، شاکر ماهر، کریم کنه. مشحن ئەلحەردان و چەند کەسێکی دیکەش لە قوتابیی حقوقی ئەو سەردەمە بوون بە وەزیر، لەمانە مەحموود بابان، عبدالستار علی الحسین، موسلح نەقشبەندی، محمد مشحن الحردان. محەمەد مشحن و مەحموود بابان، بەر لە شۆڕشی تەمووز، بوون بە وەزیر. بەهۆی ئەوەی کە شۆڕشی تەمووز بە بەشداری کردنی سپا بەرپا بوو ژمارەی زاپتەکان لە نێوان وەزیراندا زۆری زیاد کرد هەتا ١٧ی تەمووزی ١٩٦٨ کە حیزبی بەعس بۆ دووەم جار هاتەوە دەسەڵات ئیتر بارەکە گۆڕا بە لای مەدەنییاندا.

بێمەوە سەر باسی مامۆستاکانمان. ڕاستییەکەی مامۆستا میسرییەکان ڕووکراوەتر بوون لەگەڵماندا. ئەوانی خۆمان ڕەهایی و گەشایی میسرییەکانیان پێوە دیار نەبوو. تەجرەبەیێکی مەیلەو سوێری خۆم – نالێم تاڵ – دەگێڕمەوە. مەرحووم د. عەبدولەجید عەباس عێراقی بوو دەرسی قانوونێکی پێ دەگوتین، نەختێک لەخۆڕازی بوو کەمیش وەها دەبوو زەردەخەنەی بیەتێ. ڕۆژێک قوتابییەکانی بەتاقیدەکردەوە منی هەڵستاند و پرسیارێکی لێ کردم، منیش بە شایەدیی برادەرانم وەڵامێکی زۆر ڕێکوپێکم دایەوە، وەهاشم بە ڕەوانی و بێ هەڵەی زمانی و بێ گرفت بۆ هات پێم وابوو ئافەرینم لێ دەکات. نەختێک لە پشت چاویلکەکەیەوە بە مۆڕی سەیری دیمەنێکی مەوهوومی کرد ئنجا پێمی گوت «یظهر انک دارخ ولکن ما فاهم». باش بوو دنیا بەهاری لێ گەرم داهاتبوو وەڵامەکەی بۆم بوو بە سەتڵە ئاوێکی سارد. منیش گوتم «هذا مبلغ علمي». ئەمجار ڕووی لە پۆلەکە کرد داخوا کێ دەتوانێ وەڵام بداتەوە. یەک دووانێکی کەمتەرخەم شەقوپەقێکیان گوت بایی فلسێک بوو. گوتی با من پێتان بڵێم مەسەلە چییە... ئەشەدوبیللا هەر ئەوەی گوت کە من گوتبووم بەڵام ڕەنگە هی من شیرنتر حیساب بکرێت چونکە لە دەمی قوتابییەوە دەرچووە. متومۆڕووی قوتابی هێندەی لوولووی مامۆستا بایەخی پێ دەدرێت. لەم ڕۆژگاری مانگی چوارەمی ساڵی ١٩٨٧یش هەمان وێنەی نالەبار و ناڕێکی هەڵوەستە نائارامەکەی ئەو ڕۆژەی من لە نێوان قوتابی و مامۆستا و لە خزم خزمێنەی نێوان ڕۆشنبیران بە تێکڕایی بە شێوەیێکی دڕتر خۆ دەنوێنێت. هەتا کۆمەڵایەتی بەهاتوباتتر بێت دەردە دەروونییەکانی ئاشکراتر دەبن.

کە بەهار پیر دەبوو چاوەچاوی موژدەیێک دەبووین بۆ ئەوسامان خۆش بوو. تەماتە و ئاروو (خیار) پەیدا دەبوون و تامەزرۆیی سەڵاتەمان دادەمراند. لەو ڕۆژانەی چلەکاندا کژی تەماتە و خیار کە بەسەر دەچوو ئەسبابی داکردن و لە دەرەوە هێنان وەیا لە زستاندا ڕواندنیان پەیدا نەبوبوو، هەر میوەیێک و

شیناوردێک کژی بەسەر چووبایە دەست نەدەکەوت، قوتابیی ئەو سەردەمەش خەریک بوونێکی ئەوەندە گرنکی نەبوو تەماتەی لەبیر بباتەوە. لەو یارییانەی پێوەیان دەخافلاین تاوڵە و شەترەنجەکەی چایەخانەی خەلیل ئیبراهیم بوو. لە موناسەبەدا دەڵێم دڵدار بە زۆری شەترەنجی دەدۆڕاند، چەندێکی بشی دۆڕاندبایە یەکسەر دەچوو لێی دەنووست، تەنانەت جارێکیان لە ماڵی زەید دوای نیوەڕۆژە دڵدار بە عادەتی خۆی شەترەنجەکی دۆڕاند، بێ ئەوەی هەست بە خۆی بکات بێوەخران لەسەر تەنیشت لێی درێژ بوو تومەز لەو شوێنە نوێن نەبوو تێی بخزێ.

کاکە حەمە هەرگیز ئینجێک پێش نەدەکەوت لە هەر یارییێکی بیکردبایە. کاک حسێن، کاکی کاکە حەمە، دەیگوت حەمە چەندی دەیزانێ هەر هەندە لێی زیاد ناکات. هەندێ جار لە نکاو بەسەر ڕەشید عارفماندا دەدا، بە تایبەتی بە شەو، ئەویش هەموو جاران خزمەتێکی باشی دەکردین. حاڵ و باری باش بوو حەزیشی دەکرد لە ناو قوتابییان ناوی بە چاکە بێت. بە کوردایەتیشەوە خەریک بوو.

ساڵی یەکەمم بوو، گەییشتبووینە سەرەتای زستان، عەمید، مونیر قازی، بەدوایدا هەناردم گوتی لە وەزارەتی مەعاریفەوە بڕیار دەرچووە ئەگەر حەز بکەیت بە بەعسە بچیت بۆ میسر لە کشتوکاڵ خوێندن تەواو بکەیت. تومەز ڕەنگە دەرەجەی دەرچوونم لە سانەوی لە قوتابییەکانی دیکەی هەولێر بەرزتر بووبێت... ئێمە لە سەرەتای ١٩٤٢ دا بووین لەشکری ئەڵمانیا هەڕەشەی لە میسر دەکرد. کەس حاڵی نەبوو ئەنجام چی دەبێت. لەوانە بوو بچم و ڕێی گەڕانەوەم ببەسترێت. ئەگەر دوای شەڕی عەلەمێن بوایە کە لەشکری ئەڵمانیا کشایەوە بەرەو لیبیا دەشیا پێشنیازەکە هەڵبگرمەوە و بچم. بێدوودڵی و بێپەرۆش خواردن عوزری نەچوونم هێنایەوە. بە نامە خەبەری باوکمم دا. ئەویش ئیعتیرازی نەبوو وەک کە لە هیچە بڕیارێکی سەر بە چارەنووسی خۆم گرفتی نەدەهێنایە پێش.

کە گەییشتینە پشووی هاوینە لەسەر دەرچوونی ئاکامی ئیمتیحان ڕانەوەستام دەشم زانی باش دەردەچم، برادەریشم ڕاسپارد زوو خەبەرم بداتێ، بۆ خۆم خێرا چوومەوە کۆیێ. لە کەرکووک هەر ئەوەندە بەند بووم چوومە خزمەت سەیدی خانەقا تەنانەت نیوەڕۆژەشم نەخوارد. تەپوتۆزی ڕێگای ئەوسا بەو شرە ترمبێلانەی گۆڕانیان لە حەربدا وەزەحمەت کەوتبوو ئەگەر بەرەوماڵ بووم دەت گوت کلی چاوە حەسانەوەی پێوە بوو. دیمەنی وڵات تەنانەت ناو ماڵ و کووچە و بازاڕیش جوانتر و ئیسک سووکتر خۆی دەنواند پاش دوورکەوتنەوەیێکی چەند مانگی. لە کەرکووکەوە حیسامەددین تەیب کە نازناوی (شعب)ی وەرگرتبوو، لەگەڵم بوو. هەر کە گەییشتینە سەری سمایل بەگیان و سەرلەبەری وڵاتی کۆیە و بەشێکی قەڵاسێوکە و چەشمەندازی هەتا شاخەکانی پژدەر و قەندیل و هەڵگورد و هەرێمی ڕەواندز بە کەوانە بۆ لای سەفین و پیرمەم و ئەو مەحاڵانەمان لێ دەرکەوت حیسامەددین دەماری شەعبایەتییەکەی کشت بوو بە دەنگی ناسازیەوە تێی هەڵکرد بە سەر و دەستەکان و هەموو لەشیشیەوە کەوتە جەزبە... بە ڕجا و تکاش بێدەنگ نەدەبوو. حیسامەددین لە بەرەو کۆتاییی ساڵی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کرد هەتا بڵێی لە کوردایەتی و پێوەندی برادەری دڵسۆز بوو. لە دایکڕا برای سابیر ئیسماعیلی مەشوور بە باشکاتب بوو کە بەر لە چەند ساڵێک ئۆتۆمۆبیل لێی دا و لە هیچ تێ چوو.

سابیر لە نزیکەوە دۆستم بوو، ساڵی ڕابوردوو کە لە کەرکووک ئیمتیحانی بەکالۆریامان دەدا سابیر

کاتبی دادگا بوو لەوێ، ئاغلەب نیوەڕۆژەمان لە ماڵی ئەو دەخوارد. ئەوسا حیسامەددینیش هەر لەوێ بوو، ئەم ساڵەش کە دەگەڕاینەوە بۆ کۆیێ هەروەها...

مەرگ و ژین میسلی سێبەر و تاوە

ئەوی باقی بمێنێ هەر ناوە

بەینۆلکێکی مامناوەنجیم بە حەسانەوە ڕابوارد لە کۆیێ. ڕۆژێ لە نادیی مەئموران لەگەڵ ڕۆشنبیرانی ئەو ڕۆژگارە و تەڵەبەیێکی لە بەغداوە دەهاتنەوە ڕامان دەبوارد، ئێوارانیش و شەوانیش جۆرە مەشغەڵەتێکی خۆشکەڵە دەبوو هەتا دەمی نووستن بمان خافڵێنێ... دوای ئەو ماوەیە کەوتمەوە سەر باری چاوەدێری کردنی خەلە و خەرمانی پێبازۆک. دەشتم لێ خۆش هاتبوو، ئەو خەڵقەش لەو وڵاتی شێوە چۆڵستانەدا پاش ئەوەی لە سڵەمینەوەوە دەکەوتە ئاشنایی لەگەڵ یەکێکی وەکوو مندا ئۆگرگرتووی یەکدی دەبووین. چەند دمڕووتێکی قوتەقوتکەری سەرانگوێلکانی لێ دەرچێت ئەوانی دیکە تێکڕایان پیاو و ژنی ئەوتۆ بوون پشتیان پێ ببەسترێت. چەندێکی لەگەڵیان دانیشتبێتم وەڕسیم هەست نەکردووە. بەڵێ بابەتی وتوویژیان سادەیە و بە زۆری لەگەڵ حیکایەتی ڕووداوی ڕۆژانە و هەڵکەوتی گوزەران و وردە هەواڵی دێی دراوسێ و ئەو جۆرە مەشغەڵەتانەیە بەڵام بە کەمێک خۆڕاهێنان و ئەوان ڕاهێنان دەشێ وتوویژ لەسەر بارێکی مامناوەنجی مەسڵەتی بکات کە من و تۆشی لێ ڕازی بین و ئەوانیشی پێ وەتەنگ نەیەن. گوێ هەڵخستن بۆ باسی کاروباری جووت وسەپانی و شوانی و وڵاغ بەخێوکردن و وردە خەفەتی قەرز و سەلەم و دەردی دەغڵ و مەڕومالات نەخشەیێکی فرەڕەنگی ترس و هێوای کۆمەڵگەی فەلاحی کوردەواری دەهێنێتە بەرچاوی بیسەری خوێندەوارەوە کە ئەگەر خۆی لێ بەسەهوو نەبات لە ئازاریشیان دەگات و هێواکانیشیان بەدی دەکات.

لە تەجرەبەی خۆمەوە دەزانم، مومکینە یەکێکی وەکوو من کە لە نەرمونۆڵی و نازونەزاکەتی شارستانەتی ڕۆنەچووە بە زوویی لە زمانی ئەو خەڵقەی لادێ ڕابێت و بە بەشێک لە زمانەکەی خۆی ڕابهێنێت، ڕۆژ بە ڕۆژیش ئەو لێ تێگەیشتنە زیاد بکات. ئەگەر بە تیژی هەستی دیندارییان بریندار نەکرێت و نەریتیان نەشێوندرێت زۆر نابات سڵی و دوودڵی و زمانگرتن لە بەیندا هەڵدەستێت. ڕاستییەکەشی چەرخ و دۆلابی فەلەک لەسەر ئەوە نەوەستاوە لادێیی لە ماوەی دوو مانگدا هەم ببێتە هاوشانی ئەفلاتوون لە فەلسەفەدا هەم ڕۆستەمی زاڵی لێ دەرچێت بۆ ئازایی.

لەو ساڵانەی سەرەتاکانی ١٩٤٠ کە خۆم هەوەڵ جار بە فەلاحەکانی بەرەبابی خۆمانم گوت، ڕۆژەک دێت ئەو ئەرز و ئاوە دەبێتە هی ئەوان چاووزاریان وێکڕا داپچڕان و ئەستەغفیروڵڵایان بە گەرمی و بە دڵ دەکێشا. پێم گوتن تا ئەو ڕۆژە با ئێمە لەگەڵ یەکتردا مەردبین... ئێستا دەڵێم بۆ من هیچ هونەر نەبوو غەدریان لێ نەکەم وەیان یاریدەیان بدەم و لە تەنگوچەڵمەیان ڕزگار بکەم بەڵام بۆ ئەوان گەلێک پیاوەتی بوو لەگەڵم ڕاست بن و بە دڵ حەز بە چاکەم بکەن و لە پێویستدا بێمزە بۆم ماندوو بن. کە لە بەرەو کۆتاییی چلەکاندا ناچار بووم شەو بە پارێز بم و ئێشکچیم هەبێت کوڕە گەورەی مام ئەوڕەحمان و مام تۆفیقی کوێخا سمایلی پێبازۆکم بە مەحرەم و ئەمیندار دانا لای خۆم.

سەری خوێنەر نەیەشێنم ڕابواردنی لادێم بە هەموو تەپ و تۆز و گەرما و مێشیەوە بە دەوری خەرمان و لە سەر جەنجەڕ و دیار شەنەبا هەتا دەگاتە چایە و ماست و دۆی بە تەرەپیازی پەرێز، زۆر پێ خۆش بوو. ڕەنگە هەر ئەو یەکەم هاوینەی دوای پۆلی یەکەمی حقوقم بوو کە چوومە پێبازۆک ٥١ شەوی لەسەریەکی لێ مامەوە. چەند بە سۆزەوە یادی ئەو ڕۆژانە دەکەمەوە لە ماڵی حەسەنی مام فەتاح دوای نیوەڕۆژە دەکەوتمە سەر باری حەسانەوە دوو کچە گچکەلانەکەی، خەجەی هەشت ساڵی و ئایشەی پێنج ساڵی، بە نۆرە باوەشێنیان دەکردم مێشیان لێ دوور دەخستمەوە و فێنکایی‌یان لێ دادەهێنام هەتا تێرخەو دەبووم و شەکەتیم بەسەر دەچوو. خەجە بە شکڵ ئەسمەرییەکەی چوو بۆوە لای زێنەبی دایکی، ئایشە و عەولای کاکیان سوورکاڵی باوکیان پێوە دیار بوو... ئاخۆ ئەو ڕووسوورانە ئێستا لە کوێ بن!! عەبدەی مام فەتاح، کە ئەو خاوەن ماڵ بوو، بەڵام جارێ ڕاست و چەپی خۆی نەناسیبوو تاقانە کوڕی مام فەتاح بوو، بە هەتیوی گەورە بوو بەڵام حەسەن کە ئامۆزای بوو، بە بەرژەوەندێکی بابـم ڕەچاوی کرد، بوو بە زاوای و لەسەر ماڵەکە دانیشت... ڕاستییەکەی ئەو کەسانە بۆ من لە جێی خزم بوون و چەندی بڵێم کەمە لە بارەی ئەمەکدارییانەوە.

لەگەڵ مەلا عاریف و کوێخا محەمەددا بە زۆری یەکدیمان دەدیت. مەلا عاریف خزمی کوێخا بوو لە شەریعەت باخەبەر بوو، زۆر جاران باوکم خەڵکی بۆ لای ئەو دەنارد مەسەلەی شەرعیان بۆ هەڵبڕێت. لەوەی پێی دەگوترێ دەشتی کۆیێ مەلا عاریف<٢٢> لە پێشەوە حیساب دەکرا. ناوناوە ئەگەر سەرقاڵی و کێشەی خەرمان دەرفەتی دابایە لە دیوەخانەکەی کوێخا محەمەد مەجلیسمان دەبەست و نیوەڕۆژەشمان لەوێ بەڕێ دەکرد، هەندێ جاریش لە مەغریبەوە دەهاتنە لام تا شەو ڕادەشکا بەیەکەوە دەخافڵاین. خەڵقەکە تێکڕا بە ڕۆژ لە تەقڵ و شەقڵی دەغڵ و دان و شیناورد بوون. شەوان بە دەورەمەوە ئەوانەی زۆر ماندوو نەبووبوون تا دەمی نووستن دەمانەوە. خۆشکەرەوەی مەجلیس چایە و جغارە بوو. ئەگەر مێوان نەبایە خەڵکی دێ نەدەهاتن هەتا لە نانی ئێوارە دەبوومەوە نەکا تەکلیفیان بکێشم.

هەرگیز لەبیر ناکەم ئەو جارەی کە بۆ یەکەم جار نەختێکم پارە لە بەرهەمی فەلاحەتی و مەڕ بۆ باوکم بردەوە کۆیێ. ئەو پارەیە هەر بایی مەسرەفی مانگونیوێکی ئەوسای ماڵی ئێمەی دەکرد بەڵام لە تای تەرازووی حیسابی خۆمدا گەلێک سەنگینتر خۆی دەنواند سەرەڕای ئەوەی کە بەرهەمێک بوو لەو دەمەدا کەس بە تەمای نەبوو. ڕاگەییشتنی خاوەن بەرژەوەند بەسەر بەرژەوەندیدا بە تایبەتی لە کاری مەڕداری و فەلاحەتی بێپەرژین و بێحیسابدا هێندەی تەقلە لێدان باری گوزەران دەگۆڕێت. ئەگەر لە یەک ساڵدا دووسێ جاران دەرفەتی ئەوتۆیی حیساب بەدەر وەربگیرێت گوزەرانی سێیێکی ساڵ و پتریش مسۆگەر دەکات. دەڵێن ڕزق لە لای خواوەیە، دەشتەکیش پتر بەو پەندەوە ئۆگرن، ئنجا ئەگەر چەند جاران لە ڕێکەوتی ئەوتۆییدا خەرجی هاتە باغەڵی مرۆی موحتاجەوە پەندەکە بە چاکی جێگەی خۆی دەکاتەوە. فەلاحەتیش پتر لە بەقاڵی و بەززازی و کەسبی ناو شار ڕزقی نابەرچاوی تێدایە... لە کاوکۆت و پەرێز و دانەوێڵە و مەڕ و ئاژەڵ و قەرسیل و بەرکوت و شتێ ئەوتۆیی. فەلاح هەروەک لەگەڵ زەوییەکەی دەبێتە برادەر هەروەهاش هەستێکی بەهێزی (خۆیەتی) بە مەڕ و ئاژەڵ و وڵاغەکانییەوە پەیدا دەکات. گەلێ جار کە ملی هێسترەکەی لە بن نیر، یان جەنجەڕ دەدرێت (برینی گەورەی تێدەکەوێت) تا نزیکی گریان بۆی

پەرۆش دەبێت بە تایبەتی لەو دەمەدا کە ناچارە ئەو ملە دڕاوە بخاتەوە بن نیر و جەنجەڕ. بەڵام ناوناوەش لەبەر زێدە ماندوو بوون و لە هاڕاوچوونی خۆی بێڕەحمی لەگەڵ ئاژەڵەکەی و وڵاغەکەی دەکات کە بەکەیفی ئەو، وەیا بە پێی بەرژەوندی ئیش مل نانێن.

خەرمان تەنک بووبوون کە کژی چنارۆک داهات. هەر ساڵە بەر لەوەی ترێ بە چاکی خۆش ببێت ماڵ دەگوێزینەوە، یاخود ماڵمان دەگوێستەوە، بۆ چنارۆک. باوکم و دایکم بە دڵ چنارۆکیان خۆش دەویست. ڕاستییەکەشی ئەگەر بە ئیرووبی و تێروپڕی تێدا بژی جێگەییەکی خۆشە بە تایبەتی لە لایەن چەشمەندازەوە. ئێمە کە هەمیشە بە جیرانەتیی میوەی زۆر و بێحیساب بە سەرمان دەبرد هەستمان بە بایەخی میوەکە نەدەکرد بەڵام ئەو مێوانەی لامان دادەبەزی و میوەی نایابی هەمەڕەنگی بۆ دادەنرا و سەماوەریشی بۆ تێدەهاوێژرا، دەیگوت کە ئەم میوەیە هەبێت چایە چ لێ بکەم، کە هاتمە بەغدا بۆ خوێندن ئەوجار زانیم میوە کڕین بە کیلۆ و نیو کیلۆ لە تەک تلیانە و بێ تەرازووی قەڵا پەرچن لە میوەی ڕەنگاوڕەنگ چ دەهێنێت.

من لە سەردەمی باوکمدا کەمتر خەریکی درەخت و شیناورد دەبووم، بە زۆری لە چەشمەندازی دڵگیر دەگەڕام. چەندێکی دەرفەت هەبایە بەرەو سەرووی شاخ هەڵدەکشام نەک بۆ باغەکان لێژ دەبوومەوە، حەزیشم دەکرد ناوناوە سەردانێکی کۆیە بکەم.

لەو ساڵەی ١٩٤٢دا زگێشە کۆنەکەی باوکم زیادی کردبوو، تەنها لە ڕاکشاندا ئێشەکە ڕادەوەستا. دەرسی فەقێیان کەم بووبۆوە. نۆرەیان بۆ دەکرد. ساڵی ١٩٤٢ چەند ڕۆژەک چوونەوەمان بۆ کۆیێ پێش خست هەتا نەکەوینە ڕەمەزان. بۆ من یەکەم جار بوو ڕەمەزان خۆ لە کژی چنارۆک بخشێنێت.

ئاڵقەی نۆیەم

وەک لەبیرمە هاوینی ساڵی ١٩٤٢ جەنگ بەسەر لەنگەرێکی لەقەوە حندرحۆی دەکرد، لە شەڕگەی ڕۆژاوای میسر ئینگلیزەکان چ توانایەکی هەیانبوو لەشکری هەشتەمیان پێ ئاخنی و قۆماندانێکی نوێشیان بۆ هەڵبژارد، جەنەراڵ مۆنتگۆمەری، گیانێکی نوێی خستە بەر ئەو لەشکرە چاوشکاوەی ترس تێگەڕاوە. بە هێزێکی لە ڕادە بەدەرەوە مۆنتگۆمەری شەڕی (عەلەمەین)ی لە لەشکرە بێ چەک و سووتەمەنیەکەی ڕۆمێلی ئەڵمان بردەوە و بەرەو (بەرقە)ی لیبیای کشاندەوە. لە شەڕگەی ڕووسیا، لەشکری ئەڵمان پەلاماری ئەوتۆی دەدا و بە جۆرێک پێش دەکەوت بە تایبەتی لە بەشی خواروی ڕووسیادا، مەترسیی شکستی یەکجارەکی ڕووسەکانی لێدەکرا.

من لە گۆشەی نابەرچاوی پەرۆشداریمەوە ڕەملی چاکم بۆ بەرەی دیمۆکرات لێ دەدا و نوختەی گەشم لە چەند و چۆنیی شەڕ بۆ ئەو بەرەیە ڕەچاو دەکرد. بە هەمەحاڵ گەشبینییە بە زۆر دروست کراوەکەم لەو ساڵەدا بنگە و بنەمای هەبوو لە چاو ساڵانی پێشووتر کە هەرگیز شکستێکی ڕاستینەی ئەڵمانیای نەدیتبوو. کە هاوین و پاییزی ١٩٤٢ بەسەرچوو لە زستانی نێوان ١٩٤٢-١٩٤٣دا شکستە پشتشکێنەکەی ئەڵمانیا لە ستالینگراد گەشبینییەکەمی کرد بە متمانە و دڵنیایی. هەر لەو بەینانەدا بوو کە ڕەوی هەزار فڕۆکەیی بۆ سەر ڕۆژاوای ئەڵمانیاش دەستی پێ کرد. باش لەبیرمە، لە هاوینی ساڵی ١٩٤٣ کە ئەڵمانەکان لە ڕووسیا و لە شەڕگەی ئەفریقا و دەریای سپیی ناوەڕاستیش تەنگەتاو کرابوون خەبەری دابەزینی چەتربازەکانی ئەڵمانیا بە هاوڕێیەتیی ڕەمزی نافیعاغا و دەردەست کردنیان لە لایەن حکومەتەوە بە ناو خەڵقدا بڵاوبۆوە. لەو دەمەدا بە ڕوونی لە کەسەوە دیار نەبوو بنیچەی ڕووداوەکە و ئامانجەکانی چی بوون. بە سۆسەکردن و قسەهەڵگرتنەوە تا ڕادەیەک ڕەنگ و ڕوەکی کوردایەتی بەدی دەکرا، بەڵام بە شێوەیەکی تەماوی. ڕاستییەکەی من لەو کاتانەدا نە بۆم دەلوا هەموو لایەنێکی مەسەلەکە بخەمەوە سەریەکتر و ڕایەکی یەکجارەکیی لێ هەڵێنجم نە هیچ تروسکەیەکیش لە ڕووداوەکە دەگەشایەوە سەرنجی دووروودێژ و بەردەوامم بۆ خۆی ڕابکێشێت، ئیتر وەک دیمەنێکی لێڵی ئەودیو مینایەکی چڵکن کە چاو بە تەواوی تێی بڕ ناکات، جۆرێک مەسڵەتی لە نێوان کوردویستی و ئەڵمانەویستی لەو کارەساتەوە دەخزایە دڵمەوە و پێی تەسکین دەبووم. من لە نزیکەوە شناساییم لەگەڵ ڕەمزی و خزمانیدا پەیدا نەبووبوو، ڕێکیش نەکەوت دوای دەستگیربوونی ببینمەوە، پێشتریش جاروبارێکم دیتبوو، ئەو زرە ڕەنگەی گیانی کوردایەتیی لە چالاکیی ڕەمزیدا کە بۆ بەرچاوی ئەڵمانەویستێک خۆی لەو سەردەمەدا دەنواند، دواتر لە ویژدانی کوردپەروەردا تێرڕەنگ دەبوو، لە ساڵی ١٩٤٣ جارێ سۆڤیەتپەرستی بە ناو کورددا بڵاو نەبووبۆوە کە ببێتە هۆی کەمتر خەریک بوونی کوردەواری بەو کارەی ڕەمزی کردی؛ دەنگ نەدانەوەی گیانبازییەکەی ڕەمزی لە بێخاوەنی و بێپەرۆشخۆرییەوە بوو، سەرەڕای ئەوەی کە هیچ ماوە نەکەوتە نێوان دابەزینی ڕەمزی و هەواڵەکانی و نێوان گرتنیان و خامۆشکردنیانەوە. خولاسە کارەساتەکە لەو دەمەدا کەمتر لە نرخی خۆی پێ درا لە لایەن کوردەوارییەوە، ئەوەی ڕاستی بێت تا ئیستاکەش بایەخی ئەوتۆی پێ نەدراوە کە لێی دەوەشێتەوە؛

فرکەیەکی بە تەوژمی دەماری کوردایەتی بوو ڕەوییەوە بێ دەنگ و زەنگ.

هاوینی ١٩٤٣ یەکەم جار بوو ڕەمەزان تێیدا بەر کژی چنارۆک بکەوێت، من لە سەردانی (نازەنین) بووم کە چەند پارچە باغێکی باشمان تێیدا هەبوو، ساڵانە بەرهەمی مێوەیانیمان بۆ دەهاتەوە کۆیێ. دوای گەڕانەوەمان بۆ چنارۆک لە هاتنەوەمدا شەوی سەرەتای ڕەمەزان مێوانی حەمەدەمین و برایمی ئامۆزا محەمەد بووم لە جەلی. پاش پارشێو کە دنیا ڕووناک بوو کەوتینە ڕێگە. چێشتەنگاو بوو گەییشتینەوە چنارۆک. گەرمای ڕێگا و کەمخەویی شەو، ڕۆژووی ئەو ڕۆژەمی نەختێک وەزەحمەت یەخست بەڵام لێی هەڵنەهاتم. ڕۆژووی بەر نوا و سێبەری شار ئاسانترە لە هی شوێنی وەکوو چنارۆک یاخود دەشت و دەری کاکی بە کاکی کە لە ڕۆژهەڵاتەوە هەتا ڕۆژاوا دراوسێیی هەتاو خەبەردەری دوور بوونە لە فتاری ئێوارە. ئەو ساڵە لە ئەیلوولدا ڕەمەزان دەستی پێ کرد، کژەکەی بەرەو فێنکایی دەچوو، ساڵەوساڵ ڕۆژوو پتر لە گەرما و درێژخایێنی دەر دەچوو. بەر لە جەژن هاتینەوە کۆیێ.

نەساغیی باوکم لە زیادیدا بوو بەڵام هێزی هەبوو، دەبوو پێشتر بڵێم سەفەری بەرەو نازەنینم نەدەکرد ئەگەر باری تەنسازیی باوکم لە مەترسیدا بایە. ئەو گەشتە کورتیلەیەم جێبەجێ کردنی داخوازییەکی برایەتی و دۆستایەتیم بوو لەگەڵ محەمەد حەوێزدا(٢٣) - کە بە حەمەڕەش بۆ خۆشەویستی ناوی دەبرا - کە لەو هاوینەدا دەبوو «رسالة» بنووسێ لە بارەی ئێلی خۆشناوەتی و لە بری «اطروحة» پێشکەشی بکات لە ساڵی چوارەمی خوێندنی لە «دار المعلمين العالية». شەوێک و ڕۆژێک لە چنارۆک مایەوە و باوکم لە ساباتەکەی سوولی پاشا دەیدوواند و وردە پرسیاری سەر بە مەسەلەی خۆشناوەتیی لێ دەکرد؛ ئێستا کاکە محەمەد حەوێز دەڵێ ئەوسا شەرمم دەکرد بە ڕەهایی وەرامی ئەو پرسیارانە بدەمەوە. ڕۆژی دواتر بە یەکەوە لە سەر پرۆگرامێکی خۆی ڕەچاوی کردبوو بەرەو جەلی و نازەنین بەڕێ کەوتین. نیوەڕۆژەمان بردە جەلی، شەو چووینە نازەنین، ئەو چەند ڕۆژەمان بە خۆشی ڕابوارد، تامی ئەو سەفەرانەی دەدایەوە کە لە دەمی خوێندنی هەولێرماندا وەها دەبوو لە ڕێی خزمانی هەڵەجە و ئاخوڕە، حەمەڕەش و شێخ فاتیحی خاڵە سەدر و من بە وڵاغ دەگەڕاینەوە بۆ عوتلەی نیوەی ساڵ... لە نازەنینەوە وڵاغی بۆ سازدرا تا قۆناغەکەی دیکەی ئیتر لەوە بەو لاوە خۆی بەرپرسی گەشتەکەی بوو.

پاش گەڕانەوەمان بۆ کۆیێ ناساغیەکەی باوکم زیادی کرد تا ئەوەی لە جەژنە هەر لە دیوی ماڵەوە لە لایەن خەڵقەوە جەژنەپیرۆزانەی لێ کرا، نەشیتوانی سەر لە مەلا و شێخ و پیاوماقووڵان و خاوەن دیوخانەکان بداتەوە. نەشچوو بۆ نوێژی جەژن.

ئەو ڕۆژانەی نێوان کۆتاییی جەژن و ١٩٤٣/١٠/١٢ خەڵق دەهاتنە ئەحواڵ پرسی، ئەوساش تاقەتی هەبوو لەبەر گەلێک کەس هەڵستێت، لە ڕۆژانی ١٠-١١ تووشی نەزیفی میعدە بوو. دکتۆر نەجیب عەبدلنوور ڕۆژی چەند جاران سەردانی لێ دەکرد هەتا سبەینەی ١٠/١٢ کە نەزیفی بۆوە دکتۆر نەجیب جودای کردمەوە و پێی گوتم کە تەنسازیی باوکم زۆر ناتەواوە، ئەو چارەیەی کە بۆ نەزیفەکەی کردووە ئەگەر ڕاینەوەستێنی چ دەسەڵات نامێنێ دکتۆرێک بە کاری بهێنێ. لە ماوەی یەک دوو سەعاتدا، باوکم وەک چرایەکی نەوتی بێتە وشک بوون، وشکاییی خوێنی دەهات. ئەو دەمانە باری نەفسیم وەک ئەوە بوو

یەکێک لە دوو لاوە بەرداش پاڵەپەستۆی بدەن ئەویش بە هەموو توانایەوە بیەوێ (قەدەر) لە گەڕ بخات و بەرداشەکان بوەستێنێت. مەرگی باوکم شتێک نەبوو لە قەناعەتمدا بگونجێت. دایکم و مامم و نەجیبەی خوشکم و من بە دەورییەوە بووین، خەڵقی دیکە هەمان سامی کە بە درێژایی دەیان ساڵ لە (مەلای گەورە)وە سواری دیتن و بیستن و گوتنیان دەبوو وەهای دەکرد لە نەدیوی ئەوەوە ئەو دەقیقە خز و لەقانەی پێش مەرگی بە لێوەلەرزە ڕابوێرن... هێزی قسەی نەمابوو، بۆ دوایین جار بە دەست ئیشارەی کرد، مامم و نەجیبە چوونە پشتی و هەڵیان ستاندەوە بۆ سەرباری دانیشتن، بێ ئەوەی سەر بسووڕێنێ چاوێکی بە دنیا و بە مندا گێڕا و دیسانەوە بە ئیشارەت درێژیان کردەوە. زۆری نەخایاند، تەنها دەقیقەیەک، بۆ ماوەیەکی کورت کەوتە گیانەلاوە و یەکجارەکی هەناسەی ڕاوەستا... من ئەو چاوگێڕانەی هەرگیز لێم کۆن نەبوو. لە کووچە و بازار خەڵق دەیانزانی وەزعی باوکم لە چدا یە، هەر کە دەنگی شیوەن لە حەوشەمان بەرز بۆوە عالەم جمین بۆ ماڵ و گەڕەکەکەمان... من هاتبوومە حەوشە بچووکەکەی دەرەوە، مەلا مەعسوومی هەورامی بە شیوەن هاتە ژوور و دڕی بە خەڵقەکە دا و منیش بە دواوە هەتا سەر ئەو لەشە بێگیانەی باوکم. ئافرەتان پەرتەوازەیان پێ کەوت، مەلا مەعسووم چی دەکرد نازانم، دەستی ڕاستەی باوکم گرت و چەند جاران بەر و پشتیم ماچ کرد... مەلا مەعسووم وردەوردە باوەشی لە باوکم شل کرد و بە شیوەنەوە لە ئافرەتستانەکە دەرچوو منیشی بە دواوە...

شاری کۆیێ بە حکومەت و میللەت و قوتابی و قوتابخانەکانیەوە لە دوای جەنازەی مەلای گەورە ڕۆیشت. هەرچەند ڕێکەوتێکی سروشتی بوو کە لە دەمی شاردنەوەی تەرمی باوکمدا، گەواڵەیەک هەور تێپەڕی و ڕشێنە بارانێکی بەسەر ئەو خەڵق و قەبرستانەدا هەڵڕشت بەڵام لەو دەمەدا هەر دەتگوت ئاسمان بەشداریی تازیمانەی کۆیە دەکات. مەرگی باوکم گەورەترین کۆست کەوتن بووە لە هەموو ژیانمدا، هەرچەند دەمزانی و دەزانم مەرگ کۆتاییی هەموو گیاندارێکە بەڵام هەروەک دەزانم سیفەتی سووتێنەری ئاگر نابێتە کەم کەرەوەی ئازاری سووتان هەروەهاش ئەو زانینە سارد و سڕەی سروشتی بوونی مەرگ لە کەلێنی مەرگی باوکم بایی کونی دەرزیشی پڕ نەکردەوە، ئیستاش پڕی ناکاتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا دەبوو لە ژێر باری مەینەت دانەهێزێم چونکە بەرپرسی خێزانێکی زگدڕاو و پاسەوانی کەلەپوورێکی گەورە بووم.

تەرازووە لەنگەر بەزیوەکەی میراتیمان لە لایەن داهات و ئەرکەوە لەو دەمانەدا دەیەویست نالەبارییەکەی خۆی باشتر بنوێنێت. لە ڕۆژی مەرگیدا، باوکم سەد دیناری قەرزداریی بۆم بە سامان جێ هێشتبوو، جگە لە عەزیمەتی خۆم کە بە درێژاییی ژیانم یارم بووە، سێ هێزی دەوروپشتم یارمەتیی دام: یەکیان ئەوە بوو کە مامم بێ بەرهەڵست یەکسەر جێگاکەی باوکمی بۆ گرتمەوە لە لایەن پاراستنی پایەی عیلمیی بنەماڵەی جەلیزادەوە تا ئەوەی مومکین بێت کەلێنی یەکێکی وەکوو مەلای گەورە پڕ بکرێتەوە، مامم ئەو کەلێن گرەوە بوو. هیچ کەمایەتی بەسەر تەدریس و (خطبە) و ئیجازە و مەجلیسەکانی مزگەوتی گەورەدا نەهات. مەلاکانیش کە بەشی زۆریان ئیجازەیان لە باوکم وەرگرتبوو پایەی ئەویان بۆ مامم پاراست. لە ناویاندا خوا لێ خۆش بووی مامۆستا مەلا سادق کە بە یەکەوە لەگەڵ مامم لای باوکمیان خوێندبوو هەر لەویش ئیجازەیان وەرگرتبوو، لە ڕادە بەدەر دڵسۆزی مامم بوو. جگە لە مەلاکان

شێخە خاوەن تەکیەکانیش هەمان هەڵوەستی دۆستانە و مەردانەیان هەبوو، ئنجا ئاغاکان و توجارەکان و خاوەن جێ و ڕێکان تا دەگاتە ئەسناف و کەسەبە و ئاپۆرەی کۆیی‌یان هیچ قسورێکیان لێ نەدیترا.

هێزی دووەم پێوەندیی ناو خێزانی خۆمان بوو کەوا بێگومان شتێکی نموونەیی بوو لەچاو جیهانی دەوروپشتمان. ئەو جۆرەی ڕۆژگار لە ماڵی ئێمە بەسەر دەبردرا هیچ وێنەی نەبوو لە کۆمەڵایەتیی کوردەواریدا. لێرەدا دەرفەت نییە بۆ خوێنەری ڕوون بکەمەوە چ تام و شامێک هەبوو لە چەژی ژیانی خێزانی مەلای گەورە، هەر وەهاش بەردەوام بوو هەتا ساڵی ١٩٦٥ کە بە ناچاری نشیمەنم لە کۆیەڕا ڕاگوێست بۆ بەغدا، ئێمە بەوە ڕاهاتبووین هەموو ئەو شەوانەی پایز و زستان و تا ناوەندی بەهاریش کە نووستن لە ژووران دەبوو، دانیشتنی ناوخۆیی خێزانیمان شەوانە بەردەوام بێت هەتا نیوەی شەو و درەنگتریش. ئەم دانیشتنانە دوای بەسەرچوونی کۆڕی دیوەخانە دەستی پێ دەکرد؛ بە بەشداریی ئامۆزاکانم و خزمی زۆر نزیک. شەو لە شەویش ئەو خەڵقە گەشتر و گەشبینتر و خۆشتەبیاتتر دەبوو، تاکێکیشی لەو مەجلیسانە دانەدەبڕا مەگەر بە قەزا و قەدەر. هەستم دەکرد ئەو خەڵقە دوای مەرگی باوکم دڵیان پێمەوەیە و خۆشیان دەوێم و چاویان لە چاکەمە، لەم لایەنەوە خورتە بە دڵمدا نەدەهات. یارمەتیدەرەکانمان چ ژن و چ پیاو پتر جانفیدایی‌یان بۆ دەکردین، هێندێ دۆستی نزیک لە پەرۆشەوە پێیان گوتم کە وەها باشە لە ژمارەی یارمەتیدەران کەم بکەمەوە تاکوو مەسرەف لێی دابشکێت؛ ئەو دۆستانە نەیاندەزانی کە لە تەرازووی ئێمەدا فەرقی کافیەی مەلایان و فەتحی شیربرام لەگەڵ خوشکەکان و فاورقی برام، وجوودی نییە. سەری خوێنەر نەیەشێنم هەستی حەسانەوەم بە وەزعی ناو خێزان دڵدەرەوەیەکی گەورە بوو بۆم.

هێزی سێیەم لایەنی خاڵوانم بوون. شێخ خدر و شێخ جنێدی شێخ ڕەزای سندۆڵان کە ماڵیان لە سەیداوەی تەنیشت ڕانیە بوو خاڵم بوون. شێخ حەسەن و شێخ حسێنی حاجی سەیدی سندۆڵانیش ئامۆزای دایکم بوون کە فەرقیان نەبوو لە هیچ ڕوویەکەوە لەگەڵ خاڵەکانم و دەسەڵاتێکی دنیایی زۆریشیان هەبوو هەم لە دیوی پشدەر و هەم لە دیوی ڕانیە. هیچ هەستێکی شەرم دامناگرێت کە لە یاداشتم بنووسم خاڵوانم کە هاتنە تازیەی باوکم لە گەنم و برنج و ڕۆن و شەکر و چایە و پێداویستی گوزەران ئەوەندەیان لەگەڵ خۆیان هێنا گەلێک گەلێک لە ئیحتیاجی ساڵێکمان زیاد بوو، تەنانەت لەو ساڵانەدا کە سن و کیسەڵە گەنمی کەم کردبوو ئەوەندەیان گەنم هێنا بەشێکی کرا بە تۆی فەلاحەتیمان لە پێبازۆک، ئەوەندەشیان پارە بەجێ هێشت لە مەسرەفی ساڵێکی خوێندنی بەغدام زیاد بوو. ئەو تەرزە پاڵپشتانە لە باری تەنگانەدا بایەخیان دەردەکەوێت، بۆ منیش کە جارێ دوو ساڵی مابوو خوێندنی حقوقم تەواو بکەم، مەرگی ئەو جۆرە باوکە قورسایی‌یەکی وەهای بەسەردا بەجێهێشتم زێدە پێویستم هەبێ بە جۆرەها داروەکازی خۆ بەسەرەوە ڕاگرتن. لەو ڕۆژە تاریکانەی تازیەی باوکمدا یەکێک لە تێبینیە شیرنەکانیم هەمیشە دەهاتەوە بەر هەست کە دەیگوت: شێخ دەمرێت کوڕەکەی یەکسەر دەبێتە شێخ و لە جێی دادەنیشێت، ئاغا دەمرێت کوڕەکەی دەرلەحزە دەبێتە ئاغا و جێگری، توجار دەمرێت کوڕەکەی دەبێتەوە توجار، ئەمما کوڕە مەلا ئەگەر بیست ساڵان چاوی خۆی بە خوێندن و (ئالێ دەلێ بابە) کوێر نەکردبێ گەسک دەری کۆڵانانیشی تێنابێت. ئەم قسەیە بۆ یەکێکی وەکوو من کە لە پاش

مەلای کۆییێ بەجێ مابێت دەجاران بە ڕاست دەگەڕا. هەر من دەزانم (میراتگری)ی پیاوێکی وەها مەزن چ بەتالاییەک بە دەوری میراتگردا دەهێلێتەوە وەکوو منداڵێکی حەفت ساڵی جلکی کەسێکی ٢٥ ساڵی لەبەر بکات...

دەبێ بڵێم حکومەتی عێراق بە ڕەسمی سەرەخۆشیی لێ نەکردین وەک کە لە حاڵەتی مردنی پیاوی وەهادا بە عادەت دەیکرد. بەڵام سەفیری بەریتانیا تازیەنامەی بۆ مامم هەنارد، هەروەهاش ئەدمۆندس و کاربەدەستی دیکەشیان. لە لەندەنەوە چەند نامەیەکی تازیە لە کاربەدەستە کۆنەکانیانەوە گەییشت... جارێ لە کۆیێ بووم تازیەنامەی مەهابادم پێ گەییشت. بۆیان گێڕامەوە، کە خەبەرەکە گەییشتبووە شێخی خاڵ‹٢٤› هەستێکی زێدە مەردانەی دەربڕیبوو قەتیش ئەو قسەیەم لێ دووپات نەکردەوە... گەڕانەوەم بۆ بەغدا بە هۆی تازیەوە نەختێک وەخرا. برادەران بروسکەی پرسەیان ناردبوو بۆم کە یەکتریشمان دیتەوە پرسەی دڵسۆزانەیان نوێ کردەوە. یوونس ڕەئووف «دڵدار» یش بەو هۆیەوە درەنگتر لە کۆی خۆی بۆ بەغدا گەڕایەوە، بە درێژاییی ڕۆژانی پرسە و دوای پرسەش هەر لێمەوە نزیک بوو. لەم ساڵەوە من و دڵدار بەیەکەوە لە ژوورێکی ئۆتێلی ڕەشیدی گەڕەکی (مربعة) ژیاین هەتا مانگێک پێش ئەزموونی کۆتاییی ساڵی ١٩٤٥ کە ئیتر خوێندنی حقوقیش بەسەر چوو. دەبێ بڵێم هەرگیزا و هەرگیز ڕووی نەدا لە ماوەی ئەو دوو ساڵەدا بە هیچ جۆرێک دڵمان لە یەکتر بیەشێت وەیا گلەمەندییەک بکەوێتە نێوانمانەوە وەیا بە فسکەش قسەیەک لە هیچ کاممانەوە دژی ئەوی دیکە گوترابێت. یانەی سەرکەوتن بە بۆنەی چل ڕۆژەی مەرگی باوکم ئاهەنگێکی گێڕا کە دەبوو بە پێی تەقلید من گوتاری کۆتایی بە سپاسی بەشدارەکانەوە بدەم بەڵام خوا لێ خۆشبووی مەعرووف جیاوۆک کە خۆی لە بنەڕەتدا خاوەن فکرەی یانەکە و ئەمین عامیشی بوو لە جیاتی قسەی کرد. ئێستە بە چاکی لەبیرم نییە چۆناوچۆنی بوو بەڵام دەزانم لە پاش ئەو ئاهەنگە من خۆم بە ئەندامی لێژنەی ئیدارەی یانە دۆزییەوە؛ سەرۆک ئەمین زەکی بەگ بوو، چەند پیاوماقووڵێکی دیکەی کوردی بەغدایش ئەندام بوون. لەو ئاهەنگەدا یوونس ڕەئووف (دڵدار) گوتاری هەبوو بەڵام کە دەستی کرد بە خوێندنەوەی، زمانی گرفتی کەوتێ و چەندێکی کردی نەیتوانی هیچ بڵێت، کاغەزەکانی پێچایەوە و بێ ئەوەی پێوەی دیاربێ تێشکاوە بێگرفت عوزری زمان گیرانی هێنایەوە و هاتەوە جێگایەکەی خۆی. دڵدار کەوا بێ خوێندنەوە دەکەوتە دووانی کۆبوونەوەی ئەوتۆیی هەرچی عەیبی زمان هەبوو لێی بە دەر نەدەکەوت کەچی لە خوێندنەوە و وتووێژی عادەتی وەها دەبوو بە جۆرێک دەگیرا کرانەوەی نەبوو. هاتوباتی یانەی سەرکەوتن بە هۆی تێک ئاڵقانی مەیلی نوێخوازیی خوێندووەکان و مەیلی داوەستانی سەرپەرشتیکەری یانە لە ماوەی ساڵێکدا ئاکامی ناخۆشی لێ کەوتەوە ڕەنگە لەم ئاڵقەیەدا نۆرەی بگاتێ.

جەنگ قورساییی خۆی بە تەواوی لە حاڵ و باری گوزەران دەرخستبوو. ڕەشوڕووتی فەلاحەت و شینایی کەنەفت بووبوون بەتایبەتی لە کوردستانەکەی خۆمان کە خولگەی هەڵسووڕ و داسووڕی نان پەیدا کردن بۆ دەشت نشین لە چاو دەشت نشینی ناوەڕاست و باشووری عێراق هێندە بەرفراوان نییە. باران وەک ئاوی زێیەکان پشتی پێ نابەسترێت.

زێ ئاوەکەی زۆرە لەوانە نییە هەموو دەم لێی بپەڕیتەوە، ئیتر ئەم بەر و ئەو بەری لێک دادەبڕێن مادەم

پرد له نێواندا نەبێت کە ئەوسا لە کوردستانی عیراق زێیەکی وەکوو زێی تەقتەق (زێی بچووک) تەنها لە پردێ کۆنە پردێکی بەسەرەوە بوو، لەوە بەولاوە ناوناوەیەک لێرەولەوێ کەڵەک هەڵدەبەستران یاخود لە پاش دامەزراندنی حکومەت لە پژدەر و کردنەوەی ڕێی ئۆتۆمۆبیل لە سلێمانییەوە بۆ قەلادزە، لە دوکان و میرزا ڕۆستەم و سندۆڵان قەیاغ سازدران. لەلایەن چاندنەوە زێیەکان بایی کانیاوێکی کەم ئاو سوودی بژێویان لێ نەدیترا مەگەر لە شوێنی هەموار بۆ هەڵنانی «ناعور» تەنانەت پناوانێکی وەکوو هی دوکان و دەربەندیخان هەر ئەوەندەی کرد بۆ ناوچەکە کە دەوری ١٥٠-٢٠٠ ئاوایی کوردی ژێراو کرد. بۆ گەلی بێدەسەلات ئاوی زۆر و شاخی بەرز هەر دەبنە لەمپەڕ لە پێش یەک بوون و یەک چوونی ئەو خەڵقە کە بە زەحمەت یەکتر دەبینن... حیکایەتەکە زۆری بەدەمەوەیە لێی هەڵدێم.

هەژاریی خەڵق لەو ڕۆژگارانەدا خۆی لە خۆیدا نەدەبووە هۆی پەیدابوونی سەرێشەی سیاسی بۆ حکومەت، ڕاستییەکەی هەژاریش جارێ فێرنەبوو بوو گلەیی خۆی لە مل حکومەت بپێچێت بەڵام باری بووژانەوەی کوردایەتی و هەستی کۆمەلایەتی لە دیوی کوردستانی ئێران حیسابێکی قووڵی بۆ دەکرا لە لایەن ئەو دەسەلاتەی کە ئەوسا لە ڕۆژانی جەنگدا قسە ڕۆیشتوو بوو لە نەخشەکێشانی سیاسەتی عێراق کە ئینگلیزەکان بوون. ترسی تەشەنەکردنی گیانی نوێخوازی لە کوردی ئێرانەوە بۆ کوردی عێراق وەهای کرد سیاسەتێکی تازەی «خەڵق خەریک کردن» نەخشەکێش بکرێت لە ڕێی زیاد کردنی نرخی تووتن و زۆر کردنی پلەی مومتاز و یەکەم لە پۆلاندنی تووتن.

ئەم سیاسەتە تازەیە لە کژەتووتنی ساڵی ١٩٤٣ خرایە گەڕ و کێشایەوە سەر هێندێ کە پارەیەکی لە خەیاڵ بەدەر بکەوێتە دەشت و ئاوایی و شارەکانی کوردستانەوە. تووتنەوان هەبوون کە پەنجەکانی ڕانەهاتبوون لە دینار ژماردن، چەندێکی دەیکرد دەستە دیناری بۆ نەدەژمێردرا بە ناچاری خێرومەندێکی دەدۆزییەوە بۆی بژمێرێت. چونکە منیش پشکم لە تووتن هەبوو باری ئابووریم بەو پارەڕژانە ڕووەو هەڵست بزووت. کژەتووتنی ساڵی ١٩٤٣ لە لایەن کەم و زۆریی بەرهەمەوە لەسەر ١٩٤٢ حیساب دەکرا چونکە هەڵکشانی نرخی تووتن کەوتە دەمی پاش لێ بوونەوە لە چاندن. بۆ کژی ١٩٤٣-١٩٤٤ خەڵق بینی بە چاندنی تووتنەوە نا، تا ئەوەی کوێراویش تووتنەوانی بۆ پەیدا بوو. مەرەزە وازی لێ هێندرا، شیناورد مەیدانی بۆ تووتن چۆڵ کرد، فەحسی تووتنیش، لەلایەن لیژنەی فەحسی تووتنەوە، بوو بە مامڵەتی بازاڕی، بەرتیل ئاواتی خاوەن تووتنی پێک دەهێنا خواش غەفوور و ڕەحیمە.

لە لایەن خوێندنەوە ساڵی سێیەم تا بڵێی بە ڕاحەتی تێپەڕی؛ دەتگوت ئەو ساڵە بە قۆناغی حەسانەوە داندرابوو تا ئەوەی ڕۆژ هەبوو یەک دەرسی تێدا دەخوێندرا. شکستی ئەڵمانەکان خەریک بوو لە گومان دەردەچوو، دوای تێشکانیان لە عەلەمەین و ستالینگراد هیچ هەڵمەتێکی ئەوتۆیان نەبرد لە مەیدانی جەنگ تەرازووی بەخت هەڵستێنێتەوە. جەنگ پەڕییەوە بۆ ئیتالیا، مۆسۆلینی جێی لەق بوو، دواتریش خەڵقی ئیتالیا بە پەتیانەوە کرد. لەگەڵ ئەمەشدا بەرگریی ئەڵمانەکان لەو حاڵ و بارە سەغڵەتەدا جێی سەرسوڕمان بوو، هەتا کۆتاییی جەنگ لە هاوینی ١٩٤٥ زۆربەی خاکی ئیتالیایان بەدەستەوە بوو. لە ڕووی هێزی چەکەوە ڕەنگە دەیەکی دوژمنەکانیان چەکیان بەدەستەوە نەبوو، بە هەمە حاڵ ئێمە لێرەدا مێژووی جەنگ هەڵناسەنگێنین ئەوە نەبێ کە جەنگ یەکێک بوو لە مەشغەڵەتەکانی ئەو دەمانەم و

بەشێکیشە لە یادی سەردەمی خوێندنی حقوقم.

لە نووسینی دیکەشمدا باسم کردووە کە شناساییم لەگەڵ (بەهیە فەرەجوڵڵا) لە ڕێی دڵدارەوە بوو؛ بەهیە کچە کوردێکی بەهائیی خوێندەوار و زمانزان و ئەدەبدۆست بوو، لە میسرەوە ڕایگوێست بۆ عێراق خەریکی دەرسدانی کچانی سانەوی بوو، لە ڕادیۆش گوتاری بۆ منداڵان بڵاو دەکردەوە. لە حەفتەدا یەک ئێوارەی تەرخان کردبوو بۆ مێوانان، ئیتر ماڵەکەی دەبوو بە کۆڕی ئەدەب، خۆی بە عەرەبی و فارسی و فەرەنگی و ئینگلیزی دەدوا، کوردی فێر نەبووبوو هەرچەند گیانی کوردایەتیی تێدا بوو، خۆشی بە کورد دەخوێندەوە. مامۆستا فەرەجوڵڵای باوکی لەگەڵ باوکمدا شناسایی‌ی نامەنووسییان هەبوو، وێنەی ئەو نامانەشم بە بەهیە نیشان دا؛ پێیان گەشایەوە. بە زاری خۆی دەیگوت حەز بە شووکردنی گەنجێکی کورد دەکات کە ڕێی پێ بدات لە لادێی کورد خزمەت بە ئافرەت بکات... پێشتریش لە نووسینمدا گوتوومە دڵدار عاشقی بووبوو بەڵام عیشقی یەک لایی، (خەندەکەی بایی)شی بە خەیاڵی بەهیە هۆنیەوە. دوایین جار بەهیەم دیت لە پاش بەسەرچوونی ئەزموونی پۆلی چوارەمی حقوقم لە سەرەتای هاوینی ١٩٤٥؛ چوومە سەردانی دوعاخوازی لێ کردنی، لەوە بەولاوە چاوم پێی نەکەوتەوە...

دڵدار لە ڕۆژانی هەوەڵ ساڵی بە یەکەوە بوونمان لە ئۆتێلی ڕەشید بە ڕەسمی پێشنیازی کرد کە ببم بە ئەندامی پارتی هیوا بەڵام تەکلیفەکەم هەڵنەگرتەوە بێ ئەوەی هۆیەکی دەست نیشان لەو تەکلیف ڕەت کردنەوەیەدا هەبووبێت. ڕەنگە تا ڕادەیەک کاڵی و کرچی لە ڕەفتاری سیاسیی هێندێک لە ئەندامانی هێوا دەخلی بەو هەڵوەستەمەوە هەبووبێت. چ لێم خۆش نەهات کە دیتم ئەندامی چەسپاوی هیوا لە خۆ ئامادەکردن بۆ دیدەنی وەزیرێکی کورد هێندە بە خۆیەوە خەریک بوو دەتگوت فەرهادە و یەکەم جارە دەچێتە ژوانی شیرین... ئنجا وەزیرەکەش نەیدیت، کەچی هەمان وەزیر لە جادە چاوی بە زەیدی ئەحمەد ئەفەندی کەوت بە ڕاشکاوی و بێ هەناسەسواری لە زەیدەوە، لەگەڵی کەوتە وتوویژ و بەینێکیش جادەیان بە پیاسە بڕی... وردە ڕێکەوتی خوێریلەی ئەوتۆیی نەیدەهێشت تامەزرۆی حیزبایەتی بم...

دوای ئەزموونی کۆتایی‌ی ساڵی خوێندنم لە پۆلی سێیەم کەوا بەر لە حوزێران لێی بووینەوە، گەڕامەوە کۆیێ. عەسران لە خزمەت مامما مەجلیسمان لە هەیوانی ڕووەو باغ و دەشت و تەپۆلکەکانی هەیبەسوڵتان، لەو بەشەی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەددا کە پێی دەگوترا (قەسر)، دەبەست. ڕۆژی شەشی حوزێران بوو کە چووم بۆ مەجلیسەکە قەڵەباڵغی خزم و دۆستان کۆبووبوونەوە و بە گەرمی باسی پەڕینەوەی سپای سوێندخۆرەکانیان دەکرد بۆ بەری فرەنسا، من جارێ نەمبیستبوو، دەتگوت موژدەیەکی زۆر خۆشم پێ درا، وەک لەبیرمە ئەو ڕۆژە چواردە هەزار فڕۆکە بەشداریی لە کوتانی سپای ئەڵمانیا کردبوو. مەبەست لە چواردە هەزار ئەوەیە کە چواردە هەزار فڕینی فڕۆکە بە سەر ئەو جەبهەیەدا ڕووی دا، هەرچەند دەشێ فڕۆکە هەبووبێت لە جارێک پتر بە سەر جەبهەدا فڕیبێت.

لە ساڵێک پتر بوو ئەڵمانپەرستەکان لووتیان نزم بووبوو، بەم دابەزینە نوێیەی ئەمەریکا و ئینگلیز لە خاکی فرەنسە، لەگەڵ لووت پشتیشیان چەمایەوە، بنیادەم مەخلووقێکی تەماوی و گرێیاوییە خۆی بەدەست ڕاڤەی ژیربێژانەوە نادات، دەنا کوردێکی کەس تێنەخوێندوویەوەی بێناونیشان بۆ دەبێ پتر لە مەراقی هێتلەردا بژیت تا مەراقی چارەنووسی خۆی و میللەتەکەی. ئەو نازییانە دەیەکی بایەخ دانیان بە

ڕادیۆی بەرلین و یوونس بەحری گوێیان بۆ دەنگ و باسی کوردستانی دیوی ئێران هەڵنەدەخست بگرە حاڵ و باری خۆیان و خێزانیشیان لە تەک شکۆی هێتلەردا نەدەهاتە پێش چاو، هێتلەریش یەک جار ناوی کوردی نەبرد...

پارەی تووتن چالاکییەکی بیژۆکی بێبەرهەمی وەبەر ئەو خەڵقە نابوو، مەجلیسی قومارچی و کەیفچی و ساختەچی گەرم ڕاهاتبوو، تووتنەوانیش بێقسور بوو لە مەسرەفی بێجێ. خێزانی یەکێک لەو تووتنەوانانەی کۆیێ کە ساڵی ٣٠٠٠ دینارێکی داهات دەبوو‹٢٥›، هەر جارە چووبایە بۆ حەمام زەنبیلە پرتەقاڵ و سێوی لەگەڵ خۆی دەبرد بۆ بەشینەوە. ئەمەم لە زۆر کەس بیستووە، ڕەفتاری مێردەکەشی لە دەستبلاوی چی پێوەی بگوترێ جێی باوەڕییە... لێرەدا نوکتەیەکم بەبیردا دێتەوە ئەمما وەکوو تووتنی بێشەما وایە: خوا لێ خۆش بووی د. عەبدوڕڕەحمان نوورجان لە گەرمەی پارەڕژانی تووتن و سەرقاڵیی ئەو خەڵقە بە چەک خورد کردنەوە و فەحس و تێکەولێکەی وردە حیسابی ناڕەوای وەک (اجور نقل) و (اجور حزم) و پارەی گونیە و... و... ئا لەو هەنگامەیەدا هاتەوە سەردانی خزمان بە شەهادەی بەرزی جۆراوجۆرەوە. مەشغەڵەتی پارە ڕێی لە خەریک بوون بە شەهادانەوە بڕیبۆوە. مامۆستا نوورجان ڕۆژێکیان کەسەری دڵی خۆی هەڵڕشت و گوتی: منیش شەهادەکانم دەسووتێنم و تووتن دەچێنم بە گونیە پارە پەیدا دەکەم... لەو قسانەدا بوو سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا – مەشوور بە سەمەدی حاجی مەنجەڵ، بە هەلی زانی قسەی لێ وەرگرتەوە و گوتی: دەنا وەڵڵاهی ئەتوو تووتن بچێنی ئەمنیش دێم بنەزی (دڕووکێکی زۆر دڕە) لە کلکی ولاغم توند دەکەم وا بە ناو تووتنەکەتدا دەگەڕێم یەک پەلکی ساغی پێوە نایەڵم، مامۆستا نوورجان گوتی: منیش حەفت پاسەوان بە حەفت تفەنگی بڕنەووە ڕادەگرم هەرچی دەخڵی تووتنم بکات بیکوژن. سەمەد گوتی: ئنجا ئەگەر حەفت پاسەوانان ڕابگریت بە مەسرەفەکەی ئەوان موفلیس دەبیت ئەمنی پێناوێ...

خوێندنی ساڵی چوارەمم بە گرێ و گاڵ و نارێک بوو، لە داچاندنی زەوییەکانی قەنبەرانی بیتوێنمان بە تووتن و چوونە بن باری بەرپرسییەکی گەورەی ئەو هەزاران دینارەی بۆ بەخێوکردنی پتر لە شێست تووتنەوان و مەسرەفی جۆگە و دامەزراندنی کەسابەتەکە لە توجاران وەرگیرابوو لە خۆوە داوای دەکرد لێم کە لە نزیکەوە سەرپەرشتییەکی مەیلەو دائیمی بکەم، هەندێ نەشارەزایی لەو خزمانەوەم کە بۆ یەکەم جار لە عومریان تەمای پارەداری بەرەو تێکەڵ کردن لە هەڵسووڕ و داسووڕی مڵکدارییەوەی دەبردن، شیرازەی بەرژەوەندە گشتییەکەی دەشێواند کە ئەگەر ڕێی پێ درابایە بەگشتی تێیدا زەرەرمەند دەبووین. لە ساڵی خوێندنی ١٩٤٤–١٩٤٥ کە کۆتاییی خوێندنی حقوقم بوو بەسەر ڕاگەییشتنم لە بەرهەمی کژەتووتنی ١٩٤٣–١٩٤٤ کە چەندین مانگی دەویست، لە فەحس کردن و حیساب پاک کردنەوەی – ئائەو بەسەر ڕاگەییشتنەم تێکەڵ بوو لەگەڵ گژەگژی دامەزراندنی باری کەسابەتی کژەتووتنی ١٩٤٤–١٩٤٥ کەوا هەتا بەرەو کۆتاییی بەهاری ١٩٤٥ی دەخایاند. ئەم سەرقاڵییە مەودای نەدام خوێندنێکی ڕێکوپێک بەسەر ببەم، ڕەنگە بە هەمووی مانگێکم دەوام نەکردبێت لە خوێندنی بەسەریەکەوە.

بەخت یار بوو لیستەی (غیاب)ی قوتابییەکانی پۆلی ئێمە بزر بوو، ڕاستییەکەی دەگوترا قوتابییەکی

جەربەزە توانی ئەو لیستەیە لەناو ببات، ئەگەرنا من ئەوەندەم غیاب زۆر بوو بایی ئەوەی دەکرد خۆم و یەکێکی دیکەش پێوەی لە ئیمتیحان بێبەش بکرێین... یەکەم ساڵ بوو لە هەموو عومری حقوقی عێراق توندوتیژی لە لایەن ئیدارەوە بەکاربێت، ١٤ قوتابی لە پۆلەکانی دی بێبەش کران لە ئەزموون... چاودێری کردنی قوتابییەکان لە دەمی ئەزموون بۆ بەکارنەهێنانی قۆپیە لەو ساڵەدا دەستی پێ کرد. تەنها بیست ڕۆژ ماوەم هەبوو بۆ چاوگێڕان بەو دەریا دەریایەی کتێبەکانی پۆلی چوارەمی ئەو ساڵە. گەلێک فۆرمەی کتێبە نوێیەکانم بۆ هەڵنەبڕانەوە چ جایی بیانخوێنمەوە. خوێنەر لێم بسەلمێنێ کە بڕیارێکی قووڵ بە قووڵایی نەفس لە سەر هێندێ کە ناشێ لە (حقوق) بکەوم بوو بە داروەکازم و خۆمم بەسەریەوە گرت، ئەگەر لە مەکتەبێکی دیکە بامایە کە مادەکانی سەر بە کیمیا و فیزیا و ڕیازیات بن دەرنەدەچووم هەرچەند پتریشم سەعی کردبایە لەوەی کە کردبووم.

بەر لەوەی بکەوینە ئەزموون، دڵدار خەونێکی خۆی بۆم گێڕایەوە، گوتی: وەهام دیت لە خەونمدا کە تۆ لە ڕێگەیەکەوە دەڕۆیت منیش بە دواتەوەم هەتا گەیشتیتە کۆسپێک لێی سەرکەوتیت، من لە کۆسپەکە کەوتم و هەڵستامەوە و لێی سەرکەوتم ئیتر لە دواتەوە دەڕۆیشتم، تۆ دەرگەت دەکردەوە و پێیدا تێدەپەڕیت بۆ دەرگەیەکی دیکە... لەو خەونە کاکە حەمەمان لەگەڵدا نەبوو... دڵدار بەدوا گێڕانەوەی خەونەکەیدا گوتی: تۆ دەردەچیت، منیش لە دەرسێک دەکەوم و دەردەچم، کاکە حەمەش دەرناچێت. ڕاستییەکەشی هەر ئەوە بوو.

من بازێکی بەرینم هاویشت بۆ ئەزموونی کۆتایی، کە زووتر ڕووداوی ناخۆش یەخەگیری کۆمەڵێک لە گەنجانی ئەوسای کوردی بەغدا بوو، دووچاری بەندیخانە و موحاکەمەی کردن، ڕووداوەکە پێوەندی هەیە بە کاروباری یانەی سەرکەوتن. وەها بە چاک دەزانم لە هەرە دوایی ئەم ئالقەیە باسی ئەو تەنگوچەڵەمەیە بکەم.

لە گێڕانەوەی شتێکی زێدە کەم بایەخی ئەو سەردەمانەی خوێندنی حقوقم، دوو دڵم، بەڵام دیارە کە هێمای بۆ دەکەم لایەنی باس کردنی پتر پاڵم پێوە دەنێت لە خامۆش بوون لێی. گرنگییەک هەبێت لە گێڕانەوەی ئەوەیە کە وێنەی دەروونی مرۆیەک ڕادەگەیەنێت لە لایەن توانای ڕەنگگۆڕییەوەی. هاوینی ١٩٤٤ ماڵمان لە چنارۆک بوو، شەوێکیان خەونم بە هێتلەرەوە دیت. دۆستانە و مەحرەمانە و بێ ڕەسمیات لەگەڵم دەدوا، وتووێژیشمان بە ئینگلیزی بوو. من لە زۆر خەونی دیکەمدا بە ئینگلیزی و بە غەیری ئینگلیزی گەلێک ڕەوانتر و بێگرفتتر دواوم لەوەی لە کاتی بەخەبەری ڕەوانم، لەو خەونەش هەروەها بووم. لەبیرم نەماوە بابەتی وتووێژمان چی بوو بەڵام باش لەبیرمە کە لە کاتی خەونەکەمدا هێتلەرم خۆشویست، کە خەبەریشم بۆوە ئەسەری خۆشویستنەکە بە تێرڕەنگییەوە لەگەڵمدا دەژیا، چەند ڕۆژێکیش ئەو هەستەم بەردەوام بوو، شەرمیشم دەهاتەوە بدرکێنم شتێکی وەها لە مندا بەدەری داوە، بەڕاستی و بێ فێڵ لە خۆ کردن دەڵێم پاش ئەو خەونە نەمتوانی هێندەی جاران بە دڵ هێتلەرم بدزێت. هۆشم دەیدزا بەڵام هەستم جودا بوو. ڕەنگ بوو ئەگەر دوای خەونەکە، بۆ سپای ئەڵمانیا ڕێک کەوتبایە کە ڕەوی بێڕەحمانە بۆ سەر وڵاتی بێدەسەڵاتی بێگوناهی وەکوو یۆنان ببات کینی جارانم لە هێتلەر بەخەبەر بێتەوە، بەڵام لە ساڵی ١٩٤٤ ئەو دەسەڵاتە بە ئەڵمانیاوە نەمابوو، تا کۆتاییی شەڕ بۆی نەلوا

هیچ هجوومێکی بێڕەحمانە بۆ سەر کەس ببات. جاروبار لەم ڕۆژگارەشمدا خەونی ئەوتۆیی دەبینم بەڵام بایی جودایی‌ی نێوان شلکیی ئەوسام و قاڵبەستوویی‌ی ئێستاکەم لە تەئسیری کەم بۆتەوە هەرچەند بە تەواویش ناسڕێتەوە. ڕەنگە خوێنەری ئەم ئاڵقەیە تێیاندا هەبێ خۆی لە تەجرەبەکەمدا بدۆزێتەوە، خۆ ئەگەر کەس نەبێ گوێی بەم تەجرەبە بچووکە ببزوێت دەبێ عوزرخوازی بکەم لە بە فیڕۆ دانی کاتی. ئەمما ئەو ڕێگایەم بۆ دەمێنێتەوە کە بڵێم بایەخی خەون لە ژیانی هەمووماندا بەدەر دەداتەوە وەک کە عاشقێکی تامەزرۆ بە شەو یارەکەی لە خەوندا دەبینێت تا چەندێک پتر لە عادەتی بە خوولیایەوە دەخەریکێت وەیا یەکێک لە غەریبیدا خەون بە وڵاتەوە دەبینێت، هەستی غەریبی کردن لە دڵیدا زیندووتر و سووتێنەرتر دەبێت، نموونەش لەم بابەتە زۆرن هەموو دەیانزانین.

دەبوو بڵێم بە دەوری دەرچوونمەوە لە پۆلی چوارەم گرفتێکی بێ بنج و بناوان چەند ڕۆژان سەغڵەتی کردم. کە لیستەی ناوی دەرچووەکان هەڵواسرا دیتم لە ڕیزی ئەو ناوانەی بە (م) دەست پێ دەکەن نووسراوە: (مسعود مسعد الحلی) کە دەبوو (مسعود محمد الـجلی) بێت. قسەیەکیش بڵاوبۆوە گۆیا قوتابییەک لەوانەی کەوتوون بە هەڵە ناوی چۆتە لیستەی دەرچوانەوە. مارانگاز لە خشەی پەتک دەترسێت، منیش هەڵەی ناوەکە بەو قسەیە لێم بوو بە دوودڵییەکی ناخۆش، سێ ڕۆژان خەریک بووم بەرپرسێک بهاوێمە سەر بایەخ دان بە سەغڵەتیم هیچ سوودی نەبوو، هەر یەکەیان لە خەم و مەشغەڵەتی خۆی ڕۆچوو بوو، بایی ئەوەی نەپەرژێت واز لە کاری خۆی بهێنێت... ناچار بووم چوومە ئەو ژوورەی کە لیستەی ڕەسمیی ناوی دەرچووەکان و کەوتووەکانی لێیە و بێ تەقیە یەخەی ئەو تاکە کابرایەم گرت کە لە ژوورەکە بوو پێم گوت من سێ ڕۆژە سەغڵەتم بە دەست گومانەوە، دەرناچم لەم ژوورە هەتا تەماشای لیستە دەکەم و دڵنیا دەبـم، کابرا ماڵی ئاوابێت قاسەی کردەوە و لیستەی پۆلی چوارەمی دەرهێنا و بە چاوی خۆم دیتم (مسعود محمد الـجلی) دەرچووە... لە ڕۆژی ١٢/٦/١٩٤٥ لە نیقابەی (محامی)یان ڕەسمم دا و بە (محامی) نووسرام... تا ئەو ڕۆژەی کە باسم کرد خەبەری کۆیەم نەدا نەتیجەم چییە، ئەم جار کە زانیم دەرچووم بروسکەکەم لێ دا بۆ برادەرێک، لە جیاتی بنووسم (أبشرکم بنجاحی) نووسیم (أهنئکم...) قەیدی نییە سەلامەتی حیسابە...

کژەتووتنی ١٩٤٤–١٩٤٥ پیت و بەرەکەتێکی باشی پێوە بوو بۆ تێکڕای خاوەن تووتنان. ئەوەی دڵی شێواندم لە دەرەوەی بەرەکەتەوە بوو، هەرچەند هاندەر ئەو بەرەکەتە بوو. هەندێک لە نەشارەزایانی خاوەن پشک لە جۆگەی قەنبەرانی بیتوێنمان کە زوربەی تووتنەکە لەوێوە دەهات، لە دەمی فەحسی تووتن و دابەش کردنی پارەکەی و سەروباری دامەزراندنی کەسابەتی ١٩٤٥–١٩٤٦ قوتەقوتێکی بێجێیان کرد کە من کەسبەکەم لێ دزێو هات و سوێندم خوارد بەهیچ جۆرێک خۆ لەو کەسبە ناگەیەنم... داهات نەگەیشتە ٦٠٪ی داهاتی کژی ١٩٤٤–١٩٤٥ باری فەحس و مومتاز و نومرە یەکیش دالەنگا مەسرەفیش گەلێک هەڵکشابوو لەچاو پێشوو، ئیتر بە جۆرێک تێشکاین باس نەکرێت. هەندێک لەوانەی قوتەقوتیان دەکرد بەشە ملکەکەیان فرۆشت، برینی ئەو تێشکانەیان پێ قەپات کرد. مامم و من لە بەراوی قۆپی گۆمەشێرە، کە بە تەنیشت زەوییەکانی قەنبەرانەوە بوو و ساحێبیشی نەبوو، ئالەوێش هەر مەسرەفێکی کرابوو، هەر پارەیەکی درابووە تووتنەوانان، تێکڕای بوو بە قەرزی تازە بە سەرمانەوە، ئاو

سەر ئەرز نەبوو تا بەدرەنگەوە پێی ڕاگەییشتم کە کژی داچاندن بەسەر چووبوو، بە ناچاری تووتنەوانەکان ئیزن دران بچنەوە وڵاتی خۆیان. ئەو ڕاگەییشتنەم بە سەر جۆگەی گۆمەشێرە هیچ پێوەندی بە سوێندەکەمەوە نەبوو کە لە ئاست قەنبەران بە زارمدا هاتبوو، ڕاستییەکەی بە ئیلحاحی کاک مەجیدی ئامۆزاشم ئەو ئەرکە بێلزوومەم هەڵگرت، ئاومان سەر ئەرز کرد بەڵام تووتن نەبوو پێی ئاو دەین...

کژەتووتنی ١٩٤٥-١٩٤٦ کەوتە دوای لەبەریەک هەڵوەشانی وەزعی مەهاباد، کە مەترسیی ئەولا هەڵستا تووتن لای ئێمە دالەنگا و خەڵق بە تێکڕایی کەوتە سەغڵەتی. تێشکانەکەی ئێمە ٨٠٪ سووچی خۆمان بوو، کەسانێکی کەمتەرخەمی و بێمشووری و دەستبڵاوییان نەکردبوو لەو ساڵەشدا سوودمەند بوون.

ئێمە قرزری تووتنەوانەکانمان کەوتە ئەستۆ، یەخەی ئەوانیشمان نەگرت لێیان وەربگرینەوە، بەش بە حاڵی خۆم چەندین ساڵ بەردەوام بووم لەسەر دانەوەی قەرزەکە هەتا توجاری خاوەن پارە خۆی گوتی بەسە. مامم مڵکێکی مناسبی هەبوو لە بەراوەکانی گەڕاوی نزیک حەمام جەلی، هەمووی فرۆشت بۆ دانەوەی بەشە قەرزی خۆی.

فەلاکەتی تووتن لە پاش کژەتووتنی ١٩٤٥-١٩٤٦ خەڵقی هەڵوەراند، چەند ساڵێکی ڕێکوپێکی یەک لە دوا یەک تووتن بوو بە تەڵە و خەڵکی پێوە دەبوو، چونکە چ کەسابەتی دیکە نەبوو جێگری تووتن بێت، بە ناچاری ئاودێر ڕووی لە تووتن دەنا، نرخی کەم و پلەی بەرەژێری پۆلاندن و تێک هەڵشێلانی ڕستە تووتنەکانی ناو فەردە تووتنیش بووبووە سیاسەتی تۆڵە ستاندنەوە لەو بووژانەوەی کە دەسەڵاتی ڕەسمی، نا بەدڵ، سەلماندبووی لە ساڵانی چالاکییەکانی مەهاباددا... فەحسی قەزاکان خرایە لیواکان، بە هەموو ئەرک و مەسرەفی زیادەوە کە گوێزانەوەی تووتن و بە دیار فەحسەوە چاوەنۆڕ کردن داخوازی دەکرد. پارەداری مامناوەنجی زۆریان قوماربار بوون، گەلێک ماڵە تووتنەوان لە هەوای ناسازگاری بیتوێن و شارەزوور بە خۆراکی کەمەوە قڕانیان هات، قسەی خۆمان بێ، حەشری پێ کردین، تاڵایی و بێدەسەڵاتی و مافخوراوی و ڕەنجەڕۆیی ئەو ساڵانە بە تفتی و تیژی لە گوتارەکانی ١٩٥٣ی دەمی نیابەتم تام و ڕەنگی دایەوە، بەڵام جارێ ماویەتی بگەینە ئەو قۆناغە.

هاوینی ١٩٤٥ پێوەی دیار بوو کە شەڕ لە گیانەلاوەدایە، لە سەرەتاکانی مایس بەرلین گیرا، هیتلەر و بەشێکی هەڤاڵەکانی خۆیان کوشت، ئەڵمانیا تەسلیم بوو مایەوە ژاپۆن، بۆمبای ئاتۆم لەو هاوینەدا کڕنووی بە ژاپۆنیش برد.

مرۆڤایەتی خەریک بوو برینەکانی خۆی دەلستەوە، (دەبەنگیی جەنگ) لە هەمووان بەدەری دایەوە، هەرچی (هۆ و ئەنجام)ێک بۆ هەلایسانی جەنگ و ئاکامەکەی بەدەنگ بهێنیت هەر دەگەیت بەو کۆتاییە کە ئاشتی سوودی گشتیی تێدایە. ڕەنگە بگوترێ ئەمەریکا و سۆڤیەت سوودیان لەو جەنگە چەنگ کەوت بەڵام نابێ لەبیربکەین کە ئەڵمانیا و ژاپۆن شەڕیان هەڵگیرساند، فەرەنسە و بریتانیا و ئیتالیاش یەکسەر کەوتنە جەنگ، هیچ کامێکیش لەمانە قازانجی نەکرد. سۆڤیەتیش بە تەنگانەیەکی کوشندەدا لە دەست مەرگ ڕەها بوو ئەوەندەشی چێشت شیرنایی قازانجی پێوە دیار نەبێت، جگە لەوە کە ئاو و خاک

و مەزرا و لێڕی ئەوەندە هەیە دە جار لە توانای خۆی زیاترە، ئەمەریکاش بەدەست فیدایییەکانی ژاپۆنەوە کە خۆیان لە بۆمبای باڵدار دەبەست و کەشتیی ئەمریکایان پێ دەتەقاند تەنگەتاو بوو بوو، هێندەش تێر بوو لزووم نەبوو خوێنی گەنجەکانی لە پاروە چەور و شیرنەکانی هەڵسوێت.

هەرچۆنێک بێت جەنگ هات و بڕایەوە، تازە بە ئێمە ناکرێ بە شایەدیی چاک پەسەندی بکەین و بە توانجی ناحەزانەش دزێوتری بکەین لەوەی کە هەیە. خۆمم لەبیرە چۆنچۆنی ئاکامی جەنگ نیشتە دڵمەوە، لەگەڵ ئەو هەموو ئاواتەی دەمخواست بۆ سەرکەوتنی بەرەی دیمۆکرات، شادییەکی ئەوتۆم هەست نەکرد بە هاتنە دی ئاواتەکەم. دنیا هەر وەکوو خۆی بوو، جارێ نەشماندەزانی مەهاباد سەر بە چ دەگەیەنێت. من هەر چەند حقوقیشم تەواو کرد گۆڕانێک بەسەر چۆنیەتی ڕابواردن و گوزەرانمدا نەهات؛ هاوینەکەم لە سەرپەرشتی کردنی دەغڵ و شیناورد و ڕەز و باغ لە پێبازۆک و چنارۆک بەسەر برد. سەردانێکی بیتوێنم کرد کە ئەوسا سوێندم لێ نەخواردبوو. قەپوقیرێکی نێوان سەرکارەکان وەهای کرد بچمە ڕانیە، ئەوسا مامۆستا شاکر فەتاح قایمقام بوو. دیدەنی خاڵەکانم کرد و بە قەنبەراندا گەڕامەوە بۆ پێبازۆک. قۆناغێکی زۆر خۆشم لە نێوان بیتوێن و پێبازۆک، دێی کانی مازوو بوو کە حەسەناغای جەلالاغای غەفووری ماڵ و قۆناغی لەوێ بوو، هەر جارە شەوێکی لێ مێوان دەبووم و لەگەڵ مەلا محەمەد ئەمین کە مجازی باوکم بوو دیدەنیمان دەکرد. فەقێ سمایلیش کە لە دەمێکەوە ناسیاوم بوو زاوای پێبازوکییانیش بوو، بە درێژایی مانەوەم لە کانی مازوو بەجێی نەدەهێشتم، حەسەناغاش ناوناوە لە هاویندا سەردانی چنارۆکی دەکرد. هەر بە دۆستیش مایەوە تاکوو لەو چەند ساڵەدا کۆچی دوایی کرد، پاش ئەوەی حەسەناغا ماڵی لە کانی مازوو هەڵقەنا، فەقێ سمایل بوو بە خانەخوێی ئەو سەفەرانەم، هەر جارە لەگەڵیشمدا دەهات بۆ پێبازۆک، چەندێکی بۆ کرابا لامان دەمایەوە.

مەلا محەمەد ئەمین کانی مازوەتی بوو، لای باوکم خوێندنی تەواو کرد و ئیجازەشی لێ وەرگرت. مەلایەکی لێ هاتوو بوو، چەندین ساڵ دوای بوونی بە مەلای (مدرس) تووشی دەردی خروێلکە بوو، تانەی هێنایە سەر چاوەکانی. بەینێکە لێی بێ خەبەرم، دوایین جار لە بەرەو کۆتاییی شەستەکان دیتمەوە، ئەوساش حەسرەتی دەکێشا بۆم کە لە جێی باوکم بەردەوامی مەلایەتی نەبووم.

محامات یەکسەر نەبووە پیشەم. مەراقێکم نەبوو دەعوا بگرم هـۆیەکەشی ئەوە بوو شەرمم دەکرد مزە وەربگرم. من لە ماڵی خۆمان بەوە ڕاهاتبووم ئیشی خەڵق ڕاپەڕێنین بە ئەرک و مەسرەفی خۆمان. هەروەک زەحمەتە لەو حاڵەتەوە با بدەینەوە سەر پارە وەرگرتن لە لێ قەوماو ڕەنگە زەحمەتیش بێ بۆ بابایەکی لە دیوەخانەی خۆی مێوانی داکردبێت دواتر ببێتە ئۆتێلچی و شەوانەی نووستن لە خەڵق وەربگرێت، مەودا گەلێک زۆرە لە نێوان ئەوەی مێوان دابکەیت و بە خواردنەوە خزمەتیشی بکەیت لەگەڵ ئەوەی کرێی نووستنی لێ وەربگریت و بە پارەی خۆی چێشتان و فراڤینی لەبەردەم دانێیت... هەڵبەت مەبەستم ئەوە نییە بڵێم محامات بە پارە عەیبە، خۆ دواتر خۆیشم کەوتمە سەر مەحامات بەڵام تەجرەبەی خۆممت بۆ باس دەکەم لە کەسبێکی حەڵاڵ کە شەرمم دەهاتەوە پارەی تێدا وەربگرم.

ساڵی ١٩٤٦ کە زستانەکەی وەکوو هەموو زستانێک دەکەوێتە نێوان دوو ساڵان ئەویش هەروەها، لەو زستانەی نێوان خۆی و ١٩٤٧دا دیارییەکی بۆم هێنا: یەکیان ئەوە بوو کە لەو زستانەدا تەکلیف کرام بۆ

ئەندامەتیی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، قبوڵیشم کرد بەڵام نەک بەو مەرجانەی ئەندامی پێ وەردەگیرێن چونکە وەزعی من ئەوە نەبوو لە کۆبوونەوان بەشدار ببمو نەشرە بڵاو بکەمەوەو حازر بەدەست بـم بۆ موزاهەرە... قەتیش لە تەحەمولدا نەبووە پابەندی بەرپرسیاری کاری گەورە بـم... بووم بە پارتی و بەس و ناویشم هۆشیار...

دیارییە ڕەشە نەحسەکەی تێک چوونی مەهابادیش لەو ساڵەدا بوو. بوونم بە ئەندام لە پارتی وەها ئاشکرا نەبوو بە ڕەهایی هەموو کەس پێ بزانێت، لەمەوە دوو کەسی چالاکی شیوعییەکان<٢٦> حەفتانە دوو جار یان پتریش سەریان لێ دەدام، هەر یەکە بە جودا. داوەت نەکرام بۆ حیزب بەڵام بەوپەڕی ڕوونی و ئاشکراییی‌یەوە لەگەڵم دەدوان، واش دەزانم بە لای کەمەوە یەکێکیان بە ئومێد بوو من خۆم داوا بکەم بە ئەندام وەربگیرێم. چالاکەکەیان لە ڕێی سیاسیی یەکسەرەوە دەیدواندم، ئەوی دیکە بە لای سەقافەتدا دەچۆوە. لەبیرمە جارێکیان بابای چالاک لە وتووێژدا گوتی: «دەبێ حیزب (ضبط حديدي)ی هەبێت» من گوتم: «(ضبط حديدي) کاتێک پەسەند دەبێت کە حیزب هەڵە نەکات». ئەم هاتوچۆوانە کەم و زۆر بەردەوام بوون هەتا بەرەو کۆتاییی ١٩٤٨ کە (وثبە)ی تێدا قەوما. تێک چوونی مەهاباد ڕۆژێک بیسترا لە گەڕە دەعوەتی دەوڵەمەندێکی گەڕەکەکەمان بووم، لە حەج گەڕابۆوە. دوای نانخواردن خەبەر هات کە مەهاباد گیرا و... و... یەکسەر بەدوا ئەمەدا ئاغایەک گوتی: «بە سمێڵی ستالین». من بە دەنگ نەهاتم چونکە نە قەرزدار و نە وەکیلی ستالین بووم. مەلایەک لە موجازەکانی باوکم بە سمێڵە خنکەوە گوتی: «پێشەوا بووە پاشەوا». خۆم پێ نەگیرا، بێ ئەوەی ڕوو لەو بکەم هەرچی هاتە سەر زارم گوتم. قسەکانم زۆر ڕەق بوون بەڵام کەس ورتەی لەبەرەوە نەهات، مەلاکەش متەقی نەکرد.

پاش جەنگ حکومەت وەهای پەسەند کرد ڕێ بە دانانی حیزب بدرێت. (سعد صالح) بوو بە وەزیری ناوەوە، مرۆیەکی پاک و دیموکرات بوو. بە پێی باوەڕی من بەرەی چەپ و پێشکەوتنخواز لەو دروشمانەی هەڵی دەگرت و ئەو هەنگاوانەی دەیهاویشت و ئەو تێک هاویشتنە ناوەکییەی دەینایەوە، یەک داوی پێوەندیی بە واقیع و بەرژەوەند و پلەی خەبات و قۆناغی مێژووییی‌یەوە نەبوو. دەروێشییەکی ئایدۆلۆجی گیان و مێشکی ئەو خەباتکەرانەی وەها داگیر کردبوو سەد خۆزیم بە دەروێشایەتیی قاپیی گەیلانی، خۆ هەر نەبێ گوێت لە دەفەزەنییەک دەبێت. خەیاڵاتی بەتاڵ و بێبنەما لەسەر هێندێ ڕایەڵەی چەپایەتی تەنافبازیی بە هەواوە دەکرد کە ئەگەر جیهانی تەسلیم کرابایە نەیدەزانی شێلم چۆن دەچێنرێت و کەنگی مەڕ دەدۆشرێت. لەوە بگەڕێ کە هیچ ئاگای لە واقیعی ژیان و گوزەران و بەرهەم و ئەو حەق و حیسابانە نەبوو، تەنانەت نەیتوانی لەگەڵ خۆی برادەر بێت. لەسەر کاغەز دوژمن دیاری دەکرا، لە کووچە و بازاڕ و دەمی چالاکی یەخەگیری یەکتر دەبوون... چەندین وردە حیزب، کە هیچ جوداوازییەکی ئەوتۆ لەبیروڕایاندا نەبوو، کەوتنە داخوازیی ئیجازە، هێندێکیان وەریانگرت، لێیان پیرۆز بێت، بەڵام بێسوود و بێئەنجام. ڕاستییەکەی باری کۆمەڵایەتی لەوەدا نەبوو (جەماهیر) بزانێت حیزبایەتی لە کوێوە بە پێویستی چاکە و گوزەرانی گشتی لە قەڵەم دەدرێت. جەماهیر نەیدەزانی جەریدە بخوێنێتەوە، لە دەشت و دەر خوێندنەوە بە وەڵەد نەبووبوو، کەچی خەباتگێڕەکان لە وەکالەتی ئەو جەماهیرە یەخەگیری یەکدی دەبوون بەناوی حیزبایەتی... قانوونی هەڵبژاردن هەنگاوێک بەرەو پێش چوو بەوەدا کە هەر (قەزا)یە سەربەخۆ لە

تێکرای (لیوا) نوێنەری خۆی هەڵبژێرێت، جاران گەلێک زەحمەت بوو یەکێک بتوانێ لە پەراوێزی هەموو لیوادا بەربەرەکانیی حکومەت بکات...

چاکەیەکی دیکەی قانوونی هەڵبژاردن ئەوە بوو کە دەنگدان بوو بە یەک پلە نەک دوو پلە وەک زووتر دەبوو، لە پێشەوە چەند کەسانێک بە پێی نفووسی خاوەن دەنگان بە هەڵبژاراوی یەکەم دەربچن و ئەوان نوێنەر هەڵبژێرن، لەو بێنەوبەرەیەدا حکومەت دەیتوانی دەستکاری پێویست بکات. لە نموونەدا دەڵێم کاتێک نائیب بووم لە ئوتێلی ترۆکادێرو دابەزیبووم، بۆیەک لەوانەی خزمەتیان دەکرد، تکای کرد بۆی خەریک ببم بەڵکوو قبوڵی دەکەنەوە لە وەزیفەی فەراشی (یان شتێکی وەک ئەو) گوتی بە تۆمەتی دەستکاری کردن لە سندوقی ئینتیخابات فەسل کرام. گوتم ئنجا ڕاست بوو دەستکاریت کردبوو؟ گوتی «اي والله كان صدق»، بە ئیزنی مدیر ناحیە دەهاتم بزمارەکانی سەری سندوقەکەم هەڵدەکێشان و دەنگەکانمان دەگۆڕین بەو جۆرەی حکومەت دەیویست. هەروا بەدەم وتووێژە گوتی: تۆمەتێکیشم ئەوە بوو کە بەرتیلم، بۆ مدیری ناحیەکان، لە خەڵک وەردەگرت. بە پرس لە منەوە گوتی: بەخوا ئەویش ڕاست بوو، تەنها یەک مدیر ناحیەم دیت بەرتیل نەخوات. ئەوسا مدیر ناحیەکەم دەناسی بەڵام ئێستا ناوەکەیم نایەتە بیر ئەمما سەد خۆزی بە مدیری بەرتیلخۆر چونکە ئەو کابرایە هێندە مڵچ و مۆن بوو نە بە بەرتیل نە بە بێ بەرتیل خۆی بۆ کەس ماندوو نەدەکرد.

لەو قۆناغەدا من بە ئیزنی حیزب خۆم نامزەد کرد لە ڕانیە بەڵام سەری نەگرت... دواتر کە شوێنی نائیبی کۆیێ بە ئیستیقالە چۆڵ بوو حکومەت لێێ ڕاسپاردم خۆم نامزەد بکەم؛ بانگ هێشتنی هەولێر کرام، لەوێ پێم گوترا حکومەت بەرهەڵستیم لێ ناکات بەڵام من نەمسەلماند، پاش بەینێک کوردێکی دانیشتووی بەغدای وەزارەت دیدە خۆی نامزەد کرد و ئێمەش بەرهەڵستیمان نەکرد...<٢٧>

لە وەزارەتی (صالح جبر) هاوینی ١٩٤٧ کۆنگرەیەکی عەشایر لە شاری (حله) بەسترا. دوو سەرەک عەشیرەتی ئەو ناوە کە خەزووڵی ساڵح جەبر بوون لەو عالەمەیان گێڕایەوە و مەسرەفی سەرلەبەری کۆبوونەوەکە ئەوان کردیان، من لە بەغدا بووم، بانگیش نەکرابووم بەڵام چەند سەرەک عەشیرەتێکی دۆست بە زۆر بردمیان. کۆنگرەکە بە ناوی پشتگیری کردن لە فەلەستین بەسترا، ساڵح جەبریش ئامادە بوو و گوتاریشی تێدا خوێندەوە. ئەگەرچی کۆنگرە و کۆبوونەوەکە هیچی لێ شین نەبۆوە ئەمما بەڕاستی نان و پاتێکی ئەو ڕۆژە بەو هەزاران هەزار کەسە درا جێی گوتنەوەیە، وەها دابنێ ڕیزە ڕەشماڵێک بە درێژایی سەد مەتر، ئنجا بایداتەوە بە چەپدا بۆ ماوەی پەنجا مەتر ئنجا دیسانەوە سەد مەتری دیکە بابداتەوە تا دەگاتەوە کێشی هەوەڵ ڕەشماڵ، بە درێژایی ئەو مەودایانە مەشەمما ڕاخرابوون لە جیاتی مێز و سینی. حیساب بکە یەک ڕەوسەی پڵاوبرنج سەرتاسەری مشەمماکانی گرتبۆوە، سەدەها بریانیی بەرخ و پتر لە هەزار بریانیی عەلیشیش و مریشکیش بە دەور و نێوان ڕەوسەی پڵاوەوە، ئنجا چەندین مەرەگ و شیرنایی‌ی نایاب لە ڕۆخی ئەو بەر و ئەم بەری مشەمماکانەوە... دەست شووشتن بە سۆدە بوو لە جیاتی ئاو... ئاغایەکی کوردەواری گوتی: هەموو مڵکم بفرۆشم ئەم جەمەی تێنابێت. ئێمە ئەو ژەمەمان دیت، نانی سبەینە و شەوی ڕابوردووش هەروەها بووە...

لێرەدا شتێک دەڵێم مێژوو بۆی ناچێت: وەزارەتی ساڵح جەبر بە هەر نیازێکەوە بێت هانی خەڵقی

دەدا بۆ خۆ بەدەرخستن لە مەسەلەی فەلەستیندا. وردە وردە ڕێ خۆش کرا بۆ (مظاهرة). ساڵی ١٩٤٨ بە ڕەزامەندی حکومەت موزاهەرە زیادی کرد. دوای پشووی هاوینەی مەکتەبەکان موزاهەرە بە هۆی بەشداری کردنی ئاپۆرەی قوتابیان هێزی زیاد کرد، وێنەی بەرەو گۆڕان دەچوو. لەو وەختە هەستیارەدا وتووێژی ساڵح جەبر لە لەندەن دەستی پێکرد بۆ گۆڕینی موعاهەدەی کۆن بە موعاهەدەی (پۆرتسمۆث) لەگەڵ بریتانیادا. ئەو موزاهەرەیەی بە درێژایی ساڵ لە تەوژم بوو، لە تشرینیشەوە خەریکی وێنەگۆڕی بوو، بە ئاسانی و شێوەی ئالەتی کەوتە دژی پەیمانی پۆرتسمۆث و لە ئاکامدا بووە ئەو ڕاپەڕینە خوێناوییەی پێی گوترا (وثبە) و ساڵح جەبری لێ خست و پۆرتسمۆثی سڕییەوە... دەوڵەت پشووی درێژ کرد تا لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا پەیمانی بەغدای لەگەڵ چەند دەوڵەتێک، نەک تەنها بریتانیا، بەست...‹٢٨›

لە بەرەو کۆتاییی بەهاری ١٩٤٧ هەرایەکی عەشایری لە بیتوێن بەرپا بوو، هەرایەکە لەسەر پشکی بەرهەمە تووتنی جۆگە ئەمیریەکانی بیتوێن ڕووی دا. غەفووری ملکی خۆیانیان هەبوو، لە جۆگە ئەمیرییەکانیش بەشدار بوون، لەگەڵ خدری حاجیاغای پژدەریش کە لە دێی بایزاغای نزیک میرزا ڕۆستەم نیشتەجێ بوو هەمیشە لێکیان دەژەنی تەمای (حصة)ی جۆگەکان هەندێ براگەورەی خستە سەر باری دۆستایەتی لەگەڵ پژدەرییەکان. هەوڵی ڕەواندنەوەی ئەو تەگەرانە بێسوود بوو، کێشە کەوتە باری دروستایی شەڕ، پژدەر و خاڵەکانی من و ئاکۆ و – وابزانم – خۆشناوی پشت گەلی و مەندەمەرە و وردە تیرەی دیکەش یەک بەرە بوون... غەفووری بە سەرۆکایەتیی مەلا حەوێزاغا و بلباسیش بە سەرۆکایەتیی سمایلاغای سواراغا لە موقابیلدا... شەڕ دەستی پێکرد و هەرەمەی لەشکری مەلا حەوێزاغا خۆی نەگرت... لەسەر تەکلیف‹٢٩› لە خزمەت مامە شێخ نووری و خاڵە شێخ سەدری شێخ کەریمی بەرزەنجەدا چووین بۆ ناوبژی. ئەم هەرایە لە کتێبەکەی «حەماغای گەورە» دا درێژەی پێدراوە و باشتر ڕوون کراوەتەوە، لێرەدا دووبارە کردنەوەی بێجێ دەردەچێت، دەشبوو ئەمەندەشی لەسەر بنووسم چونکە بەشێکە لە گەشتی ژیانم. لێرەدا دەبێ بڵێم خاڵەکانم بەدڵ حەزیان لەو هەرایە نەدەکرد بەڵام لەبەر بەشداربوونی پژدەر نەدەکرا خۆیانی لێ بدزنەوە. شێخ حسێن هەوڵێکی تایبەتی دا بۆ هەڵنەگیرسانی هەراکە کە لێرەدا ڕێم نییە چۆنیەتییەکەی بنووسم بەڵام بێسوود بوو بەوەشدا فتیلەی هەراکە ئاگر درا... هەراکە بە زۆری لەشکری پژدەر و مەسرەفی شێخ حسێن بە ڕێوەی برد کەچی ناو و شۆرەتەکە بۆ یەکێکی دیکە ڕۆیشت و ڕەگی سەرۆکایەتیشی بۆ داکوتا...

وەک من لەم دنیایە دەگەم کەس لە هەراکە سوودمەند نەبوو، هەر زێدە پارووێکی کەوتبێتە کاسەی ئەم و ئەوەوە دەشیا بە تەبایی دەردەست بکرێت. ملک و بەراوێکی حکومەتیش کە بە لوولەی تفەنگ داپچێنرێت داهاتەکەی هەر دەبێتەوە مەسرەف کردن لە پاراستنی. چەند چاوەشێک دەهۆڵی بۆ دەکوتن و زورنا دەژەنن، شەڕناخێوییەکیش لە لایەن چەند خوێڕوانەوە لە ڕۆژی ڕاوە بەراز و بووک گواستنەوەدا بەرپا دەبێت کە هەمووی بایی دوو هەفتەی ژیانی ئاسوودە و بێ ئێشک ناکات.

ڕێی مەسڵەتی لە لایەن تەبیاتی نالەباری مرۆڤەوە دەبەسترێت نەک لە لایەن خودی بەرژەوەندەوە. لە خەریتەدا سەیری ئەو ناوچەیە بکەیت کە ئەو چەند هۆز و تیرە و تیرێژەی تێدا خەریکی جرت و فرت بوون

دەبینیت بایی ئەوە ناکات ناوەکەی لێ بنووسیت، خۆ ئەگەر بڵێیت هەر یەک لەو سەرۆکانە بە تەمای مەزنایەتی و پێشەوایی لە هەوڵ و تەقەلادا بووە، پێت دەڵێمەوە: گومان نییە لەوەدا کە هیچ ئاقڵێک تەمای نابێ بڵباس ئاکۆ بخوات وەیا پژدەر بتوانێ بیتوێن قووت بدات. مەزنەکان لەم ڕاستییە خەبەردار بوون بۆیە بوو هەر یەکە بەتەما بوو لە یارییەکەدا وەک لە یاریی دامەدا یەک بە دوو یاخود چۆغەدار لە دراوسێکەی بکات و قەپێکی لێ بگرێت. ئەو قەپ لێ گرتنە لەوە پتر نەبوو کە دەبۆوە بە ئەرک و مەسرەفی یەک بە دوو چۆغەدارەکە.

بیتوێن بە ڕێکی و تێکگەییشتن بخورابایە بۆ براگەورەکانیش سوودبەخشتر دەبوو، ئاپۆرەی وەرزێر و تووتنەوانیش پتری پێ دەحەسانەوە... بەڵام چ جێگەی سەرسووڕمانە عەشرەتی نەخوێندوو لە سەر سوودی مادی پێک نەیەن کە دەزانین هەر لەو دەمانەدا خوێندەوارەکانی بەرەی دیمۆکرات لە شارەکان نەیاندەتوانی لەسەر بەرژەوەندی نامادیش پێک بێن، کە هیچ تەماعی ملک و پارەی تێدا نەبوو. تۆ بڵێی لەم ڕۆژگارەشدا بتوانن پێک بێن؟ من بیتاقەی لەسەر نابڕم... بەر لە شۆڕشی ١٤ی تەمووز چەندی ویستم ئەو بنەماڵە کوردانەی کەوا ناوێکی کوردپەروەرییان پێوەیە برادەر و دۆست بن بە یەکتر بەڵکوو حکومەت حیسابێکیان بۆ دەکات و قسەیەکیان لە سوودی کوردەواری هەڵدەگرێتەوە، هیچم بە هیچ نەکرد... گوێزم بە گونبەتدا دەدا.

ساڵانی دوای دەرچوونم لە حقوق هەتا پاییزی ١٩٥٢ کە بووم بە حاکم لە سلێمانی ڕوویەکی تەقلیدیی هەبوو کە بەردەوام شەوانە لە ژوورەکەی دیوەخانی ماڵمان لە خزمەت مامم دادەنیشتین، دۆست و خزم و خۆییەکی سەری لێ داباین بەخێر دەهێنران، تا دەمی عادەتی بڵاوەی ئەو خەڵقە بەرەو ماڵی خۆیان، دانیشتنی هاوینان لە سەربان دەبوو جگە لەو چەند مانگەی ڕەزەوانیمان لە چنارۆک. لە چنارۆکیش هەموو هاوینێک جگە لە مێوانی ڕێبوار، برادەران لە خوێندەواری نوێ و لە دۆستی منداڵی و لە مەلا و فەقێی ئاشنا و خزمی دوور و نزیک دەهاتنە لامان، هەر تاقمە ڕۆژ و دوو ڕۆژ پێوەیان دەخافڵاین. خاڵەکانم لە دەرفەتدا سەریان لێ دەدایـن، چونکە ئەوانیش عادەتیان بە چوونە کوێستان گرتبوو. غەفوورییەکان بە براگەورەیەتیی مەلا حەوێزاغا و کاکەزیاد لە زەمانی باوکمەوە هەتا ئەو دەمانەی منیش دەچوومە چنارۆک عادەتیان گرتبوو شەو و ڕۆژێک لامان بن. ئەو سەردانانە گەلێک گەشاییان پێوە بوو بۆ ئەوان و بۆ ئێمەش.

لە ساڵی ١٩٤٦ەوە ڕادیۆی پاتریی وشک و لۆکسمان بردە چنارۆک، جێگامان بەرز بوو، لۆکسیش گەش، لە دوورەوە بۆ بەرچاوی شەوبینان دیار بووین. هەر لە هاوین و دەمەو پاییزی ئەو ساڵەدا هێندێک تەعمیراتی پێویستم کرد لە بەشێکی خانووەکەمان. لە ژووری دیوەخانەوە دەرگەم بۆ دوو ژووری دیکە کردەوە، یەکێکیان شوێنی نووستنی خۆمی تێدا بوو. لەو ژوورە تازەیەدا کە نوێکراوەی ژوورێکی کۆنمان بوو (ئەو ژوورەی بە منداڵی ٧ ڕووپیەم خستبوە کونی کێلوونەکەیەوە) شەوەهای زستانم بێخەو دەبردە سەر، لە پاش سەعات دوازدەوە یەک پاکەتی بیست جگەرەییم دەکێشا.

لە بەرەو کۆتاییی ١٩٤٧ نیزاعێکی سەر بە مڵکایەتیی دوو دێی قەسرۆک و گەلی گوڵان، کە هی جەلیزادانن، لە هەرێمی ڕانیە، هەڵوەستێکی نا لەباری لە نێوان ئێمە و کوڕانی سواراغادا سازاند.

پێشتر هەرگیز تا سواراغا بەرحەیات بوو لەگەڵ ئەودا تووشی نیزاع نەبووین، دوای خۆی بێتەجرەبەیی سمایلاغای کوڕە گەورەی و بەدگۆییی هەندێ دەست و پاوەندی فیتنەدۆست ئەو نیزاعەی نایەوە. شێخ مستەفا قەرەداغی موتەسەرریفی هەولێر بوو، جگە لەوەی دۆستی دێرینی باوکم بوو چاکیشی دەزانی حەق بە لای ئێمەدایە. حەق و وەفای تێکەڵ کرد و نیزاعەکەی بەپێی شەرع و قانون هەڵبڕیەوە. سمایلاغا، خوای لێ خۆش بێت، لە تەمەندا شلک بوو، قادراغا جارێ لەو تەمەنەدا نەبوو تەبیاتیشی ئەوە نەبوو حەز لە هەرا بکات... دوای دوو مانگێک هەڵی دایەوە، دیسانەوە شێخ مستەفا بێوەخرانی یەک ڕۆژ چارەسەر و بنەبڕی کرد. ئەم نیزاعە لە خۆوە فەرامۆش کرا و دۆستایەتیم لەگەڵ ماڵی سواراغا چۆوە ڕادەی کۆنینە...

پاش پلەی حقوق، دڵدار (یوونس ڕەئووف) کە کەوتە ژیانی عەمەلی و دەستی کرد بە مەحامات، مەیلەو خێرا بەرەو چەپ بۆوە، پێشتر لە لایەن فکری سیاسییەوە کوردایەتی دین و ئیمانی بوو، ئەمجار فیکری سەر بە کۆمەڵایەتیی بەرەو چەپ جێگەی خۆی لە ویژدانی کردەوە و تەنگی بە ئایدیالیزمەکەی دەوری حقوقی هەڵچنی. چەپایەتیی کورد باوەشی پێدا گرت، ئێمە برادەریمان بەردەوام بوو، هەرچەند بە ناچاری جوداوازیی بیروڕا سێبەرێک بەسەر پێوەندیی باب و کوڕ و جووتە براشدا دەهێنێت. دوای ئەو و من، وابزانم، بە دوو ساڵ سێ گەنجی دیکەی کۆیی لە حقوق دەرچوون، خوا لێ خۆش بووان کەریم تۆفیق و عومەر حەبیب لەگەڵ تەمەن درێژ بەکر ئیسماعیل کە ئێستاکە سەرۆکی دادگەیە لە حوکمی زاتی. کەریم تۆفیق بۆ وەزیفە ڕۆیی، عومەر و بەکر دەستیان دایە محامات لە کۆیێ و بە دڵ خەریکی پارتایەتیش بوون.

لایەنی تەقلیدیی ڕابواردنم کە بە کورتی باس کرا لایەنێکی تازەی کەوتە پاڵ کە یەکتر دیتنی سەر بە کوردایەتی بوو لەگەڵ ئەوانەی باوەڕی یەکەمیان قەومایەتی بوو ئنجا چینایەتی، وەختێک بەکر ئیسماعیل مەحەلی محاماتی کردەوە بە زۆری برادەران لای ئەو یەکتریان دەدیت. دوکانی ئەوتۆش هەبوو وەکوو مەحەلی بەکر بەننا کە ڕۆژانە دوو و سێ لێی دادەنیشتین و سەر و سۆراغێکی دنیامان لە یەکتر وەردەگرت. من پاش پلەی حقوق کە ئیتر مەشغەڵەتی ناچاریم نەبوو لە ماڵەوەم دەربهێنێت، وردەوردە خۆم تەسلیمی مەیلە بنەڕەتییەکەی تێفکرین و وردبوونە و بەراوردکردن و پێک گرتن کرد، شەونخونیم لە زستاندا وەها دەبوو هەتا دوای شەبەقی بەیانی دەوامی دەکرد... نانی سبەینەم لەگەڵ هی نیوەڕۆ یەکدییان دەگرتەوە. وەها دەبوو حەمە عەلیی ئامۆزام و فارووقی برام لەگەڵم بە خەبەر دەبوون هەتا دوو سێی پاش نیوەشەو، دوای ڕۆیشتنی ئەوان دەمامەوە لەگەڵ ئەو خەیاڵ و خوولیا و کێشەی فکری – ویژدانی کە دەمێک بوو نەخشەی مەعنەویاتی ڕەنگرێژ دەکرد.

کەسێکی مەراقی لە دڵدا بێت و مەراقەکە لە دە ساڵاندا فراژی بوبێت و تێکەڵ بە پرسیاری زلی سەر بە چارەنووسی قەومایەتی و مرۆڤایەتی بوبێت و وردە حیسابی ئەدەب و هونەر پەراوێزی بە دەورەدا کێشا بێت و گرفت و تەگەرەی باری کۆمەڵایەتی و شەخسی لە دڵیدا بجریوێنێت خۆیشی نەفسێکی شەففافی هەبێت بێگومان شەو و ڕۆژی لێ بەرەواژ دەبن بە تایبەتی کە بەرەواژ بوونی شەو و ڕۆژان

خەلەل بە بەرژەوەندی نەگەیەنێت... گەلێک شەوی زستان دوای سەعات ٢-٣ی پاش نیوەشەو لە ڕێی ڕادیۆوە بەرەو پیری بەیانی و ڕۆژەوە دەچووم. ئیستگە بە خەبەر دەهاتن بە پێی ئاردانوێژیان، کە تێشیان نە دەگەییشتم، هی ڕۆژهەلاتی دوور بوون کە هەوەڵ جار فەجر لەوێ دەپشکوێت. ئنجا پێ بە پێی کرانەوەی ئیستگەی یەک لە دوا یەک لە ماوەی یەک دوو سەعاتدا فەجرم دەگەیاندە سەنغافۆرە و هیندستان ئیتر لەگەڵی دەهاتم هەتا (بلبل الاذاعة)کەی بەغدا چەهچەهەی دەکرد.

ئەم گەشتە خەیاڵییە بە سەر شەپۆلی بێ تەل و تریفەی خۆردا ڕاڕەوێکی بۆ دەکردمەوە لە نێوان جیهانی مادی و نامادیدا بە وشە و نووسین وەسف ناکرێت. هەر ئەوەندەم پێ دەگوترێ کە بەخەبەر هاتنی هەستی قووڵایی دەروون تا ئەوەی تێکەڵ بە هۆش و هەستی دیارەوە دەبێتەوە بژێوێکی ڕوحیی ئەوتۆ لە تێکڕای هەبوونی مەعنەویی مرۆڤ دەگێڕێت لە چ سەرچاوەیەکی دەرەوەی لەش و نەفسی مرۆڤەکەوە هەڵناقوڵێت، سەد هەزار دەرسی هۆشەکی و نەفسی و سیاسی و سۆفی و ئەدەبی ناگاتە بەرگوێی مێشکۆڵەی ناو ئێسقانی مرۆڤ وەک کە گەرمایی ناو مێشکۆڵە و خوێن و تەوژمی هەست و نەست پشکوێ ئاگا کردنەوە بە گیانییەوە دەنێت. حەزیش دەکەیت بڵێ: وەک کە مۆرفینێ لە خۆ بێ ئاگا بوون لە مەلاشووی هەست و هۆشی دەسوێت چونکە لەو بارە خز و لەقەدا بە خۆ زانین و خۆ ون کردن دەگەنەوە یەکتر.

لەو شەوە ڕوون و لێڵ و تاریکانەدا زۆر جاران لە هەست و هۆشمدا سنووری (اضداد) بۆ ماوەی کورت هەڵدەستا و تێکەڵ دەبوون. وەها دەبوو ئەو ئاواتە یەکجار دوورەی حەز و تامەزرۆییمی وەکوو مووکێش بۆ خۆی ڕادەکێشا و هەستی ختووکەم دەکرد لەو شوێنانەی دەروونمدا کە ڕەگی حەزەکانمی پێوە بەند بوون وەها دەبوو تێکەڵییەکی بوونم لەگەڵ هەموو دنیادا تا ئەوەی دەبوومە دڵۆپێکی دەریاکەی کە جودا نابێتەوە لێی، ئا ئەو تێکەڵییەم دەیکردمە دراوسێی ئاواتە دوورەکەم و لە دەمی وڕێنەی خۆ ون کردندا دەستم دەبرد بە سەحی بکەمەوە... حەفت زستانی نێوان ١٩٤٥ و ١٩٥٢ بۆ من بووە قاڵبێکی کە بنیادەمی تێدا دادەڕشترێت: بنەمای بیروڕا و قەناعەتی دواڕۆژم بەرانبەر زۆرینەی پرسیارە بنەڕەتیەکانی مرۆڤ وڕووژێن لەشەوانی ئەو زستانانەدا گەڵاڵە کران هێندێکیشیان یەکجارەکی بنیات نران وەک کە بە عەرەبی نووسیبووم:

١- ليس قصاري العقل ان يمتنع عن تفسير الاشياء التي لا يفهمها ولكنه يفسرها تفسيرات خاطئة.

٢- يفعل الانسان ما يعتقد انه مصلحة مادية أو معنوية وقد تكون مهلكة في حقيقتها.

٣- العقل عامل التطور التاريخي و الاجتماعي... وليس الحاجة المادية والا كانت الحيوانات كلها تتطور كالانسان لانها جميعا تشابه الانسان من حاجاته المادية الاساسية مثل الجنس و الاكل و الحماية...

ئەم بنەمایە زلانە و هی دیکەش و لەوان بچووکتریش زادەی ئەو ساڵانەن.

گەلێک جاران بە درەنگەوە خۆم خەریکی ڕەسم دەکرد بە قەڵەمی خۆنووس لەسەر کاغەزی عادەتی... شەوێکیان لەبەر نموونەی ناو گۆڤارێکی ڕەنگاوڕەنگ وێنەی کچێکی جوانم کێشا هەر بە قەڵەمی خۆنووس دەتگوت نموونەکە لە ئاوێنەدا ڕەنگ دەداتەوە هێندە چوون یەک بوون کاتێک لێ بوومەوە

لۆکسەکەم کوژاندەوە، دنیا تاریک دانەهات تومەز خەریک بوو ڕۆژ هەڵدەهات ئەوسا کارەبا لە کۆیێ پەیدا نەبووبوو.

لە هاوینی ١٩٤٧ ڕێم کەوتە سلێمانی، هۆی ئەو هەڵکەوتەم بە بیردا نایەت، ڕەنگە دەخلێکی بە سەر حیزبایەتی وەیا سیاسەتەوە هەبووبێت چونکە تەلەفۆنم لەگەڵ جەلالی حامید بەگی جاف کرد بە خۆی و سەیارەیەوە هات، من و حمزە عەبدوڵڵای سکرتێری ئەوسای حیزبی پارتی برد بۆ هەڵەبجە‹٣٠›. سکرتێر خۆی شاردبۆوە و بە نهێنی دەژیا بەڵام لە سەیارەی ماڵی حامی بەگدا ترسی نەبوو، لە هەڵەبجەش سێ شەوان لە ماڵی حامید بەگ مێوان بووین، لە خانوویێکدا دابەزین کە بورهان تازەی دروست کردبوو تێیدا بووبوو بە زاوا و باوکی هەوەڵ کوڕی. چوونەکەمان هیچ سیاسەتی پێوە نەبوو بەڵام پێوەندی من بە سکرتێرەوە و ڕێک خستنی ئەو سەفەرە بۆ هەڵەبجە لە سیاسەت خاڵی نەبووە ئیتر هەر چۆنێک بووبێت جەلال خۆی ئێمەی هێنایەوە سلێمانی. ئەمە یەکەم دیدەنیم بوو لە هەڵەبجە.

دەبوو پێشتر بڵێم من لە پاش ساڵی ١٩٣٩ کە پۆلی پێنجەمی سانەویم بە سەرنەکەوتوویی لە هەولێر بە جێ هێشت، ڕێک نەکەوت باداوە ببینمەوە هەتا بەهاری ١٩٤٦ مەلا ئەفەندی لە شەوی نێوان ١٩٤٢ و ١٩٤٣ کۆچی دوایی کرد، کە باداوەم دیتەوە تەعمیرات و بەسەرەوەنانێکی زۆر لە دیوەخانەکەی کرابوو. عیززەددین ژوورێکی خۆی بە تایبەت بەر لەو تەعمیراتە کردبوو، ڕێگەی بەسەر دیوی ماڵەوە و دیوی دیوەخانەوە هەبوو، بە پێی ئارەزۆ پێوەندیی ئەو ژوورە بە هەرلایەک مەبەست بایە دەبڕا یاخود دەکرا. لەو ژوورە ماوەی درێژ بە یەکەوە تەنها ماینەوە و قسە و ڕازێکی لەو ساڵانەدا کەڵەکەی کردبوو دەرفەتی هەڵڕشتنی چنگ کەوت. لەبیرمە یەکەم جار گۆرانیی (حياتي أنت)ی عەبدولوەهابم لەو ڕۆژانەدا بیست، تا بڵێی کاری تێکردم ئێستاش هەروەهایە.

لە ساڵی ١٩٤٦ەوە کە ڕادیۆم پەیدا کرد، ئاهەنگی مانگانەی کەلسووم لە قاهیرە بوو بە گەشایی شەوێکی پەنجەنیشان لە ماڵەکەمان. من و فارووق و خوشکەکانم لەگەڵ بەشێکی ئامۆزاکانم لەو شەوەدا هەتا ئاهەنگ بەسەر دەچوو بۆی دادەنیشتین. خواردنی عادەتی لەو شەوەدا دەخرایە دوای سەرەتای ئاهەنگ کە دەوری دە و نیوی شەو دەستی پێ دەکرد، ناوناوە دایکم و بە دەگمەن مامیشم بەینێکی بۆ دادەنیشتن. کەلسوومی ئەوسا کە جارێ دووچاری نەخۆشی نەهاتبوو لە لایەن دەنگەوە هێزێکی بێسنوور بوو، کە دەکرایەوە وەک بورکان دەتەقیەوە خۆی و گوێگرە هەستیارەکانی بەسەر شەپۆلی ئەو دەنگە موعجیزەیەیدا بەرەو «مطلق» و «ازل» و «ابد»ەوە دەبرد کە جۆرێک لە جۆرە تەماوییەکانی «خۆدۆزینەوە»ی لە ناخی نەستدا هەڵدەقوڵاند دەبوو بە مەسلەتی کردنی مرۆڤ لەگەڵ خۆی و لەگەڵ بوونەوەردا. لەو دەمانەدا کە دەنگەکەی سنووری وەهم و ورێنەی دەبەزاند و بەسەر موستەحیلدا زاڵ دەبوو، لە تێکرای ئەو ئیبداعە ئاسمانییە توانا بەدەرەوە هەستم دەکرد ئەو جوانی و تەواوی و ئارامی و نەرمایی و شیرنایی‌یەی گیانی بنیادەم وەکوو منداڵی شیرە خۆرە بە لێوان بۆی دەگەڕێ وا لە ناو لەپی دەستیدایە پری هەناویەتی... لێی دەچۆڕێتەوە. ئاهەنگ لە نێوان ٣،٣٠ – ٤ بەیانی بەسەر دەچوو ئینجا هەر کەسە بە خۆی و زەنگوڵەی ناو دڵی خۆیەوە بۆ زیندەخەوەکانی ڕەنگاوڕەنگی پاش ئاهەنگ و پێش نووستن خشکەی دەکرد. دەمایەوە من کە بەینێکی دیکەش لەگەڵ خۆم و تریفەی بیرکردنەوەدا دەمامەوە...

کەلسووم لە زستانی نێوانی ١٩٤٩ و ١٩٥٠ دا نەساغ کەوت. سەفەری کرد هەمووی ٤-٥ جاران توانی بۆ فەلەکە کۆنەکانی خۆی بەرزبێتەوە، پاش شۆڕشی تەمووزی ١٩٥٢ بە دوو ساڵێک دیسان تووشی هاتەوە لەم جارەیاندا چوو بۆ خەستەخانەی بەحریەی ئەمەریکا کە تەنها بۆ مرۆی زۆر مەزن کراوەتەوە... ئەمجارەیان چاوەکانی نەختێک لە قەپێلک بە زەقی مانەوە هەتا مردنی لە ١٩٧٥...

لە دوای ساڵی ١٩٤٦ەوە نەگبەتی داکشانی داهاتی تووتن تا ئەوەی لە زۆر باردا تەنها زەرەری بۆ خاوەنی بەرهەم دەهێنا خۆی بە تەواوی دەرخست، لە فەحسی ساڵێکیاندا بە لیژنەی فەحسم گوت کە هەموویان ناسیاوم بوون و پەرتان پەرتانیان بە تووتنەکەمان خست، گوتم : سوێندی لەسەربێت دەسەڵاتم هەبوایە هەمووتانم حەبس دەکرد. ساڵی ١٩٤٨ قات و قڕی پەیدا بۆوە دەوامیشی کرد تا دوای ١٩٥٠.

ئەو ساڵەی ١٩٤٨ بە نقەنق دەخشی ئێمەش لەگەڵیدا پاش زەرەرە قورسەکەی کڑە تووتنی ١٩٤٦-١٩٤٧ وەکوو نەساغ دارەدارەمان بوو. ئەو ساڵە مەلۆتکەی لە هەناودا هەڵگرتبوو، بەغدا دژی موعاهەدەی پۆرتسمۆث هەڵستا، حکومەت بە ئاگر وەڵامی دایەوە... کوشتاری لێ پەیدا بوو... بەغدا دانەمەزرا، شاری دیکەش کەوتنە جموجووڵ... مەکتەبەکانی بەغدا و شوێنی دیکەش داخران... قوتابییەکان کە گەڕانەوە بۆ شارەکانیان کارەساتی بەغدایان دەگێڕایەوە بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە مەیلی حیکایەت بە قسەگێڕەوەی دەکات و گوێگریش لێی خۆشتر دێت... لە بەرەو کۆتاییی ساڵ بوو (ڕۆژەکەم بۆ دەست نیشان ناکرێت) ساڵح جەبر لێ خرا... دنیا هەڵستا... من لە کۆیێ بووم کە شار سەرلەبەری کەوتە موزاهەرە، ئەو ڕۆژە شیرازەی کۆمەڵایەتی شارەکە، وەکوو هەموو ئەو شوێنانەی موزاهەرەی ئەوتۆیی تێدا بوو، لە بەریەک هەڵوەشا. تا ئەو ڕۆژە کەس خۆی لە کەس ئاشکرا نەکردبوو، بێدەنگ لە ژوورەوە خوێنی خوێن گەرمان دەکولا. هەموو چینەکانی شار بەشدار بوون لە پێشیانەوە تاقمی مەلاکان دەرۆیشتن کەچی (بمرێ، برمێ) دەتەقییەوە. یەکێک لەو خوێن گەرمانەی ئەوسا کە زووتر بە چەند ساڵێک لەبەر نالەباریی ڕەفتارەکەی لە مەهاباد دوور خرابۆوە چی نارەوا بوو لە تۆڵەستاندنەوەی خۆیدا بە کوردایەتییەکەی مەهابادی گوت. عەیبی گەورەی لێ گرتن بەوەدا کە (انفصالي) بوون... دز بوون...

موزاهەرە دەوامی کرد هەتا لای نیوەڕۆ عەلی عەبدوڵڵا، بەرپرسی پارتی لە کۆیە، داوای کرد بڵاوەی لێ بکرێت، خوێن گەرمێکی ئەوسا فرتکی بۆ سەر بەرزاییەک بەست و گوتی: چۆن دەچنەوە ماڵتان بێ ئەوەی خوێن برژێنن... ماڵەکانتان چی تێدایە؟ خۆ گیاشی لێ نییە وەکوو ئاژەڵ بیخۆن...

٣٨ ساڵ و چەند مانگێک بەسەر ئەو ڕۆژەدا تێپەڕیوە تا کاتی نووسینی ئەم دێڕانە ١٢-٧-١٩٨٧. لەو ماوەیەدا دروشمی سیاسی نەبووە موفلیستر لە دروشمی هاندانی کورد بۆ کوشتنی کورد. وەی قوڕ بەسەر نەزان و نەفام!

حەمزە لە عەبباسی چی !!

بە هەمە حاڵ زمانەی ئاگری قەپوقیڕی ناوخۆییی خەباتگێڕان وەها درێژ بۆوە لەبیری بردنەوە (وثبە) بۆچی و دژی کێ ڕووی داوە.

لە نەورۆزی دوای وەسبە کە دەکەوتە مارتی ١٩٤٩ ئیجازەی دوو ئاهەنگ وەرگیرا یەکیان بە ناوی من بۆ پارتییەکان ئەوی دیکەش بە ناوی دڵدار بۆ چەپەکان. بەزمی ئێمە زووتر بوو، من گوتارێکی عەرەبیم

خوێندەوە بە سەرناوی «تحية الشهداء». تا ئەو دەمە جوانترین نووسینم لە عەرەبیدا ئەو نووسینە بوو. شەوی ئاهەنگەکەی بەدوادا دەهات خەریکی بووم، لای بەیانی لێی بوومەوە. لە وەسفی شەڕی سەر پردەکەی بەغدا شتێکی نازدارم نووسی، دوای باسی هەڵمەت و هەڵمەتی بەرانبەر لە گەنجان و هێزی حکومەتەوە کە مێژوو تێیدا شێوابوو نەیدەزانی سەرکەوتن بۆ کام لا بنووسێت هەر لەبیرمە چیم گوتووە:

وفي هذة اللحظة الحاسمة الخطيرة اذ ارتبك التأريخ المذعور وضاعت معالم النصر والهزيمة قذف بركان الحق من وقود ثورته جمرة مشتعلة الحشا في صورة فتاة، اي وربي فتاة تصطفق في يدها راية ملطخة بالدم وينعكس من عينها بريق من عناد الشعب الثائر وفي صدرها تتماوج صرخة الانسانية المندفعة نحو هدفها الاسمى وترتسم على ثغرها بسمة الأطمئنان الى النصر الأكيد. تقدمت الصفوف فكانت من الطليعة الدامية للحشد الصاخب بمثابة السنان من نصل الرمح، تقدمت واهابت بالحشود الكثيفة ان تقدمي فتدفقت كسيل العرم لا يردها موت ولا يصدها قضاء واكتسحت ما امامها من صروح الظلم و معاقل الطغيان... عند ئذ خفض التأريخ هامتة إجلالا وسجل النصر العظيم للشعب العظيم. وما كان للتأريخ ان يفعل غير ذلك...،

ئەم نموونەیە لە کۆتاییەکەیدا گوتەیەکی تاقانەی زێدە بایەخداری خوا لێ خۆش بووی مامۆستا سابیر ئیسماعیلم بە بیر دەهێنێتەوە. دوای ئاهەنگ لە نادی موەزەفان یەکدیمان گرتەوە بە دڵ پیرۆزبایی لێ کردم و گوتی، ئەم «وما كان للتاريخ ان يفعل غير ذلک» بە لامەوە سەرکەوتووترە لە قسەیەکی ئیلیا ئەهرەنبورگ کە لە ئاست بەرگەگرتنی لینینگرادا بەرانبەر هجومی ئەڵمانەکان گوتی «وابى التأريخ أن...» تێبینی مامۆستا سابیر بەڵگە بوو لەسەر ئەوەی کە مێشکێکی روونی هەبوو، لە ساکارییەوە قسەی ئەوتۆیی نەدەکرد بە خاترانەش بۆ لای شۆرەت و ناو و دەستەڵاتی دانەدەشکاند، رەحمەت لە گۆڕی. لەو گوتارەمدا بایەخێکی زۆریشم دا بە پێویستیی یەکگرتن لە ئاست پلانی دوژمنانی دیموکراسی. پاش ئەوەی گوتم لە وەسبەدا هەر تاقمە و هەر بیرورایە بێنبرکێی بوو بۆ پتر جانفیدایی دەتگوت جوداوازی بیرورا هێزێکی هەرەگەورەی سەرکەوتنەکە بوو. ئنجا دەڵێم: «ايها العاملون في حقل الوطنية والراسخون فيه قدما!! لا تتفرقوا فتفشلوا فتذهب ريحكم...» ئیتر قسەی دیکەی ئەوتۆیش هاتن کە لەبیرم نەماون. بە داخەوە ئەم گوتارەم لێ ون بوو نازانم چی بەسەرهات...

پاش وەسبە بۆ ماوەیەک کە جارێ گورەکەی نەوەستابوو، زوربەی خەباتگێران کە هەرە زۆریان باوەڕی چینایەتییان تێدا خەست بوو وەهایان دەگوت و دەکرد دەتگوت ڕۆژی حەشرە تەرازووی خێر و شەڕان هەڵخراوە خەریکە بەهەشتی و جەهەندەمییان لێک دەکاتەوە. بەڵام دەرکەوت هەمووی وڕێنەی هەرزەکاری بوو بەلامەوە چاکیش بوو تەرازووەکە نەکەوتە دەست هەرزەکار دەنا ئەغلەب بەهەشتی دەبردرانە جەهەندەم. بەهۆی دووبەرەکی و سێبەرەکییەوە سەرگوڵ و بنکری خەباتی ئەو ڕۆژانە و دواتریش وەکوو قاووت ڕەشەبا بردی. بێگومان منیش لەوانە بووم هەوڵی بێفیرۆیان دابێت بەڵام هەربایی زەکاتی خەڵقەکەم زەرەر لە خۆم و عالەم خستوە چونکە تیژڕۆیی و پەرگیری لە تەبیاتمدا نەبووە. ئەوەی توندوتیژە هەر بخەوێت سوود دەبەخشێت کە بە خەبەر هات نەعووزو بیللا...

کێشەی یانەی سەرکەوتن

ئیجازەی یانە لە لایەن دەستەیەک لە پیاوە ناسراوەکانی کوردی بەغداوە وەرگیرابوو. سەرۆکی ئەمین زەکی بەگ بوو، ئەمین عامەکەی مامۆستا مەعرووف جیاوۆک بوو، هەر خۆیشی خاوەن دەستەڵات و قسە رۆیشتووی یانە بوو. ئەندامەکانی ئیدارەی پیاوی ناسراوی بێتەرەف بوون تەنها مامۆستا بەشیر موشیر سەروکارێکی لەگەڵ قسە و حیکایەتی سەر بە سیاسەت هەبوو، ئەویش لە سنووری وتووێژدا نەک کردەوە.

ساڵی ١٩٤٥ گەنجان کە بەشێکی چالاکیان ئەندامی حیزبی هیوا بوون و تەجرەبەی چالاکیی نهێنییان دیتبوو، هەبوونی یانەیان بە هەل زانی بۆ ئەوەی لەو رێگاوە خزمەتێکی ئامانجەکانیان بکەن. ئەم حیسابەیان ئەگەر چووبایە سەر و دەستیان بەسەر کاروباری یانەدا گرتبایە دەربوونەی خێر و چاکەیەکی بۆ دەکردنەوە ئەویش بە مەرجی بێ هەڵپەیی و رازی بوون بە مومکین دەنا لە یەکەم هەنگاوی تێژرۆییباندا یانە و سوودی یانەیان دەدۆڕاند.

لەو ساڵەدا ژمارەی قوتابیی کورد لە بەغدا زیادی کردبوو بایی ئەوەی هەموو لایەنێک هەستی پێ بکات، حیزبی هیواش تەمای هەبوو لە چەندایەتی و چۆنایەتیی ئەو گروپە قوتابییە سوود وەربگرێت کە یانەی سەرکەوتن یەکێک لەو بنکە سوودبەخشانە بوو دەشیا لە رێی زۆربوونی قوتابیی ئەندام تێیدا ببێت بە ناوچەیەکی رۆشنبیری - سیاسی بەرەو قەومایەتی. لەلایەن خوا لێ خۆش بووی مەعرووف جیاوۆکیشەوە چ نابەرژەوەندیێک لەوەدا نەبوو قوتابی دۆست و ئەندامی یانە بن، بە پێچەوانەوە قوتابی باشترین سەنگی سیاسی دەبەخشێت بە کەسێکی بیەوێت نمایشت بکات و گرنگیی خۆی بە خەڵق و حکومەتیش رابگەیەنێت.

من لەو ساڵەدا ئەندامی ئیدارەی نادی بووم بەڵام نازانم چۆناوچۆنی. لە دوای ئەو ئاهەنگە باس کراوەی کە لە یانەی سەرکەوتن بە بۆنەی تێپەڕینی چل رۆژ بەسەر مردنی باوکمدا بەسترا مەرحەبای گەرموگوڕم لە جیاوۆک وەردەگرت، هەروا دۆست بووین هەتا بەهاری ١٩٤٥ کە هەڵبژاردنی دەستەی کارگێڕانی یانەی تێدا دەکرا. جیاوۆک گومانێکی نەبوو لەوەی قوتابییەکان رێ بەدیییان لەگەڵدا دەکرێت و چ پێشبینیی نەدەکرد لە پەیدا بوونی گرفتێکی گەورە یان بچووک. لە رۆژی هەڵبژاردندا جیاوۆک چەند ناوێکی پێشـنیاز کرد بۆ ئەندامەتی، کەچی بەرەی حیزبی هیوا لیستەی خۆی هەبوو. کە دەنگ درا و دەست کرا بە ژماردنی پشکی هەر کەسەی لەوانەی دەنگیان پێ درا بوو دەرکەوت نامزەدەکانی جیاوۆک، لەوانەی کۆن بوون لە ئەندامەتی تاکێکیان دەرناچێت. سەغڵەتی بە جیاوۆکەوە دیار بوو تا بەرەو کۆتاییی ئەژماردنی دەنگەکان ئیتر خۆی پێ نەگیرا و دەریبڕی کە لەبەر بێتاقەتی چی دیکە ناتوانێ لەو رۆژەدا سەرپەرشتیی کارەکە بکات و دەبێ پاشماوەی دەنگەکان سبەینێ لە کاتی ئێوارەدا بژمێردرێن و لێک بکرێنەوە. چەندی قوتابییەکان و سەرکارەکانی هیوا هەوڵیان دا ئەو وەخراندنە نەکرێت بێسوود بوو، جیاوۆک سوور بوو لەسەر هەڵوەستی خۆ. ئەوەی راستی بێ ئەوەندە دەنگەی مابوو نەتیجەی

نەدەگۆڕی بەڵام چ دەکەی لەگەڵ قیلەشەرعان کە دەبێ هەموو دەنگەکان بخوێندرێنەوە و بە سەرپەرشتی کردنی ئەمین عامیش بێت؟ جیاوۆک لە ئیلحاحی قوتابییەکانەوە متمانەی قورسی دا کە سبەینێ لە میعاددا هەڵبژاردنەکە بە ئەنجام دەگەیەندرێت...

سبەینێ جیاوۆک بەیاننامەیەکی لە ڕۆژنامەکان بڵاو کردەوە بە بەتاڵ کردنی ئەو هەڵبژاردنە... چەند هەوڵ درا بۆ گۆڕینی ئەو بڕیارەی بێسوود بوو‹٣١›. تەنانەت لای ئەمین زەکی بەگ کۆبوونەوەیەکیش کرا لەگەڵ جیاوۆک منی تێدا بەشدار بووم بە سیفەتی ئەندامیەتیم لە دەستەی ئیدارە... لەو کۆبوونەوەیەدا جیاوۆک وەهای ڕانواند کە من هەر لەوێش نیم، زەکی بەگ نەساغ بوو لەماڵەوە دەرنەدەچوو کۆبوونەوەکە نەزۆک و بێلزوومیش بوو. دوای ڕۆیشتنی جیاوۆک زەکی بەگ دڵگیریی خۆی دەربڕی لە ئاست ئەوەی ڕوودەدات بێ ئەوەی ناوی جیاوۆک بهێنێت بەڵام مەبەستیشی دیار بوو لە قسەکانی.

من کە گەڕامەوە لای قوتابییەکان ئامۆژگاریم ئەوە بوو واز لە یانە بهێنن و خەریکی خۆ ئامادەکردن بن بۆ ئەزموون، گوتیشم من خۆم لەم دەمەوە کەم و زۆر تێکەڵ بە هیچ سەروبەرێکی ئەم کێشەیە ناکەم... بەڵام بڕیاری هیوا شتێکی دیکە بوو، نەشرەیەکی نهێنیی بەشەو لە بەغدا بڵاوکردەوە هێرش بوو بۆ سەر جیاوۆک و حکوومەتیش. دوو ڕۆژێکی برد و نەبرد کۆمەڵێک لە قوتابی و ئەوانەی پێوەندییان بە هەرای یانەوە هەبوو گیران لە مانە، عەلائەددین سەجادی، عەبدولقادر قەزاز، کاک حەمەی خانەقا، جەوهەر عەزیز دزەیی، کانەبی عەزیز دزەیی، و هی دیکەش.

ڕێکەوتێکی دەگمەن ئەوە بوو، کاکە حەمە نامەیەکی پێ بوو لە میرحاجی وەرگرتبوو بۆ کاربەدەستێکی مفەوەزیەتی ڕووس کە یارمەتیی مستەفا خۆشناو بدات بە سفارش کردنی کاربەدەستانی ڕووس لە دیوی کوردستانی ئێران بەڵکوو یارمەتیی دەدەن تا لەوێ بحەوێتەوە. نامەکە بە ئەسڵ مستەفا بۆ میرحاجی ناردبوو کە بە مفەوەزی ڕووسی بگەیەنێ، ئەویش دابوویە کاکە حەمە چونکە خۆی لە ژێر موراقەبەدا بوو کاکە حەمە ئەم کاغەزەی لە دەست گیرا. بۆی ڕێکەوت کاک حسێنی کاکی تێ بگەیەنێ کە بە میرحاج بڵێ خۆی دەرباز بکات کاک حسێنیش بێوەخران میرحاجی خەبەردار کرد و ئەویش بۆی دەرچوو. لە مانگێک پتر ئەم کۆمەڵە لە حەپس مانەوە. تاوانی کاکە حەمە گەلێک گەورەتر بوو لە هی هەواڵەکانی، بەربوونیشی ئاسان نەبوو. باوکی هاتە بەغدا هەوڵێکی زۆری دا هەتا توانرا لە تۆمەتی کاغەزەکەی مستەفا خۆشناو ڕزگار بێت ئەوسا خوا لێ خۆش بووی ئەحمەد موختار بابان وەزیر بوو، مەردانە بۆی وەستا و هەڕەشەی ئیستیقالەی نایە بەر حکومەت ئەگەر هیچی لێ بکەن... ئەوانەی قوتابی بوون لەو حەپسانە ڕۆژانی ئیمتیحان بە خەفارەتەوە دەنێردران بۆ حقوق، دوای ئیمتیحان دەبردرانەوە بەندیخانە... پاش چەند مانگێک درانە عورفی، بەڵام عورفی مەسەلەکەی بە هەند هەڵنەگرت، تۆمەتە زراوڕژێنەکەی کە ئیعدامی بەدواوە بوو نەچوە مجێزی سەرۆکی عورفی کە دۆستی باوکی هەندێک لە گیراوەکان بوو، بە شایەدیی مامۆستا جەوهەر عەزیزیش کابرا پیاوێکی مەرد و بەشەرەف بوو.

بە چاوێکی بێتەرەفانە سەیری ئەو کێشەیە دەکەم کە لە ماوەی ٤٢ ساڵ دوای ئەویشەوە تەجرەبەی دنیای بۆ ڕوونتر کردووینەوە و دەڵێم چ پێویست نەبوو پرسیارێکی وەها بچووک ئەو هەموو شیر و تیرەی بۆ هەڵبگیرێت. کە بەرژەوەندیش پێوانەمان بێت دەبوو گەنجان ڕێبازێک بگرنە بەر بتوانن تێیدا بەردەوام

بن و بە قۆناغ بگەن. خەبات هەر بریتی نییە لە تێشکان و گیران و بەستران. یانەی سەرکەوتن قەڵای دمدم و (دیان بیان فۆ) نەبوو بە هێز داگیر بکرێت، کەسیش نازانێ ئەنجامی سەرکەوتنی قوتابییەکان لە هەڵبژاردنەکە چی دەبوو، سەری بە کوێ دەگەیاند، گەنجان لە نێوان خۆیاندا چییان بەیەکدی دەکرد... دەبوو جیاوۆک نەترسێن، بە نەرم و نیانی لەگەڵیدا بێن، نەختێک ئارەزۆی ئەو و نەختێکیش هی گەنجان بێتە دی. ئەگەر ئەم ڕەفتارە لە چەژی هیوا و گەنجان شیرن نەبوو پێی نەدەویست لە سەرەتاوە لە یانە نزیک بکەونەوە. جیاوۆک لە ئاکامدا ئەو پەرتان پەرتانەی بە گەنجان یەخست و خۆیشی بوو بە موتەسەرریفی سلێمانی کەوا هەرچەند بە لای منەوە هەڵکشانێک نەبوو ئەو هەموو تاکتیکە نالەبارە بهێنێت بەڵام بە لای جیاوۆکەوە مەبەستێکی بنەڕەتی بوو، ناشزانم بۆچی هیچ هەڵکشانی دیکەی بە دوادا نەهات. بێگومان کەسانی دیکەش هەبوون لە تاریکیدا خەریکی تەڵە نانەوە بوون بۆ ڕاوکردنی سوود و چاکەیەکی لەو هەرایە برەخسێت. لەو ناوەدا گەنجان مازووچنی کون لە پاشۆڵ بوون بە ئەرکێکی لە پێویست بەدەرەوە. (بەغدا، ١٩٨٧/٧/١٣).

پێویستە بڵێم چوونی حەپسەکان لە حەپسخانەوە بۆ ئیمتیحان هەموان ناگرێتەوە، مامۆستا جەوهەر عەزیز دەگێڕێتەوە بۆم کە خۆی و کانەبیی برای بەیەکەوە لە ژوورێک حەپس بوون، ڕۆژانی ئیمتیحان جحێڵەیەکی سەر بە تەحقیقاتی جنائی لەگەڵیان دەردەچوو، جێگەیەکی بە ژووان دادەنا کە نیوەڕۆ لەوێ یەکدی بگرنەوە ئیتر دوای ئیمتیحان و سەردانی ماڵەکەیان بە ئارەزۆی خۆیان دەچوونەوە بۆ ژووانەکە، کەیفیان لێ بایە هەڵدەهاتن. کابرای تەحقیقات دەمی چەور دەکرا و چاوی دەپۆشی. بە مامۆستا جەوهەرم گوت ئەمەیە دز و ماڵخۆ یەک بن گا بە کولانکەدا دەبەنە دەر.

بەشێک لە حەپسەکان قوتابی نەبوون تا بچن بۆ ئیمتیحان کاکە حەمەش بە هەڵوەستی ئەحمەد موختار بابان و دۆستەکانی سەیدی خانەقا بەر لە کاتی ئیمتیحان بەردرا، ئەو و من، لە دوو ژووری ئۆتێلی تروکادێرۆ دەژیاین. من ژوورەکەی ئۆتێل ڕەشید، کە بەیەکەوە لەگەڵ دڵدار دوو ساڵان تێیدا بووین، دەستی نەدەدا بۆم کە خۆمی تێدا ئامادە بکەم دوای ئەو هەموو غیابە و نەخوێندنە. ماوەیەک بەر لە ئیمتیحان گوێزامەوە بۆ تروکادێرۆ بەڵکوو لەو دەوروبەرە ئاسوودەترەدا بتوانم بەنی ڕۆژگار پتر هەڵبکەمەوە. یوونس هەموو ڕۆژێک لە دوای نانی سبەینەوە لەگەڵماندا دەبوو هەتا دەمی نووستنی شەو، هەندێ جار نانی سبەینەشی دەهێنا لای ئێمە، یوونس بە پێچەوانەی من موتاڵایەکی باشی کردبوو، تەنها لە دەرسی (اصول الفقه) کەوت... ئاشنایەتیم لەگەڵ مەلایان و عەرەبی زانیم یارمەتیی دام لێی سەربکەوم.

ئاڵقەی پێشووتر گەشتمی گەیاندە پاش قۆناغی (الوثبة). لە وەسبەوە بۆ ناوەندەکانی ١٩٥٢ کە قۆناغێکی نوێ لە ژیانمدا دەست پێ دەکات باری سیاسیی وڵات کەوتەوە سەر ڕۆژگاری بەر لە وەسبە، خەڵقێکی زۆر لە شۆڕشگێڕان و موزاهەرەچییان کە هێندەی ناحەزی حکومەت بوون لە نێوان خۆیانیشدا ناحەز بە یەکدی بوون، درانە عورفی و خرانە بەندیخانەوە، وەک بزانم لە بەندیخانەشدا دووبەرەکی و سێبەرەکییان بەردەوام بوو. بەشێک لە ڕابەرەکانی پارتی گیران بەڵام برادەرانی کۆیێ سەلامەت بوون. من لەو چەند ساڵەدا بێ ئەوەی بەرنامەی بژاردەم هەبێت لە خۆوە و بە پێی بڕیاری واقیع و داخوازی تەبیاتی خۆم خەریکی خوێندنەوە و تێفکرین و خۆ دروست کردن بووم. شەوانی زستانەم بە شەونخونی دەبردە سەر، ڕۆژانم هەتا نیوەڕۆ شەو بوو... پەجامەم دەدڕاندنەوە... ناوناوە بەشداریی شاییەک وەیا داوەتێکم دەکرد. ڕێکەوتێکی خۆش بوو کە لە سەرەتای بارانان بوو بە کۆمەڵ لە کۆیە چووین بۆ مووسڵ، شەوەکیشی لێ بووین، بووکێکمان بۆ برادەرێکی دێرینم، خوا لێ خۆش بووی حەمیدی تاهیر چەلەبی هێنا کە لەو بەینانەدا (ضابط تجنید)ی کۆیێ بوو... بووکەکەش کۆیی بوو بەر لە چەند ساڵێک ماڵی باوکی (قادر ئەفەندی حاجی ئاوڕەحمان) بۆ مووسڵی ڕاگوێستبوو. لەبیرمە کە بەیانی بەرەو هەولێر هاتین تازە بەفرەکەی قەندیل و هەڵگورد و هەندێک لە شاخەکانی سنووری کوردستانی تورکیا وەک هێلکەی سپی دەچۆوە... نانی سبەینەمان لە «کەسنەزان» خوارد کە لە مووسڵەوە بۆمان خرابۆوە ناو ئۆتۆمۆبیلەکان دەنا کەسنەزان لە ماستی ترش و چایەی زەردی بەولاوەی لێ بەدەست نەدەکەوت، ماڵی بووک بۆ ماوەی ڕێگای کۆیێ بە مێوانی خۆی هێشتینەوە.

مامم لەو ساڵانەدا چەند ئیجازەیەکی<٣٢> بە موستەعیدەکانی خۆی دا. ئاهەنگی ڕێک و پێک بۆ ئەو ئیجازانە ڕێک دەخرا و قەڵەباڵغیەکی بەرچاوی تێدا کۆدەبۆوە. ئەو داب و دەستووورە پاشماوەی بەرچاو ناکەوێت... لە هاوینی ١٩٥٢ مامم لە کۆیێ دووچاری قەزا و قەدەرێک هات کە بە زاهیر لەوانە نەبوو ئاکامی گرنگی هەبێت کەچی چاوێکی تاریک کرد. بۆ تەداویی ئەو چاوە چووە هەولێر، من و کاک مەجید و کۆمەڵێکیش لە خزم و کەس بەگەڵی کەوتین، لە تەداویدا بوو دووچاری نەساغیەکی دیکە بوو، یوریای لە خوێنی زیاد کرد، هەتا لە ڕۆژانی نیوەی دووەمی تەمووزی ١٩٥٢ کەوا چەند ڕۆژێک بوو شۆڕشی ٢٢ی یۆلیەی میسر دەستی پێ کردبوو بەیانیەکیان کۆچی دوایی کرد.

مەرگی مامم بۆ من کەلێنێک بوو کە پێم پڕ نەدەکرایەوە، ئەو دوای مەرگی باوکم جێنشینێکی لێ هاتووی شیاو بوو، تا ئەوەی باوکم دەیگوت لە براگچکەکانی جەلیزادان نووڕەدین لە هەموان مەلاترە. دوای ئەو دەبوو من بچمە شوێنیان بەڵام بە هیچ کلۆجێک دڵم بەو جێگرتنەوەیە تێراو نەدەبوو چونکە خەیاڵی مەلایەتی لە دڵ و مێشکمدا یەک تاکە ڕیشەی نەبوو. سەرەتا خەڵقەکە موبارەک بادیشیان لێ کردم و وەهایان زانی غەیری پڕکردنەوەی شوێنی باپیران چ ڕێگەیەکی دیکە ناگرمە بەر.

لە مانگی ئاب کۆیەم بەجێهێشت بەرەو بەغدا، لە ئەیلوول بووم بە حاکم و لە سلێمانی دامەزرام. ئەم بڕیارەم تاکە ڕێچکۆلەیەک بوو پێیدا بڕۆم چونکە مانەوەم لە کۆیێ بێ ئەوەی شوێنەواری باپیران پڕ

بکەمەوە و ببم بە مەلا شتێک نەبوو بە تەسەوردا بێت.

لێرەدا پێویستە بڵێم ڕێکەوت وەها بوو خوالێخۆشبووی جەمال بابان وەزیری عەدل بوو، کاکە زیاد تەکلیفی لەبەر نا بۆ حاکمایەتی من. ئەویش بێ ئەوەی لەگەڵ مندا شناسایی هەبێت تەکلیفەکەی هەڵگرتەوە و بێوەخران مەرسوومی دەرچوواند بۆ تەعیینم. لەلایەکی دیکەشەوە ناچار بووم سەد دینارم لە ئەحمەداغای حەمەدەميناغای دزەیی وەرگرت بۆ سەفەری بەغدا و گوێزانەوەی بەشەماڵێکم بۆ سلێمانی. ئەحمەد لە برام لێم نزیکتر بوو، تەقیە لە نێوانماندا نەبوو. وەختێک لە ١٩٦٤ بوومە وەزیر، لە سەفەری هەوەڵ جارم بۆ ڕانیە دوای بوونم بە وەزیر، ئەحمەد ئاوارە بوو نەی دەوێرا بەرەو ماڵ ببێتەوە بۆ هەولێر و دووگرتکان. تەکلیفم لەبەر نا ئەو سەد دینارە و زیادییەکی کە پێویستیش بێ لێمی وەربگرێ، دوای زێدە ئیلحاح دەستی گەیاندە بیست دینار، هەزار ڕەحمەتت لێ بێ جوانەمەردی کوردایەتی. لە پاش مەرگی ئەو هەشتا دینارەم بە مل کاکە وریای کوڕەگەورەیدا دا، چەندێکی پەلەی کرد لێم نەسەلماند و تێم گەیاند کە بە شەرع ئەو پارایە لێم حەرامە چونکە ئەحمەد منداڵی بچووکی لەپاش بەجێ ماوە «لاتقربوا مال اليتيم» م بە بیردا هێنایەوە. وەی کە ئەم تەرزە بیرەوەرییە بە سفتوسۆیە، ئەمما زیندووکردنەوەشی هەستێکی مرۆیانە لە خاوەن دڵ و دەرووناندا دەبزێوێت.

خوا لێ خۆش بووی، مەلا مەعسوومی هەورامی، کە مجازی باوکم و برادەری خۆم و دۆستی بنەماڵەی جەلیزادان و هەڵکەوتووی زمانی عەرەبی و زانستەکانی ئیسلام بوو، لە پاش ئەزموونی ڕەسمی، بوو بە خەتیبی مزگەوتی گەورە. ئەم مرۆیە خۆی دەست چێنی باوکم بوو، لە هەموو مەلایەکیش پتر بە دەوری باوکمەوە بوو. گەلێک لایەنی گەشی تێدا کۆببۆوە بە کەڵکی مەلایەتی و خۆدەرخستن بێت. لە عەرەبی یەکجار باخەبەر بوو. لەبیرمە جارێکیان بە نامە لێم پرسی وشەی (بله) چ ئیعرابێک دەداتە وشەی دوای خۆیەوە. بۆی نووسیمەوە، سێ واتای هەیە یەکیان (کیف) بەو پێیە وشەی دوایەوە (مرفوع) دەبێ، دوەمیان (دع) وشەکە (منصوب) دەکات، سێیەمیان (ترک) خۆی دەبێتە (مضاف) و وشەی دوای (مجرور) دەبێت لەمەوە دەردەکەوێ کە دەشێ بگوترێ: (بله رجل، بله رجلا، بله رجل). جارێکیش مامۆستای عەرەبی لە سانەویی کۆیە بە قوتابیەکانی خۆی گوتبوو: لە خۆم بەولاوە کۆیێ کەسی تێدا نییە بزانێ (سفرجل) چۆن جەمع دەکرێت، جەمعەکەی دوو جۆرە، یان (تاء الوحده)ی پێوە دەلکێت و دەبێتە (سفرجلات) یاخود بە (جمع التكسير) دەبێتە سفارج. قسەکە بە مەلا مەعسووم دەگات، دەڵێ: دەبوو بشڵێ ئەگەر پیتی سێیەمی وشەکە یەکێک لە پیتەکانی وشەی (أنسيتموها) بوایە دەشیا لە جەمعدا ببێتە (سفاجل) وەک کە (جحمرش) دەبێتە جحامر و جحارش. لەو ناوەدا کەس نەبوو بەقەد ئەو (حافظه)ی بەهێز بێت. مەلا قادری کانی دەربەندی، لە قوتابییەکانی باوکم، دەگێڕێتەوە دەڵێ: جارێکیان بە تاقیکردنەوەی ئەزبەرکردن دەرکەوت هەتا من دەزنوێژم شووشت و نوێژم کرد مەلا مەعسووم یازدە لاپەڕەی کتێبێکی ئەزبەرکرد (من ناوی کتێبەکەم لەبیر نەماوە).

من کە باسی ئەم مرۆیە دەکەم ڕاستیی لێ دەگێڕمەوە بێ ئەوەی خوانەخواستە پایەی مەلا و بنەماڵە عیلمییەکانی کۆنینەی کۆیێ لەبیر بکەم کە هەموویان، کاریان لای خوا ڕاست بێت، لێ هاتووی خزمەت گوزاری ڕاست و دروست و خواناس بوون. گەلێک جاران کە لای باوکم کۆمەڵیان دەبەست و مەجلیسیان

به جۆرەهای بابەتی عیلمی و ئەدەبی دەرازایەوە دەبوو هەر تێیانەوە رامێنیت. تکام لە هەموانیش کردووە کە کورتەی مێژووی بنەماڵەی خۆیانم بۆ بنووسن، تا ئێستا بەداخەوە تەنها لە ماڵی مەلا سادقەوە چەند دێرێکی کەمم بۆ هاتووە لە لایەن مامۆستا مەلا زاهیر و عەبدورڕەحمانی برایەوە، کۆنە هەڤاڵی خوێندنی سەرەتاییم، کەوا بەڕاستی زۆر کەمترە لەوەی بنەماڵەکەیان بە بەریەوە هەیە. لەو چەند دێرەدا هەر ئەوەندە دەزاندرێ مامۆستا مەلا زاهیری ئەدیب و موددەریس و خاوەن کتێبی چاپ کراو کوڕی مامۆستا مەلا سادیقە (مجازی مەلای گەورەیە).

مەلا سادیق بە ئەزموون لە مووسڵ بۆتە موفتیی ڕانیە (دیارە ئەمە لە سەردەمی عوسمانلی بووە) ئەویش کوڕی مەلا ئەحمەد کوڕی مەلا حەسەن کوڕی مەلا مەحموود کوڕی مەلا حوسێن کوڕی مەلا مستەفا کوڕی شێخ ئەحمەد کوڕی شێخ محەمەد کوڕی شێخ عەبدوڵڵا کوڕی شێخ ئەحمەد کوڕی شێخ ئەبووبەکر کوڕی شێخ عوسمان کوڕی شێخ یەعقوب کوڕی شێخ ئیسماعیل و بەرەژوورتر.

ئەم زنجیرەیە لە مەلا زاهیر بە پێشەوە چواردە پشت دەگرێتەوە ناشزانین چەند پشتی دیکە بەرەژوور بۆتەوە بۆ مەلایەتی و شێخەتی. وەک دەزانم لە هەندێ جاروباردا بە لەقەبی (دایە خەجێی سدیقی) هەڵدراونەتەوە. خۆم لە پەراوێزی کتێبێکی دەست نووسم خوێندۆتەوە نووسەرەکەی دەڵێ لە مزگەوتی دایە خەجێی کۆیەم نووسیوەتەوە، نووسینەکەشی بۆ لای ٢٥٠-٣٠٠ ساڵێک دەچێتەوە. بە هەمە حاڵ سووچی من نییە نووسینەکەم لەم تەرزە بابەتە دەست بەتاڵ بێت.

مامۆستا مەلا سادق لای باوکم زۆر لەپێش بوو، تەنانەت لەهەر وەختێکدا هاتبێتە لای بێ دەرگە لێدان یەکسەر بۆ دیوی حەرەم هەتا ژوورەکەی باوکم ڕانەدەوەستا و بێ گرفت لای دادەنیشت. کە پرسیار و ئیشێکی مەیلەو ئەستەم هاتبایە پێش، خاوەن مەسەلە تکای لە مەلا سادق دەکرد ئەرکی ڕوونکردنەوەی هەڵکەوت بۆ لای باوکم هەڵگرێت... هاوڕێیەکی دەمی فەقێیەتی خۆی هەبوو، کە ئەویش مجازی باوکم بوو، مامۆستا مەلا عەلی باداوەیی مدەرسی مزگەوتی منارە، هەمیشە بەیەکەوە وەک دوو برای حەقیقی بوون. مەلا عەلی چەند ساڵێک زووتر کۆچی دوایی کرد، بەڵام برادەریی ئەو و مەلا سادق بۆ مەلا محەمەدی مەلا عەلی و مەلا ظاهری مەلا سادق بەجێ ما کە هەمیشە گەشت و گەڕان وسەردانی خەڵقیان بەیەکەوە دەکرد. تەنانەت هاوینان بەیەکەوە دەهاتنە سەردانم لە چنارۆک. مەلا محەمەد دە ساڵێک بەر لە مەلا ظاهر ئاودیوی ئاخرەت بوو.

سەرتان نەیەشێنم لە سلێمانی بە حاکمایەتی سەرپەرشتیی مەحکەمەی چوارتام دەکرد. یەکەم سەردانم لەو مەحکەمەیە بە هاوڕێیی مامۆستا ئەنوەر یەکتای حاکمی یەکەمی دادگەی سلێمانی و حاکم برهان سلێمانی کەونە هەڤاڵی خوێندنی هەولێر و بەغدام بوو. قایمقام لە چوارتا عومەراغای محەمەداغا بوو کە ئەویش هەر دۆست و ئێستاش دۆستمە. زۆری خزمەت کردین، لە دوو سەردانی دیکەدا تەنها بووم هەر جارەش عومەراغا ماڵی ئاوا بێت بەولای پێویستەوە پێوەم ماندوو دەبوو. معاونی پۆلیس عەبدولواحد بابان بوو، نەشم زانی لە بابانایەتیدا سەر بە کێ دەگەیەنێ. جارێکیان لیستە ناوێکی کوردی ئێرانی بۆ هێنام کە بە تۆمەتی تێپەڕ بوون لە سنووری ئێران بۆ عێراق فەرمانی گرتنیان ئیمزا بکەم، ئەشەدوبیللا دەستم نەیهێنا ئیمزام بهاوێمە سەر ئەو فەرمانە. عەبدولواحد زۆر سەغڵەت بوو، حەقیشی هەبوو لە

سەغڵەتییەکەی، کە نەیدەزانی چۆن بێ بڕیاری دادگا لە حەبسیان بهێڵێتەوە و چۆناوچۆنی خۆراکیان پێ بدات، گوتم ئەمە سەریەشەی خۆتە... ئیتر نەمزانی چی کردەوە لەم مەتەڵە. لە دەمی ئەم نووسینەدا ١٩٨٧/١٠/٢٩ چەندێکی ویستم شتێک لەبارەی بابانایەتی عەبدولواحدەوە بزانم هیچ چنگ نەکەوت.

لێرەدا نوکتەیەک دەگێڕمەوە: لە سەفەری یەکەم جارم بۆ چوارتا حاکم بورهان لە هەورازە ڕک و پێچاوپێچی ڕێگاکەی شاخی ئەزمەڕ ترسی وەرگەڕانی گەڕۆکەکەمانی هەبوو، ناوناوە لە لێخۆڕەکەی دەبزرکاند: ئەها چت کرد، کوڕە نەکەی... پێم گوت گرەوت لەگەڵدا دەکەم گەڕۆک وەرناگەڕێ، ئەگەر وەرگەڕا من سەد دینارت بدەمێ ئەگەر نا تۆ پێنج دینارم بدەیێ. لەودەمە نارەحەتەدا کاک بورهان بۆ ئەوە نەچوو کە ئەگەر وەرگەڕانی بۆ بنی شاخ سەد دینارەکە لە خۆوە دەسڕێتەوە، هەر ئەوەندەی بۆ هات وەک دادپرسێک لە دەعوای مەدەنی بڵێ چۆن دەشێ سەد دینار بەرانبەر پێنج دینار بێ؟ ئێستاش ئەو پێنج دینارەم قەرزدار دەبوو...

لە سلێمانی چەند مانگێکی حاکمەتیم لە خانوویێک ڕابوارد دەیانگوت هی حاجی مارفە، من خاوەنیم نەدیت بەڵام وەها دەزانم دەبێ باوکی د. ئاوڕەحمانی برا و برادەرم بووبێت، لە سەراوە نزیک بوو لە چاو حاڵ و باری ئەم سەردەمەش ڕێک و پێک و هەرزان بوو. ماڵی کۆیەم هەر ئاوەدان مایەوە. بۆ من ڕابواردن و گوزەران لە سلێمانی بەلای خۆشیدا بوو، ناسیاوم زۆر بوون، کاتی وەڕز بوون لە دەفتەری ڕۆژانەمدا جێی نەبوو وەزیفەکەشم هی ئەوە نەبوو چاوسوورکەرەوەی بە سەرەوە بێت، مامۆستا یەکتاش هیچ نەیدەپرسییەوە کەی دێم، کەی دەچم.

من لە ٣-١٠-١٩٥١ بە هۆی دەردێکی سەرمای لەنکاوی سەرەتای پاییزەوە بۆ ماوەی شەووڕۆژێک خواردن و خواردنەوە و جگەرە و هەرچی چووبایە هەناو لێیان دزام، نەمدەتوانی سەیریشیان بکەم. کە ئەو دەردە جگەرەی لە پێش چاوم خست، هەر چونکە زۆرم زەرەر لێ دەدیت، دوای بەسەرچوونی دەردەکە، بە بێدەنگی، خۆم لە جگەرە نەیار کرد. یەک دوو ڕۆژ تێپەڕی بێ ئەوەی مجێزم بۆی ببزوێت. لە حەفتەیەکدا چی گلەیی هەمبوو لەلایەن کۆخە و سینگ ئێشە و هەناسەوە نەما و ئارەزۆشم بەتەواوی بۆ جگەرە کپ بوو. کە ساڵ دەوری دایەوە و کەوتینە مانگی دەی ١٩٥٢، لە سلێمانی، بە جۆرێک ئارەزۆم بۆ جگەرە زیندوو بۆوە تاقەتی لێ بڕیم. وادەبوو لە ڕێگە دەڕۆیشتم نەمدەزانی بۆ کوێ دەچم. پازدە ڕۆژێکان بەم جۆرە لە عەزابێکی گەورەدا بووم. عەجایب ئەوە بوو ئەو ئارەزووە کوشندەیە وەها سواری هەست و هۆشم بووبوو وەک یەکێکی کوتەکی لە بناگوێی درابێت، کاتێک هەستم بە خۆم کردەوە چەند ڕۆژێک بوو مەیلی جگەرەم لە بنەڕەتدا نەماوە. ئیتر جارێکی دیکە لێم بەخەبر نەهاتەوە.

لەگەڵ خوا لێ خۆش بووی حاکم (سعاد مبارک) بەیەکەوە لە ژوورێکدا بووین، شارەزای تەبیاتی یەکتر و کۆنە برادەریش بووین لە دەمی خوێندنی حقوقمانەوە. ڕاستییەکەی بە خاترانە من لە سلێمانی بە (حاكم اضافي) داندرام هەتا نەخرێمە قەزاییکەوە دەنا دەبوو بچم لە چوارتا خێوەتێک هەڵبدەم ئیتر سەرپەرشتی کردنی ئەوێیان خستە سەر ناوی وەزیفەکەم، مانگی دوو جاران وەیا کەمتر، سەردانی ئەوێم دەکرد.

ئەوسا سلێمانی لە چاو شاری دیکەی وڵات، جگە لە کەرکووک، خۆی بە گەورە دەنواند بەڵام لە چاو

ئێستاکەی شارۆچکە دەردەچوو. وەک لە سەرژمارەکەی ساڵی ١٩٥٧ دەرکەوت ٣٣ هەزار دانیشتووی هەبوو، هەولێر ٢٧ هەزار بوو، کۆیێ ٧٨٠٠ بوو، بەڵام جموجووڵی خەڵقەکەی چ لە رووی رۆشنبیری چ رامیاری چ توجاری و هەر بارێکی دیکەوە بێت بە زیادەوە هێزوپێزی پێوە دیار بوو. سەرکزەڵەیی لەو شارەدا نەدەدیترا. کەسێکی نانی شەوانەی هەبووبێت تەڕدەماغ و شەن دەردەکەوت. بە زۆری شەوان لە ماڵی برادەرێک و ناسیاوێک کۆبوونەوەمان دەبوو، خانەخوێ هەمیشە وەک حاتەم دەهاتە کایەوە. کە دڵۆپە منی دەگرتەوە نیوەرۆژەم بۆ سازدەدان...

لە کولانەی وەزیفەی حاکمایەتییەوە دیتم گەلێک باری نالەباری ئاژاوە و فیراری و تۆمەتی تاوانباری لە هیچە بە نەزانی وەیا دڵ کرمێیی مووچەخۆرە زلەکان سەری هەڵدەدا. بە نموونە لە ناحیەیەکەوە فایلی گومان لێکراوێکی فیرارم بۆ هات بە شایەدی زۆرەوە لەسەر هەندێ کە کابرا رووخێنەر و شیوعی و نازانم چییە، هەموو (دلیل) و (مستمسک)یش ئەوەبوو لە ماڵەکەی دەفتەرێکی شیعری حەماسی و دووسێ وێنەی منداڵانەی قاچ و دەستی بە کۆتەوە گیرابوو... شایەدەکانم هێنا بێ چاووراو پێم گوتن درۆ نەکەن دەنا دەعواکە دەچێتە عورفیی بەغدا، ئەوانیش بە دەعواوە بۆ ئەوێ بەرێ دەکرێن. هەر لەبیرمە چۆن بزڕکان و سوێندیان لەسەر هێندێ خوارد کە ئەو فیرارە چ خراپەی نییە و چییان لێ بەدی نەکردووە کە جێی گلەیی بێت... دەعواکەم هەنارد بۆ بەغدا کە بڕیاری داخستنی لەوێ دەربچێت چونکە لەو دەمانەدا حاکمی تەحقیق دەیتوانی خەڵق بگرێت، بەرەڵڵا کردنیان لە دەستەڵاتی عورفیی بەغدا بوو... لە حەفتەیەکدا دەعواکە بەو شێوەیەی داوام کردبوو گەڕایەوە. ئەو تۆمەت لێ کراوە مەحکەمەشی نەدیت رەها بوو لە تۆمەتەکەی.

نموونەیەکی دیکە لەم بابەتە، کە هەرای کۆتاییی ساڵی ١٩٥٢ لە بەغدا بەرپا بوو، سەری کێشایەوە بۆ هاتنی حکومەتی فریق نوورەددین مەحموود (سەرەک ئەرکانی سپای ئەو دەم) ترس هەبوو لە پەرەسەندنی ئاژاوە. موتەسەڕریفی سلێمانی هاتە لای ئێمەی حاکمانی دادگای سلێمانی، دەری بڕی کە بۆ بەردەوام کردنی هێمنایەتی لە سلێمانی پێویستە بە چەند کردەوەیەکی پارێزگاری وەک گرتنی کەسانی ئاژاوەساز و یاساغ کردنی کۆبوونەوە و شتی ئەوتۆیی. لێی داواکردین کە ئەگەر پەسەندی رایەکەی بکەین دەبێ سەرپێچی نەکەین لە دەرکردنی بڕیاری قانوونی بەپێی داخوازی هەڵکەوت. هەر چوار حاکم یەک دەنگ گوتمان رازی نین بەوەی چ کەس بگیرێ وەیا هیچ کردەوەیەکی خەڵق شێوێن بکرێت بێ ئەوەی خراپە رووی دابێت، ئەوساش قانوون چ بڵێت ئەوە پەسەند دەکەین. خوا هەڵناگرێ موتەسەڕریف بە قەناعەتەوە نەک لە بێدەسەڵاتییەوە قسەی سەلماندین و سلێمانی لە باری ئاساییدا مایەوە.

موتەسەرریفی سلێمانی لەو دەمەدا جەلال خالد بوو کە کە لە رۆژگاری هەرای رەشید عالی گەیلانی ساڵی ١٩٤١ موتەسەرریفی بەغدا بوو، دەستیشی تێدا بریندار بوو. پەنجەیەکی یەک لە دوو دەستەکانی کەم بوو. چەند ساڵێک [دوای بەربوونی لە حەبسییەکی کورتیلە] بە ناگزووری رابوارد. لەگەڵ کاکە زیاد و گرووپی برادەرانی نزیکی خۆی شناسایی هەبوو توتنەوانیان بۆ لە بیتوێن دادەمەزراند و منیش لەو

ساڵانەدا هەر لە ڕێی ئەو دۆستانەیەوە شناساییم لەگەڵی پەیدا کردبوو. کە حاکم بووم لە سلێمانی هەوەڵ جار ئەو هاتە دیدەنیم، هێندەش یارانی و گەرموگوڕ بوو لە دۆستایەتی باس ناکرێت. ئەو دڵ فەراحییەی بوو وەهای کرد بێ دەمەتەقە قسەمان لێ بسەلمێنێ، نوکتەچییەک بوو تاکی نەبێ. لە هەشتاکاندا کۆچی دوایی کرد.

هەر لەو سێ چوار مانگەدا بە خوێندنەوەی فایلی جزائی و بە قسە وەرگرتن لە برادەری ڕاستگۆ زانیم زۆر کەس هەن قاچاغی حکومەتن بێ ئەوەی شتێکی ئەوتۆیان کردبێت داخوازی ئەو هەموو توندوتیژییە لە کاربەدەستانی ئیدارە و پۆلیس بکات. مەرحوم شێخ ڕەئووفی<٣٣> شێخ مەحموود لەگەڵم دوا لە بارەی چەند قاچاغێکی ئەوتۆیی کە لە لای شێخ لەتیف بوونەتە پەنابەر. بەڵێنم دا بە هەوڵی بێدرێغ بۆ چارە کردنی کێشەی ئەو تاقمە. وەک لە خوێندنەوەی فایلەکان و لە قسەی خەڵقی بێلایەنیش حاڵی بووم چی شێخ ڕەئووف بۆی گێڕابوومەوە ڕاست بوو. بە پێی ئەوەی کابراکان سەر بە قەزای چوارتا بوون چارەسەرکردنیان لە دەست خۆمدا بوو. من کەوتمە باری توێژینەوە لەو مەسەلانە، هەڵبژاردنی نوێنەرانی پارلەمان هاتە پێش و منی لە سلێمانی دوور خستەوە بۆ هەرای هەڵبژاردنەکەی کۆیێ. بەداخەوە مەسەلەی ئەو قاچاغانە بەبێ چارە کردن مایەوە، ناشزانم دوای من چۆناوچۆنی قاڵبی بەست.

چۆن بووم بە نوێنەری کۆیە

فەریق نوورەددین مەحموود کە بە خۆی و کەسایەتیی عەسکەرییەوە بوو بە سەرەک وەزیران بۆ کوژاندنەوەی نمایشتەکانی بەغدا لە کۆتاییی ساڵی ١٩٥٢ وەهای پەسەند کرد بۆ دڵدانەوەی خەڵق هەڵبژاردنێکی تازەی نوێنەران بسازێنێت. بڕیار دەرچوو بە هەڵوەشاندنەوەی مەجلیسی ئەوسا بۆ هەڵبژاردنی یەکێکی نوێ. من خەریکی سەرپەرشتی کردنی پێداویستی هەڵبژاردنی قەزای چوارتا بووم جەلال تاڵەبانی نوێنەری حیزبی دێموکراتی کورد لە کۆیێ هاتە سلێمانی...

شەو لە ماڵی ئەمیناغای حاجی مەلا موحیەددین چوار قۆڵی: برایم ئەحمەد سکرتێری پارتی، مام جەلال و ئەمیناغا و من کۆبووینەوە. دیارە بە ڕۆژ مام جەلال لەگەڵ برایم ئەحمەد ئەو کۆبوونەوەیان بەو جۆرە پەسەندکردووە دەنا من لە خۆوە نەمدەزانی کۆیێ ڕاسپاردەی هەیە بۆ سلێمانی و کۆبوونەوەی لەسەر دەکرێت.

مام جەلال گوتی، برادەرانی حیزبی دێموکراتی کورد لە کۆیێ وایان پەسەند کرد بۆ ئامادە بوون لە بەشداری کردن لە هەڵبژاردن بکەونە چالاکییەوە. هەوەڵ هەنگاوی سەرکەوتوویان ئەوە بوو کەوا هەموو لیژنەکانی هەڵبژاردن کەوتە دەست ئەم «لایەنە» کە ئیتر بە زەحمەت حکومەت پێی دەکرێ فێڵبازی لەو هەڵبژاردنەدا بکات، مەگەر چاوڕاو و خەڵق ترساندن دەنا ڕێگەی فێڵ و سندۆق گۆڕین و شتی ئەوتۆی لێ بەستراوە، ترساندنیش شتێک نییە، ئەم لایەنە، لە چالاکیی خۆی بگێڕێتەوە. بە ڕێکەوت حاکمی ئەوسای دادگای کۆیەش، مامۆستا جەوهەر عەزیز دزەیی سەر بەم لایەنە بوو، ئەمیش هێزێکی زلی ڕەسمییە بە دەست لایەنەکەوە. ئامۆژگاریی لیژنەی کۆیە ئەوەیە، یەکێک پاڵاوتە بکات و تاقیکردنەوەیەکی

ڕاستەقینەی ڕامیاری لە ڕێی هەڵبژاردنی نوێنەری کۆیەوە بەو خەڵقە ئاشنا بکات. لەم نوختە نیگایەوە برادەران وەها پەسەند دەکەن کە پاڵاوتە یەکێک بێت غەیری کاکە زیادی حەماغا، چونکە حکومەت بۆ ئەو دەسەلمێنێت وەک کە پێشتر سەلماندبووی. هەر چوارمان‹٣٤› ئەو ڕایەمان پەسەند کرد ئنجا مایەوە سەر دەست نیشان کردنی «پاڵاوتە» کە دوای بێنەوبەرە یەک وشە ڕوویان لە من نا کە ئەرکی پاڵاوتەیی هەڵبگرم. من لە قووڵایی دڵمەوە ناڕاحەت بووم بەوەی کە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی کە هەمووی ئارامی و هێمنایی بوو بگۆڕم بە هەرایەکی ئەوتۆ کەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ کڵاو دەبێت. وەزیفەی حاکم زۆر خۆش و ڕێز لێ گیراو بوو، بە بەریشیەوە هەبوو خزمەتی کۆمەڵایەتی بکات بێ ئەوەی کەسی تێدا ماندوو بێت. من نەمسەلماند، ئەوان سوور بوون لەسەر تەکلیف، دوای قسەیەکی زل کە شکاندنی دەبوو بە خیانەت لە منەوە چارم نەما سەرم دانەواند بۆ تەکلیفەکە.

هەر لە سلێمانییەوە بە بروسکە خۆم پاڵاوتە کرد. حیزبیش لە لای خۆیەوە بەیاننامەیەکی هەڵبژاردەی بە ناوی منەوە بڵاوکردەوە تا بڵێی توندوتیژ و ڕەق و حەق (بەلای ناحەقدا بوو). بڕوا بکەن پێم ئەگەر خۆم پاڵاوتە نەبوومایە هەرگیز لەگەڵ بەیاننامەی ئەوتۆیی نەدەبووم کە هی شەڕ پێ فرۆشتن بێت. خاڵە مچەی حاجی برایماغای قسە خۆش تەڵاقی خواردبوو لە سەر هێندێ کە من ئەو بەیاننامەیەم نووسیوە تاکوو نەکرێم بە نایب.

دوای خۆ پاڵاوتە کردن بەیانییەکی زستانەی کەوەڕۆژی ئاسمان چڵکنی سارد بە جێبە ئەمەریکایییەکەی شێخ حسێنی حاجی سەیدی سندۆڵان بەرەو کۆیێ، سلێمانیم بەجێ هێشت. ڕێگاوبانی ئەو سەردەمە و تەنبەڵیی جێب وەهای کرد گەییشتنم بۆ هەولێر پتر لە چوار سەعات بخایەنێت. قۆناغم باداوەی مەلا ئەفەندی بوو لای عیززەدینی برادەرم کە خۆی لە دوو دەورەی هەڵبژاردنی پێشووترەوە نایب بوو. دابەزیم و جێبەکەم بۆ گەڕانەوەی بەرەو سلێمانی ئیزن دا. سدیقی قادر بەگی شەقلاوە مێوانی عیززەددین بوو بەرەو پیرمەوە هات و بە قسە قوتەکانی خۆیەوە بەر لە بەخێرهێنان پێی گوتم، برا ئەتوو بوویە فەتاح بەگی هەمەوەند لە بەیانییەوە حکومەت لێرە و لە بەغدا خەریکە بت بینیتەوە. دنیا نەما بە تەلەفۆن و پرسین و ڕاسپاردن بە سەری نەکەنەوە...

سەعید قەزاز یەکەم جار بوو لەگەڵ نوورەددین مەحموودا بە وەزیری بێت، سەروسۆراغی هەڵبژاردن لە ناوچەی کوردنشین بەو سپێررابوو. چەند جارێک لەگەڵ باداوە تەلەفۆنی کردبوو جارێ نەگەییشتبووم. ڕایسپاردبوو کە گەییشتمە جێ قسەی لەگەڵدا بکەم. سەعید قەزاز دەیزانی لە باداوە دادەبەزم، شارەزامان بوو. موتەسەڕریفی هەولێریش، مستەفا یەعقوبی، هەر چاوەڕوان بوو بگەمە جێ و پێوەندیم پێوە بکات. گورج بەغدا وەرگیرا، سەعید قەزاز لە ڕووی نەسیحەت و پەرۆشەوە گوتی، فلان دەزانیت چەند حورمەتی باوکتم گرتووە و چەندیش خۆتم خۆشویستوە، واز لە نیابەت بێنە چونکە ئیمکان نییە ڕێ بدرێت بە دەرچوونت، بەغدا نات ناسێت تا لێت ئەمین بێت... چەندێکی هەوڵی دا من نەمسەلماند و گلەییشم لێی کرد کە لە جیاتی دەست لە پشت دان ترسم لەبەر دەنێت، وتووێژمان خایاندی هەتا لێم بێئومێد بوو.

ڕاستییەکەی ئەگەر پاڵاوتەی حیزب نەبامایە لەوانە بوو کۆڵ بدەم... دوای نەختێک موتەسەڕریف

قسەی لەگەڵدا کردم گوتی، حەز دەکەم لەگەڵتدا بدوێم باداوەش قەڵەباڵغە بۆ دواندن دەست نادات، بێزەحمەت وا ئۆتۆمۆبیلی خۆمت بۆ دەنێرم بتهێنێتە ماڵەکەم... من بە ئۆتۆمۆبیلی عیززەددین، دوای نانی نیوەڕۆ، چومە لای موتەسەڕریف لەوپەڕی ئەدەبەوە دواندمی کە حکومەت ئامادەیە لە بەرانبەر وازهێنانم لە هەوڵی نیابەت چ وەزیفەیەکی لە شەهادەم هەڵبستێت وەک قایمقامەتی، سەرۆکایەتیی تەسویە، تفتیش ئیداری پێمی بدەن... ئیتر لەو جۆرە بەڵێنانە شتی دیکەشی لەگەڵدا بوو. ئەوەی وەڵامی پێویست بوو لەسەرەخۆ و بە ئەدەبەوە لێمی بیست کە بریتی بوو لە نەسەلماندن... سبەینێ بە ڕێگای قوڕاوی زستانە چووم بۆ کۆیێ، حکومەت زۆر قوتاغ بوو، وەک تەلی خاوکێش کراو کشت بووبوو. نامزەدی حکومەت بەرانبەر من مەلا حەوێزاغای غەفووری بوو، بەر لەو محەمەد عەلی مەحموود هەوڵی بۆ درا لە بەغداوە کە ئەگەر کاکە زیاد یاریدەی بدات خۆی پاڵاوتە بکات هەر ئەویش نایبی کۆیە بوو لەو دەمەڕا کە کاکە زیاد لەسەر مەسەلەیەکی گشتی‹٣٥› ئیستیقالەی دابوو لە نیابەت، محەمەد عەلی لە هەڵبژاردنی تەکمیلی بوو بە نایبی کۆیە. هەوڵی محەمەد عەلی بێسوود بوو چونکە کاکە زیاد ئەوسا ئەندامی پارتی بوو ئەگەر بە خەیاڵی ئەوەی کە پارتی لەوانە بێت موقاتەعەی هەڵبژاردن بکات بۆرە بەڵێنیشی بە محەمەد عەلی دابێت، دوای بڕیاری بەشداری کردنی حیزب لە هەڵبژاردن ڕێگەی بەڵێنی ئەوتۆیی بەسترا...

حکومەتی کۆیێ ڕەچاوی لایەنی حاکمایەتیی منی دەکرد، لە ڕواڵەتدا بێلایەنیی خۆی دەردەبڕی، لە واقعیشدا هەرچی دەستەڵاتێکی هەیبوو بۆ ترساندن و وردە فێڵی ئیداری و قانوونی، وەک کە دایەرەی نفووس موراجەعەی دۆستی ئێمەی دەوەخراند لە بوون بە (ناخب)، بۆ حکومەتیش مردووی بە زیندوو لە قەڵەم دەدا، هەمووی بەکارهێنا. ڕۆژی جومعەی دوای گەییشتنم لە کۆیێ، کە خەڵق لە نوێژ بوونەوە هەر لە حەوشەی مزگەوتی گەورە دوانێکی توندوتیژم دا دژی هەڵوەستی حکومەت و چی ئیمکانیش بوو لە بارەی بەکارهێنانی مافی هەڵبژاردن لە لایەن میللەتەوە بۆ ئەو خەڵقەم شەرح دا ئەوانیش بەڕاستی و پڕ بە دڵ بۆ بیستنی ئەو قسانە وەکوو ئەسپینداری چەم قیت ڕاوەستابوون لە حەوشەی مزگەوت‹٣٦›...

چەپڵەڕێزانی دوای ئەو دواندنە بۆ هەموو کەسێکی دەردەخست کە میللەت لەگەڵ حکومەت نییە. ئەوەی ڕاستی بێت لە دوو نوختەوە حکومەت بێهێز بوو، یەکیان ئەوەبوو کە لیژنەی هەڵبژاردن هەمووی هی حیزبەکە بوون، دووەمیان ئەوەبوو کە پێشتریش گوتم، حاکم جەوهەر دزەیی لە ڕواڵەتدا بێتەرەف و لە واقیعیشدا لای میللەت بوو. ئەوسا میرزای حاجی کەریم کاتبی حاکم و پارتییەکی چالاکیش بوو. مەحکەمە هەمووی پشت لە حکومەت بوو. لە بەرید ئەندامی ئەم لایەنە هەبوون کاغەزی گوماناوی بکەنەوە و بخوێننەوە و خەبەر بدەن. میرزا هەموو شەوێک تەلی دەخستە سەر تەلی تەلەفۆن و گوێی لە سرکە و کورکەی حکومەت ڕادەگرت و بە حیزبی ڕادەگەیاند...

خولاسە بەرەی سەر بە میللەتیش وەک حکومەت کەوتە خۆی و چی لە توانایدا بوو بۆ سەرخستنی ئەو تەجرەبەیە، مەردانە بە کاری هێنا. مەحکەمە لە ماوەی کەمدا هەموو ئەو شکاتانەی دەپرسییەوە کە خەڵق بە ڕەسمی لە دایەرەی نفووسیان دەکرد لەسەر دەرنەچوونی ناوەکانیان لە لیستەی ناخیبان، ئەگەر مەحکەمە دژی میللەت بوایە داوای ئەوتۆیی لەوانە بوو بە مانگ و دوو مانگیش کۆتاییان نەیەت. ئەگەر هاتبایە مەحکەمە و لیژنەی هەڵبژاردن لای حکومەت بانایە چەندێکی حیزب و میللەت و من و

غەیری من بە تێکڕایی پاڵەوان بووینایە لە ئاکامدا سندووقی دەنگەکان فێڵیان تێدا دەکرا و بەشی زۆری دەنگەکان بۆ ئەو کەسە دەبوو کە حکومەت دەیەویست. هەڵبژاردن شەڕە تۆپ نییە، میللەتیش لێی داوا ناکرێت بۆ سەرخستنی پالاوتەیەک سەدان قوربانی بدات کەوا ڕەنگە بێسوودیش بێت، ئەگەر لە تواناد‌ا بێت شەڕی ئەوتۆیی ببردرێتەوە لە بنەڕەتەوە حکومەتەکە دەگۆڕدرا هەر نەیسە...

ڕۆژی هەڵبژاردن من لەو نوختەیە بووم کە مزگەوتی گەورەی کردبوو بە ناوچە. دایەرەی پۆلیس لە هەر دوو دەرگەی مزگەوت دوو ڕیز پۆلیسی سونگی تاقی بە ناوی پاراستنی ڕێکی و هێمنایی، بەڵام بە نیازی خەڵق ترساندن، ڕاوەستاندبوو کە دەبوو ناخیب (هەڵبژێر) بە ناویاندا تێپەڕێت بۆ سەر سندووقی دەنگ دان.

ترس بەو خەڵقەوە دیار بوو بەڵام دەنگ دان بەردەوام. حاکم جەوهەریش لە لای خۆیەوە بە سیفەتی سەرپەرشتی کردنی هەڵبژاردن و پاراستنی سنووری قانوون خەریکی ڕێ خۆش کردنی دەنگ دان بوو بۆ خەڵقەکە و هانی دەدان بەرەو نەترسان. لە نکاو قەپ و قیر و (بمرێ بژی) و هوتاف لەو دیو دەرگەی لای بازاڕ پەیدا بوو.

چەپرۆیەکان بە نامەی موقاتەعەی هەڵبژاردن ئەو وروژمە چەکدارەیان بۆ سەر نوختەی یەکەمی هەڵبژاردن لە مزگەوتی گەورە هێنا. پۆلیسەکان ڕێیان دان بێنە ژورەوە چەندێکی حاکم جەوهەر تێی ڕاخوڕین کە بەرهەڵستییان لێ بکەن خۆیان نەخوراند. چاوم لێ بوو دەستی بۆ یەکێک لەوان درێژ کرد و بە پۆلیسەکانی گوت ئەمەیان بگرن، فایدەی نەبوو، یەکێکی زلە لەو موزاهەرەچییانە کفنی لەبەر کردبوو وەک نێرتکی تەندوورەی گێژەنی ئاو جمووجووڵ بە دەورییەوە دەکرا. خەڵقەکە هەڵات، من لە سەر سەکۆی ناوەندی حەوشە ڕاوەستا بووم، لە شەرمان مامەوە نەک لە بێترسی چونکە نەمدەزانی چ نیازێکیان لە دڵدایە. قەڵەباڵغییەکە بە تەنیشت شوێنی مندا ڕۆیی بەرەو جێگەی سندووقی هەڵبژاردن بەڵام بەرانبەر من هیچ بێئوسووڵییان نەکرد. زانیم کە دەست ناوەشێنن ئیتر خەیاڵم لەوە کردەوە کەوا بێگومان تۆژینەوە لەو ڕووداوە لە لایەن حکومەتەوە دەکرێ ڕەنگە منیش بە شایەد بانگ هێشتن بکرێم. نەکا کەس بناسم ڕووم وەرگێڕا بایی ئەوەی نەیانبینم بەڵام پشتم تێنەکردن نەکا لە سەرم بە ترس حیساب بکرێت. ئافرەتێک لە نزیکمەوە ڕووی قسەی تێکردم و گوتی، کاکە قەت بووە ئینتیخابات بە لوولەی دەمانچە؟ ڕووم بۆ وەرگێڕا بێ ئەوەی سەیری ڕووی بکەم و پێم گوت خوشکێ ئێوە دەمانچەتان هەڵگرتووە خۆ من و کەسی دیکە لەو خەڵقە چەقۆشمان پێ نییە. قسەکەم وەهای لێ کرد چی دی لەسەری نەڕوات.

کۆمەڵەی چەکداری موقاتەعە بە مەیتەوە گەییشتنە لای سندووق. بەرپرسی لیژنە، کە عەلی عەبدوڵڵای دەمڕاستی لکی حیزب بوو لە کۆیە، دیفاعی لە سندووقەکە کرد بەڵام لە دەستیان دەرهێنا و شکاندیان. ئنجا بە ناو ڕیزی پۆلیسی دەرگەی دووەمی مزگەوتدا دەرچوون بۆ نوختەی دووەمی هەڵبژاردن لە مزگەوتی بایزاغا. سندووقی ئەوێشیان شکاند و بڵاوەیان لێ کرد. ئاوێکی سارد بەسەر حەماسەتی شارەکەدا کرا و سۆزی (بە حەق گەییشتن)ی پێ بوو بە خۆڵەمێش.

حکومەت بە هەلی زانی، معاونی پۆلیس وەهای لە قەڵەم دا کە موزاهەرە لە لای ماڵی منەوە ڕێک

خراوه... چەندین کەسی لە خزم و دۆستی من بە تۆمەتی موزاهەرە و ئاژاوە، لە ڕێی شایەدی بەکرێگیراوەوە، گرت و دانیە مەحکەمە. حاکم جەوهەر قەلاّیەکی مەحکەم بوو، بە موتەسەرڕیفی ڕاگەیاند کە شورتەی کۆیێ خۆی بەر پرسە لە هاندانی خەلّقەکە بۆ ئاژاوە... دیسانەوە مەحکەمە کاری خۆی کرد لە چەپارەدانی ئەو بێگوناهانە دژی تۆمەتی درۆزن...<٣٧>

گومان لەوەدا نییە، ئەو موزاهەرەیە نەدەکرا ئەگەر حکومەت بە ئاشکرا لە دوشمنایەتی بەرەی ئێمە نەکۆشابایە. من نالّێم موزاهەرەچییەکان بەکرێگیراو بوون بەلاّم لە دوو شت دلّنیام، ڕابەرانی ئەو موزاهەرەیە دەیانزانی هەلّوەستیان عەیبدارە بەلاّم قینیان لە پارتی پتر بوو نەک لە حکومەت دەنا دەبوو لە هەولێر و سلێمانیش هەمان نمایشت بکەن، کە نەیانکرد بۆیە بوو پارتی لەو شوێنانەدا هیچ پالاّوتەی نەبوو خۆیشی موقاتەعەی کردبوو لە غەیری کۆیە. موقاتەعە جودایە و دژە لەگەلّ هەلّمەت بردنی چەکدار. پارتیش لەبەر واقیعیەت هەلی کۆیەی قۆستەوە چونکە چ بەرژەوەندێک نییە لە دۆڕاندنی هەلێکی وەها لەبار بۆ کردنەوەی چاوی میللەت. لینین خۆی دەلّێ هەموو ئەو موقاتەعانەی دوای تێشکانی شۆڕشی ١٩٠٥ هەتا شۆڕشی ئۆکتۆبەر کران بێجێ بوون چونکە بریتی بوون لە دۆڕاندنی هەلی ڕێک و پێک کە قانوونیش سەلماندوویەتی. ئەمەش دەخاتە سەر قسەکانی کە دەرچوونی پالاّوتە ئامانجی هەرە گەورە نییە لەو تەجرەبانەدا، ئەگەر دەرچوو زۆر بەجێیە، ئەگەر دەرنەچوو دەرسێک لە میللەت گەیەندراوە. ئێستا من دەلّێم چەند سەیرە حیزبێک دلّ بەوە خۆش بکات لە سارداو و ژێرزەمیناندا بەیاننامەی دژی هەلّبژاردن دەربکات بە کردەوەیەکی شۆڕشگێڕانەی بزانێت کەچی هەلّوەستی مەردانەی وەکوو ئەو جارەی کۆیێ کە بەغدای خەریک کردبوو لە هەموو عێراقیش دەنگی دایەوە نەک هەر لە کوردستان، ئا هەلّوەستی ئەوتۆیی تاوانبار بکات، ئنجا لە لای خۆیەوە هەولّێک بدات حکومەت بگەشێنێتەوە. کورتبینی و لێلّبینی و حەسوودی لەو تەرزە کارانەدا ئەوەندە ئاشکرایە و بە سفتوسۆیە نازانم چی لەگەلّدا بلّێم.

نوختەی دووەم کە تێدا دلّنیام ئەوەیە کە جاسووسانی سەر بە شورتەی ئەوسا دەستیان هەبوو لە هەمووارکردنی ڕێگە بۆ هەر خراپە و ڕووخاندنێکی لەو ڕۆژەدا دژی هەلّبژاردنی من بکرێت. معاونی پۆلیس یەکێک بوو لەوانەی ناویان دەرکردبوو بە سەرکەوتن لە هەر کارێکی پێیان سپێردرابێت. تا ئەوەی نەتوانێ بە دیار شکستی خۆیەوە دەست لە ئەژنۆ دانیشێت. ئەم تالاّییەی چەژی تێشکان وەهای لێ کرد پتر لە حکومەتی کۆیە و هەولێر و بەغدا داغ لە دلّ بێت. بێگومان بە فەرمانی ئەو بوو کە لە زووەوە پۆلیسەکانی تێگەیاندبوو بێلایەن ڕاوەستن لە کاتی پەیدا بوونی هەرا، دواتریش بەرەی ئێمەی گرتە بەر گومان لە مەحکەمە و تەقریری دا کە موزاهەرە لە لای مالّی منەوە دەرچووە و موزاهەرەچییەکانی چەپارە دا<٣٨>.

بە دلّ شکستەییەوە مزگەوتی گەورەمان بەجێ هێشت بە دیار ئاکامی ئەم کارە ناڕەوایە، ئاخۆ حکومەت چ پەلّپێکی گەورەمان پێ دەگرێت و چۆن مادەی قانوونی باهەلّدراومان لێ بەکار دێنێت. لە کەلّکەلّەی ئەو خەیالاّتەدا بووین، دمە و عەسر، حکومەت بانگ هێشتنی کردین بۆ دەست کردنەوە بە هەلّبژاردن. خێرا سندووقی نوێی دروست کرد و ڕێگەی خۆش کرد بۆ ئەو شتەی بەر لە دوو سێ سەعات لە دژی دەجەنگا. هەلّوەستی تازەی حکومەت وەک تەقلّە لێدان و بەرەواژ بوونەوە بوو، بە جۆرێک

سەرمان لێی سوڕما بەڵام کات بەبەر حەپەسانەوە نەمابوو، کەوتینە خۆمان و خەڵقیش لە لایەنگیری ئێمە و حکومەتیش بەرەو دەنگ دان ڕۆیشتن. من چوومەوە مزگەوتی گەورە. ئەم جارەیان قبووڵمان نەکرد پۆلیس سونگی تاق لە دەرگاکان ڕاوەستن، کاک جەوهەر بە دەستەڵاتی ڕەسمی خۆیەوە لەو کارەدا کاریگەر بوو. نەمانی پۆلیس و هەڕەشەکانی متمانەی دا بە خەڵقەکە و باشتر لە دەمی دەنگ داندا دەروونی خۆیانیان دەکردەوە… زستانی سارد، کووچە و کۆڵان قوڕ، هەڵبژاردن درێژەی کێشا بۆ شەو. هەرچەند ئەو تەگەرە گەورەیەی موزاهەرە و سندووق شکاندن و شەو بەسەردا هاتن بەشێکی لە دەنگ دەران کەم کردەوە، دیسانەوە لەچاو حاڵ و باری ئەو سەردەمانەدا خەڵقێکی زۆر چاوەنۆڕییان کرد هەتا چەند سەعاتێک لە شەو تێپەڕی و دەنگی خۆیانیان دا. گوندنشینی وەها هەبوون کە خرابوونە سەر ناوچەی قەزا، مانەوە هەتا دوای مەغریب و دەنگیان دا بۆ من. پاش تەواو بوونی دەنگ وەرگرتن گەڕامەوە ماڵێ لەگەڵ کۆمەڵێک لە ڕابەرانی حیزب و خزم و دۆست، دانیشتین بە دیار دەرکەوتنی ئاکامی هەڵبژاردنی ناو شار. جارێ خەبەری نوختەی هەڵبژاردنی تەقتەق و جێگاکانی دیکە کە بە هەموویان وەک لەبیرمە دە نوختە بوون جگە لە کۆیێ، جارێ پێمان نەگەیشتبوو… دەوری سەعات دە و نیو خەبەر هات کە ژمارەی ئەو دەنگانەی بە ئێمە دراوە گەلێک زیاترە لە هی حکومەت هەرچەند حکومەت هەموو لایەنگیرەکانی خۆی گەیاندە سندووقی هەڵبژاردن. بە تەلەفۆن زاندرا کە لە تەقتەقیش حکومەت بەزیوە ئیتر زانیمان گرەومان بردۆتەوە… هەناسەیەکی حەسانەوەمان هەڵکێشا. لەبیرمە، میرزای حاجی کەریم کە یەکێک بوو لە قسەخۆشەکانی ئەوسا گوتی ئەرێ فلانە کەس کوا خواردنێک، پلاو و گۆشتێک ئاخر ئەو عالەمە بە تووە خەریکە… قسەکەی حەق بوو بەڵام ڕاستییەکەی بیرم بۆ ئەو لایەنە ببڕای ببڕای نەچووبوو، قەتیش تەبیاتی من و ماڵەکەمان ئەوە نەبووە بە سەرکەوتن و دەرکەوتن ڕوح پەرەیی بمان گرێ تا ئەوەی کە دەڵێم لە هیچ ڕێکەوتێکی ئەوتۆییدا دەنگی هەلهەلە لە ماڵی ئێمە بەرز نەبۆتەوە. خواردنەکەی نامەوجوودی ئەو شەوە بوو بە هی شەوی دواتر کە ئەوسا ئاکامی هەموو ناوچەکانی هەڵبژاردن ئاشکرا بووبوو. حکومەت لە ٧٠٠ دەنگی پتر وەرگرتبوو ئێمەش لە ٢٠٠٠ دەنگ پتر. خەڵق گوێی لە ڕادیۆ دەگرت بۆ بیستنی نەتیجەی هەڵبژاردنی کۆیێ، دوای دوو شەو ئنجا ڕادیۆ باسی کرد…

جوانترین بروسکەی پیرۆز بایی ئەوە بوو لە برایمی عەزیزاغای دزەیی، برای حاکم جەوهەر و هاوڕێی خوێندنی سانەویم وەرگرت کە بریتی بوو لە دوو وشەی «پیرۆزمان بێت».

ڕۆژی دواتر پاش عەسر بوو ئۆتۆمۆبیل پەیدا بوو، لەگەڵ عەلی عەبدوڵڵا و جەلال تاڵەبانیدا بەڕێ کەوتین بۆ هەولێر. سەعات هەشتی شەو لە هەورازە نەفت سەرکەوتین ئۆتۆمۆبیل لە قوڕ چەقی، هەتا سەعات دە خەریکی قوڕ دەردان بووین ئنجا بۆمان دەرهات بەڵام بێوەخران و یەکسەر شکا و پەکی کەوت. خۆزی لە هەوەڵەوە دەشکا… بە پێیان بەو سەرمایە و قوڕە و تاریکییە کوتامان، پاش حەفت سەعات ڕۆیشتن، گەییشتینە هەولێر…‹٣٩› دیدەنی موتەسەڕریفم کرد. بێوەخران لە کەرکووکەوە بە ڕێی ئاسن چوومە بەغدا. مەلا حەوێزاغا ڕەخنەی لە هەڵبژاردنم گرتبوو بەڵام گوێی نەدرایێ. جەنابـم بووم بە نایب، خەبەری چەندوچۆنی دەرچوونم بە ناو خەڵقدا بڵاو بووبۆوە، هەستم دەکرد بە ڕێزەوە سەیرم دەکەن…

لێرەدا دەست خاوێنیی مێژوویی لێم داوا دەکات شتێک لە چەندوچۆنی هەڵبژاردنەکە ڕوون بکەمەوە دەربارەی هەڵوەستی کاکە زیادی حەماغا لەو هەڵبژاردنەدا. کاکە زیاد خاوەن دەسەڵات بوو بە تایبەتی لە دەرەوەی شار، خۆ لە ناو شاریشدا بێهێز نەبوو هەرچەند هێزی خوێندەوار و گەنج و چەپ و هەندێ لە ناحەزەکانی دەیانتوانی شتێک بکەن کە لە دەشت و دەر نەدەکرا. جگە لە پایەی حیزبایەتیی خۆی و دەستەڵاتە ئاشکراکەی حکومەتیش تا ڕادەیەکی هەڵکشاو لێی دەسەلماند. ئەگەر خۆی لە بەرەی پارتی دوور خستبایەوە بێ ئەوەی دوژمنایەتیشی بکات زۆری لێ دادەلەنگاند خۆ ئەگەر دژ بە پارتی بوایە دەرچوونی نوێنەرەکەی پارتی لە زەحمەت زەحمەتتر بوو بگرە نا مومکین بوو. حکومەت بۆ پشتیوانی کردن لە محەمەد عەلی مەحموود (مەشوور بوو بە محەمەد عەلی ئالتی) بە هەویا بوو یارمەتی بدرێ لە کاکە زیادەوە بەڵام تەکلیفی حکومەت و محەمەد عەلیشی هەڵنەگرتەوە لە تەک بڕیاری حیزبدا. دواتر محەمەد عەلی لای خۆم گلەیی لە ئاست کاکە زیاد دەربڕی کە لە تەنگانەدا پشتی تێکرد گۆیا بەڵێنی لێ وەرگرتبێ کە بۆ نیابەتی کۆیێ پشتگیریی لێ کردبێت، لە ئاست ئەمەدا کاکە زیاد دەڵێ لە هەڵبژاردنی ئەو جارەدا بەڵێنم بە کەس نەداوە قسەکەشی لەگەڵ داخوازی حاڵ و باری خۆی و کۆیەش یەکدی دەگرنەوە چونکە حیزبیش لە نێواندا نەبێ نیابەتەکە بە خۆی ڕەواتر بوو خۆ نیابەت قوماشی قاتە جلک و ماست و پەنیری کوردی نییە وەها بە ڕەهایی و بێباکانە بکرێتە دیاری. حکومەت کۆیەی دانابوو بە (دائرە مقفلە) بۆ کاکە زیاد ئیتر بۆچی لە لاوە دۆست و برادەری دوورە دەست تەراتێنەی تێدا بکات! پیاو دڵی نایێ ولاغێکی باشی لێ بخوازرێتەوە چ جایی پایەیەکی وەها بە شکۆ.

کاکە زیاد و مەحموودی کوڕە گەورەی بە نامەی دوورە پارێزی ڕواڵەتی دوو ڕۆژ پێش هەڵبژاردن چوونە هەولێر بەڵام کوڕی دووەمی کاکە عەبدولقادر، بە درێژایی کات لەگەڵماندا بوو، بە زۆریش لەگەڵ مندا، پەیتاپەیتاش ڕای دەسپارد بۆ ناو ئەهلی دەشت و دەر کە دەنگیان بە من بدەن. لەو هەڵبژاردنەدا بایی سەری دەرزی گلەیی لە کاکە زیاد ناکرێ بەڵکوو بە پێچەوانەوە دەبێ هەڵوەستە باشەکەی و خۆ لەبیر کردنەکەی بە تەواوی بنرخێندرێ. لە موناسەبەدا دەبێ بڵێم من کە بووم بە حاکم، ئەوەبوو کاکە زیاد ڕووی تەکلیفی لە وەزیری عەدلی ئەوسا، جەمال بابان، نا، ئەویش بێ دوودڵی مەرسوومی دامەزراندنمی دەرچواند. من لەوەدا بایی تۆسکاڵێک خەریک نەبووم، ئنجا ئەگەر دوا بە دوای هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٥٣ گلەیییەک لەو یا لە حیزب یا لە من کرابێ پێوەندی بەو هەڵبژاردنەوە نییە.

کەس ئاگای لە دەردی کەس نییە، کە لە کۆیە و لە سلێمانی دابڕام و ژیانم کەوتە بەغدا سێ مەسرەفم بە ملدا هات. ماڵەکەی کۆیەم و هینەکەی سلێمانیم و خۆیشم لە بەغدا. گوریس بەیەک لایی نەدەگەیشتەوە ئەمجار بە سێ لایی. مانگانەی نایبان ئەو ساڵە ٦٠ دینار بوو بەشی مەسرەفی خۆمی نەدەکرد چونکە ئەرک لێی زیاد بوو. قوتابی و نایب بۆ لایەنی مەسرەف ناچنە دەستەی تەرازوویەکەوە. لە ڕووی ناچارییەوە کە دەبوو بژێو بۆ ئەو سێ قۆناغە پەیدا بکەم چووم بۆ لای شێخ حەسەن و شێخ حسێن... ئەو سەفەرەم کەوتە باران و تۆفێکی بەردەوام مانگێکی لەو ناوە هێشتمەوە.

بە هەمەحاڵ گرفتی لایەنی مەسرەفم لەو دوو خاڵەوە چار کرا و هاتمەوە بەغدا. حیزب نەیدەزانی باری ئابووریم چۆنە، نامەی گلەیی بۆم ناردم لەسەر بێچالاکیم، هەقیشی بوو منیش عوزرم بە دەستەوە

بوو... بۆ دڵدانەوە سەردانێکی محەمەد عەلی مەحموودم کرد، خوا لێ خۆش بووان ئەحمەدی حەمەد ئەمیناغای دزەیی و سەمەدی حاجی محەمەدی بەنناشم لەگەڵدا بوون. عوزرم بۆ هێنایەوە کە لە ئیمکاندا نەبوو داخوازییەکەی بە هەڵبژاردنی، جێ بە جێ بکەین. ئەو گلەیی‌ی دەبردەوە سەر کاکە زیاد و دەیگوت ویستبای دەیکردم بە نایب. لە ئاست ئەو هەموو خۆ لە قەبەڵ کردنەی بۆ یارمەتیی لە کاکە زیادەوە، قسەیەکی قورسم کرد کە لێرەدا دوو پاتی ناکەمەوە... دواتر قسەکە تەئویلی خراپی لێ درایەوە بەڵام لە لایەن خۆمەوە ئێستاش حورمەتی ئەو قسەیەم دەگرم.

یەکەم گوتارم لە مەجلیسی نوێنەران دوای گەڕانەوەم لە سەفەری ڕانیە و سندۆڵان لەسەر (توتن) بوو. ڕێکەوتێکی زۆر لە بار بوو بۆ من کە بابەتێک جێگەی قسە لێوە کردن بێت هەم شارەزای بم و هەم پەرۆشدار. بە زاری خۆم نەڵێم ئەو گوتارەم نۆبەرەیەک بوو هەرگیز بە تەمای شتی ئەوتۆ نەبووم، مەجلیسیش بە حکومەت و نایبی حکومەتی و موعاریزەوە چاویان تێبریم و گوێیان بۆ هەڵخستم بێ ورتە و سرکە و کورکە هەتا دوای توول و تەفسیلێکی بێگرفتی ڕەوانی ئازای گەرموگوڕ، لە لایەن زمانیشەوە عەرەبییەکی وەهام بۆ هات سەد ماشەڵڵای بۆ لێ دەی... پتر لە سی نایبی حکومەت دوای هەڵستانی مەجلیس موبارەک بادییان لێ کردم. موعاریزەکان پێوەم گەشانەوە، بیستم تەلەفۆنیان بۆ برادەرانیان کردبوو لە دەرەوەی مەجلیس گوتوویان «كسبنا نائب معارض قوي...».

ئێستاش لە چاوم نەقش بەستوو بووە کە لە دەمی کرانەوەی قسەکانم چاوم هەندێ کەس و شتی بەدی دەکرد، لەو کەسانە ڕووی مەرحووم شێخ ڕەزا ئەلشەبیبی کە بە درێژایی‌ی دوانم ڕووی بۆ وەرگێڕابووم وەک تەماشای برازایەکی خۆی بکات وەهای دەنۆڕیمێ... هەڵبەت گوتارەکەم بێ نووسین و بێ ئامادە کردن بوو دەنا نە ئەو دەنگەی دەبوو نە پێشم دەکرا بە نووسین ئەو هەموو قسانە بخەمە گوتارێک کە هەر یەک چارەک سەعات بخایەنێ چونکە نەدەبوو نووسراو لەوەندە کاتە پتر بەردەوام بێت. گوتاری بێ کاغەز بێسنوور بوو.

خوێنەر با لێم گەڕێ نەختێک بە شان و باڵی خۆمدا هەڵبێم. وەک کە دەگوترێ جارێکیان خەلیفەی بەغدا سەردانی بەسرەی کرد، لەو خەڵقەی پێشوازیی لێ کردبوو سوارێک وڵاغی دەهێنا و دەبرد و دەیگوت «نعم القاضي قاضينا- قازیمان باشترین قازییە»، خەلیفە پرسی ئەم کابرایە کێیە هێندە لە قازی ڕازییە، گوتیان قازی خۆیەتی...

ڕووداوێکی بچووکی نامەردانەی ئەو ڕۆژانە دەگێڕمەوە کە ڕووناکی دەیەختە سەر دڵ و دەروونی ئەو خەڵقەی لە کانیاوی پاکییان نەخواردۆتەوە، مدیرەی قوتابخانەیەکی کچانی کۆیێ ناسیاوی خوشکەکانم بوو، بە بۆنەی هەڵبژاردنم شەکر و چوکلاتی بەم و بەو دابوو... شەوێک لە شەوانی پاش هەڵبژاردن لە پەنجەرەی ژوورەکەیەوە کە بە سەر کۆڵانەوە بوو گوللەیان لە کەللەی سەری گرت بەڵام بە سەرینی ژێر سەری کەوت. حکومەت لە جیاتی تۆڵەی بۆ بستێنێ نەقلی کرد بۆ ڕەواندز. شارەزایانی سیاسەت لە وەزارەتی مەعاریف پێیان گوتم بۆی بە دەنگ نەیەم چاکترە نەکا قۆرتی گەورەتری بۆ هەڵبکەنن...

تەجرەبەیەک هاتە پێش تێی گەیاندم دەستەی حکومەت چ حیسابێکی بۆ موعارز بوونی من دەکەن.

کێشەیەک کەوتە نێوان موعارەزە و حکومەت لەسەر هەرای قوتابیی کۆلێجەکان کە ئێستا چۆنایەتی و چەندایەتییەکەی بە روونی بیر ناکەمەوە. موعارەزە لەو کێشەیەدا قورسترین کەرستەی تەنگەتاو کردنی حکومەتی بەکارهێنا پێی دەگوترا (استیضاح) بریتی بوو لە پرسیارێکی تفت لە لایەن پێنج نایبەوە ئیمزا کرابێت، تا ئەگەر حکومەت نەیتوانی وەڵامێکی دڵنیاکەر بداتەوە دەبێ ئیسیقالە بدات.

لە شتی ئاساندا تاکە نایب «پرسیار» ئاراستەی تاکە وەزیر دەکا. لەمیاندا پرسیار ئاراستەی هەموو حکومەت دەکرێت. من یەکێک بووم لەو پێنج نایبە، تەنها نایبێکی کوردیش بووم لە موعارەزەدا. چەند رۆژەک مەودا هەبوو بۆ لێکۆڵینەوە لەو پرسیارە. بە درێژایی ئەو رۆژانە راسپاردەی حکومەت خەریکم بوو ئیقناعم بکەن ئیمزاکەم بکێشمەوە، لە پاداشدا چ خزمەتێکی لە ئیمکاندا بێت بۆمی راپەرێنن. تەنانەت بە شێوەیەکی مەیلە و ئاشکرا تێیان دەگەیاندم کە خزمەتی کورد، بە تایبەتی، لە رێگەی ناوەندەوە دەبێت نەک پەرگیری دژی حکومەت، نایبەکانی دیکە هەموو عەرەبن لە جینسی حکومەتن... من گوێم نەدایە ئەوان قسانە. جەمیل ئوورفەلی کە نایبی یەکەمی سەرۆکی مەجلیس بوو، بە پەرۆشەوە، منی جودا کردەوە، هەردوومان لە ژوورێکی مەجلیس چەندین کات وتووێژی دەلایی و هەمەلاییمان کرد بەڵکوو ئیقناع بـم واز لە «استیضاح» بهێنم. دوایین تکای ئەوەبوو گوتی، کە هەر رازی نیت ئیمزات بکێشیتەوە هەر نەبێ رۆژی ئیستیزاحەکە مەیە مەجلیس. ئەمەشم نەسەلماند، کە ئەگەر بە پێوانەی بەرژەوەندی کورد لێکدانەوە کرابایە ئەشەدوبیللا ئەو هەموو پێشنیاز و شاباشەی کە سوودی گشتی خەڵقە بەستەزمانەکەی تێدا بوو دە جاران ئەوەی دەهێنا من لە سوارچاکیی خۆم بەردەوام بـم. حیسابی لێ قەوماوی عەبابەیلێ و شەرانش یەکجار جودایە لە حیسابی ناخیبەکانی ئەلساس و لۆرێن و مانچستەر... بەڵام لە خۆمەوە نەمدەتوانی هەنگاوێکی خۆبەسەر بهاوێژم لە مەسەلەیەکی گشتی بۆ سوودێکی ناوچەیی کە دەزانین بە حیسابی رواڵەتی، شارع ئەبوو نەواس و دەقنەکانی بیتوێن یەک شتن. دوو سەعات قوڕ دەردانی هێنانە دەری ئۆتۆمۆبیل و حەفت سەعات پیادەیی بە شەوی زستانە لە رێگایەکی نێوان کۆیە و هەولێر کەوا ٢٥ ساڵ بوو پێوەی دەمان ناڵاند نابێ و نابێ تێکەڵ بە ئامانجە گەشەکەی بزۆزی قوتابییەکانمان بکرێت!! سەرت نەیەشێنم ئیستیزاحەکە چووە پێش بە چەند قسەیەک لەم نایب و لەو وەزیر پێچرایەوە و چوو بۆ تۆمارخانە و گەنجینەی مێژوو...

بە دوای ئەو دوانە نۆبەرەیەم لەسەر «انحصار- توتن» زنجیرە گوتارێکی پازدە ئاڵقەییم لەسەر نووسی، رۆژنامەکەی سادق ئەلبەسام «الدفاع» بڵاوی دەکردنەوە. ئەم گوتارانە بە ئەنتیکەیی دەنگیان دایەوە. هێشتان بە رێوە بووم بگێڕی گشتیی ئینحساریان لادا و رۆحێکی تازە کەوتە بەر کاروباری دایەرەکە. مەجلیسی ئیدارەی ئینحساریش سێ ئەندامی تێدا بوون [تۆفیق قەزاز، کاکە زیاد، رشید عارف] ئاڵای موعارەزەیان هەڵکردبوو دژی تەنگەتاوکردنی وەرزێر و دەوڵەمەندکردنی خاوەنانی فابریقەی جگەرە. لەو گوتارانەم ژمارە دەیان ژووررووی هەموانەوە بوو تەنانەت رۆژی دەرچوونی کە چوومە مەجلیس نایبی مووسڵ نەجیب ئەلسائیغ کەوا بەراستی و بێفێڵ دۆستی یەکتر و هاوباوەڕیش بووین لە سیاسەتی بەرفرەوان پێمی گوت، دەڵێن نووسینی ئەمرۆکەت «خطیر»، وشەی «خطیر» ی بۆ بەکارهێنا نەک «مهم» خۆی جارێ نەیدیتبوو. لە دوو معاون شورتەی کوردم زانی کە لە لیوای مووسڵ،

نزیک حدوودەوە، کاریان دەکرد گوتیان دانەیەکی ئەو جەریدەیەمان کڕی بە ٢٥٠ فلس، جەریدە ئەوسا بە دە فلس بوو.

ئەو گوتارەم بریتی بوو لە بەگژدا چوونەوەی ئەو سیاسەتە بێڕەحم و بێکەرامەتە کە لە پاش ڕمانی جمهوریەتی مەهاباد لەگەڵ تووتنەوانان کرا، زیاتریش لەوەدا بە سفتوسۆ بوو کە بە جۆرێکی ئانقەست برایە مێشکمانەوە کە خێر و خۆشی هەر لە دەست ئینگلیزدایە.

پێویست بوو بڵێم، دوای کۆبوونەوەی مەجلیس فەریق نوورەددین مەحموود ئیستیقالەی دا و جەمیل مەدفەعی وەزارەتی نوێی دامەزراند. نووری سەعید خۆی کرد بە وەزیری دیفاع هەرچەند زۆرینەی نوێنەران سەر بە حیزبەکەی خۆی (اتحاد دستوري) بوون و هەرچی دەستەڵاتێک هەبوو لە دەست ئەو و عەبدولئیلاهـدا بوو، ڕەنگە لەو دەمانەدا دەسەڵاتی نووری سەعید ڕاشکاوتر بووبێت. نەختێک بە درەنگەوە، واتە چەند مانگێک دوای بوونم بە نایب و ناسرانم لە لای ئەو خەڵقەی گوێ لە قسە ڕادەگرێت و چاو لە نووسراو دەبڕێت ئنجا وەها گونجا کە سەردانی نوورەددین مەحموود بکەم. لەو سەردانەدا باسی هەڵبژاردنەکەی کۆییمان هێنایە پێش. من گوتم نەمانزانی بۆچی حکومەتی کۆیە و هەولێر لە شەڕ پێ فرۆشتنەوە بای دایەوە لای دڵ ڕاگرتنمان پاش ئەوەی کە سندووقەکان شکێنران ئێمە هیچ ئومێدێکمان بە هەڵبژاردنی سەلامەت نەمابوو چ جایی سەرکەوتوو. نوورەددین مەحموود، هەزار ڕەحمەت لە یادی بێت، گوتی سەعید قەزاز بە تەلەفۆن خەبەری دامێ کە هەرا لە کۆیە قەوماوە، موتەسەڕڕیف لە سەر تەلەفۆنە دەڵێ ئەگەر ئارەزۆ بکەن دەتوانین ئینتیخابەکە دوا بخەین وەیا لەغووی بکەین دەنا مەسعوود محەمەد دەردەچێت. گوتی من لە خوام دەخواست کەسانێک لەو مورەشەحانە هەبن گیانی ئەوتۆیان هەبێت حکومەتە تەقلیدییەکە حەزی لێ نەکات. من تۆم نەدەناسی بەڵام لەو قسانەڕا زانیم گیانت پاکە ئیتر بە سەعید قەزازم گوت، موتەسەڕڕیف دەخلی نەبێ بەسەر ئینتیخابەوە لێ بگەڕێ کێ دەردەچێ با دەرچێ، بزانم تەدەخول دەکات هەر ئێستە لە موتەسەڕڕیفایەتی دەکێشمەوە. تومەز ئەو مەتەڵەی ڕۆژەکەی ئینتیخاب لە کۆیێ کە بە کەس هەڵنەدەهات ئەم بڕیارەی نوورەددین مەحموود بوو.

لە نوورەددین مەحموودم پرسی، تۆ کە هەرچی دەسەڵات هەبوو لە دەستتدا بوو بۆچی کەسانێکت نەهێنایە پێش جودا بن لەو نائیبە تەقلیدییانەی کە بەزۆری هەر دەستی «موافق» هەڵدەبڕن. گوتی: براله من مرۆیەکی عەسکەریم لە سیاسەت بەڵەد نیم، شارەزای خەڵقیش نیم، ئەوە بوو بە ڕێکەوت تۆ پەیدا بوویت، پێشم خۆش بوو مەحموود بابان خۆی تەرشیح کردووە... قسەمان لەوەندە برایەوە کە پێوەندی بە هەڵبژاردنەوە هەبوو. هەڵبەت دەبوو لەسەرەتاوە بڕیاری لە سەر هەڵبژاردنێک دابایە هێندەی ئازادی تێدابێت گۆڕانێک لە باری سیاسییەوە بهێنێتە دی. ئەوساش دووبەختی دەبوو؛ یان لەبەر ناچاری و ئاژاوەیی «دەسەڵاتی باڵا» پەسەندی دەکرد یان ڕەتی دەکردەوە کە ئیتر هەر هێندە دەمایەوە یەکێکی دی ببێتە سەرەک وەزیران...

نیابەتەکەم بێکەڵک نەبوو، لە سنووری دەستەڵات چی پێم کرا بە زمان و بە نووسین کردم. بێگومان بە بەرمەوە هەبوو پتر بکەم بەڵام چ پێویست بەوە نییە من یان تۆ خەریک بین لافی پاڵەوانەتی لێ بدەین. جیهانەکە لەوەی پتر هەڵنەدەگرت کە کردم.

لێرەدا تەجرەبەیەکی بچووکی ئەو ڕۆژانە دەخەمە بەرچاوی خوێنەرەوە: من لە چەند لیژنەیەک ئەندام بووم. وابزانم کۆبوونەوەی لیژنەی مالیە بوو دەوری سی نائیبێک و شەش – حەفت وەزیر بەشداری یەک لە کۆبوونەوەکانی ڕۆژێک لە ڕۆژانی ئاخر و ئۆخری بەهار بوون. مەسەلەیەکی گرنگ هێنرایە ناو پرۆگرامی کۆبوونەوەکە بریتی بوو لە چاوگێڕانەوەیەک لە پەیمانی نێوان عیراق و بریتانیا بە ئومێدی گۆڕانکارییەکی بەلای چاکەی عیراقدا تێیدا بکرێت... قسەی هەمەجۆری تێدا کرا. منیش بەدەنگ هاتم و خۆشامەدیم لەو کارە کرد بەڵام گوتم: بە مەرجێک ئەو تاکتیکە نەکشێتەوە بۆ لای ئەوەی لە ئاکامدا قومێکی تاڵتر لە موعاهەدەی کۆن بچێتە ئەوکی گەلی عیراق. ڕاستییەکەی قسەکانم بڕندە بوون تا ئەوەی نائیبێکی دیکەی کورد دوای کۆبوونەوەکە گوتبووی: فلانەکەس لە بنی کدوولەی دا... خەلیل کەننە وەزیری زانست (معارف) بوو، داوای قسەی کرد. زۆر لەسەرەخۆ و بە قسەی پێوانە و کێشانەدار ڕای نواند کە مەسئوولییەتی نوێنەر لە هی وەزیر کەمتر نییە... دەبێ هەمیشە ئاگادار بین لە جغزی «اخلاص» بۆ عەرش و بۆ یەکیەتیی عیراق دەرنەچین لەوەی دەیڵێین و دەیکەین. من و ذیبان الغبان و عبدالرزاق الشیخلي داوای قسەمان کرد، بەڵام ئەحمەد موختار بابان نۆرەی لێ بڕینەوە و داوای قسەی کرد. بە پێی مەنهەجی داخلی مەجلیس کە وەزیر داوای قسەی کرد نۆرەی دەدرێتێ، ئەحمەد موختار بابان لە تەنیشت من دانیشتبوو خەلیل کەننە بەلای دەستە ڕاستیدا بوو، ڕەحمەت لە گۆڕی بێ ئەحمەد موختار پشتیوانییەکی وەهای کردم خەلیل کەننە خۆی نەگرت کورسییەکەی لە ڕیزی دانیشتوان کێشایەوە بۆ بن دیواری پشتمانەوە. ئەحمەد موختار گوتی: فلانە کەس مرۆیەکی ناسراوە بە نیشتمانپەروەری و ئاگاداری، نەک خۆی، من باوک و باپیرانیشی دەناسم کە لەسەر ڕێی حەق ڕۆیشتوون. چی گوتی لە نیازی پاکەوە و لە پەرۆشی بەرژەوەندی خاک و میللەتی عیراقەوەی گوت... و ئیتر لەو بابەتە... کە لە قسەکانی بۆوە نۆرەی من هات، سەرۆکی لیژنەکە گوتی: کات بەسەر چوو، کۆبوونەوە خرایە ڕۆژێکی دیکە، مەبەستیش ئاو بە ئاگردا بکات چونکە بێگومان ئەو سێ نائیبە [عبدالرزاق و ذیبان و من] هەرایەکی زلیان بەرپا دەکرد.

ذیبان الغبان لەوانە بوو جارێکیان لە مەجلیس لەسەر بیروڕا لەگەڵ وەزیرێک بە دەمەقاڵ هاتبوو، تێروپڕی لێ دابوو. عبدالرزاق الشیخلي بارەها لە ڕیزی موعاریزانەوە دەستی بەرز دەکردەوە ڕووەو ڕیزی سەرەک وەزیر و وەزیرەکان پەنجەی هەڕەشەی هەڵدەسووڕاند و دەیگوت: «انتم کلکم مصیرکم الشنق» – ئێوە هەمووتان ئاکامتان پەتی خنکاندنە.

پشتگیری کردنی ئەحمەد موختار لە من دژی وەزیرێکی هاوڕێی خۆی هاوتای ئەو هەڵوەستە مەردانەیە بوو کە بەر لە ساڵێک کاکە حەمەی خانەقای پێ ڕزگار کرد لە گیروگرفتی هەرای سەر بە یانەی سەرکەوتن.

ساڵی یەکەمی نیابەتم هەتا گەییشتینە پشووی هاوینە سێ هەڵوەستم لە مەجلیس و یەک هەڵکەوت لە دەرەوەی مەجلیس لەوانەبوون بە سەکۆی لەسەر ڕاوەستان بخوێندرێنەوە. هەڵوەستێکم ئەوە بوو لە بارەی تووتنەوە کردم و گوتم و نووسیم. هەڵوەستی دووەمم دوانێکی گرنگم بوو لە مەجلیس بۆ گێڕانەوەی عەشرەتی بارزان بەرەو شوێنی خۆیان و بەردانی ئەو حەبسە کوردانەی لە ١٩٤٦–١٩٤٧ەوە

لەگەڵ سەرۆکانی ئەو عەشرەتە گیرابوون. ئەو ڕۆژەی دوانەکەم دا لە مەجلیس بوو بە ڕۆژێکی دیار و ئاشکرا لە دەورەی سێزدەمینی پەرلەمان کە منی تێدا بووم بە نایب لایحەی قانوونێک خرایە لێ دوانەوە بۆ پێچانەوەی ڕووپەڕەی مایسی ١٩٤١، شۆڕشی ڕەشید عالی، بە خۆش بوون لەوانەی تێیدا بەشدار بوون و دانەوەی «اعتبار»» بە مەحکوومەکان... موعارەزە بە گەرمی پێشوازی لێ کرد. منیش کە دەستم کرد بە قسە ڕەزامەندیی بێپایانم لێ دەربڕی بەڵام گوتم کوردیش مەسەلەیەکی ئەوتۆیی هەیە چاوەڕوانە حکومەت بۆی چارەسەر بکات. سەرۆکی کۆبوونەوەی ئەو ڕۆژە (وام لەبیرە جەمیل ئوورفەلی بوو) دەنگی هەڵبڕی گوتی «ارجو عدم الخروج عن الصدد- تکا دەکەم لە بابەت دەرمەچۆ». نایبە موعاریزەکان بە توندی دەستیان لە مێزی بەردەمیان دا و دەنگیان بەرزکردەوە «استمر، استمر- بەردەوام بە». من گوتم لە بابەت دەرنەچووم، حاڵەتێک بە حاڵەتێکی وەکوو خۆی دەگرم، مەجلیسیش با بڕیار بدات ئایا لە «صدد» دەرچووم یان نا. سەرۆکی جەلسە لە نێوان هەرای موعاریزان و بەدی نەکردنی ڕای حکومەت نەختێک بێچار مایەوە و بۆ چەند ترووکەیەک نەیزانی چ بکات (منیش بامایە هەروەها دەبووم). چاوم لێ بوو سەرەک وەزیران و نووری سەعید لە سەرۆکی مەجلیسیان گەیاند ڕێ بدا قسەم تەواو بکەم، مەجلیسیش بە موعاریز و حکومەتییەوە جۆشێک و بێئۆقرەیی پێوە دیار بوو هەتا سەرۆکی جەلسەکە دوای دیتنی هێمای نووری سەعید و جەمیل مەدفەعی پێی گوتم «استمر». دوای من چوار نایبی موعاریز یەک لە دوا یەک پشتگیرییەکی زێدە بە هێزیان لێ کردم، لە مانە دوویان (رفائیل بطی و عارف قفطان) بوون، دووەکەی دیکەش وەک دێتەوە بەر چاوی زەینم (عبدالرزاق الشیخلی و ذیبان الغبان) بوون ڕەحمەت لە ناو و یادی هەر چواریان. سبەینێ (صحافە) سەرلەبەری بە مانشێتی گەورە هەڵوەستی من و ئەو چوار نایبەیان لە ڕووپەڕەی یەکەم چەسپ کردبوو.

مەرحووم عارف قەفتان لە حەد بەدەر خۆشی دەویستم، خۆی بە ساڵادا چووبوو، وەزیفەی بەرزیشی دیتبوو، مەشووریش بوو بە ئازایی و جوامێری. ئەو ڕۆژە لە قسەکانیدا شتێکی پەندامێزی عامیانەی بە سەر زاریدا هات مەجلیسی سەرلەبەر، بە حکومەت و نائیب و تەماشاچیانەوە، خستە سەر قاقایەکی ئەوتۆ ڕەنگە لەوە پێشتر ڕووی نەدابێت. گوتی: ئەرێ حکومەت پێم ناڵێن بارزان چی کردووە؟ «قابل هذوله خروا بجدر الحکومة» - دەشێ ئەوانە گوویان لە مەنجەڵی حکومەت کردبێت؟. دەگێڕنەوە بەر لە چەند ساڵێک نائیبێکی ئەوسا کە لە هەڵکەوتێکی دەگمەندا کرابوو بە نائیب شکاتی خۆی دژی نائیبێکی دیکە هێنابووە لای عارف قەفتان، گوتبووی: «عارف بیگ تقبل فلان یگول لی گـ... ؟» عارف گوتبووی: ئنجا ئەگەر تۆ گـ... نەبی ئەدی کێ گەوادی بکات؟

وەی کە خۆشە بیبینیت، وەک کە ئەو ڕۆژە من دەمدیت، خورپەی دڵت لە دڵی واقیعی میللەتت دەنگ بداتەوە. گەلێک سپاسنامەی ئەو حەپسانەم بۆ هات کە چەند ساڵێک بوو، ٥-٦ ساڵ، لە بەندیخانە بەسەریان دەبرد. وەهابی حەمە عەلیاغای ڕەواندز کە ناسیاوم بوو زۆر بە دڵ و بە کوڵ بۆی نووسیم، منیش وەڵامم دایەوە و دڵنیام کرد کە کۆڵ نادەم لە بەدواکەوتنی مەسەلەکەیان، خۆیشی لە نامەدا وەهای داوا کردبوو لێم. نەختێکی دیکە بۆ ئەم باسە دێمەوە.

هەڵوەستی سێیەمم لە ئاست هەرای وەرزێرانی هەولێر و مەخموور بوو. کێشەکە وەک لەبیرمە سەری هەڵدا لە ئاکامی بەکارهێنانی تراکتۆر لە لایەن خاوەن موڵکی دزەییەوە کە دەیکێشایەوە بۆ ئەوەی هەر تراکتۆرێک چەند ماڵە وەرزێرێک پەک بیەخیت ئیتر ئەو وەرزێرانەی بەر لە ١٥-٢٠ ساڵ شایەدیی ملکایەتییان دەدا بۆ خاوەنەکانیان ڕاست بوونەوە دژی تراکتۆر.

لێرەدا پێویستە بگوترێ، لەو ١٥-٢٠ ساڵەدا بیری چینایەتی کەوتبووە مێشکی وەرزێری ئەو هەرێمە کە ئەگەر لە دەمی تەسویەی زەویدا ئەو بیرە بەخەبەر هاتبایە گەلێک فەلاح دەیتوانی زەویەکانی ژێر دەستی خۆی لەسەر خۆی تاپۆ بکات. هۆی بەخەبەر هاتنی چینایەتی لە دەشتی هەولێر و مەخموور کە لە بنەرەتدا بۆ پەیدا بوونی ڕێکخراوی ڕووەو چەپ دەچێتەوە دیسانەوە بەچکە ئاغاکان کە خۆیان بوونە چەپگیر، بەشێکیان نەک هەموویان، دەورێکی سەرەکییان هەبوو لە پێش خستنی ڕۆژی تێک هەڵقژان، دەنا دەبوو ئەو تێک هەڵقژانە لە دەوروبەری کەرکووک زووتر دەست پێ بکات. هەر چونکە لە کۆیە و ڕانیە و پژدەر و ڕەواندز تاقمێک نەبوو جێی ئەو بەچکە ئاغایانە بگرێتەوە بزووتنەوەی فەلاح دژی خاوەن زەوی وەخرا، تەسویەی کۆیە و ڕانیە و ڕەواندز بێ هەرای چینایەتی تێپەڕی، بەڵام لە بەشێکی تەسویەی پژدەر سەری هەڵدا. زۆر بە سەیری زەعیم ڕوکن عومەر عەلی کە موتەسەرڕیفی سلێمانی بوو حەزی دەکرد ئاغاکانی پژدەر بە دەست وەرزێرەوە زەبوون بن تا ئەوەی بابەکراغای سەلیماغا شکاتی خۆی لە عومەر عەلی بردە لای عەبدولئیلاهـ... عومەر عەلی بە پێی نەخشەیەکی پێی سپێردرابوو خەریکی بێهێز کردنی ماڵی شێخ مەحموود و ئاغاکانی پژدەر بوو.

لێرەدا جێی خۆیەتی نەختێک ڕووناکی بخەمە سەر وردبینی و سیاسەتمەداریی پژدەریان. بابەکراغای سەلیماغا بۆی گێڕامەوە کە عومەر عەلی تینی بۆ هێنان و سەغڵەتی کردن، شکاتی خۆی دەباتە لای عەبدولئیلاه لە بەغدا. پێی دەڵێ: جەنابی وەسی من و پژدەری لەو سەرهەدە بە مەسرەفی خۆمان و ئەرک و سیلاحی خۆمان خزمەتی وڵاتەکەت بۆ دەکەین و هێمنایی تێدا ڕادەگرین و حدودانت لەبۆ پاس دەکەین. عومەر عەلی هاتووە دەیەوێ بێملکمان بکات و هێزمان پێ نەهێڵێ. ئنجا کە نانمان بڕا دێین لە بەغدا سواری ملکەکانی تۆ دەبین و خۆی پێ بەخێو دەکەین، ئەوی دەمیش فلسێکت بۆ ناکەین. کە قسەکانی دەگێڕاوە لە پێشدا گوتی: خۆم لە وەسی گێل کرد... کەچی کۆمەڵە سیاسییەک، دوای تێفکرین، ڕاوێژ ڕێک بیەخن هێندەی ئەو «خۆ گێل کردنە» ڕێ بەدێیی ناکەن.

من لە مەجلیس دوانێکی پڕ بە پێستی ئەو هەرایەم دا، هەتا بشڵێی حکومەت پێی سەغڵەت بوو لە ترسی ئەوەی کە هەرای وەرزێر بەهۆی باس لێوەکردنی پەرلەمان ڕەنگە بتەنێتەوە چونکە چی لەو ئەنجومەنە دەگوترێ لە لایەن نایبێکەوە هەم هێزی پترە لە نووسینی عادەتی - نایب حەسانەی هەبوو دەیتوانی هەموو شتێک بڵێ لە سنووری قانوون و (نظام داخلي) پەرلەمان - هەم بە ڕەهاییش لە ڕۆژنامەکان بڵاو دەبێتەوە.

ترسی حکومەت لە قسەی نایب پتر بوو لەوەی نەشرەی نهێنی دەیترساند. بەداخەوە ئاغاکان زۆر لە گیانی سەدەی بیستەم دوور بوون و بە هەوای هەزار ساڵ لە خۆیان بە پێشەوە مامڵەتیان لەگەڵ دنیادا

دەکرد. ئەو ڕقەی بەو دوانەم لێیان هەڵگرتم گەلێک زیادی کرد کە گوتارێکی بە هێزوپێز و داک و بابـم لە ڕۆژنامەی (صادق البصام)دا لەسەر هەراکە بڵاو کردەوە و حکومەتم بەرپرس دەکرد تێیدا لە دەربەدەر بوونی هەزاران ماڵە فەلاح بە هۆی تراکتۆرەوە. وابزانم تراکتۆر بە فەرمانی حکومەت ڕاگیرا.‹٤٠›

سەدان فەلاح ڕوویان تێکردم لە بەغدا، زۆریان لە بەندیخانە بوون کەوا بە داخەوە نەمدەتوانی هیچ یاریدەیەکیان بدەم. لێرەدا مێژووی ئەو بزووتنەوەیە تۆمار ناکەم، تەنها لە کولانەی نیابەتم کە هەنگاوێکە لە گەشتی ژیانم بۆی چووم. هەرا بەسەرچوو، چەرخ و فەلەک وەک خۆی لە کاردا بوو. هەڵکەوتەکە ئەوەبوو کە سەردانێکی نووری پاشام کرد. لە ئۆتێلی تروکادیرۆی بەغدا دابەزیبووم، ژوورەکەم بەرەو ڕۆژاوا بەسەر تارمەی ئۆتێلەکە و زێی دەجلەیدا دەنۆڕی.

لە بەرەو کۆتاییی بەهار ئێوارەیەک لە خەوی عەسرانە هەڵستام دیتم کۆمەڵەی شێخ حسێنی حاجی سەید و مەحموودی حاجی ڕەسووڵاغای پژدەر وا بە دەوری عەقیدێک (یاخود مقەدەمێک)ەوە لە تارمەکە دانیشتوون. منیش چوومە لایان، زانیم عەقیدەکە مرافقی نووری پاشایە. لە قساندا دەرکەوت کە من بە گفتوگۆ لەگەڵ نووری پاشادا شناسیم نەبووە. گوترا بۆچی سەردانێکی نەکەم؟ گوتم کێ دەڵێ وەرم دەگرێت؟ عەقیدەکە (لە جەنابییەکان بوو) گوتی «فخامة الپاشا يرحب بك». گوتم ڕاستییەکەی حەز دەکەم بچمە لای کێ بێ حەز بەوە نەکات؟

سبەینێ دوای نان خواردن عەقیدەکە بە تەلەفۆن پێی گوتم هەر ئێستا نووری پاشا چاوەنۆڕێت دەکات... کە چووم یەکسەر گەییشتمە لای نووری پاشا. زۆری بەخێر هێنام... دەوری سەعاتێک و پەنجاوپێنج دەقیقە قسەمان کرد... بەشێکی هەرە گرنگی وتووێژەکە هی ئەوە نییە لە بارودۆخی ئێستاکەدا باسی بکرێت‹٤١›. دوای ئەو بەشە کە پتر لە سەعاتێک و نیوی خایاند هاتینە سەر شتی عادەتی کە ماملەتی ڕۆژانەی سیاسەتە. بە زەردەیەکەوە گوتی، با بزانم چیت خوایشتە «گل لي هسه شتريد؟» – ئەو یێەی «تريد» ەکەی درێژ کردەوە، مەبەستی تەگەرە نەهێشتن بوو. با بە خوێنەر بڵێم من لەو دیدەنییەدا هەرگیز پاڵەوان پفیم نەکرد، نەچوومە چاوییەوە، بەوپەڕی ئارامی و ڕێز لێنانەوە دەمدواند تەنانەت لە ئاست «شتريد» دا گوتم «فخامة الپاشا» لە لایەن باری شەخسییەوە هیچ تەکلیفم نییە چونکە ئابووریم تێروتەسەلە، ئەگەر پێویستم هەبایە دەمگوت... سێ تەکلیفم لێ کرد. لە پێشەوە داوام لێ کرد ڕێگەی نێوان کۆیە و ڕانیەمان بۆ بکرێتەوە. بێوەخران تەلەفۆنی هەڵگرت لەگەڵ نەدیم پاچەچی وەزیری (اعمار) قسەی کرد گوتی فڵانە کەسم لایە دێتە لات بۆ مەسەلەی ڕێی ڕانیە، هەر لەمرۆکەوە دەست بکەن بە کردنەوەی... خوایشتی دووەمم هی تووتن بوو... تەلەفۆنی هەڵگرت لەگەڵ (ضياء جعفر) قسە بکات کە وەزیری (مواصلات) و وەکیل وەزیری (اقتصاد)یش بوو، تووتن ئەوسا سەر بە (اقتصاد) بوو. (د. ضياء) لە (مواصلات) دەرچوو بوو. لەگەڵ تەلەفۆنی وەزارەتی (اقتصاد) قسەی کرد، دەرکەوت جارێ نەگەییشتۆتە جێ. پێی گوتم هەتا تۆ لەگەڵ نەدیم قسەت تەواو دەکەیت من (ضياء)م دیتوە و هەموو شتێکم تێگەیاندووە. مەبەستی سێیەمم چارەسەرکردنی مەسەلەی عەشرەتەکە و گرتووەکان بوو کە بەر لە چەند ڕۆژێک لە مەجلیس داوام کردبوو. گوتی من سبەینێ سەفەر دەکەم بۆ ئەوروپا حەز دەکەی بە ماجد، مەبەستی ماجد مستەفا وەزیری (شؤون اجتماعية) بوو، دەڵێم لەگەڵت خەریک بێت بۆ خێرایی

کردن لەو مەسەلەیە، گوتم پاشا ماجد بەگ دۆستمە بەڵام بەینی لەگەڵ عەشرەتەکە ساز نییە. گوتی بە جەمیل دەڵێم لەگەڵت خەریک بێت، مەبەستی جەمیل مەدفەعی سەرەک وەزیران بوو، گوتم پاشا ڕاستییەکەی لە خۆت بەولاوە کێشەکە بە کەس چار ناکرێ. دەستی ڕاستەی هەڵگرت خستییە سەر شانی چەپەی و گوتی ئەم مەسەلەیە لەسەر منی حیساب بکە... ئیتر بەڵێن لەوە گەورەتر نابێت. بەوەدا دیدەنییەکە کۆتایی هات. پێی ناوێ بڵێم کە چوومە لای نەدیم پاچەچی چۆنی بەخێر هێناوم... بەرەو وەزارەتی (اقتصاد)ەوە چووم، گەییشتمە ژووری سکرتێرەکەی وەزیر دیتم نووری پاشا خۆی هاتۆتە لای... (د. ضیاء) یش وەک نەدیم لە ڕادەبەدەر بەخێری هێنام...

دوای دە ڕۆژێک بوو بە ڕەمەزان، ئێوارەی یەکەم یان دووەم بوو مەلیک فەیسەڵی دووەم داوەتێکی نایب و ئەعیانانی کرد بۆ بەربانگی ڕەمەزان. کە لە (بلاط)ـەکەی کۆن بە ڕاستەی حەوشەی پێشەوەی بەرەو باغچەکەی بام دایەوە و چوومە ژووریَ ڕەحمەتی ئەحمەد مختار بابان لە دوورەوە بە باوەشی کرایەوە بۆم هات و دەستەملانم بوو گوتی موبارەک بێت مەشرووعی قانوونی عەفوی جەماعەتەکە ئەمڕۆکە ئیمزا کرا، وەی کە تەزووی شادیم بە بەدەندا هات تا ئەوەی ئەگەر خۆم نەگرتایە فرمێسکم دەهات. شەش وەزیری دیکە و نایبی سەرەک وەزیران عەلی جەودەت ئەیوبی، وەهام لەبیرە هاتن بۆ موبارەک بادیم و وێنەگریان هێنا چەند وێنەیەکی بیرەوەریمان گرت. لە داوەتەکە خۆم خەبەری هەندێک لە ناسیاوەکانم دا کە قانوونی عەفوو دەرچووە، جاریَ نەیانبیستبوو...

دوای گەڕانەوەم بۆ کۆییَ لە پشووی هاوینەی پەرلەماندا شێخ ئەحمەدی بارزانی کە خۆی و چەند کەسێکی دیکە لە بەندیخانە مابوونەوە کاغەزێکی بۆ ناردم (کاغەزەکە ماوە) بە ئەحمەداغای زێباریدا وێڕای سپاسنامە، داوای یارمەتیی دەکرد بۆ بەردانی خۆی و ئەو چەند کەسە. داخوازییەکەی لە کاغەزەکە نەنووسیبوو، هەر ئەوەندەی نووسیبوو کە هەڵگری نامە وەکیلی ئەوە لە هەموو قسەیێکدا، بە داخەوە دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینە من خۆم دەرفەتم نەما هەوڵی شتی گەورە بدەم، ئەو کۆمەڵە مانەوە بە حەبسی هەتا ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨. لەو هاوینەدا سەردانێکی سلێمانیم کرد بۆ دیدەنی و دوعاخوازی، مێوانی ئەمینی حاجی مەلا محیەددین بووم چەند ڕۆژێکی زێدە خۆشمان لەگەڵ دۆست و ناسیاوی کۆن و نوێدا ڕابوارد. هەر ڕۆژە و هەر شەوە داوەتی دۆستێکمان گەرم دادەهێنا، حەماغای ئاوڕەحمانـاغا نیوەڕۆژەیەکی بەهات و بات و قەڵەباڵغی تەواوەوە لە ماڵ و دیوەخانەکەی نایەوە. خاڵە مچۆل، مستەفا حاجی برایمـاغام، دیتەوە گوتم وا بووم بە نایب هەرچەند تەلاقیشت خواردبوو کە نابـم. گوتی تۆ کەی نایبیت؟ حکومەت دەستەڵاتی نەبوو! تەلاقی من گوناهی چییە؟

لەو هاوینەدا دەست کرا بە نەخشە کێشانی ڕێگەی ڕانیە، ئەندازیارەکان دەیانویست لە لای گوندی (فەقێیان)ەوە کە بەرەو باشووری شار کەوتووە، ڕێگاکە ئاودیوی چیای هەیبەسوڵتان بکەن. جەماهیر نەیسەلماند پێیان داگرت لەسەر ئەوەی کە هەر دەبیَ ڕێگاکە لە چنارۆکەوە تێپەڕێت. چەندێکی ویستم ئیقناعیان بکەم کە لایەنی فەننیی ڕێگا بۆ ئەندیازار بەجیَ بهێڵن سوودی نەبوو... بە ناچاری و بە حوکمی کوتەکی بازاڕی کۆییَ ڕێگاکە لە سەختترین شوێنی ئەو شاخەوە ئاوای دیوی چنارۆک بوو. هەرچی ڕێی فەقێیانە خاک و نەرمانە، تەنانەت لە سییەکاندا قایمقامێکی مووسڵی لە (دبونی)یەکان و زۆریش نوکتە

ساز بوو بە هەوڵ و ئەرکێکی کەم ئۆتۆمۆبیلی گەیاندە سەرووی چیاکە بە پشتی دێی فەقێیانەوە.

هەر لەو هاوینەدا پەیامنێری ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمزی ئەمەریکا هاتە کۆیێ لەماڵی کاکە زیاد دابەزی دوو ڕۆژ و دوو شەومان لەگەڵدا بوو، یەکجار شتی نوێی لێ بیستین. وابزانم ناوی Robert Dotty بوو. کە گەڕاوە بۆ شوێنی خۆی، وەک بیستمان گوتارێکی درێژی لەسەر هاتنەکەی بۆ عێراق و بۆ کۆیێ نووسیبوو بەڵام حکومەت نەیهێشت دانەی ئەو ژمارەیە بێتە عێراق، نەمانزانی چی نووسیوە بەڵام مادەم حکومەت لەو دەمەدا ڕای لێ نەبووە دیارە شتی چاکی بەلای ئێمەدا نووسیوە.

یەکەم هاوینی دوای دەرچوونم بە نایب ئیتر یان لە سەرەتاکەیدا یان دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینەی پەرلەمان بوو لە لایەن ئاشتیخوازانەوە داوەتێک کراین من و کاکە زیاد و سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا (حاجی مەنجەڵ)، وابزانم ئەحمەدی حەمەد ئەمینـاغای دزەییش چووین‹٤٢›.

ئەو ئێوارەیە بەدەم مەزگوفێکی مەیلە و هەژارانەوە دوور و درێژ لە بزووتنەکە دواین، قەسەکەرەکەیان چەندێکی ویستی ئیقناعم بکات بەوەی خۆی دەیەویست، من لەبیروباوەڕی خۆمم وازنەهێنا، ئێستاکەش وازم لێی نەهێناوە کە ئەم بزووتنەوەیە ناوەڕۆکی نییە و جۆری خەبات ناگۆڕێت و هیچی بەسەرەوە نانێت، ئەوە نەبێ کە ئاشتیخواز دەبێ بە پێی ئارەزۆی لایەنی چەپ بڕەقسێ و یەخەی دوژمنەکانی بگرێت بۆ حیسابی چەپ، ئاشتیخواز دەبوو یەخەی کۆریای باکوور بگرێت کە ورۆژمی بردە سەر کۆریای باشوور. ئاشتیخواز دەبوو ئیمزا کۆکاتەوە دژی جەنگ لەو وڵاتانە کە بە لای ئاشتیخوازەوە شەڕ هەڵدەگیرسێنن، چ فایدە سێسەد ملیۆن ئیمزای چینییەکان؟ دەسا من بە پێنجسەد ملیۆنیش ڕازی نیم، چونکە هەموو چین بێئیمزاش لەو جغزەدایە کە ئاشتیخواز بە دەوری خۆیەوەی کێشاوە. چ سوود هەیە لەوەدا بۆ حەرام کردنی گۆشت خواردن مەزبەتە بە مەڕ ئیمزا بکەیت خۆ مەڕ گۆشتخۆر نییە! تۆ بڕۆ ئیمزای گورگم بۆ بێنە! شەوەکەمان ڕابوارد بێسوود بەڵام دوعاخوازیی برادەرانەمان لە یەکدی کرد.

هاوینی دیکە من کە چوومە جغزی ئاشتیخوازی بە ڕا لێ بوون نەبوو، حیزب بڕیاری دا بەشداری بکەم لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان. من و دوو نایبی دیکەی بەرەی نیشتیمانیی یەککگرتوو (ذنون ایوب، خدوری خدوری) بەشدار بووین، زوربەی حیزب و کەسانێکی پێیان دەگوترا (شخصیات وطنیة) بێ ئەوەی بەشداری بکەن لەو کۆبوونەوەیە موبارەک بادییان لێ کرد بە نووسین لە ڕۆژنامان... هەموومان دەزانین ئاشتیخوازی و بزووتنەوەی لاوان و ئافرەتان و هەرچی ئەوتۆیی هەبوو لە یەک سەرچاوەی ئاشکراوە شەلەگەیان دەکرایەوە، هەمووی کارتۆنی بوون و لە خۆوە پشتی ملی خۆیانیان نەدەخوراند و چ ڕایەکی سەربەخۆیان نەبوو لە هیچ کارێک، ئەمەش شتێکە بە لای منەوە وەک کفر وایە بە لای خواناسەوە، قەتیش ئەو ڕێکخراوانە بە لای سەر خوارکردنەوە لە کوردانەوە نەچوو هەتا لە ڕێی منەتبارییەوە بە تەئیید چاکەیان بدەینەوە. قسەی بێلزووم لەم بابەتەوە وەک تۆڵەکەی بەهار وایە، هەموومان دەیزانین با چی دی سەری خوێنەری پێ نەیەشێنم...

وا ڕێک کەوت ڕۆژێک لە ڕۆژە خۆش و چالاکەکانی مەجلیسم، مام جەلال، کە وابزانم، تازە لە سانەوی دەرچووبوو، هاتە سەردانی پەرلەمان، وەکوو گوێگرێک لە بالکۆنی گوێگران سەیری بێنە و بەرەی نێوان حکومەت و موعارەزەی دەکرد. لایەحەیەکی قانوونییان هێنا بە کەم کردنەوەی ڕەسمی

هەندێک لە مادەی خۆراک کە گۆیا بە چاکەی کەمدەستانەوە ڕێک خراوە. لە نۆرە قسەی خۆمدا خۆشامەدیم لە لایەحەکە کرد بەڵام ڕەخنەم لەوەدا لێ گرت کە ئەو چاکەیە چی ئەوتۆ نییە هەژاری پێ بحەسێتەوە، دوای ئەو هەمووو بەڵێن و مزگێنی کە بەینێکە حکومەت ڕای دەگەیەنێ چاوەنۆڕی شتێکی دڵخۆشکەرەوەمان دەکرد کەچی «تمخض الجبل فولد فارا». چەند جاریکی دیکەش لەو ڕۆژەدا قسەم کرد، وام بۆ هات وشەی «جدّ» لە گوتارەکانمدا بڵێمەوە. مام جەلال گوتی: بەڕاستی ئیمرۆکە «نائیب الجد» بوویت. دوای هەڵستانی مەجیلس ئەو ڕۆژە لە کۆریدۆر لەگەڵ جەمیل المدفعی پێگ گەیشتین، نەختێک مەیلەو بە گلەییەوە گوتی: «اخي شنو ولد فارا، ولد جملا...؟» گوتم: صاحب الفخامة! عبرت عن شعوري.

ئەو هاوینەی کۆیەم بە عادەتی ساڵانی پێشوومم بردە سەر، لەوەندە نەبێ کە تێک هاویشتن و جموجووڵی دەمی هەڵبژاردنەکەی زستانێ جارێ بە ڕووانەوە دیار بوو، خەڵق پتر لە عادەتیان بە گەرمی سڵاویان لێ دەکردم. ڕێکەوتێکی زێدە خۆش ئەوە بوو کە کاک بایز عەبدوڵڵا دزەیی کۆنە برادەری سانەوی و حقوقم و معاون تەسویەی ڕانیە سەرێکی کۆیەی دا منیش بە هەلم زانی و بەڵێنم لێ وەرگرت کە دوای چەند ڕۆژێک بێتەوە سەردانمان لە چنارۆک... ئەو ڕۆژانی پێنج شەمۆ و جومعەی بۆ دەست دەدا لە جێی وەزیفەکەی دوور کەوێتەوە. شەوی نێوان چوار شەمۆ و پێنج شەمۆ چوومە چنارۆک، لە بەیانی پێنج شەمۆوە برادەرانی کۆیێ سەرەتایان گەییشتە چنارۆک، کاکە زیاد و سەمەدی حاجی محەمەد (بە سەفەری سەردان لە خزمان هاتبۆوە کۆیێ) و تاقمەکەیان مەیلەو زووتر لە خەڵقەکە گەییشتن. بە هەمە حاڵ کۆمەڵەی کۆیێ و هی ڕانیە (کاک بایز، خاڵە خدرم و کوڕێکی شێخ محەمەد، شێخ حسێن، عەلی بەگی قادر بەگ و تاقمیان) بە یەکەوە نانی سبەینەیان لە چنارۆک خوارد. کۆمەڵێک بووین ئەوەندە گەش و ڕێک و لێک هاتوو بە جۆرێکیش لە بێ فەرقیدا نوکتەبازی و شۆخی دەکرا، کوردی گوتەنی، ئەستێرە لە عاسمانان هاتبوونە سەیرمان، قسەخۆش و سوحبەتچیی وەکوو میرزای حاجی کەریم و فەتحوڵڵای کشتەک و سەمەدی حاجی مەنجەڵ، تاقمی دڵتەڕی وەکوو ئەحمەدی حەمە مەلا و عومەر عەبدوڵڵا و عەلی گچکە، ناشزانم ساڵح شەمس و مەجیدی حاجی کاک ئەمین و کەریم توفیق و چەندین ناسیاوی دیکە کە هەریەکە بە هەوایەک لێی دەدا و لە هەوایەک دەیقۆستەوە بەر چ جۆرە تاقمێک دەکەون، کاک بایزیش کە بە هەمووو عومری خەریکی خەم ڕەواندنەوە و تەگەرە نەهێشتن بوو، ئەو ڕۆژە و شەوێ و سبەینێ هەتا دەمەو عەسر کە جەماعەتی ڕانیە بەرەو ماڵ بوونەوە لەو مەزرایەی بێ خەم و خەیاڵی و برایەتی و پاکی و شۆخیدا دڵە چاکەخوازەکەی خۆی تێراو دەکرد.

داخم ناچێ ڕۆژی دووەم پاش جەمی نیوەڕۆژە خەبەریان لە کۆیە هێنا کە سەیدەکانی دێی سێنان لە سەر نۆرە ئاو سێ کەسیان لە یەکتر کوشتووە، مەیتەکانیان وا لە کۆیێ بۆ نازانم چی ... خەبەرەکە لەو دەم و زەمانەدا کە کوشتن زێدە دەگمەن بوو وەک ئاوێکی ساردی لێ هات بەسەر ئەو بەزم و خۆشییەدا کرا... پاش عەسر کۆیییەکانیش دوعاخوازییان کرد، من و میرزای حاجی کەریم شەوێکی دیکەش ماینەوە بۆ بەیانی چووینەوە کۆیێ. ئێستە کە چاوی پەندگیری لەو ڕۆژە دەبڕم، جۆرەک سەرژماری مەرگ و ژینی تێدا دەکەم، دەبینم لە گرووپی کەیف و شادیی ئەو ڕۆژگارە کەسانی کە دوای ئەم دێرە

ناویان دێت هەریەکە بە سەبەبێک و لە کاتێکی جودادا مەرگ پێچانییەوە. لە کۆمەڵی ڕانیە، خاڵم شێخ خدر و شێخ محەمەدی کوڕی و عەلی بەگی قادر بەگ و حەمە سالحی یاریدەدەری شێخ حسێن... ڕەنگە هی دیکەش مردوون کە من ناویانم لەبیر نییە. لە کۆمەڵەی کۆیێ، ئەحمەدی حەمە مەلا و عەلی گچکە و فەتحوڵلا و مەجیدی حاجی کاک ئەمین و ساڵح شەمس و کەریم تۆفیق و میرزا و سەمەد و بەکر بەننا، برای سەمەد، ڕەنگە هی دیکەش چونکە نە هەمووم بە بیردا دێنەوە نە دەشزانم ئەو خەڵکە چەند نۆکەر و بەردەستی لەگەڵدا بوو. بەنموونە شەوێ وڵاغەکەی کەریم تۆفیق لە نزیک جێی ڕابواردنی ئەو خەڵکە لە سوولی پاشا بەسترابۆوە پەتی پساند و چوو بۆ لای وڵاغەکانی کۆمەڵەی ڕانیە. کاکەینێ، بێ ئەوەی مەجلیسی ڕەندان ئاگادار بێ، لەو لاپاڵەی بەر کەپرەکانی هۆبەکەی چنارۆکییان کە هەموویان خزم بوون بوو بە شەڕە ئەسپێک پازدە ئەسپ لێکیان ڕادەکێشا... چۆنا و چوونی لێک ترازاندران؟ نازانم! ئەسپ هەبوو بەو شەوە ماینی هەڵبری بۆ ناو ڕەز و چەم و چرگەن و هەڵدێران بە حاڵێک گیرانەوە باس ناکرێت. چاک بوو مانگە شەوێک بوو دەتگوت زیوە دەنا پیادە لەو نغوردانە بە شەوی تاریک ڕێگەی دەرنەدەکرد. گرتنەوەی ئەو وڵاغانە بە ژمارەیەک لە نۆکەران کرا کە هەموو حیسابی ژمارەی زیندوو و مردووان تێک دەدات.

دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینەی پارلەمان چوومەوە بەغدا بۆ ئەو ژوورەی تروکادیرۆ کە ساڵی پێشتر تێیدا دەژیام. نوکتەیەکی بچکۆلانەی ئەو دەمانە پێوەندی بە ژوورەکەوە هەیە، یەک لە هاوپۆلەکانی خوێندنی حقوقم ئیبراهیم ئەلغەسبان بووبوو بە موەزەف لە ئینحیسار. چەندی خۆمی دەدیت و چەندی لە خەڵقیش ئەحواڵی دەپرسیم هەر بە (عثمان) ناوی دەبردم، (اشلۆنک عثمان، شنو اخبارک عثمان، سەلمولی علی عثمان). جارێکیان لە جەریدە خوێندبوویەوە کە فلان کەس هاتۆتە بەغدا و لە فلانە ئۆتێل دابەزیوە. کاکە غەسبان بە شوێنی ئەو خەبەرەوە هاتووە بۆ ئۆتێلەکەم لە لەوحەی ناوەکان (مسعود محمد) و نومرەی ژوورەکەی خوێندۆتەوە، کە هاتە ژوورەوە بە گوڕ بۆ دەستگوشینم هات و گوتی: «اهلا بالاخ عثمان...» سەفەری کۆیەی کردبوو، من لەوێ نەبووم، کە گەڕامەوە بەغدا و دیتمی گوتی: «اروح ازور کویسنجق و ما اشوف عثمان؟». بەڵام جارێ ماویەتی، ڕۆژێکیان لە کاکە زیادی پرسیبوو: «عثمان شلونە!» پێی گوتبوو: تۆ چتەوە عوسمان عوسمانت بە دەمەوە گرتووە... ئەمە فلانە عوسمان نییە... هاتە لام لە ئۆتێل ئەحمەدی حەمەدەمیناغام لابوو، بە چاوێکی شەرمنانەوە گوتی «اخاف حچاية عثمان زعلتك» تێیگەیاندم کە بە «عثمان الجليلي» مووسڵم لێ حاڵی بووە، کەچی لە کۆیێ بەتەمابوو بـم بینێ. دڵم دایەوە و دانیشتبووین ئەحمەداغای دزەیی خەریک بوو تێپەڕبێت، غەسبان بۆی ڕاست بۆوە، لێی قریواند: «تفضل عبد الصمد»... تومەز بە سەمەدی حاجی مەنجەڵی تێگەیی بوو. من و ئەحمەد دامانە پێکەنینێک غەسبان سەری لێ سووڕما.

پاش بوونم بە نایب و بڵاوبوونەوەی دوانەکان و گوتارەکانم ئاڵقەی ناسراویم لە لایەن خوێندەوارانی بەغدا و دەرەوەی بەغداش زۆری فەرق کرد. لەگەڵ کۆمەڵەی ڕۆشنبیرانی ناوەڕاست و حیزبە دیمۆکراتییەکاندا پێوەندیم بەهێزتر بوو، دیدەنم لەگەڵیاندا زیادی کرد. کامل چادرچی، سەد ڕەحمەت لە گۆڕی، باوەڕی پێم هەبوو حورمەتی نیابەتەکەشمی دەگرت، کە بەهێزی میللەت هاتووم. لە نموونەی ئەم

باوەڕ و حورمەتە شتێک دەگێڕمەوە: ڕۆژێکیان تەلەفۆنی بۆ کردم و گوتی: قسەم پێت هەیە دەترسم شوێنەکەی تۆ کە ئۆتێلە ڕێ بە مەحرەمیی قسان نەدات دەنا خۆم دەهاتمە لات... چوومە لای. گوتی: کوڕێکم لە بەندیخانەی ئەبوو غرێب گیراوە، سەردانیم کرد دیتم وەزعی ئەو گرتووانە یەکجار ناراحەتە. هەرچەند بە بۆنەی گیرانی کوڕمەوە بەندیخانەکەم دیت بەڵام خواهیشتم لێت بۆ کوڕی خۆم و هەموو حەپسەکانیشە. حەزدەکەم بەو جۆرەی بۆت دەلوێت لەگەڵ حکومەت بدوێیت بۆ چارەسەرکردنی وەزعی ئەو گرتووانە. بشزانە لە خۆت بەولاوە تەکلیفی ئەوتۆ لە هیچ کەسێک ناکەم با ئەندامی (وطني ديمقراطي)ش بێت.

چوومە لای وەزیری داخلیە، مەرحووم (حسام الدين جمعة)، پێم گوت: من حەز لە هەراوهەزاد ناکەم، ئەگەر چارەی ئەو بەندیخانەیە دەکەیت بەچاکتردا زۆرت مەمنوون دەبم دەنا بم بەخشە مەسەلەکە لە مەجلیس باس دەکەم. گوتی: یەک دوو ڕۆژم لێ ڕاوەستە و بەس. دواتر کامل چادرچی خۆی پێی گوتم کە وەزعی بەندیخانەکە زۆری فەرق کردووە.

سیاسەتمەدارانی دەوڵەت کە لە سەروویانەوە عبدولئیلاهـ بوو، دەیزانی لەبەر گەلێ حیسابی دەرەوە و ناوەوە پێویستە گۆڕانێک بەسەر وەزعی ڕامیاریی عێراقدا بێت. نووری سەعید، وەک لەبیرمە، جارێ لە دەرەوە بوو، (د. فاضل جمالي) بوو بە سەرەک وەزیران، وەزارەتێکی هەمەڕەنگی پێک هێنا بەشێکی دیاری ئەندامەکانی سەر بە حیزبی نووری سەعید بوون. سێ نائیبی (معارض)ی کرد بە وەزیر، (رفائيل بطی) بۆ وەزارەتی (ارشاد)، (حسن عبدالرحمن)، وەک دێتەوە بیرم، بۆ (شؤون اجتماعية) و (عبدالرحمن الجليلي) بۆ (اقتصاد). هەندێک کەسایەتیی سەربەخۆ بەشدارییان کرد. لەوانە (د. عبدالمجيد القصاب) بۆ مەعارف. (د. عبدالرحمن الجليلي) داوای کردم کە لەگەڵی بدوێم لەسەر مەسەلەی تووتن. من لە ڕانیە بووم کە وەڵامەکەی هات... بەداخەوە لەگەڵ هەموو گەرموگوڕی دەمی نیابەتمان و متمانەیەکی بە یەکدیمان دەکرد، بێبەختی وەهای کرد لە یەکەم کۆبوونەوەمان ساردایی بکەوێتە نێوانمانەوە، ئەویش نەختێک خەتای من بوو لەبەکارهێنانی وشەیەکی مەیلەو نالەبار، هێندێکیش بێتەحەمولیی ئەو کە دەبوو بزانێ مەبەستێکی خراپم نییە... بە هەمەحاڵ تا ڕادەیەک بە چاکەی تووتن کردەوە بوون... هەل هاتە پێش، لە تۆڵی نەقڵ کردنی ئەو مدیرەی کچان کە دەمانچەیان پێوەنا و لە بەر داخوازی واقعیش ڕووی تەکلیفم لە (د.عبدالمجيد القصاب) نا بۆ لادانی مدیری سانەوی. بێ ئەوەی سەر لە کاغەز بەرز کاتەوە و ئەو چاوەی بڕیبووبیەوە ئەوراقی بەردەمی هەڵی نەبڕیەوە ئەمری نەقڵی ئەو مدیرەی ئیمزا کرد...

نفووس سەر بە (شؤون) بوو، مەئمووری نفووس کە پورزاشم بوو زۆر بێلزووم ناحەزایەتیی کردین و بەردەوامیش بوو لەو پیشەیە. حەسەن عەبدوڕڕەحمانیش بێ سێ و دوو لە کۆیەی دوورخستەوە... چەندێکی هەولێر ویستی بڕیارەکان بگۆڕێن بێسوود بوو. بەو نەقڵانە سفتی و گرژی لە وەزعی حکومەتی کۆیە زۆری کەم کرد... ڕاستە نەقڵی دوو کەس باری عێراق و کورد ڕاست ناکاتەوە بەڵام نەقڵ نەکردنیشیان چ سوودی بۆ عێراق و کورد نەبوو وەکوو درکیش لە چاو دەچەقین جگە لەوە کە نەقڵی دۆستی حکومەت سەرکەوتنە بۆ ئەوەی حکومەت نییە کە دەکاتەوە بەرەی خۆمان.

هاتنی د. جەلیلی و حەسەن عەبدوڕڕەحمان پتر لە وەزیری دیکە ڕاگەیەن بوو چونکە هەردوویان ئەندامی حیزبی (جبهة شعبية) بوون کە لە لایەن ژمارەیەکی زۆر لە ناوداران و خاوەن پایە و خوێندەواری بەغدا و شوێنی دیکە پێک هاتبوو لەمانە: (طة الهاشمي، شيخ رضا الشبيبي، صادق البصام، نصرت الفارسي، ذيبان الغبان، عبدالرزاق الشيخلي، نجيب الصائغ) و هی دیکەش لەم بابەتە. دیارە حیزبی ئەوتۆیی بێ وەرگرتنی بەڵێن بە گۆڕینی سیاسەت، تێکەڵ بە حکومەت نابێ. خێرا عورفی هەڵستا و ڕۆژنامە ئازاد بوو و ڕەهاییەکی هەست پێ کراو لە نێوان تێکڕای خەڵق، بەتایبەتی ئەوەی سەروکارێکی بە سیاسەتەوە هەیە، بە دی دەکرا. بە نموونە: گوتارێکم لە ڕۆژنامەکەی (صادق البصام) بڵاو نەکرایەوە خێرا بە خێرا لە ڕۆژنامەی (رفائيل بطي) خۆی کە وەزیر بوو بڵاوکرایەوە. ڕۆژنامە هەبوون داخرابوون کەوتنەوە دەرچوون. (فاضل الجمالي) ڕۆژنامەیەکی تایبەت بە سیاسەتی خۆی دەرکرد وابزانم ناوی (العمل) بوو، دەمودووی جودا بوو لە ڕۆژنامە تەقلیدییەکانی حکومەت.

بەیانییەک جارێ بە تەواوی خەبەرم نەبووبۆوە بروسکەیەکیان دامێ بە ئیمزای چەند کۆیی‌یەکی ناسیاوی خۆم کە خزمێکیشمیان لە نێواندا بوو، بە ناوی جەماهیری موزاهەرە کردووی کۆیە داوای چارەسەرکردنی بێ ڕێی شارەکە دەکەن کە ئەوسا بە زەحمەت زستانان ئۆتۆمۆبیل لە کەرکووک و هەولێرەوە دەگەییشتە کۆیێ. من کەم و زۆر ئاگام لەو کارە نەبوو، بەو بروسکەیە زانیم موزاهەرە لە کۆیێ کراوە. لە دەرگەی مەجلیس تووشی سەعید قەزاز، وەزیری داخلیە هاتم. بێ سێ و دوو پەلاماری دام بە قسە لەسەر ئەو موزاهەرەیە. من نەمزانی بۆچی بەدوا پەلامارەکەیدا گوتی: حەمە زیاد و تۆ حەقە هەر یەکەتان حەوت ساڵ حەبس بکرێن... دواتر زانیم ئیدارەی کۆیێ لە بەغدای گەیاندووە کە موزاهەرەکە بە تەئسیری (نواب كويسنجق في بغداد) کراوە. لە وشەی (نواب) مەبەستیان ئەوە بوو کە حکومەت بزانێ کاکە زیادیش مەبەستە نەک هەر تەنها مەسعوود محەمەد. من وەڵامێکی لە سەرەخۆ و پڕ بە پێستی ئەو دەمەم دایەوە بەڵام لە هەمان کاتدا بڕیارم دا شکاتی خۆم لە سەعید قەزاز لەسەر ئەو قسە قورسانەی ببەمە لای سەرەک وەزیران.

چوومە لای (رفائيل بطي) کە ژوورەکەی لە قاتی ژێر ژوورەکەی د. فازیل جەمالی بوو، باوەشی بۆم کردەوە و بە گەرمی بەخێری هێنام، پێم گوت کە خەبەرم بۆ بداتە د. فازیل بچمە لای تا شکات لە وەزیری داخلیە بکەم... حیکایەتەکەم بۆ گێڕایەوە. بە بینینی ئەو مەسەلەکە لە ناکاو و چاوەڕوان نەکراویش بوو. جارێ قاوەم نەخواردبۆوە سەعید قەزاز هاتە ژوورەوە، من لە بەری هەڵستام بە ڕووی گرژەوە، ڕەفائیل بۆی چوو زۆر بە پەرۆشەوە پێی گوت کە هەرگیز بەتەما نەبووە من گلەیی لە سەعید قەزاز بکەم... کە ئەمەی بیست سەعید قەزاز بۆم هات گوتی: کوڕە چۆن لە تووە گلەیی بۆ من ڕەوایە تۆ خۆشەویست... و... و... نازانم چی منی. هەر لەگەڵ ئەمەدا دەستی خستە ملمەوە منیش پێم گوت کە بەتەما بووم بچمە لای سەرەک وەزیران بۆ شکات. بەمەندە گرژیی نێوانمان ڕەوییەوە ئیتر دەستی گرتم بە قادرمەیەکی نێوان ژووری د. فازیل و بەشی مەحرەمانەی ئەو بینایەی لێی بوو سەری خستم هەتا بە دەستی خۆی دەرگەی د. فازیلی کردەوە بۆم. چەندی گوتم با داوای چوونە ژوور بکەم نەیسەلماند. منی گەیاندە ناو ژوورەکە، بایی ئەوەی د.فازیل ئەویش ببینێ ئیتر کشایەوە من وەهام ڕانواند کە تەنها بۆ

سەردانی موجامەلە چوومەتە لای بە ئیزنی خوێنەر لە نموونەی ڕەفتاری ئەو جیلەی کە من پێی ڕاهاتووم شتێکم لەو سەردانە دەگێڕمەوە: کە هەڵستام بۆ دەرچوون د. فازیل لەگەڵم هات هەتا دەرگای ژوورەکە خۆیشی دەرگاکەی کردەوە. من خەریک بووم پاڵتۆم لەبەرکەم تومەز تەقەڵی (بطانە)ی هەڵوەشابوو دەستم چووە ناو کەلێنی هەڵوەشاوەکە، دەستم کێشایەوە و ڕەپێشم کردەوە دیسان بۆ جاری دووەم و سێیەمیش هەر چۆوە ڕێی هەڵە. د. فازیل کە بە مامم دەشیا و لە مەرتەبەی مامۆستام بوو قاپووتەکەمی لێ ستاندم، چەندێکی ویستم نەیەڵم قاپووتەکەم بۆ ڕابگرێت نەیبیست و بە ئیلحاحەوە قاپووتەکەی لەبەر کردم. خوێنەر لێم بسەلمێنێ کە دەڵێم ئەوسا و ئێستاکەش تەزووی شەرمم پێدا دەهات و دێتەوە.

ئەم حیکایەتۆکە هەڵوێستێکی زووترم بە بیر دەهێنێتەوە: کە دوای بوونم بە نایب ناوێکم پەیدا کرد چوومە زیارەتی مەلیک و عەبدولئیلاهـ. مەلیک جارێ لە ژێر (وصاية) بوو، هی ئەوە نەبوو لە غەیری ڕێزلێنان هیچی دیکەی لە گوێ بچرپێنیت. بەڵام لای عەبدولئیلاهـ چەند قسەیەکی پەندامێزم بۆ بەرژەوەندی نیابەتەکەم کرد کە گوتم: لەوانەیە مرۆ سەهو بکات وەیا باشترین ڕەفتار فەرامۆش بکات وەیا لە تەعبیر سەرکەوتوو نەبێت بەڵام دەمەوێ خاوەن بەرزیی عەبدولئیلاهـ دڵنیابێت مەبەستم چاکەی ئەم خاک و میللەتەیە. لە وەڵامدا گوتی: «اخي كل انسان معرض للخطأ هسة اذا اني اگول ما اخطأ بمعني انا مجنون...» ئەمە دەقی قسەی خۆیەتی.

من لە گۆشەی تێوەڕامانی خۆمەوە بەلامەوە لە تیشکی نیوەڕۆژەی هاوین ئاشکراتر بوو کە مانەوەی د. فازیل لە حوکم جەژنی موعارەزەیە چونکە زوربەی نایبان هی حیزبێکن (حزب الاتحاد الدستوري) کە هی ئەو نییە، چاری ناچارە دەبێ لەگەڵ موعارەزە ڕێبەدێیی بکات. کەسێکی مەجلیسی بەدواوە بوو چ ترسێکی ئەوتۆی نابێ لە ١٠ – ١٥ موعاریز، ئەوسا ژمارەی نایبان دەوری ١٤٠ کەس بوو. من لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییە سەرەتاییەدا زمانی خۆم گرت لە موعارەزە، هەندێک لە موعاریزەکان، بەتایبەتی خوالێخۆشبووی (عبدالـجبار الـجومرد)، بوو بە ئاگر و لە عومری وەزارەتی جەمالی هەڵگەڕا: ئێوە چن؟ نوێنەری کێن؟ کوا پشت و پەناتان؟ بۆچی چاوبەستەکێ دەکەن لەگەڵ میللەت؟ کوا مەجلیسی نیابیتان، کوا ئەکسەریەتتان؟ ئیتر هەر ڕۆژە جۆرێک سووژناژوێی دکتۆر جەمالیی دەکرد. ڕاستییەکەی د. جۆمرد بە وەزیرایەتیی د. عەبدوڕڕەحمان ئەلـجەلیلی کە هەردوویان مووسڵی بوون یەکجار تێک چوو تا ئەوەی ڕۆژێکیان گوتی: بەسە تا کەی لەقەبی (صاحب المعالي) ڕەوای وەزیران بدیترێت. خوا هەڵناگرێ هەتا عەبدوڕڕەحمان ئەلـجەلیلی نەبوو بە (صاحب المعالي) د. جۆمرد چ لاریی نەبوو لەو لەقەبە... لەگەڵ نەجیب ئەلسائیغ بە یەکەوە خەفەتمان لەو غافڵییەی د. جۆمرد و موعاریزەکانی دیکەش دەخوارد کە بە دەستی خۆیان قەبر بۆ موعارەزە هەڵدەکەنن.

لە ئاست ئەو هەموو تێوەژەنینەی ڕەخنەگرتن لە وەزارەت کە پاڵپشتی نییە لە مەجلیس یەک دوو جاران یەک لە وەزیرەکانی سەر بە حیزبی ئیتیحادی دەستووری گوتی: هەبوونی وەزیری وەکوو من کە دەستووریم بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حیزب پاڵپشتی وەزارەتە. مامۆستا خەلیل کەننە سکرتێری حیزبی ئیتیحادی دەستووری کە بەشداریی نەکردبوو لە وەزارەت، ڕۆژێکیان ڕاست بۆوە و گوتی: نەمدەویست بە دەنگ بێم بەڵام واپێ دەچێ حیزب لەو وتووێژانەدا بە (كمية مهملة) دادەنرێت و هەر کەسە بەکەیفی خۆی

لێی دەدوێ. حیزب جارێ هەڵوەستی خۆی لە ئاست وەزارەت دەرنەبڕیوە چونکە سەرۆکی حیزب، نووری پاشا، لە ئەورووپایە هەتا ئەو نەیەتەوە و سیاسەتی حیزب ڕەنگڕێژ نەکات بەرانبەر حکومەت کەس مافی نییە لە جیاتی حیزب قسە بکات... ئەمەی گوت و سیاسەتی عێراق شەختەی کرد نە حکومەت نە پەرلەمان نە (بلاط) نە هیچ کەس و لایەنێک شتێکی بە دەسەوە ما بڵێت و یا بکات... سەرلەبەریان چاویان بڕیە ڕێگەی نووری سەعید کە لە ئەورووپا بێتەوە. موعارەزەی عێراق لەو ڕۆژەوە نەفەسی بڕا و سەرقەبر نەبۆوە. بە کەوتنی د. جەمالی موعارەزەش کەوت.

نازانم لە پاش پەردە چ ئاڵوێرێک کرا بۆ هاتنەوەی نووری پاشا، بەڵام لەم سەر تا ئەوسەری عێراق گێژی چاونۆڕکێی هاتنەوەی بوو. لە هەموو لایەکەوە پێشوازیکەران ڕژانە بەغدا دەتگوت لە نۆژەن حکومەت بنیات دەنرێ. بە پەنجەی دەستان هەستت دەکرد نووری سەعید هەموو شتێکە وەک کە هەستی نەرمی و ڕقی دەکەیت. ئەو چەند نایبە موعاریزەی وەک جۆمرد و عەبدوڕڕەزاق ئەلشێخلی بێ ئەوەی ئاگایان لە خۆ بێت خزمەتێکی نووری سەعیدیان کرد بە خەیاڵی کتێبگرەوەشدا نەدەهات.

وەک گوتم من موعارەزەی خۆمم وەستاندبوو لە دەمی وەزارەتی د. جەمالی تا ئەو ڕۆژەی لە موزاهەرەی کرێکاری بەسرە عورفی لێ ئیعلان کرا و کرێکارێک کوژرا و د.عەبدوڕڕەحمان ئەلـجەلیلی و حەسەن عەبدوڕڕەحمان ئیستیقالەیان دا. بەهەمەحاڵ باری سیاسی وەهای لێ هات موعارەزە بایەخی نەمێنێت چونکە وەک دەرکەوت بەرژەوەندبینان خەریکی هەنگاوێک بوون گۆڕانی تێدا بێت. مەجلیسی نوێنەران هەڵوەشێنرا و سەرەک وەزیرانێکی غەیری جەمالییان هێنا هەڵبژاردنێکی تازە بۆ مەجلیسێکی نوێ بابەت ڕاپەڕێنێت. من چ ئاگام لەوە نییە بەرەیەکی ڕێکوپێکی پان و پۆڕ لەناو پارتی و بەدەوری چەند و چۆنی کاروبارییەوە پێکهاتووە دژی من و نیابەتەکەم و ڕەفتاری سیاسیم. ئێمە تا ئەو دەمەی مەجلیس هەڵوەشا بە زاهیر لێک ڕازی و هاوڕێ و برادەر بووین چەندێکی لە بەغدا بووبین شەوانە و ڕۆژانە لەگەڵ یەکترمان ڕادەبوارد، خۆ ئەگەر ناجایەزەیەکیشی تێدا بێت دەڵێم شەوێک کاکە زیاد و شەوێک من مەسرەفی دانیشتنەکانی شەوانەمان دەکرد ئنجا ئەگەر من ئەو نالەبارەم کە شیروتیرم لێ هەڵبگیرێت ئەو هەموو برادەرییە و بەیەکەوە بوونە لە کوێوە دەهات!

حیزب بڕیاری دا یەکێکی دیکە تەرشیح بکات. هەرچەند لە دڵدا تا بڵێی خۆم بە مەغدوور دەزانی چونکە هەڵوەستەکە تاوانبارکردنی منی تێدا بوو نەک لەبەر خودی تەرشیح نەکردنم دیسانەوە بایی موویەک بەسەر خۆم نەهێنا و بڕیاری (حیزب)م سەلماند وەک کە هیچی ناڕەوای تێدا نەبێت. لە قساندا کاکە زیاد گوتی: منیش پار لەسەر بڕیاری حیزب وازم لە تەرشیح هێنا. پێم گوتەوە: ئەوەی تۆ بۆت بە چاکە و پیاوەتی حیساب کرا، ئەمەی من تاوانبار کردنە فەرقیان زۆرە.

پێویست نابینم ئەو کێشەیە خورد بکەمەوە و کۆنە برینی پێ بکولێنمەوە هەر ئەوەندە دەڵێم دنیاکە وەها سووڕا کە لە کۆتایی تەکلیف لە خۆم کرا ببمەوە (مرشح) تەرشیحەکەشم بە بڕیاری هەردوو حیزبەکەی کۆیە بوو کە لەو هەڵبژاردنەدا هاریکاری هەبوو لە نێوانیاندا. حکومەت یەکێکی بە (منافس) هێنا بۆ تەرشیح بەڵام قانوون تەرشیحەکەی ڕەت کردەوە من لە کۆیێ بە تزکیە دەرچووم. حکومەتی هەولێر ئاگادار نەبوو کە مرەشەحەکەی ڕەت بۆتەوە، لە نکاو زانی من دەرچووم بە نایب. لەسەر ئەم

خەبەر نەدانەی هەولێر لە لایەن قەزاوە قایمقامی کۆیە، ڕەشید غەفووریان تەقاعود کرد. ڕەشید ئەفەندی بەم بۆنەوە دەیگوت: (كل نفس ذائق الموت و الفنيش...) ڕاستییەکەی بۆی بە پەرۆش بووم بەڵام چ چار!

ئەو ساڵە بۆ ئامانجی هاریکاری لە هەڵبژاردن بەرەیەکی یەکگرتووی نیشتیمانی پێک هاتبوو. لە کۆیێ دوای دەرچوونم بە تزکیە نوێنەری چەپ گوتی حەق وایە بچیتە پاڵ بەرەی یەکگرتوو. منیش ڕایەکەم پەسەند کرد بروسکەیەکم بۆ بەغدا لێ دا کە خۆم بە ئەندامی بەرەی یەکگرتوو لە قەڵەم دەدەم. دەبێ بڵێم بەر لە چەند ساڵێک کە لە تەلەفیزیۆنی بەغدا لە بەرنامەی (سيرة وذكريات) گوتم لە خۆوە وەهام پەسەند کرد بچمە جەبهەوە ڕاستییەکەی لەبیرم نەبوو کە فاتح ڕەسووڵ ئەو پێشنیازەی هێنایە پێش وا لێرەدا سەهوەکەم ڕاست کردەوە.

حیزب ناچاری کردم خۆم لە ڕانیەش بپاڵێوم. هەرچەند ئەم کارە لە هیچی نەدەکرد قسەی حیزبم هەڵگرتەوە... لەگەڵ نوێنەری حیزب عەلی عەبدوڵڵا دوای دەرچوونم بە نایب لە کۆیێ بۆ ڕانیە چووین لە مەخفەری (قەسرۆک) نوێنەرەکەیان گەڕاندەوە کۆیێ منیش چوومە ڕانیە. حاکمی ڕانیە بە بۆنەی دەرچوونم لە کۆیێ تەرشیحەکەی ڕانیەمی ڕەت کردەوە و مەسەلە لەوەندەدا ڕاوەستا... بەهانەی ئەم لایەنە لەو کارە بەرەواژەدا ئەوە بوو کە ئەگەر من لە ڕانیە دەربچم کۆیێ بەجێ دەهێڵم بۆ یەکێکی دیکە و بەمەدا پارتی نایبێک قازانج دەکات بەڵام ئەم ڕاوێژە هیچی بەسەر هیچەوە نەبوو چونکە دەشیا یەکێکی دیکەی غەیری من بۆ ڕانیە بێت و حیزب دەریبچوێنێت وەک کە دەبوو منیش دەرچووینێت. لە حیزب هی وەها هەبوو بۆ ڕانیە لە من چاکتر بێت... شەوێکیان نوێنەرانی هەردوو حیزب کۆبوونەوەیەکیان لەگەڵ کردم بە ناوی موبارەکبادی و لێکدی حاڵی بوون... ئامۆژگاریی ئەو شتانەیان کردم کە پێویستیان دەزانی من لە مەجلیس پێڕەوی بکەم... پێم گوتنەوە براینە لێرەوە هیچ پلانێک دانادرێت بۆ ڕەفتارم لە مەجلیس، جارێ دەبێ بزانین دەستوور هەیە ناشێ بایی موو لێی لادەم. ئنجا قانوونی دیکەی جنائی و مەدەنی هەیە سەرپێچی لێ کردنی مومکین نییە. هەر پێشنیازێکی لە منەوە و غەیری منەوە بێت دەبێ بە ڕێی خۆی لە جغزی قانوونی ئینتیخابات و (نظام داخلی)دا بڕوات و لە دەنگداندا زۆرینەی دەنگ وەربگرێت... لەمانەش بترازێین، من چەندم هەر هەندم هەزار جار دنەم بدەن لەوە تێپەڕ ناکەم کە دەیتوانم. لەوانەیە لائیحەی قانوون بێت هەر تێی نەگەم... لەوانەم بەسەر بابەتێکدا بکەوم باشی لێ حاڵی نەبووبم وەیا عەرەبییەکەم گرفت بهێنێ... لەوانەم شەرم دام بگرێت و زمانم بگیرێ. گەلێک قسەی دیکەشم لەو بارەوە کرد کە ئەوسا وا پێ دەچوو قەناعەتیان پێی دەهێنا. برایانە و دۆستانە دوعاخوازیمان لە یەکدی کرد...

ڕۆژی کرانەوەی دەورەی چواردەمین مەجلیس چووم بۆ خانەی پەرلەمان. لە پێشەوە ماجد مستەفا، بووبووە نایبی سلێمانی، و حەسەن تاڵەبانی (مدير دعايه عام)م دیت. چەند نوکتە و لەتیفەمان لێکدی گرت و چوومە لای نایبەکانی بەرەی یەکگرتوو، کامل چادرچی تازە دەگەییشتە پەرلەمان چاک و چۆنیمان کرد و گوتی لەبیرم نەماوە موعاریز لە کوێ دەحەسێنەوە... من ڕێگەم بۆ دەرکرد تا ئەو ژوورەی بە عادەت موعاریزەکان لێی کۆ دەبوونەوە. کامل پێمی گوت کەوا ساڵح جەبر وەڵامی بۆ هەناردووە لە جغزی چالاکیی ناو مەجلیس بۆ چەسپاندنی ئەو شتانەی بە چاکی دەزانین هاریکاری لەگەڵ یەکتردا بکەین. گوتی تۆ دەڵێی چی، گوتم من دەڵێم چ زەرەر لەوە ناکەین بۆ بەرژەوەندی گشتی هەر جارە لە

(تصويت) ٢٢ دەنگی (أمة اشتراكية ـ حیزبەکەی صالح جبر) بۆ خۆمان ڕابکێشین. ڕایەکەی من لەوەوە بوو نایب هاتووە بۆ جێگەیەک هەرچی چاکەی تێیدا بە خەیاڵدا بێت بەندە بە تەسویتەوە خۆ پەرلەمان جێی موزاهەرە و مانگرتن نییە، بەڵام کامل دەستی ڕاستەی نەختێک بەرزکردەوە گوتی: (لا مو الی هذا الحد).

ئەم تەجرەبەیەی وا لێرەدا باسم کرد وێڕای تەجرەبەی دیکەم لەگەڵ چادرچی وەهای کرد کە لە ئالقەیەکی (الـجذور)ی ئەم ساڵەی ١٩٨٧ لە ڕۆژنامەی (الثورە) کامل چادرچی بە (متزمت) دابنێم.

کۆبوونەوەی ئەو ڕۆژەی مەجلیس تاقانە بوو، چی دیکەی بە دوادا نەهات. لە کۆتاییی کۆبوونەوە بڕیار درا کۆبوونەوەی داهاتوو بوەخرێ تا خەبەرمان لێ دەگێڕدرێتەوە... دوو ڕۆژێکی دیکە مامەوە، بە شەمەندەفەر گەڕامەوە بۆ کەرکووک بە ڕێکەوت لەگەڵ جەلالی حامد بەگی جاف کە بووبووە نایب لە واغۆنێکدا بووین. ئەوەی جەلال لەو شەوەدا بۆی گێڕامەوە ڕێک دەهات لەگەڵ چی لە بەغدام زانیبوو لە بارەی پڕ بوونی کاسەی حکومەت بەرانبەر موعارەزە لە ژوورەوە و دەرەوەی پەرلەمان.

دەرچوونی دە نایب لە بەرەی یەکگرتوو بە لای حکومەتی ئەوسای عێراق خەتەرێکی کوشندە بوو لەو ڕووەوە کە قسەی یەکێک وەکوو کامل چادرچی و محەمەد مەهدی کوببە و هاوڕێکانیان لە پەرلەماندا بێ پەردە و پێچ و پەنا دەگاتە جادە و بازاڕ کە لە خۆوە گەرم ڕاهاتووە وەها دەکات ئاگری تێبەربێت. لەو پێوانە و کێشانەی کە حکومەتی (عبدالاله) دژی ڕەئی نووری سەعیدی کرد و مەجلیسی هەڵوەشاند پێشبینییەکانی نووری بە هاتنی ئەو دە نایبە بە ڕاست گەڕا نووری ڕازی نەبوو مەجلیسی دەورەی سێزدەمین هەڵوەشێت، کە هەڵوەشا بە تووڕەیی چۆوە ئەوروپا. دوای هەڵبژاردن و ئەو تاکە کۆبوونەوەیە، بانگهێشتنی نووری کرا کە بێتەوە بۆ چارەسەرکردنی حاڵ و باری تازە. وەک لەبیرمە هەتا عبدولئیلاهـ بە دوایدا نەچوو هەموو مەرجەکانیشی نەسەلماند ڕێی هاتنەوەی نەگرتە بەر، مەرجی یەکەم، هەڵوەشاندنەوەی ئەو مەجلیسە بوو... من لەگەڵ جەلال شەوێک لە هاوینەهەواری سەلاحەددین بووم، دوای چوونەوەم بۆ کۆیێ بە یەک دوو ڕۆژ مەرسوومی هەڵوەشاندنی مەجلیس دەرچوو.

هەموو عومری ئەو دەورەیەی ١٤ تەنها ٨ ڕۆژ بوو... نووری پاشا هاتەوە بە سەرۆکایەتیی وەزیران. دەست کرا بە ئامادەکردنی هەل و مەرجی هەڵبژاردنی مەجلیسی پازدەم... موعارەزە لە هەموو عێراق دروشمی موقاتەعەی هەڵبژاردنی بەرز کردەوە بۆ بێتالعی تەنها لە کۆیەکەی خۆمان بیروڕا بەرەو بەشداری کردن لە هەڵبژاردن بوو. چەپڕۆیەکان گوتیان ئەگەر مەسعوود محەمەد مورەشەح بێت ئەوان بەشداری دەکەن لە هەڵبژاردن...

لە سەرەتاکانی خۆ ئامادەکردندا، حکومەت ئەندامە هەرە چالاکەکانی هەردوو لایەنی گرتن و بردنی بۆ بەندیخانەی هەولێر. کاکە زیاد بێ ئەوەی حەپس بێ بردرا بۆ هەولێر ئنجا تەکلیف لە منیش کرا کە کۆیێ جێبهێڵم. جارێ خۆم تەرشیح نەکردبوو نەشم دەویست بە هیچ کلۆجێک بە تەرشیح بوونم ئاگری هەرا بەرز بکەمەوە، بێسود بوو. حیزب بە ڕەسمی داوای لێ کردم خۆ پاڵاوتە بکەم... دەبوو سەد دینار بارمتەی تەرشیح دابنێم لە گیرفانمدا نەبوو چووم لە فایق نادرم قەرز کرد خۆزیا نەیدابامێ... بەڵام ماڵی ئاوابێ... هەر وەک من دەترسام لە ئاکامی هەرا موتەسەڕریفی ئەو دەمە ئیسماعیل حەقی ڕەسوڵیش

ترسی زۆر بوو. پێم گوت ڕێ بده بچمه بەغدا بەڵکوو چارەیەک دەدۆزمەوە. یەکجاری پێ خۆش بوو من دەمزانی چوونم بۆ بەغدا بایەخی چارەکردنی پێوە نییە، دەمەویست دەنگمان بە دنیادا بگەیەنم، لە بەغدا ئەوەی پێویست و ڕوونکەرەوە بوو لە ڕۆژنامەی (صوت الاهالي)ی حیزبی وەتەنی دیمۆقراتی بڵاوم کردەوە. بە ڕێکەوت لە کتێبخانەی مەکەنزی هی کەریم مرادی بە ڕەحمەت شاد، سەعید قەزازم دیت، بێ قووڵ بوونەوە و هەروا سەر زارەکی ناچاری چەند قسەیەکی ڕێبوارانەمان لە بارەی حاڵ و باری ئەو هەڵبژاردنەوە کرد... گوتی ئەمە ئەنجامێکی ئاسایی تیژڕۆییە... دیتم عەبدوڕڕەزاق شێخلی تێی ئاڵا بۆ ئیقناع کردنی کە دەست بۆ مەنتیقەی ئەو درێژ نەکەن، چ سوودی نەبوو. تاکێک لە نایبە موعاریزەکان ڕێی دەرچوونیان پێ نەدرا.

دوای بڵاوبوونەوەی نووسینەکەم، لە هەولێرەوە داوا کرا کە بم نێرنەوە بۆ ئەوێ لە ئۆتێل خێرەومەندێکی شورتە یاخود تەحقیقات کە کوردیش بوو دەشمناسی هات و بوو بە هاوڕێم هەتا هەولێر، لە هەوەڵەوە بردمی بۆ کارگێڕیی شورتەی بەغدا.

لە هەولێر نشیمەنی دەست بەسەریم بۆ ماوەی چوار ڕۆژ لە مەرکەزی شورتەی خانەقا بوو. کاکە زیاد لە مەرکەزێکی دیکە دابەزێندرابوو، برادەرانی دیکەی هەردوو حیزب لە حەپسخانە بەیەکەوە بوون... من لەو ڕۆژانەدا تەواو حەسایەوە بووم، لە برادەرانی هەولێرمەوە ڕۆژانە باشترین خواردن و میوەم بۆ دەهات کە بەشی شورتەکانیشی دەکرد، هەمیشەش سەردانیان دەکردم. مەرحوم زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و چەند برادەرێک زوو هاتنە لام، زەید قسەیەکی خۆمی کرد بە نوکتەی زمان حاڵی ئەو دەمە گوتی: پیاو پیاو بێ حەپس و مەبس چییە... حیزب سوور بوو لەسەر بەردەوام بوون لە مانەوەم بە مورەشەح هەتا کۆتاییی هەرای ئەو بەزمە، من لەو باوەڕەدا نەبووم کە هەڵبژاردن شتێکە بەرەو کوشتن و کوژران و ماڵ کاولی خەڵقەوە بڕوات. داوام کرد لە حکومەت ڕێ بدات کە ئەو برادەرانەی حەپسخانە ببینم. دەرحاڵ ڕێ درا و چوومە لایان.

پارتی لە زاری نوێنەریەوە ڕای گەیاند کە بڕیاری حیزب بەردەوام بوونە. نوێنەری چەپ گوتی هەتا تۆ مورەشەح بیت ئێمە تێداین. چەپڕۆیەکان بەهۆی ئەوەی کەوا بەر لە دوو سێ هەفتە ناوم دەرچووبوو لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان پتر لە عادەت پشتگیرییان لێ کردم. پێم گوتن ئەم هەڵبژاردنە قەسابخانە دەردەچێت. لە بەغدا بیستبووم کە بەر لەوەی سەعید قەزاز بگاتە وەزارەتی داخلیە (لە دەرەوەی وڵات بوو) وەکیلەکەی کە وەزیرێکی هەرە بەهێزی حکومەت و حیزبی ئیتیحادی دەستووری بوو گوتبووی ئەگەر کۆیەمان ژێر بەرەوژوور کردبێت نابێ مەسعوود محەمەد دەرچێت... لە ئاکامدا گوتم من لەسەر بەرپرس بوونی خۆم تەرشیحەکەم دەکێشمەوە حیزبیش چ بڕیارێک لەوە دەدات پێی ڕازیم. چوومە لای مدیری شورتە گوتم موژدە بێ هاتووم خۆم دەکێشمەوە، زەردەیەکی حەسانەوەی هاتێ لا لغاوەکانی گەییشتنەوە بنا گوێیانی دەرحاڵ تەلەفۆنی هەڵگرت بە موتەسەڕڕیفی گوت، لە خۆشیان بە تورکیشی قسە کرد لەبیریشی چوو موجامەلە بکات گوتی: مەسعوود بیتدی واتە، مەسعوود تەواو بوو... کەچی خۆی و موتەسەڕڕیفیش تەواو بوون مەسعوود هەر ما. لەوە بەولاوە تەنها بۆ وەرگرتنەوەی جانتاکەم چوومەوە مەرکەز شورتەی خانەقا، پۆلیس و ئامیرەکەشیان هەتا جادە لەگەڵم هاتن کاکە زیادیش بەردرا،

بەندییەکانی دیکەش پێ بە پێ دەرچوون. دواتر حیزب بڕیاری دا کە خۆ کێشانەوەم هەنگاوێکی ڕاست و دروست بووە بەڵام با ئەوە بڵێم کە من لە خۆ کێشانەوەم ڕەچاوی ئەوەم کرد مەلا حەوێزاغا کە نوێنەری حکومەت بوو، قازانج بکات چونکە حکومەت و خەڵکیش بیستیانەوە مەلا حەوێزاغا گوتبووی ئامادەم ئەگەر داوام لێ بکەن خۆم دەکێشمەوە با فلانەکەس دەرچێت.

حکومەت لە ئاست ئەم ئیحتیمالەدا شەفیقی عەولاغای حاجی تاهیراغای حەوێزی کرد بە یەدەگ تا ئەگەر مەلا حوێزاغا خۆ بکێشێتەوە شەفیقاغا خۆ بپاڵێوێ. من بەر لەوەی کژی قانوونی خۆپاڵاوتە کردن بەسەر بچێت خۆم کێشایەوە، وەهام نەکردایە شەفیقاغا خۆی دەپاڵاوت نەکا حەوێزاغا فێڵ لە حکومەت بکات. پاش بەینێک تێگەیەندرام کە لەوانە بوو ئەگەر من بەردەوام بـم لەسەر بەشداری کردن لە هەڵبژاردن جانفیدایەکی حیزب مورەشەحی حکومەتی دەکوشت ئیتر من لە بەندیخانەش بـم بە (تزکیە) دەردەچم... چاکتر بوو نەک تەنها چاک بوو کە خۆم کێشایەوە دەنا بە کوژرانی مورەشەحی حکومەت ئەم دنیایە بە کەیفی ئێمە نەدەگەڕا، بە پێچەوانە، هەزار و یەک کەروێشکی لە ژێر شەپقەکەی دەردەهێنا، وەکوو ساحیر، هەریەکەی چەندین بەڵای ناگەهانی پێوە بێت...

نرخاندنم بۆ نیابەتەکەم لە کولانەی بەرژەوەندی گشتییەوە: مەبەستم ئەوە نییە خۆم هەڵسەنگێنم ئایا نایبێکی چاک بووم یان نا چونکە سەنگی من و پلەی دەرچوونم و کەوتنم لەو ئەزموونەدا ناچێتەوە جەرگەی سوودی گشتی میللەت، مەبەستم ئەوەیە ئایا ئەو نیابەتە کەوا یەکەم هەل بوو لە هەموو مێژووی کوردستانەکەی خۆماندا توانیبێتی بە هەرا و مەزاد نوێنەری گەیاندبێتە پەرلەمان، یەکەم نوێنەریشی بوو لە ناو کورداندا دوابێت و نووسی بێت و بارتاقەی نوێنەرانی عەرەب دەنگی بەرز کردبێتەوە، ئا ئەم نیابەتە لە باشترین ڕێگە و لە بارترین تاکتیکدا ڕۆیشت؟ دامنا یەکێکی دیکە بوو من نەبووم، ئایا ئەگەر هەمان ڕێگەی منی گرتبایە بەر کە موعارەزەی خەست و خۆڵ بوو تا ئەوەی یەکجارەکی ڕێی بەشدار بوون لە وەزارەتم لە خۆم کوێر کردبۆوە ئایا بەو ڕێگەیەدا خزمەتی گەورەی کوردی دەکرد؟

خەباتگێڕان چەند بنگەیەکی ئایدیۆلۆجییان کردبوو بە ئنجیل کە نەدەشیا هیچ خەباتگێڕێک لێی لا بدات وەک ئەرکانی نوێژ و نیکاح و تەڵاق، لە زۆر حاڵ و باردا ئەو بنگە ئایدۆلۆجییانە لەگەڵ بەرژەوەندی کورد کە میللەتێکی زەدەی مێژووە یەکدی ناگرنەوە. ئەو بنگانە سەر دەکێشنەوە بۆ بەرژەوەندی هەموو مرۆڤایەتی کە لە کولانەی ئینتەرناشناڵ و خەباتی چینایەتییەوە سەیری دەکرێت. کوردی هەژار لە هیچ دەفتەرێکی ئەو تەرزە بنگانەدا ناو و نیشانی نەبووە، بایی ئاردی ناو دڕکیش خێر و بەرەکەتی لێ وەرنەگرتووە، بۆ خۆشی بە بەریەوە نییە هەستە و پیتاک بە دنیادا بڵاو بکاتەوە وەیا قوربانی لە پێناو ئامانجی بنی دنیا بدات کە هەر نازانێ کورد چییە.

ئێمەی بەستەزمان ئیفلاس دەکەین کە دێین لە خۆوە بۆ خۆمان بیتاقەی دەعوەت بۆ بەزمی خواپێداوان دەردەکەین و ڕێشمان پێ نادرێ بچین بۆ سەرمێزی خواردن، وەک ئەو ساڵەی کە نوێنەرانی کورد لە کۆبوونەوەی گەلانی ئاسیایی ئەفەریقایی لە قاهیرە دەرکران، کەچی نوێنەرانی قوڵی ئەمەریکا، کەوا نە میللەتن نە ئەفەریقایی و نە ئاسیایی، بە چەپڵەڕێزان چوونە سەر داوەتەکە...

کورد نابێ بە هەوای ناو نەزەرییان خۆ بکاتە مەسیحی سەدەی بیستەم و بیستویەکەم لە پێناو سەلامەتیی جیهانی بێپایان و سەروبن. خۆ ئەوەی ڕاستی بێت من و غەیری من کە دێین لە خۆمانەوە دەبین بە وەکیلی میللەتی کورد بۆ قوربانی دان و سەر بەقوڕی چ ئیمزامان لەو میللەتە وەرنەگرتووە تا فتوای بە پەتەوە بوونی دەرچوێنین. ئێمەی هەژاری کەساسی بێپەنا ئەگەر بتوانین بەرە شڕەی خۆمان لە ئاو دەربهێنین، کە پێشمان دەرنایەت، ئەوپەڕی ئامانجی مومکینمان جێبەجێ کردووە، کە پێشمان ناکرێت. لەو سەردەمەدا پارتایەتی خۆی سیفەتی قانوونیی نەبوو ئینجا وەرە بۆ سەربار تۆمەتی ئینترناشنالیزمیشی لێ بار بکا. من چیمە بەسەر بزووتنەوەیەکی ئاشتیخوازی کە لە دوو لاوە ڕێی منی بۆ نەدەڕۆیشت، لایەکیان ئەوەیە ئەم بزووتنەوەیە لە نەزەر حکومەتدا بێقانوونی بوو چونکە سەر بە ڕاڕەوێکە ڕووی لە دەرەوەی عێراقە. من نەتوانم پارتایەتیی خۆم ئاشکرا بکەم لە ترسی گیران و ماڵوێرانی بۆچی وەها ئازابم لە ئاشتیخوازیدا بچمە چاوی حکومەتەوە بانگی بۆ ڕابهێڵم، عسعس مارابگیرا! کە تۆمەتی خۆڕاییم درایە پاڵ و هەڵوەستی قانوونیم بێهێز بوو لەبەر شتێکی نە کوردایەتیی تێدایە و نە کەسیشی پێ مەمنوون دەبێ لە کورد کام پەڵە دەغڵم درووەتەوە! کام دیوارم ڕاست کردۆتەوە بۆ لێقەوماوێکی کورد! کام بنگەی مافی نەتەوایەتی وەیا چینایەتیی کوردم چەسپاندووە! لە زەرەری خۆم و کورد بەولاوە چ بەرهەمێکم پێشکەش بە کوردستان کردووە؟

لای دووەمی ئەوەیە کە وا بە ڕادەی پەرەستاندنی ئەو بزووتنەوەیە لە کوردەواریدا پارتایەتی و بزووتنەوەی کوردایەتی لە ئاست خاوەنانی ئاشتیخوازیدا بێهێز دەبوو، لەوە هەر بگەڕێ کە پاراستنی ئاشتی لە هەڕەشەی شەڕ بەو بۆمبا ئاتۆمیانەی ڕووس دەکرێ کە پارسەنگی ئاتۆمیەکانی ئەمەریکا دەداتەوە و بە پێچەوانەش... ئیمزای کاکە ئازاد و قامکی خاڵۆ مراد بەسەر ئەرزوحاڵی ئاشتیخوازییەوە لەوە تێپەڕناکات کە پێوەندییەکی بەردەستانە لەو دوو کەسەوە بۆ خاوەنانی ئاشتیخوازی، کە بەرەی هەرە چەپە، هەڵدەنێت. ئاشتیخوازی و هەموو ڕێکخراوەکانی دیکەی کە دیتمان دوای شۆڕشی چواردەی تەمووز کوردستانی تەنییەوە تا ئەوەی (علمای احرار)یش بۆ لایەنی دین هەڵنرا، سەرلەبەریان ڕوخساری جۆراجۆری چەپایەتی بوون و فریان بەسەر پارتایەتی و کوردایەتی و کوردستانایەتییەوە نەبوو. هەر وەک لە نەزەر باوەڕی مادیدا نوێژ و حەج خزمەتی گەل ناکەن هەروەهاش لە نەزەر ڕاستیدا خۆماندووکردنی کوردێک بە غەیری سوودی پاتەوپاتی خۆی و میللەتەکەی ڕەنج بەخەسارییە و بەس.

من کە نایب بووم دەبوو بزانم و لێشم بسەلمێندرێت، هەوڵدان و سەرکەوتنم بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەک لە لادێیەکی کوردستان هەزاران هەزار جار بۆ کورد سوودمەندەرتر و بەشەرەفترە لە ناز و فیزی شانۆگەرانەی قسەقەڵەوی پف هەڵدراوی تاوانبارکردنی پەیمانی ئەتلانتیک لە ئاست پەیمانی وارسۆدا.

ئاکرێ کارەبای لێ هەڵکرابایە هەزاران هەزار ئەو قەسیدانەی دەهێنا بۆ کۆریای شیمالی و بوولبولی ڕەش هەڵدەبەستران. دوو گەشتەکەی گۆران بۆ هەورامان و قۆپی هەموو ئەو بەشەی دەهێنا لە دیوانەکەی کە خەریکی چەپایەتییە. چوونم بۆ لای نووری سەعید کەوا ڕەنگە بە لای چەپڕۆیەکەوە ناجایەز بێت هەموو هەڵوەست و گوتار و دووانێکم دەهێنێت کە بە دڵگەرمی و بێ ئامانجی واقعی لە من

کەوتوونەتەوە چونکە عەشرەتێکی کوردی گێڕایەوە بۆ شوێنی خۆی و کۆمەڵێک حەپسی چەند ساڵەی ڕەها کرد.

لەو گوتارەی کە بۆ پشتگیری کردن لە فەلاحی دزەییم نووسی لێکدانەوەیەکم خستە پێش حکومەت کە هەر بە مەنتیقی خۆی ناچاری سەلماندنی دەبوو، گوتم ئەو هەزاران هەزار ماڵە فەلاحەی لە ئاکامی دەرهێنانی زەوییەکانیان لە دەستیان، ناچاری پەڕاگەندەیی دەبن بۆ گوزەران چۆناوچۆنی حکومەت و وەزیری (داخلیە) دەتوانێ لە باری وەهادا ئاسایش بپارێزیت؟ چۆن ئەو پەڕاگەندانە تێر دەکات؟ لە کوێیان دادەمەزرێنێتەوە؟ (ئەگەر ئەمانە دەقاودەقیش نەبن گوتارەکەم شتی وەهای تێدا بوو). دۆستم هەبوو لە داخلیە پێمی گوت: دوای گوتارەکەت یەکسەر وزەیری داخلیە فەرمانی دا بە هەولێر تراکتۆر ڕابگیرێت. ئەمەت وەها کەچی برادەرێکم دوورخرابۆوە بۆ ڕمادی بە تەلەفۆن پێی گوتم کە گوتارەکە (توفیقی)یە واتە شۆڕشگێڕانە نییە. کە چووشمەوە کۆیێ نوێنەری چەپ هەمان تێبینی برادەرەکەمی دەربڕی. نەدەکرا لەگەڵ برادەرەکەم بە تەلەفۆن درێژە بدەم بەلام بەوم گوت، من کە بتوانم بە مەنتیقی حکومەت خۆی پەکی بیەخەم چ لزووم هەیە هانا ببمە بەر نەزەرییەی نەرم و توندی ناو کتێبان وەک ئەوەی کە من داوای خانوویەک لە کابرایەک بکەم ئەویش لە مەحکەمە دان بە حەقمدا بهێنێ چ لزووم دەکا سەنەدی تاپۆ دەربهێنم؟ مەبەست حەسانەوەی فەلاحە خۆ شەڕی جیهانی چینایەتی بەرپا ناکەم! قسە لە زۆر لاوە هەڵدەستێت بەلام بە دوو نوختە دەیبڕمەوە، مەبەستیش چەند و چۆنی چاکە و ناچاکەی نایبێکی ئەوسا نوێنەری میللەت بوایە، نوختەی یەکەم: نەدەشیا و ئێستاش ناشێ نوێنەر دژی قانوون بڕوات و یا بنگە بنەڕەتییەکانی ڕژێم بلەرزێنێ چونکە پێی بێهێز دەبێ. نوختەی دووەم: چاو ببڕێتە سوودی ئەو خەڵقە هەناسەساردەی لە ئاهـ و نزادایە بۆ پاروێ نان، نەختێ داد، کمێک حەسانەوە دەنا کەڵکی لێ دەبڕێت.

خوێنەر بمبەخشێت لەوەدا کە درێژەم بە باسی نیابەتەکەم دا هەرچەند بەلای خۆمەوە جارێ زۆری ماوە لێی ببمەوە بەلام وا پەسەند دەکەم چیدی لەسەر نەڕۆم بەڵکوو نۆرە دەگاتە ڕووپەڕەی دیکەی ژیانم کەوا ڕەنگە ئەویش تروسکەیەک بخاتە سەر ئەو دەوروبەر و هەڵکەوتەی تێیدا ژیاوم و پێیدا تێپەڕیوم. لەم ناوەدا خەریک بوونم بە نیابەتەوە ڕێی لە دوو ڕووداوی ئەو سەردەمە گرت کە باسیان بکەم، یەکیان تەتویجی مەلیک فەیسەڵی دووەم، ئەوی دیکەشیان بەشداری کردنم لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان لە سەرەتاکانی هاوینی ١٩٥٤ لە بەغدا. دەبێ بۆیان بگەڕێمەوە لە ئاڵقەی داهاتوودا هەرچەند بە کورتیش بێت.

ئاڵقەی یازدەیەم

لە ئاڵقەی پێشووتر بەڵێنم دا، بە کورتیش بێت، باسێکی تەتویجی مەلیک فەیسەڵی دووەم و هی کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان لە بەغداد بکەم.

هەرچەند خەڵق بە تێکڕایی دەیانزانی، بە تاج لەسەر نان، نە باری سیاسەت و هیچ شتێکی دیکە دەگۆڕێت، نە فەیسەڵیش لەو قەفەسەی کە عەبدولئیلاهـ دەوری پێ گرتووە لێی دەردەچێت، دیسانەوە تەتویج خۆی لە خۆیدا ڕووداوێکی سیاسی و هەمەگیرە. هەروەک بە هاتنی جەژنی ڕەمەزان ئەوەی بە ڕۆژوویش نەبووە خۆی بۆ ئامادە دەکات و ڕەنگە جلکی نوێشی بۆ سازبدات، هەروەهاش حکومەت و میللەت و سیاسییە موعاریزەکان بە ناچاری چاویان بڕیبووە ئەو ڕۆژەی کە دەوری (وصایە)ی عەبدولئیلاهـ بە ڕواڵەت و (لە لایەن دەستووریشەوە) لەسەر مەلیک هەڵدەستێت. هەموو ئەوانەی بەتەما بوون، یاخود ئاواتەخواز بوون دەرفەتێک پەیدا بێت بۆ تێخستنی کەلێنێک لە تامانی سفت و پتەوی سیاسەتی نووری سەعید بە دەوری ناوک و ناوەڕۆکی حوکمەوە، بەڵکوو ئاسانتر بگەن بە دەسکەگوڵی وەزیرایەتی، وەیا سەرۆکایەتیی وەزیران، وردە حیسابێکی خۆشکەڵەیان بە دڵدا دەهات لەوەدا کەوا ڕەنگە بەدەم ڕۆژگارەوە مەلیک فەیسەڵیش پێ لەسەر دڵخوازێکی خۆی دابگرێت و دەستەوتاقمێکی تایبەت بە خۆی بژاردە بکات، بەمەشدا دوو کوچکە دەسەڵاتی نووری سەعید و عەبدولئیلاهـ ببێت بە سێ کوچکە و چانسی تێهەڵکشین لە دوو شیمانەوە (شیمان – احتمال) ببێت بە سێ، چونکە هەتا شاباشدەر پتر بێ شاباش وەرگر قازانج دەکات.

موعارەزەش لە لای خۆیەوە بەسەرچوونی دەوری وسایەتی ناحەزانەی عەبدولئیلاهی بە هەلێک دادەنا، هەر نەبێ لە ڕووی ئەوەوە کەوا تەجرەبەی تاڵ و تفتیان لەگەڵ عەبدولئیلاهدا وەهای لێ کردبوون ڕووی لێ نەنێن مەگەر لەوپەڕی ناچارییەوە بێت. بە عادەت و بەپێی داخوازی باری قانوونی و دەستووریش، کە موعارەزە لەگەڵ حکومەت پووشکەی پساند و سەلام لە نێواندا نەما ڕوو لە سەرۆکایەتیی دەوڵەت دەکات بۆ دەربڕینی داد و بڕۆی خۆی. ئنجا کە هات سەرۆکی دەوڵەت، وەیا جێگیری ئەو سەرۆکەش (کە ئەوسا عەبدولئیلاهـ بوو) گرێ پچکەی خستە پێوەندیی خۆی بە موعارەزەوە هەموو ڕێگەیەک لە پێش موعارەزەدا کوێر دەبێتەوە بۆ چالاکیی سیاسی لەو مەیدانەدا کە قانوون و دەستوور بە ڕەوای داناوە. ئیتر جموجووڵەکەی باری نهێنی و پلانگێڕی وەردەگرێت. مەبەستم لە موعارەزە هی ناو مەجلیسی نیابی نییە، مەبەستم لە جیهانی بەرفراوانی دەرەوەی مەجلیسە، کە ئەوسا حیزبی وەتەنی دیمۆقراتی و حیزبی ئیستیقلال دوو دەوری سەلمێندراوی ئاشکرای موعارەزە بوون، من لە هەردوو لایەنم دەبیست، بە هەناسەیەکی حەسانەوەوە و خۆشامەدی کردن باسی تەتویجیان دەکرد. هەر ئەو موناسەبەیە خۆی هەلێکی باش بوو موعارەزە بیکات بە هۆی داواکردنی گۆڕینی سیاسەت.

هەرچی میللەت بوو، کە حیسابی جودایە لە سیاسی و ڕۆشنبیر و ئەهلی وشە و مەهارەت، لێکدانەوەشی زۆر دوورە لە هی ئەو کۆمەڵە خوولیادارە، چ ناحەزایەتیی پێوە دیار نەبوو دژی تەتویج و بنەماڵەی مەلیک من ئاگاداری شاری بەغداد بووم. ڕۆژێ مەلیک بە شەقامی ڕەشیددا بردرا بۆ پەرلەمان

تا سوێند بخوات و تاج لەسەر بنێت من چونکە جلکی ڕەسمیم نەبوو پێی بچمە ئەو کۆبوونەوەیەی کە دەمزانی هیچی دیکەی وەک خۆی بە دوادا نایەت، بەینێک لە شەقامی ڕەشید خولامەوە هەتا دەستەودایەرەی مەلیک تێپەڕی.

شەقام مۆنجەی دەهات، هەزاران هەزار لە بەرەبەیانییەوە شوێنی خۆیانیان گرتبۆوە نەکا دواتر بکەونە ڕیزەکانی پشتەوە. خوا هەڵناگرێ ئەو خەڵقە بە دڵ بەزەیی و خۆشەویستیی خۆیانیان دەردەبڕی. لەگەڵ چەپڵەڕێزانی ئاپۆرەی خەڵک بەشی زۆری ئافرەتان بە دەنگ بۆ (بێباوکی و بێدایکی)ی مەلیک دەگریان و بە سەدەقەی دەبوون. تۆ بڵێی ئەگەر ئەو ئافرەتانە لە گۆشەیەکی غەیبەوە تێگەییشتبانایە کە دوای پێنج ساڵ و دوو مانگێک ئا ئەم بێ دایک و بابە لە ڕەگوڕیشەوە هەڵدەکەندرێت دەبوو چ بڵێن و چ بکەن؟ ئەوەی ڕاستی بێت خۆم لەو دەمەدا کە مەوکیبی بەرەو پەرلەمان دەکشی هەستی بەزەییم دەکرد، ئەو دەمەش کە لە ڕۆژی چواردەی تەمووزی ساڵی ١٩٥٨ زانیم کوژرا، نەک هەر پێم ناخۆش بوو بگرە ڕەشبینییەکی خەست دایگرتم، دواتریش کە گوێم لە ڕادیۆ دەبوو دەیگوت جەماوەر وا خەریکە کەلەشراکێشی دەکات هەرچی هەستی شیرنایی و خۆشی بوو لە ناخمدا کپ بوو.

خەڵقێک دڵی بچێتە سەر ڕاکێشانی لاشەی خوێناوی و بە نوێژی نیوەڕۆی گەرمای چواردەی تەمووزی بەغدا، کە ئەو ساڵە لە ڕادەبەدەر گەرم بوو، بە ئاسانی بادەداتەوە سەر کوشتنی برادەری خۆی کە بزانێت دوو قڕووش قازانج، وەیا یەک هەنگاو بەرەوپێش چوونی تێدایە. مرۆ ناشێ ببێتە گورگ...

بۆ داوەتی شەو کە لە (قصر الرحاب) بەرپابوو جلکی کوردیم لە جوانەمەرگ ئەحمەدی حەمەد ئەمیناغای دزەیی خواستەوە... ئنجا یەکێکی ئەو وێنەیەمی دیتبێ کە لە ئالقەیەکی (الـجذور) بە جلکی کوردییەوەم لەو داوەتەدا نیشان دەدات با بزانێت زێدە کوردایەتیم جلکەکەی پێ لەبەر نەکردبووم بەڵکوو بێچارەیی‌ی نەبوونی جلکی ڕەسمی لێمی داواکردبوو.

گوتەیەکی میسری هەیە دەڵێ: (يدي الحلق للي بلا ودان) واتە: گوارە بە یەکێکی بێ گوێ دەدات، ئا ئەمە بۆ من ڕەخسا وەک بۆتی دەگێڕمەوە. پێداویست وەهای داخوازی کرد چەند ڕۆژێکان هاموشۆ بە شەقامی ڕەشیددا تەنها بۆ ئەو ئۆتۆمۆبیلانە بێت کە نیشانەیەکی تایبەتی پێوە بێت. من سەیارەم نەبوو بەڵام نیشانەکەم بۆ هاتبوو. وا ڕێککەوت لەو ڕۆژانەدا حەمە تەیباغای تاهیراغای حەوێزی، خاوەنی مەعمەلی جگەرە، کە یەکێک بوو لە دەوڵەمەندەکانی ئەوسای بەغدا داوەتی فراڤینی کردم و بەو بۆنەوە لە جەماعەتێکی هەرە دەوڵەمەندی بەغداشی گێڕابۆوە وەک، (عبدالعزيز البغدادي، عبدالهادي الچلبي، داميرچي، حافظ القاضي...) بە دەم باسی تەتویجەوە، حافیز قازی کە ئۆفیسی لەسەر (شارع الرشيد) بوو گوتی، لەو چەند ڕۆژەدا لەبەر مەنعی ئۆتۆمۆبیل هەتا دەگەمە ئۆفیسەکەم ماندوو دەبـم، نیشانەم نییە بە سەیارەی خۆمییەوە بکەم. گوتم، تۆ سەیارەت هەیە بێ نیشانە منیش نیشانەم هەیە بێ سەیارە، خۆ ناشێ بڵێم سەیارەکەت بۆ من بێت، با نیشانەکەم بۆ تۆ بێت... دواتر برادەرێکم کە زانی نیشانەم بە حافیز داوە گلەیی‌ی کرد کە چۆن ئەوم لەبیر کردووە (لە ماڵەوە سەغڵەتیان کردبوو). دڵیم دایەوە بەوەی کە نیشانەی نایبی پژدەر، عومەری خدری حاجیـاغام بۆ وەرگرت... لەو داوەتە قازی عەبدولحەمید

ئەترووشیش بانگهێشتن کرابوو کە پێشتر شناساییمان هەبوو... دوای ڕۆیشتنی خەڵقەکە جارێ من مابوومەوە (فخری جمیل پاشا)ش هەتا هەڵستام باسی مەلا ئەفەندی و باوکمی بۆ گێڕامەوە... لە قسەدا بوو هەناسەیەکی هەڵکێشا و گوتی، (من بعد ملا افندی انحرمت من لبن اربیل...) کە گەییشتمەوە ئۆتێلەکەی خۆم دیتم لە هەولێرەوە دوو کیسە ماستی شاهانەم بۆ هاتووە. خێرا بە تەلەفۆن قسەم لەگەڵ حەمە تەیباغادا کرد کە سایقەکەی بنێرێتەوە بۆ ئەو دوو کیسە ماستە، یەکێک بۆ فەخری پاشا ئەوی دیکەش بۆ خۆی... چەند ڕۆژێکی دیکە فەخری پاشا داوەتێکی فتاری ڕەمەزانی کردم هەمان گرووپی داوەتی پێشوو بەشدار بوون... هەر ئەوە بوو هیچی دیکەی بە دوادا نەهات، زۆریشی نەبرد من لە پشووی هاوینە بۆ کۆیێ گەڕامەوە.

فەخری پاشا لە پیاوە ناودارەکان و مەزنی بنەماڵەی (جمیل) و لە دۆستانی مەلیک فەیسەڵی یەکەم بوو. بووبوو بە وەزیر و سەرەکی مەجلیسی نەواب و (عین)، ئاکاری مەردانەی لە قسە و ڕەوشتی دیار بوو. ڕێکەوتێکی خۆش بوو لەو دیتنانەدا کەوا لە باس کردنی ڕۆژگارانی بەسەرچوودا قسەمان گەییشتە ئەو پێوەندیی دۆستایەتییەی لە ساڵی ١٢٩٣ک ١٨٧٦ز لە نێوان باپیرم، حاجی مەلا عەبدوڵڵا، و مەزنی ئەوسای بنەماڵەی (جمیل)دا کە (محمد الـجمیل) بووە پەیدا بووە، باپیرم گەلێک باسی لە مەردایەتیی ئەو (محمد الـجمیل)ـە گێڕابۆوە، تەنانەت لە هەموو ئیش و کار و موراجەعەی ڕەسمی بۆ لای خاوەن پایەبەرزەکانی ئەو سەردەمە یارمەتیدەر و ڕێزپارێزی بووە. تەمەنی پێوەندییەکە لە سەردەمی باپیرم تا ئەو ڕۆژەی من ناسیاویم لەگەڵ فەخری پاشادا پەیدا بوو ٧٧ ساڵی ڕێک بوو...

من بەر لە تەتویج، مەلیک فەیسەڵم دیتبوو، دواتریش پتر لە جارێک چوومە خزمەتی. مرۆیەکی سافی دڵپاک بوو. ئەگەر دەسەڵاتی هەبوایە لە چاکەی خەرج دەکرد. مەرگ هەلی نەدایێ بزانین دوای قاڵ بوونەوە و چەپ و ڕاستی خۆناسین چۆن دەبوو...

بێمە سەر یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازانی عێراق کە لە هاوینی ١٩٥٤ لە شاری بەغدادا گیرا و تێیدا بەشدار بووم، ڕاستییەکەی ئەگەر بڕیاری حیزب نەبوایە لەوانە نەبووم بۆی بچم، کە بڕیاری حیزبیشم پێڕەوی لێ کرد بۆیە بوو کە دەرچوونم بە نایب بۆ جاری دووەم بە مجێزی حیزب نەبوو، نەدەشیا لە باری وەهادا نافەرمانی بکەم چونکە دەبووە بەهانەی دەوام دان بە ناکۆکی و دڵشکان. سەد فەلسەفەم بەکارهێنابایە بۆ ئەوەی کە هەڵوەستم لە ئاست ئاشتیخوازی هی قەناعەتە بایی فلسێک بوو. لە موناسەبەدا دەڵێم، جارێکیان لەگەڵ ئەندامێکی زێدە دەسەڵاتداری حیزب کەوتینە باسی ئەوتۆیی، من گوتم نەدەبوو ئاشتیخواز لە دەستدرێژیی کۆریای باکوور بەرانبەر کۆریای باشوور خامۆش بێت. لە وەڵامدا زۆر بە هەناسەی سوارەوە گوتی کۆریای سەروو کە برامە دەڵێ کۆریای خواروو لە هەوەڵەوە دەستدرێژیی کرد تۆش بە عەکسەوە دەڵێیت. ڕاست وەکوو مەلا گوتی بە زەڕەی کەر بڕوا دەکەیت بە قسەی مەلا بڕوا ناکەیت. من لە سەرەخۆ گوتم بڵێم چی کەرەکە ڕاست دەکات و مەلا درۆزنە... وەک لەبیرمە کۆبوونەوەکە لە ماڵی فارووق پرتەو گیرا. پاش گفت و لفت و گوتار سێ کۆترەی زێڕینی بچووک بە سێ کەس درا لە بری خزمەتیان بە ئاشتی، یەکێکیان ئیبراهیم ئەحمەد بوو.

بە لای باوەڕی منەوە کە ڕەنگدانەوەی واقیعی بێفێڵە، ڕێکخراوی وەک ئاشتیخوازی، نیقابەی هەر

پیشەیەک بێت، کۆمەڵەی وەرزێران، مافی ئافرەت... هی قوتابی... هی دین و دنیا بێت پێویستە لە لایەن خەڵقەکە خۆیەوە بە پێی داخوازی بەرژەوەند و باوەڕیان ڕسکا بێت نەک حکومەت سازاندبێتی چونکە ئەوسا کە بوو بە داروەکازی حکومەت لە خواز و خوایشتی ئەندامانی دەشۆرێت و ڕەنگە بە زۆریش وەها بڕەقسێت کە دژی ئەو بنەمایە بێت کە لە سەری هەڵستاوە. ئەگەر ئاشتیخوازی بە پێی ڕواڵەتی زێدە ئاشکرای واتاکەی لە عێراق، یان لە شوێنێکی دیکە ڕسکابایە دەبوو نەک هەر یەخەی حکومەتی خۆی وەیا ئەمەریکا بگرێت بەڵکوو باداتەوە سەر چین و ڕووسیاش لەو حاڵەتانەدا کە ڕەفتاری ڕووەو جەنگیان کردبایە. من کە بە دەم دەرەبەگدا بێمەوە لە ئاست ئەو دەستدرێژیەی لە وەرزێری دەکات دەبێ ڕەخنەی نارەزایی لە حیزبەکەی خۆم و غەیری خۆشم بگرم کە بە تەمابێ خەڵق بە گوریس ڕابکێشێت، وەیا بە کەیفە بیانخاتە زیندانی ئەشکەنجەوە. کە ڕێکخراوەکەم هی حکومەتی خۆم، یان هی دەرەوە بوو دەبێ چاوەنۆڕی فەتوا لەوەوە، لە حکومەتەوە، دەرچێت بۆ ناڕازی بوونم کە ئیتر ڕەنگە بە پێی تەبیاتی خاوەنی فەتواکە بە گژ شتێکدا بێمەوە کە زۆری حەز لێ دەکەم. من ئەگەر کۆترەی زێرم پێ درابایە دەهاتم لە ساڵی ١٩٦١ کە کەریم قاسم بە فڕۆکەی مێگ کوردستانی بۆمباردمان دەکرد ئەو کۆترەیەم بۆ بەرەی ئاشتیخوازانی جیهانی دەنارد و دەمگوت: ماڵی قەڵب سەر بە ساحێبی...

ئەو ڕێکخراوانەی کە حکومەتان سازیان دەدەن هەرگیزا و هەرگیز خەریکی کارێک نابن کە لە ژێر سایەیاندا و بە ناوی ئەوەوە هەڵنراون بە تایبەتی لەو وڵاتانەدا کە (دروشم)ی بێناوەڕۆک بایەخدارترە بۆ ڕازاندنەوەی ئامانجی سیاسی لەو بەرهەمەی کە دەبوو هەڵگرانی دروشمەکە بە میللەتی بدەن. ئەو لایەنەی کە دەیەوێ لە ڕێی نمایشت و تێکهاویشتن و بێئۆقرەییەوە بە دەسەڵات بگات چ مەبەستی نییە پەتاتە دەڕوێ یاخود کارگە ئیش دەکات. کوردی گوتەنی، ئەو لایەنە بەزمێکی دەیزانێ سێپێییە و هیچی تر... دەوجا نە حەز لە سێپێی دەکەم نە بەرژەوەندیشی بۆ کورد و بۆ جەماوەر تێدا دەبینم نە ئەنجامێکی لێشی چاوەڕوان دەکرێ ئەو هەموو جانفیدایی و خەڵق بە کوشت دانە دەهێنێت. لوکسەمبوورگ هەناسەشی سوار نەبووە و زۆریش تێروتەسەلە... بە هەمە حاڵ فایەلم لە تەحقیقاتی جینائی تۆمەتی ئاشتیخوازیشی خرایە سەر... دواتر، وەک بۆتی دەگێڕمەوە، ئەو تۆمەتەم بە چاوی خۆم خوێندەوە...

پاش بەسەرچوونی هەرای هەڵبژاردنە باسکراوەکەی ناوتوێژی ئاڵقەی هەشتەمی ئەم یاداشتانە خەڵقەکەی بەندی کرابوون و دوور خرابوونەوە ڕێیان پێ درا بگەڕێنەوە بۆ ماڵی خۆیان. من لە ئیستیراحەتخانەی ئیستگەی شەمەندەفەر دابەزیبووم، لە حکومەتی هەولێرەوە چ سەر و سۆراغێکی گەڕانەوەم بۆ کویێ دەرنەکەوت. کاغەزێکم بۆ وەزیری داخلیە، سەعید قەزاز، نووسی کە ئەگەر چی دیکە بەندم بکەن لە هەولێر، یەخەی حکومەت دەگرم لە دادگا بۆ زەرەر و مەسرەفێکی لە کیسم دەچێت... هەر کاغەزم گەییشتە بەغدا موتەسەڕیف پێوەندی پێوە کردم کە دەتوانم بچمەوە کۆیێ و وەزیر دەڵێ ئەو بەینەش بە چاکەی خۆی – نەکا لە کۆیێ ناڕاحەت بێ – لە هەولێر هێڵراوەتەوە.

چەند قسەیەکم هەیە دەیکەم ئەمجار بە ڕێگەی گەشتەکەمدا دەڕۆم. هەرچەند پێویستیش بێ بیروڕا بە بەڵگە بچەسپێت، لێرەدا مەودای بەڵگەکاری و چەسپاندنی زانستی و هەڵوەشاندنی پۆسپۆڕانە بە دەستەوە نییە، ناچارم بە کورتی لە نیشاندانی بیروڕای خۆم ببمەوە. بە شێوەیەکی گشتی ئەوانەی لەم

جیهانەی سێیەمدا خەریکی سیاسەتن بابای سەر بە تیۆری و وشەسازی و بەلاغەت و دروشم هەڵکردن و چشتی ئەوتۆیین بە تایبەت لە نێوان بەرەی بەرهەڵستی حکومەت کە بەشێکی زێدە بەرچاویان لە بنەڕەتدا بەرپرسی خێزان بەخێو کردنیش نین، تەنانەت برپرە و کۆڵەکەی ئەغڵەب بزووتنەوەی توندوتیژ قوتابیی پلەی ناوەندی و بەرەژوورترن کە خۆیان بارن بەسەر باوکیانەوە. تاکێک لەو حیزبانەی بەیداغی نیشتیمانپەروەرییان هەڵگرتوە و هەڵگرتبوو ئەگەر ڕێکەوت کردی بە حکومەت، نازانێ چ بکات چونکە پرۆژەی بۆ چارەسەرکردنی هیچ کێشەیەک ساز نەداوە. هیچیان سەرەدەری لە بازاڕ و شەمەندەفەر و مەرەزەی برنج و کێڵگەی گەنم و جۆ و توتن و تیجارەتی دەرەوە و ناوەوە... ناکەن.

هەرچی بەرهەمهێنی ڕاستەقینەیە خەریکی کەسبی خۆیەتی و نە دەزانێ خوتبە بدات و نە گوتاری ئاگرین بنووسێت و نە هوتاف لێ بدات و نە دروشم هەڵبگرێت. نیشتیمانپەروەر تەنها لە گەپی (بژی، بمرێ) پسپۆڕە و وەک دەستی لەسەر پەلاپیتکە بێت وەها ئازا و ئامادەیە هەرچی بەرژەوەندی لە دەستدایە و خەڵقی پێ دەژیت سەرەوبنی بکات بە تۆمەتی خوێنمژی و چەوساندنەوە و بۆرجوازیەتی و دەرەبەگایەتی و سەر بە ئیمپریالیزمی و جنۆکەپەرستی. تا ڕۆژی ئەمڕۆکەی ١٩٨٨/٢/١ لە سەدی یەکێکی ئەفەندییە سیاسییەکانی بەرەی هوتاف و دروشم و بژی و بمرێ نەهاتۆتە سەر ڕامان لە ڕەوابوون و ڕەوانەبوونی ئەو قازانجەی (صراف)، وەیا بانک لە خەڵقی وەردەگرێت و بە خەڵقی دەدات... خوا دەست بە عومرمانەوە بگرێت، لە پەنجاکاندا هەر بینایەکی حکومەت بیکردایە پڕ بە دڵ داوای ڕمانیمان دەکرد چونکە وامان دەزانی کە بۆ سپای ئەمەریکا دروست دەکرێت... سەددی دوکان تەیارەخانەی دەریایی بوو... خولاسە نیشتیمانپەروەر لە نێوان چوار دیوارەی خەیاڵ و خەون و وڕێنەی خۆیدا دەخولایەوە. هەرگیز ئەو چاوەی لێ نەڕسکا سەیری باری ڕاستەقینەی بازاڕ و کوچە و گەڕەک و مزگەوت و ڕەز و باغ و پاوان و کەرخ و پاراوی مەرەزەی پێ بکات و تێی بگات.

سەقافەتی نەزەری، ڕۆشنبیری دنیای سێیەمی لە خۆی و لە خەڵق ترازاندبوو. لەبیرمە کوڕی خزمێکم لە مەکتەب دەرکرا سەبەب بە کەوتنی دوو ساڵ لە سەریەکی. یەخەی باوکی گرت و هێنایە حەمیلکان کە لە عەسکەری بیکرێتەوە دەیگوت، من ئیستیعمار هۆی کەوتنمە دەبێ بمکرییەوە. باوکەکە دەیگوت ڕۆڵە خۆ من ئیستیعمار نیم... هیچیشی نەبوو بیکاتە بەدەلی عەسکەری. ئەم خزمەی من نموونەی ملوێنەها تێکۆشەرانی جیهانی سێیەمە. لە نموونەدا دەڵێم، توتن مایەی ژیانی سەدان هەزار کوردی عێراق بوو، دەسا پێم بڕوا بکەن تاکە یەک کادری پارتی، وەیا شیوعی نەبوو پرۆژەی چارەکردنی کێشەی توتنی گەلالە کردبێت، تێکۆشەران هەر ئەوەندە لە خوایشتەکانی جەماوەریان دەتۆژیەوە کە بیکەن بە هۆی قەپ و قیر و سەغڵەت کردنی حکومەت.

ئەم وێنە سەرپێییەی حاڵی بزووتنەوەی نیشتیمانیی بەر لە شۆڕشی ١٩٥٨ تروسکێکە لەو ڕۆژگارەوە بۆ دواڕۆژ تێبڕ دەکات و دەشیا لەو ڕۆژەوە چاوی بینا مەجهوولی دوای چەندین ساڵی دانەهاتووی پێ ببینێت چونکە وەک دەگوترێ: مانگەشەو سەر لە ئێوارێوە دیارە.

من لەبەر زۆر هۆی تایبەت بە خۆم ئەو تیژڕۆیە و پەڕگیرە نەبووم کە لێرەدا لێی دەدوێم. چ لە لایەن تەبیات و مجێزەوە بێت و چ لە لایەن جۆری تێفکرین و عەیارەی چاکە و خراپە و سوود و زەرەرەوە بێت

هەمیشە بە لای تێکگەییشتن و مەسلەتی و پێکەوە ژیان و هاریکارییەوە بوومەتەوە. هەرگیزاوهەرگیز لەوانە نەبووم دڵم بۆ قوربانی دانی خۆڕایی و بێئەنجام چووبێت، وەیا لە کولانەی دووبەرەکی و سێبەرەکییەوە بەتەمای سوودی گشتیی میللەت بووبێتم. لە خەون و ورێنەشدا باوەڕم بەوە نەبووە کە ڕووت و ڕەجاڵی کوردەواری بە گرتنی بینەقاقای یەکدی لە ژێر سایەی دروشمی شەڕ بە دنیا فرۆشەوە پاڵ دەداتەوە لە ناو بەهەشتی شیر و هەنگوین.

مەجلیسی (یەک کۆبوونەوە و هەشت ڕۆژ تەمەن) مەرسوومی هەڵوەشاندنەوەی دەرچوو. هەر خۆشییەکی سەرکەوتنە بچکۆلانەکەی بەرەی یەککگرتووی نیشتیمانی بەخشیبووی بەسەر لێوانەوە وشک بۆوە. کەسانێکی نەختێک لە نزیکەوە ئاگاداری پرۆژە سیاسییەکەی نووری سەعید بوون دەیانزانی هەویری ئەم جارە یەکجار ئاوخوازە.

لێرەدا یەک تێبینیی بنجیم هەیە لەبارەی زێدە تێر بوونی حکومەت لە ئاست هەرچی پێی دەڵێن بەرهەڵستی کردن لە سیاسەتی نووری سەعید کە نوێنەری دێرین و کلاسیکی ڕووکار و ڕاڕەوی عێراقی پاش عوسمانییەکان بوو. من نامەوێ و ناش پەرژێم سیاسەتی نووری سەعید بنرخێنم چونکە خەریکی گەشتی ژیانی خۆمم نەک هی ئەو، لەو گەشتەشدا هەر ئەوەندە ڕێگەیەم دەبێ بەسەر سیاسەتی ئەو مرۆڤەوە کە لە گەشتی مندا تیشکی دابێتەوە. من دەمەوێ ڕەفتاری بەرەی بزووتنەوەی نیشتیمانی هەڵسەنگێنم کەوا بێگومان دەخلی هەبوو بەسەر ئەو سیاسەتەی پێڕەوی دەکرا لە لایەن حکومەتی عێراقەوە چونکە لە ئاشکرا ئاشکراترە، بایی زێدە تێنووسانی لایەنێکی ملانێ لایەکەی دیکەش تێدەنووسێ مادەم هێزی پێوە مابێت. بزووتنەوەی نیشتیمانی عێراق لە هەموو عومریدا نە خۆی ناسی (چەند دەخوات و چەند دەبەزێت) نە توانیشی هەڵمەتەکانی خۆی لە چارچێوەی (مومکین) بگونجێنێت، نە ڕۆژەک لە ڕۆژان خەریک بوو بزانێ میللەتی عێراق چی دەوێت.

لە لایەن خۆنەناسینەوە، قسە کورت دەکەمەوە و دەڵێم، ئەگەر نیشتمانپەروەران خۆیانیان بناسیبایە دەبوو هێندی منداڵی شەڕەگەڕەکێ واقیع بین بوونایە کە لە ئاست دوژمنی دەسەڵاتداردا پێویستە یەک دڵ و یەک هەنگاو بن کەچی لە ناو بەندیخانەشدا یەخەی یەکتریان دەگرت. لە پاش ڕاپەڕینەکەی (وثبە) ساڵی ١٩٤٨یشەوە پەرگیری و لەخۆبایی بوونێکی ئەوەندە ساوایانە زوربەی خوێنگەرمەکانی هوتاف لێدان و نمایشت گێڕان و سینگ دەرپەڕاندنی وەها گرتبۆوە هەموو سنوورێکی زرەهۆش و شکستە گوتەن (منطق)ی بەزاندبوو. وەتەنییەکان وەهایان دەدایە بەرداس دەتگوت ڕۆژی حەشرە و بەهەشتی و جەهەندەمی لە یەکدی جودا دەکرێنەوە ئیتر نەک هەر دەستەودایەرەی حکومەت و ئیقتاع و بورجوازی و ڕەجعییەکان، بگرە ئەوەی کاکڵی کاکڵ نەبێت لەم جیهانە و لە بەهەشتیشدا جێی نابێتەوە. من خۆم ئەو ڕۆژانە و ئەو بۆچوونانە و ئەو شاڵاوە فێ گرتوانەم دیتوە و تێیدا ژیاوم، لە بەشێکیشی، بە ناچاری، بەشداریم کردووە. دوای وەسبە وەتەنیەکان وەها یەخەی یەکدییان گرت لزووم نەمابوو حکومەت پێیانەوە خەریک بێت... وای لەو خەرمانە بێکۆزەرەی دەمانکوتایەوە!!

لە لایەن خۆنەبەستنەوە بە مومکینەوە، کە پەرگیری (تطرف) ڕابەر بوو تەڵاق دانی ئامانجی مومکین و کۆشان بۆ نامومکین دەبێتە سێبەرت و لێت نابێتەوە، واتە لە خۆتەوە خەریکی نامومکین دەبیت بێ ئەوەی

زەینت بە دوا مەبەستی سەخت و ڕەقوتەق و شەقوپەقدا بگێڕێت. لە نموونەی خۆماڵی دەڵێم، کە حیزب بەیاننامەی هەڵبژاردنی بۆم دەرچواند سێ ئامانجی سەرەکیی تێیدا:

١-تەئمیمی نەوت، ٢- قبوڵ کردنی چین لە نەتەوە یەک(نە)گرتووەکان، ٣- لەغو کردنی مەجلیسی ئەعیان، بوو...

براینە چەند سەیرە جەنابی کاکە مەسعوود محەمەد، چینی شەعبی، شریت پێچ بکات و بە دەم گوتاری ناو مەجلیسی نوێنەرانی عێراقەوە ڕایکێشێت بۆ سەر کورسییە ڕەواکەی خۆی لە نێوان پێنج کورسییە دائیمییەکەی مەجلیسی ئەمن... سێبەرێکی ئەم پاڵەوان پفییە لە بەشێکی حیکایەتی (فسۆس پاڵەوان) دەبیسرێت... تەئمیم دەفەرموویت؟ دەسا بە تەپەوتۆزی تەیەمومی بێ ئاو و زەوادی بێ پێخور سوێند دەخۆم، حکومەتی نووری سەعید خۆشی لە سێدارە دابایە بۆی نەدەچووە سەر نەوت تەئمیم بکات نەک جەنابی من بیکەم!!

لە لایەن هەستنەکردن بە دڵخوازیی تێکڕای میللەتەوە: جەماوەر، میللەت، خەڵقی شار و دێ و عەشرەت، خەڵقوڵڵا و هەرچی ناوێکی لێی دەنێیت بە پێی هەر عەیارەیەکی بەرژەوەندی پێ تاقی بکەینەوە، خۆشی بێت و ترشی بێت، بە دوا گوزەران و ماڵ و منداڵ بەخێوکردندا دەگەڕێت، چاری ناچارە دەبێت دەست بۆ شتێک ببات کە جەمی ڕۆژانەی پێ دابین بکات، ئەگەر سەرشێت نەکرێ، وەک کە سۆفیی تەریقەت سەر شێت دەکرێت. خەتە جووتی گاڕەش بەجێ ناهێڵێ بۆ نمایشتی خوێنگەرمانە، یەخەی حکومەت ناگرێت لە پێناو ئامانجێکی نانی تێدا نەبێت. گوزەرانی خۆی بە قوربانی شاپەڕە ژەنگارەکانی کۆترەی درۆزن و ڕاستگۆ ناکات... بە کورتی ژیانی کولەمەرگیی کۆمەڵگەی وەکوو کوردەواریی سییەکان و چلەکان و پەنجاکان ئەوە نەبوو هەناسە ساردێکی ئەو ڕۆژانە بەرەو ئامانجی دوورەدەست و ئاسۆی بەرزی چارەنووسی هەموو مرۆڤەوە ببات کە بووبووە خەیاڵ و خوتخوتە و خوولیای تێکۆشەری کورد تا ئەوەی وەهای لێ هاتبوو خەریک بوون بە دەسکەوتی مومکینەوە تاوانبار بکات گۆیا ئامانجی ئەوتۆیی میللەت بەرەو چارەسەری (اصلاحی)یەوە دەبات و لە نیازە بنەڕەتیەکانی پرۆلیتاریای دوور دەخاتەوە.

تێکۆشەری کورد و تێکڕای عێراق بە شانازییەوە لە پێناو مانگرتنی کرێکارانی واقلواق ئامادەی خۆبەختکردن بوو، یەخەی حکومەتیشی بۆ دەگرت، بەڵام بەلایەوە مردەنی بوو ئەگەر لە پێناو بەرژەوەندی گوزەرانی ڕەش و ڕووتی وڵاتی خۆی بە نەرمی لەگەڵ حکومەت بدوێت. هەتا بۆی لوابایە بۆ ڕیسوا کردنی حکومەت حەزی بە هەرا و مەزاد و تێک هاویشتن و نمایشت و نازانم چی دەکرد هەرچەندە بەوەشدا نانی ڕۆژانەی عەمباڵ و کرێکار و چەوسایەوە و ئەهلی بازاڕی شارەکەی خۆی دەبڕی. پێی وابوو هەرچی بە لای حکومەتەوە چاک بێت دەبێ ڕووڕەش بکرێت با لە حەقیقەتیشدا چاکەی پێوە بێت.

تێکۆشەر پێی وابوو نووری سەعید و برادەرانی دەرگەی خەزێنەی بێ بڕانەوەیان لێ بەستووە. هەر برمێن میللەت لە تێرییان دەدرێت ئیتر مانای چی خۆ بە شتی (اصلاحی) کەم بایەخەوە خەریک بکات، لە هەموو کەس ڕوون بوو بزووتنەوەی نیشتمانی ڕازی نییە بە چارەیەک کەمتر بێت لە ڕماندنی ڕێجیمی بەر لە ١٤ی تەمووز. ئنجا کە ئەمە وەها بێت ئەو ڕێجیمە چی دەکات لەوە کەمتر بێ کە خۆی پێ

بپارێزێ. وەک دیتمان کار گەییشتە ئەوەی کە پارتی سێ و دووی نەکرد لە خۆ دانە پاڵ ئاشتیخوازی کە لە نەزەر حکومەتدا ناجایەز بوو هەرچەند جارێ هەبوونی خۆیشی لە لایەن قانوونەوە دانی پێ نەهێندرابوو، واتە دەیزانی خۆگیری بکات لە خۆ ئاشکراکردن بەڵام چاو نەترووکێنێ لە دەربڕینی لایەنگیریی خۆی لە بزووتنەوەی ئاشتیخوازی سەر بە ئینتەرناشنالیزم، کە ئەمە حاڵی تێکۆشەری کورد بوو، هی غەیری کوردیش هەر وەها بوو. هەرچەند حیزبە ئاشکراکانی وەکوو وەتەنی دیمۆقراتی و ئیستیقلال (جەبهەی شەعبیش کە پتر کۆمەڵەی پیاوماقوولان بوو لەوەی حیزب بێت) لە کۆبوونەوەی یەکەمی ئاشتیخوازان بە نوێنەری بەرچاو بەشدارییان نەکرد بەڵام لە جەریدەکانیان بە گەرمی خۆشامەدییان لێ کرد، جگە لەوەی کە پێشتر مەعلووم بوو دانوویان لەگەڵ حکومەت ناکوڵێ و ئەگەر مەجلیس بەردەوام بێت هەرای کوشندە دژی ڕژێم دەنێنەوە. بەرەی نیشتیمانی بەو دە نایبەی گەیاندنیە مەجلیسی نوێنەران هەڕەشەیەکی ڕیشەهەڵکەنی لە ڕژێم دەکرد.

نووری سەعید باوەڕی هەرچۆنێک بووبێت بەرانبەر چاک و خراپەی سیاسەتی خۆی و غەیری خۆی لێی چاوەڕوان نەدەکرا سەر دانەوێنێ بۆ ئەو هەڕەشەیە، بەرەی نیشتیمانیش دەسەڵاتی خۆپاراستنی نەبوو لە ئاست هێرشێکی دڕندانەدا کە دەزانین -دواتر لە ١٤ی تەمووز دیتیشمان- هێرش بۆ سەر ڕژێمی شایەتی لە لایەن ناحەزانییەوە چۆن بوو! هەر بێهێزیی موعارەزەی سیاسییەکانیش بوو چەپارەی دان لە توندوتیژی کەللەتەزێنی گەردەن پەڕێنی ڕژێم کە لەوەندەی تێپەڕ نەکرد چەند کەسانێکی لە وڵات دەرکرد و هێندێکیشی بۆ ماوەیەک خستە بەندیخانە و لە هەڵبژاردنیشی گێڕانەوە دەنا ئەگەر ململانێی دوو لایەنی هاوهێز بایە دەبوو سەدان سەری تێدا بێ کڵاو مابایەوە، یاخود کڵاوەکان بێ سەر دەمانەوە. من مەبەستم نییە بە شان و باڵی کەسدا هەڵبڵێم هەر ئەوەندەم دەوێ باوەڕی خۆم لە ئاست کارە ساوایانەکانی جەماوەری تێکۆشەران دەربڕم کە لە هەمان کاتیشدا تەفسیری هەڵوەست و ڕەفتاری حکومەتی بەر لە تەمووز دەکات. ئەو ساوایییە لە ساڵانی پاش تەمووزدا مەیدانی بۆ چۆڵ بوو هەتا تێکۆشەران تێراو و مەست بوون لە نۆشینی خوێنی خۆیان. ئەم ڕستەیەی هەرە کۆتاییی قسەکانم لزوومی نەهێشت بڵێم، دۆڕاندنی شەڕەدندووکێی ساڵانی ١٩٥٣ و ١٩٥٤ لە لایەن تێکۆشەرانەوە بایی تۆسکاڵێک بە لای لێکدانەوەی ژیرانە و هەنگاوی واقیع بینییەوە نەبردن.

هەرچۆنێک بێت گەشتەکەی ژیانی من بە ناو ئەو چرگەنانەدا گەییشتە نێوەندی ساڵی ١٩٥٤. لە میراتی ئەو دوو دەورەیەی نیابەت زیاد بوونی ئەرک و مەسرەف و بەرپرسیم بوو لەچاو ساڵانی بەر لەو نیابەتە. زیادکردنی مەسرەف وەهای کرد پتر خەریکی نان پەیدا کردن و گوزەراندن بـم کە کێشایەوە بۆ قۆڵ و باسک هەڵماڵین لە محامات کە دوای نەختێک بۆی دەچمەوە.

لەو ڕۆژانەدا کە کوردی گوتەنی ئەستێرەمان کزبوو، خێرەومەندە زمانلووسە خۆڕەپێشکەرەکان کە زوربەیان پێشتر بە دەورمانەوە بوون کەوتنە فیتنەبازی و خەبەر لێدان. چەند کەسانێکیان لە خزم و دۆستەکان نان بڕاو کرد، هێندێکیان بە نەقڵ کردن دان و خەریکیش بوون تێکۆشن بۆ بە گرتن دانی هی دیکەش، ئەگەر موتەسەڕریف ئیسماعیل حەقی ڕەسووڵ، لە دڵدا دۆست نەبوایە سەغڵەتی پتر تاوی بۆ

دەهێناین. لە نموونەدا دەڵێم، لە هەولێر بووم کاک مەجیدی ئامۆزام کە کارگێڕی قوتابخانەی (حاجی قادر) بوو لە کۆیێ ئیخباریی لێ درابوو لە لایەن پیاوچاکانەوە نەقڵ کرابوو بۆ گوێر. بە ڕێکەوت دەچووم بۆ لای موتەسەڕریف کاک مەجید پێم گەییشت گوتی ماڵ و منداڵ لە ناو سەیارەن و لۆریش بە بارەوە ڕاوەستاوە کە بڕۆین بۆ گوێڕ، داخوا ڕێ نابێ لە هەولێر بمێنمەوە؟ کە چوومە لای موتەسەڕریف، رەحمەت لە گۆڕی، بەر لە دانیشتنم گوتم فلانەکەس، وا ئامۆزام لەو وەزعەدایە... دەرلەحزە ئەو ئەرزوحاڵەی لێ وەرگرتم کە خۆم بە کاک مەجیدم نووسیبوو، لەسەری نووسی بۆ مدیری مەعاریف کە خاوەن عەریزە لە قوتابخانەیەکی هەولێر دادەمەزرێ، ئەگەر جێ نەبوو یەکێکی دیکە نەقڵ بکەن تا ئەمیان لە هەولێر بێت... سەد خۆشی، هەر لەو ڕۆژەدا خانووشیان دەست کەوت و باروبینگەی نامزەدی گوێڕ، لە گەڕەکی خانەقای هەولێردا خسترا... لزوومیش نەبوو کەسی دیکە نەقڵ بکرێت چونکە شاغیر هەبوو.

هەر لەو ڕۆژانەدا ئیشێکی دیکەم بە موتەسەڕریف، ئیسماعیل حەقی ڕەسووڵ، بوو. مەلای دێیەکی دەوروپشتی کۆیێ بەراوێکی هەبوو تەماعکارێک لە بنەوە لەگەڵ مەئمووری تاپۆ ڕێک کەوتبوو کە بە فێڵ ئەو بەراوەی لەسەر تاپۆ بکات، بە ڕێنموونی مەئمووری تاپۆ سەنەدێکی بە توێکڵیان پێ ئیمزا کرد، دەبوو کە بتوانرێ نەقڵی خاوەنایەتیی زەوییەکەی پێوە مومکین بێت بۆ سەر ناوی قۆڵبڕەکە. چوومە لای موتەسەڕریف حیکایەتەکەم تێگەیاند کە ئەگەر فریای نەکەوێ بە مەحکەمە دۆڕاوە... گوتی، ئەم مەئمووری تاپۆیە دەناسم، لە ئاکرێ، یان لە قەزایەکی دیکە بوو، ئەدەبخانەی مزگەوتێکی بە پارە قووت دا... مەئموورەکەی نەقڵ کرد و چاوێکی وەهاشی لە تەماعکارەکە سوور کردەوە وازی هێنا لە مامڵەتەکە بێ ئەوەی بوێرێ داوای ئەوەندە پارەیە بکاتەوە کە لە بەیعی (عربون)ی مامڵەتەکەدا بە مەلای دابوو. مەلا پیاوەکی زۆر قسەخۆش بوو، ئەگەرنا ئەو پێنج دینارەی کە بۆ مەسرەف پێی دام و منیش دڵیم نەشکاند و لێم وەرگرت بەشی نیوەی سەفەرێکمی نەدەکرد لەو ڕۆژانەدا...

لە چالاکیی محاماتدا بێ ئەوەی سەنەد و مەنەد ئیمزا بکەین لەگەڵ مامۆستا بەکر ئیسماعیل بەیەکەوە دەکۆشاین. لە سەرەتاوە کە جارێ ڕێی ڕانیە گەلاڵە نەکرابوو ئۆتۆمۆبیل پێیدا بڕوات، جغزی تێدا سووڕانەوەمان زۆر فرەوان نەبوو، دواتر کە ڕێگاکە کراوە، ڕانیە و قەڵادزەمان لێ بوو بە بەشێکی کۆیێ. من لە سەیداوا و بۆسکینی نزیک ڕانیە و لە سندۆڵانی پژدەر قۆناغم ماڵە خاڵەکانم بوو، لە قەڵادزەش حاجی ئەحمەدی حەمەدەمین، کوڕەخاڵی کاک بەکر، بە خزمی منیش حیساب دەکرا. ئیتر هەردوو قەزا بۆ هەردووکمان وەک کۆیە وابوو بگرە لە زۆر ڕووەوە لێمان خۆشتر دەهات... گیانی عەشیرەتگەری و مێوان نەوازی لەو تەرزە جێگایانە تا بڵێی جودایە لە شاری داخراو.

لەو ساڵەی ١٩٥٤ کە تێشکاوی ئینتیخابات بووین دەعوایەکی تەسویەی یەکجار گرنگمان بە دەستەوە بوو لە دوو دێی (کانیوەتمان و شێخ مەسووریان)ی دۆڵی شاڵەبەگی سەر بە محاڵی خەلەکان... مەلا حەوێزاغای تازە نایبمان، پازدە ساڵێک دەبوو بە براگەورەیی ساڵانە ملکانەی لە زوربەی خەڵقەکە دەستاند. بەر لەوە بە دەعواکە ڕابگەین، هەر لە کەشفی تەسویەی هەوەڵ جارەوە ئاغلەب فەلاح و ئاودێرەکان دانیان هێنابوو بەوەدا کە ملکانەیان داوە، بەڵام گوتبووشیان ملکی خۆمانە. دەعوایەکە لە ڕووی قانوونەوە زۆر بێهێز بوو، ناچار بووم بە موافەقەی کاک بەکر، بیدەمە بەر تەئجیل... باریکە

ڕێگەیەکم لەوەدا دۆزییەوە کە داوا بکەم سەر لە نوێ کەشفی ئەو دوو دێیە بکرێتەوە... معاونی تەسوویەی ڕانیە کاک بایز عەبدوڵڵا سەلماندی و ڕۆژی کەشفی دیاری کرد... لە کۆیە بە سواری هاتین بۆ دێی کانیوەتمان، تاقمی ئێمە و هی مەلا حەوێزاغا قەڵەباڵغییەکی بەرچاوی پێک هێنابوو. محامی مەلا حەوێزاغا، سددیق نەققاش، کە دەمێک بوو وەڕز بووبوو لە تەئجیل و تەئجیل و ئەم جارەیان کە سێ سەعات بە سواری ولاغ لەو شاخ و داخە سەرەژوور و سەرەژێر بۆوە بە جارێک بێتاقەت بوو.

سەرت نەیەشێنم دوای دوو ڕۆژ کەشف و شایەدی و نازانم چی گوتی لە ڕاهی خوا قوتارم بکەن، وەرن با ڕەئیسی تەسویە بکەین بە حەکەم چ بڕیارێکی دا پێی ڕازی بین... من و کاک بەکر لە خوامان دەویست بەڵام لە ڕواڵەتدا بە خاترانە تەکلیفەکەمان قبووڵ کرد... سێ شەو لە ماڵی کوێخای دێی کانیوەتمان ماینەوە ئەوەندەی خزمەتی ئێمە و جەماعەتی مەلا حەوێزاغاش کرد کە بە موجامەلە و بۆ دڵدانەوەی سددیق نەققاشیش کە ڕەفاقەتی ئێمەی پێ خۆش بوو بە زۆری جەمی نیوەڕۆژەیان لە ماڵی کوێخا دەبوو. هەر لەبیرمە، ڕۆژێکیان گوێم دابووە ڕادیۆی قاهیرە کە سەرۆک جەمال عەبدولناسر خەریکی دوان بوو لە مەیدانی (منشیە). لە گەرمەی حەماسەتدا بوو کە تەقەی لێ کرا. من تەقەکانیشم بیست. ماڵم حەقە جەمال نەشێوا و دەنگی نەلەرزی... گرمەی هوتافی ئەو هەزاران هەزار خەڵقە و تێک هاویشتنیان و سمرسمرەی خەڵقولڵا لە دوورەوە دەهشەتی بۆ دڵی گوێگر دەهێنا. سەرۆک جەمال کەوتە حاڵەتێکی مەجزووبانە، بە دەنگی بەرزی دلێر دەیگوت و دەیگوتەوە «یا شباب، یا رجال...»

بۆ سبەینێ، وەها بزانم ڕێکەوتی ٢٩ی ئەیلوول بوو، گەڕاینەوە کۆیێ... هەر لەبیرمە، هەوری پڕ بوو، ڕشێنەش باریبوو. کە بە سەر هەیبەسوڵتان کەوتم نواڕیمە قەندیل، لە کەلێنی هەورانەوە دیار بوو دەوروبەری لووتکی (قووچ باش) سپی بووبوو...

ئەم دەعوایە پاش چەند مانگێک بڕیاری تێدا دەرچوو. ڕەئیسی تەسویە یەک بستە ئەرزی بە مەلاحەوێزاغا نەدا. کەم موژدەی وەها خۆشم بیستوە چونکە لە کاتێکدا بوو تازە نەختێک بەسەر دەرهاتنم لە حەپسی پازدە ڕۆژەی نێوان ٢٦ی شوبات و ١٢ی مارتی ١٩٥٥ تێپەڕیبوو. ناوچەی دۆڵی شاڵەبەگ لە دەسەڵاتی (ئاغا) دەرچوو... سددیق نەققاش دەعواکەی ئیستیئناف کرد لە سەرۆکایەتیی ئیستیئنافی تەسویەی سلێمانی کە ئەوسا مامۆستا فایەق هوشیار سەرۆکی بوو. خەریک بوو بچێتە ناو دەعواکەوە، گوتم ئێمە هەردوو لا ڕەئیس تەسویەمان بە حەکەم داناوە کە بە بڕیاری ڕازی بین. مامۆستا فایق کە (تحکیم)ەکەی دیت یەکسەر کۆتاییی بە دەعوا هێنا و بڕیاری دا بە ڕەددی داخوازییەکانی مەلاحەوێزاغا... من ئەو بەیانییە گەیشتبوومە سلێمانی، بێوەخران گەڕامەوە بۆ کۆیێ کە لەو چەند مانگەدا ڕێگاکەی بەرەو ڕانیەی گەیشتبووە جادەی نێوان دوکان و ڕانیە... لە نزیک دێی شێخ مەسوورییانەوە خەبەرم بۆ خەڵقەکە نارد کە دەعواکەیان یەکجارەکی بە سەرکەوتوویی بنەبڕ بوو. ئەوسا هاتوچۆی ئەم سەر و ئەو سەری نێوان کۆیە و سلێمانی بە ئۆتۆمۆبیلی خسووسی دە دیناری دەخوارد...

پێویستە بڵێم لە دوای تێشکانمان لە هەڵبژاردنەکەی ١٩٥٤ سەفەرێکی ڕانیەم کرد. کاکە فەوزی سائیب قایمقام بوو. هەر کە بیستی لە ماڵی خاڵە خدرم دابەزیوم بە خۆی و دەستەودایەرەی حکومەتی ڕانیە هاتە بەخێرهێنانم. مرۆ نابێ مەردایەتیی مەردان بن لێو بخات. لەو سەفەرەدا حکومەتی ڕانیە

وەهای ڕێز لێنام ئەگەر لێ قەوماو نەبام زاتی نەدەکرد وەهام شیرن بکات. کاکە فەوزی وەهای کرد کە لەو دەمەدا بڵێم، بەڕاستی دۆڕاندنی ئینتیخاباتی ئەوتۆیی خۆشترە لە بردنەوە...

بچمەوە بۆ سەروکاری ئەو پازدە ڕۆژەی گرتووییم، هەرچەند کەینوبەینی توندوتیژی حکومەت لە هەڵبژاردنەکەی دواییندا چاوی خەڵقی شکاندبوو، ماکی بێئۆقرەیی و بزۆزی هەم لە شێوەی زانەوەی ئاساییدا و هەم بە هۆی هاندانە بێوچانەکەی ڕادیۆی (صوت العرب) لە لایەن ئەحمەد سەعیدەوە کەوا بەڕاستی هێندەی (یونس بحری)یەکەی ڕادیۆی بەرلینی سەردەمی جەنگی دووەم کاریگەر بوو، ئا ئەو ماکە، مانگ لە دوای مانگ، پتری هەست پێ دەکرا تا ڕادەیەک حەزکردنی ئەو خەڵقەش لە بیستنەوەی دەنگ و ناوی خۆی لە ڕادیۆی میسر. وەک کە ڕۆژانە ڕاپۆرتی نمایشت و نارەزامەندی و تووڕەیی کەسان و شوێنان و میللەتانی دەخوێندەوە وەهای کرد کە زوربەی خەباتگێڕانی کۆیێ، بە تایبەتی هی سەر بە چەپ کە دەیویست یەک نەوا بێت لەگەڵ دەنگ و ڕەنگ و سەنگی بەرەی یەکیەتی سۆڤیەت، وەهای کرد بکەونە ڕێکخستنی موزاهەرە.

ئەم نیازە لە ڕۆژی ١٩٥٥/٢/٢٥ پێکهێنرا، من لە زۆییێکەوە زانیم و زۆریشم پێ ناخۆش بوو شتی وەها بێسەمەرە قوربانی بۆ بدرێت، گۆیا چ سوودێک بە کورد و ئادەمیزاد دەگات بەوەدا ئەحمەد سەعید بڵێ کۆیەی تێکۆشەر وەهاو وەهای کرد! پاش نوێژی جومعە دەست کرا بە موزاهەرە لە دەوروبەری بازاڕەوە بەرەو سەرای حکومەت. خۆ و تاڵع هێزی پۆلیس لە دەست سەعیدی حەماغای ڕانیە بوو کە خۆی کۆیی بوو هەتا توانی پۆلیسەکانی بەرەو پاش کشاندەوە بێ ئەوەی دەست بوەشێنن. لە ئاکامی ناچاری چەند تەقەیەک کرا، یەکێکی زامدار کرد بەڵام دەردەست نەکرا. من لە ماڵەوە دەرنەچووم، دەشم زانی حکومەت لێمان وسکت نابێ...

سبەینێ بەرچاییم دەخوارد، خەریک بووین فەحسی تووتنمان بۆ بکرێت، لە قایمقامەوە داواکرام بۆ سەرا... سەرت نەیەشێنم من و کاکە زیاد و عەلی عەبدوڵڵا نێردراین بۆ هەولێر بە سەییارەی خۆڕایی. خراینە قاوشێکی بەندیخانە لەگەڵ حەبسی عادەتی. تێکڕامان چل کەسێک دەبووین. گرتووەکان کە هێندێکیان لەسەر هیچەش گیرابوون، ئەوەندە پیاوانە بەخێریان هێناین و وەها ڕێزیان ڕاگرتین بە قسە ناگوترێ. ئەوەندەی فەقێ لە دەرس خوێندنی لای مامۆستاکەی بە ئەدەب و وێڵ و تەرتیبە ئەو گرتووانە وەها و بەولاتریشەوە بوون.

خەبەری گیرانمان زوو بە زوو زاندرا و بە هەولێردا بڵاوبۆوە ئیتر لە سبەینێوە ڕیزی برادەران بۆ سەر لێدانمان شریتەی بەست و نەپسانەوە. هەر ڕۆژە لە ماڵی برادەرێکەوە نان و پاتی بەگزادانەمان بۆ دەهات. بە هەموو عومرم ئەوەندە سێو و پرتەقاڵم بە دەوری خۆمەوە نەدیتوە وەک لەو ڕۆژانەدا دەمدیت. د. مەردان عەلی ڕەئیس سیحە هەموو ڕۆژە بە ناوی تەفتیش دەهاتە لامان وەهای کرد هەموو شتێکی حەپسخانەکەمان لە هی ماڵەکانمان خاوێنتر بێ. چەند ڕۆژان لەگەڵ ئەو برادەرە گیراوانە و سەرلێدەرەکانمان بە کامەرانی بردمانە سەر هەتا د. مەردان وەهای کرد بگوێزرێینەوە بۆ ژووری (تضمید). باوەڕم پێ بکەن غەریبیی هاورێکانی قاوشە عومیەکەمان دەکرد. لەبیرمە شەوێکیان چوار گەنجی ١٧-١٨ ساڵەیی قۆز کە سەر بە بارزان بوون گەپێکی خۆ وڵاتی خۆیانیان کرد بە گۆرانیی تایبەت

بەو گەپەوە. ئەم چەند دێرەم لەو گۆرانیە بەبیر ماوە:

وەی ئەز هاتم ئەز هاتم

حەپکۆلانێ حەلهاتم

یارێ پمەمکا نخافتم

تومەز (نخافتن) بە واتای (داپۆشین) بوو لەگەڵ (نهفتن)ی فارسی کە نهێنی کوردییە یەک دەگرنەوە.

دەبێ بڵێم نوورەددینـاغای حاجی ڕەشیداغا هەموو بەیانییەک سینییەکی ڕازاوەی بەرچایی دەنارد و لە هەوەڵەوە هەموو نیوەڕۆژێکیش خواردنی شاهانەی دەنارد کە بایی برادەرە حەپسەکانیشی دەکرد، هەتا بە ئیلحاحی ئێمە نیوەڕۆژەکەی ڕاگرت چونکە هەر ڕۆژە برادەرێک بەڵکوو پتر لە یەکێک نانی بۆ دەناردین بەو جۆرەی کە باس ناکرێ، دیسانەوە لە سێ ڕۆژانەدا ڕۆژێک خواردنی بێحیسابی بۆ دەناردین...

دوای چەند ڕۆژێک لە گیرانمان بە ڕا لێ بوونی خۆمان و دۆستان و ئەو خزمانەی لە کۆیە و ڕانیەوە – خاڵەکانم – هاتبوون نامەیەکم نووسی بۆ خوا لێ خۆش بووی ئەحمەد موختار بابان کە چۆن لە خۆڕایی گیراوین. ئەو جوانمەردە لە دەمی کە کاغەزەکەی پێ گەیبشتبوو کەوتبووە تەلاشی بێوچان، بەو حورمەتەی کە هەیبوو لە هەمان ڕۆژدا وەهای کرد حکومەت بسەلمێنێ بەرەڵلا بکرێین. عەلیاغای حاجی ئەحمەداغا، نایبی هەولێر، لە بەغداوە بە سەردان گەڕابووە هەولێر هاتە لامان گوتی: ئەمری بەردانتان لە ڕێگایە بە پۆستە دەگاتە موتەسەڕریف. سەیر لەوەدایە، کابرایەکی ڕۆتەڵەی بۆرەپیاو خرابووە قاوشەکەمانەوە وامانزانی جاسووسە بەسەرمانەوە، کتێبی دەگرتەوە و خەبەراتی بە خەڵکەکە دەدا. سەغڵەتیان کرد بەوەدا پێیان گوت قسەکانت درۆن، ئەویش سوورهەڵگەڕا و سوێندی خوارد لەسەر هێندی کە سێ ڕۆژی دیکە ئێمە هەرسێکمان لە حەپسخانە ڕزگار دەبین. کە ئەمەی گوت جارێ عەلیاغا نەهاتبۆوە. وەها دەرچوو کە دوای سێ ڕۆژ ئەمری بەردانمان گەییشتە هەولێر بەڵام دەرچوونمان کەوتە ڕۆژی چوارەم، چونکە ئەو ڕۆژە دەوام بەسەرچووبوو... دەبوو بڵێم من و کاکە زیاد کاغەزمان ئیمزا کرد بۆ ئەحمەد موختار بابان...

حکومەتی بەغدا بە حکومەتی هەولێری ڕاگەیاندبوو کە بە تۆمەتی بەشداری کردن لە موزاهەرەی چەکدار بدرێینە مەحکەمە... دوای بەربوونمان لەگەڵ کاکە زیاد بۆ بەغدا چووین. بە شێوەیەکی بەربڵاو خەبەری گیرانمان زانرابوو لە بەغداد... چووینە سپاسگوزاری ئەحمەد موختار لە ماڵەکەی و بە عادەتی خۆمان سەردانی دۆستانمان کرد. لای (صادق البصام) بووین بە ڕێکەوت حیکمەت سلێمانیش هات. بە نوکتە گوتی، چاوەڕوانم دەکرد (حلاوە مسکت – مسقط) بخۆن لە بەندیخانە، زوویان بەردان. گوتم دوو حەلاوەی مەشوور هەیە یەکیان ئەوەی فەرمووت حەلاوەت مەسکەت بەشی ئێمەی تێدا نەبوو، ئەوی دیکەیان (من السليمانية – گەزۆی سلێمانی) فەخامەتتان چانستان هەبوو لێتان خوارد... بوو بە پێکەنینێکی خۆش. گوتی (یا اخي خلوني بغرفة الاعدام وأني ما ادري شنو هيه المسألة).

چەند مانگێک هاموشۆی هەولێرمان کرد بۆ دادگەی جەزایی کە سەیری دەعواکەی ئێمەی دەکرد.

عومەری مام عەلی لە سەرینایی پشتگیری کردنم لە زەوی و زاری بەرەی ماڵی کوێخا محەمەدی پێبازۆک کە عومەر تەمای لێ نابوو، دوو شایەدی درۆی ڕاست کردەوە لێم کە بە تەسادوف هەردووکیان لە سوێندی درۆ پێشتر حوکم درابوون. لە هەوەڵ جەلسە عومەر بۆم تێکۆشا گوتی، جەنابی حاکم ئەم کابرایە سەرۆکی شیوعی هەموو دنیایەیە ئەمەش دەلیل. بەیاننامەی ئینتیخابیمی لە باخەڵی دەرهێنا و دایە دەست حاکم گوتی، بیخوێنەوە هەموو شتی تێدایە. دوو شایەدەکەشی کە هەر پێبازۆکی بوون دەستیان بە قورئاندا دا کە ئەم کابرایە لە پێش موزاهەرەوە دەڕۆیی و هانی خەڵقی دەدا بۆ ئاژاوە. شایەد بۆ عەلی عەبدوڵلاش پەیدا کرا... لە ئاکامدا من و کاکە زیاد تەبریە بووین. عەلی عەبدوڵلا دە مانگ حوکم درا. حاکمەکەی کە ئەم حوکمەی دا زۆر عەیبدار بوو چونکە لە کەشفی جێگەی (حادثە) مەعلووم بوو کە شایەدەکان مومکین نییە ئەو کابرایەیان لە موزاهەرە دیبێت چونکە لەو شوێنەوە موزاهەرە هەر نەدەدیترا جگە لەوەی مەودای دوور بوو. من مامەوە هەتا قەرارەکەی مەحکەمەم بۆ ئەو نوێنەرە ئیستیئناف کرد. لە کەرکووک دادگای ئیستیئناف حوکمەکەی هەڵوەشاندەوە و برادەرەکە دەرهات. زۆری نەبرد ڕۆژێکیان عومەری مام عەلی بەگەڵ دەستە برادەرێکم کەوت و هاتە لام. لە دوورەوە عوزرخوای کرد و پەشیمانیی خۆی دەربڕی. من لە باری وەها کوردی گوتەنی ملم لە موویەک باریکترە. کێشەی ئێمە لەگەڵ ڕۆژگار گەلێک بەولای ئەوەیە حیسابی ورد و قووڵ بخەمە کارەوە بۆ بابایەکی ئەوتۆیی کە وەکوو هەزاران بێدەسەلات بایەک دەیهێنێت و دەیبات. پاش ئەم مەسەلەیە عومەری مام عەلی هەتا مردنی بە دۆست مایەوە. گەردەنی ئازاد بێ. یەکێک لە دوو شایەدەکان لە قوڕولیتەی لافاوێکدا خنکا، ئەو دیکەیان نازانم سەری بە چی گەییشت.

ئەو ملکانەی بەرەبابی ماڵی کوێخا محەمەد کە من تێیدا خەریکی پارێزگاری بووم بەر زەمانی ڕەئیس تەسوییەیەکی کورد کەوت کە جێی متمانەم نەبوو هەرچەند ناسیاوی کۆنینەمان بوو، بە جۆرێکی ئاشکراش ویستی ترسم نەهێڵێ لە نەتیجەی دەعواکە چونکە زانی من هەر جارە بە بەهانەیەک موحاکەمەی ئەو زەوییانە دەوەخرێنم. من هیچ شتێکم لە ڕووی ئەو ڕەئیس تەسوییەیە نەدا بەڵام دڵیشم ئاوی نەخواردەوە بە بەڵێنەکەی. هەتا نەقڵ نەبوو کۆتاییم بە موحاکەمەکە نەهێنا. چاک بوو زەوییەکان سەلامەت دەرچوون.

لێرەدا بە باشی دەزانم تەپوتۆزێک بڕەوێنمەوە کە لەو ساڵانەدا بە دەوری محاماتی منەوە پەیدا کرا گۆیا من ملکی ئاغا و ملکداران دەپارێزم. هەڵبەت قسەی ئەوتۆیی لە بوختانێکی ڕەجاڵ بەو لاوە نییە. جارێ دەبێ بڵێم کەسم نەدیت لەو محامیانەی کوردپەروەر و چینپەروەر دیفاعی لە قاتل و لە خاوەن ملک نەکردبێت کەسیشیان ناوی کەسیان نەدەهێنا کەچی لە ئاست مندا جۆرێکی دیکە بوون. لە نموونەدا دەڵێم، بەرەبابێکی سەر بە تایەفەی مەحمووداغای پژدەر من و مامۆستا بەکریان کرد بە محامی بۆ ساغ کردنەوەی ملکەکانیان لە تەسویە. محامیەکی بەرپرسی گەورەی حیزبێک لە وتووێژدا ڕەخنەی لێ گرتم کە وەکالەتی (اقطاع) دەکەم. دواتر کاغەزی ئەو محامیەم دیت بۆ ئەو بەرەبابەی نووسیبوو دەڵێ حەز دەکەم وەکیلی ئێوە بم، ئنجا لە ماوەیەکی چەند ڕۆژدا ئەگەر لەگەڵم ڕێک نەکەون گلەییم لێ مەکەن دەبمە وەکیلی موددەعییەکانتان. (من خۆم لە برسانیش بمرم ڕێگەی وەها ناکوتمەوە م.م). من کە محاماتم

دەكرد فەلسەفەم لە لاوە بۆ نەدەخواستەوە، كە خۆم ڕازی بم ملّكدار بم دەبیّ ڕازیش بم بە ملّكداریی خەلّق ئەمەش حەقیقەتێكە لە ناوەڕۆكی محاماتەوە هەلّدەقولّیّ نەک لە فەلسەفەی لاوەكییەوە. بەشێكی دەعوەكانمان هی فەلاح بوون بەشێكیشی هی ملّكدار. بەش بە حالّی خۆم هیچ بەتەماش نەبووم هەلی تەسوییە بكەم بە هۆی نانەوەی شۆڕشی چینایەتی. لە دێیەک هەرا پەیدا بوو لە نێوان فەلاح و ملّكدارەكە، چەندێكی كۆشان تێیدا محامی بم نەمسەلماند چونكە هەموو پژدەرم درابایێ ئەوەی نەدەهێنا خوێن لە لووتی كەس بێت.

لە نموونەی چالاكی ئەو ڕۆژانەم دوو ڕووداوت بۆ دەگێڕمەوە، یەكەمیان ئەوە بوو مینەی عەلیاغای گەناو داوای كردم بۆ مەحكەمەی قەلادزە لە تۆمەتی قەتلی ڕزگار بكەم. لە بۆسكینەوە، سبەینەی ئەو ڕۆژەی تەحقیق لە دەعواكە دەكرا چووم بۆ قەلادزە. میناغا و كوڕێكی لە لایەن بۆرەپیاوێكەوە شكاتیان لیّ كرابوو كە گۆیا كوڕێكی مێردمندالّەی ئەویان كوشتووە. دەعواكە درۆیەكی زڕە درۆی هەلّبەستراو بوو، بە پارە ئەو كابرایە و شەش شایەد، ڕاست كرابوونەوە بۆ لەناوبردنی میناغا كە كابرایەكی فێلّبازی تەماعكار مرخی خۆی لە مولّكەكانی میناغا خۆش كردبوو بە هەویای ئەوەی لە دەمی تەسویەدا بتوانیّ بۆ خۆیانی ساغ بكاتەوە. ڕۆژ ڕەمەزان بوو منیش بەڕۆژوو. باوكێک و شەش شایەد ڕەپەیان لە قورئان هێنا بە تەمایەكی كەم بۆ خاتری فێلّبازێكی بێویژدان. دیاربوو محامییەک دەرسی دابوون چۆناچۆنی شایەدی بدەن. دوو شایەد گوتیان دیتمان میناغا و كوڕەكەی ئەو جحێلّەیان لە شاخی هەلّداشت. دوو شایەد گوتیان بەر لە مردنی گەیشتینە سەری، ئیقراری دا كە میناغا و كوڕەكەی كوشتیانم. دوو شایەد گوتیان ئەو كوڕەمان چەند ڕۆژێک پێشتر بە پەشۆكاوی دیت تێیگەیاندین كە میناغا بەتەمایە لەسەر ناموس بیكوژێت. خولاسە دەعواكە پەرچەم كرابوو كە ئاو نەدەلّێنیّ. خوای لە سەران مرۆ چۆن دەزانیّ وەها بەرەواژ بێتەوە بۆ دەروون پیسی و بێویژدانی!! من جاریّ وەكالەتیشم بۆ میناغا و كوڕەكەی دەرنەكردبوو بەلاّم حاكمم تێگەیاند كە دەبمە وەكیلیان. پاش ئەو شایەدیانە، بە حاكمم گوت مەحكەمە لە خەلّق چۆلّ بكە قسەم لەگەلّتدا هەیە، هەتا لە قسەشم دەبمەوە نابیّ لە غەیری قایمقام ڕیّ بە كەس بدریّ بێتە ژوورەوە، قایمقامیش بۆیە هەقی هاتنی هەیە چونكە قسەكانم پێوەندی بە وەزیفەی ئەویشەوە هەیە.

مەحكەمە چۆلّ كرا و دەرگا داخرا ماینەوە من و حاكم، پێم باوەڕ بكە خوێنەری خۆشەویست، ئامادە بووم لەو ژوورەدا بە تێلاّ لە حاكم بدەم ئەگەر قسەی لیّ نەسەلماندبامایە. كوردی دەلّیّ «لە دین دەرچووبووم». گوتم فلانەكەس شتێكت پیّ دەلّێم هی ئەوە نییە ڕەتی بكەیتەوە، دەبیّ بیّ دووپات كردنەوە جێبەجیّ بكریّ، واتە لێمی بسەلمێنی، هێشتا زاری نەكردبۆوە بپرسیّ چم مەبەستە لەسەر قسەم ڕۆیشتم و گوتم، میناغا و كوڕەكە تەوقیف ناكرێن... ئەو حاكمە مالّی بە خانەی خوا بیّ، بێجوولّە گوتی تەوقیفیان ناكەم. ئنجا گوتم با پێت بلّێم بۆچی وەها لە حەد دەرچووم، هەموو پژدەر بە دیار ئەم مەحكەمەیە گویّ قوت بووە، ئەگەر میناغا تەوقیف بكریّ لە ماوەی حەفتەیەكدا سەد دەعوای وەهات بۆ دێت، چەند شایەدێک ڕەپە لە قورئان دێنێت و ملّكدارە ناحەزەكە بە گرتن دەدات بە تەمای ملّكەكانی. ئەوساش هەرایەک پەیدا دەبێت نە بە مەحكەمە و نە بە قایمقام و نە بە عومەر عەلی (موتەسەڕریفی ئەوسای سلێمانی) چارەسەر ناكرێت كەسیش سەرەدەری لە ئاكامەكەی ناكات بە چ لایەكدا دەكەوێت. عومەر

عەلی لەو ڕۆژانەدا دژی ئاغاکانی پژدەر بوو.

کە دەرچووم لە ژووری مەحکەمە ئەو ناوە مونجەی دەدا لە قەڵەباڵغی. میناغا و کوڕەکەی وەکوو مەلی بەرباران بە کزی ڕاوەستابوون. کە زاندرا میناغا تەوقیف ناکرێ خەڵقەکە وەک تەلی کەهرەبایان گرتبێ ورووژان. میناغا گوتی، فلان، نامووسی لێ دەرچێت هەرچی خوا بە منی داوە هی تۆیە. پێم گوتەوە، هەموو پژدەرم پێ بدەیت نامەوێ. من شەڕی سەر و نامووسم بۆ کردوویت، خۆ فلسێکم نەخستۆتە سەر سامانت. پاش بەرپابوونی هەرا لە سەردەمی عەبدولکەریم قاسم کە هەمووی چوار ساڵێک لەو موحاکەمەیە دواکەوت، ماڵی میناغا بوو بە قۆناغی حەسانەوەی سەدان لەو کەسانەی خواخوایان بوو میناغا لەو موحاکەمەیەدا بە پەتەوە بکرێ.

ئەو ڕۆژە دەوری عەسر کە گەڕامەوە بۆ بۆسکین، لای شێخ حسێنی حاجی سەیید، لەسەر قەیاغی دەربەندرا دیتم شێخ حسێن هاتووە کە بەیەکەوە بۆ بۆسکین بگەڕێینەوە هەر کە دیتمی گوتی ڕەنگت گۆڕاوە دەڵێی ڕۆژوو تینی بۆ هێناوی، منیش باسی چەند و چۆنی ئەو دەعوایەم بۆ گێڕایەوە کە چەند بە دەست سوێندی درۆزنانەی شەش شاهید و باوکی (مقتول) سەغڵەت بووم. کەسێکی وەها بزانێ کە درۆی جاری ئەوها پشتگیری کردنە لە هەژار دژی زۆردار، ئەو کەسە خۆی دەخافڵێنێ و لە هەمان کاتیشدا ڕێ خۆش دەکات بۆ خۆی کە لە هەلدا درۆی ئەوتۆیی بکات بە تەپکەی تەماع.

بابەکری سەلیماغا کە گەورەی ئەو تایەفە بوو میناغای پێ دەناسرا کە زانی هەڵوەستم لەو دەعوایەدا چۆن بووە گوتبووی لێرە بە دواوە با کەس پرس بە من نەکا بچنە لای فلان. بابەکراغا ساردایی هەبوو لەگەڵ خاڵەکانم و لەگەڵ تایەفەی مەحموداغاش کە خاڵوانی خاڵەکانمن و دۆستی خۆیشم بوون، بە پێی عادەت و بەرژەوەندی قاڵب بەستوو چاوەڕوانی نەدەکرد من هێندە بە پەرۆش بم بۆ خزمێکی ئەو، بێ تەماعیش. من جگە لە شەخسی میناغا کەوا زۆر زۆر دەیانویست لە هیچە بە پەتیەوە بکەن، بۆ هەموو پژدەر لە پەرۆشدا بووم کە لەسەرینایی دەعوای وەها ناحەق و بوختانکەر و چرووک باری بشێوێت و قەسابخانەی تێدا بەرپا بێت. ئەم مەسەلەیە گەلێک لایەنی دیکەی بە سفتوسۆی تێدایە، من بە لامەوە لێ دوانی پەسەند نییە.

ڕووداوی دیکە ئەوەبوو کە لە دەعوای دێی مەمەنداوا کە تێیدا وەکیلی بابەکراغا بووین کەشفی تەسویە (وضع الید)ی بۆ بابەکراغا دانا. فەلاحەکان خۆیان بە مەغدوور زانی، ڕەنگە مەغدووریش بووبن، چوون پەنایان بردە بەر عومەر عەلی، موتەسەڕیفی سلێمانی. کاغەزێکی ڕەسمی لە عومەر عەلییەوە بۆ سەرۆکی تەسویە هات داوای لێ دەکات کە خۆی بچێ بۆ دووپات کردنەوەی کەشفەکە. سەرۆک تەسویە، خەڵقی سلێمانی بوو، لە وەڵامدا بۆی نووسییەوە (نزولا عند رغبة سعادتكم قررت إعادة الكشف في المقاطعة المذكورة بنفسي). ئەگەر هاتبایە لە خۆوە بڕیاری دابایە کەشفەکە هەڵوەشێنێتەوە چ گلەییم نەدەبوو بەڵام وەها پاتەوپات بە خاترانەی موتەسەڕیف قانوون ژێر پێ بیەخێت هی سەلماندن نەبوو. تازە چ متمانە دەمێنێ بە داد و حەق و ناحەق. چوومە لای، ویستی موجامەلە بکات گوتم نە چایە نە ئاویشت دەخۆمەوە من لەم دەمەڕا لێت دەچمە شکات. چەندێکی هەوڵی دا گوێی خۆم نەدایێ. مامۆستا عەبدوڕڕەحمان نوورجان، معاون تەسویە بوو، خەریک بوو شەڕەکە بکات بە شەڕی خۆی، پێم گوت تۆ

دەخلت بە مەوزووعەوە نییە هەر چونکە کۆنە مامۆستاشمی لێت بەدەنگ نایەم (لە دەعوایەک دژی ئێمە بێقانوونییەکی کردبوو، ئەویش بە ئەمری سەرۆک تەسویە، هی ئەوە بوو ئەگەر لێی بکۆڵرێتەوە دووچاری سەغڵەتییەکی زۆر بێت.

من هەم لەبەر مامۆستایەتییەکەی و هەم لەبەر بێدەسەڵاتییەکەی هیچم تێدا نەگوت، هەروەهاش کاک بەکر). یەکسەر چوومە بەغداد، هەوەڵ جار سەردانی (مكي جميل) کارگێڕی گشتی تەسویەم کرد کە ناسیاو و کۆنە ئاشنا بوو، زاتی نەکرد هیچ بکات گوتی (اخى عمر على فد عفريت منو يگدر له...) ئنجا چوومە لای ئەحمەد موختار بابان، وەزیری مالیە بوو. من وەزیری عەدل (عبدالجبار التكرلي)م نەدەناسی، مەسەلەکەم لە ئەحمەد موختار گەیاند، تەلەفۆنی لەگەڵ وەزیری عەدل کرد هەموو قورسایی خۆی هاویشتە سەر مەسەلەکە نەک تەنها چونکە خاتری منی دەویست بەڵکوو وەک خۆی گوتی، (هذا اخلال خطير بالقضاء والعدالة). کە گەییشتمە عەدلیە (مكي جميل) چاوەڕوانم بوو، خێرا بە خێرا لە ژووری مدير (عەدلی عام)ەوە بۆ ژووری وەزیری بردم لێم نەگەڕا سەلامیش لە مدير عام بکەم کە ناسیارم بوو. گوتم با خەبەری وەزیر بدەین، گوتی (أخى الوزير ينتظرك على جمر...) دەرگای نێوان ژووری مدير عام و وەزیری کردەوە منی پاڵ پێوەنا و خۆی گەڕایەوە دواوە. مامۆستا تەکەرلی پیاوانە وەریگرتم، لە حەد بەدەر موجامەلەی نواند. جارێ لە پێشەوە بانگی (مكي جميل)ی کرد و گوتی هەر بە تەلەفۆن، لە پێش چاوی فلانەکەس لە ڕەئیس تەسویەی ڕانیە بگەیەنە کە دەست بۆ هیچ ئەوراقەک درێژ نەکات... مەکی جەمیل چاوەنۆڕی کردم لای مدير عام... وەزیر دوای قسە و لەتیفە ڕووی تەکلیفی لێ نام و گوتی، دەزانم خۆت حەز ناکەیت لە وەزیفە ئەمما پیاوی ڕاست و پاکی کوردم بۆ ئیقناع بکە مەسئوولیەتی ئەو ناوچانەی پێ بدەم بەڵکوو لەو تەرزە ڕەئیس تەسویانە قوتار دەبین.

وەزیر نومرەی تەلەفۆنی وەزارەت و ماڵەوەی دامێ کە هەر کاتێک نامزەدم دەست کەوت پێوەندی پێوە بکەم. کە گەڕامەوە بۆ کۆیێ، لە کەرکووک ئیبراهیم ئەحمەدم دیت و تەکلیفەکەی وەزیرم پێ گوت بەڵکوو خۆی ڕازی بێت سەرۆکایەتی ئیستیئنافی تەسویەی هەموو کوردستان بە ئەستۆوە بگرێت. لە وەرامدا گوتی: دەزانم ئەو وەزیفەیەم لە دەستدا بێت بە ئاسانی دەتوانم موشکیلەی فەلاح و زەوی و زار لە هەموو کوردەواریدا بڕەوێنمەوە، ئینجا هەر بە سیارەی حکومەت نەشرەی پارتی بێ ترس لە کوردستاندا بڵاوبکەمەوە، بەڵام چ بڵێم بە بەرەی چەپ و ناحەز کە وەزیفە قبوڵ کردنم لەسەر حیساب بکەن بە ڕێگە گۆڕی...؟ وەرامم بۆ وەزیر ناردەوە کەوا کەسم نەدۆزییەوە هەم ڕازی بێت و هەم بە قانوون بشێ بکرێتە سەرەک ئیستیئنافی تەسویەی سێ لیوا.

لەگەڵ مەکی جەمیل چووینەوە تەسویەی عامە. بە تەلەفۆن لە سەرەک تەسویەی ڕانیەی ڕاخوڕی «لاتتحرك من غرفتك، لاتلمس ورقة، لاتطلع في كشف، كلشي ماتسوي الى ان تجيك اوامر...» بۆ سبەینێ ئەمر دەرچوو بە لادانی لە سەرۆکایەتیی تەسویە و دابەزاندنی بۆ معاون تەسویە و نەقڵیش کرا بۆ شوێنێکی وەکوو قەرەداغ، دەربەندیخان... ناوی شوێنەکەم لەبیر نەماوە. بەڵام کە ئەمەیان کرد پێشتر بۆیان ڕوون بۆوە کە سەرۆکی تەسویە کاغەزەکەی بۆ موتەسەڕریفی سلێمانی نووسیوە، ئەویش بە تەلەفۆن مەعلووم کرا چونکە ژمارە و تەئریخی ئەو کاغەزەم لابوو...

وێنەی ئەوتۆیی لە تەجرەبەی پارێزەری بە بەریەوە هەیە نیگای خوێنەری بیست سی ساڵەیی بەسەر دیمەنێکی قانوونی ڕۆژگاری بەر لە خۆیدا بکاتەوە کەوا ڕەنگە بە تەمای نەبووبێت. من موعاریزێک بووم موراقەبەم بە سەرەوە بوو. لە دەمی (عدوان ثلاثي) بۆ سەر میسر، بۆ هەر کەشفێکی تەسویە وەیا لە دەعوای دیکەدا چووبامایە دەستەی ڕەسمی لە هەندێ کاتب و پۆلیس و فەراشانیان ڕادەسپارد ئاگایەکیان لە هەڵستان و دانیشتنم هەبێ. کە چووم بۆ کەشفی گەناو مەخفەری شورتە و معاوینی تەسویەش ڕاسپێردران بۆ ئەم لایەنە. لەگەڵ ئەمەشدا ڕێزم دەپارێزرا و قسەم دەبیسترا وەک تازە گوتم ڕەئیس تەسویەیان لەسەر موراجەعەی من هەڵداشت.

ئەو خەڵقەی پێش شۆرشی تەمووز گورگ و درندە نەبوون. لە دەستیان هاتبایە حەزیان دەکرد خەڵقیان لێ مەمنوون بێت. مرۆ کە ڕەفتار و ئاکاری بە پاکی ڕسکابێت لە هەموو دەورانێکدا مەردایەتیی خۆی دەنوێنێت، کە دەروونیشی کرمێ بوو دیسانەوە لە هەموو دەورانێکدا چڵکنی خۆی بەدەر دەداتەوە.

لە یادی ڕەوی سێ قۆڵی بریتانیا و فەرەنسە و ئیسرائیل بۆ سەر میسر دێتەوە بیرم کە خەبەرەکە لە ڕادیۆ بیسترا من لە هەولێر بووم. ئیشی محامات بردمی بۆ قەڵادزە، شەوان لەماڵی حاجی ئەحمەدی خاڵۆزای کاک بەکر دەنووستین. هەموو عالەم بە دڵ بۆ میسر لە پەرۆشدا بوو، ئێمەی سەر بە سیاسەتیش پتر لە عالەم بەو ڕووداوەوە دڵگەرم بووبووین چونکە تێشکانی میسر دەیکێشایەوە بۆ کەمتر بوونەوەی ئۆمێد بە لاچوونی توندوتیژیی سیاسەتی حکومەتی عێراق.

شەوێکیان بە درەنگەوە کەوتینە ناو جێگە، کاک بەکر خەوی لێ کەوت من جارێ بزەی چاوم دەهات. ڕادیۆم بەسەر ئیستگەی میسرەوە کردبۆوە لە ناکاو خەبەری ئینزارەکەی سۆڤیەت کە بەو سێ دەوڵەتەی دابووی خوێندەوە کاک بەکرم بە خەبەر هێنا و ئەو موژدەیەم دایێ. ڕەنگە هەتا لای بەیانی لە خۆشیان و بە دیار خەبەری نوێترەوە نەنووستبین... خۆشیی ئەوتۆیی لە ئاوێنەی دوارۆژدا بەیتە مەشوورەکەم بە خەیاڵدا تێدەپەڕێنێ کە دەڵێ:

کە من نەخلی مرادم بێسەمەر بێ
بە من چی باغی عالەم جوملە بەر بێ

بەڵام مەعلوومە مرۆی بێدەسەلات چ تاک بێت و چ کۆمەڵ، بە هەڵسوکەوتی لە خۆی دەسەلاتدارترانەوە دەخەریکێت.

هەر لەو بەینانەدا بوو چەند کەسانێکی ناوداری موعارەزەی بەغداد بەر حوکمی عورفی کەوتن، لە مانە (صديق شنشل) بۆ قەڵادزە دوورخرایەوە. من لە قەڵادزە بووم، حکومەت ڕێی نەدەدا کەس بچێتە لای. پێوەندیم بە قایمقامەوە کرد کە ئیمکان نییە سەردانی (صديق شنشل) نەکەم، ڕێشم نەدەن من بۆی دەچم، ئێوە دەمگێڕنەوە نامگێڕنەوە لە دەست خۆتاندایە. ماڵی ئاوابێ فێڵی لە حکومەت کرد، بە ناوی واجیبەوە خۆی سەردانی مامۆستا شەنشەلی کرد، منیش بێ ئەوەی لە ڕواڵەتدا تێخوێندرابێتمەوە، وەیا ناوم خرابێتە لیستەی سەرلێدانی بابای دوورخرایەوە گەییشتمە ئەو ژوورەی ئیستیراحەتخانەی کە شەنشەلی لێ دابەزێندرابوو... پێش ئەوەی بچین بۆ لای، تەرتیباتی خواردەمەنیی بۆ کرابوو لە ماڵی

حاجی ئەحمەدەوە. نازانم چۆن وەسفی ئەو بەیەکتر گەیشتنەمان بکەم... کە دێتەوە یادم چ برسییەتیەکی چێشتبوو لەو ماوەیەدا کە بۆ قەلآدزە بەڕێ کرابوو تا ئەو دەمەی خواردنەکەی گەیشتێ تەزووم پێدا دێتەوە. ئەو لە خۆوە هیچ داد و بڕۆی لەدەست برسییەتی، وەیا مامەڵەی گەیاندنە قەلآدزێ نەکرد بەڵام داڕسانی بۆ سەر خواردن فیلمی ئەو گەشتە خۆشەی نێوان بەغدا و ژوورەکەی ئستیراحەتخانەی بە بەرچاوی زەینی بنیادەمدا دەگێڕا. قایمقام بەینێک لەگەڵمان دانیشت بایی ئەوە بکات کە دواتر ئەگەر پێویست بوو بتوانێ بڵێ لە وتوویژیان خۆم حازر بووم... بە بەهانەیەک ژوورەکەی بەجێهێشت. چی شاردرایەوە نەبوو لە نێواندا ئەوە نەبێ کە قسەی دوو قۆڵی نێوان دوو برادەر خۆشتر و بێگرفترە لەوەی قۆڵێکی سێیەم وەک پینە پێوەی بنووسێت. (فائق السامرائي) بۆ هەڵەبجە دوور خرابۆوە، کۆمەڵەی وەتەنی دیمۆقراتی لە بەغداد حەبس بوون... ئیتر لەو جۆرە خەبەرانە و هەندێ تەعلیقات و پێشبینی و چاوەنۆڕی دوارۆژ و بابەتی ئەوتۆیی و باری ناوچەی کوردەواری بوو کە ماوەی دانیشتنە دوو قۆڵییەکەمانی پڕ کردەوە. قایمقام کەرکووکی بوو، بە چەند ساڵێک دوای من لە حقوق دەرچووبوو. دۆستی خاڵەکان و خۆیشم بوو. هەموو هەمواریەکی لە ئیمکاندا بێ بۆ حەسانەوەی (صدیق شنشل)ی جێبەجێ کرد. بە زوویی ڕێ درا خەڵق بچێتە لای، لە لایەن خزمەتیشەوە تێکڕای قەلآدزە بێقسوور بوو بۆی. دواتر وەک خۆم چاوەنۆڕم دەکرد، سددیق شەنشەل خۆیشی بۆمی گێڕایەوە کە تێیان گەیاندووە من پارێزگاریی دەرەبەگ دەکەم...

پاش شەش حەفت ساڵێک کە لە پەڕاگەندەیی ساڵی ١٩٦٣ ماڵەکەم لە هێرۆ بوو، کۆمەڵێکیش پەنابەری سەر بە چەپ بووبوون بە مێوانی ماڵی مەحموودی حاجیاغا (مەحمووداغا لە زستانی ١٩٥٥ کۆچی دوایی کردبوو) لە نێوانیاندا برادەرێکی عەرەب بوو تووشی نەساغی دڵ بووبوو، تکای بۆ کرابوو لە حاجیاغای مەحمووداغا کە ئیزنی بۆ وەربگرێ لە دەرەوەی وڵات تەداوی بکرێ...

ئا لەو ساڵەدا دەستەیەکی شەش حەفت کەسی بووین لەبیروڕای هەمەچەشنە قسەمان لە هەموو مەیدانێکدا دەگێڕا هەتا هەل پەیدا بوو کە بەو برادەرە عەرەبە بڵێم، ئێوە لەسەر چەند دەعوایەکی تەسویە کە من تێیدا وەکیلی ئاغاکان بووم ناوی منتان زڕاند هەر لێرەوە هەتا پەکین و مۆسکۆ کەچی ئێستا من پەڕاگەندەم لە خانووی مەکتەبی منداڵاندا سەربەخۆ دەژیم، حاجیاغا نەک دۆستمە خزمیشمە، خۆیشی بە برا چووکم حیساب دەکات ئنجا ئەگەر لە برسان بمرم و بە دەردی سیل هەلاهەلابم ئەو چاوەی لێ بزناکەمەوە کەوا تۆ دوژمنی بابەکوشتەی دەرەبەگی بە ئومێدی تەداوی لە وڵاتی ئیستیعمار چاوت لێ چڕکردۆتەوە و بە نانی ئەویش دەژیت... قسەکانم بێڕەحمانە بوو بەڵام جەرگەی ڕاستی و دادی دەپێکا. ئەو برادەرە هەر ئەوەندەی پێ کرا کە بە کوڵ بداتە گریان، خۆ منیش لەو دەمەدا بۆی گریام...

لە موناسەبەدا دەڵێم، کاتێک هەر لە بەرەو کۆتاییی پەنجاکاندا کە سرەی تەسویە گەیشتە دێی هێرۆ مەحامیە تێکۆشەرەکان دەعوای تەسویەیان خستبووە قالبی خەباتی چینایەتییەوە تا ئەوەی لە تەسویەی دێیەک لە دێیەکانی پژدەر هەرای خوێناوی ڕووی دا ئیتر من دەستم لە دەعوای تەسویە کێشایەوە. حاجیاغا هاتە کۆیێ شەوێکیشم لێ مێوان بوو کە وەکالەتیان بکەم لە تەسویەی هێرۆ، عوزرخوازیم کرد و دەعواکەم بە ملەوە نەگرت ناشزانم چ تێکۆشەرێکیش چوە ژێر ئەرکی ئەو دەعوایەوە.

لەو ماوەیەدا کە دەعوای نوێم نەگرت تەنها خەریکی دەعوا کۆنەکان بووم...

شەراکەتی بێ سەنەد و ئیمزام لەگەڵ کاک بەکر ئیسماعیلدا ئەوەندە بێگرفت و بێقۆرت بوو دەتگوت شەریکی خۆمم. رۆژەک لە رۆژان، نەک هەر گەردی لە دڵم نەنیشاند، بگرە ئەوە نەبوو بە ڕەفتاری تازەی ئەمڕۆی دوێنێم لەبیر نەباتەوە. بێفەرقی لە بەینماندا گەییشتبووە پلەی دوایین. لە خۆوە تێبینیی ئەوەی دەکرد کە پێوەندی دۆستایەتی و خزمایەتیی بەربلاوم لە ڕانیە و پژدەر لێم داوا دەکات گەلێک دەعوای بە ئەرکی بێمزە بە ئەستۆوە بگرم ئیتر ئەو بە زیادەوە تێیدا دەکۆشا وەک کە بۆ برای خۆی بکۆشێت. وەها دەبوو لەو کەشفانەی ماندوو بوونی زۆریان تێدا بوو، بێ ئەوەی پێم بڵێ و لەسەرمی حیساب بکات بە چاکە، خۆی بە تەنها بۆیان دەچوو. لێرەدا نوکتەیەک دێتەوە بیرم سەر بەو ڕۆژانەی کە جارێ دەعواکەی دۆڵی شاڵەبەگیان لە کێشەدا بوو. سبەینەیەکی هاوینە ٣٢ کەس لە شێخ مەسووری و کانیوەتمانییان بە ١٦ بارەدار و دەپازدە کەڵەباب و مریشکەوە لێم مێوان بوون. دەستبەجێ ٨ بارەدار و نیوەی کەڵەباب و مریشکەکانم بۆ کاک بەکر نارد، ڕاشم سپارد پێی بڵێن ئەگەر حەز دەکات شازدە مێوانیشی بۆ دەنێرم بە پێی شەراکەت. گوتبووی خوا بەزیادی بکات ئەو پەڕەوڵانەم بەسە...

ئێمە لە بیستەکانەوە بە پێی داخوازی پێوەندیمان بە دەشت و دەرەوە حەسارێکمان هەبوو جێی ١٠٠-١٥٠ وڵاغی تێدا دەبۆوە، دەرگای بەرانبەر بە دەرگای ماڵەکەمانەوە بوو، نە لە داکردنی وڵاغ نە لە هاتوچۆی ئالیک دانیان هەستمان بە ئەرک و زەحمەتی نەدەکرد. لەبەر ڕاهاتن، مێوانی دەشت و دەریش ئێسکیان قورس نەبوو لامان، بە تایبەتی کە لێیان مێوان دەبووین بە دڵ و گیان خزمەت و حورمەتمان لێیان دەدیت. جێی نووستنی مێوانی شەوانەشمان هەبوو کە عەلاقەی بە ماڵەوە نەبێت، خۆ شەوانی هاوین کە خەڵق لە سەربانان دەنووستن لە ڕایەخ بەولاوە پێخەفیشیان نەدەویست. خولاسە بۆ وەزعی من بەخێرهێنانی مێوان بێ عەزاب بوو چ جایی ئەوە مێوانێکی پێشتر نەمەکم کردبێ لە ماڵی، وەیا پێمەوە خەریک بووبێت... کاک بەکریش لە لای خۆیەوە کە جیپێکی لێ دەخوڕی و من سەیارەم نەبوو، جیپەکەی هێندەی حەسارەکەی ئێمە بۆ من بێتەکلیف بوو. دەیان و ڕەنگە سەدان سەفەری سلێمانی و ڕانیە و قەلادزە و بیتوێن و ئێرە و ئەوێمان بەیەکەوە پێ دەکرد. وەهاشی بە خاوێنی ڕادەگرت هەمیشە چریسکەی دەهات، بە کەتەلۆگ ڕەفتاری لەگەڵدا دەکرد.

لێرەشدا نوکتە دەهاتە پێش، کە لە بۆسکێن دەبووین، زستانان، جیپەکەی شێخ حسێن سەر لە بەیانی بە پاڵ نەبا هەڵنەدەبوو ئیتر وا دەبوو کۆمەڵێک لە نۆکەر و تووتنەوان بە پاڵ دەیانگێڕا و هەزار گاڵتەشیان پێ دەکرد ئنجا هەڵدەبوو. کەچی جیپەکەی کاک بەکر کە کۆنتریش بوو لە هی شێخ، بە یەک سیلف دەکەوتە گەڕ. شێخ حسێن دەیگوت جیپی خۆم هی پاڵەوانانە وەک کەڵەگا دەغەزرێ... کاک بەکریش جیپی هەیە؟ ئەم وێنانە لە ژیانی من و تۆدا ڕووپێوێکی بەرین داگیر دەکات لە مەیدانی چالاکیمان، خۆ هەموو دەم هەر خەریکی بەرەوپێش بردنی ڕەورەوەی مێژووی گرژ و مۆن نابین، ئاخر گرژینەوەیەک، سەلام و مەرحەبایەک، تۆران و ئاشت بوونەوەیەک و شین و شادییەک و کەلا بەگوێزانێیەک و کەوشەک و سێبازێکی هەر دەبێ تێدا بێت. ڕاستە بگوترێ، نابێ یاداشتی بسمارک و لینین و چەرچل کە لە چەرخوفەلەک و سیاسەتی جیهانی، وەیا هەر نەبێ بەشێکی بەرچاوی جیهان تێنیشتن، یاداشتیان

لە کاری گرنگەوە بۆ کاری بێبایەخ ڕاگوێزێت بەڵام ئێمەمانان بەحاڵ چەند داوێکی کلافەی سیاسەتی بێدەسەڵاتی کاولگەی وڵاتی خۆمانمان هەڵکردۆتەوە کەوا ڕەنگە بە چەند لاپەڕەیەک لە حیکایەتیان ببینەوە ئەگەر لە کلافەی بابەتی غەیری سیاسەتی رووتیش داو هەڵنەکەینەوە.

خۆ ئەوەی ڕاستی بێ بەپێی حاڵ و باری کەم دەسەڵاتی و بەرتەسکی جغزی تەلاشمان پتر لە تێوەڕامانی هەرەمەی رووداوی ژیانی خاوەن یاداشت روون دەبینەوە تا ئەوەی خەبەراتی بە سەروسەدای گرنگ و زێدە گرنگی ناوخۆ و جیهان بدەینە بەر زەین و خەیاڵی ڕۆخ ئاگردانە سارد و سڕەکانمان و دەوروبەری زەوییە سەرکێڵ کراوەکانمانەوە. یەنی ژاپۆنی لەتەک ڕۆبڵدا وەستا بەڵام بە دۆلار وێرا... تەرازووی تیجارەتی برازاڤیل و برازیل لەنگەریان بەزی... لۆکەی فیلستان بە تراکتۆری پەنیرستان ئاڵ و گۆڕ کرا... نۆرە سەرۆکایەتیی نوێنەری شێلمستانە لە مەجلیسی ئەمن بەسەر چوو. ئنجا بە من چی؟ بەڕاستی، وەک کە سەلکە سلّق بە کونی دەرزیدا ئاوا نابێت ئەم خەبەرانەش بە سەد پێ لەقە ناترنجێنە ناو پۆرگی هیچ بەرژەوەندێکی من و تۆی پێوە خەریک دەبین. بەڵام بێگومان کە بۆم گێڕایەوە جارێکیان لە سەردانی سلێمانیم ڕەشۆڵی هەمیشە زیندوو لە دڵمدا، ویستی لە نادییەکەی خۆی متەعەهدی بوو داوەتێکم بکات مەرجم لەسەر دانا کە لە گون و گورچیلە بەولاوە چی دیکە ناخۆم ئەویش گوتی، هەر تۆ و گون؟ ئیتر کە لێبووینەوە پێم گوتەوە، ڕەشۆڵ قەت ئەم گونەت لەبیر ناکەم، ئا ئەم باسە کورتیلەیە چەژێکی کوردانەی لەبەر زار ئاشنا لە یاداشتەکەم دەگێڕێ.

بەر لە شۆڕشی تەمووز دوو هەڵکەوتی سیاسی رووبەڕووم بوو. یەکێکیان ئەوە بوو، لە دەمی پێکهێنانی ئەو بەرە نیشتیمانییە یەکگرتووەی کە نوێنەریان لە وەزارەتی ١٤ی تەمووز بەشدارییان کرد ڕۆژێکیان (صدیق شنشل) لە چێشتخانەی مەسبەح داوەتی کردم و بەدەم خواردنەوە تێی گەیاندم کە هەموو تەرتیباتێک بە نهێنی کراوە بۆ گۆڕینی باری سیاسی عێراق، گوتی (القضیة باقیة علیکم انتم الاکراد...) پێم گوت من ناتوانم خۆم بە نوێنەری کورد دابنێم، گوتی، بە ناوی خۆتەوە وەک گەلێک کەسی دیکە وەرە جەبهەوە ئەگەر گلەیەکیش هەیە هەر ئێستا دەچین بۆ لای سەرۆک جەمال عەبدولناسر لە قاهیرە چی لە دڵدایە پێی بڵێ تا هیچ تێبینی سەلبی لە کوردەوە نەمێنێت. قسەمان درێژەی هەبوو، کورتەی ناوەڕۆکی ڕای خۆم دژی بەشداری کردنم ئەوە بوو کە گوتم لایەنێکی پێک هێنەری ئەم بەرەیە بیروڕایەکی هەیە کە بەرەی یەکگرتوو بە قۆناغی کاتەکی دادەنێت بۆ زووتر گەییشتن بە قۆناغی دواتر تاکوو پێ بە پێ لایەنەکانی دیکەی بەرەی یەکگرتوو لەناو دەبات و خۆی بە فەرمانڕەوای تاک و تەنها دەمێنێتەوە.

من بە ئەرک و مەسرەفی خۆم نایەم ڕۆژی لەناوچوونم پێش بیەخەم بۆی، با بە ئەرک و مەسرەفی خۆی ئەم ئامانجە جێبەجێ بکات... گوتی ئەمانە هێزێکن لە وڵاتەکەمان ناشێ پشت گوێ بخرێن... گوتم بایەخی هەڵوەستەکەم ئەوەیە کە ئەمانە هێزن ئەگەر هێز نەبانایە منیش دوورەپارێزیم نەدەکرد... ئەمە بوو هۆی بەشداری نەکردنم لەو بەرە یەکگرتوەدا. ئەوساش و ئێستاش دەڵێم من لە جیاتی ئەوەی یارمەتی لایەنێک بدەم لەناوم ببات، خۆم دەبمە ئەندامی ئەو لایەنە، کە ڕەوا نەبینم ببمە ئەندامی بەو لاتەریقەوە ڕەوا نابینم خۆم بکەمە قوربانیی ئامانجەکانی کە من هەرگیزاوهەرگیز لەگەڵ بڕاندنەوە و

لەناوبردن و پەلپەل کردندا نیم و نابم... هەڵکەوتی دووەم ئەوەبوو، کامل چادرچی هاتە لام لە ئۆتێلی ترۆکادیرۆی بەغداد بۆ داوەت کردنم بۆ بەشداربوونم لە پێکهێنانی ئەو حیزبەی کە قەول بوو حیزبی وەتەنی دیمۆقراتی و حیزبی ئستیقلال تێدا بتاوێتەوە.

کە مەنهەجەکەم خوێندەوە پێم گوت، من ناتوانم پشتگیری لە مەنهەجتان بکەم چ جایی ببمە ئەندامی حیزبتان چونکە ناوی کوردی تێدا نەهاتوە. گوتی قسەت حەقە بەڵام ئیشەکە ئانقەست نەبوو... ویستی سبەینێ بچمە لای لەماڵەوە بۆ پتر دوان لەو مەسەلەیە و ڕێکخستنی دەقێکی لەبار کە باسی مافی نەتەوەیی کورد بکات. گوتم ئیبراهیم ئەحمەد وا لە بەغدایە بەیەکەوە دێین.

سبەینێ بە جووتە چووین بۆ لای چادرچی. هەر لە سەعات ٩ی بەیانییەوە هەتا یەکی پاش نیوەڕۆماینەوە. لەو بەینە ئیبراهیم ئەحمەد و من لەسەر تەکلیفی چادرچی بە پەلە دەقێکمان نووسی. کە گەڕامەوە کۆیێ زۆری نەبرد نامەیێکی چادرچیم بۆ هات بەم جۆرە دەست پێ دەکات:

بغداد في ١٩٥٦/٦/٨، عزيزي الأخ مسعود تحية وشوقا وبعد ان الموضوع الذي كنا قد بحثناه اثناء وجودكم في بغداد قد قوبل مبدئيا بالترحاب من قبل الجميع...

ئنجا دەڵێ لەبەر هەندێ تێبینی دەقەکەی ئێوە تەعدیل کرا بەم دەقە. ئاخۆ چۆنە بەلاتەوە... ڕاستییەکەی دەقی ئەوان لە هی ئێمە چاکتر بوو، هەروەهاشم بۆ نووسیەوە. کە شۆڕشی چواردەی تەمووز قەوما فکرەی ئەو دەقانە بە دارشتنێکی تازە بوو بە مادە (٣) لە دەستووری مووەقەت. خۆیشم تەکلیف کرام کە ئەندامەتیی ئەو حیزبە قبوڵ بکەم، بەڵام نە حیزبەکەی ئەوان ڕێی پێ درا نە ئەگەر ڕێشی پێ بدرابایە دەمتوانی تێیدا ببمە ئەندام.

لەو دوو سێ ساڵەی دوای موحاکەمەی سەر بە موزاهەرەی کۆیێ و شێواویی باری هێمنیی عێراق پاش (العدوان الثلاثي) هەستم دەکرد پتر موراقەبە دەکرێم لە لایەن حکومەتەوە. چەندێکی سەری هەولێرم دابایە بە شەوان کابرایەکی سەر بە (أمن) ی ئەوسا لە (دار الاستراحة)یەی ئیستگەی رێی ئاسنی کە منی تێدا مێوان دەبووم، دەمایەوە. مەرحووم قاسمی مەلا ئەفەندی ئاغڵەب شەو دەهاتە لام و بە یەکەوەش نانمان دەخوارد، خەرجییەکی باشیشی دەدایە ئەو کابرایە نەکا تەقریری خراپم لێ بنووسێت. رۆژێکیان بەر لە رۆژاوا هاتە لام، یەکسەر چوو بۆ لای پاسەوانەکەم و چی قسەی خراپ بوو پێی گوت، خەریک بوو لێشی بدات. تومەز قاسم ئەو رۆژە لای مدیری پۆلیس، کەوا یەکجار دۆستی بوو، تەقریری پاسەوانەکەمی خوێندبۆوە تێیدا لێمی بزرکاندبوو، لێی نەڕاند هەی وەهاو وەها لێ کراو من خزمەتت دەکەم بۆ ئەوەی هێندە نامەرد بیت؟ بە گرتنت نەدەم وازت لێ ناهێنم. کابرا کەوتە سەر دەست و پێی، تۆبە هەزار تۆبە... بە چ حاڵ هەتا قاسم وازی لێ هێنا، ڕاستیەکەی من بوومە رجاکاری دەنا بە ئاسانی لە دەستانی رزگار نەدەبوو.

ئەو پاسەوانەم سوودێکی شەوانەی پێ دەگەیاندین، چونکە مسڵمان بوو مریشکمان بەو سەردەبڕی، چێشتلێنەر، وەستا ئیبراهیم و هەموو خزمەتچییەکانی (رێست هاوز) دییان بوون، هەموو شەوێک لە (رێست هاوز) نانمان خواردبایە دیشێکی لە مریشکی برژاو و گۆن و گورچیلە و برژەمەنیی دیکەش دەرازاندەوە ئەمما شاهانە... ئێستا بە یادکردنەوەی ئاو لە زارم دەزێتەوە. دەبێ ئەوەش بڵێم لەو دەمانەدا کە بۆ هەولێر دوورخرابوومەوە عەونی یووسفیش هەموو شەوان دەهاتە لام ئیتر سێ قۆڵی ڕاماندەبوارد تا دەمی خەوتن.

ڕۆژێک لە ڕۆژانی ئاخەلێوەی بەهاری یەک لەو ساڵانە بڕیارێکی کتوپڕمان دا، من و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و محەمەدی فەتاح چەلەبی و برایمی عەزیزی پاشا (وابزانم قاسمی مەلا ئەفەندیش) بچین بۆ حاجی ئۆمەران. ڕۆژی ٢٢ی مایس، لە هەولێر پانکە کەوتبووە گەڕ، بە جلکی هاوینە دەرچووین بەڵام یەدەگی حازر بە دەستمان پێ بوو... بەرەو ئەو بەهەشتانەی ناو شاخەکان ڕۆیشتین. بەڕاستی ئەگەر بنیادەم دەستی شێواندنی لێ نەبزافتبانایە نموونەی بەهەشت بوون. لە ڕەواندز بەولاوە دیمەن لە سنووری جوانی دەرچوو بەرەو ئەفسوون... بەفرستانی قەندیل هەوری بەدەورەوە بوو، هەتا لێی نزیک دەکەوتینەوە هەور لێمان دەبووە چەتر و خێوەت. کاتێک گەییشتینە ئۆتێلەکەی حاجی ئۆمەران سەرما و بارانێکی زستانەی بەردەوام کژی گێڕایەوە بۆ سێ مانگ لەمەو پێشتر... ئۆتێل تەیار بوو بە هەرچی دڵ حەزی لێ دەکات. بۆ ئەوسا تەماتە لەو کژەدا دەست نەدەکەوت کەچی ئۆتێل تەماتەستان بوو. وێڕای خواردنی مومتازی ئۆتێلەکە بەرخێکیشیان بۆمان سەربڕی ئیتر ئەو شەوە بە دیار ئاگری موغەیری و چزەوبزە و برژاندن و بێن و بەرامەی مەتبەخی تێروتەسەل تا نووستن ڕامانبوارد...

ئۆتێل لکێکی تەلەفۆنی مەخفەری پۆلیسی بۆ ڕاکێشرابوو، هەرچی گوترابایە بە تەلەفۆن مەخفەر و ئۆتێل دەیانبیست. وەها ڕێکەوت سبەینە زوو لە (ئۆفیس) بووم، هەوری ڕەواندبۆوە لە پەنجەرەوە سەیری

بەهەشتی سەر دنیام دەکرد زیلی تەلەفۆن لێی دا. بیسەرم هەڵگرت گوێم لێ بوو بەرپرسێکی پۆلیسی هەولێر لە ئامیر مەخفەری دەپرسی داخوا (مەسعوود محەمەد) بە لای ئێوەدا نەهاتووە؟ تومەز شەو دەزانن من نەچوومەتەوە ئۆتێل، لێشم خافڵ بوون کە بەرەو حاجی ئۆمەران هاتم، ئیتر شڵەژابوون لە بزربوونی من... گوێم لە قسانیان ڕاگرت دەتگوت نازانم چییان لێ قەوماوە. بە برادەرانم گوت هەولێر مشەوشە لە بزربوونی من. کە بەرەو هەولێر بووینەوە بەدرێژایی ڕێگا پۆلیسی نزیکترین مەخفەرەکان ڕاوەستابوون هەتا بە سەحیان دەکردەوە کەوا، شکر کاکە مەسعوود هەڵنەهاتووە بۆ پشت کێوی قاف. پەحا چ پیاوتۆقێنێک بووم. دوای بەرپابوونی شۆڕشی تەمووز، پۆلیس و بەرپرسەکانی سەر نوختەی تەفتیش لەو هەرێمەی خۆمان تا خوارووی دوزخورماتوو بۆم بوون بە شایەدی پیاوچاکیم. ئۆتۆمۆبیلێکی منی تێدا بامایە نەیاندەپشکنی، بەرپرسی تازە بابەتیان حاڵی دەکرد ئەم کابرایە لە کۆنە وەتەنییەکانە!!

کژەبارانی نێوان ساڵانی ١٩٥٦ و ١٩٥٧ بەردەوام و بە غوردەم بوو هەتا سەرەتای هاوین. دوایین بارانی ئەو تەڕوتووشییە ئەوە بوو لە ڕۆژی پێنجی حوزەیران، لە کۆیێ، دوو سەعات و چارەکێکی خایاند وەک کوندەی سەربەرەژێر. ئەو ڕۆژە ڕووبارەکەی کۆیێ پیاوێک و وڵاغێکی خنکاند. بەبیر کەسدا نەدەهات، بە گوتنەوەش نەمانبیستبوو ڕووبارەکە خەڵکی خنکاندبێت. سەوزایی‌ی دەر و دەشت، چارێ دەتگوت هی نیسانە. لەو بەهارە تەڕ و لێزمەیە بوو سەرۆکایەتی ئیستیئنافی تەسویەی سلێمانی هات بۆ کەشفی زەوییەکانی قەنبەرانی جەلیزادان لە بیتوێن. حەفتسەد دۆنمی ئەو موقاتەعەیە بە ئانقەست خرابووە سەر موقاتەعەیەکی دراوسێی خۆی. بۆیەیشە دەڵێم بە ئانقەست چونکە خەریتەی کادسترۆی قەنبەران دزرابوو کە ئیتر بە ئیسپات گەیاندنی داوایەکەمان وەزەحمەت کەوتبوو.

مامۆستا فایق هۆشیار سەرۆکی ئیستیناف بوو، پێوەی دیار بوو کە دڵنیا بوو لەوەدا حەق بە لای ئێمەدایە. سەیر لەوەدایە ئێمە لە کاتێک کە دینار بە زەحمەت چنگ دەکەوت ١٨٠٠ دینارمان لە بری (اطفاء الضريبة)ی ئەو زەویە دابوو بە حکومەت، زەرییەکەش بە غەدر خرابوە سەر ملکەکە ئنجا حەفتسەد دۆنمیشمان لێ قرتێندرا کەچی کەسانی ئەوتۆ هەبوون لە جیرانە نزیکەکانمان بە (فضولی) و بێ زەریبە هەزاران دۆنمیان لە مشە بە لەزمە وەرگرت... وەی کە زەحمەتە ماڵی حەڵاڵ بە سەلامەتی دەرچێت. لە بۆ پارەی (اطفاء) قەنبەران ٣٤٠٠ دۆنم بوو، لە تەسویە بووبووە ٢٧٠٠ دۆنم. بە هەمە حاڵ ئەم دەعوایە کەوتەوە سەردەمی شۆڕش و کۆتایی‌ی پێ نەهات چونکە قانوونی نوێ دەرچوون چارەسەری کێشەی ملکایەتییان دەکرد. ئەشەدوبیللا ئەوانیش لە تەتبیقدا بە زەرەری خاوەن مافی بێفێڵ دەخرانە گەڕ.

لە بەرەو کۆتایی‌ی هاوینێک بوو، لافاوەکەی سلێمانی ڕووی دا. ئەو ڕۆژە لە کۆیەوە دەستەیەکی برادەران چووینە (قەسرۆک)ی سەر بە قەزای ڕانیە، لە حەمەدی ڕەمەزان کە وەکیلی من و جەلیزادان بوو لە قەسرۆک، مێوان بووین. ئەو ڕۆژەم هەر لەبیرە چونکە بەپێی عادەتی خۆم لە دیمەنی دنیا ورد بوومەوە و هەورێکی ڕەشی خماوی بەولای پیرەمەگدروونەوە کە لەو جێگەی ئێمەی لێ بووین دەدیترا، ئاسمانی ئاسۆی ئەودیوی پیرەمەگدروونی ڕەش داهێنابوو. بۆ سبەینێ زانیمان لافاو زەرەری لە سلێمانی داوە، گورج زانیم هەورەکەی دوێنێ ئەو کەتنەی کردووە.

تیپی مەولەوی بە ولاتدا گەڕا بۆ کۆکردنەوەی پیتاک. هاتنە کۆیە، هەوەڵ جار لای من دابەزین بەڵام مامۆستا ئەنوەر تۆفی پێمی گوت ئەو تاقمە هی وەهایان تێدایە حەز لە بۆهیمیەت دەکات و بەند هەڵناگرێت. بۆ نووستن (دار الضیافة)یان بۆ ئامادە کرا. یەکەم ئاهەنگیان کەوتە شەوی دواتر کە من بە ناوی خۆم ئیجازەی هەموو ئاهەنگەکانم وەرگرتبوو... لە قوتابخانەی سانەویی کوڕان شانۆیان بۆ ڕێکخرا، تیپی باواجیی کۆیەش لە هەندێ چالاکیی ئاهەنگەکان بەشداریی کرد.

لە لایەن هەموو شارەوە پێشوازییەکی گەرموگوڕیان لێ کرا. شەوی یەکەم، بەتایبەتی وەکوو سەرگوڵ، بێمانەند بوو. مامۆستا ساڵح دیلان یەکێک لە هەڵبەستە حەماسیەکانی پیرەمێردی بەرز کردەوە، ڕەشۆڵیش بە شێوازی خۆی شتێکی خوێندەوە، بە هەردوویان و تاک و تاکیشیان دڵ و دەروونی ئەو گوێگر و تەماشاچییانەیان خستە کڵپەوە. هەر ئەو تەئسیرە بوو وەهای کرد معاونی شورتە تکام لێ بکات کە لە شەوی دووەمدا گۆرانییەکان بگۆڕین.

وەک لەبیرمە مامۆستا قادر دیلانیش تەمسیلێکی ئێسکسووکی پێشکەش کرد. هونەرکارەکانی دیکەش هەر یەکە لە بابەتی خۆی بێدرێغ بوو. ئەو چوارەی ناوم هێنان پێشتر دەمناسین، ئەوانی دیکەم نەدیتبوون. لە ناویاندا ئەگەر سەهوم لە ناوی نەکردبێت (حەمە فەرەج) هەبوو کە ساڵەها دواتر بە خەتە گەوهەرینەکەی کتێبی (کنز اللسن)ی بۆ مامۆستای خاڵ نووسیەوە بە بڕیاری کۆڕی زانیاری کورد. لە وتووێژی مەحرەمانەدا برادەرانی قسەکەری تیپەکە دەیانگوت مەبەستی ئەوان لە پلەی یەکەمدا بەرزکردنەوەی دەنگێکی نارەزایی و بە خۆنازینە. دوای کۆیێ چوون بۆ هەولێر، لەوێش بە چاکی وەرگیران...

پاش بەینێک مامۆستایان ڕەفیق حیلمی و عەبدولجەبار ئەلریزەلی بۆ هەمان مەبەستی پیتاک کۆکردنەوە سەریان لێ داین. بانگهێشتن و کۆبوونەوە لە (دار الضیافة) بوو. چی لە ئیمکاندا بوو بە خزمەت پێشکەش کرا. بۆنەی هاتنی مامۆستا حیلمی و شناسایی لەگەڵ ڕیزەلیدا هەلێکی زۆر خۆش بوو. دوای وتووێژی هەمەچەشنە و سەر بە زمان، مامۆستا ڕیزەلی بە ئیلحاحەوە بەڵێنی لێ وەرگرتم کە لە سەردانی بەغدایەم دیدەنیەکی مامۆستا (تۆفیق وەهبی) بکەم چونکە دەرکەوت کە هەرگیز بە وتووێژ من لای مامۆستا وەهبی نەناسراوم. بە داخەوە ئەو هەلە ڕێک نەکەوت هەتا لە ساڵی ١٩٧٩ کە چوومە لەندەن لە ماوەی مانەوەمدا دوو جاران چوومە لای لەماڵەوە، هەردوو جارانیش نانی شەوم لای ئەو خوارد. لە جاری دووەمدا زەبیحیشم لەگەڵدا بوو بە ڕەفاقەتی و چاوساغیی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد.

ڕۆژگار خشکەی دەکرد. ڕووداو تانوپۆی کارێکی زلی لە دەستدا بوو. جارێ نزیکی دوو ساڵی مابوو چارەنوس مەلۆتکەی چواردەی تەمووزی لێ بەربێتەوە، شێخ مەحموود هاتە بەغدا. شێخ لەتیف حوکمێکی ئیداری درابوو، هاتنەکەی شێخ بۆ بەغدا لە بنەڕەتدا بۆ ئەوە بوو هەوڵێک بدرێت ئەو حوکمە هەڵبوەشێتەوە. شێخ ناساغ بوو لە خەستەخانەیەکی بەغدای بە سەردەبرد. حوکمی شێخ لەتیف تەسدیق کرا بەڵام بە شێخیان نەگوت. وەک پێشتریش نووسیوومە، شەوی وەفاتی شێخ لەگەڵ شێخ حسێنی حاجی سەید گوڵ چووینە خزمەتی. لە هاوینی ١٩٣٥ تاکە جارێکی دیکە شێخم دیتبوو، ئەمیان بوو بە دووەم و یەکجارەکی. لە ١٩٥٧/١/١ پردی تەقتەق بەسەر زێی گچکەوە کرایەوە. لە بەغداوە وەزیری

داخلیه هات بۆ بڕینی شریتی کردنەوەی. ئەم جیسرە لەسەر تەکلیفێکی من و کاکە زیاد لە مامۆستا عەلی حەیدەر سلێمان کە وەزیری ئیعمار بوو نۆرەی دەستپێکردنی پێش خسترا، دەنا وەک سەرەک ئەندازیارانی ئیعمار لای وەزیر باسی کرد خرابووە دوای تەواوکردنی بنەوانی دەربەندیخان کە لە ١٩٦٢ ئاهەنگی کرانەوەی لە لایەن عەبدولکەریم قاسمەوە سەرپەرشتی لێ کرا (دەترسم لە ساڵەکە بە سەهوو چووبێتم و ١٩٦١ بووبێت، سەرمای نێوان پاییز و زستان دەستی پێ کردبوو کە بۆ ئەو ئاهەنگە بانگهێشتن کرام).

وەزیری داخلیە سامی فەتاح بوو، کە گەییشتینەوە کۆیێ بەر لەوەی بچینە ژوورەکەی قایمقام، وەزیر رووی قسەی تێکردین و لە پەردەی بەرژەوەنددا تارماییەکی هەڕەشەی خستە قسەکانیەوە کە ئەگەر جەماوەر حکومەت نەحەسێننەوە چاوەنۆڕی خزمەت نەبن لە حکومەتەوە. کە قسەکانی بڕیەوە یەکسەر رۆیی بۆ ژووری قایمقام. لەوێ بەدەم دەست گوشینی بەخێرهێنانیەوە ئەوەی پێویست بوو گوتم، ئەوەشم خستە سەر قسەکانم کە لە ماڵی قایمقامیش جارێ دیکە وتووێژمان دەبێت. نیوەرۆژەمان لەگەڵ وەزیر لە ماڵی قایمقام، مامۆستا هادی چاوشلی دۆست و هاوڕێی خوێندنم، خوارد. لەهجەی گفتوگۆی سامی فەتاح لەوێ بە تەواوی گۆڕا. بەر لەوەی دوعاخوازی بکات بۆ گەڕانەوەی بەرەو کەرکووک بەڵێنی لێ وەرگرتم کە چوومە بەغدا سەردانی بکەم، نومرەی تەلەفۆنی وەزارەت و ماڵەوەشی دامێ بەڵام بەڵێنەکەم نەگەیاندە جێ و ئەو تەلەفۆنەم نەکرد. ڕەنگە چاکیشم کردبێ.

ساڵی ١٩٥٨ لە پێشەوە دیارییەکی سیاسیی بۆ عێراق هێنا بریتی بوو لە یەکگرتنی عێراق و ئوردون بە شێوە دەوڵەتێکی (اتحادي) ئەویش بەڕاستی بەرتەکی یەکبوونی میسر و سووریە بوو لە عێراق و ئوردونەوە نەکا ئازاتر بوونی یەکیەتیخوازانی عەرەب لە هەردوویاندا بکێشێتەوە بۆ توانەوەی عێراق و ئوردونیش لەو یەکیەتییەدا. پارتی کەوتە خۆی بۆ ڕاگەیاندنی دەنگی کورد بە دەوڵەتی (اتحادي) کە نەتەوایەتیی کورد لەو یەکگرتنەدا دووچاری نسکۆ و نشوست نەیەت. وەفدێکی ڕێکخست کە زوربەی هەرە زۆری کەسەکانی بێلایەن بوون بۆ ئەوەی بە خۆی و داخوازییەکانی گەلی کوردی عێراق لە ژێر تازە سایەبانی دەوڵەتی ئیتیحادی، بچێتە بەغدا بۆ بینینی کاربەدەستانی میری. لەمانە حەمەی ئاوڕەحماناغا و تۆفیق ئەفەندی ئاغا فەتحوڵلا و کاکە حەمەی خانەقا و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و شێخ فازیلی تاڵەبانی و (وابزانم) ئەحمەدی حەمەدەمیناغای دزەیی و من و هی دیکەش کە هەبێ ناویانم نایەتەوە بیر<٤٣>.

لە ماڵی کاکە حەمە، لە کەرکووک، شەوێکیان من و زەید و ئەحمەد و ئیبراهیم ئەحمەد نوێنەری حیزب دانیشتین بۆ داڕشتنی داخوازییەکانی گەلی کورد. هەڵبژاردنی داخوازی لە لایەن هەموانەوە بوو، نووسینەکەش ئەرکی من بوو. شێوازی نووسینەکەم و داخوازییەکانیش هەتا بڵێی بە لای مەسڵەتی و هێمنیدا بوو، ئەمما مامۆستا ئیبراهیم هیچ بەرهەڵستیەکی نەبوو بە پێچەوانەوە لێشیان ڕازی بوو. بە تێوەرێخ دەڵێم، لەو ساڵانەی دواییدا ئۆتروحەیەکم خوێندەوە سەر بە سیاسەتی عێراقی بەر لە تەمووز باسی ئەو کۆبوونەوەیە دەکات و تەقریرێکی دایەرەی ئەمنیش ناو دەبات کە دوو ڕۆژ دوای کۆبوونەوەمان نووسراوە لە بابەتمانەوە و چی کردوومانە، بۆ بەغدای بەڕێ دەکات. دیارە ڕۆژی دوای ئەو شەوە خەبەر بە ئەمن گەییشتوە ئەمما کێ خەبەری گەیاند، چۆناچۆنی؟ نایزانم. ئەندامانی هەموو لایەک لە بەغدا

کۆبووینەوە و داخوازییەکان پەسەند کران و بەچاپ گەییشتن. ژوانمان وەرگرتبوو بچینە لای مەلیک و وەلی عەهد (عبدالاله). خەریک بووین لە ئۆتێلەکەمان بەڕێ بکەوین بۆ (بلاط) نوێنەرەکەی حیزب پێمان گەییشت و قسەی خستە بارێکی دیکە لە چاو شەوی باسکراودا و گوتی نابێ ئەم داخوازییە سارد و شلانە بە ناوی کوردەوە بدرێت. ئەندامانی بێلایەن بە گەرمی ئەم قسەیەیان ڕەت کردەوە.

سەری خوێنەر نەیەشێنم خەریک بوو شەیەکە لەسەری مندا بشکێت. مامۆستا ئیبراهیم چەندێکی کۆشای ئەو بێلایەنانەی بۆ ئیقناع نەکرا ئنجا بای دایەوە سەر من و بە هەڕەشەوە لەگەڵم دوا کە نابێ داخوازییەکان ئیمزا بکەم و ناشبێ لە وەفدەکەدا بمێنم. هەتا لای بیلاتیش خەریکی ئیقناع کردنی جەماعەت بووم کە مادەم حیزب ڕازی نییە ماندوو بوونی وەفد بێسوودە، کەڵکی نەگرت. من جارێ کاغەزەکەم ئیمزا نەکردبوو. حەماغا و تۆفیق ئەفەندی یەک دەنگ پێیان گوتم کە تا ئەم لەحزەیە زۆرمان لا موحتەرەمی بەڵام بە ئیمزا نەکردنت حورمەتەکە دەگۆڕێ بە پێچەوانەی حورمەت. کە ئەمەیان پێ گوتم سوور هەڵگەڕابوون و چاویان نیوە دەرهاتووبوون لە قەپێلکیان... ئیمزام کرد، هەڵوەستەکەشم بەو ئیمزاکردنە ئازایانەتر بوو چونکە ترس هەبایە لە حیزبەوە دەبوو. جگە لە ئازایی، چ مەنتیقیش نەبوو لەو تەقڵە لێدانەی بەدوا کاتەوە.

جەماوەری کورد خامۆش بوو، قەول بوو لە هەموو کوردستانەوە بروسکەی تەئییدمان بۆ بێت. لە غەیری تاکە بروسکەیەکی هەڵەبجە هیچ دەنگێک بەرز نەبۆوە. ئەگەر وەفدی ئێمە ترسنۆک بوو خۆ دەکرا وەفدێکی ئازاتر بنێرن و گەرمتر لەگەڵ میری بدوێت کەچی هەراکەی هەر لەگەڵ ئێمە بوو. دیدەنی مەلیک و عەبدولئیلاهمان کرد بە مەتالیبەوە. سەرەک وەزیران، نووری سەعید، نەیدیتین، نوسخەیەکمان لە داخوازییەکان گەیاندە سکرتێرەکەی. ئیتر بلاوەی لێ کرا. پێویستە بڵێم هەندێ قسە ڕۆیشتووی حیزبی نووری پاشا زەیدی ئەحمەد ئەفەندییان ئیقناع کرد کە لێمان بتەکێتەوە. زەید لە هەڵبژاردن بۆ مەجلیسی ئیتیحادی بوو بە نایب. ئنجا ئەگەر بگوترێ ئەمە نرخی خۆ دەرهاویشتنی بوو لە وەفدەکە خۆ کاکە حەمەی خانەقا لە وەفدیش مایەوە و بووش بە نایبی مەجلیسی بەغدا.

لەو هەڵبژاردنەدا جەلالی حامید بەگیش نایب بوو. لە حوزەیرانی پێش تەمووزی ١٩٥٨ ئەو و کاکە حەمە لە کەرکوکەوە بە تەلەفۆن داوایان کردم، چوومە لایان دوای ڕۆژێک دووان هەرسێمان هاتین بۆ کۆیێ، سەمەدی حاجی محەمەدی بەنناشیان لەگەڵدا بوو. ئەو ڕۆژە و شەویشمان بە خۆشی ڕابوارد، سبەینێ پاش نانی بەرچایی هەر چوارمان لە ڕێی دوکان و سلێمانییەوە چووین بۆ هەڵەبجە.

سێ شەو و ڕۆژی گەش و خۆشمان بە مێوانی لە حامید بەگ ڕابوارد. ڕۆژێکیان چووینە سەرچاوەی زەڵم قەڵبالغییەکی بە تاقم و تەدارەک بووین. لە ڕێگا هەندێ پیادەی دەنگ خۆش سیاچەمانەیان دەگوت کە جۆرێکە لە گۆرانیی ئەوتۆ هەر دەڵێی بە زۆر لە پیکی قوڕگەوە دەردێت، سەمەدی نوکتەباز بە جەلالی دەگوت: ئەم گۆرانییە داوا لە گۆرانیبێژ دەکا، لەو نۆ کونەی خوا بە عەبدی خۆی داوە هەشتیان قەپات بکا هەتا بە یەکێکیاندا دەرپەڕێ. لەو چەند ڕۆژانەدا بەگزادانی جاف پێمانەوە خەریک بوون، لە پێشیانەوە ئەحمەد بەگی حەمە ساڵح بەگ کە دۆست و ناسیاوی کۆن و نایبیش بوو لە دەورەی یەک کۆبوونەوە و هەشت ڕۆژ عومر. گەڕانەوەمان بە ڕێی کەرکووکدا بوو، جەلالیشمان لەگەڵ بوو. لە

کەرکووکەوە بڵاوەمان لێ کرد، من بەرەو کۆیە بوومەوە.

پێوەندیم بە حیزبەوە لە کزبووندا بوو هەرچەند بەینێکی دیکەش کەوت و ڕەوت هەناسەی هەڵدەهێنا. ئەم هەڵوەستە زێدە تەنگەتاوکەرەی کە لە وەفدی ناوبراودا دووچاری بووم لە سۆنگەی تەقڵە لێدانە باس کراوەکەدا، تەجرەبەیەکی تاڵ بوو. لە زۆر باوەڕی سیاسی و چاوەدێریی بەرژەوەند و ئایدیۆلۆجیای فکری و فەلسەفیش جودا بووم لەبیر و بۆچوونی ئەو ئەندامە پێشڕۆیانەی نوێنەری فەلسەفەی حیزب بوون.

من لە دەمێکەوە بۆ ئەوە دەچووم کە (مرۆڤ) نەک هۆیەکانی مادی و ئابووری کۆڵەکەی مێژووە هەر بەویش مێژوو شی دەکرێتەوە. دەبێ مرۆڤ بەرەو پێش بچێت ئنجا هۆی بەرهەم هێنان پێش بیەخێت بە پێچەوانەی دەقی تەقلیدی کە دەڵێ بە گۆڕانی هۆی بەرهەم کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت... ئەمە و زۆر لایەنی دیکەی تێگەیشتنی جیهان بە تێکڕایی و کۆمەڵایەتی بە تایبەتی، لە هەستی مندا جۆرێک بوون لەگەڵ هی بەرەی مەتریالیزم کە پارتیش وەک حیزب باوەڕی پێی هەبوون نە دەگونجا. جودایی بیروباوەڕ بە لای قەناعەتی منەوە هێندەی جودایی زەوق لە قوماشی پەجامە و شێوەی سمێڵ مافی مرۆڤە بێ ئەوەی ڕێی پێ بدا کە بیروڕای غەیری خۆی خەفە بکات. دیکتاتۆرایەتی بە هەموو جۆر و شێوە و ئامانجەکانییەوە لە هەڵسەنگاندنی مندا بە دوژمنی مرۆڤ حیساب دەکرا و دەکرێت... گرتنە بەری بیروباوەڕێک کە لە کووچە و بازاڕە کاولەکانی کوردستاندا بە ناوی لەناوبردنی چەوساندنەوەوە خەڵق بەگژ یەکتردا بهێنێت بێ ئەوەی دەرفەتی مەسڵەتی بدات هەرگیز نەچووە دڵمەوە. لە وڕێنە و خەیاڵیشدا پاڵە و کرێکار بە کوشتن و بڕین و هەرای ناوخۆیی ناگاتە پلەی ئەو خۆشییەی کە چینی کرێکار و فەلاح لە سوید و دانیمارک پێی گەیشتوە بێ ئەوەی خوێن لە پەنجەی کەس بێت. لەگەڵ ئەم جوداوازییەش برادەری و پێوەندی لە نێوانماندا بەردەوام بوو هەتا ناوەڕاستی ١٩٦٠...

تەمووزی ١٩٥٨ هات من لە کۆیە بووم، ماڵەکەمان و هی خزمانی دیکەش لە چناڕۆک بوون. بەیانیی چواردەی مانگ لە پڕ ئیزاعە دەنگی شۆڕشی بەرزکردەوە... خەڵق ورووژان... من بە عادەت زۆر ڕموودەی ئەخبار نیم، بەڵام ئەو سبەینەیە دنیا چەشنێکی دیکە بوو... دەنگی شۆڕش دڵێر بوو ناو ناوەیەک نەبێ کە شێوەی تانووت دانی خەڵق بۆ پشتگیری لێ کردنی گرفت و کۆسپێکی لێ دەفامرایەوە. زۆری نەبرد خەبەری ڕاکێشانی لەشی عەبدولئیلاهی پێ ڕاگەیاندین. تەزوویەکی سرکەرەوەم پێدا هات... ڕاکێشانی لاشەی خوێناوی بە شەقاماندا شایەدییەکی باش لەو خەڵقە نادات. چ دڵ و دەروونێکە وەها بە ڕەهایی ڕێ دەدات پاژنەی کەلەش کون بکرێت و پەتی تێهەڵکێشرێت وەک کە دەزوو بە دەرزییەوە دەکرێت!! خزمینە، تاریکاییەکی چەند چرکەیی بە پێش چاومدا وەک هەوری ڕەش تێپەڕی... بە هەمە حاڵ چی بوو نە دەگەڕایەوە و بە کەس چارەسەر نەدەکرا. بەردێکی زلە و لە چیا سەرەژێر بۆتەوە هەتا خۆی لە ئاکامی تەووژم پێ نەمانی بە شوێنێکەوە نەگیرسێتەوە هەر تەقڵە لێ دەدات، تۆز لە عارد بەرەو ئاسمان هەڵدەستێنێت. تێکڕای خەڵق، تاک و تەرا نەبێ، گۆڕانی ڕژێمی پێ خۆش بوو بەڵام لە نەبوونی خەبەری گیرانی نووری سەعید و دواتر بە بەڵێنی پاداش دان بە کەسێکی ڕێ نموونی شۆڕش بکات بۆ گرتنی، ترسێک لە دڵاندا مابوو هەتا دوای دوو ڕۆژ بڵاو کرایەوە کە لە هەوڵی دەردەست کردنیدا کوژراوە...

وەزارەتی شۆڕش دامەزرا. ئێمە خەریکی وتوویژ بووین لە جۆری پیرۆزبایی و پشتگیری کردن لە شۆڕش و چ دەقێک بکەین بە بروسکە. لە (کۆگای ئاوات)ی بەکر بەننا دانیشتبووین، نوێنەری چەپیش لەوێ بوو کە من گوتم بە لای منەوە دەبێ پشتگیری و پیرۆزبایی کورد بەندبێ بە مەرجی سوودی کورد و مافە نەتەوەیی‌یەکانییەوە. ئەو نوێنەرە بە توندی بەرهەڵستی لەو ڕایەم کرد و گوتی وەزارەت ئیبراهیم کوببەی تێدایە چ تێوەرێخی مافی کوردی ناوێت و تەئییدی بێمەرجی شۆڕش دەبێ بکرێت. قسەمان نەگەییشتە یەک، وەک لەبیرمە هەر لایەنە بروسکەی تایبەت بەخۆی بۆ بەغدا لێ دا... ئەو بروسکانە و هی دواتریش کە لە کۆیەوە بەڕێ کران تاکێکیان لە ڕادیۆ نەخوێندرانەوە هەتا دواتر کە لەسەر داواکردنی حیزب هێندێکمان چووین بۆ بەغدا و من بە تایبەتی لەگەڵ کاربەدەستی بەرپرسی ئیزاعە دوام لەبارەیانەوە ئنجا بڵاوکرانەوە. تومەز شۆڕش نەپەرژاوەتە سەر کاکڵ کردنی ئەو جۆرە کارانە، چۆنێکی هاتە بەر داس وەهای دەدرویێت. هاتنم بۆ بەغدا دە مانگی درێژە کێشا.

لە پێشەوە حیزب خەریک بوو، جەماوەرێکی زۆری کوردی لە بەغدا کۆکردەوە. لە ڕۆژێکی دیاریکراودا کۆبوونەوەیەک بەسترا ئیبراهیم ئەحمەد دوانێکی دا و بە تێکڕایی بەرەو وەزارەتی دیفاع چووین بۆ موبارەکبادی. ئیبراهیم ئەحمەد بە ناوی جەماهیر ڕووبەڕووی کەریم قاسم شتێکی خوێندەوە، بە ڕێنموونی لە سددیق شەنشەلەوە، کەریم ئیبراهیم ئەحمەدی هێنایە تەنیشت خۆیەوە و قسەی لەباری بەو جەماهیرە گوت. خەڵقەکە بڵاوەی لێ کرد بەڵام ئیبراهیم ئەحمەد لەگەڵ کەریم بە پێپلکاندا بۆ نهۆمی یەکەمی وەزارەتی دیفاع سەرکەوتن کە شوێنی کەریم و کاربەدەستانی سپا لەوێ بوو.

لەو بەینەدا من وەکوو ئەندامێکی عادەتی لە چالاکیی بۆرەپیاوانەدا بووم. پاش ئەوەی قەڵەباڵغی لە دایەرەکان تەکایەوە لە خۆمەوە بڕیارم دا بچم بۆ لای عەبدوسەلام عارف، گوتم چانسی خۆم تاقی دەکەمەوە، بزانم قبوڵ دەکات یان ناکات بچمە لای، سکرتێری کۆن هەر لە شوێنی خۆی بوو، دەیناسیم، پێم گوت ناوم بنێرێ بۆ لای وەزیر، سکرتێری ڕێزی لێ نام خۆی چووە ژوورەوە، نیو دەقیقەی نەبرد هاتەوە گوتی وەزیر چاوەڕوانتە.

کە چوومە ژووری عەبدوسەلام وەهای بەخێرهێنام بەولای هەموو وەهم و خەیاڵمەوە بوو. بۆم هات و دەستی لە ملم کرد و مێزی لێ دام، خەریک بوو بڵێم لێم بە سەهوو چووە داخوا بە کێم تێدەگات کەچی بە دوو دەقیقە تێی گەیاندم کە لە ١٩٥٣وە دەمناسێت و ئاشنای نیابەت و نووسینەکانمە... لەو بەینەدا کە بەیەکەوە دەدواین تاهیر یەحیا، مدیری شورتەی عام، و عەبدوللەتیف دەرراجی ئەفسەرێکی زلی شۆڕش هاتن. وەها بووزی خوارد کە تاهیر یەحیا و دەرراجی بکەونە تەنیشت یەکدی، عەبدوسەلامیش کورسییەکی تەنیشت کورسیی خۆیەوە بۆ من دیاری کرد، ئیتر هەر جووتە بە جودا خەریکی وتوویژ بووین. لەم وەزعەدا بووین بێ ئەوەی کەس ئاگاداربێت دەرگا کرایەوە و عەبدولکەریم قاسم هاتە ژوورەوە. هەموو بۆی ڕاست بووینەوە و عەبدوسەلام خێرا بە پیرییەوە چوو تا لای دەرگاکە.

من یەکەم جار بوو لە نزیکەوە عەبدولکەریم ببینم، تۆقەیەکم لەگەڵدا کرد و دوعاخوازیم لە عەبدوسەلام کرد کە برۆم بەڵام ئەو دەستی گرتم و بە عەبدولکەریمی ناساندم و بۆ ماوەیەک مامەوە ئنجا دەرچووم. (پاشتر لە سەرەتاکانی ١٩٦١ عەبدولکەریم بە خۆمی گوت کە لە ١٩٥٣وە دەمناسێت و ئاگای لە کەوت و

ڕەوتمە). چی لەو دیدەنییە رووی دا و گوترا هەمووم بە برادەران گوت.

دوای چەند ڕۆژێک، لە ناوەندی ئەو حەفتەی کە لە کۆتاییەکەیدا عەبدوسەلام سەردانی هەولێری کرد، چوومەوە لای. ئەمجار لە جاری پێشووتر گەرموگوڕتر بوو، ئەگەر مومکین بێ لەو جاریان گەرموگوڕتر بێت. لە قسااندا گوتی موتەسەڕیفی هەولێر (لواء رکن علاء الدين محمود)م ڕاسپاردوە کە هەرگیز لە قسەت دەرنەچێت. من ئەم قسەیەم نەخستە ئیمتیحانەوە بەوەدا کە لە موتەسەڕیف بپرسم ئایا چەندی ڕاستە و چەندی موجامەلەیە، بەر لەوەی بشیەم بۆ بەغدا موتەسەڕیف سەردانی کۆیەی کرد، هیچێکی لەو بارەوە نەگوت هەرچەند تا بلێی مەدحی ئەو گوتارەمی کرد کە لە بەخێرهێنانیدا خوێندمەوە (ئەم گوتارە لە ڕۆژنامەدا بلاوبۆوە، دواتر زۆریشی لێ پەشیمان بووم). بەلام هەروەک ئێستا بۆت باس دەکەم لە لایەنێکی دیکەوە ڕاست بوونی قسەکەی بە ئیسپات گەییشت. زۆر دواین، بە سکرتێریشی گوت تا من هەڵنەستم کەس نەیەتە لای.

وەختێک کە مانەوەم چی دیکە تامی پێوە نەما هەڵستام، لە دەست گوشینی دوعاخوازیدا بووم پێمی گوت ئەم قسانە ڕۆژی جومعە لە هەولێر تەواوی دەکەین. من دەرچووم بێ ئەوەی بەڵێنی بدەمێ کە دەچمە هەولێر.

کە هاتمەوە ئۆتێل چی بوو و گوترا لەو دیدەنییەدا بە برادەرانی حیزبم ڕاگەیاند. دوای شەو و ڕۆژێک مام جەلال لە لایەن حیزبەوە ڕاسپێردرا بوو، پێمی گوت وەها بەرژەوەند دیتراوە کەوا غەیری سکرتێری حیزب هیچ تاکێک بە تەنها لەگەڵ کاربەدەستانی شۆڕش نەدوێت. من چ مەبەستێکم نەبوو لە چوون بۆ هەولێر مەگەر سوودی کورد، کە حیزبیش وەها پەسەند ناکات سەد جاران ماڵی ئاوا بێ. سەفەری هاوینەی ئەو سەردەمی لە ڕێگەی خۆڵاوی نێوان بەغدا و کەرکووک عەنقەرەیەک بوو بۆ من هەر دەبوو بە بەهانان خۆمی لێ بدزمەوە. نەچووم بۆ هەولێر...

بگەڕێمەوە بۆ ڕاسپاردەی عەبدوسەلام لەگەڵ موتەسەڕیفی هەولێر عەبدوڵڵا عەلی حیکمەت ئەفەندی کەرکووک، مامۆستای خوێندنی سەرەتاییم و دۆستی مامم و کوڕی موجازێکی زۆر بەناوی باپیرم هاتە لام لە ئۆتێل، بۆ نیوەڕۆژەی سبەینێ لێی گێڕامەوە، برازاکەی عەبدولوەهاب، بوو بوو بە قایمقامی کۆیێ گۆیا دەیویست شناساییمان هەبێ. سبەی کە چوومە ماڵەکەی، عەبدولوەهاب پێی گوتم وەزیری داخلیە عەبدوسەلام بە دوایدا ناردووە و پێی گوتووە لە کۆیێ چی مەسعوود محەمەد پێتی گوت وەها بکە لە قسەی دەرمەچۆ... تومەز مامۆستا عەبدوڵڵا بۆ ئەم مەبەسە دەعوەتی کردم. من سپاسی وەزیر و عەبدولوەهابیشم کرد لەسەر باوەڕی چاکیان پێم، بە دڵیش داوای سەرکەوتنیم کرد و چی دیکەش نا... لە مەوە دەرکەوت سفارشی موتەسەڕیفی کردووە.

حکومەت، یان بڵێین شۆڕش، بە پەلە بوو لە دانانی قانوونی (اصلاح زراعي)، دوو پسپۆڕی ئەو بوارەی لە میسرەوە هێنا یەکیان (هجرس) ناو. وەی کە حەزم لەو کابرایە نەکرد. ڕاستییەکەی ئەو هەجرەسە چ مەبەسێکی چارەکردنی کەم و کەسری زیراعەتی لە دڵدا نەبوو، باوەڕ ناکەم دەستیشی لە قوڕی جۆگە و دوکانی مەرەزە نابێت. لە ڕەفتاریشی دیار بوو دەیویست لە خۆزلترەکانی وەزارەتی ئیسلاح زەراعی میسری لێ ڕازی بن بەوەدا کە هەوڵی دەدا قانوونی عێراق و میسریش بۆ کشتوکاڵ

یەکچوون بێت بە نیازی نەهێشتنی تەگەرەی قانوونی لەبەر هەنگاوی وەزارەتێک کە لە دەمی (وەحدە)ی عێراق و میسر کاروباری کشتوکاڵ هەڵدەسووڕێنێ. هەر لەم نیازەشەوە بوو دەیەویست خولی کشتوکاڵی عێراقیش لە دوو ساڵەوە ببێتە سێ ساڵ. وەک دەزانین دێمەکاری عێراق ساڵێک دەبێتە شۆ و وەرد دەدرێتەوە ساڵی دوەمیش دەچێندرێت، ئنجا ئەگەر فەلاح وەیا کابرایەکی بیەوێ زەوی بەکرێ بگرێت مەجبووری عەقدی ئیجاری سێ ساڵان بوو چ لەو ساڵەی سێیەمە بکات؟ هیچ! دوای دە ساڵی تەواو لە ئوردون پێش خزمەتی ئۆتێلێکی لێی دابەزیم (سمیر) ناوێکی میسری و ئەندازیاری کشتوکاڵ بوو، باسی ئەو (هجرس)ەم لێ پرسی گوتی: من خۆم لە دەست ئەو هەڵاتووم...

دەبوو بڵێم من لە لایەن وەزارەتی زیراعەتەوە وەکوو ئەندامانی دیکەی لیژنەی قانوونی ئیسلاح دامەزرابووم. هدیبی حاجی حمود وەزیری زیراعەت بوو. برادەرانە لێم پرسی ئایا حکومەت مەسرەفی ئەندامەکان دەکێشێ یاخود دەبێ خۆمان چارەی خەرجی بکەین. دڵنیای کردم کە گوزەران چ گرفت پەیدا ناکات، کەچی وەهاش نەبوو، کە سەغڵەت بووم بەڵێنەکەم بەبیر هێنایەوە. لە کۆبوونەوەی ئەنجومەنی وەزیران باسی موخەسەساتی ئەندامانی لیژنەکە کرابوو، وەک بۆم گێڕدرایەوە، هدیب گوتبووی تەنها فلانەکەس داوا دەکات و لێشی بە پەلەیە. چەندی بڵێی ئەو قسەیەم لێ گران هات. کاغەزێکی قورس و توندم بۆی نووسی، عوزری هێنایەوە کە وەها نەبووە، من گوێم نەدا عوزرەکەی. تا ساڵەها دوای ئەو ساڵە ئنجا لە ڕێکەوتدا دەستم گوشی. لیژنەیەکی فەرعی دروست کرا لە لیژنە فرەئەندامەکە، من و کاک جەوهەر عەزیز لەو لیژنەیەدا بووین تا دوایی کاروباری ڕێکخستنی قانوونە لەنگەر بەزیوەکە.

شەوێکیان لە باغچەی لای ئەو (قاعة الشعب)ەوەی بۆ ماوەیەک ئاهەنگی ڕەسمیی تێدا بەرپا دەبوو کۆبوونەوەمان بوو عبدالسلام عارف و محمد حدید و ناجي طالب و صدیق شنشل - یش تێدا بەشدار بوون بۆ خێرایی کردن لە ڕاپەڕاندنی قانوونەکە. لەو شەوەدا دیتم عەبدوسەلام تا چ ڕادەیەک ناحەزی سددیق شەنشەلە، هەر بە سددیق کرا خۆ بگرێت و جڵەوی ئیرادەی لە دەست دەرنەچێت بەرانبەر ئەو هێرشە دڕەی عەبدوسەلام دەیبرد بۆ سەر هەر قسەیەک و پێشنیازێک لە سددیقەوە دەرچووبایە. ئەمان هەردوویان لە قەومییەکان بوون، دەشیانزانی، ئێمەش دەمانزانی، چ پلانی نهێنی و ژێر پەردە لە نێوان بەرەی عەبدولکەریم کە چەپەکانن و بەرەی عەبدوسەلام کە قەومییەکانن لە کاردایە.

بەرەی نیشتیمانی یەک«نە»گرتوو کە ئەمجارە لە پێنج حیزب پێک هات لە سەرەوە برا و لە ژێرەوە دوژمن بە یەکدی بوون. چەپەکان بیتاقەیان لەسەر عەبدولکەریم دەر کرد و بە تەواوی خۆیانیان بەو بەستەوە، بۆ ماوەیەکی مناسبیش پێی بووژانەوە. من وەکوو خەڵقی دیکە سەیری شانۆی سیاسیم دەکرد. بەڵام لێرەدا شتێکی سەر بە چارەنووسی حیزبەکەی خۆمان باس دەکەم کە تێیدا تەماشاچی و ئاکتۆریش بووم.

بۆ گەڕانەوەی مەلا مستەفای بارزانی و هەڤاڵەکانی کە پەنایان بۆ یەکیەتی سۆڤیەت بردبوو هەوڵ درا و موافەقەش کرا لەسەری. وەها پەسەند کرا کە وەفدێک بە سەرۆکایەتی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد پێشوازی لەو ئاوارەبوانە بکات بەوەدا کە بە پیریانەوە بچێ بۆ ئەوروپا. وەها بە باش زاندرا کە سەرۆکی

وەفدەکە سەردانێکی عەبدوسەلام بکات نەکا قەومییەکان و بەرەی دووەم کەسی شۆڕش لە دڵی خۆیانی بگرن کە هیچ پرسێکیان پێ نەکراوە.

ڕۆژێک لە ڕۆژان ئیبراهیم ئەحمەد و جەوهەر عەزیز دزەیی و من چووین بۆ سەردانی عەبدوسەلام. نەختێک بە گرفت گەییشتینە لای. لە قساندا لێمی پرسی بۆچی نەچووم بۆ هەولێر. جوابی پێویستم دایەوە‹٤٤›. ئنجا کاک برایم هاتە سەر باسی سەفەر و بۆرە ئیزنی خواست. عەبدوسەلام گوتی وەها بە باش دەزانم لە گەڕانەوەدا سەرێکی میسر و دیدەنییەکی سەرۆک جەمال عەبدولناسر بکەن و هەموو شتێکی تێبگەیەنن. ناوناوە لە دەمی قساندا سکرتێرەکەی بە بەهانەیەک دەهاتە ژوورەکە و عەبدوسەلام بێدەنگ دەبوو هەتا کابرا دەچووە دەر. گوتی «هذا جاسوس» مەبەسی ئەوەبوو کە ڕژێمی کۆن پیاوی زۆر ماون لە دایەرەکانی حکومەت بەڵام نەیگوت ئەوێکی مەلیک و عەبدولئیلاهی لە ناوبردن بۆچی ئەم جاسووسە بەسەر خۆیەوە دەهێـڵێتەوە، ئێمەش نەمان پرسی.

بۆ سبەینێ یان دووسبەی کامل چادرچی تەلەفۆنی بۆ کردم گوتی ئیشێکی زۆر گرنگم پێت هەیە. چوومە لای، گوتی ئێوە بۆچی وەها سادە و «طیب النیه» ن؟ کوردی دەڵێ تۆپێکم لە خۆم زانی. گوتی دەزانی ئەو دیدەنییەی لە عەبدوسەلامتان کردووە چۆن تەفسیر کراوە و خراوەتە چ قاڵبێکەوە؟ من هیچم نەبیستبوو، بۆی شەرح دام، گوتی یەکێک خەبەری بە حیزبی چەپەکان داوە کە ئەو ئەندامەی پارتی لەگەڵ عەبدوسەلام ڕێک کەوتووە لەسەر پارچە کردنی عێراق، کوردستان جودابێتەوە و چی دەمێنێتەوە لەگەڵ میسر یەکیەتی پێک بهێنێت هەر بۆ ئەم مەبەستەیشە لە گەڕانەوەی سەفەری ئەورووپایدا عەبدولناسر دەبینێت… حیزبی چەپیش ئەم خەبەرەی بە تەقریرێک داوەتە عەبدولکەریم، وەهاش خەبەر بڵاودەکاتەوە کە وتووێژی ئەو ئەندامە و عەبدوسەلام لەسەر کەرت کردنی عێراق بە ڕیکۆردەر بۆی تۆمار کراوە. دیارە ئەو خەبەرە درۆزنە، سکرتێرەکەی عەبدوسەلام بە چەپەکانی ڕاگەیاندوە.

من بەڕاستی مەسەلەکەم لە کامل بەگ گەیاند بەڵام پروپاگەندەکە بێئاکام نەبوو. دوای سێ ساڵ کە عەبدولکەریم بە دوایدا ناردم و چووم بۆ دیدەنییەکە، لە ژووری مرافقەکەی بووم باسی ئەو ڕێککەوتنە کرا کە چۆن ئەندامەکەی حیزب لەگەڵ عەبدوسەلام خەریکی کەرتکردنی عێراق بوون. ئەو دەمە من لەوپەڕی نارێکی و ناخۆشیدا بووم لەگەڵ حیزب، چەند مانگێک بوو مەقالەکانم لە جەریدەی (الثورة) دژی ڕابەرە مارکسیستەکانی حیزب بڵاوکرابۆوە، لەوانیشەوە وەڵامی قورس و بێئینسافیش ڕامالّم کرابوویێ بەڵام دەستی ڕاستەم بەرز کردەوە و قسەم بۆ مرافقەکەی عەبدولکەریم و ئەوانەی دانیشتبوون بە سوێندەوە کرد کە ئەم خەبەرە فرِی بەسەر ڕاستییەوە نییە چونکە خۆم لە وتووێژەکە حازر بووم، دەبوو منیش پلانگێرێک بووبـم…

لە شوباتی ساڵی ١٩٥٩ کە جارێ هەر لە بەغدا بووم شەپۆلێکی سەرمای بێئامان هات و خستمی. پازدە ڕۆژ بۆی کەوتم و سێ چوار ڕۆژ وڕێنەم دەکرد. گەرووم ئاوسا وەک کە هەرگیز وەها نەئاوسابوو. کە نەساغییەکەم بەسەر چوو ئەو گەروە نەچۆوە باری کۆنی. ساڵەو ساڵ بەدەم ڕۆژگاری عومرەوە پیکی قورگم و ئاڵوەکانم کەمتر بە ساردایی دەوێران تاکوو لەو چەند ساڵانەی دواییدا هەر لە تشرینی یەکەمەوە هەتا حوزێران ناوێرم خواردن و خواردنەوەی گەرم نەبێ بیخەمە زارمەوە… یەک جار بەر لە

چەندەها ساڵ پرسێکم بە د. جەمال ڕەشیدی برادەرم کرد کە متمانەم پێی هەیە گوتی، یا ئالۆوکانت هەڵبقەنە یان خۆت لە ترشی و ساردی بپارێزە. لەوە بەولاوە بۆ ئەم زەدەییە پرسم بە کەس نەکردووە. هەر شتێکی کەمتر گەرم بێ لە خوێنم ناڕاحەتم دەکات تا دەگەمە حوزێران. دوعایەکی خێرم بۆ بەکەن هەرچەند قبوڵیش نەبێ‹٤٥›.

تێک چوونی دۆستایەتیی و هاوخەباتیی نێوان عەبدولکەریم و عەبدوسەلام لە زوییەکەوە هەستی پێ کرا. من لەو دەمەڕا لە بەرەکەتی شۆڕشی تەمووز مەیلەو بێئومێد بووم... زۆری نەبرد عەبدوسەلام لێ خرا و گیرا و موحاکەمەش کرا و حوکمیش درا. هێرشەکانی ئیزاعەی قاهیرە، بە تایبەتی هی (صوت العرب)ی ئەحمەد سەعید بۆ سەر کەریم قاسم پتر یارمەتیی چەپەکانی دا بۆ دەورەدان لە کەریم. هەرچەند کەریم مەبەستە بنەڕەتیەکەی بەشداربوونیان لە وەزارەتی لێ نەسەلماندن دیسانەوە هەلی پەرەسەندنیان بۆ ڕێککەوت و هەلەکەشیان باش قۆستەوە. شۆڕشی شەواف کە لە ئاکامی کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان لە مووسڵ تەقیەوە پتر ڕێ خۆشکەرەوە بوو بۆ دەست ئەستوور بوونی چەپ لە سەرانسەری عێراق، لە وڵاتی خۆشماندا قائد فرقەی کەرکووک داود جەنابی خۆی وەکوو چەپییەک ڕەفتاری دەکرد کە ئیتر چەپایەتی و حکومەت و شۆڕش لە کوردستان وەک یەک شت خۆیان دەنواند. پارتی لە چاو چەپ بەحاڵ دەست و پێیەکی دەبزاوت.

ئەو ڕۆژەی لیوا فوئاد عارف لە مانگێکی بەهاردا هاتە کۆیێ ئەگەر بارانە تۆفانییەکە بە لێشاوکەی خۆی خەڵقەکەی پەرت و بڵاو نەکردبایە لەوانە بوو پارتەکان قڕانیان بێت. لەو شوێنەی کە پێشتر بە دیار دەرکەوتنی مەوکیبی فوئاد عارف خەڵقەکە وەستابوو، چەپەکان دروشمی (خەیاتانی کوردستان)یان دڕاند، بە چاوی خۆم دیتم گەنجی ڕێکوپێکی چەپ دەستەو خەنجەر لە هاتوچۆدا بوون، یەکێکیان خەنجەرەکەی خستەوە کەلانەکەی و لێم بیست دەیگوت ئەمن خۆم لە بۆ قەسابییەکە حازر کردبیە...

تۆ سەیری بەشەر بکە کەریم قاسمێک بە لەشکری عێراقەوە لە بەغدا ڕژێمی شایەتی برمێنێ، گەنجێکی کورد خەریک بێ هەڤاڵەکەی دوێنێی لەت لەت بکات. دەڵێن حوشترەوانەک لە تەرۆکی حوشترەکی ڕادەکێشا بۆ ئەوەی هەڵستێ حوشتریش دەیهۆڕاند، کابرایەکی خۆشناویش یەکەم جار بوو حوشتری دەدیت گوتی، تەق لەوێ سوڕێ لە کێی لێ دەدا لە کێ دەهۆڕێنی... (کێ: لە زاری بەری سۆران لە جێی کوێ بەکار دێت).

جارێ لە بەغدا بووم، دکتۆر ئیبراهیم کوببە لە ئاهەنگێکی شەوانەی سەفارەتێک جودای کردمەوە لە خەڵقەکە و دوای پێشەکیەک داوای لێ کردم دیراسەیەکی وەزعی فابریقەکانی جگەرەی بەغدای بۆ ئەنجام بدەم... من لە ڕێی برادەری شارەزاوە گەلاڵەی دیراسەیەکم کرد و لە دەفتەردا بۆم برد بەڵام دەرکەوت دیراسەی تێروتەسەلتری دەویست. دوای ئەمە هێندە نەمایەوە لە وەزارەتی ئابووری، کە ئەوسا تووتن بەوەوە بەسترابۆوە، بایی دیراسەی قووڵتر بکات. وا تێدەگەم دەیەویست ئەو فابریقانە تەئمیم بکات. وەک بزانم هۆی لادانی د.کوببە لە وەزارەتی ئابووری ئەوەبوو کە لە ئیتیفاقیەی ئابووری لەگەڵ ڕووسەکاندا دینار بە یازدە ڕۆبل داندرابوو... دواتر پاش لاچوونی د. کوببە دینار بوو بە ٢٨ ڕۆبل لە بازاڕی ڕەشیش بە پتر لە ٤٠ ڕۆبل بوو...

دوای ۹–۱۰ مانگێک کە لە بەغدا مامەوە، گەڕامەوە کۆیێ، هەوەسی ئیقلیمگیری چەپڕۆیی ساوا ئەو نیمچە خوێندەوارانەی کوردی قوڕ بەسەری گرتبۆوە هەرچی تروسکەی هۆش و گۆشی ئادەمی هەیە نە تێیدا هەبوو نە تێی بڕ دەکرد.

تیژڕۆیی و پەڕگیری و توندوتیژی لە حەد بەدەر کە لێی دەوەشایەوە بە ترووکەیەکی چاودا ئاگر هەڵایسێنێ وەهای کردبوو پیاو چاو بگلۆفێ بۆ ناسینەوەی ئەو خەڵقەی بەر لە تەمووز دۆست و ناسیاو و برادەر بوون. هۆش بەتاڵی ئەوتۆم دەدیتن وەکوو کەڵی یاخی خوێن لە چاوی دەتکا بە شەقامدا دەرۆیشت و (لە سەریان دە کەریم لە سەریان دە)ی دەچڕی. بێ موناسەبە خەڵق دەکەوتە جرپ و جۆپان و چەپڵەڕێزان و هوتاف لێ دان و پاڵەوان پفی و بمرێ و برمێ هەر دەتگوت خەستەخانەی شێتانە و نەخۆشەکانی کەفەلوولکەی فێداری دەپژێن.

ئەوانەی لەو ڕۆژە ڕەشانەدا دڵ و دەروونیان ئاشکرا بوو ئەگەر دەسەڵاتیان کەوتبایە دەست کارێکیان بە وڵات دەکرد دە جاران وێرانکەتر و خوێنڕێژتر بێ لە مامە (پۆڵپۆت)ی کەمبۆچیە... لە پارتییەکانم دەبیست کە هەر بایی نێوچەوانی ئاژەڵی بەش خۆیان دەنواند، دەیانگوت بە ناچاری لە ڕیزی چەپڵەکوتاندا بە درێژایی چەندین سەعات چەپڵەمان لێ دەدا تاکوو یەکێکیان بە برادەرەکانی دەڵێ، ئەرێ بە ڕاست، دەبێ شێت نەبووبین و بە خۆمان نازانین؟ پەنا بە خوا بەرەی یەکگرتووش لەسەر کاغەز هەناسەی هەڵدێنا!

ڕۆژێک لە ڕۆژانی بەهاری ۱۹۵۹ نوێنەری چەپ بە حکومەتی ڕاگەیاند کەوا مەسعوود محەمەد و کاکە سووری شێخ عێززوڵڵا و عەلی عەبدوڵڵا لە چنارۆکی مەلایان کۆبوونەتەوە لەگەڵ عەباسی مەمەنداغا پلانگێڕی دەکەن دژی سەلامەتیی شارەکە. حکومەت مەفرەزەیەکی پۆلیسی نارد بۆ چنارۆک، لە جادەی ناو شار تووشی کاکە سوور بوون دەشیانزانی من لەماڵەوە هەر دەرناچم بەڵام دەبوو حەجەرولئەسوەدەکە هەر ماچ بکرێت. مەفرەزە چووە چنارۆک و کێشکەکوژی نەدیت. لە کۆبوونەوەی بەرەی یەکگرتوودا نوێنەری پارتی گلەیی ئەو ئیخبارییەی لە نوێنەری چەپ کرد کە چۆن ڕەوای دیت بوختانی وەها هەڵببەستێ؟ نوێنەری چەپ چەتری ناز و فیزی لێ دابوو، پڕ بەدەم گوتبووی بە شانازییەوە لەناوتان دەبەم!! وا نزیکی سی ساڵ بەسەر ئەو منداڵ بازاڕییە زێدە ناقۆڵایەدا تێپەڕی و هەزاران هەزار تەجرەبەی تاڵ و تفتمان خستە سەر ئەو تەجرەبە تاڵانە و ئنجا نابێ لە خۆمان بە سەهوو بچین. ئەشەدوبیللا خوێن گەرم و پەڕگیرەکانمان لە هەر ڕێکخراوێک بن بایی سەری دەرزی بە لای هۆش و گۆشدا نەهاتوون، دەرفەتیان ببێ هەمان تاس و هەمان حەمام!!

کاکی خوێن گەرم لە ئەورووپاوە دەرسی تازە بابەتم فێر دەکات و دەڵێ، بورجوازییەت خەڵق دەکەم لە کوردستان و دەیرمێنم هەتا نەزەرییەی چینایەتی بەڕاست بگەڕێ... ئەم تەرزە گومڕایانە نە بە دوعای چاک و پیر نە بە پەندی ڕووداو و نە بە ئامۆژگاریی گۆرباچۆڤیش لەوانە نین چاوی واقیع بین و بەرژەوەندویست لە دنیا هەڵێنن...

دوای بەهار هاوینە، گەییشتینەوە تەمووزی شەرمەزاری ۱۹۵۹... هەندێ لەو کارەساتەی وەک

هینەکەی کەرکووک لە نمایشتەکانی ڕۆژی ١٤ی تەمووز کەوتەوە کە بەولای ڕەفتاری سەردەمی ئەشکەفت و دارستان بەرەو دڕی و بێرەحمی و کوێری و ئاژەڵییەوە ڕۆیی، بوو بە هەنجەتێکی زێدە لەبار بۆ کەریم قاسم کە با بداتەوە سەر دۆستەکانی و سەرشکێنیان بکات. هەتا بە خەیاڵی خۆی شەڕی قەومییەکانی پێ ئەنجام هێنان شریتی بۆ درێژ کردن، ئەم جار نۆرەی هەڵکردنەوەی شریتەکە هات. لەو ڕۆژانەدا موراجەعەیەکی نیقابەی فەلاحانم بوو، لەگەڵ سەرۆکی ئەو ڕێکخراوەدا هەندێک دووام. قسەیەکم ئەوە بوو کە بەربەرەکانییان لەگەڵ کەریم قاسم بە زەرەری خۆیان تەواو دەبێ. گوتی، ئەویش زەرەر دەکات. گوتم ئەو تاکێکە ئێوە بە لای خۆتانەوە بزووتنەوەیەکی مێژوویین ناشێ خۆتان بەو بگرن... لەسەری نەڕۆیشت.

لە پاشماوەی ئەدەبیاتی ئەو ڕۆژانەی ڕێکخراوی سیاسییان تێدا کەڵەکەی کردبوو، هی وەها نەخوێندوو هەبوو لەجیاتی کۆبوونەوە دەیگوت کۆربوونەوە. گوێم لێ بوو یەکێک لەجیاتی (مقر – مەقەڕ) دەیگوت (نەقەڕ) توومەز نوونی نیقابەی خستبووە شوێنی میمەکەوە... هەروا لە هەڵبەستراوی ئەو ڕۆژگارانە کە تا ڕادەیەک لەگەڵ کاڵ و کرچیی نەزانەکان ڕێک دەکەوت ئەوە بوو کە لە جیاتی (دیمقراطیة وسلام) فەلاحەکانی دزەیی دەیانگوت (دوو مەترەق و سێ زەلام). ئەمیان هەڵبەستراوە بەڵام وەک موبالەغەی شیعر بەتامە. کە خەڵقەکە پاش وشکایی هوتاف و دروشم و برمێ و بژی دەست بەتاڵ مایەوە، هەر فەلاحەکە خۆی ئەم پەندەی ڕێک خست:

بن دیوار و بن دیوار
وات لێ بکەم شەعبی پار

ئەم پەندەیان ڕاستەوخۆ لە پەندێکی گاڵتە ئامێزی کۆنەوە ئاوی خواردۆتەوە کە دەیگوت:

لە بن دیواران وەرە توور وەرە توور
مێردت پێ ناکەم ... دی مل ئەستوور

خوێنەر ئەم قسانەم لێ بە داوێوە نەکات بەوەدا کە قسەی لەوجەڕ و بێسوودن. لەوجەڕی و بێسوودی لە خۆ هێنان و بردن و چەقۆ تیژکردن و هاندانی یەکتر کوشتن و نەزۆک کردنی شۆڕش و پواندنەوەی گیانی پاکی کوردایەتیدا بوو. ئەگەر ڕەنجەڕۆیی کاری وێرانکەری ڕابوردوو لەبیر بکەین هەر ئەو وێرانکارییە دووبارە دەکەینەوە، خۆ لەگەڵ بیرکردنەوەی ڕابوردووشدا ترسی دووبارە و دەبارە گێل بوون هەر دەمێنێ!

کەریم قاسم ئیجازەی بە چەند حیزبێک دا. ئەو ڕۆژەی بەیان دەرچوو بە ئیجازە دانی حیزبەکان من لە کۆیە بووم. بە دیار ئاگری موغەیری ژوورێکی ماڵەوەمان کە شەوانە لەگەڵ خزمان تێیدا کۆدەبووینەوە دانیشتبووین، دۆڵ و زوڕنای ئیجازەدان بە حیزبەکەمان لە مەیدانی بەردەرکی سەرا دەکوترا، خۆشیی زیاتریش بۆ ئەندامە ئازاردیتوەکان لەوەدا بوو کە چەپەکان ئیجازەیان نەدرایێ. کەریم حیزبێکی کارتۆنی بە سکرتێرایەتیی داود سائیغ هەڵبەست و ئیجازەی پێدا.

خەڵق لەو حاڵەتەدا بوو، حیزبەکەمان هەڵپەڕکێی دەکرد، من بەو کۆمەڵە خزم و برادەرەی لای خۆمم گوت، قوڕ بەسەر کورد بۆ ئەو ڕۆژەی نۆرەی هەڵپەرداوتن دەگاتە حیزبی ئێمە و سەرۆکەکەی. فەتحی

برای شیریم زاری بەش بۆوە، بە چاوی زەق دەرپەڕیوەوە گوتی، کاکە چما شتی وەها هەیە؟ گوتم بیستۆتە دەڵێن، سەری دوو بەران لە مەنجەڵێکدا جێی نابێتەوە، پێشتریش دیتبوومان عەبدوسەلام کە شۆڕشی سەرخست لەو مەنجەڵەدا جێی نەبۆوە. فەرقێکی گەورەش هەیە لە نێوان عەبدوسەلام و بزووتنەوەی کوردایەتی کە دەزانین کوردایەتی بە مەرسووم جمهوری ناپێچرێتەوە وەک کە تاکە کەس بە بڕیاری حاکمی عەسکەری بەلاوە دەندرێ وەیا تێدەبردرێ...

توندوتیژیی چەپەکان دوای بەدەنگ هاتنی کەریم قاسم لێیان بەرەو کەمبوونەوە چوو، بەڵام هەستیشی پێ دەکرا. حیزبەکەی ئێمە ناوناوە خۆی لێ گیف دەکردەوە بەڵام بەهۆی باوەڕی بەشێکی زۆر لە ڕابەران و لە ئەندامانی بە ئایدۆلۆجیای چەپ دەستی لێ نە دەوەشاندن. من خۆم لە کاتی هەڵستی چەپەکان گوێم لە ڕابەرێکی حزبەکەمان بوو دەیگوت، قەیدی چییە ئێمە ببینە (واجهە) بۆ ئەو حیزبە وەک کە لە دەوڵەتە شیوعیەکان حیزب هەن بوونەتە واجیهە، رووکار بوونمان بە رووکاریش رۆڵێکی مێژوویییە پێی هەڵدەستین بۆ نزیک خستنەوەی قۆناغی ڕزگار بوون لە چەوساندنەوە. هی دیکەی ڕابەر و قسە رۆیشتوو لە حیزب هەبوون قسەی لەمەش بێتەقیەتریان دەکرد.

ئەم شلەپەیتییە لە حیزبی ئێمەوە وەهای کرد عەشرەتەکان لێی بێئومێد بن. لە جێگایەکی وەکوو ڕانیە گاڵتەبازاڕی گەییشتە ڕادەیەک کەوا سەرۆک عەشرەتەکان لە ترسی سەکەندێکی گەراج کە خۆی سەپاندبوو بە سەرۆکی وەرزێران نەوێرن بێنە شار. من بۆ سەرۆک عەشیرەت داد و برۆ ناکەم بەڵام دەشزانم نەخوێندەوارێکی بە عومری خۆی کەس ڕێزی لێ نەنابێت و خۆیشی بەتەما نەبووبێت لە هیچ شتێک تێ بخوێندرێتەوە ئا ئەم مەخلوقە کە دەسەڵاتی گرتە دەست پەکی بە هیچ بەرژەوەندێک ناکەوێت (ناشزانێ بەرژەوەند چییە) و تەڕ و وشک پێکەوە دەسووتێنێ. خۆزی هەر نەبایە ئەم بێدادییە چاکەیەکی کوردی تێدا بایە کە دەزانم سەکەندەکە دوژمنی کوردایەتی بوو. بۆ تەسکینی دڵی ئەو کەسانەی کە لەم قسانەم وەتەنگ دێن با ئەوە بڵێم پاش چەند ساڵێک کە چەپ لێی قەوما پەنای بۆ ئەو سەرۆک عەشیرەتانە برد. چەندین پێشڕۆی چەپم دەدیت لە ماڵی (دەرەبەگەکان) حەوابوونەوە. بە کورتی، تیژڕۆیی و بێپەنایی وەهای لەو (براگەورانە) کرد بیرێک لە حاڵی خۆیان بکەنەوە.

لە لایەکەوە چەپ بۆیان تێدەکۆشێت، لە لایەکی دیکەشەوە بزووتنەوەی قەومایەتی لە ترسی چەپ ناوێرێ پارێزگارییان لێ بکات، حکومەتیش لێیان بێخەبەرە، ئەی چار چییە؟ من بەشێکی زۆرم لەو سەرۆکانە دەناسین، زوربەی هەرە زۆریان لە لایەن پێوەندی بەم و بەوەوە تەواو خاوێن بوون، لەوەندە نەبێ کە دەسەڵاتێکی هەیانبوو بە لای چەپەوە ناڕەوا بوو، خۆ ئەگەر بووبانایە برادەری چەپ بێدەزنوێژ دەچوونە بەهەشت و خراپەشیان بە چاکە حیساب دەکرا. من لە بەغدا بووم خەبەریان لێ گێڕامەوە و چەند کەسێکی بەرچاویان هاتنە لام، خاڵەکانیشم لەگەڵیان بوون. بیروڕای منیان پرسی لەوەدا کە چ بکەن؟ دەڵێن هەر کەسە بە عەقڵی خۆی دەژیت منیش لە دوو کولانەی تێوەڕامانەوە سەیری مەسەلەکەم دەکرد.

یەکیان بەرژەوەندی کوردایەتی کە دەزانین هێزی ناو شارەکان بەو جۆرەی بووبووە مزاشی قەومایەتیی کەم و چینایەتیی ئەستوور پشتی پێ نەدەبەسترا ئەگەر خاوەن دەسەڵاتەکانی عەشیرەتی

کورد نەیەنە جغزی سیاسەتەوە. باشترین و سەلامەتترین و پاکترین ڕێگەش بۆ بەشداری کردنیان لە سیاسەت ئەوە بوو بە دڵی خۆیان و بە باوەڕێکەوە بەشدار بن نەک حکومەتی کەریم قاسم بیانکرێت. خۆ ئەگەر قاسمیش نەیکریبانایە بێگانە دەیویست بیانکرێت. هەر لەو بەینانەدا بوو چەند سەد ئاغایەکی پژدەر لە غایەتی سەغڵەت بوونەوە دەستی شاخیان گرت و چوونە دیوی ئێران بەڵام خۆیانیان نەفرۆشت. جەڕەش هەر جارێک و دووان لە ڕێی کانی بە سەلامەتی دەگەڕێتەوە. پێشتر لەوان داود بەگی جاف، ڕەحمەتی لێ بێت، بە لوولەی تفەنگ خۆی و کۆمەڵەی خۆی لە نوختە تەفتیشی سەر ڕێگایان دەرباز کرد و بۆی دەرچوو لە غەریبیش سەری نایەوە. عەبدولکەریم شناسایی‌ی هەبوو لەگەڵ داود بەگ، لە دیتنێکدا پێی گوتبوو: زەعیم کەریم وا دیارە هەر دەوڵەمەندت پێ فەقیر دەکرێ، فەقیرت پێ دەوڵەمەند ناکرێ. بە هەمە حاڵ باوەڕم هەبوو (ئێستاش باوەڕی ئەوسام بەڕاست دەزانم بگرە ڕاستتریش) بەوەی عەشیرەت زەرەرمەند دەبێت لە گۆڕینی دەسەڵاتی سەرۆکەکەی بە دەسەڵاتی نەفامێکی خوێن گەرمی بێباک کە بەلایەوە فەرق نییە لە نێوان تێرکردنی خەڵق و کوشتنیان بە مەرجێک خزمەتی ئینجیلە سیاسییەکەی خۆی تێدا بێت ئنجا خواش دەزانێ مێشکی بەتاڵ کام شت بە خزمەت دەزانێ.

تا ئەو ڕۆژەی لە هێمنیدا حکومەتێکی بەرژەوەندبینی بێفێڵ کاروباری هەموو میللەت بە ئەستۆوە دەگرێ شێواندنی شیرازەی کۆمەڵایەتی هەر دەکێشێتەوە بۆ ماڵ کاولیی جەماهیر. واجیبی حیزبی پێشڕۆش ئەوەیە لەو بارانەدا خەڵقەکە بە تەبایی و دوور لە ئاژاوە بەڕێوە ببات بە تایبەتی لە حاڵی میللەتێکی وەکوو کوردی ئەوساکەدا کە چ ڕووناکیی لێوە دیار نەبوو ئاخۆ مافە نەتەوەیی‌یەکانی سەر بە چییەوە دەنێن.

بەرژەوەندی قەومایەتی نوێژ و ڕۆژوو نییە بە هەویای پاداشی پاش مەرگ بێت، هەروەها چاویش نابڕێتە بەرەکەتی ئەو بەهەشتەی سەر دنیا کە لە ئاکامی سەرکەوتنی شۆڕشی پرۆلیتاریای جیهانی دەڕازێتەوە. کە ئەو بەهەشتە مەوهوومە پەیدا بوو سەد جاران دیمانەی بەخێر بەڵام بە تەمای نیسکێ لە ئیمان نەگەڕێ...

ئەوی دیکەیان بەرژەوەندی گوزەران و چارەسەرکردنی گیروگرفتی کۆمەڵایەتییە. من باوەڕم بە فەلسەفەیەک نەهێنابوو کە بە تێک بەردانی خەڵق و نانەوەی ئاژاوەی ناوخۆیی، مامە کوردە دەگاتە خۆشی و ئازادی. کورد ئەگەر هەمووی برا بایە بایی هەڵگرتنی ئەرکی مێژووکردی لایەنی قەومایەتی و کۆمەڵایەتی هێزی پێوە نەبوو. تێک بەر بوونی کورد هەر دەیکێشایەوە بۆ بەهێز کردنی ئەو سیاسەتەی کە گرووپی دەورپشتی کەریم قاسم بەڕێوەی دەبرد، ئەوانیش بێگومان لە جیهانێکدا دەژیان زۆر بە غەمی چارەنووسی کوردەوە نەبوو. من چاوەنۆڕ بووم ئەگەر سەرۆک عەشیرەتەکان ئەوەندە هۆشەیان بپژێت کە ڕێگەی کۆبوونەوە و هاریکارییان پێ بگیرێت بۆ بەرژەوەند پاراستن و خۆ بە حکومەت ناساندن، ئاسانتر دەچنە باری هەڵوەستێکەوە کە لەگەڵ گیانی سەردەم ئاشناتر بێت تا ئەوەی هەر یەکەیان تەنها پەلەکوتکەی هەوڵی ژیان بدات. تا ئەودەمەی کە سەرۆکەکان هاتنە لام لە بەغدا دە ساڵێک هەبوو من بێ هەرا و نەفەسسواری خەریک بووم بۆ پێک هێنانی جۆرێک لێک حاڵی بوون و ئاشنایی لە

نێوان ئەو سەرۆک عەشیرەت و براگەورە شارستانیانەی بە لای کوردایەتیدا دەهاتنەوە بەڵام چونکە بەر لە شۆرش هەستی هەرەشەیەکی بەرچاویان نەدەکرد هەوڵەکەم نەزۆک بوو. هاتنیان بۆ لای من و پرس کردنیان بە من لەو رۆژە تەلەزگە بەستوەدا هەلێکی گەورە بوو هی لە دەست دان نەبوو. بە وردی لەگەڵیان دوام و گەلێک ئەم دیو ئەو دیومان بە چەند و چۆنی حاڵ و باری زەرفەکە کرد تا گەییشتینە قەناعەت هێنان بەوەی چەندێکی مومکین دەبێ لە کۆکردنەوەی سەرۆک عەشیرەتی کورد بۆ هاتنە بەغدا و راگەیاندنی داخوازییەکانیان بە حکومەت هەوڵی بۆ بدرێت و لە شێوەی بێلایەنی لە ئاست حیزبەکان موراجەعەی زەعیم بکرێت...

دوای ئەم پرس و راوێژە سەرپەرشتیکەرانی بیروڕایەکە ژمارەیەکی زۆریان لە براگەورە و سەرۆک عەشیرەتەکان لە بەغدا کۆکردەوە. راستییەکەی چالاکیی شێخ حسێنی حاجی سەید گوڵ و عەباسی مامەنداغا و هاورێکانیان لە گروپی دەوروبەری رانیە و پژدەر وەک ئەنوەری رەشید بەگ و سمایلی سواراغا داینەمۆی کارەکە بوو. ژوورەکەی من لە ئۆتێلی تروکادیرۆ بووبووە ژووری عەمەلیاتی عەسکەری. هەر لەو ژوورە و بە خەت و ئینشای منیش عەریزەیەکی شکل مەزبەتەیی بۆ زەعیم نووسرا دەقەکەیم لا نییە بەڵام سکاڵای تەواوی ئەو سەرۆکانە و خەڵقەکەی سەربەخۆیانی تێدا بوو لە لایەن نالەباریی وەزعیان و دەست درێژییەکی لێیان کراوە و دەکرێت و تێنەخوێندنەوەیان لە لایەن حکومەت و ناتەواویی باری ئەمنیەتیان و ئەو جۆرە داد و برۆیانە، لە ناو وتوێژیشدا داخوازی رێ دانیان بە شێوەی رەسمی بۆ پێک هێنانی رێخراوێکی تایبەت بە خۆیانی تێچێن کرا کە بە تەواوی سەربەخۆیی کارەکەیانی رادەگەیاند.

جەریدەی (اتحاد الشعب) بە توندی لە دژی ئەم چالاکییەی نووسی. بۆ رۆژی دواتر رۆژنامەی حیزبەکەی خۆشمان بە چاولێکەری لە (اتحاد الشعب) بە سەروپۆتەراکی خەڵقەکەدا هاتە خوارێ. کۆمەڵەی سەرۆکەکان عەریزەکەیان گەیاندە وەزارەتی دیفاع، داواشیان کرد بچن بۆ لای زەعیم. عەبدولکەریم لەبەر هۆیەکی کە لێمەوە دیارنییە نەیسەلماند بە کۆمەڵ بچنە لای بەڵام کەمالی عوسماناغای راسپارد کە ئیقناعی قسە رۆیشتوەکانیان بکات یەک یەک بیانبینێت. ئەم قسانە لە ژوورەکەی من بە شێخ حسێن و کەسانی دیکەش راگەیەندرا بەڵام تاکێکی نەیسەلماند بە تەنها سەردانی زەعیم بکات. کەمال زۆر خەریک بوو بەڵام تەنها سددیقی میرانی قادر بەگ قسەکەی هەڵگرتەوە و چوو بۆ لای زەعیم. دواتر سددیق بەگ، کە دۆستم بوو باوەڕیشی بە ئەمانەتم دەکرد، پاتەوپات پێمی گوت کە خۆی بە عەیبدار دەزانێ بەڵام مەرحەبای کەریم قاسم ئەوەندە بە پیت و بەرەکەتە هی هەڵنەگرتنەوە نییە.

ئەم جۆش و خرۆشەی سەرۆک عەشیرەتەکان هەرچەندە لە رواڵەتدا سەری بە هیچەوە نەنا بەڵام بە نهێنی و لە ژێر پەردەوە لایەنە سیاسیەکانی بە خۆیەوە خەریک کرد، تەنانەت وەک بۆت باس دەکەم، عەبدولکەریمیش خانەیەکی لە حیساباتی خۆیدا بۆ کردنەوە بەڵام جارێ نەختێکی ماوە بگەمە ئەم خاڵەیان.

لە سەرەتای ساڵی ١٩٦٠ بووم بە مدیر ئیدارەی (شركة المواد البنائية) کە بە ئەسڵ هی کۆمەڵێک لە زلزلەکانی سەردەمی پێش تەمووز بوو، رەشید عارف (مدیر مفوض)ی کۆنی هەر لە شوێنی خۆیدا

مابۆوە ئەویش بوو منی پەسەند کرد بۆ کارگێڕی شەریکەکە. کێشەی بێسەروبەری دەمی تێک هەڵدایی ساڵی پێشووتر تەگەرەی ناقۆڵا و بێلزوومی دەخستە کاروبارییەوە. کەسانێک لەوانەی پێیان دەگوترێ (agitator – مثیرون – وروژێن) مابوون لە نێو عەمەلەکان، هەر ڕۆژە تووشی کاری وەهایان دەکردن نە بەرژەوەندی تێدا بێت و نە ئینساف. بە قانوون هیچیان لەگەڵ نەدەکرا، مانەوەشیان بێ دەنگ دان و ترساندنێک دەبووە مایەی شکستی شەریکەکە. لە نموونە وێرانکاری ئەمەت بۆ دەگێڕمەوە:

کارگەی خشتی فەننی کە نێرتکی ئیشی شەریکە بوو، هەر شەو بەهۆی (مجففات – وشکێنەر)ەوە کە بە کارەبا دەگەڕا دەوری سەد هەزار خشتی بەرهەم دەهێنا کە ئەوسا بە ٨٠٠–٩٠٠ دینارێک دەفرۆشرا. کژی زستانە ئەو کرێکارەی بە پاسەوانی لە لای (مجففات) دەمایەوە سۆبەی نەوتی بۆ هەڵدەکرا، پارەی زیادیشی دەدرایە لە بری ئێشک کێشان. کەچی ئەو پاسەوانە لە ڕێی هاندانەوە شەوێ دەرگەی (مجففات)ی دەکردەوە هەتا باشتر خۆی پێ گەرم بکاتەوە بەمەشدا سەد هەزار خشت دەچرژا و بۆ بەیانی فڕێ دەدرایە سەر خشتی کەلوکڵۆمەوە. بەو پێیە خۆ گەرم کردنەوەیەکی بێلزووم لە لایەن عەمەلەیەکی بە ئەمیندار حیساب کراوەوە بە ٩٠٠ دینار دەوەستا لەسەر شەریکە. ڕەشید عارف دەستی بەسترابوو، قانوون ڕێی هیچ چارەسەرکردنێکی بۆ کارگوزاری شەریکە نەهێشتبۆوە. گوتی هەر وەزیری بەرپرسی ئەو جۆرە گیروگرفتارنە دەتوانێ دەسەڵاتمان پێ بدات... چوومە لای (عبدالوهاب أمین) کە وەزیری وەزارەتێک بوو ئێستا ناوی وەزارەتەکەم لەبیر نەماوە، سەرپەرشتی کاروباری کارگە و عەمەلە... و... و... ی دەکرد. پێشتر نەمدیتبوو بەڵام وەها پێ دەچوو دەیناسیم. زۆری بەخێرهێنام و بەرەسمی دەسەڵاتی بێسنووری دایە کارگێڕی شەریکە بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتێکی هەبێت. مەکی جەمیل کە لە ئاڵقەیەکی پێشووتر بە مدیر عامی تەسویەم باس کرد، وەکیل وەزارەت بوو لای عەبدولوەهاب ئەمین، دیاربوو ساڵی پێشوو زۆری لە دەست فەراشی ژوورەکەی چێشتبوو. هەرچەند کە دەهاتە ژوورەکە، مەکی نەختەک بە توندی دەیدواند بەڵام کە دەردەچوو ئنجا لێوی دەکرۆشت، تومەز ترسێکی مابوو لەوەی جارێکی دیکەش بە دەسەڵات بێتەوە.

عەمەلەکان کە زانییان حکومەت دەسەڵاتی داوە بە (مدیر مفوض) بۆ تۆژینەوە و سزادان کەوتنە مێچکە و پاڕانەوە. هاندەرەکان ئەوەندە خویڕوو دەرچوون بێزت لێیان ببێتەوە. من کە لەو بارە شەرم هێنەوەم دیتنەوە بە دڵ لەعنەتم لە پاڵەوان پفییەک کرد کە وەکوو دەبدەبەی منداڵ بە نووکێکی دەرزی فش دەبێتەوە. ڕەشید زۆریان لێ داغدار بوو، حەقیشی بوو، گوێی نەدایە ڕجای منیش کە ویستم چانسێکیان پێ بدات...

لە بەرەو کۆتایی بەهاری ١٩٦٠ (د. عبدالرزاق محیی الدین) لە جەریدەی (الحریة)ی (قاسم حمودي) گوتارێکی بڵاوکردەوە ڕووی وتووێژی لە کوردی قەومی بوو، زۆریش پیاوانە و ئینساف کارانەی نووسیبوو لە بارەی کوردەوە. کەسانێک لە کوردان دەنگێکیان دایەوە بەڵام بایی مەبەستی نەدەکرد.

من گوتارێکم نووسی بەهێز و پێز و بە عەرەبیەکی وەها دەشێ بە بابەتێکی بێسابیقە بژمێردرێ. پازدە ڕۆژ ئەو گوتارەم لا مایەوە، هەندێک لە ڕابەرە زلەکانی حیزبەکەمان ئاگادار بوون لە نووسینی، ڕەنگە سەرێکیشیان بە پێشەکیانیدا گرتبێت. من نە قاسم حەمودی نە عەبدوڕڕەزاق موحیددین، هیچ

کامێکیانم نەدیتبوو چ جایی بیانناسم. پاش ئەو پازدە ڕۆژە بە دوو جار هەوڵ دان ئنجا جێگەی جەریدەی (الثورة)یان دۆزیەوە و گوتارەکەیان بۆ برد.

لەو گوتارەدا کۆمەڵێک قسەی گرنگی سەر بە کوردایەتی و مافی نەتەوایەتی هەبوو بەڵام ڕەخنەیەکی ڕاست و دروستی تێدا بوو بەرانبەر خەتی مارکسایەتی کە لە ڕابەرایەتیی حیزبەکەدا هەبوو. گوتارەکە بە دوو ئاڵقە لە ڕۆژانی دە و یازدەی تەمووز لە (الحرية)دا بڵاوکرایەوە. لە هەوەڵەوە چەند ڕۆژەک بە بێدەنگی بەسەر گوتارەکەدا تێپەڕی، بەڵام زۆری نەبرد ڕۆژنامەی حیزب هەڵڕژا بە هێرشی سەیر و سەمەرە بۆ سەر من و عەبدوڕڕەزاق و ڕۆژنامەی (الحرية). پێی ناوێ برینان بکولێنمەوە، ئەوەندە دەڵێم ئەگەر دواڕۆژم وەکوو ئەستێرەناس بخوێندبایەوە نووسینی توندوتیژترم بەکاردەهێنا.

لە کوشندەی ئاڵۆزانی نێوان حیزب و مندا جەریدەی حیزب بە تۆمەتی هەوڵ دان بۆ نانەوەی ئاژاوە و دووبەرەکی کە لە گوتارێکی بەدی کرابوو درایە عورفیی دووەم. مەحکەمەی عورفی، سێ خەبیری هەڵبژارد: عەبدوڕڕەزاق موحیددین و مستەفا جەواد و مەسعوود محەمەد... سەرۆکی عورفی کە هەرگیز نەمدیتبوو تەلەفۆنی بۆ کردم، دوای موجامەلە لێی داوا کردم کە ئەو خەبیرییە ڕەفز نەکەم پێم گوت من ئۆتۆمۆبیلم نییە ناگەمە مەحکەمەتان. کابرا، ماڵی ئاوابێ، بەیانییەکەی ڕۆژی موحاکەمە خۆی هاتە شەریکەی مەواددی بینائی و منی گەیاندە شوێنی لێ کۆبوونەوە. دەبێ بڵێم کە دیتمی سەیری هاتەوە چونکە دوای خوێندنەوەی نووسینە بەهێز و پێزەکەی من کە لە (الحرية) بڵاوکرابۆوە بە تەما بوو پیرەمێردێکی سمێڵ سپیی دووکەڵاوی ببینێت کە قاڵ بووبێتەوە لە کتێبە پەڕزەردەکانی صرف و نحوی زەمانی قالوبەلایێ. پێم گەیشتەوە کە مام جەلال لە ڕۆژناماندا دانانی من و عەبدوڕڕەزاق موحیددینی بە خەبیر خۆێندبۆوە گوتبووی جەریدەکەمان سەلامەت دەرچوو...

لە کۆبوونەوەدا کە د. عەبدوڕڕەزاق بە بەهانەی پیاسە نەختێکی دوور خستمەوە و گوتی د. مستەفا جەواد چی من و تۆ پەسەندی بکەین پێ ڕازییە چونکە تێکەڵ بە بێنە و بەرەی سیاسەت و تێک چوونی نێوان حکومەت و حیزبەکان نەبووە... هەروا بەدەم قسەکانەوە و لەوپەڕی خاوێنییەوە گوتی خۆت دەزانی من بیروڕام بەرانبەر حکومەتی عەبدولکەریم چییە و چۆنە، بەڵام مەسەلەی خەبیری ئەمانەتە... ڕاستییەکەی من قسەم پێ بڕیەوە و گوتم، فلان، ئەو خەڵقەی چاوی بڕیوەتە بڕیاری ئێمە بە تەما نییە لە ڕێی فەلسەفەی ڕووتەوە بۆ هەڵسەنگاندنی هەڵوەستمان بچێت. کە هاتین بڕیاری تاوانبار کردنی جەریدەمان دا یەکسەر و بێ دوودڵی دەڵێن ئەم دوو کەسە (واتە عەبدوڕڕەزاق و من) تۆڵەی خۆیان لە جەریدە دەستێننەوە و حکومەتیشی پێ ڕازی دەکەن... دەرحاڵ قسەکانی چووە دڵەوە. بڕیارمان بریتی بوو لە دوو دێڕی کورت بە پەڕاندنەوەی جەریدە لە تۆمەت.

پێشتر چەند جارێک لەگەڵ د. عەبدوڕڕەزاقدا دیدەنیمان لە یەکدی کردبوو. دوای دەرچوونی گوتاری ئەو و هی من و شریتەی گوتاران لەو و لە من و لە خەڵقی دیکەشەوە. د. عەبدوڕڕەزاق هاتە سەردانم لە ئۆتێل. مەرحووم تاهیر دەباغ بە شارەزایی لەگەڵیدا هات. د. عەبدوڕڕەزاقیش وەکوو سەرۆکی عورفی لە هەندێ باری سەقافیمەوە بە سەهوو چوو بوو. دوای خۆشامەدی و چۆنی و چاکی گوتی وا پێ دەچێ لە شێوازی عەبدولقاهری جرجانی شارەزا بیت. گوتم باوەڕت هەبێت لە ناوەکەی نەبێ شارەزای هیچ

شتێکی نیم. بەملا و بەولادا قسە رۆییشت هەتا هاتە سەر هێندی کە بڵێ، قورئانت بە چاکی هەزم کردووە. گوتم ڕەنگە ڕاست بێ کە خەتمم نەکردووە. دوای قسەی ئەوتۆیی پێم گوت، لێم بە سەهوو مەچۆ، من پتر تێفکریوم لەوەی خوێندبێتمەوە ڕەنگە نەزانم حوکمی (حتى) لە ئیعرابدا چییە... - ئێستاش باشی نازانم.

دوای سێ ساڵ کە لە ئاهەنگەکانی وتووێژی سەر بە (لامەرکەزی) نیوەرۆیەک لە ئۆتێلی (بەغدا) داوەت کراوی فوئاد عارف بووین، پیاوێک هاتە سالۆنی داوەتەکە و من نەمدەناسی هەتا بە یەکتریان ناساندین کە من مەسعوود محەمەد و ئەو (قاسم حمودي) خاوەن رۆژنامەی (الحرية)یە، ئەندامە هەرە چالاکەکەی کۆنە حیزبەکەم چاوی کرایەوە و گوتی، بۆچی ئێوە یەکترتان نەدیتوە؟ ئەمەی پرسی چونکە لەو نووسینانەی ١٩٦٠ کە هێرشی دەهێنامە سەرێ وەهای دادەبڕی کە لەگەڵ د. عەبدوڕڕەزاق و خاوەنی (الحرية)دا پلانگێڕی دژی کوردایەتی و عەرەبایەتی و هەموو شتەکایەتیەک دەکەین... ئەمانە هەموو بوونە خەون و وڕێنە، ئێمە کوڕی ئەم ڕۆژەی ١٩٨٨/٢/٢٥ین کە ئەم دێڕانەی تێدا دەنووسم.

وەزیفەکەم لە شەریکە دە مانگی دەوام کرد. لەو بەینانەدا و کە چووشمەوە کۆیێ لە کەلکەلەی شتێکدا بووم. پاش ئەوەی عەبدولکەریم قبووڵی نەکرد سەرەک عەشیرەتەکان بە کۆمەڵ ببینێ هەر یەکە گەڕایەوە بۆ شوێنی خۆی و تێکڕا کەوتنەوە سەرباری گوزەرانی رۆژانە بەڵام گرووپی براگەورەکانی دەوری ڕانیە و پژدەر پێوەندی خۆیان بە حکومەتەوە بڕی و سەردانی هیچ کاربەدەستی حکومەتیان نەدەکرد تەنانەت سەریان بە سەرای حکومەتدا نەدەگرد. ئەم وەزعەیان بەردەوام بوو.

من لە گۆشە نیگای خۆمەوە بە دڵی نائارامەوە سەیری ئەو هەڵوەستم دەکرد. موقاتەعەی حکومەت دەبێتە موقاتەعەی بەرژەوەندی گوزەران کە دەکێشیتەوە بۆ بێهێزی و بێدەسەڵاتی. جارێکیان هەوڵێک درابوو بۆ ئاشت بوونەوە. موتەسەڕڕیفی سلێمانی چووبوە ڕانیە و پژدەر بەو نیازەی ڕێی هاتوچۆی سەرۆک عەشیرەتەکان بۆ حکومەت بکاتەوە کە ئەوان بێنە بەخێرهێنانی ئەویش بچێتە دیوەخانەکانیان بەڵام هەوڵەکە بێبەر بوو، لەبیریشم نەماوە هۆی نەزۆکییەکە چی بوو.

بە نیازی دۆزینەوەی ڕێگایەک بۆ ئاشتی چوومە ڕانیە، لەگەڵ هەموو براگەورەکان، چەند شەوان لە ماڵی شێخ حسێن و عەباساغا و وابزانم سمایلی سواراغا بە بەشداریی پژدەر و ئەنوەری ڕەشید بەگ و خاڵەکانی دیکەم، مەسەلەمان بە هەموو باردا تاقی کردەوە. شەوی دوایین لە ماڵی عەباساغا بووین خۆمان لە قەڵەباڵغی دابڕی و دوای وتووێژی تێروتەسەل بڕیارمان لەسەر هێندێ دا کە من گەڕامەوە کۆیێ بچم بۆ سلێمانی، لەوێوە بە ڕەفاقەتی موتەسەڕڕیف (باقر الدجيلي) کە برادەرم بوو بێینە ڕانیە، ئیتر لە دایەرەی قایمقامی ڕانیە و قەڵادزە سەرۆک و براگەورەکان بێنە لای بۆ بەخێرهێنانی ئەویش بچێتەوە لایان بۆ سەر داوەت بێ وەیا سەردانی عادەتی بێ.

سبەینێ بەینێک لە ڕانیە مامەوە پاش عەسر لەگەڵ شێخ حسێن چووینەوە بۆسکێن دەبینم کەمالی عوسماناغا و (مقدم يوسف النقيب ضابط استخبارات)ی سلێمانی چاوەنۆڕیم دەکەن. کەمال گوتی دنیا نەما لێت نەگەڕێین، لە کۆیە و کەرکووک و سلێمانی و هەولێر بێئومێد بووین ئنجا هاتین بۆ ڕانیە... زەعیم

ئێمەی بە دواتدا ناردوە بچیتە لای بۆ بەغدا. هەتا زووتریش بچیت پێی خۆشتر دەبێت. گوتم من بەڵێنێکم بەو خەڵقە داوە، ئێستا کە بار بگۆرێت دەبێ خەبەریان بدەمێ.

بێگومان موشکیلەی ئەو براگەورانە هەر بە جارێ دەرەوێتەوە کە عەبدولکەریم ئەو دەرگایەی دۆستایەتی بکاتەوە. دەمزانی مەقالەکانم لە (الحرية) کاری تێکردبوو، کە جەریدەی حیزبیش درایە عورفی و منی تێدا بە خەبیر داندرام هەر لەوەوە بوو نەک عورفی خودبەسەر وەهای کردبێ. تەنانەت کەسانێکی لە چەرخ و دۆڵابی سیاسەت شارەزا بوون ئەو مەسەلەیان ناو لێنا (ضربة معلم) لە عەبدولکەریمەوە کە چارەنووسی جەریدە بدرێتە کەسێک لە رواڵەتدا هەرە دوژمنیەتی... ئەمەم دەزانی و دەشیا بایی ئەوە بکات وەکوو تاکێکی نەختێک لێ هاتوو نزیک خۆیم بخاتەوە، بەڵام لێم سوور بوو کۆبوونەوەی عەشایر لە بەغدا و پرس کردنیان بە من و عەریزە رێک خستن و ئیمزاکردنی لە ژووری ئۆتێلی من ئامانجێکی فرەوانتری لە جغزی تاکە کەس دەهێنایە نەزەرەوە...

ئەو شەوە دروستاییمان کرد کە سبەینێ زووبەزوو خەبەر بچێ بۆ سمایلاغای سواراغا و ئەنوەر بەگ وکەسانی دیکەش کە دەنگمان بیان گاتێ نیوەرۆ بێنەوە سەرکەپکان بۆ ئاگادار بوون... سبەینێ دوای چێشتان لەگەڵ خاڵ خدرم و شێخ حسێن و کەمالی عوسماناغا و یوسف ئەلنەقیب چووینەوە سەرکەپکان. عەباساغا خەبەری نەبوو چونکە من لزومم نەدیت، لە وەزعیشیم رادەدیت هەر قەڵەباڵغیەکی کتوپڕ مێوانی بێ دانامێنێ. رەنگە ئەو نیوەرۆژە ئێمە و سەرۆکەکان و مێوانی دێکەش کە هەبوون دەوری سەد کەسێک دەبووین. لە جەماعەتم گەیاند کە من دەبێ بچمە بەغدا لەسەر خوایشتی زەعیم ئیتر جارێ چوونم بۆ سلێمانی بێلزوومە. دوای دیدەنی زەعیمیش دێمەوە لایان. شەوێکی دیکەش لە بۆسکێن ماینەوە، سبەینێ من بۆ کۆیە و کەمال و یوسفیش بەرەو سلێمانی دوعاخوازیمان کرد.

کەمالی عوسماناغا مەحرەمێکی هەرە نزیکی عەبدولکەریم بوو. لە دەرفەتێکدا بەر لە دووساڵێک خۆی گەیاندبوویێ و ئەگەر راست ئەگەر درۆ چەند بەڵگەیەکی وەکوو پارەی بێگانە و دروشمی سەر بە سیاسەت و شتی ئەوتۆیی لەگەڵ خۆی بردبوو گۆیا دەوڵەتێکی بێگانە شتەکانی داوەتێ بۆ نانەوەی ئاژاوە و (شۆرش!). کەمال بەو هۆیەوە بووە چاوساغی عەبدولکەریم لەو شتانەی سەر بە کوردن. وەک بیستم لە کەسانی باوەرپێکراوەوە، برایم ئەحمەد یارمەتیی کەمالی دا بۆ چوونە لای عەبدولکەریم. یوسف ئەلنەقیب کە پێشتر دیتبووم لە بنەماڵەی نەقیبی مەندەلی بوو. برا گەورەکەی، عیززەددین ئەلنەقیب کە هەمیشە بە نایبی مەندەلی دەردەچوو، لەگەڵ ئەویش شناساییم هەبوو. لە کۆنەوە حکومەتی بەغدا و بەر لەو زووتریش عوسمانلییەکان حورمەتی ئەو بنەماڵەیەیان گرتوە. یوسف مەردایەتیی تێدا بوو، حەزی بە چاکە دەکرد و هەرگیز بە لای گوماناوی کردنی خەڵقدا نەدەچوو بە پێچەوانەوە ئەوەندەی زانیبێتم یارمەتیی خەڵقی داوە. نازانم سەرەنجامی بە چی گەییشت.

لەو دەمانەدا کە من خەریکی وتووێژی بەرژەوەند بووم لەگەڵ سەرۆک عەشرەتەکان بەینۆڵکێک بوو عەبدولکەریم ساردایی‌ی لەگەڵ حیزبەکەماندا پەیدا کردبوو. پێشبینییەکەی رۆژی دەهۆڵ کوتانی ئیجازەی حیزب خێراتر لەوەی چاوەروان دەکرا گەییشتە جێ.

لە کۆیێ هەر بایی خۆ سازدان وەخرام. کە گەییشتمە بەغدا دوو سێ رۆژی خایاند هەتا مەوعیدم بۆ

دیاری کرا لەگەڵ زەعیم. لە وەزارەتی دیفاعەوە، مورافیقی زەعیم، (حافظ علوان) تەلەفۆنی بۆ کردم کە شەوێ سەعات دە و نیو چاوەنۆڕم دەکات.

ئاڵقەی سێزدەیەم

ناتوانم بڵێم ئەو ڕۆژەی کە بۆ شەوێ دەبوو بچمە لای عەبدولکەریم قاسم لە وەزارەتی دیفاع ڕۆژی چ مانگێک بوو، هەر ئەوەندە دەتوانم بڵێم کە لە زستانی نێوان ١٩٦٠ و ١٩٦١ دا بوو. ئەگەر مەبەست بێت وردتر ببمەوە لە دیاری کردنی دەوروبەری ڕۆژەکە دەڵێم چەند ڕۆژێک مابوو بگەینە ڕەمەزانی ئەو ساڵە ئیتر دەشێ بە خوێندنەوەی تەقویمی ڕەمەزانی ئەو زستانە ژووانەکە بخرێتە حەفتەی پێش ڕەمەزان.

سەعات دە و نیوی ئەو شەوە گەییشتمە ژووری (حافظ علوان) گەنجێکی قۆزی ڕووخۆشی، هەتا بڵێی بە ئەدەب، دواتریش لە وتووێژدا ڕاستگۆشم هاتە بەرچاو، بەگەرمی بەخێری هێنام... کەمال و هی دیکەش لەوێ بوون. زەعیم چووبووە داوەتێک دەبوو چاوەنۆڕی لێ بکەین. هەر لەو کاتی چاوەڕوانیدا بوو قسەی ڕێککەوتنی عەبدوسەلام و برایم ئەحمەد لەسەر کەرت کردنی عێراق کە لە ئاڵقەی پێشووتری ئەم گەشتە باس کرا هاتە پێش و من بە درۆم خستەوە. دواتر کەمال گوتی زۆرم پێ خۆش بوو ئەو شایەدییە باشەت لە ناحەزی خۆت دا... ڕاستیشی دەکرد چونکە هەر نیازێکی لە دڵدا هەبووبێت ئەوەندە بەسە بۆ ڕاست کردنی کە خۆی لە ڕێی هەمان ئەندامەوە بە عەبدولکەریم گەییشتبوو، بە عەبدولکەریم گەییشتنیشی لە ڕۆژێکدا بوو جیرانی ئەو ڕۆژە بوو کە ڕێککەوتنە مەوهومەکەی تێدا گەلاڵە کرابوو.

عەبدولکەریم نزیکی سەعات ١٢ هاتەوە دیفاع، لە ١٢ی ڕێک چووم بۆ لای. لەو ڕۆژەی لای عەبدوسەلام، بەر لە سێ ساڵ و نیو لە نزیکەوەم دیتبوو، چاوم پێی نەکەوتبۆوە. بە عادەتی هەموو دیتنێکی ئەوتۆیی لە پێشەوە خۆشامەدی و ئەحواڵ پرسی و موجامەلە و چایە و شیر و قاوەی مێوان نەوازی بەڕێ کرا. وتووێژمان هەتا سەعات چواری بەیانیی خایاند.

بە گەلێک لادا قسە شریتەی هاویشت بەڵام بەر لە هەموو شتێک سەردانەکەی ڕانیەمم کردە دەرگای بە عەرز گەیاندنی ئاواتی سەربەرزی و تەنسازی و کامەرانی لەو سەرۆک عەشیرەت و برا گەورانەوە بۆ شەخسی عەبدولکەریم کە وێنەی بەختەتی خۆی ئیمزاکراوی لە دیوەخانەی هەموویاندا ئاشکرا و شکۆدارە، ئەویش بە گەرمی لێی پرسین و ئەگەر پێداویستێک هەبێ هەتا بۆیان جێبەجێ بکرێت، لە وەڵامدا گوتمەوە ئەوان خۆیان بە وەکیلی زەعیم دەزانن، دیوەخانەکانیشیان کە هەمیشە بە عادەتی سەدەها ساڵ پڕە لە مێوان و خاوەن حاجەت هەر درێژەی ئەو شوێنەیە کە سفرە و خوانی زەعیمی لێیە... ئا لەم بابەتە قسە چەور و شیرنانەم بەپێی مەسڵەحەت بەکارهێنا بۆ ئەوەی بگەمە قسەیەکی بنەڕەتی کە گوتم، هەر ساتێکیش زەعیم کاتی لە مەشغەڵەت زیادی چنگ کەوت ئەو دڵسۆزانەی بە هەویان بێنە بەغدا و نانێکی عەشیرەتانە لەسەر سفرەی زەعیم بخۆن. گوتی هەر وەختێک پەرژان و لێیان خۆش هات بەخێر بێن وەک کە بچنە لای برای خۆیان.

من ئەم سەرەتایەم لای زەعیم زۆر بە مەحکەمی داڕشت بەڵام داخم ناچێ کورت بینی و دڵە سورکێ و حیسابی لاوەکیی بێئەساس لە هەندێ کەسی ناوچەکەی خۆمانەوە لەمپەری هێنایە پێش ئەم بەرژەوەندە گەورەیە وەک کە نەختێکی دیکە بۆتی باس دەکەم.

یەکەم مەوزووعی گشتی سەر بە کوردستانەکەی خۆمان ئەو تەعدیلەی قانوونی تەسویە بوو کە چەند

مانگێک لەمەوبەر دەرچووبوو یەک بستی زەوی بە کەس نەدەدا ئەگەر سەنەدی تاپۆی خاقانی نەبێت. من بە توندی و پڕ بە دڵ ئەو تەعدیلەم تاوانبار کرد، لە ماوەی نزیکی سەعاتێکیش کە باسەکە درێژەی کێشا سوور بووم لەسەر ڕایەکەم. لە زۆر لاوە بۆ ناپەسەندیی ئەو تەعدیلە و گەلێک باری دیکەی قانوونی سەر بە کشتوکاڵ چووم هەتا بەدەم قسانەوە بۆم گێڕایەوە کە لەو بەینانەدا لە ناوچەی سەنگەسەری سەر بە قەزای ڕانیە مەفرەزەیەک پۆلیس دەچێ بۆ ئەوەی بڕیاری تەسویە لە بارەی موقاتەعەیەکەوە بۆ هەندێ فەلاحی ناوچەکە تەنفیز بکات، مەفرەزەیەکی دیکەش بۆ تەنفیزی بڕیاری ئیسلاحی زەراعی لە بارەی هەمان موقاتەعەوە بە چاکەی چەند فەلاحێکی دیکە لە هەمان ڕۆژدا دەڕوات. دوو کۆمەڵە لێک جوداکەی فەلاحان پێک وەربوون ٣-٤ کەسیان لە یەکتر کوشت. لە بارەی تەعدیلەکەوە گوتم (سيادة الزعيم)، هەرچی زەویی بە پیت و بەرەکەت و پانوپۆڕ و بێکۆسپ هەبوو لە سەروو، لە ناوەڕاست، لە جنووبی عێراق تەسویەی تەواو بووبوو بەر لە شۆڕش، خاوەنەکانیان هەزار دۆنم ئاویە وەیا دوو هەزار دۆنمی دێمەکاریان وەرگرت، مایەوە ئەو ناو شاخ و داخەی کوردستان کەوا هەم دراوسێی ناحەزەکانی شۆڕشە و هەم سەخت و ئاستەنگە بۆ سەرکێش و هەم بە حاڵ خاوەنەکانی بەڕێوە دەبات کە دەزانم بەشێکی زەوییەکانی لە قەد پاڵی شاخەکان کەڵەکی بۆ کراوە و خۆڵی لە لاوە بۆ هێنراوە. ئا ئەم تەرزە زەوییە لەو تەرزە شوێنەدا دەکرێتە (أميرية صرفة) و لە خاوەنی دەسێندرێتەوە. گوتم من لە دوو موقاتەعە کە خاوەن شەشیەکی بووم بە بڕیاری ئەم تەعدیلە بێبەش بووم، بەڵام من کوێخا نیم، لە ڕێگەی محاماتەوە دەتوانم نان پەیدا بکەم هەرا نانیمەوە ئەمما لە دراوسێم بابا هەیە خۆی و ماڵ و حاڵ و شەرەفی سەد ساڵەشی بەندە بەو چەند پارچە زەوییەی دەیکێڵێ. معاون تەسوییەک بە خۆی و کراسێکی قۆڵ کورت و شەپقەیەکی تۆپەڵەی سەریەوە بەیانییەکی لەو بەیانیانەی (رب العالمين) دەچێتە دێیەکە و بە خاوەنی دەڵێ سەنەدی تاپۆی خاقانیت دەربهێنە. دەڵێ جەنابی ئەفەندی خاقانیم نین... پێی دەڵێتەوە یاڵلا کەلوپەلت بگوێزەوە ئەم زەوییە حکومەتییە. گوتم «سيادة الزعيم هذا الرجل وين يولي؟» بە هەرچی قودسیەتی دنیا هەیە هەتا نەیکوژن واز لەو زەوییە ناهێنێت و دوایین گوللەی تفەنگەکەشی لە پارێزیدا دەتەقێنێت. گوتم جەنابی زەعیم هەرایەک بەرپا دەبێت بە شورتە چار ناکرێت دەبێ جەیش چاری بکات (نەمویست بڵێم شۆڕش بەرپا دەبێت).

لە قساندا گوتی ئەم بڕیارە بۆتە قانوون، گوتم یا زەعیم قانوون قورئان نییە لە ئاسمانەوە باری بێ، قانوونت داناوە بۆ چاکەی خەڵق کە چاک نەبوو تەعدیلی بکە، بی گۆڕە، لەغووی بکە. گوتی بە پێی باوەڕت کێن ئەو کەسانەی قانوونی وەها پێشنیاز دەکەن بۆ وەزارەتی بەرپرسی کاری ئەوتۆیی. گوتم وەک بزانم کەسانی ئەوتۆن بە پێی باوەڕی سیاسییان لەناوبردنی خاوەن زەوی ئەوپەڕی پیاوچاکییە، گوێشیان لەوە نییە داخوا چەند ماڵ و چەند ئاوایی کاول دەبێت. لە لایەن سوودی شەخسیشەوە کابرا ئەمڕۆکە مدیر عامە کە هەرا بەرپا بوو پسپۆڕی خۆی لە پێشنیازی زرینگەدار بەکاردەهێنێت و دەبێ بە وەزیر ئیتر بۆچی ئاوی لێ بخواتەوە؟ گوتم سەدان پژدەری چووە دیوی ئێران و بەسەر شاخانەوە گیرسانەوە دوایی حکومەت زانی مانەوەیان لە دەرەوە مەسڵەحەت نییە، هاتنە سەر گەڕانەوە بۆ عێراق. لەو بارە ناسکەدا تەعدیلی تەسویە کرا کە بستێک ئەرزیان ناداتێ ئیتر کابرا بەسەر چیدا بێتەوە؟

(يرجع الى لا ارض لا قوت لا وطن؟).

لێرەدا پێش دەستی دەکەم لەوەدا کە بڵێم تەعدیلەکەیان تەعدیل کردەوە و ماوەیان دا خاوەن موڵکی بێ تاپۆ هەتا ٣٠٠ دۆنمی دێمەکار وەیا میقدارێکی بەراوی هەبێ. عادل جەلال کە بوو بە وەزیری زەراعە پێی گوتم ئەو تەعدیلە کراوە پێم گوتەوە بەشێ ناکات و پێویست ئەوەیە بە چاوی بەسرە وبەغدا سەیری ناوچەکە بکرێت.

عەبدولکەریم گوتی، لە دەمی نیابەتتەوە تۆ دەناسم و شتێکی نووسیبێتت خوێندوومەتەوە... گەلێک شارەزایی‌ی خۆی بە کورد و کوردستان باس کرد. بە فرسەتم زانی گوتم «سیادة الزعیم» هەرچەند بۆ تۆ کە زەعیمی هەموو عێراقیت خەڵقەکە وەکوو یەک قوماش بێت وەهایە بەڵام بێگومان کوردەکە لە هەموو قوماشان بۆ تۆ چاکترە چونکە چاوی نەبڕیوەتە هیچ زەعامەتێک و ئومێدێک لە دەرەوەی عێراق. لە ئاست ئەم قسەیەمدا وەڵامێکی دایەوە زۆر کورت بوو بە بەر قسەکەی منەوە، ئیتر یان قسەکەمی بۆ خورد نەکرایەوە یان بە تێگەییشتنەوە لە درێژایی قسەکەمی بڕییەوە، گوتی من ئەمە دەزانم بۆیەیە هەموو ئەو کەسانەی دەیانبینی بە دەورمەوە لەوانەی خزمەتمان دەکەن کوردن... من لەم وەڵامەوە چی دیکە بۆ قسەکە نەگەڕامەوە.

ئەو عەبدولکەریمەی کە وەکوو خانەخوێ ڕەفتاری دەکرد چ وێچوونی نەبوو لەگەڵ عەبدولکەریمەکەی خوتبەدان، هەتا بڵێی لەسەرەخۆ، بە ئەدەب، ڕێزڕاگر، تێبین، گوێگر. هەستم کرد چەندێکی کەس دیار نەبا بە میانەتەوە بە ناوی (مسعود)ی بێ لەقەب دەیدواندم. کە یەکێک لەوانەی ناوناوە چایە وەیا خواردنەوەیەکی دیکەیان دەهێنا گوێی لە قسە بایە دەیگوت (أستاذ فلان). لە قوژبنێکی ئەو هۆڵەی تێیدا بووین جلکە خوێناوییەکەی ساڵی ١٩٥٩ کە لە شارع ڕەشید هەوڵی کوشتنی درا و بریندار کرا هەڵواسرابوو، شوێنی گوللەکانیش لە جلکەکەدا دیار بوون. گوتی ئەم جلکە یادگارە، هەر جارە بە بیرم دەهێنێتەوە کێ دوژمنمە و بۆچی دوژمنمە. وەڵامەکەی من لە ئاست ئەو قسەیەیدا کورت و بێهێما بوو وەک وەڵامەکەی ئەو لە ئاست قسە باس کراوەکەی مندا، واتە نەهاتمە سەر شکاندنەوەی ئەوانەی دایانە بەر گوللە، هەر ئەوەندەم وەڵام بوو کە چانسی عێراق بوو زەعیم سەلامەت بوو، تەمەنی درێژ بێت و شتی ئەوتۆیی... لە لایەن مێوان نەوازییەوە دەتگوت بە عومری خۆی دەیوەخانی عەشیرەتانەی هەبووە و مێوانی بەخێرهێناوە. لە دیدەنی دووەم جار ئەم لایەنەی باشتر دەرکەوت، دوای نەختێکی دیکە دەیگەینێ.

لە چوار سەعات وتووێژدا چی بە خەیاڵدا بێت لە بابەتی قسە لێوە کردن جێگەی خۆی دەکاتەوە. چەند بە وردی لە شێوازی قسە کردنی سەرنجم دەگرت هیچ عەیبێکم لێ نەدیت. وشەیەکی بە دەمدا نەدەهات کە خۆی نەیویستبێ وەک کە هەندێ کەس ناواخنی بێلزووم بەکار دەهێنن بۆ گرتنی کەلەبەری خەیاڵ بڵاوی وەیا خاوپێچرانەوەیی وەیا هەڵەشەیی زمان... لە حەرەکەی لەشیشی هیچی بێجێم لێ نەدیت. نە خۆی خوراند نە دەستی بە سەر و ڕوویدا هێنا نە ملەچرخێی کرد نە بە دەست بزافتن یاریدەی قسەکانی دەدا. گوێم لێ نەبوو فڕە لە چایەوە بهێنێ وەیا لە دانانی ئیستیکان و فنجان تەقەی لێ هەڵستێ... لووتی هەڵنەمشت، گەرووی بە نەرمە کۆکە پاک نەکردەوە... هیچ شتێک لەو مرۆیە ڕووی نەدا کە لە زەعیمێک نەوەشێتەوە. ئەو لە پەڕگی مێزەکە دانیشتبوو منیش لە ئانیشکەی دەستە ڕاستییەوە

بووم، مەودای نێوان ڕووی هەردووکمان ناوناوە مەترێک هەندێ جاریش دەبوو بە نیو مەتر، نە هەستی هەناسەیم کرد نە پریشکێک لە زاری دەرچوو. ئەگەر سەهووم نەکردبێ وەهام هەست کرد کە دەستێکی بە تەئسیری گوللە لە دەستەکەی دیکەی بێحەرەکەتر بوو. بە وردییەکی زۆر ورد سەرنجم لێی گرت تا ئەوەی بەدیم کرد کە تەڕایی تف بە دووگۆشەی زاریەوە نییە، قولینچکەکانی هەر دوو چاوی تەواو خاوێنن، ددانی سپین، یەخەی دەوری ملی بێچڵکە. سەعات بووە چواری بەیانی دەرفەتی دامێ کە ئەگەر ئارەزۆم بێت بتوانم دوعاخوازی بکەم. لەگەڵم هاتە دەرێ لە ساڵۆنەکە گوتی لە دانیشتنی دووەممان قسەکان تەواو دەکەین. بە ئۆتۆمۆبیلێکی دیفاع هاتمەوە ئۆتێل.

لە ڕۆژانی پێش ڕەمەزاندا سەردانێکی لیوا ئەحمەد سالّح عەبدیم کرد، پێشتریش لەگەڵ عەقید موحسین ڕوفێعی مدیری ئیستیخباراتی عەسکەری شناساییم بووبوو. هەر لەو بەینانەدا دیاردە ئەزەلییەکەی تەبیاتی مرۆ خۆی دەرخست. لە سارداییی نێوان حیزب و مندا گەلێک کەس هەبوون باوەڕیان لەگەڵ مندا بوو بەڵام بەرژەوەند لێمی دوورخستنەوە، کە زانییان عەبدولکەریم لێی گێڕاومەتەوە و لەگەڵم دواوە خۆیان نزیک کردەوە لێم بە سەردان و بە داوەت و بە ئەحواڵ پرسیی تەلەفۆن...

ڕەمەزان بە سەردا هات، من بە ڕۆژوو دەبووم، حەزیشم لێ بوو ڕۆژووەکە لە ماڵی خۆم بگرم، ئۆتێلەکەشم دروستایی بەربانگ و پارشێوی پێ نەدەکرا... خۆم گرت هەتا ڕۆژی یەکەم تێپەڕی، کە دەنگێکم نە بیستەوە لە وەزارەتی دیفاعەوە، خۆم تەلەفۆنم لەگەڵ (حافظ علوان) کرد و گوتم حەز دەکەم ئەگەر زەعیم ڕێی نییە جاری دووەم بە پێی قسەی خۆی بمبینێتەوە ئیزنم بدات بچمەوە بۆ کۆیێ. دوای چارەکە سەعاتێک یان کەمتریش بە تەلەفۆن گوتی زەعیم ئێوارە بۆ بەربانگ چاوەنۆڕیت دەکات. پێش بەربانگ بە دە دەقیقەیەک گەییشتمە ژوورەکەی (حافظ). کە بانگی دا بەربانگی دیفاعیان بۆ خەڵقەکە هێنا ئینجا (حافظ) بردمی بۆ لای عەبدولکەریم. لە ژوورێکی بچووک کە دەرگاکەی کرابۆوە. زەعیمم دیت بە تەنیشت مێزێکەوە ڕاوەستاوە، کە دیتمی هەنگاوی هەڵێنا بە لای منەوە منیش بۆی چووم، دوای سەلام لە دەست گوشیندا «صيام مبرور» م گوت، ئەویش موبارەک بادی کردم، گوتم «سيادة الزعيم ما امشيها عليك أنا مو صايم»، چونکە ئۆتێلەکەم ڕۆژوو هەڵناگرێ خۆ ئەگەر لە دوێنێوە بمزانییایە فتارم لەگەڵ سیادەتت دەبێ هەر بە ڕۆژوو دەبووم. گوتی «اشكرك» ئیتر نەمزانی بۆ سەراحەتم بوو یان لە جەوابی (صيام مبرور)ەکە بوو، گوتیشی لەوەتەی عومرم بۆتە دە ساڵ ڕۆژووم نەشکاندووە.

لەو ساڵۆنەی جاری یەکەم تێیدا کۆبووینەوە، بەسەر هەمان مێزەوە لە لای نزیکی دەرگەوە بەربانگ داندرابوو بریتی بوو لە خواردنەکەی وەزارەت و لە سەفەرتاسییەکی کە لە ماڵی خوشکی بۆی هاتبوو. عەبدولکەریم لە سەرووی مێزەکەوە منیش لە دەستە ڕاستییەوە عەقیدێکیش لە خوار منەوە دامەزراین. بەر لەوەی دانیشین عەبدولکەریم دەستی ڕاستەی خستە تاسە ئاوێکەوە کە هەر یەکەمان یەکێکی ئەوتۆی بۆ داندرابوو. تێگەییشتم ئەو دەستەی تەڕ کرد لە ئاوەکە نەکا من بە ئاوی خواردنەوەی بزانم – لە ساڵی ١٩٦٤ سەفیری ئەمەریکا داوەتێکی نیوەڕۆژەی کردم لە سەفارەت، دیتم بەسەر مێزی خواردنەوە هەمان

شكڵ دوو تاسە ئاو داندراون بەڵام هەر یەکە گوڵێکی بچووکی تێخراوە. حیکایەتەکەی فتاری لای عەبدولکەریمم بۆ گێڕایەوە کە ئەو لە جیاتی گوڵ، دەست تێخستنی کردە ڕێنموونی بۆ بەکارهێنانی ئاوی تاسەکە. کە گەشتم گەییشتە ساڵی ١٩٦٤ باسی ئەم داوەتە دێتە پێش.

زۆر شارەزایانە بە نامەی مەیانەت یارمەتیی دەدام لە وەرگرتنی خواردەمەنی بۆ ناو قاپەکەی بەردەممەوە. دیتم هەر خواردنێکی ماملەتی نەختەک مەکرۆ بێ خۆی دەیخستە قاپەکەمەوە وەک کفتە، کەوا لەوانەیە وەکوو کەلا لەبەر چنگاڵ هەڵێت و مێوان شەرمندە بێت وەیا لێ کردنەوەی پارچەیەک لە مریشکی سەرلەبەر... وا تێدەگەم هەر بۆ ئەم نیازەشی بوو کە لەسەرووی مێزەکە بە تەنیشتمەوە دانیشت نەک لە بەرانبەرم. بەدەم خواردنەوە قسەیەکی کرد و من تەعلیقێکی بچووکم لێ دا پێی ناخۆش نەبوو. گوتی چەندی خواردنی تازە دادەهێنن ڕەفیقی خورما و هەنگوینیان پێ ساز نەدرا. من گوتم (سیادة الزعیم)، دیارە سروشت پسپۆڕترە چونکە هەردوویان سروشتین. لەسەر هەنگوین نەختێک دواین کە زەرد و مەیلە و تاریک و هی زۆر سپیی لێ دەست دەکەوێت. من گوتم هەتا شوێنی پورەهەنگ کوێستانتر بێت هەنگوینی سپیتر دەبێ. گوتی («سمعت من بعض اخوانی الأکراد»، هەتا پوورەهەنگ کۆنتر بێت هەنگوینەکەی تاریکتر دەبێت و چەندێکی نوێ بێت هەنگوینی سپیتر دەبێت) قسەکەش ڕاست بوو من لەبیرم نەبوو بیڵێم، ئەمما قسەکەی منیش هەر ڕاست بوو.

دوای بەربانگ عەقیدەکە کە ناویم لەبیر نییە کشایەوە، ئێمە ماینەوە تا دوو سەعات و نیوێک. دیسان لە زۆر شت دواین بەڵام بەر لەوەی بکەوینە سەر وتوویژ ئیزنم لێ خواست بۆ گەڕانەوە بە نیازی ڕۆژووی بەر ئاگردانی ماڵەوە و سەردانی دۆستانی ڕانیە و پژدەر تا دوای جەژن لە پێویستدا بێمەوە بەغدا. ئیزنی دام و قسەی دۆستانە و سەلامیشی بۆ ئەو گرووپەی سەرۆکەکانی ڕانیە وپژدەر پێ ڕاسپاردم.

لە فرسەتدا ڕجایەکی دوو لاییم لێ کرد. ئەحمەدی حەمەد ئەمیناغای دزەیی دوورخرابۆوە بۆ بەغدا، مەجید حەدادیش مامۆستای سانەوی و دۆستی خۆم، لە بەسرە حەبس بوو. گوتم (سیادة الزعیم)، ئێستە ڕەمەزانە و جەژنی بەسەردا دێت هەر یەکەیان چاکەیەکیان لێ دەوەشێتەوە بۆ منیش دەبێتە جەژنانە. پرسی چۆن؟ منیش باسی ئەو دوو کەسەم کرد کە برادەرن و چ سووچیشیان نییە. گوتی کە دەرچووین بە بیرم بهێنەوە لیوا عەبدی تێبگەیەنم. لەو دانیشتنە بوو باسی حەبەشەی کرد کە هەڵگەڕانەوەیەک لە هێلاسیلاسی پەیدا بووبوو گوتی، من شارەزای وەزعی ناوەوەی حەبەشە هەم، ئەم سەرکێشییە سەر ناکەوێت. هاتە سەر ناوی هیلاسێلاسی و ئەدیس ئەبابا گوتی، (هیلا) بە واتای (حیل – توانایی) و (سیلاسی)ش دەکاتەوە (ثلاثی) پێکەوەیان دەبنە (القوه الثلاثیه)ی مەسیحییان کە باوک و کوڕ و (روح القدس)ـە. (ئەدیس = قدیس) (ئەبابا = الأب) ئەوانیش دەبنەوە (الأب المقدس). ئەمانەم لەبیرن بەڵام لێم نەتۆژیوەتەوە بزانم لە زمانی ئەمهەریدا وشەکان وەهان یان نا. گوتی من لە ئیقتیساد بەڵەد نیم بەڵام لەگەڵ مامۆستاکانی ئیقتیساد ڕێک ناکەوم کە دەڵێن تەعمیراتی خانووی تێدا ژیان پرۆژەی بەرهەمهێن نییە پارەیەکی لێی خەرج بکرێ وەک شەختە کردووی لێ دێت. لێمی پرسی ئاخۆ من دەڵێم چی، بە هەموو باوەڕی ئەوساکە و ئێستاکەشمەوە گوتم زەعیم لەسەر حەقە چونکە پارەکە خۆی نابێتە دیوار تا بڵێن شەختەی کرد، عەمەلەی پێ دەژیت، نەجاڕ پێی دەبووژێتەوە، پرۆژەی بەرهەمهێنی وەک کارگەی

چەمەنتۆ و کەرپووچی پێ دەکەوێتە گەڕ، پارەکە سەر لەبەری دەبێتە خوێن لە دەماری ئابووریی وڵات دەگەڕێ. گۆیا ئەگەر پارە بە پارەیی مایەوە چی لێ شین دەبێتەوە؟ بشکرێتە زێڕ و لە سارداوی بانکەکان دابندرێت هەر شەختە کردوو دەبێت.

ئەو دەمە خەریک بوو پرۆژەی (قناة الجیش)ی جێبەجێ دەکرد، دیارە لە سۆنگەی ئەوەوە تووشی موناقەشە بووبوو لەگەڵ مامۆستاکانی نەزەریە، کە لە ساڵۆن دەرچووین عەبدولکەریم مەسەلەی ئەحمەداغا و مامۆستا مەجید حەدادی بە عەبدی گوت و چارە کران.

سبەینێ گەڕامەوە بەرەو ماڵ، شەوێک لە کەرکووک بووم. بۆ بەیانی پێش بەرێ کەوتنم بۆ کۆیێ سەردانێکی مەرحووم بەهائەددین قوتبـم کرد کە سەرۆکی دادگەکانی مەنتیقەی کەرکووک بوو. دوای کەمێک عەزیزی ئەحمەداغای مەشوور بە عەزیزاغای ئەشغاڵ هات گوتی دوێنێ عەسر لە نێوان کۆڕێ و شەقلاوە سددیقی میرانی قادر بەگ بە چەند کەسێکەوە کوژراوە. وەی کە کاری تێکردم بەڵام چ سوود! گوتم شایەدی قسەم بن، تازە خۆشی لە وڵات هەڵگیرا. ئەم کوشتنە دەلالەتێکی هەیە لە کوشتنی ئەحمەداغای زێباریدا نەبوو...

ئەو ڕۆژە چوومە کۆیێ بۆ سبەینێ چوومە ڕانیە. هەموو براگەورەکان لەوێ بوون. سەرێکی قایمقامم دا و لەگەڵ جەماعەت کۆبووینەوە و بە درێژی باسی بەغدا و دیدەنییەکانی عەبدولکەریمم بۆ گێڕانەوە بەڵام لە قسەی یەکێک لەو برا گەورانە کە باسی کوشتنی سددیق بەگی بە بێباکی و زەردەخەنەوە کرد وازم لە حیکایەتی بەغدا هێنا و رووم کردە ئەو کەسە و گوتم: تۆ بەڕاستیتە وەها بە سووکی باسی ئەو کوشتنە دەکەیت؟ ئەو کەسە و جەماعەتەکەش قسەکەمیان بەلاوە سەیر بوو چونکە سددیق بەگ کەسێک بوو لە ڕیزی عەشیرەتەکان دەرچووبوو بەو ترازانەی بەر لە ساڵێکی لە کۆمەڵگەی براگەورەکان کە زێدە لە هەموان ئەو سەردانی عەبدولکەریمی کرد. گوتم براینە، خزمینە، دۆستینە! ئەگەر لە پێشەوە ئاگربڕی نەکەن تاکێکتان لە چارەنووسی سددیق بەگ ڕزگار نابێت. ئەمە تەپکەیە بۆ هەمووتان نراوەتەوە لە کوێ نووستوون؟ کە وەهام گوت هۆشیان هاتەوە بەرێ دەتگوت کوتکیان لە کەللە دراوە و وڕ بوون. رووم لە عەباساغا کرد پێم گوت، ئاگات لە خۆت بێت بەرقیە هاتووە بۆ ئیدارەی ڕانیە کە کاوانییەکان بۆ لای تۆ هاتوون، بڕوا بکەن ڕەنگی تێکچوو. گوتیان چی بە مەسڵەحەت دەزانیت بیکەین؟ گوتم وەفدێک ڕێک بیەخەن نوێنەری پژدەر و بەردەر بێت لەگەڵ شێخ خدری خاڵم بێن بۆ کۆیێ منیش لەگەڵیان دەچم بۆ سەرەخۆشی کردن لە ماڵی قادر بەگ. لەوێوە ئەو وەفدە قسەی خۆی بە مەلا مستەفا بگەیەنێت کە بەم کوشتنە ڕازی نین و پێویستە نوینەری کوردایەتی سەرەخۆشی لە تازیەدارانی سددیق بەگ بکات و چی دیکەی وەهاشی بە دوادا نەیەت. قسەکەم پەسەند کرا و من گیر نەبووم گەڕامەوە کۆیێ.

سبەی عەسر خاڵە خدرم و سێ کەس کە نوێنەری ئاکۆ و بلباس و بیتوێن و سەر لەبەری ناوچەکە بوون گەییشتن. من پێشتر بروسکەی سەرەخۆشیم بۆ عومەر بەگ و عوسمان بەگی برایانی سددیق بەگ لێ دابوو. ئەو شەوە تێپەڕی، سبەینێ هەر پێنجمان مەیلەو زوو بە ڕێ کەوتین. لە شەقلاوە دوای فاتیحە خوێندن ئێمە و فەتاحاغای هەرکی کە دۆست و خزمی ژن بە ژنەی ماڵی قادر بەگ بوو لەگەڵ عومەر بەگ و عوسمان بەگ جودا بووینەوە، چی مەبەست بوو لە هاتنی جەماعەت بۆ سەر تازیەکە ڕوون کرایەوە.

عەسری دابوو من گەڕامەوە بۆ کۆیێ و خاڵە خدرم و هاورێکانیشی بەرەو مەلا مستەفا چوون. دوای دوو ڕۆژ خاڵم و هاورێکانی گەڕانەوە. شەوێکم لا مانەوە، بە درێژی باسی سەفەرەکەیان و وتووێژێکی کردبوویان بۆمیان گێڕایەوە. ئەو دەسەڵاتە وەهای ڕانواندبوو کە ئەویش کارەساتەکەی لێ گران هاتووە، نوێنەری نارد بۆ پرسە کردن لە تازیەدارەکان. بەڵام لە سەرچاوەی باوەڕ پێکراوەوەم زانی کە چەند و چۆنی مەسەلەکە بە باری دیکەدا بووە.

من لەم ماندوو بوونەوە و خۆ خەریک کردنە بەرژەوەندێکی خۆمم ڕەچاو نەکردبوو، بە عەکسەوە لە زەرەر بەولاوە هیچی تێدا نەبوو بۆ من. لەو هاتوچۆیەی بەغدا و ڕانیە و شەقلاوە هەر هێندەم قازانج کرد برە مەڕێکم هەبوو فرۆشتم و کردم بە مەسرەف. ئەوەی من بە چاومەوە گرتبوو لە بەرهەڵستی کردنی کوشتن و سووتاندن و دووبەرەکی و شەڕی چینایەتی و عەشیرەتایەتی و حەسوودی و سوودی شەخسی قەناعەتێک بوو، ڕەنگە لە خۆم بەولاوە جارێ لای هیچ کوردێک پەیدا نەبووبوو. من بە ڕوونی دەمدیت و دەمزانی حاڵ و باری کورد بە بەریەوە نییە فلسێکی بێجێ سەرف بکات و دڵۆپە خوێنێکی خۆڕاییی خۆی بڕێژێت و یەک سەعاتی گوزەرانی بە فیڕۆ بدات بۆ دابین کردنی مەیلی بیژۆک.

لەوەتەی پەیمانی سێڤەر پووچابۆوە و شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران کوژابۆوە دەبوو نەخشەی چالاکیی سیاسیی کوردی ڕابەر پاراستنی کورد بێت. ئنجا ئەگەر لەبەر خاتری خاترداران بشسەلمێنم کە ئەو بزووتنەوانەی سەر بە ڕاپەڕینی قەومایەتیی دژی دامودەزگای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کەوا لەسەر پرۆژەی بەرژەوەندی هێزە زلەکانی ئەورووپا دامەزرابوو، ئا ئەو بزووتنەوە خوێناویانە پێویست بوون بۆ بە ئیسپات گەیاندنی گیانی نەتەوایەتیی کورد، خۆ براکوژیی ناوخۆیی و دووبەرەکی و یەکدی بڕاندنەوە و لێکدی تاسپ بوون و تێکژەنینی نامەردانە و شەوکوێرانە لە وەهم و خەیاڵیشدا بە چاکەی کورد تەواو نەدەبوون.

بەر لە شۆڕشی تەمووز شێخ حسێنی حاجی سەید بێ ئەوەی وەکوو من دەفتەری مێژوو بخوێنێتەوە هەر لە بەرژەوەندبینییەکەی پژدەرییانەوە دەیگوت ئەگەر وەتەنیەت هەر بایی ئەوەندە بێ پیاو تێهەڵدرێ نەکردنی چاکترە. قسەکەی هەتا بڵێی لە بەرژەوەندا بوو، وا لێرەدا دوو بەڵگەی بەهێز دەخەمە پاڵپشتی ئەو ڕایە. ئەو وەتەنییەی کە لەبەر تیشکی بەرژەوەندی قەومی پێی خەسارە قوربانی بێلزووم بدرێت بۆ سوودی بزووتنەوەی میللەتانی ئەفەریقا و ئەمەریکای جنووبی دەبێ پێشی خەسار بێ هەزاران قوربانی بدرێ لە پێناو ئامانجی لە توانا بەدەر و موستەحیل. بەڵگەی دووەم ئەوەیە کە ئەگەر ڕابەرانی بزووتنەوەی سەر بە قەومایەتی دەتوانن لە ماوەی دەیان ساڵدا سەرپەرشتی لە کاری سەختی بێئەنجام و بە ئەرک و سفتوسۆ بکەن دەبوو بتوانن سەرپەرشتیی لە سیاسەتی «کورد پارێزی» ش بکەن بۆ ڕۆژێک کە هەل و دەرفەت پەیدا دەبێ. هەڵبەت دەزانم قسەی ئەوتۆیی بە لای کەسێکی لەبەر تیژڕۆیی خۆی وەیا بەهەڵەدا چوون حەز بە مەلەی ناو گۆمی خوێن دەکات، بایی فلسێکە، بەڵام دەشزانم کوشتنی سددیق بەگ و هی وەک ئەویش لە ساڵی ١٩٦٠ و ١٩٦١ بۆ قەومی کورد لەو حاڵ و بارەدا نەک هەر بێسوودە بەڵکوو وەک زەهری هەلاهیلە.

من که ڕابەری میللەت بـم هەر هێندەم کورتبینی لێ دەسەلمێندرێ که چاوم پشت گرد و شاخ و نەدیوان نەبینێ، که هاتم چاویلکەی وەها لێڵم بەکار هێنا که هێندەی ڕوونبینیی بەقالێکیش هێزی دیتنم پێ نەهێڵێ، بەقەدەر نوێژکەرێکی عادەتیشم کەڵک پێوە نامێنێ که له سبەینەی ساردی زستاندا له پێناو نوێژی به جەماعەت خۆی سەرمابردووی ڕێگەی مزگەوت بکات چونکه نوێژکەرەکه هەر نەبێ تەمایەکی بەهەشتی هەیە...

ئەم قسانە دەکەم نابێ لەسەرم حیساب بکرێ به فەلسەفەی ساردوسڕی بێئەرک چونکه بۆ خۆم له هەموو ئەرک و ناڕاحەتی و خەسارەتمەندیدا بووم تا ئەوەی له هەندێ باردا به گوێی خۆم بیستوومە، له دەرەوەی ژووری حەپسخانەکەمانەوە دەگوترا ئەم حەبسانە هی ئیعدامن. قەتیش ڕێبازی خۆمم نەگۆڕیوە.

ئەو ڕەمەزانەم له کۆیێ ڕابوارد مەگەر ڕۆژێک که بۆ دەعوایەکی جینائی له مەحکەمەی عەسکەری مووسڵ سەفەرێکی بەیانەکیم کرد و بەر له فتار گەییشتمەوە کۆیێ ئەمما به ڕاستی ڕێگەی ئەوسای هەولێر که به ڕۆژ تاکوتەرا سەیارەی پێدا دەهات لەو دمەو بەیانییەدا چۆلەکەشی لێ نەبوو، کوردی دەڵێ بێنی خوێنی لێ دەهات چونکه دنیا ڕووی له بێ ئەمنیەتی کردبوو. وابزانم تازە بە تازە بەدرەددین عەلی بووبووە موتەسەڕڕیفی هەولێر، پێشتر قایمقامی ڕەواندز بوو، جەژنە پیرۆزانەی بۆم دەنارد بەڵام ڕێک نەکەوتبوو بیبینم، دوای چەند مانگێک دیتم، وەک که بۆت باس دەکەم.

پاش جەژن چوومەوە ڕانیە، ئەو قسانەی که لەبەر مەسەلەی پرسەکردن له تازیەی سددیق بەگ دواخران لەو سەفەرەدا به درێژی و خوردکردنەوەوە باس کران که له هەموویان گرنگتر بۆ وەزعی ئەوان ئەو قسەیەی عەبدولکەریم بوو که گوتی له زاری منەوە سەلام لەو ئاشنایانە بکە و هەر کاتێکی ویستیان با بێن بۆ لام وەک بێنە لای برایان. من که دوعاخوازیم لێ کردن لەسەر ئەم بڕیارە بوو که تێکڕا ئامادەن بۆ دیدەنیی عەبدولکەریم، هەر دەشبوو وەهابێ چونکه دڵ عاجزیی ئەو چەند مانگە بەو سەرلێدانە یەکجارەکی دەسڕایەوە. لەمەش بترازێ بەرژەوەندی بنەڕەتی هەبوو وەک مەسەلەی ناپوختیی تەسویە و ئیسلاح زەراعی و ئەرزی ژێراوخراوی دوکان و دەربەندیخان و گۆڕانی سیاسەتی عەبدولکەریم بەرانبەر ڕابەرانی کوردایەتی و چارەسەرکردنی ناگزووری و بێدەرامەتی و نەبوونی پڕۆژەی سوودبەخش و چەندین کێشەی ئەوتۆیی که هەمووی بەندبوو به هەڵستانی پەردەی دوودڵی و گومان له نێوان ئەو عەشیرەتانە و عەبدولکەریمدا.

من به زیادەوە دەمتوانی سوودی شەخسیم پێک بهێنم، دوای نەختێکی دیکەش لەم نووسینە ڕاستییەکەت بۆ ڕوون دەبێتەوە، بەڵام پرسیاری سەر به هەموو کوردایەتی بنگەی پان و پۆڕی گەرەکە. که هاتمەوە کۆیێ جارێ بڕیاری سەفەرم نەدابوو. له سلێمانییەوە یەکێکی موحتەرەم به تایبەتی هات بۆ لام که ببمە وەکیلی براکەی و چەند هەڤاڵێکی براکەی که هەموویان قوتابی بوون و درابوونە عورفی لەسەر تێک هەڵقژانێکی لەگەڵ کرێکاری سەر به چەپ که عەمەلەیەکی تێدا کوژرابوو و کۆمەڵێک قوتابی و عەمەلەش زامدار بووبوون.

ئەم تەكلیفە لە لایەكەوە یارمەتیی دەدام كە سەغڵەتی مەسرەف پەیدا كردن نەبم، لە لایەكیشەوە قورسایی دەخستە سەر قورسایی بنەڕەتی خەریک بوونی ئەوسام. مەسەلەكەی قوتابییان لە كوردایەتییەوە هەڵیدابوو، هەرچەند لێیان نەكوژرا بەڵام وەک بە پرسین و لێ تۆژینەوەش بۆم دەركەوت هێرش لە عەمەلەكانەوە بۆ سەر قوتابییەكان هاتبوو. بە هەمە حاڵ من بەرپرسی چەند و چۆنی رووداوەكە نەبووم، محاماتیش لە هەر دەعوایەک بێ، حەوجەی پاكانە نییە، بەڵام من لێرەدا داوی مێژوو هەڵدەكەمەوە حەز دەكەم چی بێتە بەر نووسینەوە روون و ئاشكرا بێ. دەعواكەم وەرگرت كە دەبوو بۆی بچمە بەغدا چونكە عورفی لە بەغدا بوو هەرچەند قوتابییەكان لە سلێمانی حەبس بوون.

ئێستا لە كۆیە بووم تەلەفۆنێكم لە بەغداوە بۆ كرا لە لایەن یەكێك سەر بە حكومەتەوە گوتی وا هەست دەكەم زەعیم بە تەمایە بچیتەوە لای. كە تەلەفۆنەكەم بۆ كرا خۆم ئامادە كردبوو هەر ئەو رۆژە بەرێ كەوتم. گەییشتمە بەغدا زانیم ئەحمەدی حەمەدەمیناغا لە كەركووک گیرابوو لە رێگەی بەرەو هەولێر هەل وەردەگرێت و هەڵدێت بۆ لای عەباسی مامەنداغا. ئەو معاون شورتەی ئەحمەدی لە دەستان هەڵاتبوو محەمەدی شێخ رەشید، كورێكی زێدە چاک و زاوای مدیر شورتەی ئاسیاوم ساڵح خۆشناو بوو. ئەم مەسەلەیەش كەوتە ئەستۆمەوە.

ئێستا خۆم لە دیفاع ئاشكرا نەكردبوو كاكە حسێنی خانەقا و كاكەی حاجی مەحموود پێكەوەیان هاتنە لام گوتیان ٣٥ كورد لەسەر كوردایەتی لە حەپسخانەی كەركووكن هیچیشیان نەكردووە هی حەبس كردن بێت بەڵام پیاوی نامەرد ئیخبارییەی لێ داون بەڵكوو هەولێكیان بۆ بدەیت زۆر بە جێ دەبێ.

پاش عەسرێكی بەهاری ١٩٦١ بوو چوومەوە لای عەبدولكەریم. ئەو رۆژە بۆم مەعلووم بوو (حافظ علوان) مرۆیەكی راست و پاكە. عەبدولكەریم جددە و پیاوێكی سەر بە ئاشتیخوازی لە سەفەری چین گەڕابۆوە هاتبووە دیدەنی عەبدولكەریم لە ژوورەكەی (حافظ) بوون باس هاتە سەر ئاسمانگەڕی. قسە گەییشتە ئەوەی كە یەكیەتی سۆڤیەت باسی تاقیكردنەوەكانی خۆی ناكات هەتا سەردەكەون، ئەوەی تێبشكێ بن لێو دەخرێت. هەرچی ئەمەریكایە لە پێشەوە رۆژی بەرێكردنی كەشتییە ئاسمانییەكەی بە عالەم رادەگەیەنێت و كە سەرنەكەوتوو بوو هەموو كەس دەزانێ. عەبدولكەریم جددە و ئەو ئاشتیخوازە گوتیان رەفتارەكەی سۆڤیەت پیاوانەترە. (حافظ) لەگەڵیان كەوتە دەمەتەقە تا ئەوەی سوور هەڵگەڕا و بە توندی بەرهەڵستی لەو رایە دەكرد. من هەر ئەوەندەم بە ئاشتیخوازەكە گوت كەوا بێ ئەوەی بڵێم كامیان لەسەر راستین دەتوانم دڵنیابم لەوەدا جەنابت هەر رازی دەبوویت لە سۆڤیەت ئەگەر جۆرێكی دیكەشی كردبایە. ئەو كابرایە ناوی هەبوو ئەوسا ناوەكەیشم دەزانی وا ئێستا لەبیرم نەماوە.

لە هەمان جێگەی دووجاری پێشووتر دانیشتینەوە لەگەڵ عەبدولكەریم، ئەم جاریان بوو بە دوایین جار و نزیكی ٢,٣٠ سەعاتی دەوام كرد. وەها رێک كەوت لەبەر دەركی ژوورەكە لیوا عەبدی كاغەزی رەسمیی پێبوو هێنابوونی زەعیم ئیمزایان بكات. بە هەلم زانی لەدەست گوشینی عەبدی بووم مەسەلەی ئەحمەداغام باس كرد كە تێناگەم بۆچی دوای لوتفی هەوەڵ جار دووچاری بێلوتفی بۆتەوە. رووی قسەم لە زەعیم بوو، پرسی مەسەلە چییە؟ لیوا عەبدی گوتی ئەمری گرتنی دەرچوو ئەویش لە دەست پۆلیس هەڵاتووە. دوای نەختێک روونكردنەوە عەبدولكەریم گوتی ئەمرەكە لەغوو بكە. عەبدی گوتی چاک بوو

فەرمووت دەنا ئەمری گرتنی براکەی و حیجزی ئەموالیشی وا لە دەستمدایە خەریک بووم بە هەولێری ڕابگەیەنم. هەناسەیەکی حەسانەوەم هەڵێنا. کە دانیشتین، دوای چاک و چۆنی و موجامەلەی عادەتی و بە عەرزگەیاندنی ڕێز و خۆشەویستیی کۆمەڵەی سەرۆک عەشرەتەکان و سپاس و دوعای چاکە لە زەعیمەوە پێشەکییەکی خۆشکەڵەم کردە دەرگە بۆ باسی قوتابییەکانی سولەیمانی و گرتووەکانی کەرکووک. لە بارەی قوتابییەکانەوە گوتم لە بنەڕەتەوە تێک هەڵقژان لەوەوە هات کە بڕیارێکی نوێ لەبارەی مەسەلەیەکی (ئابووری)یەوە لە لایەن دەستەی بەڕێوەبەرانی سیاسەتی بەرزی دەوڵەتەوە دەرچوو، کرێکارانی سولەیمانی ڕەخنەیان لێی هەبوو، چووبوونە سەر قوتابیەکانی سانەوی کە هاریکارییان لەگەڵدا بکەن ئەوان نەیانسەلماند. قسە لەم و قسە لەو بوو بە شەڕە چەپۆڵک. چەند کەس لە هەردوو لا بریندار بووبوون و عەمەلەیەکیش لە برینداریەوە مرد، لە ڕاستیشدا کەس نازانێ بە دەست کێ کوژراوە بەڵام شایەدێک لەو ناوە هەڵکەوتووە ئیفادەی داوە کە دیتوەتی قوتابییەک چەقۆی لە عەمەلەکە داوە. لەسەر ئەم شایەدییە، ئەو قوتابییە و (وابزانم) دووی دیکەش گیران و موحاکەمەیان لە عورفییەکەی لای شەمسەددین عەبدوڵڵایە. بەو پێیە ئەو قوتابیانە جگە لەوەی بە ئەسڵ لاشەڕ بوون، لەسەر پشتگیری کردن لە بڕیاری سەرۆکایەتیی شۆڕشیش دووچاری ئەو کارەساتە هاتن. عەبدولکەریم سەلماندی کە دەبێ بپارێزرێن.

هاتمە سەر باسی گرتووەکانی کەرکووک، گوتم بە باوەڕی من ئەو گرتووانە وەکوو هەزاران و ملیۆنانی دیکەی گرتووی بێگوناهی کۆن و نوێ لەم دنیایە بێسەروبنەدا هەم عەدالەت و هەم مەسڵەحەت لە بەردانیان هەیە. بەردانیان دەنگێکی باشی دەبێ لە هەموو کوردەواریدا. ئیتر لەم بابەتە قسەی پەند ئامێزی دیکەم خستە سەر لایەنی بەرژەوەندبینییەوە کە هەمووی ڕاست بوون کەڵکیشیان دەبوو ئەگەر سیاسەتی عولیا بیسەلماندبایە و دەستی پیسیش نەیشێواندبایە. عەبدولکەریم بێ موناقەشە سەلماندی. دواتر کە هەڵستاین، لەبەر دەرگەکەی ژووری لێ دانیشتنمان کە لیوا عەبدی چاوەنۆڕی زەعیمی دەکرد، بە لیوا عەبدیی گوت ئەو گرتووانە بەربدرێن و دەشبێ عورفی قوتابییەکان بپارێزێت.

لەو دانیشتنەدا تەواوێک لەسەر حاڵ و باری ناوچەی کوردنشین و وەزعی براگەورەکان دوام. ڕێم خۆش کرد بۆ قسەیەک کە دەبوو بیکەم. مەعلووم بوو کە حکومەت دەزانێ کاوانییەکان چوونەتە لای عەباساغا، نەدەکرا مەسەلەکە لە ژێر پەردەدا بهێڵمەوە چونکە دەبووە خۆ لێ دزینەوە کە بێمتمانێ ڕادەگەیەنێت. گوتم ئەو کاوانیانە پەنایان بۆ عەباساغا بردووە. لە دوو ڕووەوە پەنادانیان بە خراپ نازانم، یەکیان ئەوەیە کە عادەتی عەشیرەت لەو بارانەدا داکردنی پەنابەر بە نیشانەی مەردایەتی دادەنێت کە ئەگەر گوێی نەدرایێ دەبێتە مایەی ناوبەدی و سەرشۆڕی. دووەم ئەوەیە کە پەنادانیان بۆ بەرژەوەندی سەرلەبەری ناوچەکە چاکترە لەوەی ببنە ڕێگر و چەتە بەسەر ئاواییەکانەوە و هێمنی بشێوێنن. لە رووی مەسڵەحەتەوە چ لە حەپسدا بن و چ لای عەباس بن فەرق نییە. عەبدولکەریم قسەیەکی خۆی خستە سەر پەندیارییەکەمەوە هەتا بڵێی زیرەکی و ڕووت پارێزیی حکومەت و ڕەچاوکردنی برایەتیی ئەو سەرۆکانەشی تێدا بوو، گوتی کەسیش لێی داوانەکردووە دای نەکات خەبەریشی نەدراوەتێ کە ئەمانە لە حکومەت پشت ڕێن ئیتر بۆچی پەنایان نەدا وەک دەیان و سەدان مێوانی دیکە کە بە عادەت ڕوو لە

قۆناغی عەشیرەت دەکەن. ئەم شکست هەڵبەستنەوە لە عەبدولکەریمەوە دەلالەتی زێدە بەهێزی تێدا بوو بۆ حەزکردنی بە نزیک بوونەوەی عەباس و هەموو سەرۆکەکان.

لەم بابەتە سەرێشانە بووینەوە گەییشتمە ئاستەنگێک. ڕۆژی پێشووتر عوبێدی مەلا مستەفا هاتە لام لە زاری باوکی و مامییەوە پێی گوتم کە هەردوویان داوا دەکەن بچمە لایان. پێم گوت ئەگەر عەبدولکەریم ڕێ نەدات چ سوودێک لە چوونی من پەیدا نابێ. لەو دیدەنییەدا باسی داخوازییەکەی شێخ ئەحمەد و مەلا مستەفام کرد کە بچمە لایان. گوتی بە فکری خۆت بۆچی داوات دەکەن. گوتم وابزانم خۆیان بە جێی گلەیی دەزانن لە لایەن زەعیمەوە، دەیانەوێ پاکانەت بۆ بکەن. گوتی بە تەلەفۆن قسەیان لەگەڵدا بکە، (بلە) تەلەفۆنی لێیە. گوتم ئیشی ئەوتۆیی بە تەلەفۆن هەڵنابڕێتەوە. سەری خوێنەر نەیەشێنم مەسەلەکەی وەها پێچایەوە کە ئەگەر پاتەوپاتیش نەبێ لە مەعنادا ڕێی پێ نەدام بچمە لایان<٤٦>.

پاش وتووێژی هەمە لایی و فرە بابەت لێمی پرسی، چەند ساڵە لە حقوق دەرچوویت؟ گوتم شازدە ساڵە. گوتی شازدە ساڵ موددەتێکی موناسبە بۆ محامی ببێتە وەزیری عەدل. ئەو ڕۆژانە وەزارەتی عەدل بێ وەزیر بوو، بەتاڵ مابۆوە. من لە وەڵامدا گوتم «سیادة الزعیم» نامەوێ موخالیفی خواییشتت بـم زۆریشت سپاس دەکەم لەسەر لوتف و متمانەی پێم دەکەیت بەڵام ئەگەر بە خواییشتی خۆم بێت وەها بەباش دەزانم لە دەقی ئێستاکەمدا بمێنمەوە تا بتوانم بە ڕەهایی بجووڵێم. عەبدولکەریم بە ڕوویدا دیار بوو چاوەنۆڕی ئەو وەڵامەی نەدەکرد، بەڵام هیچ ئیلحاحی نەکرد و بۆ مەسەلەکە نەگەڕایەوە. من لەو وەڵامەم ئەوە نەبووم وەزارەت بە هەند هەڵنەگرم بەڵام لێم سوور بوو کە ببم بە وەزیر لە نەزەر خەڵقدا منیش دەبمە حکومەت و متمانەی جارانم پێ ناکرێ. بە لای حیسابی خۆمەوە موشکیلەی عەشیرەتەکان گەلێک گرنگتر بوو لە بوونم بە وەزیر و گزیر، ئەگەر ئەو تەکلیفە دوای چارەسەرکردنی گرفتەکەی ئەوان بایە قبوڵم دەکرد. ڕەنگ بێ پێشم خۆش دەبوو چونکە هەر نەبێ کێشەی گوزەرانی لە کۆڵم دەکردەوە. زۆر جاران لەم مەسەلەیەدا برادەر پێی گوتووم دەبوو هەڵوەستەکەم بە چاکی بۆ عەبدولکەریم ڕوون بکەمەوە، بەڵام وا دەزانم بەوەدا پترم تووڕە دەکرد چونکە بێگومان لێی قورس دەهات بگوترێ بەشداری کردن لە وەزارەت کە عەبدولکەریم خۆی سەرەک وەزیرانە دەبێتە هۆی متمانە پێ نەکردن بەو کەسە لە لایەن خەڵقەوە. بە هەمەحاڵ لەو دەمەدا ڕەفتاری نەگۆڕا، جارێکی دیکەش لە مەسەلەی هاتنی سەرۆکەکان بۆ لای گوتی دێنە لای برایان. کە کۆبوونەوەمان تەواو بوو مورافیقێکی خۆی بەگەڵ خستم کە گەشتێکی (قناة الـجیش)م پێ بکات. ئەو قەناتە لە سەرەتاکانی دەست پێکردنیدا بوو، ئەوەندەی شیاوی دیتن بوو تێیدا گەڕاین و من چوومەوە ئۆتێل.

وابزانم هەر لەو سەفەرەدا مەحکەمەی عورفی بۆ دیتنی دەعوای قوتابییەکان چوو بۆ سلێمانی، منیش چووم و لە موحاکەمە حازر بووم. ئەو تاکە شایەدەی کە باسم کرد لەسەر ئیفادەکەی کۆنی ڕۆیی بەڵام لێم ڕوون بوو چی دەگوت هەڵبەسترابوو. دەمودووی شایەد و تێک هەڵدایی دەمی شەڕەکە کەوا زەحمەتە هەر بۆ یەک کەس دەرفەتی دیتنی ڕووداو ڕێک بیەخێت لە یەکدی دەوەشانەوە. شایەدی بێ درۆ هەرگیز بەو وردییە هەڵسوکەوتی قەڵەباڵغی ئەوتۆیی وێنەکێش ناکات. لە مورافەعەمدا ئەو ئایەتەم هێنایەوە کە

دەڵێ: «یا ایها الذین امنوا ان جاءکم فاسق بنبأ فتبینوا ان تصیبوا قوما بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین».

مورافەعەی ئەو جارە بەسەرچوو بەڵام سەروبەری دەعوای ئەوتۆیی درێژخایێنە. تێکرای حەپسەکان بە قوتابی و عەمەلەوە دەبوو تەحقیقی جودایان لەگەڵدا بکرێ و زۆر جاران وەها دەبێ بۆ شتێکی بچووک بەغدا دەگەڕێتەوە سەر سلێمانی وەیا شارێکی دیکە. تەحقیقاتی جینائی دەور دەبینێت. بەڵگە بە یەکدی دەگیرێن. سەرت نەیەشێنم هەویرەکە ئاو خوازە. دوایین جار کە مەحکەمەی بۆ کۆبۆوە ڕۆژی (وابزانم) چوار یان پێنجی تەمووز بوو، بە تەما بووم دەعواکە کۆتایی پێ بێت. حەبسەکان لە سلێمانییەوە هێنران بۆ بەغدا. من لزوومم نەدیت خۆم بچمە دەعواکە چونکە هەموو شتێکی تەواو بووبوو کەچی مەحکەمە دەعواکەی تەئجیل کردبوو بۆ بیستوسێی تەمووز. کە خەبەرم پێ گەییشت زۆرم لێ گران هات، تا ڕادەیەکیش ترسام لەوەی عەبدولکەریم سیاسەتی خۆی بەرانبەرم گۆڕیبێت. چوومە لای لیوا عەبدی لە خۆوە چۆنیەتیی دەعواکەی پرسی گوتم، تا ئەم جەلسەیە بە باشی ڕۆیی بەڵام تەئجیلی بێلزووم بۆ بیستوسێی مانگ چی تامێکی خۆشی لێ نەهات چونکە بە تەما بووم بڕیاری تێدا دەربچێت. لیوا عەبدی گوتی، فلان دڵنیابە ئەگەر حوکمیش بدرێن مەرسوومی جمهورییان بۆ دەردەهێنم. گوتم، پاشا حوکم درانیان دەنگێکی ناخۆش دەداتەوە، مەرسووم زەرەرەکە تێناهێنێتەوە. کە وەهام گوت بانگی مورافیقی کرد گوتی تەلەفۆن بکە لەگەڵ شەمسەددین سبەینەی شەموو زوو بگاتە لام. ئەو ڕۆژە پێنج شەموو بوو. ڕۆژی شەموو لیوا عەبدی بە عەقید شەمسەددینی گوتبوو دەبێ پێش چواردەی تەمووز بڕیاری مەحکەمە دەرچێت. شەموو حەفتی مانگ بوو. لە هەشتی مانگ شەمسەددین بەرقیەی لێ دا بۆ سلێمانی کە حەپسەکان بهێننەوە بەغدا. ڕۆژی نۆی مانگ گەییشتن. لە دەی تەمووز تەبریە کران. وا بزانم لە هەموو عومری عورفی و دادگەی عێراق کاری ئەوتۆیی نەکرابوو.

خوێنەر لێم بسەلمێنێ بە لای حکومەتەوە خۆشتر بوو داوای مڵک و پارەم کردبایە لەجیاتی ئەو ئیشە زێدە نامەئلووفە. دیسانەوە لێم بسەلمێنێ چی لەو مامڵەتە بە من گەیی هەر بایی مەسرەفی سەفەری تێروپڕی دەکرد. خۆ ئەگەر ملکیشم فرۆشتبایە وەک کە مەڕەکانم فرۆشت دەبوو چی کردم هەر بیکەم. بە عومری خۆم سەپانی پووش بووم. من لە باسی دەعوایەکە نەختێک ماوەی زەمانم بڕی بۆ ئەوەی دواتر بۆی نەگەڕێمەوە.

پاش دیدەنییەکەم لەگەڵ عەبدولکەریم گەڕامەوە بۆ کۆیێ لەوێوەش چووم بۆ ڕانیە. چی گوترابوو و کرابوو بە درێژی گێڕامەوە. بە عەباسی مامەنداغام گوت، لە پەنادانی کاوانیەکانت زەعیم پاکانەیەکی وەهای بۆ کردی بە خەیاڵدا نەدەهات. گوتی ئەوەی لە مەسەلەی ئەحمەداغاشی کرد لە بەغداوە بێ ئەوەی ئەحمەداغا خۆ بەدەستەوە بدات ئەوراقیان سووتاند (بە ڕاستی ئەوراقی دەعوای ئەحمەداغایان ئیعدام کرد کە ئیتر وەک نەبووبێ وەهای لێ هات) بۆ کەسی دیکەی نەکردووە. گوتی من خۆم ئەمری گرتنم بەسەرەوە بوو، مەلا مستەفا تکای بۆم کرد هەتا نەچوومە دیفاع ئەوراقیان دانەخستم.

هاتینە سەرباری چوونیان بۆ لای عەبدولکەریم قاسم کە چاوەڕێیانە. زۆر زۆر بەداخەوە و سەد جاران حەیف و مخابن عەباساغا عوزری هێنایەوە گوتی من پێم ناکرێ سەفەر بکەم وەکیلێکم دەنێرم. من پێم

دانەگرت لەسەر چوونی بۆ لای زەعیم چونکە یەکسەر زانیم لە لایەنێکەوە پێی گوتراوە نەچێتە بەغدا و ئەو لایەنەشی بەلاوە گرنگترە لە ڕەزامەندیی زەعیم وەیا لە چارەسەرکردنی گیروگرفتی برادەران و ناوچەکەشی. تا ئەو دەمە چ هێمایەک لە هیچ کەسێکەوە دەرنەکەوتبوو وەها ڕابگەیەنێ کە ناچێتە لای زەعیم. ئێمە کە کەوتینە سەر تێفکرین لە چارەی ئەو بێ پێوەندییەی سەرۆک عەشیرەتەکان لەگەڵ حکومەت ئەوپەڕی ئومێدمان بریتی بوو لە سەردانی موتەسەڕڕیفی سلێمانی، چ جایی ئەوەی بە خەیاڵی عەبدولکەریمدا بێین.

بە هەمە حاڵ لەو دەمەڕا کە عەباساغا ئەو قسەی درکاند من هەرچی گەشبینی هەبوو لێم بوو بە بەدبینی، بە تایبەتی چونکە لەو دیدەنییانەدا کە لەگەڵ زەعیم دەدوام چەندی موناسەبە هاتبێت هەر باسی دڵسۆزی و ئارەزوومەندەیی سەرۆکەکان بۆ زەعیم بووە، لە زەعیمیشەوە بەخێرهێنان و خۆشامەدی بووە، ئنجا ئێستاکە چۆناوچۆنی (انسحاب فنی) بکەین؟ چاکم لەبیر نییە لەو دەمەدا کە عەباساغا عوزری هێنایەوە من چیم گوت و خەڵقەکەش چی گوت بەڵام هەرچی گوترابێت لە منەوە هەر نەپسانی داوەمووی معاوییە بووە. دواتر هەر لەو سەفەرەدا ئەوانی دیکە تێیان گەیاندم کە ئامادەن بچن بۆ لای زەعیم با عەباساغاش لەگەڵ نەبێ بەڵام من مەسەلەم خستە مۆڵەتەوە بەڵکوو جۆرێکی دیکە دەبێ. ئەمەم لەگەڵ تێکڕایان بوو، لەگەڵ کەسی مەحرەم حەقیقەتی فکر و دەروونی خۆمم وەدەرنا.

من لەو باوەڕەدا بووم – کە ئێستاکەش هەر بە ڕاستی دەزانم – نەهاتنی عەباساغا بۆ لای زەعیم جگە لەوەی ڕیسەکەمان لێ دەکاتەوە خوری، زنجیرەی ئاڵقەکانی عەشایەریش کەرت دەکات و دەبێتە دوولایەنی وەیا دووبەرەکی. ئەو لایەنەی عەباساغای تێدا دەبێت چونکە مەرحەبای زەعیمی هەڵنەگرتۆتەوە بە کوردپەروەر و وەتەنی دادەندرێ، کەس نایێ حیسابی دوور و قووڵی ساڵ و دوو ساڵ و قەول و بڕیەی چەند مانگی دوایین لێک بداتەوە و بڵێ ئەی کۆمەڵەی عەباس دەبوو لەسەر قسەی خۆتان بن. لایەنەکەی دیکە بڵێت و نەڵێت بە دژی کورد و خزمەتکاری بەغدا دەژاندرێت، ئنجا بۆ گوزەران کردن یا دەبێ ڕۆژ لە ڕۆژ پتر خۆ بداتە پاڵ زەعیم و بەگژ لایەنی دیکەدا بێتەوە یان دەبێ بە شەرمەزارییەوە پاشگەز ببێتەوە لە زەعیم.

من هەوڵی ئەساسیم ئەوە بوو کە لە ڕێگەی گرووپە عەشیرەتێکی سەد هەزار کەسییەوە برادەریمان لەگەڵ بەغدا ببێتە هۆی نەپسانی پێوەندی لە نێوان بەغدا و کورددا چونکە نزیکە بڵێم کوێریش دەیدیت بەردەوام بوونی حاڵ و باری سیاسی – پاش تێکچوونی بەینی زەعیم و حیزب – لە کوردستاندا دەکێشێتەوە بۆ پێک کەوتنەوە و هەرا. لەم نوختەیە ئەوەندە دڵنیابووم هەتا ئەوەی کە دیدەنیی زەعیم تەگەرەی تێکەوت، بە باقر دجێلیم گوت ئەگەر پێت دەکرێ خۆت ڕزگار بکە چونکە ئەم وڵاتە حەسانەوەی تێدا نەما. باقر بۆی ڕێککەوت بوو بە وەزیری بەلەدیات.

لێرەدا پێویستە بۆ خوێنەری ڕوون بکەمەوە کە من لە کولانەی ڕەخنە لەخۆگرتنەوە بۆ ئەو ڕۆژانە دەچمەوە، لە پلەی یەکەمدا مەبەسەتم هاویشتنی تیشکێکە بۆ سەر هەڵس و کەین و بەینی حاڵ و باری ناوخۆیی کورد. چ بێگانەیەک نەهات سددیق بەگ بکوژێت وەیا جەریدەی حیزب بهاوێتە سەر ناحەزی لە

ئاست بزووتنەوەی عەشیرەتەکان بۆ چارەی ئەو کێشانەی لە چاکیی شەڕی چینایەتییەوە بۆیان مابۆوە.

لە لایەکی دیکەشەوە من کە گەشتی ژیانم خورد بکەمەوە لە پێشەوە ئەو رووداو و خەریک بوون و سەرێشەی کە دەرک زای ولاتەکەمە و دەستکردی هەڤاڵەکەمە و لەمپەری ڕێبازەکەمە دەبێتە مەرەکەبی نووسینم، دواتر دەگەمە نائاشنایەک کە هەر لە پێناو گرفت و ناگزووری و شێواویی ماڵ و حاڵی لەنگەر بەزیوم پێی دەگەم وەیا لێی دەپاڕێمەوە وەیا یەخەگیری دەبم. ئێمە ئەگەر فێڵ لە خۆمان نەکەین چ گلەییمان نییە لە کەسێک و لایەنێک و هەوەسبازێک وەیا خاوەن نیازێکی لە دەرەوەی جغزی کوردایەتی بە پێی تێگەییشتنی خۆی وەیا بۆ مەبەستێکی بە بەرژەوەندی دەزانێ وەیا لە ناحەزیی ڕووتەوە وەیا بە مزە و کرێ لەگەڵمان دڕدۆنگ و لێمان تاسپە.

لە ئاست بێگانەدا گلەیی کردن، بارتەقای بە سازی ئەو هەڵپەڕین، عەیب و شوورەیییە. من و تۆیەکی لەسەر سوودی کورد کۆنەبینەوە و یەخەگیری یەکتر ببین تا ئەوەی ئەگەر دوژمن بە پارەی کڕیبین لەوە بەدتر نەبین، چۆناوچۆنی گلەیی دەکەم لە شەریکەی نەوت وەیا شۆڤێنییەکی بێگانە وەیا سیاسەتێکی عەبدولکەریم بە چاکەی خۆی دایبنێت. من ئەگەر بەڵەدی سوودی کورد بم دەبێ بە پێی لوان و دەسەڵات خۆم لە نیشانەی تیری ئەوانە لابدەم و تا پێم بکرێ ڕێبازێکی مەسڵەتی بگرمە بەر کە لە سنووری خۆ پاراستندا ڕقی ڕق هەڵگرتوو بنیشێنمەوە نەک دوژمنی تازە بخەمە سەر هی کۆن کە دەزانم بە زەحمەت پێم دەکرێ لە چەنگاڵی ڕزگار ببم چ جایی پێی بوێرم.

بەر لە هەموو شتێک دەبێ خۆم بدزمەوە لەو نەزەریانەی بۆ حیسابی خۆی لەگەڵ خەڵقم بەشەڕ دەهێنێ و لەگەڵیشم شەریکی شەڕەکە نابێ. تیۆری (تناقض) خەفە بکەم لە نێوان کوردەکە خۆی چونکە تەناقوزی کورد لەگەڵ دوژمنانی کورد هێند خەست و خۆڵە لزووم نییە بۆ زێدە مەزە سددیق بەگی بۆ بکوژیت وەیا پژدەر و کۆیەی تێدا بەشەڕ بهێنیت وەیا عەمەلەی قورکێش لە ساحێب سواغ هار بکەیت.

عەبدولکەریم سیاسەتێکی دەگێڕا لە هەوەڵەوە، بە خەیاڵی خۆی، قەومییەکانی عەرەبی پێ پەککەوتە کرد. دوای ئەوان شیوعییەکانی خستە قەفەسەوە. بەدەم ئەم بەند و بەست کردنەوە دیمواکراسیشی خستە قالبەوە تا ئەوەی محەمەد حەدیدیش حیزبی خۆی پێچایەوە کە زانی سوود لە حیزبایەتیدا مرێندرا. نۆرەی ماڵ خاوێنکردنەوەی گەییشتە بزووتنەوەی قەومی کورد. منێکی تاکە کەس بە دەسەڵاتی زێدە کەمەوە کەوا بە ڕێکەوت وەیا لە ئاکامی وردبوونەوە و هەستی ئازادەوە فەلاکەتی ڕوو بە ڕوو بوونی کورد لەگەڵ هێزی دە ئەوەندەی خۆی ببینم هەر ئەوەندەم پێ دەکرا کە کردم لە یاریدەدانی عەشیرەتەکانی کورد بۆ یەکگرتن بە نیازی موراجەعەی حکومەت نەک یەخەگرتنی. دواتریش کە عەبدولکەریم بە دوایدا ناردم هەلم وەرگرت لەوەدا دەرگایەکی دۆستایەتی لە نێوان ئەو و عەشایری سێ چوار قەزای کورددا بکرێتەوە کە ئەگەر بە وەستایی و بێ سڵ کردن و گوماناوی بوون بتوانین تێوەی برۆین ڕەنگە عەبدولکەریم بێتە سەر باوەڕکردن بەوەی سەرشکێن کردنی کورد بێلزووم بێت خۆ ئەگەر لە ئاکامدا پرۆژەکە سەری نەگرت لە خۆم بەولاوە کەسی تێدا زەرەرمەند نابێت، شەڕ و هەرا و کوشتن و برینیش لە خۆوە دەستی هەموو کەس ماچ دەکات.

من کە دیتم عەبدولکەریم ڕێی نەدام بۆ دیدەنیی ئەو دوو برایە برۆم زۆر چاک دەمزانی چی لە دڵدایە و

به نیازی ملانێ و تێک ئالان خۆی دزییەوە لە کردنەوەی ئەو دەرگەیەی کە رووی بە لای ئاشتیدا بوو، بەڵام ئومێدێکم مابوو بەوەی کە ئەگەر ئەو سەرۆک عەشیرەتانە بە خۆیان و دۆستە بێ ئەژمارەکان لە تێکڕای عەشاییری کورد کە بەر لە ساڵێک پێکەوە ئەرزوحاڵیان ئیمزا کردبوو، ئومێدم هەبوو بەوەی ئاشت بوونەوەی عەبدولکەریم لەگەڵیاندا لەوانەیە دەرگای داخراوی دۆستایەتی بکاتەوە وەیا هەرنەبێ دەرگای شەڕ کە جارێ داخراوە بە داخراوی بمێنێتەوە هەتا خوا و ڕاستان، هەلێکی لەبار وەیا داخوازی ڕۆژگار وەها دەکات هێمنی و ئاشتی خۆی بسەپێنێ بەسەر هەمواندا.

به کورتی و کرمانجی من بۆ بەلاوەنانی شەڕم دادەبڕی بەڵام سێ شت دەستی منی بەند کردبوو. یەکیان ئەوە بوو کە هێزی سەربەخۆی خۆمم لە پشتەوە نەبوو، دەبوو بە هێزی برادەران بچمە سەر تەختەدامەی سیاسەتی عێراق بەوەندە هۆش و بژێوە عەقڵییەکەی کە هەمبوو. دووەمیان ئەوە بوو مامڵەتم لەگەڵ عەبدولکەریمێک بوو کە وەک سەرامەدێکی جیهانی سێیەم باوەڕی بە (أوحدیە) و شێوە پێغەمبەرایەتییەکی خۆی هەبوو. ئیتر چەند بە زەحمەت دێتە سەر ئەو باوەڕەی کە مەزنایەتی و گەشەداری و ناو و شۆرەت و شەخسییەتی بن نوای بێهەرای خۆشی و ئاشتی، مرۆڤانەتر و سوودبەخشتر و بەردەوامتر و بەلەزەتتریشە لەو نەڕەنەڕەی بەدوای «سحقناهم شذر مذر» دا دێت. سێیەمیان ئەوە بوو کە دڵ و دەروونی پڕ گومانی سیاسەتمەداران لە کوردستانەکەی خۆماندا (و هی هەموو جیهانی سێیەم) هەرگیزاوهەرگیز نەیدەویست وەیا نەیدەتوانی باوەڕی خۆی بە دڵسۆزی و نییەت پاکی و بەرژەوەندبینی و کوردپەرستیی یەکێکی وەکوو من دەرببڕێت کە لە ڕێچکۆڵەی تایبەت بە خۆی هەنگاو هەڵدێنێت.

لە نموونەدا دەڵێم، چەندێکی ویستم عەباسی مامەنداغا بێتە سەر ئەو قەناعەتە کە من لە بەرژەوەندی کوردایەتیدا فەرقی خاڵەکانم لەگەڵ ئەو و سەرۆکێکی دیکەش ناکەم بێسوود بوو، چونکە ئەگەر لە دڵدا ئەو باوەڕەشی هەبووبێت قەت حەزی نەدەکرد هەنگاوێکی وەها زلی ڕێک کەوتن لەگەڵ عەبدولکەریمدا بە هۆی منەوە بێت نەکا خاڵەکانم لە ئاکامدا لە خۆی بە پێش بکەونەوە. نەک هەر عەباس بگرە زوربەی هەرە زۆری ئەو سیاسەتمەدارانەی کورد کە ناو و مەرکەزێکیان هەبوو تێشکانی گشتییان بەلاوە کەمتر تاڵ بوو لەوەی قارەمانەتی!! لە کوردەواریدا بۆ کەسێک بێت کە بە هی خۆیانی نازانن تا ئەوەی لەم بابەتەی پێ داگرتن لەسەر مافی نوێنەرایەتیی کورد نووسینی بەداک و بابیشم خوێندۆتەوە.

ئەم مافە تا ڕادەیەک دەشێ ڕەوا بێت بەوەدا کە کەسێک یاخود لایەنێک ڕێبازی خۆی بە ڕاست بزانێ بۆ سوودی میللەتەکەی بەڵام کە هات و گەیشتە ڕەفزکردنی سوودی گشتییەکی لە خودی خۆیەوە، واتە لەو کەسە و ئەو لایەنەوە، نەکەوتبێتەوە لە نیشتیمانپەروەری و گەلپەروەری دەردەچێت و دەبێتە خۆپەروەری. موناسیبی جێگەیە بڵێم، دوای دەرچوونی ئەو گوتارەم کە لە تەمووزی ١٩٦٠ لە (الحریة) بڵاوکرایەوە ڕەخنەی بەهێزی تێدا بوو لە خەتی مارکسایەتیی ناو ڕابەرایەتیی پارتەکەمان، لە گەلێک لاوە هەوڵ درا من حیزبێکی سەربەخۆ دانێم بەڵام من لە هەمان گوتاردا دەرم بڕیبوو کە بێهێز کردنی حیزب لە هەر کەسێکەوە بێت گوناهێکی بێبەخشینە. من کە بڵێم هەبوونی کەرتێکی چەپ لە کوردستاندا چونکە بزووتنەوەی کوردی دابەش دەکات کارێکی ناجایەزە چۆن دێم برێک لەو بزووتنەوەیە دادەبڕم.

ئەگەر زوربەی کورد بە دوامدا هاتبایە تا ئەوەی لە واتای کەرت کردنی دەرچووبایە جێی خۆی بوو باوەڕکردنم بە ڕاست بوونی ڕێبازەکەم حیزبێکی تازەی پێ دانابمایە کە ئەوسا نەک من، بەڵکوو کەمایەتییەکەی کە لەگەڵمدا نابێ، دەبێتە دابەشکەر و هەڵبڕەوە.

باوەڕت هەبێ کە دەڵێم، شتی ئەوتۆیی لە وەهم و خەیاڵیشدا نەڕسکا و نەگوورا ئەگەر بە ڕاست و دروستیش کەوتبایە ناو لەپی دەستمەوە دیسان دەمدایەوە ئەو لایەنەی کە شەرعییەتی بزووتنەوەی کوردایەتی میراتی خۆیان بوو بە مەرجێک بۆ تاکە ئامانجی کوردایەتی قاڵ بوونایە. من خۆم دەناسم بەرپرس بوونی شتی گەورەم پێ هەڵناگیرێ چونکە ناتوانم خەڵق بۆ ئاستەنگان هەڵدێرم کە دەزانین سیاسەتی ئەم جیهانەی سێیەمە نزیکە بریتی بێ لە خەڵق بە فەنادان، دەنا هیچ ئامانجێک لەوانە نابێت بەرەو پێک هاتن بێت. ئەم تەرزە بیرکردنەوە و ئاکار و ڕەفتارە لە منەوە بەقەد ڕۆژی چێشتەنگاوان ئاشکرایە بەلام عەرەب گوتەنی «تعال فهم حجي احمد اغا».

دوور مەڕۆ، هەر لەم ڕۆژەی ئێستاکەماندا پاش ئەوەی کە مەعلوومی هەموو دوور و نزیکێکە کە بە پێی عەیارەی نیسبی لە خۆم دەستبەتاڵتر پەیدا نابێ و کەسیش لە من پتر بۆ سوودی گشتی بە سەراحەت نەدواوە، ئاخۆ چەند کەس لەوانەی جووتێکیان لە سیاسەت دەگەڕێ زمانی چاکم لێ دەگێڕن؟ جارێ «لسان الکرد» نەکەوتبوە بازاڕی فرۆشتن، هەر کوردەکە، تۆمەتی بۆ هەڵبەست و ئیخبارییەی لێ گەیاندە حکومەت و بۆ ماوەیەک وەستێندرا. ئەمە بە نموونەیەکی بچووک باس دەکەم لە زنجیرەیەکی بەردەوام و بێپسانەوەی کاری ئەوتۆیی کە هێندێکیان مەرگی پێوە بوو. «اللهم اهد قومي انهم لا یعقلون!!». بەلام با حاجی قادر گوتەنی:

بەسە ئەی خامە با ئەم باسە پەی بێ
وەرە سەر باسەکی وا فائیدەی بێ

بچمەوە بۆ لای ڕچەی گەشتەکەم. لەو مانگانەی پاش هەرای شەواف لە ناسیاوانم عیززەددینی مەلا ئەفەندی و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی‹٤٧› بەینێک گیران و بەردران. کاکە حەمەی خانەقا لە گەرمەی تێک هاویشتنی ١٩٥٩ خۆی دزییەوە و بە پژدەردا بۆ دەرەوەی وڵات ڕۆیی. دوای دامرکانی فرکەی دەماران و کەرخ بوونی نەڕەنەڕی بمرێ نەژی کاکە حەمە‹٤٨› هاتەوە وڵات. با ئەو شایەدییەی لێ بگێڕمەوە، دەیگوت ئەو پیاوەتی و خزمەتگوزاری لە پژدەرییەکانم دیت هی سەردەمی سوارچاکیی ئەورووپای کۆن بوو، هەر ئەوانن بەڕاستی گیانی عەشیرەتییان تێدا مابێت. لەبیرەوەرییەکانی ڕۆژانی مێوانەتیی خۆی لای پیرۆتاغای حاجی ڕەسواغا، لە مەرگە، قسە خۆشەکانی خاڵ سەلیمی دۆمی دەگێڕایەوە کە پیاوێکی ڕوح سووکی قەدرزانی مەجلیس ئارا و زۆریش بە حورمەت بوو لای پژدەرییەکان، چەندێکی منیش دیتبێتم شیرنایی سوحبەتی ئەوم چێشتووە. لە بەراورددا ئەم خاڵ سەلیمە و حاجی سەلیمە کوردی کۆیێ کە دۆستی غەفوورییەکان بوو لە یەکدییان دەکرد بەلام هەریەکەیان تامێکی خۆی دەدایەوە.

مامۆستا ساڵح ڕوشدی کوردێکی دڵگەرم و مەیلی وەلای چەپدا بوو، لە شەقلاوە بووبوو بە نائیب حاکم، لە وێڕا ئەمری گرتنی چەندەها ناوداری کوردی دەرکرد کەوا نەک لە دەسەلاتی خۆی بە دەر و لە

سەلاحیەتی دادگای شەقلاوەش بەدەر بوون بەڵکوو لە دەرەوەی هەموو لیوای هەولێریش بوون. هێندێکیان دەستی چیا و دەشت و دەریان گرت، هێندێکیشیان گیران و بردنی بۆ بەندیخانەی شەقلاوە. خاڵە خدرم بڕیاری گیرانی دەرچوو، وەڵامی بۆ ناردم چ بکات گوتم بە دڵی خۆی بکات چونکە بە من ڕزگار ناکرێت. ناچار چووە شاخ.

جارێکیان ساڵح ڕوشدی لە بەغدا دەگەڕێتەوە هەر بە ڕێوە بڕیاری گرتنی قایمقامی دەڵتاوە دەردەچوێنێت. لەمیاندا دووچاری کێشە هات. نازانم لە دواییدا چۆناوچۆنی لە کۆڵ خەڵق بۆوە. ئاکامی دڵگەرمی و تیژڕۆییەکەی ئەوە بوو بۆ حیجاز و لە پەنا دەسەڵاتی ڕێجیمی شایەتی و لە سێبەری مەرقەدی پێغەمبەر خۆی حەساندەوە، تێروتەسەڵ نە بای پێدا هاتەووە و نە باران، لێی پیرۆز بێ. موشکیلە ئەوەبوو بۆ کەسێکی لە ترسی ڕوحی خۆی دەستی چیای بگرتایە دەبووە خائینی شۆڕش، هەتا دەفتەریشی دەخوێندرایەوە لەوانەبوو کەوڵی بچێتە دەباغخانە. کوردی گوتەنی عەینەل مەترەق (واتە: أين المفر)؟

پاش ئەوەی مەعلوومم کرد ئومێد لەو عەشیرەتانە بۆ لایەنی چارەسەرکردنی گیروگرفتی ناوچەکەش بڕا، مەگەر لە کەلێنێکەوە شتی ئەوتۆ سەر هەڵبدات لە حیساباندا نەبێ، مایەوە خۆ وەخراندن و مۆڵەت بە خۆ دان ببێتە عوزری نەچوونی سەرۆکەکان بۆ لای زەعیم. لەو بەینانەدا حەزم نەدەکرد بچمە بەغدا چونکە ناڕاحەت دەبووم بە دەست بێعوزرییەوە. حکومەت بەردەوام بوو لەسەر ناحەزییەکەی خۆی بەرانبەر حیزب، تۆمەتی کوشتنی سددیق بەگ وەپاڵ ئیبراهیم ئەحمەد درا کە ڕۆژنامەش، وابزانم، بە ناوی ئەوەوە دەردەچوو، ئەویش خۆی شاردەوە و ڕۆژنامەش داخرا. ئەندامە چالاکەکان یەک یەک ئەمری گرتنیان دەدەرچوو بەڵام بەر لە گرتنیان خەبەریان دەگەییشتێ و بۆی دەرباز دەبوون بەرەو کوردستان. وا دەزانم عەبدولکەریم پێی خۆش بوو هەموویان بچنەوە کوردستان تاکوو بە کۆڵەمستێک پاکیان بکاتەوە، بەڵگەی گەورەش ئەوەیە کە بەر لە چەند مانگێک مەلا مستەفا ئیزنی لێ خواست بچێتەوە ناوچەی خۆی ڕێی دایێ، خۆ دەیتوانی بە بەهانەیەک لە بەغدای گل بداتەوە.

عەبدولکەریم پێی خۆش بوو لە شکڵی قارەمانی سەر شانۆ چارەی کوردایەتی بکات. زۆر بە سەیری ناوی گەنمی کوردی (الحنطة الكردية) گۆڕا بە (حنطة الشمال). ڕەشید عارف گوتی: «ئەدی (فجل كركوك) چ لێ دەکات؟» پاسەوانی هەولێر عەگالیان لەسەر نرا. تۆ سەیری ئەم بەشەرە بکە، لە لایەکەوە عەبدولکەریم دوژمنایەتیی جەمال عەبدولناسر و بزووتنەوەی (وحدوي) دەکات لە لایەکیشەوە عەگال دەخاتە سەروکەللەی چەند پاسەوانێکەوە، تەرازووی وەها لەنگ بە خەونیش دروست نابێ.

کە بۆ موراجەعەی دەعوای قوتابییەکان دەچوومە بەغدا سەری لیوا عەبدیم دەدا. کابرا هەتا بڵێی حەزی بە هێمنی دەکرد بەڵام هیچی لە دەستدا نەبوو. لە سەری زمانییەوە و نابەدڵ پشتگیریی لە سیاسەتی عەبدولکەریم دەکرد لە دڵیشدا دەمزانی، هەست بە چی دەکات. هەرچەند بایی سەری دەرزی خوایشتی خۆم نەبوو، بە ناچاری دەبوومە ڕجاکاری دۆست وەیا ئەوەی پەنای بۆم دەهێنا. محەمەدی شێخ ڕەشید کە ئەحمەداغای لە دەستان هەڵاتبوو کاتی تەرفیعی نزیک بووبۆوە ئەمما ناوی نەخرابووە لیستەی تەرفیعەوە. خۆی زۆر شەرمن بوو، ساڵح خۆشناو هاتە لام و مەسەلەی باس کرد. بە لیوا عەبدیم

گوت (الأحسان بالتمام) مادەم ئەوراقی ئەحمەداغاشتان سووتاندوە و بە نەبوونتان داناوە – تا ئەوەی ئەحمەداغا هاتبووە لای زۆریشی ڕێز لێ نابوو– محەمەدی شێخ ڕەشیدی بێتاوان بۆچی سزا بدرێت؟ بێ سێ و دوو ئەمری دا کە تەرفیعی پێ بکرێت.

هەر لە سەروبەری گرتنی ئەندامەکانی حیزب بوو میرزای حاجی کەریم کە موعاوین تەسویە بوو لە هەولێر دوور خرایەوە بۆ ڕەمادی. بە لیوا عەبدیم گوت میرزا برادەرمە هەتا بشلێی بە لای سەلامەتیدایە باوەڕناکەم لە ئەخباری درۆ بەولاوە هیچی دیکە هەبێ. گوتی دەڵێن ئەندامی حیزبە. گوتم من نازانم ئەندامە یان نا ئەمما ئەگەر ڕاست بێ ئەندامە، دەبوو هیواداربن ئەندامی هەموو حیزبێک وەکوو میرزا بەرژەوەند بین بێت. خۆ حیزبایەتی بەکەس ناسرێتەوە. دەرحاڵ ئەمری دەرکرد کە میرزا بچێتەوە بۆ سەر وەزیفەکەی بەڵام هەوەڵ جار هێنابوویە لای خۆی و زۆری بەخێر هێنابوو، عوزر خوازیشی لێ کردبوو کە لە نەشارەزاییەوە دوورخرابۆوە گوتبووشی فلانەکەس تۆی بە من ناساند.

میرزا هاتە لام لە ئۆتێل. گوتی ئەوەندەم پێ خۆش بوو کە لە حزووری کەمالی عوسماناغا لیوا عەبدی گوتی تۆ هۆی ڕزگاربوونمی. میرزا مرۆیەکی دڵ هۆشیار و ڕێز لە خۆناو بوو، تەنانەت کە دوور خرایەوە کەسی ڕانەسپاردە لام ڕجای بۆ بکەم.

گەیشتینە سەرەتای هاوینی ١٩٦١، پێشتر بە هەندێ کاربەدەستی وەکوو وەزیری زیراعەتم گوتبوو، بە مەسڵەحەتی دەزانم ئیسلاحی زیراعی لەو ناوچانەی شاخاوی بۆ ماوەی ساڵێک بوەستێندرێ، لەوەشدا ئەوپەڕی ئیمکانی بەلاوە نانی تێک بەربوونی عەشایر و حکومەتم ڕەچاو کردبوو، چونکە دەمزانی ئەو سەرۆکانە بە ئاسانی ناسەلمێنن چی مڵکی هەیانە ببێتە ماڵی حکومەت، قایمقام و موتەسەڕیف و مدیر ناحیەش بە ئارەزۆی خۆیان بەم و بەوی بدەن، سەرۆکەکانیش لە مەزنایەتی دابەزن بۆ لە برسان مردن. قسەکەی من هەڵنەگیرایەوە. لە قەزاکان لیژنە دەرچوون بۆ تەخمینی بەرهەمی کشتوکاڵ. لە دەشتی کۆیێ کە لە لایەن مدیر ناحیەی تەقتەقەوە دەقرسا مەحموودی کاکە زیاد، بێ پرسی باوکی، لیژنەی ڕاونا بە ریسوایی بۆ تەقتەقی گێڕایەوە، خۆیشی بە تاقمێک چەکدارەوە دەستی چیای گرت.

من لە بەغدا بووم باسەکەم زانی و بیستمەوە پژدەر و ڕانیەش پشتگیری لەو گەنجە دەکەن و سەرلەبەری ناوچە خەریکی خۆ تەیار کردن و ریز ڕێک خستنە. ئەگەر بڵێم ئەو هەڵگەڕانەوەیە لە حکومەت ڕەنجاندمی هەموو قسەکەم ڕاست دەرناچێت. خۆویستی لە منەوە کە بنیادەمم و بە درەنگەوە دەبمە ئەبوو زەرری غەفاری لێی خۆش هێنام کە بۆ کاربەدەستانی حکومەت ئاشکرا بوو چی پێشبینی لە منەوە کرابوو دەربارەی وەزعی نەفسی و ڕامیاری و ئابووری ئەو ناوچەیە بە ڕاست دەرچوو. لێرەدا جێی خۆیەتی پێشدەستی بکەم و بڵێم دواتر کە بە ناچاری لیژنەکان وەستێندران وەزیری زیراعەت تەلەفۆنی بۆ کردم و گوتی، وەک تۆ پێشنیازت کردبوو ساڵێکمان ئیسلاح زیراعی لەو ناوچانە ڕاگرت. پێم گوتەوە (بعد خراب البصرە) تازە چ تامی ما؟ من حکومەت بـم لە شەرمی ئابرووچوون پێ دادەگرم لەسەر ڕاپەڕاندنی قانوونەکە.

ئەمە لە لایەن حەزی نەفسەوە بەڵام لێکدانەوەی هۆش و ژیری شتێکی دیکە دەڵێت. زۆر بە سەیری

خەڵقی سەر بە حیزبەکەمان و عەشیرەتەکانیش وەهایان بردبووە مێشکی خۆیان کە عەبدولکەریم ناتوانێ فەوجێک عەسکەر ببزێوێت و هیچی پێ ناکرێت. قسەکەش یەکجار منداڵانە بوو بەڵام هەتا لە ئاکامی تەجرەبەی تاڵ و تفت و خوێناوییەوە و بە ماڵ کاولی و کۆست کەوتن، چرووکیی قسەکە دەرنەکەوێت هەر بەڕاست دەڕۆییشت، ئنجا ئەگەر هێزێکی غەیبی دەستی قودرەتی کردبایە مانیعی شەڕ هەر دەگوترا عەبدولکەریم هیچی پێ نەدەکرا. قسەی ئەوتۆیی وەک کە لە پێشەوە ڕاست نەبوونی بە ئیسپات ناگات دوای ماڵ کاول بوونیش کەس هەوەسی ئەوەی نامێنێ بە دوای کڵاوی بابردوو بکەوێت. ئەمە دەڵێم و دەشزانم و دەشمزانی عەبدولکەریم خەریکی پلانی خۆیەتی بەڵام هەتا لە تواناما بووبایە، بە ئومێدی مەوهوومیش بێ، دواخستنی شەڕم بە چاک دەزانی بەڵکوو...

نە من داوای دیتنی عەبدولکەریمم کرد نە ئەویش ویستی بمبینێ. لەگەڵ (محسن رفيعي) کە مدير ئیستیخبارات بوو قسەم کرد چوومە لای لیوا عەبدی. تا ئەو دەمە بە چاکی دەرکەوتبوو کۆیە و ڕانیە و قەڵادزە دژی ئەو ئیسلاحی زیراعییە یەک دەنگ و یەک ڕان و لەسەر بەرهەڵستی کردنی سوورن. وتووێژمان دۆستانە بوو، بە سەرڕاحەت گوتم، یەک دڵۆپ خوێن لە بەیندا بڕژێ کەلەبەرێک پەیدا دەبێ پڕ ناکرێتەوە. بۆ پتەوتر کردنی هەڵوەستی خۆم هێمام بۆ پێشنیازی وەخراندنی ئیسلاح زیراعی ئەو ناوچانەم کرد کە بە داخەوە پشتگوێ خرا، گوتم ئەگەر حکومەت ڕازییە بێهەرا ئەم کێشەیە چار بکرێت من لە خۆم ڕادەبینم بتوانم چاری بکەم. گوتی فلانەکەس بڕوات هەبێ هەتا لە ئیمکاندا بێ حەز دەکەین بە خۆشی و برایەتی مەسەلە چار بکرێت. گوتم مەرجی ئەساسیم ئەوەیە کەوا نە ئیدارەی هەولێر نە سلێمانی و نە قائد فرقەی کەرکووک تەدەخول نەکەن هەتا لایەک بە لایەک دەبێ، یان چارەی دۆستانە یان ئەوەی خۆتان دەیزانن. لیوا عەبدی بێوەخران هەولێر و سلێمانی و فیرقەی کەرکووکی تێگەیاند کە دەخلیان بەسەر ئەو وەزعەوە نەبێت و فلانە کەس چی بیەوێ وەها بکرێت.

بە لیوا عەبدیم گوت، من تەنها ملازم عەبدولقادر زیاد (ضابط احتياط) بوو لە (دفاع) کە برای مەحموودی کاکەزیادە بە یارمەتیدەر قبوڵ دەکەم. گوتی بۆچی کەسی دیکە بە تەما بووە تێکەڵ بەم ئیشە بێت؟ من ناوی کەسم نەهێنا بەڵام دەمزانی کەمالی عوسماناغا کە خۆی بە بەرپرسی کاروباری کوردەواری دەزانی لای عەبدولکەریم بە تەما بوو لەگەڵم بێت. ڕاستییەکەی لە لای منەوە هیچ بەرهەڵستی نەبوو لە هاتنی، بگرە پێشم خۆش بوو لەگەڵمدا بێت چونکە ڕێک کەوتنێکی کە خۆی هاتوچۆی تێدا کردبێت پتر جێی پەرۆشی دەبێت و بە چاکە لێی دەدوێت لای عەبدولکەریم . ئەوەی منی ناچار کرد بۆ دەربڕینی ئەو تێبینییە، شتێک بوو ئەگەر پشت گوێم خستبایە ڕێک کەوتن دەبووە نامومکین چونکە عەباسی مامەنداغا جارێکیان بە مەجلیس پێی گوتم هەر شتێکی کەمالی عوسماناغای تێدا بێت منی تێدا نیم. چ مەوداش نەبوو ئەو شتانە لەو ڕۆژەدا خورد بکەمەوە و دڵی کەمالی پێ بدەمەوە.

دەمەو عەسرێک من و قادری کاکە زیاد و شێخ فاتیحی خاڵە سەدر بەرەو کەرکووک بەغدامان بەجێ هێشت. پاش دەڵتاوە سایەقەکە ڕێی هەڵە کرد بەرەو (بلد) ڕۆیی. شەو داهات هەر دەڕۆیشتین، سایەقەکەشمان دەیگوت ئەم ڕێگایە وەک بەری دەستی خۆم شارەزام. لە پڕ ئۆتۆمۆبیلمان ڕاوەستا، تومەز بۆڕیەی بەنزینی بەرهەڵبووبوو هەتا ئیشکایی هات لێی ڕژابوو. گەڕاینەوە بە پێیان بۆ لای

خەرمانە دەغلێکی پێیدا تێپەڕیبووین بەڵکوو ئاوێکی لا دەخۆینەوە. نە ئاو نە نان نە نوێن هیچی لا نەبوو توومەز وەکوو مارمێلکە دەژیا ڕەنگە لە برسییاتیدا گوڵە دەغڵی گڵۆفتبێ و دەنکەکانی خواردبێ.. لۆرییەکی شفتی هەڵگر هات هەڵی گرتین بۆ دەڵتاوە. خاوەنەکەی گەنجێکی باقووبەیی بوو تا بڵێی مەرد، لە دەڵتاوە مەسرەفی چایەخانەی دا و زۆری ئیلحاح کرد شەو لێی مێوان بین بەڵام عوزری نەتوانینمان هێنایەوە.

لە ئۆتێلێک ڕامانبوارد هەر هەندە لە بارەی خاوێنییەوە دەڵێم، سبەینێ بۆیە بێزم هات قۆندەرەم بە چەرچەفی سەر قەریۆلەکەی بسڕمەوە چونکە بە شەو لە سەری پاڵ کەوتبووم. تەپۆی ئەوەندە زل و زۆری هەبوو نەیدەهێشت خەومان لێ بکەوێ. سبەینێ سایەقەکە چاری ئۆتۆمۆبیلەکەی کرد و بەڕێ کەوتین. لە کۆیێ بیستم لەشکری پژدەر گەیشتۆتە بەر دەربەند. پێش ئەوەی مەحموداغا ببینم بێوەستان چوومە لای جەماعەت لە ڕانیە و قەڵادزە. تێم گەیاندن کە لیوا عەبدی دەسەڵاتی پێ داوم چارەی مەسەلەکە بکەم. لێم داواکردن هەموو بزووتنەوەیەک ڕابگرن. سەردانی قەڵادزە و شێخ حەسەنی حاجی سەید و هەندێک لە ئاغاکانم کرد ئەوانیش پێیان خۆش بوو. بەشێکی لەشکری پژدەر تا بۆسکێن هاتبوو، تاقمی عەباساغا و سمایلاغا و ئەنوەر بەگیش ئامادە بوون. ڕاستییەکەی لێم نەپرسین لەشکرەکەیان بۆ کوێ و بۆ چییە. بە دیار خەبەرێکی بۆیان دەنێرمەوە خێرا گەڕامەوە کۆیێ. وەڵامم بۆ مەحموداغا نارد کە دەمەوێ ببینم، وەڵامی موافەقەی ناردەوە بۆم.

سبەینێ من و عەبدولقادر چووین لە دوورایی دوو سەعاتە ڕێگایەکی سواری، لە بناری شاخ دیدەنیی یەکترمان کرد. پێم گوت فلانکەس هەتا ئەم سەعاتە کارێکی کردووتە بەرژەوەندی پێوەیە، بەدڵیش حەزم کرد لە مەیدانی عەشیرەتگەری تۆش کە کۆییت ناو و شۆرەتی سەرۆکەکانی ڕانیە و پژدەرت هەبێ. ئەم بزووتنەوەیەت لەم ڕووەوە کاری خۆی کردوە. بەڵام چی دیکەی بە دوادا بێت بەرژەوەندی تێدا نابێت. لە هەموو ڕوویەکەوە وەزعم بۆ ڕوون کردەوە. وەڵامی دامەوە گوتی چ بە چاک دەزانی بە قسەت دەکەم بەڵام وەها مەکە زمان کورت دەربێم لای هاوپەیمانەکانم. لەم لایەنە متمانەم پێ دا و گەڕامەوە کۆیێ.

خەبەرم دایە گرووپی ڕانیە، جێگایەک دیاری بکەن لێی کۆ ببینەوە بۆ وتووێژ و مەسڵەحەت لێ کردن. گردجانیان ڕەچاو کرد کە ماڵی سمایلی سواراغای لێ بوو بۆ کۆبوونەوە. لە ئێوارەیەکی دیاریکراودا، کە چوومە دیوەخانی سمایلاغا هەرچی بەردەر و پژدەر هەیە کۆبوونەوە، ئەندامانی لیژنەی کۆیە و ڕانیە و نازانم کوێش هەمووی حازر بوون. بە نان خواردنەوە هەتا دوای سەعات ١٢ی نیوەشەو خەریکی قسە و بەرژەوەند دۆزی و گیروگرفتی هەمە چەشنەی ناوچەکە و بەولاتریشەوە بووین. لیژنەکان پێیان خۆش نەبوو ڕێک کەوتن هەبێ بەڵام بێدەنگ بوون. لە ئاکامدا هەرچی سوێندخۆر بوون پەسەندی تەجرەبەی ڕێککەوتنیان کرد. بڕیاریش درا مەحموداغا هەر ئەو شەوە لەگەڵ مندا بێتەوە کۆیێ و سبەینێ بچێتە لای قایمقام کە ئیتر ئەسەرێکی ڕاونانی لیژنەی مدیر ناحیەی تەقتەق نەمێنێ. بڵاوەی لێ کرا بەو ئومێدەی کە من دوای چوونم بۆ بەغدا و ئاکامی دیدەنیم لەگەڵ لیوا عەبدی خەبەری چەند و چۆنییان پێ بگەیەنم.

سبەینێ لەسەر وەعدە بە قەڵەباڵغی چووین بۆ لای قایمقام. من هەرچەند دڵنیا بووم لەوەی حکومەت

نیازێکی نهێنی نییە مەترسیی لێ بکەم، قایمقامیش، (رعد مشحن الحردان)، لە بنەماڵەی عەشیرەتی و برابچکۆڵەی (محمد مشحن الحردان)یش بوو کە بەیەکەوە هەواڵی حقوق و نیابەتیش بووین لەگەڵ ئەمەشدا هەمووم تێگەیاندن کە سەر و دەمانچە لە بن جلکیان ببەستن تا ئەگەر نیازێکی گوماناوییان بەدی کرد لە حکومەت دەست نەپارێزن. قایمقام لەحەدبەدەر بەخێری هێنایـن، زۆری نەبرد موتەسەڕڕیف بەدرەددین عەلی تەلەفۆنی لەگەڵدا کردم گوتی حەز دەکەم ئەم جوامێرە ببینم تەنها بۆ دیتن هیچ نیازێکی دیکەم نییە. پێم گوت، خۆت دەزانی لە بەغداوە بە چ مەرجێک من بەرپرسیاری ئەم ئیشە بووم، سوێندی بە ناموسی خوارد کە دڵ لە دڵێ نەدەم. بۆ سبەینێ لەگەڵ مەحموود چووینە هەولێر، یەکسەر ڕێیان بۆ چۆڵ کردین تا ژووری موتەسەڕڕیف. بەینێک لای ماینەوە بە وەعدەی خۆی وەفای کرد و تەنها دیتنی مەحموودی مەبەست بوو. وەهام لەبیرە کە گەڕابێتمەوە کۆیێ ئنجا چووبێتمە بەغدا.

بەرەی چەپ لە کۆیێ، وەکوو لیژنەکانی پارتیی ئەو ناوە، حەزیان لەو ڕێککەوتنە نەکرد چونکە بە تەما بوون تێکچوونی عەبدولکەریم لەگەڵ بەرەی قەومی ناچاری بکات بە ئاشت بوونەوە لەگەڵ ئەواندا. دواتر دەرکەوت ئەم ئومێدەیان بێجێ بوو.

لە بەغدا بێوەخران چوومە لای لیوا عەبدی، خوێنەر باوەڕی هەبێ کە ئەم پیاوە لەو مەسڵەتییە وەکوو گوڵ گەشابۆوە، پڕ بە دڵ شکرانە بژێریی خوای دەکرد لەسەر ڕەوینەوەی تەگەرەی وەها زل. هەموو موشکیلەکانی ئەو ناوەم بۆ باس کرد بۆ هەمووشی چارەی ئاسان هەبوو. چەند ڕۆژێک خەریک بووین بزانین سەرجەم ئەم گیروگرفتانە چەندی مەسرەف پێویستە و چۆناوچۆنی سەغڵەتیی ژێر ئاو بوونی زەوی و زاری دەوری گۆمی دوکان چارە بکرێت. بە حیسابێکی دڵ فەراحانە مەسرەفی بە پەلە لە نیو ملیۆنی تێنەدەپەڕاند، گەلێک موشکیلەش لە بنەڕەتدا پارەی لزووم نەبوو وەک فەحسی تووتن کە غەدری تێدا نەکرێ وەیا تەعدیلی قانوونی تەسوییە بۆ سەر باری جارانی وەیا بە هەند هەڵگرتنی خوێندن و سەقافەتی کوردی. بە دوا ئەمانەدا خێرایی کردن لە تەعویزی ئاوایییەکانی دوو گۆمی دوکان و دەربەندیخان کە شتێک بوو بە ئەستۆی حکومەتەوە بوو بێ ئەوەی لزووم بکات بە نووکە چەقۆ بیری بخەیتەوە.

نوختەی هەرە گرنگ کە هەنگاوی قۆناغی پاش ڕێک کەوتنەوە بوو بریتی بوو لە بەرتەرەف کردنی ناکۆکیی نێوان حکومەت و نوێنەرانی کوردایەتی. لەمیاندا پشووی درێژتر گەرەک بوو، چەندێکی ناویشیم دەبرد لیوا عەبدی دەیگوت (بتیسیر الله) ئەم تەگەرەیەش بە خۆشی چار دەکرێت. گەشە گەشە و خۆشی خۆشیی لیوا عەبدی لە کاردا بوو، هەردووکمان سەرگەرمی (حساب الفرح)ی ئاشتی و هێمنی بووین، قەزای ناگەهان لە حەشارگەی خۆیدا خەریکی بڕیارێک بوو دژی هەموو گەشبینیەکانمان. لەپڕ بێ ئەوەی لایەنی لیوا عەبدی و محسن ڕفێعی ئاگادار بن عەبدولکەریم فەرمانی گرتنی هەموو سەرۆک عەشیرەتەکانی دا. عەبدی بە پەلە بوو لە هاتنی مەحموود بۆ لای، من مۆڵەتم دەخواست تا لەو حیسابانەی بەردەستمان دەبینەوە، تومەز عەبدولکەریم بێ ئەوەی خۆی لە ئیشی لیوا عەبدی هەڵقوتێنێ لێکدانەوەی خۆی دەکرد.

من نازانم و نەمزانی چ پرووشکێک بوو قاوی سەبیلی هەڵکرد، بەڵام دڵنیام لەوەی کەمالی عوسماناغا

دەستی هەبوو لە تیژ کردنەوەی چەرخی چەخماخی سەبیل هەڵکردنەکە. دەزانم بە ئاسانی ناچێتە دڵانەوە بڕیاری وەها گرنگ و پەیوەست بە چارەنووسی وڵاتێکەوە بە لێک خشاندنی دوو چیلکەی ناو دەستی کەمالەوە پرووشکی سووتێنەری لێ هەڵبەزێتەوە بۆ گەلە خەرمانی وڵاتێکی وەک عێراق. قەتیش ناڵێم تۆی بڕیارەکە بە دەستی کەمال تێچێنی دەروونی عەبدولکەریم کرا. بەڵام دەبێ بزانین عەبدولکەریم مرۆیەکی بابەت «هەوایی» بوو. لە سێ ساڵی ڕابوردوودا گەلێک هەڵوەست و پۆزی کە وەریدەگرت ڕەنگی تۆخمی شانۆگەرییان پێوە دیار بوو کە حاڵەتێکە لەسەر بنگەی باری دەروون هەڵدەستێ نەک بەرژەوەند و لێکدانەوەی قووڵ. پیاوی وەها لەوانەیە بە قسەیەکی ناخۆش بڕیارێکی گرنگ بدات یان لە بڕیارەکە دابەزێت.

لێرەدا دیسانەوە پێشدەستی دەکەم بۆ ڕوون کردنەوەی پایەی کەمال لای عەبدولکەریم. پاش نەمانی عەبدولکەریم بە چەند ساڵێک لەگەڵ (محسن رفيعي) چووینە ئەحواڵپرسیی لیوا عەبدی لە خەستەخانەیەکی بەغدا بە نەساغی بەسەری دەبرد. قسە ڕۆیشتەوە بۆ وەزعی عەبدولکەریم، هەموو ئەو بارە نالەبارانەی کە من دەمدیت لە کردەوەی ئەوتۆیی کە لە پیاوی سیاسی دوور بوو بگرە لێی نەدەوەشایەوە ئەوانیش لێیان بەدی کردبوو لە منیش چاکتر ئاگاداریان بوون، تا قسە گەییشتە دەسەڵاتی کەمال هەردووکیان شتی وەهایان لێ گێڕایەوە عەقڵ نەیدەسەلماند. (محسن رفيعي) گوتی، لای خۆی من مدیری ئیستیخبارات بووم وەها دەبوو کاری گرنگ داخوازی دەکرد بچمە لای، دوو سەعات و سێ سەعات لە ژووری مورافیق دادەنیشتم بە دیار ڕوخسەت دانمەوە کەچی کەمال بێوەخران و بەو پەڕی ڕەهایییەوە لێی دەچووە ژوورێ.

بگەڕێیەوە بۆ مێژوو، نەک لە کتێبی دیراسە و فەلسەفەی مێژوو بەڵکوو لە یاداشتی پیاوە مێژووییەکان دەبینی لە بۆ خاتری دۆستێک ببێتە سەفیر وەیا ناپۆلیۆن لە پێناو خزم و برای شەڕ و گێچەڵی ناوەتەوە. عەبدولکەریمیش بنیادەمە کۆمپیوتەر نییە، لە ناپۆلیۆنیش پتر ئەسیری ئەوە بوو پێی دەڵێن Mood. لەگەڵ ئەمەشدا دەوری کەمال زۆر بێ یان نەبێ تازە کار ناکاتە ڕۆژگاری تێپەڕیو، بەڵام لە لایەن خۆمەوە باوەڕم هەیە بەوەی گوتم.

لیوا عەبدی بە ڕوویدا دیار بوو ئیشەکەی لە دەستدا شکا بەڵام بە زمان بە لای عەبدولکەریمدا دەچۆوە، چوونەوەیەکی نا بەدڵ. خەبەر گەییشت کە وەزعی وڵات شێواوە و هەموو عەشیرەتەکان لە حکومەت پشت ڕێ بوون و ڕێ و بان لە ڕووی حکومەت بەستراوە. ئەوەی لێی دەترسام و دەمەویست کوردستانی لێ ڕزگار بێت بە تووشەوە بوو ئنجا وەرە شانەی بۆ هەڵبگرە.

لەگەڵ لیوا عەبدی کە هەرچی بمانگوتبایە و بمانکردایە ئەسەرێکی بنەڕەتی نەدەبوو لە کاکڵ و ناوەڕۆکی بڕیار و خوایشتەکانی عەبدولکەریم، بە دەست خۆمان نەبوو لەوە دەدواین ئاخۆ چ ئیمکان هەیە شەلەگەیەکی لابەلا بخرێتە گۆمی پەنگاوداوی دڕدۆنگی و گومان لێکدی کردن و لێک پڕبوونی ئەو چەند مانگەی دوایی بەڵکوو هەر نەبێ بناوانەکە بە تەواوی نەڕمێت. وەهامان پەسەند کرد کە من سەرەتاتکەیەک بکەم لە ناوچەکە و نەبزێکی ئەو خەڵقە بگرم. بێگومان من لە عەبدی گەلێک سەغڵەتتر بووم چونکە هەرچی خۆشم دەوێت کەوتە مەترسییەوە. بە ئاگاداریی لیوا عەبدی هاتمە سلێمانی.

موتەسەڕریفی بۆ دانەندرابۆوە دوای باقر دجیلی، معاون موتەسەڕریف جێگری بوو. لە ژوورەکەی ئەو، یوسف ئەلنەقیب و حسین شێروانی، مدیر ئەمن بوو، و یەکێکی دیکەش کە لەبیرم نەماوە کێ بوو حازربوون، قسە لەوە دەکرا چ بەرژەوەندێک مومکینە کە لەو وەزعە بدۆزرێتەوە. پێشنیاز کرا نوێنەرانی حکومەت بچنە ڕانیە و قەڵادزە، منیش بچم، بۆ تێکگەییشتن لەگەڵ ئەو سەرۆکانە. وەکیل موتەسەڕریف گوتی من ناتوانم بێم هەتا ئەمری گرتنیان نەوەستێندرێ. لە ژوورەکەی ئەو تەلەفۆنم کرد لەگەڵ لیوا عەبدی و تێمگەیاند (الوضع مستفحل) وەکیل موتەسەڕریفیش هەتا ئەمری گرتنی سەرۆک عەشیرەتەکان لە لایەن تۆوە تەئجیل نەکرێ لە خۆی ڕانابینێ پێوەندییان پێوە بکات. گوتی هەر ئێستا بە بروسکە ئەو ئەمرەی دەگاتێ. تەلەفۆنەکەم دایە وەکیلی موتەسەڕریف هەتا یەکسەر لەگەڵ لیوا عەبدی تێک بگەن.

ئەو مەئموورە زلانە جانتای سەفەرییان حازر کرد و بە دیار بەرقیەی حاکم عەسکەری عامەوە دانیشتن. بەرقیە نەهات و نەهات. تومەز لیوا عەبدی نەیدەزانی لەو ئیشەدا هیچ دەسەڵاتێکی بۆ ڕەچاو نەکرابوو، لە هیچ سەروبەرێکی نە تەنها پرسی پێ نەکرابوو بەڵکوو ئاگاداریش نەبوو. بێگومان و سەد جار بێگومان کەمالی عوسماناغا گەلێک لە ئەویش و لە موحسن ڕوفێعیش ئاگادارتر بوو.

هەڵگیرسانی سەرلەبەری ئەو هەرێمە لە سۆنگەی دەرچوونی فەرمانی گرتنی سەرۆک عەشیرەتەکانەوە دەرسێکی کۆمەڵایەتی و ڕامیاریی لەگەڵدا بوو بۆ چاوێکی بیویستبایە ڕاستی و واقع لە خۆی نەشارێتەوە. ئەو هەموو ناودارانەی حیزب و ئەندامە چالاکەکانی فەرمانی گرتنیان دەرچوو، هەبوو تێیاندا گیراشن، هیچ کەس گوێی پێ نەبزووت و دنیای بۆ نەورووژا، کەچی چوار پێنج «اقطاعی» کە ساڵەهای ساڵ بوو مێشکی خەڵق لە دژیان دەئاخندرا و یاسای تەسوییە و ئیسلاح زیراعی و ئامانجەکانی شۆڕشی چواردەی تەمووزیش خەریکی بە هیچ دانانیان بوو، بەرانبەر فەرمانی حکومەت ڕاست بوونەوە دنیایان بە دوادا هات.

حیزب کەوا جگە لە هەندێ لیژنەی محەللی بەولاوە لە بەرنامەیدا نەبوو هەڵستێتە سەرپێچی و یاخی گەری ناچار ما لە ترسی ڕووتانەوە باوەش بەو هەڵکەوتەدا بگرێت. تا ئێستاکەش ڕێکاری بۆچوون و بیرکردنەوەی جەماوەر هەر وەهایە. لە نموونەدا دەڵێم شێخ زادەیەک لە هەولێر بە کارەساتی ئۆتۆمۆبیل تێدا چوو دەیان هەزار ڕەش و ڕووت و فەلاح و عەمەلە وتوجار و کاسبکار، جگە لە هەموو حکومەت، بە دوای جەنازەیدا ڕۆیی. ئەدیبێکی سەر بە چەپ لە هەولێر لە ناکاتدا مەرگ پێچایەوە تاکوتەرای ئەو خەڵقەی لەگەڵدا چوو بۆ گۆڕستان. هەر دوو ڕووداو هی ١٩٨٧ بوون، منیش لێرەدا ئەم تێبینییە لە شەوی نێوان ڕۆژی یەکەم و دووەمی مارتی ١٩٨٨ دەنووسم، سێ دەقیقەی لاداوە لە سەعات یەکی پاش نیوەشەو، هۆشێکیشم لای گرمەی تەما پێ بووی مووشەکی ئێرانە داخوا، خوا چەپەرەمان بدات، کەی دەتەقێتەوە.

پاش ئەوەی ڕووی دا و باسم کرد لە پسانی مووی معاوییەی نێوان حکومەت و سەرۆک عەشیرەتەکان هیچ ترووسکە نەما نەکوژێتەوە لەوانەی من بە بەرچاوی خۆممدا دەهێنان و بە ئومێدی پووچەڵ فتیلم هەڵدەکێشان.

له یەکەم دیدەنیم لەگەڵ عەبدولکەریم تا ئەو ڕۆژەی کە دەبدەبەی یاری پێ کردنی منداڵانە بە نووکە دەرزی ئەو بڕیارە عەنتەرئاکارەی گرتنی سەرۆکەکان فشایەوە، من ئەوەندە ماندوو بووم و هێندەم پشوو خواردبۆوە و زێدە مەسرەفم بە ملدا هاتبوو چی دیکەم بە بەرەوە نەمابوو هەڵیگوشم. چوومەوە کۆیێ و بێدەخل لێی دانیشتم. بە ناچاری، دوای هەندێک پاشماوەی مەشغەڵەتی ئەو چەند مانگە دەکەوتم وەک مەسەلەی موحاکەمەی عورفیی سەر بە قوتابییەکان. ڕاستییەکەی ئەگەر وردبینیی لە دیارکردنی مێژووی ڕووداو دەبێ سەرەتای شێواوی و ئاژاوە و بگرەببەستە لە هەڵستانی مەحموودەوە دەست پێ بکات نەک یازدەی ئەیلوول. ئەو ڕۆژە دەست نیشانەی ئەیلوول سەرەتای بزووتنەوەی لەشکر و فڕۆکەکانی حکومەتە. ڕەنگە یەکی حوزێران لە بار بێت بۆ ئەو مێژووە.

دەیانگوت بەدرەددین عەلی بە عەبدولکەریمی گوتبوو ئەو یاغییانە ڕێگای هاموشۆی نێوان شارەکان دەگرن. عەبدولکەریم گوتبووی (الشعب فی إنطلاق...) تۆ بڵێی زەعیمیش و بەدرەددینیش ئەگەر دەفتەری غەیبیان خوێندبایەوە و دوارۆژیان تێدا دیتبایە دەبوو ئەوە بکەن کە کردیان؟ لە زۆر باردا (حتمیة)ی ڕووداو لە دەروونی مرۆڤ دەزێتەوە نەک لە زاڵ بوونی داخوازی واقیع بەسەر ئیرادەی مرۆڤدا. لیوا عەبدی دەسەڵاتی هەبایە (حتمیة) شتێک دەبوو زۆر جودا بێت لەوەی ڕووی دا...

لەو هاوینەی ١٩٦١ ماڵی ئێمە و ماڵی مامم وەکوو هەموو هاوینێک چوونە چنارۆک، من لە کۆیە مامەوە، قەت وەها نەبووە ماڵی ئێمە لە کۆیێ دوای چوونمان بۆ چنارۆک چۆڵ بووبێت، بایی ئاوەدانیی دەرگە کراوەیی خەڵقی تێدا بووە بەڵام ئەو ساڵە دوای تێک چوونی عەشرەتەکان لەگەڵ حکومەت هەمیشە شوێنی وەک چنارۆک وێڕای ماڵەکانی ئێمە و خاوەن ڕەز و باغەکان چەکداری عەشایری تێدا دەبوون، زۆریشیان کە ناسیاو و هێندێکیان خزمیش بوون دەچوونە مەجلیسی دایکم لە ژێر کەپرە تەقلیدیەکەی قەدپاڵی گردی هۆبەی مەلایان کە پێشی دەگوترێ گردی دارتێلان چونکە خەتی تەلەفۆنی کۆیە و ڕانیە لە سەرووی شاخەوە دەهات هەتا دەگەییشتە دارتێلێکی تۆپەڵەی گردی پشت کەپرەکانەوە، لەوێوە هەتا ناو باغەکان تێل وەکوو ڕست، بێ دارتێل، بە هەواوە سەرەژێر دەبوونەوە. ئەو دۆست و خزمانە کە جارێ گەرمەتەریق بوون لە چەک هەڵگرتن دژی حکومەت دەیانگوت، بەوەندە سوێند و قورئانە مانگێک نابا عەبدولکەریم ڕجا لە فلانەکەس دەکات بۆ چارەسەرکردنی ئەو نا...ڵیەی کردی. وەی کە (ئامین)م دەکێشا لەو دوعایە نامەقبووڵە. کوردستانەکەمان، وەها بزانم، بە خڕی بووە مەیدانی چەکداری عەشاییر.

لێرەدا بەر لەوەی دەرفەتی قسەیێکم لە دەست بچێت و نەتوانم بۆی بگەڕێمەوە دەڵێم من کە زووتر گوتم عەباسی مامەنداغا سەر بە لایەنێک بوو نەک هەر لە خۆوە ئەو هەڵوەستە نەگونجاوەی لەگەڵ بڕیارە گشتییەکانی پێشوو هەڵبژارد، لەو دەمانەدا جارێ بەڵگەم نەبوو هەر بە لێکدانەوە گەییشتبوومە ئەو قەناعەتە، دواتر لەم و لەو بە فسکە و قسەی ژێر لێو پترم بۆ ڕوون بۆوە هەتا بەر لە سێ چوار مانگێک لە ڕێکەوتدا مامۆستا حیلمی شەریف گوتی لە دەمی عەباساغای بیست کە بە فەرمانی لە خۆی گەورەتر چەکی هەڵگرتووە و ڕێی هاتوچۆی حکومەتی بەستووە. بە تێرادیتەیی ئەم شایەدییەی مامۆستا حیلمیم بە پاڵپشتی بۆچوونە کۆنەکەی ساڵی ١٩٦١ی خۆمم هێنایەوە، دەنگیشم نەدەگەییشتە مامۆستا حیلمی ئیزنی لێ وەربگرم.

سەرکێشی لە عەشایر و حیزبەوە بەردەوام بوو، حکومەتیش لە ڕواڵەتدا هەڵوەستێکی نایەتی (سلبیة) هەبوو بەڵام دەمزانی دەقەومێت و خراپیش دەقەومێت.

لەو هاوینەدا نزیک بوونەوەم لە شێخ ڕەئووفی خانەقا، لە کەرکووک، بە نیازی خزم بوون کێشایەوە بۆ خوازبێنیی کچە گەورەکەی. ئەم هەنگاوە کە مەسرەف بە دوا خۆیدا ڕادەکێشێت وەهای لێ کردم پتر هەوڵ بدەم بۆ دەرامەد لە ڕێی محاماتەوە. ئەو ساڵە هەتا ڕۆژی ١٩٦١/٩/١١ کە لەشکر بزووت و بۆمباردمان دەستی پێکرد شەش هەزار دینارم لە محامات بۆ هات. نابێ خەیاڵیش بۆ ئەوە بڕوات کەوا ڕەنگە پێوەندیم بە عەبدولکەریمەوە دەخلێکی بەو دەرامەدە هەبووبێ. بە دڵنیاییەوە دەڵێم دۆستایەتیم لەگەڵ عەبدولکەریم لە لایەن مەسرەفەوە بە گران دەکەوت لە سەرم. بە نموونە، ئەو ٣٥ کەسەی کە لە بەندیخانەی کەرکووک بە ڕجای من بەربوون سەد دیناری خستە کیسمەوە لە بری مەسرەفێکی کردم کە لەو سەفەرەدا دووسەد دیناری تێپەڕاند، ئەو سەد دینارەش کاکە حسێنی خانەقا و کاکەی حاجی مەحموود بە تەقیە و شەرمەوە بە ناوی کاڵەک دڕانە هێنایان منیش بە شەرمەوە لەبەر حورمەتی ئەوان وەرمگرت دەنا کەس نییە پیاوەتیی وەها گەورە بە پارەی وەها کەم بفرۆشێت. زەیدی ئەحمەد ئەفەندی ئاگاداری مەسەلەکە بوو، نیوە نوکتە و نیوە ڕاست، دەیگوت، دەعوای وەهام لە بۆ بێ پێی دەوڵەمەند دەبـم... هەرچۆنێک بێت دەردە ئەزەلییە میراتییەکەی بەزینی لەنگەری دەرامەد و مەسرەف نە ئەوسا و نە لە هیچ پلەیەکی عومرمدا ڕەهای نەکردووم، نە پەرۆشیشی لێ دەخۆم نە ئەگەر سەر لەنوێ بە ژیاندا بێمەوە ڕێبازگۆڕی دەکەم.

شاهی کە نەبێ ڕادەبوێرین بە فەقیری
بۆ ئەهلی قەناعەت لە پڵاو خۆشترە داندووک

مەحامات و مەشغەڵەتی عادەتی و سەروبەری خوازبێنی سەفەری پێ دەکردم بۆ هەولێر و کەرکووک و بەغدا و سلێمانی. لە سەفەرێکی سلێمانیم یەک سەلاجەی نەوتی و یەک میانەی تەورێزی (٣×٤)م کڕی بە مەرجێک لە دە مانگدا نرخەکەیان پێ بدەم. ئەوسا میانەی تەورێزی بە هەشتا دینار بوو، نرخی سەلاجەکەم لەبیر نەماوە. کارەبای کۆیێ (دی سی) بوو سەلاجەی نەدەگێڕا.

هاوین وردە وردە خشکەی بەرەو پاییزی دەکرد، دنیاش بێسەروبەر تەلەزگە بەستوو بوو، خەڵقیش بە دیار قەزاوقەدەرەوە چاوی دەزەقایەوە. لە لایەن چەک هەڵگرانەوە هیچ ڕێگە نەبوو سەر بە خۆشییەوە بنێت وەیا چارە بدۆزێتەوە وەیا چەک فڕێ بدات.

گەییشتینە ئەیلوول، ڕەنگە سێی ئەیلوول بوو لە بەغدا دەگەڕامەوە شەو لە کەرکووک مامەوە. لە نادیی

زاپتان لەگەڵ یەک دوو زاپتی کورد دانیشتین لە باسی ئەو حاڵ و بارە دەدواین. زۆرم پێ سەیر بوو زاپتێکیان کە کۆیی و کۆنە برادەری قوتابخانەی سەرەتاییشم بوو بێباکانە لە بێهێزیی جەیش دەدوا تا ئەوەی چارەسەرکردنی فرۆکەکانیشی بەلاوە زۆر ئاسان بوو. من لەو وتووێژە گوێگر بووم پتر لەوەی بێژەر بـم، چونکە چ دەسەڵاتیشم نەبوو فەرقێکی نەدەکرد باوەڕم پێی کردبایە یان نا. دواتر دەرکەوت ئەو گەشبینییە هیچی بەسەر هیچەوە نەبوو.

ئێستاکە لەبیرم نەماوە چۆناوچۆنی بوو لەگەڵ قائیدی فیرقەی دوو و موتەسەڕریفی کەرکووک بە شەو لە نادی زاپتان کۆبووەمەوە. من هیچ کامیانم نەدەناسی و پێشتر نەمدیتبوون ، لە ساڵانی دواتردا زانیم موتەسەڕریفەکە سەید عەبدوڕڕەزاق سەید مەحموود بوو کە ئەویش عەسکەری بوو. لە ساڵی ١٩٦٣ش بووبووە موتەسەڕریفی سلێمانی. باوەڕت هەبێ لە دەمی دانیشتنمان نەمدەزانی کامیان قائدە کامیان موتەسەڕریف، چونکە هەردوویان جلکی سویلیان لەبەردا بوو بەڵام ئەوان منیان باش دەناسی. من بۆ هەڵسەنگاندنی هەڵوەستی حکومەت، هی جەیش بە تایبەتی، ئەم دیدەنییەم کرد، بۆ ئومێدێکیش بە دڵمدا دەهات بۆ دۆزینەوەی ڕێگەیەکی ئاشتبوونەوە. لە قسـاندا تێگەییشتم کە بەو زووانە جەیش دەبزوێ بەرەو کۆیە و ڕانیە و هەر شوێنێکی پێویست بێ. بۆم دەرکەوت هەر ئەوەندە دەسەلمێنن کە کەسێکی بیەوێ سەلامەت دەرچێ لەو گرووپەی چەکیان هەڵگرتووە دەتوانێ لەم دووسێ ڕۆژەدا خۆی بکێشێتەوە ئەگەر ئارەزۆشی بوو بێتە کەرکووک موتەسەڕریف و قائد فرقە ڕێزی لێ دەنێن. لەم بوارەوە بۆ قسەیەک چوون زانیم باشم دەناسن، گوتیان خاڵەکانت و دۆستی دیکەت کە قسەت بیانگاتێ با فرسەت نەدۆڕێنن، ئێمە چی چاکەی ئەوان بێت وەعدی شەرەف بێت وەها دەکەین. من چونکە دەمزانی خاڵەکانم و کەسی دیکەش ئامادەی هەنگاوی ئەوتۆیی نین، خۆیشم بە وەهممدا تێنەدەپەڕی تەکلیفی ئەوتۆ لە کەس بکەم، لەو دوو کەسەم نەپرسی ئێوە چۆناوچۆنی دەتوانن پەنای کەسێک بدەن کە لە لایەن زەعیمەوە فەرمانی گیرانیان دەرچووبێت، ڕێشی تێدەچوو قائد فرقە وەیا موتەسەڕریف لە باری وەهادا بە نامەی بەرژەوەندی ئاسایش دەسەڵاتیان پێ درابێ. من تەنها ئەوەندەم لێ پرسین هەتا چەند ڕۆژی دیکە مۆڵەت هەیە بۆ هەوڵێکی ئەوتۆیی؟ وابزانم پێنج ڕۆژیان مۆڵەت ناو هێنا.

سبەینێ چوومەوە کۆیێ یاتاغی بێئومێدیم لێ ڕایەخست و لە خەفەت خواردن نەبێ هیچی دیکەم نەکرد. لەو ڕۆژانەدا کە حکومەتی ناوشار دەسەڵاتی نەمابوو لەبەر چەکداری حیزب و عەشیرەت لەگەڵ کاکە زیاددا زوو زوو سەری قایمقام (رعد مشحن الحردان)مان دەدا. ماڵەکانمان لە چنارۆک هاتبوونەوە شار.

ڕۆژی دەی ئەیلوول دمەو عەسر تەیارەیەکی مۆدێل کۆنی تەنبەڵ بەسەر شاردا تێپەڕی و بەیاننامەیەکی هەڕەشەی فڕێ دا بە هەزاران نوسخە، کەوا سبەینێ لەشکر بەرەو کۆیێ دێ، هەر بەرهەڵستی و دەست کردنەوەیەک بەرانبەر لەشکر بکرێ شارەکە کاول دەبێت. بەیانیی ڕۆژی یازدەی ئەیلوول لە بانی کۆشک جارێ بەسەر چارپاوە ڕاکشابووم ڕۆژیش گزنگی نەدابوو دیتم لە لای ڕۆژاوای جنوبییەوە دوو تەیارە وەکوو دوو برا داهاتنە زەوی و دووکەڵی تەقەمەنیشیان بە دوایانەوە شریتەی پێچەڵ پێچی دەکێشا. زانیم ئەم هێرشە بۆ سەر نوختەی تەفتیشی چەکدارەکان بوو کە لە سێ

کیلۆمەتری شارەوە بەسەر سێرییانی هەولێر و کەرکووک و کۆیەوەیان ساز دابوو. یەکسەر ڕاست بوومەوە دەنگی خەڵقم دا کە لە سەربانان نەمێنن نەکا بێلزووم ببنە ئامانجی شەستیری فڕۆکەی گێچەڵاوی. نەختێک بێباکی وەیا نەشارەزایی سەری کێشایەوە بۆ ئەوەی پیکەپێکی کۆمەڵە کرێکارێکی سواربوو بوو لە ڕۆخ شارەوە بۆ سەر ئیشی خۆیانی دەبردن تەیارەیان گەییشتێ و گوللەبارانی کردن عەمەلەیەک کوژرا. بەمەدا خەڵق ترسی ڕێنیشت، تەنانەت حەمە عەلی ئامۆزام لە سەربانی کۆشک چاوی لێ بوو تەیارەکە تەقەی کرد بەڵام پیکەپەکە بۆ حەمە عەلی لە نەدیودا بوو، لەو بەرزەوە بە دەنگی بڵند گوتی مەترسێن ئەوە تەقەی ترساندنە، جارێ لە سەربان بوو خەبەر هات کە عەمەلەیەک کوژراوە و پیکەپ پێکراوە کاکە عەلی وەها ترسا بە زەحمەت لە قادرمان هاتە خوارێ. لەگەڵ کاکە زیاد ئەو ڕۆژەش بەینێکی تەواو لای (رعد) بووین. چەکدارەکان نوختەی تەفتیشیان چۆڵ کرد و بۆی دەرچوون چونکە تفەنگی هەناسە سارد چی پێ ناکرێ لەگەڵ تەیارەی میگ، مانەوەی چەکدار لە شوێنی خۆی، دوای ئاشکرابوونی، لە مردن بەولاوە چی دی پێوە نییە.

هێزێکی قەڵەباڵغی عەشایر لە دێگەڵە بوو، وەختێکی جەیشیان لێ نزیک بۆوە و چەند تەقەیەکی لێ کردن هەموویان پایدۆستیان لێ کرد. شەوێ، دنیا تاریک بوو بوو، جەیش گەییشتە شار، ژنانی سەر بە چەپ بە چەپڵەڕێزان بە خێریان هێنان، بەڵام مەرحەبای لێ نەکردن. من و کۆمەڵێکی کەسانی ماڵی خۆم و هی مامم و هەندێ خزمی دیکە لەسەربانی کۆشکی دیوەخانە بووین کە لە دەوروپشتی خۆی بەرزتر بوو گوێمان لە گڕەی زرێلی جەیش و چەپڵەڕێزانی ئافرەتان بوو، حاڵەتێکی کەساسی ئەوتۆ دایگرتم خۆم بۆ نەگیرا، پشتم لە خەڵقەکە کرد ڕووەو هەیبەسوڵتان لەو تاریکییەدا فرمێسکی حەسرەت و بێدەسەڵاتی و هەستی شوورەیی کردنی ئەو چەپڵانە سەری کرد. تا ئەو دەمە تەجرەبەی وەها تاڵم نەدیتبوو. سەرلەبەری چەکداری عەشایر کە بە تەما بوون عەبدولکەریم دەخالەتیان پێ بکا وەها هەڵاتن نەبێتەوە. ئنجا ژنانیش بۆیان تەواو کردن بەو چەپڵە و هەلهەلانە، وەهام دەهاتە پێش چاو کە کوردی دەڵێ پەردەی نامووس دازڕا.

دوای یەک دوو ڕۆژ جەیشەکە بەرەو ڕانیە ڕۆیی. عەسری ڕۆژی چواردەی مانگ (رعد) قایمقام هاتە لام. گوتی، پێش هاتنی جەیش نەدەهاتمە لات نەوەک خەڵق لە سەرمی حیساب بکات بە ترسنۆکی. منیش بێ ئەوەی قسەکەی لێ بە داوێوە بکەم پێم گوت، لەوەتەی جەیشیش هاتووە لزووم نەما بە هاتنم بۆ لات بۆیە سەرم لێ نەدایت. چی لە کۆیە و ڕانیە ڕووی دا لە بەرگەنەگرتن و کۆڵدان نموونەی هەموو شوێنێکی دیکە بوو کە چەکدارەکانی بە گیانێکی گەرمی بێتەجرەبەیی و سادەییەوە دنیایان دابووە بەر داس. یەکەم تەقەی چەکدار لە جەیشیان کردبێت ئەوەبوو خاڵە جنێدم و چەند کەسێکی خۆی لە ڕێگەی نێوان ڕانیە و دەربەندا بەری جەیشیان پێ گرت.

سڕی و خامۆشییەک وڵاتی داگرت، ئەوەندە هەبوو خوتبەکانی زەعیم کە پڕی (شذر مذر...) بوو گەرمی دادەهێنایین. هەرچەند بارزانیەکان خۆی ڕقی لێ بوون چەکیان لە حکومەت هەڵنەگرت، عەبدولکەریم بە فڕۆکە بۆمباردمانی کردن. بێگومان وەهای چووبووە دڵ کە ئەو چەکدارانە یەکجارەکی بڕانەوە، بەڵام حیسابەکە وەها دەرنەچوو.

یەکەم زەبری بە حکومەت کەوت ئەوەبوو خەزێنەی مەعاشاتی کۆیێ لە نێوان کۆیە و دێگەڵە بە تاڵان چوو دوو کەسێکیشی تێدا کوژرا لە خەڵقی شار کە بە ڕێکەوت لەو ئۆتۆمۆبیلەدا بوون خەزێنەی دەهێنا بۆ کۆیێ. دیسان وەها ڕێککەوت بۆم کە بە شەو، دەوری فەجر، بکەومە ڕێگە بەرەو مووسڵ. ئەمجارەیان شوێنی ڕووداوەکە بە سامتر بوو بەڵام ڕوح لەبەر، مەگەر مێروو، دەنا دەنگ و بەنگی نەبوو... سەفەرێکی دیکە لە زستاندا بوو، کاتێکی وەها دەرچووم کە گەییشتمە لای شێخەڵوان سێبەری لووتە بەرزەکەی پیرەمەگدروون لە دەشتاییی دەستە چەپمانەوە بوو. هاوینان کە ڕۆژ هەڵدەکشێ سێبەرەکەی پیر بەرەو گەرمێن ڕادەکشێ.

تازە هەراکە گەورە بووبوو. حکومەت دوای بەکارهێنانی هێزی جەیش و هەڵاتنی چەکدارەکان بەرقیەی بە خەڵک دەنووسی بۆ پیرۆزبایی لە زەعیم. عەسرێکیان لە مەلاکانەوە وەڵامم بۆ هات یان ئەوان بێنە لام یا من بچمە لایان لە مزگەوتی گەورە، من چووم. حکومەت بە فەرمانی مووتەسەڕریف داوای لێ کردبوون بروسکەی موبارەک بادی بۆ زەعیم بنێرن. چەند مەلایەکی (علماء احرار) دەرحاڵ ئەمرەکەیان جێبەجێ کرد، هەرچی مەلا مەعسووم و مەلا زاهیری مەلا سادق و هاوڕێکانیان کە تێکڕایان دە کەس بوون لە منیان پێچایەوە ئاخۆ بتوانم ئەو تەکلیفەیان لەسەر شان هەڵبگرم. هەڵبەت ئەمە بە من نەدەکرا. بڕیاریان دا بروسکە لێ نەدەن. دوای یەک دوو ڕۆژ هەموویان گیران و بردرانە هەولێر. بەدرەددین عەلی بێحورمەتیی لەگەڵدا کردبوون. دوورخرانەوە، بە گرتوویی بۆ بەغدا، لە ئاکامدا کەوتنە شوێنێکی پێی دەگوترا (فضیلیة)، وابزانم، لە نێوان بەغدا و بەعقووبە یان حیللە. من چەندێکی لە دەستم هات (کەمیشم لە دەست دەهات) بۆیان خەریک بووم. دوای چەند مانگ لە حەبس و موحاکەمە کەوا زۆر بێڕەحمانە مەلایەکی کۆیی لە (علماء احرار) شایەدیی لە مەلا مەعسووم دابوو بە جۆرێک بایی ئیعدام بکات. (محسن رفیعي) یارمەتییەکی باشی دا لە بەرهەڵدانیان. من لە بەغدا بووم کە بەربوون، هەر ڕۆژە لایان دەبووم، مایەوە بگەڕێنەوە بۆ وەزیفەیان. قەول بوو بە یەکەوە بچینە لای مدیری ئەوقافی عام، مامۆستا (بهجة الأثري)، کە ناسیاوم بوو. تا من چوومە ئۆتێلەکەیان ئەوان چووبوون بۆ ئەوقاف. کاتێک من پێیان گەییشتم لای سکرتێری مدیر عام چاوەنۆڕی ئیزنی چوونە ژوورەوەیان دەکرد. من ڕێگام ئاچووغ بوو، بە مامۆستا بەهجەتم گوت مەلاکان دێنە لات. گوتی، تۆ دەبینم لزووم چییە بە دیتنی ئەوان؟ لێم نەسەلماند. خولاسە بانگی کردنە لای خۆی، لە لایەن وەزیفەیانەوە گوتی من ناتوانم بیانگێڕمەوە بۆ وەزیفەیان چونکە بە فەرمانی حاکم عەسکەری عام لێ خراون. بە ئیزنی خۆی لە تەلەفۆنەکەیەوە قسەم لەگەڵ موحسن ڕوفێعی کرد لە بارەی گێڕانەوەیان بۆ وەزیفە و مزگەوتەکانیان، گوتی هەر ئێستە ئەمرەکەت بۆ دەنێرم. ماڵی بە خانەی خوا بێ، بیست دەقیقەی نەبرد قسەکەی خۆی گەیاندە جێ و مەلاکان گەڕانەوە سەر شوێن و وەزیفەکەیان. من هەرچەند بەرپرس نەبووم لە نەناردنی بەرقیەیان بۆ زەعیم دیسانەوە چونکە پێم گوتبوون موبارەکبادی کردن شوورەییە دڵم نا ئارام بوو لە گرتنیان جگە لەوەی کە هەموو دۆست بوون و خۆیشم مەلازادە.

لە لاپەڕە ١١٢، بەرگی دووەمی حاجی قادری کۆیی، لە موناسەبەدا ناوی مەلاکان هاتووە. لەمانە پێنجیان بەڕەحمەت شادبوون، ئەمە ناوەکانیانە، مەلا مەعسوومی هەورامی، مەلا محەمەدی مەلا عەلی،

مەلا محەمەد ئەمینی مەلا عاسی، مەلا فەتحوڵڵای عەبدولکەریم، مەلا عەلی حاجی تۆفیق. زیندووەکان، تەمەنیان درێژ بێت ئەمانەن، مەلا زاهیری مامۆستا مەلا سادق، مەلا ئەنوەری شیواشانی، مەلا سەدری مەلا ساڵحی خەتیب، مەلا محەمەد ئەمینی کانی ڕەشی، شێخ حسامی تاڵەبانی. (لە شەوی نێوان ڕۆژی ٣ و ٤ی مارتی ١٩٨٨ ئەم دێڕانەم نووسی)‹٤٩›. تازە مەلاکان گیرابوون ڕێم کەوتە سلێمانی هەواڵی کۆیەیان پرسی، گوتم، خەڵقەکە بە بانگی کەڵەشێر نوێژ دەکەن چونکە شار مەلای تێدا نەما بانگ بدات.

دوای ساڵەهای ساڵ کە کڵپە و للفەی کارەساتەکەی ئەو ڕۆژانە لەبیران نەماوە وەیا کزبۆتەوە و مرۆ دەتوانێ بە خوێنی ساردەوە چەند و چۆنیەکەی هەڵسەنگێنێت، بە ڕاشکاوی دەڵێم عەبدولکەریم غەدری لە خۆی و لە خەڵقیش کرد کە هەلایسانی هەراکەی بە هەند هەڵنەگرت تا ئەوەی خۆی یاریدەی خێراکردنی دا. کە هەرا دوای کزبوونی بڵێسەی دایەوە نەختێکی لە سیاسەتی گردەبڕی و بنەڕەتی و بێمەسلەتی گۆڕی و بەیانێکی دەرچواند بە لێ خۆش بوون لە هەموو ئەو کەسانەی کە چەکیان هەڵگرتبوو جگە لە سەرۆکەکانیان، بەمەشدا ئومێدی هەبوو زوربەی چەکدارەکان دێنەوە بن نوای حکومەت. کە دیتی کەسی ئەوتۆ گوێی بە بەیانەکە نەبزووت وەهای زانی ناتەواویەکی بچووکی تێدایە. ئەم جارە خۆی لە خوتبەیەکیدا (حتي رؤوسهم)یشی خستە پەراوێزی مەرحەمەتی خۆیەوە کەچی بێسوود بوو.

مەسەلەکە لەوە دەرچووبوو بریتی بێ لە ساردایی نێوان دۆستان کە عادەتەن بە موجامەلە و قسەی شیرن دەگۆڕێ بە دۆستایەتی. شکڵی عەشیرەتگەری بە هەراکەوە نەمابوو، ڕەنگی قەومایەتی تۆخی دایەوە. من لە سەروبەری کوشتنی سددیق بەگ بە سەرۆکەکانم گوت، نابێ خەیاڵتان بۆ ئەوە بچێ کە هەرایەکی ئێوە بەرپای بکەن لە دەست خۆتاندا دەمێنێتەوە. شۆڕش خاوەنی لەبارتری هەیە بۆ سەرپەرشتی لێ کردنی.

لە بەرەو کۆتاییی پایزی ١٩٦١ سەفەری (هەنگوینە مانگ)ی ژن هێنانم کرد بۆ بەغدا. دوو حەفتەیەک ماینەوە و گەڕاینەوە بۆ کۆیێ. زستانی نێوان ١٩٦١ و ١٩٦٢ م لە کۆیێ بەسەر برد. فاڕووقی برام تووشی نەخۆشییەکی قورس بوو. گانگرین لە پەنجەی پێی پەیدا بوو ئازارەکەی وەها بوو دەیگەیاندە سنووری شێتی. لە بەغدا دکتۆر عەمەلیەتی بۆ کرد ئەوسا تاکە دکتۆرێک بوو شارەزای ئەو نەخۆشییە بێ. بە درێژایی نەساغییەکەی لە دەمی عەمەلیەت هەتا گەڕایەوە کۆیێ حەمە عەلیی ئامۆزام و شێخ فاتیحی خاڵە سەدر لەگەڵی بوون. هەر بەوان کرابوو ئاڵۆز بلۆزی و توندوتیژی و دەست وەشاندنی ئەو ڕۆژانەی فاڕووق تەحەمول بکەن. دڵسۆزیی مرۆڤ لە جاری وەهادا خۆی دەنوێنێ.

لەو ساڵانەدا بوو، واتە نێوان ١٩٦١ و ١٩٦٣، مەرگی حەماغای ئاوڕەحماناغام بیست. بروسکەیەکی پرسەم نووسی، یادی گیانی کوردایەتی ئەو مرۆیەی تێدا بوو، بەڕێ نەکرا. پاش پتر لە پازدە ساڵ نوسخەی ئەم بروسکەیە بە دەستی کوڕە گەورەی گەییشت. چاونووقاندن لە گەلێکی وەکوو کورد تا ئەوەی ڕەوا نەدیترێ بە بروسکەی پرسە ناوی ببردرێت بە لای ئەو گەپە منداڵانەیە دەچێتەوە کە لە بەشێکی فیلمەکەی چارلی چاپلن (میهرەجانی چارلی)دا ڕوویەکی نەفسی مرۆڤ وێنەکێش دەکات بەوەدا کە چارلی ڕێگر بەسەر گردێکەوە سەرەتاتکەی لە پۆلیسەکان دەکرد تا بزانێ چۆن خۆیان لێ بپارێزێ، لە تیلاکی چاوی ڕاستییەوە پێلاوی پۆلیسێکی دیت کە لە تەنیشت ئەژنۆیەوە بوو. گورج

نەختێکی خۆڵ هەڵدایە سەری و شاردییەوە. ئەمە بوو چاری پۆلیس کەوا بە سەر سەرییەوە وەستا بوو. عەبدولکەریمیش هەروەهای دەکرد لە چارەسەری دەردی کوردایەتی.

ساڵی ١٩٦٢ پیر بوو، من محاماتم سارد بووبۆوە و سەفەرم کەم بوون چونکە باری وڵات هێندەی جاران حەزی بە گەڕان و سووڕان نەدەکرد. لەبیرم ماوە ڕۆژێکیان پاش بارانە بوو لە کەرکووک دەگەڕامەوە بۆ کۆیێ، بەسەر عەرەبانەی دەستەوە خیارم دیت، بیست کیلۆم کڕی لە ناسکترین خیار بە دووسەد فلس، کیلۆی بە دە فلس. لە ڕێگە تووشی خەزووڵم شێخ ڕەئووف هاتین لەگەڵ کاربەدەستێکی سەرپەرشتیکەری کتێبخانە ڕەسمییەکان کە لە بەغداوە بە خۆی و خێزانییەوە هاتبوون، چووبوونە کۆیێ و دەگەڕانەوە بەرەو بەغدا. کابرا و خێزانی سپاسی ئەو مێوانداریەیان کرد کە لێیان کرابوو بێ من. شێخ ڕەئووف خۆی مەشوور بوو بە مشوورخواردنی مێوان و بەخێرهێنانی، تا بشڵێن ڕووی بۆ مێوان گەش بوو.

لەو کژەی ساڵدا بوو مودیر ناحیەی تەقتەق لە دوکانی دوکاندارێکی کۆیی دەسرێژی لێ کرا و کوژرا. کابرا زۆر دۆستم بوو، دۆستی گەلێکی دیکەش بوو، نەشمزانیبوو هیچی ئەوتۆی کردبێ کوشتن هەڵبگرێ بەڵام مەنتیقی هەرا و ئاژاوە جودایە.

لە زستانی نێوان ١٩٦٢ و ١٩٦٣ بوو نەشرەیەکم دیت دروشمی حوکمی زاتیی هەڵگرتبوو. هەرچەند داستانی گەشتی ژیان جێگەی شەڕە دەندووکێی بیردۆزانەی تێدا نابێتەوە، دیسان ڕێم هەیە بایی پێوەندیی ئەو دروشمە بە بیروباوەڕی ئەوسام – هی ئێستاشم – کورتەیەکی وتووێژم لە بارەیەوە بکەمە چەند هەنگاوێکی ڕێبازی ئەو ڕۆژگارەم.

بە هەندێک لە ڕابەرانی حیزبم گوت، ئێوە ئەگەر سوور بن لەسەر ئەو دروشمە لەوانەن بە قورسایی داخوازییەکانی دابهێزێن و پەککەوتە ببن، چونکە حوکمی زاتی وەکوو ماڵ ڕێکخستن بۆ ئاسان کردنی گوزەران و کار ڕاپەڕاندن تەرتیبێکی برایانە و لێک حاڵی بوون و بەیەکتر ڕازی بوونە نەک هی کوتەک و شەڕە چەپەڵۆکەیە. سەربەخۆیی لەگەڵ چەک هەڵگرتن خزمە بەڵام حوکمی زاتی وەک دابەش کردنی وڵات بۆ چەندین لیوا و قەزا و ناحیە بە دۆستایەتی دەبێ. نایەتە عەقڵەوە حکومەت هەموو مانگێک بە حەقی کوتەک هێندە ملوێن دینارەی بێگرفت بۆ قەزا یاخود لیوا یاخود حوکمی زاتی بنێرێ لە ئاکامی دوژمنایەتی و شەڕ و گێچەڵ. ئەمە و گەلێک تێبینی دیکە کە لێرەدا جێگەیان نابێتەوە کەوتە ناو وتووێژمانەوە. قسەکانم چ ئاکامێکیان لێ چاوەڕوان نەدەکرا جگە لەوەی کە بەخەبەر هێنانی چەند دەمارێکی نووستوو بوو لە هۆشی چەند ناسیاوێکدا. ئەو دروشمە زۆر نەشەکایەوە چونکە دروشمێکی عاتفی بوو پتر لەوەی داخوازی (قۆناغ) بێت، زۆریشی نەبرد لە سەرەتاکانی ١٩٦٣ عێراق بە بارێکی دیکەدا گۆڕا.

لە کۆیە بووم، ڕۆژی پێنجی کانوونی دووەم، سبەینە بوو نەجیبەی خوشکم خەبەری دامێ لە کەرکووکەوە بە تەلەفۆن کە بووم بە باوکی کوڕێک. پرسی بۆ ناوێک، گوتم ناوی بنێن (دەوەن):

دەوەن ئاخر دەبێتە داری گەورە

مەڕی لەڕ خزمەتی بۆ گۆشتی چەورە!

بۆم نەلوا سەفەر بکەم و کوڕەکەم ببینم، نەش دەکرا لەو وەزعەی زەیستانداریی دایکیدا سەفەریان پێبکرێ.

لە هەشتی شوبات، ٣٤ ڕۆژ دوای بوونی دەوەن، ڕادیۆی بەغدا کردی بە هەرای دووەم (بەیان یەک)ی گۆڕانی باری سیاسی. چوار ساڵ و شەش مانگ و بیستوپێنج ڕۆژ کەوتە نێوان چواردەی تەمووزی ١٩٥٨ و هەشتی شوباتی ١٩٦٣. لەو چوار ساڵەدا بایی دە ئەوەندەی چل ساڵی پێش خۆی هەرا و مەزاد و خوێنرێژی و شیرازە تێکچوون ڕووی دابوو، کە نموونەیەکی ڕووداوەکانی جیهانی سێیەمە بە خۆی و دڵگەرمی و ناواقعیەت و تیژڕۆیی و بێتەجرەبەیی و دووربوونی لە گیانی سەردەمی زەڕڕە قلاشی و ئاسمانگەڕییەوە.

لە نۆی شوبات عەبدولکەریم و مەهداوی و تاها شێخ ئەحمەد و ئەفسەرێکی بچووک ئیعدام کران. عەبدوسەلام لە بەندیخانەڕا بردرا بۆ سەرۆکایەتیی کۆمار. پەرۆشم بۆ تەها شێخ ئەحمەد لە دوو لایەنەوە بوو یەکیان ئەوە بوو کە لە دەمی نیابەتی هەوەڵ جارمەوە خۆی پێ ناساندم و گەلێک جوانمەردی و دۆست نەوازی و ئاکاری ڕەسەنی پەسەندم لێ دیت. لە ساڵی پەنجاوچوار بەم لاوە هەتا ١٩٥٩ بە دەگمەن نەبێ یەکترمان نەدیت. لەو ساڵەدا کە کژ هاتبوو ئاژاوە دەست پێبکات چوومە لای لە وەزارەتی دیفاع. لە بارەی تێک هەڵدایی بێسنوور و بێسوودەوە لەگەڵی دوام، پێوەی دیار بوو کە هاوباوەڕە لەگەڵمدا، بەلام بۆم دەرکەوت دەسەلاتی چارەسەرکردنی لە دەستدا نییە نەشیویست دان بەو ڕاستییە وەیا شیرازە پسانی هێمنی و ئاسوودەییدا بهێنێت، ئیتر خۆی بەوە پەڕاندەوە کە گوتی حەزدەکەم بە نووسین بیروڕای خۆت و چارەسەرکردنی گیروگرفتم بۆ ڕوون بکەیتەوە. من بەڵێنم پێ نەدا هیچیشم بۆ نەنووسی جارێکی دیکەش چاوم پێی نەکەوتەوە.

لایەنی دووەم ئەوە بوو کە تەها خۆی خەسار کرد، وەیا حاڵ و بار خستیە شوێنی نالەبارەوە. مرۆی وەها مەرد بۆی حەیفە و خۆ دۆڕاندنە نەتوانێ لە گێژاوێک دوورکەوێتەوە کە ئەگەر ناحەزەکانی نابانایەوە بە بەڵگەی تاوانبار بوونیانی حیساب دەکرد. گەلێک جار وەها ڕێک دەکەوێ کە پەندی پێشینانی مەشوور «سواربوون عەیبێکە و دابەزین دوو عەیب» فرزە لە مرۆ دەبڕێت. وەها خۆشە کە پیاو جارێکیان ئەو پەندەی لێ بە ڕاست گەڕا دەرفەتی هەبێ لە جاری دووەم پێوەی نەبێ. تاها بۆی نەلوا و تێداچوو.

ئەگەر ئالەتێک خەیالاتی دڵی عەبدولکەریمی، لە دەمی ڕووبەڕوو بوونی مەرگدا، وەرگرتبا ئایا لە بارەی هەڵوەستی بەرانبەر کورد، کە هۆیەکی گرنگی ڕمانی بوو، چی لێ دەگێڕایەوە. پەشیمانی یان حەسرەت خواردن لە بەکارنەهێنانی ئەوپەڕی دڕندەیی؟ دەشێ بڵێین لە شێوەی نموونەی بچووکدا ئەوەی لێ گێڕابایەوە کەوا بێگومان بە دڵی ناپۆلیۆن و هێتلەردا هاتووە لە دوای هەست کردنیان بە هەڵە کوشندەکەی هێرش بۆ سەر ڕووسیا. چەندی خەیاڵ دەکەمەوە هەر (دۆگۆل)م بە بیردا دێت بە نموونەی مرۆیەکی بڕیاری مێژووی سەلماندبێ لە حاڵی دەسەلاتدا کە هات و چارەسەری مەسەلەی جەزایری سەپاند بەسەر فرەنسەدا. توخوا ئەوەی ئەمەریکا لە ڤێتنام و ڕووسیا لە ئەفغانستانی کرد دوعایەکە ئامینی بۆ بکێشیت؟

لە ڕۆژی یەکەمی هەرای هەشتی شوباتەوە چەکداران ڕژانە ناو شار بەڵام نەک بە دوژمنایەتیی ڕژێمی نوێ. من ئەو پاڵەی لێم دابۆوە لە سەری بەردەوام بووم. چەکداران دەهاتنە لام. بە تەواوی ساردایی دوای گوتارەکانی ١٩٦٠ یان لەبیر خۆیانیان بردبۆوە، لەگەڵمدا گەرموگوڕ بوون. وابزانم بەشێکی ئەو گۆڕانەیان لەوەوە بوو کە قسەکانم لە تەجرەبەی ئەو چەند ساڵەدا بە ڕاست دەرچوون. لە غەیری کوردایەتی بێفێڵ هیچ فاک و فیکێک نانێکی سووتاوی نەخستە کاسەی کوردەوە. هەرچی قسەی لووس و باریک و چەور و شیرنی ناو کتێبان هەبوو بە هەموو ئایدیۆلۆجیای بەهەشتی سەر دنیاوە لە نووکە چەقۆ و سەرەشەقیان بەولاوە بۆ کورد تێدا نەبوو. بەڵێنە خۆشکەڵەکان وەک پاداشی دین هەڵدەگیران بۆ قیامەتی دنیایی.

پەنجا ڕۆژ بەسەر تەمەنی دەوەندا تێپەڕی ئنجا پێم کرا سەفەر بکەم و بیبینم. خزمینە مندالٚ پارچە جەرگی باوک و دایکییەتی، بۆ من کە لە تەبیاتمدایە پەنجە لەو شتەی باوەڕم پێی هەیە گیر بکەم خۆشویستنەکە عادەتی نەبوو. حەزم دەکرد هەموو کاتم لەگەڵ ئەودا بەسەر ببەم و لێشی تێر نەدەبووم. لەو بەینانەدا حکومەت کە لە لایەن حیزبی بەعسەوە پێک هاتبوو، دوو وەزیری کوردیشی تێدا بوو، لەگەڵ چەکدارەکان وتووێژی هەبوو بۆ گەییشتن بە چارەیەک لە مەسەلەی مافە نەتەواییەکانی کورد. وەفدێکی (شعبی) ڕێک خرابوو لەجیاتی حکومەت پێوەندی بە چەکدارەکانەوە بکات، شێخ ڕەزا شەبیبی و حسێن جەمیل و فایق سامەرڕایی و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و فەیسەڵ حەبیب ئەلخەیزەرانی تێدا بوو، هاتوچۆی بۆ لایان دەکرد بۆ قاڵ کردنەوەی داخوازییەکانیان و نرخاندنیان لە لایەن حکومەتەوە. لە ئاکامدا وەها پەسەند کرا کە کۆبوونەوەیەکی گشتیی کوردەواری لە کۆیێ پێک بێت بۆ گەییشتن بە بڕیارێک لەسەر داخوازییەکان.

من لەبەر گەلێک هۆی جودا و هەمەچەشنە ئومێدم بێهێز بوو لە ئیمکانی گەییشتن بە لێک ڕازی بوونی حکومەت و چەکداران لەسەر چارەیەکی مامناوەنجی. بە ئانقەست خۆم دوورخستەوە لە کۆیێ هەتا نەچمە گێژاوی هەڵسەنگاندن و نرخاندن و چەند و چۆنی ئەو مافانەی بۆ کورد ڕەچاو دەکرێ. بەهانەی دەوەن کە دڵیشم بۆی دەچوو فریام کەوت لەو خۆدزینەوەم. کۆبوونەوەی ئەو خەڵقولڵایە لە کۆیێ درێژەی کێشا، بیستم لەوانەیە بەدوامدا بنێرن پێشدەستیم کرد و لە پێش هەتاو بەرم بە خۆمدا دا و چوومە بەغدا. دوای سەفەرم بە دوامدا هاتبوون بەڵام تەیرەکە فڕی بوو. جەماعەتی خاڵان و پژدەریەکان لە ماڵی من دابەزیبوون، هەر تاقمەش ماڵێکی بۆ خۆی هەڵبژاردبوو لێی مێوان بووبوون. لە پاش چەندین کۆبوونەوە وەفدێکیان هەڵبژاردبوو لە چواردە کەس کە بچن بۆ بەغدا و لەگەڵ وەفدی شەعبی بدوێن بۆ پالاوتە کردنی پرۆژەیەک لەسەر بنگەی (لا مەرکەزی) بۆ کوردستان. ناوی منیشیان خستبووە وەفدەکەوە کە هەرچەند جێی شانازی بوو ئەمما لە دڵدا پێم خۆش نەبوو چونکە نەمدەزانی لە ئاکامدا بە چی دەگەین یان ناگەین، کە نەگەییشتین سەرەنجاممان چی دەبێ. خۆمان، خەڵقی عالەمی سێیەم، شارەزای خۆمان هەین لە لێ قەوماندا چ بە یەکدی دەکەین. جارێ لەبیر کەس نەچووبۆوە ساڵی ١٩٥٩ چەپەکان خەریکی چ پرۆژەیەک بوون بۆ غەیری چەپ، کە لە هەشتی شوبات خۆیانیان دایە پاڵ عەبدولکەریم چییان لێ هات و چۆن بوونە قاوت و ڕەشەبا. سبەی کە تێک گەییشتن دەست نەکەوت چ ڕێبازێک دەکرێتەوە

تێیرا بڕۆین؟ چ لە دەوەن و ماڵ و حاڵ بکەم؟ دیسانەوە موشکیلەی گوزەران هاتەوە پێش وەک کە لە سەرەتای شۆڕشی ١٩٥٨ بۆ بەشداری کردنم لە لیژنەی ئیسلاحی زیراعی هەمان موشکیلەم هەبوو. ئەمجارە ماڵ لە کۆیە و منداڵ لە کەرکووک و خۆم لە بەغدا، ناشزانم چەند دەمێنینەوە. باش بوو ئۆتێلمان لەسەر حکومەت بوو، سەمیرامیس یان سەندباد، هەردوویان بە تەنیشت یەکترەوە بوون، جێی تێدا حەوانەوەمان بوو، بۆ ئەوسا لە ئۆتێلە هەرە باشەکان دەژمێردران.

وەها داندرابوو کە چواردە کەسەکەی بە وەفد دانرابوون حەفتیان حیزبی بوون حەفتیشیان بێلایەن. من لە بێلایەنەکان بووم، کاکە حسێنی خانەقا و محەمەد سەعید خەفاف و ڕەشید عارف و سەمەدی حاجی محەمەد و عەقید ڕوکن (وەیا زەعیم ڕوکن) مستەفا عەزیز و یەکێکی دیکەش کە ئێستا ناویم نایەتە بیر بێلایەن بوون. ئۆتێلەکەمان بە درێژایی ڕۆژ و هەتا بەشێکی شەویش دەتگوت کارێزە بازاڕە.

هەستم دەکرد ئەندامانی حیزب کە پێماندا تێدەپەڕین بە هێندیان هەڵنەدەگرتین ڕۆژێکیان بە ڕێکەوت لە ژوورێکی ئۆتێلی فلۆریدە کۆمەڵێک لەو گەنجە بە خۆ نازیوانە لە دەوری ساڵح یووسفی کۆبوونەوە منیش ڕێگەم کەوتە وێ. ساڵح بۆ تەلەفۆن داواکرا، من لە مەسەلەیەک ڕایەکم دەربڕی بە لای خۆمەوە وەکوو ئەلفوبێ بوو کەچی گەنجەکان وەها یەخەگیرم بوون بە موناقەشە ئەمما ها...!! ساڵح هاتەوە بەسەر گەرمەی دەمەتەقەدا، کە تێیانگەیاند مەسەلە چییە بە توندی تێی ڕاخوڕین کە سنووری خۆیان ڕابگرن و بزانن لەگەڵ کێ قسە دەکەن... من لە ڕۆژێکی دیکەدا، قەڵەباڵغییەکی گەورەتر لە هی ئەو ڕۆژە لە ساڵۆنی سەمیرامیس کۆبووبوونەوە لە حزوور جەلال تاڵەبانی ڕووم لە خەڵقەکە کرد گوتم، حیزبییەکان کە دەمانگەنێ بە چاوی پەپوولە و پێشوولە سەیرمان دەکەن با منیش بیروڕای خۆم لەم مەسەلەیە دەرببڕم، جارێ لە پێشەوە دەڵێم من کە ئەندامەتیم قبووڵ کردووە بە ئەرک و مەسرەفی خۆم بەسەر دەبەم ئومێدێکیشم بە وەزیفە و پایەی بەرز نییە، هەرچی حیزبییە بە تمای مزە و پاداشە. لە لایەن ڕێز و بایەخیشەوە هەتا بە تاقیکردنەوە ئیسپات نەبێ کە مرۆی حیزبی بنیادەمی خاوەن ئیرادەیە من بە ئالەتێکی بێئیرادە و بێبیروڕای دادەنێم. ئەوپەڕی پایەی پێی بدەم ئەوەیە کە بە تووتیی دەدەم لەوەدا کە قسەی غەیر دەجوێتەوە. ئەمانە و هی دیکەی وەک ئەمانیشم گوت بێ ئەوەی کەسیان بە دەنگ بێن.

هەر ڕۆژە لە داوەتی کەسێک بووین، لە سەرەتاوە بێ خەم و خەیاڵ بووین بەڵام کە وتوویژ درێژەی کێشا هەستی موراقەبەمان کرد. لەسەر بڕیارێکی کە کۆبوونەوەی وەفدی کوردی و هی شەعبی دای، ئێمە کەوتینە سەر ڕێک خستنی پڕۆژەی ئەو لامەرکەزییەی کە بۆ کورد سەلمێندرابوو. من لەو لیژنەیەدا بووم، خواهەڵناگرێ خەریکی پڕۆژەیەک بووین وەها خەست و خۆڵ بوو حکومەت بە هەواوە ڕەفزی دەکرد. زۆر جار بە دەنگ دەهاتم، هی دیکەش تێبینییان دەردەبڕی کە ئەم مادەیە و فلانە ڕستە قورسە، مام جەلال دەیگوت ئێوە ئاگادار نین خەڵقەکە لە وڵاتی خۆمان، مەبەستی چەکدارەکان بوو، ئەمەیش بە کەم دەزانن. لە بەرەو کۆتاییی پڕۆژەکە بووین سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا گوتی، ئەمن حکومەت بـم لامەرکەزییەکە بۆ خۆم دادەنێم چی دەمێنێتەوە بۆ خۆتان بێ. بەرپرسە زلەکانی حکومەتمان لە هەڵکەوت و پێویستدا دەدیت. لە کۆتاییی نیسان سەفەرێکم بۆ کۆیێ کرد پشوویەکی ڕاحەتم دا. بەهارەکە دەتگوت بەهەشتە. دەوەن خەپەتۆڵە بوو بوو. کە لە کۆیەم بە جێهێشت نووستوو بوو، لێم بوو بە حەسرەت

چونکە تا دیتمەوە دنیا چووبووە بارێکی دیکەوە.

وەک لە هەموو دنیادا خەڵق دەبنە فرەباوەڕ هەروەهاش حیزب و حکومەتی بەعس بەرانبەر کورد لەبیروباوەڕدا خوار و ژوور بوون. ڕۆژێک لە ڕۆژان ساڵح یووسفی و من و (وا بزانم کاکە حسێنی خانەقاش) لەگەڵ مام جەلال چووینە لای سەرەک وەزیران کە ئەوسا خوا لێ خۆش بووی ئەحمەد حەسەن بەکر بوو. (علي صالح السعدي و صالح مهدي عماش) وا بزانم حەردان تکریتیشی لا بوون. لە گلەیی و گازەندەی دوو لایەنی ساڵح عەمماش گوتی بەڕاستی ئەگەر لە فلانە شت نەگەینە یەک شەڕ دەکەین. عەلی ساڵح سەعدی هەر تەماشای دەکرد. کە ئەمان ڕۆیشتن سەرەک وەزیران قورئانێکی لە چاوی مێزەکەی بەردەمییەوە دەرهێنا و سوێندی پێ خوارد کە خۆی لەو باوەڕەدا نییە. ئنجا داوای کرد لە مام جەلال کە بچێ بۆ لای سەرۆک جەمال عەبدولناسر بەڵکوو دوای تێگەییشتنی حاڵ و باری وڵات بە ئامۆژگاریی ئەو ناکۆکی بەرتەرەف ببێت. مام جەلال دوای ئەو دیدەنییە بە یەک دوو ڕۆژ چوو بۆ میسر.

بەر لەو ڕۆژە بە ماوەیەک، کە جارێ بزەیەک بەسەر لێوی ڕۆژگارەوە مابوو. لە داوەتی نیوەڕۆژەی محامی نەجیب بابان بووین. تێیان گەیاندم کە من دوای خواردن بمێنمەوە. تومەز وتووێژێک لەگەڵ برا فەلەستنییەکان پەسەند کرابوو. مام جەلال و ساڵح یووسفی و من لەم بەر، (نایف حواتمه) و (باسل الكبيسي)، نوێنەری بەعس، لەوبەر ماینەوە بۆ گفتوگۆ. دوای قسەی شیرنی عادەتی نایف حەواتمە دەستی کرد بە قسە. بۆم دەرکەوت قسە زانە و دەزانێ بۆچی دادەوەشێنێت و نیشانیش دەپێکێت. لە بنەڕەتدا کۆبوونەوە بە نیازی هەڵنانی دۆستایەتی و پێوەندی بوو لە نێوان دوو بزووتنەوەی ئازادکردنی فەلەستین و ڕەپێش خستنی کوردایەتی هەرچەند نازانم لە سەرەتاوە هەردوو لا بە تەمای چی بوون، قەتیش نەمپرسیوە چ حیکمەت هەبوو لەو کۆبوونەوە و وتووێژەی دووروودرێژ ئەمما بە پێی مەنتیقی هەر کۆبوونەوەیەک بێ، دیارە لە هەوەڵەوە چاوەنۆڕی لێکتر نزیک بوونەوەیەک هەبوون دەنا ئەرکی بێسوود بۆ چییە.

نایف دەستی کرد بە شریتەیەکی پڕ لە مەنتیقی ڕەوان و هەڵسەنگێنراو و بێ هەناسەسواری دووروودرێژ کە سەرلەبەری بریتی بوو لە مومکین نەبوونی هاریکاریی نێوان هەردوو لا تا ئەوەی وەک کە ئایەت دەڵێ (مالهذا الكتاب لايغادر صغيرة ولا كبيرة الا أحصاها) قسەکانی ئەو لەجیاتی هەموو عەرەب عوزری دەهێنایەوە کە ناتوانن بۆ خاتری کورد، غەرب و شەریکەکانی نەوت و دەوڵەتەکانی دراوسێ و ڕەجعیەتی ناو عەرەب لە خۆیان زوێر بکەن و هەر هەوڵێکیشیان هەبێ بۆ سوودی کورد هەمووی بێبەر دەبێ و دەبێتە بەفیڕۆ چوونی ماندووبوون و ئەرک و مەسرەف. لەو ناوەدا فەلەستینییەکانیش ڕێیان نییە و ناتوانن و لە بەرژەوەندیان نییە خۆ بۆ کورد ماندوو بکەن کەوا نە هیچی بۆ ئەوان لێ شین دەبێتەوە نە بۆ کوردیش سوودی دەبێت. خولاسە جغزی بێئومێدیی بە دەورەدا کێشاین، هەردوو سەری بەیاز و قەپات.

من لێرەدا غەدر لە ڕەوانبێژی و مەوزووعییەت و ڕێچکەی ڕێکوپێکی قسەکانی دەکەم کە بە چەند قسەی قوت و قرتاو، دوای بیستوپێنج ساڵ، سێبەرێکی دەهێنمە ناو ئەم یادداشتەوە. ئەوەی نایف گوتی وەها ڕێک بوو بنووسرابایە دەبووە گوتارێکی سیاسی و ئەدەبی و پەندیاری و بەرژەوەندناسی لە

چەرچلێک و هەنری کیسەنگەرێک دەوەشایەوە.

که لە قسەکانی بۆوە برادەران لە لای خۆمانەوە منیان هەڵبژارد بۆ وەڵام دانەوە. دواتر بە بیرمدا هات کە دەبوو زووتر تێبگەیەندرێم کۆبوونەوە دەبێت و ئامانجیش لێی فڵانە شتە وەڵامیش وەها و وەها بێت. من بە تەواوی لە تاریکاییدا بووم، لەوانەش بووم پێم نەکرێ لە پڕ وەکوو فەیلەسووفی ژیر و خەتیبی ڕەوانبێژ بدوێم بەڵام خۆ و تاڵع چی بە زارمدا هات جێی ڕەزامەندیی برادەران و خۆیشم بوو. لە پێشەوە موبارەکبادیم لە نایف کرد لەسەر ئەو هەموو زانیارە سەلبییەی کە لە بارەی کوردەوە لە ناو دڵیدا کۆیکردۆتەوە کەوا منێکی خاوەن ماڵ هێندە لە ماڵەکەم شارەزای لایەنی تاریک و وێرانی نەبم. ئنجا گوتم ئەو هەموو تەنگوچەڵەمەیەی مامۆستا نایف لە مەسەلەی کوردیدا دۆزییەوە کە من سێبەرێکی لێ دەزانم لە چاو ئەو، حیکایەتێکم بە بیردا دەهێنێتەوە کە دەڵێ کابرایەک بۆ دەعوایەکی چووە لای عەرزوحاڵ نووسێک، ئەویش عەریزەیەکی وەها بە سۆز و ئازاری بۆ ڕێک خست کە خوێندییەوە بۆی، کابرا بە هەردوو دەستان لە سەری خۆی ڕاکێشا و گوتی من هێندە مەغدوورم بە خۆم نازانم، کوردیش وەها گلۆرەی لە لێژییە؟ ئنجا گوتم مامۆستا نایف کە دێت لە کولانەی بەرژەوەندی عەرەبەوە سەیری مەسەلەی کورد دەکات دەبێتە ئەو ئینسانە ژیر و هێمن و لەسەرەخۆیەی کە نایەوێ دڵی مێروو لە خۆی برەنجێنێ کەچی شۆڕشی چواردەی تەمووز بەرپا بوو هەر بۆ خاتری ئازاردان و ڕەنجاندن و توورە کردن و حەیابردنی ئەو لایەنانە و حکومەتانەی کە بە هیچ دینان نابێ لە گوڵ تاڵتریان پێ بگوترێ بە پێی ڕاوێژی ئێستاکەی مامۆستا نایف. لەو بابەتە قسانە کران و هەردوو لامان برادەرانە لێکدی جودابووینەوە چی دیکەشم نایف و باسل نەدیتنەوە، لەو ساڵانەدا خەبەری کوژرانی باسل لە فرەنسە بڵاوبۆوە.

لە ڕۆژانی دواییی مایس چاودێریمان بە سەرەوە بوو بە جۆرێک لێی بزر نەدەبووین. سبەینەی هەشتی حوزەیران بۆم هەڵکەوت بچمە دەرەوە لە ئۆتێل بێ ئەوەی هەستم پێبکرێت. خۆم گەیاندە برادەرێکی ساڵح مەهدی عەمماش‹٥٠› بە تەلەفۆن پێی ڕاگەیاند کەوا من لای ئەوم و هەموو ئەو خاڵانەی جێی نەسەلماندنە لە حکومەتەوە دەشێ چار بکرێت وەک ئەوەی کە دهۆک نەبێتە لیوا با لە مووسڵ دایەرەیەکی سەر بە موتەسەڕڕیفی مووسڵەوە هەبێت بنۆڕێتە کاروباری کوردەکانی ئەو لیوایە. گوتی ئێوارێ قسەی لێوە دەکەین. ئێوارەی ئەو ڕۆژە قەول بوو عەمماش و وەزیری دیکەش بێنە کۆبوونەوەی دوو وەفدەکە. من گەڕامەوە ئۆتێل ئارەزۆشم بایە دەڕۆیشتم بۆ هەر کوێیەکی بمویستبایە.

تا ئەو ئێوارەیە سێ پڕۆژەی لامەرکەزی لە دەستدا بوو. یەکیان هی ئێمە، دووەم هی حکومەت، سێیەم هی عەلی حەیدەر سلێمان. لەو کۆبوونەوەیەدا ساڵح عەمماش گوتی وا باشە وەفدەکە ئەو سێ پڕۆژەیە لەگەڵ خۆی بباتە لای کوردەکان هەتا بزانین کامیانیان بەلاوە پەسەندە ئەمما تکایە بەند مەبن و زوو وەرنەوە. سبەینێ پاش شەوێکی کە نووستن لە سەربان مەنع کرا، پێنج کەس‹٥١› لە ئەندامانی وەفد و سایقێکی سەر بە حیزب، دوایی بەرچایی و دوعا خوازی لە باباعەلی و فوئاد عارف کە هاتبوون بەرێمان بکەن، بردراین بۆ تەیارەخانەی «معسکر الرشید» و پاش سەعاتێک لە تەیارەخانەی کەرکووک دابەزێندراین و هەر لەوێ خراینە ژوورێکەوە کە وا پێ دەچوو هی «تضمید – برینپێچی» بێت. دوو

قۆڵتغی شکاوی لێ بوو و هیچی دیکە. ئەو ڕۆژە و ئەو شەوە و ڕۆژی دواتر هەتا تاریک داهات لەو ژوورە بووین بەڵام نانمان دەدرایێ و ڕێی سەراومان هەبوو. کە دابەزین و ڕادیۆمان کردەوە گوێمان لێ بوو کە چۆن شەڕ دەستی پێ کردۆتەوە. شەوی دووەم گوێزراینەوە بۆ ئینزیباتخانەی عەسکەری‹٥٢›. لە ژوورێکی زەمانی عوسمانلییان شەش قەریوڵەی بە چەرچەفی پاکەوەمان بۆ ئامادەکرابوو. نانێکی باشمان خوارد. من ٤٣ سەعات بوو نەنووستبووم بەڵام خوا لێ خۆش بووی ساڵح یووسفی ملی بەسەر شانیدا لار دەکردەوە و دەنووست. تا سەعات دووی پاش نیوەڕۆی ڕۆژی ١٩٦٣/٦/١٢ لەو شوێنە بووین. بە تەیارە هاتینەوە بۆ بەغدا. لە مەرکەزێکی حەرەس قەومی، لە فضل، دابەزێندراین. شەوێ بردیانین بۆ بەندیخانەی مەرکەزی‹٥٣›. ئەوەی پێی دەگوترا (قلعە) کە هەر بەشەی بەندیخانە ئەو ناوەی درابوویێ، بۆ ئێمە تەرخان کرابوو. من و کاکە حسێنی خانەقا و عەگید سددیق لە قاوشێک بووین، ساڵح یووسفی و بابەکر پژدەری و یەک دوویەکی دیکەش لە قاوشێکی ئەوبەری حەوشە بەرینەکە بوون. جارێکی دیکە هاتینەوە بۆ «فضل». شەوێکیان بردراین بۆ تەحقیق، ئەوەی لەگەڵ من دەدوا بە «استاذ» ناوی دەهێنام گوتی تۆ و کەستان «متهم» نین دەمانەوێ ئەگەر مەعلوماتێکتان هەبێ پێمانی بڵێن. ڕاستییەکەی هیچ شتێکم نەدەزانی مەگەر ئەو شتەی کە بۆی ئۆتێلیش دەیزانی.

ڕۆژێکیان ڕامسپارد تەلەفۆنم بۆ بکەن لەگەڵ قاسم حەموودی‹٥٤› – وا بزانم ڕێ بەخۆم درا تەلەفۆن بکەم – کەوا لە فلانە شوێنم. بۆ ئێوارێ هاتە لامان. من و کاکە حسێن چووینە ژووری ئیدارە، زۆری پێ هەڵگوتین و بەڵێنی دا بەرەو هەوراز بڕوات بۆ دوان لە بارمانەوە، یەک فەردە مێوەشی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو. تەلەبەیەکی پێنجی سانەوییان خستە ژوورەکەمانەوە‹٥٥›. بەیانییان دەچوو بۆ ئیمتیحان ڕامسپارد بە حسێن جەمیل ڕابگەیەنێ پانکە و نوێنم دەوێ، بشچێتە لای محامی مەزهەر عەزاوی ٥٠ دینارم بۆ لێ وەربگرێت. حسێن جەمیل و مەزهەر عەزاوی جگە لەوەی پانکە و نوێن و پارەکەیان نارد خۆشیان هاتنە سەردانم بەڵام نەکرا بیانبینم.

جارێکی دیکە چووینەوە بەندیخانەی مەرکەزی، ڕۆژی ١٩٦٣/٧/٣ هەراکەی «معسكر الرشيد» بوو، وەزیری داخلیە و خارجیە لە لایەن ئاژاوەچییەکانەوە گیران بەڵام سەلامەت دەرچوون، هەراکەش کوژایەوە. ئێوارەی ئەو ڕۆژە شاهێن تاڵەبانی هات گوتی سبەی ئێوارە وەزیری داخلیە بە دوای سێ کەستاندا دەنێرێ. سبەینێ لە میعاددا بە دواماندا هاتن. کاکە حسێنی خانەقا و بابەکر پژدەری و منی داواکردبوو. من سێیەم بووم لە چوونە لای وەزیر. چاوەڕۆنی سەلامەتی ڕۆژی پێشووم لێ کرد پێشییەوە دیار بوو خەتەرێکی کوشندەی تێپەڕاندووە. دوای موجامەلە، گوتی عەشایری ڕانیە و پژدەر دەیانەوێ لەگەڵ حکومەت ڕێک بکەونەوە «او بالأحرى يستسلمون» وا دیارە متمانە بە ئێوە دەکەن داوایان کردوون کە لەو مەسەلەیە ئاگادار بن سبەینێ هەرسێتان دەچن بۆ کەرکووک لەوێوەش بۆ ڕانیە.

دەبوو بڵێم جارێ هەر لە (فضل) بووین کاکە حەمەی خانەقا سەری لێ دەداین. تێی گەیاندین کە لە لایەن مدیری ئەمنی کەرکووکەوە (نوري خياط) پێوەندی پێوە کراوە بۆ هەوڵی ئاشتبوونەوەیەک و کوژاندنەوەی ئاگری شەڕ، لەو هەوڵدانەش تەمایەک هەیە بە کەسانی وەکوو ئێمەی ناسیاو و دۆست و خزم بە عەشایەری ڕانیە و پژدەر و کۆیە. دیارە ڕێککەوتێکی لەبار بووە بۆ هەوڵەکەی مدیری ئەمنی

کەرکووک، نووری خەیات، کە خاڵەکانم و پژدەرییەکان و دۆستەکانیان داوای هەرسێکمانیان کردبوو بۆ ناوبژی کردن. من دەزانم خاڵەکانم زۆر و کەم ئاگاداری نیازەکەی نووری خەیات نەبوون، دەیانویست لە ڕێی داواکردنی ئێمەوە بۆ ناوبژی کردن ڕزگارمان بکەن. دواتریش لە قسەکانم دەردەکەوێ چییان بە چاوەوە گرتبوو لەو هەوڵ و تەقەڵلایەیان.

سبەینێ هەرسێمان بە تەیارە چووینە کەرکووک. کاکە حەمە و نووری خەیات و کەمالی عوسماناغا چاوەنۆڕییان دەکردین. دەرکەوت لەپاش کوژرانی عەبدولکەریم، کەمال بەینێک خۆی شاردبۆوە دواتر بە ناوی هاریکاری لەگەڵ حکومەت، کە حکومەتیش پێویستی بە شارەزایی کەمال هەبوو، خۆی لە حیزب نزیک کردبۆوە بەڵام دەسەڵاتی جارانی نەمابوو بە بەڵگەی ئەوەی کە لەوەندەی تەیارەخانە نەبێ نەمان دیتەوە. لە جێگایەکی حکومەتی مێوان بووین بێ ئەوەی ڕێ هەبێ لێی دەرچین، خزمەتی باشمان کرا و کاکە حسێن بە تەلەفۆن لەگەڵ ماڵەوە دوا. دوای مەغریب زەعیم ڕوکن (سعید القطان قائد قوة الميدان) کە هەموو مەیدانی حەرەکات لە ژێر دەسەڵاتیدا بوو، لەگەڵ (زعيم سعيد الصقلي) و (زعيم عبدالـجبار شنشل) و نووری خەیات هاتنە لامان. سەعید قەتتان مرۆیەک بوو هەتا بڵێی بە ئەدەب و نیازپاک و دەستخاوێن (نەختێکی دیکە بەڵگەی دەستخاوێنییەکەت پێ دەڵێم). چەندی خەیاڵ بکەیت وتووێژی حورمەت کارانە و بەرەو ئومێد و پشتەو شەڕ بوو.

سبەینێ دوای بەرچایی بە هەلیکۆپتەرێکی (مبطن – کە دەنگ کەم دەکاتەوە و پیاو دەتوانێ قسە ببیەت) وەختی خۆی عەبدولکەریم سواری دەبوو، لەگەڵ سەعید قەتتان و نووری خەیات و کاکە حسێنی خانەقا و بابەکر پژدەری و کاکە حەمە بەڕێ کەوتین. بە دامەن کۆیەدا تێپەڕین، سەرنجم گرت ئێمە لە سەفین بەرزتر بووین. ڕەشانگ لەو ناوە زۆر بوو. لە مەقەڕی لیوا، (وابزانم) بیست کە زەعیم سددیق ئامیری بوو دابەزین. سەعید قەتتان ئەوەندە نەجیب بوو پێش من و کاکە حسێن نەدەکەوت بەوەدا سددیق مستەفاش کەوتە دوامانەوە. ئەم پیاوەتییەی قەتتان مەبەستێکی تایبەتیشی تێدا بوو کە سددیق مستەفا بزانێ ئێمە خۆراکی ئەو نین. دوای نانی نیوەڕۆ سەعید قەتتان گەڕایەوە. لەو ماوەی دانیشتنمان پێش نان خواردن بە تەیارەچییەکەم گوت بەرزایی فڕینمان لە ١١٠٠ مەتر کەمتر نەبوو. گوتی لە ١٧٥٠ تێپەڕمان نەکردووە. ئەو دەنگی دلێر بوو بە بارۆمەتر منیش پشت ئەستوور بووم بە بەرزایی سەفین کە ١٩٧٠ مەترە. دوایی بە بیریدا هات گوتی من مەبەستم ١٧٥٠ مەتر لە ڕێکاری کەرکووکەوە نەک لە دەریا. کەرکوک دەوری ٣٣٠ مەترێک هەیە، بەو پێیە ئێمە ٢٠٨٠ مەتر بەرز بووین. ئەو ڕۆژە شەشی تەمووز بوو، قەندیل و هەڵگورد جارێ بەفریان زۆر پێوە بوو بەڵام لە چاو ڕۆژانی ٩ و ١٢ حوزێران کە لە بەغداوە هاتین و بۆی چووینەوە تەواوێکیان لێ ڕەش بووبۆوە.

لەو ڕیزە خانووەی ڕانیە بەسەر ڕێی کۆیەوە کە بەشێکی بۆ سددیق مستەفا و گرووپی قیادەی لیوا و دکتۆر و هەندێک لە زاپتەکان تەرخان کرابوو خانوویەک بۆ ئێمە خاوێن کرایەوە و کەلوپەلی پێویستی تێخرا. نووری خەیات زاوای جەمال ڕەفعەت بوو کە ناسیاوم بوو، باوکی جەمالیشم دەناسی. نووری یارانی و مەشرەب خۆش بوو لە عادەتی عەشیرەت و دەستوراتی کۆمەڵایەتی شارەزا بوو، پێشی گوتین هەرچییەکی بە لای ئێمەوە باش بێ ئەوە دەکات بۆ کوێ بڵێین لەگەڵمان دێت چونکە باوەڕی بە قسە و

بەڵێنمان هەیە. (بە کردەوەش ئیسپاتی قسەی خۆی کرد).

دەبوو یەکێکی باوەڕ پێکراو لەو دیوی پژدەرەوە داوا بکەین کە بێتە لامان و لە بارەی ئەوەی گرووپی براگەورەکان ویستوویانە بیلێین و بۆ چاکەی هەموو ناوچەکە وتوویژ و ڕاسپاردە و چی پێویست بێ قسەمان لەگەڵدا بکات. ڕانیە کێشکەکوژی لێ نەمابوو بەڵام سبەینێ حەوێزی بەرید کە ناسیاوم بوو هاتەوە ڕانیە. بە دواماندا هەنارد، کاغەزێکم پێ دا کە بیگەیەنێتە پژدەر و تەسلیم بە شێخ حسێنی حاجی سەید و دۆستەکانی بکات بۆ ئەوەی خاڵە جنێدم بێتە لامان لە بارەی تێکگەییشتن و بەرژەوەندی گشتییەوە بدوێین. سێ ڕۆژی پێ چوو هەتا ئێوارەیەکیان دنیا تاریک داهاتبوو ڕانیەیی (وابزانم حەوێز خۆی بوو) خەبەریان هێنا کە خاڵە جنێدم هاتووە نازانێ چۆن بێتە لامان. ڕێگە کرایەوە و خاڵم هات بەڵام هێندە بە گومان بوو لە سددیق مستەفا ئەگەر پەرۆشی ئێمە نەبایە ڕانیەت لەسەر تاپۆ کردبایە نەدەهاتە جغزی دەسەڵاتییەوە. خاڵم ئەحمەدی برایماغای ڕەمکی لەگەڵدا بوو (نازانم کێی دیکەش) پیاوێکی دڕۆزنۆکەی بێزەرەری هەتا بڵێی دڵسۆز بۆ خاڵەکانم و زۆریش خاتری منی دەویست. هاتنەکەی لەوپەڕی دڵسۆزییەوە بوو. ئەو ئەحمەداغایە زۆرمان بەهانا هات لە پەیداکردنی ماست و گیسکی قەڵەو و پەنیری تازەگوشراو. ڕۆژانە، مەگەر چۆن، سەری دەداین، بە دەستی بەتاڵیش نەدەهات ئێمەش نەمان دەهێشت لە زەرەردا بێت.

نووری خەیات پاش بەخێرهێنانی خاڵم لێمان دوورکەوتەوە تاکوو بە ئارەزۆی دڵ لەگەڵی بدوێین. زاپت ڕوکنی لیوا پێی گوتبوو چۆن بەجێیان دەهێڵێت؟ گوتبووی من بەرپرسم، باوەڕی هەموو دنیام پێیان هەیە. دوورودرێژ دواین مەسەلەمان بە هەموو ڕوویەکدا لێک دایەوە هەر ئەوەمان بۆ ڕوون دەبۆوە کە نزیک بوونەوەیان بۆ تەفاهوم لە چاکە بەولاوەی تێدا نییە، ڕەنگە بکێشێتەوە بۆ ئاشتی گشتی، هەر کە سەرکەوتنیش لەو تەفاهومە وەیا نزیک بوونەوەیە دەست نەکەوت بە دوو دەقیقە دەچنەوە دۆخی جاران و هەرا دەستی هەموان ماچ دەکات. ئێمە دەمانزانی سەعید قەتتان و مدیری ئەمن ئامادەی هەموو جۆرە ڕێککەوتنێکن بۆ ئەو ئامانجەش دەبزوون، هەڵبەت عەشایریش دەتوانێ داوا بکات جغزی ئاشتی لێک بکێشرێتەوە تا ئەوەی هەموو لایەک بگرێتەوە. خاڵم ئەوەیشی بۆ ڕوون کردینەوە کە شێخ حسێن لە پێشەوە مەبەستی ڕزگار بوونی ئێمە و ئەندامەکانی دیکەی وەفدەکەن. (دواتر زانیم، لەو فکرەدا بوون کە ڕزگارکردنی ئێمە بە هەر نرخێک بێ بمان کڕێتەوە).

لە نموونەی کاروباری ئەم دنیایە سەرەوبنە دەڵێم کە کاغەزی من گەییشتبووە شێخ حسێن و بۆ خەڵقەکەی خوێندبۆوە یەکێکی پەنابەری دوای شوباتی ١٩٦٣ کە لە ترسی مردن هەڵاتبوو گوتبووی کاغەزەکە خراپ نییە ئەگەر هیچی نهێنی لە پشتەوە نەبێ. شێخ حسێن گوتبووی من دەلیلی ڕاستیی خۆمم پێیە. دێی خۆم و دێی ئامۆزام کاول بووە، خاڵۆزا و خوارزام لە بەندیخانەن، سبەینێش کە جەیش هات بۆ پژدەر چی هەیە کاول دەبێت ئەمما جەنابت بە خۆت و جانتایەکەتەوە هاتوویت کەس نازانێ جاسووسی چەند دەوڵەتانی، کە پژدەریش کاول بوو بە خۆت وجانتاتەوە دەچییە سەر هۆو لوتە شاخە، کوردی گوتەنی ئێرە نا دێرە.

دوای کۆبوونەوەی مەحرەمانەمان نووری خەیات بە تەکلیفی ئێمە هاتە لامان، ئەویش چی چاک بوو بۆ

ئاشتی ئەوەی گوت. پاش یەک دوو هاتوچۆی دیکەی خالّم، بڕیار درا شەوێکیان من و کاکە حەمە لەگەڵ نووری خەیات بچینە کوێرە دێی هەنجیرە بە شاخی کێوەڕەشی ڕانیەوە دیدەنی لەگەڵ ڕەئیس عەشیرەت و براگەورە و بەرپرسی چەکداران بکەین. سددیق مستەفا گوتبووی بە نووری خەیات، چۆن زات دەکەیت بەو شەوە تاریکە بچیتە ناو (متمردین)؟ پێی گوتبۆوە من لە شەرەفی ئەو خەڵقە دڵنیام ئامادەم هەتا ئەوپەڕی دنیا لەگەڵ ئەو دوو کەسە بڕۆم.

لە شەوی قەرارادە کاکە حەمە و نووری خەیات و من بە جێپێک تا بناری کێوەڕەش لە هەرێمی هەنجیرە ڕۆییشتین لەوە بەولاوە سواری وڵاخ بووین سەرکەوتین بە تاریکیدا تا لە جێگەیەک دابەزین. کۆمەڵەی براگەوران لە ژووروی ئێمەوە بە پەنجا مەترێک چاوەنۆڕییان دەکردین، کە گوتیان فەرموون دیسان نووری خەیات خۆی پاش یەخست و گوتی کاتێک لە قسەی خۆتان بوونەوە بانگم بکەن.

دەمی بەیەکتر گەییشتنمان لەگەڵ ئەو قەڵەباڵغییەی خزم و دۆستان کەوا تاریکایی شەو لە خۆی لوول دابوون تا بڵێی بەسۆز بوو. بەینێک مەحرەمانە دواین. ڕووی قسەم لە هەموان کرد بەتایبەتی لە عەباسی مامەنداغا (کە خۆگنخاندنی بەر لە دوو ساڵ بۆ چوونە لای زەعیم کێشایەوە سەر پسانی داوەمووی موعاوییە) و گوتم ، ئەگەر شەرمی وەعدە بە خیلافی نەبێ ئێستا منیش وەکوو ئێوەم، ئازادی ناو ئەم شاخ و داخەم، دەتوانم بڵێم فەرموو فلاناغا ئەمجار نۆرەی جەنابتە بچێتە مێوانەتی لای زەعیم سددیق مستەفا، خۆ کەس (لوح المحفوظی) نەخوێندۆتەوە کە هەر دەبێ من قوربانی بم کە دەزانن هیچ شتێک بە قسەی من نەکراوە. ئەوەشتان پێ بڵێم، چی نووری خەیات بۆ فەرمانی خۆی کردی هیچ کامێکتان بۆ کوردستانی ناکەن.

نووری خەیاتمان بانگ کرد دوای قسەی دۆستانە و ئەوپەڕی دەربڕینی نیازی چاکە لەوەوە کۆمەڵەی براگەوران پێ یان گوت، هەموو لایەک حەز دەکەین هەرا بەرتەرەف بێت و خەڵق بحەسێتەوە. دیارە ئێمە حەز ناکەین چی دیکە وڵاتمان کاول بێت، ئێستا پێویستە بۆ دڵنیاییی هەموو لایەکمان حکومەت بە مەبەستی دەربڕینی نیازی چاکە وەفدی کورد بەر بدات، دواتریش دەرگەی ئاشتی بۆ هەموو کورد بکرێتەوە نەک هەر ئێمە چونکە هەرا بە دانیشتنەوەی ئێمە نابڕێتەوە. کەسیشمان نە پارە و پوول و نە ملک و ماڵمان دەوێت (بەرقیە هاتبوو بۆ سددیق مستەفا کە دەتوانێ پارە بەو برا گەورانە بدات، لە ئاست ناوی عەباساغای مامەنداغا بیست هەزار دینار دیاری کرابوو کە دەشێ لێشی زیاد بکرێ. من خۆم ئەو بەرقییەم دیت).

وێڕای بەردانی ئەندامانی وەفد و کردنەوەی دەرگەی ئاشتی، لابەلایی، قسە لەوەش کرا کە وێران بووەکان تەعمیر بکرێنەوە و خزمەتی سەقافەتی کوردی بکرێت... و... هتد. لەو کۆبوونەوەیەدا هەموو پژدەر و بەردەر و نوێنەری حیزب بەشدار بوون.

دیسان بە سواری و بە جێب ماوەمان بەرەو مەعەسکەر بڕی کاتێک گەییشتینەوە شوێنەکەی خۆمان نزیکی ڕۆژهەڵات بوو. نووری خەیات یەکسەر بە بروسکە داوای هەلۆکۆپتەرێکی کرد کە پێی بچێتەوە بۆ لای سەعید قەتتان لە کەرکووک سەعاتێکی نەبرد کۆپتەر گەییشت. بە کاکە حەمەی گوت لەگەڵی بڕوات گوتی منی بۆچییە... گوتی چۆن بۆچییە، تۆ لەولەبی کارەکەی... خولاسە هەردوویان بەو کۆپتەرە کۆنە

گەڕانەوە بۆ کەرکووک. کۆپتەرەکە وەکوو قازی قورس بە ئەرک ڕەهەوا کەوت. ئەو ڕۆژە ڕۆیی تا شەویش ڕاشکا چ دەنگێکیان نەبوو. شەو خەونێکم دیت، ناوناوە خەونی ڕاست دەبینم. کە لە ئینزیباتخانەی کەرکووکیش بووین، شەوی نێوان ١١ و ١٢ حوزێران کە بۆ سبەینێ بردراینەوە بەغدا سۆسەیەکی دەروونیم بە ڕاست گەڕا کە لزووم نابینم باسیان بکەم‹٥٦›.

سبەینێ دوای بەرچایی گرەی کۆپتەرێک هات، چوومە دیاری، کۆمەڵێکی لێ دەرهات نووری خەیات و کاکە حەمەیان لەگەڵدا نەبوون خەڵقەکەی لێی هاتنە خوارێ پێ بە پێ لایان دایە خانووەکانی نزیکتر لەوان، یەکێکیان کەڵەگەتێک بوو (لە خەونمدا کەڵەگەتێکم دیت) بە لای ئێمەوە هات تا نزیک بۆوە. ئاورەحمانی شێخ حەمە سالْحی کەرکووک و خزمی خانەقا بوو. بەخێرهاتنمان کرد گوتی کوا کاک حسێن بۆ لای ئەو هاتووم. لەگەڵیدا چووینە ژوورەوە... دوای نەختێک زمانگرتن و قسە جووینەوە دایە گریان و گوتی دوێنێ ئێوارە لە گەڕانەوەدا بەرەو ڕانیە کۆپتەرەکەی نووری خەیات و کاکە حەمەی تێدا بووە لە نزیک ڕێدار (شوان) دەکەوێت لە ناویاندا کاکە حەمە گیان دەسپێرێت، هاتووم بە دواتدا. وەی برا لە حاڵی وەهادا کۆست کەوتن زاڵمە.

تێک هەڵاتنی وێنەی بزرکاوی دەروون و هەست بە دنیا کردن بۆ ماوەیەک، چەند چرکەیەکی سەعات، ڕووناکایی لێڵ کرد لەبەر چاوانم. کاکە حسێن لەو ڕۆژەوە هەتا مەرگی لە حزێرانی ١٩٨٤ بە نیوەزیندوو حیساب دەکرا چونکە گومان نییە لەوەدا کە کاکە حەمەی لە خۆی خۆشتردەویست. کاکە حسێن بەو کۆپتەرە لەگەڵ شێخ ئاورەحمان چووە کەرکووک. نووری خەیات پەلاسووی شکابوون. معاونێکی خۆی بە هەموو دەسەڵاتێکی کە لە دەست خۆیدا هەبوو عەباس وەنداوی هەنارد. ڕەنگە ئەو ڕۆژە نۆزدە وەیا بیستی تەمووزی ١٩٦٣ بوو. نووری خەیات دواتر بۆی گێڕامەوە، لە کەرکووک داخوازییەکانی جەماعەت بە ئامر قوەی مەیدان، سەعید قەتتان، ڕادەگەیەنێ ئەویش بە سەرۆکایەتیی شۆڕشی دەدا لە بەغدا لەگەڵ پەسەندکردنی سەلماندنی داخوازییەکان. هەمان ڕۆژ وەڵامی موافەقەی بەغدا دێتەوە بۆ کەرکووک ئیتر نووری خەیات لە خۆشییان بەو ئێوارەیە و هەمان تەیارەی چەپڵەک بەرەو ڕانیە لەگەڵ کاکە حەمە دێن و دەکەون.

عەباس وەنداوی هاتە لامان و گوتی حکومەت سەلماندوویەتی جارێ ئەو ئەندامانەی حیزبی نێن بەربدرێن. بە ئاگاداری سددیق مستەفا من وێنەی بەرقیەیەکەم ڕێک خست بۆ بەردانی کاکە حسێن، سەمەد حاجی محەمەد، بابەکر پژدەری و خۆم و هەڵگرتنی حیجز لەسەر ماڵە حیجز کراوەکەی محەمەد سەعید خەفاف و ڕەشید عارف کە خۆیان چووبوونە دەرەوە. بەرقیەکە بۆ سەرۆکایەتیی شۆڕشی بەغدا و بە ئیمزای سددیق مستەفا بەڕێ کرا. لە پەخشی ئەخباری سەعات هەشتی ئێوارێ بەیانێکی قیادەی شۆڕش بە بەردانی ئێمە و هەڵگرتنی حیجزی ئەو دوو کەسە بڵاوکرایەوە بەڵام هەتا بڵێی لە قاڵبی حورمەتدا بوو. یەک وشەی نەهێنابۆوە شکستی ئێمەی تێدا بێت، دەشبوو وەهابێت چونکە هەر دالەنگاندنێکی ئێمە هەبایە تێیدا دەیکێشایەوە بۆ خاوبوونەوەی چالاکیی لایەنی ئێمە لە پێناو ئەو ڕێک کەوتنەدا. بەر لە چەند ڕۆژێک بەرقیەی کوردێکی زۆر گەورەی خوێندەوە، لە شێوەی دەخالەت کردن بە قائد فرقەی کرکووک داڕشترابوو.

ئەو ئێوارەیە بیستی تەمووز بوو، سددیق مستەفا هات و موبارەکبادی لێ کردین، هەروەهاش زۆربەی زاپتەکان و گەلێکیش لە جوندیەکان کە خەڵقی دەوروبەری خانەقین بوون. سددیق مستەفا پێمی گوت ئێستاکە ئازادیت بۆ هەر کوێیەک بتەوێ دەتوانی سەفەر بکەیت. ئەو شەوە من و عەباس وەنداوی ژوانمان هەبوو کۆبینەوە لەگەڵ سەرۆکەکان لە دێی سەرکەپکان. دەوری نوێژی عیشا بە جیپ ڕۆیشتین.

لەو کۆبوونەوەیەدا قسە لەوە کرا کە نوێنەرێکی گەورەی حیزب و حکومەت دەیەوێ بێت بۆ دیدەنی جەماعەت و ڕێککەوتن لەسەر جۆری نانەوەی ئاشتی. بەڵێن درا کە دوای چەند ڕۆژێک خەبەری لێ دەگێڕنەوە بۆ دیاری کردنی ڕۆژی یەکتر دیتن لەگەڵ ئەو نوێنەرەدا. من مەیلم بوو بچم بۆ پژدەر چونکە لە هەشتی حوزێرانەوە ماڵ و منداڵم کۆیەیان بەجێ هێشتبوو مێوانی ماڵی شێخ حەسەن براگەورەی شێخ حسێن بوون لە پژدەر کە گەرما تینی هێنابوو هەردوو ماڵ بەیەکەوە چووبوونە کوێستان لە هەواری شیلانە کە ٣-٤ سەعات ڕێ بە سواری لە دێی هێرۆوە دوورە. عەباس وەنداوی زۆری پەلە کرد نەچم پێم گوت جگە لەوەی کە خۆم حەز بە دیتنی دەوەنی کوڕم دەکەم بوونیشم لەوێ یاریدەی زوو کردن لە پێکهێنانی کۆبوونەوەکە دەدات. بە سواری لەگەڵ خالان و هەندێک دۆستی دیکە کەوتینە ڕێ بەرەو دەربەند. لە سەنگەسەری کۆنەوە بە ئۆتۆمۆبیل چوومە قەلادزە. پاش ڕۆژهەلات گەییشتمە قۆناغ. هەر ئەو ڕۆژە، دیسان بە ئۆتۆمۆبیل گەییشتمە هێرۆ، لەوێوە بە سواری رۆیشتم، فارووقی برام و حەمە عەلی ئامۆزام و خەڵقی دیکەش لەگەڵم بوون. پێش ڕۆژاوا گەییشتینە شیلانە. بەڕاستی لەپاش عەزابی ئەو مانگ و دوازدە ڕۆژە کە خۆم لە فێنکایی هەوارێکی گەش و سەوزی (٢١٠٠) مەتر بەرز لە ناو خاوخێزانی خۆمدا ببینمەوە هەستم دەکرد لە بەهەشتم. بەسەر ڕێگاوە باغچەیەک لە سنووری نێوان دار و بێداری شاخ هەبوو تازە شاتووی پێگەییشتبوو، سێو هەر هێندەی دەنکە فاسۆلیا خڕ هەلاتبوو. دەوەن حەفت مانگی بوو وەک تۆپ خڕ بووبوو گەشەی دەهات.

ئەو هۆبەیە ماڵی سەلیمی حاجیاغای لێ بوو جیرانەتیمان زۆر خۆش بوو. سەردەشت لە دوورایی سێ سەعات ڕێ بوو بە سواری. هەموو پێداویستی ماڵ لە سەردەشت دەکڕدرا چونکە نیو هێندەی قەلادزە دوور بوو کە هیچیشی لێ چەنگ نەدەکەوت. بۆ پێکهینانی کۆبوونەوەی عەشایەر لەگەڵ نوێنەری حکومەت چەندین نامە لە بەیندا هاتووچۆی کرد. وا پەسەند دەکەم دەقی چەند دانەیەکیان کە پارێزراون لێرەدا بخەمە بەر چاوی خوێنەر بە شایەدی ڕووداو. لە پێشەوە دەقی ئیزندانی خاڵە جنێدم بۆ هاتنە ناو مەعەسکەر دەنووسمەوە بێ دەستدان لە ڕێنووس و هیچ شتێکی. ئیزنەکە تەئریخی پێوە نییە:

یسمح للشیخ جنید بالحضور الى المعسكر هذة الليلة ولعدم التعرض اليه وقعنا.

ئیمزا

الرئيس الركن ضابط الاستخبارات.

له ژێرییەوە من نووسیومە:

خاڵە جنید بەخێربێی وا چاوەنۆرت دەکەین دەبێ زوو تشریف بێنی.

خوارزات

ئیمزا

مسعود ملا محمد

ئەمەش دەقی نامەیەکە کە دەردەکەوێ وەڵامی نامەی منی پێ دەداتەوە، لە زەعیم سددیق مستەفاوە:

رانیه – ٢٢/ تموز/٦٣

السید الاخ مسعود محمد المحترم

تحیة طیبة

وصلتنا رسالتکم المؤرخة ٧/٢١ وارسلنا فحواها الی المسؤولین واننا لمتفائلون ایضا بحل القضیة سلمیا ونود ان نخبرکم بان المسؤولین في بغداد اظهروا کثیرا من حسن النیة وهم یرجون ان تبرهنوا علی حسن نوایاکم التي نثق بها. وقد اخبرنا السید الزعیم الرکن سعید القطان بان السید وزیر الدفاع قد بین له بان اطلاق سراح بقیة الوفد المفاوض واخرین هو رهن تحسن الموقف واعلان ولاء الجماعة کما وبین السید الوزیر بان المماطلة سوف تزرع بذور الشك ولاتغیر في حل المشکلة وسیحضر المسؤول للاجتماع بالجماعة في سیدا (مەبەستی سەیداوەیە) وبالوقت المعین نرجو بذل المزید من جهودکم المشکورة وتفانیکم في اقناعهم لتسویة القضیة سلمیا والتي هي في صالحهم بالدرجة الاولی. الزعیم سعید یشکرکم کثیرا علی جهودکم ویخصکم والاخ السید بابکر، سلامي الی الجمیع والی لقاء قریب.

ئیمزا

الزعیم صدیق مصطفی

ئەمەیش دەقی کاغەزی زابت ئیستیخباراتە کە کاغەزی زەعیم سددیقی پێوە ناردووە بۆم:

السید الاخ کاکە مسعود

اسعدت صباحا

اخي نرسل لك بید حامل رسالتي هذه رسالة السید زعیم صدیق نرجو ان تکون قد وصلتکم. اخي نرجو ارسال شخص ممن تعتمدون علیه مع جماعة الی قریة سیدا لنصب خیمة للاجتماع وتهیئة الشاي ومحلات الاستراحة للاشتراك مع الجنود علی ان یکون هو والجماعة موجودین في صباح یوم ٧/٢٥ وشکرا تحیاتي للاخ العزیز بابکر وارجو لکما الموفقیة الدائمة ودمتم.

ئیمزا

الرئیس الرکن فیصل عبدالحلیم – ١٩٦٣/٧/٢٣

له كاغەزی زەعیم سددیق دەردەكەوێ كەوا من دوای چوونم بۆ قەڵادزە هەر لەوێوە بە تەئریخی ١٩٦٣/٧/٢١ نامەم بۆی نووسیوە بۆ ڕەواندنەی گومانێكی بە دڵاندا بێت، لە نەگەڕانەوەم بۆ مەعسەكەر و ڕۆیشتنم بۆ پژدەر چونكە لە ئێوارەی ٧/٢٠ دوای بڵاوكرانەوەی بڕیاری بەربوونمان چووم بۆ سەركەپكان و لەوێوەش بۆ قەڵادزە. دیارە وەها بەتەما بوون هەر بەگەییشتنم بۆ لای خزمان شریتپێچیان دەكەم و دەیانگەیەنمە سەیداوای خاڵە خدرم كە ئەوسا چۆڵیش و وێرانیش بوو. لەم بارەیەوە داوای مۆڵەت كرا تا دەنگ دەگاتە ئەو هەموو خەڵقە. من جێگەم دوور بوو، هەموو ڕۆژێك دەنگم نەدەگەییشتە جێگەی مەبەست. لەم دەقەی كاغەزی سددیق مستەفا ئەم لایەنە ڕوون دەبێتەوە، كاغەزەكە مێژووی بەسەرەوە نییە:

من الزعيم صديق مصطفي امر جحفل لواء العشرين

الى الشيخ حسين بوسكين وباپيراغا

السلام عليكم

لقد وافق المجلس الوطني لقيادة الثورة على تحديد المدة خمسة ايام بناء على طلبكم اعتبارا من يوم ٧/٢٨ ولغاية ٨/١ وقد ارسلنا رسالة بذلك الى المحامي مسعود محمد لاخباركم. نحن في انتظار جوابكم على الرسالة و نؤكد ضرورة ورود الجواب صباح يوم ٨/١ لاخبار الحكومة والمجلس الوطني بقراركم النهائي.

ئيمزا

الزعيم صديق مصطفي

امر جحفل لواء العشرين

ئەمەش دەقی هەندێ شوێنی نامەیەكی درێژە كە لە نووری خەییاتەوە بۆم هاتووە، ئەوسا جارێ ئازاری پەلاسووەكانی ناڕەحەتی دەكرد:

كركوك ١٩٦٣/٧/٢٩

الى الاخ الكريم كاكه مسعود محمد المحترم

بعد التحية والاحترام ارجوا لكم وللاخوان الشيخ حسين واغوات بشدر الصحة والموفقية.

بعد ان استلمنا رسالتكم الموجهة الى السيد وزير الداخلية تجمعت المساعي للخير وحصلت تاكيدات حسن النية ووافقت الحكومة على الطلب الاخير وانني اشعر بكل اخلاص ما تعانيه انت بالذات... واعتقد ان التفكير والخوف من القال والقيل مقابل الماسي التي تحصل على الناس وتفضيل الخوف من القال والقيل والاستمرار من هذا الخوف مدة اطول قد يكون نوعا من الانانية وعليه ارجو المعذرة من كلامي... فارجو من اخي ان يفهم الجماعة بانتهاء الحالة في المنطقة لكي ننتقل الي القضية العامة... وانني واثق حسب معلوماتي التي استقيتها من المنطقة ومن الاهالي وعامة الفقراء واهل القرى انهم وايديهم الى السماء يرغبون في اعادة

الامن الى المنطقة في يوم اسرع... وختاما لابد اننا نلتقي في الموعد عن قريب ارجو ابلاغ تحياتي الى الاخوان جميعا.

ئيمزا

اخيكم نوري الخياط

ملاحظة: ان الاخ المعاون عباس موجود في رانيه لادامة الاتصالات...

پاش بەسەرچوونی پێنج ڕۆژ سەرلەنوێ داوای مۆڵەتی پازدە ڕۆژ کرا. ئەمە دەقی کاغەزی معاون مدیر ئەمنی کەرکووک عەبباس وەنداوییە بۆ شێخ حسێنی حاجی سەید لە بارەی مۆڵەتەکەوە ڕۆژی ١٩٦٣/٨/٣ نووسراوە:

عزيزي الاخ الشيخ حسين بوسكين المحترم

اسعد الله اوقاتكم وارجو لكم الصحة والعافية.

حسب المداولة التي جرت بينكم و بين الاخ كاكه حويز وافقت الحكومة على المدة التي طلبتموها وهي خمسة عشرة يوما يرجى اكمال المداولات في المدة المذكورة. والحكومة باستعداد للملاقاة معكم بعدها يرجى اشعار السلطة بواسطة مقر قوة كويسنجق هذا و تعلمون بان الحكومة اثبتت دوما حسن نواياها تجاهكم خدمة للمصلحة العامة فيرجى عدم اتيان اي اعمال عدائية خلال هذة المدة و نرجو ألا تألوا جهدا لانهاء الموضوع وفق المصلحة العامة هذا وبالختام الزعيم صديق ومدير الامن يخصونكم واغوات بشدر وكاكه مسعود بالتحيات وتقبلوا تحياتنا ودمتم.

ئيمزا

اخوكم معاون امن كركوك عباس الونداوي

ملاحظة: بطي الرسالة صورة طبق الاصل من البرقية حول الموضوع يرجي الاطلاع.

لەژێر ئەم نامەیە کە وێنەی لەسەر گیرابۆوە نامەی شێخ حسێن بۆ من دەست پێدەکا:

بۆ زۆر محترم جنابی کاک مسعود پیشکەشە.

اولا سڵاوی خوای گەورە لەسەر همو لایک بی لە پاش سلام ئەوە صورتی کاغەزی معاون امن عباس ونداوی... هروها امرو جیش رانیە رانیەی چول کردوە گەراوەتەوە دواوە... او شەوە لە کوبونەوە لگل حویزی مام یحیی وامان نیشان دا کە ایمە قصە لەگەڵ همو کوردێک ئەکەین... هتد.

١٩٦٣/٨/٥-٤

حاجی سید گل زادە

ئیمزا (حسین)

ئەمەش وێنەی ئەو بروسکەیە کە لە کاغەزی عەبباس وەنداوی و کاغەزی شێخ حسێنیش باسکراوە

(لزوومم نەدیت درێژەی کاغەزی شێخ حسێن لێرەدا بنووسمەوە):

س. ق. ق. م.

الى ك. رانيه والحركات: سكرتير الوزير. سكرتير رأج ٨٤٨ ومدير امن كركوك. يرجي تبليغ جماعة بشدر وعباس مامند وحسين بوسكين بما يلي:

لامانع من تمديد المدة اللتي طلبوها واننا على استعداد للملاقاة بعدها وتقضي انتهائها كل ذلك بدافع حسن النية للتوصل الى نتيجة تخدم المصلحة العامة وكما يرجى ان لا يباشروا باي عمل عدائي خلال الفترة ويكون الاتصال بواسطة مقر قوة كويسنجق. انبئونا.

لێرەدا ناوی حەوێزی مام یەحیا هات. ئەو شەوەی کە لە هەنجیرە دیدەنی سەرۆک عەشیرەتەکانمان کرد حەوێزی مام یەحیا لەگەڵمان بوو بەڵام نووری خەییات نەیویست بانگهێشتنی بکا بۆ بەشداری کردن لە وتووێژ. دوای تەواو بوونی گفتوگۆی سەر بە مەسەلەی رێککەوتن ئەوانەی لە نزیکەوە ناسیاوییان لەگەڵیدا هەبوو چاکوچۆنییان لەگەڵدا کرد، لەمانە شێخ حسێن بەولای چاکوچۆنییەوە لە رێککەوتنەکەش باسێکی لەگەڵدا کردووە. هەرچی عەباسی مامەنداغا بوو مەیلێکی خۆ بەرەژوور بردنی هەبوو لەگەڵ پێداویستی بەرژەوەندی گشتی نەدەگونجا وەک کە دیتمان زێدە لە هەمووان ئەو رێی دیدەنی عەبدولکەریمی نەگرت و بەوەشدا پردی پێوەندی و تێکگەییشتن پسا. من کە مامەڵەت لەگەڵ زەعیم سددیق مستەفا بکەم بۆچی رازی نەبم حەوێزی مام یەحیا کە هەر نەبێ ناسیاوە و حکومەتیش بە موعتەمەدی خۆی داناوە سەرەپەتێکی ئەو کارەم بۆ بگرێت. لە بەر پایەی حەوێز لای حکومەت دەبوو پێوەندی بە حکومەتەوە لەگەڵ (مقر قوة كويسنجق) بێت.

لە نموونەی خۆ بەرەژوور خستنەوەی عەباسی مامەنداغا دەقی نامەیەکی ئەو بۆ شێخ حسێن کە لە بارەی کۆبوونەوەی چاوەڕوانکراو لەگەڵ حکومەتدا بۆی نووسیبوو، دەخەمە بەر چاوی خوێنەر:

١٩٦٣/٧/٢٨

زور بەریز شیخ حسین

روژتان باش

بەهیوام هەمیشە لە خوشیدابن، هەواڵتان باش بی شکر منیش ایمرو توزی باشم. لەبابەت کوبونەوەمان منیش زور بەباشی دەزانم جا لەبەر ئەوەی کە من جاری بیتاقەتم حەز دەکەم لە جیگاییکی نزیک بی، جا ایوەش بەو کەسانە تبلیغ بکە حاضر بن کە سوودیان ببی وگەر جیگاییکی نزیک ممکن نەبوو خوت لەگەلیان اجتماع بکە و خوت وکیلی من بە هەر قراریکتان دا من موافقم، و گەر لە جیگاییکی نزیک بریارتان دا حاضر بن زوو اگادارم بکەن بو ئەوەی منیش حاضر ببم. ایتر سلام لە جماعەت دەکەم

و داوای هەواڵخوشیتان دەکەم.

ئیمزا

عباس مامنداغا

ئەم نامەیە چ لە بارەی کۆبوونەوە لەگەڵ حکومەت بێت و چ لەبارەی خۆیانەوە بێت بە مەبەستی خۆ هەڵاواردنە نەک لەبەر نەساغییە. وەک دواتر باسی دێت کە کۆبوونەوە لەگەڵ حکومەت لە سەیداوا کرا عەباساغا وەکیلێکی نارد خۆی نەهات جێگاکەش بۆ ئەو لە هەمووان نزیکتر بوو...

سەرلەبەری خەڵق گوێی هەڵخستبوو بۆ دەنگوباسی ئەو کۆبوونەوەیەی وەها بەهەند هەڵگیراو. لە نموونەدا ئەم کاغەزە بخوێنەرەوە لە بابەکری مەحموداغاوە بۆم هات بەڵام تەئریخی پێوە نییە:

بو سەعادەتی جەنابی کاک مسعود،

پیشکەش

لە پاش احترام هیوام وایە سەفرتان سەلامت و سەرکەوتوبن. قوربان اوە پیاوی شیخ حسین هات و چەند کاغەزیکی بۆ جەنابت پێم روانە کرانە خزمەتت و ایمەش ارەزومان هەیە کە کورتەیەک لە کوبونەوەکەتان بزانین اگر زحمت نیە بە کورتی بومان بنوسن مایەی سپاسە.

خال عەلی عەباس اغا اخلاسیو احترامی هەیە.

ایا لە روژی معین اتوانی حازربیت.

بابکر

ئیمزا

جگە لەم نامانە هی دیکەش پارێزراون، بەڵام پێویست بە چی دیکە ناکات، گەلێکیش لە بێنە و بەرەی زەمانە وەیا کەمتەرخەمی لە دەست چوون.

بە پێی ئەوەی کە کاغەزی عەباس وەنداوی لە ٨/٣ دەڵێ ١٥ ڕۆژی دیکە مۆڵەت دراون دەبێ ڕۆژی ٨/١٩ بووبێتە ژوانی کۆبوونەوەی حکومەت و عەشایر چونکە مۆڵەتەکە لە ٨/١٨ تەواو دەبێت. هەرچۆنێک بێت ڕۆژێک لەو ڕۆژانە ئیتر ٨/١٨ بێ ١٩ وەیا ٨/٢٠ بێت لە سەیداوای نزیک ڕانیە کۆبوونەوەکە پێکهات. جەیش جێگەی دانیشتنی سازدا، بەڵام سەیداوا لە لایەن عەشایەرەوە هەڵبژێردرا.

لای مەغریب کۆپتەرێک لە بنگەی لیوا بیست نیشتەوە، مەیلەو تاریک داهاتبوو، نوێنەری حکومەت (حازم جواد - وەزیری داخلیە) بوو، بە خۆی و قەڵەباڵغییەکی زۆرەوە لە خاوەن مەقامی عەسکەری و مەدەنی هاتن. چەکداری عەشایر بە سەدان و پتریش لەو ناوە بوون، هەرچی زاپتەکان و جوندییەکان بوون بێ چەک هاتووچۆیان دەکرد، بەمەشدا هەتا بڵێی ڕەفتاری ژیرانەیان کرد، چونکە کە سەلماندیان لە پارێزگاری مەعەسکەر دوور بکەونەوە و بچنە جغزی دەسەڵاتی عەشایرەوە لەشەوی تاریکدا چ پێویست

نامێنێ بە چەند دەمانچەیەک کە لە ئاست هەزار تفەنگدا بایی پوولێکە. کاک حسێن و نووری خەییات کە جارێ پەلاسووی شەبکەی پێوە بوو، لەگەڵ وەفدی حکومەتی بوون. (حازم جواد) بە ناوی شارەزایی، نەجمەددین سائیب، کۆنە موتەسەرریفی هەولێریشی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو. وا پێ دەچوو بەتەمابوون لەو کۆبوونەوەیەدا هەموو شتێک ببڕێتەوە چونکە خەریک بوون بە کامرای تەلەڤزیۆن وێنەی کۆبوونەوەکە بگرن. نەک هەر ئەوەندە بەڵکوو ویستیان بکەونە نووسینی دەقی ڕێککەوتنەکە بەلام زوو شێخ حسێنی حاجی سەید تێیگەیاندن کەوا جارێ بۆ ئەم هەنگاوە ماویەتی. دەبێ ڕاوەستن هەتا هەموو کورد دێنە ناو جغزی تەفاهومەوە دەنا دوو ڕۆژ خۆی ناگرێ… عەباساغا نەهات، برایەکی خۆی نارد بەهانەشی نەساغی بوو. ئەو دانیشتنە هەرچەند بۆ حکومەت ناتەواو بوو دیسانەوە لە دوو ڕووەوە جێی ڕەزامەندیی حازم و هاوڕێکانی بوو. یەکەم ئەوە بوو کە ئاپۆرەی خەڵقێکی پتر لە چاوەنۆڕکردنیان لەو شەوەدا حازری کۆبوونەوە بوون. (دواتر پاش چەندین مانگ نووری خەییات ئەم لایەنەی پێ گوتم). ڕووی دووەم ئەوە بوو کە قسەی ئەوتۆ لەو بابەتەی مەبەست بوو کران هی بادی هەوا نەبوون بەڵکوو لە جەرگەی سوودی گشتییەوە دەهاتن. ئەو شەوە شێخ حسێنی حاجی سەیید لە قسەکانیدا هەرچی عەقڵ و مەعریفەتی میراودەلیەتی هەیە بەکاریهێنا زۆریش تێیاندا بەرچاو و سەرکەوتوو بوو. ڕاستییەکەی ئەگەر ئەو یان من هەر کامێکمان تێدا نەباین کۆبوونەوە نەدەبوو. کە وەختی هەڵستان هات بڕیاردرا لە ماوەی مناسبدا خەبەری دوایین بە حکومەت ڕابگەیەندرێ.

نازانم چۆناوچۆنی بوو، وەختێک کە خەڵقەکە لە هەڵستاندا بوو کۆمەڵێک لە دۆست و خزم بە تایبەتی شێخ محیەددینی شێخ ئەمینی سندۆلان، ئامۆزای دایکم، منیان دوور خستەوە و چەندی کردم ڕێم بدەن بچمە بەرێ کردنی مێوانان لێیان نەسەلماندم. شێخ ئەمین گوتی، لێم مەعیەنە بچیتە لایان خواییشتت لێ دەکەن لەگەڵیان بڕۆیت بۆ بەغدا ئەتۆش بە ڕووان تەنکیت بەگەڵیان دەکەویت خواش دەزانێ ئەوسا یەکدی دەبینینەوە یان نا… حازم جەواد و هاوڕێیەکانی چاویان بە دوامدا گێڕابوو نەیاندیتبووم بێگومان گلەییشیان کردووە بەلام لە ئاست بێچارەیی چ دەکرێ. دواتر (پاش ئاشتبوونەوەی ١٠ ی شوباتی ١٩٦٤) نووری خەییات تێیگەیاندم کە حکومەت زۆری تەما پێم بووە بە تایبەتی کە ئەو هەموو قەڵەباڵغییەی کوردانیان بە دەوری خۆیانەوە دیت، تەکلیفیش دەکرام لەگەڵ حازم بچمە بەغدا.

ئەوساش و ئێستاش باوەڕ دەکەم چوونم بێسوود نەدەبوو چونکە جگە لە داخوازیی واقیع کە تێک گەییشتنی مەبەست بوو، کاغەزم لا هەیە لەوانەی لزوومم نەدیت بلاویان بکەمەوە پێمان دەڵێ هەر لەو کاتەی کە من ڕێی چوونە بەغدام لێ مەنع بوو لایەنی زۆر بالای کوردایەتی خەریکی خۆ نزیک کردنەوە بوو لە حکومەت و چنگیشی نەکەوت. لە ساڵی ١٩٦٤ قسەی ئەوتۆم لە سەفیری ئەمەریکا بیست لە بارەی هەوڵ و تەقەلالای هەندێ کوردی زێدە زل کە لە هاوینی ١٩٦٣ ویستبووی ئەمەریکا بێتە ناوبژیکەر، هەولی من وەیا یەکێکی وەک من لە خۆوە دەبووە جۆگەلەیەک لەو شەلەگەیە بکاتەوە. تۆ سەیری چەرخی زەمانە بکە بە چ بارێکدا دەگەڕێ، منێکی بێدەسەلات لە ماوەی سێ ساڵدا جارێکیان لە دەسەلاتی عەبدولکەریم و جارێکیان لە هی بەعسدا، کەوتمە بارێک ئەگەر تەقلەبازیم بکردایە بتوانم تەئسیرم هەبێ یان بە چاکە یان بە خراپە. لەبیرت بێ خراپەش بە هەموو کەسێک ناکرێت…

لیوای بیست کەوا لە دەمێکەوە بوو گەییشتبووە ڕانیە بە ئومێدی مەسلەتی نەبزووت بۆ پژدەر دەنا هیچ لەمپەرێک نەبوو هەنگاوی بوەستێنێ تەنانەت بە فرۆکەش ئەو وڵاتەی ئازار نەدا. هۆیەکی دیکەش لەو نەبزووتنەوە ئەوە بوو کە هەرێمەکە لە دەست خاوەنەکانیدا بوو جارێ حیزب بنگەی لێ دانەنابوو. شێخ حسێن دەیویست بنگەیەک لە لایەن پژدەرییەکانەوە دابندرێت و هاریکاری لەگەڵ حیزبدا بکات نەک بنگە هی حیزب بێت بەڵام نە ئاغاکان بەرباری ئەو ئەرکە بوون نە حیزبیش مەبەستی بوو ئایا پژدەر چی لێ بەسەر دێت، لە ئاکامدا بنگەی لێ دانا. سیاسەت گەلێ جار مەنتیقی تێدا نامێنێ، حیزب پێی قووت نەدەدرا پژدەر بۆ پژدەر بمێنێ و خۆی تێیدا دەست ڕۆیشتوو نەبێ بەڵام گرنگ نەبوو بەلایەوە لە دەست خۆی و پژدەریش بچێت... بە هەمە حاڵ ئەم بێنە و بەرەی مەسلەتی کردن و نەکردن لەگەڵ حکومەتدا بە لۆنگە لۆنگ بەردەوام بوو حکومەتیش هێرشی نەهێنا و دەستی لێ نەوەشاند. لە ڕاستیدا نازانم، قەتیش نەمپرسی، بۆچی دوای نەمانی ئومێدیش بە ڕێککەوتن پژدەر هەر بە سەلامەتی مایەوە، نە جەیش هات و نە تەیارەش.

مانگی ئەیلوول بوو شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵ کە لە مانگی حوزێرانەوە لە ترسی بۆمبا قەڵادزەی بەجێهێشت و بۆ بناری شاخەکان هەڵکشی و تەنسازییەکەی لەوەدا نەبوو تەقڵ و شەقلی گوێزە گوێزە هەڵگرێت، خەبەری وەفاتی هات بۆ شیلانە. شێخ حەسەن لە دەمێکەوە بوو دووچاری نەساغیەکی ئەوتۆ بوو زاتی نەدەکرد خۆ بە بەر سەرما و هەوا بدات تا ئەوەی لە هاوینیشدا هەر لە ژوورەوە دەنووست. زستانان کە وەختی جلک شووشتنی دەهات، دەبوو بایی کێشی جلکی فرێدراوی هی خاوێن لەبەر بکات. هەرچەند لەوانەیە نەساغی ئەوتۆیی دەخلی بە نەفس و وەسوەسەوە هەبێت بەڵام فەرق چییە لە نێوان میکرۆب و وەسوەسەیەکی لە میکرۆب کاریگەرتر بێت. ئەو هاوینە کە ناچار بوو لە ژوورەکەی دەرچێت و بگوێزێتەوە بۆ دوورایی جێگەیەکی دوو سەعاتی و پاشان بێتەوە قەڵادزە بەدەنەکەی ئەو ئەرکەی پێ هەڵنەگیرا.

ئەم مرۆیە ئەگەر لایەنی تەنسازییەکەی لەمپەر نەبایە لە پێشی، کەم کەس هەبوو هێندەی ئەو شیرن کەلام و دڵ هۆشیار و یارانی و نوکتە خۆش، تا بشلێی ئەدەب دۆست بوو، شیعری شاعیرە ناودارەکانی کوردی دەخوێندنەوە، ناوناوە چەند بەیتێکی دەهۆندنەوە، ئەگەر لە باریش بانایە بە گاڵتە و پێکەنینەوە دەیخوێندنەوە دواتر دەیسووتاند. ئەو ساڵەی کە ماڵەکەی من بەگەڵ ماڵی ئەو کەوت گوتبووی تازە لێک ترازان مومکین نییە و نابێ جارێکی دیکە بچنەوە بۆ کۆیێ، قسەکەشی هی ناوەندی دڵی بوو. یادی باوکم لە لای ئەو موقەددەس بوو، بۆ منیش چ پلەی مەحەبەتتی نەهێشتبۆوە لێی تێپەڕ نەکات. ماڵی من کە چووبووە پژدەر پازدە کەس بوون، ڕەنگە پتریش، یازدە مانگ بە هەمووو ئەرکەوە لەگەڵ ماڵی ئەو دەژییاین نە ئەوان و نە ئێمەش هەستی شتێکمان نەکردووە نا عادەتی بێت. ئەو مرۆیە نەساغەی کە لە ژوورەوە دەرنەهات هەموو سیاسەتی پژدەر بە بەردەم ئەودا تێدەپەڕی چونکە تایەفەی مەحموداغا کە خاڵوانی بوون بێ ئەو بڕیاریان لە هیچ شتێکی گرنگ نەدەدا. چ لە سندۆڵان و چ لە بۆسکینیش ڕامابایت دەتدیت ئەو دوو شوێنە لە مەرجەعە هەرە گرنگەکانی بەردەر و پژدەر بوون...

تازیەی شێخ حەسەن تا سێ ڕۆژان لە قەڵادزە بوو، ئنجا بردرایە دێی نوورەددین. عادەتی

میراودەلییەکان ئەوەبوو کە تازیە هاتبایە پێش چەند بنەماڵەیەکی دەست ڕۆیشتووی تایەفەی تازیەدار قۆناغیان دەهێنایە شوێنی تازیەکە بە نۆرە هەر بنەماڵەیە ڕۆژێکی بیستوچوار سەعاتی هەموو مەسرەفی تازیەی بە ئەستۆوە دەگرت. من سێ ڕۆژی قەلادزە و بەینێکی نوورەددینیش لە تازیەکە بەشدار بووم ئنجا گەڕامەوە بۆ شیلانە.

ڕەشەبایەکی هەڵکرد دەتگوت شەڕ بە دنیا دەفرۆشێ. ڕۆژێکیان یارمەتیی یەکێکم دەدا کە سینگەکانی تاوڵی دیوەخانی قەیم دەکردنەوە، ڕەشەبا لچکی تاوڵی شەکاند و بەو هێزەی هەبوو لە چاوی ڕاستەمی خشاند. چەند ڕۆژان ژانی هەیبوو، کە ژانەکە ڕەوییەوە ئەسەرێکی ئەو زەبرە بەوەدا مایەوە کە چاوم پتر لە عادەت ئاوی دەکرد. لەو ساڵەوە ناوناوە بە شتێکی ئاومژ ئەو زێدە تەڕاییە دەکێشم. نزیکی ٢٥ ساڵە بەسەر ئەو ڕووداوە تێپەڕیوە بێ ئەوەی پرس بە هیچ دکتۆرێک بکەم، خۆ ئەگەر پرسم بکردایە ئێستا دەگوترا هونەری دکتۆر بوو چاوت زەدە نەبووە.

لەو مانگانەدا کە شیلانەیی بووین مێوان سەریان لێ دەداین منیش دیدەنی هەندێک دۆست و برادەرم دەکرد. جیرانێکی نزیکم عەلی عەباساغا بوو، پێش هەموان سەردانی ئەوم کرد. پێی ناوێ درێژە بە پێدا هەڵگوتنی بدەم هەر ئەوەندە دەڵێم کە بە نوکتە و بە ڕاستیش دەمگوت هەرچی حەزی لە خواردنی خۆش و خزمەتی بێفێڵە با لە عەلی مێوان بێ. شەوێکی زێدە خۆشیشمان لە هەواری جەماڵەددین لای حاجی مەحمووداغای حاجی ڕەسوواغا ڕابوارد. پێپسی کۆلای لە سەردەشتەوە جەلب کردبوو. ئەو عەسرەی گەییشتمە لای، تامەزرۆییەکی کۆنم دامرکاندەوە. دوو لووتکەی شاخی دووپەزەمان لێ نزیک بوو، بە سواری لە ماوەی پەنجا دەقیقەدا گەییشتینە هەوارەکەی و سەریش کەوتین تا تۆقەڵەی لووتکە بەرزترەکە. فارووقی برام لەگەڵمدا بوو، ماوەیەک پێشتر کە جارێ من بەرنەدرابووم هاتبووە سەر ئەم لووتکەیە و کاغەزێکی نووسراوی لە نێوان بەردانda شاردبۆوە خۆمان لێی بووین بە (مکتشف). گەواڵەیەکی هاوینە لە گەرمێنەوە هاتبوو چەند ولات کەوتبووە بەر ڕشاندبووی، ئەسەری بەسەر خۆڵی ئەو لووتکەوە مابوو چونکە پێخوست شەقڵی نەشکاندبوو. دنیایەکی بێسەروبنی لێوە دیار بوو. سەرنجم دایە لای قەندیل دیتم لووتکی کوڕەش کە بە سەر مەنگوڕایەتی و ولاتی پژدەردا دەنوڕێت و بە چاو لە ڕیزی قەندیلە، ئەو کوڕەشە بۆ قەندیل و حەساری سەکران وەها مات بووە ئەگەر لێی وردنەبیتەوە زەحمەتە بیناسییەوە چونکە لە سینگی قەندیل گیرسابوو. لە گەلێک لاوە کۆنە مەعلووماتی منداڵیم کە بە سەرنج لێ گرتن و بەراوردکردن و پێکگرتن بۆم ساغ بووبۆوە، تاقیکردەوە. گرفتێک هاتەوە بەر لێکدانەوە کۆنەکانم و هی ئەو دەمەش کە بەسەر لووتی دووپەزەوە سەیری دنیام دەکرد بە چاوی مامڵەت. شاخی پشتی دوکان بە لای دەستە ڕاستی کوڕکوڕی مەرگەوە پیرەمەگدروونیش بە لای دەستە چەپییەوە دیاربوون. لەو تێوەڕامانەدا کە بەرزایی شاخەکانم لێک دەدایەوە دەبوو شاخی پشتی دوکان هێندە هەڵنەکشێ، پیرەمەگدروونیش پتر هەڵکشێ مەبەسیش لە هەڵکشان بەرزایییە. تەنها یەک تەفسیرم بە بیردا دەهات، ئێستاش هەر ئەوم بۆ دەستنیشان دەکرێ، کە ئەم دیمەنە نەگونجاوە شی بکاتەوە بەلام لێرەدا مەودا دەست ناکەوێت و بێلزوومیشە بۆ شەرح دانی، هەتا لە هەندێ جێگەی تایبەتیشدا ئەو تەفسیرە باس نەکەم هی باوەڕ پێ کردن نییە چونکە دەبێ دیمەنی بەرچاوان پاڵپشتم بێت نەک قسەی

رووت... له جارێکی دیکەدا سەردانی حەمەداغای عەباساغام کرد، شەو لای ماینەوە. بەیانی چووینە لای بایزاغای بابەکراغای سەلیماغا کە ماڵی لە هەواری کێلێ بوو. شەو و ڕۆژێکی زۆر زۆر خۆشم لەو سەفەرە ڕابوارد عەلی عەباساغا و فارووقیشم لەگەڵدا بوون.

جارێکیان لە گەڕانەوەی بەرەو شیلانە نیوەڕۆژەم بردە لای مەلا محەمەدی خەتیبی قەڵادزە. ئاغایەکی لێ کەوتەش مێوان بوو ناویم لەبیر نەماوە بە ڕواڵەت هیچی ئەوتۆی ڕانەدەنواند کەچی لە قسەیەکی منەوە، بێ خۆ هەڵدانەوە، دەرکەوت تەواوێکی بە بەرەوە هەیە. شوێنی ماڵەکەی مامۆستا ناوی گوندی شیخاڵ بوو. من گوتم وا پێ دەچێ ناوەکە لە (شین خاڵ)ـەوە کورت کرابێتەوە. ئەو ئاغایە گوتی لە (شغال)ـەوە هاتووە کە ناوێکی ئێرانییە... ئیتر کۆمەڵێک زانیاریی مێژوویی سەر بەو هەرێمە دەورکردەوە.

ئاوێک لە نزیک سەرووی شاخە بەرزەکانەوە هەڵدەقوولێ سووکە ئاشگێڕێک بوو وڵاتێکی ئاو دەدا ناوی ئاوی (بێ کۆدی)یان بوو. باسی بنەچەکی ئەو ئاوە و ناوەکەشی کرد. گەڕاوە بۆ مێژووی داگیرکردنی (هێرۆ) لە لایەن لەشکری ئیسلامەوە و گوتی هێرۆیی پاڵەوانێکیان هەبووە. ناوی (گۆڕنەڵ)، ماڵەکان لە سەرووی شوێنی ئێستاکەی هێرۆ بوون. گوتی جارێکیان لە مووسڵ کابرایەکی مێژووناس لێمی پرسی، لەو هەرێمەی بناری شاخەکانی پژدەر هیچ ئاو هەیە پێی بڵێن (سلورت)؟ تومەز کانییەکەی دامەن هێرۆ بە تەنیشت ڕێی ئێستای سەیارەوە کە پێی دەڵێن (سڵۆت) هەمان سلورتە کە لە مێژووی کۆن ناوی هەبووە... سەری خوێنەر نەیەشێنم ئەو پیاوە هێندەی قسە پێ بوون، هەموویشی بە داک و باب و جێی باوەڕکردن، ئەگەر بمنووسیبانەوە خەفەتی ئێستاکەمم بۆ نەدەخوارد و سوودیشم لێ دەدیتن.

لە حاکمی سەردەشتەوە قسەیەکم پێ گەییشت کە ئەگەر سەردانی لێ بکەم باشم بەخێر دەهێنێ و حکومەتیش پەنام دەدات بەڵام من وەڵامم نەدایەوە.

لە نزیک خێوەتەکەی ئێمەی لێ بووین ماڵی ئافرەتێکی (باووزە)یی هەبوو هێلکەی پێ دەفرۆشتین بە قدووی بەتاڵی شیری منداڵان، هەر قدووە بە حەفت هێلکە هەر جارەش کە نیوەڕۆژە دەبوو چی خوا بیدایە بەشی دەدرا. ڕۆژێکیان لەبری قدووی شیر چوار هێلکەی دابوو بە بەهانەی ئەوەی قدووەکە قوپاوە. لە ژێر خێوەتەکە نیوەڕۆژەمان دەخوارد ئافرەتەکە لە لای مەتبەخەوە بەرەو ماڵی خۆی لەپێش دەرگەی خێوەتەکەوە تێپەڕی قاپێک شلە و قاپێک پڵاوی بەسەر دەستانەوە بوو، دایکم گوتی پڵاوەکەی بێ گۆشت بوو ئەم قوونەجۆڵەیەی بدەنێ. منیش دەستی دایکمم گرت و ملەقۆتەیەکم لە دەستی نا و گوتم، ئەمرۆکە سێ هێلکەی لێ گێڕاوینەوە هەر حەقی ملەقۆتەی بەسەرمانەوە هەیە...

خەڵقی ئەو ناو شاخ و داخە بەر لەوەی حکومەتی عێراق لە ١٩٣٧ بێتە پژدەر و مەخفەر لە دێی گەناو بکاتەوە نە حکومەتیان دیتبوو نە تێکەڵیشیان لەگەڵ جیهانی دەرەوەی هەرێمی لاچەپی خۆیان بووبوو. باوک و کیژێکی عازەب حەفتەی یەک دوو جار لە دێی باووزەوە کە لە گەلییەکی بناری شاخەکەی شیلانە کەوتووە، دەهاتن بۆ لای خەڵقی هەواری شیلانە. ئەگەر ئیمکان هەبایە ئەو ڕەسمە زەقانەی ئەکەد و سۆمەر بووبانە بنیادەم باوک و کیژی ئەوتۆییان لێ پەیدا دەبوو چونکە دەتگوت لەوەتەی بابەلباپیری هەرە کۆنی بەر لە هەزاران ساڵیان بە زاوزێ سەرەژێر بوونەتەوە تا سەردەمی ئەم دووانە خوێنی

بێگانەیان تێکەڵ نەبووە. دەموچاوی هەردوویان وەک هی باز و سەقەر لەسەر تیژایی دارێژرابوون. کۆتاییی هەر زەقاییەکی ئەو دەموچاوانە وەک سەری لووت و نیهایەتی چەنەگە و ئێسکی ڕوومەت نووکە تیغیان بە بیری بینەردا دەهێنایەوە. سوورکاڵی چاوشین بوون، کیژەکە بە جوان دەژمێردرا...

لە کژی خۆیدا خەڵقەکە بۆ گەرمێنی دامەنی شاخەکان سەرەژێر بوونەوە. ماڵی من لە هێرۆ گیرسایەوە، خانووی مەکتەب چۆڵ بوو ئێمەی تێدا ستار بووین. ژوورەکانی خاوێن بوون بەڵام ڕووەو ڕۆژهەڵات و ڕەشەبا بوو. ماڵی حەمە عەلی ئامۆزام بە تەنیشت هی منەوە لە بەشێکی دیکەی مەکتەب یان دایەرەیەکی دیکەی حکومەت بوو. هی ئەو چەشنی داخراو بوو لە سەرمادا کەمتر سەرماچێژ دەبوو. زۆری نەبرد ئەوان چوون بۆ قەڵادزە... سەرمای پاییز لە چاو وڵاتی کۆیێ زوو هەستی پێ کرا. جارێ باران نەبارییوو سبەینان ئاو دەیبەست. لەگەڵ ئەمەشدا چونکە لەش ڕادێت پێی ناڕاحەت نەبووین هەر بەقەدەر جلکی عادەتی ساڵان کە لە کۆیێ بووین جلکمان لەبەر دەکرد. مریشک و عەلیشیشمان هەبوون، مریشکەکان هێلکەکەریان تێدا بوون. دەمگوت ئێمە هەر مریشکەکانمان بەرهەم هێنن.

لە شەوی نێوان نۆ و دەی تشرینی دووەم سەری کوڕکوڕی مەرگە بە بەفر بۆز بوو. شەوی دیکە دووپەزەش بۆز بوو. دواتر زانیم کوڕکوڕیش بە دیوی گەرمێندا لە شەوی نێوان دە و یازدەدا بەفری پێوە دیترابوو. شەوی سەرەتای یەکی کانوونی یەکەم لە هێرۆ بەفر باری.

پێش بەفر بارین هەرای عەبدوسەلام دژی حیزبی بەعس قەوما بوو، من زانیم تازە ترسی حەرەکاتی عەسکەری نەما، ڕامان سپارد خانوومان بۆ پەیدا بکەن لە قەڵادزە. حەمە عەلی کاغەزی بۆم نووسی دەیگوت، ئێمە، واتە قەڵادزەیی، هەموو شاخەکانی دەورمان سپییە وەکوو دۆندرمەمان لێ هاتووە. بۆم نووسییەوە ئێمە لە هێرۆ ئەو بەفرەین بە دەوری دوندرمەکەیەوە.

بەفر لە هێرۆ بە پشتەوە هەر لە زیادکردندا بوو، شاخی پشتی بە کا و ڕەزی مێوی بەسەرەوە بوون تا درەنگی ترێیان ما، مێوەکانی لەبەر قورسایی بەفر وەکوو چاوبازە لکەکانی بەسەر ئەرزەوە دەخشین... من و دەوەن لە ژوورێکی بچووک بووین. شەوێک لە شەوە سەختەکانی، ژوورەکەمان وەها سارد بوو ناچار بووم لەبەر دەوەن مەقاڵە خەڵووز گەش بکەمەوە. دەرگاکە لە دەرەوە و لە ژوورەوەی پەردەی هەبوو بە قڵفە و سینگ قەیم دەکران. ڕەشەبایەکی دەهات دەتگوت سەرسەرە. کە دەرچووم پەردەی دەرەوە بەدەم ڕەشەباوە وەکوو قانگەلاچک بوو هەتا قەیمم کردەوە نازانم چیم کرد. خەڵووزم لە شوێنی خۆی بە دەستی سەرما بردوو لە دوو مەقاڵە کرد. نەوتم هێنا پێمدا کردن، بە هەر حاڵێک بوو دەنکە کفریتم گەیاندە نەوتەکە ئاگری گرت و ڕەشەبا کوژاندییەوە.

سەرت نەیەشێنم تا ئەو دوو مەقاڵەیەم گەش کردەوە و بە ئاوی شەختە کردوو دەستی خۆمم شووشت تەواو سەغڵەت بووم. هێنانە ژووری مەقەڵەکان هێندە زەحمەت بوو بە خەیاڵدا نایەت چونکە دەبێ پەردەی دەرەوە و دەرگە و پەردەی ژوورەوە بکەمەوە، ئنجا ڕەشەباکە کارێکی پێ دەکردن ئەوانیش کارێکیان بە من و مەقاڵەی دەستەکانم دەکرد نەوعی شەڕە چەپەڵۆک نەبوو. پەردەی دەرەوە بەو سەرسەرە لچکی ژێرەوەی هەڵدەگەڕایەوە لە بنمیچی دەدا و وەکوو کوتەکی دەستی پاڵەوان سەرەژێر دەهاتەوە ئەگەر کەللە سەری بەرکەوتبایە کاری خۆی دەکرد چونکە بە عادەت پەردە لە سەرەوە و لە

کەمەری و لە لچکی ژێریەوە داری وەکوو وەکازی تێدەگیرێ بۆ ئەوەی بە پانی شۆڕبێتەوە، ئینجا داری لچکی ژێرییەوە کە لە بنمیچەوە دەهاتەوە خوارێ دەبووە چەکێکی کوشندە. شەوەکە وەکوو هی مەلای زێندینان بوو ئەنگوستە چاو، سەرمای بێئامان و ڕەشەبای دڕندەی بڕندەی پێوە. پەرۆشی دەوەن نەبایە هیچ نرخێک ئەو شەوە دوو مەقالّەکەی پێ گەش نەدەکردمەوە. ئینسافیشم قبوولّی نەکرد لەو قیامەتە خەلّک هەلّستێنم بۆ ئەو کارە، سبەینێ زۆریشیان گلەیی لێ کردم حەقیشیان بوو چونکە شەوی وەها لەوانەیە ورچ ڕاوی مرۆی بێچەک بکات. ئەشەدوبیللا لە گرمەی ڕەشەبا بەولاوە دەنگی ڕوح لەبەر نەدەهات...

ڕەنگە لە دەوروبەری دەی کانوونی یەکەم گوێزابێتمانەوە بۆ قەلادزە. خانوویەکی لە چاو ئەو دەمە مناسبمان بۆ بەکرێ گیرابوو. باران و بەفر بەردەوام بوون بەلام شەوێکیان دیاردەیەک بوو نەمدیتەوە هەتا لە حەفتاکان جارێکی دیکە، لە بەغدا، ڕێک کەوتەوە. بەفرێک باری بە لای کەمەوە بە بارستی دە سانتیمەتر. پاش مەغریب هەوای گۆڕی بە جۆرێک دەتگوت لە پڕ کەوتینە بەهار. بەفر گۆڕا بە بارانێکی لێزمە بایەکی لەگەلّدا بوو وەک هی شنە بای هاوینان کە پێی دەلّێن بای وەشت و لە نێوان ڕۆژاوا و باشوور هەلّدەکات. ئەو بەفرە لە ماوەیەکی کورتدا شۆرایەوە نەک هەر بە باران بەلّکوو بە گەرمایی ئەو بایە. دوای ئەمە هێندەی نەبرد کردییەوە سەرما ئەمما بایەکی هەلّکرد بنەداری هەلّدەقەند. لە دەربەندەوە بۆ دیوی پژدەر تراکتۆری وەستاندبوو، تاژی و تووڵەی ڕەهەوا خستبوو. گوتیان لە سەرسیان کە بە سەر زێی گچکەوەیە لە ڕۆخی بەری مەرگە و دەکەوێتە زارکی دەربەند، سبەینە مریشک و عەلیشیشیان کە لە مالّەوە دەرچوون وەکوو قانگە لاچک با بردنی و زوربەیان نەهاتنەوە و فۆتان.

لەو بەینانەدا مەلا مستەفا بەرەو پژدەر هات. عەقید کافی نەبەوی هاتوچۆی قەلادزەی دەکرد لە دیتندا پرسی بۆچی کەنارگیرم. گوتم لە خۆمەوە خۆ لە شتان هەلّناقوتێنم. هەر لەو ڕۆژانەدا بەیانییەکی کە بەفر لە کۆلانان بەستبووی خەبەریان هێنا کە دکتۆر سددیق ئەترووشی شەوێ گیانی سپاردووە. تا بیستم لە شاردنەوەی بووبوونەوە. خەفەتێکی زۆرم لێ خوارد، هەم برادەر و دۆست هەم ڕۆشنبیرێکی مێشک کرایەوە و زیرەک و ئێسک سووک و دلّسۆز بوو.

کاغەزێکم بۆ هات بچمە دیدەنی مەلا مستەفا کە لە دێی دووگۆمان بنگەی هەلّدابوو. نزیکی عەسرێک بوو چەند پژدەرییەکیشم لەگەلّدا بوو چووینە دووگۆمان. هەر کە کەوتینە وتووێژ لە نوختەیەکی سەرەکی ڕێککەوتنمان نەبوو. هێرشێکی قورسی هێنایە سەر حیزب. من گوتم سەرۆکایەتیی هەر بزووتنەوەیەک بێت بە باوک حیساب دەکرێت کە ئەگەر ڕۆلّەی خۆی تەنبێش بکات دەبێ لە دلّسۆزییەوە بێت. بای دایەوە سەر پژدەرییەکان بە تێکڕایی. لە نێوان ئاغاکاندا یەکێکی کەم بایەخی بە دۆست هەلّبژاردبوو، لەو قسانەیدا ئەو کابرایەی بە نوێنەری پژدەر دانا، مەلا باقی هەبوو بێ مالّ و حالّ بوو ئەمما ئەو ڕۆژە دەرکەوت ئەو مرۆیە چەند ئازا و ڕاستگۆ و بێفێلّە. ڕووی قسەی لە مەلا مستەفا کرد و بێ منجەمنج گوتی: جەنابی مەلا مستەفا ئەگەر لە پیاوی مەرد و بەشەرەف دەگەڕێیت و نیازتە پژدەر بکەیتە دۆستی خۆت، مەرد و بەشەرەف ئەوانەن وا هاتوونەتە لات کابرای دیکە تاکە یەک کەسی بە دواوە نییە. پژدەرییەکانی لەگەلّ من بوون بە دەنگ نەهاتن، منیش شتێکم گوت بە لای قسەکەی مەلا باقیدا بوو بێ

ئەوەی کەسی تێدا بشکێنمەوە. مەلا باقی هەر بە ناو مەلا بوو، ڕانک و چۆغەڵی لەبەردا بوو.

ئەم دیدەنییە تێیگەیاندم مەلا مستەفا پرۆژەیەکی سیاسیی لە دڵدا هەیە دەیەوێ بەرانبەر حیزب و پژدەریش بەکاری بهێنێت. چەپییەکان کە بەشی زۆریان لە بەغدا هەڵاتبوون دەوری مەلا مستەفایان دابوو، ئەویش بۆ سەرخستنی پرۆژەکەی دەیحەواندنەوە. بێ ئەوەی خۆم ماندوو بکەم وەیا بچمە سەر شانۆی تەمسیل، هەڵوەستم بە ئاسایی شێوەی موعارەزەی وەردەگرت تا ئەوەی مەلا مستەفا هەستی پێ کرد.

هەندێ کەسی ڕێزدارم لە خزم و برادەران خەبەرداری ئەو پرۆژەیە کرد هەتا جارێکیان لە ماڵی خۆم پێم گوتن دەبێ بەرهەڵستی لەو سیاسەتە بکرێ. یەکێکیان گوتی من تێدا نابم...

گەلێک جار کۆبوونەوەی شکڵ مزاشی زۆر خۆش لە ماڵی برادەرێک ڕێک دەکەوت. جارێ لەو جارانە ڕابەرانی چەپ و حیزب و دۆستی دیکەش لە ماڵی شێخ حسێن (کە هی شێخ حەسەن بوو لە قەڵادزە) لە ئێوارەوە بە نان و پاتێکی شاهانەوە ڕامانبوارد هەتا شەو ڕاشکا لە ناویاندا سەلیم فەخری هەبوو ناوی نرابوو کاکە حەمە ٢٥ ساڵ بەسەر ئەو شەوەدا تێپەڕی وا لێرەدا بیری دەکەمەوە. کەوتینە سەر باسی ئایدیۆلۆجیا و مێژووی خەباتی گەلان و چینایەتی و ئەو جۆرە شتانە بەسەر باسی شۆڕشی قولەکانی بەسرەدا کەوتین. من گوتم ئەم هەرایە هی ڕەش بوو دژی سپی، چینایەتیی تێدا نەبوو، ئەگەر سەریش کەوتبایە مرۆڤایەتی زەرەرمەند دەبوو. ڕووم لە سەلیم فەخری کرد گوتم، تۆ لەو سەردەمەدا ژیابایت لای خەلیفەت دەگرت یان لای ڕەشەکان؟ گوتی، من لێرەوە لەگەڵ خەلیفەم چ جایی ئەوسا.

لە باسی (مسلمات)ی بێبنگەوە گوتم، بە پێی تیۆری دەبوو چینی ڕەش و ڕووت لە ئۆکراین و دەوڵەتە بچووکەکانی باڵتیک و بێلوروسیا لە جەنگی جیهانی دووەمدا جانفیدایی بۆ سۆڤیەت بکەن کەچی بە پیر لەشکری ئەڵمانەوە چوون بەڵام ئەڵمانەکان بڕیاری شتێکی دیکەیان دابوو شەستیری لێ بەکارهێنان. سەلیم فەخری گوتی، لەمەش زیاتر فلانە جەنەڕاڵ – ناوەکەم لەبیر نەماوە – لەشکری ڕێک خست بۆ هاریکاری لەگەڵ نازییەکان دژی سۆڤیەت...

سەلیم فەخری زاپتێکی سەر بە چەپ بوو بەڵام مێشکی کرایەوە بوو، هەتا ئەوەی کە کتێبی (هەڵستان و کەوتنی ڕایخ)م بە دیاری بۆ هێنا – دوای هودنەی ١٠ی شوباتی ١٩٦٤ – لە بەغداوە، لە پێشکەشدا (المثقف المتعدد الميادين)م بۆ نووسی.

مەلا مستەفا وەڵامی بۆم نارد کە دەیەوێ بچمە لای ئیشی پێمە. بنگەی لە دوازدە بانووان وەیا سەنگەسەری نوێ بوو. شەوی دواتر چووم، خەڵقەکەی لە خۆی دوور خستەوە و دوو بە دوویی کەوتینە وتووێژ یاخود کەوتە قسە، من گوێگر بووم. گوتی ئەو باری ئێمەی تێداین موحتاجە بە پەیدا کردنی دۆست، وەدەست خستنی ڕەزامەندیی دەوڵەتان... کەسیشم نییە لێی دڵنیا بم چونکە دڵسۆزم هەیە زمان و سیاسەت نازانێ، زانام هەیە کەمتەرخەمە... تەکلیفم لێت ئەوەیە ئەرکی سەفەرێکی ئەوروپا بۆ چاکەی میللەتەکەت قبوڵ بکەیت و چی بە چاکیشی بزانیت وەها بکە و لەگەڵ چ لایەنێکی پەسەندت کرد بدوێ...
من کە چووم بۆ لای نەساغ بووم، پێم گوت دەبینیت نەساغم، سێ ڕۆژ مۆڵەتم بدە وەڵامت دەدەمەوە.

یان سبەینێ بوو یان دوو سبەی لە چوار دۆستی خۆم‹٥٧› گێڕایەوە و تەکلیفەکەم پێگوتن. یەکێکیان پرسی، چ پێویست بوو ئەو تەکلیفە لای کەس بدرکێنیت؟ گوتم، من بە تەما نیم تیجارەت بە

کوردایەتییەوە بکەم فێڵ و فەرەجم نین، دەمەوێ بۆ سبەی ڕۆژ شایەدم هەبێت. ئەو دۆستانە هەرچواریان بە پەسەندییان زانی بچم بۆ دەرەوە. من لە لێکدانەوی خۆم لەو باوەڕەدا بووم، ئێستاش هەر وەهام، کە مەبەستی یەکەم لەو تەکلیفە ئەوە بوو من دوور بکەومەوە چونکە هەڵوەستی من تەگەرەی دەخستە پێش سیاسەتێکی کە لەو ڕۆژانەدا بە لای سەرۆکایەتییەوە پەسەند بوو، تەگەرەش بەیەک لە سێ شتان چار دەکرێت. یان سیاسەتەکە بگۆڕێ یان تەگەرەکە خۆی – کە من بووم – دوور بخرێتەوە یان لەناو ببردرێت وەیا هەر نەبێ پەک کەوتە بکرێت. هەڵبەت دوورخستنەوەکە سەلامەت ترە مادەم سیاسەت نەگۆڕێ. لە میعاددا چوومەوە لای تێمگەیاند کە ئامادەم بچمە دەرەوە. من لە خۆسازدان بووم خوا بەفرێکی نارد هەرچی ڕێگەی هاموشۆی دەرەوە هەبوو وەها گیرا کە ئەگەر بەفریش وەستابایە تا بیست ڕۆژانیش ڕێگە ناکرێنەوە. لە بێوران بەفر ٥-٦ مەتر باری بوو، سەری شاخەکان هەر مەپرسە.

لە کۆتایی‌ی ساڵی ١٩٦٣ و سەرەتای ساڵی ١٩٦٤ گەییشتنە یەکی دوو لووتکەی هونەری گۆرانیی عەرەب و ڕۆژهەڵات، کەلسووم وعەبدولوەهاب، پێک هات. من لەو ماڵەی قەڵادزە لە ژووری خۆم گوێم لە (انت عمری) گرت، بۆ ماوەی دوو سەعاتی خایاند. هەرچەند دەنگی جارانی کەلسووم تەواوێک دابەزی بوو بەڵام ئاهەنگ و مۆسیقای گۆرانییەکە لەو یەکەم جارەدا کەلێنی دابەزینی دەنگی پڕ کردبۆوە.

لەو زستانەدا تەنەکەی نەوت بە ٢,٥ دینار بوو بەڵام فرۆشیارەکان زەکاوەتی ئەزەلی داکەدزانەیان بەکاردەهێنا بەوەدا کە نیوە نەوت و نیوە ئاو بەیەکەوە بفرۆشن. دەتدیت چرا و لۆکس جارێ لە نیوەیان پتر پڕ نەوتە کەچی دەکوژانەوە چونکە ئەوەی دەمایەوە ئاو بوو. ئەم حیزە فیعلە لە گەلێکی پێشکەوتوودا کە بە بۆرجوازی ناو دەزرێن، وەکوو سویسرە و هۆلەندە، نەک هەر بە وڕێنەشیاندا نایەت کەسێکی بیشی کات حەیا و نامووسی دەچێت.

مەلا مستەفا کەوتە کەڵکەڵەی پێک هێنانی لیژنەیەک بۆ ڕاپەڕاندنی کاروباری خۆپاراستن و ماف وەرگرتن. بە دوا هەموو دەسەڵاتدار و ناودارەکانی عەشیرەتانیدا هەنارد لە پژدەر کۆببنەوە. عالەمێکی زۆر ڕووی لە قەڵادزە کرد و بەسەر ماڵاندا دابەش بوون. شێخ لەتیفی حەفید گەییشتە قەڵادزە بەر لەوەی بچێتە قۆناغەکەی خۆی هاتە ماڵی شێخ حەسەن (واتە شێخ حسێن). نیوەڕۆ بەیەکەوە بووین هەتا دمەو عەسر. بەر لە هەڵستانی سەرم لە بنا گوێی نا گوتم لە زاری منەوە بە عەباسی مامەنداغا بڵێ بۆ هەردووکتان شوورەییە (وشەیەکی قورسترم بەکارهێنا) کوردایەتی بۆ شتێکی دیکە کزبکەنەوە. شێخ لەتیف و عەباساغا کۆمەڵێک پەڕاگەندەی چەپیان تێئاڵابوون نەختێک لە ڕەنگی کوردایەتییەکەیانی کەم کردبۆوە بۆ ڕەنگێکی ئاسۆ فرەوانتر لە کوردایەتی. شێخ لەتیف گوتی، فلانەکەس خوا ڕووی (ب...) ڕەش بکات کە بە پاڵەپەستۆ و زۆرەملێ و ناوزڕاندن خستمیە حاڵێک بە ناچاری پێی ڕازی بم. هەر کوردم و هەر بۆ کوردیش دەمرم.

هەر شەوە لە دیوەخانەی ئاغایەک کۆبوونەوە دەبەسترا قسەش لەو لیژنەیە دەکرا کە تەرخان بێت بۆ سەرپەرشتی لێ کردنی بزووتنەوەکە. دیوەخانێکی کۆبوونەوەی تێدا کرابایە بەو شەو و ڕۆژەی سەرکردایەتی و خەڵقی دیکەش تێیدا دەژیان نیوە موفلیس دەبوو. میناغای گردبداغ بۆ بەڕێکردنی نۆرەی خۆی چەند ملکی لە قەڵادزە ڕەهن کرد. دوو ئەندامی مەکتەبی سیاسیش بەردەوام حازردەبوون

لەو کۆبوونەوانەدا<٥٨>.

شەوێک لە دیوەخانەی مەحموودی عەباساغای مەحمووداغای چۆم خڕکە کۆبووبووینەوە. مەلا مستەفا چەند کەسێکی سەر بە چەپی لەگەڵدا بوو کە لە بەغداوە پەنایان هێنابوو بۆ کوردستان. ئەوان پێشنیازیان کرد ژمارەی ئەندامانی لیژنە ٢١ کەس بێت. دەرلەحزە زانیم مەبەس لە ژمارەی وەها قەوغا ئەوەیە کە عەشایر بە بەریەوە نییە ژمارەیەکی ئەوتۆ لە تەرخانان هەڵبنێن، بە ناچاری بەشێک لە ئەندامەکان بەر ئەو کەسانە دەکەوێ کە نەماڵیان هەیە و نە وەزیفە و نە هیچ شتێک دەستیان ببەستێت، خۆ ئەگەر هەموو بیستویەکەکە لەوان بێت پەک ناکەوێت. من پێشنیازی نۆ کەسم کرد، لە برادەرانیشم گەیاند مەسەلە چییە و بۆ کوێ ڕادەوەشێنێ.

هەر لەو کۆبوونەوەیەدا جارێ دەنگ دان نەکرابوو مام جەلال لە دواندنی خۆیدا باسی دیمۆکراسیی کرد کە دەبێ شیرازەی بزووتنەوە بێت. چەپێک، کە پێشتر داوای کردبوو کورد چەک دانەنێت هەتا دیمۆکراسی بۆ هەموو عێراق دەسەپێنێ، ئەو چەپە گوتی باری بزووتنەوەمان ئەوە هەڵناگرێ سەرۆکایەتییەکەی بە گەزوگرێی دیمۆکراسی تەسک و ترووسک بپێورێ و دەبێ ئازاد بێ لەوەی دەیکات. من گوتم کورد لە بارێکدا نییە بتوانێ قورسایی ئامانجی دیمۆکراسی بۆ هەموو عێراق هەڵبگرێت... گوتم سەیریش لەوەدایە کە ئەو دەنگەی داوای دیمۆکراسی بۆ هەموو عێراق دەکات هەر خۆیەتی نایەوێت بزووتنەوەی کورد دیمۆکرات بێت.

کە دەنگ درا ژمارە ٩ بە ڕاشکاوی بردییەوە. شێخ لەتیف دەنگی نەدا. عەباس کەوتە لای ژمارە ٩. مەلا مستەفا گوتی ٢٢... دواتر هەر لەو دانیشتنەدا ڕووم تێکرد گوتم بۆچی بە لای ئێمەدا نەهاتی؟ گوتی من بە لای کەسدا نەچووم. گوتم ٢٢ برای ٢١ـە دەبوو بفەرمووی ٨.

بڕیارم لەسەر دەربڕینی ڕایەک دابوو لەو کۆبوونەوەیەدا دەری ببڕم. داوای قسەم کرد. عەریفی کۆبوونەوە ڕێی دام گوتم، ڕووشم لە مەلا مستەفا بوو، ئەو خەڵقەی لە هەندەرانەوە هاتوون و ئەوانی دیکەش لەبەر گەلێک تێبینی ناتوانن ڕازی دڵی خۆیان بە ئاشکرا لە نێوان ئەو عالەمولڵایەدا دەربڕن. من کە سەراحەت بەکاردەهێنم وێڕای تەبیاتی خۆم نە عەشیرەتم هەیە نە حیزبم بە دواوەیە نە هیچ پێوەندییەک دەستم دەبەستێت، خەڵقەکەی دیکە وەها نین بۆیان دەست نادات دڵی ئەم و ئەو بڕەنجێنن. لەبەر ئەمە وەها پەسەند دەکەم مەلا مستەفا مۆڵەتی دوو سێ ڕۆژ بەو خەڵقە بدات تا ئەوەی بیەوێ بە تەنها یان بە تاقم لەگەڵیدا کۆببنەوە ڕێیان پێ بدات و لەگەڵیان بدوێت و لە تێکڕای قسانیان هەڵوەستێک و ڕەفتارێک بژاردە بکات. من لە قسەم نەبووبوومەوە مەلا مستەفا داوای قسەی کرد. لە دڵدا گوتم یا حافیز...

سەرۆک دەستی کرد بە قسە گوتی، فلانەکەس گوتی خەڵقەکە بە سەراحەت نادوێت یەعنی خەڵقەکە درۆ دەکات منیش دەڵێم هەموومان درۆمان کردووە ئەمما ئەوا من ئێستا چی ڕاستە ئەوە دەڵێم... ئیتر بە سەروپۆتەڕاکی حیزبدا هاتە خوارێ چی ناشرین و ئابرووتکێن بوو ئەوەی گوت. تاکوو لە بنی کدووی دا و دەریبڕی کە هاتووە هەتا حیزبەکە پاک بکاتەوە (دەبووە نەهێشتن و مراندن). جارێ سەرۆک لە قساندا بوو مام جەلال داوای نۆرە قسەی کرد. نەمدەزانی چ ماوەتەوە لە قامووسی گفتوگۆدا بەرانبەر ئەو قسە

تاڵ و تفتانەدا بگوترێ بەڵام مام جەلال لەو شەوەدا وەها دوا بە عەقڵی کەسدا نەدەهات، ڕەنگە بۆ خۆیشی بەتەما نەبووبێ وەها زیرەکانە و شارەزایانە بدوێت. چەندێکی بمەوێ قسە گێڕانەوەی خۆم لە قسەکانی ئەو نزیک بکەمەوە بێسوودە، بە کورتی و بێئاراییشت دەڵێم باوەشی بە وشە تاڵ و تفتەکاندا گرت و کردی بە هۆی بەزەیی بۆ حیزبێکی کەم تەجرەبەی بێهێز کەوا هەمیشە کات چاوی لە سۆزی باوکی خۆی بێت... خولاسە ئەو جنێوانەی کرد بە پەندی باوکایەتی بۆ ئەولادی خۆی. بەو جۆرە کۆڵەمستەکەی کە بۆ شەویلەی حیزب وەشێندرابوو کەوتە بۆشایی. ئەمە دەڵێم لە سنووری قسەی مەجلیسی و جوابەجێیی، چی لە دالانیشدا هەبوو حیسابی جودایە... کە خەڵقەکە لە کۆتایی‌ی کۆبوونەوەدا هەڵستان، بە تەنیشت مەلا مستەفاوە بەرەو دەرەوە دەڕۆیشتم پێم گوت، بم بوورە ئەگەر تێبینیەکەی من هیچ ئاکامێکی خراپی لێ پەیدا بووبێ. لە وەڵامدا گوتی، هەر ئەوەندە قسەیە کەڵکی پێوە بوو کە تۆ کردنت...

بە هەر حاڵ بڕیار درا سێ ڕۆژان مۆڵەت بێ هەتا ئەگەر کەس دەیەوێ مەلا مستەفا ببینێت لەو ماوەیەدا دیدەنی لێ بکات. ڕەنگە هیچ عەشیرەتێک و تاقمێک نەمابێ کۆبوونەوەی لەگەڵدا نەکات. من بە تەنها لەگەڵی دوام‹٥٩›، قسەیەک لە ناخی دڵمەوە سەری کرد. چووم هەردوو ئەژنۆم بە هەردوو ئەژنۆیەوە نووساند دەستی ڕاستم درێژ کرد و چەنەگەیەم بە نەرمی گرت و گوتم فلان توو ئەو خوایەی بە حەقی دەناسیت... ئیتر چی لە دڵدا دەکوڵا هەڵڕژا... چاوەکانی تەڕ بوون گوتی، بە حەقی ئەو قورئانەی مەلای گەورە لەسەر ڕانی داناوە... ئیتر متمانەی دامێ.

لەو بارودۆخەدا بووین ڕووپەڕەیەکی ڕۆژگار کرایەوە بە خەیاڵدا نەدەهات، لە بەغداوە عەبدوسەلام عارف باوەڕ پێکراوێکی کوردی‹٦٠› نارد بۆ پێوەندی کردن بە چەکدارانەوە بە نیازی نانەوەی ئاشتی... لەپاش هەڵسەنگاندنی ڕاسپاردەکە بڕیار درا لەسەر قبوڵ کردنی، هەر دەبوو وەهاش بێ، چونکە کەس نییە ئەوەندە شێت بێ، پێشنیازی ئەوتۆیی ڕەت بکاتەوە، گۆیا چی چاکتر هەبوو بکرێ؟

وەفدی حکومەت بریتی بوو لە موتەسەڕریفی سلێمانی و عەمیدێکی جەیش، هەندێک ناڕەزا بوون لە وەفدەکە کە گۆیا وەفدێکی کزە ناگاتە «مستوى الاحداث». مەلا مستەفا، گوتی، پۆلیسێکیش (ڕەنگە وشەیەکی غەیری پۆلیسی بەکار هێنابێت) بێت قبوڵمە خۆ من نەچووم دەرگەیان لێ بدەم، ئەوان ماندوو دەبن کێیان دێت با بێت.

ئاڵقەی پازدەیەم

لە کانوونی دووەمی ١٩٦٤ دەست بە گفتوگۆ کرا لەگەڵ وەفدی حکومەت، بەڵام یەکەم ڕۆژی دەست پێکردنەکەم لەبیر نەماوە، لە ڕانیە کۆدەبووینەوە. هەرچی ڕەوتێکی سیاسی وەیا دەسەڵات وەیا لێ هاتوویی پێوە بوو لە کوردانی ئەو دەوروبەرە دەهاتە کۆبوونەوەکان بەڵام ئەوانی بۆ وتووێژی پێکهێنانی لیژنەی سەرپەرشتی کردن، لە دوورەوە هاتبوون بۆ شوێنی خۆیان گەڕابوونەوە. ئەو دوو ئەندامەی مەکتەبی سیاسی بەردەوام بوون لە هاتوباتی وتووێژی ڕەسمی. ڕاستییەکەی لە لایەن خۆمانەوە چەند کەسێک قسەی دەکرد ئەوی دیکە گوێگر بوون. پێی ناوێ بڵێم ڕەنگە خوێنەر لە خۆوە بزانێ بە هەموو دڵ حەزم دەکرد موفاوەزات سەر بگرێت. چەندین جار لە چەند ڕۆژی جودادا وەفد دەهاتە ڕانیە و هەتا نانی نیوەڕۆ و دوای ئەویش لە قسەدا دەبووین. ناوناوە دڵگەرمی دەگەییشتە ڕادەیەک دەتگوت ئێستە مووی معاویە دەپسێت، دوو جار سێ جاریش وەهابوو موتەسەڕڕیفی سلێمانی کە من بە زۆری لە تەنیشتییەوە دادەنیشتم خەریک بوو هەڵستێت و بە نا ئومێدی بچێتەوە بۆ ماڵی خۆی، من دامدەنیشاندەوە، نازانم ئەگەر وەهام نەکردایە کەسی دیکەی کە پایەیان لە دەسەڵاتی چەکداری هەبوو بە خۆیان ڕەوا دەدیت یاخود شەرمیان نەدەکرد لەوەی بە عوزر هێنانەوە موتەسەڕڕیف دانیشێنێتەوە؟ ئەمە دەڵێم چونکە مەلا مستەفا لە هیچ جارێکدا بە دەنگ نەهات بۆ تەسکینی موتەسەڕڕیف، دڵگەرمییەکەش بە زۆری لە قسەی مەرحوم نووری شاوەیسەوە〈٦١〉 پەیدا دەبوو دیارە ئەویش ڕێ بە خۆی نادات پاشگەز بێتەوە، ئیتر کەسی دیکە بە حەقی خۆی نەدەزانی لە حزوور ئەو دوو لایەنە خۆ لە قسان هەڵقوتێنێ...

بۆم دەرکەوت موتەسەڕڕیفی سولێمانی، عەمید سەیید عەبدورڕەزاق سەیید مەحموود، بە دڵ و بێفێڵ بۆ ئاشتی دەکۆشا. لە ساڵی ١٩٦٥ کە حکومەت کەوتەوە سەر هەناردنی هێز بۆ کوردستان ئەو پیاوە ئیستیقالەی دا لە موتەسەڕڕیفایەتی... ئەو دەمە من وەزیر بووم بەرهەڵستیم کرد لە قبوڵ کردنی ئیستیقالەکەی، وەزیری داخلیە گوتی ئەگەر وەهابێ من ئیستیقالە دەدەم. ئەو وەزیرەش ناسڕی بوو، کە ئیستیقالەی دابایە دەبوو هەموو ناسڕییەکان لێ دەرچن.

ڕۆژی دەی شوباتی ١٩٦٤ نزیک نیوەڕۆ لێک ڕازی بوون پێک هات. مەلا مستەفا گوتی بڕۆن هەمووتان کۆببنەوە و بەیاننامەیەک بنووسن بە ئارەزۆی خۆتان و بە پێی بەرژەوەندێکی ڕەچاوی دەکەن، من ئیمزای دەکەم. لە هۆڵێکی گەورە هەرچی براگەورە و قسەزان و زاپتی پەنابەر هەبوون بۆ ماوەیەکی پێویست لەسەر چەند خاڵێک ڕێککەوتن. من بەیاننامەکەم نووسی، لەگەڵ مام جەلال بردمانەوە بۆ لای مەلا مستەفا و پێمان گوت ئیمزای بکە. دەقی بەیانەکەم لا نییە بینووسمەوە بۆ خوێنەر، بەڵام لەو ڕۆژەدا کە ڕۆژە ڕەش بوو لە لایەن نەداری و بێدەسەڵاتییەوە شتێک بوو تێکڕای خاوەن ڕایان پەسەندیان کردبوو، هیچیشی تێدا نەبوو یەک دانە پۆلکەی ڕزیو لەکیس کورد بدات. موتەسەڕڕیف وەها گەشایەوە دەرحاڵ بەیانەکەی لەگەڵ خۆی برد و بەو ڕێگەی قوڕاوی ئەوسا لەو وەختە مەیلەو درەنگەدا ملی لێ نا بۆ بەغدا، هەمان شەو لە ڕادیۆی بەغدا خوێندرایەوە. لە خەڵقم دەبیستەوە چ خۆشییەکی خستبوە وڵات.

پاش ئیمزا کردنی بەیانەکە هاتوچۆی موتەسەڕڕیف نەپسایەوە بۆ جێبەجێ کردنی پێداویستێکی

هەبێ. خەڵقی دیکەش دەهاتن بۆ ڕانیە، لەوانە، وەفدێکی (صحفي) بوو هی قاهیرەشیان تێدا بوو لە ناویاندا (جلال كشك) نووسەرێکی (روزاليوسف) بوو کە چۆوە قاهیرە مەقالێکی ڕێکوپێکی لەسەر ئەو سەفەرەی خۆی و وەزعی کورد و کەسانی کە دیبوونی نووسی بوو، نەختێکیش باسی منی تێدا بوو.

لە مارتی ١٩٦٤ خدری حاجی ڕەسواغای پژدەر گیانی سپارد. تازیەی لە دێی گەرمکانی بناری ئاسۆس بە دیوی پژدەردا بوو. من لە شوێنێکی نزیک بەو دێیە بە کەڵەک لە زێ پەڕیمەوە، یەکەم جار بوو سواری کەڵەک ببم کە بریتیە لە دارەڕێیەکی شاش بەسەر چەند کوندەیەکی فوودراوەوە، وەختە بڵێم کەلێنی نێوان ڕایەڵی دارەکان پتر بوون لە دارەکان خۆیان. دەتتوانی لەو کەلێنانەوە بە گۆلم ئاو بخۆیتەوە، ئنجا من مەلەش نازانم. دەترسام، بەڵام نەمدەهێشت ترسم پێوە دیار بێت. لەو تازیەیە بووم دیتم لە دوورەوە، لای سەنگەسەری نوێ کۆپتەرێک نیشتەوە دوای ڕۆژێک بیستم ڕۆژنامەچیی تێدا بوون، نوێنەرێکی حیزب گوتبووی بەیانەکەی دەی شوبات هەموو شتێک نییە، بەند هەیە نهێنی لەوێدا نەنووسراوە. حکومەتی بەغدا زۆری پێ ناخۆش بوو، ڕۆژێک دوانی دیکە چوومە سەنگەسەر، ئەم مەسەلەیە قسەی لێوەکرا. وەها پەسەند دیترا بەدرۆخستنەوەیەک لە زاری مەلا مستەفاوە بڵاوبکرێتەوە. من دەقەکەیم نووسی بەجۆرێک حکومەتی ڕازی کرد، ئەمە جێی ئەوەشی تێدا بۆوە، ئەگەر بەندی نهێنی هەبووبێت بەدرۆخستنەوەکە ڕەشی نەکردبێتەوە. نووسی بووم هەموو بەیانێکی ئەوتۆیی بە ناچاری هێندێ تەفسیلاتی دەبێت کە لزووم نەدیترێ بە بڵاوکردنەوەی بێ ئەوەی پێی بگوترێ بەندی نهێنی... دوای یەک دوو مانگ کە هاتمە بەغدا قەرەنی دۆغرەمەچی گوتی حکومەت بەو تەکزیبە زۆر کەیفی هاتبوو کەچی نە تەکزیب بوو نە هیچ...

پەڕاگەندەی شارەکان بە تایبەتی کۆییەکان روویان کردەوە کۆیێ، ماڵی منیش لە مانگی نیسان گەڕایەوە کۆیێ، من ناوناوە سەفەری دیوی ڕانیەم دەکرد، کارێکی زۆرم بە ملەوە بوو، بە تایبەتی هی ئەو موەزەفانەی فەسڵ کرابوون. بۆ گەلێک سەروبەری ئەو بەیانە دەبوو هاتوچۆی بەغدا بکەم، چەند جاری چووشبام خەبەرسازان و خاوەن نیازان لە دەرەوە و ناوەوە پێوەندییان پێم دەکرد، تا ئەوەی هەندێ جار بە شەو لە جێگەی وەها دیدەنیم دەکردن نە خاوەن ماڵم دەناسی نە سەرەدەریم لە گەڕەکەکەی دەکرد، بەڵام هەرچی گوترابێت و پێشنیاز کرابێت لەو دیدەنییانەدا بایی موویەک منی نەبرد بە لای تێک دانەوەی ئەو ئاشت بوونەوەیە، ئەم جیهانەی سیاسەت زۆر چڵکنە، گەلێک چڵکنترە لەوەی بە خەیاڵتدا دێت ڕێگای چڵکنەکەشی چەشەی وەها لە مجێزی تێدایە کورم دەوێ خۆگیری لێ بکات.

بە پێی پێویست ناوناوە سەردانم لە سەرۆک وەزیران فەریق تاهیر یەحیا دەکرد، بۆ لای وەزیری داخلیە (حاكم عسكري عام) ڕەشید موسڵحیش ڕێگای هاتوچۆم کرایەوە بوو. من لە تەبیاتمدا نییە بە ناچاری نەبێ خۆم لە کاربەدەستی حکومەتی نزیک بکەمەوە. جارێکیان لە وتووێژدا گوماناوی بووم سەرەک وەزیران گوتی، باوەڕت پێم نییە؟ گوتم، (أنا أثق في طاهر يحيى ولكن لا أثق في رئيس الوزراء)، چونکە وەک لە شتی عاید بە خۆی دەتوانێ دروست بێت ناتوانێ لە شتێک کە لە زۆر لاوە تاوی بۆ دێت ئەو دروستە بێت. بێگومان تاهیر یەحیا ژیرتر بوو لە عەبدوسەلام پتریش متمانەی پێدەکرا. ناشیەتە بیرم لەو هاتوچۆیانەمدا سەرم لە عەبدوسەلام دابێت.

نێوانی مەکتەبی سیاسی و مەلا مستەفا بەرەو لێلتر بوون دەبۆوە جارێ موویان نەپساندبوو هەولێک درا<٦٢> بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتی نێوانیان بە ناوبژی کردن لە لایەن کۆمەڵێک لە کوردە پەرۆشدارەکان و خاترویستراوەکانی بەغداوە. من لەبەر مەشغەلەتی کە پێم سپێردرابوو نەمتوانی بە کۆبوونەوەی یەکەمیان ڕابگەم کە لە ڕانیە لەگەڵ مەلا مستەفایان کردبوو.

ڕۆژی دووەم کە گەیشتمە ژووری لێ کۆبوونەوەیان و سەلامم کرد، ڕەشید عارف، لە جیاتی وەڵامم، گوتی هەموو شتێکمان تەواو کردووە هاتنی تۆی پێ نەدەویست. گوتم خەبەری خۆشتر پەیدا نابێ لەوەی ڕزگارم بکا لە دەردی سەری چەقەچەقی موناقەشە. نووسراوێکی ئیمزاکراو لە لایەن مەلا مستەفاوەیان دامێ کە ڕێکخرابوو بە ناوی داخوازییەکانی کورد لە حکومەتی عێراق. کە خوێندمەوە دیتم هەڕەشەی قورسی تێدایە دەتگوت هی شەڕ پێ فرۆشتنە گوتم هیچ بەرهەڵستیم نییە لەو شێوازە توندە بە مەرجێک کە بزانین ئەمە ئەرزوحاڵی محامی نییە تا ئەگەر حاکم ڕەفزی کرد هیچی خراپی لێ ڕوو نەدا ئەمە داخوازیی میللەتێکە لە ڕێگای مەلا مستەفاوە بۆ حکومەتێک ئنجا دەبێ لە حاڵی ڕەت کردنەوەیدا دەست بکرێتەوە بە شەڕ... تێکڕایان قسەکەمیان پەسەند کرد.

بایی ئەوەی لە ڕەفزکردندا شەڕ پەیدا نەکات شێوازی نووسینەکەمان گۆڕی... سوبحانەڵلا لە پێنج دەقیقەدا دەرکەوت هاتنەکەم بێلزووم نەبوو. سەعاتێکیشی نەبرد تێگەیشتم ڕەشید عارف بۆچی وەها بە ڕەهایی و دڵنیایی گوتی هەموو شتێک تەواوبووە. تومەز توانیبووی بەهانە بدۆزێتەوە بۆ پێویستی بەرژەوەندێکی کورد بەو دوو نامە لە مەلا مستەفاوە یەکێکیان بۆ سەرۆک کۆمار ئەوی دیکەش بۆ سەرەک وەزیران خۆیشی کاغەزەکانی وەرگرتبوو هەتا باشتر و مسۆگەرتر بیانگەیەنێتە جێگەی مەبەست. دواتر کە خەڵقەکە گەڕانەوە بەغدا منیش بۆ ئیشێک چووم، دیتم ڕەشید بەدەست ئەو دوو کاغەزەوە گیری خواردووە. گوتی چەندی تەلەفۆن دەکەم بۆ قەسری جمهوری و جێگەی سەرەک وەزیران کە کاغەزی ئەوتۆییم پێیە دەبێ خۆم بەدەستییان بگەیەنم کەس گوێم ناداتێ... یەک دوو ڕۆژی دیکە گوتی، باوکیان وەها وەها لێ بکەم بە پۆستە کاغەزەکانم هەنارد. پێم گوت فلان تۆ کە هێندەت مەبەست بوو بگەیتە ئەو شوێنانە دەمتوانی من یاریدەت بدەم چونکە هەر کاتێک بمەوێ دەتوانم بیان گەمێ... سبەینە لە سەردانی فەریق تاهیر یەحیا پێم گوت حەز دەکەم لە دەرفەتدا مجامەلەیەکی فلانەکەس بکەیت<٦٣>... دوو ڕۆژی نەبرد ئەو مجامەلەیەی لەگەڵدا کرد.

گرووپی کوردەکانی بەغدا تەکلیفیان لە مەلا مستەفا ئەوە بوو کەوا لەگەڵ مەکتەبی سیاسی ئاشت ببێتەوە. لە پاش گەلێک وتووێژی پەندامێز قسەی خەڵقەکەی هەڵگرتەوە بەڵام گوتی، «پسندیدم گرچە مصلحت ندیدم»، واتە سەلماندم هەرچەند بە مەسڵەحەتیشی نازانم. لەم بارە هەستیارەدا نەشرەیەکی شکڵ بەیانی سیاسی<٦٤> لە مەکتەبی سیاسییەوە دەرچوو بریتی بوو لە دەوری ١٥–١٦ ڕووپەڕەی پڕ لە ڕەخنەی هەرە هەرە برندە دەربارەی ڕێککەوتنەکەی دەی شوبات عەرەبیەکەی لە ژێر سەرناوی (أسلم یاخود أصلح أم إستسلام)دا بوو هەرچی حەق و ناحەقە لە توانجی تفت و تاڵ و ژاڵ بەو ڕێککەوتنەوە گوترا بوو.

کاتێک موفاوەزات بوو، بە دوا ئەویش بەیان بڵاوبۆوە ئیبراهیم ئەحمەد لە دەرەوەی عێراق بوو. کە

هاتەوە ئەو بەیانە دەرچوو بەو هەموو هێرشە لەحەد بەدەرەوە. ئەوسا مەکتەبی سیاسی کە هەموو ئەندامانی بە قوتابی ئیبراهیم ئەحمەد – وابزانم سکرتێری حیزبیش بوو– حیساب دەکران بەبەریەوە نەبوو خۆی بەرانبەر بیروڕا و خوایشتی ڕابەری ڕوحیی خۆی ڕابگرێت. بەیان کە ئیمزا کرا لە لایەن مەلا مستەفاوە بەقسەی نوێنەری حیزب ئیمزا کرا... بەڵام مەنتیق کەڕ و لاڵە ناتوانێ لەگەڵ خوازی نەفسی ئادەمی هیچ بکات، خوازیش لەوانەیە سەرکێشی بێت و لەوانەیشە تەسلیم بوون بێت...

خەڵقەکەی لە ڕانیە بە لای خۆیانەوە سەرکەوتوو بوون لەو ئامانجەی بۆی هاتبوون کەوتبوونە سەر خۆکۆکردنەوە بۆ گەڕانەوە بەغدا دەتگوت کەس ناپەرژێ خۆ لە مەدلوولی ئەو هێرشە کوشندەیەی مەکتەبی سیاسی بگەیەنێت. ڕاستییەکەی بێ ئەوەی ورتە لە کەسەوە بێت سرِی و گێژییەک خەڵقی تەنیبۆوە.

لە کۆتاییی مایس وەیا نەختێک زووتر، سەرەک وەزیران سەردانێکی مەلا مستەفا و هاوڕێکانی کرد لە دوکان. بەیەک گەییشتنی هەر دوو لایەن زۆر بە گەشی و خۆشی چووە سەر تا ئەوەی لە تەکلیفدا شەوێکیش لایان مایەوە بە مێوانی لە ڕانیە. ئەو بەینە هەتا بەرچایی سبەینەش تەواو دەبێ خیلاف لە نێوانیاندا نامێنێ و لەسەر هەموو شتێکی باس کرابێت پێک دێن. من لەوێ نەبووم بەڵام بۆیان گێڕامەوە کەوا بەر لە هەڵستانی سەرەک وەزیران بۆ گەڕانەوەی بەرەو بەغدا یەکێک – وەک پێم گوترا ئەو ئەندامە بووە کە بەیانەکەی «إستسلام» ی نووسیبوو – گرفتێک قسە لێ دەکات، بوو بەهۆی هەڵوەشانی ڕیسی ئەو یەک دوو ڕۆژە.

من چیم گوێ لێ بووە ئەوە دەگێڕمەوە، لە زۆر کەسیشم بیستووە، تەنانەت دوای ئەو یەکتر دیتنە لە دوکان و ڕانیە کە سەردانی فەریق تاهیر یەحیام کرد لە بەغدا ئەویش هەمان شتی گوت. بە دەست خۆم نەبوو لە شێوەی گلەیی بە تاهیر یەحیام گوت، کێ زەرەری دەکرد ئەگەر خەبەر بە من درابایە لەو یەکتر دیتنەدا بەشدار بم؟ ئەمە دەڵێم چونکی بە ڕاشکاوی و دڵنیایی و لە خۆ ئەمین بوونەوە لەوانە بووم بێپەروا لەسەر بەیانی دەی شوبات و هەر ڕێککەوتنێکی بە دوایدا هاتبێت بکەمەوە چونکە لە گۆشەنیگای کەسێکی سەربەخۆی وەکوو منەوە ڕێککەوتن بە ڕوونی و بێپەردە دەدیترا نەک لە پشت چاویلکەی سیاسەتی حیزبی و هەق و حسێبی پەنامەکییەوە.

بە هەمەحاڵ کەسانێکی لەو یەکتر دیتنەدا مافی بیروڕا دەربڕینیان بەکار نەهێنا لەبەر هۆی هەمەچەشنە هەر خۆیان بوون لە وتووێژەکانی گشتیی قەڵادزەش لەبەر هەمان هۆی هەمەچەشنە لەسەر بەرژەوەندی خۆشیان بە دەنگ نەدەهاتن. هەڵبەت من وەکوو ئەوان نەدەبووم. من هەر نەبێ لە سێ نوختەی گرنگەوە تەجرەبەی جودام هەبوو لەچاو ئەو خەڵقە، نوختەی یەکەم ئەوە بوو، من لە نیابەتدا ڕووبەڕووی دەوڵەت دوواوم. نوختەی دووەم ئەوەبوو لە تەمووزی ١٩٦٠ بیروڕای گرنگم بڵاو کردەوە بە ڕەخنە لە سیاسەتی حیزب. نوختەی سێیەم ئەوە بوو کە من ئەو زەرەرە قورسە ناکەم لە دەربڕینی بیروباوەڕ وەک کە خاوەن بەرژەوەندی زل دەیکات. زەرەری من تەنها لەوەدا بوو کە قازانج ناکەم...

هەرچۆنێک بێت من ئێستا کە دێم ئەم کۆنە خەرمانە دەکوتمەوە مەبەستم نییە کەس زەدە بکەم،

شتێکە پێوەندی هەیە بە گەشتی ئەو ڕۆژگارەمەوە ناشێ خۆمی لێ خامۆش بکەم، هەلێکیش بوو لە دەست چوو وەک زۆر هەلی دیکە کە یەکێک لەوان هەر ئێستا دەیگەمێ.

سێ مانگێک بوو ئاشتینامەی شوباتی ١٩٦٤ ئیمزا کرابوو، لە سەفەرێکی بەغدامدا کاتێک بە کتێبخانانەدا دەگەڕام بۆ پەیداکردنی نوسخەیەکی کتێبی «هەڵستان و کەوتنی ڕایخی سێیەم» هەتا بیکەمە دیاری بۆ «سەلیم فەخری» کە ئەوسا لە قەڵادزە و ڕانیە بەسەری دەبرد، لەیەکێک لەو کتێبخانانەدا کابرایەکی شکڵ بێگانە، بە نامەی تەماشاکردنی کتێبان هاتە تەنیشتمەوە، بێ ئەوەی ڕووم تێبکات، بە ئینگلیزییەکی شکستە دەنگی هەڵبڕی بایی ئەوەی هەر من بیبیسم گوتی، لایەنێک هەیە دەیەوێ لە بابەت مەسەلەی کوردەوە بتدوێنێ، ئەگەر ئامادەبیت بە دواتدا دەنێرێت... گوتم ئامادەم.

بە شەو منیان بردە شوێنێک و ماڵێک کە نەمدەزانی کوێیە. بابایەک بە ئینگلیزییەکی ڕەسەن قسەی دەکرد، گوتی من نوێنەری هێزێکی زلم و ئاگاداری پەناوپەسێوی سیاسەت هەم. حکومەتی عەبدوسەلام هیچ مافێک بۆ کورد ناسەلمێنێ، ئەگەر ئەو بڕوات حکومەتێک دێت لەگەڵ کورد ڕێک دەکەوێت، ئێوەش دەتوانن لە ڕێی شەڕەوە بێهێزی بکەن. هەرچی یارمەتییەکی بتانەوێ لە چەک و پارە و بژێو بێحیساب بۆتان دێت.

بۆ من پێشنیازەکە هێند کوتوپڕ بوو، ئەرکی زۆر و تەمای گەورەشی تێدا بوو، هەڵوەستێکی پێ کردم هەتا ئەم پرسیارە خۆی ڕەپێش کرد، لێم پرسی، ئێوە وەیا ئەو هێزەی تۆ وەکیلیانی چ سوود دەبینن لەو مەسرەفە قورسەی بە ملەوەی دەگرن؟ گوتم پێشنیازەکە بۆ ئێوە does not seem like business واتە لە مامڵەتی سوودبەخش ناچێت. گوتی، بۆ ئێمە دامەزرانی کورد ئاسایش و هێمنی پێوەیە سوودی لێ دەبینین. وەڵامەکەی متمانە بەخش بوو، ڕەنگە زووتر خەیاڵی لێ کردبێتەوە. گوتم دەمەوێ بزانم، بە وردی یارمەتییەکە چەندە؟! گوتی بێسنوورە.

من کابرایەکی حوقەباز و دنیادۆست نیم مەبەستم خۆ تەسەل کردن بێت و بەس چونکە ئەگەر ئەمەم مەبەست بوایە هەلی باشم بۆ ڕێککەوتبوو بەر لە شۆڕشی تەمووز و لە دەورانی عەبدولکەریمیشدا خورجینەم پڕ بکەم. لەم حاڵەتەدا جگە لەوەی کە من هاندەری سوودی شەخسی پاڵی پێوە نەدەنام چارەنووسی ئەو ڕەش و ڕووتەی لە هاتنەوەی شەڕدا ماڵ کاول دەبن، ئا ئەویش لغاوێکی قورس بوو دەخرایە زاری هەر تەمایەکی بیژۆکی کە وەکوو وەسوەسەی شەیتان لە گوێی حەز و مجێزی نەفسی خوازۆکی بچرپاندبایە.

پێی ناوێ بێلزووم بەرگی دەروێشایەتی لەبەر ئەوسای خۆم بکەم و بڵێم دڵم لێی نەدا بۆ گەشەگەشەی تێکەڵ بوون بە کاروباری گرنگەوە کە دەوڵەتانی تێدا لایەن بن، چونکە ڕاست نییە، بەڵام بێ دوودڵی و بێ گومان لە خۆکردن و بێ خۆگنخاندن، ئامادە بووم خەزێنەی قاروون ڕەت بکەمەوە بەرانبەر بەشداری کردن لە نانەوەی هەرایەک سوودی میللەتی تێدا مسۆگەر نەبێ. من چ باوەڕم نەبوو بە عەبدوسەلام کە لە پیاوچاکیی خۆیەوە و لە عیشقی چاوی کاڵی کوردەوە دەستی بۆ ئاشتی درێژ کرد وەیا بە تەمایە دان بنێ بە کورد و مافی کورد بەڵام دڵم نەیدەهێنا من یارمەتیی گەڕانەوەی شەڕ بدەم بێ ئەوەی توانیبێتم کوتەکی لەسەر خۆکردنەوە بخەمە ناو دەستی کوردەوە وەیا چ ئومێدم هەبێت بە پاداشتێک کورد پێی

بگات لە بری ئەو کارەساتەی بەسەری دێت.

بەڵێ، دەزانم و دەشم زانی بە خۆگێڕانەوەم لە یاریدەدانی گەڕانەوەی شەڕ دنیا بۆ کورد تەبا و ڕەبا نابێ و ئەو لایەنەی یەخەی منی گرت واز لە نیازی خۆی ناهێنێ و هەموو کابرایەکیش وەکوو من نییە چارەنووسی میللەتی بێ پەنا و دەرەتان پێش هەموو حیسابێک بیەخێتەوە، بەڵام خۆ دەمتوانی من نەبمە پۆستەچی ئاگربازی و پەندیاری کوشتار و سووتار. هەر بۆیەش بوو بە بەڵێنی بێسنوور کەوا ڕەنگە دەریایەک بێت و ڕەنگیشە کاسەیەک پڕ نەکات دڵم تێراو نەدەبوو. لەو دەمەدا کە مێشک و دڵم لە ئاست ئەو بەڵێنە بێسنوورەی کابرا تێکیان دەهاویشت تەنها یەک ڕێگەی قسانم هاتە بەر هەست کە پێیدا برۆم و زەرەری لێ چاوەڕوان نەکرێت، گوتم، چەند کاتت پێویستە بۆ ئەوەی پرس بەو لایەنە بکەیت کە خۆت نوێنەری ئەویت لە بارەی ڕاستینەی یارمەتییەکی بە کوردی دەدەن، من هەتا وەڵامت بۆ دێتەوە لە ئاست ئەو پرسیارەدا بەغدا بەجێ ناهێڵم. کە ئەمەم دەربڕی کابرا بێوەخران، یەکسەر گوتی ignore every thing واتە، چی گوتوومە لەبیر خۆتی ببەرەوە.

ئاوێک بە ئاگردا کرا و کوژایەوە. یەک وشەی دیکەی لە زار دەرنەچوو بە لای شەڕ و ئاشتی و کورد و حکومەتدا بچێتەوە. لەوەش بەولاوە ببڕای ببڕای جارێکی دیکە کەس لە بەرەی ئەو هێزە زلەوە سەری لێ خوار نەکردمەوە. دوای پشوویەکی کورت دانیشتنمان کۆتایی هات بە دەست گوشینێکی ساردوسڕ.

لەم تەجرەبەمەوە دوو شتی بنەڕەتیم لێ ڕوون بۆوە، یەکیان ئەوەیە لایەنی وەها بەهێز لە باری وەهادا بەڵێنێک نادات بۆ هەڵخەڵەتاندنی کاتەکی، چی بیلێ بە تەمایە تێیدا ڕاستگۆ بێ، دەنا کابرا دەیتوانی دوای چەند ڕۆژێک لیستەیەکی ساختەم بداتێ کە جێی ڕەزامەندی گومانکارێکی وەکوو من بێت و پێشەکیش یەک دوو لوقمەی چەور بهاوێتە سەرخوانەوە هەر کاتێکیش تێوە گلاینەوە و دەستمان لە پنچکان برا ئەو داناشە بخاتە نێوان بەرداشی شەڕەوە کە خۆی بەچاکی دەزانێت بۆ سوودی خۆی. دووەمیان ئەوەیە، کە لە بەرنامەی لایەنی بەهێزی ئەوتۆدا نییە خۆی بردەباری بەڵێنێک بکات لە ئاست بێدەسەڵاتی وەکوو کورد کە بە عادەت لە ئاست دەوڵەتێکدا دەیکات، ڕەنگە دەوڵەتی بێدەسەڵاتیش لە تەرازووی ئەودا فەرقی هەبێت لەگەڵ هی مەیلەو بەدەسەڵات. لەمەوە دەتوانم بڵێم چ کوردێک لە باری وەک ئەو بارەی منی تێدا بووم هێندەی ڕووەت و گرنگی بە خۆیەوە نەدیتووە توانیبێتی بەرانبەرەکەی ناچار بکات نوختە لەسەر پیت دابنێت. هەر ڕێکەوتنێکی ئەوتۆیی لەگەڵ دەسەڵاتداریی بێگانەدا بووبێت لە شێوەی سەلماندن و مل نانی بێ پەیمان و پرسینەوە بووە. ئەم دیدەنییە بێئەنجام و تام ناخۆشە ناچارم دەکات باز بهاوێژم بە قەڵەمم بۆ ساڵی ١٩٦٥ کە بە باوەڕی من لەو ساڵەدا شتێک ڕووی دا بەرهەمی هەوڵی ئەو هێزە بوو کە بێسوود و ئەنجام بوو لەگەڵ مندا.

لە دەمی ئاشتیدا بووین، جارێکیان لە نزیک دەربەندی بازیان قافڵەی جەیش لێی درا بێ ئەوەی هۆیەکی بەرچاو هەبێت. من چوومە سەفەرێکی لای ڕانیە. لە دانیشتنێکی دوو قۆڵی، مەلا مستەفا گوتی، کە چوویتەوە بەغدا سەرۆک کۆمار عەبدوسەلام دەبینیت لە زاری منەوە پێی بڵێ فلان سەلامی هەیە و دەڵێ ئەوانەی لە قافڵەی جەیشیان دا خائینی میللەتی کوردن... ئەگەر بمزانیبایە سوودی دەبێت هەمووم دەگرتن و دەمناردن بۆی هەتا لە (باب الشرقي) بە سێدارەیانەوە بکات. بەڵام نە ئەوان بەڵکوو خۆیشم بە

پەتەوە بکرێم فەرقێک ناکات چونکە لایەنی لەو گەورەتر ئەمری بەسەرەوەیە کە دەبێ شەڕ لەگەڵ کوردان دەست پێ بکاتەوە ئنجا هەر ئەوە لە بۆ من دەمێنێتەوە کە بگوترێ پێشمەرگەی کوردی بە کوشتن دا. ئەم هەرایەش کە بەرپا دەبێتەوە لە ئاکامدا خۆی، واتە عەبدوسەلام، تێدەچێت.

کە گەڕامەوە بەغدا دەبوو هەر بچم بۆ قەسری جمهوری چونکە لەو سەفەرەمدا وەزارەت هەڵوەشابۆوە و پێک هاتبۆوە منی تێدا مابوومەوە، دەبوو بچم سوێند بخۆم لای سەرۆک کۆمار کە ئەوسا ناساغ کەوتبوو لە چەند رۆژێکیشدا، وەک لەبیرمە، ئالووی دەرهێنا، کە چوومە لای لە نوێندا بوو. دوای سوێند پێم گوت ڕاسپاردەی قسەم هەیە دەبێ پێی بگەیەنم، چەندێکی لە توانامدا بوو درِی و تیژایی قسەکانم لە مەخمەل و ئاوریشمی تەعبیری نەرم و نۆڵدا سەرپۆش کرد بێ ئەوەی هیچ شتێک لە مەبەستەکە بشارمەوە. چەند ترووکە و چرکەیەک، ڕوو لە سەقف، ڕاما ئنجا گوتی، (دمایات العالم برقبة هذا الظالم).

تۆ سەیری! وەڵامی سەرۆک کۆمارێک لە بەرانبەر قسەی وەها ترسناک و ئاکام بەخش ئەو دوو وشە ساردوسڕە بێت کە بە عادەت خەڵق بە دەوری یاری دامە و تاوڵەیەوە دەڵێ، ئەو بەشەی قسەکان کە گەڕانەوەی شەڕی دەگەیاند بە تەواوی هاتە جێ. تێچوونی عەبدوسەلامیش هەر گەییشتە جێ ئەگەر چی دەشێ کاری ڕێککەوت بێت.

نێوانی مەلا مستەفا و مەکتەبی سیاسی ڕۆژ لە ڕۆژ دژوارتر دەبوو تا ئەوەی گەییشتە پلەیەک جارەک لە جارانی یەکتر دیتنم لەگەڵ مەلا مستەفا ڕووی لێ نام کە بە پاڵ پشتی ئەو قبوڵ بکەم ببمە سکرتێری حیزب. بە کورتی حەق و حسێبەکە دەگێڕمەوە، پێم گوت نە من دەبمە داود سائغ (کەوا عەبدولکەریم لە جێگەی حیزبی شیوعیی مێژوویی عێراقی چاند) نە داود سائغ بەکەڵکی تۆ دێت... یەکێک لە ئەندامانی حیزب یاریدە بدە بۆ سکرتێرایەتی نەک لە لاوە شەتڵ بهێنی و تێچێنی بکەی. حیزب ئەو حیزبەیە لەسەر ڕەگی خۆی هەڵستابێت... زۆر قسەی دیکەش هەن پێویست بە گوتنەوەیان نییە. وەک بۆم دەرکەوت و لە زۆر کەسیشم دەبیستەوە، گەلێک کەس بە قسە لەگەڵ مەکتەبی سیاسی بوون و دنەیان دەدا بۆ بەرهەڵستی کردن لە مەلا مستەفا هەتا ڕادەی بەگژدا چوونەوە، بەڵام لە کردەوەدا هەڵوەستیان جۆرێکی دیکە بوو.

لە سەرووبەری ئەم تێکچوونەی نێوان دوو لایەنی بەهێزی بزووتنەوەدا دوو خاڵ هەیە پێویست دەکات بیاننووسم. خاڵی یەکەم ئەوەیە کە من لە وتوویژ دەربارەی چەندوچۆنی کەسان و شتان، لەگەڵ مەلا مستەفا پرسێکم کرد لەوەدا ئایا ئەندامە چالاکەکەی کە بەیەکەوە من و ئەو بەیاننامەی دەی شوباتمان دایێ ئیمزای بکات، ئایا تا چەند بە دوا خوایشتی سەرۆکایەتیدا دێت؟ گوتی، ئەگەر داوا بکەم هەتا بەغدا بە تەقڵە دەڕوات – ئەمە دەقی قسەکەیەتی – من بە دەنگ نەهاتم...

خاڵی دووەم ئەوەیە کە من لە ساڵی (وابزانم – سەرەتاکانی) ١٩٨٧ بیستم ئەو ئەندامە لە لایەن مەلا مستەفاوە لێی داواکرابوو لە هەڵبژاردنی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی (یان زاراوەیەکی دیکەیە من نایزانم) خۆ پاڵاوتە بکات بۆ سکرتێرایەتی... ئەویش بە برادەرانی ڕاگەیاندبوو کە ئەو تەکلیفەی لێ کراوە و بە چاکی دەزانێ قبوڵ بکرێت و بۆ ماوەیەک هەتا گرێ و گاڵ دەڕەوێتەوە سکرتێری حیزب کنارەگیر

بێت، دوای بەینێک دەشێ بێتەوە کایە. بەڵام لێی نەسەلمێندرابوو. هەرچەند لەبەر هاتوچۆی بەردەوام بۆ بەغدا هەموو وردودرشتی کەین و بەینی کوردەواریم نەدەزانی بەڵام لەوە ئاگادار بووم کەوا ڕۆژ لە دوا ڕۆژ نێوانی مەکتەبی سیاسی و مەلا مستەفا ناخۆشتر دەبێ، خۆیشم شایەدی ئەوە بووم کە هەندێک لە ئەندامی خوێن گەرم پێکۆڵی شەڕ دەکەن.

ڕۆژێک لە ڕۆژانی ئەو قۆناغە، لە ژوورەکەی سەردەمی قوتابییەتیم، لە ئۆتێلی فلۆریدا بووم، کوردێکی ناوداری بەغدا لە پڕ بە حەماسەتێکەوە هاتە ژوور بێ سەلام و کەلام هێرشێکی هێنا بۆم گۆیا من بە دوا مەنسەبدا دەگەڕێم. وەی کە لە دڵم گران هات. قسەیەکی یەکجار قورسم بە زاردا هات بۆ هەر کەسێکی چاوی بڕیبێتە مەنسەب... یەکسەر بەغدام بەجێهێشت و گەڕامەوە بۆ لای مەلا مستەفا کە ئەوسا لە چوارقورنەی بیتوێن بوو. حیکایەتەکەم گێڕایەوە بۆی و گوتم خۆت و دەزنوێژت تازە ناچمە بەغدا. گوتی چاکە ئەتۆ کە سەغڵەت بووی دێیتە لای من دەردی دڵت هەڵدەڕێژیت ئەدی ئەمن بچمە لای کێ، پێم دەڵێن کوردستانی بە سێو و پرتەقاڵ فرۆشت... گوتم تۆ چارت نییە دەبێ تەحەمول بکەیت بەڵام من ئەو ناچارە نیم، لە ماڵی خۆم دادەنیشم بە محاماتەوە خەریک دەبم... دوای ئەمە نامە نووسران بۆ کوردی بەغدا کە فڵانەکەس لە خۆوە هاتوچۆی بەغدا ناکات و دەبێ یاریدە بدرێت...

کە گەڕامەوە بەغدا، ڕۆژێک کەریم قەرەنی هاتە لام گوتی بەم زووانە سەرەک وەزیران بە دواتدا دەنێرێت بۆ وەزارەت... کەریم قەرەنی دۆستی فەریق تاهیر یەحیا بوو، بێپرس دەچووە لای... من ئەو قسەیەم بەجێ هێشت بۆ بڕیاری ڕۆژانی داهاتوو چونکە هیچ هەنگاوێکی منی نەدەگۆڕی، دەبوو ئەوەی لێم داوا کرابوو لە لایەن کوردەوە تا پێم بکرێ بە ئەنجامی بگەیەنم، خۆ بە تەلەفۆنیش نەمدەپرسی لە سەرەک وەزیران ئەرێ خەبەرەکە چەندی ڕاستە و چەندی...؟ دوو ڕۆژی پێ چوو تاهیر یەحیا داوای کردم. پێشتر وەها دەبوو داوای دەکردم بێ ئەوەی تەکلیفی وەزیفە لە بەیندا بێت. کە چووم گوتی تەعدیلی وەزارەت دەبێت وەهامان پەسەند کردووە بە وەزیر دەولە بۆ (شؤون الشمال) لەگەڵماندا بیت، سپاسم کرد لە سەر متمانە پێکردنم بەڵام گوتم هەتا کوردەکان نەبینم ناتوانم وەڵام بدەمەوە... ویستی بسەلمێنم کە بەیانی دانانی وەزارەت دەربچێت ئنجا بڕۆم بۆ سەرەوە، نەمسەلماند. گوتی ئێستا بە تەیارە بڕۆ بۆ کەرکووک لەوێشەوە بە کۆپتەر بۆ ڕانیە بەڵکوو بە زوویی دەتوانیت وەڵام بدەیتەوە. گوتم پار ئەم ڕۆژانە بوو بە دەستی کەلەپچەدارەوە لە تەیارەی حکومەتدا بووم بەرەو بەغدا دەهێنرامەوە، چ مجێزم لە تەیارەی حکومەت نییە... خولاسە ئەو سەلماندی و بەیانی دامەزرانی وەزیران هەڵگیرا هەتا دێمەوە لە سەفەری خێرێ. کە گەڕامەوە ئۆتێل مەرحوم کەمالی حاجی مەجید گوتی ڕەنگت گۆڕاوە خۆ نەساغ نیت؟ گوتم تەکلیفێک کراوم هەتا بڵێی سەغڵەتم... ئیتر وەزعەکەم تێگەیاند. بەرەو کوێ ڕۆیشتم.

لە کۆیەوە چوومە ڕانیە، نیوەڕۆژەم بە ڕادان دا لای خاڵە خدرم تا ئەگەر دیدەنی پێوەستم جێبەجێ کرد بگەڕێمەوە لای ئەو. چوومە سەرکەپکان لای مەلا مستەفا و حیکایەتی ڕوو لێ نانەکەی فەریق تاهیرم بۆ باس کرد، زۆری پێ خۆش بوو... نیوەڕۆژەم هێنایەوە لای خاڵم. بیستم ئەندامە زلەکانی مەکتەبی سیاسی لە خدران مێوانی کاکە زیادن. پێش عەسر چوومە خدران ئەحمەدی حەمەدەمیناغاش لەوێ بوو گوتیان سبەینێ وەڵامت دەدەینەوە، شەو هاتمەوە کۆیێ. سبەینێ نیوەڕۆ کاڵ بوو بوو عەلی عەبدوڵڵا هات

گوتی، ئێمە بەرهەڵستیمان نییە، بڕیار بۆ خۆت بەجێ دەهێڵین بەڵام بەرپرسی هیچ شتێکیش نابین کە لەم هەنگاوە سەر هەڵبدات.

ئەو شەوەش لە کۆیە مامەوە. سبەینێ بە کاوەخۆ سەفەرم کرد، لای مەغریب گەییشتمە بەغدا. بڕیاری موافەقەی سەرەوە و هی خۆیشم پێ گوت و هی خۆیشم، ئیتر بە شەو لە ڕادیۆ تەشکیلی وەزارەتی نوێ بڵاوکرایەوە. باسیان کرد، لەو سێ ڕۆژەدا هەندێک کە ناویان لە لیستەی وەزارەتدا بوو بوو بە هی دیکە گۆڕان...

خوێنەر حەقیەتی بپرسێت بۆچی سەلماندم ببمە وەزیر مادەم هێندەی پێ سەغڵەت بووم؟ ئەوەی دەستی منی دەبەستەوە مەنتیقی خۆم بوو! من کە بە گەرمی بۆ ئاشتی خەریک ببم دەبێ بە تەماش بـم کوردێکی سەر بە چەکداران ببێت بە وەزیر. ئەنجا کە خۆم پێ ڕازی نەبـم دەبێ داوا لە هەموو کەس بکەم ڕازی نەبێت، بەو پێیە دەبێ بە دەستی خۆم دیوارێک برمێنم کە خۆم شاگردیم لە هەڵنانی کردووە. سەغڵەتیشم لەوەوە بوو کە دەمزانی گوزەران و حەوانەوە لەگەڵ جۆری بیرکردنەوەی حکومەت و دەسەڵاتداریی سپا بۆ یەکێکی وەکوو من ئاسان نییە جگە لەوە کە لایەنی بەهێز هەیە برکەدار دەخاتە چەرخی عەرەبانەی ئاشتییەوە. بەشی هەرەزۆری کەسانێکی لە بزووتنەوەدا قسە ڕۆیشتوو بوون حەزیان نەدەکرد لە لاوە وەزیر بە ناوی ئەوانەوە قوت بێتەوە، کوردی بەغداش تێیاندا هەبوو، زۆر نەک کەم، حەزیان بە غەیری من دەکرد... وەکوو کتێبگرەوەش دواڕۆژێکی نزیکم دەخوێندەوە، کە لە وەزارەت دەردەچم، ئابووریم وەها شل بۆتەوە گوزەرانم زەحمەت بێت.

ئەم تەکلیفە لە حیسابی خۆمدا دووەم میحنەتی سیاسی بوو لە ژیانمدا، میحنەتی یەکەم بە دوای هەڵوەشاندنەوەی هەڵبژاردنەکەی ١٩٥٤ کە تێیدا بووم بە ئەندامی نایبەکانی بەرەی نیشتیمانی یەکگرتوو، ئەوە بوو کە حیزب تەکلیفی لێ کردم خۆم پاڵاوتە بکەم و کردم، دەتگوت بۆ مەرگ ڕام دەکێشن.

خەڵکێکی بێئەژمار ڕوویان لێ نام بۆ ڕاپەڕاندنی ئیش و کاریان منیش هەم لەبەر دڵی خەڵقەکە و هەم لەبەر ئەوەی دەمزانی غەیری ئەو جۆرە کارانە چ کاری گرنگی گشتی بە دیارەوە نییە کە هەموو کورد پێی سوودمەند بێت چەند توانیم یاریدەی خەڵقم دا. ڕۆژ هەبوو بە درێژاییی بوونم لە ژوورەکەی تایبەت بە خۆم لەو بینایەی پێی دەگوترا (مجلس وطني) بە نامەی سفارش و بە تەلەفۆن، بێوچان خەریکی تکا و خواییشت و تەنفیزی بەندی گێرانەوەی موەزەفی فەسڵ کراو لە بەندەکانی بەیانی دەی شوبات بووم، تا ئەوەی دەستم شل دەبوو بە تەلەفۆنەوە چ جایی زار و زمانم. بێ پرس و دەرگە لێدان ئەو خەڵکە دەهاتە ژوورەکەم، تێیاندا هەبوو کەیفی بە دارودیواری (مجلس وطني) دەهات وەیا حەزی دەکرد بەگەڵ قەڵەباڵغی بکەوێ بۆ بیستن و دیتن و کات بەسەر بردن...

ڕۆژێکیان دارتاشێک دوو جاران هاتە ژوورەکەم، جاری سێیەم سەفیری هیندم لا بوو دارتاش دەرگای کردەوە، بێ پرس، خەریک بوو بۆم ببێ بە دیپلۆماسی لە مەجلیسی سەفیر، دوو دەستم لەسەر ڕانم بوو، ڕجاکارانە نەختێکم بەرەوژوور هەڵبرین و چاوێکی بە خواییشتیشم بۆ لار کردەوە، خوا خێری بنووسێ کشایەوە.

ئۆتێلەکەم سبەینان و عەسران بەر لەوەی بە خەبەر بێم دەبوو بە دیوەخانە. هەمان ژووری کە تێیدا قوتابی بووم و دواتر بە محامیەتی و نایبەتی بە سەرم دەبرد کە بووشم بە مامە وەزیر نەمگۆڕی. مستەر لێکلاندێکی ئەمەریکایی لە داوەتی سەفارەتێکم دیتمی گوتی، لێرە بەولاوە، بێگومان، لە ئۆتێل بەغدا سەرت لێ دەدەم. گوتم ژوورەکەی جارانم مێوانداریت دەکات.

سبەینەیەک لەو سبەینانەی خوا بۆ منی بە قەڵەباڵغی سازاندبوو ژووری ئۆتێلم پڕ بوو لە خەڵق. بە پێجامەوە لەسەر چارپایەکەم بۆیان دانیشتبووم قسەی شەش و بێشمان دەکرد و یەکێکی پژدەری دیتی چێشتەنگاو ڕابوورد گوتی، ئەدی کەنگی دەچییە وەزارەت؟ گوتم کەنگی ڕێم بوو جلک بگۆڕم، ئنجا بەجێیان هێشتم... بەڕاستی لە خۆڕایی و لەبەر شەرم هاتنەوە عەزاب و سەغڵەتییەکی زۆرم دەچێشت لە دەست مێوانی بێلزووم و بێکۆتایی.

لە نموونەی ئەرکی ئێسک قورس ئەمە دەگێڕمەوە، لەبەر شتێکی کەم بایەخ دڵم لە وەزیری تەربیە ئێشا، سوێندم خوارد مەرحەبای لێ نەکەم. هەستی کرد و دەشیەویست دڵم ئاشت بکاتەوە بەڵام من خۆم لێ بێئاگا دەکرد. دوو ناسیاو، یەکێکی سلێمانی و یەکێکی کۆیی (وا بزانم موفەتیشی تەربیە یان مودەڕریسی سانەوی بوون) هاتنە لام، تەگەرەیەک کەوتبووە ئیشیانەوە بە وەزیر چار دەکرا. گوتم من لەگەڵ ئەم وەزیرە بەینم نەماوە. برادەرەکەی سلێمانی گوتی ئەی ئەم ئیشەی ئێمە چۆن چار دەکرێ؟ گوتم بۆ من قسەکردن لەگەڵ ئەو وەزیرە دەبێتە پێ لە کەرامەت نان، برادەرەکەم گوتی: یەکێک مەسئوولیەتی بە ئەستۆوە گرت دەبێ پێ لە کەرامەت بنێت. قسەکەی زۆر نابەجێ بوو، ئازاریشی دام بەڵام ئەوەندەم سەغڵەتی بە دەورەوە بوو قورسایی ئەو قسەیەشم کردە سەربار و گوتم، ڕاست دەفەرمووێت، تەلەفۆنم هەڵگرت لەگەڵ وەزیری تەربیە دووام، وابزانم بێوەخران ئیشەکەی چارەکرد. ناسیاوەکەم خوا لێی خۆش بێت لە ئاست بەرژەوەندی خۆیدا تەکلیفی وەها ناقۆڵای لێ کردم، یەکێکی دیکە قسەکەی ئەوی پێ گوتبامایە شەڕی لەگەڵ دەکرد.

بەڵێن لە حکومەتەوە ئەوە بوو ئەنجومەنێکی کارگێڕی لە دە کورد پێک بێت بۆ هەڵسووڕاندنی کاروباری ئاوەدان کردنەوە و پرۆژەی جۆراوجۆر لە کوردستان بەڵام هەم لەبەر دەردە ئەزەلییەکەی بەڵێنی بێئاکامی عادەت پێوە گرتوومان، هەم لەبەر نەپشکووتنی غونچە چاوەڕوانکراوەکانی دوای بەیانی دەی شوبات کە دەبوو دۆستایەتی و لێک ئەمین بوون هەموو وڵات بتەنێتەوە هەم لەبەر وردە و درشتەی حیساباتی بنپەردە ئەو ئەنجومەنە پێک نەهات. ڕاستییەکەی ئەگەر دەستم نەبەسترابایە بەو پێوەندییەی لەگەڵ کوردەواریم هەبوو خامۆش نەدەبووم، ئەگەر ئیستیقالەشم نەدابایە هاموشۆی وەزارەتم دەبڕی.

دوژمنایەتیی ناوخۆیی گەییشتە ڕادەیەک مەکتەبی سیاسی و لایەنەکەی دیکە چەکیان لێکتر هەڵگرت و بوو بە هەرا... ئاکامی ئەوە بوو کە کۆمەڵەی مەکتەبی سیاسی بە کۆمەڵێک لە ئەندامانی حیزبەوە عێراقیان جێ هێشت. ئەو ئەندامە چالاکەی کە دەبوو بە پێی قسەی مەلا مستەفا بە تەقڵە بۆ بەغدا بڕوات، ئەویش لەگەڵ مەکتەبی سیاسی بۆی دەرچوو. لە موناسەبەدا بە مەلا مستەفام گوت، لەبیرتە چیت گوت و چۆن دەرچوو؟ من دەمزانی ئەو ئەندامە کوڕی مەکتەبی سیاسییە و لە دەمی خۆساغ کردنەوەدا هەر بە لای ئەوێدا دەشکێتەوە بەڵام بە چاکم نەزانی هیچی تێدا بڵێم. گوتی، فێڵی لێ کردم و

هەڵیخەڵەتاندم... بەڵام نە فێڵ بوو نە هیچ، تەنانەت کە حاڵ گەییشتە چەک لێکدی هەڵگرتن ئەو ئەندامە چونکە خۆی لای ڕێککەوتنەکەی دەی شوبات بوو بە حاڵەتێکی نەفسی وەها سەختدا تێپەڕی گەیاندییە سنووری شێوان. من لەو ڕۆژانەدا نەمدەدیت بەڵام بزووتن و گەڕانی بێلزووم و تێکەڵپێکەڵی بێرە و بەوێدا هەر ئەو ڕاگەیاندنەی پێوە بوو. کە پێ لە جەرگی خۆی دەنێت بەو پێشێل کردنەی بەیانی شوبات بۆ خۆ دانە پاڵ هێلانە و کۆنە ئاشی مەکتەبی سیاسی. ئەمە دەڵێم قەتیش لەم بارەوە لەگەڵی نەدواوم، بەڵام چی گوتم بەڕاستی دەزانم خۆ مرۆڤ داروبەرد نییە پەرۆشی کردەوە و قسەی دوێنێ و پێرێ نەبێ.

من لە ڕۆژی ١٧ی حوزێرانەوە بە وەزیر حیساب بووم، لە نێوەندی تەمووز سەفەرێکی کۆیەم کرد... شەوی یەکەمم بوو، کە سبەینێ هەڵستام دیتم ماڵەکەم پڕە لە کچی قوتابخانەکان، لەوانەی گرفتێکیان هاتبووە بەر لەو ڕۆژانەدا کە هەرا بەردەوام بوو هاتبوون داوام لێ بکەن بۆیان چارەسەر بکەم. هەرچەند نازانم وەیا لەبیرم نەماوە خواییشتیان چی بوو بە تەواوی بەڵام ئەوسا دەرحاڵ قسەم لەگەڵ تاهیر یەحیا کرد گوتم، کچان، ئابلۆقەیان داوم فریام نەکەویت ئیشم خراپە. بێ سێودوو بڕیاری پێویستی بۆ دەرچوواندن.

سەرێکی ڕانیەم دا بە پەلە خەبەرم درایێ کە خێرا خێرا بگەمە بەغدا. تومەز بڕیار درابوو وەفدێکی پیرۆزبایی لە سەرەک وەزیران و چەند وەزیرێک بچن بۆ قاهیرە بەشداری بکەن لە ئاهەنگی بیرەوەریی ساڵانەی ٢٣ی تەمووز. کە گەییشتمە بەغدا و تێگەییشتم، دیتم پەساپۆرتم نییە و سبەینێش سەفەر لە پێشە. لای تاهیر یەحیا بووم. پاسەپۆرتیان بۆم ساز دا و هەر ئەو ڕۆژە پێیان دامەوە. بەر لە بەڕێ کەوتنمان بۆ فڕۆکەخانە لە حزوور عەبدوسەلام، سەرۆکی کۆمار، گوتم دەستم بۆ چ ڕێگە ڕانەگەییشتووە و چ پارەش شک نابەم. عەبدوسەلام گوتی من بۆت دەنێرم... لە قەسرەوە دووسەد دیناری بۆ ناردم کە هەر ئەوەندەشم داواکردبوو، لە ڕێی فڕۆکەخانە پێم گەییشت. دوای گەڕانەوەمان لە قاهیرەوە، بۆم ناردەوە، ماڵی ئاوابێ وەریگرتەوە.

لە ئاڵقەیەکی سەرەتاکانی ئەم گەشتەدا گوتبووم کەوا لە ساڵی ١٩٣٥ کاتێک بە سەفەر چوومە بەغدا و دەمی سبەینە لەبەر سووڕانەوەی شەمەندەفەر بۆ ئیستگەی (باب الشرقي) ڕۆژ کە لە دەستە ڕاستمەوە هەڵات، هەموو خوار و ژوور و چەپ و ڕاستم لێ شێوا چونکە دەبوو بە پێی جوغرافیە لە چەپمەوە هەڵێ، ئەم جارەش کە چووینە قاهیرە دیسانەوە تەیارەی هەرام سووڕێکی خوارد کە من هەستم پێی نەکرد، لە جیاتی لە لای ڕۆژهەڵاتەوە بۆ فڕۆکەخانە دابەزین لە ڕۆژاواوە بۆی شۆڕبووینەوە. دەریای سپیی ناوەڕاست بۆ خۆی چووە شوێنی ئەفەریقای باشوور، سودانیش – لە مێشکمدا – خولی داوە بە لای ئەورووپا... چیای (مقطم) کەوتە ڕۆژاوامان و هەرەمەکانیش چوونە لای ڕۆژهەڵات. ماڵی سەرنج گرتن بشێوێ!. ئەو خەڵقە کەسیان خۆی دانەنابوو بە (شرطی مرور)ی ڕۆژ و ئاسمان. تەنانەت کە لە جنووبی (عقبە)وە بەسەر دامەنی یەک لەو دوو گوێیەی دەریای سووردا تێپەڕین بەرزاییشمان حەڤدە هەزار پێ بوو سەرنجم دایە لای باکوور. دەریای سپی ناوەڕاست لە دووری هەرە دوورەوە وەکوو خەتێکی ڕاست لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژاوا بەسەر هەورانەوە تێکشیبوو ئەگەر نەمزانیبا دەریا لەوێ هەیە بۆم لێک

نەدەدرایەوە ئەو خەتە چییە چونکە زۆرمان لێ دوور بوو بەسەریدا ڕانەدەشکاین هەتا هیچ پانایییەکی لێ بەدی بکەین جگە لەو خەتە ڕاستە. هەورەکان نزیک بوون لێمانەوە ئێمەش لەوان بڵندتر بووین بۆیە خەتی دەریا بەسەر ئەوانەوە ڕاکشابوو. ئەهلی ناو فڕۆکە لەو خەیاڵاتە بێئەنجامە ڕەها بوون. تەیارەکەمان پەروانەدار بوو لە چەشنی (ڤاکاونت)ی چوار پەروانەیی، خێرایی فڕینی نێوان ٤٠٠-٥٠٠ کیلۆمەتری سەعاتی بوو، بەرزاییشی لە چاو (نفاثە) کەم بوو بۆیە لە ١٧ هەزار پێ بەرە ژوورتر نەچووین.

عەسر بوو، سەرۆک جەمال هاتە بەخێرهێنانی فەریق تاهیر و وەفدەکە. ڕێکەوت وەهابوو کە سرەی وێنەگرتن بەسترا لەگەڵ سەرۆک، بەتالایی نەبوو لەو ماوەیەی کامێرا دەیبینێت منی تێدا ڕاوەستم، پاڵەپەستۆی جێگە داگرتنیشم نەکرد، دواتریش نەمویست بە تەنها وێنە لەگەڵ سەرۆک جەمالدا بگرم، ئنجا ئەگەر یەکێک وێنەی ئەو ڕۆژە ببینێت منی تێدا نادۆزێتەوە بەوەشدا تووشی هەڵە دێت کە ناسەلمێنێ مەسعوود محەمەد لەو وەفدەدا بووە...

شوێنی لێ دابەزینمان (قصر الطاهرة) بوو، ئەم قەسرە بەشە بنەڕەتیەکەی بە میرات مابۆوە بۆ مەلیک فاروق، ڤێللایەکی بە تەنیشتەوەی بۆ خرابووە سەری، من و چەند کەسێک لەو ڤێللایە دەنووستین. بە ڕێکەوت ژووری نووستنی فاروق بەر من کەوت. چ لەو بەشە و چ لە بەشەکەی دیکە بێت هەرچی کەرەستە هەبوو بە دەقی خۆی و شەقڵی خۆی لە زەمانی فاروقەوە مابۆوە، لە ئاغڵەب کەلوپەلی (ملک مصر فارق الأول) وەکوو توڕە نەقش کرابوو. خزمەتچییەکان هی زەمانی ئەو بوون. پێشخزمەتیان لەو ڤێللایە کە بە زمانی قاهیرەم دوواند پتر لە عادەتی خۆی بۆم کرایەوە، حیکایەتی سەردەمی فاروقی بۆ دەگێڕامەوە. گوتی ژوورەکەی تۆی تێدایت تەنها یەک شتی گۆڕاوە ئەویش ئاوێنەیەکی گەورە بە پانایی چارپایە چوار نەفەرییەکەی بەرانبەرییەوە بوو گۆڕا بەو کانتۆرە. گوتی: (الاوضة دي كان ينام فيها فاروق). بە دەست خۆم نەبوو، وەکوو قافیەی کە قازیی (قم)ی پێ عەزل بوو منیش ئەوەندە شارەزاییەم لە لەهجەی قاهیرەوە بەکارهێنا و پرسیم، (لوحده والا مع ستات؟)، گوتی (بقى زي ما هو عاوز!).

هەرچەند حەز لەم قسەیە ناکەم کە خەریکم بیکەم بەڵام لەبەر پەندێکی فەرامۆش کراوی کە تێیدا هەیە دەڵێم، چارپایەکەی کە گوتم چوار نەفەری بوو، تۆ بڵێ شەش نەفەری بوو، حیکمەت لەو ئاوێنەیەی بەقەدەر چارپایە پان ئەوە بوو کە (صاحب الجلالە) ویستوویەتی لە دەمی عیشقبازیدا سەیری ئەو فیلمە بکات لە ئاوێنەدا کە خۆی قارەمانیەتی! ناشبێ ئاوێنە تەسکتر بێ لە چارپایە نەکا خوانەخواستە دیمەنی هیچ هەڵسوکەوتێکی لەیل و مەجنوون فیلم بەدەر بێت. خەڵقی دوای سەردەمی خۆیشی هەر لەبەر بە بیردا هاتنی ئەو حیکایەتانە هاتوون ئاوێنەیان گۆڕیوە بە کانتۆر. من کەم و زۆر لەم لایەنەوە پرسم لەو پێش خزمەتە نەکرد ئەویش هیچی نەگوت بەڵام لزووم نەبوو بە پرسین، ئاخوڕ بۆ ئالیکە...!

لە ئسووڵیاندا هەبوو شەو کە مێوان دەچۆوە ژوورەکەی یەک تەبەق لە مێوە و شەکەراتیان دانابوو. من بە مەبەست تابلێی بە دەگمەن دەستم دەگەیاندێ. ژوورەکە حەمامێکی لە ناوەوە هەبوو، حەوزی مەلەی تێدا بوو بە ئاوی سارد و گەرم لەیەک دەقیقەدا پڕ دەبوو... لای سەرووی ژووری حەمام بە پانایی ژوورەکە سەکۆیەکی پان بەقەدەر درێژاییی باڵای پیاو کرابوو، دۆشەکەکەی و دیواری سێ لایەکەی بە

پەشتەماڵ داپۆشرابوو کە ئەگەر مرۆ ویستی، بتوانێ بە گەوزێک لەم سەر بۆ ئەو سەری سەکۆکە خۆی وشک بکاتەوە. دەرگایەکی بەسەر کۆریدۆری ناو ژوورەکان دەکرایەوە، پەیکەری ئافرەتێکی ڕۆمانی لە دیوی دەرەوەی ژوورەکە بە لای دەستی ڕاستدا دوو دەستی هەڵی نابوو تاکوو پەشتەماڵ وەیا ڕۆبی حەمامت لێ وەربگرێ... لەبیرم چوو بڵێم، ئەو کانتۆرەی جێی ئاوێنەکەی گرتبۆوە دیکۆرێکی وەهای پێوە بوو دەتگوت بە ئەسڵ لەگەڵ نەقشی ژوورەکە سازدراوە. قەسری (طاهرة) بە جەستەم مامناوەنجی بوو لە چاو (قصر القبة) و (زعفران) و (رأس التين) و هی دیکەش بەڵام زۆر شیک و جوان بوو. ئینجێکی تێدا نەبوو بێ شوێن پەنجەی هونەر. ژوورێک لە ژوورەکانی تێدا دانیشتنی بریتی بوو لە سەقافەتی فارسی بە قاڵی و تەخت و ڕەسم و ڕوباعییات و هەموو شتێکییەوە. تەنها یەک مێزی زۆر قەشەنگی نەبێ کە ڕووەکەی ناپولیۆن و دوازدە جەنەڕاڵی جەیشەکەی لێ چەسپ بوو یاخود لێی کوترابوو وەک (وشم). ژووری دیکەی لە سەقافەتێکی دیکە... تابلۆی هونەری زێدە بە نرخ لە هەموو ژوورەکانی هەبوون، لە دیواری ئەم بەر و ئەو بەری ناردوانە دوو ڕێگایی‌یەکەی کە لە قاتی یەکەم و دووەم تێکیان دەکردەوە وێنە کێشرابوون بە پانایی و بەرزایی‌ی دیواری نهۆمەکان ئەمما چ وێنە!! جیهازی کۆندیشنیان لە هەندێ ساڵۆن و ژووری دانابوو بەڵام هێندە بە وەستایی کە بووبوونە بەشێک لە دیکۆری شوێنەکەیان.

ئێوارەی ڕۆژی ٢٣ی یۆلیە حەشامەتێکی لە ژمارە بەدەر لە مەیدانی (تحرير) کۆببووبوونەوە. ڕەئیس جەمال سەرۆک وەیا سەرەک وەزیرانی سیوچوار دەوڵەتی ئەفەریقایی و عەرەبی بانگهێشتن کردبوو. برا ڕەشەکان بە قەڵەباڵغی هاتبوون، قیچکە تەنگیش بوون...

ڕیزی ئێمە لەو ئاهەنگەی مەیدانی تەحریردا کەوتبووە تەنیشت دوای ڕیزی هەرە پێشەوە کە هی سەرۆک دەوڵەت و سەرەک وەزیران بوو. بە ڕێکەوت کورسی من کەوتبووە دوای ئەو کورسییەوە کە بۆ مستەفا ئیسماعیلی قورئان خوێن تەرخان و میکرۆفۆنی بە تەنیشتەوە بوو. برایەکی ڕەش لەو مێوانانە هات لەسەر ئەو کورسییە دانیشت کە بەتاڵ بوو. جارێ قورئان خوێن نەهاتبوو. چەندێکی بەرپرسی تەشریفات بەو پەڕی ئەدەبەوە بەو کابرایەی گوت کەوا هەر کەسە کورسیی خۆی بە ناوی خۆی بۆ داندراوە گوێی پێ نەبزووت، و ڕەگی لە کورسییەکە داکوتا. من لە دوایەوە پێم گوت کە منیش وەک ئەو مێوانم بەڵام بە پێویستم زانی پێی بڵێم کە ئەگەر لەسەر کورسییەکە بمێنێتەوە دەبێ لە سەرەتای ئاهەنگدا قورئان بخوێنێ. چاوێکی بڕیە میکرۆفۆنەکە و یەکسەر بۆی هەڵستا و لەگەڵ تەشریفاتیدا ڕۆییشت، دواتر لە شەوێکی مێوانداری سەرۆک جەمال لە ئەسکەندەرییە کە لێمانی کرد گوتی، من زۆر بەو برا ئەفەریقایی‌یانەوە خەریک دەبم و دەچمە لایان و بانگهێشتنیان دەکەم دەمەوێ تێیان بگەیەنم کە عەرەب و ئیسلام هەر ئەوە نین کە بە درێژایی‌ی مێژوو قووڵەڕەشیان ڕاوکردووە و فرۆشتوویانن وەیا سوخرەیان پێ کردوون. لە مەوە زانیم کە کابرای قورئان گرتوو و هی دیکەش، کە باسیانم دەبیست، وەها نەسەلمێن خۆ دەنوێنن، هەموو نیگایەکی چاوانیش بە توانج دادەنێن.

ئەو شەوە گەلێک لە سەرۆکەکانی وەک بن بیللا و جۆمۆکینیاتا و هیلاسیلاسی خوتبەیان خوێندەوە، فەریق تاهیریش بە ئینشای خۆی شتێکی ڕێک و پێکی نووسیبوو خوێندییەوە. بە پێی گیانی نوکتەبازیی میسرییەکان کە نەختێکی لێ شارەزام و ناوناوە بەکاریشی دەهێنم لەو شەوەدا کە جۆمۆکینیاتا دەستی

کرد بە وتووێژ لە سەرەتاوە گوتی، من هێندە ساڵە لە بەندیخانەی ئیستیعمار بەسەرم برد... بوو بە چەپڵە کوتان من بەو دوو میسرییەی دەستی چەپ و ڕاستم گوتن، خۆشی لە خۆی وا ئێستا سەرۆکە دەنا لەوانە بوو بکەوێتە دەست هەندێک لە ئینسان خۆرەکان، دەبوو بە مەرەگە...

دوای هەمووان سەرۆک جەمال دەوری سەعاتێک قسەی کرد بەڵام جەماهیری میسری دەهێنایە هەژان... لە کۆتاییدا گوتی، هاووڵاتییەکانم بمبەخشن چی دیکە ڕێم نییە مێوانەکانم بە دیار قسەی خۆمەوە ڕابگرم با قەرز بێ... بوو بە پێکەنینێکی گشتی لە جەماهیرەوە و چەپڵەڕێزانێکی لە حەد بەدەری بە دوادا هات. سەرۆک جەمالیش هەر بە نوکتەی مەبەست بوو. شەوی دواتر ئاهەنگێکی (عشا) و گۆرانی لە یانەی هێزی چەکداران سازدرا مێوان و نامێوان مێرگە پان و بەرینەکەی یانەی پڕ کردبۆوە. لە سەرەتاوە کەلسووم نەشیدی (على باب مصر)ی گوت. کە هەڵستاین بۆ نان خواردن ڕەئیس جەمال مێوانەکانی پێش خۆی یەخست، بەڕاستی دەتگوت شوانە لە دوا مێگەلە دەڕوات. کەلسووم و عەبدولوەهاب بانگهێشتن کران، کەلسووم لە دەستی ڕاستی سەرۆک جەمال و عەبدولوەهاب لە دەستی چەپی هێلاسیلاسی دانیشتن.

پاش نان و پات مێوانە ئەفەریقاییەکان ڕۆیشتن، کەلسووم ئەمجارەیان گۆرانیی (انت عمري) گوت کە بەر لە حەفت مانگێک من لە قەلادزە بووم یەکەم جار لە سەری ساڵدا لێیم بیست. (عبدالحليم) نۆرەی هات، لە پێشەوە بە شان و باڵی ڕەئیسیدا هەڵگوت ئنجا گوتی، نازانم لە حەفلەیەکی (ست الکل) تێیدا بخوێنێ ئایا خوێندنی خۆم دەبێتە (مطب والا تشريف)؟ خەڵقەکەی ئەو شەوە کە زوربەیان میسری بوون تێکڕا گوتیان، (مطب، مطب) واتە، تەپکەیە تەپکە. (فريد الاطرش)یش نەشیدێکی (انتباه)ی گوت بە کۆرسێکی ٥-٦ کەسییەوە تێیاندا (سعاد محمد، نجاة الصغيرة، فايدة كامل) و هی دیکەش هەبوون... لە تەنیشتمی ڕاستەوە وەزیری تەعلیمی عالی (عبدالعزيز السيد) دانیشتبوو، مرۆیەکی بە ساڵداچووی باخەبەری ئەدیبی قسەزان و عالم بوو. وتووێژی خۆشمان لە بەیندا بوو پێویست نابینم لێرەدا دوو پاتی بکەمەوە وابزانم لە موناسەبەدا لە بەرگێکی کتێبی حاجی قادری کۆیی باسی هەندێکی ئەو وتووێژەم نووسیوە...

لە هەندێ گەشت و گەڕانی ناو قاهیرە کە لە لایەن حکومەتی میسرەوە ڕێک خرابوو خۆم دەدزیەوە چونکە حەزم لێی نەدەکرد. چووین بۆ دیتنی فابریقەی خوردە سیلاح، هەناسەم پێ سوار دەبوو. خەڵق بە زەرڕی ڕازی نییە خەریکی نەوەوییە، خوردە سیلاح چییە من لە عێراقەوە بۆی بێم!

بۆ خۆم ناوناوە دەچوومە شوێنی ئەوتۆ پێشتر ناویانم بیستبوو وەک (الـجامع الأزهر) کە جگە لە حەرەمی مزگەوتەکە سەرم لە (رواق الأكراد)یش دا. چوومە (خان الخليلي) و کافیتیریای گرۆپی و سەر (مقطم) کەوتم...

بەزۆری فوئادی مەلا مەعسووم، کە لەوێ دکتۆرای لە ئەزهەر تەواو دەکرد، لەگەڵمدا دەبوو. کە بۆ (مقطم) چووین ئەویش و حاجی ڕەسوولیش کە ئەوسا قایمقام بوو، هاوڕێم بوون. لە سەرکەوتندا بووین دیتم لێخوڕی تاکسی گوێی قوڵاغ بووە لە بیستنی زمانێک کە پێشتر نەیبیستووە. بە لەهجەی خۆیان پێم گوت، (دي لغة الـجان والعفاريت بتاعة افتح ياسمسم و اقفل ياسمسم). ئێوارەیەکی دیکەش بۆی چوومەوە،

کازینۆیەکی زۆر خۆشی لێ بوو بەسەر قاهیرەیدا دەنۆڕی، ئەوەندەش سارد بوو حەزم دەکرد قاپووتم لەبەر بایە.

فێنکاییی میسر قەرزداری بای شەماڵی دەریای سپییە. دواتر کە چووینە (اسکندریە) دیتم ئەوەی ناوی (نسیم البحر)ی پێوەیە لە ڕاستیدا ڕەشەبایە چونکە لەوانەیە ئەگەر پەنجەرە و دەرگەی بەرانبەر یەکتر بە ڕووی بەحردا بکرێنەوە ئەو نەسیمە کورسی وەربگێرێت. شەپۆلی دەریای دەگەیاندە جادە. ئێواران کە ئۆتۆمۆبیل لە شەقامی کورنیش ڕۆیشتبایە تەڕایی هەوا و ئەو بایە وەهای دەکرد جامی پێشەوەی فرچەی بۆ بەکاربێت وەک لە دەمی باراندا دەکرێ.

لە قاهیرە جارێکیان بە ڕەسمی و جارێکیان بە شەخسی سەردانی (اهرام) و (برج القاهرە)م کرد. چاک بوو گەڕانم بە یەکێک لەو سەیارانە بوو لێی نووسرابوو (رئاسة الجمهورية) ئیتر دەرگای داخراوی دەکردەوە. لە (برج القاهرە) لە جیاتی پارەم لێ بستێنن خزمەتیشیان کردم بە خۆڕایی. حەفلەیەکی سەفارەتی عێراقی بە شەو بوو، گەلێک کەسی ناسراوم لەوێدا دیت، بەڵام ئەوە خۆش بوو کە مەرحووم د. عەبدوڕڕەحمان نوورجانیش بانگ کرابوو، بە ناوی کۆنە مامۆستایی زۆرم حورمەت گرت، حەقی خۆیشی بوو. چەند جاران لەو شەوە و شەوی دیکەشدا (جلال کشک)ـەکەی ڕانیەم دیتەوە. شەوێکیان بە سەیارەی حکومەتی گەلێک جێگەی قاهیرەی نیشان دام، بە پێش ڤێللای کەلسوومدا تێپەڕین...

ڕەئیس جەمال هەوەڵ ڕۆژی هاتنمان لەگەڵ سەرەک وەزیران و لەگەڵ وەزیری داخلیە (حاکم عسکری عام)، ڕشید موسڵح کۆبوونەوەی تەنهای لەگەڵ کردن. دوای یەک دوو ڕۆژ، سەفیرمان شوکری ساڵح زەکی کە پێشتر ناسیاوم بوو، پێی گوتم ڕەئیس سەلامی هەیە دەڵێ حەزم دەکرد بە تەنها دیتبامایە بەڵام حکومەتی عەبدوسەلام لە مەسەلەی کورد زۆر هەستیارە ئنجا ئەگەر حەز دەکا (واتە من حەز دەکەم) دوای گەڕانەوەی بۆ بەغدا بە ناوی (استجمام) سەرێکی ئەورووپا بدات و لە گەڕانەوەدا بە قاهیرەدا بێت یەکتر ببینین...

من بە لێکدانەوە بڕیارم دا وەها نەکەم، بە کورتی، نە سیاسەتی کورد و نە هی میسر بە من ناگۆڕدرێن، عێراقیش کە پێوەندی بە کورد و میسریشەوە هەیە لەوانە نییە بە دیدەنی ئەوتۆیی چاری بکرێت. کەواتە دیدەنییەکەم دەبێتە شتێکی شەخسی، منیش لە مێژەوە بوو ڕوح پەرەیی و شاگەشکەییم بۆ دیدەنی پیاوی گەورە نەمابوو ئیتر ئەم سەفەرە درۆزنە و چاوشێرکێ لە کورد و عێراق بۆچی بکەم؟

سەرۆک جەمال هەموو مێوانەکانی بانگهێشتن کرد بۆ (عشا)یەک لە ئیسکەندەرییە. یەکێک لە قەسرەکانی خدێوی ئیسماعیل کەوا هەتا بڵێی لە چاو خانووی ئەم وڵاتانەی من دیتوومن بە شکۆ بوو، جێگەی داوەتەکە بوو. سالۆنی نان خواردنی دوو هەزار کەسی گرتبوو هەمووش دانیشتبوون لەسەر کورسی بە دەوری مێزەوە لە وتووێژدا، بەرانبەر تێبینیی وەزیرێکی میسری کە گوتی خدێوی ئیسماعیل دەستبلاو بووە، گوتم، دەبینم کەیفتان دێت بەم قەسرە کە دەتوانن داوەتی وەها بە شکۆی تێدا بەرپا بکەن، مادەم وەهایە نابێ لەم فەقەرەیە گلەیی لە خدێو بکرێت. ئەگەر دوای شۆڕش قەسرەکەتان تێک دابایە دەشیا بیر بکرێتەوە لە لۆمەی ئەوتۆیی... سالۆنێکی بچووکتری لێ بوو پێی دەگوترا (قاعة النجفة) سوڕەییایەکی زێدە گەورەی لە قوببەکەیەوە شۆڕ بوو بۆوە کە پێی دەڵێن (نجفة). نەقش و نیگاری

دیوارەکانی لەوپەڕی جوانیدا بوون. بە خەتێکی زۆر خۆش ناوی پاشاکان لە محەمەد عەلییەوە هەتا فارووق نووسرابوو بەڵام نەختێک بە زەحمەت جێی ناوی فارووقی تێدا بووبۆوە چونکە بازنەیەکی بەو ساڵۆنە بازنەیی‌یە تەواو دەکرد. هەڵبەت ئەم نووسینە هی ڕۆژگاری فارووق یان دوای ئەوە (دەبێ هی فارووق بێت چونکە بە هەمووی دوازدە ساڵ بەسەر لادانیدا تێپەڕی بوو، دیارە شۆڕش لە خۆوە ئەو ناو و شاباشە بە بنەماڵەی محەمەد عەلی نابەخشێت). مێوانە عێراقییەکان دوو شەو لە ئیسکەندەرییە ماینەوە لە ئۆتێلی سان ئیستیفانۆ دابەزی بووین بەسەر بەحریدا دەنۆڕی. شەوی دووەم لە ڤێللای ڕەسمیی سەرۆک کۆمار کە لە گەڕەکی (المعموره) بوو مێوانی سەرۆک جەمال بووین. لەبەری میسرییان جگە لە ڕەئیس جەمال نائیبەکانی ڕەئیس جمهوور و سەرەک وەزیران عەلی سەبری و ئەنوەر سەلامە وەزیری وەرزش، هاوڕێی شەرەفی تاهیر یەحیا حازر بوون. لە هەشتی ئێوارەوە تا یەکی پاش نیوەشەو ماینەوە. شەوێکی گەش و خۆش ڕۆییشت.

سەرۆک جەمال هەتا بڵێی (ألمعي) بوو، چ لە شێوە و چ لە ناوەڕۆک هاوتای ئەوم لە سیاسیی کۆن و نوێ نەدیتبوو، نەشم بیستبوو بە وتووێژ و قسەڕەوانی بگاتە جەمال. دەنگی مەخمەلی و ئاوریشمی بوو هێندەی دەنگی فارووق شووشە بۆ بەر گوێ دەشلایەوە. وێنەی لە هەموو ئەکتەرەکانی میسر دڵکێشتر بوو. لە زەکاوەت بلیمەت بوو... عەیبی هەرە گەورە و کوشندەی بە خۆوە گلان و لە خۆدا نقوم بوون بوو.

لە ئاست ئەو تەئمیمانەی لە ڕۆژی ١٤ی تەمووز، بەر لە دە دوازدە ڕۆژێک کردبوومان ڕەئیس جەمال گوتی چ پێویست نەبوو بەو تەئمیمە ئێوە دەوڵەتی نەوتن، بابایەکی عێراقی چەند هەزار دیناری لە بانک داناوە ژیان و پاشەڕۆژی منداڵانی پێ تەئمین بکات هی ئەوە نییە حکومەت چاوی تێببڕێ. گوتی من بە تەئمیمی بانکەکان هەزار ملیۆن جنیهم لە بێگانە گل دایەوە، ئێوە بیست سی ملیۆن دینار لە عێراقییان دەستێنن چ کەلێنێکی پێ دەگرن... خولاسە زۆر لە دژی تەئمیمەکەمان دوا، کەچی عێراق لەبەر خاتری ناسرییەکان ئەو هەنگاوەی هەڵێنا، گۆیا میسری پێ ڕازی دەکات لەو رووەوە، کە ئەمەش جۆرێکە لە جۆرەکانی یەک شکل کردنی میسر و عێراق بۆ هەموار کردنی ئاووهەوای «وحده»...<٦٥>

کۆبوونەوەیەکمان کرد لەگەڵ عەلی سەبری و هەندێک لە وەزیرەکانی بۆ دیارخستنی پێداویستێکی عێراق هەبێت کە میسر بتوانێ جێبەجێی بکات. ڕاستییەکەی خواییشتێکمان کرد لە ڕواڵەتدا خواییشت بوو بەڵام لە ناوەڕۆکدا بەخشین بوو، وەزیری تەربییە گوتی چەند هەزار مامۆستامان دەوێ بۆ دەرس گوتنەوە لە قوتابخانە سەرەتایی‌یەکان و ناوەندییەکان، لە حاڵێکدا هەزاران دەرچووی (دار المعلمین و معلمات و فنون بیتیة)مان هەبوو چاویان بڕیبووە هەلێک بۆ دامەزرانیان ئەمەش هەر حیکایەتە ئەزەلیەکەی جووتەوەری (ازدواج الشخصية)کەی جیهانی سێیەمە کە حەزی کردووە بڵێ، شەل نییە پای شکاوە. چ دەبوو بگوترابایە میسر باری ئابووریەکەی نالەبارە، پێویستی هەیە بە یارمەتی دان، ئنجا هاتباین لە جیاتی ئەو مەعاشە گەورانەی کە موعەللیمی میسری لە عێراقی وەردەگرت کە پتر لە دوو هێند و سێ هێندی مافی خۆی بوو، مەعاشەکی عادەتیمان بۆ هەناردبایە و چی دەمایشەوە لە فەرقەکە دوو جاران بەشی ئەو مامۆستایە بێچارانەی عێراقی دەکرد. میسریەکی لە عێراق سەد دیناری بدەیتێ ڕازییە بە پەنجا دینار کە لە میسر بێتە دەستی، پەنجا دینارەکەی دیکەش گەلێک زیاد بوو لە مەعاشی

ئەوسای دەرچووی (دار المعلمات و فنون...) حکومەتی عێراقیش نەختێکی پارە بۆ دەمایەوە. جیهانی سێیەم حەز لە نانی درۆزن و پێوەندی درۆزن و تیجارەتی درۆزن و هەڵوەستی درۆزن دەکات چونکە لە درۆکەدا ناز و فیز و خۆ فش هەڵێنان هەیە. لە لایەکی دیکەشەوە سەیر بکەیت، لەوانەیە میللەتی عێراق کەمتر ڕازی بێ بەوەی من گوتم لە چاو زەرەرە گەورەترەکە و درۆزنەکەش... ڕەنگ بوو بگوترێ مانای چی بێ سەبەب پارە بدەین بە میسرییەکی چ سوودمان پێ ناگەیەنێت؟

لە گەڕانەوەمان بۆ قاهیرە بە ڕێی سەحراویدا سەرێکی (مدیریة التحریر)مان دا... لە ئەسکەندەرییە سەرەوبن بوونی دنیاکەم بۆ چووە باری ئاسایی خۆی و دەریا کەوتەوە باکوور و ڕۆژ لە ڕۆژهەڵاتەوە سەری دەردەهێنا. ئەم وەزعە خۆشە ئارامە بەردەوام بوو هەتا لە سەرەتاکانی شاری قاهیرە پێچێکمان بە دەستە چەپدا کردەوە دنیاکەم لێ وەرگەڕایەوە. دەتگوت لە پەردەی مێشکمدا فیلمێک گۆڕا بە یەکێکی سەرەوبن.

نە ئەوسا و نە ئێستاش بۆم ساغ نەبۆوە هۆی ئەم تەقلەبازییە چی بوو؟ من لە ئاڵقەیێکی کۆنی ئەم گەشتەدا گوتم سەرەوبن بوونی دنیا کە لە هەوەڵ سەفەری بەغدام نەقش بەستووی مێشکم بوو کاتێک کە لە گەڕانەوەدا سەردانی سلێمانیم کرد دنیاکە کەوتەوە باری ئاسایی‌ی خۆی و لێم تێک نەچۆوە، کەچی لە میسر وەها نەبووم. خوێنەر لێم بسەلمێنێ کە دەڵێم، ئەو دەمەی لە زارکی شاری قاهیرەدا بە پێچ کردنەوە دنیاکە لە پێش چاوم سووڕا، ئا لەو چرکەیەدا کە ڕاست و چەپ و پێش و پاش جێگۆڕکێیان کرد دەتگوت دەست و پەنجەیەکی مەوهووم هەناومی گوشی، تارمایی‌یەکیش بە بەرچاومدا ڕەت بوو بێگومان ڕوومی سوور هەڵگێڕابوو... دیاردەی ئەوتۆیی لە مرۆدا، وەک بزانم، سەر دەکێشێتەوە بۆ نەفس، دەبێ لە زانستی نەفسدا شی کرابێتەوە بەڵام من بەسەریدا نەکەوتووم. ئەم دیاردەیە لە مندا زۆر ڕەگ داکوتاوە. دوور نابینم سەر سوورکێی دەمی پەڕینەوەم لە زێ و ڕووباری بەرینیش شێوەیەکی ئەم دیاردەیە بێت. ناڕاحەت بوونم لە بەرزایی سەر شاخ و خانووی بڵند و ناو فڕۆکەش خزمی ئەم خەسڵەتەمە، هەندێ جار لە ناو نوێنی نووستندا بە خەیاڵ دەچمە سەر شاخێکی یەکجار بەرز لەوێوە خۆم بۆ بنارەکەی هەڵدەدەم، دوای چەند سانییەیەک سەغڵەت دەبـم و ناتوانم بەردەوام بـم لە سەرەژێر بوونەوەی خەیاڵی، بە ناچاری بیرم بۆ لایەکی دیکە دەبەمەوە.

لە قاهیرە ڕۆژێکیان بە فڕۆکە چووین بۆ ئەسوان. جارێ لە سەرەتاکانی هەڵنانی بناوانی ئەسوان بوون. ئەو سەردانەی ئەسوانم زۆر نابەدڵی کرد چونکە بریتی بوو لە کات بەفیڕۆ دانێکی ئێسک قورس. من چیمە لە نیلێکی مەجرای گۆڕابێ بۆ هەڵنانی بەهەشت یان هەرچی دەبێت. ئێمە لە عێراق دوکان و دەربەندیخانمان هەبوون جێی گەشت و گەڕان و تێدا حەسانەوەش بوون، زیخ و بەردی بنی نیل بە من چی؟ ئەم تەرزە ناچاربوونە بۆ گەڕان و سەردانی ئێسک قورس وەهام لێ دەکات هەرچی داوەتی ڕەسمیی ئەوتۆیی بێت حەزی لێ نەکەم...

گەڕاینەوە بۆ بەغدا. ڕۆژ بە دوا ڕۆژدا ئاوادەبوو بێ ئەوەی هیچ چالاکییەک دەرکەوێ بۆ ئاوەدان کردنەوەی کوردستان. ئەو ئەنجوومەنە دە کەسییەی کە دەبوو ئەندامەکانیان دیاری بکرێن پشت گوێ خرا. ئەنجوومەنەکە گۆیا پرۆژەی ئاوەدان کردنەوەی دادەنا وەک کە کۆنە (مجلس الاعمار) بۆ هەموو

عێراقی دەکرد... پاشملەی من حکومەت خەڵقی بۆ لای دەسەڵاتداری سیاسەتی کورد دەنارد و لەوێوە ڕاسپاردە بۆ حکومەت دەهات بێ ئەوەی خەبەری من بدرێت.

ڕۆژێک لە ژوورەکەی سەرەک وەزیران، لە دەمی سەردانێکی کە سەرۆک کۆمار عەبدوسەلام عارف لە ئەو و منیشی کرد، بە هەردووکیانم گوت، ئێوە ئەگەر لە من ئەمین نین با یەکێکی دیکە بێت و ببێتە ئاڵقەی پێوەندی لە نێوان ئێوە و کورددا. ئەگەر لێم ئەمینن مانای چی بێ ئاگای من پێوەندی بە دنیای کوردەوە دەکەن؟ من گۆیا هاتووم تەم بڕەوێنمەوە نەک خۆم تەماوی ببم. لەمەش پتر، بە دزییەوە دەنێرن کەسانێک لە کوردان بە پارە دەکڕن گۆیا بنگەی هێز لە ئۆردوگای دوژمن ساز دەدەن کەچی ئەو کەسانەی کڕیوتانن وەکوو هایدرۆجین، نەک بێ سەنگن بەڵکوو لەهەر دەفرێک بکرێن دەفرەکە سووک دەبێت. سیاسەتی خەڵق کڕین بە درێژایی مێژوو لە باو بووە بەڵام کڕدراوەکە دەبێ نرخەکە بهێنێت. فەرموون شێخ لەتیف و عەباسی مامەنداغا و شێخ حسێنی حاجی سەید بکڕن. لە کۆبوونەوەیەکی دوو لایی لەگەڵ وەزیری داخلیە باسی کوردێک هات کە ڕاسپاردەی کورد و حکومەت بە جێگەی خۆی دەگەیەنێت. وەزیری داخلیە مەدحی ئەو کەسەی کرد... پێم گوتەوە، ئەو کەسە یەکێکە لە زیرەک و موسەقەفەکانی کورد، خۆم لەزەت لە گفتوگۆی دەبەم بەڵام بە پێی باوەڕی خۆم هەستێکی خۆ بەکەم زانینی تێدایە لە ئاکامی ژیانی هەژارانەی تێیدا ڕسکاوە بۆتە هۆی بێ ئۆقرەیی و دڵەسوڕکێ و هێلانە گۆڕیی. لەو ماوەی پاش جەنگی دووەمەوە تا ئیمڕۆ ڕاوکەی لە چەپ و لە کوردپەروەری و لە حکومەت و لە دەسەڵاتی دیکەش داناوە. ئێستاکەش کە نامە لە کوردەوە بۆ حکومەت وەیا لە حکومەتەوە بۆ کورد دەهێنێت و دەبات لە پێشەوە بە چەپەکانی ڕادەگەیەنێت.

ئەم قسانەم لەگەڵ ڕەشید موسڵح، وەزیری داخلیە کرد، چونکە هەلێک بوو نەدەشیا لە دەستی بدەم. من لە خۆمەوە باسی هیچ کەسم لەگەڵ حکومەت نەدەکرد، کە لەو جارەشدا باسی ئەو کەسەم کرد لە نوختەی بەرژەوەندی کورد و ئەمانەت و ڕاستگۆیی خۆم بوو لە ئاست کوردویستیدا کە ئەوسا ئاشتیی پتر بۆ دەست دەدا. هەرچی چەپەکان بوون حەزیان نەدەکرد کورد و حکومەت ڕێک بن هەروەک کوردیش ئەگەر لە باری ئەواندا بایە حەزی نەدەکرد چەپ و حکومەت ڕێک بن. لەمەوە ئاشکرایە ئاگادار بوونی چەپ لە هەموو نهێنییەکی نێوان کورد و حکومەت دەیکێشایەوە بۆ پەیدا بوونی کەلێن کە دەشیا نابەرژەوەندی پێدا تێپەڕێت. سەیر لەوەدا بوو کە من بە سیفەتی نوێنەرایەتیی کورد ئەو نهێنییانەم نەدەزانی کە چەپ لە ڕێی ئەو کەسەوە پەیتاپەیتا لە کۆشی دەکرا. وا بزانم دوای ئەم گفتوگۆیە کابرا وازی لێ هێندرا بەڵام وەعدم لە ڕەشید موسڵح وەرگرت کە هیچی خراپی لەگەڵ نەکرێت و نەشکرا.

دامەزراوێکی ئەمەریکایی سەر بە کەنیشتەکانی جیهانی کە K. A. R. E یان K. E. R ڕەمزی بوو، بایی دوو ملیۆن دۆلار بژێوی پێشکەش بە لێ قەوماوی کورد کرد، بەڵام هەتا من نەبووم بە وەزیر و تەخویل نەکرام بە ئیمزا کردنی خاڵەکانی ڕێککەوتننامەی ئەو پێشکەشە، شتومەکی تەسلیم بە حکومەت نەکرد. سەفیری ئەمەریکا ئاهەنگێکی گەورەی بۆ ئەو موناسەبەیە لە ئۆتێلی بەغدا گێڕا. هەر لەبیرمە، لە بارەی زوو کردن لە گەیاندنی بژێو بە لێ قەوماوان گوتم، ئەگەر بە پەڕەشووت لەو هەرێمەی فڕێ بدەن جێی خۆی دەکاتەوە. سەفیر مستر سترۆنگ گوتی، خۆ دەبێ پەڕەشووت هەبێ ئنجا خواردەمەنی پێ

فرێ بدەیت. مەبەستی ئەوە بوو بڵێ پێویستە متمانە هەبێت بۆ گەیشتنی شتەکان بە لێ قەوماوان. ڕاستیشی بۆ چوو بوو. هەر من ئیمزام کرد و سەرەک وەزیران بڕیارێکی لە لای خۆیەوە دەرکرد کە بە فەرمانی ئەو شتەکان دابەش بکرێن. لە ئاکامدا بەشی هەرە زۆری بژێوەکە بە پیاوی وەها درا هەم دەوڵەمەند بوو هەم قازانجی کردبوو لە هەرای کوردستان هەم دوژمنی کوردایەتی بوو... ئەم ڕەفتارە زۆر کاری تێکردم بەڵام وەک ئێستا بۆت ڕوون دەکەمەوە هیچم پێ نەدەکرا.

لەو هاوینەی ١٩٦٤ جارێکیان لەگەڵ لیوا عەبدورڕەحمان عارف، برای سەرۆک کۆمار و سەرەکی ئەرکانی سپای عێراق، بە ڕەفاقەتی موتەسەڕریفی سلێمانی و چەند ئەفسەرێکی گەورە لە سلێمانییەوە بە هەلیکوپتەر چووین بۆ دیدەنی کردن لە کوردە چەکدارەکان لە ئاوایی چوارتە. ڕۆژەکەی ڕەشەبای هەبوو، تەیارەکەمان دوو جاران خۆی تێکرد نەیتوانی لە ئەزمەڕ تێپەڕێت تومەز (جيوب هوائية)ش هەبوو، جاری سێیەم زۆری لێ کشایەوە ئنجا چل مەترێک لە شاخەکە بەرزتر بۆوە. سەفەرەکە بۆ هەوڵی یەک لا کردنی هەموو گرفتێک بوو بەڵام وەکوو هەموو جاران نەزۆک بوو. من شەو مامەوە، لە دەسەڵاتداری کوردم داواکرد ڕێم بدات لە پێویستدا ئیستیقالە بدەم. دەستی گەیاندە کەمەرم و گوتی تکات لێ دەکەم جارێ ئیستیقالە مەکە. تا ئێستاش تێنەگەیشتم ئەم پەرۆشەی لە چییەوە بوو بەڵام لەو دەمەدا وەها بەدڵ قسەکەی کرد هەموو کەلێنێکی لە ئیستیقالەم گرت و پەکی خستم.<٦٦>

لە زستانی کۆتاییی ١٩٦٤ دوو سەفەری پرسەم بۆ کۆیێ کرد یەکێکیان هی حاجی جەلالی حاجی ئەمینی حسێنی، لە بنەماڵە مەیلەو کۆنەکانی کۆیە و قەدیمە دۆستی جەلیزادان بوو. وەک بزانم ئەوان لە ئێمە زووتر نیشتەجێی کۆیە بوون، لە سەردەمی محەمەدی عیساغا کە لەگەڵ غەفوورییان لەساڵی ١٢٣٧ کۆچی بەر قەتلوعام کەوت. هەر لە ڕقی ئەو محەمەدی عیساغایە بەینێک کۆیەیان چۆڵ کردووە، دواتر بۆی هاتوونەتەوە. حاجی جەلال برای چوارەم بوو لە نێوان پێنج برایاندا دوای هەموان بە ڕەحمەتی خوا شاد بوو. پرسەی دووەم هی مامۆستا مەلا مەعسوومی هەورامی، قوتابیی باوکم و جێنشینی ئەو و مامم لە مزگەوتی گەورە ودۆستی خۆم. بەر لە دەرچوونم بەرەو کۆیێ بە تەلەفۆن لە سەرۆکی دیوانی قەسری جمهوریم گەیاند کەوا کارێکی شیرن دەبێ ئەگەر سەرۆک کۆمار سەرەخۆشی لە تازیەدارانی مەلا مەعسووم بکات. قسەکە جێی گرت و قایمقامی کۆیێ لە وەکالەتی سەرۆک چووە پرسەیان... مەلا مەعسووم لە ١٩٦١ دووچاری بەندیخانە هات و لە ١٩٦٣ش دە مانگان دەربەدەریی چێشت، ساڵێکیشی نەبرد دوای گەڕانەوەی بۆ کۆیێ چووە ڕەحمەتی خوا.

حکومەت لە لای خۆیەوە گلەیی هەبوو کە باری ئیدارەی کوردستان پێوەی دیارە حکومەت نییە. کوردەکەش گللەیی هەبوو کە جگە لە گێڕانەوەی موەزەفی مەفسووڵ چی ئەوتۆ بۆ کورد نەکراوە دڵ خۆش بکات. بە ناوی دۆزینەوەی چارە کۆبوونەوەیەکی دوو ڕۆژی بە سەرپەرشتی کردنی ڕەشید موسڵح لە وەزارەتی دیفاع گیرا چەند وەزیرێک و سەرۆکی ئەرکان و قائد فیرقەکان و ئەفسەری دیکەش بەشدارییان تێدا کرد. پاش وتوێژ و لێکدانەوە و هەڵگێڕ و وەرگێڕ لێم داوا کرا بچم بۆ دیدەنی کاربەدەستی چەکداران. ڕێکەوت وەها بوو بەر لەو کۆبوونەوانە لە لایەن سەفیری ئەمەریکاوە داوەت کرا بووم بۆ نیوەڕۆژەیەک کە ڕۆژی دوای کۆبوونەوەکانی بۆ داندرا بوو. گوتم تا ئەو داوەتە بەسەر نەچێ پێم

ناکرێ سەفەر بکەم چونکە بەڵێنم داوە، لای دیپلۆماسییانیش زۆر ناخۆشە بەڵێن شکاندن بەرنامەیان لێ بشێوێنێ.

ڕۆژی داوەتەکە کە تەنها من و سەفیر بە دەوری مێزێکی بچووکەوە دانیشتبووین، خانووی سەفارەت هەتا بڵێی فرەوان بوو مێزەکەش هەتا بڵێی بچووک بوو، ئەمما خواردنەکە هەر باسی مەکە... بریتی بوو لە گۆشتێکی ناو قتوو لەگەڵ سەلاتە، ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ. سەرو کاسە ئاوێکیان بۆ دانابووین هەر کاسەیە گوڵێکی تێدا بوو، دیار بوو بۆ دەست پێ تەڕ کردن بوو، فتارەکەی لای عەبدولکەریم قاسمم بە بیر هاتەوە کە چۆن بەر لە دانیشتنمان بەسەر کورسییەوە دەستێکی لە ئاوەکەی کاسەی خۆی تەڕ کرد نەکا من بە هەڵە تەمای خواردنەوەی لێ بنێم. حەکایەتەکەم بۆ سەفیر گێڕایەوە و گوتم ئێوە بەو گوڵەی ناو ئاوەکە ڕێی ئەو هەڵەیەتان لە مێوان بەستووە گوتی، ئەمما سەیر دەبێ مێوان وا بزانێ گوڵەکە بۆ خواردنە!. لەبیرم نەماوە چەند و چیمان گوت بەڵام لەبیرمە، چ جاری ئەو داوەتە بێت و چ جاری دیکەی موناسەبان بووبێت مستر سترۆنگ شتێکی نەگوت لەوانەبێ لای عەبدوسەلام عارف نەیلێت. سیاسەتەکەی بێ خوارەکە و خێچەکە دۆستی تێکڕای عەرەب بوو، تەنانەت لە وتووێژدا کە باسی تەدەخولی میسری ئەوسا لە کاروباری یەمەن هاتە پێش یەک ڕەخنەی لێ نەگرت و چ پەرۆشیشی نەبوو بۆ سعودیە کە بەو تەدەخولە سەغڵەتە، هەرگیزیش بۆ ئەوە نەچوو کە دەشێ سەرۆک جەمال چاوی بڕیبێتە نەوتی خەلیج، بگرە بە ئاشکرا لای سیاسەتی شۆڕشی میسری دەگرت لە ئاست (رجعية)ی عەرەب، بایی سەری دەرزیش وشەی نەدرکاند بێنی خۆهەڵقوتاندنی لێ بێت لە کاروباری عێراق ئەوە نەبێ کە بۆ ئاشتی و لێک ڕازی بوونی دادەتاشی. ئەم تارماییيانەم لەبیرن بێ ئەوەی قسەکان یاد بکەمەوە وەیا بابەتی دیکەی وتووێژمان بە بیرمدا بێتەوە، ئەوەندەش دەزانم کە من بە تەمای هیچ شتێک ئەو داوەتەم پەسەند نەکردبوو تەنها یەک نوختەم لە مێشکدا بوو ئەویش ئایا ئەگەر لە بارێکدا کەوتمە مەترسی و گیران و خەتەری کوشندەوە دەتوانم پەنا بۆ سەفارەتی ئەوان ببەم؟ ڕووداوی ١٩٦٣م لەبیر بوو نەمدەویست دووچاری وەزعێکی وەک ئەوسا ببمەوە. لە ئاست ئەم پرسیارەدا گوتی، ئێمە لە سیاسەتماندا نییە تەمای پەناهێنان بۆ لامان لەبەر کەس بنێین حەزیش ناکەین کەس پەنامان بۆ بهێنێ بەڵام کە کار گەییشتە خەتەری کوشندە دەرگا لە ڕووی هەڕەشە لێ کراو داناخەین... ڕەنگە قسەکانی ڕاستییەکی ڕووت بن و ڕەنگیشە پەردەیەکی دەپلۆماسییانەی بێت بەسەر موجامەلە کردن لەگەڵ مندا کە بە قسەی توێکڵدار تێم بگەیەنێ ڕەت ناکرێمەوە.

من کە چوومە لای کوردەکان، هەرچی ڕاسپاردەی ئەو کۆبوونەوەیەی دوو ڕۆژی بوو، بە کۆمەڵەی دانیشتووانی دیوانی مەلا مستەفام ڕاگەیاند<٦٧>. ئاکامیشی هەر نامەی دۆستانە و قسەی متمانە بەخش بوو لە لایەن کوردەوە بۆ حکومەت، ئەوەی ڕاستیش بێت چی دیکە لە دەسەڵاتدا نەبوو چونکە حکومەتی عەبدوسەلام زەینی مەیلەو بەتاڵ بوو لە داخوازییەکانی کوردەواری. ئەوپەڕی بەخشندەیی و ڕەچاوکردنی ماف پارێزی بە لای ئەوەوە هەر ئەوەندە بوو بێ هەرا (وەکوو جاران بە دوو پاران) خەڵقەکە لەماڵی خۆی دابنیشێت و مل لە کێلان و چاندن و ماملەتی بازاڕی بنێت. مرۆ مەخلووقێکی عەنتیکەیە، بە درەنگەوە تێیدەگەیت، ڕەنگە هەر تاکێکیشی بە هەموو عومری لە خۆی نەگات، عەبدوسەلام کە پەندی

وەهای لە مێشکدا بوو بۆ سەلامەتیی کورد، ئەدی بۆچی هەمان پەندی بۆ خۆی بەکار نەهێنا لە ڕۆژی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨؟ عەقیدێکی ڕێکوپێک بوو مەعاشێکی تێروتەسەلی وەردەگرت خەڵقیش لە دەشت و شار خەریکی کێڵان و پێوان و لێ نان و خوێندنیش بوون، ئیتر بگرە بکوژەی بۆچی بوو؟

وتووێژی خۆمم لەگەڵ سەفیری ئەمەریکایی هەڵگرت بۆ دیدەنییەکی مەحرەمانە کە لەگەڵ مەلا مستەفا بە بەشداری کردنی دوو کەسی دیکەی بەرپرسی کورد پێک هات. چەندی بە بیرمدا هاتەوە لەو وتووێژە بۆ ئەو سێ کەسەم گێڕایەوە. لێرەدا پێشدەستی دەکەم بۆ گێڕانەوەی کورتە حیکایەتێکی مەزەدار کە پێوەندی هەیە بەم وتووێژەوە، ئەگەر بازی بۆ نەهاوێژم جارێ دوو ساڵێکی ماوە نۆرەی بگاتێ، ئەوساش بە زەحمەت ڕۆژگارم بۆ هەڵدەکرێتەوە تا زەینی خوێنەر بەرەو پاش بگێڕمەوە بۆ ڕۆژانی وتووێژەکە.

دوایین جار کە فەریق تاهیر یەحیا بوو بە سەرەک وەزیران لە سەرۆکایەتیی عەبدوڕڕەحمان عارفدا، چەند ڕۆژێکی بە سەردا تێپەڕی ڕێکەوت وەها بوو لیوا ناجی تالب و عەقید ڕەجەب عەبدولمەجید بە دوامدا هاتن تا بەیەکەوە بچین بۆ یەک دوو پرسەی خوا لێ خۆش بووان. ناجی گوتی، دەبینم (ما جابوک وزیر) گوتم، تۆ خۆت بوویت بە سەرەک وەزیران (ما جبتنی وزیر)؟ ئیتر بۆچی سەیر بێ یەکێکی دیکە (ما جابنی وزیر)؟ نەختێک ڕاما و گوتی، (کانت غیر ظروف...) من نەمپرسی ئەم (غیر ظروف)ـە چی بوو، لە باری وەهادا ئایەتی (لا تسألوا عن اشیاء ان تبد لکم تسؤکم) بە چاوەوە دەگرم.

پاش ئەمە، بە ماوەی دوو ساڵێک، دیدەنیی برادەرێکی وەفاکارم کرد، کە بەیەکەوە لە حقوقمان دەخوێند و بەیەکەوەش وەزیر بووین، دوای منیش بە وەزیری مایەوە هەتا خۆی بێزار بوو لە سیاسەت و کەوتە باری محاماتەوە. گوتی شتێکت بۆ دەگێڕمەوە هەرگیز دەرفەتم نەبوو بۆتی بگێڕمەوە. گوتی، جارێکیان لای عەبدوسەلام بووین، سەرەک وەزیران و چەند ئەفسەرێک و وەزیری دیکەش لای بوون ڕاپۆرتێکی بۆ هات و بۆمانی خوێندەوە لە بارەی وتووێژێکی کە تۆ لەگەڵ سەفیری ئەمەریکات کردووە، تەقریرەکە فڵانە شت و فڵانە شتی تێدا نووسرابوو کە گوتووتە... برادەرەکەم چەندێکی شتێک لەو شتانەی باس دەکرد کە گوتوومە بە بیرم دەهاتەوە کەوا ڕاستە گوتوومە تا ئەوەی وەک کە دینار خوردبکەیتەوە بە درهەم و هەموو درهەمەکانی دانەدانە بژمێریت، ئەو ڕاپۆرتەش هەموو قسەکانی منی خورد کردبۆوە... ئەو دەمە بیرم بۆ قسەکەی لیوا ناجی تالب چۆوە کە گوتی (کانت غیر ظروف)، دیارە ئەو ڕاپۆرتە جارێ لە مێشکاندا گەرموگوڕ بووە بایی ئەوەی دۆستێکی وەکوو لیوا ناجی ڕێی نەبێ پرسێکم پێ بکا بە بوون و بە نەبوون...

لێرەدا دەمەوێ خوێنەر لە درێویی دیمەنەکە ڕابمێنێت. جارەهای جار گوتوومە سیاسەت monkey business– کاری مەیموونە. تۆ سەیری! وتووێژێک تەنها پێنج کەس بیزانن هەموویشی بە ڕواڵەت جێی متمانە بن ئنجا بە گردی و بێ کەم و کورتی لە کۆشی سەرۆکی دەوڵەت بکرێتەوە. بێگومان من و سەفیری ئەمەریکا دژی خۆمان شتی ئەوتۆیی ناکەین، مەلا مستەفا ئەو زەرەرە لە خۆی نادات. دەمێنێتەوە ئەو دوو بەرپرسە تێهەڵکشیوە لە کوردایەتی. یان یەکێکیان یان هەردوویان خزمەتەکەیان کردووە، بە ڕیکۆردەریش کراوە دەنا مێشکی عادەتی وەها بە سەلامەتی بیست درهەمی دینارێک دەور و

تەسلیم ناکاتەوە. لەم بابەتەی ڕەفتاری گڵاو نموونەی دیکەم بیستووە لە تەجرەبەی دۆستی باوەڕ پێ کراوم بەڵام هێندەی ئەمیان سفت نەبووە چونکە جغزی خەبەرزانەکان هەرەمەیی بووە و ژمارەیشی پتر بووە...

ڕووداوێکی خۆش و شیرنی پێوەندی بە خۆمەوە هەبێت لەو ڕۆژانەدا ئەوە بوو، لە ڕۆژی ١٩٦٤/٨/١٥ لە کەرکووکەوە بە تەلەفۆن خەبەرم پێ درا کەوا کوڕی دووەمم (محمد) پێی ناوەتە ئەم جیهانە. شەوی بەرایی خەونم دیت، منداڵێکی ساوا بە باوەشی ئافرەتێکیماڵی خۆمانەوە بوو، ئافرەتەکە پێمی گوت، مزگێنی، خوا کوڕەکی پێ داین. خەونەکە سەیر نییە چونکە ئاگام هەبوو کە منداڵێکمان بە ڕێوەیە. ڕاست بوونیشی لەوەدا کە کوڕ بوو نەک کچ هێندێکی دەچێتەوە بۆ حەزی خۆم کە پێم خۆش بوو کوڕێکم بە ناوی باوکمەوە ناو بنێم، هێندێکیشی دەچێتەوە بۆ ڕێکەوت، خۆ ئەگەر نەختێکیشی هی ڕاستبینی بێت لەوەدا نەماوە پێی بگوترێ ئەفسانە و جنۆکەپەرستی چونکە ماتریالیستەکانی ئەم سەردەمە لە چاو ماتریالیستی کۆنە مۆدێل هێندەی شێخی سەر بەڕماڵ باوەڕیان هێناوە بە «پەنامەکیەتی» ی زۆر باری جیهانی گیانلەبەر و سروشتیش، چ جایی مرۆڤایەتی. شەڵڵا زۆر نەبات مەتریالیست بەوەدا بناسینەوە ڕیشی بەردابێتەوە و تەزبیحی دوعایانی بە دەستەوە گرتبێت. جاران چەند حەزمان دەکرد مەلای (منوّر) ببینین ئێستا خەریکین بە دوا مەتریالیستی (منوّر)دا بگەڕێین کە لە قەپێلکی ڕەق و تەقی ماتریالیزمی سەدەی نۆزدەیەم دەرچوو بێت... بڵێین ئامین!

نێوانی حکومەت و کورد هەتا دەهات بەرەو ناخۆشییەوە دەچوو، باوەڕ پێک کردن تەنک بووبوو. ڕۆژێک لەو ڕۆژانە فەریق تاهیر یەحیا، سەرەک وەزیران، لە ژوورەکەی خۆی کە بە جووتە دانیشتبووین گوتی، ڕاپۆرتێک لە کەرکووکەوە هاتووە دەربارەی شتێکی تۆ گوتبێتت، لای سەرۆک کۆمار خوێندمانەوە. گوتی من باوەڕم نییە قسەی ئەوتۆیی بکرێت بەڵام ڕاپۆرت دەڵێ، گوتووتە ئەگەر حکومەت داخوازییەکانی کورد جێبەجێ نەکات هەر لە ڕەواندز هەتا فاو دەکەینە ئاگر. گوتم، (أبو زهير) قسەی ئەوتۆیی لەوانە نییە بە کوڕێنی بڵێم. بەڵێ گوتوومە، ئەگەر گوتبێتیشم دەبێ بڵێم نەمگوتووە. تۆ خۆت شارەزای تەبیاتمی، لە نیازەکانیش بەڵەدیت، ئەگەر پێت وەهایە قسەی وەها لە من ڕەچاو دەکرێت بیسەلمێنە، دەنا لە لای خۆتەوە فتی بکە. گوتی بێ مجامەلە من لە هەوەڵەوە ئەو ڕاپۆرتەم بە درۆیەکی بێڕیشە حیساب کردووە.‹٦٨›

لەو تەرزە بارەدا دەژییاین، بڕیارێک وەیا پێشنیازێک هاتە پێش کە من و سوبحی عەبدولحەمید وەزیر داخلیەی ئەوسا و عارف عەبدوڕڕەزاقی سەرۆکی هێزی ئاسمانی بە یەکەوەمان بچین بۆ دیدەنی کوردەکان لە ڕانیە. من بە ئۆتۆمۆبیل چووم بۆ کەرکووک وا بزانم ئەو دوو بەرپرسە بە فڕۆکە چوو بوون. لە ژووری زەعیم ڕوکن فەیسەڵ ئەنساری قائیدی فیرقەی دووەم، چوار قۆڵی کۆبووینەوە بە دیار داهاتنی دەمی لە بار بۆ فڕینمان بەرەو ڕانیە کەوا ڕەنگ بوو ئەو ڕۆژە وەیا سبەینێ بێت... دوور و درێژ قسەمان کرد، بە زۆریش عارف عەبدوڕڕەزاق لەگەڵم دەدوا. تێکڕای قسەکان دەوری هەڵکەوتی نالەباری ئەو دەمە لە نێوان حکومەت و کوردی چەکدار هەڵدەهات، لە ناویاندا سێ خاڵ بۆ ئێرە ڕادەگوێزم. یەکیان ئەوە بوو

لێمی پرسی (ما هو الحكم الوطني)؟ گوتم، نەکا وەڵامەکەم ئەو نەبێ کە بەتەمای شتی دیکەی لەسەر هەڵبستێنێت، خۆت وەڵام بدەوە. گوتی (الحكم الوطني هو ادارة البلاد بواسطة ابنائها). لەمەوە بۆ هێندی چوو کە عێراق لە لایەن کوڕانی خۆی بەڕێوە دەبردرێت ئیتر بۆچی بشێ لە ڕووی هەڵگەڕێنەوە؟ گوتم، خۆ شای ئێران کوڕی ئێرانە، بۆچی ئێوە بە پیاوی چاکی نازانن؟ بۆ شۆڕشی تەمووزیش چوومەوە تا بتوانم بڵێم هەڵگەڕانەوە وەیا موعارەزە بەندە بە باوەڕی خەڵق بە چاک بوون و چاک نەبوونی حوکمەوە. بە دەم ئەم قسانەوە ڕاشم گەیاند کە من خۆم حەز لە ئاشتی دەکەم و بە دەستم بێت حکومەت و کورد لە سەعاتێکدا ئاشت دەکەمەوە.

خاڵی دووەم ئەوە بوو گوتی، ئیستیعمار شازدە جیپی بۆ چەکداران هەناردووە لەگەڵ چەند کەلوپەلێک. گوتم، پێم باوەڕ بکە نازانم و نەمبیستووە شتی وەها هەبێت بەڵام ئەگەر ئەمە ڕاست بێت دیارە ئیستیعمار حەسقێلی لەگەڵ ئەو چەکدارانە بەکار دەهێنێت چونکە وەک ئاگادارم تا پێی کرابێت کۆسپی بەر پێی حکومەتی عێراقی هەموار کردووە لە تیجارەت و چەک و جبەخانە... خاڵی سێیەم ئەوە بوو، لە قسانیدا گوتی، (احب الصراحه و الوضوح). پێم گوتەوە، (عندك تفاؤل مسلي) چونکە سیاسەت دوژمنی پاتەوپات و ئاشکراییە. گوتیشم، کاتێک لێت داواکرا ببیت بە سەرەک وەزیران نەکەی بسەلمێنیت چونکە بەرپرس بوون دژی ئاشکرایی و سەراحەتە. گوتی، (منو يگول راح اقبل اكون رئيس وزراء...) گوتم، (من باب الاحتياط اتقدم لك بنصيحة أخوية)، یاخود شتێکی بەو مانایەم گوت. سەیر لەوەدا بوو دواتر زانیومەوە، لەو دەمەدا کە باسی (صراحه) و (وضوح) دەکرا شەوکەت عەقراوی لە ژوورێک داندرابوو، کە من نەیبینم، نامەی هێنابوو بۆیان لە لایەن چەکدارانەوە. ئەم قسەیەشم لە شەوکەت خۆی بیستەوە.

من گەڕامەوە ماڵی شێخ ڕەئووفی خانەقا. زۆری نەبرد تەلەفۆنیان بۆ کردم کە چوونی ڕانیە بەتاڵ کرا. ئەوسا نەمزانی بۆچی، دواتر مەعلوومم کرد کە هاتنی شەوکەت هۆی گۆڕانی بەرنامەکە بوو ئیتر ئەو هاتنە هەرچییەکی بە دمەوە بووبێت فەرق ناکات... لێرەدا دوو خاڵی بچووک دەبێ بێتە یادکردنەوەوە، یەکیان ئەوەیە کە من ناتوانم بڵێم عارف عەبدوڕڕەزاق ئاگادار بوو لە پەنادانی شەوکەت عەقراوی لێم، دەشێ لەو دەمەدا کە قسەمان دەکرد ئەو هاتنی شەوکەتی نەبیستبێ. ئەمە دەڵێم چونکە من لە موناقەشەی گرنگدا ئەوپەڕی سەراحەتم لێی بیستووە. خاڵی دووەم ئەوە بوو کە من سەمەدی حاجی محەمەدی بەننام لەگەڵدا بوو، هەڵبەت لە دانیشتنەکەمان وەکوو گوێگر بەشدار بوو. سەمەد بە (تنسيب) هاتبووە (اعمار شمال) لە زۆر هاتوچۆدا بەهانام دەهات. خەتەری هەڵبوونەوەی بڵێسەی شەڕ سەری دەرهێنا. موتەسەڕڕیفی سلێمانی سەید عەبدوڕڕەزاق سەید مەحموود ئیستیقالەی دا، وەکوو زەنگی ئاگادار کردنەوەم هاتە بەر گوێ.

لە شوباتی ١٩٦٥ دوو چالاکیی پەلەکوتکەی (ژیان)م بۆ پاراستنی ئاشتی کرد. هی یەکەمیان لە لایەن چەند بەرپرسێکی باڵیۆزخانەی میسرەوە سەری هەڵدا. سکرتێری یەکەم و دووەمیان داوایان کرد بیان بینم. لە ماڵی سەمەدی حاجی محەمەد دیتنم. یەکەمیان قسەی کرد، دیار بوو میسر ترسی هەبوو لە ساڵی ١٩٦٥ ئیسرائیل زەبرێکی گەورەی لێ بدات. ڕای نواند کە تەنها پاڵپشتێکی میسر ئومێدی پێی

هەبێت سپای عێراقە، عێراقیش کە سەر لە نوێ بە کوردانەوە خەریک بێت میسر بە تەواوی بێدۆست دەمێنێتەوە. پێم گوت وەزارەت چەند وەزیرێکی ناسرپی تێدایە بۆچی نایان دوێنیت. چاوی فرمێسکی تێگەڕا و گوتی، چوومەتە لایان و پێم گوتوون ئێوە ئەگەر بۆ خاتری میسریش شەڕ لەگەڵ کورد دەکەن (على شان خاطر مصر سيبوهم) واتە، لەبەر خاتری میسر وازیان لێ بهێنن.

میسرییەکان دەیانویست من لە لای خۆمەوە هەوڵێک بدەم بۆ هێمنی و ئاشتی. هەرچەند من چی لە دەستم هاتبێت کردبووم دیسانەوە بەردەوام بووم لەسەر هەوڵ و تەقەڵلام. لە پێشەوە (ملحق عسكري)ی میسرم دیت ئەویش پاتەوپات قسەکانی سکرتێری یەکەمی کردەوە. چوومە لای سەفیری میسر (امين هويدى)، ئەویان لە سنووری دیپلۆماسی خۆی دامەزراند بێ ئەوەی (ئا) وەیا (نا) دەرببڕێ کە هیچ لزووم نەبوو بەو خۆشێرکێیە لەگەڵ مندا کە پێشتر شناسایی و وتووێژی مەحرەمانەشمان هەبوو، بەڵام خامۆش بوون لە باری وەهادا دەلالەتی (ئا)ی هەیە... چوومە لای (صبحي عبدالحميد) وەزیری داخلیە، داد و برۆی میسرییەکانم پێ گوت، ئەویش نەیدەزانی چ بڵێ. پێم گوت ئێوە ناسرپین، فەرمانی سەر شانتانە لەسەر میسر بکەنەوە... گوتیشم، فلانە کەس، چاک بزانن، هەلێکی کە ئێستا لە دەستاندایە و تێیدا گەییشتوونەتە وەزارەت ئەگەر بیدۆڕێنن جارێکی دیکە بە خەونیش پێی ناگەنەوە... قسەمان زۆر بوون، لەبیرمە بە دڵێکی خەفەتبارەوە گوتی، چ بەختێکی بەد بوو منی هێنایە ئەم وەزعە، بۆ خۆم لە جەیش حەسایەوە بووم چ ئەرکێکی زیادەم بە سەرەوە نەبوو... خولاسە لەم چارچێوەیە دەرنەچووین بۆ مەیدانێکی نەختێک هەناسەی تێدا هەڵبێت...

وەها ڕێک کەوت، دوای یەک دوو ڕۆژ سەفیری سۆڤییتیم هاتە لا، سکرتێرێکی لەگەڵدا بوو قسەی تەرجەمە دەکرد لە نێوان ڕووسی و ئینگلیزیدا. من یەکسەر تەنگەتاویی میسرییەکانم باس کرد. سەفیر گوتی ئەگەر مانیع نەبێ قسەکانت بە (شۆرت هاند) دەنووسینەوە. من زۆرم پێ خۆش بوو. چی گوتم سکرتێرەکە نووسیەوە، گوتم، میسر هەستی خەتەرێکی کوشندە دەکات لە ئیسرائیلەوە بۆی بێت. هیچ دۆستێکی بەهێزیش لەم ڕۆژهەڵاتە شک نابات پشتی پێ ببەستێت عێراق نەبێت. خولاسە هەموو حیکایەتەکەم بۆ گێڕایەوە تا ئەوەی کە ئەگەر سپای عێراق بە کوردانەوە خەریک بێت ئەم دۆستەشی بۆی بە کەڵک نامێنێت. ئنجا لێرەدا ڕووی لاپەڕەیەکی مەسەلەکەم کردەوە کە پێوەندی هەبوو بە بەرژەوەندی ئەوانەوە گوتم، ئێوە لەو چەندینساڵەی دواییدا بۆ میسرتان کردووە و کۆشیوە هەمووی دەچێتە هیچە ئەگەر جەمال عەبدولناسر تێبشکێت و لە هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەست بەتاڵ دەمێننەوە. لێمی پرسی ئێمە چ دەتوانین بکەین لەو ناوەدا. گوتم، دەتوانن لە ڕادیۆ و ڕۆژنامەکانتاندا بڵێن، ئەگەر شەڕ لە کوردستانی عێراق دەست پێ بکاتەوە ناتوانین (فدائی) کوردی ڕووسیا بگێڕینەوە لەوەی بەشداری بکەن لەو شەڕە. گوتی دەترسم ئەم قسەیە بە تەدەخول لە کاروباری ژوورەوەی عێراق بژمێردرێت. گوتم ئەگەر ترسی میسرییەکان بێتە جێ ئێوە ئیفلاس دەکەن، تازە چ جێی دوودڵی کردنە لە گومانی (تدخل)؟ لەمەدا مەسەلەیەکم بۆی هێنایەوە – دواتر کە بۆ چەکدارانم باس کردەوە بوو بە هۆی پێکەنینێکی خۆشکەڵە – گوتم دەڵێن کابرایەک ویستی خۆ بکوژێت، هەر ئاوی زێ هەبوو خۆی تێدا بخنکێنێ پێی گەیاندە ئاوەکە خێرا کێشایەوە گوتی زۆر ساردە قوڵنجی پێ دەکەم... ماوەی سەعاتێک و چل دەقیقە ئەم جۆرە قسانە

نووسران.

دوای سێ ڕۆژ ئێوارەیەک چوومە داوەتی سەفارەتی یەکێک لە دەوڵەتەکانی عەرەبی باکووری ئەفەریقا – وا بزانم تونس بوو. من گەیشتمە سالۆنی پێشوازی موستەشاری سەفارەتی ڕووس و چەند کەسێکی لە بەرپرسەکانی (پێشتر نەمدیتبوون) هاتنە دەورم و بە دڵ سپاسگوزارییان لەو وتووێژەی چەند ڕۆژ پێشتریان لێ کردم. گوتی هەموو قسەکان، بە ڕا لێ بوونی تێکڕای بەرپرسی سەفارەت، درایە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی سۆڤیەت بە تەئییدەوە... ئەم ڕووداوە، وەک بیستمەوە، یەک ئاکامی هەبوو، دوای مانگێک وەیا پتر وەفدێکی حکومەتی ئەوسای عێراق چووە مۆسکۆ بۆ ڕێککەوتن لەسەر هەندێ لایەنی ئالۆوێری ئابووری کە یارمەتی دانی تێدا بێت بۆ عێراق، ڕووسەکان گوتبوویان پێویستە وتووێژ لەسەر وەزعی کوردیش بکرێت ئنجا باسی ئابووری بێتە پێش، عێراق نەیسەلماندبوو، وەفدەکەش گەڕایەوە بێ دەسکەوت.

دەبێ لێرەدا بەر لە بەسەرچوونی کژی لەباری قسە لێوە کردن، بڵێم، سەفیری ئێران (مهدی پیراستە) کە پێشتر هەر ناویم بیستبوو نەختێک بە درەنگەوە هاتە موبارەک بادی بوونم بە وەزیر. دوای چاکوچۆنی گوتی، ئەمین بـم کە ڕیکۆردەر لە ژوورەکەت دانەندراوە؟ ئنجا گوتی، بە ئەنقەست خۆم وەخراندن لە موبارەک بادیت تاکوو کەس خەیاڵێکی بە دڵدا نەیەت لە هەبوونی نیازێکی تایبەتی لە هاتنم بۆ لات. گوتی، شاهنشاهـ منی بە سەفیر ناردووە کە مەعلوومە پایەم لە دەوڵەتی ئێران و لای شاهنشاهـ چۆن بووە و چۆنە هەر هەتا لە نزیکەوە پێوەندیم بە کوردەوە هەبێت چونکە ئاریامیهر متمانەی بە هەموو کەسێک نییە لە زاری ئەوەوە وەیا لە زاری حکومەتی ئێرانەوە دەربارەی کورد بدوێت...

ئیتر لەم بوارەوە زۆر قسەی کرد، هەمووی هەر بۆ دۆستایەتیی ئێران و کوردی دادەبڕی. منیش لە وەڵامدا چەندی توانیم قسەم بۆ ئەو لایەنە ئاژوا کە ئێران دەتوانێ دۆستی کورد بێت لە ڕێی دڵڕاگرتنی ملیۆنەها کوردی ئێرانەوە، لە سنووری ئێمکاندا باسی پەنابەرەکانی مەکتەبی سیاسیشم هێنایە ناو کە حەواندنەوەیان بە شێوەیەکی حورمەتکارانە شیرنی لە زاری کورد دەگێڕێت...

دکتۆر مەهدی پیراستە ناوی هەبوو، وەزارەتی داخلیەی ئێرانی درابوویێ کە دەزانین چ پایەیەکی گرنگە بە لای حکومەتەکانی ڕۆژهەڵاتەوە. دەشێ من بە هەڵەدا چووبێتم، بەڵام ئەوەندەی ئەو پیاوە بۆ من دەرکەوت بایی پایە و شوورەتەکەی نەبوو. ئێرانییەکان تەوازوعەکی زۆر بەکاردەهێنن کەوا ڕەنگە نەختێک لە شەخسیەتی ڕاستینەیان بشارێتەوە لەگەڵ ئەمەشدا هی وەهایانم دیتووە هێندەی پیراستە نەدەچۆوە قەپێلک. ناوناوە سەردانی دەکردم و لە داوەتی ڕەسمیش پێیانەوە دیار بوو کە دەیانەوێ هەستی ڕەزامەندی بکەم.

مولحەق عەسکەریی ئێران کوڕێکی کورد بوو ناوی عیسا پیشمان بوو کوردییەکی ڕەوانی قسە دەکرد. ناوناوە وەکوو کوردێک نەک بە سیفەتی ڕەسمی دەهاتە لام لە ئۆتێل. لە قساندا دیار بوو شارەزای کوردستانی عێراقە و چۆتە سلێمانی و کۆیە و شاری دیکەی کوردیش، کەمێک خەڵکیشی دەناسی لەوانەی ناوێکیان هەبوو، لە هێندێکیشیان مێوان بوو بوو. ئەم بایەخ دانەیان بە من هەر بەردەوام بوو تا دوای وەزارەتیشم. لە جێی خۆیدا بۆی دەگەڕێمەوە.

کێشەیەکی زل و زەبەلاحی بێئاکام هاتە پێش وەکوو هەورەکەی بەهاران بە گرمەگرم هات و بێ باران ڕەت بوو ئەویش مەسەلەی (مجلس الشوری) بوو. ئەم مەجلیسە کەوا لە لایەن حکومەتەوە ئەندامی بۆ دەستنیشان دەکران دەبووە جێگر و بریتی بوو لە مەجلیسی نوێنەر کە لە لایەن گەلەوە هەڵدەبژێردرێن. ژمارەی ئەندامانیم لەبیر نەماوە ئەوەندە نەبێ کە لە سەد کەس پتر بوو.

دوو سێ ڕۆژ بە ئێوارەوە مەجلیسی وەزیران و ئەفسەری گەورە و سەرەک ئەرکان و کاربەدەستی زلی دیکەش بە سەرپەرشتی کردنی سەرۆک کۆمار و ئامادە بوونی سەرەک وەزیران لە خانەی (المجلس الوطني) کە بنەی سەرەک وەزیران بوو کۆبوونەوەیان تێدا کرد. دووروودرێژ وتووێژ کرا لە هەموو بابەت و لایەکەوە. بە زۆری عارف عەبدوڕڕەزاق قوماندەی هێزی ئاسمانی قسەکەری ڕەخنەگر بوو بە جۆرێک هەرگیز لێم چاوەڕوان نەدەکرد. گەلێک بیروڕای بنەڕەتی دەربڕی وەکوو دەمە چەقۆ دەیگەیاندە سەر ئێسک، زۆر بە سەیری هەندێک لە وەزیرە سویلەکان (ئەوانی زاپت نەبوون) پتر لە زاپتەکان مەترسییان نیشان دەدا لە پەیدا بوونی دەمەتەقەی نێوان ئەندامانی شوورا کە بکێشێتەوە بۆ ورووژاندنی خەڵقی کووچە و بازاڕ و هەرای تێدا پەیدا بێت. لە ئاست ئەمەدا عارف عەبدوڕڕەزاق گوتی، هەرگیزا و هەرگیز خەتەر لە کووچە و بازاڕەوە بۆ حکومەت نایەت، خەتەر هەبێت لە جەیشەوە دێت. ناشێ پیاوی عەسکەری لە لایەکەوە قوماندانی فیرقە بێت و لە لایەکیشەوە لە مەجلیسی سەوری ئەندام بێت ئیتر هەر ڕۆژێک دنیای بە کەیفی خۆی نەهاتە پێش چاو، فیرقەکەی لێخوڕێت و ئیزاعە بگرێت و بەیانی ژمارە یەک بەسەر میللەتدا بخوێنێتەوە. عەسکەری دەبێ لە سەرەک وەزیرانەوە فەرمان وەرگرێت و بێ گرفت جێبەجێی بکات دەنا با بچێ لە ماڵی خۆی دابنیشێت. گوترا لەوانەیە ئەو ئەندامانە هەموویان جێی متمانە نەبن کە دێن بۆ مەجلیسی شوورا. لێرەدا عارف قسەیەکی کرد لە دوو نوختەدا هەتا بڵێی کاریگەر بوو. گوتی، ئێمە بە پێی بڕیاری لێرە بە پێشەوە دەبێ دوای ماوەیەک کە قۆناغی (انتقال) بەجێ دەهێڵین و هەڵبژاردنی نوێنەرانی میللەت بە ئازادی دەکەین، ئەوسا نوێنەر بە زەقەی چاوی هەمووتان دێت بە خۆی و بیروڕایەوە، ئنجا کە حاڵ وەها بێت لەو بارەدا دەبێ چی بڵێین؟ بۆ کوێ هەڵدێن؟ لە لایەکی دیکەشەوە حکومەتێکی نەتوانێ لە نێوان چەندین ملیۆن کەسدا سەد ئادەمی بدۆزێتەوە متمانەیان پێ بکات عەیبە بە خۆی بڵێ حکومەت، چاکتر ئەوەیە واز لە حوکم بهێنێت. لە ئاکامدا وەها پەسەند کرا کە یەک دوو کەس، لە نێوانیاندا وەزیری داخلیە، لیستەیەک ئامادە بکەن بە ناوی کەسانێکی بشێ ببنە ئەندامی شوورا، لە ڕۆژێکی داهاتوودا بخرێتە بەر چاوی ئەو ئەنجومەنەوە.

لەو ڕۆژانەدا خواردنی نیوەڕۆژە و هەندێ جار هی شەویشمان هەر لە جێگەی کۆبوونەوەمان ساز دەدرا. عەبدوڵڵا شەریف موتەعەهید بوو هەتا بڵێی خواردنی نایابی دەداینێ. لە جەمێکیاندا کە چووین بۆ سەر مێزی خواردن کورسییەک بۆ عەبدوسەلام داندرا، وەها ڕێک کەوت بریانییەکی بەرخی وەکوو گوڵ سووورە بوویەوە لە بەردەمی ئەو بوو، خەڵقەکە بۆی نەدەچوون. ڕاستییەکەی پێم خەسار بوو حەزیشم لێی بوو. چوومە لای بریانییەکە و گوتم، (یظهر هذا القوزي في حمی رئیس الجمهوریة لا أحد یمد أیده علیه...) عەبدوسەلام خۆی دەنگی بەرز کردەوە (عبدالله، عبدالله تعال فلّش القوزي...) ئۆخەی سەد ئۆخەی عێراقیش نەحەسێتەوە، با هەر نەبێ تامەزرۆیی ئازارمان نەدا، بێ ئێوە ناخۆش زۆر بەلەزەت

بوو. دوای چەند ڕۆژێک کۆبوونەوە لیستەی ئەندامانی شوورا ڕێکخرابوو، کە ناوەکان خوێندرانەوە دەبینم هەرچی کوردی سەر بە حکومەتە لە ناحەزانی کۆمەڵەی چەکدار کە لە دەی شوباتی ١٩٦٤ بەر لە چەند مانگێک بەیاننامەی ئاشتییان لەگەڵدا ئیمزا کراوە، ئا ئەو کەسانە بە ئەندام پالاوتە کراون. من بەرگیریم لە قسەمدا نەکرد و ئەوەندەم گوت کە بەرژەوەند نابینم کەسی ئەو لایەنە بێت بۆ شوورا هەر نەبێ کوردی بێلایەن و ڕۆشنبیر هەن با ئەوان بێن. گوتیان ئەم پالاوتانە هەموویان لەوانەن ئەگەر هەڵبژاردنیش عەیارە بێت دەردەچن. گوتم لە لای دیکەش هی وەها زۆرن کە دەربچن کەچی ناویان نییە.

تێبینییەکی ڕواڵەتی و هەستیارم دەربڕی بەوەدا کە گوتم، ئەو کەسانەی لە کوردان نامزەدن بستێک ڕێگە ناڕۆن ئەگەر مەفرەزەیەکی چەکداریان لەگەڵدا نەبێت، وەیا بە هەلۆکۆپتەر نەبێ سەفەر ناکەن ئیتر دیمەنێکی زۆر سەیر دەبێ لە ڕۆژی کرانەوەی مەجلیسی شوورادا کە یەک موزاهەرەی موسەللەح لە دەست و پاوەندی ئەو ئەندامانە بە شەقامی ڕەشیددا بەرەو کۆبوونەوەی مەجلیس بڕۆن. عەبدوسەلام گوتی چ قەیدی هەیە! سەرۆکی دەوڵەتەکانیش چەکداریان لەگەڵدا دەبن...!! بەڕاستی ئەمەیە مەتەڵی عەرەبی عێراق کە دەڵێ (تعال فهم حجي احمد اغا).

خوا ڕەحمی زۆر بوو، مەجلیسەکە لە بنەڕەتەوە بە لاوە نرا و دەردی سەری شوورا بەو ئەسپرینەی لەبیر خۆ بردنەوەیە چارەسەرکرا. تێناگەم دەوڵەتە زلە پێشکەوتووەکان بۆچی چاری گیروگرفت ناکەن بە ئەسپرینی ئەوتۆیی؟ تۆ سەیری چەند ئاسان و بێئەرکە!

کە گەیشتینە ئازاری ١٩٦٥ گومان لەوەدا نەما چی ئەوتۆ نەماوە شەڕ دەست پێ بکاتەوە. بە عارف عەبدوڕڕەزاقم گوت، بە تەمام سەفەرێکی سەرەوە بکەم وەک دوایین هەوڵ بۆ بە لاوەنانی شەڕ، بەڵێنم دەدەیتێ هەتا یەک حەفتە مۆڵەت بێت فڕۆکە بۆمباردمان نەکات؟ گوتی دوو حەفتە مۆڵەت بێت... گەڕامەوە کۆیێ، بۆ سبەینێ چوومە قەڵادزە چەند ڕۆژێک مامەوە، لە هیچ لایەکەوە بایی کونی دەرزی ڕووناکایی دیار نەبوو. ڕاستییەکەی من خەریک بووم بزانم باری ڕاگوێستنی ماڵەکەم بۆ ناو شاخ و داخ چۆناوچۆنی دەبێت.

بە هەمە حاڵ کە گەڕامەوە کۆیێ ڕێوبان وەها تەندرابوو تێپەڕینی ماڵی من لەوانە نەبوو چاو لێی بە سەهوو بچێت. سەری خوێنەر نەیەشێنم هەموو ئازار و نیسان و دوازدە ڕۆژی مایسیشم لە کۆیێ بەسەر برد. لە حەفتەی یەکەمی مایس خەبەرم پێ گەیاندرا کە بروسکەیەکی حکومەت هاتووە لیستەی گومان لێ کراوانی بە ئیدارە و ئەمن گەیاندووە. یەکەم کەس منم، دووەم شێخ حسامی تاڵەبانی سێیەم و چوارەم دوو خوشکم... کە سرە گەیشتە ئافرەت مانەوەم لە کۆیێ بێکەڵک بوو، چەندی سەرمان هێنا و برد ئیمکان نەبوو ئافرەت و منداڵ بە پێیان بۆ ماوەی دوو سەعات ڕێگە بڕۆن بە شەوی تاریک هەتا دەگەنە وڵاغ و پێی بڕۆن بۆ ناو شاخ و داخ. یەک ڕێگە هەبو کە بە ئۆتۆمۆبیل لە کۆیێ بە ناوی سەفەری بەرەو بەغدا دەربچین، لەو لای دیگەڵەوە بە ڕێگەی دەربەندی گۆمەسپاندا بابدەینەوە بەرەو لای ڕانیە ئەوساش دەبوو ئەو ئۆتۆمۆبیلانەی ئێمە ڕادەگوێزن جارێکی دیکە ڕوونەکەنەوە مەڵبەندێک کە دەسەڵاتی میریی تێدا بێت. پارەم نەبوو ئەو ئۆتۆمۆبیلانە بکرمەوە، ویژدانیشم لێی نەدەسەلماندم خەڵق لە پێناو بەرژەوەندی خۆمدا دووچاری سەغڵەتی بکەم. هیچ چار نەما غەیری ڕاگوێستن بۆ بەغدا، لە

١٩٦٥/٥/١٣ بەرەو بەغدا لە ڕێی کەرکووکەوە ڕۆییشتین. لە ٥/١٤ گەییشتینە بەغدا چەند ڕۆژێک لە ماڵی سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا مێوان بووین هەتا خانوویەکمان لە (منصور) بە کرێ گرت. ژمارەمان ١٨ کەس بوو، خوا بەرەکەتی بهاوێتێ.

ڕۆژی ٥/١٥ چوومە لای فەریق تاهیر یەحیا، سەرەک وەزیران، هەر بە زمان و بێ هیچ ڕەسمیات ئیستیقالەم دا و گەڕامەوە ماڵەکەم. ئەو ڕۆژەی من کۆیەم بەجێهێشت، دوای دەرچوونم لە شار، حکومەت پێوەر بوو بە گرتنی خەڵق. پێشتر یەک دوو جار بە دوا فیرار و مەشبووهدا شار تەفتیش کرا، هەر جارە لە لایەن ئامیر فەوجەوە چەند حەرەسێک لەبەر دەرگای ماڵەکەی من دادەندرا نەوەک گرووپی تەفتیش ماڵەکەم نەناسن و بە سەهوو بۆی بێن، هەر جارە هەندێ لەوانەی بە ترس بوون لە خۆیان دەهاتنە ماڵەکەم هەتا تەفتیش بەسەر دەچوو. بۆردمان و تۆپ باران دەستی پێ کردبوو بەڵام لە لای ناوچەی ئێمە حەرەکات نەبوو.

لە بەغدا ماڵەکەم موراقەبەی بە سەرەوە نەبوو، تەلەفۆنی (حکومی)شیان بۆ دانابوو جگە لە هی شەخسی. هینەکەی حکومی کە هەرگیز بەکارم نەهێنا هەندێ ڕۆژ لە ئیشدا بوو واتە مومکین بوو بەکار بهێندرێت هەندێ ڕۆژیش لە ئیش دەوەستێندرا. وەها بزانم ئەم شلەپەیتەیان بە نیازی ئەوە بوو کە ئەگەر بمەوێ، بتوانم لە ئیستیقالەکەم بگەڕێمەوە بۆ وەزارەت، بە تەلەفۆنی حکومەتی یەکسەر لەگەڵ سەرۆک کۆمار وەیا سەرەک وەزیران ئەو پێوەندییە مومکین بوو. بە درەنگەوە هاتن و تەلەفۆنەکەیان هەڵگرت. سێ مانگ دوای ئیستیقالەکەم لە ڕۆژنامەی (الوقائع) مەرسوومی (أقاله)م بڵاوکرایەوە، ئنجا تەلەفۆنەکەش هەڵگیرا. بەڵام (أقاله)کە لە ١٩٦٥/٥/١٥وەوە حیساب کرابوو نەکا مەعاشی ئەو چەند مانگەم بکەوێت، مەعاشی مارت و نیسان و نیوەی مایسیشیان بە درەنگی درەنگەوە بۆ سەرف کردم.

نە فلسێک داهات نە فلسێک مەعاش نە هیچ کەسب و کار، بە کۆمەڵێک خێزان و مێوانی بێئەژماریش یەک ساڵ و حەفت مانگی هەرە سەخت و سەغڵەتی ژیانم بردە سەر. لە ڕۆژی کە تەکلیفی وەزارەت کرام ئەم ڕۆژە ڕەشەم لەبەر چاو بوو، دەمزانی وەکوو ماسیی بێئاوم لێ دێت چونکە مومکین نەبوو چاو ببڕمە فلسێکی حەرام. لە لایەکی دیکەشەوە بێتەلی چەکداران زۆر بێئینسافانە شتێکی لە بارەی ئیستیقالەمەوە بڵاوکردەوە هەر لەگەڵ مندا کراوە. وابزانم لە ژێر سەرناوی (استقالة على مراحل) شەکری شکاندبوو. بەرپرسێکی حیزب (یەدوڵڵا) هاتە لام، ئەو مەسەلەیەم لە ڕووی دا، زۆر بە سەیری گوتی ئێمە دەبێ وەها بڵێین چونکە نازانین خەڵق چیمان پێ دەڵێ... ئیستیقالەت بڵاو نەبۆتەوە هەرچەند دەشزانین ئیستیقالەت داوە، گوتم تۆ لەسەر قسەی خەڵق ڕانەوەستاوی بۆ هیچ شتێک کەچی لە ئاست مندا ڕاستیش بڵاوناکەیتەوە. حکومەت ئیستیقالە بڵاو ناکاتەوە وا من ئامادەم ئێستا ئیستیقالەکەت بۆ دەنووسمەوە بەو تەئریخەی کە تێیدا ئیستیقالەم کردووە بینێرە لە بێرووت بڵاوی بکەوە بە هەر شێوازێک کە خۆت پەسەندی دەکەیت... ئەم حیکایەتانە هەتا لە ئەیلوولی ١٩٦٥ (اقاله)کەم بە تەئریخی ٥/١٥ بڵاو نەکرایەوە هەر بنێشتۆکەی زاران بوو.

باوەڕم نییە شتی ئەوتۆیی لە کەس ڕووی دابێت، هۆیەکەش دەچێتەوە بۆ دڵ سافیی خۆم کە هیچ پێچ و پەنام نەبووە. پیاوی سیاسی زۆر خەندەقان بە دەوری خۆیەوە هەڵدەقەنێ کە ساچمەی ناحەزانی

نەگاتێ... برادەری نێزیکم کە هاتوچۆی ماڵەکەمی دەکرد حیکایەتی تەلەفۆنی حکومی و بڕان و کرانەوەی بە خەڵقەکە ڕادەگەیاند بە تەعلیقاتی خۆیەوە کە گوتبووی، خۆی دەڵێ ئیستیقالەم داوە تەلەفۆنی ڕەسمیشی هەر لە جێی خۆیەتی. لە وتووێژدا برادەرێکی دیکەم دواندمی تا گەییشتینە ئەوەی کە گوتم، فلانە برادەرم قسەی وەها و وەها لەبارەی منەوە بە خەڵق ڕادەگەیەنێ. گوتی کە ئاگاداری ئەو حاڵەتەیت بۆچی وەکوو جاران لەگەڵیدا ڕادەبوێریت؟ گوتم، کابرا حەز دەکا بە جۆرێک لە جۆران سەنگێک بە خۆی بدات، خۆ دەستی ناگاتە کەسی ئەوتۆ خۆی پێ هەڵبداتەوە من نەبـم، کە منیش دەسەڵاتم نەبێ چاکەی پێ بگەیەنم هەر نەبێ ئەو هەلەی بدەمێ بە باسی منەوە خودنمایی لای خەڵق بکات و نەختێک نەفسی بحەسێتەوە.

سەفارەتی ئێرانی لە ڕێی عیسا پیشمانەوە پێوەندیی ئەحواڵ پرسیی پێوەم نەبڕایەوە، ناوناوە سبەینەی زوو سەری لێ دەدام. لە وتووێژدا باسی ئەم کۆمەڵەی مەکتەبی سیاسیی کرد کە لە ئێران پەنابەرن ئەوانیشی لەسەر حەق دەزانی بەرانبەر هێزی چەکداری کورد. هێشتا عەبدوسەلام بەر حەیات بوو پیشمان لە زاری مەهدی پیراستەوە پێمی ڕاگەیاند کە حکومەتی شاهنشا ئامادەیە بە مێوانت قبوڵ بکا لە ڕوتبەی وەزیر، هەر کاتێک ویستت بچیت بۆ تاران بە خۆت و ماڵەوە، هەموو شتێک بە دروستی بۆتان سازدراوە. ئەمەی گوت بە سەراحەتیش گوتی کە سەفیر و هەمووشمان دەزانین باری ئابووریت لە بەغدا زۆر لاسەنگە. مۆڵەتم خواست بۆ چەند ڕۆژێک هەتا دەتوانم وەڵام بدەمەوە.

پرسم بە بابەعەلی شێخ مەحموود کرد. گوتی فلان، بە خراپی نازانم بچیت. ئەمانە ئەگەر بێحورمەتییەکیان لە نەزەردا بایە تەکلیفی یارمەتییان دەکردی کە لێرە بتدەنێ، زۆریشیان کردووە لەگەڵ خەڵق. باوەڕم هەیە لە چوون پەشیمان نەبیتەوە، بەغداش بۆ تۆ لەم وەزعەدا زۆر بە ئەرکە... ڕاستییەکەی من بڕیاری خۆم لەگەڵ خۆمم دابوو کە چی دەکەم و چی دەڵێم بەڵام ویستم بزانم ئایا چوونم بۆ دەرەوە بە هیچ جۆرێک عەیبی لێ دەگیرێ؟ کە عیسا هاتەوە لام پێم گوت من بە مەرجێک دێم ئەویش ڕێم بدەن بە ڕەهایی هەوڵ بدەم بۆ ئاشت کردنەوەی مەکتەبی سیاسی لەگەڵ کوردی چەکداری دیوی عێراق. تێم گەیاند کە من مەبەستی شەخسیم لە هیچ شتێکدا نییە. دەمەوێ کورد بحەسێتەوە، هەتا دووبەرەکیش بەردەوام بێت حەسانەوە مومکین نییە. ئەمەم لەگەڵ عیسادا گوت، لە قووڵاییی حیساباتیشمەوە بۆ ئەوە دەچووم کەوا کاتێک حکومەت با بداتەوە بۆ ئاشت بوونەوە ئەوساش ئەگەر مەکتەبی سیاسی لە دەست ئێراندا بێت حەسانەوە وەزەحمەت دەکەوێ.

عیسا دوای چەند ڕۆژێک هاتەوە لام گوتی دکتۆر پیراستە دەڵێ بۆ قبوڵ کردنی ئەو مەرجە موافەقەی تاران پێویستە. ڕەنگە دوو حەفتەیەکی بوێت هەتا لەوێوە وەڵام دێتەوە. کارتێکی داوەتیشی بۆ هێنام کە بچم بۆ ئاهەنگی دوعا خوازیی خۆی لە دۆستانی عێراقی بە بۆنەی بەسەرچوونی خزمەتی وەک (ملحق عسکری). داوەتەکەش لە سەفارەتخانە بەرپا دەبوو. ڕاستییەکەی حەزم نەکرد نەقڵ بێت چونکە باوەڕم هەبوو کە وەکوو کوردێک تێدەفکرێت. گوتم ئەی چۆناوچۆنی خەبەرم پێ دەگات؟ گوتی، بەردەستێکی خۆم، کە ئەویش کوردە، دەبێتە جێنشینم تا ملحق خۆی دێت ئەو بەردەستەم وەکوو خۆم هاتوچۆت

دەکات و چی لە منی ڕادەپەڕموویت ئەویش وەهایە ناویشی (منصور)ە.

شەوی داوەتەکە لە میعاددا چووم، زۆریان بەخێر هێنام. عیسا وازی لە ئیستیقبالات هێنا، لەگەڵم خەریک بوو، کۆمەڵێک تازە مێوانی تارانی هێنان شناسایی پێ کردین و بە زیادەوە باسی فارسی زانیمی کرد، سێ بەشی زیاد بوو. بەو خەڵقەم گوت هەر ئەوەندەی لێ دەزانم کە ناشارەزاییم بە فارسی ئاشکرا بێت. من عیسام نەدیتەوە. لە یاداشتێکی دەستنووسی (عزیز یاملکی)م خوێندەوە کە کاتێک لەشەستەکان چۆتە تاران و بەینێک بە گرتوویی ماوەتەوە تێگەیشتووە کە فەرماندەیەکی گەورەی ساڤاک خەریکی بووە قسەی لێ وەربگرێت دژی عیسا پیشمان بە نیازی تێوە گلاندنی عیسا بۆ هەندێ نیازی گڵاوی خۆی، بەڵام عەقید عەزیز هیچی نەدرکاندووە دژی عیسا... بیستم لە ئەسپ کەوتووە و بەینێک خەستەخانەنشین بووە، دواتر نازانم چی لێ هاتوە.

حکومەتی عەبدوسەلام عارف بایی توانای خۆی تێکۆشا بۆ هاندانی خەڵق بەرەو لای خۆیەوە بە تایبەتی کوردی خاوەن نفووز تا ئەوەی کۆبوونەوەیەکی گشتیی زۆر فرەوانی لە پیاوە ئایینییەکان پێک هێنا لە زستانی نێوان ١٩٦٥ و ١٩٦٦. من لەماڵەوە گوێم گرتە گوتەی خەتیبەکان. ماڵم حەقە یەکێکیان شتێکی لە دوو لێوە دەرنەچوو عەبدوسەلام کەیفی پێ بێت. دەڵێن خوا لێ خۆش بووی مەلا ساڵحی کۆزەپانکەیی لە دەمی سڵاو لێ کردندا بە عەبدوسەلامی گوتبوو، هەر دڵۆپە خوێنێکی بڕژێت تۆی تێدا بەرپرسیاریت.

بێ ئەوەی ناو بهێنم دوو نموونەی مامڵەت کردنم لەگەڵ کاروباری ئەم دنیایە بێسەروپێیە بۆ خوێنەر دەور دەکەمەوە کە دەچنەوە بۆ دەمی دوای دەرچوونم لە وەزارەت. خەڵقێکی زۆر لە خێرەومەندی ناو چەکدارەکان و لە کوردی بەغدا و غەیری بەغداش هەتا بڵێی ناحەزایی خۆیانیان دژی من و بوونم بە وەزیر دەردەبڕی – خۆ منیش دژی وەزارەتەکەم بووم. لە ناویاندا یەکێکی دۆست و مەیلەو خزم هەبوو کە بە ئەسڵ لەسەر قۆناغی پێش تەمووز و پێش یازدەی ئەیلوولی ١٩٦١ حیساب دەکرا.

ڕۆژێکیان منی دەگەیاندەوە ماڵەکەم لە (منصور) کەوتینە قسەی ڕازونیاز و ڕەخنە و گلەیی. بە هەلم زانی پێم گوت، من دوو جاران بە هانات هاتووم لە دوای شۆڕشی تەمووز، ئەمەش شتێکە دۆستایەتی و تێڕادیتن داخوازی دەکا لە مرۆ... تۆ هاتیت وەکوو ئەوانەی بە تەمای پایە و پلەی سیاسی بوون لە پاشەملە زەبری خۆت وەشاند، ئەمەش شتێکە لە مێژوو ڕوویداوە بە زۆریش ڕوویداوە کە هی لە تۆ مەزنتر، دوای بەڵێنی ئەمانەت، زەبری لە پیاوی لە من گەورەتر داوە. ئەوەی گلەیی من لە ئاست تۆدا بەخەبەر دەهێنێ مەسەلەی وەفا و خزمایەتی و برادەری نییە، شتێکی دیکەیە بەندە بە خۆتەوە، تۆ دەبوو لەوە زیرەکتر بیت کە نەزانیت جارێ نۆرەی تۆ نەهاتووە ببیتە وەزیر، لادانی من سوودی تۆی تێدا نەبوو... برادەرەکەم نەختێک لە پشت سوکانی سەیارەکەیەوە ڕاما و گوتی، تۆ هەر لە لایەکەوە سەیری دونیا دەکەیت. گوتم لایەک و دوو لا مەبەست نییە، دام نا من سافیلکەم، دیسانەوە مانی من زەرەری تۆی نەبوو لادانیشم بۆ تۆ بە قازانج نەدەگەڕا...

مامڵەتی دووەمم هەر لەم بابەتەیە، پاشتر مەودای بۆ پەیدا بوو. لە دەمی پشووی ئاشتییە کورتیلە و درێژەکاندا کە لە لایەن چەکدارانەوە کەسانێک دەهاتن بۆ بەغدا من بە یەکێک لەوانەوە خەریک دەبووم کە

بیبینم و داوەتی بکەم. ئەو کەسە لە کۆنە دۆستەکان و بنەماڵەشی لە قەدیمەوە دۆستمان بوو. دوای دوو سێ جار لەو پێوە خەریک بوونەم سەمەدی حاجی محەمەد پێی گوتم، تۆ هێندە خەریکی ئەو کەسەی کەچی ئەو لە ئاست تۆدا، پاشەملە، وەها پیاو نییە. گوتم بێ ئاگا نیم، بەڵام هێندێک پێوەندی هەیە لە ژیانماندا هی ئەوە نین چاویان پێدا بگێڕینەوە، هەتا ئەو تەرزە کەسە لە خۆوە پێوەندییەکە هەڵنەبڕێتەوە من نایپسێنم...

بگەڕێمەوە بۆ ڕەچەی گەشتەکەم. ئەو مەنسووڕەی باسم کرد، دوای دوو هەفتە سبەینەیەکیان هاتە لام، لە بارەی چوونم بۆ تاران گوتی، وەڵام هاتۆتەوە دەڵێ زۆرمان پێ خۆشە بەخێری بهێنین بە دەرەجەی وەزیر بەڵام دەرفەتێک نابینین بۆ ئەو هەوڵەی بە مەرجی دانابوو بۆ هاتنی. دوای ئەو وەڵامە جارێکی دیکە باسی چوونە تاران نەهاتە پێش بەڵام لە کاتی موناسەبەی ڕەسمیدا کە بانگهێشتن دەکرام تێیان دەگەیاندم کە لەبیر نەکراوم ئەویش لە ڕێی زێدە خەریک بوونی هەندێ لە کاربەدەستانیان پێمەوە. ئەوسا داوەتی سەفارەتی ئێران خەڵقێکی زۆری لێ کۆدەبۆوە. جارێکیان یەکێک لە بانگ کراوەکان، وابزانم کریم مراد خاوەن کتێبخانەی مەکەنزی بوو، لە دەوری مێزی نان خواردن بووین گوتی، سەیری ئەو بەری مێزەکە بکە، کابرایەکی سەر زلەی بە خۆوە خەریکە بە چالاکی نان دەخوا، ئا ئەمە (شعبان بی مخ)ـە کە (حسین فاطمی)ی وەزیری دەورانی دکتۆر موسەددەقی کوشت.

لەو کاتانەدا کە بە هۆی وەزارەتەوە و دواتر کە ماڵم گوێستەوە بۆ بەغدا ژیانم کەوتە غەریبی و کەوتە بارێک پتر لە عادەت خەڵق بناسم و بشناسرێم لەگەڵ بەشێکی زۆری سەفیری دەوڵەتەکان مەرحەبای گەرموگوڕم بۆ پەیدا بوو بەڵام من لە لای خۆمەوە هەنگاوی زیادم بۆ ئەو دۆستایەتیانە هەڵنەدەهێنا. لە نێوانیاندا سەفیری هیند، سەعادەت عەلی خان و سەفیری سوید کە ناویم لەبیر نەماوە و سەفیری رووس د. نیکۆلاییێڤ پتر لە هەموان گەرموگوڕ بوون. هەرچی سەفیری ئەمەریکایی بوو لە کولانەی سیاسەتەوە لێم نزیک دەبۆوە.

سەعادەت عەلی خان مسڵمان بوو، بنەماڵەکەی لە وڵاتی خۆی ناودار بوو. خێزانەکەی کە ئەویش لە بنەماڵەیەکی گەورەی مسڵمانی سەرووی هیند بوو، خاتوونێک بوو بەڕاستی شاژن. ڕێکەوت وەها بوو سەفەری کەرکووکم کردبوو، لە کتێبێکی تورکی (قاموس الاعلام) لای شێخ ڕەئووفی خانەقادا خوێندبوومەوە، شاعیرێکی گەورەی سەدەی نۆزدەیەمی مسڵمانی هیند باپیری ئەو ئافرەتە دەرچوو. چەند نموونەیەک لە شیعرە فارسییەکانیم هاتبوونە بەر، کە گەڕامەوە بەغدا داوەتی ئاهەنگی یەکەم ڕۆژی حەفتەی فیلمی هیندی کرابووم، کە چووم بۆ ئاهەنگەکە سەعادەتخان بردمیە لۆجی تایبەت بەخۆی و خێزانەکەی. لەگەڵ موبارەکبادی ئاهەنگەکە خەبەری ئەو شاعیرە مەزنە و وێنە شیعرەکانیشیم کردە دیاری بۆ خۆی و بۆ خێزانەکەی. ئەم ڕێکەوتە یەکجار خۆش بوو بۆ ئەوان و بۆ منیش. سەعادەت خان نەقڵی فرەنسە بوو، زۆری نەبرد بیستم مردووە، بە داخەوە.

سەفیری سوید‹٦٩› جگە لە داوەتی ڕەسمی ناوناوە بۆ ماڵەکەی خۆیشی داوەتی دەکردم و لە زۆر شتی ئەم جیهانی دیپلۆماسییەی دەگەیاندم، تەنانەت گوتی، هەرچی دەست و پاوەندی ئەم سەفارەتە و زوربەی سەفارەتەکانی ڕۆژاوا هەن پیاوی سەفارەتی ئەمەریکان، ئەوانیش مزەیان دەدەن. سەقافەتی

ئینگلیزی بوو، له وتووێژدا وەها دەبوو كه من وشەیەكی نالەبارم بەكار دەهێنا، بێ ئەوەی بمشكێنێتەوە، قسەكەمی دووپات دەكردەوە بە وشەی ڕێكوپێك. جارێكیان من handicap م بەكارهێنا ئەو قسەكەمی گوتەوە بە misadvantage لە جیاتی off his head ئەو mentally sick ی گوت...

د. نیكۆلایێڤ مرۆیەكی خۆشخولق بوو هەموو دەم گرژینەوەیەكی بەسەر ڕووانەوە بوو تا ئەوەی سەفیری چێكۆسلۆڤاكیا، لە داوەتێك بووین كە د. نیكۆلایێڤ لە دەرگاوە هاتە ژوور گوتی، وا smiling ambassador هات. واتە ئەوە سەفیری لێو بەخەندە هات... دوای ئەو بە دەقیقەیەك سەفیری كوێت هات، ئەمجارە ئەمن گوتم I smell money واتە بێنی پارە دەكەم...

شەوێكیان لە داوەتی سەفارەتی چێكۆسلۆڤاكیا بووین د. نیكۆلایێڤ جودای كردمەوە گوتی، دەوێریت داوەتم قبوڵ بكەیت لە ماڵەكەم بە وتووێژ لە بارەی كوردەوە؟ گوتم، بۆ كورد هەتا جەهەنەم بە دواتدا دێم، نەشمگوت بەهەشت چونكە باوەڕت پێی نییە... دوو مانگێكی پێ چوو ئنجا داوەتی كردم ئیتر نازانم ئەو وەخرانە هی ئەوە بوو هەتا پرسی بە خارجیەی خۆیان كرد و ئیزنی وەرگرت یاخود پێشتر ئەو ئیزنەی هەبوو بۆیە توانی ئەو پێشنیازە بكات...! خوێنەر مرخی خۆی لە تەعاماتی زەمانی قەیسەر خۆش نەكات، ئەشەدوبیللا لە كاڤیار و ڕۆنەكەرە و سەموون بەو لاوە هیچی دیكە نەهاتە بەردەممان. بەلام قسەكانمان خۆش بوون هەرچەند بە دەگمەن نەبێ باسی سیاسەتی تێدا نەكرا. د. نیكۆلایێڤ لە سەرەتای دانیشتنمان دەهات و دەچوو بۆ لای ژوورەوە و دەهاتەوە بێ ئەوەی خزمەتچی لەو ناوەدا دەركەوێت. گوتی، چونكە من سەفیری دەوڵەتێكی پرۆلیتاریم بۆیە خۆم بە خزمەتەوە خەریكم لە جیاتی خزمەتچی. گوتم، جەنابی سەفیر من بە دڵ لەگەڵ پرۆلیتاریام بەلام ئیشتیهام بۆرجوازیانەیە... د. نیكۆلایێڤ كە گەڕایەوە بۆ مۆسكۆ چەند ساڵێكی بەسەردا تێپەڕی خەبەری مەرگیمان پێگەییشت.

جارێكیان لە موناسەبەی بەسەرچوونی خزمەتی سەفیری توركیا، سەفیری ئەمەریكا داوەتێكی كرد بە هەمووی سی كەسێك بۆی بانگهێشتن كرابوون لە مانە تەنها پێنج عێراقی هەبوون هەر منیش تێیاندا كورد بووم. پێ دەچوو سەفیری توركیا خۆی ئەو ناوانەی هەڵبژاردبێت. كژەكە زستانی نێوان ١٩٦٦ و ١٩٦٧ بوو، من و سەفیری ئەمەریكا و سەفیری سۆڤیەت بەیەكەوە ڕاوەستابووین، هەردووكیان پرسییان، ئایا مومكین نییە كورد و حكومەت ڕێك بكەون؟ گوتم، ڕێك كەوتنەكە مومكینە بەلام ئێمەی خۆرهەلاتی خۆمان (مستحیل)ین مومكینیش كە بەند بوو بە نامومكینەوە دەبێتەوە نامومكین لەگەڵ ئەمەشدا من دوو كەس دەناسم لە دەستیان دێت شەڕەكە بگێڕن بە ئاشتی. گوتیان كام دوو كەس؟ گوتم، تۆ و تۆ! دەستم بۆ هەردووكیان درێژ كرد. ئەو دیپلۆماسییانەش، براینە، وەكوو ئێمە ئادەمزادن حەز بە نوكتە دەكەن.

ڕۆژانی ساڵی ١٩٦٥ تێدەپەڕی و من بە دەست گوزەرانەوە سەغڵەتتر دەبووم، كەسیش ئاگای لە دەردی كەس نییە لە خۆم بەو لاوە كە بە پێی خۆ بەرپرس زانین دەچمە ژێر ئەركی ئەوانەی بە دەورمەوەن وەیا چاویان لە دەست وقاممە بزانن چیان بۆ دەكەم. لە نموونەدا دەڵێم، هاوینی ١٩٦٤ كە لە هاوینەهەواری پیرمەم كۆبوونەوەیەكی سەر بە مەعاریفی كورد گیرا و مامۆستایانی كارگێڕ و هی خاوەن ڕای لەگەڵ موتەسەڕیفەكانی ئەو لیوایانەی كوردنشین بوون تێیدا بەشدار بوون، لەو دەمەدا هەنگاوم هەڵێنا بۆ پێپیلكەی ئەو خانووەی تێیدا كۆدەبووینەوە، ئافرەتێكی ڕەشپۆشی خۆڵ بەسەر ئامێزی لێ دام

و دەستی کرد بە گریان. دەرچوو دایکی ئەو موەززیعەی پۆستەی کۆیەیە کە لە بۆمباردمانی سبەینی یازدەی ئەیلوولی ١٩٦١ لە ڕێی تەقتەق خۆی و یەک دوو خەیاتی سلێمانی کوژران... لەو دەمەوە دەرگەی حکومەت و کوردیش لێ دەدات بۆ ناگزووریی و بێنانییەکی لە پاش کوژرانی کوڕەکەی دووچاری خۆی و خێزانەکەشی بووە بێ ئەوەی بگاتە کەرتە نانێک... ڕەنگە لەم جیهانەی کوردەواریدا کەسی لە من بێگوناهتر نەبووبێ لەو کارەساتەی بەسەر کوڕی ئەو و غەیری ئەویشدا هات، چونکە هەتا توانیم و نەشمتوانی ویستم نەقەومێ. ئەو کوڕەم خۆشدەویست، مەحرەمانەش ناوناوە هاتووچۆی ماڵەکەمی دەکرد لە کۆیێ و حەزیشی دەکرد لە دەرفەتدا بمبینێ. لەو دەمەدا بۆ چارەی دەردی ئەو ئافرەتە و خێزانی کوڕەکەی هەر ئەوەندەم پێ کرا چی بە دوای دەستمدا هات لە پارەی گیرفانم بیخەمە دەستییەوە...

لە نموونەی دووەمدا دەڵێم، سێ مەلای کورد هاتبوونە موراجەعەی وەزارەتی ئەوقاف کە وەزیرەکەی کورد بوو، بە نائومێدی و بێ لێپرسینەوەش وەدەرنرابوون... هاتنە لام لە ئۆتێلەکەی تروکادیرۆ، کە ئەوسا لە وەزارەتدا بووم گوتیان وەزعمان زۆر سەغڵەتە نە ئەوقاف هیچی بۆ کردووین نە پارەشمان ماوە پێی بژین وەیا پێی بگەڕێینەوە بۆ ماڵەکەمان... من لەگەڵ ئەوقاف هیچم پێ نەدەکرا، چی لە دەستم هات بۆ گەڕانەوەیەکی موحتەرەمانەی بەرەو ماڵیان وەهام کرد... نموونەی دیکە زۆرن بەڵام یەکێکیان تامێکی مزری لێ دێت... لە وەزارەت بووم برایەکی کوردی بەری بادینان هاتە لام ئیشەکەی کە بریتی بوو لەوەی بگەڕێتەوە سەر کاری جارانی گرێ پچکەی کەوتبوویێ زۆری هاتووچۆ پێ کردبوو. گوتی نانم نەما منداڵم برسین دەستم بە هیچ بنچکێک ڕانەگەییشت ئەگەر چارم نەکەیت ئیزنت بەسەرەوەیە دەست بکەم بە بێناموسی؟ چەندێکی دڵم بۆی سووتا هێندەش بە پرسیارەکە ناڕاحەت بووم، پێم گوت، ئەم پرسیارە ڕوو لە من ناکات چونکە من هۆی فەسڵ بوونت نیم، دەبێ پرسیارەکە لە مەلا مستەفا و مەکتەبی سیاسی بکرێت. من بەرپرسی شتێکم کە بتوانم بیکەم وەیا شکستی دەستی من بێت. بۆ چارەسەرکردنی حاڵەتی زۆر زەروور دە هەزار دینار تەرخان کرابوو بەڵام ئەو کابرایە نە دەچووە قاڵبێکی قانوونەوە کە لە ژێر عینوانێکدا کارێکی پێ بسپێردرێت. هەر ئەوەم پێ کرا کە لە باخەڵە نیوە بەتاڵەکەمدا چی هەیە بۆ ئەو بێت...

لەو حاڵەتەی زێدە سەغڵەتیەی بێئیشی و بێدەرامەدی پاش وەزارەتمدا قسەم بیستەوە لە زاری کۆنە دۆستێک و هاوڕێی حقوقمەوە گوتبووی نازانم فلانەکەس، لەم بەغدای وەها بەمەسرەف، پارە لە کوێ دێنێت بۆ گوزەرانی بەو هەموو قەڵەباڵغیەی کە لەگەڵیدا هاتوون؟ دەبێ لەو شازدە هەزار دینارەی کە بە ناوی (تعویضات) وەریگرتووە مەسرەف بکات!! گوتم هەرچەند بە عادەت یەکێک کە بوو بە وەزیر لەوە بەو لاوە گوزەرانی جێی پرسیار نامێنێت بەڵام بە ڕێکەوت لە حاڵەتی مندا پرسیارەکە جێی خۆیەتی چونکە بەڕاستی دەبێ بزاندرێت من بە چی دەژیم. نە مەعاش نە هیچ دەرامەد نە هیچ کەسب و کار دیار نییە پێی بژیم. ئەوەی دەیژیاندم تەنها قەرز بوو بەس. لە ماوەی یەک ساڵ و حەفت مانگدا چی خوا دابووی تەڕ و وشک هەمووی خورا، چەند هەزار دینارێکیش قەرزداریی هاتە سەر. ئا ئەمە بوو ژیانم.

ئەو شازدە هەزار دینارەی (تعویضات)یش شازدە هەزار نەبوو هەزار و پێنجسەد بوو هەر لە دەمی

وەزارەتم بەگەڵ مەعاش و دەرامەدێکی هەبوو کەوت و خورا و بڕایەوە. من نەموێرا لە کاتی وەزارەتدا ماڵەکەم ڕاگوێزم بۆ بەغدا لە ترسی مەسرەفی زیاد. لە کۆتاییی ساڵی ١٩٦٥ کە چەند مانگێک بوو کەوتبوومە بەغدا کاک ئەمجەدی ئامۆزام خانوویەکی سازدابوو لە ئەرزی حکومەتی سەر بە جەمعیەی خانوو دروست کردن لە هەولێر، خانووەکەی فرۆشت و پارەکەی بۆ من هێنا... ئا بە شتی وەها دەژیام.

وەزارەتی تاهیر یەحیا لە پڕ کەوت، تاهیر یەحیا لە حکومەتی عەبدوسەلامدا وەک عەبدوسەلام حیساب دەکرا لە لایەن دامەزراوییەوە، دیار بوو عەبدوسەلام لە بنەوە خەریکی کنە لێ کردنی بوو هەتا ئەوی لادا و عارف عەبدورڕەزاق بوو بە سەرەک وەزیران. ماشەڵڵا چەند کەمی پێ چوو لەو دەمەڕا کە لە ژووری قائد فرقەی دوو پێم گوت نەکەی بسەلمێنیت ببیتە سەرەک وەزیران تا ئەو دەمەی بوویێ!

چەند ڕۆژێک دوای پێک هاتنی وەزارەت دکتۆر ئەکرەم جاف کە بووبوو بە وەزیری زەراعەت داوەتێکی شەوی ڕێکخست لە ماڵەکەی، لە کوردان فوئاد عارف و محەمەد سەعید خەفاف و من بانگهێشتن کرابووین، ناشزانم کەسی دیکەی کورد لەگەڵمان بووبێت، چەند وەزیرێکیش هاتنە داوەتەکە لە نێوانیاندا (عزيز عقيلي) وەزیری دیفاع هەبوو، ئەوانی دیکەم لەبیر نەماون. مەبەست نزیک خستنەوەی کورد و حکومەت بوو لە ڕێی یەکتر دیتن و وتووێژەوە. هەوڵەکە بێسوود نەبوو ئەگەر داوەتی دیکە و یەکتر دیتنی دیکەی بە دوادا هاتبایە بەڵام هەر لەوەندە وەستا. لە نوختەیەکی سەر بە ناکۆکیی نێوان عەبدولکەریم قاسم و عەبدوسەلام عارف، بە تایبەتی هی دەمی دەمانچە هەڵکێشانی عەبدوسەلام لە ژوورەکەی عەبدولکەریم و بە حزووری فوئاد عارف نەگونجانێک هەبوو لە نێوان ڕاوێژی فوئاد و قسەکانی عەزیز عوقەیلی. نەگونجانەکە وەکوو خۆی مایەوە بەڵام دانیشتنەکەی پێ تێک نەچوو.

عەبدوسەلام لە (دار البيضاء) وەیا (رباط) وەیا شوێنێکی دیکەی ئەفەریقای عەرەب بوو لە کۆبونەوەی تۆقەڵەکاندا کە عارف عەبدوڕڕەزاق ویستی ئینقیلاب بکات. بەڵام تێیدا سەرنەکەوت... عەبدوسەلام گەڕایەوە. د. عەبدوڕڕەحمان بەزاز کە جێگیری سەرەک وەزیران بوو لە وەزارەتەکە ئەمجارە بوو بە سەرەک وەزیران.

بەیانی چووم بۆ پیرۆزبایی لێ کردنی. ساڵۆنەکەی بەردەمی ژووری خۆی خەڵقێکی زۆری لێ بوون هاتبوونە موبارەکبادی. من جێگەم کەوتە بەرانبەر خۆی لەو بەری ساڵۆنەکە. وەها ڕێککەوت د. بەزاز بۆ یەک دوو دەقیقە ساڵۆنەکەی جێهێشت، لەو بەینەدا جەمیلی عەلیاغا و هاواری مشیراغای دزەیی هاتنە ساڵۆنەکە، کە د. بەزاز گەڕایەه، ئەو دوو کوردەی دیت زۆری بەخێرهێنان و ئەحواڵی پرسین لە وەڵامدا سپاسیان کرد و گوتیان ئەحواڵمان باشە. من لە بەری خۆمەوە بە دەنگ هاتم گوتم، ئەو برایانە هاتوونەتە پیرۆزبایی تۆ نایانەوێ سەغڵەتی خۆیان تێکەڵ بە موجامەلە بکەن دەنا کەسی لەوان تەنگەتاوتر پەیدا نابێ، چەند ساڵە دەربەدەرن، ئاواییەکانی خۆیانیان لە دەشتی دزەیی بەجێ هێشتووە، هاتوونەتە هەولێر نە یەک فلس داهاتیان هەیە نە هیچ ئیشێک هەیە بیکەن. کە وەهام گوت، لە وەڵامدا گوتی با بەچاکی بتناسمەوە تۆ فلانەکەس نیت؟ گوتم هەوم. هەندێکی موجامەلەی کردم، کە لە دەمی نیابەتمدا لە شوێنی گوێگران بووە و دیتوومی قسە دەکەم... ئنجا گوتی، بەری لای تۆ بەتاڵاییی تێدا نییە من بێمە لات، زەحمەت نەبێ تۆ وەرە لام جێگە لە تەنیشتمەوە هەیە... پەڕیمەوە لای ئەو گوتی، من کەم و زۆر لە وەزعی ئەم برایانە و عەشرەتەکەیان ئاگادار نیم. گوتم ئەم ڕاستییە یارمەتیت دەدات کەوا چی بە چاکی بزانیت بۆیان ئەوە بکەیت، چونکە لێرە بە پێشەوە پابەندی قسە وەیا هەڵوەستێک نەبوویت لە کێشەی ئەواندا دەستت ببەستێت. گوتی دەبینیت ڕۆژەکەم دەرفەتم نادات لەگەڵت بدوێم، سبەینێ سەعات هەشتی بەیانی چاوەنۆڕت دەبم لەم جێگەیە، وەختیشم بۆ تۆ تەرخان دەکەم. سبەینێ کە چووم لە (سيطره)ی لای شەقامەوە هەتا لای خۆی ڕایسپاردبوو نەوەخرێم. سکرتێری تێگەیاند کەس مەشغووڵی نەکا هەتا من هەڵدەستم.

وای لەم جیهانە سەیرە، هەموو ئەم گەرموگوڕییە و بەخێرهێنانە و ئامێز کردنەوە و بایەخ پێدانە و ڕێزلێنانە، کە لە ڕواڵەتدا بێکۆتایی بێت، لە سەعات هەشتی بەیانییەوە هەتا هەشت و چارەکێکی بەردەوام بوو، کوتوپڕ گۆڕا ئەمما چۆن گۆڕانێک.

بۆ بێتاڵعیی ئەو شتانەی منی تێدا پەرۆشدار بووم کارێکی زێدە بێبایەخی تایبەت بە خۆم هەبوو کە دەشیا هەر باسی نەکەم، لەبەر تەنگەتاو بوون بە دەست ناگزورییەوە پێش قسە بنەڕەتییەکانم خست و گوتم بەر لەوەی بچینە ناو کێشەی دوور و قوڵەوە فلانە شت هەیە حەز دەکەم لێی ببینەوە بە دوو قسەی سەرپێیی. مەسەلەکەم باس کرد، وەڵامێکی خۆشی دامەوە، گوتم پەلەی لێ مەکە و پتری سەرنج بدەیێ. ئەم (پەلەی لێ مەکە)یە کە بە عەرەبی (ارتجال)م بۆ بەکارهێنا و لەوپەڕی دڵسۆزیمەوە بۆ ئەویش بوو، یەک خەندەقی خستە نێوانمانەوە لێ پەڕینەوەی مومکین نەبێت. دوای ئەو قسەیە لە ترووکەیەکی چاودا هەڵستا سەر پێیان و گوتی بە داخەوە وەختم نەما، چی دیکە ناتوانم لەگەڵت بدوێم. حاجەت نەبوو کەس تێم بگەیەنێ لە خۆوە زانیم ئەو وشەیە کاری ڕوخێنەری خۆی کرد. «منیش گەڕامەوە دواوە ئەمما بە عاجزی». دەڵێن زمان بەلای سەرە، قسەکە ڕاستە ئەمما دەشیا دڵ سافییەکی منی خستە سەر قسەیەکی بێتوێکڵی نیازپاک چاوپۆشینی لێ بکرێت لە لایەن مرۆیەکەوە کە مامۆستای قانوون و سیاسییەکی ناسراو و سەرەک وەزیران بوو. من نامەوێ خۆم بپەڕێنمەوە لەوەندە گلەیی‌یەی حەقە لێم بکرێت، بەڵام چ بکەم لەگەڵ تەبیاتێکی خۆشـباوەڕی بە خەڵقدا ڕاپەرمووی بێ فرت و فێڵ کە بە هەموو عومرم ڕەفتاری ڕاستگۆیانەی ناسیاسییانەی پێ کردووم. من لەو دەمەدا کە ئەگەر دڵی د. بەزازم ڕاگرتبایە ڕەنگ بوو هەر لە ڕێی (تعویض)ی بێفێڵەوە هەموو گرفتێکم برەوێتەوە، چاوم بڕیبووە حەقێکی کەم بایەخی بێتەئویل و بێمنەت و چ حسابێکم بۆ قسەی دیپلۆماسییانە نەکرد کەوا بایی سەد ئەوەندە حەقە خاترانەی تێدا دەبوو. بەڵام واز لە هەقوهۆقی خۆشم بهێنم، گەلێک بەرژەوەندی گشتی و نیوەگشتی وەک موشکیلەی دزەیی‌یەکان لەوانە بوون بەرەو چارەسەرکردنەوە بڕۆن ئەگەر ئەو وشەیەی من نەبوایە لەمپەر. ڕۆژی پێشتر د. بەزاز دیتی لە نێوان ئەو هەموو خەڵقەی دێنە پیرۆزبایی لێ کردنی تەنها کەسێک بیری لە سوودی گشتی کردبێتەوە و دوو لێوەی لێ بزاوتبێ من بووم، هەر بۆیەش بوو ئەو هەموو بایەخەی بە دیدەنی سبەینێمان دا، چی دەبوو دڵ فەراحییەکی بەخشندانەی لەو وشەیەی من بەکارهێنابایە لەبەر خاتری کێشەی ئەوتۆ پێوەندی بە سیاسەتمەدارییی خۆیشییەوە هەبوو!! دوای دوو ساڵێک دەرفەت بوو بۆ ئەو ڕووداوەی بگێڕمەوە...!

قسەی پێشینان هەیە دەڵێ، کە خوا بدات پێغەمبەریش چەنگێکی دەهاوێتە سەر. ئەم قسەیە بۆ من بە زیادبوونی سەغڵەتی بە ڕاست گەڕا. لە کەرکووک بووم، سەردانێکی ماڵی شێخ ڕەئووفم دەکرد لەگەڵ دەوەن و محەمەد و دایکیان، ڕۆژێکیان ئافرەتێکی ماڵی خۆمان لە پڕ هاتە ژوورەوە گوتی، دوێنێ یەک مەفرەزەی حکومەت لەگەڵ مدیرێکی پۆلیس هاتنە ماڵەوە بۆ گرتنت، چاک بوو لێرە بوویت ئیتر خۆت دەزانیت چ پەسەند دەکەیت.

سەیر لەوەدا بوو ئەهلی ماڵەوەش وەکوو خۆم بە دڵ سافییەوە دەڵێن، لێرە نییە وا لە کەرکووکە لە ماڵی شێخ ڕەئووف ئەم قسەیە ئەگەر غەیری ئەهلی ماڵەوەم بیکردایە دەگوترا خەبەری لێ دا و بۆی

دەبووە عەیب. ماڵی ئاوا بێ، مدیر پۆلیسەکە دەڵێ، من چ حەقم هەیە بە دوای بکەوم بۆ کەرکووک، حکومەت – جنێوێکی بە حکومەتیش دابوو – با خۆی بە دوایدا بگەڕێ من هەر ئەوەندە دەڵێم لە ماڵەوە نەبوو.

بڕیارم دا خۆم بەدەستەوە نەدەم. لە بەغدا کۆمەڵێکی کوردیان گرتبوو لەوانەی ناویان هەبوو، وەک فوئاد عارف، مەجید عەلی، زەیدی ئەحمەد ئەفەندی، عەبدوڕڕەحمان موفتی، ئەحمەد کەمال، فەتاح شالی و ڕەشید جەودەت، دووریش خرابوونەوە بۆ (عین تمر) لەو چۆڵ و بیابانەی خواروی بەرەو ڕۆژاوای عێراق. منیش گیرابامایە هەر بۆ ئەوێ دەچووم.

خۆم نەوەخراند خێرا چوومە ماڵی کاکە حسێنی خانەقا. ئەو شەوە لەوێ بووم بۆ سبەینێ وەها بەرژەوەند دیترا لە جێگەیەکی پەنهانتر بم، ئیتر چوومە ماڵی شێخ ئاوڕەحمانی شێخ ساڵح لە بەری قەڵا. دە ڕۆژ وەیا زیاتر لەوێ بووم. ساڵی نوێم (هی ١٩٦٦) لەو خۆشێرکێیەدا پێشوازی کرد. لەگەڵ شێخ ئاوڕەحمان زۆر زۆر بە خۆشیمان دەبردە سەر، دواتر دەمگوت هەرچی حەزی لە شتی خۆشە با خۆی لە ماڵی شێخ ئاوڕەحمان بشارێتەوە.

خانەخوێم حەزی دەکرد زەڵڵەی زمانی خەڵق باس بکات و منیش لەگەڵ ئەودا ئەو حەزەم هەبوو، ئێستاش هەیەتم. جارێکیان شێخ ئاوڕەحمان شیعرەکەی شێخ محەمەدی خاڵسی دەخوێندەوە کە ڕووی لە شێخ محموودە، لە جیاتی ئەوە بڵێ (فەلەک مل شۆڕ ئەکا...) گوتی (شەلەک فل مۆڕ ئەکا...) گوتم، دادەی خێرا بینووسەوە هەتا لەبیرمان نەچووە...

زانیمان هیچ موراقەبە بە دەوری ماڵی شێخ ڕەئووفەوە نییە، غەریبیی منداڵەکانم دەکرد، گەڕامەوە بۆ ئەوێ بەڵام خۆم بە خەڵق نیشان نەدەدا. هەندێک دۆست بۆم خەریک بوون یەک لەوان (منعم المصرف) کە ئەوسا موتەسەڕڕیفی هەولێر بوو. دەیزانی لە کەرکووکم خەبەری بۆ ناردم کە لە سەردانێکی (عزیز عقیلی)، وەزیری دیفاع، لە هەولێر قسەی لەگەڵدا کردووە لە بارەی منەوە. گوتبووی وەعدی شەرەف بێت، بچێتەوە ماڵی خۆی و دەرنەچێت. عەبدولمونعم گوتبووی ئەمە قسە و وەعدی شەرەفی ئەو پیاوەیە خۆیشی بڕیار بدات لە متمانە پێکردنی. ڕەنگە دەوری دوو مانگێک لە کەرکووک مامەوە، ڕۆژێکیان مەرحووم نەجمەددین عەونی پەیدا بوو. هاتە لام، گوتی حەز بکەیت دەتبەمەوە بەغدا، ئۆتۆمۆبیلەکە خسوسییە شوبهەی کەمتر لێ دەکرێت. لەو بەینەشدا دەمزانی موراقەبە لەسەر ماڵم هەڵستابوو ئیتر لەگەڵ نەجمەددین گەڕامەوە بەغدا بەڵام یەکسەر نەچوومەوە ماڵێ لای سەمەدی حاجی محەمەد دابەزیم شەوێ پاش سەعات دە بەبێ دەنگی چوومەوە ماڵێ.

گەیشتینە نیسان، وابزانم لەو مانگەدا بوو تەیارەی عەبدوسەلام کەوت، خۆی و چەند کەسانێکی لەگەڵیدا بوون، تێدا بوون بە خەڵووز. هەموو دەمانزانی عەبدوسەلام پێگیربوو لەسەر گرتنی ئەو خەڵقە. بە مردنی ئەو ترس نەما خۆم ئاشکرا کرد. عەبدوڕڕەحمان عارف بوو بە سەرۆک کۆمار لە جێی برای. چوومە لای و پرسەم لێ کرد. دوای ئەو چوومە لای د. عەبدوڕڕەحمان بەزاز کە بووبۆوە سەرەک وەزیران. بیستبووم حەزی بە گرتنمان نەکردبوو بەڵام عەبدوسەلامی پێ ئیقناع نەکرابوو. عوزری خواستەوە لەوەدا کە یەکێکی وەکوو من بێلزووم دووچاری سەغڵەتی بێت گوتی ئایەتی قورئان دەڵێ (اتقوا فتنة لا تصيبن

الذين ظلموا منكم خاصة...). گوتم من له کولانەی حەدیسێکەوە سەیری ئەم وەزعەم دەکەم کە جارێکیان دووپشکێک بە پێغەمبەریەوە دا وەهای ئێشاند ناوی خوێی لەبیر بردەوە تا ئەوەی گوتی، (هاتوني ما تضعونه في الطعام)، ئنجا گوتی، (لعن الله العقرب انها لا تفرق بين من يصلي ومن لا يصلي). منیش هەروەها دەڵێم لەعنەت لە خەبەردەر بێ کە دەیەوێ من پێوە بکات کە مومکین نییە خەریکی کارێک بـم جەزای ئیعدام بێت هەموو ئومێدی سەلامەتیشم ئەوە بێت حکومەت ڕەحمم پێ بکات. (انا أرفض هذه الرحمه وأقعد في بيتي...)

بەزاز خەریکی ڕێککەوتنەوە بوو لەگەڵ کورد تا گەییشتە ئەوەی وەفدێک لە سەرەوە هات بۆ تێکگەییشتن. زەیدی ئەحمەد ئەفەندی پێوەنارد. وەفدەکە لێرە بوو، بەیانی ٢٩ حزیران خوێندرایەوە ١٢ مادە بوو. سبەی ئینقلابی دووەمی عارف عەبدوڕڕەزاق سەر لەنوێ شکستی هێنا... ئەو ١٢ مادەیە بە لای منەوە خراپ نەبوون. بەر لەو ڕێککەوتنە چەند کۆبوونەوە لە قەسری جمهووری کرا، عەرەب و کورد تێیدا بەشدار بوون، هی کوردانیش بەتەنها، لە (مجلس وطني) کرا. من لە هەردووکان بەشدار بووم بەڵام قسەم نەکرد.

لە شەوی ١٤ی تەمووز داوەتی قەسری جمهووری کرام... لەگەڵ بەزاز تووشی یەکدی هاتین سەلاممان لە یەکتر نەکرد. وەفدێکی سەحافیی میسر هاتبوون داوایان کرد بمبینن، لە ١٧ی مانگ چووم لایان لە ئۆتێل بەغدا. نوێنەری (روز اليوسف) و (مصور) و جەریدەی (الجمهورية) بوون، چوار سەعات قسەمان کرد. لەبارەی بەیانی ٢٩ی حزیران پرسیاریان کرد، حەزیان لێ بوو ڕام لێ نەبێ چونکە بەزازیان خۆش نەدەویست گۆیا وەحدەوی نەبوو. گوتم من بەر لە دوو شەو بە بەزاز گەییشتم سەلاممان لە یەکتر نەکرد، لەبەر ئەمە قسەم بۆ دۆستایەتیی ئەو نییە. من کە سەرنج لە شۆڕشی کۆن و نوێ دەگرم و دروشمەکانیان و ئەنجامەکانیان بەراورد دەکەم کە چەند لێک دوورن بە قیاس لەوان دەتوانم سێ مادەش لەو دوازدە مادانە بە قوربانی نۆیەکەی دیکە بکەم. دواتر (مصور) و (روز اليوسف) باسی منیان کردبوو. هەرچی (الجمهورية) بوو، دوای پتر لە ساڵێک، سەرەک نووسەرەکەیم دیتەوە، گوتی، بە درێژی ئەو قسانەتم بڵاوکردەوە. قسەکان وەختی خۆی لە هەموو مەیدانێکی دەپشکنیەوە هەتا هونەر و گۆرانی و (ترتيل) و... و... هتد... ی میسر.

بەزاز دەستی نەبەسترابایە عێراقی دەهێنایەوە باری ئاسایی بەڵام عەسکەرییەکان لێی بێزار بوون، هەر لە ساڵی ١٩٦٦ وەهایان کرد ئیستیقالە بدات. وەزارەتی (ناجي طالب) هات، وابزانم، لە مانگی یازدە یان دوازدەی ١٩٦٦. ڕەجەب عەبدولەجید جێگری سەرەک وەزیران و وەزیری داخلیە بوو.

ناجی و ڕەجەب دۆستم بوون، هەتا بشلێی سەغڵەت بووم لە لایەن گوزەرانەوە، ئەندامەتییەکی (مجلس الخدمة) بەتاڵ بوو، ڕووی تەکلیفم لێنان و مەرسوومیان دەرچواند بە دامەزراندنم لەو مەجلیسە. ڕۆژی ٢٧ وەیا ١٩٦٦/١٢/٢٨ دەوامم کرد...‹٧٠›

ماڵەکەم لە مەنسوور گوێستەوە بۆ (مدينة الشرطة). جیرانەتیی حسێن شێروانی بۆ ئەوێی ڕاکێشام. حسێن مدیر شورتە بوو وەک دەڵێن (عصامي) بوو، دەمێکیش بوو دۆست بووین لە کۆتاییی شوباتی ١٩٦٧ لە خانوێکی نزیک ماڵەکەی ئەو نیشتەجێ بووین. کرێ خانووی مەنسوور ٥٠٠ دیناری ساڵانە بوو،

هینەکەی (مدینة الشرطة) ٢٤٠ دینار بوو. هەندێ برادەرم دەمێک بوو لێم بزر بوون پەیدا بوونەوە...

لە ساڵی ١٩٦٦ کۆمەڵەی مەکتەبی سیاسی کە زوربەیان هاتبوونەوە لای چەکدارەکان و تەنها سکرتێریان لە تاران مابۆوە، ئا ئەو کۆمەڵە بە پێی قسەی خۆیان لە ترسی ئیعدام هەڵاتن بۆ ناو حکومەت و هێنرانە بەغدا. سکرتێریش هاتەوە بەغدا. من کاغەزێکم دیت بە ئیمزای سەرکردەی چەکداران لە ١٩٦٦/١/١ فەرمان دەدا بە کوشتنیان... من لە کولانەی کوردایەتیی بەرفراوانەوە سەیری کەسان و رووداوان دەکەم، کەمتر نیگای کژکات (موسمی) دەخوازمەوە. مەکتەبی سیاسی لەو رۆژگارانەدا پارچەیەکی مێژووی کورد بوون، چاکە و خراپەیان لە دەست دەهات. هەرچەند لە تەمووزی ١٩٦٠ من رەخنەی توندم لێ گرتن بەوەدا کە لەبەر تیشکی (چینایەتی)دا بە چاولێکەریی چەپ خەباتی کوردایەتی بەرێوە دەبەن، هەر لەو نووسینانەشدا گوتبووم کە ناشێ بۆ هیچ کوردێک کۆسپ و لەمپەر و تەگەرە بهێنێتە بەر هەنگاوی حیزب وەیا حیزبێکی دیکە قوت بکاتەوە. پاشتریش لە ١٩٦٣ بە تەواوی ئاشت بووینەوە. ئەمجارەش کە هاتنەوە بەغدا من پێوەندیم پێوە کردن و هاتوچۆ لە نێوانماندا هەبوو. تەنانەت کە خەبەر بڵاوبۆوە زەعیم عەبدولوەهاب ئەمین داوای لێ کراوە وەزارەت پێک بهێنێت چوومە لای، هەرچەند لە ناسینێکی دوور بە دووری پتر لە نێوانماندا نەبوو.

دەمزانی بۆ لایەنی وتووێژ کردن لەگەڵ کورددا دۆستی نزیکی هەیە لە کوردی بەغدا، مەکتەبی سیاسییان خۆش ناوێ، مومکینە بەرەو تێنەخوێندنەوەی ئەو گرووپە راوێژی بۆ بکەن. من پێم گوت سوودی گشتی لەوەدا نییە دووبەرەکیی کورد لە چەژی سیاسەتی حکومەت خۆش بێت چونکە هێمنی و ئارامی وڵات و حوکم لە یەک بووندایە. وەها پەسەند دەکەم کە تەکلیف کراویت بۆ سەرەک وەزیرایەتی هەر نەبێ رووکەش بێت نەبزێکیان بگریت و بایەخیان پێ بدەیت بایی ئەوەی بەشی ئۆقرە گرتن بکات. گوتیشم من بە نیازی خۆهەڵقوتاندن لە شتی لابەلایی نەهاتووم بۆ لات، دەبوو ئەم تێبینییەت پێ بگەیەنم. لە وەڵامدا گوتی، راستە تەکلیف کراوم، زۆریشم حەز کرد ئەو پەرۆشەت دەربڕی خۆیشم پێوەندیم پێوە دەکردیت ئەمەش نومرەی تەلەفۆنتە لەو رۆژانەم وەرگرتووە. عەبدولوەهاب ئەمین، نەبوو بە سەرەک وەزیران قسەکانمان نەزۆک مانەوە.

زوربەی هەرە زۆری کوردە سیاسییەکانی بەغدا وەیا ئەوەی بیروڕای هەبوو لە کاروباری کوردایەتیدا مەرحەبایان لەو گرووپە بڕیبوو، هەتا جارێکیان چوار کەس لەو کوردە ناسراوانە هاتبوونە سەردانم لە (مجلس الخدمة). کاتێک ئەندامێکی مەکتەبی سیاسی هاتە ژوورەکە، ئەو چوار کەسە تێکڕایان دوعاخوازییان کرد و لە ژوورەکە دەرچوون. هەرچەند هەستی قەومایەتی لە حاڵ و باری ئەوتۆییدا بشکولێت، شتێک دەمێنێت لە هەستی شەخسی گرنگترە پێی دەڵێن بەرژەوەندی قەومایەتی. کوردیش ئەوە نییە لە فیزونازی هێز و ساماندا خەتێک راکێشێت بەسەر ناوی سەدەها کەسانی تێکۆشەر کە ئەگەر سەهووشیان کردبێت دەبێ بە رێنموونی و رەخنەی دۆستانە لە سەهوو بگێڕدرێنەوە نەک بە شکاندنیان شێرگیرەتر بکرێن. کاتێک میللەت ئەوەندە بەدەسەڵات و چەسپاو بوو پەکی بە هەڵەی هەڵەکردووان نەکەوت حیسابەکە دەگۆرێت، خۆ ئەوساش دوژمن بکات بە دۆست سوودمەندتر دەبێت لەوەی بە ئەرک و مەسرەف لە ناویان ببات... هەر ئەم بیروڕایەم بوو وەهای لێکردم کە دوای دوو سێ

ساڵ ئەو گرووپە ویستیان بچنەوە بۆ لای چەکدارەکان و پرسیان پێکردم، بێ سێ و دوو لێکردن پێم گوتن ئەمە هەلی عومریانە و نابێ ئاوی لێبخۆنەوە و دوودڵیی تێدا بکەن. تێیاندا هەبوو لەم باوەڕە نەبوو، سکرتێریان قسەکەی منی زۆر پێ خۆش بوو، چووشنەوە ئەولا...

لە زۆر بار و جاردا گوتوومە، من کوردم بە کورد قبووڵە هەتا ڕۆخی خیانەت. دیسان قبووڵمە لە خیانەت بێتەوە دەرێ چونکە کورد وەک هەتیمی هەژارە لەوەدا نییە کولێرەی بێڕۆن بەلاوە بنێت. لەگەڵ ئەمانەشدا من بەو گرووپەم گوت نەدەبوو ببنە لەمپەر. گوتم من بوومایە لە جیاتی ئێوە خۆم «تحیید» دەکرد، لەبیرمە وشەی neutralize م بەکارهێنا، لە قسەی کوردی «خۆم بە نەبوو دەکرد» م گوت. بێگومان شەرعییەتی حیزبایەتی و پارتایەتی هی مەکتەبی سیاسی بوو، شەرعییەتی لەوە فراوانتر هی چەکداران بوو. ئەم ڕاستییەشم هەموو دەم گوتووە هەرچەند دەشێ هیچ لایەکیان لێی ڕازی نەبن چونکە کەم وەها دەبێ خەڵق بەو پشکە ڕەوایە ڕازی بێت کە نیوە بە نیوەیە.

مەجلیسی خدمە چونکە ئیشێکی رووتینی، وەکوو دامە و شەترەنج، دەباتە سەر، بەهرەی مرۆی بەهرەدار دەکوژێنێتەوە، بۆیە بوو پێم دەگوت (مقبرة القابلیات). لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەر کاروباری بە ڕێکی و بێ خوارەکە و خێچەکە ڕۆییشتبایە و کمێک نیگافراوانیی تێدا بەکارهاتبایە بۆ خەڵقێکی زۆر لەوانەی موحتاجی وەزیفەن دەبووە مایەی خێر و خۆشی. ئەندامەکانی بە سەرۆکەوە، چ ئەوانەی من بەگەڵیان کەوتم چ ئەوانەی دواتر بوون بە ئەندام لە جێگەی ئەندامە کۆنەکان، سەر لەبەریان دەست خاوێن بوون. بەڵام ڕێکخستنی کاروباری دایەرە و دیارخستنی بەرپرسی هەریەک لە موەزەفەکان کەلێنی دەدا بۆ بەدرەفتاری. هەتا تەسلیحی دەفتەرەکانی ئیمتیحانی تەعیین و تەرفیع لە دەست لیژنەیەکی بەرەژێرتری ئەندامانی مەجلیس بوو، کاری بەد هەبوو، کەمیش نەبوو، تا ئەوەی هەر تەعینێکی بەند بایە بەو ئیمتیحانەی لیژنەی بەرەژێر کردوویەتی من ئیمزام نەدەکرد.

سەیر لەوەدا بوو دەبوو ئیمتیحانی تەرفیع بە قەڵەمی خۆنووس وەڵام بدرێتەوە. کەسێکی تەسلیحی دەفتەری کردبایە بە ئاسانی دەیتوانی چی نووسراوە بیسرێتەوە و هی دیکەی لەو جێگەدا دابنێت تومەز لە بنەڕەتدا ئەوانەی مەرجی ئەوتۆییان داناوە بە بەرچاوی خۆیانەوە گرتووە کە بتوانن مامڵەت لەگەڵ ئەو موەزەفانەدا بکەن کە دێنە ئیمتیحانی تەرفیع، مەرجەکەش لە کۆنەوە داندرابوو بۆ ئێمە سەرەژێر بووبۆوە. کە تەسلیح کەوتە دەست ئەندامانەوە ئەشەدوبیللا هەتا لە مەجلیس بووم نەمهێشت یەک موەززەف بکەوێت. منیش دەهاتم بایی دەرچوونیان دەسکاریم لە وەڵامەکانیاندا دەکرد بێ ئەوەی بزانم کابرا چییە و کێیە و خەڵقی کوێیە.

بەلامەوە لە زوڵم زوڵمتر بوو بابایەکی موەزەفی هەناسە سارد بە تەمایە لە سی دینارەوە بۆ ٣٦ دینار هەڵکشێت هەر چونکە نازانێ جەزری ١٥٣٧٥٤٥ چەندە و (تأبط شرا) کێیە و (جزر القمر) چەند پانایی هەیە، بکەوێت، کەچی ئەو ئیشەکەی خۆی بریتییە لە (ضبط)ی محاکەمەی دادگە. بەڵێ چل پلە داندرابوو بۆ مادەی (اختصاص) و بیست بۆ زمان و بیست بۆ حیساب و بیست بۆ زانیاری گشتی بەڵام دەبوو بۆ مادەی (اختصاص) ئەوەندە دابندرێت کە ئەگەر کابرا تێیدا سەرکەوت پەکی بە ئەوانی دیکە نەکەوێت. من ئەوەندەم پێ کرا حیسابەکە لە بیست پلەوە بهێنمە دە پلە و دەیەکەی دیکە بەسەر

مادەکانی دیکە دابەش بکرێن.

هێشتا ئیمتیحان لە دەست لیژنەی بەرەژێردا بوو کاتبی تەحریری ڕەواندز کە لە بنەماڵەی مەلا ئەسعەد ئەفەندی ڕەواندزی بوو ئیشی هەرە گەورەشی ئەوە بوو لە کۆبوونەوەی قۆمیسیێری سنووری عێراق و ئێران و تورکیا لە سی ساڵەوە تەرجەمەی کوردی و فارسی و عەرەبی و تورکیی دەکرد، کە هات بۆ ئیمتیحان لەگەڵ هەموو سفارشێکی لای لیژنەی کردم هەر خستیان، جاری دووەم خستیان... کاغەزم نووسی بۆ موتەسەرڕیفی هەولێر کە تەرشیحی بکاتەوە بۆ تەرفیع چونکە دوای دوو جار کەوتن دەبوو تەرشیح بکرێتەوە دیسانەوە دوو جاران خستیان، دیسانەوە لەسەر داوای خۆم تەرشیح کرایەوە هەمیسان خستیان. ئەم جارە بە مدیر عامم گوت، بەسە و تەحەمول نەما... سەرت نەیەشێنم بە خێری خۆیان پەنجا نومرەیان دایێ و دەرچوو تەرفیعەکەشی بۆ ٣٦ دینار بوو دەیویست لەو مەعاشەدا خۆی تەقاعود بکات. ئەم کەین و بەینە ساڵێک و سێ مانگی برد.

هەرچەند من و تۆ بەرپرسی چاکە و خراپەی ئەم جیهانە نین بەڵام لە سنووری هەست کردنمان بە چاکە و خراپە، بایی دەسەڵات ڕاشکان دەبێ یاریدەیەکی چاکە بدەین. من دەمدیت دەسەڵاتی گەورە بە پای پیلان سامان بەسەر یەکەوە دەنێت، موەزەفی گەورە هەبوو ساڵانە لە سەفەری کەیف و بەزم بە مەسرەفی حکومەت تەڕدەماغییان دەکرد. ئیتر بۆچی مەلا شەفیعی ڕەواندزی لەسەر نەزانینی جەزری تەکعیبی هەموو ئومێدی بە تەقاعودی مەعاشی ٣٦ دیناری بپووچێتەوە، ئەویش دوای خزمەتی سی ساڵی. هەر لەو دەمانەدا بوو نوسخەی بڕیارێکمان بۆ هات لە وەزارەتی داخلیەوە، دەڵێ، فلانە مامۆستای قوتابخانەی سەرەتایی ناحیەی (ق) کە شەهادەکەی هی (دار المعلمین الريفية) و مەعاشی سی دینارە، دەستی دایە فەرمانی نوێی لە وەزارەتی خارجیە بە وەزیفەی سەفیر و مەعاشی ١٦٠ دینار مانگانە... کە بچیتەوە بۆ قانوونی (سلکی خارجی) دەبینیت یەکێک کە بکرێ بە سەفیر دەبێ هەر نەبێ زمانێکی زیندووی بێگانە بزانێت و شەهادەکەی لەگەڵ سەفارەت بگونجێت و مەعاشیشی لە سەد دینار کەمتر نەبێت.

زۆر جاران وەها دەبوو لە سنووری ئەو قانوونەی مەجلیس پەیڕەویی لێ دەکرد هیچم پێ نەدەکرا بۆ یارمەتی دانی موراجیعەکان. ئەگەر ڕێم هەبایە هانام دەبردە بەر دایەرەی دیکە. لە نموونەدا دەڵێم، دەوری ٤٠ کەس لە مامۆستایانی کە دەبوو بگەڕێنەوە بۆ وەزیفە و نەگەڕانەوە و لە کچانی دەرچووی (دار المعلمات) کە وەزیفەیان بەر نەکەوتبوو کەوتنە سەر ساڵی ١٩٦٧ و گەییشتنە نیسان و مایسیش کە ئیتر تەعین بوونیان بە پێی (نظام) وەیا قانوون مومکین نابێت هەتا مانگی ئەیلوول. لەمانە کچی مەحموود نەدیم (خەڵقی کفری) کە ناسیاوم بوو لەو دەمەڕا کە کاتبی یەکەمی دادگەی کۆیێ بوو بەر لە پازدە ساڵ زیاتر، ئەم کچە لە کفرییەوە سبەینە زوو بەڕێ کەوتبوو تا بگاتە (مقابلە)ی دامەزران لە مەجلیسی خدمە. لە ڕێگە ئۆتۆمۆبیلەکەی وەرگەڕابوو... موقابەلە بەسەرچوو ڕۆژی دواتر کە هاتە لام خۆڵ و دۆی دنیای بەسەردا کرابوو، دەتگوت لە لێوی قەبرە هەر ئێستا دەیشارنەوە... دایە گریانێک و هەنیسکێک باس نەکرێت... حەقیشی بوو، خۆیشی و باوکیشی لە تەقاعوددا بە تەمای ئەو مەعاشە بوون ئاهێک لە جەرگیان بگێڕێ... نموونەیەکی دیکە، حکومەت بە موجامەلەی کوردان لە سەد دەرەجەی موعەلیمەی کچ

پەنجا دەرەجەی بۆ کچانی کورد دانا کە زمانی کوردی بزانن. دوازدە کچی کەرکووک دەبوو دامەزرێن، کەچی لەمانە دە کچیان کوردییان نەدەزانی... ویستم یارمەتییان بدەم بەوەدا فێڵ بکەم لەو (عضو)ەی لەگەڵم دانیشتبوو بۆ ئەزموونی کچەکان لە زمانی کوردی، هەر کچێک دەهات بە کوردی لێم دەپرسی، کوردی دەزانیت؟ مەڵێ نازانم! کەچی بە گیانی بێمنەت کردنەوە دەیگوت و بە عەرەبیش دەیگوت، (ما اعرف كردي خو احنا مو من كردستان...) بە مەدا (عضو)ەکەی تەنیشتم ئاگادار دەبوو منیش پێم نەدەکرا بە درۆ بڵێم کوردی دەزانێت. کچێکیان نەوەی مەلا قادری ئیمام قاسم بوو کوردیی دەزانی، یەکێکیشیان بە دەنگ نەهات و توانیم درۆی بۆ بکەم، دە کچەکەی دیکە بێبەش بوون و ئەو بەشەی ئەوان خرایە سەر پشکی هەولێر و سلێمانی و قەزاکانی کوردی سەر بە مووسڵ... دەوری بیست معلیمێک ئەوراقیان پێ تەواو نەکرا بۆ گێڕانەوەیان بۆ سەر وەزیفەکانیان... خولاسە چل کەسێک زۆر بە مەغدووری مانەوە. چوومە لای ڕەجەب عەبدولەجید، وەزیری داخلیە و نائیب ڕەئیس وزەرا و پێم گوت، (ابو محمد)، چل کەسێک لەوپەڕی مەغدووریەتدان دەبێ چارەیان بکرێت حەقیشم بەسەر قانوون و مانوونەوە نییە... قسەکەم چووە دڵییەوە. تەلەفۆنی هەڵگرت لەگەڵ ناجی تالیب سەرەک وەزیران قسەی کرد، گوتی فلانم لایە لەگەڵیدا هاوباوەڕم کە دەبێ ئەو کەسانە (شەرحی حاڵی کردن بۆ ناجی) تەعیین بکرێن.

ئێمە لە قسە کردندا بووین سوڵتان ئەمین، وەکیلی وەزارەتی دیوانی وەزارەتی داخلیە، هاتبووە ژوورەکە کاغەزی ڕەسمیی پێ بوو وەزیر ئیمزای بکات هەر بەسەر پێیانەوە گوتی، کە هەر ئەو خێرە دەکەن دوو سەد کچی (دار المعلمات)ی تازە دەرچوو هەن ئەوانیش حەقە بەر ئەم ڕەحمەتە بکەون. گوتم هەڵبەت دووسەد چاکترە لە چل... ناجی تاڵیب بێ دوودڵی گوتی منیش لەگەڵتانم پارەیان بۆ پەیدا بکەن لە بۆدجەی ئەمساڵ. ڕەجەب قسەی لەگەڵ وەزیری مالیە کرد گوتی هەر ئێستە خەریک ببە بۆ خستنە سەری نەوەد هەزار دینار بۆ بۆدجەی ئەمساڵ لە حیسابی (تربیە). مایەوە تەگەرەی قانوون کە نابێ مامۆستا لە نیسانەوە دابمەزرێن ئێمەش، وابزانم، کەوتبووینە مایس. ڕەجەب گوتی، فلان وەعد بێ هەر مانگی ئەیلوول داهات تەعیین دەکرێن. گوتم (ابو محمد) چ سیگۆرتە هەیە کە ئێوە هەتا ئەیلوول لە حکومدا دەبن؟ گوتی، ڕاست دەکەیت با چارێ بدۆزینەوە. سەرت نەیەشێ ئەو ڕێگەیەمان دۆزیەوە کە ئەمری تەعیینیان دەربچێ بە کاتب لەو قوتابخانانەدا کە لە یەکی ئەیلوول ببن بە مامۆستا تێیاندا... لە هەموو مێژووی حکومەت شتی وەها نەکرابوو، ڕەجەب گوتی ئیقناع کردنی مەجلیسی خدمە بە مل خۆتەوەیە...

کە دەرچووم دیتم دەوری ٢٥٠ کەس لە کچ و کوڕ، زوربەشیان کچ، چاوەنۆڕمن. هەر کە گوتم هەمووتان تەعیین بوون، بوو بە قیامەتی شادی. گومانت نەبێ لەوەدا کە کۆشەشی ئەوتۆییم گەلێک گەلێک بە تامتر بوو لە یارمەتیەکی بە دەسەڵاتی وەزیفەمەوە پێشکەش بە ئەم و ئەوم دەکرد.

ڕۆژیک لەو ڕۆژانە معاونێکی شورتەی کورد کە لەسەر کوردایەتی فەسڵ کرابوو هات بۆ موراجەعەی ئیشەکەی. بەخێرم هێنا و ڕێزم لێنا و لە ماوەی کەمتر لە دوو سەعات هەموو ئیجرائاتم بۆ تەواو کرد و بڕیاری بوونەوەی بە معاونی سێ ئەستێرەییشم بۆ دەرهێنا. هاتە لام فەسڵ کرابوو، پێش دەرچوونی معاونی سێ نەجمەیی بوو. گوتی فلان قەت لە چاکەت دەرناچم... گوتم کاکی خۆم، مەمنوون بوونم ناوێ،

تۆ چەند لە ئیستیراحەتدایت کە ئیشت یەک چرکە نەوەستا و زۆریشی خێرایی لێ کرا خۆ ئەگەر ئارەزۆم کردبایە چەند مانگان هاتوچۆم پێ دەکردیت، لە پاداشدا نالێم وەکوو من ببە لەگەڵ مراجعی کە دێنە لات، هەر ئەوەندەت لێ داوا دەکەم، تو شەرەفت لە هیچە ئیشی خەڵق مەوەستێنە... ئەم برا کوردە ناویشیم نەهاتە بەر.

یەکێکی عەرەب کە هەر نەمدیت، بڕیاری تەعیینی دەرچوو کەچی ئەمرێکی مەجلیسی قیادەی سەورەمان پێ گەییشت بە تەئریخێکی پێش ئەو تەعیینە ئیمزا کرابوو لەسەر ڕاگرتنی تەعیینات. تەعیینەکەی هەڵوەشایەوە. ئەرزوحاڵی دابۆوە قەسری جمهووری کە تەعیینەکەی ئەو بەر ئەو ڕاگرتنە نەکەوێت. لێی داواکرابوو لە مەجلیسی خدمەوە (استشهاد)ێک ببات بۆیان کە ڕاست دەکات. ئەرزوحاڵی دایە سەرۆکی مەجلیس، داخوازییەکەی ڕەت کرایەوە، بەوەدا کە مەجلیسی خدمە (استشهاد) دەرناکات، با قەسر پرسیار بکات... من نەمتوانی سەرۆکی مەجلیس ئیقناع بکەم بەڵام بڕیارێکم لەگەڵ خۆم دا. بە دوا ئەو کوڕەمدا هەنارد تومەز پاش بێئومێدی ڕۆیشتبوو. نامەیەکی شەخسی و نیوە ڕەسمیم بۆ سەرۆکی دیوانی قەسر نووسی کە ئەو کوڕە ڕاست دەکات لەوەدا کە ئەمری تەعیینی دەرچوو بەڵام ڕەش کرایەوە... لە نامەکەدا نووسیم، حەدیسی پێغەمبەر دەڵێ، (من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فان لم يستطيع فبلسانه فان لم يستطيع فبقلبه وذلك أضعف الايمان). منیش (منكر)ێکی گەورە لەوەدا دەبینم هاونیشتمانی دەرگەی موراجەعەی لە ڕوودا ببەسترێت لە ناو نیشتمانەکەی وا قەڵەمم لە جێی زمانم ئەو (منكر)ە لەسەر شانم هەڵدەگرێت بۆ سەر شانی لە خۆم بە دەسەڵاتتر.

دوو ڕۆژی نەبرد لە قەسرەوە بە نامەی ڕەسمی داوای فایلی ئەو کوڕە کرا و ئەمرەکەی تەعیینی تەنفیز کرا... من نە پێشتر سەرۆکی دیوانی قەسرم دیتبوو نە دواتریش دیتمەوە بەڵام بیستمەوە کە ئەو دەیناسیم و نووسینەکانمی بە دڵ بوو. ئەوساش هەر لە سنووری کاغەزی ڕەسمی و هەندێک لە گوتارەکانی هاوینی ١٩٦٠م مومکین بوو منی ناسیبێت بە نووسەر... ئەگەر ئاگای لە نیابەتم نەبووبێت. لەم بابەتە کۆشەشانە گەلێک بەو لای تاقەتی خۆمەوە دەرۆییشتم. هەرچەند ماندووبوون و ناوناوە مەسرەفیشم لەکیس دەچوو بە هاتوچۆی تاکسی دیسانەوە هەتا بڵێی دەبووژامەوە بە سەرکەوتنی هەر یەکێک لەو کۆشەشانە.

حاجی ڕەسوڵ چۆن تەرفیعی کرد؟ داخلیە قایمقامێکی تەرشیح کردبوو بۆ تەرفیع، حاجی ڕەسوڵ هاتە لام گوتی چ بکەم تەرشیح نەکراوم؟ گوتم ئیعتیراز بگرە، مەجلیسی خدمە گوێی نەدایە ئیعتیرازەکە. کابرای تەرشیح کراو دوو مانگ بەر لە حاجی بووبووە قایمقام حاجیش هەشت (شكر و تقدير)ی هەبوو کابرای دیکە دووی هەبوو. چوومە لای وەزیر داخلیە د. شامل سامرائی، کەونە زەمیلم لە وەزارەت، گوتم، (أبو أندلس متى تقبلون الولاء من الكردي؟) حاجی لەناو شاخ و داخی کوردەواری و لە دەمی حەرەکاتدا هەشت جاران تەقدیر کراوە، کابرای دیکە لەبەر سێبەری قەزای وەکوو نەجەف دوو تەقدیر کراوە هەر چونکە پشتیوانیشی هەبووە دوو مانگ زووتر بۆتە قایمقام. (يا ابا أندلس والله لو كنت أنا وزيرا بدولة كردية وجاءني عربي في مثل وضع حاجي رسول لما فضلت عليه كرديا) گوتی، فلان بەس بێ، ئابڕووم چوو... تەلەفۆنی هەڵگرت بە یەکێکی بەرپرسی وەزارەتەکەی گوت، (حيا ما بقى)، لە بن ئەرزیش بێت

بایی تەرفیعی قایمقامێک پارە پەیدا بکە... دوو ڕۆژی نەبرد تەرشیحی حاجی هات و تەرفیعی پێ کرا.

جەلالی حاجی عەولابەگ، کەونە هەڤاڵی قوتابخانەی سەرەتایی و دۆستی هەمیشەییم، چۆن تەرفیعی کرد؟ دەبوو لە پلەی حەفتاوە بۆ پلەی سەد دینار مەعاشی بە پێی نیزام داخلیی مەجلیس دیدەنیی لەگەڵدا بکرێت پاش تەرشیح کرانی لە لایەن وەزارەتی عەدلیەوە. قسەم لەگەڵ وەزیری عەدل کرد گوتی، لە وەزیر مالیە پارەم بۆ پەیدا بکە هەتا هەر ئێستا تەرشیحی کەم. ڕێکەوت وەها بوو وەزیری مالیەی ئەو دەمە دەیویست لەگەڵی ئاشت ببمەوە، یەک دوو جار هەوڵی دا نەمبیست! بۆ ئەم ئیشە چوومە لای. کە گەییشتمە ژووری سکرتێرەکەی بێ ئەوەی ئیزنم بۆ وەربگرێت گوتی فەرموو. گوتم ئەدی ئیزن؟ گوتی تێی گەیاندووم هەر دەمێک هاتیت لە هەر بارێکدا بێت یەکسەر دەرگات بۆ بکەمەوە... دەرگای کردەوە. وەزیر بێوەخران پارەی پێویستی خستە سەر بۆدجەی عەدلیە و جەلال بەگ تەرشیح کرا و دیدەنی لەگەڵدا کرا و هەڵکشا بۆ پلەی سەد دیناری.

چوار وەزیفەی کاتب ناحیە لە داخلیەوە داواکرا پڕ بکرێنەوە بە مەرجی زانینی زمانی کوردی. ئیعلان کران، هەشت کەسی بۆ هاتن. لە ئەزمووندا چوار کەس بە پێی پلەی دەرچوونیان تەعین بوون چواریشیان مانەوە بە (احتیاط). یەکێک لە دەرچووە تەعین بووەکان (عەلی دەرویش مەشوور بە عەلی درێژ) هاتەوە لام بۆ سپاسگوزاری، گوتم لەجیاتی سپاس ئەگەر دەنگت دەگاتە ئەو چوار ئیحتیاتە با بزانن ئایا وەزیفە هەن لە ناوچەی کوردەواری شاغیر بێت بۆ ئەوان دەست بدات، خەبەرم بدەنێ من مەمنوونت دەبم. خەبەریان هێنا ئەو وەزیفانە هەن. کاغەزم نووسی بۆ موتەسەڕریفی ئەو ناحیانەی وەزیفەکان تێیاندا شاغیر بوون و ڕجام لێیان کرد کە داوا بکەن لە مەجلیسی خدمە وەزیفەکان پڕ بکرێنەوە. بە زوویی کاغەزی ڕەسمییان لێوە هات و ئەو چوار (احتیاط)ـە یەکسەر تەعیین بوون چونکە (احتیاط) نە ئیمتیحان دەکرێتەوە و نە (منافسە)ش قبوڵ دەکات.

لەو ماوە کە دەوری بیست ساڵێکی بەسەردا تێپەڕیوە عەلی دەروێش دۆستی گیانییە. لە دوورەوە دوعای بێدەسەلاتانەم بۆ دەکات منیش بێدەسەلاتانە مەمنوونی دەبم. هەر ساڵەش دیاریەکی بە سەنگ سووکی لە واتادا گرانم بۆ دەنێرێ. ساڵێکیان هەنگوینی بۆ هەناردم لە سلێمانییەوە. ئەو هەنگوینە لە عادەت بەدەر بە پێز بوو، ئەو داوەی وەکوو ڕیسی جاڵجاڵۆکە لە هەنگوین دەچۆڕێتەوە و درێژ و باریک دەبێتەوە لەم هەنگوینەدا وەها شریتەی دەکێشا دەتگوت پسانی بۆ نییە. لێم پرسی هەنگوینەکە لە کوێوە هاتووە بە خۆی و ئەو سیفەتەیەوە، وەلامێکی وەها ڕوونم وەرنەگرت بتوانم بڵێم فلانە هەرێم هەنگوینی ئەوتۆیی لێ پەیدا دەبێت. لەم تەرزە دیاردەم دیتووە و ویستووشمە هۆیەکەی بزانم بەلام بێسوود. لە سییەکاندا، ساڵێک لە ساڵان، تووتنی یەکێک لە تووتنەوانەکانی دێی (پێبازۆک)ی سەر بە کۆیێ وەها خێرا دەسووتا هەتا جگەرە لە تووتنی دیکە دەگەییشتە نیوەی، جگەرەی ئەم تووتنە تەواو دەبوو، سۆتووشی زۆر سپی بوو. نەمدیتەوە جارێکی دی ئەو تووتنە دەربکەوێتەوە... لەو ساڵانەدا چوێلەکەی وڵاتی کۆیێ بەچکەی خۆی بەخێو نەکرد و لە هێلانە فڕێی دەدا بۆ سەر زەوی... کەس نازانێ، ڕەنگە زاناکانیش نەزانن، بۆچی بوو ئەم بەچکە کوشتنە! من خۆم لەو کژەدا لە کۆیێ نەبووم بەلام لە مرۆی ڕاستگۆم بیست، هۆی گومان لێ کردنیش پەیدا نییە.

لە مەجلیسی خدمە بووم مارف خەزنەدار هانی دام بۆ دوان لە بارەی نالییەوە، وەها بوو چەند دانیشتنێک بە یەکەوە دانیشتین بە تەلەفزیۆن لە کەرکووک بڵاو کرایەوە... دوو جاری دیکەش هەر جارە بە رەفاقەتی یەکێک لە بەرپرسانی تەلەفزیۆن لە بارەی حاجی قادر و شتی هەمە بابەتەوە دووام... لەسەر شتێکی بێبایەخ پێوەندیم بە تەلەفزیۆنەوە بڕی خەتای منیشی تێدا نەبوو. (مەبەس تەلەفزیۆنی کوردییە).

ڕۆژێک لەو ڕۆژانەی کەوا جارێ ناجی تالیب سەرەک وەزیران بوو لەگەڵ ڕەشید موسڵیح چووینە سەردانی فەریق تاهیر یەحیا. ئەوان هەردووکیان بێ ئیش بوون. فەریق تاهیر زۆری بەخێر هێنام، هەر زووش دەرکەوت چوونەکەم بۆ لای کەوتە کاتێکی لەبار بۆ حیسابی خۆی. بە مجامەلە لە تەنیشتمەوە بە لای خوارەوە دانیشت. گفتوگۆ هاتە سەر وەزعی (حكم) فەریق تاهیر گوتی پێویستە حکومەتێکی بەهێز بێت چارەسەری گیروگرفتی ئابووری و ڕامیاری... و... هتد بکات. ڕووی قسەی لە من نا و وەهای نواند کە منیش لەو هەوڵە بەشدار ببم وەک کوردێکی خاوەن باوەڕ و تەجرەبە و... دیار بوو دەیەویست لەگەڵ کوردێک پێوەندی بکات، ئیتر نازانم بیری لە من کردبۆوە یاخود ڕێکەوت منی نامزەد کرد.

من دۆستی ناجی تالیب و ڕەجەب عەبدولمەجید بووم، ئیمکان نەبوو بە وەهم و خەیاڵیش دژیان بوەستم. گوتم، (ابو زهير) حەز دەکەم بزانیت من کە هاتووم بۆ لات تەنها سەردانی دۆستانەم مەبەست بووە چ پێوەندییەکی بە سیاسەتەوە نەبووە، پێشی ناوێ بڵێم بۆ خۆت دەزانی، قسەیەکی ئێستا بیستم، لە منەوە وەپاڵ تۆ نادرێ. کە زانی من تێکەڵ بەو هەوڵە نابم دوای چاو قوچێنێک جێگای خۆی گواستەوە بۆ ئەو بەری کە ڕەشید موسڵیح بە تەنها لێی دانیشتبوو. لەسەر قسەکان بەردەوام بوو گوتی، هەموو شتێک ڕێک خراوە ماوەتەوە (أحمد حسن البكر) قسەی لەگەڵدا بکرێت. سبەی لە پێشوازیی فلانە سەرەک دەوڵەت دێتە فرۆکەخانە قسەی لەگەڵدا بکە (ڕووی لە ڕشید موسڵیح بوو) بۆ ڕێک کەوتن لەگەڵمان، تۆی خۆش دەوێت... سبەینێ منیش داوەت کرابووم بۆ ئەو پێشوازییە. دیتم ڕەشید موسڵیح ئەحمەد حەسەن بەکری جودا کردەوە و لەگەڵی دوا. لە دوورەوە پێوەی دیار بوو وەڵامی ڕەفز دەداتەوە.

زۆری نەبرد وەزارەت گۆڕا، وەک لەبیرمە سەرۆک کۆمار خۆی بووە سەرەک وەزیرانیش، تاهیر یەحیا یەکەم نایبی سەرەک وەزیران بوو. فوئاد عارف یەک بوو لە چوار یان پێنج نائیب سەرەک وەزیران – بە پرسیار کاک فوئاد گوتی چوار بووین. ئەم ئاڵوگۆڕە کمێک پێش پێنجی حوزیرانی ١٩٦٧ بوو کە شەڕی سینای تێدا هەڵایسا.

لە زستانی نێوان ساڵی ١٩٦٦ و ١٩٦٧ وەها ڕێک کەوت ساردایی نێوان د.عەبدوڕڕەحمان بەزاز و من نەمێنێت. لە موناسەبەدا مامۆستا هادی چاوشلی داوەتێکی نیوەڕۆژەی لە ئۆتێلێکی قەشەنگ کرد، کۆمەڵێک لە محامی و پیاوانی قانوون و وەزیفەی سەر بە قانوون تێیدا بەشدار بوون لە نێوانیاندا وەزیری عەدل و سەرۆکی دادگەی تەمییزی بەغدا، بوون. وەها ڕێکەوت د. بەزاز و مامۆستا حسێن جەمیل و من کەوتینە پەرگێکی مێزەکەوە، حسێن جەمیل لە بەیندا و من و بەزاز بەرانبەر یەکتر... قسەیەکی ئەو دەمەم بە بیردا دێتەوە لە بارەی وەزعی عێراق کە گوتم، عێراق (دۆگۆل)ێکی گەرەکە دابینی بکات. حسێن جەمیل گوتی، د. بەزاز چ قسووری نەکرد لەو ماوەیەدا کە بەرپرس بوو. گوتم، چونکە دۆگۆل نەبوو، لەگەڵ هەموو دڵسۆزی و ڕوونبینیی خۆی، لێ نەگەڕان بەردەوام بێت.

د. بەزاز رووی لە حسێن جەمیل کرد و گوتی، گلەییم لە مامۆستا کامل چادرچی هەیە. من کە بووم بە سەرەک وەزیران چوومە لای، ئەو سەرێکی لێ نەدام و ئەحواڵیشی نەپرسیم... من ئەم گلەیی‌یەم کرد بە هەلی گلەیی کردن لە خۆی، گوتم، جیلی ئێمەش گلەیی‌ی هەیە لە جیلی پێش خۆمان (مەبەستم ئەو بوو، تێشی گەییشت) کە لەگەڵمان بێتەحەمولن... لەمەوە دەرگەم کردەوە بۆ ئەوە کە بڵێم، من بایی تێرادیتنم لە نیگافراوانی و باڵ قووڵی کەسێکی لەگەڵی دەدوێم سەریح دەبم، چەندێکی قسە گل بدەمەوە، بە لامەوە، دەبێتە تۆمەت گرتن لە سینە فەراحی و هۆش کراوەیی‌ی ئەو کەسەی دەیدوێنم... خولاسە زۆر بە ئەدەبانە تێم گەیاند کە ئەو بەیانییەی لە وشەی (مرتجل) قەڵس بوو لەوەدا حەقی نەبوو چونکە ئاشکرا بوو کە نیازم پاکە... هەڵبەت بە ڕەمز و هێما مەبەستم دەربڕی نەک پەنجە بۆ ئەو ڕۆژە ڕاکێشم...

لەو ڕۆژەوە بووینە برادەری ڕاستەکی بێفێڵ. پاش چەند ڕۆژێک هاتە لام لە مەجلیسی خدمە، گوتیشی بە تەما دەبم ناوناوە سەرم لێ بدەیت. شەوێکی ڕەمەزان چوومە لای میوانی زۆر بوون، لە موناسەبەدا گوتم، ئەو تیژڕۆیی‌یەی برا ئەفەریقایی‌یەکان دەیکەن لە بەرانبەر ڕۆژاوایی‌یەکان بێلزووم و نابەرژەوەندیشە، دەفتەری کۆن خوێندنەوە چاکەی لێ پەیدا نابێت... د. بەزاز گوتی، تەجرەبەی تاڵیان لەگەڵ ئیستیعمار هۆی ئەو توندوتیژییەیانە بە سەهلی ڕابوردوو لەبیر ناکەن. گوتم (أبو عامر! هذا تفسير للموقف وليس تبريرا) گوتی، هەندێ جار تەفسیر و تەبریر یەک دەگرنەوە. گوتم، لێرەدا یەک ناگرنەوە... د. بەزاز بێ ئەوەی بایی زەڕەیەک قسەکانمی پێ ناخۆش بێت لە شێوەی سەلماندن وسکت بوو... دواتر لەسەر داخوازی خۆی کاتێک دەچوومە لای، کەسی، غەیری من، لای نەبێت.

کەوتبووینە ساڵی ١٩٦٧، لە دانیشتنێکی مەحرەمانە باسی هەمە جۆرە بابەتمان دەکرد تا قسەمان گەییشتە سەرۆک جمال. من گوتم – ئێستاش دەڵێمەوە – سەرۆک جەمال لە لایەن (المعيه)ەوە چ سیاسییەکی نەگەییشتۆتێ، هەتا بڵێی زیرەک، خەتیب، بەرچاو، بە شەخسیەت... بەڵام هەتا بشڵێی بە خۆوە گلاوە، لە خۆدا ڕۆچووە. ئەگەر هەندێکی (ذاتيه)ی گۆڕابایە بە (موضوعيه) گەورەترین چاکەی بە وڵاتی خۆی و هەموو عەرەب دەگەیاند. لە میسالدا گوتم، مەلەوانان کە لە ئاو دەپەڕنەوە دوو جۆر پەڕینەوەیان هەیە، ئەوی لە خۆ ڕازییە وەکوو کەسانێکی بە مەلە لە مانش دەپەڕنەوە بە هێزی بازوو یەکسەر و ڕاستە و ڕاست نوختەی بەرانبەریان لەو بەری ڕووبار دەگرنە بەرچاو وەک ماسی بێخوارەکە و پێچەکە ئاوەکە دەبڕن. هەندێکی دیکە خۆ دەدەنە ئاوەکە و وردە وردە مەودای لێ دەدرنەوە هەتا دەگەنە کەناری ئەوبەری بە ماوەیەک لە خوار نوختەی بەرانبەریانەوە. هەرچی سەرۆک جەمالە بەرەو هەوراز مل لە لووزەوی ئاو دەنێت. بێگومان خۆی و عەرەبیش لەگەڵیدا ماندوو دەبن. د. بەزاز بێ ئەوەی دەنگ بکات قسەکانی ڕا لێ بوون. زۆری نەبرد شەڕی سینای ١٩٦٧ بەو جۆرە هەڵایسا کە دیتمان.

ئەم جیهانەی سێیەمی خۆمان بە جۆرێکی شەیدایانە عاشقی نامومکین و ناواقیعیەتە. لە خوێندنی سەرەتایی‌یەوە مەشقی پەرگیری و تیژڕۆیی و نەسەلماندن و لاساری دەکەین هەر بۆیەشە تێکۆشەرانمان تێکڕایان قارەمانی (تطرف – پەرگیری)ن و شەرم دەکەن واقیعی بن. حیسابی جەماوەر کە خەریکی کەسابەتە جودایە، هێندەش جودایە بە لای سریدا بۆتەوە. شەڕی ٥ی حوزێران بە تێشکانی عەرەب برایەوە. بێ ئەوەی عێراق یان هەر نەبێ گەلی عێراق هیچ گوناحێکی هەبووبێ لەو تێشکانە، حکومەتمان

بای دایەوە سەر ئەو خەڵقە، شتی لێ گران کردن و مەعاشی مەئموورانی داشکاند. مانگێکیان سەیرم کرد بە هەمووی ٩٠ دینار لە مەعاشم داشکاوە، گوتم، خزمینە چەند وەتەنیم و ئاگاشم لە خۆم نییە.

لەو سەروبەرەدا بوو ناجی تالیب و ڕەجەب عەبدولمەجید، لە ماڵی ناجی، وێنەی داخوازییەکیان نیشان دام کە لە لایەن ١٣ ئەفسەری گەورەوە ئیمزا کراوە دراوەتە سەرۆک کۆمار، عەبدورڕەحمان عارف (وەیا خەریک بوون بیدەنێ). یەکێک لەو داخوازییانە هەڵبژاردنێکی ئازاد بۆ دیاری کردنی نوێنەرانی میللەت و کۆتایی هێنان بە حوکمی عەسکەری و (فترة الانتقال). ساڵی ڕابوردوو کە ناجی تالیب سەرەک وەزیران بوو، ڕەجەب عەبدولمەجید وەزیری داخلیە و جێگری سەرەک وەزیران، لە ژوورەکەی وەزیری داخلیە بە ڕەجەبم گوت، بۆچی نایەن تەجرەبەیەک بکەن کە هەرگیز لە عێراق نەکراوە؟ گوتی، وەک چی؟ گوتم هەڵبژاردنێکی بێفێڵ... گوتی لەوانەیە (مشبوهین يندسون...) گوتم، تاکە یەک کەس لەوانەی سەر بە زەمانی مەلیکن وەیا لە خۆیان گوماناوین ناوێرن سەر دەرکەن. گریمان تێکڕایی ئەو نایبانە (خائن) بوون خۆ تۆ وەک قورئان بە پێغەمبەر دەڵێ (لست عليهم بمسيطر) میللەت کە ڕای لە خائینان بوو، چاوی دەرێ، با لێی موبارەک بێت... ئنجا کە داخوازییەکەیان نیشان دام پێم گوتنەوە، هەلی ئەم داخوازییە لە دەست خۆتاندا بوو دۆڕاندتان. وەک لەبیرمە ئەو داخوازییە لە لایەن ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر و ناجی و ڕەجەب و حردان و ئیسماعیل مستەفا و عەمماش، هەتا سێزدە کەسەوە ئیمزا کرابوو درایە سەرۆک کۆمار. هەر ئەو جووڵانەوەش بوو شکڵی تازەی وەرگرت و گۆڕا بە شۆڕشی حەڤدەی تەمووزی ١٩٦٨.

ساڵی ١٩٦٧ جارێ نوێ بوو وەفدێکی گەورە لە میسرەوە هاتە سەردانی حکومەتی عێراق بە دەمڕاستیی (زكريا محيي الدين). داوەتێکی شەوانە لەسەر شەرەفی وەفدەکە کرا لەو شوێنەی ئێستا پێی دەڵێن (قصر السلام). لە ساڵۆنێک دانیشتبووین کە زەکەریا بە خۆی و هەڤاڵەکانییەوە هاتنە ژوورێ. لەبەر دەرگاوە کەوتە مسافەحە لەگەڵ ئەو خەڵقە. (امين هويدي) کە ئەوسا وەزیر بوو پێشتر سەفیر بوو لە عێراق شناسایی‌ی هەبوو لەگەڵ عێراقییەکان. بە یەکتر ماچ کردن لەجیاتی تۆقە تێهەڵکشی کە گەییشتە لام زۆر بە گەرمی و دەنگی بەرز چاکوچۆنی کرد گوتم، هەتا گەییشتیە من ئەوەندەیان ماچ کردیت تامیان لێ بریت. لەو سەفەرەیاندا بوو سەرەک نووسەری (الجمهورية)ی قاهیرە سامی داود (وەک ناویم لەبیر بێ) پێمی گوت کە دانیشتنە دوور و درێژەکەی ڕۆژی ١٩٦٦/٧/١٧ی بە تەفسیل لە (الجمهورية) بڵاوکردۆتەوە. وەعدی دا نوسخەیەکم بۆ بنێرێ بەڵام هیچم نەگەییشتێ، دواتریش مەرگ پێچایەوە، بە داخەوە.

زەکەریا موحیەددین خزمی خالید موحیەددینی بەرەی چەپ و لە بنەماڵەیەکی کوردن بەڵام زەکەریا بە لای ناوەڕاستدا بوو، کمێکیش لە دیوی جغزی ڕاستدا، سەرۆک جەمال هێنای بە سەرەک وەزیران بەڵکوو تیژایی ناکۆکییەکەی میسر و ئەمەریکا کەم بێتەوە، وەهاش چاوەنۆڕ دەکرا پارەدارانی ئەمەریکا هەلەکە بقۆزنەوە و هەندێ گرێی ئابووریی میسر بکەنەوە کەچی مەرجی وەهایان دانا بۆ خستنە ئیشی پارەیان لە میسر گەلێک قورستر بوو لە چاو هی وڵاتی دیکە، بەمەشدا تەجرەبەی زەکەریا موحیەددین بێسوود پووچایەوە.

هەر لەو ساڵانەدا جارێکیان لە ماڵی زەیدی ئەحمەد ئەفەندی کە باسی سیاسەتی جیهانی کرا، گوتم ئەمەریکا لە سیاسەت پیادەیە – وشەیەکی قورسترم بەکارهێنا – هەندێک لە دانیشتوان گوتیان، چۆن وەها بە ڕەهایی دەوڵەتێکی هەرە گەورەی جیهان بە نەفام حیساب دەکەیت؟ هەتا نۆرەی قسەم پێگەییشتەوە نەختێکی پێ چوو ئنجا گوتم، بەر لە من (دین ئەچیسن) کۆنە وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمەریکا لە کتێبێکیدا دەڵێ: موشکیلەی ڕۆژاوا ئەوەیە بەریتانیا شارەزایە و هێزی نییە، ئەمەریکاش هێزی هەیە و نەشارەزایە.

من لە وتووێژدا ئەم لایەنەم لەگەڵ سەفیری ئەمەریکا مستر سترۆنگ دەربڕیبوو. مستر سترۆنگ خۆی زۆر قووڵ نەبوو بەڵام موستەشارەکەیان (لێک لاند) پیاوێکی زیرەک بوو دەیسەلماند کە خارجیەی ئەمەریکا بێباکە و زۆر شت بە هەند هەڵناگرێ... دەیگوت نازام چۆن (اهتمام)ی خارجیە بۆ هەندێ پرسیاری سەر بە کورد ڕاکێشم لە عەرەبیەکەی وشەی (اهتمام)ی بۆ نەهات دەیگوت (اتهام) و دەیزانی ڕاست نییە بە ئینگلیزی گوتی how can I make them interested هەر تێبینی ئەوتۆیشە لە کتێبەکەی Game of nations دا بەدەر دەداتەوە لە لووت بەرزیی بەرپرسە زلەکانی خارجیەی ئەمەریکا.

لەو دەربڕینانەی من، بەهۆی تێگەییشتوویی (لێک لاند)ەوە، ئاکامێکی بچووک پەیدا بوو کە ئەمەریکا پێنج زەمالەتی بە کوردی چەکدار دا بەڵام کەسی پێوە نەچوو بۆ خوێندن، ئەم حیکایەتانەش هی پێش حوزێرانی شەست و حەفتە چونکە دواتر پێوەندی سیاسی عێراق و ئەمەریکا پچڕا، میسریش پێوەندی پێ کردەوە ئێمە هەر ماین هەتا هەشتاکان...

ڕۆژی پێنجی حوزێرانی ١٩٦٧ لە کۆبوونەوەی مەجلیسی خدمەدا بووین کە دەنگوباسی ڕەوی ئیسرائیل بۆ سەر دەوڵەتەکانی جیرانی خۆی، میسر و سووریە و ئوردون، بڵاو بۆوە. سەرۆکی مەجلیس (مشکور أبو طبيخ) و ئەندامەکان د. ناجی مەعرووف و فەرید عەلی غالب و من و ناجی عیسی خەڵەف، هەر پێنجمان یەک ڕا بووین لەوەدا کە سەرەنجامی ئەو دەوڵەتانە تاریکە چونکە هیچیان خۆیان تەیار نەکردبوو بۆ شەڕ مەگەر لە لایەنی خوتبە و قسەی گەرموگوڕەوە... لە ڕۆژان زووتر دەرچووم بەرەو نیقابەی محامیان. لای فایق سامەرائی، کە ئەوسا نەقیب بوو، بەینێک دانیشتم، محامییەکان پەیتا پەیتا خەبەری تێشکانی فڕۆکەکانی جوولەکەیان لە ڕادیۆی قاهیرەوە وەردەگرت تا گەیاندیە دەوری ٣٠٠ فڕۆکە. من ئەوەندەم گوت، ڕەنگە ڕۆژی وەها کەوتنی تەیارەیەک لە چەند لایەکەوە بدیترێت و خەبەری بە حکومەت ڕابگەیەندرێت ئیتر یەک بە چوار و پێنج لە قەڵەم بدرێت دەنا سێ سەد فڕۆکە بەو چەند سەعاتە ناخسترێت. کەس ئامادە نەبوو قسەکەم بسەلمێنێ... دواتر زانیمان نەک ٣٠٠ بگرە ٣ فڕۆکەش نەکەوتبوو چونکە لە پێش هەموو شتێک هەرچی فڕۆکەی میسر بوو سووتێندرابوو ئیتر خۆ مامر نییە بە دندووک شەڕ بکات... لە سەردانەکەی ساڵی ١٩٦٤ کە لە میسرمان کرد، من، موشیر عەبدولحەکیم عامرم لە ماڵی سەرۆک جەمال دیت. ماڵم حەقە قسەخۆش و نوکتەباز و پیاوی کەیف و بەزم بوو، بەڵام هەرچی گیانی جەنگاوەری هەبوو تێیدا نەبوو. مشیر عامر یەکێک بوو لە دوو قوماندانی هەرە هەرە تێشکاوی مێژووی جەنگ کە دەشێ بڵێین لە دەمی جەنگدا نەبوونیان چاکتر بوو بۆ سپایان لە بوونیان، ئەوی دیکەیان

مارشاڵ بۆدێینی قوماندانی مەیدانی ئۆکرانیا و پۆڵۆنیای شەڕی نێوان ڕووسیا و ئەڵمانیا بوو لە ساڵی ١٩٤١. ئەوەی لە سینا ڕووی داو ناویان لێ نا (نکسە) ئەگەر پێی گوترابایە (هزیمە منکرە)ش هەر بە مەدح حیساب دەکرا چونکە هیچ ناوێک بە خۆیەوە ناگرێت بایی ئەو هەموو بێفەڕیەی (قیادە) بکات...

لە عێراق دەردە کوشندەکەی خۆفشەهەڵێنان وەهای کرد سەرۆک کۆمار لە بەرێ کردنی سپای یاریدەدەر بۆ شەڕی حوزێران، بە گیانی یەکێکی بچێتە ڕاوەپۆڕ دنیای تێگەیاند، کوڕینە ئەوا هاتم خۆتان بگرن... لە نیوەی ڕێگە، سپای بێ سایەبانی هێزی ئاسمانی، بوو بە باشترین نیشانە بۆ فڕۆکەی دوژمن. پەحا کە ساواین و بە خۆمان نازانین. ئەرێ خوێنەری ئازیز، چ دەبوو بابایەکی سەرۆک کۆماری عەسکەری بایی هۆشی ڕاوکەری سوێسکە و کەو خۆپارێزی کردبایە لە گەردەن هەڵکێشان و نەڕەنەڕ!! لە نووسینی (محمد حسنین هیکل)م خوێندۆتەوە دەڵێ ئیسرائیل سێ ڕۆژ پێش هجووم هەرچی لاسلکییەکی هەیبوو ڕایگرت و خەبەری بە نامە دەنارد بۆ ئەو شوێنی پێویست، نەکا شیفرەی لاسلکییەکەی بخوێندرێتەوە. ڕۆژی هجوومیش هەرچی لاسلکیەکی هەیبوو خستیە گەڕ بۆ شێواندنی جیهازی بێتەلی دوژمنەکانی. بێگومان بەرپرسی خۆماڵی بە سێ ڕۆژ خامۆش بوون شەق دەبات، حەیف نییە وەکوو عەلیشیش لەسەر شانۆ چەتر لێ نەدات؟

لە ماوەی دوو ساڵ و مانگێک کە کەوتە نێوان ١٩٦٥/٥/١٤، ڕۆژی هاتنم بۆ بەغدا، و ١٩٦٧/٦/٥ کۆمەڵێک ڕووداوی گرنگ ڕوویان دا، پێنج وەزارەت کەوتن، هی تاهیر یەحیا و عارف عەبدوڕڕەزاق و د. بەزاز و ناجی تالیب و عەبدوڕڕەحمان عارف. سەرۆکێکی کۆمار بە هەواوە سووتا. شەڕ لە کوردستان دەستی پێ کردەوە. ئاشتی پەیدا بۆوە. عارف عەبدوڕڕەزاق دوو جاران دەستی دایە ئینقیلاب و سەرنەکەوت. شەڕی سینا هەڵایسا و لە شەش ڕۆژاندا ئاوەڕۆی چارەنووسی ناوچەکەی گۆڕی. ئەندامانی مەکتەبی سیاسی لەگەڵ ئەو حیزبیانەی دۆستیان بوون هاتنە سنووری دەسەڵاتی حکومەت... سێ دۆستی پژدەریم کۆچی دوایییان کرد، بابەکراغای سەلیماغا و باپیراغای بابەکری مەحموداغا و بایزی بابەکری سەلیماغا (ئەم ڕووداوانە بۆ خۆم بە سۆز بوون، پێوەندیان بە سیاسەتەوە نەبوو).

بایزی بابەکری سەلیماغا دووچاری قەدەرێک بوو، کێشایەوە نەساغییەکی کە لێی ڕزگار نەبوو. لە ١٩٦٦ هێنرایە بەغدا، لە خەستەخانە بوو، لەگەڵ کاکە حسێنی خانەقا بەیەکەوە چووینە لای. بایزاغا گەییشتبووە قۆناغی هەرە دوایی ژیانی، لە هۆش دەچوو بە هۆش دەهاتەوە کەچی لەو گیانەلاوەدا مەردایەتی و جوامێریی خۆی لە دەست نەدا کە بە هۆش هاتەوە کاکەحسێنی دیت گوتی، کاکە حسێن، کاکە حەمەی پشتی هەموانی شکاند... تومەز لەوەتەی ١٩٦٣ کە کاکە حەمە لە گەڕانەوەی بۆ ڕانیە تەیارەکەی کەوت و تێداچوو، بایزاغا کاکە حسێنی نەدیتبوو سەرەخۆشیی لێ بکات، ئیتر بەر لە مردنی خۆی بە یەک دوو سەعات ئەو سەرەخۆشییەی وەها قارەمانانەی لێکرد. لەو تەرزە هەڵوەستەدا پیاوەتی دەردەکەوێت. هەرگیز نەمدیت ئەم بایزاغایە عەسەبی ببێت. ئەوپەڕی دڵگەرمی کردبێت ئەوەبوو دەیگوت، پیاوی چاک بە، با وەها و وەها بکەین نەک وەک تۆ دەڵێی. باپیری بابەکری مەحموداغا دۆستێکی بێفێڵ بوو، متمانەی پێ دەکرا و زۆر شتیشی لە دەست دەهات، کوردی گوتەنی مرۆیەکی بە زیپک بوو، دیوەخانێکی عومدەی هەبوو لە دێی نوورەددین کە پژدەری پێ هەڵدەدرێتەوە، تا ئەگەر گوتت نوورەددینی

وەک ئەوەیە گوتبێتت پژدەری.

ساڵی ١٩٦٨ داهات. حکومەتمان زێدە لە هەموو وڵاتی عەرەب بەردەوام بوو لەسەر (تقشف) و لە مەعاش بڕین. گرنەی عەجایبمان دادەگرت لە سیاسەت و ئابووری، لە نموونەدا دەڵێم مادەیەکی پەینی دەسکرد هەبوو لە ئەمەریکاوە دەهات کیلۆی بە ٢,٥ دینار بوو کە پێوەندیمان بە ئەمەریکاوە بڕی ئەو مادەیەشمان ئافەرۆز کرد بەڵام هەمان مادەی ئەمەریکاییمان (وابزانم) لە هۆڵەندە دەکڕیەوە بە هەشت دینار کۆڵێکیش کەیفمان بە خۆمان دەهات. دانیشتن چەند خۆشە بەرانبەر چاوی لەیلایێ!! خۆگێل کردنیش چەندە بەتامە لەسەر حیسابی خەزێنەی دەوڵەت!! لە یەکی شوباتی ١٩٦٨ کامل چادرچی کۆچی دوایی کرد. لە یازدەی شوبات سەمەدی حاجی محەمەدی بەننای برادەرم ئۆغری کرد. لەو ساڵانەدا بە جەژنە پیرۆزانە لەگەڵ ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر یەکدیمان بەسەر دەکردەوە هەرچەند یەکتریشمان نەدەدیت مەگەر لە موناسەبەی پێشوازی کردن لە مێوانان... جارێکیان لە سەفەردا بووم، کە گەڕامەوە گوتیان بە تەلەفۆن داوای ئەدرەسمی کردبوو تاکوو کارتی جەژنانەم بۆ بنێرێ، کارتەکەشی گەییشت. ئەم پێوەندییەی موجامەلەی ڕووت لە ڕۆژی ١٩٦٨/٧/٢٢ ڕەنگی دایەوە وەک کە نەختێکی دیکە بۆت باس دەکەم.

بێ ئەوەی کوچە و بازاڕ هەست بکات، لە ژێر پەردەوە هەوڵ و تەقەڵلای مەیلە و ئاشکرا و بێوچانیش هەبوو بۆ گۆڕینی باری سیاسی. ڕیوایەت زۆرن لە بارەی جۆری هەوڵدان بۆ بە لاوەنانی حکومەتی سەرۆک عەبدوڕڕەحمان عارف. ژمارەیەکی بەرچاو لە زاپتە گەورەکان و ئەوانەی لە چواردەی تەمووزەوە خەریکی سیاسەت بوون بە نیازی جۆراوجۆرەوە حەزیان لە گۆڕین دەکرد. تێیاندا هەبوو دەیانویست ئینقیلابێکی سپی بکرێت و ژیانی ئاسایی (مەدەنی) بگەڕێتەوە، جەیشیش بە زاپتەکانیەوە بۆ ئۆردووگایان بچنەوە و واز لە سیاسەت بهێنن بۆ ئەفەندییان. وەک بیستوومە لە کەسانێکی بەشداری ئەو هەوڵە بوون، گەلێک لایەن بە ڕواڵەت ئەو ئامانجەیان پەسەند کردووە بەڵام سیناریۆیەکی نهێنیتریان لە دەستدا بووە. هەتا ئێستا بە چاکی و ڕەوانی باسی ئەو گۆڕانە نەکراوە وەک بشزانم جارێ ماویەتی بۆ ئەو ڕۆژەی نهێنیەکانی پلان و پرۆژەی لادانی (عارف) بخرێتە بەر ڕووناکاییەوە. لە دۆستانی تاهیر یەحیام بیستووە، عەبدوڕڕەحمان عارف بێ ئاگا نەبووە لە کەین و بەینی ئەو هەوڵە تا ئەوەی تاهیر یەحیا خۆی ویستوویەتی بە جووڵەی بهێنێ بۆ بەرهەڵستی لێ کردنی، ئەو نەیسەلماندووە. گۆیا کەسانێک بە تاهیر یەحیایان گوتبێت کە ئەو نابزوێت تۆ خۆت بەلاوەی بنێ، ئەویش گوتبێتی سوێند خۆرم لەسەر هێندێ کە خیانەت لەو ماڵە ناکەم. ئەمانەم بیستووە و هی دیکەش کە ناشێ لێی بدوێم، بەڵام دواڕۆژ، کە هێز و پێزی بە زانینی چەند و چۆنی گۆڕانەکەوە نەهێشت، پەردەی لەسەر هەڵدەگرێت.

گۆڕانی باری سیاسی لە ١٩٦٨/٧/١٧ بە بەیانی ژمارە یەکی شۆڕش بڵاوکرایەوە، ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر بوو بە سەرۆک کۆمار، عەبدورڕەزاق نایف سەرەک وەزیران، ئیبراهیم داوود (ئەگەر هەڵەم لە ناوی نەکردبێت) وەزیری بەرگری (دفاع)، ناسرِ ئەلحانی وەزیری دەرەوە... سێزدە ڕۆژی بەسەردا تێپەڕی دوایی بەعس وەزارەتێکی نوێی دانا... نایف و ئیبراهیم و ناسرِ ئەلحانی و چی سەر بە ئەوان بوون وەلا نران... ئەمیان بوو بە شۆڕشی ٣٠ی تەمووز.

ڕۆژی ٢٢ی تەمووز پێنج ڕۆژ دوای بەرپابوونی شۆڕشی ١٧ی تەمووز، جومعە بوو، پاڵم لێ دابۆوە، بە بیرمدا هات بۆ دەفعی گلەیی داوای موقابەلەیەکی سەرۆک کۆمار بکەم، دەمزانی لەو سەرقاڵییەی پاش شۆڕش هەر مومکین نییە داخوازییەکەی پێ بگات. لەگەڵ (استعلامات)ی کۆشکی کۆمار قسەم کرد و ناوی خۆم دا بە ژمارەی تەلەفۆنەوە... چارەکێکی نەبرد وەڵامی دامەوە، گوتی، هەر ئێستا سەرۆک چاوەڕوانت دەکات. خێرا خۆم هێنایە سەر باری ئەفەندیایەتی و ڕیشی پیریم تاشی... سەرۆک زۆری بەخێرهێنام گوتی، ئەمڕۆکە لە تۆ و ناجی تاڵیب بەولاوە کەسم وەرنەگرتووە. قسەمان لە سنووری مجامەلەدا بوو.

دواتر، پاش یەک دوو ساڵ بگرە پتریش، بیستمەوە کە ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر بوو بە سەرۆک، بۆ دانانی وەزیری کورد کە پێوەندی بە بزووتنەوەی نیشتیمانیی کوردەوە هەبێت، تەلەفۆنی کردبوو لەگەڵ ئەندامێکی دەسەڵاتداری مەکتەبی سیاسی پارتی لە بارەی بانگهێشتنی منەوە بۆ وەزارەت. ئەو ئەندامە گوتبووی، مەسعوود محەمەد لە فەرمانی سەرۆکی چەکداران دەرناچێت. سەد جاران ماڵی بە خانەی خوا بێت کە منی لەم سەرێشەیە ڕزگار کرد، هەرچەند ئەو مەبەستی ڕزگار کردن نەبوو، دەشیزانی هەرچی پێوەندی هەیە لە نێوان من و ئەو لایەنەدا نەماوە، بە خەیاڵی خۆی (وەک من بۆی دەچم) تۆڵەی گوتارەکانی ساڵی ١٩٦٠ی لێ دەکردمەوە، کەچی لە ڕواڵەتدا هەق و حسێبی کۆن سڕابۆوە.

مەجلیسی خدمە لە لایەن ڕاپەڕاندنی بڕیارەکانی سەر بە دامەزراندن و (غبن) و هەندێ باری تەرفیعەوە، بۆ ماوەیەک، هەڵوەستێکی تایبەت بە خۆی هەبوو کە بریتی بوو لە بەراورد کردنی حوکمی ئەو قانوونانەی دەستیان لێ نەدراوە لەگەڵ حوکمی هەندێ بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش کە لەگەڵ قانوونەکاندا نە دەگونجا. لە سەرەتاوە بڕیاری ئەنجومەن... ئەوەبوو کە هەر فەرمانێکی دەری بکات و لەگەڵ قانوون جووت بێت بە قانوون دادەندرێت.

مەجلیسی خدمە فەرمانێکی ڕەت کردەوە و قسەکەشی ڕۆیی. جارێکیان نوسخەی بڕیارێکی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی... مان لە وەزارەتی مالییەوە بۆ هات بە بەرزکردنەوەی مانگانەی کابرایەک لە سی دینارەوە بۆ حەفتا دینار. ئێمە واتە «مجلس الخدمة» لە «مالية» مان پرسی ئایا ئەمە تەرفیعە یاخود حەفتا دینارەکە مانگانەی تایبەت بەو کابرایەیە، ئەگەر تەرفیع بێت ئەوسا تەرفیعی بۆ سەد دینار تەنها پێنج ساڵ خزمەتی پێ دەوێت، ئەگەر «راتب اسمي» بێت دەبێ زەمانێک ڕاوەستێت بایی ئەوە بکات بە

ئاسایی بگاتە سیوشەش، پەنجا، حەفتا ئینجا پێنج سالانیش ڕاوەستێ بۆ مانگانەی سەد دینار. مالییە لە ئەنجومەنی سەرکردایەتی... ی پرسی چ وەلامێکی مەجلسی خدمە بدرێتەوە. ئەنجومەنی سەرکردایەتی... ش لە مالییەی پرسییەوە، ئێوە دەلێن چی؟ بە ئیزنی ئەنجومەنی سەرکردایەتی... ئەم نوکتەیە دەگێڕمەوە کە لە دەمی خوێندنەوەی نامەی وەزارەتی مالیە بۆ گروپی دەستەی مەجلیسی خدمەم گێڕایەوە، گوتم: کابرایەکی ناو شاخ و داخی ناوچەی ورتێ لە خۆشناوەتی بە ڕێگاوە بوو تووشی ڕێبوارێکی جوولەکە بوو، یەخەی جووی گرت کە دەبێ مسلمان بێت، جوولەکەش تکا و ڕجای کرد کە وازی لێ بهێنێ، بێ سوود بوو... جووەکە ناچار بوو گوتی: ئینالیللا چ بلێم پێی ببمە مسلمان؟ کابرای خۆشناو گوتی: وەلّلا ئەزیش نازانم!!

ئەم پرس و وەلامە کەوتە ڕۆژێک کە ئەنجومەنی سەرکردایەتی... بڕیارێکی دیکەی دەرچواندبوو هەموو فەرمانەکانی بە قانوون لە قەلەم دەدات، بۆیە بوو مەجلسی خدمە هەر لە لایەن چۆنیەتیی تەرفیعی کابرای پرسی بۆ سەد دینار. عەگید سددیق لە «سیاحة» موەزەف بوو بە حەفتا دینار مانگانە. لە داخلیەوە، کە ئەوسا صالح مهدي عماش وەزیری بوو، نوسخەی بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی... مان بۆ هات بە گوێزانەوەی عەگید بۆ داخلیە بە وەزیفەی قایمقام و هەمان حەفتا دینار مانگانە، لە ئاست ناوی مجلس خدمە کە لیستەی ئەو دایەرانەی وینەی بڕیارەکەیان بۆ دەچێت، نووسرابوو «لاصدار القرار علی ضوء ماتقدم...». ئێمە نامەی ڕەسمیمان نووسی بۆ داخلیە کە مجلس خدمە خۆی تەعیینەکە دەکات و مانگانەش دیار دەخات نەک پێڕەوی شتی حازر بەدەست (مصادقة) دەکات.

خێرا وەلام هاتەوە لە داخلیە، کە خۆتان چی دەکەن بە پێی قانوون لە سەلاحیەتی خۆتاندایە. کە خزمەتی عەگید لێک درایەوە بایی ٥٦ دینار مەعاشە چونکە خزمەتی «سیاحة...» کە دایەرەیەکی نیوە ڕەسمییە ناچێتەوە سەر کۆنە خزمەتەکەی کە مامۆستای قوتابخانە بووە. عەگید کە ناسیاو و برادەری حەپسخانەی ١٩٦٣م بوو هاتە لام گوتی چار چییە من زەرەر دەکەم. پێم گوت لە لای ئێمە چارت نییە بەلام ئایا دۆستت لە ئەنجومەنی سەرکردایەتی... هەیە؟ گوتی هەمە. گوتم هەر ئێستا وەها دەکەم خزمەتی «صافی» وەزیفەت و ئەو مودەتانەی کە تەرفیعت دواخراوە و ئەو بەینەی کە لە «سیاحة» بوویت بۆت لێک بدرێتەوە، لە ژێریشیەوە دەنووسم دەشێ ئەنجومەنی سەرکردایەتی... تێکڕایی ئەو مودەتانە بە (خدمە) حیساب بکات. کە خزمەتەکەی وەها لێک درایەوە حەقی سەد دیناری هەبوو. ئەو مسوەدە کاغەزەی وەرگرت و دوای چەند ڕۆژێک فەرمانی ئەنجومەن هات بە دیارکردنی مانگانەی عەگید بە سەد دینار.

ئەندامێکی مەجلیسی خدمە د. ناجی مەعرووف کە سێ سالەی ئەندامەتییەکەی بەسەر چوو، بۆی نوێ نەکرایەوە، (نعمان بکر التکریتي) هاتە شوێنی. ئەم مرۆیە هەتا بلێی مەرد و بە وەفا و ڕاستگۆ بوو. بەر لە پتر لە بیست سال (مدیر معارف)ی هەولێر بوو، دۆست و ناسیاوی لە کوردان زۆر هەبوون، لەگەل من بە زوویی بووە برادەر. هەتا لە مەجلیس خدمە بووم هەموو نیوەڕۆیان منی دەگەیاندەوە مالەکەم. خواش بۆ منی ڕێک خست لە چاکەی ئەودا چەندێکی ماستی کوردەواریم بۆ دەهات بەشی ئەوم بە تێری بۆ جودا دەکردەوە. دەیگوت لە هەموو خواردنێکم پێ خۆشترە، چەندیشم پێ خۆش بوو کە بێپەروا داوای

دەکرد کە ئەگەر پڕی ژێر ئێستیکانیش بێت پشکی خۆی دەوێت. هەڵبەت پیاوەتیەکەی ئەو لە ماستەکەی من گەلێک بەولاوەتر بوو، بەلاّم دلّدانەوەیەکی بچووکی تێدا بوو. قسەیەکیش بۆ دز بکەین (کە خۆمم)، لە ماوەی هەژدە ساڵدا کە بەسەر پێوەندی نەمانم بە مەجلیسی خدمەوە تێپەڕیوە من بەردەوامم لەسەر کارەکەی خۆم و هەر قەرزداریشم...‹٧١›

ئەندامێکی دیکەمان (فرید علي غالب) تەقاعود کرا، لیوا (طة الشیخلي) مدیری شورتەی عام لە جێگەی دامەزرا. ئەمیشیان مرۆیەکی زۆر بە حورمەت بوو، شەهادەی حقوقی وەرگرتبوو حەزی لە ژیانی مەدەنی پتر دەکرد تا خزمەتی چەکدار، دەمێکیش بوو شناساییم لەگەڵی هەبوو. بە هاتنی ئەو دوو ئەندامە نوێیە هیچ باری تەبایی و هاریکاری و گەشەی دانیشتنەکانمان و شێوازی ئیشمان دانەلەنگا، بگرە لە بارتریش بوو.

ساڵی ١٩٦٨مان گەیاندە کژی بارانەی پاییز، ڕەمەزانیش ڕووی لێ نایین. من بە ڕۆژووان ئازام و تاقەتم پێ کەم ناکات، سەیریش لەوەدایە هەتا بە ساڵیشدا دەچووم خۆ گرتنم بۆ ڕۆژووان زیادی دەکرد. لە ١٩٨٥ تێکڕایی ڕۆژووەکانم بە هی ڕەمەزانەوە گەییشتە ٢٠١ ڕۆژ. لەو سەرەتایانەی ڕەمەزاندا لە کۆیە خەبەر هات کە هەندێک لە چەکهەڵگرانی حکومەتی بە بۆنەی کارەساتێکەوە کە لە بەهاری تێپەڕیودا برینی خستبووە دڵیانەوە خەڵکی بێگوناهیان تەنگەتاو دەکرد. بە ڕێکەوت ئەم قسەیەم لای نعمان تکریتی درکاند، گوتی ئەگەر حەز بکەیت دەچینە لای حەمماد شەهاب ئەندامی ئەوسای ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش و مەسەلەی تێبگەیەنە. حەمماد شەهاب کوڕە خاڵی یان کوڕە پووری نعمان تکریتی بوو، خولاسە خاڵۆزا و پوورزای یەکدی بوون. ڕایەکەم پەسەند کرد.

سبەی پاش دەوامی ئەنجومەن هەردووکمان چووینە لای حەمماد لە وەزارەتی دیفاع کە ئەو دایەرەکەی لەوێ بوو بە وەزیفەی (قائد موقع بغداد). چەندێکی خەیاڵ بکەیت بە خێری هێنایین و لە حەد بەدەر موجامەلەی لەگەڵ کردم (مانقبل هالعزله منک... مقامک محفوظ...) و چەندین شتێکی دیکەی بەولای ئەم جۆرە قسانەشی کرد. پێم گوت (أبو رعد) من هاتووم بۆ ڕجایەک و هیچی دیکەم لە خەیاڵدا نییە... بە زەحمەت ڕووی قسانم پێ وەرگێڕایە سەر ڕجایەکەم. کە تێم گەیاند یەکسەر داوای کرد قائد فرقەی دووی کەرکووکی بە تەلەفۆن بۆ وەربگرن. ئینجا گوتی، هەر ئێستا تەیارەیەکت بۆ پەیدا دەکەم بتباتە کەرکووک، لەگەڵ قائد فرقە بە کۆپتەر بڕۆن بۆ کۆیێ، هەرچی ئارەزۆتە ئەوە دەکرێ. گوتم لەگەڵ سپاسم، بە من ناکرێ سەفەری ئەوتۆیی بکەم... هەرچی هەیە قائد دەتوانی بیکات... خولاسە خۆم لەم عەنقەرەیە دزیەوە. چەند سەیرە من و قائد فرقە بە کۆپتەر لە حامیەی کۆیە دابەزین بۆ چارەسەرکردنی نالەبارییەکی کۆمەڵەیەکی چەکداری حکومەتی دەیکەن، وەک عادل ئیمام گوتی، (دی تبقی انتیکه!!).

لەو قسانە بووینەوە و قائد فرقەیان بۆ وەرگرت کە ئەوسا مایکرۆیڤ پەیدا نەبووبوو. بە شێوەیەکی (قطعي) تێی گەیاند کە ڕێی چ کەسێک نەدرێ دەست درێژی لە خەڵق بکات... ئینجا بای دایەوە سەر مەسەلەی هەرای کوردان. گوتی فلان! ئێمە لە ڕاستی و بیروباوەڕی بەرژەوەند ئامێزت دڵنیایین. من بە ناوی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشەوە دەڵێم، کاغەزێکی سپی دەهێنین هەر پێنج ئەندامی سەرکردایەتی لە ژێرەوە ئیمزای دەکەین تۆ بە حقوقی کوردی پڕ بکەوە و بیبە لای کوردان و ئەوانی پێ

ڕازی بکە و هەرا نەمێنێ.

حەمماد بە هەموو دڵیەوە قسەی دەکرد. من لە قووڵترەوە سەیری دیمەنێکم دەکرد کە حەفت ساڵ بەسەر تەقینەوەیدا تێپەڕیوە و شریتەی بە زۆر لایاندا ڕاهێشتووە، ئنجا منێکی پێوەندیم بە دڵ و دەروونی خۆم نەبێت بە کەسەوە و بە هیچ لایەنێکەوە نەهێشتبێت و بەتەماش نەبم فێڵ و درۆ لەگەڵ کەسدا بکەم، چۆن دەشێ بچمە ژێر باری کێشەیەکی کە لەوانەیە لە هەر هەنگاوێکدا چەند درۆی تێدا بکرێت و چەند دەستی لاوەکیی بۆ بێت و چەند تەپکەی خۆماڵیی لە هەردوو لاوە بۆ ساز بدرێت؟ بە هەموو توانامەوە ویستم لەو تەکلیفە خۆم بدزمەوە. چەندی کردم فایدەی نەبوو، گوتی لە (قەسری جمهووری) کۆبوونەوەیەک دەکەین. سبەی ئێوارە دوای فتار ئۆتۆمۆبیلی تایبەت بە خۆی هەنارد بە دوامدا، چوومە قەسر... بەیەکەوە سەرکەوتین لە کۆریدۆرێک سەرۆک کۆمار پێمان گەییشت، تۆ خۆش و من خۆشێکی لەگەڵدا کردم... کە چووین بۆ ژوورەکەی حەمماد دیتم (عبداللة سلوم السامرائي) چاوەنۆڕم دەکات... (دواتر عەبدوڵڵا پێی گوتم، لە ناکاو پێم گوترا کە بێم بۆ وتووێژ کردن لەگەڵت هیچم حازر نەکردبوو).

لەگەڵ ئەو و سەعدوون غێدان چەند ڕۆژێک دیدەنی و هاتوچۆی بێسوودمان کرد، تێیدا سەغڵەت بووم... چەندێ لە ئۆتۆمۆبیلی حەممادا بە لای عەسکەرانەوە ڕەت دەبووم سونگی تاق دەوەستان تومەز وەکوو کەوای مەلا، سلاویان بۆ ئۆتۆمۆبیلەکە دەکرد... سەعدوون گوتی من و تۆ زووتر یەکترمان دیتوە. من بە بیرم نەدەهات کەی و چۆن و لە کوێ، بەڵام نەشمدەگوت لەبیرم نەماوە، هەتا خۆی گوتی هاوینی ١٩٦٤ کە چووینە ئاهەنگی ٢٢ی یۆلیۆ لە قاهیرە من زاپت بووم لەگەڵتان بووم.

هەروەک لە پڕ ئەم پێوەندییە دەستی پێ کرد هەروەها لە پڕ بڕایەوە. ئەوسا نەمزانی ئەم ڕەحمەتە لە کوێوە بۆم هات، مەبەست ڕەحمەتی بڕانی پێوەندییەکەیە. دوای یەک دوو ساڵ لە عەبدوڵڵا سەلووم سامەڕائیم پرسی چی بوو وەها لە ناکاو خامۆشی کردن؟ گوتی چەپییەکان بوون بە ئاڵقەی پێوەندی، حیزبیش ئەوانی مسۆگەرتر زانی... ڕاستییەکەشی هەروەها بوو چ لە رووی دەسەڵاتەوە بێت و چ لە رووی پشتبەستن بێت بە هەوڵەکەی ئاشتی نانەوە چونکە تاکێک لە کوێ و حیزبێک لە کوێ کە ئینتەرناشناڵ دۆستی بێت!

من ئەم مەسەلەیەم لای هەندێ برادەر باس کرد و گوتم کاغەزی سپی ئیمزاکردن لە ناو توێژی قساندا بوو... گوتیان بۆچی قبووڵت نەکرد؟ گوتم سیاسەت بە بەریەوە هەیە<٧٢>. لەو ساڵانەدا مەکتەبی سیاسی ڕێی پێ درا ڕۆژنامەی (النور) دەربچوێنێت وردە وردەش پەرە بە چالاکییەکانی بستێنێت...

بێ ئەوەی ڕۆژ و مانگی بزانم دیدەنیەکم لە (ناظم گزار) ی مدیر ئەمن عامی مەشوور بۆ رێک خرا... من نە نازمم دیتبوو نە هیچ بە خەیاڵیشمدا دەهات ببینم، ڕەنگە لە ساڵی ١٩٦٩ بووبێت کە وەها پەسەند کرا بۆ بەرژەوەندی کەسانێکی تووشی تەنگانە دەبن بچمە لای نازم کە خۆیشی دەربیرییبوو حەز بە دیتنم دەکات. پێشنیازەکە لە دۆستی خۆیەوە بوو کە منیش ئەو دۆستەیم دەناسی. پاش مەغریبێک لەگەڵ ئەو دۆستەی چووینە لای. بەینێکی مەیلەو درێژ بە قسانەوە خەریک بووین. لە پێشەوە بە موجامەلە وەیا بە مەبەست گوتی «بعد مانقبل منک هذا الاعتزال لازم تکون بالطلیعه...» لەبیرم نەماوە دەقی

قسەکانم چی بووە، بەڵام هەر ئەوە بووە کەوا (بێ نیازی توورە کردنی و بێ جوابی سەلبی) هەموو دڵسۆزێک ئامادەی خزمەتە لەو مەیدانەی تێیدا مەعلانە... وەها رێک کەوت لە ئاست قسەیەکی نوکتە ئامێزی مندا گرژییەوە، گرژینەوەکەشی بوو بە دوو جار، برادەرەکەی کە لەگەڵمدا بوو، گوتی، رەنگە ئەمە یەکەم جار بێ لەگەڵ مێوان گرژیبێتەوە... بە هەر حاڵ چی دیکەی بە دوادا نەهات و نەمدیتەوە و لێم نەبیستەوە...

لە کۆتاییی ١٩٦٩ سێ ساڵەی ئەندامەتیم لە مەجلیس خدمە بەسەر دەچوو، دەبوو لە لایەن وەزیری مالییەوە تەرشیح بکرێم بۆ نوێ بوونەوەی ئەندامەتیم ئنجا ئەنجومەنی سەرکردایەتی... موافەقە بکات و مەرسوومی بۆ دەربچێت. ڕاستییەکەی چ ڕێبازی کرایەوەم لە پێشدا نەبوو هەوڵی تێدا بدەم، زۆریش پێویستیم بەو وەزیفەیە هەبوو چونکە پێی دەژیام... وەها ڕێککەوت تازیەیەکی ڕەسمی هاتە پێش، لە شوێنێکی کرایەوە بۆی دانیشتن. بە پێشنیازی نعمان بەکر بەیەکەوە چووینە تازیەکە. پێنج کەس لە حیزبییە بەرزەکان پرسەیان لە خەڵق وەردەگرت، چوارەمیان عەبدوڵڵا سەلووم بوو کە ئەوسا وەزیری ئیعلام بوو. کە لە هاتنە دەرەوەدا تۆقەمان لەگەڵ پرسەگێڕەکان دەکرد کاتێ گەییشتمە عەبدوڵڵا، لە دەست گوشیندا گوتی، (ماحد یشوفک) گوتم، (اجیک فی الفرصە...).

دوو سێ ڕۆژی پێ چوو ئنجا سەرم لێ دا. خوا هەڵناگرێ بە زیادەوە بە خێری هێنام. هەل بوو باسی نوێ کردنەوەی ئەندامەتیم لەگەڵی کرد، یەکسەر تەلەفۆنی لەگەڵ ڕێکخەری کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی سەرکردایەتی... کرد، کە مەسەلەی ئەندامەتیی مەسعوود محەمەد بخاتە لیستەی کارەکانی ئەوەوە. پێم گوت دەبێ مالییە تەرشیحم بکات! یەکسەر لەگەڵ وەزیری مالییە قسەی کرد کە هەر ئێستا تەرشیحی فلانە کەس دەنووسێت بۆ ئەنجومەنی سەرکردایەتی... جارێ تەواوێکی مابوو ئەندامەتیم بەسەر بچێت بۆم نوێ کرایەوە. لە سپاسدا بۆم نووسی، کە هەوەڵ جار ویستم بە تەلەفۆن قسەی لەگەڵ بکەم، بەڵام دیتم نووسین بەردەوامە و ناچێتەوە هەرچی قسەیە (یتصل وجودە بعدمە).

لە مەجلیسی خدمە کە (ناجی عیسی الخلف) تەقاعود کرا (خيري الراوي) هاتە جێی. مرۆیەکی بەعسی بوو، هەموو کەس وەهای زانی هاتووە بۆ ڕەقساندنی ئەنجومەن بە پێی سیاسەتی حیزب، ئەویش دەمودووی جودا بوو لە ئەندامی عادەتی، پتر بە لای ڕادیکالیزمدا دەبۆوە. لە مەجلیس ئەو مەئموورانەی لە دنیا بە پەلە بوون دەوریان لێ دا دەتگوت چاوەنۆڕن گۆشتی قوربانی ببەشرێتەوە. لە نەشارەزاییەوە وەها دەبوو هەڵوەستی لەگەڵ قانوون و تەقالیدی ئەنجومەن ڕێک نەدەکەوت. سەرۆکی ئەنجومەن (مشکور ابو طبیخ) ئیجازەی بە خۆی دا و لەماڵەوە پاڵی لێ داوە. من کە ئەندامی هەرە کۆن بووم، بووم بە جێگیری... ماینەوە چوار کەس. بێ ئەوەی هەناسەم سوار بێت زۆر بە ئاسایی لە هەر مەسەلەیەکی بیروڕای ئەندامان جودا بوایە دەمخستە دەنگ دانەوە. بە پێی قانوون ئەگەر دەنگەکان پێکەڵێک بوونایە ئەو لایەنەی دەنگی سەرۆکی لەگەڵدایە دەبوو بە زۆرینە... نعمان بەکر بێ سێ و دوو لەگەڵ مندا بوو. دواتر ساغ بۆوە ئەم کابرایە هیچی لە دڵدا نەبوو، زۆریش دڵ ساف و نیاز خاوێن بوو، تەنانەت لە گێڕانەوەی موەزەفی کوردی مەفسول بۆ وەزیفەیان لە من گەرموگوڕتر بوو، دەیگوت پێی ناوێ لە کەس بپرسین یەکسەر بیانگێڕینەوە، هەرچی بڕیاری حکومەت ئەوەبوو لە دایەرەکانیان بپرسرێ ئایا لەسەر

چی فەسڵ کراون.

من بیروڕام ئەوە بووە، هەر مەسەلەیەکی هۆی فەسڵ تێیدا ئاشکرایە، پرسـینی ناویَ،.یەکێک لەو کوردە فەسڵکراوانەی کە مەجلیسی وزەرا بڕیاری دابوو لەسەر گێڕانەوەی بۆ وەزیفەکەی، ئەنجومەن دەیەویست لە دایەرەکەی بپرسێت بۆچی دەرکراوە. من دەمگوت وەهامان دانا وەڵام هاتەوە کە لەبەر سەرسەریەتی دەرکراوە، تۆ بڵێی دایەرەکەی ڕێی ئەوەی هەبێ ئەنجومەنی وزەرا بە درۆ بخاتەوە؟ لە فایلەکەی تەقریرێک هەبوو دەڵێ کابرا عارەق دەخواتەوە گۆیا ئەمە گومان دەخاتە سلووکیەوە. گوتم لە بڕیاری فەسڵ باسی عارەق نییە، خۆ لەم مەجلیسە ئەندام هەیە عارەق دەخواتەوە، موەزەفەکانمان زۆریان دەیخۆنەوە، کەسی لەسەر فەسڵ کراوە؟ فایدەی نەبوو هەر پرسییان بەڵام چاک بوو وەڵام هاتەوە کە لەسەر کوردایەتی فەسڵ بووە... ڕۆتین پەرستی کە مەنتیق دەکوژێت دەبێتە دەجاڵ پەرستی!.

لە مەرحووم برهان جافم زانی کە برادەری خەیری ئەلراوی بوو، هەتا بڵێی پاشەملە باسی منی بە چاکە کردبوو، گوتبووی فلانەکەس «علامە» یە نە عەللامەش بووم و نە هیچ، تومەز کە مەلا لە دێ نەما کەڵەشێر پێی دەگوترێ بلقاسم.

سەرۆکی ئەنجومەن ٢٥ ڕۆژان لەماڵەوە مایەوە، ئەحمەد حەسەن بەکر بە دوایدا هەنارد و دڵی تەئمین کرد کە بە ئازادیی تەواوەوە دەسەڵاتی وەزیفەی خۆی بەکاربهێنێت و حیزبی بەعس چ نیازی نییە دەست لە کاروباری مەجلیسی خدمە بدات، ئنجا هاتەوە سەر وەزیفەکەی، منیش وەکالەتێکی بێگەردم لەو ڕۆژانەدا بەسەر برد.

کۆمەڵەی مەکتەبی سیاسی کەوتنە چالاکی بۆ جێ لەق کردن بە چەکداران، زۆریش لەو مەیدانە تێهەڵکشین و گەلێک وەڵاتیان هێنایەوە ژێر دەسەڵاتی خۆیان... بە داخەوە گوللەیەکی کوێرانە لە نزیک دەربەندی سەنگەسەر بە بەری مەرگەوە عەلی عەباساغای پێکا و کوشتی... مەکتەبی سیاسی لەوپەڕی هەڵستدا بوو کەوتینە ساڵی ١٩٧٠. پژدەریەکان لەگەڵ خاڵە جنێد و (وابزانم خاڵە خدریشم) هاتبوونە بەغدا و حکومەت بە گەرمی وەریگرتن، تەنانەت سەرۆک کۆمار بە خاڵمی گوتبوو کە بە ئەرکی ئەو دەبێ بچێتە حەج. هاتنیان بۆ بەغدا بە پرسی من نەبوو، ئەوانیش چەکیان هەڵنەگرتبوو، تەمایەکی هەبوو بە تەعویزی زەرەرێکی سووتان و دەربەدەری لێیان کەوتبوو. ئەوان لە گەرمەی مەرحەبای قەسر و حکومەت بوون، بەیانی یازدەی ئازار دەرچوو. من بە خاڵەکانم گوت بچنەوە ماڵی خۆیان دابنیشن و خەیاڵی ئەو چەند ڕۆژە لەبیری خۆیان دەربکەن... وەهاشیان کرد.

من تا ئەم دەمەی نیسانی ١٩٨٨ نەمزانی هۆی گۆڕانی سیاسەتی حکومەت، تا ئەوەی بە تەقڵە لێدان حیساب بکرێت، چی بوو! قسەی لەم و لەوم زۆر بیستووە بەڵام لە ئاست ڕووداوەکە کورت دەهێنن. هەرچی سەغڵەتی هەبوو بە حکومەتەوە نەبوو، جەیش حەسابۆوە. بە ئاسانیش ناچێتە عەقڵەوە ترسی دەسەڵات پەیدا کردنی مەکتەبی سیاسی بە خۆی و ئایدیۆلۆجیی ڕەگ داکوتاویەوە بەعسی خستبێتە سەر سیاسەت گۆڕی، چونکە وەها پێ دەچێ بەر لە ئەوەی مەکتەبی سیاسی سەرکەوتنەکانی دژ بە چەکداران بهێنێتە دی حکومەت خەریکی سیاسەتێکی وەها بوو بکێشێتەوە بۆ بەیانی ئازار، خۆ ئەو تەرزە بەیانە و ڕێککەوتنێکی بە دوایدا هات کاری ڕۆژێک و دوان نییە.

بەر لە چەند لاپەڕەیەک بۆم گێڕایتەوە کە لە کۆتاییی ساڵی ١٩٦٨ قسە لەگەڵ مندا کرا و منیان بەجێ هێشت، بۆ لایەنێکی دیکە چوون. خەڵک بە گشتی چەند قسەی عادەتی قوت دەکەن بە تەفسیری شتی گرنگ و لێی دەبنەوە، کە قسەکەش پسۆک بوو گرێی دەدەنەوە. من ئەو تەبیاتەم نییە، کە شتێکم بۆ قووت نەدرا قووتی نادەم.

بەیانی ئازار و ئاهەنگەکانی بە دوایدا هات و جموجووڵێکی ئەو خەڵقەی دەورووژاند کەم و زۆر منی نەگرتەوە. نە مەرحەبایەک، نە داوەتێک، نە تەلەفۆنێک لە هیچ کەسێک و هیچ لایەنێکەوە بۆم نەهات. بە دڵ لەو بێبەشییە حەسایەوە بووم بەڵام لە لێکدانەوەدا حەزم نەدەکرد کەسانێکی کاروباری کوردایەتی هەڵدەسەنگێنن، وەها کورت بین بن، چونکە هەتا کورد دەگاتە ڕۆژێکی مرۆی وەکوو من بەلاوە دەنێت دەبێ زۆر قۆناغی گرنگی تێپەڕاندبێت. سەرەڕای ئەمە من بە درێژایی ئەو ڕۆژگارانەی کە نزیک بوونەوە لەو کەسانەی ئێستا مەرحەبا ناکەن لە زەرەر بەولاوەی تێدا نەبوو هەمیشە پێیانەوە خەریکاوم و پەرۆشداریان بووم.

لە نموونەدا دەڵێم ئەو ڕۆژەی ١٩٦٦/٦/٣٠ کە بەیانی ئینقیلابی دووەمی عارف عەبدوڕڕەزاق خوێندرایەوە، هەنێردراوی چەکداران لە بەغدا بوون، ڕۆژی پێشتر بەیانی ٢٩ی حوزێران بۆ ڕێک کەوتن لە لایەن د. عەبدوڕڕەحمان بەزازەوە خوێندرابۆوە. ئا لەو بارەدا کە نەیاندەزانی ئەگەر ئینقیلاب سەرکەوێت چارەنووسی ئەوان چی دەبێت، تەلەفۆنیان بۆ هەندێ کەسی پێشڕۆی کوردایەتیی بەغدا کردبوو پەنایان بدەن لە ماڵەکەی خۆیان، نەیانسەلماندبوو، من تەلەفۆنم بۆ ئەو کەسانە کرد کە لە (القصر الاخضر) دابەزیبوون تا ئەگەر هەستی خەتەرێک دەکەن بێنە ماڵەکەی من... ئەمە دەڵێم نەک بە مەدحی خۆم یاخود سەرشکێن کردنی کەس چونکە نە لە منەوە پاڵەوانەتی هەبوو نە لەو کەسانەشدا، کە لە خۆیان و ماڵ و منداڵیان ترسان، عەیبێک بە دەری دابوو. خەڵق حەقیەتی پەرۆشی خۆی بێت. من مەبەستم ئەوەیە بڵێم کە دوای دوو ساڵ دنیا دەبێتە شامی شەریف دەبوو ئەو مێوانانەی دەمی ترسی ١٩٦٦ ڕابوردوو لەبیر خۆیان نەبەنەوە.

لە ژیاندا گەلێک حاڵەتی ئەوتۆییم دیتووە کە کابرایەکم پێ گەییشتووە مەرحەبای نەکردووە وەهام زانیوە نامناسێت، کەچی دوای چەند ساڵێک کە ناوم کەوتۆتە کووچە و بازاڕەوە دەبینم هەمان کابرا هێندەم شارەزایە بۆ شەشەم پشتیشم دەچێتەوە و جۆرا جۆر خەبەراتی باوکم و باپیرمی لایە. من لەمەدا پەرۆشی خۆمم نییە چونکە بە مەرحەبای لابەلایی نە زیاد دەکەم نە کەم، من پەرۆشی (مرۆ)مە کە بێلزووم دەرگەی برایەتی لە ڕووی خەڵق دەبەستێ.

لە تەجرەبەمدا هەیە وێنەی هەرە لێڵ و مۆن، هەیشە زێدەگەش. لەو ڕۆژانەی مەجلیسی خدمەم، پێویست داخوازی کرد بچمە لای وەزیری ئیعلام، کە ئەوسا د. مالک دوهان ئەلحەسەن بوو. من ئەم پیاوەم نەدیتووە، هەڵبەت بێبڕ لە زێ نادەم لێی بپەڕمەوە، داوام لە مامۆستا ئیحسان شێرزاد کرد – ئەوسا وەزیری بەلەدیات بوو لەو وەزارەتەی کە عەبدوڕڕەحمان عارف خۆی سەرەک وەزیران بوو – کە ژوانێکم بۆ لە وەزیری ئیعلام وەرگرێت، دوای چارەکێک مامۆستا ئیحسان گوتی سبەی سەعات هەشت چاوەنۆڕت دەبێ. من لە سەعات هەشت چارەکێک کەم گەییشتمە ژووری خاتوون سکرتێرەکەی، سەلامم

کرد وەڵامی نەدامەوە، نەشیگوت بەخێربێیت. کابرایەکی لا بوو قاوەی دەخواردەوە، هەڵبەت قاوە و چایەی بۆ من داوا نەکرد... دوای کەمێک پێم گوت من لە خۆوە نەهاتووم، وەزیرێک پێی گوتووم کە وەزیری ئیعلام لە سەعات هەشت دەمبینێت. وەزیر گەیشتە ژوورەکەی، خاتوون چووە ژوورەکەوە، پاش دەقیقەیەک هاتەوە لای خۆمان گوتی، وەزیر عوزر دەهێنێتەوە ناتوانێ بتبینێ، هەڵستام گەڕامەوە دایەرەی خۆم.

کاک ئیحسان لێمی پرسی دیتنت لەگەڵ وەزیری ئیعلام چۆن بوو... گوتم نەیهێشت بچمە لای... گوتی ئیهانەی تۆی نەکردووە هی منی کردووە... پاش نیو سەعاتێک تەلەفۆنی کردەوە کە لە بەردەمی شایەدان چی پێ گوتووە و پێ کردووە، وەزیری ئیعلام سوێند دەخوات کە سکرتێر تێی نەگەیاندووە هەر ئێستاش قسەت لەگەڵدا دەکات و دەشیەوێ بێتە لات. دوای دوو دەقیقە تەلەفۆن لێی دا خاتوون سکرتێر گوتی، (سيادة الوزير) دەیەوێ قسە بکات و دەستیشی کرد بە خۆپەڕاندنەوە کەوا بەو هێندە سوێند و قورئانە تێم گەیاندووە کێ هاتووە و چۆن هاتووە. گوتم خاتوون سەلامم کرد وەڵامت نەدایەوە، نەتگوت بەخێر بێیت، لەو قسانەدا بووین وەزیر هاتە خەت یەکسەر کەوتە عوزرخوازی و (هذه المسخمة الوجة ما فهمتني و ... و) هەر ئێستە دێمە لات. گوتم (سيادة الوزير) هاتنت بێلزوومە، چ گلەییشم لێت نییە چونکە تۆ خۆت ڕاڕەوەی ڕەفتاری خۆتت هەڵبژاردوە، من گلەییم لە خۆمە کە گەیشتمە ئەم عومرە نەمزانی گەیشتنی یەکێکی وەکوو خۆم بۆ لای یەکێکی وەکوو تۆ واسیتەیەکی بەهێزتری دەوێ لە وەزیرێک... هەر هەتا بێدەسەڵاتانی ئەم وڵاتە تووشی هەڵوەستی وەها عەیبدار نەکەم دەرگام کردۆتەوە بۆ (كل من هب و دب من رواندز الى الفاو) بێ سکرتێر و بێ ئیستیعلامات و بێ دەرگە لێ دان... چەندێکی ویستی کەلێنێک بکاتەوە بۆ ئاشت بوونەوە ڕێم نەدا. هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە من ئادەمیزادێک بووم سەرم بە دەرگەی وەزیرێکی وڵاتی خۆمدا گرت، چ دەبوو ڕێزی نەشکاندبام... ئەم جیهانی سێیەمە کەنگێ شەیتانی پێ پێدەکەنێ!

ڕۆژنامەی (التآخي) کە لە سەرەتاکانی حەفتاوە دەرچوو دەرفەتێکی دا و سێ گوتارم تێدا بڵاو کردەوە بە ناوی (واقعي)... پێ بە پێ لە گوتارێکەوە بۆ یەکێکی دیکە تێهەڵدەکشیم. خەڵقێکی زۆریش چاوە چاوەی بوون، هەمووشیان زانییان من نووسەریانم. هێندێکیان بە تەلەفۆن و هێندێکیان بە سەر لێ دان پیرۆزبایییان لێ کردم. گوتاری چوارەمم بە لای خۆمەوە شتێک بوو تا ئەو دەمە وێنەی ئەوم نەنووسیبوو، داخەکەم تەئاخی تەقیەی کرد لە بڵاوکردنەوەی... داخی دووەمم ئەوەیە کە نوسخەم لێ نەپاراستووە با بڵێم نوسخەی کە هەبوو لێم بزر بوو... ئەمە دووەم خەسارەیە پاش نەمانی نوسخەی (تحية الشهداء)ی نەورۆزی ١٩٤٩ کە لێم دەکەوێت و جێگەشی پڕ نابێتەوە. دەشێ تەجرەبەی من لە نووسین جودا بێ لە هی تۆ وەیا لە ئەوانەی خامە بە دەستیانەوە وەکوو بلوێری بلوێرژەنە هەر لێی داواکرا بین بە بلوێرەوە دەنێت، ئەویش بە پێی کە لێی داوا دەکرێ خامە لەسەر کاغەز دەگێڕێ. من لە نووسینی خەست هەتا دەروونم نەکوڵێت هیچی وەهام بۆ نانووسرێت کەڵکی پێوە بێت. بارتەقای سەرکردنی کەفوکوڵی هەناوی پەنگ خواردوو بە ژان و ژواری مەراق هێز و پێز و بڕشت و ئاراییشت لە پلووسکی قەڵەم تاقگە دەبەستێ، وەهاش بووە کە زۆر ڕۆچووم لەو لێکدانەوانەی وەک زڕەخەونیان لێ دێت و پتر دەبنە شەبەنگ

لەوەی زادەی مەنتیقی بە کێشانە و پێوانە بن، هەستم کردووە بە لێک ترازانی شەخسیەتی هۆشیارم و شەخسیەتی هەستیارم، قەڵەمیش دەکەوێتە پەنجەی هەستەوە تەرجەمەی خوتخوتەی هۆش دەکات.

جوانکاری لە نووسیندا مەلۆتکە شیرمژی ئەو بارە خز و لەقەی نەفسی گشت و سڵە... هەر نەبێ بەرداشی من هەتا گەرم ڕانەیێ ئاردی ورد ناهاڕێ. مامۆستا حەمە سەعید خەفاف لە شارەزاییی خۆیەوە بەو نووسینانەی لە ڕۆژنامە و گۆڤاری جێگەیەکی وەکوو بەریتانیا دەردەچێت گوتی، گوتاری سێیەمت کە لە (التاخي) ئەو ساڵە دەرچوو لە ڕیزی هەرە پێشەوەی نووسینی سیاسیی ئەوروپا دێت، یاخود گوتی لە ڕێکاری ئەو نووسینانەدایە. لە نرخاندنی مزەشەوە گوتی، کەمتر لە ٢٥٠ دینار بەو گوتارە نادرێت (٢٥٠ دیناری ١٩٧٠...). دەسا ٢٥٠ فلس و یەک فلسیشم پێ نەگەییشت. ئەمە دەڵێم بە مەبەستی ڕوونکردنەوەی گۆشەیەکی نابەرچاوی ژیان و گوزەران و بەسەربردنەوە نەک بۆ خۆ هەڵدانەوە، هەرچەند لەو حیکایەت گێڕانەوەیەدا خۆهەڵدانەوە پەیدایە خۆ وەک ڕۆنەکاڵە نییە لە دۆی بەرەمەشکە بگیرێت و هەڵگیرێت و کەس نەیبینێت.

دوای بەیانی ئازار مەرسووم دەرچوو بە دامەزراندنی (مجمع علمي كردي). لایەنی شەرم و شکۆ وەهای کرد کە کۆمەڵەی سەرپەرشتیکەری دەرهێنانی مەرسوومەکە لە کوردەکان براچووکەییی (مجمع كردي) لە ئاست (مجمع عراقي)دا بەدەر بداتەوە لەوەدا کە پاداشی ساڵانەی سەرۆکایەتی و ئەندامەتیی (مجمع كردي) کەمتر بێ لە هی عێراقی. سەرۆکی مەجمەعی عێراقی ساڵانەی هەشتسەد دینار و ئەندامی عێراقی چوارسەد دینار بوو، هی کوردی بۆ سەرۆک پێنجسەد دینار و بۆ ئەندام سێسەد دینار ساڵانە داندرا... لەو ساڵانەی دوایی وام بیستەوە کە مەعاشی مانگانەی ئەندام لە سێسەد دیناری تێپەڕاندووە، لێیان پیرۆز بێت. زۆر جێگەی دڵخۆشییە کە پاداش لە زیادبووندا بێت مادەم بەرهەم لە کەم بوونەوەدا بێت...! من یەکێک بووم لە ئەندامانی کارای (مجمع كردي) وێڕای وەزیفەم لە مەجلیسی خدمە... ڕۆژانی سەرەتا بە ساردی و بێئیشی تێپەڕی هەتا (نظام داخلي) داندرا و دیوانی سەرۆکایەتی هەڵبژێردرا. مامۆستا عەلائەددین سەجادی لە هەوەڵ ڕۆژەوە کە ناوی ئەندامان زاندرا و بە مەرسووم بوون بە ئەندام ویستی ئیستیقالە بدات، بە هەموو باوەڕەوە دەیگوت، یەکێک لەو ئەندامانە هی ئەوە نییە کەس بتوانێ لەگەڵیدا ڕێ بکات. من و برادەرێکی تر بە زەحمەتێکی زۆر لەو نیازەمان گێڕایەوە. دەیگوت، ئێستە باوەڕتان بە قسەکەم نییە دواتر تێدەگەن چەند لەسەر حەقم... قسەکەشی ڕاست دەرچوو.

بە پێی ژمارە یەکی گۆڤاری (مجمع كردي) قانوونی مەجمەع لە ١٩٧٠/٨/٢٩ دەرچووە لە ١٩٧١/٣/١٧ ئەندامانی دیوانی سەرۆکایەتی لە لایەن ئەندامانی مەجمەعی عێراقی و کوردییەوە هەڵبژێردراون، مامۆستا ئیحسان شێرزاد بوو بە سەرۆک لە سەرەتاکانی حوزێرانی ١٩٧١، من خزمەتم لە مەجلیسی خدمەوە (اعارە) کرا بۆ مەجمەعی کوردی.

مەجمەعی کوردی لە دانیشتنێکی دوور و درێژی ئەنجومەنی مەجمەعدا ناوی (کۆڕی زانیاری کوردی)ی بۆ پەسەند کرا، پەسەند کردنەکەش لەوەوە بوو کە بڕیار درا زاراوەی بێگانەی بۆ بەکارنەیەت بۆیە بوو (ئەکادێمی) بە لاوە نرا، لەو وشانەی کە بە خەیاڵدا هات (کۆڕ) لە هەموان پوختەتر و گورجتر بوو. بە گوتار وەڵامی ئەو ڕەخنانەم دایەوە کە لە ناوەکە گیرابوو تا ئەوەی مامۆستا تۆفیق وەهبی لە

بەهاری ١٩٧٩ چوومە لای لە نەندەن پێمی گوت، وەکوو محامی دیفاعێکی باشت لە ناوەکەی کۆڕ کرد، بەڵام خۆی هەر ڕازی نەبوو لە ناوەکەی دڵیشی یەشا کە پێشنیازی ئەو «ئەنجەمەن» مان پەسەند نەکرد. ئێمە «ئەنجومەن» مان بۆ «مجلس المجمع - ئەنجومەنی کۆڕ» دانا. خێرەومەندێکی زیمەت شلۆق بردبوویە مێشکی مامۆستا وەهبییەوە گۆیا من لە هەموو کەسێک پتر دژی ئەو و ڕایەکانی ئەوم، کەچی باوەڕم نییە چ کوردێک هێندەی من ئەو مرۆیەی بەلاوەوە مەزن بووبێت.

د. کەمال مەزهەر یەکەم کەس بوو لە لایەن ئەنجومەنی کۆڕەوە کرا بە ئەندامی یازدەمین و ئەمینی گشتیی کۆڕ. پێشتر نەمدیتبوو. لە هەوەڵ یەکتر دیتنەوە دیار بوو دانوومان بە یەکەوە دەکوڵێ. ئیعارەی خزمەتم بۆ کۆڕ وەختێک بوو کە وێڕای ئەندامەتی کارا، بووشم بە ئەندامی تەرخان (عضو متفرغ) کە بریتییە لە وەزیفە، هەرچی ئەندامەتیی ڕووتە بە وەزیفە داناندرێت بۆیە بوو کە شیا بە سیفەتی ئەندامەتیم لە (مجلس الخدمە) ئەندامیی کاراش بم لە کۆڕ هەروەهاش زوربەی ئەندامەکانی دیکە چونکە لە شێخی خاڵ و ئەندامێکی تر بەولاوە، ئەندامەکانی دیکە هەموو موەزەف بوون. یەکەم دیوانی سەرۆکایەتی منی تێدا نەبووم بەڵام ساڵێکی برد و نەبرد من بووم بە نایبی یەکەمی سەرۆک، د. کەمالیش بوو بە ئەندام تێیدا. بە دەرچوونی مەرسوومی جمهووری لە ناوی ئەندامەکان، یەکیەتیی ئەدیبان کە زوربەیان سەر بە چەپ بوون هەڵپرژانە ڕەخنەی قورس. وەکوو جەنگی خاچپەرستان ئەم شەڕە بەردەوام بوو هەتا خوا حەزی کرد و کۆڕی زانیاریی کوردی لە ناودا نەما، ئیتر لەنگەری داد و چاکە ڕاست ڕاوەستا و کورد و میللەتانی جیهان بە مافە بنەڕەتییەکانیان گەییشتن، هەرا کوژایەوە و دڵان ئۆقرەیان گرت. ئەوە خۆش بوو کە جارێ کۆڕ کۆنەبووبۆوە تا بزاندرێ چاک دەکات یان خراپ، نووسەران کەوتنە گیانی.

وەک بەرەو دوا سەیری مێژووی ئەو چەند ساڵەی پاش دەرچوونم لە کۆڕ دەکەم بەش بەحاڵی خزمەتم بە سەقافەتی کوردی بێت بۆ من تێی خێر بوو کە خانەنشین کرام، چونکە مەشغەڵەتی کاروباری کۆڕ کە بەشێکی زۆری کارگێڕی و ڕێکخستن و (کتابکم، کتابنا) و سەرێشەی ڕازی کردنی ئەم و ئەو و چشتی ئەوتۆیە کەوا نەک هەر پێوەندیی بە سەقافەتەوە نییە بگرە ڕێگەش لە سەقافەت دەبڕێتەوە جگە لەوەی کە بەشێکی نووسینەکانم لە هەشتاکاندا لەگەڵ وەزیفەدا نەدەگونجا، لێرەدا دەشێ بگوترێ باری زۆر لە باری کۆڕ بۆ نووسین و بەرهەمی سەر بە سەقافەت، لە خانەنشینیدا دەست ناکەوێت، بە تایبەتی کە چاپخانەکەی لە بنەوپاڵەوە گەورەترین یاریدەدەری خێرایی کردنە لە بڵاوکردنەوەی نووسین، قسەکەش لە سنووری خۆیدا ڕاستە ئەگەر تێبینیی گەلێک شتی لاوەکیی ناجۆر و ڕەزا قورس حیسابەکە نەشێوێنێ، بەڵام بە تێکڕایی لە لایەن سوودی سەقافیی خۆمەوە ڕەها بوونم لە گرێ کوێرەی وەزیفە یاریدەدەرێکی گەورەی دەست کرانەوەم بوو پتری بۆ تێهێنامەوە لە چاپخانەی بنە و پاڵمەوە. بێگومان ئەگەر وەزعێکی وەکوو هی کۆڕم بۆ ڕێک بکەوێت بە مەرجی نەبوونی وەزیفە بەرهەمدارتر دەبم لەوەی لە ماڵێکی ڕەق و تەقدا بە دەسەڵاتی کەمەوە ئازادیی بێوەزیفەیی بەکار بهێنم، ڕەنگ بێ تۆیش وەکوو من بیت بەڵام من لە تەنهایی و دەرنەچوون لە ماڵەوە، بگرە لە ژوورەکەی خۆم، بێتاقەت نابم. هەر دەڵێی تەبیاتی منداڵی کە خۆی بە شتی زێدە بێفەڕ و بێکەڵکەوە دەخافڵێنێ لە مندا مابێتەوە، چونکە شتی ئەوتۆ دەمخافڵێنێ وەیا

سەرنجم دەکێشێ بە خەیاڵەوە بەند نابێت.

زۆر جار لە تەنهاییدا دەمە تەقە لەگەڵ ناحەزێکی خۆم هەڵدەستێنم. ئنجا چونکە من پتر لەو شارەزای عەیب و عاری خۆم هەم باشتر دەتوانم خۆم سەغڵەت بکەم هەر چونکە دەشزانم گەلێک زوڵمی کە بە قسە و نووسین لێمی دەکات دەچێتەوە بۆ باوەڕە چەوتەکەی نەک چڵکنیی دەروونی (جگە لە بەعزە کەسانێک کە تیجارەت بەو تەرزە ناحەزییەوە دەکەن) پتر ماندوو دەبـم لە پاکانە بۆ خۆکردن، چونکە دەبێ لە وتووێژەکەدا باوەڕە چەوتەکەی بگۆڕم ئنجا تەمام هەبێ بە گۆڕانی بیروڕای بەرانبەرم. سەعاتەها وەها دەبێ بە تەنها بیردەکەمەوە لە کۆمەڵگەی ئادەمیزاد کە لە دوارۆژدا هەمووی زادەی منداڵدانی شووشەی دەسکردبن و کەس باوک و دایک و خزمی خۆی نەناسێت، دایک و باوک منداڵیان نەناسنەوە، ئاخۆ ئەو کۆمەڵگەیە چ شکلێکی دەبێت؟ خۆشەویستنیی بێ (زایەند – جنس) چی لێ دێتەوە؟ ئایا دەشێ ئەوسا ڕەحم ببزوێ بۆ مرۆی (قتوپەستی ناو شووشە) وەک کە ئێستا ڕەحممان دەبزوێت بۆ مەلێکی باڵ شکاو؟ بەر لە دوو حەفتەیەک کە دەکاتەوە سەرەتای نیسانی ١٩٨٨، گێرکەیەک لەسەر مێزی نان خواردنی مەتبەخ تەنگی پێ هەڵچنیم چەندی خەریک بێت بە خۆراکەکەمەوە هەڵبگەرێت و من لێی دوور بخەمەوە ناچار ویستم پەنجەیێکمی لێ بکەم بە پلاری بێ ئازار لە مێزەکەی هەڵدێرم کەچی پلارەکە لووس و لێک نەهات و گێرکەکە دوو سێ سانتیمەتر بانگلۆزی دا و وەستا بەڵام ڕۆیشتنی وەزەحمەت کەوتبوو. بەینێک خەریکی عوزرخوازی بووم لەو گێرکەیە ئەمما عوزر نە قەشمەری، بە ئەسپایی خستمە سەر پەڕۆکێکەوە و بردمە جێگەیەکی بێخەتەر بەڵکوو لەوێ شیفای بێت. پاش دوو سێ ڕۆژی دیکە گێرکەیەک لە هەمان سەرمێز پەیدا بۆوە. ئەمجارەیان زارم لێی نزیک خستەوە، فووم لێ کرد و لە مێزەکە بێ ئازار کەوتە خوارەوە. ئنجا ئەگەر کوڕی شووشە بین و بە مەکینە بەخێو بکرێین، عوزر بۆ گێرکە دەهێنینەوە؟ شەڕ و ئاشتی و ڕووتاندنەوە و چەوساندنەوە و ڕەتاندن و داڵدەدان و دڵداری و... و... چییان لێ دێت؟ بازاڕی بێباوک وسەرای بێدایک و کێڵگەی بێبرا و کارگەی بێخوشک چ شێوە ڕەفتاریان دەبێت.

کۆڕی زانیاریی کورد کەوتە چالاکی، لەگەڵ جیهانی ڕۆشنبیریی دەرەوە پێوەندی مەحکەمی پەیدا کرد. لە زۆر بنگەی سەقافییەوە نامە و دیاریی بۆ دەهات، بە تایبەتی لە یەکیەتیی سۆڤیەتەوە، بایی کتێبخانەیەکی کتێب بۆ هات. د. کەمال مەزهەر لەم مەیدانەدا دەستێکی باڵای هەبوو. جارێکیان وەفدێکی سۆڤیەتی بە سەرۆکایەتی سەرۆکی ئەکادیمی سۆڤیەتی سەری لە بەغدا دا، کە هاتە دیدەنیی کۆڕی زانیاریی عێراق، د. عەبدوڕڕەزاق موحیەددین بە دوا ئێمەیدا هەنارد کە بەشدار بین لەو یەکتر دیتنەدا لەگەڵ د. کەمال مەزهەردا چووین. ئێمە بەسەر وتووێژدا چووین، ڕەدەڵ و بەدەڵێک بوو بوو. د. عەبدوڕڕەزاق قسەی بەخێرهێنان و موجامەلەی تەواو کرد، ڕێی دا بەو خەڵقە نۆرەی خۆی وەربگرێ، یەکێک لە ئەندامانی کۆڕی عێراق بە ڕاوێژێکی گلەمەندانەی زەقەوە گوتی، لەوەتەی لە شەستەکانەوە پەیمانی سەقافی لە نێوان عێراق و سۆڤیەت بەستراوە هەتا ئێستا هیچ شتێک لە ئێوە بە ئێمە نەگەییشتوە. سەرۆکی وەفدی سۆڤیەتی پیاوێکی وێ چووی ڕەنگ بەگزادانەی قسە ئارام بوو، پێوەی دیار بوو توانجەکەی لێ گران هات گوتی، لەو ماوەیەدا من بەرپرسی ئەکادیمی سۆڤێتیم هەتا ئێستا لە

ئێوە نە هیچ داخوازییەک و نە هیچ دیارییەک بە ئێمە نەگەییشتووە کە تێیدا بووبێتە جێگەی گلەیی وەیا درێغی...

من قسەم کرد، وەها بۆم سازا کە قسەکانم لە چەژی مێوانەکان خۆش بێت. گوتم، خۆشبەختانە ئەو کەمتر پێوەندییەی نێوان ئەکادیمیی سۆڤیەتی و کۆڕی زانیاریی عێراق کە جێگەی پەرۆشە کۆڕی زانیاریی کورد کەلێنەکەی پڕ کردۆتەوە بەو پێوەندییە بەهێز و بەردەوامەی کە لەگەڵ بنگە سەقافییەکانی سۆڤیەتیدا بەستوویەتی تا ئەوەی مەکتەبەیەکی ڕێکوپێکی لە کتێبی دیاریی سۆڤێتستان پێک هێناوە... کە هاتمە سەر باسی کۆڕەکەمان گوتم، کۆڕی زانیاریی کورد لە دوو نوختەدا جودا دەبێتەوە لە هەموو بنگەیەکی وەکوو خۆی کە لەم جیهانەدا پەیدا بووبێت. یەکەمیان ئەوەیە کە ئێمە لە هیچەوە دەست پێ دەکەین، سەحرایەکمان لە پێشە دەبێ بە درەخت سەوزی بکەین، نوختەی دووەم ئەوەیە کە... خوێنەر باوەڕ بێت ئەو نوختەیەم لە مێشک سڕابۆوە تا ئێستا نازانم چی بوو، بەڵام بێ ئەوەی بوەستم وەیا کەس هەست بکات مەبەستم لە دەست داوە، نوختەیەکی دووەم خۆی ڕەپێش کرد بێگومان لەو نوختە تاربووییە گەلێک پەسەندتر بوو، هەر بەدەم قسەکانەوە، بێ هەڵوەست گوتم... ئەوەیە کە ئێمە هەر لە سنووری کوردستانی عێراق دەتوانین توێژینەوە لە سەقافەتی کوردی بکەین، هەرچی کوردستانی ئێران و تورکیا هەیە بە ڕووماندا داخراوە، ئەمەش تاوانی سیاسەتە دژی زانست. مەزنەکەی سۆڤێتی لە وەڵامدا بە ڕووی خۆشەوە قسەی دۆستانەی کرد و ئاواتی گەشەکردنی بۆ کۆڕەکەمان خواست و لە ئاکامدا گوتیشی ئومێد دەکەین ڕۆژێک بێت سیاسەت نەتوانێ غەدر لە زانست بکات...

کۆڕ بە پێی هەندێ لە مادەکانی یاساکەی دەبوو پێوەندی بە بنگەی سەقافی ناوەوە و دەرەوە، بە تایبەتی هی وڵاتی عەرەب، پتەو بکات. لەمەوە بڕیار درا کە چەند ئەندامێکمان هەر یەکە سەر لە وڵاتێک بدات. من سووریە و لوبنان و میسرم بەرکەوت. پێشتر لەگەڵ ڕەوشەن بەدرخان شناساییم هەبوو. بەر لە سەفەرم بۆ شام بە بروسکە خەبەردار کرا کە ئێوارەی ١٩٧١/٧/١٠ بەڕێ دەکەوم. کە گەییشتمە فرۆکەخانەی شام ڕەوشەن خان و مەمدووح سەلیم و زوهێر زولفۆ، زاوای ڕەوشەن خان، چاوەنۆڕم بوون. فێنکایی و سەوزایی شام لەچاو گەرما و ڕەنگی خۆڵەمێشی دەوری بەغدا پتر بە لای بەهاردا بوو. لە ئۆتێلی سەمیرئەمیس، نزیکی (معرض دمشق الدولي) دابەزیم.

ئەو ئێوارەیە لە ئۆتێل چەند سەعاتێکی خۆش و گەشمان ڕابوارد تا ئەوەی مەمدووح سەلیم کە پیرێکی پێست تەڕی چاو گەشی هەشتا ساڵی بوو (ڕەنگە نەختێک کەمتر) بە گوتەی خۆی لە دەمێکی دوورەوە هەستی بەو جۆرە بووژانەوەیە نەکردبوو لە دڵ و نەفس و لە مجێزی خواردن و خواردنەوەشدا. مەمدووح لە تێکۆشەرانی کوردی تورکیا بوو، لە ترسی مەرگ ڕای کردبوو بۆ سووریە و ژیانێکی قەلەندەرانەی ڕادەبوارد. لە کتێبخانەکەیدا هەرچی شتێکی باسی کوردی تێدا بووبێ و دەستی کەوتبێ پارێزراو بوو. لە ناچارییەوە ئافرەتێکی تورکی مارە کردبوو بە دەستییەوە ناڕەحەت بوو ئیتر بە زۆری لە کتێبخانەکەی ڕادەبوارد. زۆر بە پەرۆشەوە دەیگوت، کە مردم ئەو هەموو سەرچاوانەی بە خوێنی دڵ پەیدام کردوون پەرت و بڵاو دەبن... من ویستم کۆڕ کتێبخانەکەی لێ بکڕێت، هەم بۆ پاراستنی کتێب و نووسراوی کە تێیدا هەبوو هەم بۆ حەسانەوەی ئەویش لە کۆتاییی ژیانیدا بە نرخی کتێبخانەکەی

گوزەران بکات. بەڵام هەوڵەکەم بێسوود بوو، ڕاستییەکەشی ئەوە بوو کە دوای چەند ساڵێک بەسەردا مرد کتێبەکانی بوونە قاوت و ڕەشەبا.

سبەینێ ڕەوشەن خان‹٧٣› و مەمدووح بەگ لەگەڵ شیرینی نەوەی ڕەوشەن خان هاتنەوە لام. شیرین کچێکی قوتابیی پۆلی سێیەمی ناوەندی بوو بەڵام هۆشی کراوەتر بوو لە تەمەنی. هەتا بڵێی لەو ڕۆژانەی مانەوەم لە شام یاریدەی دام بۆ ئاسان کردنی هاتوچۆ و گەڕانم بێرە و بەوێدا، ئەمما چونکە لەشێکی باریک و وەرزشیی هەبوو تا ئەوەی لە غاردان پاداشتی یەکەمی وەرگرتبوو دەبوو هەمیشە لە ڕۆیشتندا هەنگاوم فرەوان و خێراتر بکەم هەتا لێی دانەبڕێم. بۆ بێتاڵعی ڕێگەمان بەرەو ماڵەکەیان سەرەو هەورازیش بوو، لە گەشت و گەڕانیشدا زۆر جار تووشی هەوراز دەبووین ئیتر حاجی قادر گوتەنی: ئەسپی کۆن زەحمەتە دەرچێ لەگەڵ ئاهوو ڕەوشان.... دایکی شیرین، ئوسەیمە، لە بابرا بەدرخانی نەبوو. دواتر ڕەوشەن خان شووی بە جەلادەت بەگ بەدرخان کردبوو. باوکی شیرین کوردێکی سووریەیی، ئەندازیار، بوو لە بنەماڵەی زولفۆ.

دە ڕۆژان لە شام مام. لەو ماوەیەدا ڕۆژانە ڕەوشەن خان و مەمدووحم دەدیت. چەندێکی بەیەکەوە ڕێگەمان بڕیبایە جانتا قورسەکەی مەمدووحم هەڵدەگرت، وەی کە حەزم دەکرد یەکێکی سووکتر هەڵگرێت.

ڕەوشەن خان چەند کتێب و نووسراوی هەبوون دەیەویست بیکاتە دیاری و پێشکەش بە کۆڕی بکات بەڵام نەدەشیا بە پۆستەدا بینێرێت لە ترسی تێدا چوون وەیا دەسکاریی (ڕەقیب). تەنها ڕێگەی سەلامەت ئەوە بوو کە بە پۆستەی دیپلۆماسیدا بۆ بەغدا بەڕێ بکرێت. بەیەکەوە چووینە سەردانی سەفیری عێراق، ناویم بە چاکی لەبیر نەماوە، دەترسم هەڵەی تێدا بکەم بۆیە نایڵێم. چەند بڵێی مرۆیەکی ژیر و بەڕێز و خزمەتگوزار بوو. کە تەکلیفەکەم لێ کرد گوتی، (علی العین والرأس...) گوتیشی لزووم نییە ڕەوشەن خان بە هێنانیانەوە ماندوو بێت بۆ سەفارەت، لە سەفارەتەوە خەڵک دەنێرم بۆ بەستنیان و هێنانیان... هەوڵی دا داوەتم بکات، لەبەر بێدەرفەتی نەپەرژام قبوڵی بکەم. ڕەوشەن خانی بۆ ئاهەنگی چواردەی تەمووز داوەت کرد (دواتر زانیم بە ئۆتۆمۆبیلی سەفارەت هاتوچۆی داوەتەکەی پێ کردبوو). پاش گەڕانەوەی بۆ بەغدا هەموو نووسراوەکان لە چەند جاردا بە پۆستەی دیپلۆماسی، بێ ئەوەی کرابێتەوە، گەیشتنە کۆڕ. چونکە کژی هاوین و پشووی حەسانەوەی بنگە سەقافییەکان بوو هەر ئەوەندەم پێ کرا سەردانێکی (مجمع اللغة العربية)ی شام بکەم، سەرۆکەکەی و یەک دوو ئەندامی ببینم. ڕەوشەن خانم لەگەڵ بوو... لەو ڕۆژانەدا دوو جاران چوومە سەردانی قەدری جەمیل پاشا. بەناوی خۆم و کۆڕ ڕێزم پێشکەش کرد. ئەوەندە کەیفی بەو سەردانە هات باس ناکرێ، تەنانەت پێی داگرت لەسەر هەندێ کە کورسییەکەی بۆ لێ بخوڕن هەتا دەرگەی ماڵەکە بۆ بەڕێ کردنم. باسی سەفەری خۆی بۆ مەهاباد گێڕایەوە کە لە گەڕانەوەدا بە کۆیە و هەولێر و مووسڵدا تێپەڕیوە. لە هەردوو جاردا ڕەوشەنم لەگەڵدا بوو... ئەکرەم بەگ جەمیل پاشا، برای قەدری پاشا و قەدری جانی نووسەری کوردی سووریا هاتنە لام لە ئۆتێل. دانوویان لەگەڵ ڕەوشەن خان نەدەکوڵا هەرچەند ڕەوشەن کەم و زۆر باسی نەکردن بە چاکە نەبێت...

چوومە زیارەتی گۆڕی مەولانا خالد. ویستم لەسەر دیواری ناوەوەی گونبەتەکەی شتێک بە قەڵەم بنووسم. چەندی کردم مەرەکەبی قەڵەمەکەم بەسەر لووسیی سپیکاریی دیوارەکەوە نەقشی نەبەست. ئاوڕێکم لە قەبرەکەی مەولانا دایەوە و گوتم، بۆ ناهێڵیت یادگارم لات بمێنێت خۆ بە دڵی سافەوە هاتووم؟ شەوێکیان چوومە لای عەدنانی خەلیل بەگ مردم، خۆی و خاتوونەکەی زۆریان بەخێر هێنام. تەمای سەفەری قاهیرەم ڕێی کردەوە کە عەدنان بەگ نامەی سفارەش بنووسێت بۆ یەک دوو ناسیاوی لە (مجمع اللغة العربية)ی میسر. عەدنان لە نەزەر حکومەتی ئەوسای شام وەکوو کۆمەڵەی دەسەڵاتداری سەردەمی پێش تەمووز لە لایەن حکومەتی عێراقی پاش تەمووزەوە سەیر دەکرا، بەڵام گومانم نەبوو لەوەدا کە سەقافەت و ئەدەب و پەروەردەی عەدنان بە شۆڕشەکەی سووریە دروست نەکرا. مەجلیسی ئەو شەومان زۆر خۆش بوو...

چەند جاران لەگەڵ شیرین کە وەها دەبوو مەمدووح بەگیشمان لەگەڵدا دەبوو چووم بۆ کتێبخانەی (ظاهریە). دەرفەت و مەودای پشکنینەوە لەو هەزار کتێبە نەبوو کە بزانم چەندی بە کەڵکی کۆڕ دێت. هەندێ کتێبم دیت لە باسی مەولانا خالید و لە باسی زاواکەی کە لە جەلیزادان بووە، برازای مەولانای خواستووە، لە سێبەری یادگارەهای کە لە کتێبەوە، دوای پتر لە ١٥٠ساڵ ڕۆژگار، جلوەی دەبەست بۆ بەرچاوی زەینی خوێنەر. ڕێم بوو هەندێک بۆ ناو دەروونی شیرین بڕۆم، هەستم کرد هەڤاڵێکی هاوتەمەنی خۆی لە کوڕانی پلەی خوێندنی ناوەندی بە گەرمی دەوری دەدا. لە وتووێژدا بە شیرینم گوت کە تەمەنی پازدە شازدە ساڵی زۆر شلکە بۆ ئەوەی قورسایی‌ی ماڵ و گوزەران و منداڵی دوا ڕۆژێکی نزیک هەڵبگرێت. قسەکەی لەو دەمەدا سەلماند بەڵام زۆری نەبرد شووی پێ کرد و بە زووییش دەستیان لێک بەردا پاش ئەوەی کوڕێک لەو پێوەندییە بەرهەم هات... لە زۆر باری دیکەی ژیان لەگەڵ شیرین دەدوام، هەندێ جار بە مجامەلە لێم وسکت دەبوو. لە دڵدا ڕایەکی دیکەی دەبوو... پاش ڕاست هاتنەدیی قسەکەم لە بارەی ئەو پەلە کردنەی مەسەلەی شوو کردن، وا دیار کەوت، بیری لە گەلێک قسەی دیکەم کردبۆوە پاش ورد بوونەوە لێیان سەلماندبوونی. لەوە بەولاوە کە نامەی بۆ دەنووسیم بە ڕستەی (استاذي الاول في مدرسة الحياة) دەچووە ناو وتووێژەوە...

شام شارێکی ڕوحسووک و فێنک و کرایەوە بوو، دانیشتوەکانیشی پتر بە لای شارستانەتیدا چووبوون. وێنەی کۆنە خانووەکان و بازاڕەکان و سەرا و دایەرەکانی حکومەتی کە لە سەردەمی تورکەکانەوە مابوونەوە، لەچاو هی بەغدا، گەلێک بەولای جوانی و ڕێکی و هونەردا دەچوونەوە تەنانەت باڵەخانە نوێکانیشی هەر یەکە گیان و هەست و چەژێکی دەدایەوە، کەسایەتیی ئەندازیارەکەی بە دەنگ دەهێنا نەک تۆپەڵەیەک لە چەمەنتۆی شیشەڕێژ و دەرگە و پەنجەرەی حازر بەدەست.

ئەوسا شام ئەوەندە هەرزانیی تێدا بوو داوەتێکی شەوانەی پێنج نەفەری بە بەخشیشەوە پێنج دینار و نیوی تێچوو. جێگەی ڕابواردنی ئەو شەوەمان بەسەر ڕێگەی بەرەو بێرووتەوە مەیلەو لە دەرەوەی شام بوو، بە ئەسڵ خانووی (ناظم القدسی) بوو پێیان دەگوت (القصر) ئێمە لە تەختایی‌یەکی دەرەوەی خانووەکە دانیشتین کە تەنیشتێکی گردێک بوو لێی داتاشرابوو وەکوو دیواری لێ هاتبوو لە هەمووی ئاو دەچۆڕایەوە، جۆگایەکی چەند ئاشگێڕیش بە ناویدا ڕەت دەبوو هەمووی وەک بەفراو بوو. لە زووەوە

هەستی سەرمامان کرد، کەس نەیتوانی چاکەت فرێ بدات ئەگەر هەبایە سەربەرگیش پێویست بوو. دیار بوو شۆڕش خانووەکەی لە (ناظم القدسی) داگیرکردبوو. هەڵبەت بەوەندەش لێ نەگەڕاوە... بێگومان دواتر کەسانێکی لە شۆڕش بەرِوەت بوون چەندین جار بە قەدەر نازم و باوکی نازمیش پڕ و پاتاڵی دنیایان لە خۆ ئاڵاندوە بەڵام کوردی دەڵێ، دیزەی کابان بیشکێنێ تەقەی لێوە نایەت.

ڕۆژی ١٩٧١/٧/٢٠ چێشتەنگاوێک بوو، لە پێشەوەی سەیارەیەک بە تەنها سوار بووم بۆ بێرووت بەڕێ کەوتم. کۆمەڵەی ناسیاوەکانم زوو هاتنە لام هەتا ماڵاوایی بوون. ڕێگا بەرەو لوبنان چەندێکی لە ڕۆژهەڵاتی شاخەکان بە دیوی سووریادا بوو سەوزایی‌ی بە دەورەوە کەم بوو مەگەر درەخت و شینایی ئاوییە. کە نزیک بووینەوە لە ڕووکاری دەریا پارچە هەور پەیدا بوون و زیادیان کرد. کە کەوتینە دیوی دەریا سەوزایی‌ی درەختی شاخەکان خۆی نواند. لە نوختەی سەر سنووری لوبنان پاسپۆرتی خەڵقەکەیان سەیر کرد... ناوی منیان بە بەرزی دەربڕی، جودا بوومەوە. لە ژووری بەرپرسەکانی سەر سنوور پێیان گوتم، پاسپۆرتەکەت خەریکە کاتی بەسەر دەچێت بە پێی یاسا دەبوو بتگێڕینەوە بەڵام نەشیا ئەندامێکی (مجمع علمي) دڵشکستە بکەین، تکامانە لە بێرووت سەردانێکی سەفارەتی عێراق بکە مەودای کارامەیی پاسپۆرتەکەت بۆ درێژ بکەنەوە. منیش وەهام کرد.

کە کەوتمە دیار بێرووت و دەریا جیهانێکی بەهەشت ڕەنگی تریفەییم دیت. وڵاتێکی گەش، بە هەرلاتدا دەنۆڕی ئاوەدانی و شادی و ئارایشت بوو، دەیان گرد و تەپۆڵکە و لاشان و قەدپاڵی شاخەکان کۆشک و عیمارەت و خانووی قەشەنگیان بە سەرەوە، ڕێچکەی ئۆتۆمۆبیلیان وەکوو مێروو بۆ دەچوو. چەندین شوێنی ڕابواردنی هەمەچەشنەی منداڵ و گەوران بە تەنیشت ڕێگای ڕێبوارەوە لە گەرمەی خۆش گوزەرانیدا بوون هەر دەتگوت لە کەسەوە دیار نین، کەسیش دەخلی بە سەریانەوە نەبوو، پارچە بەهەشتێکی خودادای و مرۆکرد لەو شاخ و دەریا و شێو و دۆڵانەدا خۆیان بۆ بەر نیگای ئاشنا و بێگانە گامەڵاس دابوو، بێ خەم و خەیاڵ هەناسەی حەسانەوەیان هەڵدێنا. وای کە ئاشکرا بوو، بۆ چاوێکی وردی بخوێنایەوە، کە ئەم هەموو زەوق و شادی و شارستانەتی و گەشە و تێری و پێشکەوتن و سەرەژوور چوونە، وەکوو ئێسکە ماسی بە ئەوکی مامە ڕۆژهەڵاتە ناوەڕاستەکەی خۆماندا ناچێت. وەک کە ئەحمەد شەوقی بە زاری یەکێک لە کەسانی ناو چیرۆکی شانۆگەری (مجنون ليلى) لە ئاست مەدحی لم و وشتری بیابانەوە دەڵێ: (ان هذا الحرير كثير علي الرمة البالية). هەروەهاش بەهەشتی لوبنان لە دۆزەخی ڕۆژهەڵات و جیهانی سێیەم گەلێک زیاد بوو. وەک مەتەڵی کوردی دەڵێ: یەک پای لە دەشتێ دوو پای گەییشتێ یەخستیە سەر پشتێ. دڕندەیی و ژەهری هەناوی بێگەنی لە کونە بۆقڕی نەفسی ترش هەڵاتووی دوژمنەکانی مرۆڤایەتی خۆماڵیی کفنێکی بە باڵای لوبنان تەنی و تێی وەرپێچا لە شڵتاغی خوێنی فرشتە و پەریەکانی هەڵکێشا...

لە ئۆتێلێکی ناوەنجی ناو شاری بێرووت دابەزیم. یەک دوو کاغەزی پێ ناساندنم لە ڕەوشەن خانەوە بۆ هەندێ دۆستی خۆی هێنابوو، بەر لە هەموان خاتوونێکی بەساڵداچوو بوو (ناویم لەبیر کردووە) لەو کوردانەی دەمێکی نیشتەجێی لوبنانن، هەر خەبەری منی پێ گەییشت زۆری نەبرد کیژێکی پۆلی پێنج وەیا شەشی سانەوی، هات بۆ لام لە ئۆتێل. بەیەکەوە چووینە لای ئەو خاتوونە... زۆریان بەخێرهێنام و

پێمەوە خەریک بوون، ئەو کیژەش تا ڕادەیێک بۆم بوو بە شیرینی شام... لەگەڵ ماڵی (شاتیلا) شناساییم پەیدا کرد. هەرچەند خێزانی خاوەن ماڵەکە چاوەنۆڕی منداڵ بوون بوو دیسانەوە بۆ ڕۆژی دواتر داوەتێکی شەوانەی بەهاتوباتی کردم لە ئۆتێل وەیا لۆقنتەی (یلدزلر). ئەو (مشهیات)ەی لەسەر مێز داندران بایی سێ داوەتی دەکرد... بە داخەوە لەبەر ناچار بوونی خێزانەکەی بۆ نووستن لە خەستەخانە نەمتوانی داوەتیان بکەمەوە. بۆ دوو ڕۆژی دیکە بە منداڵێکی نێرینە لەو بارەی ڕزگار بوو هەر بە هۆی ئەو خاتوونەوە پێوەندیم بە (حسن الملا)وە کرد کە کوردێکی چالاک بوو. لە نێوان گرووپی کوردە سەربەخۆکانی لوبنان کە سەریان بۆ هیچ لایەنێک دانەدەنواند و بە سازی کەس هەڵنەدەپەڕین، هاتە لام و بردمیە یانەی کوردان کە ناوچەی کۆمەڵەی دۆستایەتیی کورد و لوبنانییەکان بوو. کیژی ئەم حەسەنە شکڵی لە گۆڤاران بڵاوبووبۆوە کە لە میهرەجانێکی فۆلکلۆری کوردی دەوری یەکەمی ئافرەتانی وەرگرتبوو. هەر کە چوومە ناو یانەکە یەکێکم دیت دەست بەجێ زانیم ئەو کیژەیە.

حەسەن منی گەیاندە لای خوالێخۆشبووی ئەحمەد موختار بابان و بردمیە (بحمدون) بۆ ئەو ئۆتێلەی چەندین برادەری کوردی عێراقی لێ دابەزیبوون. ڕۆژێکیان نیوەڕۆژە و جارێکی دیکەش نانی شەوانەم لەگەڵ ئەو برادەرانە خوارد. کرێی شەوانەی ئۆتێلەکە لە بەرزاییی هەزار مەترێک بە ژووری نەفەری و توالێت و سێ جەمە خواردن دەوری دوو دینار بوو... حەسەن یەکجار پیاوەتیی (کمال جنبلاط)ی بۆ گێڕامەوە کە لەگەڵ کوردەکانی لوبنانی کردوە و دەیکات. نیازم بوو سەردانی بکەم لە بێرووت نەبوو...

بەهۆی پشووی هاوینەوە هەرچی بنگەی ڕۆشنبیری هەبوو لە بێرووت دەرگەی داخرابوو نەمتوانی سەر بە هیچیاندا بگرم هەر لەمە و لە داخرانی بنگەکانی شامەوە دیار بوو هی میسریش هەروەهان ئیتر بڕیارم دا سەفەرەکەم کورت بکەمەوە، پێنج ڕۆژ لە بێرووت بەسەر چوو بێ هیچ سوودێک. چوومە (خطوط جوية عراقية) بۆ گەڕانەوە گوتیان پاش مەغریب فڕۆکەیەکمان لە لەندەنەوە دەگات... ڕۆژەکە جومعە بوو بازاڕی هەموو شتێک مەیلەو داخرابوو، بازاڕەکەی میوەش هەروەها، حەزیشم لە گێلاس بوو دیسانەوە بیکەمە دیاری. لە ئۆتێل ئەم قسەیەم کرد و گوتیشم شارەزانیم لە کوێ میوە دەفرۆشرێت. ڕێبوارێک قسەکەی بیست گوتی دوکانێک هەیە بەڵام بەزۆری گێلاسی سوور نەک هی ڕەش لە جومعاندا دەفرۆشێ ئەگەر دەتەوێ من دەچم بۆی، زۆر سپاسم کرد و پارەی پێویستم دایە. بەڕێ کەوت پەشێمان بوومەوە چونکە بە بیرمدا هات لەوانەیە کابرا پارەکە بخوات، بەڵام شەرمم کرد گومانەکەم دەربڕم. دەوری سەعات و نیوێکی پێ چوو، کابرا هاتەوە بە گێلاسی ڕەشەوە، چەند شەرمم لە خۆم هاتەوە کە پێشەکی کابرام دایە بەر گومان کەچی لە پاک پاکتر دەرچوو. چەند کردم هیچی لێ وەرنەگرتم ڕازی نەبوو قاوەیەکیش بخواتەوە، دوعاخوازی کرد و ڕۆیشت. بە پێچەوانەی قسەی خەڵق کە باسی فێڵبازیی خەڵقی لوبنانیان دەکرد، تەجرەبەی من لەگەڵیان دەتگوت لەگەڵ فرشتەدایە. لە هیچ یەکێکیان بایی زەڕڕەیەک خواریم نەدیت، لە هیچیان وشەیەکی ناخۆشم نەبیست.

ئەو ڕۆژەی چوومە سەفارەت بۆ نوێ کردنەوەی پاسپۆرتەکەم تاکسییەکم ڕاگرت لێخوڕەکەی داخوازیی کرێیەکی کرد بە زۆرم زانی، کابرا زانی عێراقیم، بەو کرێیە ڕازی بوو کە من بۆم دانا. دەرچوو مەودا بۆ سەفارەت، بە عەکسی خەیاڵی خۆم ئەوەندە دوور بوو کرێکەی ئەویش گوتبووی لێی زیاد نەبوو،

ئەوساش بە خۆمدا شکامەوە بەڵام لێخورەکە ڕازی نەبوو هیچی زیادی بدەمێ. لە ئۆتێل خزمەت دەکرام بێدرێغ. لە بۆیەکانەوە بە هیچ جۆرێک پەلەی بەخشیش وەرگرتن دەرنەچوو، لە خۆمەوە بە ئارەزۆ بەخشیشم دەدانێ یا نا، کە نەشم دابانێ دواتر درێخییان لە خزمەت نەدەکرد. ڕۆژی گەڕانەوەم چەکێکی مشەختی (تراڤلەرچێک)م دایە کاتبی ئۆتێل، فاتورەی ڕێک خست بە ڕێکی و بێ زیادی و دەوری شەست پاوەنیشی پێ دامەوە، گوتم بە حیسابتدا وەرەوە، کابرا ڕەنگی گۆڕا و گوتی، سید! فێڵت لێ نەکراوە... چەند جاران پێم گوتەوە باش ورد ببەوە لە تێکڕای حیساب، کەوتە سوێند خواردن. گوتم براله تۆ وات زانی چەکەکەم چەکی سەد پاوەنییە کەچی پەنجایی‌یە، تۆ پەنجا پاوەنت زیاد لە حەقی خۆم پێ داومەتەوە. شەوێ دەوری نیوەشەو گەیشتمەوە ماڵێ، چونکە ماڵەکەشم لە (مدینة الشرطة) دوور لە هاتوباتی ناوەندی شارە، خامۆشییەکی نائاشنای پێوە دیبار بوو.

شەوی نێوان ٢٥ و ٢٦ی تەمووز لە دەمێکدا کە بەلای ماڵی خۆمانەوە لە قاهیرە گەشت و گەڕان دەکەم سەلامعەلێکم لێ کردن... سەفەر سەلامەت!!

گوتارێکم لە ڕۆژنامەی (التآخي) بە عەرەبی بڵاوکردەوە لە قاڵبی سەفەرم بۆ شام کە بەشی هەرە زۆری لەسەر مەمدووح بەگ بوو. نوسخەی ئەو ژمارەیەی تەئاخیم بۆ هەنارد، لە وەڵامدا نامەیەکی چوار لاپەڕەیی وردی نووسی بۆ هەناردم کە لە ناو وتوویژدا مێژووی ژیانی خۆشی تێدا بوو. ئەوەندە بەو گوتارە گەشابۆوە پڕ بە دڵ گوتبووی (ترد الروح). نامەکە لە کۆڕ مایەوە ناشزانم چی لێ بەسەرهات. ئەم گوتارەم دوای چەند ساڵێک بە بۆنەی مەرگی مەمدووح بەگ لە ژمارەیەکی گۆڤاری کۆڕدا بە دەقی خۆی بڵاوکرایەوە.

هەوڵێکی نەزۆکم دا بۆ سوود وەرگرتن لەو گەلاڵەی فەرهەنگی کوردی کە خوالێخۆشبووی مامۆستا گیوی موکریانی ڕەشنووسی کردبوو. دەمڕاستی لیژنەی فەرهەنگ بووم، بڕیارمان دا لەسەر دەردەستخستنی ئەو گەلاڵەیە، پێوەندیشم بە مامۆستا گیو کرد و (عربون)یشم بۆ هەنارد (٢٠٠ دینار)، زۆر زۆر بە داخەوە کە من ناچار بووم لیژنەی فەرهەنگ چۆڵ بکەم بۆ ئەوەی کاروباری لیژنەی چاپخانە و گۆڤار بە ئەستۆوە بگرم (چونکە نەدەشیا ئەندامی کۆڕ لە سێ لیژنە پتر سەرپەرشتی بکات منیش لیژنەی زمان و لیژنەی ئەدەبیشم بە ملەوە بوو). یەکسەر دوای من لیژنەی گۆڤار بە سەرپەرشتی لێ کردنی دەمڕاستێکی دیکە کە ئەندامی کارای کۆڕ بوو بڕیاری کۆنی هەڵوەشاندەوە لە بارەی فەرهەنگەکەی گیوەوە، مەرحووم هاتە لام بە کۆڵێک پەژارەییەوە، ئەو دوو سەد دینارەی بۆم هەناردبوو بێ ئەوەی دەستی لێ درابێت و لە هەمان زەرفدا کە خۆم پارەکەم تێ خستبوو نایەوە دەستمەوە بە چاوی تەڕەوە گوتی، ئەم ڕۆژەم لەبەرچاو بوو، ئەمە پارەکە بە دەقی خۆیەوە بۆتی دەهێنمەوە، وای کە کاری تێکردم بەڵام چ سوود!!

مەشغەڵەتم لە کۆڕ بە زۆر ڕووکاردا بوو، لە لیژنەی ئەدەب و قامووس و لیژنەیەکی زمان دەمڕاست بووم. کۆبوونەوەکانی هەر لیژنەیەک پاش نیوەڕۆ دەبوو، لەبەر ئەمە بە زۆری نیوەڕۆیان لە کۆڕ دەمامەوە چونکە نەمدەتوانی هەموو ڕۆژێک دوای دەوام بچمەوە ماڵێ و دیسان بگەڕێمەوە بۆ سەرپەرشتی کردنی یەکێک لەو لیژنانە جگە لەمە کۆبوونەوەی دیوانی سەرۆکایەتی و هی ئەنجومەنی کۆڕیش زێدە ئەرکێکی

دەخستەوە سەر ئەرکی بێوچانی لیژنەکانەوە. بە پێی بڕیارێکی ئەنجومەنی کۆڕ توێژینەوە لە شیعر و ژیانی حاجی قادر و نالی بە من سپێردرا، توێژینەوەی ئاڤێستاش بە ئەندامێکی دیکەی تەرخان سپێردرا. من لە ١٩٧٢وە دەستم دایە نووسین لەسەر حاجی و لە ساڵەکانی دواتردا وێڕای حاجی نالیشم بە گوتار خستە پەراوێزی جێبەجێ کردنی فەرمانی سەرشانم. نووسینم لە بەشی یەکەمی (حاجی قادری کۆیی)دا کەوتە ڕۆژانێک کە خوشکێکم دووچاری دەردێکی کوشندە بوو. لەو دەمەڕا کە خۆی خستە بەر دەستی دکتۆر بۆ تەداوی تا ئەو دەمەی لە ١٩٧٢/٧/١٤ گیانی سپارد نزیکی دوو ساڵی پڕ لە ئازار و سفتوسۆی بەسەر برد کە ئێمەی ئەهلی ماڵەوەش وەک خۆی بۆی بە ئازار بووین. چەندەها جار کە ئێشی بێئامان زیرەی لێ هەڵدەستاند نە خەو نە خۆراک نە تاقەتی نووسینم پێ دەما. بیستودوو ڕۆژی ڕێک لە گیانەڵاوەدا بوو. وابزانم مەرحووم نافیز لە ١٩٧٢/٧/٤ پێککەوتنەوەی ئۆتۆمۆبێل زەدەی کرد و لە پاش سێ، چوار ڕۆژان جوانەمەرگ بوو، ئا لەو ڕۆژانەدا ئێمە شەو و ڕۆژ بە دیار ئەو خوشکەوە بووین بێچارە و بێدەسەڵات ئاخۆ مەرگی بێبەزە کەی دوا دەستی لێ دەوەشێنێ.

مەرگی ئەو خوشکەم قسەیەکی پێغەمبەر (د)ی بە بیر دەهێنامەوە کە دەیگوت: (أنا ابن الذبيحين) کە دەکەن عەبدوڵڵا و ئیسماعیل. خوشکەکەی منیش وەهای بۆ ڕێککەوت کە لە منداڵیدا جارێکیان دووچاری نەساغیەکی زۆر قورس بوو. پوورێکم یائەمینە، دووەم پوورم لە تەمەندا خۆی بە دەوریدا گێڕا و لە خوای داواکرد بیکاتە بەلاگێڕی ئەو برازایەی نەکا دڵی کاکی بسووتێ، قوربانییەکەی قبوڵ بوو. خوشکەکەم لە نەساغییەکەی هەڵستایەوە ئەو پوورەشم کۆچی دوایی کرد. جارێکی دیکەش کە عەمەلیەتی بۆ کرا، دایانی خۆی، ئەو عەیشێیەی سێ خوشک و برایەکمی گەورە کرد، لە دەوری گەڕا بە هەندێک خشڵی زێڕەوە. عەیشێ مرد و خوشکەکەم بۆ ماوەی چەند مانگێک نەساغیەکەی خامۆش بوو هەتا لێی هەڵدایەوە و نەجاتی نەدا، لەوەوە دەمگوت ئەم خوشکەی منیش (بنت الذبيحين)ە.

سبەینەی چواردەی تەمووز، سەعات هەشتی بەیانی خوشکەکەم گیانی دەرچوو... عەسر بوو گەییشتینە کۆیێ. حەفت ساڵ و دوو مانگ و یەک ڕۆژ بوو کۆیەم نەدیتبوو چونکە لە ١٩٦٥/٥/١٣ لێی دەرچوو بووم. لەو بەینەدا کە چاوم لە مەودای دەشت و دەر ڕاهاتبوو کاتێک لە هەیوانەکەی (قصر)ی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد بۆ تازیە دانیشتین دەتگوت گردی باویان و گردی دەرمانا و چیای چنارۆک لە شار نزیک بوونەتەوە وەک کە بە دووربین سەیریان بکرێت وەها دەهاتنە بەرچاوم. لە سێ ڕۆژەیدا کە ئافرەتان چوون بۆ سەر قەبرەکەی کۆتەڵێکی لە شێوەی ئافرەت و بە ئاڵوواڵا ڕازاوەیان وەکوو دروشم لەگەڵ خۆیاندا برد و شینێکی بێدادیان بۆ گێڕا.

تازیەی کاک نافیز جارێ پاشماوەی مابۆوە چونکە حکومەت و حیزب تێیدا بەشدار بوون. من بروسکەی پرسەم لێ دابوو بۆ بنەماڵەی حەوێزی، لە تازیەی خۆماندا مەئمووری پۆستە گوتی، بروسکەکەم وەرگرت، بە غەیری خۆم نەبێ ئەو عەرەبیە زەحمەت بوو وەربگێڕێ. پوورزام، کازمی فەتاحاغای حەوێزی، بروسکەکەی بۆ هێنام کە بۆی بخوێنمەوە، دیتم وەها تێکەڵ پێکەڵ کراوە سەرەدەری لێ نەدەکرا بەڵام خۆم بێگومان دەمزانی چیم نووسیوە. ئەم کاکە کازمەی پوورزام بە مەراقەوە نووسینەکانی منی دەخوێندەوە و چی کەوتبایە دەستی دەیپاراست تا ئێستاش هەروەهایە.

تومەز مەئمووری پۆستە هەر چونکە نەیزانیبوو بروسکەکە چ دەڵێت، بەلایەوە ڕاست و دروستی وەرگرتبوو...

تازیەکە نەختێک درێژەی بوو، جاران لە کۆیێ تازیە سێ ڕۆژی دەخایاند. لەوەتەی ئۆتۆمۆبێل و ڕێگەی قیرتاو پەیدا بوون پرسەکاران، بە گشتی لە دوور و نزیکەوە بەشدارییان لە تازیاندا دەکرد بە مەشدا درەنگتر بەسەر دەچوون. پاش گەڕانەوەم بۆ بەغدا کەوتمەوە سەر باری ئاسایی لە خەریک بوونم بە چالاکیی لیژنەکان و بەردەوام بوون لە نووسینی بەرگی یەکەمی حاجی قادر، لەو ناوەشدا هێرشی ناحەزەکانی کۆڕ لە توندوتیژیی خۆی بەتەکان بوو. یەکێک لە بنێشتۆکەی زاری ڕەخنەگران ئەو چوکڵەی سەر دەنگی (ر)ی قەڵەو بوو کە کۆڕ لە ڕێنووسی خۆی پەسەندی کردبوو، پەسەند کردنەکەش لە هیچەوە نەبوو. بڕیار درا هەموو نیشانەکان لە سەرووی پیتەکانەوە بن بەڵکوو بایی ئیمکان دێری خوارتر مەودای ڕەهای پتر بۆ بمێنێتەوە لەوەی کە نوختە و نیشانەکانی ژێرەوە لێی داگیر بکەن بۆ خۆیان. ڕاستییەکەی وەها خۆش بوو کە ئەگەر شیابا نە نوختە و نە نیشانە هیچیان بەکار نەیەن، کە بەکاریش بێن هەر نەبێ تێکڕایان لە سەرەوە بن. گرفتی گەورەش لە نووسینی ڕێنووسی کوردی و عەرەبی، بە تایبەتی هی کوردی، لەوەدایە کە پیتەکانی (ا، د، ذ، ر، ز، و) بە پیتی دوا خۆیانەوە نانووسێن و وشەیەک دەبێ بە چەندین کەرت لە نووسیندا، ئیتر نووسەر هەر خەریک دەبێ قەڵەم هەڵبێنەنگێوێ وەک کە ڕەسام فرچەکەی لە ڕووی تەختە بەرز دەکاتەوە. تۆ سەیری وشەی (ئۆتۆمۆبێل) یازدە جاران قەڵەمی تێدا هەڵدەبەزێتەوە. ئنجا جارێ ماویەتی لە کوردیدا ڕستە چۆن بنووسرێت، لە نموونەدا: (دەم گرت، دەمگرت. هەڵم گرت، هەڵمگرت. دەستم گرت، دەستمگرت).

کۆڕ ویستی بە پێی داخوازی سروشتی (د)ی ئایندە و (هەڵ)ی پێشگر و (دەست)ی وشەی سەربەخۆ مامڵەتیان لەگەڵدا بکات. هەرچی (د)ی ئایندە و (ب)ی ئیلتیزام (وەک بگرە) و (مە)ی نەهی و (نە، نا)ی نەهی و نەفییە بە بەشێکی پێکهێنەری بنەڕەتی کار دابندرێت و هەرگیز لێی جودا نەبێتەوە. پێشگریش بە وشەوە بنووسرێت هەتا شتێک دەکەوێتە نێوانیانەوە ئنجا جودا ببنەوە وەک (هەڵگرتن – هەڵم گرت) وەیا (پێنەزانین – پێزانین) وشەی سەربەخۆش هەمیشە جودا بکرێتەوە وەک (سەر کەوتن، ماڵ دزین). من لە نووسینی خۆمدا کە بەشێکی زۆری لە بڵاوکراوەکانی کۆڕدا کەوتنە بەرچاوی خوێنەران مەیلەو بە درێژی لەم لایەنانە دواوم. ئێستە ناشێ لە یادداشتدا بۆیان بچمەوە، مەبەست بە بیرهێنانەوەی ئەو هەرایە بێ جێ و ڕێیەیە کە یەخەگیری کۆڕ بوو لەسەر ڕێنووسێک کە ئێستە هیچی لەو چاکتر (وەیا وەکوو ئەویش) نەهاتۆتە کایەوە کەچی پاش نەمانی سەربەخۆیی‌ی (کۆڕی زانیاریی کورد) کەسێک لەو ڕەخنەگرانە دەنگی ناڕەزایی‌ی بەرز نەکردەوە. بەڵێ بێگومان خامۆش بوونی ڕەخنەی ناحەزانە ڕێکەوتێکی چاکە بەڵام دیاردەکە عەیبدارە. لەو باوەڕەدام ئەگەر زمانی کوردی لە دوارۆژدا بە بەریەوە هەبێ پێی بنووسرێ پێویستە ڕێنووسی ئێستاکەی لە بێژنگ بدرێتەوە چونکە عەیبی زەقی تێدایە کە دەخلی بەسەر نەگونجانی هەندێ لایەنی ڕێنووسەکەوە هەیە لەگەڵ داخوازیی لایەنی ڕێزمان.

لە لێکدانەوەی دەوڵەمەندبوونی دیوانی نالی لە دیاردەی گیا و گوڵ و وێنەی دەشت و دەر لە چاو دیوانی حاجی قادردا بۆ ئەوە چووم کە نالی ساوایی و منداڵیی خۆی هەتا تەمەنێکی کە خوێندن بۆ

شاری بردبێت هەر لە لادێی بەسەر بردووە بۆیەیە ئەو هەموو دیمەنەی سروشت بە شیعر دەداتەوە. حاجی قادریش بە منداڵی چووە بۆ شار، هەر بایی شاعیرێکی شارنشین لە گوڵ و گیا و دەشت و دەر دەدوێت. ئینجا لێرەدا لاباسێک خۆی سەپاند بۆ ڕەواندنەوەی گومانێک کە بیەوێ بڵێ شاعیر کۆیلە وەیا قوڕەچەورەیە بە دەست دەوروبەرەوە. ویستم لەو لاباسەدا ڕوونی بکەمەوە کە تاکە عاملی ئیجابی لە هەموو جیهاندا هەر مرۆڤە، ئەوەندە هەیە مرۆڤ لە بۆشاییدا ناخولێتەوە ئیتر دەوروبەر چی بێت مرۆڤ کاری تێدەکات، ئەگینا گوڵ و گیا لەو دەمەدا کە ولاغ لەسەری دەگەوزێت چەند بێدەسەڵاتە، کە شاعیریش لە هەڵبەستدا ناوی دەبات هەمان بێدەسەڵاتە... ئەم لاباسە حەفتا لاپەڕەیەکی خایاند، دواتر بوو بە بەرگی یەکەمی (مرۆڤ و دەوروبەر) کە پتر لە ١٧٠ لاپەڕەی گرتەوە. بەشی دووەمی کە هەمووی لە سەرچاوەی یەک کۆنە ڕستەی عەرەبیم (وليس قصارى العقل ان يمتنع عن تفسير الاشياء التي لا يفهمها ولكن يفسرها تفسيرات خاطئة) کەوتەوە لە قەوارەی کتێبێکی ١٩٠ لاپەڕەیی، خەریکی ڕوون کردنەوەی دەوری وێرانکەری لایەنی سەلبی هۆش بوو. بەر لە دوورکەوتنەوەم لە کۆڕ ئامادەم کرد بۆ چاپ بەڵام هەتا ساڵی ١٩٨٠ نەلوا چاپ بکرێت...

ڕۆژنامەی (التآخي) بە نامەی پشتگیری کردن لە دیمۆکراسی بۆ هەموو عێراق هەڵمەتێکی برد بۆ کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی خاوەن بیروڕایان لەو بارەوە. وەک چاوەڕوان دەکرا ئەو ڕایانە دەنووسران کە لەگەڵ ئەو مەبەستە بڕوات. یەک دوو نوێنەریان هاتنە لام لە کۆڕ بۆ هەمان مەبەست، لێم پرسین، ئێوە ئامادەن چی بێ نووسینەکان ڕۆژنامە بڵاوی بکاتەوە؟ گوتیان بەتەمای چ بنووسیت؟ گوتم ئێوە دەتانەوێ شین و شەپۆڕی دیمۆکراسیی بەغدا و بەسرە و مووسڵ بەرپا بکەم، هەرچی منیشم پێشتر بۆ سلێمانی و هەولێر و قەڵادزە بە پەرۆشم، هەرچی بەغدا و بەسرەیە خاوەنی خۆی هەیە. ئایا ڕێ دەدەن ئێوە، داوا بکەم لێم بگەڕێن حیزبێک لە کوردستان قوت بکەمەوە؟ ڕازین ڕەخنەتان لێ بگرم؟ دەسەلمێنن لە هەڵەی چەکداران بدوێم... گوتیان نەخێر! گوتم منیش چ نانووسم! ئەگەر ڕێ بەو ڕەخنانە بدەن و بڵاویان بکەنەوە مەرج بێ چی بیزانم لە بارەی بەغدا و بەسرەیشەوە بینووسم، حیکایەتەکە لەگەڵ مندا بە مەندە کۆتایی هات.

لەو دەمانەدا بوو یەکیەتیی سۆڤیەت پێنج زەمالەی بە کۆڕ بەخشی، توانیمان چوار کەس بنێرین بۆ وەرگرتنی شەهادەی کاندیدات (دکتۆرا). زۆر مەتڵەب بوو یەکێکیان لە مێژووی (خووری)یەکان بکۆڵێتەوە کە من لەگەڵ کورد چ فەرقیان ناکەم چونکە هەر نەبێ خڵتەی ئەوان لە کورددا ماوەتەوە، خۆ نەبوون بە هەڵم و بە ئاسماندا بڵاوبینەوە. بە داخەوە ئەو کەسەی بە تایبەتی تکام لێ کرد شەهادەیەکی هێنایەوە هەر دڵێی پسپۆڕان بۆیان هەڵبژاردووە کە هیچ پێوەندی بە مێژووی کوردەوە نەبێت. خەفەتی سەرەدەری نەکردن لە چارەنووسی خووری و پێوەندییان بە کوردەوە هەتا ئێستا لەگەڵمدا دەژیت...

ئاڵقەی هەژدەیەم

هاوینی ساڵی ١٩٧٣ کۆڕێکی سەقافی لە لایەن وەزیری کاروباری «اعمار الشمال» ـەوە لە شەقلاوە گیرا بە مەبەستی وتووێژ و بیرورا دەربڕین لە بارەی ئەلفبا و ڕێنووس و سەروبەری سەقافەتی سەر بە قوتابخانەکانەوە. لێم نەگەڕا هەتا ناچار بووم بچم بۆ کۆبوونەوەکە. من نووسینێکی خۆم خوێندەوە کە ئێستا لەبیرم نەماوە بە چ شێوە بۆ چارەسەرکردنی، وا بزانم بۆ ئەلفبا و ڕێنووس چووبووم، ئێوارەکانیش لە شکڵی موحازەرە گفتوگۆیەک لەو بابەتانە کران کە من تێیدا ئاخێوەر بووم، کەسانی دیکەش کە هەریەکە بابەتێکی ئامادە کردبوو سەرگەرمی ئەو کۆڕە بوون. لە ئاکامدا پاداشیان بەخشییەوە. بریتی بوو لە سەعات بۆ هەموو ئاخێوەرەکان، بەڵام بێلزووم سێ بابەتیان هەڵبژارد بە نامەی «بحث متفوق» سەرو سەعاتی گرانبەهاتریان پێ ڕەوا دیتن.

نووسینەکەی من ئەگەر لەو پلەیەشدا نەبایە بە «مجاملە» هەر بە «سەرکەوتوو» دادەندرا، وەک لەبیرمە نووسینی مامۆستا نوری علی امین و یەکێکی دیکەش، کە زۆر بەداخەوە لەبیرم نەماوە هی کێ بوو، سەعاتی «سەرکەوتوو» یان وەرگرت. د. عەبدوڕڕەحمانی حاجی مارف پاداشەکەی خۆی ڕەفز کرد کە بە لایەوە نووسینەکەی کەمتر نەبوو لە پایەی «سەعاتی سەرکەوتوو». تا ڕادەیەکیش جۆرە ڕەخنە و ناڕەزاییش بوو لەو مامەڵەتە جودایی‌یە. زۆریش لەسەر حەق بوو. وا بزانم چ مەبەستی موجامەلەش نەبوو کە نووسینەکەی منی هەڵاورد لە ڕەخنە.

ئەمە دەڵێم چونکە ئەگەر مەسەلەکە خۆشمی تێدەربەستە نەبامایە هەر دەمگوت بە داخەوە سەعاتەکەم بوو بە دیاری بۆ یەکێکی کە ئەوسا دۆست بوو، دواتر دۆ و دۆشاوی تێکەڵ کرد... ئەو چەند ڕۆژانەمان لە شەقلاوە و لە پیرمەم بە خۆشی ڕابوارد. شەوێک لە پیرمەم بووم بەڵام بە ڕۆژ وەها دەبوو نیوەڕۆژەم لێ دەخوارد. دوای بەسەرچوونی هاتوباتی کۆڕەکە هەڵکشیم بۆ لای گەڵاڵە و چۆمان. لە ماڵی سورەیای خوشکم دابەزیم، دوایین جار لە زستانی ١٩٧١ سەرم لەم ناوچەیە دابوو.

ئەوسا لە ماڵی زەیدی ئەحمەد ئەفەندی مێوان بووم. ئەحمەداغای حەمەد ئەمیناغاشم ڕەفیق بوو. حەفتەیەکی زۆر خۆشمان لێ ڕابوارد. زەید خانووێکی بە کارەبای لێ دروست کردبوو، کەرەستەی حەسانەوەی تێدا بوو وەک خانووی شار... بەزۆری لەگەڵ ئەو کەسانەمان ڕادەبوارد کە لە میزاجدا دەگونجاین. چەند ئەندامێکی کۆنە مەکتەبی سیاسی لە پاش بەیانی ئازارەوە لەو ناوچەیە گیرسابوونەوە لە هەموو دەرفەتێکدا بۆ لای یەکدی دەکشاین. کە ساڵی ١٩٧٣ لە هاویندا چووم زەید کەوتبووە بارێک هەر دەیەویست دەرفەتێک بدۆزێتەوە بۆ دەرچوون. ناحەزەکانی تەپکەیەکی قووڵیان بۆ نابۆوە هەتا لێی دەرهات و بۆی دەرچوو تێیدا سەغڵەت بوو. لەو هاوینەدا هەرچەند لە ماڵی خوشکم دابەزیبووم هەمیسان هەموو ڕۆژێک دیدەنیم دەکرد. ئەو بەینەی لەوێ بووم دایک و منداڵەکانیشم لەگەڵم بوون. بە عادەتی خۆم هەرچی لێ قەوماو و سەغڵەت بوو بۆ لای دەچووم. کاکە حسێنی خانەقا و شێخ حسێنی حاجی سەید گوڵ و هەندێک لە ئاغاکانی پشدەر، لە ناویاندا باپیری بابەکری سەلیماغا و عەلی عەسکەری و هی دیکەش لەوانەی دەمناسین و دۆستم بوون هەمیشە بە کۆمەڵ لای یەکێکیان نیوەڕۆژەمان دەخوارد... کە

چوومە لای باپیراغای بابەکراغا، لە گەلاڵە، منداڵێکی تەمەن چوار پێنج ساڵەی وەهای بەخێر هێنام سەد ماشەڵڵای لێ بکەیت. زۆر کەوتە بەر دڵم، بە باپیراغام گوت بەرخوردار بێت کوڕەکەت زۆر ژیرە. گوتی، لە تەربیەی کۆنی ئەوەندەی بە بیر ماوە. قسەکە زۆر کاری تێکردم.

عەلی عەسکەری ماڵەکەی بەسەر ئەو باسکەوە بوو کە بەسەر ڕێگەی ئۆتۆمۆبیلیدا دەنوڕێ. بە عادەتی خۆی هەر تریقەی پێکەنینی دەهات تا ئەوەی گوتم، کە ویستت بچیت بۆ لای پێویست نییە پرس بکەیت، لە دوورەوە پێکەنینەکەی ڕێنوێنیت بۆ ماڵەکەی خۆی دەکات... خۆشبەختانە لەو گەشتەدا دیدەنی مەلا وەیسیم کرد لە مزگەوتی گەلاڵە. پێشتر بە ناو دەمناسی. مەلا وەیسی لە نەوەکانی مەلای ئیبنوئادەم بوو، مرۆیەکی ڕاست و بێفێڵ و مەلایەکی خواناس بوو، تەنانەت شکڵیشی ڕەسەنایەتیی پێش سەردەمەکانی تێکەڵ بوون لەگەڵ لووزەوی شارستانەتی نوێی پێوە دیار بوو. لە حەد بەدەر پێمەوە گەشایەوە، هێندەشی ڕێز لێ نام شەرمەزاری کردم. منیش پڕ بە دڵ و بە هەموو دەروونەوە خۆشمویست. چەند سەعاتی گەش و خۆش و وێنە (تراخی)مان ڕابوارد لە نێوان دەوربەرێکی مسڵمانانەی پڕ لە مەلا و فەقێ و گفتوگۆی کوردانە. هەلم ساز دا جارێکی دیکەش چوومە سەردانی بەر لەوەی بە ناچاری وڵاتەکە بەرەو گەرمای بەغدا و سەرقاڵیی کوڕ بەجێ بهێڵم. بە داخەوە مەلا وەیسی چەند ساڵێکی دیکە خەبەری مەرگی هات لە بارێکدا کە نەمدەتوانی بە نامەش پرسە لە خزمانی بکەم. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی.

لە پایزی ۱۹۷۳ موناسەبەی هەڵگرتنی پەردە لەسەر پەیکەری حاجی قادر داخوازی کرد بچم بۆ کویێ و گوتارێکی عەرەبیش بخوێنمەوە لە بارەی حاجییەوە بۆ بەر گوێی ئەو مێوانانە و ئەو کەسانەی لە مەئموورەکانی کۆیێ کە کوردی نازانن. هەرچەند مەودا زۆر بوو لەو ڕۆژەوە کە بڕیار درا ئاهەنگەکە بەرپا بکرێت تا ئەو ڕۆژەی لە ۱۹۷۳/۱۱/۲۹ ئیحسان شێرزاد لە ئاهەنگەکەدا پەردەکەی هەڵگرت، من بۆم ڕێک نەکەوت ئەوەندە کاتە بەسەر یەکەوە بۆ نووسینی گوتارەکە تەرخان بکەم. شتێکی سەرەتایی کەمم بۆ نووسرابوو و هیچی دیکە. شەوی بەرایی ئاهەنگەکە، بە ناچاری، هەتا لە گوتارەکە نەبوومەوە نەسرەوتم. ئەم ڕێکەوتە بوو بە دووەم جار لە پاش ڕێکەوتی ئەو گوتارەی (تحية الشهداء) کە لە ئاهەنگی نەورۆزی ساڵی ۱۹٤۹ خوێندمەوە. ئەویش شەوی پێش ئاهەنگەکە هەتا لای فەجر بە خۆیەوە خەریک کردم...

تەجرەبەم لەو بارانەدا، ئەگەر لەمپەرم نەیەتە پێش، ئەوە بووە کە مەترسیی شەرمەزار بوون هێزێکی زیاد لە ئاسایی داوە بەوەندە بەهرەی (نووسەری) کە لە مندا هەبوو، نەک چەواشەی کردووم... لە دەمی ئەو ئاهەنگەدا سەد دانەیەک بە تازەیی لە بەرگی یەکەمی (حاجی قادری کۆیی) بڵاو کرایەوە. دوو ساڵ پێشتر هەر لە کۆیێ یادی حاجی قادر ئاهەنگی بۆ کرا و گەلێک نووسەر و تێکۆشەر تێیدا بەشدار بوون، من نەمتوانی سەفەری بۆ بکەم، گوتارێکی عەرەبیم بۆ ئاهەنگەکە نارد، یەکێک لەجیاتی من خوێندبوویەوە. هەر دوو گوتار، هی ساڵی ۱۹۷۱ و هی ۱۹۷۳ لە لاپەڕە ۱۲ هەتا ۱۷، لە «اعادة التوازن الى ميزان مختل» دا بە چاپ گەییشتبوون. پێداویستی ناچاری وەهای کرد گوتارەکان لەو کتێبەدا بنووسمەوە، هۆیەکەش ئەوە بوو خێرەومەندێک بوختانێکی گەورەی هەڵبەستبوو بەوەدا کە گۆیا من لە نووسینمدا حاجی قادرم بە خزمەتکاری دەرەبەگ لە قەڵەم داوە، ئەم دوو گوتارە کە بە عەرەبی و پێش

ئەو بوختانەش نووسرابوون شایەدیی بۆ دەدام لای عەرەب و غەیری عەرەب کە فیشاڵی وەکوو ئەو بوختانە چەند نزمە لە چاو ئەو تۆقەڵانەی کە پایەی حاجی قادرم لە نووسینمدا گەیاندۆتێ.

نازانم زڕە درۆی ئەوتۆیی چ تامێکی خۆش لە مەڵاشووی درۆزن دەگێڕێ! چۆناوچۆنیش بێشەرمی و حەیا تکان دەگاتە ئەو پایەیەی درۆی عەلەنیی تێدا بکرێ. کە مرۆ ڕاستی و ئینسافی پێشێل کرد بۆچی درۆزنییەکەی بە پارە نافرۆشێ؟ چ سوود هەیە لە درۆیەک بە دوو دێڕ نووسین هەڵبوەشێتەوە، سەلکە توورێکیشی نەخستبێتە گیرفانی درۆزنەکەوە؟ من مەبەستم لەو پرسیارانە تاکە کەس نییە چونکە درۆی عەلەنی هەر لە دژی مندا نەکراوە، هەر لە نووسینیشدا هەڵنەبەستراوە، بە پانایی و درێژایی دنیادا، بەتایبەتی دنیای خەبات و تێکۆشان کە لە خۆبایی بوون و ناز بە خەباتەوە کردن پتر ڕێخۆشکەرەوەی بێباکییە، پەیتا پەیتا لە نووسین و ڕادیۆ و تەلەفیزیۆن (واتە هەرچی دەخوێندرێتەوە و دەبیسترێت و دەدیترێت)، درۆی بێپەردە هەڵڕشتن بۆتە هونەری حەفتەم یان هەشتەم یان خاتری تۆ بێ هونەری بیستەم و سییەم.

عەجایب و سەد عەجایب، تێکۆشەر بە برسییەتی و لە مەترسیی مردندا بەسەر دەبات و چاو ناترووکێنێ، کەچی لە ئاست ڕاستیدا وەک مەلی بەر بارانی لێ دێت، زات ناکات بە زاری خۆیدا تێپەڕێنێت مادەم لەگەڵ دەقی ئینجیلە سیاسییەکەی ڕێک نەیەت. نازانم، خەڵق باوەڕی درۆزنی بۆچییە کە حەسانەوەیشی تێدا نەبێت... ئەگەر وەکوو ئایینە ئاسمانییەکان پاداشتێکی پاش مردنی لەگەڵدا بایە بەجێ بوو.

لە دیمەنەکانی ئەو ئاهەنگە یەکێکیان وەها چەسپاوە لە مێشکمدا سڕینەوەی بۆ نییە، ئەویش یادی چیهرەی (هێمن) چ لە دەمی خوێندنەوەی هەڵبەستەکەی چ لەو دەمانەدا کە بەیەکەوە لە ماڵی کاک مەجیدی ئامۆزام و شوێنی دیکەشدا لەگەڵ برادەرانی ئەو دەمە، کوردی ئێران و عێراقیش، سەرگەرمی نوکتە و قسەی خۆش و هەویای جەمی گەرم و چەوری کوردانەی نیوەڕۆژە دەبووین. من هەرگیز لە هێمن تێر نەبووم. چەندێکی لە کۆڕیش بووم بە زۆری، دوو بە دوو وەیا لەگەڵ هەڤاڵان، دیوانی وتووێژمان گەرم دەکرد. هێمن هەڵبژێردرا بە ئەندامی یاریدەر و بەردەوام ئەندامی لیژنەی ئەدەب بوو. پەنابەرانی برا کوردەکانی ئێران بۆ عێراق، جگە لە مامۆستا هێمن کە کۆڕ وەک ماڵی خۆی بۆی کرابۆوە، تێکڕایان بە خاوەن ماڵ حیساب دەکران. مامۆستایان عەبدوڵڵای حەسەن زادە، حەسەنی قزڵجی (بە داخەوە کەم مایەوە لامان) و هی دیکەش کە لیستەی ناوەکانیانم نەگرتۆتەوە، هەموویان لە پلەی برادەری بەرەو خزمایەتییان تێپەڕاندبوو، هەر نەبێ جۆری بەیەکتر گەییشتنمان و یەکتر دواندنمان و بێتەکلیفی و سادەیی ڕەفتارمان لەگەڵ یەکتر ئەو هەستەی بە من دەگەیاند کە ئاشنایەتیی نێوان خزمان بە مرۆی دەبەخشێت، هەرگیز بە دڵمدا نەهاتووە کە پەیوەندیی ڕەسمیم بە کۆڕەوە مافی خاوەنایەتیی ژوورەکەی دیوانی سەرۆکایەتی (کە هەمیشە تێیدا یەکدی گیر دەبووین) پتر بۆ من دێتەوە لەوەی بۆ ئەوان بچێتەوە.

ئەم زێدە خۆیاتی نێوانمان و هاتوچۆی ڕۆژانەیان بۆ کۆڕ و بایەخدان بە نووسینیان و بڵاوکردنەوەی بەرهەمیان و گەلێک لایەنی دیکەی ڕاگرتنی ڕێز و پایەیان هەلی ڕێک خست بۆ چەند سوارچاکێکی سەقافەتی کوردی کە ئیخبارییە بگەیەنن بە دایەرەی ئەمن دژی من، گۆیا کۆڕم کردووە بە لکێکی

(ساڤاک!)ی ئێران... بە پێی ئیخبارییەکە هەموو ئەو برا کوردەی پەنابەر بۆ عێراق جاسووسی مزەخۆری ساڤاکن... ڕاستییەکەی حیکایەتی لەوە بە تامتریشم لایە بەڵام چ سوود لە کوتانەوەیان وەرناگیرێ، ڕێگەش بە خۆم نادەم تاکە هەنگاوێک لەو ڕێگەیە ببڕم کە ئەوان بێ پەروا پیاسەیان تێدا دەکرد. گوتراوە، حەیا قەترەیێکە... لە سەرچاوەی بێگومانەوە ناوی زوربەی ئەو سوارچاکانەم زانی کە هێندێکیان بە زمان و هێندێکیان بە زمان و بە ڕاپۆرتیش خەریکی کۆڕ و خەریکی منیش بە تایبەتی، بوون... دوو جاران ئیخبارییەی ڕۆشنبیرە گەورەکان کە بۆ تۆقەڵەکەی دەسەڵاتی دەوڵەت لە دژی من بەڕێ کرابوو سەرەژێر بۆوە بۆ لای کاربەدەستی بەرەخوار کە پشکنینەوەی تێدا بکەن. ماڵیان ئاوابێ ئەوان کاربەدەستە بچووکانە زۆر بە شەرمەوە دەهاتنە لام و بە ڕواڵەت چەند قسەیەکی عادەتییان دەکرد بە نامەی پرسینەوەی شێوەی ڕەسمی کە بایی وەڵام دانەوەی سەر کاغەز بکات... چ لەو بچووکانەوە بێت و چ لە کاربەدەستی هەرە هەورازی پشکنینەوە بێت هەموو شتێکم بۆ ڕوون دەکرایەوە...

سەیر لەوەدا بوو، ئەو ئیخبارییەنووسانە حورمەتی پووشکەیەکیان لای ئەو کاربەدەستانە نەبوو. بە چاوی هەرەنزم سەیریان دەکرا. لەمەوە تابلێی بە خۆمدا دەشکامەوە کە دەمدیت بەشێکی بەپۆزی سەقافەتی! کوردی! تا ئەو ڕادەیە لە بەرچاوی غەیری کورد سووک و بێنرخ بێت، ئەشەدوبیللا نەمبیستووە یەکێکی عەرەب وەیا تورک خەبەری لە کۆڕ و لە من دابێت. هەروەها نەشمبیستووە لە ڕۆشنبیری ناودار بەولاوە چ کوردێک هێندە نزم بووبێتەوە.

ئەم تێبینییانەی بە دوا کاتەوە دەرمانی چ دەردێک ناکەن، ئێستاکە و دواڕۆژیش سوارچاک هەن و دەبن لەو مەیدانە بێـگەنەدا تەراتێنێ بکەن. دوور نەڕۆین پارەکە کتێبولکەی (لسان الکرد) دەرچوو، جارێ بڵاو نەبووبۆوە سوارچاکان خەبەریان لێ دا و بۆ چەند ڕۆژێک وەستێنرا. مەبەستم لە دەربڕینی ئەم ڕاستییانە تەنها کردنەوەی چاوی خوێنەری دڵ سافە بۆ سەر چاوەنداز بەڵکوو شارەزایانەتر لە دنیا ڕامێنێت...

لە برا کوردەکانی کوردستانی ئێران د. قاسملوو هەڵبژێردرا بە (ئەندامی کارا - عضو عامل)، بە پێی مادە (٩)ی یاسای ئەوسای کۆڕ وا بزانم د. قەناتی کوردۆ زووتر هەڵبژێردرا بوو، مامۆستا وەهبیش ئەندامی شەرەف بوو. د. قاسملوو چەندێکی لێرە بایە لە کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی کۆڕ بەشداریی دەکرد. مامۆستا زەبیحیش، کە دەمێک بوو لە پەنابەری دەرچووبوو دۆستێکی ڕێز لێگیراو و لە دڵسۆزانی کۆڕ بوو. کۆڕ کەوتە سەر لە چاپدانی فەرهەنگەکەی، دوو بەشیشی لێ چاپ کرا، وشکایی هات بە کوژانەوەی چرای ژیانی خۆی، زۆر بە داخەوە.

مەراقێکی خۆم و فەرمانێکی سەرشانم، بە سیفەتی دەمڕاستیم لە لیژنەی ئەدەب، لێی خۆش هێنام کە بایەخی پڕ بە پێست بە بابەتی فۆلکلۆری بدەم. تەکلیفمان لە برادەرانی هەر ناوچەیە کرد کە چی چنگیان دەکەوێ لە بەیت و مەتەڵ و سەرگورشتە و قسەی نەستەق و ئەو تەرزە مادانە هەیە بۆمان تۆمار بکەن و پێمانی بگەیەنن. ماڵیان ئاوابێ، بێدرێغ بە دەنگمانەوە هاتن. لەمانە مامۆستا ڕەئووف ئالانی بە شارەزاییی تەواوەوە یارمەتیی داین و گەلێک پەند و مەتەڵی بە شەرحەوە بۆ هەناردین. هەر لەو دەمەدا بناغەی برادەریمان بە مەحکەمی چەسپا. سادق بەهائەددین، ڕەحمەتی لێ بێ، لە بابەتی سەر بە زاری

کرمانجیی سەروو بە هانامان هات... گەلێک لاوک و حیکایەتی بە ئاوازمان بۆ تۆمار کرا، برادەرێکی کوردی کوردستانی ئێران لە دەستەی مامۆستا هێمن نووسینییەوە بە جۆرێک بشێ بخرێتە ژێر چاپ. دوای بڕانی پێوەندیم بە کۆڕەوە ئاگام لێیان بڕا، نازانم بە چی گەییشتن.

ساڵ بەسەر دەچوون و کۆڕ تەکانی دەدا و چوار ساڵەی نێوان بەیانی ئازار و بەدی هێنانی ئۆتۆنۆمیش دادەماڵا و باری ئاسایشی گشتی لەنگ دەبوو تا ئەوەی داوە مووی موعاویە پسا و هەرا دەستی پێ کردەوە. لەو دەمانەدا بوو عەسری ڕۆژێک لەو ڕۆژانەی کۆبوونەوەی دوو لیژنە و بەدوا ئەوانیشدا هی ئەنجومەنی کۆڕم هەبوو، ئاشنایەکی بەعسی، (عبدالرزاق الحديثي) و کارگێڕی گشتی لە مەکتەبی جێگری سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش هاتنە لام بۆ بیستنی بیروڕام لە بارەی هەڵکەوتی ئەو دەمە و ئۆتۆنۆمییەکی کە حکومەت دەیەوێ وەفا بە وەعدی تێدا بکات. مۆڵەتم لەو دوو مێوانە خواست کە لەو ڕۆژەدا دەرفەتی هیچم نییە بایی خۆ ڕوون کردنەوە بکات. ڕێک کەوتین لەسەر هێنَدی کە دوای سی ڕۆژی دیکە، ئێوارێ، لە نادی محامیان کۆببینەوە...

لەو ماوەیەدا بیروڕای خۆمم خستە سەر کاغەز، لە ڕۆژی میعاددا سێ لایی کۆبووینەوە و نووسراوەکەم دانێ کە باشتر لە قسەی زمان سەرنجی لێ دەگیرێ. وا پەسەند دەکەم لەم گەشتەدا خوێنەری کورد بیروڕای ئەو ڕۆژەم بزانێت. نووسینەکە، هەڵبەت بە عەرەبی بوو لێرەدا بە دەقی خۆی دەینووسمەوە:

... ... فلربما اودت به زلة لسان ما كانت لتستتبع غير البسمات في اوضاع عادية... مع تقدير هذا الظرف الصعب و التسليم باحكامه فاني اجد في موقفي الشخصي من طول عهدي بالحياد و استقلال الرأي و التجرد من الغرض ما يعين على ملافاة قسط كبير من تلك الصعوبة وتيسير مناخ غير ملجيء الى النفاق.

اسوق هذه المقدمة تعليلا وتبريرا لما قد يكون في كلامي من تعبير يوحي بالتبطين او يستشف منه الحذر رغم استفراغي الجهد في تحري الوضوح الممكن، فأني اكره ان اكون غير مفهوم او يساء فهمي على غير داع.

احاول ان اتكلم منطلقا من روح الحيدة والتجرد، مع علمي بعسر هذه المحاولة فان وقوف الشخص من نفسه واهله وعشيرته وبني قومه مثل موقفه من الغريب والبعيد في امور تتعلق بالمصلحة العامة والمصير، يكاد يكون من قبيل «تكليف شيء ضد طباعه». ومهما حاولت ان انسى ان في بقعة من ثرى كردستان رفاة ابي وجدي وجد ابي فلن اعود من ذلك بطائل، وايا يكن مقدار الحق والباطل في موقف يستنزف دم الصديق والقريب فسيبقى هذا البيت من الشعر هو شاهد القبر في المنزف:

دم الود والقربى وان كان ظالما

عزيز علينا ان نراه يسيل

اذا سكتت مثل هذه الاصوات و توارت هذه الرؤى في اعماق الضمير وامكن انطاق العقل وحده ليعمل كما يعمل العقل الالكتروني بعيدا من العاطفة والتحيز والحذر ساغ لي ان اقول اني ارى «القضية الكردية» ضمن الواقع العام للعراق في ضوء الاعتبارات الثلاث الاتية:

اولا- اقرار مبدأ «الحكم الذاتي» للشعب الكردي، في حد ذاته، قفزة واسعة جدا في مسار هذا الشعب

حاضرا ومستقبلا تعتبر بحق نقطة تحول تاريخي في حياته السياسية وحقوقه القومية وهي بلا شك منعطف صاعد بطموحات الكردي المشروعة في كل مكان وزخم دافع لقدراته نحو رسم مصيره في اكثر من موطن من مواطنه خارج العراق.

ثانيا- الجهة التي اقرت هذا المبدأ اثبتت قدرتها على تخطي الصعاب الخطيرة فيما رأت انه ترجمة عموميات حكم التأريخ الى ممارسة حية في واقع الحياة وبقدر ما يمكن ان يستوحي الغيب من المشهود فالمنتظر من مثل هذا الادراك لحكم التأريخ وهذه الجرأة في الوقوف عند مقتضاه ان يأتي المستقبل تصعيدا لما تم في الحاضر من هذا الشأن باعتبار ان التأريخ ذو حركة متزايدة السرعة. وسارجع الى ما يبنى على هذة الملحوظة بعد الفراغ من بيان الاعتبار الثالث وما قد يليه.

ثالثا- ليس من الصحيح ولا السليم التشدد في رسم الخط الذي يحدد اطار منطقة الحكم الذاتي فما دام العرب والاكراد مصممين على التعايش وادامته فلا ضير في ان يرتفع هذا الخط هنا وينخفض هناك على حساب اقتضاء المصلحة وقد يستدعي التكامل الاقتصادي، مثلا، ان تضم اقسام من الارض المسكونة بالعرب الى الحكم الذاتي او ان تلحق ارض كردية بادارة المركز ولعل ان يكون في ضم القوميتين الى الادارة الواحدة هنا وهناك نوع من المعاشرة الحية بين القوميتين تزيد عواطف المودة بينهما.

صحيح، ان فكرة (الحكم الذاتي) ينبغي ايضا ان تؤدي اغراضها الاساسية في تطمين الشعور القومي عند الكردي ولكن صحيح ايضا انه لايسوغ اقامة (التعايش) على الشك والتوجس. والكلام في هذا يطول ويمكن تلخيصه في ان كل شعار متطرف في اي من الجانبين لا يمكن ان يخدم مبدأ الاخوة والتعايش وليس من احتمال للتجاذب و (شد الحبل) الا حينما تتنافر القلوب وتتجه نحو فصم العرى. ومن الواضح لكل ذي عينين ان الجهة العربية اقدر على امتصاص اسباب الشك والاحتكاك بما تملك من امكانات مادية وسياسية وبشرية وجغرافية وحضارية لا حصر لها وكفى بها انها من الوفرة بحيث انها دخلت المصطرع الدولي كطرف مرغوب ومرهوب ثم انها هي المضطلعة بمسؤولية الحكم فتكون قد التزمت بكل ما يستوجبه الحكم من السعة و السماح الى جانب مايقابل ذلك من حماية مجموع الدولة شعبا وارضا.

الحكم في أي مكان مطالب بفتح صدره للناس كافة سواء منهم المؤيد والمطالب والمحايد، اقول هذا من باب توضيح القصد وتحديد مركز الحكم من وجهة نظر (حمل الامانة) بقياسه الى مركز غيره من الناس افرادا وجماعات.

رابعا- لابد من رعاية مصلحة وحق الفرد الكردي الذي يعجبه ان يبقى بمعزل عن الاحزاب والتنظيمات السياسية وهو يمارس مواطنته ويدفع ضريبته ويقوم بواجبه فلقد لمست من تجربة السنين التي تلت ١١ اذار انعدام الوزن للفرد الكردي اذا لم يكن ضمن التنظيم الذي كان طرفا في بيان اذار. لا يطلب مني ان اجد للحكومة اعذارا في طمس ذاتي ومسخ شخصيتي وانزالي منزلة المواطن من الدرجة الرابعة. ومثل هذا يقال عن الشخص العربي الذي يريد ان يبقى على الحياد بين الاحزاب السياسية.

ليس مقبولا في اي عرف سياسي او اجتماعي او قانوني او فلسفي او مصلحي ان يستمد المواطن اعتباره وكرامته من وثيقة انتمائه الى احد الاحزاب. ولا يردني هنا قول من يقول ان ذلك لم يكن واقعا

بمقتضى قانون او دستور او ما الى ذلك فانه يكفي ليشعر المواطن بالمهانة انه اذا طلب الوصول الى المسؤول كمواطن اعتيادي انسدت امامه السبل فاذا ابرز وثيقة انتمائه الى حزب قوي اخذ بالاحضان. اعود الى ما اشرت اليه في نهاية الفقرة (ثانيا) المتقدمة:

يشيع بين عدد غير قليل من ذوي الرأي الاكراد تصور سياسي محدد في واحدة من اهم الركائز التي تستند اليها وقائع الامور والمصالح الكبرى في الشرق الاوسط ولقد وجدتني مندمجا في ذلك التصور ومقتنعا به ولربما كنت من اوائل الاكراد الذين لمحوا الى ذلك في وقت مبكر بعد ميلاد ثورة ١٤ تموز، ومن يراجع سلسلة المقالات التي نشرتها سنة ١٩٦٠ في جريدة الحرية بتوقيع «هوشيار» يجد ملامح هذا التصور وخطوطه العريضة مطلة بين سطورها بوضوح. خلاصة هذا التصور هي ما يلي:

القوى المتصارعة في الشرق الاوسط تحاول ان تجد لها اوراقا رابحة في اللعبة وتمسك في يدها نهايات خيوط تحرك شخوص المسرح. واقدرها على المناورة هي بلا شك اجمعها لتلك الاوراق والخيوط. وهذة الحقيقة في مستوى البديهية ولا صعوبة في لمسها وتحت هذة الحقيقة، او بجانبها، حقيقة اخرى تكاد تكون بمستواها من الوضوح لولا ان على الاعين غشاوة وهي ان من اقوى وامتن وارجح تلك الاوراق والخيوط ورقة (واقع الشعب الكردي) والخيط المتصل به. ان من يملك عواطف ومحبة هذا الشعب يملك في الشرق الاوسط قوة هي بمقام «القنبلة الموقوتة» في موازين الامور ومجريات الاحداث في المنطقة كلها. ان شعبا يبلغ تعداده في اقل تقدير خمسة عشر مليونا ويتوزع على مساحة من الارض في سعة دولة متوسطة الحجم وتحتل بقعة في الصميم من الاهمية الستراتيجية وقد اذكت حماسه للنشاط والحيوية تطلعات النصف الثاني من القرن العشرين مع خلفية تاريخية هي بضعة وعشرون قرنا من الويلات والخطوب والغمط والبخس.

ان هذا الشعب جيش احتياطي، بل جيش عامل، يضع ثقله في موازين معارك من يحسن التعامل معه ويأسو جراحه. ومن طبيعة الاشياء ان يكون توافق المصلحة (او تضادها) بين هذا الشعب وبين القوى المتفاعلة في المنطقة على درجات وانماط متفاوتة طبقا لظرف كل واحدة من تلك القوي، فقد تكون احداها مضادة له على طول المدى وتكون الثانية موسمية التوافق المصلحي وهكذا... ولكن ليس لعاقل ان يجهل ان مصلحة العروبة غير مصطدمة مع مصلحة هذا الشعب في مستقبل يدركه الفكر والنظر ويحسب له حساب، وما قد يعترض به على ذلك من وجود احتكاك اليم بينهما من جزء في ارض العراق يرد عليه بان الميادين الاخرى الرحبة من وحدة (المصلحة والخطر) جديرة بهضم بواعث هذا الاحتكاك وملاشاتها في اقل من الوقت الذي تستغرقه كتابة مقال حول الموضوع حالما يلتقي الطرفان على فهم مشترك لحقيقة مصالحهما وحقيقة المخاطر التي تجابههما.

ان العروبة في غنى عن (ممتلكات) الاكراد بما تملكه من البر والبحر والثروة والمركز الحضاري وهي بلا شك محتاجة الى حليف طبيعي غير مشكوك في مواقفه ومصالحه بل انها محتاجة الى جمهرة من الحلفاء لضخامة المعارك المفروضة عليها وتعدد ميادينها وقوة خصومها وجسامة التحديات المتولدة من كل ذلك. ومن الواضح الذي يراه حتى الاعمى انه لايمكن للكردي ان يمد بطمعه الى مصلحة عربية بل ان الواقع المعقد الشائك المحيط بوجوده يكاد يقطع امله من كل عون حقيقي ياتيه من خارج وجوده الا ما كان منتظرا ان ياتيه من العرب بسبب توافق مصالحهما... والحديث هنا يطول الى غير نهاية وهو دائما ينتهي الى نتيجة

واحدة هي انه اذا وعي العرب والاكراد حقائق الاشياء والاحداث وصحت دعواهما في رؤية وفهم (مؤشرات المستقبل) فليس امامها غير طريق واحد يقود الى المصلحة هو طريق التفاهم والتعايش والارتباط المصيري والكلام هنا يتشعب بما يفوق طاقة الكاتب من الاستيعاب اكثره مفهوم قبل ان ينطقه الناطق او يكتبه الكاتب فعسى ان يهدينا الله الى سواء السبيل ويجنبنا الزلل.<٧٤>

ساڵی ١٩٧٤ دیارییەکی ڕەزا گرانی پێ بوو بۆم، کژەکەی دوای ئەو نووسینە عەرەبییە بوو، ڕەنگە کەوتبووینە حوزێران. خەونێکم دیت، لەوانەی بە پێی تەجرەبەی خۆم ڕووداوێک ڕادەگەیەنن. بە هەموو کەسانیماڵەوەم گوت ئاگاداری خۆیان و منداڵەکان بن قەزاوقەدەرێک بە ڕێگاوەیە، تا ئەوەی گوتم لە پێپلکە هاتنە خوار، لە هەڵکردنی تەباخ، لە شتی کارەبای پێوەبێ، لە جادە و کۆڵانە خۆ بپارێزن... بۆ ڕۆژی دواتر لە کۆڕ بووم بەسەر هەندێ کەرستەی توالێتدا بەربوومەوە برینێکی شەباقەی خستە لەشمەوە. هەتا گەییشتمە خەستەخانەی (مدینة الطب) کاتی ویست... خولاسە عەمەلیەتم بۆ کرا بە سی تەقەڵ برینەکەم دەم بەست کرا. بەر لەوەی بەنج بکرێم بەو چوار دکتۆرەی لە دوولامەوە بەسەرمەوە ڕاوەستابوون گوتم، ئێوە خەریکی کەسبێکن پتر بە لای ئالەت و شتی ماددیدا دەچێتەوە، زەحمەتە باوەڕ بە سۆسەی پێش ڕوودان بکەن (حس قبل الوقوع) بەڵام باوەڕم پێ بکەن من لە پێرێوە خەونم دیتووە بە تەمای قەدەرێک بووم. وا لە خۆم بەدەری داوە... لە وەڵامدا گوتیان ئێمەش باوەڕمان بە (غەیب) هەیە... ئینجا نازانم بە خاترانە وەهایان گوت یان لە دڵیانەوە بوو، بەڵام قسەکان تامی ڕاستیی لێ دەهات.

شەش شەو لە خەستەخانە مامەوە. کە دەرچووم بەینێک لە ماڵەوە بۆی کەوتم هەتا توانیم هاتوچۆی دەرەوە بکەم. تومەز بێ ئەوەی پێشتر زانیبێتم لە لەشمدا (حساسیە - هەستیاری) هەبووە بەرانبەر هەوای کۆندیشن. دوای دەرچوونم لە خەستەخانە تووشی لووت گیران دەهاتم تا ئەوەی وەها دەبوو نەمدەتوانی زاد قووت بدەم. دەبوو قەترە لە لووتم بکەم. هەناسەم بکرێتەوە ئنجا زەواد ئاوا بکەم. هەر هەوایەکی لە هەوای کۆندیشن چووبایە ئەو هەستیارەییەی بە جۆرێک بە خەبەر دەهێنا بێحاڵی دەکردم... بە ڕێکەوت جارێکیان قەترەیەکی نوێم بەکارهێنا. برادەرینە کاری سیحری پێوە بوو. نەک هەر هەستیاریەکەی بنەبڕ کرد بەڵکوو هەتا دوو ساڵان پێویستیم بە دەستەسریش نەما، پاش دوو ساڵان بە کزی سەرێکی هەڵدەداوە بەڵام بەدەم ڕۆژگارەوە ئەویش کزبوو وەک کە بە نەبووی حیساب بکەیت.

ئیحسان شێرزاد لە هاوینی ١٩٧٥ (اعفاء) کرا لە ئەندامەتی و سەرۆکایەتیی کۆڕ، ئەویش بە بۆنەی هەڵوەشانەوەی ئەو بارەی کە کاتی خۆی بۆ سەرۆکایەتیی کۆڕی هێنا. دوای ئەو بە پێی ئەوەی کە یەکەم جێگیری سەرۆک بووم سەرلەبەری ئەرکی سەرۆکایەتی وێڕای فەرمانە عادەتیەکانم کەوتە ئەستۆمەوە. یەک دوو سوارچاکی زارقەڵەباڵغی مەیدانی ڕۆشنبیریی کوردی کە تا ئەو دەمانە بە چاکی لێیان شارەزا نەبووبووم و نەمدەزانی تا چ ڕادەیەک بێ بەند و پەیمان و بێ پەروای شەرم و شکۆن، لە ساڵی پێشترەوە خەریکی خۆ نزیک کردنەوە بوون لە کۆڕ (لە منیش بە تایبەتی) کە دیتیان بە گەز و گرێی سوودی دنیایی ئەستێرەی کۆڕ لە کزیدایە ئاڵای دوژمنایەتییان بە ئاشکرایی هەڵکرد... ئەگەر بیانزانیبایە من هیچ پێوەندییەکی دۆستایەتیم بە چەکدارانەوە نییە زووتر ئاڵاکەیان هەڵدەکرد. لە هەموو ژیانمدا بە بیرمدا نایەت بێ شەرتی و بێ شەرمی تا ئەو پلەیە لە دە کەسی پتر بەدەر دابێتەوە، پتریش لە نیوەی ئەو دە کەسانە بۆرە پیاوی بێ ناو و نیشان بوون.

لە کۆتاییی بیستەکانی ئەم سەدەیە باوکم بە هەڵبەست گوتی:

ئێوە هەرچەند کە قەومەکی زۆرن

فائیدەی چی کە توخمی خۆ خۆرن

پێشتر حاجی قادر فەرمووبووی:

هەتا وەک ئاگری ژێرکان لەگەڵ یەک
ئەگەر تووفانە لەشکرتان بە پووشەک

کە هێرشی بێوچان و خەبەر لێدان، لە هاوینی ١٩٧٥ – ەوە زیادی کرد وەهام دانا بە هیچ جۆرێک مانەوەم لە کۆڕ لە ١٩٧٦ تێناپەڕێنێ. ئەم باوەڕەم هانی دام بۆ ئەوەی چەندێکی لە ئیمکانی ئادەمیزادێکی وەکوو خۆمدا بێت چالاک بین لە جێبەجێ کردنی هەر خزمەتێکی بتوانین بە سەقافەتی کوردی بگەیەنین. هەر بە نیازی خۆ تەیار کردن بۆ خزمەت هەنگاوێکم هەڵێنا کە مامۆستا ئیحسان خۆی لێ دەدزیەوە. لە بۆدجەی نوێی دوای دوورکەتنەوەی مامۆستا ئیحسان بایی نرخی دوو ئۆتۆمۆبیل، یەکیان بۆ دیوانی سەرۆکایەتی ئەوی دیکەش بۆ کاربەدەستانی دیکە و پێداویستی هاتوچۆ و گوێزانەوە. کاک ئیحسان بە تێبینی کردن لەوەی کە کۆڕی زانیاری عێراق ئۆتۆمۆبیلی حکومەتی لە دەستدا نەبوو بە لایەوە شیرن نەبوو ئێمە لەم نوختەیە لێیان تێبپەڕێنین. من لە نوختە نیگای ئەوەی کە مسکێنیی ئێمە ئەوان پۆشتە ناکات هەنگاوەکەم هەڵێنا. لەو بارە کزەشدا موافەقە لەسەر هەردوو ئۆتۆمۆبیل کرا. من هەنگاوێکی دیکەشم هەڵێنا. لە کۆڕی عێراق کۆبوونەوەی لیژنەکان پاداشی دوو دیناری بۆ هەر ئەندامە دانابوو. لای ئێمە بوو بە سێ دینار، دواتر من گەیاندمە پێنج دینار. لە زۆر دائیرە دە دیناریان پێ دەدرا، لە هەندێ جێگای بەرز پاداش پڕی زەرفێک بۆ ئەندامەکان دەنێردرا. پاش ئێمە پاداش پتر هەڵکشا. چەند سەیرە پیاوێکی وەکوو د. مەحموود جەلیلی عەمیدی کولیەی (طب) لە موسڵەوە دەهات بۆ بەغدا بەشداریی کۆبوونەوەی لیژنەی دەکرد لە کۆڕی زانیاری عێراق بە پاداشی دوو دینار...

لەو ساڵانەدا کرێی تەنەکەچی زۆر زیادی کردبوو تا ئەوەی مەزگووفی حەفتا هەشتا دیناری هەر بە ئەوان دەخورا. لەو ساڵانەدا دروشمێکم هەڵگرتبوو هەر بە قسە، دەمگوت دەبێ نرخی زانست لە هی تەنەکە کەمتر نەبێ، بەڵام قەت نەیگەیاندە سەد یەکی ئەو نرخەش. نووسەرم دیتوون بە ساڵ چاوەنۆڕی دەرچوونی تاکە یەک گوتاریان دەبوون و دەبن...

ڕۆژی ١٩٧٥/١١/١١، پاش دەوام، کۆبوونەوەی لیژنەی زمانم هەبوو لە کۆڕ، جارێ مابوو لە وتووێژ ببینەوە تەلەفۆنم لە ماڵەوە بۆ کرا، خەبەری مەرگی کوتوپڕی دایکمیان پێ دام... هەتا شەهادەی مردنی لە خەستەخانەیەک وەرگیرا چەند کەسی تێدا ماندوو بوو... دواتر لە بیرەوەریی ئەو دەمە ناخۆشانەی وەرگرتنی شەهادەی وەفات گوتم، پێویستە خەڵق بۆ کورت کردنەوەی ئەو سەفەربەرلگە و ئەرک و سفتوسۆکەی لە خەستەخانەیەک لێی بمرێ... بردنی جەنازە و هاتوباتی تازیە لە کۆیێ دە ڕۆژێکی خایاند. دایکم ٣٢ ساڵ و یەک مانگی ڕۆژێک کەم دوای باوکم ماڵاوایی لێ کردین. پێی ناوێ بڵێم، کەلێنێکی گەورەی دوای خۆی بەجێهێشت، چونکە لە لایەنی دایکەتی چەندین ساڵ دوای مەرگی باوکم لە ١٩٤٣ و هی مامم لە ١٩٥٢، ئەو بۆ هەموو بنەماڵەکە بووبووە ئەو خێوەتەی لە سایەیدا هەستی حەسانەوەمان دەکرد... ڕاستییەکەی جگە لە جەلیزادان، بنەماڵەی سندۆڵانیش کە خاڵەکانم بوون بە

گەورەی خۆیانیان دادەنا... لەم لایەنەوە چەندێکی باسی پایەی بکەم کەمە، لەو دەوروبەرەی تێیدا ژیاوم بە بیرمدا نایەت هیچ ئافرەتێک لەو بەولاوە بە درێژاییی ساڵ شەوانە مەجلیسی ئاوەدانی هەبووبێت و خەڵقەکە لێی تێر نەبن. پاش بەسەرچوونی دەمی دیوەخانەی پیاوان ئنجا دانیشتنی مەحرەمانەی چەند سەعاتی لای دایکم دەستی پێ دەکرد... خزمم هەن تا ئێستاش کە یادی ئەو مەجلیسانە دەکەنەوە دەگرییێن... لە جێگایەکی بچووکی وەکوو کۆیێ لە ئیمکاندا نەبوو بە شێوەی هەمیشەیی هیچ بەسەر بردنێک هێندەی مەجلیسی شەوانەی ماڵی ئێمە، لای دایکم، گەش و ئاسوودە بووبێت. یەکێکی لە ناچاریدا شەوێک لەو شەوانەی لە کیس چووبایە خۆی بە زەرەرکردوو دادەنا... ڕەنگە ڕاست بێ بڵێم بە مردنی دایکم ئەو جۆرە گوزەرانە یەکجارەکی لە کوردەواری پێچرایەوە...

لەو سالانەدا هەتا بەرەو کۆتاییی حەفتاکان سێ بەشی حاجی قادر و چەپکێکی نالی و چەند حەشارگەیەک و بەشی یەکەمی مرۆڤ و دەوروبەر و چەندین گوتاری درێژەدارم بۆ نووسرا و بلاوبۆوە. خوێنەر دەزانێ من لە هیچ نووسینێکدا ناوی ئەم و ئەوم نەبردووە، بە هێماش کەسم بریندار نەکردووە. ئامانجێکی بە چاکەی کورد و ئادەمیزادم گرتبێتە بەر لێمی داوا کردووە هەڵەی فکریی پەرەسەندووی خەڵق بە خۆوە خەریککردوو ڕوون بکەمەوە، لەوەشدا جگە لە پێویستی ئەخلاقی مافی ڕەخنەگرتنیشم بەکارهێناوە کە دەزانین زۆر لایەنی توندڕۆ لە جیاتی وشە دێن گوللە بە ڕەخنەلێگیراوەوە دەنێن و خۆشیان بە مرۆڤدۆست دادەنێن و نازیش بەسەر خەڵقەکەوە دەکەن... لەم جیهانەدا هەرچی پێی بڵێی (ئایدیۆلۆجیا) دوو شەقڵی سەرەکیی پێوە دەبێت. یەکیان ئەوەیە هەموو بیروباوڕێکی غەیری خۆی بە دوژمنی مرۆ دەزانێت. دووەمیان ئەوەیە هەر ڕەخنەیەکی لێی بگیرێ دەیکاتە بەڵگەی ناپەسەندایەتیی خاوەنەکەی چونکە خۆی بە پێوانەیەک لە عەیارە دەدات کە بە قالبی خۆی گیراوە. لە پەنا ئەم ڕاستییەدا ڕاستییەکی بێفێڵی دیکە هەیە بریتیە لەوەی کە هەموو ئایدیۆلۆجیەکی لە مێشکاندا جێگیر ببێت بایی ساوایی ئەو گەلەی تێیدا دەتەنێتەوە پتر بە لای نیگاتەسکی و توندوتیژیدا دەچێتەوە هەر بۆیەیە کوشتن و برین لەوەی پێی دەڵێن جیهانی سێیەم پتر باوە تا وڵاتێکی پێشکەوتوو. من کە دەستم دایە نووسین و خۆ ڕوونکردنەوە ئەم ڕاستییانەم لەبیر بوو. بڕیارم دا گوێ نەدەمە ڕەخنە و بە دمداهاتنەوە و هەر ڕەفتارێکی کە بشێ پشتگوێ بخرێت بۆیە بوو وەڵامی کەسم نەدایەوە کە لە تەنگەتاو بوونی ئایدیۆلۆجییەوە هێرشی بۆم دەهێنا هەتا ئەو دەمەی کە ناچاری خستمیە سەر نووسینی (اعادة التوازن الی میزان مختل) بەو جۆرەی لە نووسینەکەدا ڕوون کراوەتەوە.

دوای ئەم نووسینە جۆری هێرش خرایە تاکتیکێکی دیکەوە، حەز ناکەم لێرەدا دەفتەری ئەم لایەنە هەڵبدەمەوە چونکە جارێ دووکەڵەکەی نەڕەوییەتەوە و بە (اصطلاح) دەگوترێ گەرمەبرینە، سەرەڕای ئەوەی کە دەبێ ناوی ئەم و ئەو بهێنم قەتیشم حەز نەکردووە لە منەوە نشتەرکاری ناوزڕاندن دەست پێ بکات هەرچەند ئەوەی دژی من کرا لە هیچ دەفتەرێکی خاوێندا جێی نەدەبۆوە. گەشتی ژیانی دوای سالانی ١٩٧٦ و ١٩٧٧ هەڵدەگرم بۆ دوارۆژ، بە تۆمارکراوی.

بەلام ناتوانم دەست لە نووسین هەڵبگرم بەر لەوەی کەسەرێکی گەورەی ئەو سالانە دەور بکەمەوە بۆ مەینەتخانەی ژیان. ئەحمەدی حەمەد ئەمیناغای دزەیی لە بەرەو کۆتاییی بەهاری ساڵی ١٩٧٦ بە

دەردی دڵ لە ناکاو بۆی دەرچوو. حەفتەیەک لەم بەغدایەمان گل دایەوە هەر شەوە برادەرێک داوەتێکی قەشەنگی پڕ زەوق و شەوقی ساز دەدا، هەتا لە ئاکامدا عوزری هێنایەوە لە نەمانەوە بۆ داوەتی دکتۆر قەرەنی دۆغرەمەچی. ئێمەی کە بێ ئەحمەد داوەتەکەمان بردە سەر بێ خەبەری قەزا و قەدەر بووین هەتا کاتی دوعاخوازی لێک کردن ئنجا قەرەنی گوتی ئەحمەد لە ڕێگەی بەرەو هەولێر دەردەکەی دڵی لێ هەڵدەداتەوە و بەحاڵ گەییشتۆتە ماڵەکەی و گیانی سپاردوە. پەحا بە سەیریی هەموومان سڕ بووین!

ئەحمەد سوارچاکێکی کوردایەتی و مەردایەتی بوو، کەم کەس هەیە وەک ئەو بە درێژایی خۆناسینی بە گیان و لەش و ماڵ، بێمزە و بێوچان لە کوردایەتی سەرف کردبێت. حەیفە مرۆی وەها چاک و پاک و خۆ لەبیرکردووی ڕێی نیشتمانپەروەری تۆزی فەرامۆشی لێ بنیشێت. ئەحمەد لە بەخشندەیی بەولاوە دەچوو تا ئەو سنوورەی لە بەخشیندا خۆی بە قەرزدار دەزانی. لێم نەبیست ڕۆژێک لە ڕۆژان باسی هیچ ئەرکێکی خۆی بۆ برادەرانی و بۆ کوردەواری دەوربکاتەوە... ماڵ و دیوەخانەکەی قۆناغی حەسانەوەی هاوخەباتەکانی بوو، بۆ هەموو کەسێکیش لە عەشیرەت و لەوەی ڕێی شەکەتی و تێوەستان بۆ لای ئەوی بردبایە نوای کاردروستی و بە هێوا گەییشتن بوو. کە بێینە سەر ئاکاری شەخسی دوور لە سیاسەت و خەبات ئەحمەد مرۆیەکی هەرە پاک و خاوێن و دڵفەراح و سینەکرایەوەی ڕۆژگاری خۆی بوو. لەمەوە بوو کە لە دڵی هەموو تیرە و بەرەبابی (دزەیی) ئەحمەد خۆشەویست و نازگیراو بوو... بە ڕادەی سەیر لێ هاتنەوە ئەم مرۆیە تەبیات ئارام و قسەشیرن و ڕەفتار نەرم و نیان بوو. نەیدەزانی قسەی ڕەق و زەق بکات، فێریش نەبوو لە کەس قەڵس بێت وەیا ڕووی لێ گرژ بکات. دەشبێ بڵێم ئەحمەد وێنەیەکی وەک شکڵی بەر ئاوێنە بوو لە باوکی. حەمەد ئەمیناغای باوکی کە لە تاقی هەڵچوونیدا مەرگ پێچایەوە نیهاد پاکێک و نێک نەفسێکی ئەوتۆ بوو کە هەر خۆی بتوانێ ئەحمەدت لەبیر بباتەوە. سەد ماشەڵڵا لەو مرۆیەی وا مەرد و باڵ قووڵ و لێبوردوو و خاکی مەشرەب. جارەها دیتوومە لە جەمی قەڵەباڵغدا خۆی ترنجاندۆتە نێوان دەستەی نۆکەران و بێ ئەوەی پێوەی دیار بێت تەوازوع دەنوێنێ ڕاساوەتە خواردن و زۆریشی بەدڵ بووە. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی.

لە بیرەوەریی ساڵانەی مەرگی ئەحمەد لە ١٩٧٧ و ١٩٧٨ بۆ بەشداری کردن لە ئاهەنگی چوونە سەر قەبری بەشدار بووم، تەنانەت لە ١٩٧٨ تا ئەو فەرمانەم جێبەجێ نەکرد سەفەرە پێنج مانگییەکەی ئوردونم نەگرتەبەر...

بێ ئەوەی برین بکولێنمەوە هێمایەک دەکەم بۆ ئەو حاڵ و بارەی کێشایەوە سەر دوور خستنەوەم لە کۆڕی زانیاری کورد. شکاتێکی قورسی بێئەساس و بێبنەکەم لێ کرا لە لایەن ناحەزانەوە کە من زوربەیان هەر ناناسم... داوا کرام بچم بۆ (الهيئة التحقيقية المركزية)ی سەر بە ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش، لە چوونی یەکەمم بۆ لایان تۆمەتەکەم بۆ خوێندرایەوە و ڕێیان دامێ چی دەمەوێ لە وەڵامدا بیڵێم، ئیتر من دەمگوت و نووسەرێک لەوێ دانیشتبوو دەینووسیەوە... دواتر چووینە ژووری سەرەکی هەیئە، بەینێک وتووێژی بێ هەروگیڤ کرا کە هیچ شێوەی محاکەمەی پێوە دیار نەبوو، بە ئاوی سارد و چایەی میوانداریشەوە هەر دەردەکەوت کە کۆمەڵەی هەیئە لەگەڵ ئەو تۆمەتەدا ڕێک نین. جاری دووەم کە لە ڕۆژێکی دوا ڕۆژانی مایسی ١٩٧٨ بوو چوومەوە لایان و چ دەلیلێکی لام هەبوو بۆ ئیسپاتی بێگوناهیم

بۆم بردن... ئەم جارەیان لە جاری پێشووتر باشتریان بەخێرهێنام،ماڵیان ئاوابێ... تۆمەتێکی دیکەی مەیلەو مسکێنانەش لەوەوە بۆم هەڵبەسترا کە گۆیا کتێبێکم بێ پەسەند کردنی (رقابە) دەرچووە. چەند فەرمانبەرێکی (تربیە) هاتن و چی زانییان و زانیم خرایە وتووێژەوە... ئەمانە بەسەرچوون، دوای گەڕانەوەم لە بیرەوەری دوو ساڵەی مەرگی (احمد حمد امین اغا) پاسپۆرتم حازر کرد و لە ڕۆژی ١٩٧٨/٦/١ چووم بۆ ئوردون، لە ئۆتێلێکی مامناوەندی دابەزیم، نەختێ لە خەتی ناوەڕاست بەرەوژوورتر، بە تەلەفۆن لەگەڵ (رئيس المجمع اللغوي الاردني) د. عەبدولکەریم خەلیفە دوام کە هاتووم بۆ (عمان) بۆ ئێوارە خۆی و چەند ئەندامێکی (مجمع) و (د.عبدالعزيز الدوري) هاتنە لام پاش دوو ڕۆژ سەردانی (مجمع)م کرد و چەند داوەتێکی شەوانەیان کردم. بەڵام تەنها یەک حەفتە لەو ئۆتێلە مامەوە، گوێستمەوە بۆ ئۆتێلێکی دیکەی لەو هەرزانتر بەڵام ڕێکوپێک و بە ژووری یەک نەفەری تەلەفۆن و حەمامدارەوە...

خەبەرم زانی لە ڕێی ڕەوشەن بەدرخانەوە، کە لە شامەوە هاتە سەردانم، کە لە ١٩٧٨/٦/١١ وە (اعفا) کراوم لەوە بەولاوە نەمویست دۆستم پێمەوە خەریک بێت چونکە (لە تەرازووی خۆمدا) هەموو ماندوو بوونێکیان بۆم دەبێتە بەخشینی بێمزە...

زۆری نەبرد دۆستی دوور و نزیک خەبەریان بوو لەو دوورکەوتنەوەیەم ئیتر بێوچان بە تەلەفۆن و بە نامە ئەحواڵپرسییان دەکردم، هێندێکیان لە شامەوە<٧٥> ناوناوە دەهاتنە لام بە خواردنی کوردانە و دیاری پەقلاوە و فستەق، کە هەر جارە سەرلەبەری کاتب و خزمەتچی ئافرەت و پیاو پشکێکی وەهایان بەر دەکەوت ژوورووی ئومێدیان بوو. لە ناسیاوانی ئوردونی چەند (ملحق)ێکی سەفارەتی ئوردون لە بەغدا، کە چەن ساڵێک بوو پێوەندی دۆستایەتییان لەگەڵمدا هەبوو، سەردانیان دەکردم و پێمەوە خەریک دەبوون. هێندێکیان گەڕابوونەوە ئوردون بەڵام لە نێوانیاندا «ابو جومرد عبدالمنعم الكردي» کە جارێ هەر لە عێراق بە (ملحق اقتصادي) مابۆوە بەهانەی دەدۆزیەوە بۆ سەردانی (عمان)، هەتا چەند ڕۆژێک لەگەڵمدا بێت... ئەو مرۆیە چ لە ڕووی ڕەوشتەوە بێت و چ لە ڕووی کوردایەتییەوە بێت هەتا بڵێی گیانی پاک و مەرد و وەفاکار بوو. لە لایەن دڵڕاگرتنی منەوە هەموو سنوورێکی تێدەپەڕاند. زوربەی کاتی مانەوەی لە عەممان هەر لەگەڵ مندا دەبوو، ئیتر بە دنیایدا دەگێڕام و خەڵقی پێ دەناساندم و داوەتی دەکردم و منیش داوەتم دەکرد بەڵام خۆی مەسرەفەکەی دەکێشا. بەیەکەوە چووینە لای کوردە ناسراوەکانی عەممان یەک لەوان مامۆستا عەلی سیدۆ گۆرانی کە ئەدیب و نووسەر و لە سییەکاندا گەشتێکی بە کوردستانی عێراقدا کردبوو، کتێبێکیشی لەسەر نووسی بە سەرناوی «من عمان الى العماديه»، لەو گەشتەدا کە هاتە کۆیێ سەردانێکی باوکیشمی کرد، کە لەو دەمەدا ماڵمان لە هاوینەهەواری چنارۆک بوو، ژمارەیەکی زۆریشی ڕۆشنبیرانی ئەوسای کۆیەی لەگەڵدا بوو. دوو ڕۆژ و شەوێک مایەوە.

مامۆستا سیدۆ، کە کۆڕی زانیاریی کورد دامەزرابوو بە پەیامنێر، گوتارنووس و بە ئەندامی یاریدەریش هەڵبژێردرا. لەو دەمانەدا شناسایی کۆنینەی بەر لە چل ساڵی بە نامە لەگەڵمدا نوێ کردەوە. ڕاستییەکەی من لە سەرەتاوە خۆمم پێ ناساندەوە کە لە عەممانیش چوومە لای دەتگوت هەر دوێنێ بوو

لە سوولی پاشای چنارۆک. ئەو گەنج و من منداڵ لە پلەی خوێندنی سەرەتایی، یەکترمان دیتووە.

لە زوێکەوە، (ابو جومرد) بە کۆمەڵەی یانەی (صلاح الدین)ی ناساندم کە نزیک بوو لە ئۆتێلەکەم. سەرپەرشتیکەرانی یانە زۆریان تەکلیف کردم کە بگوێزمەوە بۆ ئەوێ و ژووری تێدا ژیان و باری تێدا حەسانەوەم ساز بدەن، بەڵام بە سپاسەوە عوزری وەلاوەنانی ئەو ئەرکەیانم هێنایەوە و لە ئۆتێل مامەوە. یەکێک لە ئەندامانی کارگێڕی یانە ئافرەتێک بوو بە ڕەفتار و ئاکاریدا دیار بوو خانمێکی لێهاتووە و بە خۆدا ڕاپەڕمووە. ڕۆژێک لە ڕۆژانی هەرە گەرمی تەمووز کە ٥٤ ساڵ بوو عەممان گەرمای وەهای نەدیتبوو، لەگەڵ (ابو جومرد) مێوانی داوەتی نیوەڕۆژەی ئەو خاتوونە بووین. عەممان شارێکی فێنکە بە دەگمەن نەبێ پلەی گەرمای لە ٣٥ تێپەڕ ناکات. تا ئەوەی من لە ژوورەکەمدا چەرچەفم بۆ نووستنی ڕۆژانە بەکاردەهێنا. شەویش پەنجەرەم دادەخست.

ئەو ڕۆژەی داوەت بەهۆی نەبوونی پانکەوە، پلەی گەرماش گەییشتە ٤٣، من بە دەست گەرماوە سەغڵەت بووم. بەڵام ئوردونییەکان چونکە ڕاهاتووی بێ پانکەیی بوون لەو پەڕی ئاسوودەییدا بوون. بەهەمە حاڵ چەندێکی گەرماش وەڕسکەر بووبێت خواردنەکان و وتووێژەکانمان بۆیان تێ دەهێنامەوە. ئەم خاتوونەم لە یانەی سەلاحەددین دەدیت کە ناوناوە بۆ کۆبوونەوە لەگەڵ ئەندامانی لیژنەی کارگێڕی سەردانی دەکرد. بەداخەوە ناویم لەبیر نەماوە، کەسیشم لێ نزیک نییە بیناسێت...

ئۆتێلەکەمان خەڵقێکی هەمە بابەتی لێ مێوان دەبوو لە عەرەبەکانی سعوودیە ومیسر و کوێت و سووریا... هتد. شەوانە لە ساڵۆنەکەی دادەنیشتن و شێوە کۆڕێکی خۆیی‌یانەمان دەبەست هەتا دوای نیوەشەو بەردەوام دەبوو. من بە عادەتی خۆم پەروام لە قسە نەبوو، چی بمزانییایە لە بابەتی وتووێژ بێ کۆمەکردن و زمان گرتن دەرم دەبڕی، خەڵقەکەش پێیانەوە دیار بوو تینوون بۆ بیروڕای پاتەوپات قسەش یەکیان یەکی دیکەی ڕادەکێشا هەتا چەندین مەیدانی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و ئایدیۆلۆجی... دەکوتایەوە. کە گەییشتینە ڕەمەزان دانیشتنەکانمان درێژەی دەکێشا هەتا دەمی پارشێو. دیتم ئیدارەی ئۆتێل چ گۆڕانێکی نەخستە جەمەکانیەوە، تومەز خاوەنەکەی کابرایەکی قچکە تەنگی پارەویست بوو دەترسا لە مەسرەف.

بەهەمە حاڵ ئیقناعم کردن کە بەربانگ دروست بکەن و لە جیاتی نانی سبەینانیش پارشێو بە خەڵقەکە بدەن بە مەرجی گۆڕینی نەوعیەتی. تا ئەو ڕەمەزانە ئۆتێلەکە لە خواردنی (وشکەمەنی – نواشف) بەولاوە تێدا نەبوو، بۆ یەکەم جار لە مێژووی ژیانیدا پلاو و شلە و تشریب و محلبی... کەوتە سەر مێزەکانی ژووری خواردنیەوە. کوڕێکی میسری (زهیر) ناو کە دەرچووی کۆلێجی کشتوکاڵ بوو لەو ئۆتێلە سەرخزمەت بوو، وازی لە وەزیفەی (مهندس)ی وڵاتی خۆی هێنا بوو بۆ سەد دینار مانگانە و ئەو بەخشیشەی لە ئۆتێل پێی دەدرێت. هەر مانگە پارەیەکی مناسبی بۆ کەس و کاری دەناردەوە. چەند دووره مەودای نێوان دروشمی بزووتنەوەی سیاسی بە شۆڕشیەوە لەگەڵ (واقع)ی بێفێڵ. میسرێکی لە شەش هەزار ساڵەوە بێشکەی ژین و ژیار بێت، موهەندیسێکی خۆی بە باوەشەوە نەگرێت و بۆ جێگایەکی دێمەکاری وەکوو ئوردونی بنێرێت بەڵکوو نانێک بۆ خۆی و خزمانی پەیدا بکات...

ئوردون لە جیاتی ڕووباری نیل و دەلتای بەبەرەکەت هەر سیاسەتەکەی مەلیک حسێنی شک دەبرد،

که خوێنگەرمەکان لە ناوەوە و دەرەوە دەیانویست لە کۆڵ ئوردونی بکەنەوە، لەم بوارەدا دەبێ بڵێم هەرچی بە ئەسڵ ئوردونی بوون لە ئەهلی وڵاتەکە تا بڵێی مەلیکیان خۆشدەویست، ئەویش بە کردەوە لە کاروباری گشتی و لە ڕەفتاری شەخسی و باوەڕ و متمانەی خۆی بەوان دەسەلماند. حەقیانە، نوێژی جومعەی لەگەڵدا دەکردن بێ پاسەوانی لە عادەت بەدەر، دەرگاشی کرابۆوە بۆ موراجەعە و لەگەڵ عەشیرەتەکانیش پێوەندی مەحکەمی هەبوو.

لە لایەن خۆمەوە بە ڕەسمی تێیان گەیاندم کە (صاحب الجلالة) وەرم دەگرێت ئەگەر ئارەزۆی زیارەتی بکەم، ڕاستییەکەی زۆرم پێ خۆش بوو بچمە خزمەتی لەبەر زۆر هۆی بە ڕێ و جێ یەکیان ئەوە بوو کە دەمزانی چەند ساڵێکە ئاشنای ناو و بیروباوەڕمە، تەنانەت بەر لەوەی عێراق بەجێ بهێڵم بە ماوەیەکی ١٥-٢٠ ڕۆژی (ملحق عسكري) ئوردون لەگەڵ (ابو جومرد) لە ئێوارەدا هاتنە لام. بە ڕێکەوت ئەو ڕۆژە بە عادەتی ناوناوەم بە ڕۆژوو بووم و تا دوای هەڵستانیان کە (٢,٥) سەعاتی کێشا فتارم نەکردەوە. (ملحق عسكري) دەگەڕایەوە بۆ ئوردون بە بۆنەی بەسەرچوونی ماوەی خزمەتی لە بەغدا. گوتی هەم بۆ دوعاخوازی و هەم بۆ پرس کردن لێت لە بارەی بیروڕای خۆت بەرانبەر باری گشتیی ناوچەکە و بە تایبەتیش لە پێوەندیی جیرانەتی و سیاسی ئوردون و عێراقەوە هاتوومە سەردانت چونکە هەرجارە (سیدنا - مەبەستی مەلیک حسێن بوو) ئەم پرسیارەی بیروڕای تۆم لێ دەکات...

چی پێویست بوو بە دڵێکی خاوێنەوە وەڵامم دایەوە بە جۆرێک ئەگەر وەزیری خارجیەی عێراقیشمان لابایە هەر ئەو وەڵامەم دەدایەوە. لە پێوەندی عێراق بە ئوردونەوە گوتم، هەرچەند سیاسەت بە پێی سروشتی خۆی لە هەموو جیهاندا ڕووەو گۆڕانە بەڵام نەک هەر لەم ڕۆژانەدا بەڵکوو تا ئەوەی لە پشت ئاسۆی دیاریشەوە ڕووناکاییی سیاسەتی دوارۆژ گەشایی بدایەتەوە عێراق سەلامەتی ئوردونی بارتەقای سەلامەتیی خۆی مەبەستە، ئەگەر بەڵایەکی ناگەهان لە لاوە بۆ ئوردون بێت، عێراق دەستی خۆی دەداتە بەر، چونکە بەشی هەرە زۆری دەردی سەری و کێشەی وڵاتانی ڕۆژاوای عێراق بۆتە قۆنتەراتی ئوردونێک کە ئەگەر مەلیک حسێنی بەسەرەوە نەبێت کەس نازانێ بە چ باردا دەشکێتەوە، جگە لەوەی جیران لە هەموو حاڵدا دۆست بێ چاکترە لە ناحەز.

هۆی دووەم ئەوە بوو کە مەلیک حسێن، بێ لە هەموو حیسابی شەخسی، مرۆیەکە لەبەر لێهاتوویی خۆی و گرنگیی مەرکەزی و دەورێکی سیاسی کە دەیبینێ من و غەیری منیش ئاواتەخوازە پێی بگات و لەگەڵیدا بدوێت و بە دۆستی ئەو لە قەڵەم بدرێت. هۆی سێیەم ئەوەبوو کە من بە ئاوارەیی لە ئوردون بەم لێشم مەعلووم نەبێ چەندی تێدا دەمێنمەوە هەڵبەت مەرحەبای مەلیکەکەی پشتیوانییەکی لە ڕادەبەدەر متمانە بەخش و دڵ ئارام کەرەوە بوو...

بەڵام لەبەر هۆیەکی سەرەکی کە هەموو ئەمانەی لە خۆیدا دەپێچایەوە بێ ئەوەی پاتەوپات وەڵامی لایەقی بدەمەوە خۆم لەبەر باربوونی بەڵێن دان دەدزیەوە، هۆیەکەش ئەوەبوو کە لە باوەڕێکدا بووم و لە بارێکدا دەژیام ئەگەر بچمە زیارەتی مەلیک حسێن یەکجاری وەیا هەتا ماوەیکی زێدە درێژ لە ئوردون دەمێنمەوە. من کە گەییشتمە عەممان و لە ئۆتێلێکی مامناوەنجی دابەزیم کاربەدەستانێکی دەیانزانی لە

عەممانم تا چەند ڕۆژ شوێنەکەیان نەدۆزیەوە، چونکە لە ئۆتێلی بەرەژوورتر هەواڵی هاتنمیان پرسی بوو کە دۆزیمیانەوە، ویستیان بمگوێزنەوە بۆ ئۆتێلێک کە لە عەممان ممتاز بوو، بەڵام من نەمسەلماند و لە شوێنی ئەوسام مامەوە بێگومان لە پاش دیدەنی مەلیک، کە دەمزانی لە بیروڕادا بە ئاسانی دەتوانین بگەینە یەکتر و شارەزای ئادگاری ئەدەبکارانەشی بووم و دڵنیاش بووم لە مێوان نەوازی ئەو، گۆشەگیری و خۆپەنادانم لە ئیمکاندا نەدەما و دەکەوتمە بارێک تێیدا بە دیارەوە بم و لەگەڵ کاربەدەستان پێوەندیم هەبێت ئیتر وەک فریز کە ڕیشەیەکی داکوتا بە زەحمەت هەڵدەقەنێت... کە دەڵێم لە بیروڕادا دەگەییشتینە یەکتر مەبەستم ئەوە نییە بڵێم من لێی دەبوومە مامۆستا وەیا دەیکردم بە سوختەی خۆی چونکە لەو باوەڕەدام کە ئەگەر دوو لایەن مەبەستیان بەرژەوەندی ڕاستینە بێت و فروفێڵ و بەهەڵەبردن و هەڵخلیسکاندن لە نێواندا نەبێت چاریان ناچارە بە یەکتر دەگەن... ئەمانە لەوێ بن، من جارێ نەچوومەتە دیدەنی مەلیک، بەرپرسی حکومەت، کە نایناسم بە تەلەفۆن سفارشی ئیدارەی ئۆتێلیانم دەکرد کە ئاگاداری حاڵ و بەجێ هێنی ئارەزۆکانم بن، نەشیان هێشت فلسێک لە گیرفانم دەربهێنم بۆ ژیانی ڕۆژانەی ئۆتێلم. چەندێکی دەمویست فاتۆرەم بۆ بێت دەیانگوت (مدفوعە)... ڕاستییەکەی خۆدزینەوەم لە زیارەتی مەلیک تا ئێستاش هەستی شەرمەزاریم تێدا بەخەبەر دەهێنێت بەڵام لێی پەشیمان نیم چونکە ویژدانم بەوە ئارامترە کە گەڕانەوەم بۆ وڵاتم ڕێی دام بیروڕای خۆم بە کورد و عێراق ڕابگەیەنم هەرچەند تەئسیریشی کەم بێت وەیا ببڕای ببڕای بێتەئسیریش بێت... کەس ئەو ڕۆستەمە نییە بە گورزی گران و سواری ڕەخشەوە دنیا بکاتە شامی شەریف.

ئێوارەیەکی ڕەمەزان یاریدەدەرێکی (ملحق عسكري) ئوردون، کە تازە لە بەغدا گەڕابۆوە، بە خۆی و برادەرێکی خاوەن پلەی بەرز لە حکومەت، هاتنە لام و بۆ فتار چووینە ماڵی یاریدەرەکەی مولحەق لە شاری (السلط) بوو کە ٣٠-٤٠ کیلۆمەترە دەکەوێتە باکووری ڕۆژاوای عەممان. ئێستا لە تەعمیری تازە خانووەکەی نەبووبۆوە بەڵام ژوورێکی تێیدا فتارمان کردەوە، زۆر دڵگیر بوو، هەموو (سلط)ی لێوە دیار بوو. مەبەستم شتێکە لە گێڕانەوەی ئەم داوەتە: خێزانی خانەخوێمان تێکڕایان وەکوو خزمی نزیکم بن، بەخێریان هێنام، هەرچی تەقیەیە پێیانەوە دیار نەبوو، دەتگوت ساڵەهامان لەگەڵ یەکتردا ڕابواردووە. بە دەست خۆم نەبوو ئارەزۆی خزمانم لەو دەمانەدا لە دڵم گەڕا بە جۆرێک چاوم تەڕ بوون، کە ئەمەیان دیت تێم گەیاندن چی بوو کاری تێ کردم. ئەو خێزانە هەموویان و خاوەن پلەی بەرزیش بەرۆژوو بوون و نوێژی بە خشووعیان کرد، فتارەکەش کە زۆری تێدا خەریک بووبوون بە شێوەیەکی یەکماڵی و عەشایری بەڕێ کرا. شارەکەش ئەوەندە فێنک بوو دەبوو پەنجەرەکانی ژووری لێ دانیشتنمان هەمیشە داخراو بێت، ئاوی (مشروع) بەفری گەرەک نەبوو. شەوێکی زۆر خۆش بوو، هەموو برادەری و ناسیاوی نێوان من و خانەخوێ لە ماوەی دوو ساڵی ڕابوردوودا کە نەقڵی بەغدا بووبوو لەو چەند سەعاتەدا خۆی نواند. لەم جۆرە ئاکاری ڕێکوپێک ئوردونییەکان زۆر دەوڵەمەندن.

چیت بکرییایە لە پێداویستی ئارەزۆی ئادەمی لە لایەن حکومەتەوە نرخێندرابوو، خاوەن دوکانەکانیش هەتا لیستەی ڕۆژانەی ڕەسمییان پێ نەگەییشتبایە لە بارەی نرخی بابەتەکانیان هیچیان نەدەفرۆشت. میوەیەکی تازە پێ گەییشتبا بۆ ماوەیەک ئازاد بوو، تەنانەت هەنجیری زێدە نایاب کە لە

سەرەتاوە کیلۆی بە ٦٠٠ فلس دەفرۆشرا لە پڕ دابەزی بۆ ٢٤٠ فلس و کەسیش سەرپێچی وەیا فێڵی تێدا نەکرد. دیاردەی ئێریەلی زێدە بەرزی تەلەفزیۆن بەسەر خانووەکانەوە سەرنجی ڕادەکێشا، هێندێکیان بە قەدەر خانووی شەش نهۆمی بە ئاسماندا چووبوون تومەز لە تەلەفزیۆنی هەموو ناوچەکە سوودمەند دەبوون. ئوردونی ڕەسەن هەتا بڵێی بەئەدەبن، وشەی (لو سمحت) بۆ هەموو شتێک لە زاریان نابڕێت، هەتا بڵێی ئامادەی خزمەتی غەیرن. لەو چوار مانگ و بیست شەوەی مانەوەم لە عەمماندا نەمدیت کەس لەگەڵ کەس شەڕ بکات تەنها یەک جاریش دیتم کابرایەکی بە هەڵپە، کە دەرچوو ئوردونی نییە، یاسای پەڕینەوەی شەقامی شکاند، خەڵقەکەش بە تێکڕایی ناڕەزاییيان دەربڕی… پێشبڕکێ لە سواربوونی تاکسی وەیا پاس هەر پەیدا نەبووە لەوێ… بێ ئسووڵی لە سینەماکان وەهم و خەیاڵە (ئەوسا وەها بوو کە ١٢ ساڵێکی بەسەردا تێپەڕیوە)… میللەتەکەی ئوردون زێدە چالاکن، دیتم بە پاڵ گردەوە بایی عیمارەتێکی هەشت قاتی گردیان داتاشی بوو بۆ تەختایی خوارەوە کەوا بێگومان نرخی زەوییەکەی دوو جار و سێ جار زیاد دەکرد، ئەگەر بزووتنەوەی ئابووری لە هێز و پێزدا نەبێت مرۆ زات ناکات کۆهکەنی وەها وەئەستۆوە بگرێت.

گەلێک جاران، بە تایبەتی کە (ابو جومرد) لە عەممان بوایە، دەچووینە نادی سەلاحەددین شەوێکیان ٦-٧ گەنجی کوردی ئوردونی منیان لە مەجلیسی کاملان دابڕی، هەر لە سەعات نۆوە هەتا یەکی پاش نیوەشەو لەگەڵیان دوام، کە بڵاوەشمان لێ کرد بە ناچاری بوو، چونکە دوو کەس لەو کۆمەڵە دەبوو لە ١,٣٠ بگەنە ئۆتۆمۆبیلێکی بەرەو شام دەڕۆیشت. پرسیارێکی زەقیان کرد گوتیان، چۆنت ڕا لە گەنجی کوردە؟ گوتم هەتا سەرکردایەتییەکی یەکگرتوو بەسەر بزووتنەوەی سیاسیی کوردیدا نەسەپێن هەمووتان چیلکەی ئاگرن، منیش کە دیم بێ پێچ و پەنا بیروڕا دەربڕم لەوەوەیە کە سەر بە هیچ لایەنێک نیم و بەرپرسی ناتەواوی وەیا نالەباری و ناقۆڵایی و هیچ ڕووداو و کردارێک نیم بە خۆمدا بشکێنێتەوە لە ڕەخنەگرتن و ناڕەزایی. وەها ڕێککەوت لەو ڕۆژانەدا ڕووم لێ نرابوو کە دەنگی تکایەک بگەیەنمە کوردێکی بەناوبانگی ئوردونی کە پێشتر بووبوو بە سەرەک وەزیران و ئاشنایش پەیدا بوو بوو لە نێوانماندا، بەڵکوو لە ڕزگارکردنی عەلی عەسکەری و خالید سەعید خوایشتێک بکات. من ابو جومردم ڕاسپارد، بەڵام بێ ئەنجام بوو، چونکە کابراکە ڕێی بە خۆی نەدابوو لە کاری وەهادا خەریک بێت، ناهەقیشی نەبوو – دوای چەند ساڵێک بەسەردا کۆچی دوایی کرد. ئەم مەسەلەیە هاندەرێک بوو بۆ ئەو قسانەی لەو شەوەدا کردمن بێ ئەوەی لای ئەوانی بدرکێنم، ئەو گەنجانە وەکوو هەزارانی دیکە لەوپەڕی جۆشی سەودای نیشتیمانپەروەری بوون بەڵام ڕابەری چاکیان پێویست بوو، وەک کە دەروێش مورشیدی پێویستە.

بە تێکڕایی کوردەکانی ئوردون لە کەمایەتییە نەتەوەکانی تێروتەسەل دەژمێردرێن و لە دەوڵەتدا کاربەدەستی زلیان هەبوو، تا ئەوەی سەرەک وەزیرانیان لێ پەیدا بوو… کە لەگەڵیاندا کۆدەبوومەوە هەستی خۆییاتیم لێ دەکردن. جارێ تا ئەوسا تەبیات عەشیرەتی بوون، زۆر لە خەم ڕەسمیاتدا نەبوون…

لە میانەی دەمەتەقەیەکی زمانزانی کە لە نێوان دوو مامۆستای پسپۆڕی زمانی عەرەبی، یەکێکیان لە

زانکۆی ئوردون، ئەوی دیکەیان لە زانکۆی کوێت، سەری هەڵدابوو، لە ڕۆژنامەی (الدستور) بڵاودەکرایەوە. دوو گوتاری سەر بەو بابەتەم لە هەمان ڕۆژنامەدا بڵاوکردەوە. لابەلایی لە گوتاری دووەممدا توانجم لە شێوازی زامدار کردن گرت کە هەردوو مامۆستا تێوەی گلابوون. دوای ئەم نووسینەی من ڕۆژنامەکە تاکە یەک گوتاری دیکەی لەو دەمەتەقەیە بڵاوکردەوە و ڕایگەیاند کە مادەم کار گەییشتە یەکتر سەرشکێن کردن دەرگا لەو بابەتە داخرا. مامۆستا د. نیقولا حەدداد مامۆستای مێژوو لە زانکۆی بێرووت و زانکۆی ئوردون کە لە مێوانانی ئۆتێلەکەی من بوو، گوتی هەر دوو گوتارەکەتم خوێندەوە، وا دیارە تۆ بۆ (خاصة الخاصة) دەنووسیت، چ دەبوو قوتابییانی زانکۆ تێی گەییشتبانایە و سوودیان لێ وەرگرتبایە؟ گوتم قسەکەت ڕاستە کە من وتوویێژم لەگەڵ بەرەی مومتازی ڕۆشنبیرانە هۆیەکەش ئەوەیە کەوا من لە بەرنامەمدا نییە داوا لە کەس بکەم بە دوامدا بێت و پێڕەوی ڕایەکانم بکات، تا ئەگەر دووچاری نسکۆیەک هات ناتوانم دەستێکی یارمەتی و چارەسەردکرنی بۆ درێژ بکەم، لەم گوتارەشدا نەمویستووە بیروڕاکەی من قوتابیانی زانکۆ بە گژ مامۆستاکانیاندا بهێنێتەوە کە هەر ئەوەی لێ ئەنجام دێت لە کۆتاییی ساڵ سزای دەرنەچوون بە پاداش وەردەگرن. من ئومێدێکی کزم لەو گوتارانە هەر ئەوەندەیە کە ئەو دوو مامۆستایە و هی وەک ئەوان بیروڕاکانم بسەلمێنن و بە قوتابییەکانیان ڕابگەیەنن. مامۆستایەکی لە وتوویێژ وەیا دەمەتەقەی نووسراودا بگاتە پلەی قسەی سووک تێکگرتن دەبێت تا چەند لە قوتابی خۆی بسەلمێنێ ڕەخنەی لێ بگرێ؟ لە گوتارێکمدا هەڵەی یەک لەو دوو مامۆستایەم ڕاست کردبۆوە کە نووسیبووی (هل التنوين الا ضمتان او فتحتان او كسرتان؟) هەڵەکەشی دوو لایی بوو، یەکیان ئەوەیە کە، (التنوين هو اضافة نون الي نهاية الاسم المعرب) تا ئەوەی لە عەرەبی لەهجە هەیە لەجیاتی نوون، میم دەخاتە کۆتاییی ناوەکە و (تمييم)ی پێ دەگوترێ نەک (تنوين). هەڵەی دووەم کە سەر بە فۆنەتیکە ئەوەیە کە (بزۆین) چ کورت بێ وەک سەر و بۆر و ژێر وەیا درێژ بێت وەک (ا، و، ی) بزوێنی دیکەی ناچێتە سەر، هەر لە ئیمکاندا نییە بچێتە سەری لەوە هەر بگەڕێ کە مومکین نییە خۆی سواری کۆنسنانت ببێت چونکە لە بەرایی وشەوە نایەت. هەرچی دەنگی (و، ی)یە لە حاڵەتی کۆنسنانتیدا بزوێن قبووڵ دەکات دەنگی (ا) ئەلف نابێتە کۆنسنانت... جا کە هاتوو قوتابی دوو جار و سێ جار لەو تەرزە بارانەدا یەخەگیری مامۆستای بوو دەبێ حاڵی چۆن بێ. خولاسە بە پێی بەرنامەیەکی خۆم هەڵمبژاردووە بۆ دەربڕینی بیروڕا لەو وڵاتە تەسکوتروسک پێوەی وەک ڕۆژهەڵات، دەبێ شێوازی نووسینم لە ژووورووی ناوەڕاستەوە بێت، ئنجا ئەگەر ناوەڕۆکەکەی ئەوە بهێنێت ئەرکی بۆ بکێشرێت با کاکی خوێنەر بە وردی تێی ڕامێنێت خۆ کە لە شتێک ورد نەبێتەوە هەر نازانێ ئەو شتە ڕاستە یان هەڵە، ئەما ئەگەر ناوەڕۆکی بێکەڵک بوو، بەلای لێ دات با کەس تێی نەگات. ڕاستی مەسەلەکەش ئەوەیە کە سەراوبوونی زوربەی هەرە زۆری خەلقوڵلا لەوەوە دێت کە بە ئاسانی باوەڕی پف دراو و تەنکاو و ئەفسانەیی چ لە عەقیدەی غەیبی بێت و چ لە ڕامیاری و ئابووری و لکە بێ ئەژمارەکانی سەقافەت بێت، دەچێتە دڵیانەوە و تەنگ بە باوەڕە ڕەسەن و ڕاستەکە هەڵدەچنێ.

لەم بابەتە وتوویێژەی تایبەت بە خۆم، گەلێک جار دەهاتە ناوەوە تا ئەوەی جارێکیان لەگەڵ دوو سێ کەسی (رسمی) دەدواین و قسە گەییشتە شەڕەکەی پێنجی حوزەیرانی ١٩٦٧، پاتەوپات گوتم نەدەبوو

ئوردون لە ترسی ڕەخنەی ناحەزان تێکەڵ بەو شەڕە بێت کە بەر لە هەڵستانی دۆڕابوو. پاراستنی قودس و (الضفه الغربیه) سەد جاران گرنگتر و پیرۆزتر و بەشەرەفتر بوو لەوەی چەند هەوەسبازێک دەم کوت بکرێت بەو نرخە زلەی کە بە دۆڕاندنی قودس و (ضفه) لە کیس ئوردون و فەلەستین و هەموو عەرەبیش چوو، ئنجا هەر مایەوە لە ساڵی ١٩٧٠ چی قسەی لەوچڕ و بێباکانە و ئابڕوو تکێنە بە ئوردون بگوترێت!

شەوێک لە شەوەکانی دانیشتنی عادەتیی ساڵۆنی ئۆتێل ئەدیبێک و هونەرکارێکی ئوردونی (ناویانم لەبیر نەماوە) لە دۆستانی (امیر رعد) بەشدار بوون و لە زۆر بابەتی جۆراوجۆری سەر بە سەقافەت پرسیاریان کرد تاکوو هاتنە سەر باسی عێراق و مەسەلەی کورد، ئنجا بایان داوە سەر مەسەلەی فەلەستین و پرسییان، بیروڕات چییە لەم مەسەلەیەدا؟ گوتم پرسیارەکە زۆری بەبەرەوەیە (هەندێک لەو ڕووەوەم ڕوون کردەوە) بەڵام من مەودا کورت دەکەمەوە و دەڵێم، پەنجا پسولە کاغەز بێنە لە هەر یەکەیان بڕیارێک بنووسە هەر لە تەسلیم بوون هەتا دەگاتە (جەنگ لەم دەمەوە)، کوێرێکی ڕێبوار بێنە بێ مەبەست و بێ دەست لێ کوتان پسولەیەکت بۆ ڕابکێشێ، ئەو پسولەیە چی لێ نووسرابێت با نووسرابێت، ئەگەر عەرەب بە تێکڕایی وەیا بەشی زۆری دەسەڵاتداری پێڕەوی پسولەکە بکات چاکترە لەوەی ئێستاکە بە کردەوە دەکرێت، چونکە چی دەکرێت هەر دەڵێی بۆ خاتری دوژمنە، تەنانەت تەسلیم بوون پتر ئیسرائیل ماندوو دەکات لەوەی عەرەبەکە بێ تەسلیم بوون خەریکی یەکتر بێت، لە نموونەدا دەڵێم، کە دوو دز بەتەما بنماڵەکەت بدزن لەبەر تەمایەکی دیکە بە شەڕ هاتن و یەخەی یەکتریان گرت ئاسوودەترە بۆ تۆ لەوەی هەردوویان لە حەوشەی خانووەکەت ببوڕێنەوە وەیا بمرن، چونکە لە وەدەرنانیان بۆ کۆڵان ماندوو دەبیت، خۆ ئەگەر کەس نەبوو بیانشارێتەوە دەبێ هەر خۆت سەروبەری شاردنەوەکەیان بکەیت ئیتر چاکترە بۆ تۆ لە کۆڵان بە زیندووەتی تێک بئاڵێن.

لە زۆر باردا دووبەرەکیی سیاسی لە وڵاتێکدا هەمان حاڵ پەیدا دەکات، چونکە لایەنەکان بخەون وەیا لە خەستەخانان نەساغ بکەون قازانجی میللەتەکەیانە، هەر نەبێ ماڵ کاولییەکی لە تێک هەڵقژانی بێکەڵکی ئەوان دووچاری دێت لە کیسەیدا دەمێنێتەوە...

ئەو شەوە ئەدیبەکە و هونەرکارەکەش، دوای بەسەرچوونی کۆڕی شەوانە میواندارییان کردم لە ژوورێکی ئۆتێلەکە (وا دەزانم بۆ ئەو مەبەستە تێیدا مانەوە بە مێوانی ئۆتێل دەنا دەچوونەوە بۆ ماڵەکانیان) هەتا دوای سەعات (سێ)ی پاش نیوەشەو، بە ئیلحاحەوە داوایان کرد لەگەڵ ئەمیر ڕەعد کۆببمەوە کە بۆ ئەو فرسەتێکە. خولاسە بە توندی تێم ئاڵان کە چیتر ناشێ لاتەریک ببم، گوتیشیان بە دواتدا دێینەوە. وەها ڕێککەوت بۆ ڕۆژی دواتر هاتبوونەوە سەردان و ئەحواڵ پرسینم بەڵام من لە دەرەوەی ئۆتێل بووم، ڕایانسپاردبوو کە لەو نزیکانە دێنەوە بۆ لام... ئەمما هەر دوو ڕۆژی دیکە من عەممانم بە جێ هێشت بەرەو عێراق...

چەند تەجرەبەیەکی شیرنم هاتە پێش، یەکەم و دووەمیان لە حەفتەی یەکەمی چوونم بۆ ئوردون بە دوا یەکتردا هاتن، کابرایەکی عەرەبی (محمره) لەو ئۆتێلە دابەزی بوو کە منی لێ دابەزیبووم. ڕۆژانە داوەت دەکرا بۆ ناو عەشایری دەوروپشتی عەممان، پێوەی دیار بوو ڕێزی لێ دەگیرێت و حیسابێکی بۆ دەکرێت... لە وتووێژدا زانی من کێم و بۆچی دوورە وڵاتم بیروڕاکانیشمی بەلاوە پەسەند بوون... هاتە لام

له ژوورەکەم، گوتی من دەوڵەمەندێکی خاوەن چاپم له (محمره)، بەرەو ئەڵمانیا دەڕۆم بۆ ماوەی مانگێک دەمێنمەوە تا مەکینەی نوێ دەکڕم و لێی شارەزا دەبم. پێشنیاز دەکەم بۆت به هەرچی کەرامەتی مرۆیه قبوڵ بکەیت ببیته شەریکم. حەز دەکەیت بەیەکەوە بچین بۆ ئەڵمانیا و بەیەکەوە بگەڕێینەوە بۆ (محمره) حەزیش دەکەیت له پێشەوە دەچین بۆ قاهیرە، شوققەم هەیه بەسەر نیلەوە، تێیدا بە، له ماوەی ئەو مانگەدا به دڵی خۆت ڕاببوێرە، که گەڕامەوە له ئەڵمانیا دەچینەوە بۆ (محمره)... سێ ڕۆژم ماوە (یان ژمارەیەکی دیکەی گوت) تا سەفەر دەکەم چۆنت پێ خۆش بوو ئەو بڕیارە بدە! زۆر زۆر سپاسم کرد لەگەڵ عوزر هێنانەوەی نەتوانینی هەڵگرتنەوەی پێشنیازەکەی... دوای دوو ڕۆژ (کەمتر زیاتر) هاتەوە لام گوتی، وا سەفەرەکەم بۆ ئەڵمانیا دەست پێ دەکەم ئەمرت بەسەر چییەوەیە؟ دیسانەوە زۆرم سپاس کرد... ئیتر یەکترمان نەدیتەوە چونکه من ئۆتێلم گۆڕی...

دوو سێ ڕۆژ بوو له عەممان بووم پاش نیوەڕۆیەک له سالۆنی ئۆتێلەکە نامەیەکم نووسی چەند پیاوێکم لێ نزیک بوون. ئافرەتێکیش لەوان دوورتر لێمەوە به تەنها دانیشتبوو. من له نوختەی گرفتی کاغەز نووسین، که چەند ئەرکی تێدایه تا پوولی پێویست پەیدا دەبێت و کاغەز دەگاته بەرید و دەخرێته تۆماری ئەو نامانەی بۆ هەندەران دەچن، خولاسه به دەم ئەو ئەرکه بێلزوومەی نامه بەڕێ کردنەوە بۆ هەندێ لایەنی دیکەی بێبایەخی ژیانی ڕۆژانەوە ڕۆییشتم که چەند مرۆ ماندوو دەکەن، ئیتر قسه بەم لاو بەو لادا چوو تا ئەو پیاوانه ڕۆییشتن. ئافرەتەکە بەرەو لامەوە هات ئیزنی خواست لەگەڵمدا بدوێت... خۆی ناساند که ناوی– وابزانم – (منى رمضان) بوو. گوتی بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک له عەممان دەمێنمەوە خۆم و مێردم و برایەکم بەیەکەوەین حەز دەکەم بیناناسیت، خۆیشم ماستەرم هەیه له ئەدەبی فرەنسەیی، له کۆلیجی ئەمەریکایی بێرووت و خەریکی دکتۆراشم... گوتی، گوێم له قسەکانت بوو که هەرگیز شتی وەهام نەبیستبوو له جۆری بۆچوون و بیروباوەڕ، بۆچی ئەو فکرەت به زمانێکی ئەوروپایی بڵاوناکەیتەوە؟ له وەڵامدا تێم گەیاند که حاڵ و بارم چۆنه و نازانم چارەنووسم چییه، له کوێ ئەو دەسەڵاته بهێنم به ئاوارەیی بژیم و ئەرکی چاپ هەڵبگرم، به زمانێکیش بنووسم که باشی نازانم، ئیتر دەبێ زمانزانێک پەیدا بکەم نووسینەکەم بۆ وەربگێڕێته سەر زمانێکی ئەوروپایی.

بەینێک له گەلێک لاوە بۆ بابەتی سەقافی ڕێی وتووێژمان دەرکرد من گۆشەنیگای تایبەتی خۆمم تێدا دەربڕین هەتا مەودایەکی درێژمان تێدا پێچایەوە. له پڕ گوتی (أخاف اثقل عليك!) گوتم، یەکێک له بیابانی چۆڵوهۆڵدا دەنگ هەڵبڕێت ئەگەر گردۆڵکەیەکی لێوە نزیک بێت دەنگەکەی بداتەوە هەستێکی ئاشنایی دەکات، ئاخۆ دەبێ من چ قورساییەکت هەڵبگرم که وەکوو مرۆیەکی هەستیاری هۆشیار به کۆڵێک بەزەییەوە دەنگم دەدەیتەوە له جیاتی ئەوەی به بۆشاییدا بڵاو بێتەوە بەرەو هیچ؟ قسەکەی زۆر به دڵ بوو. گوتی من له خێزانێکی دەوڵەمەندم، له بێرووت و له چیا خانوومان هەیه خوایشتت لێ دەکەم خۆت و هاوسەر و منداڵانت، که هاتنه لات، لێمان مێوان بن... سپاسم کرد و بەڵێنم نەدا. سبەینێ له سالۆنی نان خواردن خۆی و مێردی پەیدا بوون. منی به مێردەکەی ناساند، دیار بوو باسی وتووێژی ڕۆژی پێشترمانی بۆ گێڕابۆوە. له یەکەم نیگاوە هەستم کرد مێردەکەی شناساییمانی به دڵ نییه (تفضل)ێکی سەرزارەکیی گوت بەڵام به سپاسەوە چوومه سەر مێزێکی نەختێک له هی ئەوان دوور، به

جۆرێکیش دانیشم ڕوو بە ڕوویان نەبم... دوای دوو ڕۆژ بەرەو لوبنان گەڕانەوە. لە یەکترمان نەبیستەوە.

یەکێک لە کۆمەڵەی کۆڕی شەوانەی سالۆنی ئۆتێلەکەمان گەنجێک بوو خەڵقی شام، پێوەی دیار بوو بە وردی و بە ئاگاوە گوێ دەگرێتە قسەکانم. پاش بەسەرچوونی دانیشتنی شەوێکیان کە بابەتی وتوویژ ڕووی لە تەسەوف کرد و نەختێک تێدا قسەم درێژ کردەوە، بۆ بەراورد کردن لە نێوان شیعری تەسەوفی عەرەبی و فارسی و تا ڕادەیەکیش هی کوردی، ئەو گەنجە بە پەرۆشەوە گوێی دەگرت و پرسیاری دەکرد. پاش ئەمە هاتە لام لە ژوورەکەم هەڵڕژا، دەرچوو شەیدای تەسەوفە. باسی خۆی کرد کە موهەندیسە لە شام، هاتۆتە عەممان بۆ فرۆشتنی پارچە ئەرزێکی کە ٧٥٠ هەزار دیناری پێ دراوە و خەریکە مامڵەتەکە تەواو دەکات. بەینێک لە بەغدا بووە لای مامۆستا مەلا کەریم بیارەیی، لە ئاستانەی گەیلانی (استمدادی ارشاد)ی کردووە، کە هاتۆتە سەر گەڕانەوە بۆ شام، مامۆستا مەلا کەریم هەواڵەی کابرایەکی کردووە لە شام بەسەر عەرەبانەوە کەلوپەلی فرۆشتووە، بەینێک ئەو مورشیدی بووە. بەر لە مردنی ڕێنمایی کردووە بۆ لای یەکێکی دیکە کە ئێستا بە بیرم نەماوە چۆناوچۆنی لەیەک ترازاون، ئیتر پاش ئەو کابرایە وەکوو گومڕا ماوەتەوە تا ئەمشەوە، کە پاش چەند شەوێک لە بابەتی هەمەچەشنە، من هاتوومە سەر باسی تەسەوف. گوتی وازت لێ ناهێنم دەبێ مورشیدم بیت، دەچینە شام من بابایەکی دەوڵەمەندم ٧٥٠ هەزار دینارەکە بەشێکە لە داراییم – تۆ مامۆستا و من مرید هەتا لە گەرداوی سەر گێژیم ڕزگار دەکەیت و تا چەندێکی خۆت ئارەزۆتە فەرمانبەری تۆ دەبم... بە پەرۆشێکەوە قسەی دەکرد بەزەییم پێدا دەهاتەوە کە ناتوانم چارەسەری دەردەکەی بکەم. پێم گوت براله من بۆ ئەم ڕێگایە خەڵق نەکراوم. ئالوودەی دنیا بووم و قەرزداری خوام لە نوێژ و ڕۆژوو... چەندێکی بەند و بالۆرەم بۆ گوت نەیسەلماند... تەنانەت کە بەدوامدا هاتن بگەڕێمەوە بۆ عێراق، نەموێرا پێی بڵێم و تێی بگەیەنم و دوعاخوازیی لێ بکەم. نەمزانی دوای من چی کرد و سەری بە چییەوە نا...

لە چەند لایەکەوە کۆمەڵەی نهێنیی سەر بە بزووتنەوەی ئیسلامی لە میسر و لە لوبنان و لە عێراق سەریان لێ خوار کردمەوە بە نیازی نزیک بوونەوەم لێیان و تێکەڵ بوون لە چالاکیەکانیان. لە هەموانم گەیاند کە من پێوەندیم بە هیچ کەس و لایەن و ڕێکخراوی سیاسی و ئایینی و هونەری و وەرزشیەوە نابێت، دەبێ بە تەواوی سەربەخۆ و ئازادی فکر و چالاکیم بم، دەنا کەڵکم پێوە نامێنێ چونکە بایەخێک لە بیروڕاکانمدا هەبێت ئەوەیە کە فکری غەیر کاوێژ ناکەمەوە و بە سازی هیچ مۆسیقاژەنێک ناڕەقسم. کە هاتم بەڵگەی هەر کام باوەڕ هەیە بکەم بە پاڵپشتی بۆچوونی خۆم ئیفلاس دەکەم چونکە ئەو بەڵگەیەم لە سەرەتاوە لە لایەن شتێکی من ڕەخنەی لێ دەگرم ڕەفز کراوە، بەرنامەی من ئەوەیە هەتا بۆم بلوێ بەڵگەی ڕاست نەبوونی باوەڕێکی ڕەخنەی لێ دەگرم لە بەڵگەنامەی ئەو باوەڕەوە هەڵێنجم، ئنجا بێمە سەر هەڵێنجانی بەڵگە لە ڕووداو و لە تەجرەبە کە شتێک بە درۆ دەخەنەوە یان بە ڕاستی دەگێڕن، ڕەنگە لە پلەی سێیەمدا پەنا ببەمە بەر بەڵگەی هۆشەکیی (عەقڵی) ڕووت...

جگە لەم تاکانە و کۆمەڵەی سەر بە ئایین و غەیری ئایینیش، لە لایەن نوێنەری میسر و ڕاسپاردەی سووریەش بانگهێشتن کرام. میسر ئەو دەمە سەفیری لە ئوردون نەبوو سەفارەتخانەی لە لایەن کاربەدەستی پلە نزمتر لە سەفیر و (وزیر مفوض) دەگێڕدرا. لە ژووری بەرپرس و سەرەک نووسەرانی

ڕۆژنامەی (الدستور) موستەشاری سەفارەتی میسری، کە یەک دوو فەرمانبەری دیکەشی لەگەڵدا بوو، بە ناوی سەفارەتەوە پێشنیازی کرد بچم بۆ میسر و لەوێ بژیم تەنانەت ئەدرەس و نومرەی تەلەفۆنی خۆی لە قاهیرەش خستە سەر کارتەکە تا ئەگەر هەر ڕۆژێک ویستم و لە قاهیرە بوو، دوودڵی نەکەم لە چوون. سپاسم کرد و لەوەندە بڕایەوە، بەرژەوەند نەبوو ئەو دەمە بە هاتوچۆوە یان بە تەلەفۆن پێوەندیم پێوە بکەن چونکە نێوانی میسر لەگەڵ ئوردون بە ڕواڵەت پچڕا بوو... هەر چی سووریە بوو، ناسیاوی خۆمی ڕاسپارد لە زاری بەرپرسێکی گەورەیانەوە، کە مێوانی ئەوان بم، تەنانەت ئەو بەرپرسە داوای (اعادة التوازن)یشی کردبوو، پێشتر دانەیەکی بووبووە هی ئەو (منى رمضان)ەی باسم کرد... هەڵبەت وەڵامی سووریەشم دایەوە بە نەچوون.

لایەنی ڕابواردنی ڕۆژانەم لە ئوردون ئاسوودە بوو، هەرچی سەغڵەتی هەبوو لێم نەبوو، چی بۆ یەکێکی وەکوو منیش لە مجێز بێ هەبوو. فیلمی ئەوتۆم دەدیت هەرگیز لە عێراق نەمدیتبوون و وەک هی ئەوانیشم نەدیتبوو... خواردنیان لایەنی (تیژی) لێ دەرچێ کە من زۆر مەیلی ناکەم و خۆشم لێی دەپاراست، تا بڵێی خۆش و بەلەزەت بوو، گیرفانیشی تەنک نەدەکردی. دوو لۆقنتەم کردبوون بە سەرشار، یەکێکیان (شعبى) بوو خاوەنەکەی کە خۆی چێشتلێنەریش بوو، بەینێکی چەند ساڵی لە بەغدا و لە ماڵی وەزیرێکی سەردەمی بەر لە تەمووز بە چێشتلێنەر ڕابواردبوو، لە تەبیاتم شارەزا بوو کە دەیزانی عێراقیم... زۆر چاودێری دەکرد لە خواردنی ئەوتۆ بە کەیفی من بێت. ئەگەر لە لیستەی خواردنی سبەینێ شلەیەک نەبوایە بۆ من دەست بدات هی ئەو ڕۆژەی بۆ هەڵدەگرتمە سبەینێ، دەیخستە سەلاجەوە. بەردەستەکانی ببوونە ناسیاوم، ڕۆژێکی بە عادەتی خۆم نەچووبامایە بۆ ڕۆژی دوایی پرسیان دەکرد بۆچی نەچووم... یەکێک لەو بەردەستانە شکایەتی لە زگێشە دەکرد. ئەوەندەم خۆ بە قەرزداری ئوردون دەزانی پێم گوت بڕۆ بۆ لای دوکتۆر چەندێکی مەسرەفی ویست نیوەی عایدی من بێت... بەدڵ سوپاسی کردم بەڵام لێمی نەسەلماند. بۆ ڕەواندنەی دوودڵییەکی هەیبێت سوێندم بۆ خوارد کەچی دەڵێم هی سەرزارەکی نییە... مەردانە و لە ناخی دڵەوە گوتی (سيد! من قال فعل)، ئەم قسەیەی زۆر کاری تێکردم، چاوم لێ بز کردەوە بەینێک تێم ڕوانی و تێی ڕوانیم. من بە هەستێکی بریندارەوە چونکە وەهام بە دڵدا دەهات دەردەکەی دەروونیە و بە برینکاری نەبێ چاری ناکرێت و ئەوەندەشی لە دەستدا نییە مەسرەفەکەی تێهەڵبێت تەکلیفەکەم سێبارە کردەوە سوودی نەبوو... چی من دەمکرد شتێکی عادەتی و عادەتیش کەمتر بوو چونکە چەندێکی لێم خەرج کردبایە نەیدەکردە بیست یەکی ئەو فاتۆرانەی لە لاوە بۆم دەدفع دەکرا واتە کوردی گوتەنی، دۆنی خۆی لە سەری خۆی! ڕاستییەکەی وەهام حیساب دەکرد کە لە پارەی خۆی بۆی دەژمێرم، بەڵام لەوەوە دەماری مەردایەتی و ڕێز لە خۆنان دەیخستە سەر سەلماندنی شتێک کە بەلایەوە عادەت بەدەر بوو ئەگینا ڕۆژانە ئەو هێندەی قبوڵ دەکرد کە بۆم دەنایە پاڵ نرخی خواردنەوە.

چێشتخانەیەکی دیکەی زۆر قەشەنگ هەبوو بە ناوی (عمر الخيام) لە سەرووی بینایەکی شەش نهۆمیەوە بوو، لە دوو لاوە بەسەر عەممانیدا دەنۆڕی. تا بڵێی فێنک و بە خزمەت و ڕێکوپێک و خواردنەکانی هەمە بابەت و زۆریش نایاب. حەفتەی دوو جار بە ڕۆژ بۆی دەچووم وەها دەبوو لە داوەتدا

شەویش لەوێ بەسەرمان دەبرد. دەست و پاوەندی ئەو چێشتخانەش بووبوون بە ناسیاو، لە تەبیاتم شارەزا بوون. سەلاتەیان بۆ دەهێنام لە قاپی قووڵدا، ماست و خیاریان بە جودا دادەنا، پەرداغی شۆراوی نەسڕاوەیان بۆم ڕیز دەکرد چی بۆ ئاوە چی بۆ پێپسیە... چایەیان بە تاقمی تەواوەوە لە پێش دادەنام...

لیستەی خواردنمان ناونابوو (وثیقة اعلان حرب) فاتۆرەش بووبووە (براءة الاطلسي) وا بزانم لە ١٠٪ خزمەت ناوی (پرۆتۆکۆڵ)ی وەرگرتبوو... ئیتر دەیانگوت (نجیب براءة الاطلسي) منیش دەمگوت (مع البروتوكول)، باوەڕ بفەرموو خوێنەری ئازیز ئەم جۆرە ڕەفتارە و کردارەمان تام و شامێکی زیادی دەخستە سەرلەبەری دیدەنییەکە و خواردنەکە و وتووێژەکانمان... بە دەگمەن نەبێ، یەکێکیان هەمیشە لێم نزیک ڕادەوەستا وەیا قسەم لەگەڵدا دەکرد، هەرچۆنێکیشم ویستبایە و هەر جۆرە خواردنێکی داوام کردبایە، ئەگەر لە لیستەشدا نەبوایە، بە پێی ئارەزۆم دەبوو، کە ئارەزۆیەکی دۆستانە و لەسەر شانانیان سووک بوو... ئاخر ژەمی نیوەڕۆژەم لەو چێشتخانەیە بوو ئیتر دوعاخوازیی ماڵئاوایم لێ کردن...

گەڕانەوەم بۆ بەغدا لە ڕۆژی ١٩٧٨/١٠/٢٠ بوو، تەیارەکەمان لە شەودا دەفڕی پتر لە سەعاتێک لە کاتی خۆی دواکەوت بێ ئەوەی بزانین هۆی وەخرانی چییە... کە بە ڕیز بەرەو پێپلکەکانی تەیارەکە دەڕۆییشتین، ڕێککەوت وەها بوو دوو کەسی پێش منەوە کورد بوون گوێم لە قسەکانیان بوو، یەکیان بە ئەوی دیکەی دەگوت سا بەخوا ئەم تەیارەیە نامانگەیەنێتەوە بەغدا... کاتێک بە ئاسمانەوە بووین کاپتنی تەیارەکەمان بە مایکرۆفۆن عوزرخوازی کرد لە وەخرانەکە، گوتی شوێنێکی تەیارەکە سەقەت بووبوو تا ساز بۆوە ئەو ماوەیەی خایاند... گۆیا دڵدانەوەی دەکردین کەچی مژدەی سەقەت بوون بە درێژایی فڕینمان خەیاڵمانی دەڕووشاند... بۆ بێتاڵعی ئەو کوڕە کوردە بە نوکتە و بە شێوەیەکی گاڵتە ئامێزی خۆ هەڵدانەوەدا بە برادەرەکەی گوت، نەمگوت نامانگەیەنێتەوە بەغدا؟ ئیتر من و دوو کەسی ئەهلی ماڵەوە کە بە دوامدا هاتبوونە عەممان تا گەییشتینە سەر خاکی فرۆکەخانەی بەغدا ئەو موژدە خۆشەی کاپتنەکە و پێشبینیە گەشەکەی برا کوردەکە بە جووتە لە پەردەی مێشکمان دەشنایەوە. ئێمە ڕۆڵەی زەویین، لە تاقی ئاسماندا هەمیشە سڵ و قوتاغین هەتا پێ دەنێینەوە سەر خۆڵە پەتە...

ئەم دوازدە ساڵەی ١٩٧٨ هەتا ئیمرۆکەی ١٩٩٠ جارێ زۆر بەرچاوە. وەک کە سەندباد حەفت گەشتی دەریایی کرد منیش شەش بەشی گەشتەکەم بۆ خوێنەری کورد دەور کردەوە بەشی حەفتەمین با بمێنێ بۆ ڕۆژێک لە ڕۆژەکان و بارێک لە بارەکانی سازگارتر، بە ڕێزەوە...

١- ڕێکەوتەکە بریتی بووە لەوەی کە قافڵەی تیجارەتی حاجی ئەسعەداغای خاڵۆزای باپیرم لە سەفەرێکی بەرەو کودستانی ئێران ڕێگران بە تاڵان دەیبەن و دەکەوێتە بەر دەستی هەمزاغای مەنگوڕ. قافڵەکە هەموو دارایی حاجی ئەسعەداغای تێدا بووە، لە سەر تەکلیفی ئەو، حاجی مەلا عەبدوڵڵا دەچێ بۆ وەرگرتنەوەی ئەو قافڵەیە. کە دەگاتە لای، هەمزاغا بێ خۆخوراندنماڵەکە دەداتەوە. لەو چەند ڕۆژەی مێوانداری کردنی حاجی مەلا عەولا لە لایەن هەمزاغاوە نوکتە و لەتیفە ڕووی داوە، یەکێکیان ئەوە بووە کە هەوەڵ شەو کاتێک نان دەهێنن بۆ مێوانان حاجی مەلا عەبدوڵڵا دەست نابات بۆ خواردن هەمزاغا لە سەبەب دەپرسێت، باپیرم پێی دەڵێ: هەتا نوێژ نەکەیت و بەڵێنم نەدەیتێ لەسەری بەردەوام دەبی نانت ناخۆم... خولاسە دوای بەڵێنەکە نان دەخورێت. لەوە بەولاوە چەندێکی لە دیوی کوردستانی ئێران هەمزاغا کۆییەکی دیتبێت دەیکات بە شایەدی نوێژکردنی لای باپیرم و نوێژەکەش لەبەر چاوی کابرا دەکات. وەختێک دوای نانی شەو قەننەی تووتنی بۆن خۆش بۆ باپیرم دەهێنن، مۆدنەقەننەکەی لە غایەت بەدەر نازدار دەبێت. هەمزاغا دەڵێ: جەنابی مەلا با حیکایەتی ئەو مۆدنەیەت بۆ بکەم ئنجا سەرپشک بە لێی، گوتبووی جارێکیان لە تاران بووم شای ئەو دەمە (ڕەنگە مظفرالدین بووبێت) داوەتێکی کرد منیش بانگهێشتن کرام... دوای خواردن کە ئەغڵەب کەچک و وردە ئامرازی تێدا خواردن لە زێڕ دروست کرابوو، بەقەدەر ژمارەی ئەو خەڵکە مۆدنە قەننەی وەک ئەمەیان بە قەننەکانەوە کرد، کە قلیان تەواو بوو مۆدنەکانیان کۆکردەوە... بەرپرسی قلیان گوتی مۆدنەیەک دیار نییە، ئەو خەڵکەیان پشکنی مۆدنە نەدۆزرایەوە... کە گەڕامەوە مزڵ کوێخایەکی لەگەڵمدابوو لە گێڕانەوەی باسی بزر بوونی مۆدنەکە گوتی: ئاغا مۆدنەکە بە منە (لای منە)، پرسیم چۆن لە پشکنیندا بەسەریان نەگرتەوە، گوتی ئاغا هێندەم پێ حەیف بوو ئەو شتە جوانە لە دەست بدەم، دەرفەتم دیت مۆدنەم لە پاشەڵی خۆم نا... ئنجا قوربان خۆت موختاری!! هەمزاغا ئەوەبوو لەگەڵ شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری شۆڕشی نایەوە لە کوردستانی ئێران.

٢- شێخ حسێن لە کۆتایی هاوینی ١٩٩٣ کۆچی دوایی کرد.

٣- هەندێ زانایانی یۆنان بەر لە ئیفلاتوون گوتبوویان زەوی دەسووڕێتەوە بەڵام قسەیان دەنگی نەدایەوە، چۆنایەتی ئەو سووڕانەوەشیان شەرح نەدا وەک کە کۆپەرنیکۆس کردی... ئەم قسانەم لە چاپەمەنی خوێندۆتەوە نەک گوێ بیستیان بووم.

٤- من لە نووسینی دیکەمدا گوتوومە «لە چنارۆک بەوەلەد بووم» بەڵام دەرکەوت ئەمە هەڵەیەکی بێمەبەست بوو لە منەوە چونکە کە لە دایکمم بیست دەیگوت: کە تۆ بوویت مشتاغی ترێ (لە چنارۆک) ڕاخرابوو. لەوەڕا وەهام دادەنا کە ماڵمان لە چنارۆک بووبێت، دەنا بۆچی دایکم مشتاغی چنارۆک بکاتە دروشمی کژی هاتنە دنیام. لە مندا تەبیاتێک هەیە باشیشە و خراپیشە: کە قسەیەک بە ڕواڵەت ئاشکرا و بێ پێچەکە و خوارەکە بێت پرسیاری بە دەورەوە هەڵناستێنم، تەنانەت ئەم تەبیاتەم لە ساڵی ١٩٨٢ کە هەوەڵ جار پرۆستاتم لێ بەخەبەر هات قسەیەکی دکتۆرەکەم کە بەلامەوە دەلالەتی ئاشکرا بوو،

تەبیاتەکەم لێ نەگەڕا پرسیاری ورد بکەم و ڕوونتر لە مەبەستی دکتۆر بگەم، ئیتر عەمەلیەتی پرۆستاتەکەم وەخرا هەتا ساڵی ١٩٨٨ کە خەریک بووم تێدا بچم.

٥- ئەو ناز پێدراوییە لە حورمەتی باوکمەوە وەهای کرد لە تەمەنی منداڵی دوای چوار ساڵیمدا بە درێژایی کژی سەرما هەمیشە لە ماڵمان سینی پەقلاوە هەبێت کە زۆرم حەز لێی دەکرد، ئەو پەقلاوەیە لە ماڵی جەمیلاغا و حەماغا و مەلا ئەحمەداغای سلێماناغاوە بۆم دەهات ئەمما پەقلاوە نە قەشمەری. یەک جار تووشی ئەو پەقلاوەیە بوومەوە، ئەویش کە حاکم بووم لە سلێمانی، نیوەڕۆژەیەکمان لە ماڵی حاکم ئەنوەر یەکتا بەڕێ کرد. بێ زیاد و کەم، کە بەر لە بیست و ئەوەندە ساڵە بە منداڵی تامەزرۆییم پێی دەشکاند، هەمان بابەت بوو.

٦- دەستخاوێنی لێم داوا دەکات شایەدییەک لە باوکمەوە بگێڕمەوە: دوای گەڕانەوەی ئینگلیزەکان، ڕۆژێک باوکم و جەمیلاغا لای حاکم سیاسی بوون، حاکم گوتبووی بڕیارمە تایفەی غەفووری کە پشتیوانی تورکەکان بوون لە کۆیە دووربخرێنەوە. جەمیلاغا بەدەنگ دێت و دەڵێت: بەو پێیە دەبێ ئێمەی حەوێزیش ئاوارە بکرێین نەک هەر غەفووری چونکە هەردوو تایەفە دەمێکە لەنگەری شارەکەیان ڕاگرتووە، یەکێکیان بێ ئەوەی دیکە هەڵ ناکەن. بەمەدا ئینگلیزەکە وازی لە نیازەکەی هێنابوو.

٧- چەند لاپەڕەیەک پێشتر ڕوونم کردۆتەوە زادگای من کۆیە بووە نەک چنارۆک.

٨- حاجی قادر لەو نامەیەی بۆ باپیرمی ناردووە بەیتێکی یادی چنارۆکی تێدایە دەڵێ:

لە خۆم ئاگر هەڵێنم وەک چنارۆک

لە چاوم گریە دەربێ وەک حەمامۆک

ئاگرهەڵێنانەکە لەو ڕووەوەیە کە وشەی «چنارۆک» وشەی «نار» ی تێدایە ئیتر حاجیش حەقیەتی لە دەروونیدا «وەک چنارۆک» ئاگر هەڵێنێت. قسەیەکیش لە کۆنەوە گوتراوە گۆیا کە چنار زۆر پیر بوو لە خۆوە ئاگر هەڵدێنێت.

٩- دواتر لە ئەڵقەکانی ئایندەدا باسی بنەماڵەی شێخ کەریم دێت.

١٠- حەوێز کوڕی نەجمەددین و نەوەی وەستا محیەددینە. ئەو وەستا محیەددینە لە گرانیەکەی ١٩١٧ پاسەوانی قەیسەری کۆن بووە. شەوێکیان دەستەیەک لە مرۆی بێئینساف بە نامەی پێداویستی کفن بۆ مردوو دەرگای قەیسەریەکەی پێ دەکەنەوە و سەری دەبڕن، مێرد منداڵەیەکیشی لەگەڵدا دەبێ چەندێکی لە بەریان هەڵدێت و لێیان دەپاڕێتەوە دادی نادات، ئەویش سەر دەبڕن. چەند دوکانێک لە قەیسەری تالآن دەکەن. هەر لێرە هەتا بڕانەوەی دنیا لەعنەت لە ڕوحی زۆردار و خوێنڕێژ بێت.

١١- مەلا عەبدووڕەحمانی کاکی جەلی چوار برای لە خۆ گچکەتری هەبووە. لەمانە برای سێیەم (مەلا مەحموود) باپیرە گەورەی تیرەی ئامۆزا محەمەد بووە. برایەکیان چووە بۆ شام و بۆتە مریدی مەولانا خالد و کچە برای دەخوازێت و لەقەبی (داماد) وەردەگرێ.

١٢- وام لەبیرە پێشڕۆی ئاغاکان ناوی عارەباغا بوو. باوکم خۆشی دەویست و منیش دڵم بۆی دەکرایەوە، مەیلیشی وەک بە تێوەڕامانی ئەو دەمەم بۆم دەردەکەوت، خاکی و دیندارانە بوو. ساڵەهای

دواتر له هەولێرم دیتەوە، هاتە سەردانی باوکم کە مێوانی مەلا ئەفەندی بوو لە باداوە.

١٣- لە نووسینی هەوەڵ جاری یاداشتەکانم لە زیمنی باسی حەمەدی ڕەش، چاوپۆشیم کرد لە هەواڵێکی تایبەت بە تەجرەبەیەکی یەکجار دەگمەنی خۆم کە پێوەندی حاڵەتی هەستی ونم بە ڕووداوی کوشتنی ئەو کەڵەدزەوە هەیە… دوای نووستنەوەم خەونێکم دیت خوێنەر دڵنیابێ لەوەی یەک زڕڕە بەسەرەوەنانی تێدا نییە. لە خەونمدا وام زانی من خەبەرم بۆوە لەو نوێنەی تێیدا بووم ڕۆژ تەواوێک بڵند بووە، دوو ئافرەتی گەڕەکی خۆمان لە بەر دەرگەی ماڵمان کە شوێنی لێ نووستنی من بەسەر دەرگا و کۆڵانە و جێگەی ئەو دووژنەیدا دەنۆڕی وتووێژیان دەکرد: یەکیان گوتی تەقەی ئەو شۆکە حەمەدی ڕەشی بەر کەوتییە. ئەمەم لە خەوندا بیست و بەخەبەر هاتم دیتم جارێ زۆر زووترە لەو کاتەی لە خەودا دەمدیت بەڵام خەڵقەکە لەسەربانان پێیانەوە دیاربوو قوتەقوتی شتێکیانە کە من جارێ نەمدەزانی چییە… هەڵستام و پرسیارم کرد چ بووە ئیتر زانیم حەمەدی ڕەش کوژراوە… کە خەبەرم بۆوە سەیری دەرگام کرد پێوە درابوو نەک داخرابوو کەسیش لەم دیو و ئەو دیوی دەرگەکە پەیدا نەبوو… دوودڵی هەوەڵ جارم لە نووسینی ئەم تەجرەبەیە لەوەوە بوو کەوا ڕەنگە ببێتە جێی نەسەلماندن و دەمەتەقەی باوەڕکردوو و باوەڕنەکردوو، سەرەڕای ئەوە کە نەنووسینی دەخلێکی نابێ بەسەر هیچ سەروبەرێکی گەشتی ژیانم. ئەوانەی لێم شارەزان دەزانن زۆر جاران خەونی ڕاست دەبینم، لەو ساڵانەی دووای عومری ٥٠-٦٠ ساڵیم زۆر لەو خەونانەی دەمەو عەسر دێتە بەر زەینی نووستووم دێنە جێ، لە هێندێکیشیان ترسم ڕێ دەنیشت وەک خەونێکی ١٩٧٤ دیتم و هەموو ماڵەوەم تێ گەیاند ئاگاداری خۆیان و منداڵەکان بن، قەزا و قەدەرێک بەڕێوەیە، دەرچوو خۆم زەدەبووم و برینکاریم بۆ کرا و شەش شەوان لە خەستەخانە مامەوە، چوار دکتۆر بەسەرمەوە بوون، بەر لەوەی بەنج بکرێم پێم گوتن ڕەنگە ئێوە کە ڕێبازی «علمانیە» تان لەبەرە باوەڕ بە هەندێ ڕووداوی نەفسی و سۆسەی دەروونی نەکەن بەڵام بڕوا بفەرموون من لە پێرێوە ئەم برینداریی‌یەی خۆمم لە خەوندا دیت… هەر چواریان گوتیان فلان ئێمەش باوەڕیمان هەیە وەک تۆ بە ڕاست بوونی گەلێک لە دیاردەی دەروونی. ئەمە دەنووسم وەک ئەوەی قەرز بدەمەوە وای حیساب دەکەم، تۆش خوێنەری بەڕێز خۆت و قەناعەتت و باری نەفسی و دەروونیت!!

١٤- حەزم کرد ئەم ڕەفتارە دەلالەتبەخشەی باوکم لێرەدا تێ چێنی چاپی دووەمی «گەشت» بکەم: باوکم بەو قەڵەباڵغیی‌یەی کە لەگەڵیدا بوون لە هەڵەجەی شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزەنجی بەڕێ دەکەون، شەو لە دێی شاخەپیسکە بە مێوانەتی لە دیوەخان و ماڵی حسێناغای غەفووری مێوان دەبن. باوکم دەیزانی لەو شەوەدا مانگ دەگیرێ… لێکدانەوەی کردبوو کە ئەو هەموو تفەنگدارانە لە دەمی مانگگیراندا تەقەی تەقلیدی بکەن هەتا مانگ لە دەست شەیتان دەردەهێنن لەوانەیە زەرەری ماڵ و گیانیشی لێ بکەوێتەوە، ئیتر ئەمر دەکات سەر لە ئێوارە بانگ ڕادەهێڵن ئیمشەو مانگ دەگیرێ و لە مەلای گەورەوە ئەمرە کەس تەقە نەکات. بەم جۆرە مانگگیران و شەوەکە بە هێمنی بەسەرچوو.

١٥- باوکم کە دەگاتە تەرجەمەی قسەی مەلیک فەیسەڵ لە بارەی سەلاحەددینەوە پێی دەڵێ ئەم مەوزووعە دەیەوێ پتر ڕوون بکرێتەوە. مەلیک دەڵێ خۆت موختاری چۆنی دەتەوێ وەها بفەرمووە. ئیتر باوکم شکڵ موحازەرەیەک لەسەر دەوری سەلاحەددین و کورد دژی خاچهەڵگران [خاچپەرستان] دەدات،

عالەمەکە سەرسام دەکات، لە برە شیعرێکیشی ئەم بەیتەی لە بارەی رۆڵی کوردەوە گوتووە (وەک دەقەکەیم لەبیر مابێت) ئەمەیە:

لەپاش حەربی صەلیبی، ئاسیایی
دەبوو مەمنوونی کوردان بن وەکوو عەبد

١٦- ئەم ژوورە باسکراوەی باپیرم لەوەتەی کە من بە بیرم دێ تێیدا نووستووم و خەڵقی ماڵەوەش وەکوو من. شەوان کە سەرم دەخستە سەر سەرین هەتا خەوم لێ دەکەوت تەپەتەپ و رەپەرەپێکی بەردەوامم دەبیست دەتگوت یەک دوو کەس کاری زۆرخانە دەکەن لە ژێر زەمینێکی مەوهوومی بن ئەو ژوورەدا. ئەهلی ماڵەوە هەرچی بە شەو لەو ژوورەدا نووستبێت ئەو دەنگەی بە ئاشکرایی و بەردەوام بیستووە. چەندێکی خەیاڵم لێ کردووە و خەیاڵیان لێی کردووە سەرەدەریمان لێی نەکرد. من لە ساڵی ١٩٦٥ەوە تێیدا نەنوستووم، بەر لە هاتنیشم بە ماڵەوە بۆ بەغدا، چەند ساڵێک بوو لەسەر چاربایەک دەنووستم نەختێک مەسافەی هەبوو لەگەڵ ئەو شوێنی کە دەنگەکەی بە ئاشکرایی لێ دەبیسترا. ئیتر نازانم لە حاڵی ئێستاکە کە کرێگرتەی تێدایە ئەو دەنگە ماوە یان نەماوە.

١٧- نازانم راستینەی ناوی ئەو گوندە «سەران» ـە یاخود «سەلان - سەلان» ـەخەڵقەکەی ئەو ناوە دەڵێن «سەران» چونکە ئەگەر سەلان - یش بێت هەر دەڵێن سەران وەک کە بە شەقڵاوە دەڵێن شەقراوە. رێی تێدەچێ سەران بێت لەبەر بەرزایی جێگەکەی.

١٨- بابای کاغەز نووسیش زۆری نەبرد پاش ئەو درکاندنەی من بە رێکەوتی ئۆتۆمۆبیل گیانی سپارد. حاڵی زیندوو ئەمەیە دوای مردنی فارس گوتەنی: «توگوئی کە اصلا ز مادر نەزاد». ئەم تێوەرێخەم، لە بەغدا، لە پێدا چوونەوەم بە «گەشتی ژیانم» دانووسی، ٢٦-١١-١٩٩٤ .

١٩- مستەفاغا لە حەوێزییان و پیاوێکی بەرچاو و ئەدەبدۆست و مێژووناس و حیساب راگری ساڵ و مانگ و کژەکان و فارسیزان و بەوەفا و قسەخۆش بوو. من بە دڵ خۆشم دەویست، لە مەجلیسی تێر نەدەبووم. نوکتە و رەفتاری سەر بە گەپ و مەیلەو مەلای مەشوورانەی هەبوون مرۆ پێیانەوە دەگەشایەوە. لە وەچەی بەرچاو ئەحمەد دڵزار و کەریم شارەزا و خاتووفریشتەی لێ بەجێ ما، هەر سێیان شاعیرن. لە تازیەی مامم، ساڵی ١٩٥٢، تازە شۆرشی میسر بەرپا بووبوو، ئێوارەیەکیان مستەفاغا، کە رۆژانە و شەوانە لە تازیەکەماندا بەشدار بوو، بەو سەراحەتەی لە قسەکانیدا هەبوو لەگەڵ خەفەتی بۆ ماممی دەخوارد، بە دەم قسانەوە گوتی: دەڵێن ئەجەل ئەجەل، وا من حەفتا ساڵم رابوارد - سوێندی خوارد - چارپینەشم بکەن ناگەمەوە ساڵێکی دی... دوای چەند مانگێک کە لە سلێمانی حاکم بووم خەبەری مەرگی هات. ئەو خەبەرە بۆ من، هەم لەبەر مەحەببەتێکی ئێمە بۆ ئەومان هەبوو ئەویش بۆ ئێمەی هەبوو، هەم لە پێشبینی مەرگی خۆی کە لێم بیستبوو، پتر لەوەی چاوەروان دەکرا بۆی پەرۆشدار بووم. وا دەزانم بە عەینی پەرۆشەوە کاغەزی پرسەم بۆ شارەزا نووسی.

٢٠- ئەم دەربەندە وەهای کردووە بە دیوی لای رۆژهەڵاتی بگوترێ: پژدەر (پشت دەر - پشدەر - پژدەر) دیوی رانیەش بەردەر. لە کتێبی «صبح الاعشی» ی قەلقەشەندی بەر ٥٠٠ ساڵێک پێگوتراوە

دەربەندی «قرایر». وشەی «قەرایر – قرایر» لە سەرچاوەی مێژوویی ناوی هەیە بەڵام دەقەکەی نەختێک جودایە وەهام لەبیرە وشەکە شتێکی وەک «کوریرا» بێت. لەبارێکدا نیم دەستم بەو سەرچاوانە ڕابگات. تەقڵ و شەقڵی ڕۆژگار ڕێی پێ نەدام کتێبخانەی ڕێک یان نارێکم هەبێت. لەم ڕۆژانە پێی دەڵێن دەربەندی ڕەمکان چونکە بە دیوی ڕانیەدا تیرەی ڕەمک جیرانی دەربەندەکەیە.

٢١– وشەی «سافیلکە) ڕێژەی بچووک کراوی «ساف» ە بە واتای لووس و بێ گرێ. هێندێک دەنووسن «ساویلکە» هەڵەیێکی ڕێزمانی ئاشکرا دەکەن چونکە ئەمیان چووک کراوی «ساو» ە نەک «ساوا» وەک کە هەندێک دەڵێن. هەر وەک «گەدا» نابێتە «گەدیلە» یاخود «زانا) نابێتە «زانیلکە» هەروەها «ساوا» ش دەبێتە «ساواییلکە» کە بمانەوێ بۆ ئەم ڕێژەیەی «سافیلکە» ی ببەینەوە دەنا حەقی ئەوەیە بگوترێ: ساوایۆکە، زانایۆکە، ساوالە، زانالە.

٢٢– باوکم لە وەرامی نامەیەکی مەلا عاریفدا، هی دەمی گەنجایەتی، وا پێ دەچێ وشەی کوردی لە نامە عەرەبییەکەی بەکار هێنابوو، بە هەڵبەستی کوردی – عەرەبی – فارسی تێکەڵ، بڕە شیعرێکی بۆ دەنێرێتەوە کە ئەم دوو سێ بەیتەیانم لێ بەبیر دێنەوە، بەداخەوە بڕە شیعرەکە نوسخەی نەما و لەپاش مەرگی مامم لەبیران چۆوە:

چشمتي از دوريەت گريانةٌ
اشكها افتانةٌ خيزانةٌ
عنكبوتٌ پەردەدارُ خلوتي
عضرفوتٌ هەمنشينُ حجلتي

دوای چەند بەیتێکی دیکەی ئەوتۆیی، لە زەمینەی سپاسگوزاری خزمان بۆ هەڵکەوتوویی مەلا عاریف، ئەم بەیتەشم لەبیر ماوە:

حمد لله عارف ما شد اديب
لايەقە شيعری لەبەرکا عەندەليب

لەم بەیتەوە دیار دەکەوێ نامەکەی مەلا عاریفیش شیعر بوو.

٢٣– زۆری نەبرد دوای نووسینی ئالقەکانی گەشتی ژیانم، لە هەشتاکاندا، محەمەد حەوێز کۆچی دوایی کرد. کچێکی زێدە نازدار و پێگەیشتووی ئۆتۆمۆبێل شێلای، مەرگی ناکامی ئەم کچە جێی کەسەری هەموو ناسیاوێکیان بوو، باوکیشی بە خەفەتی ئەوەوە خێراتر بەرەو مەرگ چوو... بەداخەوە.

٢٤– مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ، دوای دەرچوونی گەشتەکە، بە ڕەحمەتی خوا شاد بوو، بەر لە مەرگی چەندێکی سەردانی سلێمانیم کردبێت چوومەتە خزمەتی.

٢٥– بەیتارێکی خەڵقی سلێمانی، وابزانم عەزیز بەگی ناوبوو، دوای دابەزینی نرخی توتن و ڕووت بوونەوەی خەڵقەکە، نەقڵی کۆیێ بوو. زۆر ناوی ئەو توتنەوانەی بیستبوو بە سەخاوەت و زێدە سەرف، مەشوور بوو بە سێو و پرتەقاڵ و فستەقێکی کە لەگەڵ خۆیدا دەیهێنایە نادی مەئمووران. عەزیز بەگ

هەوەڵ چاو پێ کەوتنی ئەوە بوو بە بەرگی شڕ و بێ کەیف و زەوق لە جیاتی فستەق تۆ بەربەرۆژەی لە باغەڵ دەردەهێنا... گوتبووی: بابرِوا ئەم گ... تۆ بەربەرۆژەم بۆ ئەقرتێنێ...

ڕاستە دەڵێن کەسێکی بە گەورەیی فێری پڵاو خواردن بێت پاروو بۆ لووتی دەبات.

٢٦- ئەو دوو کەسە چالاکە، یەکیان عوسمان مستەفا خۆشناو، ئەوەی دیکەیان فاتیح ڕەسووڵ بوو. عوسمان مەستەفا لەگەڵمدا پتر بە لای سەقافەتدا دەهاتەوە، هەرچی فاتیح ڕەسووڵ بوو بەلای سیاسەتدا، هاوینی پار (١٩٩٣) دوای چەندین ساڵ لە هەولێر دیتمەوە زۆر بە گەرمی ئامێزی لێ دام، تەجرەبەی تفت و تاڵ لە سیاسەت و حیزبایەتی و غەریبایەتی خستبوویە بیروڕا و قەناعەتێکەوە پێوەندیی نەبێ بە تیژڕۆیی چلەکان و پەنجاکانی. عوسمان مستەفا وەک جاران هێمنە و پتریش لە جاران دۆستمە تا ئەوەی بڕە شیعرێکی ناسک و شلکی پێم ڕەوا دیتبوو، لە گۆڤاری ڕەنگین بڵاوکرایەوە.

٢٧- لەڕێی عیززەدینی مەلا ئەفەندییەوە تەکلیفەکەی حکومەتم پێ گەییشت. کوردەکەی دانیشتووی بەغدای وەزارەت دیدە محەمەد عەلی مەحموود بوو، مەشوور بوو بە محەمەد ئاڵتی. کە بوو بە نوێنەری کۆیێ سەردانی کۆیەی کرد ە لە کاکە زیاد مێوان بوو. شەوێکی خۆشمان بە قەڵەباڵغی لەگەڵدا ڕابوارد ئەمما لە سەر وشەیەکی ئینگلیزی random خیالفمان بوو، ئەو وتی random بە واتای «اغتباط» هاتووە کە دەکاتەوە شادی و کەیف. من گوتم بەپێی ئەوەی لە نیزامی دادگاکانی ڕۆژاوادا دەستەی Jury بە جۆرێکی at random هەڵدەبژێردرێن، وشەکە «اعتباط» دەگەیەنێ بە واتای بێمەبەست، ڕەنگە لە قامووسدا «اعتباط» نیشانەی سکون لەسەر پیتی «ع» وەک نوختە خوێندرابێتەوە کردبێتیە «اغتباط»... لێکترمان نەسەلماند. لە ساڵی ١٩٥٣دیسان بەتەمابوو کاکە زیاد بیکاتەوە بە نائیبی کۆیێ، دواتر باسی دێت.

٢٨- چی من لێرەدا بۆی چووبووم، لە ساڵی ١٩٥٣ یان ١٩٥٤ لە وتووێژێکی بەسەر پێیانەوە، لە کتێبخانەی «مرکزی» بەغدا مەرحووم سەعید قەزاز یش هەمان بۆچوونی دەبڕی بێ ئەوەی بزانێ من بیرگێڕیم تێدا کردبێت یان بە ئەنجامێک گەیشتبێتم لە نرخاندنی «وثبة» کە دەرکەوت هەڵچوونێکی نەزۆک و بێجێ و خۆدۆڕاندن بوو تا ئەگەر بەبەریەوە هەبایە بە مەنهەجیش بگاتە دەسەڵاتی حکم کە دەزانین لە وڕێنەشدا ئاکامی ئەوتۆیی وەها پەیدا نەبوو، هەمیسان سەری بەماڵکاولی و گێرەشێوێنی و یەکترکوژی و وێرانییەوە دەنا وەک کە دیتمان دواتر مەنهەجی «بەرەی نیشتیمانی یەکگرتوو» لە ئاکامی شۆڕشی ١٩٥٨ چی بە خۆی و بە عالەم کرد... مەحوی دەڵێ:

کە مل بۆ گەینە پەت بێ

پێ لە کورسی و ئەسکەمل چ بکا

جیهانی سێیەم [ئەگەر دەیەم و بیستەم نەبێ] جارێ زۆری ماوە شەیتانی پێ پێبکەنێ...

٢٩- ئەو تەکلیفە کاکە زیاد لە خۆمی کرد. بە دەم تەکلیفەوە و بە شێوەی ئاسایی مامم و خاڵە شێخ سەدر نامزەدی ناوبژی کردنەکە بوون و هەر ئەو پاش نوێژە لە خزمەتیاندا بەرەو بیتوێن کەوتینە ڕێ. لە

خزمانی جەلیزادە حیسامەددینی مەلا ڕەفعەت و کاکەی کاکەمەلا و ئیسماعیلی مەلا نووری و حەمەساڵحی مەلا تاهیر [کە هەموویان بە ڕەحمەت شاد بوون] لەگەڵمان بوون. تێکڕامان دوازدە سوار بووین. شەو لە چنارۆک، لای ماڵەکانی کانی کەند–ی سەر بە چنارۆک کە لە هەواری بەهاردا بوون، ماینەوە. کات درەنگ بوو بە بەریەوە نەبوو بگەینە قۆناغێکی دیکە، دنیاش وەها کشومات بوو ئەو ڕێگە و بانانە، کوردی گوتەنی، چوێلەکەکوژی پێدا نەدەڕۆیی، بەرەو بیتوێن هەرچی هەبوو لە شکەستەی لەشکری کۆییان بەرەو کۆیێ دەگەڕانەوە زرەدرۆی عەجایبیان دەگێڕایەوە بۆ خۆ پەڕاندنەوە لەو هەلاتنەی تێدا بوون. بە ئێمەیان دەگوت بۆ کوێ دەچن؟ دنیا جمیوە، خدران ئاگری تێ بەردراوە، کەس بە کەس نییە، ئالایەکی سپی هەڵگرن مادەم هەر بەرەو ئەو ئاگرەوە دەچن... ئیتر لەم بابەتە ورەبەردانە شتی سەیروسەمەرەم دیت و بیست. ئەو دەمە مەلا حەوێزاغا بەرەو کۆیێ لە گەڕانەوەدا بوو، شەڕی بەتاڵ کردبوو بەڵام ئێمە نەمان دەزانی. سەفەرەکەمان دوو سێ شەوی خایاند، لەگەڵ خالان و پژدەرییان و سەرۆکەکانی دیکەی لەشکری هەڵمەتبەر گەلێک وتووێژی مەسڵەحەت ئامێز و ڕووەو ئاشتی بەدەم نوکتە و لەتیفە و پلاووگۆشتی لەمشەوە ئەم دیو و ئەو دیوی پێ کرا... کژەکەی زۆر ناسک بوو، دەمی تووتن چاندن بوو، تووتنەوانان پەرتەوازەیان کردبوو ئەگەر زوو هێمنایی نەگەڕابایەوە بەشێکی بەرچاوی تووتنەوانی بیتوێن بە ملکدار و توجارەوە دەچوونە خەسارەتێکی زلەوە. ناوبژییەکەی ئێمە ئەم لایەنەی چارە کرد کە خەڵکەکە گەڕانەوە سەر کەسابەتیان، بەدەم کاتەوە دوژمنایەتییەکەش کزبۆوە بەتایبەتی لە ئاست کاکە زیاددا کە بە نەتیجە لەگەڵ خاڵەکانم و شێخ حسێن بوو بە دۆستێکی خزم ئاسا.

زۆریشی نەبرد لەسەر مەسەلەی نیابەت بەینی لەگەڵ مەلاحەوێزاغادا سارد بوو، بگرە پسۆک بوو... قسە زۆرن من لێ کورت دەکەمەوە و بەمەندەی گوتم وازی لێ دێنم، بەڵام پاش دوودڵی چەندین ساڵ لە درکاندنی شتێکی سەر بەو هەرایە وەها هاتە دڵمەوە ئەو نهێنییە بچووکە چیدیکە نەشارمەوە: کاکە زیاد هەرچەند لە نیزاعی نێوان مەلا حەوێزاغا و خدری حاجیاغای پژدەریدا چ دەخلێکی نەبوو، کە هەرا پەیدا بوو و ئاپۆرەی عەشیرەتەکان لەوەی چاوەڕوان دەکرا زیاتر و تیژتر لووزەوی هێنا وەها هاتە قەناعەتییەوە حکومەت دەخلێکی بنەڕەتی هەبێت بۆ هاندانیان دژی هەموو غەفووریان نەک هەر مەلا حەوێزاغا. ڕەنگە لای کەسی دیکەی کۆیی ئەو گومانەی دەرنەخستبێت، منیش لە هەوەڵەوە ئەو گومانەم بە ئاکامی سەغڵەتی حیساب کرد بەڵام کە چووینە ناو عەشیرەتەکان و قسە و ڕاوێژ درێژەیان کێشا بۆ ڕۆژی دووەم لە پەنا گەشەی سەرکەوتنەوە عەباسی مەمەنداغا بەدەم هەستی لە خۆ ڕازی بوونەوە لەگەڵ بزە و نەرمە خەندەیەک گوتی: ئەمرەکی وەهان بە دەستەوە بوو هەتا (نازانم کوێ) دەچووین... من لێم دووپات نەکردەوە ئەو ئەمرە هی کێیە بەڵام دیار بوو مەبەستی حکومەت بوو، ڕەنگە لە حکومەت گەورەتریشی مەبەست بوو چونکە ئەوەی ڕاستی بێت کاکە زیاد وەهای بەدڵدا دەهات شەریکەی نەوتی کەرکووک ڕەزامەندی بەسەر ئەو هەرایەوە هەبێت، هەر بۆیەش زێدە سەغڵەتی پێوە دیار بوو. بێگومان هەڵوەستی کاکە زیاد لە سیاسەتی سەر بە کوردایەتی، بە تایبەتی ڕۆژگاری قازی محەمەددا دژ دەوەستا لەگەڵ سیاسەتی ئینگلیز. ئەویش و شێخ لەتیفی شێخ مەحموودیش دۆستی جەرگسۆزی مەهاباد و قازی محەمەد بوون. شێخ لەتیف لە پەنجاکاندا حوکمی ئیداری سێ ساڵەی بۆ دەرچوو، کە ١٤ تەمووز تەقیەوە

ئەویش و شێخ ئەحمەدی بارزانی و جەماعەتەکەی بەرەڵڵا بوون.

دەبێ ئەوەش بزاندرێ کە هەراکە شتێک بوو حکومەت قۆستییەوە نەک بۆ حکومەت کرا، هەوڵێکی شێخ حسێن دای ئەگەر بەهەند هەڵگیرابایە هیچ رووی نەدەدا.

٣٠- سکرتێری حیزب ئەوسا حەمزە عەبدوڵڵا بوو، بە نهێنی لە سلێمانی دەژیا. کە بەرەو هەڵەبجە خەریک بووین دەرچین لە شار، لە نوختەی سەیتەرە، کە جەلال و سەیارەکەیان دەناسی، پرسێکی سەرزارەکییان لە حمزە عەبوڵڵا کرد گوتی من پیاوی جەلال بەگم. ئەو تەنها لە پشتەوەی سەیارەکە دانیشتبوو هەر هەتا گومانی لێ نەکرێت. لە هەڵەبجە زۆریان بەخێر هێنا و خانوویەکی تازەی بورهانی حامد بەگ بوو بە شوێنی لێ نووستنمان. تووباخانی کیژی حەسەن بەگی جاف کە خێزانی مەرحووم بورهان بو، بێ ئەندازە لە خزمەتمان خەریک بوو، هەرچەند رووبەڕوو نەمانديت. خزمانی جاف دەیانزانی حەمزە هاتووە، وابزانم حکومەتی قەزای هەڵەبجەش سۆسەی کردبوو بەڵام خۆی بێ دەنگ کرد. وابزانم سێ - چوار شەوێک ماینەوە، بە سەییارەی جەلال هاتینەوە سلێمانی.

٣١- نموونەیەکی زێدە بێتام لەو هەولانە ئەوە بوو کە زۆر لەو خەڵقە داوایان لێ کردم بە سیفەتی ئەندامەتیم لە دەستەی سەرپەرشتانی یانە، لە گەڵیاندا بچم بۆ دەربڕینی ناڕەزایی لە ڕەفتاری جیاوۆک، گۆیا شەرعییەتی ئەندامەتی هێزێک دەدات بەو ناڕەزاییە... بەڕێ کەوتین، من لە پێشەوە، کاتێک گەیشتمە بەر دەرگای ژووری سەرۆکایەتی یانە کە جیاوۆک تێیدا دانیشتبوو لە دڵدار بەولاوە یەک کەس بەدوامەوە نەما بوو، دڵدارم لە دەرەوە بەجێ هێشت، بەژوور کەوتم، چەند قسەی ڕەقم کرد لەگەڵ جیاوۆکدا ماڵی ئاوابێ لێمی بەسەرنەگرتەوە دەنا چەند خزمێکی لابوون دەیانتوانی عەزابم بدەن. هەر لەبیرمە گوتم: پەرۆشی ئەو نیودینارەمە کە لە بری ساڵانەی ئەندامەتی داومە بە یانە. جیاوۆک گوتی: ها پارەکەت وەرگرەوە. لە چوونە دەرەوەدا بووم گوتم: تازە چ وەرگرمەوە، پارەکە پیس بووە. دڵدار بە چاوێکی مەیلەو تەڕەوە بۆم ڕاوەستابوو، پێکەوە گەڕاینەوە «... ئەمما بە عاجزی - شێخ ڕەزا».

٣٢- مامم خۆگیری کرد لە ئیجازەدان بەتێبینی کەم دەرامەدی و قورسایی مەسرەفی ئیجازە. حاجی و حاجیزادەیەکی ناسیاو و کۆنە تەلەبەی خۆی هاتە لای و لێی پرسی بۆچی ئیجازەی «مستعد» یێکی خوێندنی تەواو کردووە وەها وەخراوە، گوتی ڕۆڵەکەم خۆ دەبێ جبە و عەمامە و نازانم چی بۆ بکرم، مەسرەفێکی چایە و جغارەی بۆ بکێشم، لە کوێ ئەو مەسرەفە بکێشم؟ گوتی قوربان هەموو مەسرەفەکە عائیدی خۆم... ئیتر مەسرەف کرا و ئیجازە وەرگیرا... هەفتەیەک دوای ئیجازەکەی ئەو خێرەومەندە یەک لیستەی ڕێکی مەسرەفەکەی بۆ مامم نارد کە پارەکەی بۆ بنێرێت، پێویستێتی!!

٣٣- ئەو پاییزەی تێیدا بووم بە حاکم، شێخ لەتیف لە دێیەکی خۆی بەسەری دەبرد. شێخ ڕەئووف و بابەعەلی کە هەردووکیان برای داک و بابی بوون، بەیەکەوە دەژیان. لەگەڵ هەردووکیان دۆست بووم و زۆریش لە ڕەزامەندیم بە پەرۆش بوون، هات و چۆی یەکترمان بەزۆری دەکرد، خێراخێراش داوەتی شەوانەی بەهاتوباتیان ڕێک دەخست لە دیوەخانەکەی خۆیان. کام کەسی ئەرباب و قسەخۆش بوو بانگ هێشتن دەکران. ئەو دۆستایەتییە نەپسایەوە مەگەر ئەوەی کە مەرگی شێخ ڕەئووف لە ساڵی ١٩٧٨ داوی

پێوەندی ژیوەریی بە من و بە هەموو دنیاوە پساند.

٣٤- ئەو چوار کەسە جگە لە مام جەلال و ئەمین ئاغا و من ئیبراهیم ئەحمەدیش بوو کە سکرتێری حیزب بوو - ئەگەر سەهووم نەکردبێ. بە هەمەحاڵ ئەندامێکی هەرە پێشەوە و قسە ڕۆیشتوو بوو.

٣٥- ئەو مەسەلەیە وەسبەی ساڵی ١٩٤٨ بوو. کاکە زیاد لە موزاهەرەی کۆیێ، ڕۆژی دوای هەراکەی بەغدا، جارێ خەڵقەکە لە بەردەمی سەرا گوێگری قسەکانی عەلی عەبدوڵڵا بوو، کاکە زیاد ئیستیقالەنامەی خۆی لە نیابەت نایە دەستی مامۆستا عەلییەوە و ئەویش بۆ خەڵقەکەی خوێندەوە.

٣٦- یەک دوو ڕۆژ دوای دوانی مزگەوتی گەورە ویستم بچم بۆ تەقتەق، حکومەت مەلا حەوێزاغاشی بەگەڵم دا وێڕای «معاون شرطة» عەلی قەمچی ڕەش. خەڵقی تەقتەق بەزۆری هاتنە کۆبوونەوە گشتییەکەی بەر سەرما و قوڕی زستان. هەر من قسەم کرد لە بارەی بەکارهێنانی خوازی بێگرفت کە یاسا دەیپارێزێت لە هەڵبژاردنی نوێنەر، ڕۆژگاری ئەوە هاتووە میللەت کێ بە چاک بزانێت دەنگی خۆی بەو بدات. نیوەڕۆژەمان لە ماڵی شێخ ڕەئووف خانەقا [ی خەزووری دواڕۆژم] تەئمین کرا، کە کاتبی مدیر ناحیە بوو. هاتنی «معاون شرطة» ئەو چاکەیەی تێدا بوو کە ئۆتۆمۆبێل کەوتە سەر حیسابی حکومەت لە کۆڵ من بۆوە.

٣٧- دوای دەرچوونی گەشتەکەم لە مامۆستا جەوهەرم زانی کە ڕۆژی هەڵبژاردنەکە معاون پۆلیسی بە ئەمری مەحکەمە، لە کۆیێ دوورخستبۆوە. موتەسەڕیف و سەعید قەزازیش پێوەندییان پێوە کردبوو لەم بارەوە بەڵکوو بڕیارەکەی بگۆڕێت، نەیسەلمانبوو. ئەو ڕۆژە من لە وەزعێکدا بووم پاش شکاندنی سندووقەکان ئاگام لەو تەرزە ڕووداوانە و چەند چۆنی موحاکەمەی موتتەهەمە بوختان پێ کراوەکان نەبوو. بەڵام دەزانم من ئەو معاون پۆلیسەم نەدیتەوە لە کۆیێ. کابرا ناوی دەرکردبوو بە عەلی قەمچی ڕەش، خەڵقی سلێمانی بوو؛ ئەوەندەی لە بارییەوە بزانم و بە بیستن لێی حاڵی بوویێتم ئەوە بووە کە مرۆیەکی ئازایە و پیاوەتیشی لە دەست هاتووە.

٣٨- مامۆستا دڵزار کە ئەوسا لە کۆیێ چیهرەیەکی ناسراوی شیوعییەکان بوو، لە یاداشتی خۆی، کە دانەیەکی بە دیاری بۆم نارد لە ئەورووپاوە، بێ ئەوەی پاتەوپات هەموو شتێک دەرببڕێت، لە قسەکانی دەربارەی موزاهەرەکە دیار دەدات کە ترسیان لە شورتە نەبووە.

٣٩- کاتێک گەیشتینە هەولێر مەلا بانگدان بوو. لە ڕێگا دڵی خۆمان بەوە خۆش دەکرد کە بەیانیان هەندێ چێشتخانە گیپە لێ دەنێن بۆ ئەو کەسانەی زوو دەڕۆن بۆ سەر کاسبییەکەیان. ئیتر بەو ئومێدە گەشەوە لەو ئوتێلەی لێی دابەزیبووین خێرا بۆیەکەمان نارد بۆ گیپەی تامەزرۆیان. کە هاتەوە، ماڵی ئاوابێ چەند کوببەیەکی هێنابۆوە تومەز گیپە ئەو بەیانییە لێ نەندرابوو.

٤٠- هاوپۆلێکی حقوقم لە وەزارەتی داخلیە «مدیر اوراق» وەیا شتێکی ئەوتۆیی بوو، ڕۆژنامەکانی دەخوێندەوە، چی گرنگی تێدا بایە سەر بە «ادارە وامن» بێت خەتی لە ژێرەوە دەکێشا بۆ بەرچاوی وەزیری داخلیە. گوتی کە مەقالەکەتم خوێندەوە، هەر لە سەرەتا هەتا دوایین وشەی خەتی سوورم لە ژێریەوە کێشا.

٤١- لە دەمی نووسینی «گەشتی ژیانم» و بڵاوکردنەوەی دەرفەت نەبوو هەموو قسەکانی نووری پاشا

دەور و تەسلیم بکەمەوە بۆ خوێنەر. لێرەدا جێی خۆیەتی بۆیان بچمەوە و لە پەڕێکی کتێبی مێژووی چەسپ بکەم. هەڵبەت چی دەینووسم کاکڵی قسەکانە چونکە وتووێژمان لەو بابەتانەی هی بڵاوکردنەوە نەبوون بەلای کەمەوە سەعات و نیوێکی خایاند.

نووری پاشا دوای بەخێر هێنان و چایە و قاوە، کەوتە قسانەوە، لە وەزعی نیابەت و دووانەکانی نائیبە موعاریزەکانەوە بۆ بابەتی کە مەبەستی بوو ڕۆیی. کورتە و پاڵاوتەی قسەکەی ئەمە بوو کە گوتی: ئەم عیراقە کە پێک هات مەلیک فەیسەلی یەکەم زۆری پێوە خەریک بوو، ڕەنگە منیش دەستێکم هەبووبێت لە پێک هاتنی و هی دیکەش هەوڵیان دابێت بەلام ئەوەی هۆی بنجی دروست بوونی عیراق بوو بەرژەوەند و خواز و دەسەڵاتی ئینگلیزەکان بوو. بێ ئەوان و دژی ئارەزۆی ئەوان مومکین نەبوو عیراق بەسەر پێیانەوە ڕاوەستێت. سیاسەتێکی کە بۆ عیراق ڕەنگرێژ کرا تا ڕادەیەک لەنگەری بەرژەوەندی تیرە و تایەفە و ڕەگەزەکانی گەلی عیراقی ڕاگرتووە. وابزانم ئەو سیاسەت و لەنگەر ڕاگرتنە بە نیسبەت کوردی عیراقەوە لەبارتر و سوودبەخشترە لەوەی کوردی ئێران وەیا تورکیا تێیدا دەژین. بەلای منەوە پاراستنی یەکیەتیی خاکی عیراق لە بەرژەوەندی کورددایە. بەو پێیە و بەو تێ ڕوانینە ئارامی و خۆ ڕاگری عیراق شتێکە لەگەڵ چاکەی کورددایە. ئنجا تۆ بەتایبەتی لە نێوان نائیبەکانی مەجلیس کە «جاي بذراعك – بە هەوڵی بازووی خۆت هاتوویت» و کەس ڕێی نییە ڕێنموونیت بکات و لە ئازادیی تەعبیرت مافی ئیعتیرازی هەبێت، هەتا قسەت لەبارەی سیاسەت ناوخۆیی عیراقەوە بێت هەرچی بیڵێیت و بەهەر ڕاوێژێک بدوێیت زەرەری بۆ کورد و بۆ عیراقیش نییە و مافێکی ڕەوای خۆتە. کە بێینە سەر باری دووان لە بارەی سیاسەتی دەرەوە کەوا دیسان دەڵێم کەس ناتوانێ ڕێت لێ بگرێ چونکە «جاي بذراعك» بەلام تێبینییەک دێتە پێش لە نوختە نیگای چاکەی کورد خۆیەوە: چەندێکی بدوێیت و بە هەر ڕاوێژێکەوە بێت زەرەری نییە بە مەرجێک نەگاتە پلەیەک کە دەسەڵاتەکانی ڕۆژاوا لێتان بێئومێد نەبن کە دابڕین بوونتان لە چارچێوەی عیراق مومکینە چونکە دوور مەبینە بتاندەنەوە بە تورکیا. مەسەلەی ولایەتی مووسڵ تا ئێستاکەش «قضية ساخنة» و تورک چاوی لێیەتی و لێی بێ دەنگ نییە. عەرەبەکان پێتان دەڵێن «مانعيش بلياكم – بێ ئێوە ناژین» ڕاست ناکەن «عندهم من المحيط الى الخليج... عندهم تمر البصره ونفط الزبير» – بە پێکەنینەوە ئەم ڕستەیەی دەربڕی.

ئەمە پاڵاوتەی قسەکانیەتی، ناوناوەش دووپاتی دەکردەوە کە مەبەستی بەیانی بەرژەوەندە بەپێی باوەڕی خۆی و لەلایەن مەسڵەحەتی کورد و عیراقەوە ئەگینا کەس ڕێی نییە قسە لە قسەتدا بکات.

لە وەرامدا، دوای سپاس بۆ ئەو سەراحەتە و بەهەند هەڵگرتنی نیابەتەکەی من لەلایەن ئەوەوە گوتم: فخامة الپاشا، پێم باوەڕ بفەرموو ئەگەر وەک قوتابییەکی زیرەکیشم حیساب بکەیت ئەو ڕاستییانەم لەبەر چاوە. هەر لەبەر گرنگیی ئەو تێبینییانەی فەرموونت و بە مەبەستی ڕاکێشانی نیگای حکومەت بۆ لای حاڵ و باری کورد من بە ڕاوێژێکی تیژ و برندە لە مەجلیس دەدوێم بەڵکوو حکومەت گوێ بداتە بەرژەوەند و شعووری برینداری کورد (ڕەنگە تەعبیرەکەم بەو وشانە نەبووبێت بەلام بەو مەعنایە بوو) فەخامەتت باش دەزانێت پەند و نەسیحەتی سارد و سڕ تیماری دەرد ناکات، خاوەن بیروڕای ئەوتۆیی لە

ناو کورددا هەن بەڵام ناتوانن دیفاع لەو بیروباوەڕە بکەن ئەگەر حکومەت گوێ نەداتە دەرد و ئازاری خەڵقەکە. پێشم سەیرە حکومەت هێندە بێپەروا بێت لە ئاست میللەتێکی بریندازی وەک کورد کە وڵاتەکەی شاخاوییە و دراوسێیە لەگەڵ هەڵگرانی بیروباوەڕی ڕادیکال و باشترین هەل بەدەستەوە دەدەن بۆ کەسانێک کە مەسڵەحەت لە پەرگیریدا دەبینن و نەرمونیانی بە خیانەت دادەنێن. کلیلی قفڵەکە لە دەست حکومەتدایە.

ئەمانە کورتە و پاڵاوتەی وتووێژێکی سەعات و نیوی بوون. نووری پاشا دەیزانی من نوێنەری پارتیم لەو ڕوانگەوە کە پارتی هەڵگری دروشمەکانی کوردایەتی بوو (دەرکەوت) منی بە نوێنەری کورد حیساب دەکرد، وەک سەرەک وەزیرانێکی مێوانی عیراق بووبێت وەهای بەخێرهێنام، تەنانەت پاش سەعاتێک لە وتووێژمان مرافقەکەی هاتە ژوورەکە و گوتی فڵانە سەفیر لە مەوعیددا هاتووە چاوەنۆڕی دیدەنی فەخامەتتانە. من هەڵستام بۆ دۆعاخوازی، دابنیشاندمەوە، دەوری چل دەقیقەیەک چاوەڕوانی بە سەفیرەکە کرد تا لەگەڵ من قسە بە کۆتایی گەیشت.

لە بارەی مەسەلەی ڕێی کۆیێ و ڕانیەوە گوتم: فخامة الپاشا لە فایەلەکانی مدیریەتی حەرەکات –ی وەزارەتی دیفاع تەقریرێک هەیە لەبارەی ئەو ڕێگەیەوە دەڵێ کردنەوەی ڕێگەی کۆیە و ڕانیە خەتەر پەیدا دەکا بۆ نەوتی کەرکووک. گوتی تۆبڵێی شتی ئەوتۆیی هەبێت؟ گوتم بپرسە!! ئنجا گوتم پاشا چەند مخابنە بۆ ستراتیجێتی سپای عیراق کە نەزانێ ئەگەر ڕووس هجوومی هێنا باسکێکی (کماشة) کەی دەڕوات بۆ کەنداوی ئەسکەنەدەروونە و باسکێکیشی بۆ کەنداوی عەرەب (یان فارس) ئەو چل کیلۆمەترەی نێوان کۆیە و ڕانیە، کە دوو بەشی بێ هەموار کردن گەرۆکی تێرا دەڕوات، نابێتە لەمپەرێکی نیو سەعاتیش بۆ سپای سەردەمی نەوەوی. لەمەش بترازێین: ڕێی حاجی ئۆمەران و ڕێی قەڵادزە و سلێمانی و ڕێی کرماشان – بەغدا، هەمووی دژی ئەو بینینەیە کە بۆتە مانیعی کردنەوەی ڕێی کۆیێ و ڕانیە کە بە ئەسڵ ڕانیە و قەڵادزەش دوای چۆڵ بوونینان لە نوێ کۆیی ئاوەدانیان کردەوە و لە قەدیمەوە ئەو دوو هەرێمە لە گەڵ کۆیێ «وحدە» یەکی ئابووریان پێک دەهێنا و ڕێگایەکی ترانزێتی کۆن لە کۆیەوە بەرەو دیوی سەردەشتی کوردستانی ئێران بە ڕانیە و قەڵادزەدا تێپەڕ دەبوو...

بەر لە ساڵێک پتر برادەرێکی عەرەب کە دووربەدووری حەزی لە نووسینەکانم کردبوو، دوای گەڕانەوەی بۆ عیراق لە سەفارەتێکی یەک لە وڵاتەکانی ئەفریقیا، خۆی پێ ناساندم و ڕۆژێک لە ڕۆژانی دەمەو بەهار منی بردە دەرەوەی بەغدا، لەماڵی برادەرێکی خۆی مێوانی نیوەڕۆژە بووین. براگەورەی ئەو خاوەن ماڵە هاتە بەخێرهێنانمان، شەهادەی نەبوو بەڵام زۆر زیرەک و باخەبەر بوو. لە بەرەو کۆتایی دانیشتنەکەمان گوتی: لە سەرەتاکانی شۆڕشی ١٤ تەمووز سەرباز بووم لە دایرەیەکی وەزارەتی دیفاع. ڕۆژێکیان ئامری ئەو دایرەیە ناردمی بۆ مەقەڕی وەزیر کە تەقریرێکی بۆ بهێنم لە سەر دیدەنێکی [د. مسعود محمد] لەگەڵ نووری پاشای کردووە، ئایە تۆ ئەو کەسەی؟ پێم گوتەوە: کەسێکی دیکە شک نابەم ئەو ناوەی هەبێت لەوانەی بە بەریانەوە بێت وتووێژ لەگەڵ نووری پاشادا بکەن، بەڵام من دوکتۆرام نییە، دەبێ خێرەومەندێک ئەو لەقەبەی بە شاباش لە قەبەڵم کردبێت. قەول بوو دوکتۆر کەمال مەزهەر دیدەنی لەگەڵ ئەو شەخسە بکات بەڵام تا ئێستا ڕێک نەکەوت یەکتر ببینن. دوکتۆر کەمال خەریکی کۆکردنەوەی

ئەو جۆرە وەسیقانەیە و زۆریشی کۆکردۆتەوە.

٤٢- نوێنەرانی ئاشتیخواز ئەمانە بوون: عامر عبدالله، حمزە سلمان، صاحب حداد و رزوق تلو. قسەکەریان بە زۆری هەرە زۆر عامر عبدالله بوو... لە ١٩٧٣ بوو بە وەزیر. بە ئیستیقالە لە وەزارەت دەرچوو.

٤٣- مەجیدی جوکلانمای دزەیی یەکێک بوو لە ئەندامانی وەفدەکە. لە سەرەتاکانی ١٩٦٨ کۆچی دوایی کرد.

٤٤- عەبدوسەلام ئەو ڕۆژە دوای بەخێر هێنانمان لێمی پرسی بۆچی نەچووم بۆ هەولێر؟ پێم گوتەوە سیادة العقید جەنابت قسەت وەک پێشنیاز بوو نەک لە بڕیە، بەلاشمەوە زەحمەت بوو لەو قەڵەباڵغییەی تێت دەئاڵێن بتوانم دەنگی خۆمت بگەیەنمێ، سەرەڕای گەرمای هاوین و عەزابی ڕێگە ئیتر ڕێم بە خۆم دا نەیەم. کاک برایم سەرەتای قسانی لەگەڵ وەزیردا ئەوە بوو کە وەها چاوەنۆڕین لە هەر مەسەلەیەکی سەر بە کورد بێت وتووێژتان تەنها لەگەڵ کەسانی وەهادا بێت کە مافی قسەکرنیان بە ناوی کوردەوە هەبێت نەک لە لاوە کوردێکی بێگانە لە کوردایەتی ڕاوێژی لەگەڵدا بکرێت. عبدوسەلام گوتی من ئەم لایەنە باش چاوەدێری دەکەم بە بەڵگەی ئەوە کە چوومە هەولێر تەنها لە فلانم پرسی ئاخۆ هاتبێ ببینم! خوێنەر لێم بسەلمێنێ، بە دڵ ئەو قسەیەم پێناخۆش بوو چونکە لە هیچ ڕوویەکەوە، بەتایبەتی لەباری شەخسی خۆمەوە، سوودێکی نەبوو مەگەر ئەوەی کەسانیکی لە حیزب حەزم لێ ناکەن پتر لێم تاسب بن. من بەتەما نەبووم و نیم، هەگبەم بە بەرەکەتی کوردایەتی پڕ بکەم دەنا دەچووم بۆ هەولێر بێ ئەوەی پرس بە کەس بکەم یان تەکلیفێکم لە عەبدوسەلام (دواتر لە عەبدولکەریم) وەیا موتەسەڕیفی هەولێر هەبوو بێت بگرە هەر نەشم دیتەوە هەتا ئیمڕۆ - ئەگەر بیرکولی بە سەهووی نەبردبێتم.

٤٥- زەدەی گەرووم بەرانبەر ساردی ما هەتا بەرەو کۆتایی ساڵی ١٩٨٩. من لە دەوری ٢٥-٢٧ ی مانگی ئەیلوول پرۆستاتم، کە لە ساڵی ١٩٨٢ ەوە دەنگی دابووم، ناچاری کردم برینکاریەکی گەورەم بۆ بکرێت دەنا لەدەست دەچووم. ٢٦ شەو لە خەستەخانە مامەوە، مامۆستا سەلاح جاف کە لەگەڵ پاراسایکۆلۆجی خەریک بوو، کوڕێکیشی تەمەن شلکی قۆناغی ناوەندی مەشوور بە «شیفا لە دەستی هەیە»، بە خۆی و خێزانی و ئەو کوڕەی [ئەحمەد ناو] شەوێک لە شەوانی دوای دەرچوونم لە خەستەخانە بە ماوەی مانگێک هاتنە ماڵمان و بەیەکەوە نانی شەوانەمان خوارد. باسی ئەو ناسازییەی خۆمم کرد، ئەحمەد گوتی دەتوانم چاری بکەم. پێم گوتەوە من باوەڕ بە قسەت دەکەم بەڵام لە دڵدا وەها هەست دەکەم چارم ناکەیت. گوتی هەستی خۆت تەئسیری نییە... قوربان! دەستی ڕاستەی هێنا خستیە سەر ئەو شوێنەی ملمەوە کە پیکی قورگی تێدایە، ماوەی ١-٣ دەقیقە دەستەکەی وەها ڕاگرت و چی دیکەش. من نەموێرا خۆم تاقی بکەمەوە مەگەر زۆر بە تەقیە و پێ دزیلکە. لە هەوەڵەوە ئاوێکی شیرتێنی وەهام خواردەوە کە جاران لەو کژەی ساڵدا نەم دەوێرا توخنی بکەوم، گەرووم بە دەنگ نەهات... ئاوی لوولەی بەبەر هەتاودا هاتووم خواردەوە، سەلامەت بووم... هی لوولەی ناو ماڵەوەم خواردەوە هەروەها... سەفەرێکی کۆیەم کرد و ئاوی ساردم خواردەوە چ نەقەوما ئیتر دەردەکە ئۆغری کرد.

تەجرەبەیەکی ئەو دەمەی خەستەخانەم دەگێرمەوە: پرۆستاتم وەها ئیلتیهابی کردبوو نەدەشیا برینکاریم بۆ بکرێت پێش ڕەوینەوەی ئەو ئیلتیهابە. بۆ ماوەی حەفتەیەک ڕۆژانە دوو دەرزیم لێ دەدرا هی دەرمانێکی هەرە کاریگەری ئەو دەردە. ڕەنگە ڕۆژی ٤-٥ ی ئەو دەرزییانە بوو کەوتمە حاڵەتێکی نەفسی و بەدەنی ئەوتۆوە هەرگیز شتی ئەوتۆم نە پێدا تێپەڕیبوو نە بە خەیاڵیشمدا دەهات؛ جۆرێک وریی مێشک و تەماوی بوونی بینینم و توانای قسەم دایگرتم، ڕەنگە لە حاڵەتی بەنگکێشاندا دووچاری بنیادەم بێت، لە هەمان حاڵدا هەستم دەکرد وەک بە ترومپا هێزی ژیانم تێ بکرێت هەرچی ترسی مردن و ئازاری نەساغی هەبوو بۆ ماوەی نیو سەعاتێک بە تەداوی ڕەوییەوە. دەمویست کەس تێم نەگا وەزعم چۆنە، کە قسەم دەکرد دەمدیت بواری قسەکردنم چەند ڕێچکۆڵەیەکی وەکوو خەتی جووت بە ڕوومدا کردۆتەوە ئیتر هەموو هەوڵێکم دەدا ڕێبازی قسەم نەپەڕێتەوە بۆ خەتی تەنیشتی، ئەو جیهانە چوو بووە بارێکی بێسابیقە و وەسف هەڵنەگرتوو. دوای نیو سەعاتەکە حاڵەتەکە بەسەر چوو، نەساغییەکەم گەڕایەوە بەڵام لێم یەقین بوو نامرم.

جارێ لەوپەڕی سستی و بێهێزیدا بووم، هێندەم خوێن لەبەر ڕۆیی بوو، هەندێ جار بە دوو کەس ڕاستیان دەکردمەوە و دەنگم نیو دەنگ بوو... خواردنم لە پێش چاو کەوتبوو... بەزەحمەت هەنگاوم هەڵدەهێنا، ئا لەو بارەدا گەنجێکی کورد لەگەڵ خەڵقوخوایەکی سەردانیان دەکردم لەو قاوشەی تێیدا بووم [ئەو قاوشە بۆ من ترخان کرابوو، د. ئومێد، وەزیری تەندروستی سەردانی کردم و تەرتیباتی تایبەتی بۆم دانا، یەک لەوان کەسێکی بیەوێ بێتە لام مەنع نەکرێت] بە ژوور کەوت و هاتە تەنیشتی ڕاستەی چارپایەکەمەوە کە من لە سەر پشت لێی درێژ بووبووم و نەمدەتوانی دابنیشم، گوتی من نوێنەری جەماعەتێکم لە دەرەوەی خەستەخانە چاوەنۆڕی گەڕانەوەم دەکەن. هاتووم لەسەر ماکسیزم لەگەڵتدا بدوێم. ئێمە، ئەم کۆمەڵە، هەموومان مارکسین، ئیتر کەوتە موناقەشە لەگەڵم... چەندێکی زەعیف و بێهێزیش بووم و بە زەحمەت قسەم بۆ دەکرا، دیسانەوە هاتنەکەی بە لامەوە دڵدەرەوەیەک بوو چونکە دیارە منی وەها داناوە ئەوە بهێنم بێتە لام بۆ موناقەشە... پتر لە سەعاتێک یەکترمان دواند، بەڵام نێوانی فکرمان هێند لێک ترازابوو، لە هیچ نوختەیەک نەدەگەیشتینەوە یەکتر، وەختێک کە دۆعاخوازی لێ کردم گوتی جارێکی دیکەش دێمەوە لات، بەڵام هەر ئەو هاتنە بوو.

٤٦- دەبێ دان بەوەدا بهێنم کە دەبوو هەر نەبێ یەکێکی متمانە پێکراوم بە نهێنیهەناردبایە لای شێخ ئەحمەد و مەلا مستەفا کەوا هەرچەند ناتوانم بچمە لایان ئەمما دڵنیابن لەوە کە هەرچی چالاکییەکی من هەیە لەو بەینەدا بۆ بەرژەوەندی گشتییە و ئیمکان نییە کورد دۆستایەتی حکومەت بکات ئەگەر حکومەت سوور بێ لەسەر ناحەزی کردن بەرانبەر بارزان و حیزب. ڕاستییەکەی فیکرەکەم بە دڵدا هات بەڵام هێند یەک تەن بووم و ئەوەندە ناحەز و خەبەر لێ دەرم هەبوون نەدەپەرژام بە هەموو لایاندا پەل بهاوێژم و نەئیمکانیش هەبوو پێوەندی نهێنی لە منەوە بەو دوو سەرۆکە زلە بە نهێنی بمێنێتەوە. بەخێر بگەینە قۆناغی دوای عەبدولکەریم تەجرەبەیەکی وەهام لێ دەخوێنیتەوە باوەڕ بە قسەی ئەم قۆناغەم بکەیت. بە هەمەحاڵ چەندێکی عوزری گەورەش مانیع بوویێت، ئەو پێوەندی نەکردنە کاری خۆی کرد و هەوڵەکەی منی پووچاندەوە.

٤٧- گیرانی زەید ڕێکەوت و ڕەشبگیری نەبوو، عەسرێکیان چەند ئاغای پژدەری چوون بۆ دیدەنی عبدولکەریم قاسم. کوردێکی ناسراوی ئەو دەمە خۆی بەگەڵ دان بە نامەی تەرجومان. کە جەماعەت لە دیدەنی عەبدولکەریم گەڕانەوە ئوتێل، لێم پرسین ئەو کوردەی بوو بە تەرجومان چۆن بوو؟ گوتیان پاش تەواو بوونی وتووێژمان ئەو مایەوە لای زەعیم. هەر هەمان ڕۆژ دوای یەک دوو سەعات لەو مانەوەیەی کوردە ناسراوەکە لای زەعیم، زەید گیرا. من بە عادەت گوماناوی نیم لە خەڵک بەڵام ئەو کوردە کە بۆی ڕێک کەوت بگاتە لای سەروی دەسەڵاتی سیاسی خەریک بوو بۆ ناوزڕاندنی هەر کوردێکی بەلای خۆیەوە لەوانەبێ ڕۆژەک لە ڕۆژان ببێتە موونافیسی. پێشتریش و بەر لە شۆڕشیش لە زەیدی دەبزرکاند.

٤٨- بەر لە بیست ساڵێک کاکە حسێنی خانەقا، کاکی کاکە حەمە، سەردانێکی پژدەریانی کردبوو، زیاتریش هی تایەفەی مەحمووداغا کە پێشتر لە تەنگانەیاندا سەید ئەحمەدی خانەقا بە هانایان هاتبوو. کاکە حسێن لە موناسەبەدا باسی وەزعی پژدەر و تایەفەکانی و سەروسۆراغی کۆنیان دەکات بە شکڵێکی شارەزایانە. کە لە قسان دەبێتەوە عەباساغای مەحمووداغای سەرەک تایەفەی مەحمووداغا دەڵێ: وەک کاکە حسێن لە پژدەرییان گەیشتووە بەیتاڵ وا لە کەرێ ناگا. عەباساغا قسەزان و نوکتەباز و باخەبەرێکی دەگمەن بووە تا ئەوەی بابەکراغای سەلیماغای موونافیسی عەباساغا لە بارەیەوە گوتوویەتی: لەو دەمەدا کە کاکەباس خەریکی ئەوەیە لە شەڕەسەگدا سەگ بە سەگەوە دەنێت پرسێکی بەرژەوەندی دەوڵەتی پێ بکەیت جوابێکت دەداتەوە جواب هەر ئەو جوابەیە.

٤٩- شێخ حسامی تاڵەبانی و مەلا زاهیری مامۆستا مەلا سادق و مەلا سەدری مەلا ساڵحی خەتیب بە دوا یەکتردا کۆچی دوایییان کرد [ئەمەم لە ڕۆژی ٤-١٠-١٩٩٤ نووسی].

٥٠- ئەو برادەرەی عەمماش موحامی حسێن جەمیل بوو، لە ڕۆژانی نشوستی ساڵح عەمماشدا بەهانای هاتبوو بەڵام زوو برادەرییەکەی فەرامۆش کرد، بەپێی کە حسێن جەمیل پاشا بەینێک بۆمی گێڕایەوە.

٥١- ئەو پێنج کەسە بریتی بوون لە: ساڵح یوسفی، کاکە حسێنی خانەقا، بابەکر پژدەری، عەگید سددیق و من. سایەقەکە وابزانم ناوی برایم بوو نازناوێکی عەشیرەتانەشی بە دواوە بوو.

٥٢- لێرەدا کە بە گەشتی ژیانمدا دێمەوە بۆ کەڵەبەر گرتنی کەم و کەسرییەکی کە لەدەمی بڵاوکردنەوەی ئاڵقەکاندا دەرفەتی درێژە پێدان و درکاندنی هەموو مەبەستێک نەبوو تەجرەبەیەکی شەوێک لە شەوەکانی ئەو ئینزیباتخانەیە دەگێڕمەوە کە ئەوسا بە نهێنی لە دەروونندا پێوەی خەریک بووم: شەوی سێیەممان بوو - دوای ڕۆژاوا نیازێکم لە دڵی خۆمدا گرت. ئەو شەوە لە حیسابی بەرنامەی ڕادیۆ بەسەر دووشەموەوە دەژمێردرا ئەوساش ئێستگەی ڕادیۆی قاهیرە لە حەفتەدا دوو شەوان قورئانی «شیخ محمد رفعت»ی بڵاودەکردەوە یەکیان لە شەوی دووشەموو ئەوی دیکەشیان لە شەوی چوارشەموو. گوتم بابزانم ئەو قورئانە بە چ دەست پێ دەکات کە دەکێشێتەوە بۆ ئەوەی پێی دەڵێن «استخارە».

دەبێ بڵێم مرۆ کە کەوتە باری گومان لە گیانی خۆ کردنەوە چەندێکی خۆ گیری و بێ هەڵپەییش بکات، لە هەناودا خوتخوتەی هەمەجۆر دەیبزێوێت. خوێنەر پێم بڕوا بکات چی لێرەدا باسی دەکەم، سوێندیشی لەسەربێ بە خاکی پاکی کوردستان، یەک نوختەی خۆکردی تێدا نییە. شێخ محەمەد ڕەفعەت

له سەرەتای خوێندنیدا ئەم ئایەتەی دەربڕی: «ومابالكم لاتقاتلون في سبيل الله و المستضعفين من الرجال والنساء والولدان الذين يقولون ربنا اخرجنا من هذة القرية الظالم اهلها». ڕاستییەکەی تەسکینییەکی گەشم هەست کرد، لەوەشدا سەیروسەمەرە پەیدا نییە چونکە تۆ کە هاتیت زاری تاوڵە هەڵدەیت و بۆ دۆرد جەهارت نامزەد کرد و دۆرد جەهار هات بڵێیت و نەڵێیت پێی دەزرووقێیتەوە چ جایی ئەوەی دەفتەری چارەنووسی خۆتت لێ بە نیاز گرتبێت.

شەو ڕاشکا و گەیشتینە دەوری سەعات ٢-٣ ی پاش نیوەشەو کە وام دەزانی تەنها من بەخەبەرم گوێم لە زیلی تەلەفۆن بوو. بەپێی قسەی کابرای بەرپرسی تەلەفۆن کە وەرامی سوئالی دەدایەوە دیاربوو لایەنێک بە دوا شوێنی ئێمەدا دەگەڕێت و بۆ مەبەستێکیشە نەک لە ساغوسەلامەتیمان دەپرسێت. لەو دەمانەدا دوو کابرای پۆستاڵ لە پێ پیاسەیان لە کوریدۆری بەر ژووری قاوشەکەی ئێمە دەکرد، یەکێکیان لە دووەمیانی پرسی: «هذوله منوهم، شنوهم... ئەمانە کێن، چین» لە وەرامدا پێی گوت «هذولة وفد شعبي» لێی پرسییەوە سەرەنجامیان چی دەبێ؟ گوتی هەر ئێستا «حرس قومي» دێن و وەریان دەگرن و تەواو دەکرێن (ينتهون) ی بەکارهێنا. من لە ژێر سایەی خەوی ڕواڵەتیمەوە گوتم: «خوایە قورئانەکەت وەهای نەگوت...» تومەز لەو دەمەدا کاکە حسێن خانەقا و بابەکر پژدەریش بەخەبەر بوون بەڵام ئەوانیش بێ ئەوەی لێکتر حاڵی بن چرچەیان نەکرد و هیچیان لێ بەدی نەکرا کە بەخەبەرن یا شتێکیان بیستووە.

ڕاستییەکەی من بە دڵمدا هات ئەم موخابەرەیە و قسەی هاموشۆکەرەکان تەمسیلییە بێت بۆ نزم کردنەوەی مەعنەوییاتمان بەڵام پاش چەند مانگێک زانیم ئامر ئینزیبات «مرحوم عقيد محمد علي بدر» کە دۆستی کاکە حسێن و ناسیاوی منیش بوو کە لێی داوا کرابوو بماندەن بە حەرەس قەومی گوتبووی هەتا ئەمری بەغدای بەسەرەوە نەبێ کەس دەستیان بۆ درێژ ناکات. من بەدیار هاتنی حەرەس قەومییەوە خۆم مات کردبوو کەچی نەهاتن و نەهاتن. سبەینێ سەعات دووی نیوەڕۆ کە دەستمان لە خواردندا بوو، دەنگیان داین: خۆ گردکەنەوە ڕاتاندەگوێزین. هەر دوو کەسمان لە کەلەپچەیەک بووین، دەستی ڕاستەی من و چەپەی کاکە حسێن لە کەلەپچەیەکدا بوون. لە دەمی چوونە ناو ئۆتۆمۆبیلدا «د. توفيق الانصاري» کە دکتۆری خەستەخانەی کۆیە و دۆستم بوو، خۆی گەیاندمێ و گوتی ماڵەوە سەلامەتن سێ ڕۆژ لەمەو بەر چوون بۆ پژدەر... دڵم ئارام بوو.

لە پاش گەشتێکی پێچەڵپێچ گەیشتینە فرۆکەخانە، تومەز بەغدا دوای هەوڵی حەرەس قەومی وای پەسەند کرد کە بمانگوێزێتەوە بەغدا و دوور لە هەوەسی هەوەسبازان دامان بکات. بێگومان کە ئێمەشی بە نامەی هەڵسەنگاندنی پرۆژەکانی لامەرکەزی هەنارده کەرکووک مەبەستی ئەوە بوو ڕۆژنامەنووس و خەبەرنیگارانی دنیا نەزانن ئێمەی مێوانی حکومەت بوون بە ئەسیری حکومەت.

دەبێ لێرەدا ئەوەش بڵێم کە ساڵح یووسفی، نوێنەری حیزب، دوای دابەزینمان لە کەرکووک ڕۆژی ٩-٦-١٩٦٣ و بیستنی بەرپابوونی شەڕ، خەریک بوو گوێی خۆی بە غەڵەت دابنێ چونکە هەرگیزاو هەرگیز بەلای ئیحتیمالی وەهادا نەدەچوو، تەنانەت لەو چەند ڕۆژانەی دوایی وتووێژمان لەگەڵ حکومەت کە باسی موراقەبە و گۆڕانی سیاسەت دەکرا دەیگوت ئەمانە هەمووی هەڵبەستی ئیستیعمارە دەیەوێ تێکمان بەربدات... ئەو مرۆیە، ساڵح یووسفی، هێندە ساکار و دڵساف بوو پێوەندییەکی بە سیاسەت و

گرێ و گاڵی ماملەتی دینابیەوە نەبوو. بە هەڵە ڕێگەی کەوتبووە حیزبایەتی. ڕەحمەت لە گۆڕی.

من ئەمە دەگێڕمەوە نەک بە نیازی ڕێنموونی کردنی خوێنەر بۆ سەر ڕێگای بەرەو غەیبەوە کە دەزانم دیاردەی ئەوتۆیی لە نێوان هەموو ئایین و نائایینیشدا هەیە، خۆ ئەگەر بێیتە سەر باسی خەونی ڕاست چێشتی ئەو تۆ دەبیستیت سەرتی تێدا سوڕ دەمێنێ. ئنجا با پێت بڵێم، دوای چوونەوەمان بۆ بەغداش کە خراینە «سجنی مەرکەزی» دیسانەوە لە ٢-٦-١٩٦٣ ئیستیخارەیەکی نهێنیم بە قورئانی ئێستگەی بەغدا گرتەوە کە دەوری سەعات ٤-٥ ی عەسر دەکرایەوە. «ابو العینین شعیشع» بە سورەی یوسف قورئانەکەی دەست پێ کرد… ئەم سورەتە تەنگەتاوی سەرەتا و فەرحنایی سەرەنجامی تێدایە. لەگەڵ خۆمدا گوتم، تا سێ ڕۆژی دیکە ئاخۆ چ سەروسۆراغێکی ڕزگاربوونمان دەردەکەوێت؟ ڕۆژی دواتر ٣-٦-١٩٦٣ هەرای «معسکر الرشید» ی شیوعییەکان بوو کە وەزیری داخلیە و هی خارجیەشی تێدا دەردەست کران. لە هەمان ئێوارەدا شاهێن تاڵەبانی هاتە سجنەکەمان بەڵام ڕێیان نەدا بێتە لامان، منی داوا کرد، چوومە لای لە ژووری مدیری سجن، گوتی سبەی ئێوارە بە دوای چەند کەسێکتاندا دێینەوە بۆ لای وەزیری داخلیە… سبەی ئێوارە کاکە حسێن و بابەکر پژدەری و منیان برد بۆ لای حازم جواد، ئیتر ئەوە بوو چووینە ڕانیە و هتد…

جوولەکەیەکی بەغدابیمان لەو بەشە حەبسخانەیە لەگەڵدا بوو، لە ژووری بەندیخانەوە ئاگاداری سرکەوکورکەی هەموو دنیا بوو، تەنانەت سەر لە بەیانی ٣-٦-١٩٦٣ پێمی گوت: «اکو خربطة فی معسکر الرشید – واتە شێواوی لە مەعەسکەر ئەلڕەشید هەیە» زۆری نەبرد فڕۆکەی حەربی کەوتنە هاتوچۆ بەسەر بەغداوە و پاش چەندین سەعات خەبەرەکە کەوتە بەر گوێیان لە حەبسخانەکەدا.

من دوای ٣١ ساڵ لەو بەسەر هاتانەدا دەقی ئایەتە باسکراوەکەم لەبیر نەمابوو، بابڵێم شوێنی هەموو وشەکانیم بە دروستی نەدەزانی، بە تەلەفۆن لە محەمەدی مەلا کەریم پرسی کە دەزانم کاشفی ئایاتی قورئانی لایە، دەقەکەی بۆ گوتمەوە. من لە جیاتی وشەی «الولدان» وشەی «الاطفال» و لە جێی «اخرجنا» وشەی «نجنا» م بۆ دەهات.

لە مرۆدا «شفافیة» یێک هەیە ئەگەر زڕ نەبێت دەنگ و ڕەنگێکی پەنامەکان دەداتەوە وەک کە دەزانین گیانلەبەری دەشتودەر هەستی پێش ڕووداو دەکەن…

تائێستاش تێ نەگەیشتین، ساڵێک لە ساڵەکانی نێوان حەفتاکان و هەشتاکاندا چوێلەکەی شاری کۆیێ بەچکەکانیان بەخێو نەکردن و لە هێلانەکانیانەوە هەڵیانداشتنە دەرەوە! بۆچی؟ ناشزانم ئایا لە شوێنی دیکەی وڵات ئەو دیاردەیە ڕووی دا یان نا.

٥٣- بەر لە چوونمان بۆ قاوشی ناو سجن کە پێی دەگوترا «قلعە» و هەر قاوشەش ڕەقەمێکی هەبوو، ئێمەیان بردە بەشی ئیدارەی بەندیخانە… هەر بە پێوە بووین هەتا دوای چەند سەعات کە بردیانین بۆ بەندیخانە، لەو بەینەدا «یدالله» یان هێنا بردیانە لای محەققەکان، لە هاواری کە دەیکرد دەزانرا چ جۆرە توێژینەوەیە دەیکەن… ئاومان داوا کرد… هیچ، هەتا یەکێک هات ناسیاوی کاکە حسێن بوو ئاوی بۆ پەیدا کردین.

ئەو شەوە لە بەندیخانە بووین، بۆ سبەینێ ساڵح یووسفییان برد بۆ لێ پرسینەوە. پاش چەند ڕۆژێک

که هاتەوە لەبەر ئازاری شانی نارەحەت بوو.

که گەڕاینەوە بۆ «فضل» و بردیانین بۆ لێ پرسین یەک دووانێکی دیکەش لە ئەندامانی وەفد بەگەڵ ئێمە کەوتن لەوانە سەمەدی حاجی مەنجەڵم لەبیرە... بردنەکەمان بە شەو بوو، بێ هەڕەشە و تۆقاندن. تەنانەت ئەندامێکی یەکچاوی بەعسی چوار کەسی لە ئێمە سواری ئۆتۆمۆبیلێک کرد. ئەگەر بمانویستایە دەمانتوانی لە دەستانی دەربهێنین... ئەو کابرایە لە تەبیاتەوە بە ئەدەب بوو. لەگەڵ من زۆر کرایەوە بوو، دەیگوت ئەگەر ئارەزۆ بکەیت دەتبەم بۆ سینەما، بەلام نەدەشیا بێ برادەران بۆ هیچ شوێنێک بچم.

٥٤- قاسم حەموودی خاوەن ڕۆژنامەی «الثورة» بوو کە من لە ١٩٦٠ چەند گوتارێکم تێدا بلاو کردەوە لە نەقدی خەتی مارکسایەتیی نێو سیاسەت و فەلسەفەی پارتی.

٥٥- ئەو تەلەبەیەمان دەناسی، «عبد الحسین فەیلی» گیرابوو لە پاش هێنان و بردنێک چەند شتێکی درکاند بوو لێی تەئمین بوون، هاتوچۆی هەمیشەیی دەکرد بۆ ئەو شوێنەی «مرکز الفضل» کە ئێمەی بۆ ماوەیەک تێدا ڕاگیراین. کە ئەو تەلەبەیە هاتە پاڵمان دوای بەینۆلکێک لە فرسەتدا «عبد الحسین» بانگی کردمە دەرەوەی ژوورەکەمان - گوتم تکەلبچنی - واتە کەلەپچەم دەکەیت؟ گوتی: «لا کاکە هذا الطالب جاسوس علیکم - ئەم قوتابییە جاسووسە بە سەرتانەوە» منیش بە توڕەیی و دەنگی بەرزەوە گەڕامەوە ژوورەکە و گلەیی قورسم ڕامالّی حیزب و چەکدار و هەرای بێلزووم کرد... ئەو قوتابییە قسەکانی قۆستەوە و گوتی ئێوە کە وەها هەست دەکەن بۆچی لەگەڵ حکومەت نادوێن، ئەمانە و شتی دیکەشی گوت کە زانیم بۆچی بە پاڵەپەستۆی شوێن بزری هێنایانە لامان... لەگەڵ ئەمەشدا باوەڕ ناکەم ئەو کابرایە زمانی خراپی لێ گێڕابین چونکە ڕەفتاری سەرپەرشتانی مرکز الفضل پتر بەلای موداراوە دەچوو لەگەڵماندا. من برادەرانم تێ گەیاندن ئەو تەلەبەیە ڕاسپاردەی حکومەتە. «عبد الحسین» وای زانیبوو کە ئێمە بەڕێ کراین لە بەغداوە بۆ کوردستان جارێکی دیکە ناگەڕێینەوە بۆ بەغدا. کە گەڕاینەوە بۆ «مرکز الفضل» لە هەڵکەوتێکدا و زووبەزوو بە دابزرکاوییەوە بە سالّح یووسفی گوت: من هەرچی هەیە و نییە لە چاکە و خراپەی لکی پێنجەمی حیزبم «لکی بەغدا» خستۆتە ئەستۆی تۆوە کە بەلامەوە دەستی کەست ناگاتێ... دواتریش دەرکەوت ئەو قسەیە لە «عبد الحسین» ـەوە بە زۆر کەوت لەسەر سالّح یووسفی... «عبد الحسین» تا ئەوساش بەرچاوی چەپەی ڕەش داگەڕابوو.

خوێنەر لێم بە داوێوە نەکات کە بە دوا کاتەوە دەوروتەسلیمی حیسابی کۆنی بۆ دەکەمەوە، ئەگەر دەرفەت هەبایە حەزم دەکرد لە سەرەتاوە هەموو ئاردی ناو هەنبانی دڵ و دەروونم بۆ هەڵڕشتبایە بەلام لە هەوەڵەوە، لە هەشتاکاندا و لە قەوارەی گۆڤاردا، ئەو هەموو داستانانەی کە لە پۆرگی هەناومدا دەجریوێن ڕێی باڵەفڕەیان بۆ دەرەوەی دەروون نەبوو و ئێستاش هەر نییە مەگەر کەمتاکورتێکی بابەتی ئەوتۆیی کە تا ڕادەیەک هی باس لێوە کردن و جێی خۆشامەدی خوێنەری عادەتیشە.

تەجرەبەی هەرە گەورە فراژی بوونی هەست و هۆش و ڕەسینی بیروباوەڕە بە دەوری ڕووداو و تەجرەبەی شەخسی و تەنک هەڵبڕینەوە و وردەژمێری لێکدانەوەی دوور و قووڵە.

٥٦- لە خەوندا وەها هاتە بەر چاوم لە باداوەی مەلا ئەفەندی لەگەڵ عیزەددین بەیەکەوە لە پێش

هەیوانی ژێرەوەی دیوەخانە ڕاوەستاوین دیتمان تەیارەیەک بەلای گونبەدی مەرقەدی مردووانەوە نیشت، یەکێکی باڵابەرزی لێ هاتە دەرێ بەرەو لای ئێمەوە هات، چاوەڕوان بووم سەلام بکات، گوتی بۆ لای ئێوە نەهاتووم و بەرەو ژوورەی ماڵەوە ڕۆیی. ئەو سۆسەیەی شەوی نێوان ١١ و ١٢ ی حوزەیرانیش ئەوە بوو کە لە پەراوێزی لاپەڕەی ئەم چاپی دووەمەی گەشتەکەمدا مەیلەو بە درێژی نووسراوە. من و بابەکر پژدەری بەدیار کۆپتەرەکەوە لە دەرەوە ڕاوەستابووین، کاکە حسێن لە ژوورەوە بوو.

٥٧- ئەو چوار دۆستە مەرحووم کاکە زیاد و مەرحووم شێخ حسێن و شێخ حەمیدی خاڵە سەدر و مەحمووداغای کاکە زیاد بوون.

٥٨- دوو ئەندامەکەی مەکتەبی سیاسی مام جەلال و مەرحووم نوری شاوەیس بوون.

٥٩- عەقید کافی نەبەوی پێمی گوت: ئایا دەتوانم منیش حازری ئەو دیدەنی کردنەت بم لەگەڵ مەلا مستەفادا؟ گوتم بەخۆشییەوە. بەڵام نەهات بۆ دیدەنییەکە. من لەگەڵ شێخ حسێن و حاجی سەیدی کوڕی شێخ حەسەن کە زۆر تامەزرۆی دیتنی مەلا مستەفا بوو، وێکڕا چووینە لای. دوای ماوەیەک شێخ حسێن و حاجی سەید بەجێیان هێشتین.

من قسەی سەرەکی و بنەڕەتیم لە وتووێژێکی دوورودرێژدا ئەوە بوو کە پێم گوت: بە چەپەکانمان مەفرۆشە! وەرامیشی بە چاوی ئاوتێگەڕاوەوە ئەوە بوو کە گوتی: هیچ ڕووناکایی یارمەتیدەرێک لەم دنیایەدا شک نابەم، دەڵێم بەڵکوو لە ڕێی ئەوانەوە ڕووسەکان سەرێکمان لێ خوار بکەنەوە.

خوێنەر دەبێ بزانێ کە ئەمەم بە مەلا مستەفا گوت نە کینی شەخسی و نە هیچ نیازێکی تایبەتی هانی دام. دەمزانی چەپایەتی کورد شۆڕشەکە بەلای نیازی خۆیدا دەباتەوە و دەیکات بە تێبەستە و پاشکۆی ئینتەرناشینال و لە ئاکامدا هەر قوربانییەکی کورد بیدات و دابێتی دەبێتە ڕەنج بەخەساری و هیچی لێ شین نابێتەوە جگە لە شەڕی چینایەتی کە خۆی لە خۆیدا بریتییە لە ماڵ کاولی کورد و ئیفلاسی هەوڵەکانی.

ئەو شەوەی مەلا مستەفا قسە تاڵەکانی بەرانبەر حیزب دەربڕی، دواتر لە مەرحووم نوری شاوەیسم پرسی: تۆ وەرامدەرەوەی ئەو قسانە بایت لە جیاتی مام جەلال چیت دەگوت؟ گوتی وەڵلاهی لە قسەی لەوجەڕ و هەلەق و پەلەق بەولاوە هیچم بۆ نەدەهات.

٦٠- عەبدوسەلام پێوەندی بە بابەعەلی شێخ مەحموودەوە کردبوو کە ڕاسپاردەی ئاشتی نانەوە لە حکومەتەوە بە مەلا مستەفا ڕابگەیەنێت، ئەویش دۆستێکی خۆی هەناردبوو بۆ لای مەلا مستەفا کە ئەوسا دەمناسی بەڵام ناویم لەبیر نەماوە، وابزانم سەروکارێکی لەگەڵ پزیشکی، ئەجزەخانەدا هەبوو. من ئەو پیاوەم لەو هاتنەیدا نەدیت.

دوای گەیشتنی وەرامی پەسەند کردنی داخوازییەکەی عەبدوسەلام لەلایەن مەلا مستەفاوە، وەک دێتەوە بیرم، لە ماوەی حەفتەیەکدا، وەفدی حکومەت هات بۆ ڕانیە کە ژووانی لێ کۆبوونەوە بوو.

٦١- دڵگەرمییەکەی نووری شاوەیس جگە لە جوداوازی بیروڕا هۆیەکی دیکەشی ئەوە بوو کە زەدەی نەساغییەک بوو بەلای دڵگەرمییەوەی دەبرد و ئارامی لێ هەڵدەگرت تا ئەوەی لە توانایدا نەما بەردەوام بێ لە وتووێژی بەرەو ئاشت بوونەوە و گەڕایەوە بۆ مەکتەنی سیاسی. نووری لە تەبیاتدا هێمن بوو،

هەرگیز لەگەڵ مندا بە توندی نەدواوە. ئەو نەخۆشییەی لە ئاکامدا کاری لە دڵی کرد و بوو بە هۆی مەرگی.

لەو ڕۆژانەی موتەسەرریف دەهاتە ڕانیە هەرجارە چەند زەنبیلەیەکی سێو و پرتەقاڵ لەگەڵ خۆیدا دەهێنا ئیتر ئەوە بوو دواتر لە ناکۆکیدا دەگوترا کوردستان بە سێو و پرتەقاڵ فرۆشرا... باوەڕ ناکەم مەلا مستەفا لەو مێوەیەی خواردبێت. جارێکیان بەتایبەتی موتەسەرریف زەنبیلەیەکی گەورەی بۆ من هێنا بوو، کەمێکی لێ گەیشتە ماڵی من لە قەڵادزە، سەپەرشتانی پێشوازی کردن لە کۆپتەری موتەسەرریف بەرخوردار بن شارەزا بوون لە تەخس و نەخسی دیارییەکی هاتبایە.

٦٢- ئەوەی بە من گەیشت نامەیەک بوو لە مەکتەبی سیاسییەوە، دڵسۆزانە نووسرابوو کە بەشداری بکەم لە کۆبوونەوە لەگەڵ مەلا مستەفادا بۆ ڕەواندنەوەی گیروگرفتی نێوان ئەو و مەکتەبی سیاسیدا. نەمپرسی خەڵقەکەی تر ئایە بە نامە داوەت کرابوون یان بە زار.

٦٣- ڕاستییەکەی داوام لە سەرەک وەزیران کرد موجامەلە لەگەڵ ڕەشید و عەلی کەمالدا بکات.

٦٤- من خەریک بووم دیدەنی لە مەلا مستەفا بکەم، بەر لە چوونم بۆ لای بە چەند دەقیقەیەک ئەو نەشرەیەم خوێندەوە کە تازە بە تازە وەک بەفری هەوەڵ شەو گەیشتبووە ڕانیە. پێی ناوێ بڵێم لە ڕادە بەدەر هەستمی بریندار کرد، من کە لەسەر داوەتی مەکتەبی سیاسی بێم بۆ ئەو کۆبوونەوەیە - بێگومان هەموو مێوانەکانیش بە دوا داوەتی مەکتەبی سیاسییەوە بۆ بەرژەوەندی کورد زەحمەتی ڕێگا و ئیحتیمالی حکومەت تۆراندنیان هەڵگرتبوو، داوەتەکەش لە بنەڕەتدا بۆ چارەسەرکردنی دڕدۆنگیی نێوان مەلا مستەفا و مەکتەبی سیاسی بێت چۆناوچۆنی دەشێ مەکتەبی سیاسی ئەو بەیانە بێڕەحم و ئینسافە ڕاماڵێ بناگوێی سەرۆک و بەرۆک و گەڕۆک و نەگەڕی کوردەواری بکات؟ چوومە لای مەلا مستەفا باسی ئەو بەیانەم نەکرد پێوەی دیار بوو جارێ ئاگادار نییە لێی. دوای دوو سێ دەقیقە بارزانییەک هاتە ژوورێ کاغەزێکی بەدەستەوە بوو، زانیم هەمان بەیانە. کە مەلا مستەفا بەیانەکەی وەرگرت و کاغەزەکەی لێک کردەوە بەدەست خۆم نەبوو وەک منداڵی ساوا بە پاڕانەوەیەکی بێجێ و بێسوود گوتم: توخوا مەیخوێنەوە... خوێندییەوە و بێهەست کاغەزەکەی پێچایەوە... هەڵبەت ئەو بەیاننامەیە هەموو تەئسیرێکی هاتنی کوردەکانی بەغدایەی سڕییەوە بەڵام بێ ئەوەی بە قسە شتێکم گوێ لێ بووبێت لە مەلا مستەفاوە.

بۆ شیرن کردنەوەی ئەم تاڵاییە نوکتەیەکی ڕەشید عارف دەگێڕمەوە لە دەمی هاتوباتی خەریک بوون لە بەرتەرەف کردنی ناکۆکی نێوان مەلا مستەفا و حیزب. ڕەشید پێمی گوت، حیزبێکمان داناوە حیزبی شێتان، مەلا مستەفا سەرۆکیەتی، وابزانم ڕەشید خۆی سکرتێر بوو، ئەندامەتیشی مەرجی قورسی تێدایە دەبێ کابرا ئیسپاتی شێتایەتی خۆی بە شایەد و مایەد بکات. لەو قسانەدا بووین، کات شەو بوو عەلی کەمال ڕووی لە کۆمەڵێکی ئاغای دزەییان کرد پرسی ئێوە بۆچی هاتوون، گوتیان حکومەت لە دێیەکانی خۆمانی دەرکردووین و بێ کار و کاسبی و بێ تەعویز پەراگەندە بووین بەڵکوو مەلا مستەفا چارەیەکمان بکات. عەلی کەمال لە دڵگەرمیی کوردایەتییەوەی گوتی: بڕۆن دەریان کەن باوکیان لە کەر بکێشن و وەها و وەهایان لێ بکەن... ڕەشید بە بەردەستەکەی سکرتێری حیزبی شێتانی گوت: «کاک عەلی کەمال بە ئەندام قبولە بێ شروط...».

لێرەدا وەفاکاری داوا دەکات شایەدییەک بۆ عەلی کەمال بدەم کە هیچ موحتاجی شایەدیش نییە لە کەسەوە بۆ دڵسۆزیی ئەو لە ئاست کورد و کوردستاندا، ئەو ڕۆژەی کە لە دیدەنی نووری سەعیددا باسی بێڕێیی نێوان کۆیە و ڕانیەم کرد، نووری سەعید گوتی: عەلی کەمالیش شکاتی ئەوتۆی کردووە لام لە بارەی ڕێوبانی ناوچەکەوە.

٦٥- ئەو شەوەی نێوان ١٣ و ١٤ تەمووز کە بڕیارەکانی تەئمیم لەلایەن مەجلیسی وەزیرانەوە بە حازربوونی سەرۆک کۆمارەوە ئیمزا کرا من لە بەغدا نەبووم، چووبووم بۆ کەرکووک. سەرەک وەزیران «طاهر یحیی» ڕۆژی ١٣ تەمووز تەسریحی خۆی لە ڕۆژنامان‌دا بڵاو کردبۆوە کە نیازی تەئمیمی بانک و پارەی پارەداران لە بەرنامەی حکومەتدا نییە... سبەینێ لەو دەمەدا کە ڕۆژنامەکان تەسریحی ڕۆژی پێشووی سەرەک وەزیرانیان بڵاوکردبۆوە کە تەئمیم جێی باس کردن نییە، سەرەک وەزیران خۆی لە ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆن بڕیارەکانی تەئمیمی دەخوێندەوە. دواتر زانیم شەوی نێوان ١٣ و ١٤ ی تەمووز، وەزیرەکانی سەر بە «ناسریزم» هەڕەشەی ئیستیقالە کردنیان لە ڕووی سەرۆک کۆمار و سەرەک وەزیران دابوو ئەگەر تەئمیم ئیمزا نەکرێت... ناچاری ئەو هەڵوەستە ناقۆڵایەی ڕەخساند.

٦٦- ئەو کۆبوونەوەی چوارتا من بە دووانێکی نە کورت نە درێژ سەرەتای وتووێژم کردەوە. بە عادەتی جیهانی سێیەم مەنهەجی ڕێک خراو لە نێواندا نەبوو، چوونەکەمان وەک سەردانێکی دەروجیران بکەین وەها بوو. قسەی چەور و لووسی تێدا دەکرا... هەموو براین، شەڕ بەدە، ئاشتی چاکە، هەنگوین شیرنە، دوو جاران سێ دەکا پازدە ... هتد. لە پشوویەکدا کوردێکی مەکتەب دیدە هاتە پێشەوە و هێندێک قسەی کرد، بە تێوەرێخ ناوی ئیبراهیم ئەحمەدی هێنا و وشەیەکی نالەباری وەپاڵ دا، من بە دەنگێکی ئەوتۆ کە «عبدالرحمان عارف» لە تەنیشتی ڕاستمەوە و مەلا مستەفا لەولای ئەوەوە بی بیستن گوتم: ئیبراهیم ئەحمەد ئەوە نییە کە گوترا، هەڵکەوتێکی نالەبار خستییە جێگەیەکی هەڵەوە ئەگەرنا لەوانە بوو ئێستا لەگەڵماندا بێت و بۆ ئاشتی گشتی بکۆشێت. من قسەکەم ڕووی لە مدیری حەرەکات «وابزانم عبدالمجید ناوێک بوو» بوو بەڵام خۆم ڕووم وەرنەگێڕابوو، تەماشای پێشەوەم دەکرد کە جەماوەری گوێگران بەرانبەرمان بوون... ماڵم حەقە مدیری حەرەکات [یان هەر وەزیفەیەکی دیکەی وەک ئەو بێت] بە دەنگێکی عادەتییەوە گوتی «وجهە نظر معقولة».

ئێوارە لە خزمەت مەلا مستەفادا بە پیاسە لە ئاوایی دوور کەوتینەوە، عەباسی مامەنداغا و یەک دوو کەسی دیکەشمان لەگەڵدا بوون، عەباساغا بە ئانقەست خۆی دوا خست، مەلا مستەفا و من ماینەوە بۆ قسەیەکی پێویست بێت. لەو هەڵکەوتەدا بوو لێم داوا کرد ڕوخسەتم بدات ئازاد بم بۆ ئیستیقالە دان کە هات و کار گەیشتە ڕادەی زەرووڕەت، بەڵام بە لەهجەیەکی زێدە هێمن گوتی باسی ئیستیقالە مەکە.

لەو ڕۆژانەدا عەلی عەبدوڵڵا دەستبەسەر بوو لە چوارتا، بەینێک بوو نەمدیتبوو.

٦٧- لە دەمی کۆبوونەوەم لەگەڵ کاربەدەستانی حکومەت، داوام کرد کە پێویستە چوونەکەم شیرنایییەکی پێوە بێت، هەندێک نەقدینە و پیتاکم لەگەڵدا بێت... گوتیان کە گەڕایتەوە بە خۆشی چەندی دەڵێی حازرە... کە چوومە لای مەلا مستەفا و لە دەمی وتووێژدا کە کۆمەڵێک لە بەرپرسانی شۆڕشی تێدا بوو باسی ئەو یارمەتییە بەڵێن دراوەم کرد کە هەر نەبێ تا وەردەگیرێت نەختێک ئارامی بپارێزرێت، مەلا

مستەفا دەستی بۆ هەمووان درێژ کرد گوتی: ئەمانە هەموویان وەکوو کابرای بێتاڵعن کە مەشوور بوو بە «بێدەوڵەت»: جارێکیان لە سەفەردا بوو بە پێیان دەیکوتا تا گەییشتە شوێنێک ویستی خۆی تاقی بکاتەوە ئایا دەتوانێ بۆ ماوەیەک چاو بنووقێنێت و رێگە دەرکات، تومەز لەو مەودایەی بە چاوی نووقاوەوە دەرۆییشت دەرگەی خەزنەیەک کرابۆوە و دەرفەت نەبووبوو دزان خەزنەکە راگوێزن - کابرای بێدەوڵەت دوای رەت بوونی لە خەزنەکە بە ماوەیەک، چاوی هەڵهێنا و چەپڵەی بۆ خۆی لێ دا و ئافەرینی کێشا لە زیرەکی خۆی... ئائەمانەش کە لێرەن هەر وەکوو بێدەوڵەتەکە دەکەن هەتا ئەو یارمەتییە لە کیس نەچێ ئارام نابن.

٦٨- ئەو قسەیەی «فریق طاهر یحیی» لە دەمانێکدا بوو جارێ وەزیرە وەحدەوییەکان نەهاتبوونە وەزارەت. دواتر کە بوون بە وەزیر رۆژێک لە رۆژەکانی دڵ و فیکر کرانەوەی دۆستانەدا زۆر مەحرەمانە لەگەڵ «طاهر یحیی» دا دەدوام، قسە هاتە سەر پەلە کردن لە سەر یەک بوونی عیراق و میسر... من گۆشە نیگای خۆم دەبری کە وەحدەی ناپوختە خۆی لە خۆیدا بەردەوامی هەڵناگرێت چ جای ئەوەی پرس بە میللەتی عیراق نەکرابێت. «طاهر یحیی» پڕ بە دڵ بەڵام لەگەڵ گرژینەوەدا گوتی: وەڵڵاهی بێ پرسی میللەت وەحدە ئیعلان بکرێ ئێمەش لە کوردستانەوە هەتا ئەو سەری عیراق هەرا دەنێینەوە. لەم بابەتە هەر ئەوەندە گوترا و دووبارە نەبۆوە نە لە ئەوەوە و نە لە منەوە.

٦٩- لە ئاڵقەیەکی گەشتەکەمدا گوتبووم ناوی سەفیری سویدیم لەبیر نەماوە، زۆری نەبرد پەرۆشدارێکی مەرد کە بەداخەوە ناوی ئەویشم لەبیر نەماوە، لە سویدەوە نامەی بۆ هەناردم تێیدا نووسیبوو کە لە رێی وەزارەتی خارجییەی سویدەوە ناو و ئەدرەسی ئەو سەفیرەی وەرگرتووە وا بۆمی دەنێرێت تا لە دوارۆژدا کەلێنی پێ بگرم. کە هاتمە سەر پێدا چوونەوەی گەشتەکەم چەندێکی بەدوا ئەو کاغەزەدا گەڕام نەمدۆزییەوە زۆر شتی کە لزومم پێیان نەبوو، هێندێکیان گرنگیش بوون، هاتنە بەرچاوم بەڵام ئەو نامەیە دەرنەکەوت. لەبیرم نەماوە ئایە نامەم بۆ ئەو مێرخاسە لە بری سپاسگوزاری ناردووە یان نا، لێرەدا عوزرخوازی لێ دەکەم کە حاڵی تەرتیباتی «نووسیمەنیم» بێ تاموشامە، عەرەبی عیراق گوتەیەکی هەیە دەڵێ: «لحیة الپاشا فی بیتنا مكناسة» واتە لە ماڵی ئێمە ڕیشی پاشا گەسکە، ژوورەکەی منیش لەو بابەتەیە.

٧٠- لە بارەی مەرسوومی بوونم بە ئەندامی «مجلس الخدمة» پێویستە بڵێم: من زانیم لە رۆژی (وەک لەبیرمە) ١٤-١٢-١٩٦٦ بڕیاری دامەزراندنم لە «مجلس الخدمة» لەلایەن ئەنجومەنی وەزیرانەوە دەرچووبوو هەرچەند مەرحووم ئەحمەد کەمال وەزیری «ئاوەدان کردنەوەی شیمال» بەرهەڵستی لێ کردبوو گۆیا مەلا مستەفا - کە ئەو دەمە لەگەڵ حکومەت رێک بوو - بەو بڕیارە ڕازی نابێت. بەڵام قسەی نەڕۆیی بوو. وەزیری وەکوو غەریبی حاجی ئەحمەد بە دەمیشیدا هاتبوونەوە.

چەند رۆژێک بەسەر چوو مەرسوومی جمهووری دەرنەچوو، منیش سەغڵەتی بێدەرامەدی بوو مچوومە لا «سعید صلیبي»، ئەو دەمە «ئامیر مەوقعی» بەغدا بوو شوێنەکەی لە وەزارەتی بەرگری بوو. ئەم سەعید صلێبییە لە هەردوو ئینقلابەکەی عارف عەبدوڕڕەزاق بوو بە هۆی پووچانەوەیان و پاراستنی بنەماڵەی

سەرۆکایەتیی کۆمار. تەواوێک موجامەلەی کرد و بەڵێنی دا... چەند ڕۆژێکی دیکەش تێپەڕی بێ ئاکام، ئیتر داوام کرد بچمە لای سەرۆک کۆمار کە ئەوسا «عبدالرحمان عارف» – برا گەورەی عەبدوسەلام – بوو...

من لە ژووری سەرۆکی دیوان دانیشتبووم بە دیار چۆڵ بوونی ژوورەکەی سەرۆک دیتم «سعید صليبي» هاتە ژوور و بێ سەرخوار کردنەوە یەکسەر چووە لای سەرۆک، کە دەرچوو بێ سەرخوار کردنەوە ڕۆیی. سەرۆک بەخێری هێنام، منیش مەسەلەی تەعینەکەم باس کرد گوتی: بەڕاست کابرایەکیش، نازانم کێ بوو، بە بیری هێنامەوە... لەگەڵ قسەکەیدا دەستێکی مەیلەو بێباکانەی هێنا و برد و «ئا ئا ... سعيد صليبي» یەکیشی گوت. ڕاستییەکەی ئەو ڕەفتارەم لێ گران هات هەرچەند ڕووی لە خۆم نەبوو بەڵام «سعيد صليبي» پایە و ڕووەتی دوو سەرۆک کۆماری لە دوو جاراندا پاراست یەکێکیان عەبدوڕڕەحمان عارف خۆی بوو کە هێندە بەسەر زارەکی ناوی هێنا. لەو ڕۆژەوە سەرم بە قەسری جمهوریدا نەگرت، سەرۆک کۆماریشم نەدیتەوە هەتا جارێکیان لە وەزارەتی بەزازدا ئەمیری کوێت داوەتێکی کرد لەسەر شەرەفی سەرۆک کۆمار منیش بانگ هێشتن کرابووم وەها ڕێک کەوت شوێنی من کەوتە ڕۆخ بەزاز کە بەینیشمان چاک نەبوو، بەولایەوە سەرۆک کۆمار بوو... هەردوویان مەرحەبایان کرد.

دوای یەک دوو ڕۆژ لەو دیدەنییەم لە سەرۆک کۆمار مەرسووم گەیشتە مەجلیسی خدمە. وابزانم لە ٢٨-١٢-١٩٦٦ دەوامی ئەو وەزیفەیەم کرد. نەشچوومە سپاسگوزاری سەرۆک کۆمار... کە ئەو لادرا چوومە موبارەکبادی ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر.

٧١- بەداخەوە قەرزدارییەکەم لە هەشتاکاندا بە مەرگی «نعمان بكر» کۆتایی هات، وردەوردە دنیاکەشی وەها گۆڕا ماست بە ڕەهایی نەگاتە بەغدا. لە بیرەوەری ئەم مەردە بەوەفایە دوو ڕووداوی عادەتی زێدە بچووک دەگێڕمەوە پێوەندی هەیە لەگەڵ نەریتێکی کۆن: ڕۆژێکی پێنجشەمۆ کە بەیەکەوە چووینە ناو ئۆتۆمۆبیلەکەی بۆ گەڕانەوەی بەرەو ماڵمان دوای دەوامی ڕەسمی، لە پڕ پژمی، من گوتم یاحفیظ! گوتی وادیارە بەرانبەر پژمین بەدبینیت، گوتم زۆر جاران، ڕێکەوت بێت و شتی دیکە بێت پێوەم دیتووە، بەڵام هەر ئەوەیە حەزی لێ ناکەم نەک بە هەندی هەڵدەگرم... هاتین هەتا لە دیجلە پەڕینەوە و لە چوارڕێیانی لای کۆشکی جەمهووری نعمان گوتی ئەها! وەڵڵا دەبێ بگەڕێینەوە بۆ مەجلیس، کوڕەکەم ئەزموونی لە پێشە کتێبێکم بۆ خواستۆتەوە و لەبیرم چوو لەگەڵ خۆمیدا بهێنم، سبەیش جومعەیە ئەگەر بۆی نەگەڕێمەوە کەڵکی پێوە نامێنێ... ئنجا هاتە سەر هێندەی کە سەیری بە پژمینەکە بێتەوە کە مەشوورە دەبێ سەبری لەسەر بگیرێت. جارێکی دیکەش لە هاتنەوەمان بەرەو ماڵ سێ بەشی ڕێگەمان بڕی بوو، لە ناکاو نعمان پژمی، ئەمجارەیان خۆی گوتی یاحافظ! خوێنەری بەڕێز و ئازیز بەو پێوەندییە پاک و پیرۆزەی نێوان ئێوە و مندا سوێند دەخۆم دەوری دووسەد مەترێک ڕۆیشتین کابرایەکی جلکی سەربازی عەسکەری لەبەر کە ڕێبوار بوو بەسەر سنووری نێوان دوو لایەنی شەقامەکەوە دەڕۆیشت، لە زارکی شەقامێکی فەرعی کە دەهاتەوە تێکەڵ بە ڕێبازی ئێمە بێت لێمان بوو بە «شرطي مرور» و تەنها ئێمەی ڕاگرت بۆ چەند پشوویەک و ئنجا ڕێگەی داین بڕۆین. تۆبڵێ خدری زیندە بوو، ورێنە بوو، ئەفسانە بوو، یان کابرا شێت و وێت بوو... ئەمجارەیان بەڕاستی نعمان و منیش زۆر بە زیادەوە سەرمان

لەو ڕێکەوتە سوڕما چونکە شتێک بوو کە نەدەشیا ڕوو بدات.

٧٢- ئەم کاغەزە سپییە ئیمزاکراوە لە لایەن ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ڕۆژەک لە ڕۆژان، بە پێی مەسڵەحەتی سیاسی، ببێتە هۆی سزا و چەکمەسەری کەسێکی بۆی ئیمزا کراوە.

٧٣- لە ١-٦-١٩٩٢ کۆچی دوایی کرد. سینەم خانی کچی ڕۆژمەرگەکەی پێ گوتم.

٧٤- خوێنەر دەبینێت سەرەتای ئەو دەقە بە جۆرێک دەست پێ دەکات پێوەی دیارە بە دووا چەند وشە و ڕستەیەکدا هاتووە چونکە نازاندرێ بۆچی «لەوانە بێت خلیسکی زمان» ببێتە هۆی تێچوونی کەسێک. من ئەسڵە نووسینەکەم لا هەبوو بەڵام نای دۆزمەوە ئیتر ناچارم چی لەو نووسینە بەر چاپ کەوتووە ئەوە وەردەگێڕمە سەر کوردی:

... لەوانەیە خلیسکێکی زمان لەناوی ببات کە ئەگەر حاڵ و بار عادەتی بووایە لەوانە بوو بزەیەک بخاتە سەر لێوانەوە. لەگەڵ ڕەچاو کردنی ئەم بارە تەنگە و سەلماندنی حوکمیشی دیسانەوە دەشێ لە ئاکامی هەڵوەستی بێ لایەنیم و سەربەخۆیی بیروباوەڕم و بێ تەماییم ڕاببینم کە بەشێکی زلی ئەو تەنگەتاوییە بڕەوێتەوە و هەڵکەوتێکی ئەوتۆ بەدەستەوە بدات مەرایی تێدا نەبێت.

ئەم پێشەکییە دەهێنمەوە بە نیازی پاکانە بۆ ڕاوێژێکی بە توێکڵ یا دوورەپارێز لە قسەکانمدا دەر بکەوێت هەرچەند ویستووشمە تا ڕادەی شیان و لوان سەراحەت گۆ بم نەکا بێلزووم تەماوی دەرکەوم وەیا باشم لێ حاڵی نەبن.

دەمەوێ بە ویژدانێکی بێلایەن و خۆلەبیرکردوو بدوێم هەرچەند دەزانم هەوڵی ئەوتۆیی کارێکی زێدە دژوارە چونکە یەکچوون بوونی هەڵوەستی مرۆ لە ئاست خۆی و خزم و عەشرەت و میللەتەکەی وەک هەڵوەستی بێت بەرانبەر غەوارە و بێگانە لە مەسەلەی ئەوتۆدا پێوەندیی بە بەرژەوەندی قەومایەتی و چارەنووسەوە هەبێت دەچێتە پلەی «تەکلیفی هەڵگەڕانەوەی شتێک دژی سروشتی خۆی» چەندێکیش بمەوێ فەرامۆش بکەم کە شوێنێک لە شوێنەکانی کوردستان تەرمی باوکم و باپیرم و باوکی باپیرمی گرتۆتە خۆی بە هیچ ئاکامێک ناگەم، هەتا حەق و ناحەقیش کەڵەکە بکات لە هەڵکەوتێک کە خوێنی دۆست و خزمی تێدا ڕژابێت هەر ئەو بەیتەی خوارەوە دەبێتە دروشمی کێلەقەبری خوێنستانەکە:

دم الود والقربى وان كان ظالما

عزيز علينا ان نراه يسيل

هەرچەند خوێنی دۆست و خزم ستەمکاریش بێ

لەلامان گرانبەهایە کە ببینین دەرژێت

ئنجا ئەگەر دەنگی لەو بابەتە خامۆش بوو و ئەو جۆرە شەبەنگانەش لە قووڵایی دەروونda شرانەوە و شیا تەنها هۆشوگۆش بە دەنگ بهێندرێت تا وەکوو هۆشی ئەلیکترۆنی بکەوێتە کار، دوور لە سۆز و لایەنگیری و خوتخوتە بۆم هەیە بڵێم «مەسەلەی کورد» لە نێوان تێکرای واقیعی عیراقدا لەبەر تیشکی ئەم سێ تێبینییانەدا دابینم:

یەکەم: دان هێنان بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد خۆی لە خۆیدا هەنگاوێکی بەرینە لە ڕاڕەوی ئێستاکە

و دوارۆژی ئەم میللەتە کە دەشێ یەکراست بە قۆناغی گۆڕانکارییەکی مێژوویی لە ژیانی سیاسی و مافە نەتەوایەتییەکانی حیساب بکرێت کەوا بێگومان ئانیشکەیەکی بەرەژوور چوونی هەویا ڕەواکانی کوردە لەهەر کوێیەک بێت و تەکانێکی بەرەوپێشی وزەیەتی بەرەو نەخشەکێش کردنی چارەنووسی خۆی لە مەفتەنەکانی کورد لە دەرەوەی عیراق.

دووەم: ئەو لایەنەی ئەم بنەمایەی دان پێدا هێنا توانی لە کۆسپی گەورە تێپەڕ بکات بەرەو تەرجەمەی هەمەگیی بڕیاری مێژوو بۆ کردەوەی زیندوو لە واقیعی ژیاندا، لەمەشدا دیمەنی بەرچاوی خملاند و غەیبی دوارۆژی لێ پالاوتە کرد. ئەم هەست کردنە بە بڕیاری مێژوو وێڕای ئەو جورئەتە لە سەلماندنی داخوازییەکانی لێی چاوەڕوان دەکرێت کە دوارۆژ بەرەژوور چوونی هەنگاوی ئێستاکەی بێت چونکە مێژوو هەمیشە بەرەو خێراتری دەبزوێت. دواتر دێمەوە بۆ ئاکامێکی لەم تێبینییە هەڵستێتەوە ئەویش پاش بەسەرچوونی نوختەنیگای سێیەم.

سێیەم: نە ڕاستە و نە دروستە پێگیری بکرێت لە کێشانی ئەو خەتەی چوارچێوەی هەرێمی ئۆتۆنۆمی دەست نیشان دەکات چونکە مادەم عەرەب و کورد سووربن لەسەر پێکەوە ژیان و بەردەوام کردنی، زیانێک لەوەدا نییە ئەو خەتە لێرە نەختێک هەڵکشێت و لەولاتر کەمێک داکشێت بەپێی داخوازی بەرژەوەند. لەوانەشە فراژووتنی ئابووری داخوازی بکات کە نەختێک لە ئەرزی عەرەب تێدا دانیشتوو وەپاڵ ئۆتۆنۆمی بدرێت یان ئەرزێکی کوردنشین بخرێتە سەر ئیدارەی مەرکەز (بەغدا)، بەڵکوو لەوانەیە جۆرێک لە پێکەوە ژیانی کورد و عەرەب هەستی دۆستایەتی نێوانیان پتەوتر بکات. بەڵێ ڕاستە کە پێویستە فکرەی ئۆتۆنۆمی مەبەستە بنەڕەتییەکەی لە دابین کردنی هەستی نەتەوایەتی کورد بهێنێتە دی بەلام هەروەها ڕاستە کە ناشێ «پێکەوە ژیان» لەسەر گومان و مەترسی دامەزرێت، قسەش لەو بوارەوە درێژخایێنە، کورتە و پالاوتەی ئەوەیە کە هیچ دروشمێکی پەرگیر «متطرف» لە هەر لایەکەوە بێت ناتوانێ خزمەتی بنەمای برایەتی و پێکەوە هەڵکردن بکات و هەرچی لێک نووسان و گوریسکێشەکی هەیە هی دەمێکە کە دڵان لە یەکتر دەتۆرێن و بەرەو لێک ترازان دەبنەوە. خۆ ئاشکرایە بۆ هەر چاوێکی بینا کە لایەنی عەرەب تواناترە لە کورد و هۆی گومان و پێک کەوتنەوە بمژێتەوە بەو هەموو دارایی مادی و ڕامیاری و بنیادەمی و جوغرافیایی و شارستانی بێسنوورەیەوە «لە چاو کورد» هەر ئەوەندەی بەسە کە هێند ئیرووە کە چۆتە ڕەمزگەی دەوڵەتانەوە وەک لایەنێکی تەما پێ بووی و کۆمە لێ کراویش.

لەمەش بەولاوە عەرەب خۆی بەرپرسیاریی دەسەلاتی هەڵگرتووە بەوەشدا بۆتە بەرباری سینەفەراحی و لێ بووردن کە «دەسەلات» خستوویەتە ئەستۆیەوە وێڕای لایەنی پاراستنی سەرلەبەری دەوڵەت بە میللەت و خاکییەوە.

دەسەڵات لە هەر کوێیەک بێت داوای لێ دەکرێ دڵ بکاتەوە بۆ تێکڕای خەڵق چ دۆست بێت و چ داواکار [وەهام لەبیرە من وەختی خۆی لە جیاتی «مُطالب» وشەی «مُعارض» م بەکارهێنابوو] و چ بێلایەن. ئەمە دەڵێم بە نیازی ڕوون کردنەوەی مەبەست و دیار کردنی ئێستگەی دەسەڵات لە گۆشەنیگای «هەڵگرتنی ئەمانەت» دوە لە چاو خەلقی تر بە تاک و کۆمەڵیەوە.

چوارەم: دەبێ چاوەدێری بەرژەوەند و مافی تاکی کورد بکرێت لەوەدا کە بیەوێ دوورەپارێز بێ لە

حیزب و ڕێکخراوی سیاسی کە خەریکە هاونیشمانیەتی خۆی بەکاردەهێنێت و زەربیە دەدات و فەرمانی سەرشانی بەجێ دەهێنێت. لەوەتەی بەیاننامەی یازدەی ئازار دەرچووە لە تاقیکردنەوەدا بۆم ڕوون بۆتەوە تاکی کورد سەنگی دۆڕاندووە مەگەر لە جغزی ئەو لایەنەدا بێت کە بەشداری بەیاننامەی ئازار بووە. من لێم داوا ناکرێ بەهانان بۆ حکومەت بدۆزمەوە کە دەمکووژێنێتەوە و کەسایەتیم دەشێوێنێ و بەرەژێرم دەبا بۆ پلەی هاونیشتمانی دەرەجە چوار. هەروەهاش دەگوترێ لە بارەی عەرەبێکی بیەوێت گۆشەگیربێ لە حیزبە سیاسیەکان.

ڕەوا نییە لە هیچ نەریتێکی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و یاسایی و فەلسەفی و بەرژەوەندی کە هاونیشتمان وێڵ و ڕێزی خۆی لە پسوولەی خۆدانەپاڵ حیزبێکەوە دەرۆزە بکات، لەمەشدا بەرپەرچ نادرێمەوە بە گوتەی کەسێکی بڵێ چ یاسایەک و دەستوورێک و شتێکی ئەوتۆیی بڕیاری وەهای نەداوە چونکە بەسە بۆ ئەوەی هاونیشتمانییەک هەستی سووکایەتی بکات کە هاونیشتمانییەکی بۆرەپیاو داوای دیدەنی بەرپرسێکی «حکومەتی» کرد ڕێگای لێ ببەسترێت و کە پسوولەی حیزبایەتییەکی بەهێزی دەرهێنا، باوەشی بۆ بکرێتەوە. دەگەڕێمەوە بۆ ئەوەی کە لە کۆتایی بەندی «دووەم» دا هێمام بۆی کرد.

لە نێوان ژمارەیەکی بەرچاوی خاوەن بیروڕای کورد بینینێکی خەستی سیاسی هەیە لە بارەی یەکێک لە بنگە هەرە گرنگەکان کە واقیعی کار و بەرژەوەندە زلەکان بەسەریەوە دەوەستن لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندی. منیش خۆم لەو بینینەدا دەبینمەوە و متمانەم پێی هەیە و ڕەنگە خۆم یەکێک بم لە کوردانی کە هێمای بۆ ئەم لایەنە کردبێت پاش ماوەیەکی کورت دوای بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی تەمووز. جا ئەگەر کەسێک بچێتەوە بۆ ئەو گوتارانەی ساڵی ١٩٦٠ لە ڕۆژنامەی «الحرية» دا بلاوم کردنەوە بە ئیمزای «هوشیار» ئادگاری ئەو بینینە و هێڵە پانەکانی، بە ئاشکرایی، لە دێڕەکانیدا سەرەتاتکەی لێ دەکەن، پالاوتەی ئەو بۆچوونەش ها لە ژێرەوە:

ئەو هێزانەی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندا زۆرەملێیانە هەوڵ دەدەن لەو گەپەدا کاغەزی مسۆگەر بدۆزنەوە و ئەو سەرەپەتانە دەردەست بکەن کە ئاکتەرەکانی سەر شانۆ دەبزێون، هەر کامێکیان زۆری لەو کاغەز و پەتانە وەدەست هێنا توانای مناوەرەی پتر دەبێت. ئەم ڕاستییە لە ڕادەی بەڵگەنەویستدایە و بە ئاسانی پەنجە هەستی پێ دەکات. لە ژێر ئەم ڕاستییەدا، یاخود بە تەنیشتییەوە، ڕاستییەکی دیکەش هەیە نزیکە هێندەی ئەو بەڵگەنەویست بێت. مەگەر چاو بەڵغی لێ نیشتبێ. بریتییە لەوەی کەوا بەهێزترین و قەیمترین و مسۆگەرترین ئەو کاغەز و سەرەپەتانە کاغەزی «واقیعی میللەتی کورد» و ئەو بەنەی پێیەوە بەستراوە: هەر لایەنێک دڵ و سۆزی ئەو میللەتە دەردەست بکات کاغەزێک لە دەست دەگرێت لە هێز و پلەی «بۆمبای قورمیش کراو» ی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بێت کە لەنگەری تەرازووی کاران و ڕاڕەوی ڕووداوان ڕادەگرێت. میللەتێکی بەلای کەمەوە ژمارەی بگاتە پازدە ملیۆن کەس و بەسەر ڕووپێوێکی زەوی هێندەی دەوڵەتێکی مام ناوەنجی پان و بەرین نیشتەجێ بێت و شوێنەکەیشی لە جەرگەی گرنگیی ستراتیجی بێت و چاوەچاوەی دووەمین نیوەی سەدەی بیستەم هەڵپەوکڵپەی جۆشاندبێت بۆ چالاکی و توندوتۆڵی وێڕای پاشخانێکی مێژوویی بیست و ئەوەندە سەدەیی لە وەیشووم و فەلاکەت و ستەم و لێ پچڕین...

ئائەو میللەتە سپایەکی یەدەگە، بەڵکوو سپایەکی کارایە قورسایی خۆی دەهاوێتە دەستەتەرازووی جەنگی لایەنێک مامەڵەی چاک بێ لەگەڵیدا و برینەکانی ببرژێنێتەوە. بریارێکی سروشتییە کە رێک هاتن و دژایەتی نێوان بەرژەوەندی ئەم میللەتە (کورد) و هێزە تێک گەڕاوەکانی ناوچەکە لە پلەی هەمەچەشنەدا بێت بە پێی بارودۆخی هەر یەکێک لەو هێزانە: لەوانەیە یەکیان بە درێژایی مەودا و رۆژگار کوردنەویست بێت و دووەمیان بە پێی کژ و کات هاوبەرژەوەند بێت و ئیتر لەم بابەتە...

بەلام چ هۆشدارێک بۆی نییە نەزانێ کە بەرژەوەندی عەرەب تێک هەڵنائەنگوێ لەگەڵ بەرژەوەندی ئەم میللەتە تا ئەوەی دووارۆژێکی بەربیر و بەرچاو بێت و حیسابی بۆ بکرێت. بەرهەڵستییەکی ئەم بیروڕایە بکرێت بەوەدا لێک ژەنینێکی ئازاربەخش لە نێوانیاندا لە بەشێکی خاکی عیراقدا هەیە بەرپەرچ دەدرێتەوە بەوەی کە مەیدانە پانەکانی یەکیەتی «بەرژەوەند و هەرەشە» بەبەریەوە هەیە هەزمی هۆیەکانی ئەو لێک ژەنینە بکات و لە کاتێکی کەمتر پێویست بۆ نووسینی گوتارێک لە بارەی مەوزوعەوە تێی ببات. هەر ئەوەندەشی دەوێ هەر دوو لایەن (کورد و عەرەب) وێکرا لە تێگەیشتنی راستینەی بەرژەوەندیان و راستینەی هەرەشەی لێیان دەکرێ بە جووتە کۆببنەوە. عەرەب بەو هەموو بەرر و دەریا ودارایی و مەرکەزی ژیاری (حضارة) کە هەیەتی حۆجەی پڕوپاتاڵی کورد نییە بەڵام بێگومان پێویستی بە هاوپەیمانێکی سروشتکرد هەیە گومان لە هەڵوەست و بەرژەوەندی نەکرێت. بگرە پێویستی بە کۆمەڵێک لەو جۆرە پشتیوانە هەیە سەبەب بە مەزنەشەری بەسەریدا دەسەپێت وفرەمەیدانی تێدا دەجەنگێت و هێزی ناحەزەکانی و هەرەشەی سەر بەو فاکتەرانەوە.

خۆ کوێریش لەوانەیە ببینێت کە لە دەسەڵاتی کورددا نییە مرخی لە هیچ بەرژەوەندێکی عەرەب خۆش بکات چ جایی ئەوەی واقیعێکی ئالۆزی درووکاوی دەوری لە بنیاتی کورد داوە خەریکە ئومێدی ببرێت لە هەرچی یارمەتییەکی دەرەوەی وجودی خۆی هەیە مەگەر ئەوەی چاوەروان دەکرێ لە عەرەبەوە بۆی بێت ئەویش بەهۆی گونجانی سوودی هاوبەشیانەوە... قسەش لێرەدا درێژخایێنە و هەمیشە سەر بە ئەنجامێکەوە دەنێت کە بریتییە لەوەی ئەگەر عەرەب و کورد ناوەرۆکی شتان و رووداوان بفامن و راست بکەن لە رانواندنی دیتن و تێگەیشتنی «هێماکانی دووارۆژ» هەر ئەو رێبازەیان لەپێشە بەرەو بەرژەوەند بڕوات کە رێبازی تەبایی و پێکەوە هەڵکردن و سەرئەنجام تێک بەسترانە. لێرەشدا قسە بە زۆر لکدا پەخش دەبێت کە لە وزەی نووسەر دەردەچێ ئامێزی پێدا بگرێت، زۆریشی لەخۆوە ئاشکران بەر لەوەی ئاخێوەر بیدرکێنێت یان نووسەر بینەخشێنێت. ئیتر خوا رێی راستمان پێ بگرێت و لە خلیسکمان بپارێزێت.

٧٥- جگە لە رەوشەن خان ئەوانەی لە شامەوە سەریان لێ دەدام مەرحووم عومەر مستەفا «دەبابە»و دکتۆر فوئاد مەعسووم بوون. دووا جاریان کە هاتنە لام دۆڵمەی کۆییانەیان پێ بوو وێرای پەقلاوە و فستەق. چووینە دەرەوەی عەممان لامان دایە باغێکی خۆش و گەورە، یەتاغمان لێ رایەخست... یەکێک هات بەخێری هێنانین و گوتی ئەمە باغی مەلیکە... ویستمان عوزرخوازی بکەین کە نەمانزانیوە چ باغێکەوە و راساینە خۆ گردکردنەوە بۆ دەرچوون. کابرا نەیهێشت و مەردانە لەگەڵماندا رەفتاری کرد. دکتۆر فوئاد لە جارێک لە جارانی هاتنیدا سێ هەزار لیرەی سوریەشی بۆ هێنام [ئەگەر سەهوم

نەکردبێ لە ژمارەکە] چەندێکی پێم گوت پارەم هەیە و حکومەتی ئوردونیش نایەڵێ مەسرەفی ئوتێل بدەم فایدەی نەبوو... شەڕەکە ئەو بردییەوە، قسەی خۆمان بێ تێشکانی ئەوتۆیی خۆشترە لە بردنەوە. هەر لەو هاتوچۆیەدا بوو نوسخەیەکی «اعادة التوازن» ی لێ وەرگرتم بە دیاری بۆ «عبدالله الاحمر» ئەویش لێی ڕاسپاردبوو کە ئەگەر ئارەزۆ بکەم سووریە خۆشامەدیم لێ دەکات.